

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı
Türk Halk Bilimi Bilim Dalı**

**AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİ
(İNCELEME-METİN)**

I. CİLT

DOKTORA TEZİ

Sevtap YAZAR

Danışman: Prof. Dr. Metin EKİCİ

İZMİR-2008

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)* adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Sevtap YAZAR

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı kararı ile oluşturulan jüri anabilim dalı doktora öğrencisi'nın aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı/...../..... günü saat'da süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Başarılı ☐
Başarısız ☐
Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

Başarılı ☐
Başarısız ☐
Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

Başarılı ☐
Başarısız ☐
Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

Başarılı ☐
Başarısız ☐
Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

Başarılı ☐
Başarısız ☐
Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : Azerbaycan Kaçak Hikayeleri (İnceleme-Metin)

Tezin İngilizce Başlığı : Azerbadjani Outlaw Stories (Analyses and Texts)

- * 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
- 2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır
- 3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
- 3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin **üniversite dışından** olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
1. DÜNYADA KAÇAKLIKLARLA İLGİLİ KAVRAMLAR.....	3
1.1. Toplumsal Eşkıyalık.....	3
1.2. Soylu Soyguncu.....	8
1.3. İntikamcılar.....	16
1.4. Haiduklar.....	18
1.5. Zeybekler.....	24
1.6. Hırsızlar.....	26
1.7. Kaçaklar.....	28
2. AZERBAIJAN’DA KAÇAKLARI YARATAN TARİHSEL GELİŞMELER	34
2.1. Azerbaycan’da Kaçakları Yaratan Siyasi Olaylar.....	34
2.2. Azerbaycan’da Kaçakları Yaratan Toplumsal Yapılanmalar.....	42
2.3. Azerbaycan’da Kaçakları Yaratan Ekonomik Gelişmeler.....	48
2.4. Azerbaycan’da Kaçakları Yaratan Dinî ve Ahlâkî Gelişmeler.....	59
3. AZERBAIJAN’DA KAÇAKLARI YARATAN TARİHSEL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE KAÇAK HİKÂYESİ.....	62
4. ARAŞTIRMA VE İNCELEME YÖNTEMİ HAKKINDA.....	67

I.BÖLÜM

AZERBAIJAN KAÇAK HİKÂYESİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR VE TÜR SORUNU

I.1. AZERBAIJAN KAÇAK HİKÂYESİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	70
I.1.1. METİN YAYINLARI.....	71
I.1.1.1. Kitaplar.....	71
I.1.1.2. Diğer.....	73
I.1.1.2.1. Kitap Bölümleri.....	73

I.1.1.2.2. Gazete Yazıları.....	74
I.1.1.2.3. Arşivlerde Bulunan Metinler.....	74
I.1.2. İNCELEMELER.....	75
I.1.2.1. Kitaplar.....	75
I.1.2.2. Makaleler.....	76
I.1.2.3. Diğer.....	80
I.1.2.3.1. Kitap Bölümleri.....	80
I.1.2.3.2. Gazete Yazıları.....	83
I.1.2.3.3. Tezler.....	85
I.1.3. İŞLEMELER.....	87
I.1.3.1. Romanlar.....	87
I.1.3.2. Tiyatro Eserleri.....	92
I.1.3.3. Seyahatnameler.....	93
I.1.3.4. Günlükler.....	93
I.1.3.5. Hatıra Kitapları.....	94
I.1.3.6. Hikâyeler.....	94
I.1.3.7. Operalar.....	95
I.1.3.8. Şiirler.....	95
I.1.4. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYESİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRMESİ.....	95
I.2. BİR ANLATI TÜRÜ OLARAK KAÇAK HİKÂYESİ.....	97

II. BÖLÜM

AZERBAYCAN ÂŞIKLIK GELENEĞİ VE KAÇAK HİKÂYESİ

II.1. AZERBAYCAN ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	107
II.2. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYESİNİN YARATICILARI VE ANLATICILARI.....	116
II.2.1. Azerbaycan Kaçak Hikâyelerinin Yaratıcısı Olan Âşıklar.....	116
II.2.1.1. Âşık Şenlik.....	116
II.2.1.2. Bozalganlı Âşık Hüseyin.....	119
II.2.1.3. Eynallı Eşref.....	121
II.2.1.4. Âşık Avıl.....	121

II.2.1.5. Haltanlı Tağı.....	121
II.2.1.6. Âşık Mevlüt İhsani.....	123
II.2.1.7. Gemli Hüseyin.....	124
II.2.1.8. Zerzebilli Âşık Mehemed.....	125
II.2.1.9. Murad Niyazlı.....	125
II.2.1.10. Heyyat Mirze.....	126
II.2.1.11. Âşık İsgender Ağbabalı.....	127
II.2.2. Azerbaycan Kaçak Hikâyelerinin Anlatıcısı Olan Âşıklar.....	128
II.2.2.1. Âşık Ekber Ceferov.....	128
II.2.2.2. Bozalganlı Çopur Elesger.....	128
II.2.2.3. Gazahlı Âşık Mehemed.....	129
II.2.2.4. Âşık Edalet Nesibov.....	129
II.2.2.5. Âşık Hüseyin Halaoğlu.....	130
II.2.2.6. Âşık Gedir.....	130
II.2.2.7. Âşık Mehemed Rzayev.....	131
II.2.2.8. Âşık Nesib (Nesib Ağbabalı).....	131
II.2.2.9. Âşık Sefter.....	132
II.2.2.10. Âşık Eli.....	132
II.3. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN YARATICI VE ANLATICILARININ DEĞERLENDİRMESİ.....	132

III. BÖLÜM

AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN YAPISI

III.1. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN GENEL YAPISI.....	145
III.2. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN EPİZOTLARI.....	150
III.2.1. Samed Ağa Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	158
III.2.2. Tanrıverdi Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	161
III.2.3. Hacı Tağı Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	167
III.2.4. Garay Söyün Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	171
III.2.5. Molla Nur Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	174
III.2.6. Kaçak Nebi Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	177
III.2.7. Kaçak Kerem Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	213

III.2.8. Kaçak Süleyman Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	218
III.2.9. Gandal Nağı Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	222
III.2.10. Kaçak Yusuf Hikâyesinin Epizotlarının İncelenmesi.....	225

IV. BÖLÜM

AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ ŞİİRLER

IV.1. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ.....	230
IV.1.1. Semed Ağa Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	230
IV.1.2. Tanrıverdi Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	233
IV.1.3. Hacı Tağı Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	241
IV.1.4. Garay Söyün Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	249
IV.1.5. Molla Nur Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	253
IV.1.6. Kaçak Nebi Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	256
IV.1.7. Kaçak Kerem Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	288
IV.1.8. Kaçak Süleyman Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	294
IV.1.9. Gandal Nağı Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	300
IV.1.10. Kaçak Yusuf Hikâyesinin Şiirlerinin İncelenmesi.....	303
IV.2. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	311

V.BÖLÜM: AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ MOTİFLER, DİĞER UNSURLAR VE TİPLER

V.1. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ MOTİFLER.....	328
V.1.1. Hayvanlarla İlgili Motifler.....	329
V.1.2. Olağanüstü Varlıklarla İlgili Motifler	330
V.1.3. İmtihanlarla İlgili Motifler	330
V.1.4. Hamile Kalma ve Doğum ile İlgili Motifler	331
V.1.5. Sayılarla İlgili Motifler	332
V.1.6. Sembollerle İlgili Motifler.....	332
V.1.7. Kaçak Hikâyelerindeki Motiflerin Listesi	333

V.2. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ SOSYAL BAĞLAMI	345
OLUŞTURAN DİĞER UNSURLAR.....	
V.2.1. Yaşam Tarzı.....	345
V.2.2. Toplumsal Yapı.....	346
V.2.3. İktisadi Hayat.....	346
V.2.4. Mücadeleler ve Mücadelelerle İlgili Eylemler.....	347
V.2.4.1. İftira etmek.....	348
V.2.4.2. İhanet etmek.....	349
V.2.4.3. Yemin etmek.....	350
V.2.4.4. Söz vermek/anlaşmak.....	351
V.2.4.5. Yardım etmek.....	353
V.2.4.6. İhtiyatlı olmak.....	356
V.2.4.7. Hile yapmak/aldatmak.....	357
V.2.5. Ödül ve Ceza Sistemi.....	358
V.2.5.1. Hükümetin Uyguladığı Ödül ve Ceza Sistemi.....	359
V.2.5.2. Kaçakların Uyguladığı Ödül ve Ceza Sistemi.....	364
V.2.6. Akrabalık İlişkileri ve Aile.....	366
V.2.7. Adetler.....	366
V.2.8. Eğlenceler.....	368
V.3. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ TİPLER.....	371
V.3.1. Kaçaklar.....	373
V.3.2. Kaçakların Mücadele Ettikleri Tipler.....	384
V.3.2.1. Devlet Adamları.....	384
V.3.2.1.1. Padişah (Şah, Sultan).....	385
V.3.2.1.2. Valiler.....	385
V.3.2.1.3. Hanlar.....	385
V.3.2.1.4. Muhtarlar.....	386
V.3.2.1.5. Vergi Memurları.....	387
V.3.2.2. Güvenlik Güçleri.....	387
V.3.2.2.1. Serdarlar.....	388

V.3.2.2.2. Ordu Komutanları.....	389
V.3.2.2.3. Polis Komutanları.....	389
V.3.2.2.4. Polis Komutanlarının Muavinleri.....	389
V.3.2.2.5. Mahalli Polis Amirleri.....	389
V.3.2.2.6. Polis Memurları.....	390
V.3.2.2.7. Hapishane Komutanları.....	390
V.3.2.2.8. Sınır kumandanları.....	390
V.3.2.2.9. Yüzbaşılar.....	391
V.3.2.3. Dini Temsilciler.....	391
V.3.2.4. Ağalar.....	392
V.3.2.5. Beyler.....	393
V.3.2.6. Tacirler.....	395
V.3.2.7. Hırsızlar.....	395
V.3.2.8. Casuslar.....	396
V.3.2.9. Kandırılan Yiğitler.....	396
V.3.3. Kaçaklara Yardımcı Olan Tipler.....	396
V.3.4. Kaçaklara Hainlik Eden Tipler.....	398
V.3.5. Kaçakların Akrabası Olan Tipler.....	399
V.3.6. Kaçakların Yardımcı Olduğu Tipler (Köylüler).....	400
V.3.7. Kaçak Hikâyelerindeki Tiplerin Değerlendirmesi.....	401
SONUÇ.....	403
BİBLİYOGRAFYA.....	405

METİNLER

1. Semed Ağa.....	413
2. Kara Tanrıverdi (H.B1 Versiyonu).....	428
3. Tanrıverdi (H.B2 versiyonu).....	459
4. Hacı Tağı.....	486
5. Garay Söyün.....	523

6. Molla Nur.....	541
7. Kaçak Nebi (E.A. Varyantı).....	556
8. Kaçak Nebi (A.N. Varyantı).....	961
9. Kaçak Nebi (E.T. Varyantı).....	1007
10. Kaçak Nebi (H.G. Varyantı).....	1051
11. Kaçak Nebi (Z.Mk. Varyantı).....	1101
12. Kaçak Nebi (T.Ö. Varyantı).....	1105
13. Kaçak Nebi (E.Ş. Varyantı).....	1111
14. Kaçak Kerem (G.H. Varyantı).....	1118
15. General Kerem Han (Z.Mh. Varyantı).....	1166
16. Kaçak Süleyman.....	1176
17. Gandal Nağı.....	1207
18. Kaçak Yusuf (İ.A1 Versiyonu)	1219
19. Kaçak Yusuf (İ.A2 Versiyonu)	1255
SÖZLÜK	1274

KISALTMALAR

A.N.	: Azad Nebiyev
age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
E.A.	: Ehliman Ahundov
E.Ş.	: Esm� Şimşek
E.T.	: E. Tahirov
G.H.	: Gemli H�seyin
H.B1	: H�seyin Bozalganlı-1
H.B2	: H�seyin Bozalganlı-2
H.G.	: Hes�n Gasımov
�.A�	: �sk�nder Ağbabalı-1
�.A�	: �sk�nder Ağbabalı-2
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfadan sayfaya
T.�.	: Turgut �cal
Z.Mh.	: Zerzebilli Meh�mmed
Z.Mk.	: Zeynelabidin Makas

ÖN SÖZ

Azerbaycan Hazar Denizi'nin batısında yer alan bir ülkedir. Tarihi gelişimine baktığımızda Türk Dünyası'nın bir parçası olan Azerbaycan'ın Rusya'nın ve İran'ın işgalleri ile sürekli karşı karşıya kaldığını ve bu işgallerin etkisi ile Türk Dünyası'ndan uzaklaştırılma politikalarına maruz kaldığını görmek mümkündür.

Türkiye ile Azerbaycan'ın yakın ülkeler olması, kültürel gelişme ve etkileşimlerin siyasi etkenlere bağlı kalmadan da sürdürülebilme özelliğinin bulunması sebebiyle Azerbaycan'da yürütülen bazı siyasî faaliyetler ve engellere rağmen Azerbaycan'da folklor faaliyetleri Türk Dünyası'nın ortak değerlerinden kopmadan sürdürülebilmektedir. Bunda Anadolu ile yakınlığının büyük etkileri olmuştur.

Her ülke gibi Azerbaycan halkı da yaşadığı siyasî ve sosyal olaylar sonucunda halkbilgisi ürünleri yaratmıştır. Bu ürünlerin günümüzde tekrar değerlendirilmesi, ülkede yaşanan siyasî ve sosyal olayların doğru yorumlanması noktasında bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bu çerçevede doktora tezi olarak hazırladığımız *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri* (İnceleme-Metin) adlı çalışmamız *Giriş, V Bölüm, Sonuç, Bibliyografya, Sözlük ve Metin*lerden oluşmaktadır.

Çalışmamızın “Giriş” bölümünde; dünya genelinde kanun dışı tipler olarak bilinen “eşkıyalar”, “soylu soyguncular”, “intikamcılar”, “haiduklar (haydutlar)”, “zeybekler (efeler)” ve “hırsızlar” gibi tipleri ele alarak, kaçakların bu tiplerle karşılaştırılması yoluyla genel özelliklerini tespit etmeye çalıştık. Bu tespitlerin yanında kaçakların gerçek hayatlarını yansıtan biyografileri, “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratın Tarihsel Gelişmeler” genel başlığı altında “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratın Siyasî Olaylar”, “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratın Toplumsal Yapılanmalar”, “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratın Ekonomik Gelişmeler” ve “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratın Dini ve Ahlakî Gelişmeler” başlıkları altında, kaçakları ortaya çıkaran siyasî, toplumsal, ekonomik ve dinî sebepler üzerinde durduk. Giriş bölümünde ayrıca çalışmamızı hazırlarken izlediğimiz inceleme ve araştırma yöntemi hakkında bilgi verdik.

Çalışmanın I. Bölümünde kaçak hikâyeleri ile ilgili olarak Azerbaycan, Türkiye, İran, Gürcistan, Ermenistan ve Rusya’da yayımlanmış eserler hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kısımda kaçak hikâyeleri hakkında yapılan çalışmalar “Metin Yayınları”, “İncelemeler” ve “İşlemeler” genel başlıkları altında ele alınmış ve kaçak anlatmalarının tür sorunu üzerinde durulmuştur.

II. Bölümde, “Azerbaycan Âşıklık Geleneğinin Genel Özellikleri” ve Azerbaycan’da kaçak hikâyelerini yaratan ve anlatan âşıkların biyografilerine yer verilerek bu veriler ışığında bir değerlendirme yapılmıştır.

III. Bölümde, Azerbaycan kaçak hikâyelerinin yapısı ve Semed Ağa, Gara Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf hikâyelerinin epizot yapıları incelenmiştir.

IV. Bölümde, Azerbaycan Kaçak Hikâyelerinde yer alan şiirler, epizot yapılarına bağlı olarak ele alınmıştır. Her hikâyedeki şiirlerin epizotları, hece sayısı, durağı, nakaratı, kafiye şeması, redifi, okuyanı, kıta sayısı ve okunuş amacı tespit edilerek tablolar halinde verilmiştir. Tablolarda ortaya konulan veriler ışığında hikâyelerin genel değerlendirmesi yapılmıştır. Daha sonra ayrı ayrı yapılan değerlendirmelerden sonra 10 hikâyedeki tüm şiirlerin genel değerlendirmesi yapılarak Azerbaycan kaçak hikâyelerinde yer alan şiirlerin genel özellikleri ortaya konulmuştur.

V. Bölümde ise; Azerbaycan Kaçak Hikâyelerindeki motifler, diğer unsurlar ve tipler ele alınmıştır. Azerbaycan kaçak hikâyelerinde tespit ettiğimiz “hayvanlar”, “olağanüstü varlıklar”, “imtihanlar”, “hamile kalma ve doğum”, “sayılar” ve “sembollerle” ilgili motiflerin listesine yer verilmiştir. Bu bölümde, motiflerin hikâyelerin sosyal bağlamını yansıtmada yeterli olmadığı düşünülerek, hikâyelerde geçen “yaşam tarzı”, “toplumsal yapı”, “iktisadi hayat”, “mücadeleler ve mücadelelerle ilgili eylemler”, “ceza ve ödül sistemi”, “akrabalık ilişkileri ve aile”, “âdetler” ve “eğlenceler” gibi konular üzerinde örneklerle durulmuştur. Bölüm sonunda “Kaçaklar”, “Kaçakların Mücadele Ettikleri Tipler”, Kaçaklara Yardımcı Olan Tipler”, “Kaçaklara Hainlik Eden Tipler”, “Kaçakların Akrabası Olan Tipler” ve “Kaçakların Yardımcı Olduğu Tipler (Köylüler)” ana başlıkları altında Azerbaycan kaçak hikâyelerindeki tiplerin incelemesine yer verilmiştir.

Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçların yer aldığı “Sonuç” kısmını, bu çalışma sürecinde yararlanmış olduğumuz kaynakları içeren “Bibliyografya” takip etmektedir. Bibliyografyadan sonra Kaçak hikâyeleriyle ilgili metinlerden oluşan 19 hikâye, “Semed Ağa, Kara Tanrıverdi (H.B₁ ve H.B₂ versiyonları), Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi (E.A.; A.N.; E.T.; H.G.; Z.Mk.; T.Ö.; E.Ş. varyantları), Kaçak Kerem (G.H. ve Z.Mh. varyantları), Kaçak Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf (İ.A₁ ve İ.A₂ versiyonları)” sırasına bağlı kalınarak Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır. Metinlerde yer alan bazı sözcüklerle ilgili olarak çalışmanın sonuna küçük bir “sözlük” eklenmiştir.

Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü’nde aldığım yüksek lisans ve doktora eğitimlerim süresince tez danışmanlıklarımı yürüten, her türlü destek ve ilgisini hiçbir zaman eksik etmeyen, öğrencisi olmaktan büyük bir onur ve mutluluk duyduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Metin EKİCİ’ye şükranlarımı sunarım.

Her türlü konuda desteğini ve ilgisini gördüğüm, tez konumun belirlenmesinde rehberlik eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN’e şükranlarımı sunarım.

Çalışmam boyunca 2005 yılından itibaren Azerbaycan’da yayımlanan eserlerin bana ulaşmasında destek olan Ali ŞAMİL Bey’e ve bu süreçte beni anlayışla karşılayıp desteklerini esirgemeyen dostlarıma ve aileme teşekkür ederim.

Sevtap YAZAR
İzmir-2008

GİRİŞ

Dünyada birçok devlet ve bu devletlerin kendilerine göre dünya görüşleri, kurumsal, sosyal, siyasal yapıları ve uygulama tarzları vardır. Kimi devletler vardır elindekiyle yetinmeyi bilmiş, kimi devletler vardır insanoğlunun doğası gereği kendi sınırları içindekilere daha iyiyi, daha refahı ve daha mükemmeli sunmak için bir mücadelenin içine girmişlerdir. Bu girişimler, devletlerarası mücadeleleri başlatmış ve bu nedenle tarihte yıllarca süren savaşlar yaşanmıştır. Verilen mücadeleler, devletlerle de sınırlı kalmamış, toplumsal sınıfların ve farklı sosyal grupların ortaya çıkması ile birlikte bu gruplar ve sınıflar arasında bir mücadeleye dönüşmüştür.

Temeli, “toprak parçası”, temeli “daha iyi imkânlarla kavuşma, zengin olma ve maddi olanakları artırma, servetine servet katma, yani ekonomi”, temeli “hâkim olma, en büyük olma”, temeli “hâkim sınıf olma, yukarıdan bakma” ve “milli varlıkları yok etme ve kendini öne çıkarma” seçeneklerinden biri, birkaçı veya tamamı olarak düşünülebilecek olan bu mücadeleler; toplumsal hayat açısından bakıldığında ölümleri, kırgınları, salgın hastalıkları, milletlerin milli varlıklarının son buluşunu, maddi ve manevi servetlerin yok olup gitmesi sonucunu getirmiştir.

Bu mücadelelere halkın yaratıcılığı ve hafızası seyirci kalmamış, halk, bu süreçte yaşadığı duyguları sazla, sözle, rivayetle, şiirle, destanla ve hikâyeyle hangisi diline ve zihnine yatkınsa onunla dile getirmiştir. Yaşadıklarının etkisini ölümsüzleştirmeye çalışmış, kendi iç yangınını ifade edecek kahramanlar yaratmış ve onların kahramanlıklarında milli olanın kaybedilişine duyduğu üzüntüsünün ve ölümün tesellisini bulmuş, gelecek nesillere de yaşadıklarının aksini sunan miraslar bırakmıştır.

Azerbaycan; uzun yıllar boyunca dış güçlerin işgali altında kalmış, zengin kaynakları, ticaret yollarının kavşağında bulunması ve petrol yatağı olması gibi özellikleri ile dikkatleri üzerine çekmiş, sürekli istila edilmekten geri kalmamıştır. Bu dış güçlerin yanında toplumsal tabakalaşma sonucunda ortaya çıkan sınıf ayrımları ile kendisini bulan çekişmelerle de halkın uzun yıllar boğuşmuş olması, halk yaratmalarında fazlasıyla yerini almıştır.

Azerbaycan’da tarihin izleri ile yaratılmış olan bu eserlerden biri de kaçak hikâyeleridir. Bu hikâyeler Azerbaycan halkının kendi içinden yetiştirdikleri kahramanların hikâyeleridir. Bu kahramanlar, diğer destan ve hikâyelerde olduğu gibi

ailesinin şaşaalı yaşantısı içinde doğan, ad konulması için bütün ileri gelenlerinin toplanıp şenlikler düzenlediği, doğunca ailesinin çok sevindiği ve büyümesinin her aşamasında aile desteği gören kahramanlar değildir. Onlar; Mehmet Bayrak’a göre hâkim sınıflar tarafından “asi”, “haydut”, “yol kesen”, “kır uğrusu”, “kanı bozuk”, “kanun kaçağı” veya “katil” olarak nitelendirilen,¹ Şaban Bayrak’a göre; toplumun genel hukukî kurallarının dışına çıktıkları ve hâkim tabakaya mensup olmadıkları için yaptıkları kanun dışı olarak kabul edilen², Rüstem Rüstemzade’ye göre ise; ömürleri fakirlik içinde, beylerin ve ağaların hizmetçisi, çobanı olarak ezilerek geçen, her türlü haksızlığı, işkenceyi görmesine rağmen haksızlığa asla boyun eğmeyen, adaleti sağlamak uğruna her türlü mücadeleyi veren; bu yüzden halk tarafından “kurtarıcı” ve “güzel günlerin habercisi” şeklinde nitelendirilen kahramanlardır.³

Rüstem Rüstemzade; 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa ve Asya’da birçok “kanun dışı tip”in ortaya çıktığını belirterek bu tiplere örnek olarak İngiltere’de Robin Hood, Slovakya’da Yanoşik ve Mihala Vdovtsa, Ukrayna’da Dovbuş ve Karmeljuk, Gürcistan’da Marabdlı Arsen, Azerbaycan’da Semed Ağa, Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı, Kaçak Yusuf, Kaçak Deli Ali, Halay Bey, Kaçak Korkmaz, Kaçak Mirzalı, Kaçak İsgender ve Kaçak Adıgüzel gibi tipleri göstermektedir.⁴

Bu tiplerden Azerbaycan’daki kaçaklar hakkında yaratılan hikâyeleri incelemeden önce, bu kahramanlara dünya genelinde bakış açısını yansıtmayı, kaçaklar gibi “kanun dışı” olmakla nitelendirilen dünyadaki diğer tipleri ele almayı ve Azerbaycan’da kaçakları ortaya çıkaran siyasi, sosyal ve ekonomik nedenler üzerinde durmayı uygun buluyoruz.

¹ Mehmet Bayrak. “Eşkîyalık ve Türküleri”. Folklor Edebiyat, S.27, Aralık 1994, ss.67-68.

² Şaban Bayrak. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Eşkîyalık Olayları. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 1998, ss.14-15.

³ Rüstem Rüstemzade. Azerbaycan Tarihi Gehremanlıg Dastanları. Gence: Azerbaycan Respublikası Neşriyat Poligrafiya Birliyi Yayınları, 1998, s.34.

⁴ Rüstem Rüstemzade. Azerbaycan Tarihi Gehremanlıg Dastanları. s.64.

1. DÜNYADA KAÇAKLIKLA İLGİLİ KAVRAMLAR:

Dünya genelinde kaçak kavramına yakın olarak “eşkiya”, “şaki”; “efe”, “zeybek”, “haiduk”, “soylu soyguncu” “intikamcı” ve “hırsız” gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Bu tiplerin birbirinden farklı ve benzer birçok özelliği vardır. Metin Ekici, bu tiplerin ortak özellikleri konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Bu kişi veya grupların ortak özellikleri, belli bir yerde baskı görmeleri sonucunda suç işleme, kanunlara karşı geldikleri için dağa çıkma, takip edilme ve bu nedenle farklı yerlerde dolaşma, bir gurup oluşturma, yerel ve merkezi güçlerle çatışma ve sonuçta ya affedilme veya öldürülmeleridir.”⁵

Metin Ekici’nin ele aldığı ortak özelliklerin hepsinin kaçaklar için de geçerli olduğunu görüyoruz. Kaçaklar da 19. yüzyılda yaşadıkları baskı sonucunda suça teşvik edilmiş, dağlarda ve ormanlarda dolaşmış, kaçak grupları oluşturmuş, gruplar halinde yerel ve merkezî güçlerle mücadelelere girişmiş ve bu mücadeleler sonucunda ya ölmüş, ya da affedilerek yurtlarına geri dönmüş tiplerdir.

Ortak özelliklere sahip olmalarının yanında birçok farklı özellikleri ile de dikkat çeken bu tiplerle ilgili çalışmamızın bu bölümünde, dünya genelinde bilinen “toplumsal eşkıyalık”, “soylu soyguncu”, “haiduk” “hırsızlar”; Türkiye’de bu gruba dâhil edebileceğimiz “zeybekler” (efeler) ve bu tipleri açıklarken birtakım karşılaştırmalar yaparak tezimizin konusunu oluşturan Azerbaycan’daki “kaçaklar” hakkında bilgiler sunmayı, örnekler vermeyi ve tespitler yapmayı uygun buluyoruz.

1.1. Toplumsal Eşkıyalık:

Eşkiya kelimesinin Arapça “şâkî” kelimesinin çoğulu olarak Türkçe’ye girdiğini ve “bahtsız, fena hareketli, haylaz, habis, haydut, yol kesen” anlamlarında kullanıldığını belirten Şaban Bayrak; eşkıyalık kavramının “en geniş anlamı ile kanun dışı fiillerin tamamını ihtiva eden” bir kavram olduğunu belirtmiştir.⁶

⁵ Metin Ekici. “Kafkaslar, Anadolu ve Balkanlarda Kaçak, Efe ve Haiduk Hikâyelerinin Yapısal Bir İncelemesi”.17. Balkan Folklor Kongresi. 6-10 Ekim 2008, Ohrid-Makedonya. s.2.

⁶ Şaban Bayrak. age. ss.13-14.

Eşkîyalığın bu geniş anlamını vermenin yanında Bayrak; eşkıyalığın hukuki boyutunu, köylü olmakla ve hâkim sınıfların işledikleri suçlarla bağlantısını ise şu şekilde açıklamaktadır:

“Eşkîyalık geniş anlamıyla bütün kanun dışı hareketleri ihtiva etmekle beraber, adli bakımdan onu sınırlandırma ve tasnif etme zorunluluğu vardır. Tarihçiler sosyal olay olarak kanun dışı hareketleri, umumi anlamıyla eşkıyalık kabul etseler de, hukuki açıdan doğru değildir. Bu noktada önemli olan husus, eşkıyalık fiilinin uygulanan cezalar bakımından tasnifinden ziyade, zulüm suçuyla ayrı mütalaa edilmesidir. Çünkü teorik olarak eşkıyalık reâyânın işlediği suçlar için söz konusuyken, resmi görevlilerin kanunsuz davranışları zulüm olarak tavsif edilmektedir.”⁷

Eric J. Hobsbawm ise toplumsal eşkıyaları; “eşkîyalar, lord ve devlet tarafından suçlu sayılan ama köylü toplumu içerisinde varlığını sürdüren ve köylüler tarafından kahraman, yenilmez, intikam alan, adalet için dövüşen, belki de özgürlüğün lideri olarak görülen ve her durumda saygı duyulan, yardım edilen ve desteklenen firari köylülerdir”⁸ şeklinde tanımlar.

Her iki araştırmacının görüşlerine baktığımızda eşkıyalık konusunda dikkati çeken iki nokta üzerinde durulduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi; bu kişilerin hâkim tabakalar tarafından “kanun dışı” faaliyetleri yürüten kişiler olarak görülmeleri, ikincisi ise köylüler tarafından “kahraman”, “adalet sağlayıcısı”, “intikam alan”, “yenilmez kişi”, “özgürlüğün lideri” ve “saygın kişiler” olarak görülmeleridir. Bu farklı tanımlamalar bize, eşkıyalığın toplum içinde farklı statüde bulunan gruplara, onların bakış açılarına, kendileriyle eşkıyaların karşı karşıya gelip gelmemelerine göre, farklı anlamlar kazandığını göstermektedir. Bu anlam hâkim tabakalara göre olumsuz, geniş köylü kesimine göre ise olumlu bir anlamdır.

Bu yönden Azerbaycan’da 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan kaçaklara baktığımızda; toplumsal eşkıyalık kavramı ile kaçaklar arasında benzer noktalar görüyoruz. Azerbaycan’da ortaya çıkan kaçaklar da hâkim tabaka olan Rus Çarlığına mensup devlet adamları tarafından birer “eşkîya”, “kanun kaçağı” ve “hain” olarak;

⁷ Şaban Bayrak. age. s.14.

⁸ Eric J. Hobsbawm. “Toplumsal Eşkîyalık Nedir?”. Çevirenler: Orhan Akalın, Ali Kerem Saysel. Folkloru Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.59, 1990. s.33.

köylüler tarafından ise kendilerini devlet adamları ve onların askerlerinin zulümlerinden kurtaran, toplumsal eşitsizliği giderip adaleti sağlayan, yenilmezlik vasfına sahip olan birer kurtarıcı olarak görülmüşlerdir.

Tanımlara bakıldığında; farklı gruplar tarafından farklı şekillerde algılanan toplumsal eşkıyalığın oluşmasının araştırmacılara göre birtakım sebepleri vardır. Bu sebepler üzerinde de durulması gerekmektedir. Kimse durup dururken eşkıya olmamıştır. Bir köylünün eşkıya olmasını gerektirecek bazı nedenler, birtakım gelişmeler olması gerekmektedir. Bu gelişmelerden ilki devlet yönetimi ile ilgilidir. Hobsbawm, bu konuda “Yerel otoritenin o yörenin insanı olduğu ve karmaşık yerel koşullarda görev yaptığı, birkaç km. ötesinin soyguncuyu o bölge otoritesinin yetki ve hatta bilgisi dışına çıkardığı ve dışarıda ne olup bittiğinin yerel otoriteyi ilgilendirmedığı durumlar soygun için ideal koşullar oluşturur”⁹ demektedir. Hobsbawm’ın öne sürdüğü fikirlerden de anlaşılacağı gibi devlet yönetimi ve otoritesinin boşluk yaratması, otoritenin zayıf olması veya geniş bir yönetim alanı içinde yönetenlerin, yönetilenlerin ne yaptığından habersiz olması, eşkıyaların ortaya çıkmasına elverişli ortam oluşturur.

Eşkıyaların ortaya çıkmasının bir nedeni de Hobsbawm’ın “eşkıyalık, ekonomik kriz ve açlık dönemlerinde yaygınlaşma eğilimi gösterir”¹⁰ şeklinde belirttiği gibi ekonomik kriz ve açlığın baş göstermesidir. Bu olgu bize göre, siyasi otoritesizlikle ve toplumsal yaşamın göz önünde bulundurulmaması ile de yakından ilgilidir. Otoritede bulunan boşluk, ülkenin gelirlerinin kişilerin istekleri doğrultusunda kullanılmasını da gündeme getirebilmektedir. Toplumsal yapılanmada otorite sağlam kurulamamışsa ve kendi altındaki birimleri takip edemiyorsa başıboş tavırlar ortaya çıkmakta ve herkes istediği gibi hareket edebilmektedir. Bu durum ekonomik yönden herkesin kendi çıkarlarını düşünmesine ve bunun sonucunda toplumun hâkim sınıf dışında kalan kesiminin açlık ve yokluk içinde kalmasına ve bunlara dayanamayarak “eşkıya”, “kaçak” vb. olmasına neden olmaktadır.

Hobsbawm’ın “Toplumsal eşkıyalığa, tarıma dayalı olan (hayvancılık dâhil) köylülerin ve topraksız emekçilerin bir başkası -lordlar, kentler, hükümetler, yargıçlar

⁹ Eric J. Hobsbawm. “Toplumsal Eşkıyalık Nedir?”. s.36.

¹⁰ Eric J. Hobsbawm. “Toplumsal Eşkıyalık Nedir?”. s.37.

ve hatta bankalar- tarafından yönetildiği ezildiği, sömürüldüğü toplumlarda evrensel olarak rastlanır.”¹¹ fikrinden yola çıkarak eşkıyalığın ortaya çıkmasını sağlayan diğer bir nedenin otorite boşluğu ve ekonomik yapılanmaya bağlı olarak toplumda ortaya çıkan sınıflaşma olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal sınıflaşma, birbirinden farklı güce ve konuma sahip olan grupları ortaya çıkarmakta ve bu gruplar güç oranlarına göre birbirlerini ezme eğilimi içine girebilmektedirler. Hâkim ve güçlü olan tabaka, güçsüz olan alt tabakayı kendi çıkarları ve hâkimiyetini sürdürmek adına ezebilmektedir. Bu durum da beraberinde “adaletsizlik”, “eşitsizlik” ve “özgürlüğün kısıtlanması” gibi olguları gündeme getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında haksızlığa katlanamayan ve isyan eden kişiler, toplumun alt kesimi tarafından adaletsizliği ve eşitsizliği ortadan kaldıracak ve özgürlüğü sağlayacak kişiler olarak görülen birer eşkıya olarak ortaya çıkmaktadırlar.

18. ve 19. yüzyılda Azerbaycan’da yaşanan gelişmelere baktığımızda toplumun padişah, han, şah, sultan, Çar; onun ardından gelen melikler, prensler, valiler; onların ardından gelen hükümet temsilcisi askeri güçler, köylerde yüzbaşılar, muhtarlar, ağalar, beyler ve köylüler gibi bir sınıflaşmaya doğru gittiğini görüyoruz. Bu yapı içinde köylüler; en çok ezilen, toprakları ellerinden alınan ve kendileri için çalışma hakkı olmayan bireyler olarak toplumda yer almaktadırlar. Bu durum, doğal olarak onların isyan etmelerine, yurtlarını bırakarak dağlarda ve ormanlarda yaşayan, toplumsal adaletsizliği ve eşitsizliği gidermek adına mücadele eden ve halkı özgürlüğe kavuşturacağına inanılan kaçaklara dönüşmelerine sebep olmaktadır.

Azerbaycan’da kaçakları yaratan olgular içinde yukarıdan beri ele aldığımız otorite boşluğu, ekonomik kriz ve toplumsal tabakalaşma gibi unsurların hepsinin etken olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bize göre Azerbaycan’da kaçakları yaratan olguların en önemlisi 18. ve 19. yüzyılda Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’ı işgal ettikten sonra işgal ettikleri topraklarda yaşayan Azerbaycan Türklerinin yaşam tarzına, medeniyetine, kültürüne ve milli değerlerine saygı duymaması, bu yapı ile uyuşmayan bir sistemi getirip zorla topluma kabul ettirmesidir. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde daha ayrıntılı ele alacağımız gibi o dönemde Çarlık Rusyası ülkeyi işgal etmiş, ülkede

¹¹ Eric J. Hobsbawm. “Toplumsal Eşkıyalık Nedir?”. s.35.

kendisine göre yeni bir yönetim şekli, kolonizasyon sistemi, yeni bir ekonomik ve toplumsal yapılanma tesis etmiştir. Bunu yaparken halkın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamış, toplumun beklentilerini ve yaşam tarzını hiçe saymıştır. Bu durum da yeni yönetim şekline alışamayan, kendisini adaletsizlik ve eşitsizlikten başka olguların içinde bulamayan, sürekli haksızlığa uğrayan kişilerin yurtlarını terk edip kaçak olmaları sonucunu doğurmuştur.

Eşkialığı ortaya çıkaran sebepler üzerinde bu şekilde durduktan sonra tartışılması gereken bir diğer konu da bu koşullar altında kalan herkesin eşkıya olup olmayacağı gerçeğidir. Hobsbawm, bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Eşkialık özgürlüktür, ama köylü toplumunda pek az kişi özgür olabilir. Çoğu köylü ağalığın ve emeğin, birbirini güçlendiren çifte zinciriyle prangalanmıştır. Köylüleri otoritenin ve şiddetin kurbanı yapan iktisaden zayıf olmalarından çok –gerçi çoğu zaman kendi kendilerine yeterli değillerdir- toprağa bağlı olarak yaşamak zorunda olmalarıdır. Kökleri toprakta ve evlerindedir ve bir ağaç gibi ya da bir dönem hareket eden sonra yine yerleşen bitkiler gibi orada yaşamak zorundadırlar. Bir adam evlenince malına mülküne bağlanır. Tarlaların sürülmesi ve hasat edilmesi sorunludur; köylü isyanları bile hasadı içeri etmek için durmak zorundadır. Çitler uzun süre kırık bırakılamaz. Karısı ve çocukları bir adamı belirli bir yere demir atmaya zorlar. Yalnızca felaket, milleniumun yaklaşması veya hayati göç kararı çiftlik yaşamının değişmeyen döngüsünü kırabilir, ama göçmen bile köylü olmayı sürdüreceksen kısa süre içinde bir yere yerleşmek zorundadır. Köylünün sırtı toplumsal olarak bükülmüştür, çünkü sırtı, toprağın üzerindeki fiziksel emek içinde bükülür.”¹²

Bu sözlerden toprağa bağlı olmayan, evlenip herhangi bir sorumluluk almamış olan, bu yükümlülükleri olmadığı için rahat hareket edebilen kişilerin eşkıya olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan kaçak hikâyelerine baktığımızda; bu tespitlerin kaçaklar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Kaçaklar, toprağa bağlı değillerdir, ağaların ve beylerin yanında bir müddet toprağa bağımlı olarak çalışmış ancak onlarla anlaşamayarak bu işleri bırakmış kişilerdir. Bunun yanında kaçakların 12-20 yaşları

¹² Eric J. Hobsbawm. “Kimler Eşkialı Olur?”. Çeviren: Orhan Akalın, Ali Kerem Saysele. Folklorla Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.59, 1990. s.42.

arasındaki gençler oldukları, çoğunlukla evlenmemiş, evlenseler de kaçak düşmeden önce evlenmiş olan, kaçak düştükten sonra ise bu sorumluluklarının bırakıp kaçaklığa başlayan kişiler olduklarını görüyoruz.

Sonuç olarak kaçaklarla eşkıyalar, kanun dışı tipler olmaları, ortaya çıkış nedenleri ve özgürlük anlayışları bakımından birbirlerine benzer tiplerdir diyebiliriz.

1.2.Soylu Soyguncu:

Bu başlık altında Hobsbawm'ın "soylu soyguncu" tipi hakkında verdiği dokuz özellik ve bu özelliklerin kaçak tipi ile örtüşen veya ayrılan yönleri üzerinde durarak tespitlerde bulunacağız.

Soylu soyguncunun birinci özelliğini, "soylu soyguncu kanun kaçaklığı yaşantısına, bir suç işleyerek değil ama bir adaletsizliğin kurbanı olarak ya da halkın göreneklerine göre bir suç oluşturmayan, ama otoritelerin suç kabul ettiği bir eylemde bulunmaktan dolayı zulüm görmekle başlar." şeklinde kısaca belirten Hobsbawm, bu konuyla ilgili açıklamasını "toplumsal eşkıyalar, kanun kaçaklığına çoğunlukla suç olmayan bir kavga ile bir onur meselesiyle ya da kendilerinin ve komşularının adaletsizlik olarak algıladıkları bir meselenin (bu sadece bir yoksul ile zengin ve sözü geçen birisi arasındaki anlaşmazlığın sonucu da olabilir) kurbanları olarak başlamışlardır."¹³ şeklinde sürdürmektedir.

Bu noktadan bakıldığında soylu soyguncunun ortaya çıkması ile kaçakların ortaya çıkması arasında benzerlikler olduğunu söylemek mümkündür. Kaçaklar da kaçaklığa toplumsal düzendeki hoşnut olmadıkları adaletsizlikler, kendilerine veya ailelerine yapılan haksızlıklar sonucunda hâkim tabakalara karşı çıkarak başlarlar. Onlar, toplumun suç olarak kabul etmediği, yönetici kesimin ise suç olarak kabul ettikleri işleri yaptıkları için kaçak düşmüşlerdir. Kaçakların birçoğu işledikleri suçların yanında işlemedikleri suçlardan, toplumda yaşanan kanun dışı olayların üzerlerine atılmasından da sorumlu tutulmuşlardır.

Hobsbawm'a göre soylu soyguncunun ikinci özelliği "yanlışları düzeltmesi" dir. Bu konudaki görüşlerini yazar; "işe adaletsizliğin kurbanı olarak başlamak en azından

¹³ Eric J. Hobsbawm. "Soylu Soyguncu". Çeviren: Orhan Akalın, Necdet Hasgöl. Folklorla Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.60, 1990. s.81.

bir yanlışı, eşkıyanın kendisine yapılmış olan yanlışı düzeltme isteğini körükler.”¹⁴ ifadesi ile daha da geliştirirken; soylu soyguncunun bu yaklaşım içinde bulunmasının temelini ise onun kendisini “gerçek pratik ne olursa olsun, kuşkuya yer yok ki eşkıya, adaletin temsilcisi sayılırdı, aslında ahlakın koruyucusuydu ve çoğunlukla da kendini öyle görürdü”¹⁵ cümlesi ile anlatıldığı gibi “adaletin temsilcisi” ve “ahlâkın koruyucusu” olarak görmesine bağlamaktadır.

Kaçaklar da soylu soyguncu gibi toplumsal yapılanmadaki yanlışı düzeltmeye çalışırlar. Kaçakların tarihte yaşamış kişiler olarak ileride ele alacağımız biyografilerine baktığımızda hepsinin ortaya çıkış noktasının ağaların ve beylerin yanında çalışmaları, çalışmalarının karşılığını alamamaları ve bir haksızlığa uğramaları olduğunu görmekteyiz. Kaçaklar açısından bakıldığında toplumda büyük bir adaletsizlik vardır. Hükümet adamları, beyler ve ağalar refah içinde yaşamakta, çalışmadan geçinmekte; köylüler ise çalışıp didinmekte ancak hiçbir şey elde edememektedirler. Onlara göre bu adaletsizliğin ortadan kaldırılması ve toplumda görülen bu eşitsizliğin giderilmesi gerekmektedir. Kaçaklar, bu noktadan hareket ederek ortaya çıkmış tiplerdir.

“Zenginden, yoksula vermek için almak”, Hobsbawm’a göre soylu soyguncunun üçüncü özelliğidir. Ancak Hobsbawm, burada kesin ve net bir ifade ortaya koymamış gibidir. O, soylu soyguncunun zenginden aldıklarını yoksullara vermesi konusunu tartıştıktan sonra fikirlerine “zenginden, yoksula vermek üzere alıp almadığı ayrı bir konudur, tabii ki eğer otoritelere karşı yoksulun desteğini korumak istiyorsa bölgesindeki yoksullardan almaya cesaret edemez. Zaten yoksullardan alınacak fazla bir şey de yoktur. Kuşku yok ki eşkıyalar bazen yoksullara veriyorlardı.”¹⁶ ifadesi ile devam eder.

Hobsbawm’ın bu fikirlerinden soylu soyguncunun aldıklarını yoksullara her zaman vermediği, bunun bir sınırı olduğu kanısını çıkarmak mümkündür. Kaçaklara baktığımızda kaçakların zenginlerin mallarına el koydukları, yoksul köylülerin mallarına asla el uzatmadıkları, zenginlerden aldığı malzemeleri de her zaman fakirlere verdiğini görmek mümkündür. Kaçaklar, zenginlerin ambarlarını dağıttıklarında,

¹⁴ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.81.

¹⁵ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.82.

¹⁶ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s. 82.

tacirlerin kervanlarındaki malları ele geçirdiklerinde hemen çevredeki fakir fukaraları toplar ve hiç beklemeden ellerindeki malları onlara dağıtırlar. Hiçbir hikâyede kaçakların elde ettikleri malları kendilerinin kullandıkları, kendilerine zenginlik sağladıkları şeklinde bir ifade veya harekete rastlanmaz. Kaçaklar, zenginlerden kendileri için sadece silah, kurşun ve giyim malzemesi temin ederler. Bunun dışında gerektiğinde köylülere kendi ceplerindeki parayı da toplayıp verdikleri görülebilmektedir.

Soylu soyguncunun dördüncü özelliği yazara göre onun; “yalnızca kendini savunmak veya intikam almak için adam öldürmesidir.” Yazar bu düşüncesini “eşkıyaların nedensiz şiddet kullanmaktan kaçınmaları her şeyden daha fazla şaşırtıcıdır, çünkü çalıştıkları çevrede herkes silahlıdır, öldürmek olağan bir şeydir ve hangi durumda olursa olsun en güvenli düsturları ilkin ateş etmek, sorularıysa sonra sormaktır.”¹⁷ şeklinde açıklamaktadır.

Soylu soyguncunun uyguladığı şiddetin temsil ettiği geniş halk kitleleri ile bağlantısı konusunda ise Hobsbawm şunları yazmaktadır:

“Herhangi bir gerçek eşkıyanın, konumunun ahlaki yükümlülüklerine tutarlı bir şekilde bağlı olarak yaşadığı da kuşkuludur. Ondan, böyle yaşamasının beklenip beklenmediği de pek açık değildir. Köylü toplumunun ahlaki zorunlulukları kesin ve tanımlanmış olmasına rağmen, yoksulluğa ve çaresizliğe alışmış insanlar her koşulda bütünüyle bağlayıcı olan kurallar- örneğin polise sır vermemek- ile zorunluluk veya açlık nedeniyle vazgeçilebilecek kurallar arasında aynı ölçüde kesin bir ayrım yapar. Yine de, öldürmeye ve şiddete olan aşinalık insanları, barışçıl toplumlarda dikkate alınmayan ahlâki ayrımlara karşı duyarlı kılar. Bir yanda adil veya meşru öldürmeler; diğer yanda adil olmayan, gereksiz ve zevk için işlenmiş cinayetler vardır; biri onurlu diğeri utanç verici olan hareketler vardır. Bu ayrım hem silahlı şiddetin potansiyel kurbanları olan barışçı, itaatkâr köylünün yargıları için hem de çaresizlerin öldürülmesini, hatta eşkıyanın karşılıklı saygı ile bağlı olduğu yerel polis gibi tanınmış ve aşıkâr düşmanlara yönelik “haksız” saldırıları onaylamayan kaba bir şövalyelik ilkesine sahip olan savaşçılar için aynı oranda geçerlidir (Yabancılar uygulanan

¹⁷ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.83.

kurallar daha farklıdır). Adil öldürmenin tanımı ne olursa olsun “soylu eşkıya” en azından böyle davranmanın yollarını arar ve muhtemelen, gerçek toplumsal eşkıya böyle davranır.”¹⁸

Soylu soyguncunun bu özelliğini kaçaklarda da görmek mümkündür. Kaçaklar, hikâyelerde sadece savunma yaparken veya kendilerine, yakınlarına ve uğurlarında mücadele verdikleri köylülere zarar verildiğinde şiddete ve adam öldürmeye başvurmaktadırlar. Hükümet adamları, askerler, beyler ve ağalar köylülere veya kaçaklara zarar vermedikçe, saldırmadıkça kaçakların onları öldürmedikleri görülmektedir. Hikâyelere baktığımızda kaçakların hükümet adamlarına saldırdıkları, askerlere kendiliklerinden hücum ettikleri hiçbir zaman görülmemektedir. Mücadelelerin başlatanı, her zaman hükümet adamları ve onların askerleridir. Kaçaklar sadece kendilerini savunma konumunda kalan ve bu yüzden adam öldüren kişiler olmaktadır. Bununla birlikte kaçakların, kendi yakınlarına zarar veren, köylülerin canına, malına ve namusuna tecavüz eden kişilerden intikam almak ve onları cezalandırmak adına öldürmeyi seçtikleri görülmektedir. Kaçakların hükümet adamları tarafından kandırılmış yiğit insanları öldürmemek için bile ellerinden gelen tüm gayreti gösterdikleri ve onları öldürmek zorunda kalınca da üzüntüsünü hissettikleri görülmektedir.

Hobsbawm, soylu soyguncunun beşinci özelliğini; “o, eğer ömrü vefa ederse halkına şerefli bir vatandaş olarak geri döner. Aslında topluluğunu hiçbir zaman fiilen terk etmez.” şeklinde belirtmekte ve “toplumsal eşkıya, adi suçlu olmadığı için, kanun kaçağı olmaktan kurtulduğu zaman, topluluğuna saygı duyulan birisi olarak yeniden katılmakta hiçbir güçlük çekmez. Bu konuda bütün belgeler uyuşur. Aslında toplumsal eşkıya, topluluğunu hiçbir zaman fiilen terk etmemiş de olabilir. Genellikle köyünün veya akrabalarının bulunduğu yerin çevresinde etkinlik gösterir. Yalnız bir sağduyu meselesi olarak değil, aynı zamanda bir aile sorumluluğu olarak onu akrabaları ayakta tutarlardı; eğer onu beslemeseler adi bir soyguncu olmak zorunda kalabilirdi. Eşkıya, polisin yolda olduğu haberi gelene kadar fiilen köyde yaşar. Aslında yasaların ve hükümetin pek girmediği ülkenin geri bölgelerinde, eşkıya korunur ve kendisine

¹⁸ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.84.

serbestlik tanınır. Hatta eşkıya, topluluğun önde gelen bir üyesidir.”¹⁹ şeklindeki görüşleri ile de bu özelliğe açıklık getirmektedir.

Kaçaklara bu yönden baktığımızda hükümet adamları tarafından takip edilmedikçe, kendi köylerine geldikleri, yakınlarıyla görüştükleri ve Azerbaycan topraklarında gezdikleri görülmektedir. Ancak sıkı takiplerin yapıldığı dönemlerde yakınlarının bulunduğu yerlerden uzaklaşarak İran veya Türkiye topraklarına geçtikleri ve ortalık sakinleşene kadar geri dönmedikleri görülmektedir. Kaçaklar, her ne kadar yurtlarından ayrılırlar da sürekli yakınlarını düşünmekte, yurt özlemi duymakta ve ilk fırsatta tekrar köylerine gelip yakınlarını görmektedirler. Hükümet adamları ve askerler ise onların köylerine geldiklerini öğrendikleri gibi köylerini kuşatma altına almakta ve onları yine yurtlarından etmektedirler.

Kaçaklar, mücadelelerine kendilerinin veya yakınlarının uğradıkları bireysel haksızlıklardan yola çıkarak başlamış; ancak zamanla tüm toplum için mücadele eder hale gelmişlerdir. Onların bu mücadelesinin ve yiğitliğinin zaman zaman hükümet adamları tarafından da tasdik edildiği, takdir edildiği de görülmektedir. Bütün bu yaklaşımlar kaçakların topluma geri dönmelerinde sorun yaşamamalarına neden olmaktadır. Hatta kaçakların yurtlarına geri dönüp topluma karışmaları, hâkim tabakalar için kaçaklık yapmalarına nazaran daha olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. Çünkü köylüler üzerinde kaçakların etkisi çok büyüktür, onların toplum nezdinde büyük nüfuzları vardır. Hâkim tabakalar, bu otoriteyi kendi bünyelerine katmak, hâkimiyetlerini tehdit edecek unsurları ortadan kaldırmak adına her zaman kaçaklarla anlaşma, onları yurtlarına döndürme eğilimi içinde olmuşlardır.

Kaçakların hikâyelerde yurtlarına döndükten sonra toplumsal değişime hızla ayak uydurdukları, kimilerinin hükümet organlarında görev aldıkları, köyleri yönettikleri veya köylerin temsilcisi konumuna geldikleri de görülmektedir. Toplum, onları liderleri olarak görmekte ve onların sözlerinin etkisiyle hareket etmektedir.

Yazar, soylu soyguncunun altıncı özelliğinin, “halkının ona hayranlık duyması, yardım etmesi ve onu desteklemesi” olduğunu belirterek “halk kahramanının, yerel ölçütlere göre dürüst ve saygıdeğer biri olmasının yanı sıra her yönüyle öykünülen biri olması gayet doğaldır. Çünkü bu insanlar, ısrarla zenginleri soymamak ve fazla adam

¹⁹ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.85.

öldürmemek gibi ahlaki açıdan olumlu davranışların ötesinde, ahlaki olarak onaylanan bir yurttaşın temel özelliklerini de taşımaktadır. Köylü toplumları, böyle bir onayı hak eden veya hak ettiğine inanılan toplumsal eşkıyalar ile zaman zaman kahramanlaştırılan korkulan ve hatta öykünülen toplumsal eşkıyalar arasında çok kesin bir ayrım yapar. Soylu soyguncunun ölüm döşeğinde günah çıkarmasına gerek yoktur. Çünkü o, hiç günah işlememiştir. Tam tersine. Halk onun güvenliği için dua eder. Çünkü soylu eşkıya iyidir.”²⁰ fikirleri ile bu düşüncesine açıklık getirir.

Soylu soyguncu gibi kaçaklar da içinde yaşadıkları toplumu temsilen, o topluma adaleti ve eşitliği getirmek adına mücadele etmektedirler. Bu yüzden kaçaklar, içinden çıktıkları toplum tarafından sürekli desteklenirler. Köylüler, kaçaklara karşı büyük bir hayranlık beslerler. Kaçaklar herhangi bir köye gittiklerinde köylülerin hepsi onların başında toplanırlar. Köylüler, kaçakların sıkıntıda kalmalarına izin vermezler. Kaçaklara haber getirip götürmede, tehlikeleri bildirmede, mücadeleler sırasında yiyecek, giyecek ve kurşun gibi malzemeleri temin etmede, gizli geçitleri göstererek mücadeleden kurtarmada ve gerektiğinde onlara katılıp silahlı mücadele etmede yardımcı olurlar.

Hobsbawm, “o da herkes gibi bir gün ölür, ama topluluğun hiçbir nezih üyesi ona karşı otoritelerle işbirliğine girmeyeceğine göre ölümü ihanet yüzündendir.”²¹ sözleri ile soylu soyguncunun ölümlü olduğu ve bu ölümün ihanet sonucunda gerçekleşme özelliğini yedinci özellik olarak ele alır.

Kaçakların öldürülmelerinden çok yönetim anlayışı değişince yurtlarına geri dönmeleri ve hükümette görev almaları gibi sonlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bunun yanında sonu ölümle biten kaçakların ölümünün farklı farklı sebepleri vardır. Hükümet adamları, köylülerden kaçakların kendilerine teslim edilmelerini isterler. Ancak hiçbir zaman köylüler, kendileri için mücadele ettiklerine inandıkları kaçakları ele vermezler. Ancak, kandırılan köylüler veya kaçakların dostları onları öldüren veya hükümete teslim eden kişiler yani ihanet edenler olabilirler. Bu yönden Kaçak Nebi hikâyesi dikkat çekicidir. Kaçak Nebi, kendi kaçak arkadaşı Şahhüseyn tarafından öldürülmüştür. Hikâye boyunca da Kaçak Nebi’nin ölümünün ancak kendi arkadaşlarının eli ile olabileceği onun dışında sanki hiç ölmeyecekmiş gibi

²⁰ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.86.

²¹ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.80.

ölümsüzleştirildiği görülmektedir. Bunun yanında mücadele esnasında ölen veya eceliyle kendiliğinden ölen kaçaklar da vardır. Ölüm sebebini sadece ihanete bağlamak doğru değildir. Örneğin Molla Nur, hikâyede kaçak arkadaşları ile vedalaşıp yola çıkar ve yolda kendi eceli ile ölür. Kaçak Yusuf, şiddetli bir mücadeleye girer ve mücadele esnasında öldürülür.

Hobsbawm'a göre soylu soyguncunun sekizinci özelliği onun “en azından teoride, görünmez ve efsunlu” oluşudur. Yazar, görüşlerini onlar “görünmez ve “efsunlu”durlar. Halkın eşkıyalarının muhtemelen diğer azıllı eşkıyaların aksine, gerçekten halkın eşkıyaları olduklarına inanılırdı, bu inanç eşkıyaların kendilerini köylülükle özdeşleştirmelerini yansıtır. Yöre halkı arasında tebdil-i kıyafet ederek veya sıradan bir insanın giysileri içinde dolaşırlardı. Kendilerini belli edene kadar otoritenin kuvvetleri onları tanıyamazdı. Hiç kimse onları ele vermeyeceği ve sıradan insanlardan ayırt etmeyeceği için, tıpkı bir görünmez adam kadar emniyettedirler. Kısa hikâyeler, bu ilişkiye sadece sembolik bir ifade katmaktadır. Efsunlu olmaları ise biraz daha karmaşık bir olgudur: Bir bakıma eşkıyaların kendi halkı arasında ve kendi topraklarında sahip olduğu güvenliği yansıtmaktadır. Bir dereceye kadar halkın kahramanının yenilemeyeceği dileğini açıklar. Bu, gerçekten ölmediğine ve bir gün adaleti yeniden sağlamak üzere geri döneceğine inanılan iyi kral ve iyi eşkıya mitini üreten dilekle aynı türden bir dilektir. Soyguncunun ölümüne inanmayı reddetmek soyguncunun soyluluğunun kesin bir ölçütüdür. Çünkü eşkıyanın yenilmesi ve ölümü halkın, daha da kötüsü umudun yenilmesi anlamına gelir. İnsanlar adaletten yoksun olarak yaşayabilirler, genellikle de öyle yaşamak zorundadırlar, ama asla umutsuz yaşayamazlar.”²² şeklinde sürdürür.

Hobsbawm'ın bu düşünceleri kaçaklar için de kısmen geçerlidir. Kaçaklar da içinden çıktıkları köylüler tarafından tek kurtuluş ümidi olarak görülür ve bu yüzden köylüler tarafından desteklenirler. Ancak kaçakların ölümlü olduğu köylüler tarafından bilinir. Bu yüzden köylüler, onların ölmesinden korktukları için, sürekli onlara askerlerin üzerlerine geldiklerini bildirir ve onları ölümden kurtarmaya çalışırlar. Kaçakların toplum içinde yaşamaları kolay değildir, onların köylerine döndüklerini hükümet adamları fark ederler. Onlar köylerine girer girmez kuşatma altına alınırlar.

²² Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.88.

Onların toplum içinde görülmeme gibi bir durumları söz konusu değildir. Hükümet adamları görmese de onları gören ve bilen hükümetin yanında olan beyler, ağalar ve casuslar, o yaşıntının içindedirler. Bu tipler, onların yerini hemen hükümete bildirirler. Bu yüzden kaçaklar, köylerinde çok uzun süre kalamazlar, ne kadar saklanırlarsa saklansınlar hükümet adamları onların köyde olduklarını haber alırlar ve mücadelenin içine girerler.

Kaçaklar da her insan gibi ölümlüdür ve her insana yapıldığı gibi birer cenaze merasimi ile ancak geniş bir katılımı uğurlanırlar. Hikâyede köylülerin onun geri geleceğine inandıkları yaklaşımından çok, onun yakınları ve arkadaşları tarafından bu mücadelenin sürdürüleceği imajı verilir. Kahramanın canlanıp gelmesi beklenmez. Sadece onun bıraktığı yerden geride kalanların devam edeceğine dair bir umut taşınır. Bu da genellikle aynı kandan olan kişiler ya da kahramanın yakınlarının mücadeleyi yürüteceği şeklinde olan bir umuttur. Bu umudun hikâyedeki yansıması ise “and içmek”tir. Kaçağın ölümünden sonra yakınları; kanının yerde kalmayacağına; mücadelesinin sonuna kadar devam edeceğine dair ant içerler. Kaçak Nebi’nin ölümünden sonra karısı Hecer’in grubun başına geçip mücadeleyi sürdürmek üzere dağlara çekilmesi; Kaçak Yusuf’un ölümünden sonra oğlu Hacıveli’nin mücadeleyi sürdüreceğinin belirtilmesi buna örnektir. Kahramanla kan bağı olan veya ona yakın olan kişiler vasıtası ile aynı gücün temsil edileceğine dair bir umut beslenmektedir.

Hobsbawm’a göre soylu soyguncunun son özelliği, onun “adaletin kaynağı olan kralın veya imparatorun değil, ama yalnızca yerel “gentriy”nin (Feodal toplum hiyerarşisinde soyluluğun hemen altındaki sınıf) rahiplerin veya diğer zalimlerin düşmanı”²³ olmasıdır. Kaçak açısından baktığımızda görünürde yazarın görüşüne katılmak mümkündür. Çünkü hikâyelerde Rus Çarı’nın adı çok az geçer. Kaçaklar, Çar’a karşı düşman olduklarını çok fazla dile getirmezler. Mücadeleler, boyunca kaçakların Çar’ın kendisi ile mücadele ettikleri görülmez. Hatta Çar ifadesi bile kaçak hikâyelerinde çok az kullanılır. Bunun yerine padişah ifadesine daha çok yer verilir. Mücadeleler Çar memurları ve askeri güçleri ile yapılır. Ancak mücadele ne kadar hükümet memurları ve askerleri ile yapılıyor gibi görünse de, kaçaklar bu mücadelede

²³ Eric J. Hobsbawm. “Soylu Soyguncu”. s.80.

düşmanlarının başında hükümeti yöneten kişiler olduğunu bilirler. Sonuçta tüm askeri birliklerin valilerin ve generallerin olup bitenleri Çar'a kadar silsile ile bildirmeleri bile bunun bir göstergesidir.

Sonuç olarak kaçaklarla soylu soyguncunun zenginden alıp fakire verme, kaçak olmalarında hükümetin etkisi, adaleti sağlayacak kişiler olarak görülmeleri, zor durumda kalmadıkça öldürmekten kaçınmaları ve halktan destek almaları konularında benzediklerinin söyleyebiliriz.

1.3. İntikamcılar:

Hobsbawm'ın "Bandits" (Eşkılar) kitabında ele aldığı diğer bir tip intikamcılardır. Buraya kadar ele aldığımız tipleri açıklarken, onların içlerinden çıktıkları geniş halk kitleleri adına mücadeleler verdiklerini, genellikle kendilerine zarar verilmedikçe kimseye zarar vermediklerini, bu yönleri ile toplumun genel ahlâki değerlerine saygılı oldukları üzerinde durduk. İntikamcılar, bu özellikleri taşıyıp taşımama noktasında diğer tiplere göre farklılık gösterirler. Bu farklılık onların uyguladıkları şiddetin derecesinde, ölüme bakış açılarında ve mücadeleye giriş hedeflerinde kendisini göstermektedir. Yazar intikamcının özelliklerini şu şekilde dile getirmektedir:

"Öldürmede ve zor kullanmada ölçülü olmak toplumsal eşkıya imgesinin öğelerinden biridir. Eşkılardan, bir grup olarak, halkın onlardan beklediği ve kendilerinin de benimsediği ahlakî standartlara herhangi bir yurttaştan daha fazla bağlı olarak yaşamalarını bekleyemeyiz. Basitçe yolu şaşıma olarak değerlendirilemeyecek kadar fazla terör estirmekle ve kötülük yapmakla yetinmeyen ve aslında bu terörün onların halk arasındaki imgelerinin bir parçasını oluşturduğu eşkıyalara rastlamak insana ilk bakışta garip geliyor. Onlar, eylemlerinin saçtığı korkuya ve dehşete rağmen değil, değişik yollardan bizzat bunlar sayesinde kahraman olurlar. Yanlışları düzelten birisi olmaktan çok, intikam alan, kuvvet kullanan kimselerdir; saygınlıkları adaletin temsilcisi olmalarından değil yoksulun ve zayıfın da korkunç olabileceğini ispatlamış olmalarından kaynaklanır."²⁴

²⁴ Eric J. Hobsbawm. "İntikamcılar". Çeviren: Orhan Akalın, Necdet Hasgöl. Folkloru Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.60, 1990. s.93.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi intikamcılar, şiddet kullanırlar. Şiddete diğer tiplere göre daha da yatkındırlar. Onların toplumdaki saygınlıkları dahi uyguladıkları şiddetin korkunçluğuna bağlıdır. Kaçaklar, intikamcılardan çok farklıdırlar. Her şeyden önce kaçaklar yanlışları düzelten, adaleti sağlayan ve toplumsal eşitsizliği yok etmeye çalışan kişilerdir. Onlar şiddet yanlısı değildir. Şiddeti zor kaldıkları zaman uygulamaya mecburdurlar. Kendilerine dokunulmadıkça kimseye zararları olmaz. Köylüler, kaçakları şiddet uyguladıkları için değil; gerektiği yerde şiddete başvurdıkları, gerekmedikçe toplumsal değerlere saygı duydukları için ve adaleti savundukları için saygın olarak görürler.

İntikam almak, kaçakların hayatında bütünüyle yer almayan bir olgudur diyemeyiz. Kaçaklar da hikâyelerde intikam almaktadırlar. Ancak bu intikam bir vahşet veya katliam şeklinde değil de yapılanın karşılığı olan, meşru bir intikammış hissi vermektedir. Kaçaklar, öldürmeden önce düşmanlarını uyarırlar. Bu hükümet adamı da olsa, bey de ağa da, kandırılıp üzerlerine gönderilen kişiler de olsa, aynı uyarı herkese yapılır. Kaçaklar, hükümet adamlarının bürolarına gidip yaptıklarının yanlış olduğunu ve bir daha yaparlarsa ölümle karşı karşıya geleceklerini açık açık ifade ederler. Onlardan köylülere ve yoksullara dokunmamalarını isterler. Uyarılara uymayan, halka ve kaçakların yakınlarına zarar verenlerin sonu ölüm olmaktadır.

Bunun yanında bazı konuların kaçaklar için affedilmesi imkânsızdır. Özellikle “namusa sataşma” ve “gereksiz yere fakir fukara köylülerin öldürülmesi”, onlar için affedilemez şeylerdir. Kadınların namusuna göz diken kişiler, o kadınlar tarafından öldürülmemişlerse, bu davranışın intikamı kaçaklar tarafından mutlaka alınır. Hiç yoktan zarar gören bir köylünün intikamını almak yine kaçaklara düşer.

Bununla birlikte kaçakların kendilerine yapılanların intikamını almaları bile vahşetten uzaktır. Örneğin Kaçak Kerem, bir zamanlar dost olduğu İsrail Ağa ile yaşadıkları yüzünden kaçak düşmüştür. İsrail Ağa, aynı zamanda onun babasını da öldürmüştür. Ancak Kerem, kaç kez İsrail Ağa’yı öldürme fırsatı bulsa da öldürmemiştir. Tanrıverdi, yanında çalıştığı farklı farklı ağaların çalışmalarının karşılığını ödemediği için kaçak düşmüştür. Ancak çalışmalarının karşılığını ödemeyen ağalardan alması gereken ücretin intikâmını onları öldürerek almamıştır. O; çalışmasının karşılığını, ağaların hayvanlarına el koyarak almıştır.

Kaçakların ölümünün intikamı geride kalan kaçaklar tarafından alınırken, intikamla şiddet kavramlarının birleştiğini görmek mümkündür. İntikam duygusunun en derin olarak hissedildiği zaman kaçakların öldüğü zamanlardır. Kaçaklar, öldükten sonra onların intikamının alınacağına dair ant içilir. Bu intikam er ya da geç kaçakların yakınları tarafından ya da geride kalan kaçak arkadaşları tarafından alınır. Kaçak Nebi hikâyesini örnek olarak ele alabiliriz. Nebi ölür; ancak onun atı dâhil geride kalan tüm kaçaklar intikamını almak için harekete geçerler. Şahhüseyn ve ona öldürme emrini veren Paşa Bey'in öldürülmesi ile Nebi'nin intikamı alınır. Nebi de her kaybettiği kaçak arkadaşından sonra mücadelede daha sert ve acımasız olur.

İntikamcılar, halk tarafından uyguladıkları şiddet ile korku saçtıkları için saygı görürler ve kahraman olarak ilân edilirler. Kaçaklar ise korkutuculukları ile değil, aksine köylülerle dost olmaları ve köylülerin genel toplumsal çizgileri içinde uygun görülebilecek düzeyde şiddet uyguladıkları için saygın birer birey olarak görülürler.

Sonuç olarak intikamcılarla kaçakların intikam alma ve şiddete başvurma konusunda farklılıklar gösteren iki tip olduklarını söylemek mümkündür. İntikamcılar, kaçaklara göre ileri derecede şiddet uyguladıkları ve toplum içinde korku saldıkları için kahraman olarak ilan edilirler. Kaçaklar ise şiddete zor durumda kalmadıkça başvurmazlar ve toplum içinde korkunçlukları ile değil, toplumun genel kaidelerine göre hareket ettikleri ve köylülere dostça yaklaştıkları için saygın kişiler olarak kabul görürler.

1.4. Haiduklar:

Hobsbawm'ın eserinde ele aldığı diğer bir tip ise, haiduklardır. Haiduklar, yazara göre Güneydoğu Avrupa'da 15. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda ortaya çıkmış olan, “topraklarından sürülmüş ve serflikten (kölelik) kaçan insanlar arasından, başlangıçta neredeyse kendiliğinden, sonraları örgütlü biçimler altında, özgür, silahlı ve kavgacı adamlardan oluşan gruplar ve topluluklar”²⁵dir.

Bu tanımlamada kaçaklardan farklı olarak haiduklarda bulunan ve dikkatimizi çeken iki yön vardır. Bu yönlerden birincisi yazar tarafından “topraklarından sürülmüş

²⁵ Eric J. Hobsbawm. “Haiduklar”. Çeviren: Orhan Akalın, Necdet Hasgöl. Folklor Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.61, 1992. s.39.

ve serflikten (kölelik) kaçan insanlar arasından” ifadesiyle dile getirilmiştir. Kaçaklar, kaçak düşmeyi hükümetle anlaşılamayınca kendileri seçmişlerdir. 18. ve 19. yüzyıllarda Çarlık Rusyası’nın izlediği politika onları rahatsız etmiş ve buna katlanamadıkları için kendi tercihleri ile yurtlarını terk etmeyi ve hükümete, bey ve ağalara karşı mücadele vermeyi tercih etmişlerdir. Kendileri kaçmadıkları müddetçe kimse onları topraklarından etmemiştir. Hatta kaçak düştükten sonra dahi hükümet adamları, onları geri getirmeye ve faaliyetlerine son vermek adına barışık olmaya çalışmışlardır. Ancak Hobsbawm’ın tanımlamasından haidukların bir kısmının “toprak köleliğine” karşı çıkıp kaçtıkları, bir kısmının ise topraklarından sürülerek hâkim tabakalar veya işgalciler tarafından buna itildiği görülmektedir. Bu durum, kaçaklar için söz konusu değildir. Kaçaklar için de sürgün edilme söz konusudur. Ancak onların sürgün edilmeleri, sıradan birer köylü olduklarında, kaçak düşmeden ve hükümete karşı gelmeden önce söz konusu değildir. Onlar, kaçaklık yapmaya başladıktan sonra etkisiz hale getirilmek ve geniş köylü kitlelerini onların tesirinden çıkarmak için sürgün edilirler.

Bu tanımlamada dikkati çeken ikinci yön ise “başlangıçta neredeyse kendiliğinden, sonraları örgütlü biçimler altında” ifadesidir. Bu ifadeden, haidukların örgütlü gruplar oldukları anlaşılmaktadır. Kaçaklar, bu yönleri ile de haiduklardan farklılık gösterirler. Kaçaklar, birer “çete”, “grup” veya hikâyedeki adıyla birer “deste” oluşturmuşlardır. Ancak kaçaklar bu küçük oluşum dışında büyük örgütlenmelere dönüşmemişlerdir. Kaçaklar ve onların etrafına toplanmış olan 5-10, kimi zaman 15-50 kişiden oluşan farklı farklı kaçak grupları vardır. Her kaçak grubu aynı yüzyılda farklı farklı alanlarda faaliyet göstermiştir. Azerbaycan’da ortaya çıkan kaçak gruplarının tamamı bir araya gelip de birlikte hareket eden büyük birer yapı oluşturmamışlardır. Bunun yanında kaçak gruplarının amacı yönetimi ele geçirmek, geniş toprakları işgal edip elleri altında tutup, köylülere paylaşmak da olmamıştır. Onlar, sadece kendi küçük grupları ile gördükleri haksızlıkları ellerinden geldiğince gidermeye çalışmışlardır. Kaçakların örgütlü olarak yapmayı hedefledikleri planları da yoktur. Grupların lideri olan kaçakların gruplarını genişletmek adına, grubuna katılan kişilerin sayısını artırma yönünde çok aktif bir çabaları da yoktur. Zulme uğrayan kişiler kendiliğinden çıkıp kaçakların gruplarına katılmışlardır. Hatta kaçakların liderlerinin gruplarındaki adam sayısını artırma konusunda kendilerine katılan kişileri aile

yükümlülüklerini göz önünde bulundurarak gruba almadıkları veya gruptan çıkarıp evlerine gönderdikleri de görülmektedir. Kısacası kaçaklar, haiduklar gibi geniş örgütlü gruplar değildir.

Yazar, haidukları tanıtmaya şu şekilde devam etmiştir:

“..haiduklar, kendilerini her türden otoriteye karşı otomatik olarak ayaklanmaya yükümlü görmezler. Toprak beylerine -özgür insan statüsüne kavuşmanın karşılığında onlara savaşçı sağlarlar- bağlanabilirler.”²⁶

Hobsbawm’ın haiduklar hakkında verdiği bu özellik, kaçaklarla çelişmektedir. Kaçaklar, adaleti bozan ve eşitsizliğe sebep olan, halka zulüm eden her türlü otoriteye karşı çıkarlar. Hükümetin hiçbir organı ile beyler ve ağalarla işbirliğine gitmekten yana olmazlar. Kaçaklar, sadece yönetim değişince, kendilerinin kaçak olmasına sebep olan sosyal şartlar ortadan kalkınca yurtlarına döner ve yöneticilerle işbirliği yaparlar. Şartlar adaletsizlikten yana olduğu müddetçe hiçbir karşıt güçle işbirliğine girmezler. Hacı Tağı, ülkedeki yönetim şekli değişince yurduna döner ve bir yönetici olur, Garay Söyün yurduna döner ve köylüler tarafından hükümette kendilerini temsil edecek kişi olarak seçilir. Kaçak Kerem, İran’da yerleşik hayata geçer, kaçaklığı bırakır ve şahın hizmetinde görev alır.

Haidukların ortaya çıkmalarının nedeni olarak ise yazar; “normalde insanları haiduk olmaya yöneltten etken ideoloji veya sınıf bilinci değildi, hatta tek tek eşkıyaları kanun kaçaklığına iten suç olmayan sorunlar da değildir. İnsanları haiduk olmaya iten neden kesinlikle ekonomiktir”²⁷ demektedir. Yazara göre haidukları ortaya çıkaran tek neden onların ekonomik yönden mağdur olmalarıdır. Bu durum kısmen kaçaklar için de söz konusudur. Kaçakları ortaya çıkaran sebepler arasında da 18. ve 19. yüzyılda yaşanan ekonomik krizlerin etkisi vardır. Ancak bunu tek neden olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu ekonomik nedenlerin yanında birbirine bağlantılı olarak Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan Türkleri’nin yaşam tarzına, medeniyetine ve dinine saygı duymadan uyguladığı siyaset, ülkede otoritenin sağlanamaması, devlet adamlarının başboş hareketleri ve uyguladıkları zulüm, ekonomik ve siyasal gelişmelerin ortaya

²⁶ Eric J. Hobsbawm. “Haiduklar”. s.40.

²⁷ Eric J. Hobsbawm. “Haiduklar”. s.41.

çıkardığı sınıfsal ayrım, kurulan yönetiminin halkın milli ve manevi değerlerine dikkat edilmeden bir zorlama ile kabul ettirilmeye çalışılması gibi nedenleri de vardır.

Yazar, haidukların bir diğer özelliğini ise şu şekilde açıklamaktadır:

“...haiduklar, köylerinden, klasik toplumsal eşkıyaya oranla daha kalıcı bir şekilde kopmuşlardır, sadece efendisiz olarak değil, aynı zamanda en azından eşkıyalık yaşamları boyunca, köylülerle birlikte köylerini bir tür yarı-sürgün anlamına gelen askerlik görevleri yüzünden terk etmek durumunda kalmış askerler gibi yaşayan, çoğunlukla kimi kimsesi olmayan kişilerdir...”²⁸

Kaçaklar, bu özellikleri ile de haiduklardan ayrılırlar. Kaçaklar, köylerinden ne kadar uzaklaşırsalar da asla kopamazlar. Onlar; sürekli köylerinden haber alırlar, ilk buldukları fırsatta köylerine gider ve yakınlarını görürler, hastalanan kaçakları sadece kendi köylerindeki yakınlarına emanet ederler. Azerbaycan topraklarından diğer ülkelere gitmek onların zoruna gider ve zorda kalmadıkça bunu seçmezler. Onlar sürekli köylerine duydukları özlemi dile getirirler. Yakınlarından yana endişe duyarlar, gelip giden ziyaretçilerden ve kervancılardan haberler alırlar. Onlara iyi olduklarını bildirmek isterler. Mücadeleler sona erdiğinde ve her şey yoluna girdiğinde ise hemen köylerine geri döner ve yakınları ile birlikte yaşamaya başlarlar. Kaçaklar, kimsesiz değildir, onların sıkı bağlarla bağlı oldukları yakınları vardır.

Soylu soyguncu ve intikamcı tipleriyle haidukları karşılaştıran yazar, bu karşılaştırma sonrasında haidukların geri kalan özelliklerini ise şu şekilde belirtmektedir:

“...Soylu soyguncunun aksine haiduk bireylerin kendisini ahlakî açıdan onaylamalarına itibar etmez; intikamcının aksine, gösterdiği zulüm onun karakteristik özelliği değildir, lakin halka sunduğu hizmetlerinden dolayı hoş görülmüştür.”²⁹

Kaçaklarla haidukları bu özellikleri açısından karşılaştırdığımızda da iki tip arasında bazı farklılıklar olduğunu görüyoruz. Kaçaklar toplumun ahlâki değerlerine saygılıdır, toplumun onaylamayacağı şeyleri yapmazlar. Örneğin toplumun dini duyguları kuvvetlidir. Özellikle bazı dönemlerde “seyit”lerin, “molla”ların ve “hoca”ların köylüleri sömürmek için dinî duygularını istismar ettiklerini görürler.

²⁸ Eric J. Hobsbawm. “Haiduklar”. s.42.

²⁹ Eric J. Hobsbawm. “Haiduklar”. s.43.

Ancak onlara köylülerin iyiliği için müdahale ederken bile köylülerin bakış açısı ile ters düşmeyecek şekilde hareket ederler. Dini temsilcilerden birini öldürmek ve köylüler nezdinde birer “kâfir” olarak anılmak istemezler. Kaçaklar, için toplum tarafından onaylanmak önemlidir. Çünkü kaçakların tek desteği, zor anlarda yardımcısı olan kişiler köylülerdir. Kaçakların haiduklar gibi halk tarafından ahlakî açıdan onaylanıp onaylanmamayı önemsememe gibi bir durumları söz konusu değildir.

Kaçaklar için de zulüm karakteristik bir özellik değildir. Gerekliği zaman gerektiği müdahaleyi yaparlar. Bu yönden haiduklarla benzeşmektedirler. Haiduklar, sundukları hizmetler dolayısıyla halk tarafından benimsenirler. Kaçaklar ise yaptıkları her şey ile köylülerin içinden çıkmış kişiler olarak halk tarafından benimsenirler, çünkü kaçaklar onlardan farksızdırlar. Kısacası onların toplum tarafından kabullenilmesi haiduklara göre daha üst seviyededir diyebiliriz.

Haidukları oluşturdukları çetelere ve bu çetelerde lider oluşlarına göre de değerlendiren Hobsbawm, bu konudaki fikirlerini; “Haidukların reisleri değişir ve bazıları diğerlerine göre daha ünlü veya daha soyludurlar ama haidukların ne varlığı ne de şanı tek bir adamın saygınlığına bağlıdır. Bu bakımdan onlar, toplumsal olarak tanınmış bir kahramanlar topluluğudur ve gerçekte, söyleyebildiğim kadarıyla, gerçek hayatta birer reis olan kişiler değil, anonim kişilerdir, hatta illa çete lideri olmaları da gerekmez.”³⁰ şeklinde dile getirmektedir.

Kaçakların oluşturdukları gruplar, haidukların gruplarından farklılıklar göstermektedirler. Kaçakların liderleri bellidir. Grubun oluşmasının nedeni de bu lider olan kaçaktır. O, hazır bir gruba lider olarak gitmez, ilk olarak kendisi kaçak düşer, tek başına veya yakınları ile birlikte mücadeleye başlar, sonradan zulme uğrayan kişiler, aynı dertten şikâyetçi olan köylüler onun etrafında toplanırlar. Farklı farklı grupların farklı farklı liderleri vardır. Ancak grubun lideri olan kaçak ölmedikçe liderin değişimi söz konusu değildir. Kaçak öldükten sonra da o liderin yerini alan kimseden söz edilmez, sadece onun ardında kalanların mücadeleyi onun liderliği nezdinde, onun adına sürdürdükleri ya da kaçak ölünce mücadeleyi bırakıp dağıldıkları görülür. Kaçak Nebi hikâyesinin Ehliman Ahundov varyantında Kaçak Nebi öldükten sonra mücadeleyi onun adına karısı Hecer ve adamları sürdürürler. Aynı hikâyenin Zeynelabidin Makas

³⁰ Eric J. Hobsbawm. “Haiduklar”. s.43.

varyantında ise Nebi ve karısı Hecer ölünce grup üyeleri dağılırlar. Kaçaklarda lider olan kaçağın yerini tam olarak tutan kimse çıkmaz. Kaçakların varlığını ve ününü temsil eden, kaçak grubu değil; grubun lideri olan kaçaktır. Kaçaklar, bu yönden haiduklardan farklılık gösterirler.

Haiduk çeteleri ile ilgili yazarın bir diğer tespiti ise şu şekildedir:

“Haiduk çeteleri, görevleri kırmızı veya yeşil bayrağı taşıyan ve aynı zamanda haznedar ve iâşe subayı olarak iş gören sancaktar ya da bayraktarın yardımıyla silah sağlamak olan (seçilmiş) voyvodalar veya dükler tarafından yönetilirdi. Dolayısıyla haiduk eşkıyalığı, her yönüyle, normal köylü toplumunda ortaya çıkmış toplumsal isyancıların dağınıklığına oranla resmi otoriteye karşı her yönüyle daha ciddi, daha tutkulu, kalıcı ve kurumsallaşmış bir tehdit oluşturur.”³¹

Yazarın bu tespiti, haidukların kaçaklardan ayrılan bir özelliğini daha ortaya koymaktadır. Kaçaklar, daha önceden de belirttiğimiz gibi örgütlü gruplar değildir. Otoriteye bağlı da değildir. Bu yüzden yaptıkları faaliyetler hükümet adına büyük bir tehdit olsa da yönetimi değiştirecek ve ülke topraklarını ele geçirecek büyüklükte değildir. Haiduklar, yazarın da belirttiği gibi daha geniş bir örgütsel yapıya ve güce sahip oldukları için hükümete karşı kaçaklara göre daha ciddi tehditler oluştururlar.

Bu özelliklerin yanında Hobsbawm, haidukların özgür insanlar olmaları, aile kurmaya kesinlikle yanaşmamaları, yazın faaliyete geçip, kışın yakınlarının yanında yaşamaları ve “mağaralarına erzak yığmaları” gibi özelliklerinden de bahsetmektedir.

Kaçaklar, kimseye bağımlı olmadıkları ve kimsenin otoritesi altına girmedikleri için haiduklara göre daha özgürdürler. Aile kurma konusunda da haiduklar kadar katı değildir. Aile kurmanın kaçaklar için de bir tercih nedeni olmadığını söylemek mümkündür. Kaçakların aile kurmaktan kaçınmalarının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi; kaçakların kaçaklık ile aile kurumunun bir arada yürümeyeceğini bilmeleridir. Aile kurumu; büyük bir sorumluluk ister. Kaçaklar ise, yakınlarıyla bir arada olma şansına sahip değildir, bir eşin ve çocukların geleceğini temin etme, onlara destek olma vasıflarını taşımaları mümkün değildir. İkinci nedeni ise; kaçakların, hükümet organlarının kendilerine zarar veremeyince yakınlarına zarar vereceklerini bilmeleridir.

³¹ Eric J. Hobsbawm. “Haiduklar”. s. 44.

Kaçaklar; yuva kurmayı, genellikle kaçak düşmeden önce seçmişlerdir, kaçak düştükten sonra evlenmeyi tercih etmemişlerdir. Kaçak gruplarına alınacak kişiler için de evli olup olmamanın bir kriter olarak göz önünde bulundurulduğunu söylemek mümkündür. Evli olan ve bir aile düzeni bulan kişiler liderler tarafından kaçak olmak istediklerinde, sorumlulukları ile kaçaklığın bağdaşmayacağı uyarısı yapılmıştır.

Kaçakların faaliyet göstermeleri için haiduklar gibi yaz kış ayrımı yoktur; onlar uzun süre evlerine gelme, orada bir mevsim kadar kalma hakkına da sahip değillerdir. Kaçaklar, erzaklarını da kendi köylerinden temin etmezler. Onların ihtiyaçlarını köylüler ve zenginlerden aldıkları malzemeler karşılar. Bu köylüler illaki kendi köylerinden olmak da zorunda değillerdir. Kaçaklar, köylerin tamamındaki köylülerin haklarını savundukları için herkes onlara yardımcı olur. Bu yüzden onların erzak yığmak için zamana ihtiyaçları yoktur. Malzemeleri ne zaman biterse o zaman temin ederler ya da onlar temin etmeseler de köylüler onların ihtiyaçlarını bilirler ve onlar istemeden kendilerine getirirler.

Sonuç olarak kaçakların haiduklarla birçok yönden benzeşmeyen tipler olduklarını söylemek mümkündür. Haiduklar kaçaklara göre daha örgütlü olarak hareket eden, hükümet ile işbirliğine girebilen, toplum nezdinde yaptıkları hizmetlere göre saygınlık kazanan ve köylerinde daha uzun süre kalma hakkına sahip olan tiplerdir. bu özelliklerin çoğu kaçaklarda görülmemektedir.

1.5. Zeybekler:

Kaçakların özelliklerini değerlendirmek adına başvuracağımız tiplerden bir tanesi de Anadolu’da ortaya çıkmış olan “zeybekler”dir.

Zeybeklerin ortaya çıkış nedenleri üzerinde duran, zeybekler ve efelerin 17. yüzyılın sonlarına doğru kendisini göstermeye başlayan ve 19. yüzyılda yoğunluk kazanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan tipler olduğunu belirten Metin Ekici, konuyla ilgili görüşlerine şu şekilde devam ettirmektedir:

“19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda, Avrupa ülkelerinde meydana gelen teknolojik yenilikleri takip etmeye yönelik bazı değişimlerin benimsendiği, özellikle askerî ve siyasî alanda olduğu kadar ekonomik alanda da yenilikler yapılmasının benimsendiği bir dönemdir. Ancak, yaşanan savaşlar sonucunda merkezî yönetimin koyduğu ağır vergiler, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar üzerinde her geçen gün artan

bir ekonomik baskı oluşturmuş ve özellikle 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarında ve ikinci yarısından sonra ekonomik durumdaki ağırlaşma sık sık İstanbul'a kadar uzanan çeşitli isyan ve başkaldırmaların kaçınılmaz olduğunu göstermiştir.”³²

Bu açıklamalar doğrultusunda zeybeklerin ortaya çıkış nedenlerinin 19. yüzyılda yaşanan siyasî gelişmeler, ekonomik çöküntü, yapılan değişiklikler ve bu değişiklikler sonucunda oluşan başkaldırı olduklarını söylemek mümkündür. Kaçaklarla zeybeklerin ortaya çıktıkları dönem aynıdır. İki tipin ortaya çıkış sebepleri arasında da benzerlikler vardır. Zeybekler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa etkisi ile siyasi, sosyal ve ekonomik alanda yaptığı değişiklikler sonucunda ortaya çıkmışlardır. Kaçaklar ise alıştıkları yönetim şeklinin ve özgürlüklerinin sona ermesi ve Çarlık Rusyası tarafından ülkelerinin işgal edilmesi sonucunda kendi toplumsal yaşantısı ile uyuşmayan; fikirden, yönetim şekline kadar her türlü unsurun milliyetini ve dinini etkileyecek kadar zorla kabul ettirilmesi sonucunda ortaya çıkmışlardır.

Zeybeklerin genel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Zeybekler, içinde yaşadıkları toplumun en “gözüpek”, “cesur” ve “atılgan” kişileri olarak korkutucudurlar.
2. Yaşamlarının temel felsefesini adalet ilkesi üzerine kurdukları için toplum tarafından saygın kabul edilen tiplerdir.
3. Fakirlerin ve yardıma muhtaç olanların yardımcısıdır.
4. Yapılan haksızlık veda adaletsizliğe asla tahammülleri yoktur.
5. Zeybeklerin ilk eylemleri bireyseldir, daha sonra toplum adına hareket eden tiplere dönüşürler.
6. Zeybekler, hiçbir zaman halk tarafından doğru ve adil kabul edilmeyen bir faaliyette bulunmazlar.
7. Onlar, devlet tarafından eşkıya, halk tarafından ise kahraman olarak görülen tiplerdir.
8. Zeybekler, kendilerine zarar gelmedikçe kimseye zarar vermezler.
9. Zeybekler, Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlarda çıkan isyanlarda devlete yardımcı olmuşlardır.

³² Metin Ekici. agm. ss.2-3.

10. Zeybekler “namus”, “şeref” ve “gurur” kavramlarına büyük önem verirler. Evlenecekleri kızları bile ailelerinin rızası olmadan almazlar.

11. Zeybekler, aşırı kuşkucudurlar.³³

Bu özelliklere baktığımızda Anadolu’daki Zeybekler ile Azerbaycan’da ortaya çıkan kaçaklar arasında büyük benzerlikler olduğunu görmek mümkündür. Zeybekler, hükümetin kendilerine birer “eşkıya”, halkın “kahraman” olarak bakmasından; adalet anlayışlarına ve halka yardım etmelerine kadar tüm özellikleri ile kaçaklara benzerler. Ancak kaçaklar, hiçbir zaman kaçaklık yaptıkları süre boyunca zeybekler gibi devlet otoriteleri ile isyan veya savaşlarda bir araya gelmemişlerdir.

Zeybeklerle kaçaklar arasındaki bu benzerliği; her iki tipin de Türk Dünyasında ortaya çıkmış olmaları, 19. yüzyılda yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelerin iki komşu ülkede benzer nitelikler göstermesi, aynı kültürel yapıya sahip insanların ortak bakış açılarına sahip olması ile açıklamak mümkündür.

1.6. Hırsızlar:

Kaçakları değerlendirirken ele alınması gereken, kaçaklarla “kanun dışı” hareket etme özelliği ile benzer olan; ancak diğer vasıfları ile kaçaklardan ayrılan bir diğer tip de hırsızlardır.

Kaçak hikâyelerine baktığımızda yurdundan yuvasından uzaklaşıp dağlarda ve ormanlarda faaliyet gösteren iki tiplerle karşılaşırız. Bu tiplerden birincisi “kaçaklar” diğeri ise “guldurlar”dır. Guldur kelimesinin sözlük anlamına baktığımızda karşımıza “*eşkıyalık ile uğraşan adam; şaki, eşkıya, soyguncu, gaddar, istismarcı, gaspçı*”³⁴ anlamları çıkmaktadır.

Bu tipin kaçaklardan ayrılan en önemli iki vasfı vardır. Bunlardan birincisi; hırsızların, sadece zenginleri değil köylüleri de soymalarıdır. Kaçaklar ise asla köylüleri soymazlar. Onlar zenginden alırlar ve fakire verirler. Hırsızların ikinci özelliği ise hükümet adamları ile işbirliği içinde olmalarıdır. Hırsızların yaptıkları faaliyetler, hükümet adamları tarafından onaylanan faaliyetler değildir, bu yüzden hırsızlar

³³ Onur Akdoğu. Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler, Tarihi-Ezgileri-Dansları 1-2-3. İzmir: Sade Matbaacılık, 2004. ss.292-300.

³⁴ Seyfettin Altaylı. Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994. s. 571.

hükümet adamları tarafından onaylanabilmek için onlarla işbirliği yapmak zorunda kalmışlardır. Kaçakların nazarında; hükümet adamları ile hırsızların köylülere karşı tutumları, hemen hemen aynıdır. İkisi de köylülerden çalmak konusunda birleşirler. Biri resmi otoritesi sayesinde yasal gibi görünen bir soygun, diğeri ise resmi olmayan bir soygundur. Kaçak Nebi hikâyesinde Necefgulu'nun Kaçak Nebi'yi öldürmek üzere grubuna katılmak istediğinde, Nebi'nin ona kendilerine katılamayacağını, ağalara, beylere ve hükümet adamlarına katılmasını, hırsızlarla hükümet adamları, ağa ve beylerin faaliyetlerinin birbirine uyabileceğini söylemesi, bu bakış açısını yansıtmaktadır.

Hırsızlar, kaçakların düşmanı olan ve mücadele ettikleri tiplerdir. Köylülere zarar verdikleri, onların varlarını yoklarını elerinden aldıkları ve hükümet adamları ile işbirliği yaptıkları için kaçaklar hırsızları hiç sevmez ve onları ortadan kaldırmak için fırsat ararlar. Kaçakların hırsızlara tahammül edememesinin temel nedeni ise onlarla bir kefeye konmayı kabul edememeleridir. Çünkü hırsızlar faaliyetlerini kaçakların adlarını kullanarak yaparlar. Kendilerini kaçakların gruplarından göstererek köylülere soyarlar. Bu durum ise kaçakların alsa kabul edemeyecekleri, toplum nezdinde kendilerinin saygın duruşunu lekeleyen bir unsurdur. Bu bakımdan Kaçak Kerem'in adını kullanarak bir ihtiyarı soyan hırsızın kendi adını kullanmasını ve ihtiyarın "beni Kaçak Kerem soydu" demesini hazmedemeyerek, hırsızı yakalayıp kulağını keserek, ona "Kere Kerem" adını koyması anlamlı bir örnektir. Hikâyelerde dikkati çeken hırsız tipler Necefgulu, Muskanlı Heseneli ve Kaçak Nebi'nin adını kullanarak hırsızlık yapan Gara Nebi'dir.

Hırsızlar, kaçaklar gibi devlet otoritesindeki boşluktan, ekonomik bunalımlar yüzünden doğan imkânsızlıklardan ortaya çıkmışlardır. Ancak, onların faaliyetleri kendi geçimlerini ve çıkarlarını sağlamak adına yürüttükleri bireysel faaliyetlerdir ve kaçaklar gibi toplumun genelini temsil etmezler. Toplumun adalet anlayışını savunan kaçaklar, toplum tarafından saygın kişiler olarak kabul edilirlerken, halkın malını, ekonomik yokluk içinde oldukları bir dönemde, zorla gasp eden hırsızlar toplum tarafından nefret edilen tipler olarak kabul edilmişlerdir.

Sonuç olarak hırsızların kaçaklarla hiçbir yönden bağdaşmayan ve kaçaklar tarafından düşman olarak görülen tipler olduklarını söylemek mümkündür.

1.7. Kaçaklar:

Bu başlık altında toplumsal eşkıyalıktan hırsızlara kadar çeşitli tiplerle benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaya çalıştığımız kaçakların belli başlı özelliklerini bir bütün halinde gözler önüne sermeyi ve Azerbaycan'da ortaya çıkan, aynı zamanda birer tarihî şahsiyet olan kaçakların hayatlarını ele almayı uygun buluyoruz.

Buna göre kaçaklar;

1. Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın işgali altında bulunduğu 18. ve 19. yüzyıllarda ülkede baş gösteren birtakım siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan, Çar Hükümetine, onun memurlarına, yerli bey, ağa ve mülk sahiplerine karşı isyan edip yurtlarından ayrılarak dağlara ve ormanlara yerleşen, devlet kanunlarına uymayarak, zulüm edenlere karşı silahlı mücadele veren yiğit ve cesur kişilerdir.

2. Kaçaklar; ilk olarak kendilerine veya yakınlarına yapılan bir haksızlıktan hareket ederek kaçak düşmüş, daha sonra bu mücadeleleri toplumun haksızlığa uğramış kesininin tümünü kapsamıştır.

3. Kaçaklar adaletsizliği ve haksızlığı kabul etmezler, toplumda adaleti sağlamak adına mücadele ederler.

4. Kaçaklar birer “grup” veya “çete” halinde faaliyet gösterirler, ancak bu gruplar örgütsel bir yapıları olmayan topluluklar halinde hareket ederler.

5. Kaçaklar; fakir fukaranın yanında olan, onların haklarını koruyan kişilerdir.

6. Kaçaklar, hâkim güçler tarafından “kötü” ve “eşkıya” olarak, geniş halk kitlesi tarafından ise “iyi” ve “kahraman” olarak nitelendirilirler.

7. Kaçaklar toplumun ahlâkî değerlerine saygılıdır, bu değerler doğrultusunda hareket ederler ve bu yönleri ile de toplum nezdinde saygı görürler.

8. Kaçaklar; namus kavramına büyük önem verirler. Kaçak İsmayıl gibi kardeşinin namusuna göz diktiği için ağasını öldüren kaçaklar veya kadınların namusuna zarar gelmesi halinde onlara sataşan kişileri öldüren kaçaklar vardır.

9. Kaçaklar, şiddetten yana değillerdir. Kendilerine zarar gelmediği müddetçe, adam öldürmekten kaçınırlar.

10. Kaçaklar, hükümet ile kaçaklık yaptıkları müddetçe hiçbir zaman işbirliği içinde olmamış tiplerdir. Onlar sadece, karşı çıktığı adaletsizlikler ortadan kalktığı ve yeni bir hükümet kurulduğu dönemde hükümet adamları ile işbirliğine gitmişlerdir.

11. Kaçakların liderleri bellidir ve bu liderlerin eşi yoktur, yerlerine seçimle veya başka vasıflarla kendileri ölmedikçe yeni birilerinin gelmesi mümkün değildir. Grubun yönetimi, ünü ve saygınlığı lider olan kaçağa bağlıdır.

Tespit ettiğimiz bu özelliklerin yanında kaçaklarla ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer özellik de onların sadece kendi milletleri için değil diğer millet ve toplulukların köylüleri için de mücadele vermiş olmalarıdır. Bu konuda Rüstem Rüstemzade fikirlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Kaçaklara mahsus özelliklerin en güzeli, onların uluslararası olmalarıdır. Onlar bütün milletlere aynı gözle bakarlar. Hatta kaçak gruplarında da bu güzel özellik kendisini ortaya çıkarır. Onların gruplarındaki adamlar çeşitli milletlerdendir. Onun için de kaçaklara, Ermeniler de, Ruslar da, Gürcüler de, Türkler de, Lezgiler de yardım eder, onlara silah, kurşun, yemek, giyim gibi her türlü teçhizatı sağlarlar ve onları korkmadan takiplerden korurlar.”³⁵

Kaçakların gerçekten milliyetleri olup olmadığı, bütün milletler adına hareket edip etmedikleri konusu, tartışılması gereken bir konudur. Türkler, diğer milletlere her zaman hoşgörü ile bakmışlardır. Bu yönden bakıldığında kaçakların diğer milletler için de mücadele verdikleri düşünülebilir. Bununla birlikte biz, kaçaklara bu özelliğin hikâyelerin yaratıcısı olan âşıklar tarafından, Sovyet hükümetine hoş görünmek adına yanlış bir tavırla verildiğini düşünüyoruz. 1917 yılından sonra kurulmuş olan Sovyet hükümeti bir “Sovyet milleti” yaratma eğilimi içinde olmuş ve bu sayede otoritesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu oluşum içinde bütün milletler dost olarak görülmüştür. Bu durum, hikâyelerde âşıklar tarafından göz önünde bulundurularak yanlış bir tavır sergilenmiş, kaçakların milli bilinçleri olmadığı imajı verilmeye çalışılmıştır. Ancak hikâyelere baktığımızda kaçakların Türkiye sınırlarına girdiklerinde her ne kadar Çarlık Hükümeti onların öldürülmesini veya teslim edilmesini isteseler de kaçaklarla Türk askerleri arasında herhangi bir çatışma yaşanmadığını görüyoruz. Aksine kaçaklar, Türkiye sınırları içinde hükümet adamları tarafından korunmuşlardır.

³⁵ Rüstem Rüstemzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. Bakü: Gençlik, 1984. s.56.

Bu yönden Çıldırılı Âşık Şenlik'in Samed Ağa hikâyesi dikkat çekicidir. Samed Ağa, adamları ile birlikte sürgünden kaçtıktan sonra Çarlık Rusyası'nın askerleri tarafından sıkı bir şekilde arandıklarını görünce, adamlarına Türkiye topraklarına geçmeyi önerir. Bu öneriyi yaparken, Türkiye'de kendileri gibi Türklerle bir arada olacaklarından güvenle yaşayabileceklerini, kendilerine kimsenin zarar vermeyeceğini dile getirmektedir. Samed Ağa'nın Türkiye'de yaptıkları Kadı Efendi'ye iletilmekte, ancak Kadı Efendi kendi kanından olan Samed Ağa'ya zarar vermek istememekte ve onun yaptıklarını hoş karşılamaktadır. Aynı şekilde Samed Ağa da grubuna Kadı Efendi ve adamlarına kendilerini öldürseler dahi zarar vermemelerini, onların gerçek düşmanlarının Çarlık Rusyası olduğunu, Çarlık Rusyası'na bağlı askerler tarafından öldürülmektense Türk topraklarında, Kadı Efendi'nin askerleri tarafından öldürülmeyi tercih edeceğini bildirmektedir.

Çarlık Rusyası'nın çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız gibi Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra yürüttüğü faaliyetlerden biri de kolonizasyon çalışmaları olmuştur. Ermeniler ve diğer milletler, Azerbaycan'da oluşturulan bölgelere yerleştirilmişlerdir. Bu yerleştirmeler sonucunda Azerbaycan Türklerinin hakları gasp edilmiştir. Bu yüzden hikâyelerde Çarlık Rusyası tarafından Azerbaycan topraklarına yerleştirilen Ermenilere karşı büyük bir tepki olduğunu görüyoruz. Bu tepki, özellikle Ermenilerin ve Gürcülerin büyük kesiminin yerleştirildiği bölgelerde yaratılan Kaçak Yusuf ve Kaçak Nebi varyantlarında kendisini göstermektedir.

Kısıcası, kaçaklarda milli bilinç vardır. Kaçakların tüm milletlerle kardeş olarak gösterilmesi, onlarla birlikte hareket ediyor gibi gösterilmeleri, Sovyet hükümeti döneminde, ileride bahsedeceğimiz gibi, Sovyet hükümetinin fikirlerini yayma faaliyetlerine alet olmuş olan âşıkların yanlış yaklaşımlarından ileri gelmekte ve kaçaklarla tam olarak bağdaşmamaktadır.

Kaçakların tipik özelliklerini çalışmamızın tip incelemesi kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız için, bu bölümde kaçakların çok ayrıntılı olmasa da tespit edilmiş tarihî kişiliklerini vermeyi, kaçakların gerçek hayatlarının hikâyelere nasıl yansıdığını gözler önüne sermek açısından uygun bulduk. Bu doğrultuda Samed Ağa, Kara Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak

Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf adlı kaçaklar, hakkındaki tarihi bilgileri şu şekilde ele alabiliriz:

Semed Ağa; 1815 yılında Borçalı'nın Fahralı köyünde varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. Kiraladığı toprağın vergisini veremediği için hükümet adamları ile sorunlar yaşamıştır ve bu durumda mahalli polis amirini öldürmüş ve kaçak düşmüştür. Ancak, tecrübesiz olduğu için hemen ele geçmiş ve sürgün edilmiştir. Sürgünden kaçan Semed Bey, başına bir grup köylü toplayıp kaçaklığa başlamıştır. İlk olarak Borçalı taraflarında sonra Gazah ve Dilican civarlarında faaliyet göstermiştir. O, çok sıkı bir şekilde takip edilmesi nedeniyle İran'a ve Türkiye'ye geçmiştir.³⁶

Kara Tanrıverdi (Tanrıverdi İsmayıl oğlu Allahgulyev), 1837 yılında Azerbaycan'ın Tovuz bölgesinin Yukarı Bozalganlı köyünde, yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. Allahgululular sülalesine mensup olduğundan ona Allahgulu oğlu Tanrıverdi de derler. Babası İsmayıl Allahgulu; oğlu Tanrıverdi'yi yoksulluk yüzünden diğer evlatları gibi zengin bir adama hizmetçi olarak vermiştir.³⁷ O, ağasının zulmüne katlanamayarak onu öldürmüş ve kaçak düşmüştür. Uzun müddet beylere ve zalimlere karşı mücadele etmiş, 1885 yılında Ağdam yakınlarında hükümet askerleri ile mücadele ederken ağır yaralanarak ölmüştür.³⁸

1842 yılında Gazah kazasının Yukarı Göyceli köyünde yoksul bir ailede dünyaya gelen Hacı Tağı; adaletsizlik yüzünden kaçak düşmüş, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında beylerin ve mülk sahiplerinin yaptıkları adaletsizliklere karşı silahlı mücadele etmiştir. Kafkaslar'da, İran'da ve Türkiye'de faaliyet gösteren Hacı Tağı, Azerbaycan'da yapılan inkılâplardan sonra kaçaklığı bırakmış; yurduna dönmüş, köyünde dülgerlikle meşgul olmuştur. O, 1922 yılında öldürülmüştür.³⁹

Garay Söyün (Hüseyn Sefer oğlu), 1850 yılında Gazah kazasının Aşağı Guşçu köyünde yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. O, 1890 yılında beylere ve mülk sahiplerine karşı silahlı mücadele vermeye başlamış; birçok kez Gence Hapishanesi'ne, Şeker Kalesi'ne ve Tiflis'teki Meteh Kalesi'ne hapsedilerek cezalandırılmıştır. Ülkede

³⁶ Rüstem Rüstemzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. ss.60-61.

³⁷ Rüstem Rüstemzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. s.63.

³⁸ Rüstem Rüstemzade. Köroğlu Neveleri. Gence: Esgeroğlu, 2006. s.249.

³⁹ Rüstem Rüstemzade. Köroğlu Neveleri. s.250.

gelişen toprakla ilgili ıslahatlar sonucunda ortaya çıkıp köy işlerinde çalışan Garay Söyün, 1925 yılında vefat etmiştir.⁴⁰

Molla Nur; 19. yüzyılın birinci yarısında Guba bölgesinde faaliyet göstermiş, özellikle Şamahı ve Derbend arasında hareket ederek; Şirvan'dan Dağıstan'a giden kervan yolunda ve Tenkin geçidinde kaçaklık yapmıştır. O, bu yollardan gelip geçenden gümrük parası almış, devlet adamları için korku saçan, yoksul ve mazlumlar için ise insanlık özellikleri ile tanınmış bir kaçaktır.⁴¹

Kaçak Nebi hakkında sadece onun 1854 yılında Gubadlı bölgesinin Mollu köyünde doğduğu şeklinde kısa bir bilgi bulunmaktadır.⁴²

Haneli kızı Hecer, 1860 yılında Gubadlı bölgesinin Aşağı Mollu köyünde yoksul bir ailede doğmuştur. O, hiç eğitim görmemiştir. Hecer, onbeş yaşında Nebi ile kaçıp, kaçaklık yapmaya başlamıştır.⁴³

Kaçak Kerem; 1860 yılında Gazah kazasının Gırag Kesemen köyünde yoksul bir köylü ailesinde doğmuştur. Kaçak Kerem'in babası Mollazaloğlu İskender de hükümetin bazı uygulamalarına karşı çıkacak kadar gözü kara bir adamdır. O, hükümet organlarından toprak talep etmiş, bu talebi yerli beylerin hoşuna gitmemiş, bunun neticesinde çeşitli iftiralara maruz bırakılarak hapsedilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. İskender, sürgünden kaçarak Gazah, Borçalı ve Şemşeddin kazalarında kaçaklık etmiş, 1884 yılında düşmanlar tarafından öldürülmüştür. Babasının ölümünden sonra Kerem, köylerinde kalmamış yurdundan ayrılmış ve yirmi yıldan fazla kaçaklık etmiştir.⁴⁴ O, kısa sürede beylerle ve mülk sahipleriyle geçinemeyen gençleri de başına toplayarak bey ve mülk sahiplerinden intikam almaya başlamıştır. Önceleri Gazah, Borçalı, Gencebasar taraflarında faaliyet gösteren Kerem; sonraları İrevan, İran, Türkiye, Nahçıvan ve Kuzey Kafkas ülkelerinde de beylere ve ağalara karşı mücadele etmiştir. Kerem dolaştığı bölgelerin köylüleri ile yakın ilişkiler kurmuş, dostlar edinmiştir. O,

⁴⁰ Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. s.251.

⁴¹ Rüstem Rüstemezade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. s.59.

⁴² Rüstem Rüstemezade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. s.69.

⁴³ Rüstem Rüstemezade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. ss.75-76.

⁴⁴ Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. s.248; Rüstem Rüstemezade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. ss.85-86.

Dilican ormanlarında gizlenerek Ermenilerle yakın dostluk kurmuş, çoğu zaman onların evlerinde kalmış, bir dost olarak onlara hem iktisadî hem de manevî yönden yardımcı olmuştur. Bütün bunlar Ermeni halkı arasında Kerem'in nüfuzunun artmasına ve onun hakkında Ermenilerin de eserler yazmasına neden olmuştur.⁴⁵

Kaçak Kerem, ömrünün son yıllarını Güney Azerbaycan'da geçirmiş, Hoy'da, Hesen beyin kızı Zehra ile evlenmiştir. Bir müddet Zehra da Kerem'le birlikte kaçaklık yapmış, Zehra'nın doğum yapacak olması Kerem'in kaçaklığı bırakmasına sebep olmuştur. Kaçak Kerem, İran'da kaçaklığı bıraktıktan sonra devlet yönetiminde de yer almıştır. O, 1910 yılında Güney Azerbaycan'ın Hoy şehrinde vefat etmiş ve orada gömülmüştür.⁴⁶

Gülsüm Emirgulu kızı (Kaçak Süleyman), Şemkir bölgesinin Sarhan köyünde yoksul bir ailede doğmuştur. Yirmi yaşlarındayken polis komutanını ve köyün muhtarını öldürmüş ve yurdundan kaçak düşmüştür. Kadın olarak bilinmesin diye adını değiştirmiş ve "Süleyman" koymuştur. O, İran'da, Türkiye'de ve Kafkasların bazı bölge ve arazilerinde beylere, mülk sahiplerine ve zalimlere karşı mücadeleler veren bir kaçak grubuna liderlik yapmıştır. Gülsüm, Kaçak Kerem'le yakın dostluk kurmuş; fakat kaçaklığı bırakana kadar annesinden başka hiç kimse onun kadın olduğunu bilmemiştir. O, 1960 yıllarına kadar yaşamış, Sovyet İnkılâbından sonra yerleşik hayata geçmiş, Sarhan köyünden Eliyev İsmayıl adlı bir gençle evlenmiştir. Onun altı oğlu, iki kızı olmuştur.⁴⁷

Gandal Nağı, (Nağı Nesib oğlu Bayramov), 1864 yılında Tovuz bölgesinin Garahanlı köyünde yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası, fakir olduğu ve ailenin geçimini temin edemediği için Nağı'yı, çocukken zenginlere hizmetçi olarak vermiştir. O, ağasının yaptıklarına dayanamayarak intikamını almış ve kaçak düşmüştür. Kaçak düşmesinden kısa bir süre sonra yakalanıp sürgüne gönderilen Nağı, bir müddet sürgünde kaldıktan sonra, bir grup Rus makinistin yardımı ile eli kelepçeli (gandallı) olarak sürgünden kaçıp Derbend'e; oradan da bir Lezgi'nin yardımı ile Garahanlı'ya

⁴⁵ Rüstem Rüstembade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. ss.85-86.

⁴⁶ Rüstem Rüstembade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. s.104.

⁴⁷ Rüstem Rüstembade. Köroğlu Neveleri. ss.249-250.

gelmiştir. Uzun müddet hükümet adamları, beylere ve ağalara karşı mücadele veren Gandal Nağı, 1916 yılında Gence tarafında bir mücadele sırasında ölmüştür.⁴⁸

2. AZERBAYCAN'DA KAÇAKLARI YARATAN TARİHSEL GELİŞMELER:

Çalışmamızın bu bölümünde birbiriyle bağlantılı olmak üzere Azerbaycan'da kaçakları ortaya çıkaran gelişmeleri; “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratan Siyasî Olaylar”, “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratan Toplumsal Yapılanmalar”, “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratan Ekonomik Gelişmeler” ve “Azerbaycan'da Kaçakları Yaratan Dinî ve Ahlâkî Gelişmeler” başlıkları altında ele alarak açıklamayı tercih ettik.

2.1. Azerbaycan'da Kaçakları Yaratan Siyasî Olaylar:

Azerbaycan, doğusunda Hazar Gölü, batısında Gürcistan ve Ermenistan, güneyinde İran ve kuzeyinde Dağıstan bulunan bir ülkedir. Ülke, Aras nehri sınır olmak üzere Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Ülkenin güneyde kalan kısmı, İran hâkimiyetinde bulunmaktadır.⁴⁹

Azerbaycan'ın Türkler tarafından yurt edinilmesi milattan öncelere kadar gitmektedir. M.Ö. 7. yüzyılda Sakalarla başlayan Azerbaycan'daki Türk varlığı; Avrupa Hunları, Göktürkler, Hazarlar ve Bulgarların Azerbaycan'a girmeleriyle daha da kuvvetlenmiştir. Bu toplulukların ardından ise Azerbaycan; Selçukluların, Atabeglerin, İlhanlıların, Karakoyunluların, Akkoyunluların, Safevilerin, Afşar, Kaçar Hanedanlıklarının, çeşitli hanlıkların ve Çarlık Rusyası'nın yönetimleri altında idare edilmiştir.⁵⁰

Türklerin Azerbaycan'a geliş zamanları araştırmacılar tarafından milattan önceki zamanlara, Saka-İskit dönemine kadar götürülmektedir. M.S. 395-396 yıllarında Hun Türklerinin bir kısmı Balkanlardan Trakya'ya doğru ilerlerken, bir kısmı da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya inmiş, İç Anadolu Bölgesine kadar geldikten sonra, kuzeye

⁴⁸ Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. s.252.

⁴⁹ Sadettin Gömeç. Türk Cumhuriyetleri Tarihi. Konya: Kömen Yayınları, 1997, s.12; Vefa Rızayeva. XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan'da Toprak Mülkiyeti. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2000. s.3.

⁵⁰ Saadettin Gömeç. age. ss.12-25.

dönerek Bakü civarına yerleşmişlerdir. Hunlardan sonra milattan öncelere kadar dayanan Azerbaycan'ın Türkleşmesi hareketi, VIII.-X. yüzyıllarda Göktürkler, Hazarlar ve Bulgarların Kafkaslara yerleşmesi ile devam etmiştir.⁵¹

Azerbaycan'ın tam bir Türk ülkesi haline gelmesi ise, Selçuklular dönemi ile başlar. Selçukluların Azerbaycan'da ilk olarak görünmeleri, 1015-1021 yıllarında Çağrı Bey'in bölgede yaptığı akınlar zamanındadır. Tuğrul Bey'in 1054'te Gence'yi kurtarmak için Bizans'a yapmış olduğu sefer, Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya doğru olmuştur. Sultan Alpaslan'ın 1071 senesinde Bizanslıları Malazgirt Savaşı'nda yenmesinden sonra hem Azerbaycan hem de Anadolu bir Türk vatanı haline gelmiştir. Melikşah dönemi ise, Azerbaycan'ın Türkleşmesinin son safhasını oluşturmuştur.⁵²

Selçuklu Devleti'nin Gence Valisi olan Şemşeddin İlideniz'in 1146'da bölgeye hâkim olması, Azerbaycan'da Atabegler döneminin başlamasına neden olmuştur. 1231 yılında Celaleddin Harzemşah'ın liderliğindeki Moğol kuvvetlerinin bölgeye gelmesi ile Azerbaycan'da İlhanlılar dönemi başlamıştır.⁵³

Azerbaycan İlhanlılardan sonra kısa bir süre Altınordu'nun ve 1358'de Celayirlilerin hâkimiyetine girmiş; bu durum 1383 yılında Timur'un Azerbaycan'ı emirliğine katmasına kadar sürmüştür. Timur'un ölümünden sonra ise Azerbaycan'da Karakoyunlular ve Akkoyunlular devri başlamıştır.⁵⁴

Azerbaycan'da Akkoyunlulardan sonra, 1502 yılında Nahçıvan'da Akkoyunlu ordusunu yenen Safeviler hüküm sürmüştür. Safeviler'den sonra ise Nadir Şah, Azerbaycan'da Afşar Hanedanlığını kurmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki mücadeleden faydalanan Ruslar, Volga taraflarına yerleşmiş ve 1556'da Astrahan'ı alarak Azerbaycan'a komşu olmuşlardır. III. Ahmet ve I. Mahmut dönemlerinde Azerbaycan'ın Osmanlı topraklarına katılması için mücadelelere girilse de Rusya'nın güneye inme politikası ve Nadir Şah'ın başarılı yönetimi buna engel olmuştur. Afşar Hanedanlığından sonra ise Azerbaycan'ın yönetimi Kaçar

⁵¹ Mehmet Saray. Azerbaycan Türkleri Tarihi. İstanbul: Nesil Matbaacılık, 1993. s.13; Saadettin Gömeç. age. ss.12-13; Vefa Rızayeva. age. s.3.

⁵² Mehmet Saray. age. s.13; Saadettin Gömeç. age. ss.13-15; Vefa Rızayeva. age. s.3.

⁵³ Saadettin Gömeç. age. ss.15-17; Vefa Rızayeva. age. s.4.

⁵⁴ Mehmet Saray. age. s.13; Saadettin Gömeç. age. ss.17-20; Vefa Rızayeva. age. s.4.

Hanedanlığının eline geçmiştir. Kaçarlarla birlikte Azerbaycan'da hanlıklar dönemi başlamıştır.⁵⁵

Azerbaycan, bu dönemden sonra müstakil birer devletçik mahiyetini taşıyan Şeki, Gence, Bakü, Derbend, Guba, Nahçıvan, Talış, Revan, Karabağ, Tebriz, Urmiya, Erdebil, Hoy ve Şirvan hanlıkları tarafından yönetilmiştir.⁵⁶

16. ve 17. yüzyıllarda Türk topraklarını işgal etmeye başlayan Rusya, 17. yüzyılda Kafkasya'ya seferler düzenlemeye başlamıştır. Bu dönemde Kuzey Azerbaycan'a komşu devletlerin sürekli baskınları, hanların kendi aralarında savaşları da sürmektedir. Hanların, tek başlarına Ruslara karşı mücadele edecek durumları yoktur, Rusya'ya karşı beraber hareket etseler de başarı sağlayamamışlardır. 1801'de Gürcistan'ın ve Azerbaycan'ın Gazah ve Şemşeddin Sultanlıklarının Rusların eline geçmesi ile Kuzey Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgali başlamıştır.⁵⁷

Gürcistan'ın işgalinden sonra Rusya, Azerbaycan hanlıklarını hâkimiyetine alma planlarını uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda 1804 yılında Gence; 1805 yılında Karabağ ve Şeki Hanlıkları Kürekçay Anlaşması ile Rusya'ya katılmıştır. Bu hanlıkların katılımını, 27 Aralık 1805'te Şirvan'ın, 1806 yılında Derbend, Bakü ve Guba Hanlıklarının Rusya'ya katılımı izlemiştir.⁵⁸

Bu süreçte Rusya; Osmanlı Devleti, Fransa ve İran ile Azerbaycan'ın işgali uğrunda savaşlar yapmıştır. Rusya, Osmanlı Devleti ile yaptığı savaştan galip çıkmış ve 16 Mayıs 1812'de yapılan Bükreş Anlaşması ile Osmanlı Devleti Kafkasya topraklarının Rusya'ya katılmasını onaylamıştır. 1812 yılında Fransa da Rusya'ya karşı açtığı savaştan yenik ayrılmıştır. İran ise İngiltere'nin de desteği ile Ruslarla mücadele etmiş, bu mücadelede yenik düşen İran, Rusya ile 12 Ekim 1813'te Gülistan Mukavelesini imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Gürcistan, Dağıstan, Kuzey Azerbaycan'ın Gence, Karabağ, Şirvan, Guba, Car Balaken, Bakü ve Şeki bölgeleri

⁵⁵ Mehmet Saray. age. s.15; Saadettin Gömeç. age. ss.23-25; Vefa Rızayeva. age. ss.4-5.

⁵⁶ Mehmet Saray. age. s.15; Saadettin Gömeç. age. ss.23-25; Vefa Rızayeva. age. ss.5.

⁵⁷ Mehmet Saray. age. s.17; Saadettin Gömeç. age. s.26; Vefa Rızayeva. age. ss.6-7.

⁵⁸ Rasim Guliyev. Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı İşgali ve İzlediği Siyaset (XIX. Yüzyılın ilk yarısı). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2002. ss.11-18; Mehmet Saray. age. ss.17-20.

Rusya'nın sınırları içine girmiştir. Gülistan Anlaşması; Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmesinin başlangıcı olmuştur. Rusya ile yaptığı savaştan aldığı neticeye razı olmayan ve İngiltere'den iki ülke arasında yapılan Tahran Anlaşması ile gereken desteği alan İran; 1826 yılında tekrar Rusya ile savaşa girmiştir. Bu mücadele esnasında Rusya'nın işgal ettiği hanlıklardan Bakü, Şirvan, Şeki ve Guba hanlıkları da ayaklanıp İran tarafını tutmuşlardır. Rusya ayaklanan hanlıkları bastırmış, bununla birlikte Güney Azerbaycan topraklarına girerek Nahçıvan, İrevan, Tebriz, Urmiya ve Erdebil'i işgal etmiştir. Tahran'ın da elden gitmesinden korkan İran Hükümeti, barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine 6 Şubat 1828'de Türkmençay ve 1829'da Edirne anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar ile Azerbaycan kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmış, Aras nehri bu iki kısım arasındaki sınırı oluşturmuştur.⁵⁹

Azerbaycan'ın sınırını tespit etmelerinin yanında Türkmençay ve Edirne Anlaşmalarının bir diğer özelliği de Hristiyan ahalinin, serbestçe Rus topraklarına göç edilmesini sağlaması olmuştur. Bu doğrultuda Ruslar, 1828'te Güney Azerbaycan, Tebriz ve çevresinden; 1829-1830 yıllarında da Erzurum ve çevresinde yaşayan Ermenileri; Erivan, Nahçıvan ve Karabağ'a yerleştirmişlerdir. 17 Mart 1828 tarihli "Çarlık Beyannamesi"nde İrevan ve Nahçıvan hanlıklarının birleştirilmesiyle bir "Ermeni Vilayeti" kurulduğu ilân edilmiştir.⁶⁰

Araştırmacılara göre; Çarlık Rusyası, Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra oradaki hâkimiyetini, ülkenin ileri gelenlerini Rusya'ya tâbii kılmakla sağlamlaştıracığının farkına varmıştır. Onlara göre, bu dönemde Çarlık Rusyası'na karşı Azerbaycan halkının ileri gelenleri, siyasi bakışlarına göre üç gruba ayrılmış durumdadırlar. Bunların birinci grubunu Rusya'ya karşı savaşmış olan Gence hâkimi Cavad Han; Derbend Hâkimi Şeyh Ali Han, Bakü Hâkimi Hüseyin Kulu Han gibi hanlar ve onların yönetimindeki bey ve akrabaları oluşturmaktadır. Araştırmacılar bu grubun; Çarlık Rusyası'na düşman gözü ile baktığını ifade etmektedirler. İkinci grup; Gence Hanlığının işgalinde ordusuyla Sisianov'a yardım etmiş olan Şemşeddilli Nesip Sultan, Guba'nın Burug bölgesinin Şeyh Ali Han'ı istemeyen beyleri, Guba ve Bakü'de Bakühanovlar nesli, Şirvan Hanının kardeşi Gasım Han ve onun taraftarları, Karabağ Hanı ile

⁵⁹ Mehmet Saray. age. ss.18-21; Rasim Guliyev. age. ss.18-46; Vefa Rızayeva. age. s.5.

⁶⁰ Mehmet Saray. age. ss.21-23; Vefa Rızayeva. age. s.5.

yaptıkları savaşlarda yenilmiş olan Karabağ'ın Ermeni melikleri ve Muhammed Hasan Ağa'nın taraftarlarıdır. Bu gruptakiler, Rusya'nın tarafını tutan grubu temsil etmektedirler. Bunların yanında işgalin nasıl olacağını merak edip siyasi yönden tarafsız kalan kişiler ise üçüncü grubu oluştururlar. Bu durumu göz önünde bulunduran Çarlık Rusyası; önceleri kendilerine karşı gelen bu grup üyelerini cezalandırarak ortadan kaldırmış veya ülkeden sürgün etmiştir. Onların sürgün edilmesi ile topraklarına hazine ve ordu el koymuş, bazı Rus ordu komutanları bu süreçte büyük toprak sahibine dönüşmüşlerdir. Daha sonra bu politikadan vazgeçen Çarlık Rusyası, 30 Ağustos 1814'te "Umumi Bağışlama" ile af çıkarmış ve ülkeden giden beyleri geri çağırmıştır. Ancak onlara döndüklerinde eski topraklarını vermekten kaçınmıştır.⁶¹

Azerbaycan, Çarlık Rusyası tarafından işgal edildikten sonra, ülkede Türk varlığının azaltılması, diğer milletlerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi konusunda ciddi çalışmalar yürütülmüştür. Bu konuda Vefa Rızayeva şunları dile getirmektedir:

"Kür ile Aras ırmaklarının buladığı münbit ve bereketli Muğan ve Mil bozkırlarının, Rusya'dan getirilecek muhacirlerle iskânını hedef tutan kolonizasyon siyasetini tahakkuk ettirmekle görevli ve "Mugmilstroy" (Muğan ve Mil bozkırlarını imar müessesesi) adı altında bir teşkilat meydana getirildi. Bu teşkilatın emrine 500.000 muhacir tahsis edilmişti. Bu kolonizasyon XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Çarlık Rusyası tarafından başlamış ve Sovyet Rusya tarafından vaktiyle resmen telin edilmiş olan siyasetin daha büyük bir ölçüde devamından ve ikmalinden ibarettir. Fakat Çarlık Rusya'sı 1914 yılına kadar yalnız 200.000 Rus muhacir iskân edebilmişti."⁶²

Yazar, Çarlık Rusyası'nın sadece Türklerden başka milletleri ülkeye yerleştirmekle kalmadığını, Rusya'dan ve diğer ülkelerden insanlar getirerek Azerbaycan topraklarına yerleştirildiğini de ifade etmekte ve görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

"Çar idaresinin uyguladığı muhaceret siyasetinden bilhassa Türk Kafkasya etkilenmiş oluyordu. Dağıstan'ın Sulak havalisindeki ziraata yatkın olan arazisini Rus

⁶¹ Süleyman Eliyarlı. Azerbaycan Tarihi (Uzak Geçmişten 1870 ci İllere Geder). Bakü: Azerbaycan Neşriyatı, 1996. ss.631-632; Rasim Guliyev. age. ss.50-67.

⁶² Vefa Rızayeva. age. s.27.

kazaklarına verdiği gibi Çarizm, Aras sahilinde münbit ovası ile Şamahı kazasının en verimli topraklarına Rus köylülerini iskan ediyordu ki, bu siyaset uzun süre devam etti. Kafkasya'nın istilas sırasında tek bir Rus ahalisi olmayan Doğu Kafkasya'nın 20. yüzyılın ortalarından genel nüfusunun %10'u Rus'tu. Hele şehirlerin bilhassa Bakü'nün Ruslaştırılması feci bir hadisedir. Bakü nüfusunun %30'u Rus'tu. Rus idaresi Türk Kafkasya'nın yalnız Rus unsurunu değil Ermeni unsurunu dahi kısmen takviye etmiştir. Mesela Bakü Hanlığında Ermeni ahali üç beş aileye münhasır iken daha sonra Ermeni ahalisi miktarca şehrin üçüncü unsurunu teşkil etmiştir.”⁶³

Rızayeva, bu konudaki görüşlerine şu şekilde devam ederek, farklı milletlerin Azerbaycan'da yerleştirilmesi faaliyetlerinin ülkenin siyasî, sosyal ve ekonomik dengeleri üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir:

“Çar idaresi Rusya'nın çeşitli yerlerinden hatta İran'dan Azerbaycan'a göçler yapıyor, en verimli topraklar da onların kullanımına veriliyordu. Bazı durumlarda köylülerin kullanımındaki toprakların bir kısmı onlardan alınarak göçmenlere veriliyordu. Bu ise Azerbaycan'ın köylerinde yaşayan az topraklı ve topraksız köylülerin sayılarının artmasına neden oluyordu. XIX. yüzyılın 1. yarısında Rusya'dan göç edenler Azerbaycan'da birçok yeni köylerin temelini oluşturmuşlardır. Azerbaycan köylülerine az miktarda toprak vermeyi hedefleyen milliyetçilik ve müstemlekecilik siyaseti uygulayan Çar hükümeti Merkezi, Rusya vilayetlerinden “mujikler” ve Ukrayna'dan pek çok “hohol” göç ettiriliyordu. Bu bölgelerde Rus kolonizasyonunun genişlediği görülüyordu.”⁶⁴

Çarlık Rusyası'nın uyguladığı bu politikayı değerlendiren Mehmet Saray da şunları dile getirmektedir:

“Ruslar, işgali mütakip eden yıllarda, mevkilerini ve zenginliklerini kaybetmek istemeyen bazı hanlar ile bunlar gibi hareket edecek yeni hanları idareci tayin ederek Azerbaycan Türklerini yönetmeye başlamıştır. Yapılan harplerin masraflarını da bu Hanlar kanalıyla halktan çıkarmak azminde olan Ruslar, ağır vergiler toplamak suretiyle halkı ezmeye başlamıştır. Bununla da yetinmeyen Rus yetkililere 1833'te aldıkları bir karar ile serflikten (toprak köleliğinden) affettikleri binlerce Rus köylüsünü

⁶³ Vefa Rızayeva, age. ss.27-28.

⁶⁴ Vefa Rızayeva. age. s.28.

Azerbaycan'a getirerek verimli Azeri topraklarına yerleştirmiştir. Zaten yetiştirdiği ürünün önemli bir kısmı elinden alınan Azerbaycan Türkleri, topraklarının bir kısmının Rus köylülerine verilmesi ile tamamen sıkıntı içine girmişlerdir. Çok geçmeden Azerbaycan Türkü kendisinden istenen ağır vergileri ödeyemez duruma düşmüştür. Bu yetmiyormuş gibi Rus subaylarının kadınlara karşı hoş olmayan davranışları, halkı tam manasıyla bunaltmıştır.”⁶⁵

Bütün bu gelişmeler, Çarlık Rusyası'nın Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra ülkede Türk varlığını yok etme adına faaliyetler sürdürdüğünü, Azerbaycan'ın verimli topraklarına farklı milletleri yerleştirerek ekonomik imkânları onların kullanmalarını sağladığını, bu durumda Azerbaycan köylüsünün kendi topraklarında verimli arazilerden mahrum bırakılarak ekonomik varlığının yok edilerek imkânsızlıklara doğru sürüklendiğini gözler önüne sermektedir. Bu durumda topraksız kalan ve milli varlığına zarar gelen kişilerin yurtlarını terk ederek yapılan haksızlıklara baş kaldırıp kaçaklık yaptıklarını söyleyebiliriz.

Çarlık Rusyası'nın uyguladığı bu siyasetin ülkenin yönetiminde ne denli etkili olduğunu ise Rüstem Rüstemzade şu şekilde açıklamaktadır:

“Çarizmin Kafkaslarda uyguladığı siyaset, birinci aşamada Rus mülkedarlarının ve yeni yaranmakta olan Rus burjuvazisinin menfaatlerini güdüyordu. Çarizm, kendi iktisadi hükümdarlığını Azerbaycan'da sağlamlaştırmak için bu ülkede birinci aşamada siyasî cihetten galebe çalmanın zaruri olduğunu hissetmiştir. Bunun için de Çarizm, Kafkasya'yı ilk önce siyasî, sonra da iktisadî açıdan fethetmiştir. Kendi hâkimiyetini Kafkas'ta sağlamlaştıran Çar Rusyası'nın harbî ve inzibatî bürokratlar grubu, ülkeyi asırlar boyu bu yerlerde yaşayan halkların milli hususiyetlerini, onların tarihi ananelerini, hayat ve medeniyetlerini nazara almadan idare ederler. Geniş halk kitlelerinin aleyhine çevrilmiş kanunlar, ülkede çoktandır hüküm sürmekte olan gaddar idare usulü, aynı şekilde buraya da geçirilmiştir. Çarın fermanına esasen ayrı ayrı guberniya (valilik) ve kazaların başında yerli ahalinin hususiyetleri ile tanıdık olmayan memurlar dururdu. Her yerde kendi başınalık ve rüşvetçilik hüküm sürmektedir. Aslında çar memurlarını Azerbaycan zahmetkeşlerinin milli hususiyetleri

⁶⁵ Mehmet Saray. age. s.24.

meraklandırmamaktadır. Çarizmin bu devirlerde uzak bölgelerde ve o cümleden Azerbaycan’da yürüttüğü siyaset, köylüler ile mülkedarlar arasındaki zıddiyeti daha da keskinleştirirdi. Kendi hâkimiyetini sağlamlaştırmaya çalışan Çarizm, birinci aşamada yerli mülkedarlara (mülk sahipleri), ruhanilere, bey ve hanlara destek oldu. Bunun için de Çar memurları yerli toprak sahiplerini iki kat zulüm altında, çar memurlarının ve yerli beylerin, zulmü altında eziyordu, Çarın verdiği fermanlar sayesinde yerli mülkedarların (mülk sahipleri) köylüler üzerinde ağalığı daha da sağlamlaşmıştı. İster iktisadi isterse de hukuki yönden köylüler toprak sahiplerinin tamamen ihtiyarındaydılar.”⁶⁶

Buraya kadar Çarlık Rusyası’nın uygulamış olduğu ve kaçak hikâyelerinde geniş olarak işlenmiş olan bu dönemin siyasî anlayışına baktığımızda; Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’ı işgal ettiğinde;

1. Azerbaycan halkının milli değerlerine, yaşam tarzına ve yönetim şekline uygun olmayan bir politika izlediğini;
2. Ülkeye Türk varlığının yok edilmesi adına Rusya’dan, diğer ülkelerden ve milletlerden kişilerin göç ettirilerek köylülerin imkânlarının elinden alındığını;
3. Çarlık Rusyası’nın kendilerine yakın hanlar, beyler ve ağalarla işbirliği yaparak köylülerin haklarını ellerinden aldıkları ve onları kendi emirleri altında çalıştırdıkları;
4. Devlet yönetiminde büyük boşluklar ve kendi başına hareket etmeler olduğunu, Azerbaycan Türkü’nün refahı, namusu ve özgürce hareket etme haklarının dahi ellerinden alındığı sonuçlarını çıkarmak mümkündür.

Bütün bu gelişmeleri kabul edemeyen kişiler, isyan ederek yurtlarından kaçmış ve köylüler adına mücadele veren kaçaklara dönüşmüşlerdir.

Çarlık Rusyası, 1917’de Bolşevik İhtilali ile ortadan kalkmış, bu arada Azerbaycan’da kısa süreli millî bir hükümet kurulmuş, ülke bağımsızlık yaşamış daha sonra ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’la birlikte Sovyetler Birliği’ne bağlı Kafkas ötesi Federal Cumhuriyeti’ni oluşturmuştur. 1936 yılına kadar devam eden bu

⁶⁶ Rüstem Rüstemezade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. s.53.

Federal Cumhuriyet'in yapılan bir değişiklikle federasyon kısmı fesh edilmiş ve cumhuriyetler Moskova'ya bağlı ayrı ayrı Sovyet Cumhuriyetleri haline gelmişlerdir.⁶⁷

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine kurulmaya çalışılan Bağımsız Devletler topluluğuna katılmayı kabul etmeyen ve 1990'da Ruslara karşı mücadele eden Azerbaycan Türkleri, 30 Ağustos 1991 yılında ise bağımsız "Azerbaycan Cumhuriyeti"ni kurmuşlardır.

2.2. Azerbaycan'da Kaçakları Yaratan Toplumsal Yapılanmalar:

Azerbaycan'da yaşanan birtakım siyasal ve sosyal olaylar, toplumda sınıfların ortaya çıkmasına ve toplumun bölünmesine sebep olmuştur. Bu sınıflaşma, hanlıklar döneminden itibaren yürütülen bazı uygulamalar sonucunda kendisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde sınıfsal yapılanmada en üst sınıfı hanlar, hanlardan sonraki sınıfı sultanlar, beyler, ağalar ve alt sınıfı ise köylüler oluşturmuştur. Bununla birlikte göçebe grupların ileri gelenleri de belirli bir nüfuza sahip olmuşlardır.⁶⁸

Çarlık Rusyası, Kafkasları işgal ettikten sonra bölgeyi Kafkas ordusu komutanlığı vasıtasıyla idare etmeye başlamıştır. Azerbaycan Hanlıkları da Kafkas Ordusunun idare sistemine dâhil edilmiştir. 1840'ta Hazar Kışlası Bölgesi (Prikaspiyskiy Oblast) kurulmuş ve bütün Azerbaycan hanlıkları da bu idareye bağlanmıştır. Aynı şekilde, Gürcistan ve Ermenistan bir kışla, Dağıstan ve diğer bölgeler başka bir kışla idaresine ayrılmıştır. Fakat bu idare sistemini de beğenmeyen Çarlık Rusyası, bütün bölgeleri içine alan yeni bir sistem kurmuştur. "Kafkasya Valiliği" (Kavkazia Gurbenia) adı ile 1854'te faaliyete geçen yeni idarenin başına ya Çar Vekili ya da bir Prens Genel Vali olarak tayin edilmiştir. Bu genel valilik doğrudan doğruya Çara bağlıdır. Kafkasya Genel Valiliği zaman zaman yeni düzenlemeler yapılarak, 1917 yılına kadar Çarlık Rusyası'nın Orta Asya Türk ülkelerini istila etmesinde ve Türkiye'ye yönelik saldırılarda bir üs olarak kullanılmıştır. Kafkasya Valiliğinin emrinde ayrı bir ordu kurulmuş ve bu orduya müstakil hareket etme yetkisi de verilmiştir. Rus Çarı II. Aleksander bir müddet sonra kuzeni Prens Aleksander Baryatinskiy'i Kafkasya General Valiliğine getirmiş ve o da Rus ordusunda yeni düzenlemeler yapmış ve yeni bir eğitim

⁶⁷ Mehmet Saray. age. ss.42-45; Saadettin Gömeç. age. s.33.

⁶⁸ Süleyman Eliyarlı. age. s.560; Vefa Rızayeva. age. s.11

sistemi getirmiş, bununla da iyi bir orduya sahip olabilmıştır, bu ordu ile de Çarlık Rusyası, Kafkaslarda istediği emellere ulaşmıştır.⁶⁹

Vefa Rızayeva, Azerbaycan'ın Çarklı Rusyasının egemenliği altına girdikten sonraki sınıfsal yapılanmasını şu şekilde açıklar:

“Kuzey Azerbaycan hanlıkları Çar orduları tarafından işgale uğradıklarında bir kısım hanlar da mecburen Rusya'nın hâkimiyetini kabul ettiler. Bu hanlıklarda yani, Karabağ, Şeki, Şamahı hanlıklarındaki idare sistemi olduğu gibi bırakıldı. Gence, Bakü, Guba gibi hanlıklar ise karşı koydukları için arazileri işgale uğradığı andan itibaren oradaki han yönetim sistemi ortadan kaldırıldı. Lakin hâkimiyette kalan hanların da ömrü uzun olmadı. 1819-1826 yılları arasında Şeki, Şamahı, Karabağ ve Lenkeran hanlıklarında da han yönetim sistemi ortadan kaldırıldı. Azerbaycan'da merkezi Şuşa olan “Müslüman Eyaletleri Reisliği” kuruldu. Bu idarenin başında Rus zabiti görevliydi. Eski Azerbaycan hanlıkları eyaletlere ve dairelere bölündü. Eyalet ve dairelerin başında da Çar zabiti-komendant (komutan) duruyordu. Bu idare sistemi, komendant (komutan) idare sistemi olarak bilinmekteydi. Eyaletin başındaki komendant (komutan), aslında kendisini bu eyaletin arazisinde yerleşen hanlığın başındaki han olarak görüyordu. Kafkasya'nın baş komendantı (komutanı) tarafından tayin olunan komendantların (komutanların) beylere toprak bağışlamak veyahut toprakları onlardan geri almak ve diğer hakları vardı. Aslında ise; komendantlar (komutanlar) mutlak hâkim durumda idiler. Onların sadece ölüm hükmü vermek gibi yetkileri yoktu.”⁷⁰

Ülkedeki genel yapılanmayı bu şekilde açıklayan Rızayeva, eyaletlerin yapılanmasını ise şu şekilde dile getirmektedir:

“Eyaletler, hanlıklar döneminde olduğu gibi mahallara (bölge) bölünüyordu. Mahalların (bilgelerin) başında komendantların (komutanların) yerli beylerin içinden tayin etmiş oldukları mahal (bölge) naipleri (vekilleri, yöneticileri) vardı. Mahal (bölge) naipleri, vergileri köylülerin içinde paylaştırıyor, köylüleri vergileri zamanında ödemeğe zorluyor, köylüler arasında ortaya çıkan tartışma ve kavgaları doğuran konuları hallediyorlardı.”⁷¹

⁶⁹ Mehmet Saray. age. ss.23-24.

⁷⁰ Vefa Rızayeva. age. s.39.

⁷¹ Vefa Rızayeva. age. s.39.

Köylerin yönetim sistemini ise Vefa Rızayeva, şöyle açıklamaktadır:

“Köyleri ise kethudalar (muhtarlar) idare ediyorlardı. Onların her birisinin yanında birkaç onbaşı ve yasavul (yüzbaşı) oluyordu. Mahal (bölge) naipleri (vekilleri, yöneticileri) ve kethudalar (muhtarlar), devlet hazinesinden maaş almıyorlardı. Onlar vergilerin bir kısmını kendileri için alıyor ya da komendant onlara boş toprak ve bu toprağı işlemek için rençperleri (köylüler) hediye ediyorlardı.”⁷²

Bu açıklamalar doğrultusunda Azerbaycan’ın Çarlık Rusyası tarafından işgal edildikten sonra ilk olarak Çarlık Rusyası’nın hâkimiyetini kabul etmeyen hanlıkları ortadan kaldırdığı, hâkimiyetini kabul eden hanlıklara kısa bir süre yaşama hakkı tanıdığı ve sonrasında onların da yönetimine son verdiği görülmektedir. Hanlık yönetimine son veren Çarlık Rusyası, ülkeyi eyaletlere bölmüş ve bu eyaletlerde birer yönetim birimi oluşturmuştur. Bu yönetim biriminin başına Çar zabiti, komutanı getirilmiştir. Bu kişiler de kendilerini bu bölgelerde hanlardan farksız olarak görüp hareket etmişlerdir. Eyaletler de mahallere bölünmüştür. Bu mahallerin başında ise mahal vekilleri, yöneticileri vardır. Köylerde ise yönetimi muhtarlar sürdürmektedirler. Muhtarların yanlarında da onbaşılar ve yüzbaşılar vardır.

Çarlık Rusyası’nın oluşturduğu bu yönetim sistemini kaçak hikâyelerinde aynen görmek mümkündür. Kaçak hikâyelerinde de ülkenin başında ülkeyi yöneten Rus Çarı vardır. Rus Çarı’nın ardından Kafkas Valiliği, genel valilik olarak hizmet vermektedir. Bu genel valiliğin yanında, hikâyelerde Gence ve İrevan’da birer valilik daha oluşturulduğu görülmektedir. Bu valilik sınırları içinde bulunan bölgeler belirli eyaletlere ayrılmıştır. Bu eyaletlerin başında kendi defterhanelerinden veya bürolarından eyaleti yöneten “polis komutanları” vardır. Polis komutanlarının kendilerine yardımcı olan muavinleri de vardır. Eyaletler de çeşitli mahallere ayrılmışlardır. Bu mahalleri hikâyelerde “mahalli polis amirleri” idare etmektedirler. Köyler ise hikâyelerde muhtarlar, yüzbaşılar ve onbaşılar tarafından yönetilmektedir. Bunun yanında 5-6 tane köye birden muhtarlık yapılması da hikâyelerde söz konusudur.

Azerbaycan’daki hukukî yapılanmayı ise Vefa Rızayeva, şöyle açıklamaktadır:

⁷² Vefa Rızayeva. age. s.40.

“Azerbaycan’ın bazı eyaletlerinde ve şehirlerinde mahkemeler kurulmuştu. Bu mahkemelere komendantlar başkanlık yapıyorlardı. İclasçılar (toplantı elemanları) ise yerli beylerin içinden seçiliyordu. Hanlar döneminde mevcut olan göz çıkarma, elleri, kulakları, burunu kesme gibi ağır cezalar ortadan kaldırıldı. Mülkî mahkemelerle birlikte şeriat mahkemeleri de faaliyet gösteriyordu. Her eyalette din adamlarının başında kadılar vardı. Onlar aynı zamanda şeriat mahkemelerine de başkanlık yapıyor, nikâh, boşanma, miras vs. konularla da ilgileniyorlardı.”⁷³

Azerbaycan’da Çarlık Rusyası zamanında yürütülen bu hukuki yapılanma, kaçak hikâyelerinde de kendisini göstermektedir. Kaçak hikâyelerinde de hukuksal işlemlerin görüldüğü “divan” adı verilen mahkemeler vardır. Suç işleyen kişilerin durumu bu divanlarda görüşülmektedir. Bu divanlara polis komutanları başkanlık etmektedirler. Hâkimler ve savcılar bu noktada karar verici mercii olarak görev yapmaktadırlar. Ancak onların kararlarını polis komutanları, nüfuzlu beyler ve ağalar etkilemektedirler. Hikâyelerde mahkemeleri yöneten savcılar ve hâkimlerin adil olmadıkları görülmektedir. Hâkim ve savcılar da hükümet ile aynı doğrultuda kararlar veren kişiler oldukları dile getirilmektedir. Bu mahkemelerin birinci görevi, kaçakların, onların yakınlarının ve köylülerin yaptıklarını cezaya çarptırmak, hükümete karşı ayaklanmalarını engellemek adına onları sürgüne göndererek veya hapsederek susturmaktır.

Azerbaycan’da bu hükümet yapılanmasının dışında, toplumun üst sınıfını “bey”, “ağa” ve “melikler” oluşturmaktadır. Bey tabakası ise kendi içinde iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan bir kısmı bey neslinden geldikleri için, bir kısmı ise idarî görevlerde bulundukları için bu unvanı almışlardır.⁷⁴

Kaçak hikâyelerine baktığımızda beylerin ve ağaların çok geniş bir nüfuza sahip olduklarını görüyoruz. Beyler ve ağalar, geniş topraklara hâkim olan, zengin ve mülkleri olan kişilerdir. Bu kişiler, köylüler üzerinde her türlü söz hakkına sahiptirler. Köylüleri, kendi istekleri doğrultusunda çalıştırmakta, onlara hiçbir şekilde özgürlük tanımamaktadırlar. Nüfuz sahibi olmaları yönüyle de bu kişiler hükümet organlarına dahi istediklerini yaptırabilmektedirler.

⁷³ Vefa Rızayeva. age. s.40.

⁷⁴ Vefa Rızayeva. age. ss.57-58.

Azerbaycan’da halkın esas kısmını ise, araştırmacılar göre birkaç gruba ayrılmış olan köylüler oluşturmaktadır. Onların çoğunluğu han, mülk sahibi ve vakıf topraklarında yaşayan ve “raiye” adı ile anılan köylülerdir. Bu gruptaki köylülerin kendilerinin üretme hakkı, kendi üretim aletleri ve toprak hisseleri vardır. Köylülerin diğer grubunu ise “rençper” olarak adlandırılmaktadır. Bu köylüler toprağa değil, şahsen beylere ve ağalara bağlı köylülerdir. Köylerde “köy icmasına (camia)” ayrılmış topraklar vardır. Rençperlerin büyük bölümü “köy icması”nda çalışmakla yükümlü olan “köy camiası”na dâhil değildir, onların kendi toprak hisseleri, aletleri ve üretim hakları yoktur. Beyler ve ağalar rençperleri her türlü işi yapmaya zorlayabilmişlerdir. Rençberler, hanların, beylerin ve ağaların hizmetinde çalışmış, tahıl yetiştirmiş, ipek ve pamuk üretimi ile uğraşmışlardır. Yöneticiler, beylere, kadınlara ve muhtarlara rençper dağıtmışlardır. Kâtiplerden muhtarlara kadar idari hizmet yapanların çoğu, kendi emekleri karşılığında hazineden para almamış, rençperlerin emeğini kullanmışlardır.⁷⁵

Araştırmacılar zamanla rençperlerin sayısının arttığını öne sürmektedirler. Onlara göre; yöneticilerin emri ile her raiye, rençpere çevrilip, herhangi bir görevliye verilebilmiştir. Azerbaycan köylüleri, bazı durumlarda şahsi üretimden mahrum kalarak, üründen pay vermek şartı ile beylerin ve ağaların topraklarını kiralamak zorunda kalmış, fakirleşmiş köylü olan raiye, rençpere dönüşmüştür. Bu durumda beyler ve ağalar, alınan ürünün 2/6’sından 1/2’sine kadarını rençperlere vermişlerdir.⁷⁶ Vefa Rızayeva; diğer hanlıklardan gelen göçmenler ve savaş esirlerinin de rençperlerin sayısını arttırdığını dile getirmiştir. Ona göre, esirler toprak olarak ya raiye gibi ya da rençperlere dönüşerek çalışmışlardır. Yöneticiler, işçi gücüne ihtiyaç duyduklarında diğer hanlıklardan gelen göçmenleri rençpere çevirmiş ve topraklarında barındırmışlardır.⁷⁷

Rızayeva; bunların yanında hayvancılıkla uğraşan göçebe “elatlar”ın da köylü ahalisine mensup olduklarını belirtmiştir. Onlar da göçebe gruplar içinde grubun ileri gelenlerine bağımlı durumda hayat sürdürmüşlerdir. Yazara göre; bu göçebe ahali, yerleşik hayata ve tarıma, durumları diğer köylülere göre daha iyi olduğu için geç

⁷⁵ Rasim Guliyev. age. s.48; Vefa Rızayeva. age. s.11.

⁷⁶ Rasim Guliyev. age. s.48; Vefa Rızayeva. age. ss.11-12.

⁷⁷ Vefa Rızayeva. age. s.12.

geçmişlerdir. Elatların bir bölümü, vergi ve sorumluluklardan muaf tutulmuş, sadece hanın ordusuna hizmet etmekle görevlendirilmiş; bir bölümü ise harp hizmeti ile birlikte vergi ve sorumluluklarını yerine getirmiştir. Vergi ödemeyen ve esas olarak hanlara harp zamanı hizmet veren göçebeler “muaf” adı ile anılmışlardır.⁷⁸

Azerbaycan hukukuna göre köylüler, bazı hallerde bir yerden bir yere serbestçe gidebilme hakkına sahiptir. Hanlar, ek işçi gücü elde etmeye ve kendi bölgelerinde halkı artırmaya çalışarak, komşu hanlıklardan raiyet ve elatların kaçmalarına da yardımcı olmuş ve onları kaçırmaya teşvik etmişlerdir.⁷⁹

Köylüler toprak sahipleri için “biyar” ve “avraz” adı verilen sorumlulukları yerine getirmek, din adamlarının geçimlerini sağlamak ile de yükümlüdürler. Bu sorumluluklardan biyar, beye ait olan topraklarda yaşayan köylülerin (rençperlerin) her sene birkaç gün bedava çalışmaları demektir. Biyar günlerinde köylüler, toprak sahibinin topraklarını sürmek, mahsulünü toplamak ve beyin diğer işlerini görmekle yükümlü tutulmuşlardır. Avraz ise, köy cemaatinin hep birlikte beylerin ve ağaların her türlü üretim ve ev işlerini yapmasıdır. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında “biyar” yılda 3-6 gün, avraz ise 2 gün olarak belirlenmiştir. Bazı hanlıklarda bu sorumlulukların para karşılığında da yaptırıldığı görülmüştür.⁸⁰ Süleyman Eliyarlı; 1847 yılında çıkarılan “Kendli Esasnameleri” adlı kanuna göre biyara çıkmak için her köylü ailesinin bir kişi ayırması gerektiğini, bu kişinin 18 gün bey için tarla ekip, ot biçmesi, odun doğraması ve inşaatlarda çalışması gerektiğini belirtmiştir. Yazarın verdiği bilgiye göre, köylü biyara çıkmak istemediğinde bu hizmeti para ile ödemek zorunda bırakılmıştır.⁸¹

Çarlık Rusyası, Azerbaycan’ı işgal ettikten sonra hanlıklar dönemindeki idari yapılanmayı tamamen ortadan kaldırmış, buna rağmen köylülerin yaşam tarzı hanlıklar döneminden itibaren aynen devam etmiştir diyebiliriz. Yukarıdan beri vermiş olduğumuz köylülerin durumu ile ilgili gelişmeler kaçak hikâyelerinde olduğu gibi yer almış ve kaçakların ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri haline gelmiştir.

⁷⁸ Vefa Rızayeva. age. s.12.

⁷⁹ Vefa Rızayeva. age. s.13.

⁸⁰ Rasim Guliyev. age. s.48; Vefa Rızayeva. age. ss.13-14.

⁸¹ Süleyman Eliyarlı. age. s.667.

Kaçaklar da hükümet adamları, beyler ve ağalar tarafından kendi amaçları ve refahları doğrultusunda ezilen köylü çocuklarıdır. Kendileri de ergenlik çağına gelip elleri ekmek tutmaya başlayınca diğer köylüler gibi ağaların ve beylerin himayesinde çalışmak zorunda kalmışlardır. Ağaların ve beylerin çobanı, hizmetçisi veya topraklarının işçisi olmuşlardır. Bey ve ağaların topraklarında çalışmış, aileleri ve kendileri beyin evini temizlemek, su yollarını açmak, ürününü toplamak gibi “biyar” ve “avraz” görevlerine tâbi tutulmuş, bu görevlere uymadıkları zaman hükümet adamları, beyler veya ağalar tarafından zarara uğratılmışlardır. Kaçak Nebi’nin babası Ali, hasta ve yaşlı olduğu, bu yüzden biyara gidemediği için köy yüzbaşısı tarafından öldüresiye dövülmüştür. Kaçak Nebi, Mahmut Bey tarafından beyin su yolunu açmaya çağırılmıştır, diğer köylüler gibi kardeşi Mehdi ile birlikte ücretsiz çalışmaya gitmek zorunda bırakılmıştır.

Hikâyelere bakıldığında köylülerin hiçbir hakları yoktur. Onların evlenmeleri, ücretlerini alıp almayacakları, ne zaman alacakları, işten çıkıp çıkmayacakları beylerin ve ağaların insiyatifindedir.

Köylüler, elde ettikleri ürünleri, beylere, ağalara, mollalara ve hükümet adamlarına dağıtmak zorundadırlar. Ürünleri elde ettikleri zaman bu kişiler köylülerin kapılarına dayanmakta ve üründen paylarını istemektedirler. Garay Söyün hikâyesinde Yahşı’nın babası Memmed, elde ettiği ürünün bir kısmını köy muhtarına vermek zorundadır. Buna itiraz eden Memmed, muhtar ve adamları tarafından dövülmüş, ürününün hepsine el konulmaya çalışılmıştır.

2.3. Azerbaycan’da Kaçakları Yaratın Ekonomik Gelişmeler:

Azerbaycan’da kaçak hareketini yaratan ekonomik gelişmelerin temel sebebi, Azerbaycan ekonomisinin büyük çoğunluğunun toprağa dayalı olması ve toprak mülkiyetidir. Azerbaycan’da kaçakların ortaya çıkmasını sağlayan toprak mülkiyeti ile ilgili gelişmeler, hanlıklar döneminden itibaren kendisini göstermektedir. Bu nedenle hanlıklar döneminden başlayarak 1917 yılındaki “Ekim İhtilâli”nin sonuna kadar Azerbaycan toprak mülkiyetindeki gelişmeler hakkında bilgi vererek, konunun daha iyi anlaşılacağını sağlayacağımızı düşünüyoruz.

Azerbaycan’da şehirlerdeki mülkler, soy ve alış veriş yolu ile birinden diğerine geçen küçük bağ sahaları dışında kalan toprak sahaları; “boş topraklar”, “iskân edilmiş topraklar” ve “halise topraklar” olarak üç kategoriye ayrılmıştır.⁸²

İskân edilmiş topraklar, hanlar tarafından idare edilmiştir. Hanlar, bu toprakları yönetme hakkını beyler veya meliklere bırakmış, bununla birlikte onlara bu köylerin sakinlerinden alınan belirli gelirleri kullanma hakkını da vermişlerdir. Bu yönetim ve idare sistemi; hanın onayı, fermanı olduğu zaman babadan oğula veya kardeştan kardeşe de geçebilmiştir. Bu toprakları idare eden beyin veya melikin toprak satma hakkı olmamıştır. Onlar, emeklerinin karşılığı olarak köylülerin toplu olarak çalıştıkları toprakların belirli bir bölümünün gelirini almış, bunun dışında köylüler beyler için belirli vergiler ödemiş ve onlara ev işlerinin yapılmasında hizmet vermişlerdir.⁸³

Halise topraklarına beylerin handan izin almaları üzerine muhacirler ve savaş esirleri yerleştirilmiştir. Bu topraklar, genelde babadan oğula geçen ve “mülk” olarak adlandırılan topraklardır. Hanlar, değıştikçe her han; kendi fermanı ile mülk hukukunu onaylamış, hanın fermanı olmadığında ise halise topraklarına sahip olma hakkı geçersiz sayılmıştır. Köylüler bu toprakları kullanabilmiş; ancak bunun karşılığında beyler kendi yararları için köylülerden ürünlerin 1/30’unu “mülk” olarak almışlardır.⁸⁴

Mülk topraklarının özelliğı, sahiplerinin bu topraklarla ilgili her türlü kararı vermeleridir. Mülk topraklarının sahibi olan “mülkedar”, toprağını istediğı gibi satıp bağışlayabilmiştir. Mülk topraklarının alınıp satılması, Şariat Mahkemeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Mülk topraklarında oturan köylüler, mülk sahibine ait değillerdir. Mülk sahibinin köylüler üzerinde değil, sadece topraklar üzerinde hakkı vardır. Hanlıklarda mülk toprak sahipliğı; alım, satım, köylü topluluklarına ait topraklara ağalar tarafından el konulması, bazı ağa, bey ve sultanlara; hanlar tarafından toprakların ve köylerin daimi sahipliğinin verilmesi yoluyla olmuştur.⁸⁵

Mülk topraklarının dışında hanlıklarda “tiyul” olarak adlandırılan bir başka çeşit toprak mülkiyeti daha vardır. Bu da toprak ürünlerinin 1/10’una eşittir. Bu topraklar,

⁸² Vefa Rızayeva. age. s.8.

⁸³ Rasim Guliyev. age. s.47; Vefa Rızayeva. age. s.8.

⁸⁴ Vefa Rızayeva. age. s.9.

⁸⁵ Süleyman Eliyarlı. age. s. 625; Rasim Guliyev. age. s.47.

hanlar tarafından seçilen kişilere özel hizmetleri karşılığında bir devlet vergisi olarak kabul edildikleri için, kişinin ölümüne kadar verilmiş, kişinin ölümünden sonra hazineye ayrılmıştır. Bazen han istediği zaman, “tiyul” toprağını geri alma yetkisine de sahip olmuştur. Bu toprakları genellikle hanlar, kendilerine taraftar yaratabilmek için hazine topraklarından beylere, ağalara ve devlet memurlarına görevli oldukları süre için vermişlerdir. Bazen bu “tiyul” olarak kabul edilen toprakların da mülk toprağına çevrildiği görülmüştür. Han, “tiyul” dağıtırken özel bir belge vermiş, tiyulun babadan oğula geçmesi için ise hanın onayı gerekli olmuştur. “Tiyul” topraklarını almak, kışlak ve yaylalarda sakin olarak yaşayan köylülerin de hakkıdır. “Tiyul” sahiplerine, onların şahsi bağımlılıklarına verilen kişileri, kendi bünyesinde çalıştırma hakkı da verilmiştir. Dönemin “tiyuldar”ları, çoğu zaman onlara verilmiş olan köylerde oturmuş ve bu köyleri yönetmişlerdir. Köylüler de tiyuldara, “malcehet” vergisi vermek ve ona hizmet etmek ile yükümlü kabul edilmişlerdir.⁸⁶

Bunun yanında bazı beyler, halise mülklerine de sahip olmuşlardır. Onlar, bu tür mülklerden han hazinesine bir kuruş bile vergi vermemiş, elde ettikleri tüm gelirler kendilerine kalmıştır.⁸⁷

Azerbaycan hanlarının saraylarının, memurlarının ve ordu mensuplarının ihtiyaçlarını karşılamaları; yüksek miktarda harcamalar gerektirmiştir. Bu durum da yine raiyetten ağır vergiler alınmasına yol açmıştır. Azerbaycan’da sabit ve değişken olmak üzere iki tür vergi vardır. Bu vergilerden sabit vergiler, her sene mahsulün elde edilmesinden sonra aynı, miktarı değişmeden toplanan vergilerdir. Değişken vergiler içinde ise “malcehet” (behre) vergisi büyük önem taşımıştır. Çeşitli hanlıklarda bu verginin hacmi ürünün 1/10’u ile 1/3’ü arasında değişmiştir.⁸⁸ Yine bir diğer vergi olan “salyane” vergisi, malcehet vergisinin hükümet yararına toplanan bölümünü oluşturmuştur. Beyler ve ağalar, otlaklarının kullanımı karşılığında raiyetden “çöpbaşı” adlı vergiyi almışlardır. Köylüler bahçe ürünlerinin 1/10’una eşit olan “bağbaşı” adlı bir vergi de vermekle yükümlü tutulmuşlardır. Dini bayram günlerinde raiyet, beylere ve ağalara hediye bayramlık vermek zorundadır. Köylülerden düğün yaptıklarında “toy

⁸⁶ Süleyman Eliyarlı. age. s.626; Rasim Guliyev. age. s.48; Vefa Rızayeva. age. ss.9-10.

⁸⁷ Süleyman Eliyarlı. age. s.626; Rasim Guliyev. age. ss.48.

⁸⁸ Süleyman Eliyarlı. age. s.629; Rasim Guliyev. age. ss.48.

(düğün) parası” alınmıştır. Eğer düğün köylünün evinde oluyor ise, köylüler o beye “toy harcı” vermek zorunda kalmış; beyin evinde düğün olunca da köylülerden “düğün parası” alınmıştır. Her köylünün bahçesinden “otak harcı” adı ile vergiler toplanmış, raiyet; han atlıları için gereken arpayı “at arpası” adı altında vermek zorunda bırakılmış ve çoğu zaman hanların paralı askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamakla da sorumlu tutulmuştur. Buna da “diş kirası” denmektedir. Köylüler, han defterhanesinin ve idari büroların diğer harcamalarını karşılamak için “dağarcık” vergisi de ödemişlerdir.⁸⁹

Buraya kadar ele aldığımız konular çerçevesinden kaçak hikâyelerine baktığımızda Azerbaycan topraklarının hemen hemen hepsinin hükümetin, ağaların ve beylerin elinde olduğunu görüyoruz. Köylerde hüküm süren ağalar ve beyler köylülerin kendilerine ait olan topraklarını dahi ellerinden almışlardır. Köylüler bu topraklarda beyler ve ağalar için ürün yetiştirmek adına günlük ücret karşılığında çalışmaktadırlar. Köylülerin ne çiftçilik yapacakları toprakları, ne hayvanları ne de aletleri vardır.

Hikâyelerin hepsinde köylülerin ağır vergiler altında ezildiklerini, vergilerin ürün ya da para olarak ödendiğini görmek mümkündür. Köylülerden sürekli “kızıl (altın) pulu vergisi” adı altında vergi toplanmaktadır. Bunun yanında, kaçaklara yardımcı olmaları nedeniyle köylülere ek vergilerin de getirildiği görülmektedir.

Hükümet askerlerinin beslenmesi ve barınması gibi ihtiyaçlarının köylüler tarafından karşılanması da hikâyelere yansıyan gelişmelerden biridir. Muhafızlar, yiyecek ve barınma açısından köylülerin kendilerine sundukları imkânları yeterli bulmamakta ve kendilerine köylülerin imkânlarının olmadığını bile bile her biri için birer adet koç kesilmesini beklemekte ve köylülerin ikramlarını beğenmeyerek onlara bunun karşılığında zulüm etmektedirler.

Bunların yanında göçebe hayat tarzına sahip olup, hayvan otlatan “elatlar” da vergiler ödeyip sorumluluk taşımışlardır. Elatlar, beylerin sürüsünü otlatmak, koyunlarını kırmak, beylerin ve ağaların hayvancılıkla ilgili işlerini yapmakla yükümlü tutulmuşlardır. Beylerin ve ağaların ordularının esas gücünü elatlar oluşturduğundan, onların üzerine askeri güçleri düşmesin diye pek fazla gidilmemiştir. Elatlardan da otlaklardan yararlanmaları karşılığında “çobanbeyi” adlı vergi alınmıştır. Bu verginin

⁸⁹ Rasim Guliyev. age. ss.48-49; Vefa Rızayeva. age. s.13.

bir kısmı elatlar tarafından para ile bir kısmı ise hayvanların kendisi veya yağ, peynir, yün gibi ürünleriyle ödenmiştir.⁹⁰

Göçebe kişilerin hikâyelerde beylerin ve ağaların hayvanlarını otlattıkları görülmektedir. Kaçaklar, ne zaman bir sürüden hayvan almak isteseler, sürünün başında bulunan kişilerin sürünün ağa veya beylerden birine ait olduğunu, sürüye bir zarar gelirse bunun cezasının kendilerine verileceğini dile getirdiklerini görüyoruz.

Vefa Rızayeva; rencberler dışında kalan, beylerin ve ağaların topraklarını veya hazine topraklarını kiralayan az topraklı veya topraksız köylülerin de var olduğunu ve bu köylülerin de zor şartlar altında yaşadıklarını belirtmektedir. Çünkü yazara göre; o dönemde toprakların kiralanmasına dair şartlar son derece ağırdır. Elde edilen ürünün 1/2'den 3/5'ine kadarı, bazı durumlarda ise 2/3'ü kadarı, toprak sahibine kira olarak verilmiştir. Kiracılığın bu şekli “paydarlık” olarak adlandırılmıştır. Kira bedelinin hacminin belirlenmesinde, bey ve ağaların kiracının tohum, çiftçilik aletleri ve iş hayvanını ne derece temin edeceği göz önünde bulundurulmuştur. Paydarlığın en gelişmiş şekli ürünün 1/2'sini vermek şeklinde olmuş; bu tür kiracılara “yarıkerler” denmiştir. Bunun dışında hanlıkların önemli gelir kaynaklarını oluşturdukları; tuz, mizan veya kapan (terazi; getirilen malların yeniden tartılması), petrol, rehtar (gümrük), balık avlamak, huşkberlik (getirilen kuru meyvelerden alınan gümrük), elefe (tahıldan alınan gümrük), boyacı (imalathane ürünlerinin çeşitli renklere boyanma hakkı), dabaklık (deri aşılması hakkı), sabun (sabun hazırlamak ve satmak hakkı), çarık (çarık ayakkabı satmak hakkı), tütün (tütün satmak hakkı) gibi kiralari da vardır.⁹¹

Kaçak hikâyelerinde toprağı ürün karşılığında kiralamış olan köylülere de rastlıyoruz. Ancak bu köylüler genellikle kiralari zamanında ödeyememekte veya ağalar veya beylerin belirlemiş oldukları kira miktarından fazlasını onların elinden alma yoluna gittikleri görülmektedir.

Azerbaycan'daki vergi sistemi toplumsal yapılanmaya yeni bir sınıf daha getirmiştir. Bunlar da vergi toplayanlar veya vergi memurlarıdır. Bu kişilere Şirvan'da “gasımlar”; İrevan'da “serkar”; diğer hanlıklarda ise “darğa” denmiştir. Toplanan vergilerin bazen 1/10'u bazen ise 1/5'i bu vergi toplayıcılarına verilmiştir. Ancak bu

⁹⁰ Rasim Guliyev. age. s.49; Vefa Rızayeva. age. s.14.

⁹¹ Vefa Rızayeva. age. s.14.

vergi toplayıcılarının verilmesi gereken miktarla yetinmeyip, kendileri için de vergi topladıkları görülmüştür. Beylerin özel mülklerinde oturan köylüler (rençperler) ise tüm vergileri toprak sahibi olan mülk sahiplerine vermekle yükümlü tutulmuşlardır.⁹²

Hanlıklarda vergi toplanmasının belirli bir kuralı olmadığını yazan Rızayeva; Karabağ Hanlığı'nın durumunu buna örnek olarak göstermektedir. Karabağ Hanlığında 17 esas vergi ve sorumluluk vardır. Burada “kırkhane” (her kırk evden toplanan vergi) han için ahalinin verdiği hayvanlar ve süt ürünleri; han askerleri için “ferraş (çeşitli emirleri yerine getiren memur, görevli) parası” toplanması, hanın sarayında içkilerle ilgilenen şahıs için “şerbetçi parası” toplanması gibi farklılıklar olabilmektedir. Yazara göre; bu şekilde düzenlenmiş bir vergilendirme ve vergi toplama sistemi olmadığı için, vergi toplayıcıları kendi başlarına hareket etmek için büyük bir fırsat bulmuşlardır. Hanlar, beyler, sultanlar ve diğer yetkililer, vergi toplayarak büyük servet elde etmişlerdir. Onlar, kira hakkı, hediye edilen eşyalar ve vergi toplamaları sayesinde çok miktarda para ve ürün elde etmişlerdir.⁹³

Kaçak hikâyelerinde de, vergileri toplamakla yükümlü olan vergi memurları vardır. Bu kişilerin dışında ağalar, beyler, polis komutanları ve mahalli polis amirleri de köylülerden istedikleri şekilde vergi toplayabilmektedirler. Bu kişiler, vergilerini ödeyemeyen köylüleri acımadan dövmekte, işkenceler etmektedirler. Köylülerin vergi ödeyemeyecek durumda olmasına bakmayan hükümet adamları, ağalar ve beyler köylülerin eşyalarına el koymakta, açık artırma ile onların eşyalarını satarak elde ettikleri geliri vergilerin yerine saymaktadırlar.

Vefa Rızayeva, bütün bu yaşananlar karşısında köylülerin gösterdikleri tepkiyi şu şekilde ifade etmektedir:

“Köylülerin sömürü karşısındaki protestolarının yaygın şekillerinden birisi onların feodallerin yanından kaçmaları idi. Köylüler teker teker, gruplarla, bazen de bütün köylüler birlikte kaçıyorlardı. Feodal sınıfın menfaatini koruyan görevliler kaçmış olan köylüleri takip ediyorlardı. Kaçma eyleminde bulunan raiyet cezalandırılıyor ve

⁹² Süleyman Eliyarlı. age. s.630; Rasim Guliyev. age. s.49; Vefa Rızayeva. age. s.14.

⁹³ Vefa Rızayeva. age. s.15.

zorla önceki yerine geri götürülüyordu. Raiyet bir feodalin yanından kaçarak başkasına geçse bile, onların durumunda pek değişiklik olmuyordu.”⁹⁴

Görüldüğü gibi köylülerin kendilerine ait topraklarının olmaması, topraklarda çalışıp imkânsızlıklar içinde yaşamaları ve ağır vergiler altında ezilmeleri, onların topraklarından kaçmalarına neden olmuştur. Ancak köylüler ne kadar bir beyin veya ağanın hizmetinden kaçıp diğerinin yanına gitseler de değişen bir şey olmamıştır. Kaçak hikâyelerinde de köylülerin durumu bu şekildedir. Kaçakların kendileri de bu durumdan şikâyetçi olan köylülerin içinden çıkmışlardır. Onlar da kaçak düşmeden önce birkaç beyin ve ağanın yanında çalışmışlardır. Tanrıverdi Süleyman Bey’in ve Gürcü ordu komutanının yanında çalışmış, ancak her ikisinin yanında da aynı muameleye tabii tutulmuştur. Kaçak Nebi köyünde bey ve ağa topraklarında çiftçilik yapmış, ücret karşılığında tacirlerin yanında çalışmış, birçok bey ve ağanın yanında çalışsa da değişen bir şey olmadığını görmüş ve kaçak düşmüştür.

Azerbaycan’da hanlıklar döneminde kullanılan para birimi ve ölçü sisteminde de tutarsızlıklar vardır. Süleyman Eliyarlı hanlıklar döneminde bakır ve gümüş paralar üretildiğini, altın paraların üretilmediğini, esas para biriminin Abbasi olduğunu ancak Karabağ Hanlığı’nda “penahabad” denen para biriminin kullanılışı gibi hanlıklarda farklı para birimlerinin kullanılabildiğini belirtmektedir. Yazar, bunun yanında “Rus rublu”, “Hollanda çevronu” ve Hint paralarının da ülkede kullanıldığını belirtmektedir.⁹⁵

Vefa Rızayeva da ülkede farklı para birimlerinin kullanımı ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Azerbaycan’ın Rusya tarafından işgaline kadar para sistemi de rengârenk bir manzara oluşturunuyordu. Örneğin Bakü eyaletinde Hollanda çervonleri, Rus gümüş rubleleri, bakır gepikler ve Şirvan, Nuha, Guba ve Bakü Abbasileri kullanılmaktaydı. Şirvan eyaletinde yukarıda belirtilen para ve birimlerden başka tümen ve minaltın da kullanılıyordu. Çoğu zaman aynı para birimleri çeşitli eyaletlerde çeşitli şekillerde

⁹⁴ Vefa Rızayeva. age. s.15

⁹⁵ Süleyman Eliyarlı. age. s.560.

değerlendiriliyordu. Örneğin Guba Abbasisi, Guba’da 20 bakır paraya, Bakü’de ise yalnızca 16 bakır paraya eşit durumda idi.”⁹⁶

Para birimlerindeki bu farklılık, kaçak hikâyelerinde de kendisini göstermektedir. Hikâyelerin genelinde kullanılan iki para birimi vardır. Bunlar “manat” ve “gepik”tir. Bunun dışında Abbasi, tümen, kızıl (altın) beşlik, kızıl onluk gibi farklı para birimlerinden bahsedildiği de görülmektedir.

Para biriminin yanında ölçü sisteminde de bir düzensizlik olduğunu belirten Rızayeva, bu konudaki görüşlerini de “tartı birimlerinin Azerbaycan’ın farklı eyaletlerinde nasıl çeşitlilik gösterdiklerini araştırmak için onların yalnızca isimlerini saymak yeterlidir. Bölgeden bölgeye değişiklikler olduğu gibi aynı bölge içinde de bu birimler değişebilmekteydi. Örneğin Yelizavetpol eyaletinde tacar, galak, batman, tilani; Bakü eyaletinde havlar, batman girvenke; Guba eyaletinde ruba, gile, batman stil; Talış eyaletinde havlar, tacar, gile, batman, dartu; Karabağ eyaletinde tunga, parg, tilani, mizani, otar; Şeki eyaletinde batman, sekati, tacar, galak vs. ölçü birimleri mevcuttu.”⁹⁷ şeklinde dile getirmektedir.

Kaçak hikâyelerinde ülkeye dışarıdan mal getiren tacirlerin; ölçü birimlerine uymadıkları, malları vermeleri gereken ölçüden eksik olarak tartıp köylülere dağıttıkları, onların ölçü birimlerinin güvenilir olmadığı ve eksik tarttığına dair kaçaklar tarafından eleştirildikleri görülmektedir.

Çarlık Rusyası, ülkedeki ölçü farklılığını ortadan kaldırmış ve Rus ölçü birimleri, ülkenin ticari ilişkilerinde kullanılır duruma getirilmiştir. 1837 yılına kadar yapılan çalışmalarla para birimlerine standart getirilmiştir. Vefa Rızayeva’ya göre; ticareti önleyen etmenlerin en büyük sıkıntı vereni olan toprak, orman ürünleri ve kamış akla ne gelirse hepsine uygulanan ve ölümler dışında hemen hemen herkesten “rehdar” adlı çeşitli alanlarda alınan gümrük vergileri, 1846 yılında tamamen kaldırılmıştır.⁹⁸

Ticaret alanında bu gelişmeleri yapan Çarlık Rusyası; toprak mülkiyeti adına hanlıklar döneminden farksız bir uygulama yürütmüştür. Çarlık Rusyası, kaldırdığı hanlıkların menkul ve gayrimenkullerini devlet hazinesinin mülkiyeti olarak listeye

⁹⁶ Vefa Rızayeva. age. s.22.

⁹⁷ Vefa Rızayeva. age. s.21.

⁹⁸ Vefa Rızayeva. age. ss.22-23.

almış, hazine toprakları olarak geçen ekin alanlarında, meyve ve dut bahçelerinde çalışan köylü ailelerinin ödemeleri gereken vergileri tespit etmiş ve yeni gelir kaynakları aramaya başlamıştır. Çarlık Rusyası'nda o dönemde üretimden ve ekonomiden anlayan memurlar olmadığı için idare edilemeyen hazine arazileri ve otlakları yüksek gelir elde edilmek amacı ile şahıslara kiraya verilmiştir. Şehir ve eyalet mahkemelerinde 3-4 yıl için anlaşma imzalanması ile bütün eyaletlerde hazineye ait olan alanlar, özellikle meyve, üzüm ve dut bahçelerini alan tüccar ve beyler her yıl hazineye ücretini ödemek şartıyla kiraladıkları alanlardan bütün vergileri toplama hakkına da sahip olmuşlardır. Bu durum da Vefa Rızayeva'ya göre, bu bey ve tüccarların kendilerini, kiraladıkları alanlarda çalışan köylülerin tek sahibi olarak görmelerine, soyguncu gibi onları sömürmelerine, vergi ve sorumluluk konusunda geleneksel olanın bile üzerinde onlara vergi yüklemelerine sebep olmuştur.⁹⁹

Azerbaycan'da Çarlık Rusyası'nın işgalinden sonra “mülk”, “halise” ve “tiyul” topraklarının işlevlerini sürdürdüğü, köylülerin yine rencber ve raiyet olarak görev ve sorumluluklarına devam ettiklerini belirten Vefa Rızayeva; Çarlık Rusyası'nın, hanlıklar döneminden gelen vergi sisteminde küçük bazı değişiklikler yaptığını; ancak bu değişikliklerin köylülere ek vergiler ve sorumluluklar getirmekten öteye gitmediğini belirtmekte ve bu uygulamanın, Çar hükümeti ile beylerin ve ağaların menfaatlerini birleştirir nitelikte olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre; Çarlık Rusyası döneminde de vergilerin miktarı tam olarak belirlenmemiş, vergi toplayanlar başıboş bırakılmış, herkes istediği şekilde halkı sömürmüş, kişilerin mesleklerine ve ödeyip ödememesi gerektiğine bakılmadan vergiler alınmıştır.¹⁰⁰

Çarlık Rusyası döneminde toprak mülkiyeti hakkında zamanla birtakım reformlar da yapılmıştır. 1846 yılında Çar; bey ve ağaların hukuklarıyla ilgili ferman vererek, onların toprak üzerinde özel mülkiyet haklarını onaylamış, Azerbaycan'daki beyler ve ağalarla ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu ferman ile Çar hükümeti, Kafkasya hanlıklarının Rusya tarafından işgali esnasında ataları tarafından idare edilmiş olan araziler üzerinde beylerin mülkiyet hakkını tanımış ve bu araziler üzerinde tarımla uğraşan köylülere ise o zamana kadar taşıdıkları “raiyet”, “rençper”, “nöker” gibi çeşitli

⁹⁹ Vefa Rızayeva. age. s.23.

¹⁰⁰ Vefa Rızayeva. age. ss.26-27.

unvanları birleştirerek “mülkedar tebaası” ismini vermiştir. Tebaa, kullandığı arazi karşılığında beye çeşitli vergiler vermek mecburiyetinde kaldığı gibi, mülkedar da sahip olduğu mülk üzerinde güvenliği ve yönetimi sağlama hak ve yetkisini almıştır. Araştırmacılara göre fermanla; bütün bu tavizlere karşı beylerden, devlet tarafından kendilerine verilen görevlerin yerine getirilmesi için vakit kaybetmeden canla ve başla çalışmaları istenmiştir.¹⁰¹

1846 fermanına ek olarak 1847’de yayınlanmış olan “Köylü Temel Kanunları”na göre bey ve ağa topraklarında oturan köylüler, rencberler, raiyetler yine tek isim olarak mülkedar tebaası ismini almış, 15 yaşına girmiş olan erkeklerin her birine 5 desyatın pay toprağı alma hakkı verilmiştir. Onun yerine ise tahıl ürünlerinin 1/10’u, meyve vs. ürünlerin 1/3 ünü “malcehet” vergisi olarak toprak sahibine vermek zorunda bırakılmıştır. Bunun yanında her aileden 1 kişi yılda 18 gün, bütün köy halkı ise yılda 2 gün bağımlı olduğu bey için ücretsiz çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Birinin yanında çalışan köylülere, diğer birinin yanına geçebilme hakkı verilmiştir. Temel kanunlara göre hayvancılıkla uğraşan köylüler otlakları kullandıkları için ödedikleri vergilerden muaf tutulmuşlardır.¹⁰²

Çar hükümeti vergilerin toplanması meselesine de müdahale etmiş ve bütün vergilerin parayla ödenmesine karar vermiştir. Vergilerin ürün olarak toplanması zorluklara neden olmuş ve ürünler çabuk bir şekilde bozulabilme riski ile karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda, 1852 yılından itibaren Azerbaycan’da yeni vergi sistemi uygulanmaya başlanmıştır.¹⁰³

1850 yılında 1917 Ekim İhtilaline kadar Azerbaycan’da toprak mülkiyeti ile ilgili çok farklı uygulamaların yürütüldüğü söylenemez. 1870 yılında çıkarılan “Temel Kanun”un 1847 yılında çıkarılardan bir farkı olmamış, alınan kararlar Azerbaycan köylüsünün imkânlerini iyileştirmemiştir. Bu kanunun en büyük faydası, 1870 yılına kadar bir yerden bir yere gitmesi şartlara bağlı olan köylülerin bu şartlardan kurtulmaları olmuştur.¹⁰⁴

¹⁰¹ Süleyman Eliyarlı. age. ss.665-666; Vefa Rızayeva. age. s.30.

¹⁰² Süleyman Eliyarlı. age. ss.666-667; Vefa Rızayeva. age. s.31.

¹⁰³ Vefa Rızayeva. age. s.31.

¹⁰⁴ Vefa Rızayeva. age. s.41.

1870 yılından sonra Azerbaycan'da Çarlık idaresindeki toprakların açık artırma ile kiraya verilmesi sistemi getirilmiştir. Azerbaycan'da devlet hazinesi olarak kabul edilen toprakların bir kısmı pay toprağı şeklinde köylülerin kullanımında, büyük bir kısmı da devletin kullanımında yer almıştır. Bu sisteme göre; Çar hükümeti; kullanım hakkı olan toprak sahalarını; köylülere, köylü birliklerine ve köy camialarına kiraya vermiştir. Bu kiralama sistemine göre devlet toprakları, isteyenler tarafından 1-36 yıllığına kiralanabilmiştir. Kiralanan toprakların kullanım hakları bazı kurallara bağlanmıştır. Bu kurallara uymayanlar para cezası ile cezalandırılmıştır. Açık artırma ile toprağı alan kişiler, Devlet Emlak İdaresi'ne gidip resmi anlaşma yapmakla yükümlü tutulmuşlar, bu anlaşmayı yapmadıkları taktirde toprağı kiralama işlemi ortadan kalkmış ve kişinin yatırdığı peşinat devlet hazinesine kalmıştır. Toprağın kirasının Ocak ve Haziran aylarının 15'inde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Vefa Rızayeva'ya göre, Azerbaycan köylüleri bu imkânlardan çok fazla yararlanamamışlardır. Çünkü onların açık artırmaya katılacak ve kirayı ödeyecek paraları yoktur. Bu durum en çok beylere ve ağaların menfaatine olmuştur. Onlar geniş toprak parçalarını kiralamış ve kendileri daha fazla parayla köylülere kiraya vermişlerdir. Bu durumu engellemek için 1893 yılında Çar Hükümeti kiralanın toprağın bir başkasına kiralanmasını yasaklasa da bu etkili olmamıştır.¹⁰⁵

Bu gelişmeler, toplumsal yapıda özellikle ticaret alanında faizcilik olgusunu ve bu işi yapan kişileri ortaya çıkarmıştır. Bu kişiler, toprak kiralamaları için köylülere çok yüksek faizlerle borç para vermiş, ürünlerin toplanması sırasında köyleri gezerek ucuz fiyata çok miktarda ürün alıp ambarlarında toplamış ve köylüleri kendilerine bağımlı duruma getirmek için gelecek yılın ürünü adına kaparo bile bırakmışlardır. Az topraklı köylüler, toprak kiralamak ve ürünlerin toplanmasına kadar olan dönemdeki birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için fabrika sahiplerinden ve faizcilerden para almak ve onlara bağımlı olmak zorunda kalmışlardır.¹⁰⁶

Ekim İhtilali'nden sonra, 1917 yılında 2. Sovyetler Kurultayı'nda Lenin tarafından yazılmış olan ve mülkedarların toprak mülkiyetini ortadan kaldıran, mülkedar

¹⁰⁵ L.L. Hasanova. 1870 Islahatından Sonraki Dönemde Azerbaycan'da Toprak Kira Münasebetleri. Bakü: Bakü Devlet Üniversitesi Neşriyatı, 1985. ss.3-59; Vefa Rızayeva. age. ss.49-52.

¹⁰⁶ Vefa Rızayeva. age. ss.48-49.

malikâneleri, hanedan, manastır, kilise topraklarının bütün iş hayvanları ve aletleriyle “Meclis-i Müessesan” çağırılıncaya kadar nahiyelerin toprak komitelerinin ve köylü milletvekilleri Sovyetlerinin himayesine bırakılmasını öngören “Toprak Hakkında Dekret”i (kanun hükmünde kararname)” kabul edilmiştir. Bu uygulama ile toprağın mülkiyeti devletin eline geçmiş, devlet elindeki toprakları, ilk olarak yevmiye ile çalışan topraksız ve az topraklı köylülere vermiştir. Toprakların tümü, yer altı servetleri, ormanlar, sular devlet mülkiyetine geçip halkın malı haline gelmiş ve toprak alıp satmak yasaklanmıştır.¹⁰⁷

Kurulan toprak komiteleri; hanların ve beylerin topraklarını köylüler arasında paylaştırmışlardır. Köylülerin kira karşılığında mülkedarlardan aldıkları topraklar köylülere verilmiş ve kira anlaşmaları geçersiz sayılmıştır.¹⁰⁸

2.4. Azerbaycan’da Kaçakları Yaratan Dinî ve Ahlâkî Gelişmeler:

Hükümet yönetiminde başıboşluğun olması, toplumun ekonomik yönden çöküş yaşaması gibi olguların toplumun ahlâkî değerlerini de etkilemesi sonucunu doğurması kaçınılmazdır. Buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında bakıldığında toplumsal tabakalaşma sonucunda kendisini her hakka sahip olarak gören üst makamların zengin olmak için köylülere acımasızca davranmaları, rüşvete baş vurmaları, mallarına mal katma hırsıyla haklarından fazlasını almaya çalışmaları ve hâkim sınıfın köylü kadın ve kızların namusuna göz dikecek kadar ileriye gitmeleri, toplumdaki bu ahlâkî çöküşün de göstergeleridir. Bu durum, doğal olarak topraksız kalan insanların geçimlerini temin için hırsızlık vb. gibi yollara başvurmalarına da sebep olabilecek noktalardır. Siyasî ve ekonomik gelişmelere göre bu ahlâki sorunların ortaya çıkmasının yanında Çarlık Rusyası’nın toplumun din anlayışına bakışını da bu noktada değerlendirmek gerekmektedir.

Azerbaycan’ın Çarlık Rusyası tarafından işgal edildiği dönemde, hükümetin din yönünde uyguladığı tutarlı bir prensip yoktur. Çarlık Rusyası’nın uyguladığı siyaset, değişen Çarlara göre, iyi niyetlilikten aşırı sertliğe kadar gidebilmiştir. 16. ve 18. yüzyılların ilk yarısında Müslümanlara yeni yönetim sistemine uyum sağlamaya çalışan

¹⁰⁷ Vefa Rızayeva. age. s.62.

¹⁰⁸ Vefa Rızayeva. age. s.64.

Rus unsurlar gözüyle bakılmıştır. Ancak bu bakış açısının yanında onların hakları hiçbir zaman Hristiyanlarla bir tutulmamıştır.¹⁰⁹

Müslümanlara karşı uygulanan temel politika, İslam dinine uzlaşmaz bir din gözüyle bakılması, camilerin yıkılıp, din görevlilerinin şehirlerden sürülmesi ve İslamiyet'in bir köylü dini olarak görülmesi şeklinde olmuştur. Bunun yanında, Müslümanların ileri gelenleri Hristiyanlığı kabul etmek, ekonomik çöküş yaşamak veya otoriteye karşı gelenlerin fizikî olarak eriyip gitmelerinden birini seçmekle karşı karşıya bırakılmışlardır. Bunun dışında 1555 yılından itibaren halk kitleleri din değiştirmeye zorlanmıştır. Bu durum da toplumsal yapı içinde din değiştirenlerden oluşan yeni bir grubun “soylu tüccar” denen ve geniş bir alanda ticaret yapma hakkına sahip olan kişilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Din değiştirmeyi kabul etmeyen ve şehirlerden kovulan din görevlileri ise, köylülerin arasına girip onlarla bütünleşmişlerdir.¹¹⁰

İzlenen bu politika sonucunda Çarlık Rusyası'nın Kuzey Kafkasya'da yayılması büyük bir direnişle karşı karşıya kalmıştır. Bu direniş 1783'te İmam Mansur Uşurma'nın kutsal cihadı ile başlamış, 1824-1856 arasındaki Müridizm hareketinin sonuna kadar devam etmiştir. 1877-1878 yıllarındaki Dağıstan ayaklanması ile de tekrar başlamıştır.¹¹¹

Bu yönde özellikle Nakşibendiyye ve daha sonra Kadiriyye tarikatları; Kafkasya tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu mücadeleyi başlatan Mansur Uşurma; Nakşibendiyye tarikatına mensuptur. O, verdiği vaazlarla Dağıstanlı kitleleri kendi bayrağı altında toplamayı başarmış, bir Çarlık Rusyası tugayını Sunja Irmağı savaşında yenerek gösterdiği başarıdan sonra Dağıstanlıları, Çarlık Rusyası'na karşı savaşa çağırmış, doğuda Kumik steplerine kadar bütün Kuzey Kafkasya'yı birleştirmeyi başarmıştır. İmam Mansur, orta ve batı Kafkasyalı Çerkes kabilelerini de Çarlık Rusyası'na karşı ayaklandırmaya çalışmış; ancak başarılı olamamıştır. 1791 yılında Çarlık Rusyası tarafından yakalanmış ve bir asi olarak Schlüsselburg Kalesine

¹⁰⁹ Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quelquejay. Sufi ve Komiser, Rusya'da İslam Tarikatları, Çeviren: Obman Türer. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988. s.46.

¹¹⁰ Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quelquejay. age. ss.46-47.

¹¹¹ Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quelquejay. age. s.94.

hapsedilmiş ve iki yıl sonra orada vefat etmiştir. Onun ölümü ile Çarlık Rusyası'na karşı verilen mücadele; geride bu tarikatı ve cihadı sürdürecektir kimse olmadığı için yarım kalmıştır.¹¹²

1820 yıllarının başında Nakşibendiyye tarikatı Şirvan'da tekrar ortaya çıkmıştır. İlk olarak Kürdemirli Şeyh İsmail bu dönemin ilk Nakşibendi Mürşidi olarak gösterilmiş, o da Şeyh Has Muhammed'e intisap etmiş ve Şeyh Has Muhammed, 1825 yılında tekrar cihatla ilgili vaazlara başlayan ilk kişi olmuştur. Şeyh Has Muhammed de, Gazi Muhammed'in ve Şeyh Şamil'in şeyhi olan Kazikumuhlu Cemaleddin'e intisap etmiştir. Nakşibendiyye müridleri, 1824-1859 yılları arasında Çarlık Rusyası'na karşı sağlam bir disiplin ve ideallerine bağlılıkla mücadele vermişlerdir. Onların gösterdiği bu savaşlar, Çarlık Rusyası'nın maddi ve ahlâkî yıkılışını etkilemiş; Romanovlar Monarşisi'nin sona erişini ve Rusya'da Bolşevik Rejiminin iktidara gelişini çabuklaştırmıştır.¹¹³ 1857-1859 yılları arasında yürütülen mücadelede Şeyh Şamil'in büyük rolü olmuştur. Ancak o yeni düzene sokulan Rus ordusu karşısında başarısız kalmıştır.¹¹⁴

1859 yılında bu Müridizm hareketi etkisiz hale getirilmiş ve Kafkasyalı Müslümanlar bu yenilgi sonrasında kitleler halinde Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. Ancak bu göçler Nakşibendiyye'nin Dağıstan ve Çeçenistan'daki faaliyetlerini sona erdirmemiştir. Bu dönemden sonra 1877 yılında Dağıstan ve Çeçenistan'da Sogratlı Hacı Abdurrahman tarafından yeni bir ayaklanma daha baş gösterse de kısa süre sonra onun yakalanması, Sibiry'a sürülmesi ve orada ölmesi ile sona ermiştir. 1859-1880 yılları arasındaki yaklaşık yirmi yıllık zaman zarfında tarikatın faaliyetleri Çarlık Rusyası'na karşı duraklama dönemine girmiş, liderler öldürülmüş veya ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Mağlubiyetten, ülkenin Çarlık Rusyası tarafından işgalinden ve yapılan baskılardan bunalan bazı tarikat mensupları Kadiriyye tarikatına geçmişlerdir.¹¹⁵

¹¹² Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quelquejay. age. ss.94-95.

¹¹³ Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quelquejay. age. ss.95-96.

¹¹⁴ Mehmet Saray. age. s.24.

¹¹⁵ Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quelquejay. age. s.97.

Kadiriyye ve Nakşibendiyye tarikatlarının içinde bulunan grupların Kuzey Kafkasya’da yürüttükleri faaliyetlerde, 1877 mağlubiyetinden sonra bir değişiklik meydana gelmiştir. 1917’ye kadar cihat fikri terk edilmiş ve her iki tarikat gizli teşkilat karakterine bürünmüştür. Bu sırada cihat ruhu “savaş haydutluğu” geleneği içerisinde yaşamaya devam etmiştir. 19. yüzyılın meşhur “abrekler” (haydutlar) arasında sufi tarikatların pek çok müridlerini ve hatta şeyhlerini bulmak mümkündür.¹¹⁶

Biz, bu Müridizm hareketinin yanında Şii-Sünni çatışmalarının da kaçakların faaliyetlerini etkileyen unsurlardan biri olduğunu düşünmekteyiz. Azerbaycan Türklerinin Safeviler Devleti’nin işgaline kadar çoğunluğu Sünni’dir. Safevilerin işgali ile birlikte Şiilik Azerbaycan Türkleri arasında yayılmış ve siyasi kimlik haline dönüştürülmüştür. Özellikle İran ve Osmanlı Devleti; Şii-Sünni çatışmasını uzun yıllar sürdürmüşler, bu durum Şiiler ve Sünniler arasında da mücadelelere neden olmuştur.¹¹⁷

3. AZERBAYCAN’DA KAÇAKLARI YARATAN TARİHSEL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE KAÇAK HİKÂYELERİ:

Çalışmamızın bu bölümünde dört başlık altında verdiğimiz bu verilerin kaçak hikâyelerine nasıl yansıdığını ele almayı uygun buluyoruz.

Kaçak hikâyelerinin kahramanı olan Tanrıverdi, Kaçak Kerem, Gandal Nağı, Kaçak Süleyman, Garay Söyün, Hacı Tağı ve Kaçak Yusuf gibi kaçaklar “kaçaklar” başlığı altında verdiğimiz bilgilere bakıldığında kendi tarihî kişilikleriyle oldukları gibi hikâyelerde yansıtılmışlardır. Hemen hemen hepsi, fakir köylü ailelerinde doğmuşlar, fakirlik yüzünden bey ve ağaların yanında çalışmak zorunda kalmışlar, hatta emrinde çalıştıkları kişilerin yaptıklarına dayanamayıp onlarla mücadele etmişlerdir. Bu kişiler, hikâyelerde de aynı özellikleriyle karşımıza çıkarılmışlardır.

Devlet yönetiminde bulunan Rus Çarı, verdiğimiz bilgilerden de görüleceği gibi ülkenin yönetimini farklı valilik, bölge idareleri, muhtarlar, hanlar vb. gibi birimlere bırakmıştır. Bu yönden bakıldığında hikâyelerimizde de han, şah, padişah, melik, mahalli polis amiri, polis komutanı, köy yüzbaşısı, muhtar, beş altı köyün tek muhtarı, polis memuru ve vergi memuru gibi iç içe geçmiş devlet yönetim kademelerinin isimleri kullanılmaktadır. Bu işleyiş içinde Çar’ın adı hikâyelerdeki yöneticiler arasında çok

¹¹⁶ Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quelquejay. age. s.100.

¹¹⁷ Mehmet Saray. age. ss.13-14.

fazla yer almamaktadır. Çar yerine çoğunlukla padişah ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

Devlet yönetiminin başında bulunan Çar ve ona bağlı olan valiler; hikâyelerde kendilerinden alt birimlerden tamamen kopuk görünmektedirler. Kaçaklarla, karşı karşıya geldiklerinde kaçakların söyledikleri ve alt birimlerdekilerin yaptıkları uygulamalardan bu kişilerin haberlerinin olmadığı görülmektedir. Kısacası devlet yönetiminde büyük bir boşluk vardır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Çar Hükümetinin, beylere ve ağalara vergi toplama, ellerinde bulundurdukları alanlardaki köylüler üzerinde her türlü hakkı kullanma gibi yetkiler vermesi; bu kişilerin halktan zorla vergi almaları, halkın ellerindeki toprakları gasp etmeleri gibi hareketleri yapmalarına neden olmuştur.

Hikâyelere baktığımızda toplumda ahlâkî çöküşün izleri görülmektedir. Topraksız köylüler, ağa ve beylerin hayvanlarını çalmakta, hırsızlığın bazı bölgelerde, örneğin kaçak Nebi hikâyesinin Ehliman Ahundov varyantında yer alan Alyanlı köyü gibi köylerde birer sanat alanı haline gelmesine, Kaçak Nebi Hikâyesi'nde geçen Gara Nebi, Necefgulu ve Muskanlı Hesenali gibi, kaçak Kerem hikâyesinde geçen Kaçak Kerem adına soygunlar yapan Kere Kerem gibi birçok ünlü hırsızın türemesine sebep olmuştur.

Ahlâkî çöküş, hikâyelerde halk arasında bu şekilde ele alınırken; hâkim tabaka arasında ise köylü kadınların ve kızların namusuna göz dikmeye kadar gitmiştir. Birçok ağa, Kaçak Nebi hikâyesinde hizmetçisi Balakişi'nin karısı Bahar'ın namusuna göz diken Ehed oğlu Esed Yüzbaşı gibi, akrabasının iki çocuklu karısına göz koyan Gulu Ağa gibi; Selim adlı bir gencin karısına sataşan Selim Bey gibi hatta Kaçak Nebi'nin karısını elde etmek isteyen Han oğlu Niyazalı; Garay Söyün'ün karısını elde etmek isteyen köy muhtarı gibi kendisini hikâyelerde göstermiştir. Bunun yanında devlet yönetiminde bulunanların ağalardan ve beylerden Tanrıverdi hikâyesinde Tanrıverdi'yi hapsetmek için Süleyman Bey'den rüşvet alan muhtar gibi, Kaçak Nebi hikâyesinde Bahar'ın kocası Balakişi'yi muhafızlarına öldürtmek için para alan mahalli polis amiri gibi rüşvet alarak ve iltimas gözeterek iş yapmaktadırlar.

Kaçak hikâyelerinde köylüler, toprak mülkiyeti bakımından yukarıdan beri özetlediğimiz her türlü gelişme ile karşı karşıya kalmıştır. Köylülerin kendilerine ait

toprakları olmamış, beyler ve ağalar onların otlaklarına kadar tüm topraklarını ve binalarını zorla gasp etmişlerdir. Köylüler beylerin topraklarında ücretsiz çalışmaya, biyara gitmeye mahkûm görülmüşlerdir. Kaçak Nebi'nin babası, Mahmud Bey tarafından ücretsiz çalışmaya, biyara gitmediği için hasta ve yaşlı olmasına bakılmayarak dövülmüş; Kaçak Nebi ve kardeşi Mehdi köyün muhtarı tarafından tüm köylülerle birlikte biyara gitmeye zorlanmışlardır.

Hikâyelerde köylüler ekip biçen çalışan ancak yine de toplumun fakir kalan kesimidir. Çünkü onlar, tarihi boyutunu gözler önüne serdiğimiz şartlar altında ekip biçtikleri topraklardan elde ettikleri gelirin veya ekinin büyük bir bölümünü ağalara, beylere, mollalara vb. dağıtmak zorunda kalmışlardır. Hatta ekip biçmede hiçbir katkıları olmayan bu kişiler elde ettiklerinin daha fazlasını almak için köylülere yapmadıklarını bırakmamışlardır. Kaçak Yusuf hikâyesinde köy muhtarının Yahşi'nin babasının, elindeki tahıldan kendisine verdiği payı beğenmemesi ve onun elindeki tüm tahılı almak istemesi bu durumun en güzel örneklerindendir.

Köylülerin hayatı nereye gitseler aynıdır. Beyler ve ağalar her yerde aynı muameleyi göstermektedirler. Bu yüzden de köylülerin yukarıda bahsettiğimiz toprak mülkiyetlerine göre ellerindeki tek hakları olan yer değiştirmelerinin kendilerine hiçbir getirisi yoktur. Kaçakların kendi yaşamlarında bile bunu görmek mümkündür. Kaçak Nebi ve Kaçak Tanrıverdi ülkenin farklı farklı yörelerine gitseler de, farklı ağalarla çalışsalar da kendileri için değişen hiçbir şeyin olmadığını; bey ve ağaların her yerde aynı zulümü yaptıklarını görmüşlerdir.

Köylüler hikâyelerde ağır vergiler altında ezilmektedirler. Hikâyelerde vergilerin ağırlığından, çokluğundan vb. bahsedilmekte ancak tarihi olarak verdiğimiz çeşitlerinin adları geçmemektedir. Hikâyelerimizde iki tür vergiden bahsedilmektedir. Bunlar “kızıl pulu vergisi” ve kaçakları korumaları sonucunda halktan alınan vergilerdir. Vergi toplayanların usulsüz hareket ettikleri de tüm yönleriyle hikâyelerde gözler önüne serilmektedir.

Hikâyelerde hâkim tabaka tarafından köylülere zulüm uygulandığı görülmektedir. Köylüler; dövülmekte, bir yerden bir yere gitmeleri ağa ve beylere bağlı olmakta, emeklerinin karşılığını alamamakta, sürekli aşağılanıp hor görülmektedir. Hâkim sınıfın, kendilerine karşı gelen köylüleri hapsedme, odalara kapatma, Sibirya'ya

sürgün etme gibi hakları vardır. Bu yönden Gorus Hapishanesi, Bayıl Hapishanesi, Tebriz Hapishanesi gibi hapishane isimlerinin hikâyelerde sıklıkla geçtiğini görmekteyiz.

Azerbaycan'daki gelişmeleri verirken bahsettiğimiz, köylülerin hükümet askerlerinin bakım ve barınmalarına katkı sağlama özelliğine; hikâyelerde kaçakların peşinden giden askerlerin bakım ve ihtiyaçlarının köylüler tarafından karşılanması şeklinde şahit olmaktadır.

Ülkede belirli bir para biriminin olmaması ve ölçü birimlerinin net olarak oturmadığının izlerini de hikâyelerde görmek mümkündür. Tacirlerin mallarını satarken belirli bir ölçü kullanmadıkları, halkın zararına hareket ettikleri sürekli vurgulanmaktadır. Para birimi olarak, Tanrıverdi, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem vb. hikâyelerde “gepik”, “manat”, “kızıl onluk”, “beşlik” gibi ifadeler kullanılıyorsa, Molla Nur hikâyesinde farklı bir bölgede yaratılmış bir hikâye olmasından dolayı “tümen” ifadesinin geçtiği görülebilmektedir.

Çarlık Rusyası'nın uyguladığı müstemleke siyasetinin sonucunda özellikle bu siyasete yoğun olarak maruz kalmış olan bölgelerde yaratılan hikâyelerde bu bölgelere yerleştirilmiş olan Ermeni ve Gürcü halklarına karşı farklı bakış açılarının geliştirildiğini görüyoruz. Bu yönden çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Azerbaycan âşık muhitlerinden bahsederken de değineceğimiz gibi özellikle Azerbaycan'ın Çıldır bölgesi olarak kabul edilen ve Ermeniler, Gürcüler ve Türkiye arasında sonradan bölünmüş topraklarda yaratılan kaçak hikâyelerinin bu noktada bu azınlık gruplara karşı Çarlık Rusyası'nın uyguladığı siyasetten kaynaklanan bir tepki ile yaklaşmaktadırlar. Bu yönden Ağbaba da yaratılan Kaçak Yusuf hikâyesi ve Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yaratılan Kaçak Nebi varyantları dikkat çekicidir.

Bunun dışında hikâyelerde bir uluslararasılık anlayışı vardır. Tüm halklar kardeş olarak gösterilmekte, kaçaklar da tüm halkların köylülerinin savunucusu olarak ele alınmaktadırlar. Bu yaklaşım Ekim Devrimi'nden sonra hikâyelerin yeni yönetime hoş görünmek adına ideolojik olarak işlenmesinden kaynaklanan ve Sovyet Hükümeti'nin savunduğu “halkların dostluğu” olgusunun övgüsünü yapmak isteyen âşıkların yanlı tavrını yansıtan bir yaklaşımın ürünüdür ve hükümete hoş görünmek adına yapılan bir abartının göstergesidir.

Hikâyelerin sonunda toprak mülkiyetinin Bolşevik ilhîlâlinden sonra değiştiği, Köy Sovyetlerinin kurulduğu, halktan vergi alınmasına son verildiği ve halkın topraklarının elinden alınmasının sona erdiği gibi unsurlara yer verilmiştir. Bu sonuç tablosu hikâyelerin yaratılış amacını ifade eden tablolardır. Kaçak hikâyelerinin çoğu bize göre Çarlık Rusyası'nın yıkılması ve yerine Sovyet Hükümeti'nin kurulmasından sonra yaratılmıştır. Bu tablolarla Sovyet Hükümeti'nin siyasi emellerini yaymada alet olarak kullandıkları âşıkların yönetime hoş görünmek adına tüm sorunların çözücüsü olarak hikâyelerin sonunda Sovyet hükümetinin övgüsünü yaptıklarını ve yanlı bir tavır sergilediklerini söylemek mümkündür. Garay Söyün hikâyesinin sonunda yapılan şenlik bu yönden dikkat çekici bir örnektir.

Din olgusunun ve tarikatların etkisini göstermek adına kaçak hikâyeleri arasında başlı başına bir hikâye yaratılmıştır diyebiliriz. Çünkü Molla Nur hikâyesi, hem dönemin molla anlayışını gözler önüne sermesi, hem Molla Nur'un Şeyh Şamil ile çağdaş gösterilmesi ve ona kuşatma altında kalınca yardımcı olması hem de o dönemde kaçaklar arasında dini grupların da yer aldığını gözler önüne sermesi açısından dikkat çekici bir hikâyedir.

Bunun dışında Çarlık Rusyası tarafından asimile edilmiş mollaların, Çarlık Rusyası'nın rahiplerinin halkı sömürdükleri, kadınların göbeklerine yazı yazmak, köylülerden adak almak, onların ekinlerinden pay almak gibi özellikleri gözler önüne serilmektedir. Kaçaklar, bu tarz kişilere hikâyelerde karşı çıkmışlar, ancak halkın dini duyguları çok yoğun olduğu için halkla zıt düşmek istemeyen kaçakların bu gruba karşı biraz daha dikkatli davrandıkları hikâyelerde gözler önüne serilmiştir.

Hikâyelerden halk arasında Sünni-Şii çatışmalarının da halen devam ettiğini hatta kaçaklara kadar yansıdığını görmek mümkündür. Kaçak Nebi'nin kaçak düşmesinin nedenleri arasında; E. Tahirov ve H. Gasimov varyantlarında iki köy arasındaki Sünni-Şii çatışması sonucunda yaşanan ölümlerin kendi üzerine atılmasının da büyük etkisi vardır.

Sonuç olarak; özetlediğimiz bu sosyal bağlam ve metin birlikteliği çerçevesinde toplumların başlarından geçen siyasal ve sosyal olaylara âşıkların, seyirci kalmadıklarını, içinde bulundukları geniş kitlelerin birer tercümanı olarak her türlü

gelişmeyi konu edindiklerini ve yaşanan tarihi ve siyasal bağlamla birlikte anlam kazanan eserler vücuda getirdiklerini söylemek mümkündür.

4. ARAŞTIRMA VE İNCELEME YÖNTEMİ HAKKINDA:

Halk bilimi çalışmalarında yapılması gereken işlemlerin başında konunun seçilmesi ve etkinlik alanının belirlenmesi, konunun seçiminden sonra ise malzemenin elde edilmesi aşaması gelmektedir. Bu aşamada malzemelerin iki kaynaktan tespit edilmesi mümkündür. Bunlardan biri derleme yapılabilecek kişiler, diğeri ise yazıya geçirilmiş olan metinlerdir. Bu aşamadan sonra elde edilen kaynakların elenmesi aşaması gelmektedir. Konuyla ilgili olarak elde edilen her metnin veya eserin çalışmada yer verilecek bir kaynak olması mümkün değildir. Bu yüzden ayıklanması gerekmektedir. Daha sonra elde edilen malzemeler analiz edilerek, çeşitli yöntemlerden faydalanılarak konunun izahına dönüştürülmelidir.¹¹⁸

Halk bilimi metinleri yukarıda da bahsettiğimiz gibi temelde iki şekilde temin edilirler. Bunlardan biri derlemeler, ikincisi ise yazılı eserlerden elde edilen metinlerdir. Bu yönden baktığımızda metinlerin değerlendirilmesi için kullanılan iki temel yöntemden söz etmek mümkündür. Bunlar “Metin Merkezli Halkbilimi Kuram ve Yöntemleri” ve “Bağlam Merkezli Halkbilimi Yöntemleri” olarak ikiye ayrılmaktadır.¹¹⁹

¹¹⁸ Konuyla ilgili olarak bk. Julius Krohn-Kaarle Krohn. Halk Bilimi Yöntemi. Çeviren: Günsel İçöz, Yayına Hazırlayan: Fikret Türkmen. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

¹¹⁹ Metin Ekici. “Araştırma Yöntemleri”. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Editör: M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004. ss.73-111; Bağlam Merkezli Halkbilimi Yöntemleri için ayrıca bk. Fikret Türkmen. Sahada Folklor Derleme Teknikleri. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992-1993; Metin Ekici. Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2004 (Genişletilmiş 2. Baskı 2007); Kenneth S. Goldstein. Sahada Folklor Derleme Metotları. Çeviren: Ahmet E. Uysal. Ankara: Kültür Bakanlığı Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1977. Lauri Honko. “Halk Anlatısı Araştırma Metodları, Bu Metodların Durumu ve Geleceği”. Milli Folklor, S.45, 2000. ss.69-87; Öcal Oğuz. “Türk Dünyası Folklorunda Yeni Yöntem Arayışları”. Milli Folklor, S.33, 1997. ss.3-8; Öcal Oğuz. Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000; Özkul Çobanoğlu. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Kaçak hikâyeleri ile ilgili derleme çalışmaları Azerbaycan’da yürütülmektedir. Son olarak derleme çalışmaları sonucunda Balakişi Ehmedoğlu (Emirheyir)’dan derlenen “İsrafil Ağa’nın Sehaveti”, “Keremle İsrafil Ağa” ve “Kerem Gayası”; Âşık Şeadet Gülmammedov’dan “Kaçak Kerem’in Gürcüstan Seferi” ve “Kaçak Kerem’in İsrafil’le Düşmenliyi”; Rehimov Ebdüleli Ramazan Oğlu’nun “Kaçak Kerem Hakkında” adlı metinlerin derlendiğini biliyoruz.¹²⁰

Şubat 2005’te Azerbaycan’da yaptığımız inceleme neticesinde temin ettiğimiz bu metinler, Kaçak Kerem hakkında Gemli Hüseyin’in yaratmış olduğu Kaçak Kerem adlı hikâyenin bazı bölümlerinin anlatılmasından ileri gitmemektedir. Bu yüzden kaçak hikâyelerinin derlenmesinden çok yazılı olan metinlerinin konunun açıklanması için yeterli olduğunu gördük.

Bu doğrultuda yazıya geçirilmiş olan metinleri, varyant ve versiyonları ile tespit etmeye çalıştık. Azerbaycan’da 10 kaçak hakkında, Samed Ağa, Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf hakkında hikâye yaratıldığını öğrendik ve bu hikâyeleri yazılı kaynaklardan temin etmeye çalıştık.

Derleme yaparak inceleyeceğimiz herhangi bir metin olmadığı için çalışmamızda “Metin Merkezli Halkbilimi Kuram ve Yöntemleri”ni kullanarak bir inceleme yapmak zorunda kaldık. Bu doğrultuda da çalışmamızda kaçak hikâyelerinin konu, yapı, işlev, motif ve çeşitli unsurlarını değerlendirirken Tarihi ve Coğrafi Yöntem’den, motiflerin incelemesini yaparken ve motif listesini çıkarırken Stith Thompson’un Halk Edebiyatı Motif İndeksi ile İnceleme Yöntemi’nden faydalandık.

Kaçak hikâyelerinin yapısını ortaya koymak için ise “Yapısal Kuram ve Yöntem”i kullanmayı uygun bulduk.

Sonuç olarak; bu çalışmada amacımız; 18. ve 19. yüzyılda yaşanan bir takım siyasî ve sosyal olaylarla bağlantılı olarak Azerbaycan coğrafyasında, ortaya çıkan kaçakların faaliyetlerini konu alarak yaratılmış olan kaçak hikâyelerinin çeşitli özelliklerini ve yaratıldıkları kültürle alakalarını ortaya koyarak tespit etmektir. Bu doğrultuda hikâyelerin olay örgüsünü tespit etmede Yapısal Yöntem, motiflerinin ve

¹²⁰ Bu metinler, 2002 yılında Bakü’de İlimler Akademisi’nin arşivinden tarafımızdan temin edilmiştir.

diğer unsurlarının tespitinde ise Tarihi-Coğrafi Yöntem ve Stith Thompson'un Motif İndeksi'nden yararlanılmıştır.

I. BÖLÜM: AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİ HAKKINDA

YAPILAN ÇALIŞMALAR VE TÜR SORUNU

I.1. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİ HAKKINDA YAPILAN

ÇALIŞMALAR:

19. yüzyılda Çarlık Rusyası'nın Azerbaycan'ı işgal etmesi sonucunda ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler; ülkede köylü isyanlarının artmasına neden olmuştur. Çarlık yönetiminin kurduğu yeni hayat düzenine ayak uyduramayıp, başkaldıran köylülerin bir kısmı, doğdukları köylerden uzaklaşıp kaçak düşmek zorunda kalmıştır. 19. yüzyılda Azerbaycan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan köylü kesim tarafından halkın savunucusu, yardımcısı, sorunlarını çözen, adaleti sağlayan kişiler olarak kabul edilen ve birer kahraman olarak nitelendirilen Azerbaycan kaçakları hakkında daha çok metin yayını olmak üzere birçok eser yaratılmıştır. Bu eserlere konu olan kaçakların faaliyetleri o kadar geniş bir coğrafyayı etkisi altına almıştır ki, kaçaklar hakkında yaratılan eserler, Azerbaycan sahası ile sınırlı kalmamış Rusya, Türkiye, İran, Gürcistan ve Ermenistan'da da yazarlar ve araştırmacılar; Azerbaycan kaçakları hakkında çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur.

Rusya, İran, Gürcistan ve Ermenistan'da kaçaklarla ilgili yaratılan eserler hakkında Azerbaycan'daki araştırmacılar; tanıtıcı bilgiler vermişlerdir. İncelememizin bu bölümünde; temin edemediğimiz Rus, Ermeni ve Gürcü yazarlara ait eserlerin tanıtımını yaparken, bu ülkelerde yayımlanan çalışmaların isimlerini anıp geçmek yerine, Azerbaycan'da konu ile ilgili yapılan çalışmalardan faydalanarak, bilgi vermeyi tercih ettik. Bu doğrultuda, incelememizde; Rus, Ermeni ve Gürcü yazarların eserlerinin tanıtımını yaparken, bu eserlerin tanıtımını yapan ve Azerbaycan'da yayımlanan çalışmaların adlarını dipnotlarda göstermek yerine, konuyla ilgili ilk çalışmaları yaptığını tespit ettiğimiz araştırmacıların eserlerini kaynak olarak kullanmayı tercih ettik.

Kaçaklarla ilgili Azerbaycan'da yayımlanan eserlerde kaçak anlatmalarının türü için “halk hikâyesi” terimi yerine “dastan” teriminin kullanılmış olduğu görülmektedir. “Destan” ve “halk hikâyesi” birbirinden çok ayrı iki türdür. Bu yüzden incelememizde bir tür karmaşasına yol açmamak amacıyla tanıtım yapılırken, eserlerin orijinal adında

yer alanlar dışındaki “destan” terimleri yerine, “kaçak hikâyesi” teriminin kullanılması tercih edilecektir.

Azerbaycan, Rusya, Türkiye, İran, Gürcistan ve Ermenistan sahalarında geniş yankılar uyandıran kaçaklarla ilgili eserler çalışmamızda “Metin Yayınları”, “İncelemeler” ve “İşlemeler” başlıkları altında gruplandırılarak tanıtılacaktır. Bu gruplandırma yapılırken Azerbaycan’da ve diğer ülkelerde yaratılan eserler, kaçaklarla ilgili çalışmaların yayıldığı geniş coğrafyanın göz önüne serilmesi amacıyla, hangi ülkede yaratıldığı konusunda ayırım yapılmaksızın, iç içe kronolojik bir sıralamaya tabii tutulacaktır.

I.1.1. Metin Yayınları:

Çalışmamızın bu başlığı altında kaçak hikâyeleri ile ilgili metinlerin yayımlandığı eserler hakkında bilgi verilecektir. Kaçak hikâyeleri ile ilgili metinler Azerbaycan’da müstakil kitaplar, kitap bölümleri veya gazete yazıları şeklinde yayımlanmıştır. Bu yayımların dışında arşivlerde bulunan metinler de vardır.

I.1.1.1. Kitaplar:

Kaçaklarla ilgili hikâye metinlerinin çeşitli araştırmacılar tarafından 1938 yılından itibaren derlenerek, kitap halinde yayımlandığı görülmektedir. Azerbaycan’da yayımlanan metinlerle ilgili eserler, metni bir âşıktan dinleyip yazıya geçirmenin ötesinde bir nitelik taşımamaktadır. Oysaki bir metnin kendisinin yazıya geçirilmesi kadar onun yaratıcısı, anlatıcısı, anlatım ortamı ve o ortamı etkileyen bütün unsurların metinle birlikte verilmesi metinlerin daha iyi anlaşılabilmesi için oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Azerbaycan’da yapılan metin derleme çalışmalarının anlatıcı ve anlatım ortamı göz önünde bulundurularak yapılması boyutunun eksik kaldığı ve bu eksikliğin metin yayınlarına yansıdığı görülmektedir.

Kaçak hikâyelerinin metinlerinin derlenip yazıya geçirilmesi hakkında ilk kitap, 1938 yılında Azerbaycan’da yayımlanan E. H. Tahirov’un “Gaçag Nebi” adlı kitabıdır.¹²¹

Kaçak Nebi hikâyesinin en geniş varyantı olan metnin yer aldığı kitap ise, 1961 yılında Ehliman Ahundov tarafından yayımlanan “Gaçag Nebi” adlı kitaptır.¹²²

¹²¹ E. H. Tahirov. Gaçag Nebi. Bakü: Azerbaycan Sovet Yazıçılar İttifakı Neşri, 1938.

¹²² Ehliman Ahundov. Gaçag Nebi. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1961.

Ehliman Ahunov'dan sonra, Kaçak Nebi hikâyesinin farklı bir varyantını içeren diğer bir kitap, 1960 yılında yayımlanan Hesên Gasimov'un "Gaçag Nebi" kitabıdır.¹²³

1961 yılına kadar Kaçak Nebi ile ilgili hikâye metinleri yazıya geçirilmişken, 1967 yılından itibaren Rüstem Rüstemzade'nin yaptığı derleme çalışmaları sonucunda, diğer kaçak hikâyelerinin metinleri de yayımlanmaya başlanmıştır. Rüstem Rüstemzade'nin kaçak hikâyelerinin metinlerini toplayıp yayımladığı "Koroglu Neveleri (Köroğlu'nun Torunları)" ve "Yeddi Dastan" adlı iki kitabı vardır. Bu kitaplardan ilki, kaçak hikâyelerinden "Gaçag Kerem", "Gandal Nağı" ve "Gara Tanrıverdi" adlı üç hikâyeyi içeren ve 1967 yılında yayımlanmış olan "Koroglu Neveleri (Köroğlu'nun Torunları)" adlı kitaptır.¹²⁴ Rüstem Rüstemzade'nin 1989 yılında yayımlanan kitabı ise; "Gaçag Kerem", "Gara Tanrıverdi", "Gaçag Süleyman", "Hacı Tağı", "Garay Söyün", "Pehlivan İsrâfil" ve Gandal Nağı adlı yedi hikâye metninin yer aldığı "Yeddi Dastan" adlı kitaptır.¹²⁵

Rüstem Rüstemzade'nin, "Koroglu Neveleri (Köroğlu'nun Torunları)" ve "Yeddi Dastan" adlı kitaplarında yayımlanmış olan metinleri bir araya getirip "Gedim ve Orta Esr Dastanlarında El Gehremanları" adlı girişle birlikte 2006 yılında, Gence'de en son yayımladığı metin ise, yine "Koroglu Neveleri" adını taşımaktadır.¹²⁶ Rüstem Rüstemzade'nin yayımladığı hikâye metinlerinden "Pehlivan İsrâfil" hikâyesi dışındaki hikâyelerin hepsi, kaçak hikâyesidir. Pehlivan İsrâfil ise; kaçak hikâyeleri tarzında yazılmış, ancak kaçaklık olgusu yerine; II. Dünya Savaşı sırasında gösterilen kahramanlıkları konu edinen bir hikâyedir.

Kaçak hikâyelerinin metinlerini içeren kitaplardan biri de, 2001 yılında Azad Nebiyev'in Bakü'de yayımlanan, "Gaçag Nebi" adlı kitabıdır.¹²⁷

¹²³ Hesên Gasimov. Gaçag Nebi. Bakü: Azerbaycan Uşak ve Gençler Edebiyatı Neşriyatı, 1960.

¹²⁴ Rüstem Rüstemzade. Koroglu Neveleri. Bakü: Azərneşr, 1967.

¹²⁵ Rüstem Rüstemzade. Yeddi Dastan. Bakü: Azərneşr 1989.

¹²⁶ Rüstem Rüstemzade. Koroglu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006.

¹²⁷ Azad Nebiyev. Gaçag Nebi. Bakü: Turan, 2001.

I.1.1.2. Diğer:

Diğer başlığı altında kaçak hikâyelerinin metnlerinin müstakil olarak yayımlananlarının dışında kalan, gazete yazıları ve arşiv kayıtları üzerinde durmayı uygun görüyoruz.

I.1.1.2.1. Kitap Bölümleri:

Azerbaycan'daki metin yayınları arasında müstakil metinlerden oluşan yayınlar dışında, konuyla ilgili kitapların ilgili bölümlerinde de kaçak hikâyelerine ait metinlere yer verildiği görülmektedir.

Azerbaycan'da yayımlanan kitaplardan, kaçak hikâyelerinin metinlerine bölümlerinde yer veren çalışmaların birincisi; M. H. Tehmasib'in 1941 yılında Bakü'de yayımlanan "Azerbaycan Halkının Gehremanlığı Eposu" adlı eseridir.¹²⁸ Tehmasib'in bu eserinde "Gaçag Nebi'den" ana başlığı altında; Kaçak Nebi hikâyesinin "Palantöken Vuruşması", "Hecer'in Yaralanması", "Hecer'in Selim Beyle Vuruşması", "Gırhlar Vuruşması", "Garakilse Beyleri ile Vuruşma", "Muzdur Balakişi'nin Nebi'nin Destesine Goşulması", "Nebi'nin Yeddi Neçennik ile Vuruşması" ve "İrevan Vuruşması" adlı kollarına yer verilmiştir. Ancak bu kolların kimden, ne şekilde, nerede ve ne zaman derlenip yazıya geçirildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmaması dikkati çekmektedir.

1972 yılında Bakü'de yayımlanan "Azerbaycan Dastanları" adlı seri yayının 5. cildinde de kaçak hikâyelerinden "Tanrıverdi" adlı hikâyenin metnine yer verilmiştir.¹²⁹

Kaçak Nebi'nin Azad Nebiyev tarafından toplanan ve 2001 yılında müstakil bir çalışma olarak basılmış olan "Gaçag Nebi" hikâyesinin de, ilk olarak 1977 yılında Nebiyev'in "Azerbaycan Dastanları" adlı eserinin metinler bölümünde yer aldığı görülmektedir.¹³⁰

Kaçak hikâyelerinin metinlerine yer veren kitaplardan biri de Rüstem Rüstembade'nin 1988 yılında Bakü'de yayımlanan "Aşıg Revayetleri" adlı eseridir. Bu eserde yer alan hikâye metni, "Keremhan Sertib" adlı metindir.¹³¹

¹²⁸ M. H. Tehmasib. Azerbaycan Halkının Gehremanlığı Eposu. Bakü: Eaazf Neşriyatı, 1941, ss. 53-80.

¹²⁹ Azerbaycan Dastanları. C.5. Bakü: Elm Neşriyatı, 1972, ss. 401-425.

¹³⁰ Azad Nebiyev. Azerbaycan Dastanları. Bakü: Genclik, 1977, ss. 41-78.

¹³¹ Rüstüm Rüstembade. Aşıg Revayetleri. Bakü: Genclik, 1988. ss. 116-127.

Avtandil Ağbaba ve Nizami Memmedcanlı tarafından toplanan ve bir bölümünde kaçak hikâyelerinden “Gaçag Yusuf” adlı hikâyeye metnin yer aldığı çalışma ise, 1994 yılında Bakü’de yayımlanan “Ağbaba Folklorundan Nümuneler” adını taşımaktadır.¹³²

Ağalar Mirze’nin, 2004 yılında Bakü’de yayımlanan “Şirvan’a Bine Gellem” adlı eserinde da kaçak hikâyelerinden “Molla Nur” adlı hikâyenin metni yayımlanmıştır.¹³³

I.1.1.2.2. Gazete Yazıları:

Azerbaycan’da metin yayınları içerisinde gösterebileceğimiz tek gazete yazısı, 1990 yılında “Edebiyat ve İncesanat” gazetesinde yayımlanan, Zeynelabidin Makas’ın “Gaçag Nebi’nin Türkiye Varyantı” adlı yazısıdır.¹³⁴ Bu gazete yazısı, Azerbaycan’ın Karabağ bölgesinde 1808 yılında doğan ve daha sonra Türkiye’ye yerleşip Turan soyadını alan Âşık Hesên Turan’ın anlattığı varyantı okuyuculara ve bilim âlemine tanıtması açısından büyük önem taşımaktadır.

I.1.1.2.3. Arşivlerde Bulunan Metinler:

Kaçaklarla ilgili Azerbaycan Folklor Enstitüsü’nün Arşivi’nde de âşıklardan toplanmış kısa metinler yer almaktadır. Bu metinler, arşivin 96 numarasında yer alan Gara Namazov tarafından Balakişi Ehmedoğlu (Emirheyir)’dan derlenen “İsrafil Ağa’nın Sehaveti”, “Keremle İsrafil Ağa” ve “Kerem Gayası”; arşivin 396 numarasında bulunan Yusufov Aftandil tarafından Âşık Şeadet Gülmammedov’dan derlenen “Kaçak Kerem’in Gürcüstan Seferi” ve “Kaçak Kerem’in İsrafil’le Düşmenliyi”; sonuncusu ise arşivin 449 numarasında yer alan Rehimov Ebdüleli Ramazan Oğlu’nun “Kaçak Kerem Hakkında” adlı metinlerdir.¹³⁵

¹³² Avtandil Ağbaba. Ağbaba Folklorundan Nümuneler. Bakü: Yazıçı Edebi Neşrler Evi, 1994, ss. 5-38.

¹³³ Ağalar Mirze. Şirvan’a Bine Gellem. Bakü: Borçalı Neşriyat-Poligrafiya Müessesesi, 2004, ss. 140-155.

¹³⁴ Zeynelabdin Makas. “Gaçag Nebi’nin Türkiye Varyantı”, Azerbaycan Türkçesine Aktaran: Hüseyin Sadıgov, Edebiyat ve İncesanat Gazetesi, S. 30 (2425), 1990.

¹³⁵ Biz bu metinleri bizzat 2005 yılında Bakü’de yaptığımız araştırmalar sırasında elde etmiş bulunuyoruz.

I.1.2. İncelemeler:

Çalışmamızın bu bölümünde kaçak hikâyelerini konu edinen eserler üzerinde durmayı, bu eserleri de “kitaplar”, “makaleler” ve bu iki gruba girmeyen eserlerin yer aldığı “diğer” başlıkları altında ele almayı uygun bulduk.

I.1.2.1. Kitaplar:

2000’li yıllara kadar Azerbaycan’da araştırmacılar ve yazarlar, kaçaklarla ilgili inceleme ve araştırmalarını halk edebiyatı ürünlerini toplu olarak değerlendirdikleri kitap bölümlerinde ele almış, kaçaklar hakkında müstakil eserler üretme yoluna gitmemişlerdir. Bu dönemden önce kaçak hikâyeleriyle ilgili metin toplama çalışmalarına ağırlık verilmesini, kaçaklarla ilgili Ruslardan Ermenilere kadar birçok yazar ve araştırmacının yeni edebiyat kapsamında eserler yaratmasını ve araştırmacıların dönemin hükümetinden tepki almaktan yana kaygılarının olmasını, bu durumun nedenleri arasında göstermek mümkündür.

Bu bakımdan kaçaklar hakkındaki çalışmalar içinde inceleme mahiyetinde sayılabilecek elimizdeki tek monografik boyutlu çalışma; Gara Namazov tarafından 2005 yılında Bakü’de yayımlanan “Halg Gehremanının Şöhreti” adlı eserdir.¹³⁶ “Halg Gehremanının Şöhreti” adlı çalışma, “Kaçak Kerem’in Azerbaycanca Neşri Hakkında Bir Neçe Söz” ve Kaçak Kerem hikâyesi ile ilgili yapılan çalışmaların tanıtıldığı “Önsöz” kısmıyla başlamaktadır. İki ana başlığa ayrılan bu kısımdan sonra, Kaçak Kerem’in neslini tanıtan ve yazarın Kaçak Kerem’in kahramanlık, kaçaklık ve hazırcevaplık gibi özelliklerini dedesi Molla Zal ile babası İskender’den aldığını örneklerle izah eden “Gaçag Kerem-Gehremanlık Mücessimesi” adlı bölüm yer almaktadır. Eserin “Gaçag Kerem Halg Dastanlarında” adlı bölümünde ise Gara Namazov, Kaçak Kerem hakkında yaratılan “Kaçak Kerem”, “Keremhan Sertib”, “Kerem’le Zalı Han”, “Kerem’in Gürcistan Seferi” ve “Kerem’le İsrafil Ağa” adlı hikâyelerden bahsetmektedir. Namazov, bu bölümde Kaçak Kerem hakkında İran’da, Âşık Abbas Heneyeli’nin de bir hikâye anlattığını belirtmekte; ancak bilim âleminde tanınmayan bu hikâyenin metnine ve incelemesine kitabında yer vermemektedir. Aynı bölümde Çıldırılı Âşık Şenlik’in “Mehemmed ve Güldane” adlı hikâyesinde,

¹³⁶ Gara Namazov. Halg Gehremanının Şöhreti. Bakü: Orhan, 2005.

Mehammed'in sevdiğine kavuşması için Kaçak Kerem'in yardımcı olduğunu belirten Namazov, kaçakların sadece kendilerine has hikâyelerle anılmadıklarını; diğer hikâye metinlerinde de birer kahraman olarak konuya dahil edilebildiklerini ortaya koymuştur. Kitap, çağdaş edebiyatta, Kaçak Kerem hakkında işlenmiş eserler hakkında geniş bilgi veren "Halg Gehremanı Yazılı Edebiyatta" adlı bölüm ile devam edip, Sirius Seduniyad'ın Tahran'da yayımlanan "Gaçag Kerem (Gafgaz'da 12 İllig Gaçaglık Heyatından Hatireler)" adını taşıyan eserinin, Senan İbrahimov tarafından Azerbaycan Türkçesi'ne aktarılmış metnin eklenmesi ile son bulmaktadır.

Gara Namazov'un "Halg Gehremanının Şöhreti" adlı eseri, Kaçak Kerem hakkında Azerbaycan'da yayımlanmış en güncel ve en kapsamlı çalışma olması bakımından önemli bir çalışmadır. Eser, İran'da Âşık Abbas Heneyeli tarafından anlatılan hikâyeden ilk defa bahsetmesi, "Mehammed ve Güldane" hikâyesinde Kaçak Kerem'in bir kahraman olarak rol aldığını ortaya koyması açısından da dikkat çekicidir. Ancak, çalışmanın "Gaçag Kerem Halk Dastanlarında" adını taşıyan bölümünde, Gara Namazov'un müstakil birer hikâye olarak kabul ettiği Kul Veli'nin "Kerem'le Zalı Han" şiiri ile "Kerem'in Gürcistan Seferi" ve "Kerem'le İsrafil Ağa" adlı kısa anlatımları, birer kaçak hikâyesi olarak ele alması bir problem olarak göze çarpmaktadır. Her ne kadar çalışmada bazı paragrafların sonunda parantez içinde dipnotlar verilmişse de, Gara Namazov'un, kitabının sonunda bir kaynakçaya yer verilmemiş olması da eserde ciddi bir eksiklik meydana getirmiştir.

1.1.2.2. Makaleler:

Kaçaklar hakkında yazılan inceleme mahiyetindeki makalelerden ilki, 1934 yılında "Azerbaycan Yurt Bilgisi" adlı dergide yayımlanan Selim Refik'in "Azeri Halk Edebiyatında 'Deli Alı' Destanı" adlı makalesidir.¹³⁷ Selim Refik, bu makalesinde Deli Alı hakkında Naki Key adlı kişiden duyduğu bilgileri aktararak, Himmet Elizade'nin 1929 yılında "Azerbaycan'ı Öğrenen Cemiyeti"nin Bakü'de yayımladığı "Nağıllar" adlı kitabında "duvaggapma" olarak kaydedilen şiir grubunun Deli Ali hakkında yazılmış bir hikâye olup olmadığını tartışmaktadır. Makalenin sonunda ise, destan denip denmeyeceğini tartıştığı bu şiirlerden 11. dörtlükte geçen "Biçare fağır Eli Esger"

¹³⁷ Selim Refik. "Azeri Halk Edebiyatında 'Deli Alı' Destanı". Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi. C.3, 1934, ss. 415-419.

mısrandan hareketle destanın yine yukarıda adı geçen “Nağıllar (Masallar)” kitabının en sonunda yer verilen ve 1921 yılında ölmüş olduğu kaydedilen, “Göyçallı Ali Asker” denen bir saz şairine ait olup olmadığı üzerinde fikir yürütmektedir.

Selim Refik’in “Azeri Halk Edebiyatında ‘Deli Alı’ Destanı” adlı makalesi, kaçaklardan Deli Alı üzerine dikkatleri çekmesi açısından önemli bir makaledir. Ancak; Selim Refik’in, Naki Key denen kişiden öğrendiği ve Deli Alı hakkında verdiği bilgilerde yanlışlıklar vardır. Selim Refik’in Gence’nin Karasuçlu köylülerinden olarak tanıttığı Deli Alı, bu bölgede doğmamıştır. Deli Alı, 1851 yılında Şamhor’un Gara Nüy köyünde dünyaya gelmiştir. Selim Refik’in Deli Alı Destanı olma ihtimali üzerinde durduğu şiirler ise, Azerbaycan’da yaratılan “Âşığ Elesgerle Deli Alı” ve “Deli Alı ile Âşığ Elesgerin İkinci Görüşü” adlı âşık seferleri üzerine yazılan hikâyelerde yer alan şiirlerin, eksik mısralarla yazıya geçirilmiş şekliinden ibarettir ve bu yüzden destan olarak nitelendirmek doğru değildir. Şiirde geçen ve Selim Refik’in, “1921 yılında ölmüş Göyçallı Ali Asker diye bir şaire ait olabilir” dediği şiir kıtaları ise, Azerbaycan’ın Göyçe bölgesinin en ünlü âşığı Âşık Elesger’e aittir.

1958 yılında Bakü’de çıkan “Azerbaycan Dergisi”nde yayımlanan Eli Eliyev’in “Gaçag Nebi” adlı makalesi de dikkate değer bir makaledir.¹³⁸ Eli Eliyev, bu makalesinde 19. yüzyılda ortaya çıkan kaçak hareketinden, bu hareketin Güney ve Kuzey Azerbaycan’daki köylüler arasında bulduğu büyük yankıdan bahsetmektedir. Makale, Kaçak Nebi hakkında verilen bilgilerin doğruluğunu, o devrin konuyu ele almış gazetelerinden biri olan “Kafkas” gazetesi ve o dönemde görevde bulunan devlet adamlarının birbirleriyle yazışmaları ışığında gözler önüne sermeye çalışması bakımından ilgi çekicidir. Ehliman Ahundov’un topladığı Kaçak Nebi varyantının sonunda belirtildiği gibi, Kaçak Nebi’nin arkadaşı Şahhüseyn tarafından değil; “İran muhafaza grubu” tarafından öldürüldüğünü öne sürmesi de Eli Eliyev’in makalede yer alan bir tespittir. Kaçakların ortaya çıkmasının asıl nedeni olan köylü hareketinin başarısızlığı üzerinde de makalesinde tespitler yapan Eliyev, köylü hareketinin şehirdeki işçi sınıfları ile birleşemeyip dağınık halde faaliyet gösterdiği için başarılı olamadığını belirterek makalesini sonlandırmıştır.

¹³⁸ Eli Eliyev. “Gaçag Nebi”. Azerbaycan Dergisi, 1958, ss. 168-180.

Kaçaklar hakkında yayımlanan makalelerden biri de, Rüstem Rüstemzade'nin "Azerbaycan Dergisi"nin 5 Mayıs 1964 tarihli sayısında yer alan "Maksim Gorki ve Gaçag Kerem" adlı makalesidir.¹³⁹ Rüstem Rüstemzade'nin bu makalesi, Kaçak Kerem hakkında, Azerbaycan Türkleri, Ruslar, Gürcüler ve Ermeniler tarafından yazılmış eserleri tanıtmaları ve XIX. yüzyılda ortaya çıkan "kaçak"larla, "kuldur" adı verilen hırsızları birbirine karıştırmamak gerektiğini vurgulaması açısından önem taşımaktadır.

1975 yılında "Ulduz Dergisi"nde yayımlanan, Hüseyin Hüseyinzade'nin "Gülnaz Nenenin Bayatıları" adlı makalesi de kaçaklar hakkında yayımlanmış dikkat çekici bir makaledir.¹⁴⁰ Makale, Hüseyin Hüseyinzade'nin çocukluğunun geçtiği Gazah bölgesinin Ağstafa yöresine yakın Yenigün köyünde çocukluğundan beri Kaçak Kerem hakkında duyduğu rivayetleri içermesi ve bu rivayetler ışığında Kerem'in ailesi hakkında geniş bilgiler vermesi açısından önemlidir. Makalede bu rivayetlerden özellikle makalede, Kaçak Kerem'in kaçak düşmesiyle ilgili yer verilen rivayet, diğer kaynaklarda bulunmayan farklı bir rivayettir. Makalenin asıl önemli yönü ise, Kaçak Kerem'le ilgili yazılmış olan pek çok eserde geçen bayatıların, Kerem'in halası Gülnaz Hanım tarafından söylendiğini ileri sürmesi ve bu bayatıların söyleniş ortamı ve içeriğiyle birlikte tanıtımının yapılmasıdır.

Gulu Helilov'un "Ulduz Dergisi"nde 1988 yılında yayımlanan "Gaçag Kerem" adlı makalesi de, 19. yüzyılda kaçakları ortaya çıkaran sebepleri incelemesi bakımından dikkat çekici bir makaledir.¹⁴¹ Helilov'a göre; Kaçak Kerem'in, kaçak düşmesinin siyasi ve sosyal sebepleri; halk arasındaki haksızlıklar, toplumsal eşitsizlik, beylerin halka zulüm etmeleri, Çarlık Rusyası'na bağlı devlet adamlarının kötü siyasetleri ve halk içinde zulme baş kaldıranların Sibiry'a sürgün edilmesidir.

Kaçak Nebi hakkında yazılan makalelerden biri de Esma Şimşek'in 1989 yılında "Azerbaycan Türk Kültür Dergisi"nde yayımlanan "Kaçak Nebi Hikâyesindeki Motiflerin Diğer Halk Hikâyeleri ile Benzerlikleri" adlı makaledir.¹⁴² Makalesine,

¹³⁹ Rüstem Rüstemzade. "Maksim Gorki ve Gaçag Kerem". Azerbaycan Dergisi, 1964, ss. 136-142.

¹⁴⁰ Hüseyin Hüseyinzade. "Gülnaz Nenenin Bayatıları". Ulduz (Yıldız) Dergisi, S.108, 1975 ss. 41-50.

¹⁴¹ Gulu Helilov. "Gaçag Kerem". Ulduz Dergisi, S.2, 1988, ss. 90-94.

¹⁴² Esma Şimşek. "Kaçak Nebi Hikâyesindeki Motiflerin Diğer Halk Hikâyeleri ile Benzerlikleri". Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, S.267, 1989, ss. 48-63.

kaçaklar hakkında yapılan çalışmalardan bazılarına değinerek başlayan Şimşek; Kaçak Nebi'nin Azad Nebiyev varyantı, Âşık Mevlüt İhsani varyantı ve Iğdır varyantındaki motiflerle “Dede Korkut”, “Kirman Şah”, “Şah İsmayıl”, “Köroğlu”, “Âşık Garip”, “Tahir ile Zühre”, “Kerem ile Aslı”, “Ercişli Emrah ile Selvihan” ve “Arzu ile Kamber” hikâyelerindeki motiflerin benzerliklerini tespit etmeye çalışmıştır. Esmâ Şimşek'in bu makalesi, kaçak hikâyelerinin motiflerinin tespiti konusunda yapılan ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır. Ancak, Kaçak Nebi hikâyesinin Ehliman Ahundov, E. H. Tahirov ve Hesên Gasimov tarafından toplanıp yazıya geçirilen varyantları, bu makalede değerlendirmeye alınmamıştır. Bu durum da motiflerin tespitinde ve diğer hikâyelerle benzerliklerin göz önüne serilmesinde eksikliklere sebep olmuştur.

Kaçaklar sadece halk edebiyatındaki ve çağdaş edebiyattaki eserlere konu olmakla kalmamış, Azerbaycan'daki “Kerem Celesi”, “Kerem Körpüsü”, “Kerem Meydanı”, “Kerem Gayası” ve “Kerem Güllelisi” gibi yer adlarına da isimlerini vermişlerdir. Kaçakların faaliyet gösterdikleri coğrafyanın tanıtımı açısından önemli olan bu yerlerden Kerem Gayası'nın tanıtımı hakkında Nubar Aslan'ın “Veten Sesi Dergisi”nde 1991 yılında yayımlanan “Kerem Gayası” adlı makalesi, örnek teşkil edecek bir araştırmadır.¹⁴³ Makalesinde, Kerem Gayası adı verilen mekânın geniş bir tasvirine yer veren Nubar Aslan, kaçakların dolaştıkları yolların, çayların, çeşmelerin, obaların, yaylaların ve mağaraların birer ata yadigârı olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Kaçaklar hakkında iki makale yazmış olan Leyla Eliyeva'nın makalelerinden ilki; 1999 yılında, Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler adlı kitabın 8. cildinde yayımlanan “Gaçag Kerem Haggında Hegigetler ve Revayetler” adlı makaledir.¹⁴⁴ “Gaçag Kerem Haggında Hegigetler ve Revayetler” adlı makale, Kaçak Kerem'in kaçak olmasına sebep olan etkenlerin açıklanmasını, Kaçak Kerem'in nesli ve Kaçak Kerem hakkında yazılan eserlerin kısa tanıtımını içermektedir. Leyla Eliyeva'nın bu makalesinin, Kaçak Kerem hakkında yeni fikirler ortaya koymak yerine, daha önce

¹⁴³ Nubar Aslan. “Kerem Gayası”. Veten Sesi Dergisi, 1991. ss. 9-11.

¹⁴⁴ Leyla Eliyeva. “Gaçag Kerem Haggında Hegigetler ve Revayetler”. Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler (8. kitap). Bakü: Seda Neşriyyatı, 1999, ss. 173-181.

çeşitli araştırmacıların ele aldıkları konuların bir tekrarı niteliğini taşımaktan ileri gitmediği görülmektedir.

Leyla Eliyeva'nın kaçaklarla ilgili olan ikinci makalesi ise, Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler adlı kitabın 9. cildinde 2000 yılında yayımlanan "Âşığ Hüsey'nin 'Gaçağ Kerem' Dastanı" adlı makaledir.¹⁴⁵ Leyla Eliyeva bu makalede, Kaçak Kerem hakkında "Kerem'le Zalı Han", "Gaçağ Kerem", "Keremhan Sertib", "Kerem'in İran Seferi", "Kerem'in Gürcistan Seferi" ve "Kerem'le İsrafil Ağa" gibi pek çok hikâye yaratıldığından bahsederek, bu hikâyelerden en uzun olan Gemli Hüsey'nin "Gaçağ Kerem" adlı hikâyesinin tanıtımını yapmaktadır. Kaçak Kerem hikâyesinin tanıtımının, az da olsa hikâyenin yaratıcısı olan Âşık Gemli Hüsey'nle bağlantısı açısından yapılması, makalenin önemini artırmaktadır. Ancak Leyla Eliyeva'nın makalesinde ayrı birer hikâye olarak bahsettiği "Kerem'le Zalı Han", "Gaçağ Kerem", "Keremhan Sertib", "Kerem'in İran Seferi", "Kerem'in Gürcistan Seferi" ve "Kerem'le İsrafil Ağa" adlı anlatımların hepsini Kaçak Kerem hikâyesinin varyantları olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Adı geçen metinler incelendiğinde, bu metinlerin bazılarının sadece bir hikâyenin içindeki tek bir şiirden, bazılarının ise hikâyenin kısacık bir parçasından ibaret olduğu görülmektedir.

I.1.2.3. Diğer:

Çalışmamızın bu bölümünde kaçaklarla ilgili inceleme mahiyetinde yapılan çalışmalardan kitap ve makaleler dışında kalan kitap bölümleri, gazete yazıları ve tezler hakkında bilgiler verilecektir.

I.1.2.3.1. Kitap Bölümleri:

Azerbaycan'da halk bilimi alanında çeşitli eserlere sahip olan bazı araştırmacılar, halk bilimi alanında yazdıkları kitaplarında, kaçak hikâyeleriyle ilgili yaptıkları incelemelere de yer vermişlerdir.

Kaçaklarla ilgili incelemeler yapmış olan Vagif Veliyev, 1970 yılında yayımlanan "Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı", 1980 yılında yayımlanan "Azerbaycan Gehremanlıg Destanları" ve 1985 yılında yayımlanan "Azerbaycan Folkloru" adlı üç

¹⁴⁵ Leyla Eliyeva. "Âşığ Hüsey'nin "Gaçağ Kerem" Dastanı". Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler (9. kitap). Bakü: Seda Neşriyyatı, 2000, ss. 207-219.

kitabında da aşağı yukarı aynı bilgilerin tekrarı mahiyetinde de olsa kaçaklarla ilgili tespitlerde bulunmuştur.

Vagif Veliyev'in Azerbaycan'da türeyen kaçaklardan Kaçak Kerem ve Kaçak Nebi hakkında birer hikâye kahramanı olarak tanıtıcı bilgiler verdiği ve bu iki kaçak hakkında yaratılan işlenmiş eserlere değindiği kitabı, 1970 yılında Bakü'de yayımlanan "Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı" adlı kitaptır.¹⁴⁶

"Azerbaycan Gehremanlıg Dastanları" adıyla 1980 yılında Bakü'de yayımladığı kitabında ise Vagif Veliyev, Azerbaycan kaçaklarından Kaçak Kerem ve Kaçak Nebi ile ilgili tespitlerde bulunmuştur.¹⁴⁷ Vagif Veliyev, bu kitabında Kaçak Kerem ile Kaçak Nebi hakkında tespitlerine yer vermeden önce "Son Dövrde Yaranan Gehremanlıg Dastanları" başlığı altında, kaçakların ortaya çıkmasına sebep olan siyasi, sosyal ve ekonomik etmenler üzerinde kısa bir değerlendirmede bulunmuştur. Hikâyelerin tarihle ilgisini açıklayan dikkat çekici bu bölümden sonra ise Veliyev, Kaçak Kerem ve Kaçak Nebi hakkında 1970 yılında yayımlanan "Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı" adlı eserindekilerle hemen hemen aynı bilgilere bu kitabında da yer vermiştir. Ancak Veliyev, daha önce verdiği bilgilerden farklı olarak bu kitabında, Kaçak Nebi hikâyesinin Azad Nebiyev ve Ehliman Ahundov varyantlarındaki bazı epizotları karşılaştırarak, bu iki varyanttan Azad Nebiyev varyantını daha inandırıcı bir yapıda bulduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Veliyev'in bir diğer tespiti, Kaçak Nebi'nin Ahundov varyantındaki her bir bölümün "kol, boy, sefer, fasıl" vb. şekilde adlandırılmayacağı, bu adlandırmalar yerine "dövüş sahneleri" veya "epizotlar" şeklinde bir adlandırmanın daha doğru olacağı yönündedir.

Vagif Veliyev'in kaçaklarla ilgili incelemelerine yer verdiği çalışmalardan sonuncusu da, 1985 yılında yayımlanan "Azerbaycan Folkloru" adlı kitaptır.¹⁴⁸ Vagif Veliyev'in bu kitabı, yazarın daha önce yayımlanan "Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı" ve "Azerbaycan Gehremanlıg Dastanları" adlı kitaplarıyla paralel bilgiler

¹⁴⁶ Vagif Veliyev. Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı. Bakü: Azerbalcan Dövlət Universiteti Neşriyatı, 1970.

¹⁴⁷ Vagif Veliyev. Azerbaycan Gehremanlıg Dastanları. Bakü: S. M. Kirov adına Azerbaycan Dövlət Universitetinin Neşri, 1980.

¹⁴⁸ Vagif Veliyev. Azerbaycan Folkloru. Bakü: Maarif Neşriyyatı, 1985.

vermekle birlikte, yeni tespitler de içermektedir. Veliyev, bu eserinde Azerbaycan kaçaklarından Kaçak Kerem ve Kaçak Nebi ile ilgili bilgi vermekle kalmamış; Gara Tanrıverdi, Deli Alı ve Gandal Nağı adlı kaçaklardan da söz etmiştir. Kaçak Nebi'nin ve karısı Hecer'in birer hikâye kahramanı olarak “Dede Korkut”, “Köroğlu”, “Novruz” ve “Şah İsmayıl” gibi hikâyelerdeki kahramanlarla karıştırılmaması gerektiğini, Nebi ve Hecer'in diğer hikâyelerdeki gibi “esatiri” değil, gerçek kahramanlar olduğunu vurgulaması Vagif Veliev'in bu eserinde ulaştığı tespitlerin ilkidir. Bunun yanında kitapta dikkati çeken bir diğer tespit ise, Kaçak Nebi hikâyesinin şiirlerinin son mısralarının birbirine nakaratla bağlandığı, 81 koşmadan ve 11 bayatıdan ibaret olduğu şeklindedir.

Kaçaklarla ilgili Azerbaycan'da en yetkin çalışmaları yapmış olan Rüstem Rüstemzade'nin kaçaklara geniş yer verdiği; biri 1984 yılında, diğeri ise 1998 yılında yayımlanan “El Gehremanları Halg Edebiyatında” ve “Azerbaycan Tarihi Gehremanlıg Dastanları” olmak üzere iki kitabı vardır.

Azerbaycan'da yaratılan kahramanlık konulu hikâyelerin tasnifi ve niteliği hakkında yeni görüşler taşıyan bir değerlendirme bölümü ile başlayan Rüstem Rüstemzade'nin 1984 yılında yayımlanan “El Gehremanları Halg Edebiyatında” adlı eseri, kahramanlık konulu halk hikâyelerinin üç grupta incelenmesinden ibaret bir çalışmadır.¹⁴⁹ “Kendli Harekatı İle Bağlı Dastanlar Yahud Gaçag Dastanları”, “İngilabi Dastanlar” ve “Harbi Dastanlar” adlarını taşıyan bu üç gruptan “Kendli Harekatı İle Bağlı Dastanlar Yahud Gaçag Dastanları” adlı bölüm; Rüstem Rüstemzade tarafından Azerbaycan kaçakları hakkında yaratılan halk hikâyelerine ayrılmıştır. Rüstem Rüstemzade bu bölümde Azerbaycan kaçaklarından “Molla Nur”, “Borçalı Semed Bey”, “Gara Tanrıverdi”, “Gaçag Nebi” ve “Gaçag Kerem” adlı kaçakları; kaçak olmalarının nedenleri, hayatları, haklarında yaratılan hikâyeler ve popüler eserler çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde değerlendirmektedir. Kaçak Süleyman, Hacı Tağı, Gandal Nağı, Garay Söyün ve Kaçak Yusuf adlı kaçaklar ve bu kaçaklar hakkında yaratılan hikâyeleri ele almamış olması, eserin bu bölümünün en temel eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Bunun dışında kaçak hikâyeleriyle ilgili yapılan diğer incelemelerde

¹⁴⁹ Rüstem Rüstemzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. Bakü: Gençlik, 1984.

değinilmemiş olan kaçak hikâyelerinin üslup ve şekil özelliklerine de kısaca yer vermesi bakımından Rüstem Rüstemzade'nin “El Gehremanları Halg Edebiyyatında” adlı çalışması büyük önem taşımaktadır.

Rüstem Rüstemzade'nin 1998 yılında Gence'de yayımlanan “Azerbaycan Tarihi Gehremanlıg Dastanları” adlı kitabı ise, “El Gehremanları Halg Edebiyyatında” adlı eserde ele alınan konuların resimlerle ve daha fazla örnekle genişletilmesinden ibaret olan bir çalışmadır.¹⁵⁰

Kaçak hikâyeleriyle ilgili, Bakü'de 2004 yılında yayımlanan “Azerbaycan Edebiyat Tarihi” adlı eserin I. cildinde Azad Nebiyev tarafından hazırlanmış olan “Gaçag Dastanları” adlı bir bölüm yer almaktadır.¹⁵¹ Azad Nebiyev'in yazmış olduğu “Gaçag Dastanları” adlı bölüm, kaçak hareketiyle ilgili genel açıklamaları, Azerbaycan kaçaklarından Molla Nur, Kaçak Nebi ve Kaçak Kerem hakkında yaratılan hikâyelerle ilgili değerlendirmeleri, bu hikâyelerin anlatıcıları ve toplanılması hakkındaki kısa bilgileri de içermektedir. “Gaçag Dastanları” adıyla geniş bir kısma sahip olan eserin bu bölümü, Azerbaycan kaçak hikâyelerinden sadece Molla Nur, Kaçak Nebi ve Kaçak Kerem hakkında yazılmıştır. Azad Nebiyev'in diğer kaçak hikâyelerinden Deli Alı, Gandal Nağı, Kaçak Tanrıverdi ve Kaçak Adıgözel'in sadece adlarını anmakla yetinmesi ve kaçak hikâyelerinin tümünü ele almamış olması, bu eserin kaçaklar konusundaki bölümünün daha mükemmel olmasını engellemiştir.

I.1.2.3.2. Gazete Yazıları:

Kaçaklar hakkında yayımlanan inceleme mahiyetindeki gazete yazılarının ilki, Rüstem Rüstemzade'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, “Nijegorodskiy Listok” adlı Rus gazetesinin 309, 314, 324, 325 ve 327 numaralarında yer alan, Maksim Gorki'ye ait 1896 yılında seri halde yayımlanan “Gafkasta Gaçaglar” adlı yazı dizisidir.¹⁵² Maksim Gorki; bu seri yazı dizisinde Rüstem Rüstemzade'nin belirttiğine göre, Kaçak Kerem'in yiğitliğini, yardımseverliğini, fertler arasında ve toplum içinde adalet timsali olmasını anlatmaktadır. “Gafkasta Gaçaglar” adlı yazı dizisi; biri Guban

¹⁵⁰ Rüstem Rüstemzade. Azerbaycan Tarihi Gehremanlıg Dastanları. Gence: Azerbaycan Respublikası Metbuat ve İnformasiya Nazerliğı Yayını, 1998.

¹⁵¹ Azerbaycan Edebiyyat Tarihi. C.1, Bakü: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, 2004, ss. 675-685.

¹⁵² Rüstem Rüstemzade. age. ss. 88-90.

Kazakları ile Kaçak Kerem arasında geçen, diğeri ise Kaçak Kerem'in, kendisinin adını kullanarak soygunculuk yapan kişiye ceza vermesi epizotunu içeren iki anlatmaya yer vermesi ve Kaçak Kerem'in ününün Guban Kazakları arasına kadar yayıldığını tespit etmesi açısından dikkat çekici mahiyettedir.

Rüstem Rüstemezade'nin verdiği bilgilere göre Kaçak Kerem'in yardımseverlik, mertlik, adaleti sağlama ve fakir köylülere yardımcı olma gibi vasıflarından bahseden bir diğeri gazete yazısı da "Kaspi" adlı Rus gazetesinde, 1903 yılında yayımlanan Denis Kozlovski'nin "Kaçak Kerem" adlı yazısıdır.¹⁵³

Kaçaklar hakkında yazılan gazete yazılarından biri de Azad Nebiyev'in "Edebiyat ve İncesanat" gazetesinde 1985 yılında yayımlanan "Milli Eposda Gehremanlıg" başlıklı yazısıdır.¹⁵⁴ Bu yazısında Azad Nebiyev, XIX. yüzyılda yayılan kaçak hareketine bağlı olarak yaratılan kaçak hikâyelerine ait metinlerin, derlenmesinin ve incelenmesinin tam olarak yapılmadığından duyduğu üzüntüyü belirterek; Rüstem Rüstemezade'nin "El Gehremanları Halg Edebiyatında" adlı kitabının tanıtımını yapmaktadır.

Kaçak Kerem'in yardımsever, mert ve adil olmasından bahseden bir diğeri gazete yazısı da Memmed Aslan'ın "Bakü" gazetesinde 1987 yılında yayımlanan "Kaçak Kerem'i Tanımak İsteyirsinizse" adlı yazısıdır.¹⁵⁵ XIX. yüzyılda yaşanan sosyal ve siyasal olaylar sonucunda Azerbaycan'da kullanımı yaygınlaşan terimlerden ikisi olan "kaçak" ve "kaçak-kuldur" terimleri arasındaki farkı açıklaması bakımından Memmed Aslan'ın "Kaçak Kerem'i Tanımak İsteyirsinizse" başlıklı gazete yazısı önemli bir yazıdır. Memmed Aslan'a göre; "kaçak-kuldur"; yol kesen, baş kesen, soyguncu, halkın ve insanlığın düşmanı olan; bu özellikleriyle de halkın nefretini kazanmış bir tiptir. "Kaçak" terimi ise, Aslan tarafından içinde bulunduğu kuruluşun insan tabiatına aykırı kanunlarına tahammül edemeyen, dağlara çıkan, haksızlıklara karşı gelen, yeri geldikçe zalimlerden intikam alan yiğitler için kullanılan, halk tarafından saygı ve takdirle karşılanan bir tip olarak tanıtılmaktadır.

¹⁵³ Rüstem Rüstemezade. age. s. 90.

¹⁵⁴ Azad Nebiyev. "Milli Eposda Gehremanlıg". Edebiyat ve İncesanat Gazetesi, 1985.

¹⁵⁵ Memmed Aslan. "Gaçag Kerem'i Tanımak İsteyirsinizse". Bakü Gazetesi, 1987.

Kaçaklarla ilgili bir diğer gazete yazısı ise Ehliman Ahundov'un, "Azerbaycan Gençleri" gazetesinin 104. sayısında yayımlanan "Halg Gehremanı Gaçag Nebi" adlı yazısıdır.¹⁵⁶ Ehliman Ahundov, bu yazısında Kaçak Nebi'nin ve eşi Hecer'in Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde hükümete karşı verdiği mücadeleyi ele almıştır. Kaçak Nebi'nin Gürcüler ve Ermenilerle ilişkilerine değinen Ehliman Ahundov'un, "Halg Gehremanı Gaçag Nebi" adlı yazısı, Kaçak Nebi'nin Ermeniler ve Gürcüler tarafından da destek görecekt kadar büyük şöhret kazandığına dikkat çekmesi önemli bir vurgulamadır.

Kaçaklarla ilgili 2000 yılında, Azerbaycan gazetesinde yayımlanan yazılardan biri de, Tahire Hesenade'nin "Gaçag Kerem, Anadan Olmasının 140 İlliği (Yıllığı)" adlı gazete yazısıdır.¹⁵⁷ Tahire Hesenade'nin bu yazısı, Kaçak Kerem'in Azerbaycan'dan ayrılıp İran'a gitmesini, İran'da Nesreddin Şah'la tanışıp onun hizmetinde bulunmasını, Kerem'in kardeşleri Hemid, Esed ve Mecid Hanların da bir müddet sonra İran'a yerleşmelerini konu edinmektedir. Bunun yanında Kerem ve kardeşlerinin İran'da Başnazır Eminüssultan'ın himayesinde rahat hayat sürmeleri, Kaçak Kerem'in Nesreddin Şah'ın oğlu Karman Mirze'nin hayatını kurtararak kahramanlık göstermesi ve Kaçak Kerem'in 43 yaşındayken İran'da vefat etmesi de bu gazete yazısında ele alınan diğer konulardır. Tahire Hesenade'nin "Kaçak Kerem, Anadan Olmasının 140 İlliği" adlı gazete yazısı; Kaçak Kerem'in İran'daki hayatını aydınlatması açısından önemli bir yazıdır.

I.1.2.3.3. Tezler:

Kaçaklarla ilgili müstakil olarak iki tez çalışması yapılmıştır. Bu tezlerden birincisi Esmâ Şimşek'in "Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma" adlı lisans bitirme tezi; diğeri ise Sibel Turan'ın "Azerbaycan Sahası Kaçak Anlatmaları" adlı yüksek lisans tezidir.

Esmâ Şimşek'in, kaçak hikâyeleri üzerine Türkiye'de yapılan ilk inceleme olması bakımından önem taşıyan tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

¹⁵⁶ Ehliman Ahundov. "Halg Gehremanı Gaçag Nebi". Azerbaycan Gençleri Gazetesi, S.104 (7224), 1966.

¹⁵⁷ Tahire Hesenade. "Gaçag Kerem, Anadan Olmasının 140 İlliği", Azerbaycan Gazetesi, 28 Noyabr 2000, No:273 (2685) S. 6.

bünyesinde, 1986 yılında hazırlanmış “Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma” adlı bitirme tezidir.¹⁵⁸ “Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma” adlı tez; “Giriş” ve girişten sonra gelen üç bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümü; halk hikâyesinin tanımı, halk hikâyesinin diğer türlerle mukayesesi ve halk hikâyesinin tasnifine; I. bölümü, Kaçak Nebi hikâyesinin varyantlarının yapı bakımından karşılaştırılması ve Kaçak Nebi hikâyesinin geçtiği coğrafyanın tespitine; II. bölümü, hikâyedeki şiirlerin incelenmesine; III. bölümü ise, hikâyenin metinlerine ayrılmıştır. Esmâ Şimşek, tezinde ortaya attığı fikirlere, Kaçak Nebi ile ilgili “Azad Nebiyev Varyantı”, “Aşık Mevlüt İhsani Varyantı” ve “İğdir Varyantı” olarak adlandırdığı üç metnin incelenmesi sonucunda varmıştır. Tezin sonunda yer alan metinler bölümünde sekiz adet şiire yer verilerek, bu şiirlerin “Ehliman Ahundov Varyantı” olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bu şiirler, yirmi altı koldan oluşan ve Kaçak Nebi hikâyesinin en hacimli varyantı olan Ehliman Ahundov varyantında yer alan şiirlerden sadece birkaçıdır, bu yüzden varyantın tamamı olarak kabul edilmesi doğru değildir. Kaçak Nebi’nin küçük çaplı diğer varyantları olmasa da, Tahirov, Gasimov ve Ahundov gibi daha geniş olan varyantların tezde ele alınmaması eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Kaçaklarla ilgili diğer tez çalışması ise, Sibel Turhan tarafından Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 1999 yılında tamamlanan “Azerbaycan Sahası Kaçak Anlatmaları” adlı yüksek lisans tezidir.¹⁵⁹ Sibel Turhan’ın yüksek lisans tezi, “Giriş”; girişin ardından gelen “Kaçak Hikâyeleri”, “Kaçak Anlatmalarında Tür Meselesi”, “Kaçak Hikâyelerinin Tarihi Olaylarla İlgisi”, “Azerbaycan Sahası Kaçak Hikâyelerinin Yapı İncelemesi”, “Azerbaycan Sahası Kaçak Hikâyelerinin ‘Nazım’ Bölümünün İncelenmesi” ve “Sonuç” bölümlerinden oluşmaktadır. Sibel Turhan’ın hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi, “Gaçag Kerem”, “Gaçag Süleyman”, “Gaçag Nebi”, “Gandal Nağı”, “Hacı Tağı”, “Molla Nur”, “Garay Söyün” ve “Gara Tanrıverdi” adlı sekiz kaçak hikâyesinin yukarıda adını andığımız başlıklar çerçevesinde incelenmesinden ibarettir. Kaçak hikâyeleriyle ilgili yapılan bu tez, Azerbaycan kaçak

¹⁵⁸ Esmâ Şimşek. Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1986.

¹⁵⁹ Sibel Turhan. Azerbaycan Sahası Kaçak Anlatmaları. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

hikâyelerinden Kaçak Yusuf'a; Kaçak Kerem, Kaçak Nebi ve Kara Tanrıverdi hikâyelerinin ise diğer varyantlarına yer vermemesi bakımından eksiktir. Bunun yanında, her ne kadar Sibel Turhan tarafından, tezin tür meselesinin tartışıldığı bölümde, Azerbaycan kaçaklarıyla ilgili yaratılan ve tezde yer verilen metinlerin birer "hikâye" olarak kabul edildiği belirtilse de, tezin "Azerbaycan Sahası Kaçak Anlatmaları" şeklindeki başlığından sonuç kısmına kadar "anlatma" ve "hikâye" terimlerinin tezdeki metinler için bir arada kullanılmış olması dikkati çekmekte ve bu kullanım, metinlerin türü konusunda karmaşa yaratacak bir ikilem olarak görülmektedir.

Kaçakların, müstakil olanlarının yanında bölüm olarak konu edinildiği bir diğer tez çalışması da Turgut Öcal'ın 1970 yılında, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde hazırladığı lisans bitirme tezi olan "İğdir Folkloru ve Etnografyası" adlı çalışmasıdır.¹⁶⁰ Turgut Öcal'ın tezi; Azerbaycan'da ortaya çıkan kaçaklardan, kaçak gruplarından bahsetmesi ve Kaçak Nebi ile ilgili İğdir'da derlenmiş metni bilim âlemine sunması açısından önemlidir.

I.1.3. İşlemeler:

Kaçaklar, Azerbaycan'da halk bilgisi ürünlerinin kahramanları olmakla kalmamış, çağdaş edebiyatta yaratılan pek çok esere de konu olmuşlardır. Biz, "işlemeler" adını taşıyan bu başlık altında çağdaş edebiyatta kaçakları konu edinmiş olan "romanlar", "tiyatro eserleri", "seyahatnameler", "günlükler", "hatıra kitapları", "hikâyeler", "operalar" ve "şiiirler" üzerinde durmayı uygun buluyoruz.

I.1.3.1. Romanlar:

Azerbaycan, Rusya, Ermenistan ve Gürcistan'da kaçaklarla ilgili bilimsel eserlerden çok, işlenmiş eserler yaratılıp yayımlanmıştır. Kaçaklarla ilgili işlenmiş yayınların büyük çoğunluğunu ise, romanlar oluşturmaktadır.

Kaçaklar hakkında araştırma yapan Rüstem Rüstemzade'nin eserinden anlaşıldığı kadarıyla, kaçaklarla ilgili romanların ilki, Ermeni yazar Hakop Makaşyan'ın 1930 yılında 2 cilt halinde yayımlanan "Kaçak Kerem" adlı romanıdır.¹⁶¹ Rüstemzade, Hakop Makaşyan'ın Ermeni topraklarında Kaçak Kerem hakkında yayılan rivayet, türkû

¹⁶⁰ Turgut Öcal. İğdir Folkloru ve Etnografyası. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1970, ss. 172-178.

¹⁶¹ Rüstem Rüstemzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. Bakü: Gençlik, 1984.

ve destanları toplayarak Kaçak Kerem'in faaliyetlerini, Azerbaycan halkı ile Ermeni halkı arasındaki dostluğu, Kerem'in Ermeni köylülerine yaptığı yardımları, Kerem'in dost ve düşmanlarını konu edinen bu romanı yarattığını belirtmektedir.

Kaçaklar hakkında yazılan romanların bir diğeri, Calal Savadov'un 1944 yılında Bakü'de yayımlanan "Boz Atın Belinde" adlı romanıdır.¹⁶² Calal Savadov'un bu romanı, 1958 yılında "Uşaqgencneşr" ve "Gençlik" matbaaları tarafında kısaltılarak, çocukların okuyabileceği seviyede de yayımlanmıştır.¹⁶³ Romanın bir bölümünün "Azerbaycan Gençleri" gazetesinin 41-42. numaralarında "Boz Atın Belinde Kaçag Nebi" adıyla yayımlanmış olması da eserin geniş yankı uyandırdığını ve ilgi çektiğini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁶⁴ Roman, Kaçak Nebi'nin faaliyetleri ve Hecer'le olan aşkı üzerine yazılmış olup, kaçakların yaşam tarzı ve ruh halini, tabiat unsurlarıyla bütünleştiren sahneleri gözler önüne sermesi ile diğer eserlerden farklılık göstermektedir.

Kaçaklar hakkında Azerbaycan'da yayımlanan ve kendisinden sonra yaratılan eserleri büyük ölçüde etkisi altında bırakan tarihi roman ise, birinci cildi 1986'da; ikinci cildi ise yazarının ölümünden sonra 2000 yılında Bakü'de yayımlanmış olan Ferman Eyvazlı'nın "Kaçag Kerem" adlı iki ciltlik romanıdır.¹⁶⁵ Romanın önsözünü yazan İsmayıl Şıhlı'nın belirttiğine göre, Kaçak Kerem'in doğduğu yer olan Gırag Kesemen'de dünyaya gelen Ferman Eyvazlı, bu iki ciltlik romanı; Kaçak Kerem'le ilgili arşiv belgelerini inceleyerek, Kaçak Kerem'in yaşayıp faaliyet gösterdiği yerleri gezerek ve halk arasında dolaşan anlatımları toplayarak yazmıştır. Ferman Eyvazlı'nın romanının 1986'da yayımlanan birinci cildi; "Prolog-Gefıl Gonag", "Kesemen'de Şimşek Çahdı", "Ganlı Gar", "Zamanın İki Rengi", "Sessiz Gülleler", "Peleng Ovu", "Fra Diavolo", "Bir Ömür Yolu", "Kerem Meydanı", "Gurbet Havası", "Canlı Tufan" ve "Divansız Divan" adlı bölümlerden, ikinci cildi ise "Düyünlü Günler", "Bir Kise

¹⁶² Calal Savadov. Boz Atın Belinde. Bakü: Azərneşr, 1944.

¹⁶³ Calal Savadov. Boz Atın Belinde Kaçag Nebi. Bakü: Gençlik, 1958; Calal Savadov. Boz Atın Belinde Kaçag Nebi. Bakü: Uşaqgencneşr, 1958.

¹⁶⁴ Calal Savadov. "Boz Atın Belinde Kaçag Nebi". Azerbaycan Gençleri, S.41-42, 1967, ss.3-4.

¹⁶⁵ Ferman Eyvazlı. Kaçag Kerem (roman). Bakü: Yazıçı, 1986; Ferman Eyvazlı. Kaçag Kerem (İkinci Hisse). Bakü: Ebilov, Zeynalov ve Oğulları Matbaası, 2000.

Gızıl” ve “Ağanın Ölümü” adlı bölümlerden oluşmaktadır. Romanın birinci cildi, Kaçak Kerem’in Kuzey Azerbaycan’daki; ikinci cildi ise, Güney Azerbaycan’daki faaliyetlerini içermektedir. Romanda her ne kadar ayrı bölüm adları bulunsa da bütün bu bölümler, Kaçak Kerem’in faaliyetleri, dönemin tarihi ve sosyal dokusu etrafında bütünlük göstermektedir.

Roman, işlenmiş bir eser olmasına rağmen, XIX. yüzyılda Azerbaycan’da ve İran’da yaşanan siyasi ve sosyal olayları yansıtmaları bakımından da önemli bir eserdir. Romanın birinci cildinde, XIX. yüzyılda Kuzey Azerbaycan köylülerinin iktisadi ve sosyal yaşantısı, hükümetin uyguladığı siyaset, köylülerin kaçakları kendileri için kurtuluş ümidi olarak görüp onlara saygı göstermeleri işlenmektedir. Romanın birinci cildindeki “Gefil Gonag” adını taşıyan ve hükümetin Kaçak Kerem’i yakalamak adına aldığı tedbirleri gösteren bölümü, o dönemde hükümetin kaçaklara bakış açısını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Romanın ikinci cildinde ise Ferman Eyvazlı, dönemin sosyal ve siyasi yapısını Kaçak Kerem’in fikirleri altında değerlendiriyor gibidir. Kerem’le Nesreddin Şah’ın romandaki konuşmaları bu yönden dikkat çekicidir. Romanın ikinci cildinde Rusya’nın yürüttüğü siyaset, Azerbaycan’ın kuzey ve güney olarak ikiye ayrılması, devlet adamlarının yetkinlikleri, Fars diline önem verilerek halkın kendi dilini unutması vb. gibi konular, devrin tarihi ve siyasi dokusunu gözler önüne sermektedir.

Ferman Eyvazlı’nın “Gaçag Kerem” adlı romanının birinci cildi, Yusuf Gedikli tarafından da Türkiye Türkçesine aktarılıp, Kültür Bakanlığı Yayınları arasından, 1994 yılında Ankara’da yayımlanmıştır.¹⁶⁶

Azerbaycan’da yayımlanan romanlardan bir diğeri ise, 1991 yılında Bakü’de yayımlanan Şemistan Esgerov’un “Haçadağ” adlı romanıdır.¹⁶⁷ Şemistan Esgerov, “Haçadağ” romanında, Kaçak Kerem’in dedesi Molla Zal’dan başlayarak, neslinin kaçaklık faaliyetlerini, Kafkaslarda, İran ve Dağıstan’da başlarından geçen olayları, Kerem’in ailesinin Hatem Ağa ve onun varisleriyle mücadelelerini ele almaktadır. Romanının Kaçak Kerem ve neslinin Kafkaslardaki faaliyetlerini anlatan bölümleri,

¹⁶⁶ Ferman Eyvazlı. Gaçag Kerem. Azerbaycan Türkçesi’nden Aktaran: Yusuf Gedikli. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi, 1994.

¹⁶⁷ Şemistan Esgerov. Haçadağ. Bakü: Gençlik, 1991.

XIX ve XX. yüzyıllarda Azerbaycan’da yaşanan sosyal ve siyasal olayları gözler önüne sermekten çok, kişiler arası mücadelelere ağırlık vermişken, Kaçak Kerem ve ailesinin İran’da geçen faaliyetlerini anlatan bölümleri, dönemin siyasi ve sosyal yapısını daha iyi aksettirir niteliktedir.

Veli Lembeli’nin 1999 yılında Bakü’de yayımlanan “Dağlarda Kişnerti” adlı romanı da kaçaklar hakkında yayımlanmış tarihi bir romandır.¹⁶⁸ “Dağlarda Kişnerti” adlı romanında Veli Lembeli, Kaçak Kerem’in Azerbaycan’da ve İran’da yaptığı faaliyetleri ele alarak; Kaçak Kerem ile İsrafil Ağa’nın aileleri arasındaki düşmanlıktan yola çıkıp, devrin siyasi ve sosyal görünümünü gözler önüne sermektedir. “Dağlarda Kişnerti” romanını diğer romanlardan ayıran en temel özellik, romanın halk hikâyesi üslubuna yakın bir üslupla yazılmış olmasıdır. Veli Lembeli’nin romanın başında yazmış olduğu girişten, bu romanı yazarken Kaçak Kerem’in Gazah’ta yaşayan kızı Bahar ve Âşık Gemli Hüseyin gibi pek çok kişinin anlatımlarından istifade ettiği anlaşılmaktadır. Âşık Gemli Hüseyin’in Kaçak Kerem hakkında Azerbaycan’da en kapsamlı halk hikâyesi anlatıcısı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Veli Lembeli’nin Gemli Hüseyin’den dinlediklerinin etkisiyle romanını halk hikâyesi üslubuna yakın bir üslupla yazmış olması muhtemeldir.

Azerbaycan’da kaçaklarla ilgili 2003 yılında yayımlanan eserlerden biri de Hüseyinbala Oruclu’nun “Düşmen Gardaşlar” adlı manzum romanıdır.¹⁶⁹ “Düşman Gardaşlar” romanı, 23.12.1987 yılında Hüseyinbala Oruclu tarafından elyazması olarak yazılmış, kendisinin ölümünden sonra 2003 yılında ise kitap halinde yayımlanmıştır. 1929 yılında Gırag Kesemen köyünde doğan ve aynı zamanda bir halk şairi olan Hüseyinbala Orucoğlu, Kaçak Kerem ile İsrafil Ağa arasındaki mücadeleyi, Gehreman Musa (1923-1999), Danende Mehemed (1885-1961), Möyleşoğlu Mehemed (1883-1973), Selim Bey (1884-1974), Eliyev Tanrıverdi (1890-1974), Mehmedli Abdulla Nebi oğlu (1860-1947), Saraloğlu İsgender (1861-1946), Abbasov Tanrıverdi (1905-1988), Orucoğlu Abdurrahman (1892-1969), Meşedi Hüseyin oğlu Helilov ve Zeynalov Zeynalabdın (1875-1981) adlı kişilerden dinlemiş ve dinlediklerinin ışığında bu manzum romanı yazmıştır. Hüseyinbala Oruclu, yazdığı manzum romanda diğer

¹⁶⁸ Veli Lembeli. Dağlarda Kişnerti. Bakü: Yurt, 1999.

¹⁶⁹ Hüseyinbala Orucoğlu. Düşman Gardaşlar, Poema. Bakü: Şirvanneşr, 2003.

eserlerden farklı olarak Kaçak Kerem ile İsrail Ağa'nın düşmanlığından çok, birbirine saygılı ve insani değerler çerçevesinde yaklaşan iki kahraman olmaları üzerinde durmuştur. Bu içeriğin, romanın “Düşmen Gardaşlar” adıyla da birebir örtüşmesi dikkat çekicidir. Bunun yanında Hüseyinbala Oruculu'nun manzum romanı, devrinin siyasal ve sosyal yapısını, Gırag Kesemen köyü çerçevesinden gözler önüne sermesiyle de önem kazanmaktadır.

Kaçaklarla ilgili işlenmiş eserlerin bir diğeri, Eli Gurban Dastançı'nın 2003 yılında Bakü'de yayımlanan “Deli Alı Dastanı” adlı kitabıdır.¹⁷⁰ Kitap, Eli Gurban Dastançı'nın Kaçak Deli Alı hakkında halk arasında dolaşan anlatımları toplayıp bu anlatımlar ışığında yarattığı manzum bir roman şeklindedir. “Deli Alı Dastanı” adlı kitap, Eli Gurban Dastançı'nın Deli Alı hakkında bilgiler verdiği “Önsöz” kısmından ve Deli Alı'nın oğulları Cahangir ve Mehemed'in tanıtımıyla başlayarak Deli Alı'nın faaliyetlerini, affedilmesini, Âşık Elesger ile düğünlerde bir araya gelmesini ve aralarındaki ilişkiyi, Deli Alı'nın diğeri bir kaçak olan Gandal Nağı ile alakasını anlatan bölümlerden oluşmaktadır. Eli Gurban Dastançı'nın “Deli Alı Dastanı” adlı kitabı, sanatsal yönünden çok, Deli Alı hakkında yaratılan “Âşık Elesger'le Deli Alı” ve “Deli Alı ile Âşık Elesger'in İkinci Görüşü” adlı hikâyelerdeki görüşmelerin 1875 ve 1914 tarihlerinde gerçekleştiğini ortaya çıkarması açısından önem taşımaktadır.

Eli Gurban Dastançı'nın “Deli Alı Dastanı” adlı kitabının en önemli yönlerinden biri ise, “Âşık Elesger'le Deli Alı” ve “Deli Alı ile Âşık Elesger'in İkinci Görüşü” adlı hikâyelerde geçen ve Âşık Elesger tarafından yazılmış olan şiirlerin bazı sözcüklerinin yazıya geçirilirken yanlış yazıldığını ortaya çıkarmasıdır. Âşık Elesger'in yakınlarından aldığı bilgiler ışığında Eli Gurban Dastançı, Deli Alı ile Gandal Nağı'nın ilişkisini gösteren şiirdeki mısraların yazıya geçirilen hikâyelerde “Günün günorta vahtında/Geldi Alı'nın destesi” veya “Günün günorta vahtında/Geldi Nağı'nın destesi” şeklinde verildiğini; aslının “Günün günortası geldi/Gandal Nağı'nın destesi” şeklinde; yine “Zerbinden dağlar titreşir/Bergin direhşanı kimi” mısralarının aslının ise “Zerbi dağları titredir/Bergin direhşanı kimi” şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir.

¹⁷⁰ Eli Gurban Dastançı. Deli Alı Dastanı. Bakü: İsmayıl Neşriyat-Poligrafiya Müessesesi, 2003.

I.1.3.2. Tiyatro Eserleri:

Kaçaklarla ilgili Azerbaycan'da, Ermenistan'da, Gürcistan'da ve Rusya'da tiyatro eserleri de yazılmış ve bu eserlerin çoğu sahnelenmiştir.

Kaçaklarla ilgili tiyatro eserlerinin en önemlisi, Necef Bey Vezirov'un 1912 yılında yazdığı "Keçmişte Kaçaglar" adlı tiyatro eseridir.¹⁷¹ Beş perdeden oluşan eserinde Vezirov, kaçak hareketinin oluşmasına sebep olan sosyal ve siyasal ortamı, eserin ana kahramanları olan Camal Bey ve İvan Bey arasındaki düşmanlığı merkez alarak anlatmakta ve Camal Bey tiplmesiyle Kaçak Kerem'in Kafkaslarda yaptığı faaliyetleri gözler önüne sermektedir. Eserde her ne kadar kahramanların isimleri farklı da olsa, anlatılan olayların tümü, Azerbaycan kaçaklarından Kacak Kerem'in faaliyetleriyle birebir örtüşmektedir.

Rüstem Rüstemezade de Necef Bey Vezirov'un "Keçmişte Kaçaglar" adlı tiyatro oyununun Kaçak Kerem'in faaliyetlerini tiyatrolaştırdığını "El Gehrmanları Halg Edebiyatında" adlı çalışmasında ileri sürmektedir.¹⁷² Rüstem Rüstemezade, yaptığı incelemeler sonucunda, Necef Bey Vezirov'un eserinin adını ilk olarak "Keremler" koyduğunu, sonra bu ismin yerine "Otuz Yıl Bundan Egdem" adını kullanmayı uygun gördüğünü ve nihayetinde eserin adının "Keçmişte Kaçaglar" şeklinde netleştirildiğini belirtmektedir. Bunun yanında Rüstem Rüstemezade; eserin ilk yayımlandığı yıllarda kahramanlardan birinin adının İsrefil Bey olması, Necef Bey Vezirov'un Kerem'in faaliyet gösterdiği Dilican Deresi'nde ve Karakoyunlu ormanlarında orman beyi olarak görev yapması, eserde Camal Bey'in başına gelenlerle ilgili olayların Kaçak Kerem'in başından geçen olaylarla birebir örtüşmesi gibi benzerliklerden yola çıkarak, bu tiyatro eserinin Kaçak Kerem hakkında yazıldığını öne sürmektedir.

Kaçaklarla ilgili tiyatro eserlerinden biri de Rüstem Rüstemezade'nin belirttiğine göre, Gürcü Vano Yestafyeviç Mçedlişvili'nin XX. yüzyılın ilk yıllarında yazdığı Kaçak Kerem adlı dramıdır. Rüstem Rüstemezade, dört perdeden oluşan bu tiyatro eserinin, ilk kez 1912 yılında Tiflis'te, daha sonra ise Azerbaycan Türkçesine aktarılarak Gazah, Nahçıvan ve Bakü'de sahnelendiğini belirtmektedir.¹⁷³

¹⁷¹ F. Gasımezade. Necef Bey Vezirov, Eserleri. Bakü: Azemeşr, 1935.

¹⁷² Rüstem Rüstemezade. age. ss. 91-98

¹⁷³ Rüstem Rüstemezade. age. s. 89.

I.1.3.3. Seyahatnameler:

Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine seyahat eden yerli ve yabancı kişiler de, Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde yaşadıklarını, duyduklarını ve gördüklerini ele aldıkları günlük ve seyahatnamelerinde kaçakları konu etmişlerdir. Bu seyahatname ve günlüklerin büyük çoğunluğu Azerbaycan'a seyahat eden Ruslara ait eserlerdir.

Kaçaklardan bahseden seyahatnamelerin biri, Rüstem Rüstemezade'nin bahsettiği 1887 yılında Rusya'da yayımlanan ve Kaçak Kerem'in kişilik özelliklerinden bahseden S. Filippov'un, "Povolje Don i Kafgaz (Volga'nın Don'u ve Kafkasyası)" adlı seyahatnamesidir.¹⁷⁴ Kaçak Kerem'in kişilik özellikleri üzerinde duran bu seyahatname, Kaçak Kerem'le ilgili anlatımların en çok Borjomi kentinde yaygın olduğu tespitini yapması açısından dikkat çekicidir.

Gara Namazov'un belirttiği ve kaçakları konu alan seyahatnamelerden bir diğeri de 1901 yılında Petersburg'da yayımlanan, D. Poxomov'un Kaçak Kerem'in halkın âdet ve anânelerini kabul edip, devrin anlayışına karşı çıkan ve mücadelesinden ne pahasına olursa olsun vazgeçmeyen bir kaçak olduğundan bahseden "Cücertiler yahut Çarlığın Harabaları" adlı eseridir.¹⁷⁵ Gara Namazov'un verdiği bilgilerden, Poxomov'un bu seyahatnamesinde Kaçak Kerem'in yanında Köroğlu'nu da bir kaçak olarak nitelendirdiği görülmektedir. Yanlış olan bu tespiti, Kaçak Kerem ile Köroğlu hakkında anlatılanlar arasındaki benzerliklerden kaynaklandığı muhtemeldir.

I.1.3.4. Günlükler:

Rüstem Rüstemezade'nin verdiği bilgilere göre, kaçaklar hakkında yazılan eserlerden biri de, kaçaklara karşı mücadele vermek üzere Kafkaslara gönderilen Kazaçkovski'nin 1903 yılında yayımlanan "Razboi na Kavkaze" adlı günlük şeklindeki eseridir.¹⁷⁶ Kaçak hareketinin meydana gelmesinin sebepleri üzerinde de durulan günlükte, bu hareketin ortaya çıkışının, halkın eğitimden ve medeniyetten mahrum olmasına bağlanması ve Kaçak Kerem'in devlet memurları tarafından da kullanılan bir kaçak olduğunun belirtilmesi dikkate değer tespitlerdir.

¹⁷⁴ Rüstem Rüstemezade. age. ss. 110-111.

¹⁷⁵ Gara Namazov. age. ss. 47-48.

¹⁷⁶ Rüstem Rüstemezade. age. s. 91.

I.1.3.5. Hatıra Kitapları:

Kaçaklarla ilgili bir diğer eser de 2001 yılında İran Milli Kütüphanesi Yayınları arasında Tahran’da yayımlanan Kaçak Kerem’in Azerbaycan ve İran’daki faaliyetlerini konu edinen hatıralarından oluşan “Gaçag Kerem (Gafgaz’da 12 İllik Gaçagçılığ Heyatından Hatireler)” adlı kitaptır.¹⁷⁷ Kitap, Kave Beyat’ın bu eserin, İran Milli Kütüphanesi’nin 477 numaralı el yazmasının aktarımı olduğuna dikkat çeken takdim yazısıyla başlamaktadır. Bu kısa takdim yazısını, kitabın düzenleyicisi olan Sirus Sedunedyan’ın Kaçak Kerem hakkındaki fikirlerini sunduğu bölüm takip eder. Bu bölümden sonra Rehim Reisnya’nın yazmış olduğu “Gaçag Kerem Tarih ve Efsaneler Kontekstinde” başlığını taşıyan bölüm gelir. Kaçak hareketinin yayıldığı sahaları ortaya koyması ve kaçak hareketiyle ilgili tarihi bilgiler vermesi açısından bu bölüm büyük bir önem taşımaktadır. Kitabın son kısmında ise, Kaçak Kerem’in ölümünden 12 yıl önce Azerbaycan ve İran’da yaptıklarını bizzat kendisinin anlattığı “Bu Kitap Gaçag Kerem’in Tercüme-yi Halidir” başlığını taşıyan hatıralarına yer verilmiştir. Kitap, Kaçak Kerem’in başından geçen olayları kendi ağzından dile getirmesi ve kaçak hareketinin İran’da nasıl yayıldığını ortaya koyması bakımından önemli bir eserdir.

I.1.3.6. Hikâyeler:

Kaçaklarla ilgili yayımlanan hikâyelerden ilki 1959 yılında “Azerbaycan” dergisinde Hüseyin Mehdi’nin yazdığı “Kerem Efsanesi” adlı hikâyedir.¹⁷⁸ Hikâye, halk arasında Kaçak Kerem ile İsrail Ağa’nın düşmanlığı konusunda anlatılan, Kaçak Kerem’in uyurken İsrail Ağa’nın çadırına baskın yapıp, onu karısının yanında uyuduğu için öldürmemesi olay örgüsünün; kahramanlarının yerleri değiştirilerek, İsrail Ağa’nın Kerem’i öldürmediği şeklini almış halidir. Hüseyin Mehdi’nin halk arasında bilinen bir epizodu tersine çevirip hikâye haline getirmesi ilgi çekici bir yaklaşımdır.

Kaçakları yaşadıkları dönemin siyasal ve sosyal olaylarıyla birlikte değerlendirerek hikâyeler yazan bir diğer yazar da Hüseyin Şihli’dir. Hüseyin Şihli’nin kaçaklık döneminin kaçak, devlet adamı ve hain tipindeki üç karakterini bir araya getiren ve XIX. yüzyılda namus kavramına kaçakların bakış açısını gözler önüne seren

¹⁷⁷ Sirus Sedunedyan. Gaçag Kerem (Gafgaz’da 12 İllik Gaçagçılığ Heyatından Hatireler). Tahran: İran Milli Kütüphanesi Yayını, 2001.

¹⁷⁸ Hüseyin Mehdi. “Kerem Efsanesi”. Azerbaycan Dergisi, 1959, ss. 106-110.

iki hikâyesi vardır. Bu hikâyeler, “Namerd Güllesi” ve “Namus Gaçağı” adlı hikâyelerdir.¹⁷⁹

I.1.3.7. Operalar:

Rüstem Rüstemzade’nin verdiği bilgilere göre, kaçaklar hakkında yaratılan bir başka eser de Gürcü yazarlardan Anton Purtseladze’nin 1885 yılında Kaçak Kerem’in faaliyetlerinden bahseden dört ciltlik “Kaçak Kerem” adlı operasıdır.¹⁸⁰

I.1.3.8. Şiirler:

Mehmed Said Ordubadi’nin “Dilican Yolunda”, S. Vurğun’un “Komsomol Poeması”, O. Sarıvelli’nin “O Yerler” adlı şiirlerinde de kaçakların, adları anılmak suretiyle konu edildikleri Gara Namazov tarafından belirtilmektedir.¹⁸¹

I.1.4. AZERBAIJAN KAÇAK HİKÂYELERİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRMESİ:

Azerbaycan kaçakları hakkında yayımlanmış eserlerle ilgili vermiş olduğumuz bilgiler incelendiğinde, kaçaklar hakkında ortaya çıkarılan eserlerin bir kısmının halk edebiyatı, diğer kısmının ise, çağdaş edebiyat kapsamında değerlendirilebilecek olan ürünler olduğu görülecektir. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğu; kaçakların hayatlarını, kişilik özelliklerini, kaçak düştükten sonra gösterdikleri faaliyetleri ve halkın kaçaklara bakış açısını yansıtmaktan ileri gitmemiştir. Bununla birlikte çağdaş edebiyatta kaçaklarla ilgili işlenmiş popüler eserlerin, halk edebiyatında yaratılmış olan hikâyelere oranla daha fazla sayıda olması dikkat çekmektedir.

Kaçaklarla ilgili metin yayınlarına baktığımızda, metinlerin yazıya geçirilişinde eksiklikler olduğu göze çarpmaktadır. Azerbaycan’da yapılan metin derleme ve yazıya geçirme çalışmaları, metni bir âşıktan dinleyip yazıya geçirmenin ötesinde bir nitelik taşımamaktadırlar. Oysaki metinlerle ilgili tanıtım yaparken belirttiğimiz gibi, bir metnin kendisinin yazıya geçirilmesi kadar onun yaratıcısı, anlatıcısı, anlatım ortamı ve o ortamı etkileyen her türlü etmenin ele alınması; metinlerin daha iyi anlaşılabilmesi

¹⁷⁹ Biz bu hikâyeleri, <http://teatr.forumlari.net/azerbaycan-yazicilari-fl156/ismayil-sixli-t281.html>, adlı web sayfasından yararlanarak incelemiş bulunmaktayız. Siteye tarafımızdan 17.07.2008 tarihindeki girişimizde hikâyeler görülmüştür.

¹⁸⁰ Rüstem Rüstemzade. age. s. 86.

¹⁸¹ Gara Namazov. age. ss. 122-124.

için önemlidir. Bu yönden bakıldığında Azerbaycan'da yürütülen metinlerle ilgili derleme çalışmalarının anlatıcı ve anlatım ortamına yer vermemeleri nedeniyle eksik olduğu söylenebilir.

Kaçaklar hakkında yazılmış olan eserlerle ilgili diğer dikkat çeken yön ise, Rus araştırmacı ve yazarların eserlerinin daha erken tarihli olmasıdır. Biz bu durumun, Azerbaycan yazarlarının Rusya'nın yürüttüğü siyaset ile ilgili duydukları kaygılardan kaynaklandığı kanaatini taşımaktayız. O dönemde Azerbaycan'da eserler yaratan yazarların, hükümet aleyhinde faaliyet gösteren kaçakları tanıtip, sistemin ve onun memurlarının eleştirisini yapmaları birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olabiliirdi.

Azerbaycan'da faaliyet gösteren ve adı kaçak hikâyelerine konu olan Kaçak Kerem, Kaçak Nebi, Kara Tanrıverdi, Kaçak Süleyman, Hacı Tağı, Gandal Nağı, Garay Söyün, Kaçak Yusuf ve Molla Nur adlı kaçaklardan, yayımlanan eserlerde en çok Kaçak Kerem'e yer verildiği görülmektedir. Bunun nedeni bize göre, Kaçak Kerem'in köylü isyanlarının Azerbaycan dışında Rusya'da, İran'da ve Türkiye'de de yoğun bir şekilde varlığını hissettirdiği bir dönemde yaşamış, faaliyet göstermiş bir kaçak olma niteliği taşıması ve bu yönleriyle halkın hafızasında daha derin izler bırakmış olmasıdır.

Kaçaklarla ilgili yazılan eserler içinde gazete yazılarının büyük bir yekûn tuttuğu görünmektedir. Kaçaklar hakkında XIX. ve XX. yüzyıllarda gelişen siyasal ve sosyal birçok haberin yer aldığı gazetelerin başında “Gafgaz”, “Keşköl”, “Narodnaya Volya”, “Zagafgazskaya Reç”, “Nijegorodskoy Listok”, “Kaspi”, “Droeba” ve “İberia” adlı gazeteler gelmektedir.¹⁸² Ancak tanıttığımız eserlere bakıldığında, bu haberlerin dışında da araştırmacıların ve yazarların Azerbaycan, Rusya, İran, Ermenistan ve Gürcistan'da yayımlanan çeşitli gazetelerde kaçaklarla ilgili fikirlerini gazete köşelerinde yayımladıklarını görmekteyiz. Gazetelerin kaçaklar hakkında bu denli esere yer vermesinin nedenlerinin kaçakların ortaya çıktığı dönemden itibaren kaçaklarla ilgili tüm haberlerin gazetelerde yayımlanmasına alışılmış olunması, araştırmacıların gazeteleri seçerek fikirlerini daha geniş okuyucu kitlelerine yayma imkânı bulmaları olduğu söylenebilir. Bunun yanında araştırmacıların, bireysel ürünler yaratıp yönetimin

¹⁸² Gara Namazov. age. s. 13.

dikkatini çekmek yerine; gazete sütunlarından fikirlerini açıklamalarının daha uygun olacağını düşünmeleri ve gazete yayınlarının ülkede daha baskın olarak işleve sahip olması da düşünülebilecek nedenler arasındadır.

Sonuç olarak, bütün bu veriler çerçevesinde Azerbaycan kaçaklarının ortaya çıktıkları ve faaliyet gösterdikleri XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca ve daha sonraki dönemlerde Azerbaycan, Rusya, Türkiye, İran, Gürcistan ve Ermenistan'da birçok eserin konusu olacak kadar derin izler bıraktıklarını söylemek mümkündür.

1.2. BİR ANLATI TÜRÜ OLARAK KAÇAK HİKÂYESİ:

Azerbaycan'da kaçaklarla ilgili anlatmalara baktığımızda bu anlatmalarda ele alınan temel konunun kahramanlık olduğunu görmekteyiz. Türk halk bilgisi türleri arasında kahramanlığı konu edinen belli başlı iki tür vardır. Bunlardan birisi destan, diğeri ise halk hikâyesidir. Çalışmamızın bu bölümünde Azerbaycan kaçak anlatmalarının bu türlerden hangisi içinde değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmaya çalışacağız.

Pertev Naili Boratav, halk hikâyesi türünü şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bu nevin mahsulleri, destanların tereddisinden meydana gelmiş değildir. Belki, eskiden destanların gördükleri vazifeleri üzerlerine almış, yeni ve orijinal bir nevin mahsulleridir.”¹⁸³

Bu tanımlı yaptıktan sonra Pertev Naili Boratav, Köroğlu hikâyeleri ve Dede Korkut Hikâyelerinden itibaren destanın yerini romanın ve hikâyenin “ibtidai” şekli olabilecek bir türün almaya başladığını ve bu türle birlikte destanlardaki “cemiyyetin hariçle mücadelesi (harici düşmanlar olsun, İlahların tayin ettiği mekadderat olsun, tabiatın müthiş kuvvetleri olsun)” yerini “dahili tezadların ve çatışmaların ifadesi”ne bıraktığını belirtmektedir.¹⁸⁴

Fikret Türkmen destanı, “milletlerin tarihinde derin iz bırakmış önemli olayları harikuladeliklerle süsleyerek anlatan uzun, manzum ve milli eserlerdir.” şeklinde

¹⁸³ Pertev Naili Boratav. Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği. İstanbul: Adam Yayınları, 1946. Önsöz, s.1.

¹⁸⁴ Pertev Naili Boratav. age. Önsöz, ss.1-2.

tanımlamakta ve halk hikâyelerinin destandan farklı yönlerini şu şekilde ifade etmektedir:

- a) Tarihi bir vakanın olması şart değildir.
- b) Nazım-nesir karışıktır. Zamanla nesir nazma üstünlük kazanmıştır.
- c) Şahısların ve olayların anlatılmasında realist çizgilere daha çok yer verilmiştir.
- d) Kahramanlıktan çok aşk maceraları konunun ağırlığını teşkil etmektedir.”¹⁸⁵

Fikret Türkmen, destanlarla halk hikâyeleri arasındaki bir diğer farkın, destanların belirli bir daire oluşturmaması, halk hikâyelerinin ise, özellikle aşk konulu olanlarının, böyle bir daire oluşturmamaları olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁶

Metin Ekici, destanı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlarından bazıları yazıya geçirilmiş, bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebi yaratmadır.”¹⁸⁷

Bütün bu tanım ve açıklamalara baktığımızda; destanların ele aldıkları mücadelenin dışa dönük mücadeleler olduğu, toplumda yaşanan sosyal olaylar sonucunda toplum içi çatışmaların yaşanmadığı bir dönemin ürünü olduğunu ve bu yüzden destanlarda yaşanan mücadelelerin milletin veya toplumun tamamını ilgilendiren mücadeleler olduğunu görüyoruz.

Halk hikâyeleri ise toplumsal yaşamda gelişen birtakım olaylar sonucunda destanlardaki dış güçlerle mücadelenin yerini iç çatışmaların aldığı döneme ait olan bir türdür.

¹⁸⁵ Fikret Türkmen. Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin). Ankara: Akçağ Yayınları, 1995. Giriş, s.XI.

¹⁸⁶ Fikret Türkmen. Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin). Giriş, s.XI.

¹⁸⁷ Metin Ekici. “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II”. Milli Folklor, S. 54, 2002. s.18.

İki tür arasındaki geçişe baktığımızda halk hikâyesinin zamanla destanın yerini almış olan bir tür olduğunu görmek mümkündür.

Bu açıklamalar doğrultusunda Azerbaycan'da kaçaklarla ilgili anlatmalara baktığımızda, anlatmalarda 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanmış olan tarihî olayların etkisiyle toplumda meydana gelen iç çatışmalar sonucunda kaçak adı verilen tiplerin ortaya çıktığını ve bu tiplerin adları etrafında birtakım anlatmalar yaratıldığını görüyoruz. Kahramanlık konusunu içeren bu anlatmalar dışa dönük, sonuçlarıyla tüm toplumu ilgilendirecek olağanüstülüklerle işlenmiş mücadeleleri değil, toplumda iç çatışmaların yaşandığı, olağanüstülük unsurlarından çok, tarihte yaşanmış gerçek olayları ele alan ve toplumun tamamı adına olmayıp belirli bir kesimini temsil eden mücadeleleri yansıtır.

Azerbaycan'da halk hikâyesi terimi yerine farklı terimler kullanılmaktadır. Bu terimler hakkında bilgi veren M.H. Tehmasib, ilk olarak bu türe Dede Korkut Hikâyelerinde “boy” dendiği, Dede Korkut hikâyelerinin sonunda geçen “Dedem Korkut geldi, boy boyladı, soy soyladı, bu Oğuznameyi düzdü, koştı, böyle dedi” ifadesinden yola çıkarak bir müddet sonra “oğuzname” olarak adlandırıldığı, daha sonraki dönemlerde “hekâye” veya “hekâyet”, “kıssa”, âşıklar tarafından “nağıl” şeklinde adlandırıldığını, 1917 yılından sonra yapılan inkılâplar çerçevesinde “dastan” teriminin kullanılmaya başlandığını dile getirmektedir.¹⁸⁸

Azerbaycan'da dastan olarak adlandırılan halk hikâyesi hakkında yapılan tasnif çalışmalarına baktığımızda halk hikâyelerinin 3 grupta incelendiğini görmekteyiz. Bu gruplar, temelde 1) Kahramanlık Dastanları, 2) Mehebbet Dastanları şeklinde ele alınmakta ve bazı araştırmacılar tarafından ise bunlara “Aile-Ahlak Dastanları” adı verilen üçüncü bir grup eklenmektedir.¹⁸⁹

Azerbaycan'da yapılan bu tasniflerde araştırmacıların kaçaklarla ilgili anlatmaları “kahramanlık dastanları” içerisinde değerlendirdikleri görülmektedir.

¹⁸⁸ M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). Bakü: ELM Neşriyatı, 1972. s.59.

¹⁸⁹ Bu konuda bk. M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). Bakü: ELM Neşriyatı, 1972. ss.109-110; Azad Nebiyev. Azerbaycan Halg Edebiyatı. Bakü: Elm Neşriyat, 2006. ss.350-351; Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. Bakü: Yazıcı, 1984. s.62; Emine Elgarova, Âşık Seneti. Bakü: Elm Neşriyat, 1996. s.63.

Tehmasib konu ile ilgili şöyle demektedir:

“Köroğlu’ndan sonra Azerbaycan yeni bir muhite dâhil olmuştur. Bu muhitte her şey yenilendiği gibi hâkim tabakalara, hâkim kanun-kaidelere karşı mücadele de yeni husisayetler taşımıştır. Bu devirde bir grup kaçak destanları yaratılır. Bunlar da tarihi kahramanlık destanlarıdır. Kaçak Kerem, Kaçak Tanrıverdi, Gandal Nağı, Kaçak Nebi bunlardandır.”¹⁹⁰

Azad Nebiyev, kaçak anlatmalarını kahramanlık destanları içinde değerlendirerek görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Adi kahramanlık hadiseleri çerçevesinde yaratılan destancılığın tarihi ise öyle çok uzaklara gitmez. Onlar XIX. asrın ikinci yarısından sonra meydana çıkan sömürge siyasetine ve yerli zulme karşı yaşanan hadiseler, Kuzey Azerbaycan’da Sovyet hâkimiyeti, Güney’de ise Meşrutiyet hareketine bağlı hadiseleri kapsar.”¹⁹¹

Kaçak anlatmaları hakkında en geniş araştırmayı yapmış olan Rüstem Rüstemzade, Azerbaycan’da yaratılan kahramanlık konulu halk hikâyelerinin genel özelliklerini şu şekilde dile getirmektedir:

1. Hikâyelerin hepsinde tarihte yaşanmış bir tarihî hadise vardır.
2. Bu hikâyelerde yer alan başkahraman, tarihî şahsiyetin prototipidir. Bu şahsiyet başkalarının yardımı ile tarihte ve tarihî belgelerde kendi aksini bulmuştur.
3. Başkahramanın doğduğu yer, ülke ve mücadelelerini verdiği araziler bellidir.
4. Hikâyeler çeşitli hacme, belirli bir konuya, kompozisyona, siyasî ve sosyal bir içeriğe sahiptir.
5. Hikâyelerde nazım ve nesir bir arada kullanılır.
6. Bu hikâyelerin amacı; “vatana ve halka duyulan sevgi hissini aşmak”, “insan haysiyetini ve şerefini korumak”tan ibarettir. Hikâyelerin konusu ise siyasî eşitsizliğe karşı mücadeledir.¹⁹²

Bu özellikler çerçevesinde kahramanlık konulu hikâyeleri tasnif eden Rüstemzade, hikâyeleri üçe ayırmaktadır:

¹⁹⁰ M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Destanları (Orta Esrlər). ss.173-174.

¹⁹¹ Azad Nebiyev. Azerbaycan Halg Edebiyatı. s.353.

¹⁹² Rüstem Rüstemzade. Azerbaycan Tarihi Kahramanlık Destanları. s.28.

1. Köylü hareketi ile ilgili dastanlar,
1. Özgürlük uğrunda mücadele dastanları,
2. Harbî dastanlar.¹⁹³

Yazar, bu tasnif içinde kaçak anlatmalarını “köylü hareketi ile ilgili dastanlar”ın içinde değerlendirmektedir.

Türkiye’de halk hikâyeleri konusunda yapılan tasnif çalışmalarında da kaçak hikâyelerinin ele alındığını görüyoruz.

Kaçak hikâyelerine tasnifinde yer veren Pertev Nali Boratav halk hikâyelerini ana hatlarıyla şu şekilde tasnif etmiştir:

“I. Kahramanlık Hikâyeleri

- A. Köroğlu Kolları
- B. Diğer Kahramanlık Hikâyeleri

II. Aşk Hikâyeleri

- A. Kahramanı Muhayyel Olanlar
- B. Yaşadıkları Muhakkak Olanlar

III. Bu Kategorilere Tamamıyla Girmeyen Hikâyeler

- A. Aşk Maceraları
- B. Meşhur Kaçaklara (Eşkîyalara) ve Kabadayılara Ait Hikâyeler”¹⁹⁴

Pertev Naili Boratav III. grup içinde ele aldığı ve “Bu Kategorilere Tamamıyla Girmeyen Hikâyeler” dediği hikâyelerin çoğunlukla kısa hikâyeler olup “serküşte” veya “kaside” adı ile adlandırıldıklarını dile getirmektedir.¹⁹⁵

Nerin Köse, halk hikâyelerini şekil, hacim ve konularına göre 3 grup altında tasnif etmiştir:

Şekil özelliklerine göre halk hikâyeleri;

“I. Türkülü halk hikâyeleri

- A. Klasik halk hikâyeleri
- B. Kasideler (serküşteler)

¹⁹³ Rüstem Rüstemzade. Azerbaycan Tarihi Gehrmanlığı Dastanları. s.30.

¹⁹⁴ Pertev Naili Boratav. age. ss.29-30.

¹⁹⁵ Pertev Naili Boratav. age. s.30.

- C. Bozlaklar
- II. Türküsüz hikâyeler
 - A. Karavelliler
 - B. Kara hikâyeler
- Hacim özelliklerine göre halk hikâyeleri;
 - I. Uzun Halk Hikâyeleri
 - II. Kısa Halk Hikâyeleri
 - A. Kasideler
 - B. Kara Hikâyeler
 - C. Karavelliler
 - D. Bozlaklar
- Konularına göre halk hikâyeleri;
 - I. Aşk Hikâyeleri
 - A. Kahramanı Muhayyel Olan Hikâyeler
 - B. Âşık-Saz Şairlerinin Hayat Hikâyeleri
 - II. Kahramanlık Hikâyeleri
 - A. Köroğlu Kolları
 - B. Diğer Kahramanlık Hikâyeleri
- III. Realist Hikâyeler.”¹⁹⁶

Nerin Köse, yaptığı bu tasnifte şekil özellikleri bakımından kaçak hikâyelerinden Kaçak Kerem ve Kaçak Nebi gibi kaçak hikâyelerini türkölü hikâyelerden kasideler (serküşteler) grubu içinde ele almıştır.

Nerin Köse, “Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler” adlı tez çalışmasında “kaside” adı verilen hikâyeleri şu şekilde tanımlamaktadır:

“Az sayıda, bazen bir tek türkünün etrafında meydana gelmiş küçük hikâyelere Kuzeydoğu Anadolu’da “kaside” denmektedir. Bunlar bir efsaneden, bir masaldan veya gerçek hayattan alınmış olay ve olaylar çerçevesinde örülmüş, yapısı basit anlatılar

¹⁹⁶ Nerin Köse. Araştırmalar I. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 1996. s.12.

olup, türkülerıyla birlikte 1-2 saatlik bir süre içinde anlatılabilirler. Bu tür hikâyeler “sergüzeşt”ten bozma “serküşte” ve “kıssa” adıyla da bilinmektedir.”¹⁹⁷

Bu tanımlamayı yaptıktan sonra Köse, kasidelerin şekil ve tür gibi özellikleri üzerinde durarak şu tespitleri yapmaktadır:

1. Kasidelerde asıl olan kısım nesirdir. Türkülerin gayesi hikâyeyi süslemek ve canlandırmaktır. Metinden nazım kısımları çıkarılınca hikâyenin bütünlüğü bozulmaz.

2. Kasidelerin giriş bölümünde “zamanın biriyle”, “zamanın birinde”, “zamanın bir vaktinde”, “Bir Bey Böyrek varmış”, “Diyarbakır’da Ali İzzet Bey namıyla marif birisi vardı” şeklinde başlangıç formelleri vardır. Bu giriş kısmından sonra ise hikâyelerde “kahramanın ailesinin tanıtılması”, “kahramanın evlenmesi”, “kahramanın evden ayrılması”, “Âşık gurbette iken sevgilisinin başka birine verilmesi”, “kahramanın memleketine dönüşü” ve “sonuç” bölümleri gelmektedir.

3. Kasidelerin konuları aşk, iktidarsızlık, çocuksuzluk, hem aşk hem de kahramanlık şeklindedir. Burada ele alınan aşk, “idealize edilmemiş” bir aşktır.

4. Kasidelerin teşekkülü konusuna bakıldığında Bey Böyrek gibi bazı kasidelerin konularının halk hikâyelerinden gelmesi ile birer kara hikâye iken aralarına türkülerin yerleştirilmesi şeklinde, bir kısmının Doğu Anadolu’da anlatılan sözlü rivayetlerin veya mevzuların, küçük türkölü hikâyelerin klasik halk hikâyelerindeki motif ve epizotlarla zenginleşmesi şeklinde, bir kısmının ise “Ali Rıza ile Nimet Kız” hikâyesinde olduğu gibi gerçekten yaşanmış bir olayı ele aldıkları görölmektedir.¹⁹⁸

Kasidelerin halk hikâyelerinden farkı konusunda ise Nerin Köse, iki unsur üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi kasidelerin 1-2 saat içinde anlatılabilecek, halk hikâyelerinde bulunan epizot ve motiflerin bulunmadığı kadar “hacim bakımından kısa olmaları” diğeri ise “muhtevalarının farklı” olmasıdır.¹⁹⁹

Bütün bu açıklamalar doğrultusunda kaçak anlatmalarına baktığımızda;

Kaçak anlatmalarının, Kaçak Nebi’nin Ehliman Ahundov varyantında olduğu gibi 89 şiirin okunması ile oluşabilecek kadar şiir unsurları bulunan ve 400 sayfa

¹⁹⁷ Nerin Köse. Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989. s.60.

¹⁹⁸ Nerin Köse. Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler. ss.61-79.

¹⁹⁹ Nerin Köse. Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler. s.79.

civarında tutacak kadar büyük hacme sahip ve âşıklar tarafından günlerce anlatılabilecek uzunlukta olanları vardır. Kaçak hikâyeleri, kasideler kadar kısa hikâyeler değildir.

Kaçak anlatmaları, nazım-nesir karışık olarak anlatılmışlardır. Kasidelerde şiir kısımlar nesir kısımlar kadar önemli değildir ve hikâyeden atıldığında hikâyenin anlatımında bir eksiklik yaratmazlar. Kaçak hikâyelerinde ise nazım kısımlar nesir kısımlar kadar önemlidir. Hikâye kahramanlarının duygularını dile getirmeleri bakımından nesirle ifade edilemeyen bölümleri nazım unsurları tamamlar. Hacı Tağı, Kaçak Yusuf ve Tanrıverdi gibi kaçak hikâyelerinde nesir kısımlar kadar nazım unsurlarına da rastlanmaktadır. Nazım kısımlar hikâyeden çıkarıldığında hikâyelerin anlatım yapısında bozulmalar meydana gelir. Nazım ve nesir kısımları bir bütünlük çerçevesinde hikâyelerde yer almaktadır.

Kaçak hikâyelerinde ele alınan konular, tarihte yaşanmış gerçek konulardır. Hikâyelerde toplum içinde yaşanmış olan bir iç çatışmayı yansıtan, eşitsizliğe karşı verilen bir mücadele söz konusudur.

Kaçak hikâyelerinin, yapı bölümünde de ortaya koyduğumuz gibi, kalıplaşmış bir yapısı vardır.

Kaçak hikâyelerinde ele alınan zaman ve mekân belirli yerlerdir. Kasidelerdeki gibi “zamanın birinde” ifadelerine kaçak hikâyelerinde rastlanmaz. Hikâyelerde geçen olayların yaşandığı zaman, 18. ve 19. yüzyıllardır. Bazı hikâyelerde bu zaman ifadesinin yıl yıl belirtildiği görülmektedir. Hikâyelerde olaylar, Azerbaycan, İran, Türkiye, Gürcistan vb. gibi gerçek mekânlarda geçmektedirler.

Kaçak hikâyelerinden Kaçak Nebi hikâyesine baktığımızda, hikâyenin bazı kolları ayrılmış olarak yazıya geçirildiğini görmekteyiz.

Sonuç olarak, Azerbaycan kaçak hikâyelerinin “kaside” veya “sergüšte” adı verilen kısa hikâyeler grubu içinde değil, kahramanlık konulu halk hikâyeleri içinde ele alınması gerektiği kanaatini taşıyoruz. Bu doğrultuda kaçak hikâyelerini, Azerbaycan’da 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan siyasi ve sosyal olayları konu edinen; halkın kahramanlık duygularını pekiştirme işlevine sahip olan, nazım ve nesir karışık olarak yaratılmış kahramanlık hikâyeleri şeklinde tanımlamayı uygun görüyoruz.

Tanımını bu şekilde yaptığımız Azerbaycan kaçak hikâyelerinin şekil, yapı, konu ve işlev özellikleri ise şu şekildedir:

Şekil bakımından kaçak hikâyeleri;

✓ Kaçak hikâyelerinin kimi metinleri uzun, kimileri ise kısadır. Kaçak hikâyelerinin hacim bakımından uzun veya kısa olması, anlatıcıya bağlıdır. Hikâyelerin “kahramanın mücadeleleri”ni anlatan bölümü, anlatıcı tarafından ne kadar geniş tutulursa hikâye de o kadar uzayabilmektedir.

Yapı Bakımından Kaçak Hikâyeleri:

✓ Kaçak hikâyeleri, nazım ve nesir karışık olarak anlatılan hikâyelerdir. Hikâyelerde kahramanların duygu ve düşüncelerinin ifade edileceği bölümler şiirle, olayların anlatıldığı bölümler ise nesirle ifade edilmiştir. Nazım kısımlar, hikâyenin nesir kısımlarında anlatılan olaylarla bağlantılı olarak anlatılan, hikâyeden çıkarıldıklarında anlatımda noksanlık yaratan kısımlardır.

✓ Hikâyelerde, farklı farklı bölgelerde yaratıldıkları için şive farklılıkları görülse de genellikle anlaşılır bir Azerbaycan Türkçesi kullanılmıştır. Bununla birlikte Arapça ve Farsça kelimelerin de hikâyelerde yer aldığı görülebilmektedir.

✓ Hikâyelerde “size haberi kimden vereyim?”, “sabah olur, üzerinize çok hayırlı sabahlar açılsın”, “derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçmek” ve “az giderler, çok giderler, dere tepe düz giderler” gibi kalıp ifadelere; hikâye anlatıcısının olaylar hakkında kendi yorumlarına yer verdiği “düşmanın ömrü tamamlansın, söz tamamlanır” gibi ifadelere; atasözleri ve deyimlere de rastlanmaktadır.

Konu Bakımından Kaçak Hikâyeleri:

✓ 18. ve 19. yüzyıllarda Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’ı işgali ile yaşanan ekonomik olaylar

✓ 18. ve 19. yüzyıllarda Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’ı işgali ile yaşanan siyasi olaylar

✓ 18. ve 19. yüzyıllarda Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’ı işgali ile ortaya çıkan toplumsal sınıflaşmalar

✓ 18. ve 19. yüzyıllarda Azerbaycan’daki toprak mülkiyeti

✓ Toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik

✓ Kaçaklık olgusu

- ✓ Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması
- ✓ Ağalık ve beylik sistemi
- ✓ Halkın gördüğü zulüm ve işkenceler
- ✓ Köylülerin yaşam şekli

İşlev Bakımından Kaçak Hikâyeleri:

- ✓ Kahramanlık duygularını pekiştirmek
- ✓ Haksızlığa boyun eğmemek gerektiğı yönünde bir bilinç oluşturmak

II. BÖLÜM: AZERBAYCAN ÂŞIKLIK GELENEĞİ VE KAÇAK HİKÂYELERİ

II.1. AZERBAYCAN ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ:

Âşıklık; büyücülük, bilgelik ve şairlik mesleklerini bünyesinde barındıran Şaman, Kam ve Ozan geleneğinin, Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra almış olduğu son şeklidir. Âşık terimi, Türk boy ve topluluklarında “şaman”, “akın”, “bahşı”, “cırav”, “şeşen” ve oyun gibi birçok adla adlandırılmış ve zaman içinde coğrafi ve kültürel pek çok unsurun etkisiyle farklı şekiller alıp günümüze kadar ulaşmıştır.²⁰⁰

Âşık terimi, Azerbaycan’da 16. yüzyıldan sonra İslamiyet’in kabulü ile kullanılmaya başlanmış, 16. yüzyıla kadar bu terim yerine “şaman”, “kam”, “bahşı”, “varsag”, “ozan”, “dede”, “lele”, “pirustad”, “ağsakal”, “uğurustad”, “pirbaba” ve “yanşag” terimleri kullanılmıştır.²⁰¹

²⁰⁰ M. Fuad Köprülü. Türk Saz Şairleri. İstanbul: Güven Basımevi, 1962; M. Fuad Köprülü. Edebiyat Araştırmaları I-II. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989; Prof. Dr. Karl Reichl. Türk Boylarının Destanları, Çeviren: Metin Ekici. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002; Prof. Dr. Umay Günay. Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999; Doç. Dr. Erman Artun. Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001; Prof. Dr. Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. C.3. 2003. ss.507-626; Dilaver Düzgün. “Âşık Edebiyatı”. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004; Emine Elgarova, Âşık Seneti. Bakü: Elm Neşriyat, 1996; Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. Bakü: Yazıcı, 1984; Gara Namazov. Âşığın Sazı ve Sözü. Bakü: Yazıcı, 1980; Meherrem Gasımlı. Ozan Âşık Seneti. Bakü: Uğur, 2003; Nizami Helilov. Âşık Senetinin Teşekkülü. Bakü: BDÜ Neşriyatı, 2003; Hamit Araslı. “Âşık Yaratıcılığı. Bakü: Birleşmiş Neşriyat Matbaası, 1960; Ehliman Ahundov, Tehmasib Ferzaliyev, İsrail Abbasov. Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri I-II. Hazırlayanlar: Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek. İstanbul: Halk Kültürü, C.1. 1985; C.2. 1986.

²⁰¹ Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. s.7; Emine Elgarova. age. ss.13-14; M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halk Dastanları. Bakü: Elm Neşriyatı, 1972, ss.28-29; Hamit Araslı. age. s.5; Meherrem Gasımlı. age. ss.3-82; Nizami Helilov. age. ss.5-48; Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. C.3. 2003. ss.534-536; Ehliman Ahundov, Tehmasib Ferzaliyev, İsrail Abbasov. Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri I. Hazırlayanlar: Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek. İstanbul: Halk Kültürü, 1985, ss.VIII-IX.

Azerbaycan’da da âşıklık sanatı, diğer Türk boy ve topluluklarında olduğu gibi, birçok unsurun iç içe geçmesinden oluşmuştur. Âşıklar, birer bestekâr, anlatıcı ve aktör gibi görülmüş, onlar bu üç unsuru kullanarak, eserlerini ortaya koymuşlardır.²⁰²

Azerbaycan’da âşıklık geleneğinin temsilcisi olan âşıkların ilk görünüşleri, 16. yüzyıldadır. Türklerin İslamiyet’i kabulünden başlayarak 16. yüzyıla gelene kadar geçen dönemi belirsizlik dönemi olarak ifade eden Öcal Oğuz; bu dönemde ozandan âşığa geçişi içeren ve halk şiiri varlığını gösteren Alp Er Tunga Sagusu gibi şiirlerin yaratıldığı, Aprınçur Tigin, Kül Tarkan, Singku eli Tutung, Ki-ki, Pratyaya-Şiri, Asıg Tutung, Çisuya Tutung, Kalım Keyşi ve Çuçu gibi geleneği sürdüren ozanların bulunduğu ve Dede Korkut Hikâyeleri’nin yaratıldığı bir dönem olduğunu belirtmektedir. Yüzyıl hakkında değerlendirmeler yapan Oğuz, bu yüzyılın Azerbaycan’da İslamiyet’in yayıldığı ve İslamiyet’in etkisi ile ozandan âşığa geçişin başladığı, âşıkların hece vezni ile şiirler yazdığı bir dönem olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde ele alınan konuları ise yazar; kahramanlık, tabiat tasvirleri ve beşerî aşk olarak sıralamaktadır.²⁰³

Azerbaycan’da 16. yüzyılın temsilcisi olan âşıklar ise Kurbanî, Gülşad, Lele ve Baba adlı âşıklardır.²⁰⁴

Görüldüğü gibi 16. yüzyıl Azerbaycan âşıklık geleneğinin İslamiyet’in kabulü ile birlikte ozandan âşığa geçme evresini yaşadığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılda âşıkların hece vezni ile şiirler yazdıklarını henüz klasik edebiyatın etkisine girip aruz vezni ile ve klasik edebiyat nazım şekilleri ile eserler vermedikleri bir yüzyıldır.

17. yüzyıl Azerbaycan âşıklık geleneği 16. yüzyıldan farklı bir seyir izlememiştir. Bu dönemle ilgili elde cönklerin ve belgelerin âşıkların eserlerini ve biyografilerini tam olarak ortaya koymada sağlıklı veriler sunmadığı üzerinde duran Öcal Oğuz, dönemle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Bu yüzyıl, gerek Türkiye gerekse Azerbaycan sahasında ozanlıktan âşıklığa geçiş açısından Âşık Edebiyatı’nın kurumsallaşma sürecini tamamladığı ve bu

²⁰² Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. s.63; M.H. Tehmasib. age. s.28; Hamit Arashî. age. s.5.

²⁰³ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. C.3. 2003. ss.535-540.

²⁰⁴ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. ss.542-544.

kurumsallaşma çerçevesinde ilk güçlü temsilcilerini ortaya çıkardığı yüzyıl olarak tanımlanabilir.”²⁰⁵

Gara Namazov, 17. yüzyıl âşıklerinin bir takım gruplara ayrıldıklarını ileri sürer. Yazara göre âşıklar bu dönemde “şehir âşığı ve terekeme” ve “el âşığı” olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Buna göre, şehir âşıkları klasik edebiyat ile yakından ilgi kurdukları için şiirlerinde ve hikâyelerinde divan edebiyatından gelen bu tesiri yansıtırlar. Bu âşıklar; yazara göre türkû, varsağı, semaî ve kalenderi gibi halk şiiri şekillerinden çok klasik edebiyatta kullanılan muhammes, müseddes, müstezad, tahmis gibi şekilleri kullanır ve bu şekillerin âşık edebiyatına da girmesine sebep olurlar. Yazar, bu âşıkların âşık şiiri ile klasik edebiyatın şiir şekillerini birbirine karıştırarak koşma-müstezad, cıgâlı muhammes, müstezad tecnis gibi türler yarattıklarını da ifade etmektedir. Namazov’un “el âşığı” dediği âşıklar ise köylerde köylülerin duygu ve düşüncelerini yansıtarak yaratıcılıklarına devam eden âşıklardır.²⁰⁶

17. yüzyılın belli başlı bilinen temsilcileri ise Tufarganlı Âşık Abbas, Sarı Âşık, Âşık Abdullah, Turab Dede ve Âşık Dostu’dur.²⁰⁷

18. yüzyıl, Azerbaycan âşıklık geleneğinde medrese eğitimi gören âşıkların sayısının arttığı bir yüzyıldır. Bu durum, Azerbaycan âşıklarının kullandıkları dil, şiir şekilleri ve ölçü bakımında klasik edebiyatın temsilcisi olan şairlere yaklaşmalarında büyük artışın olmasına neden olmuştur. Bu dönemde Azerbaycan âşık şiirinde hem aruzla hem de heceyle yazılan şiirlere; “gazel”, “divanî”, “semaî” ve “muhammes” gibi türlerin yaygın bir biçimde kullanılmasına rastlanmaktadır. Âşıkların “sevgili anlayışı”, “zamandan ve felekten şikâyet”, “çevreden memnuniyetsizlik” ve “ayrılık” gibi konuları ele alış tarzlarının klasik şairlerin konuya bakışına doğru eğilim gösterdiğini belirten Öcal Oğuz, bu yüzyılda Azerbaycan âşıklık geleneğinin “klasik şiir ekseninde âşık edebiyatı” ve “ozanlık geleneği ekseninde âşık edebiyatı” olarak iki ayrı mecrada ilerleyen bir nitelik taşıdığını dile getirmektedir.²⁰⁸

²⁰⁵ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. s.555.

²⁰⁶ Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. ss.70-72.

²⁰⁷ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. s.559; Hamit Araslı. age. s.56.

²⁰⁸ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. ss.570-571.

Azerbaycan âşık şiirinin 18. yüzyıldaki gelişimi hakkında görüş sunan Gara Namazov, medreselerin kurulması ile ilim sahalarının genişlediğini, Azerbaycan Türkçesi ile el yazmalarının yaratılmasına ilginin arttığını, hece vezni ile şiirler yazılmaya devam edildiğini, şekil bakımında âşık şiirinin zenginleştiğini ve halk hikâyelerinin daha iyi örneklerinin ortaya çıktığını belirtmektedir.²⁰⁹

Âşık Alı, Dellek Murad, Han Çoban, Heste Gasım, Meşkinli Mehemmed, Molla Panah Vagıf, Mürcüm Kerim, Tilimhan ve Valeh bu dönemde Azerbaycan'da eserler veren âşıklardır.²¹⁰

Görüldüğü gibi 18. yüzyıl Azerbaycan'da medreselerin kurulduğu ve medrese eğitimi alan âşıkların sayısının arttığı bir yüzyıldır. Bu eğitimin âşıklar tarafından alınması, âşıkların klasik edebiyat temsilcilerine yaklaşan tarzda eserler vermelerine, hece vezninin yanında aruz veznini ve klasik edebiyatın “gazel”, “divanî”, “semaî” ve “muhammes” gibi nazım şekillerini kullanmalarına neden olmuştur.

19. yüzyıl, Azerbaycan'da âşıklar arasındaki ayrımın daha keskin olarak ortaya çıktığı bir yüzyıldır. Gara Namazov, bu dönemdeki âşıkları “üstad âşıklar veya yaratıcı âşıklar”, “el şairleri veya şair âşıklar” ve “şifahi âşıklar” olmak üzere üçe ayırmaktadır. Hamit Arashlı, Azad Nebiyev ve Emine Elgorova, ise âşıkları “yaratıcı âşıklar, üstad âşıklar”, “ıfacı âşıklar” ve “âşık şairler, el şairleri” olarak ayırırlar.

Namazov, 19. yüzyılda Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Tanrıverdi, Kaçak Ali ve Gandal Nağı gibi kaçak hikâyelerinin yaratıldığını belirtip bu hikâyelerin yaratılmasına sebep olan o dönemdeki yaklaşımı şu şekilde ifade etmektedir:

“XIX. asırda Azerbaycan halkının hayat tarzı ve sosyal kuruluşu çok tezatlı ve mürekkep olmuştur. Azerbaycan arazisinin İran ve Çar Rusyası arasında bölüştürülmesi, parçalanmış vahid halkın iki taraftan talan edilmesi, yeni idarelerin istismarı, feodal derebeyliği ve diğer özbaşinalıklar halkı kederlendirir, gazaplandırır. Coşup taşan halk gazabı, özgürlük ümidini mücadele etmekte görür. Kaçaklık ve cengâverlik duyguları dile getirilir.”²¹¹

²⁰⁹ Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. s.77.

²¹⁰ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. ss.575-582.

²¹¹ Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. s.87.

Öcal Oğuz ise bu konudaki görüşlerini “1917 Ekim İhtilali öncesinde, siyasi otorite ile mesafeli, hatta yer yer “kaçak”ların hayatları ve şiirleri etrafında oluşan muhalif bir âşık şiiri ile karşılarız.”²¹² şeklinde dile getirmektedir.

Hamit Araslı da bu yüzyılda âşıkların eserlerinde hanların ve beylerin adaletsizliğini, din görevlilerinin ve kadıların rüşvetçiliğini, Çar memurlarının zulmünü dile getirdiklerini ve âşıkların bu yüzden beyler, hanlar ve hükümet adamları tarafından sürekli takip edildikleri veya hapsedildiklerini belirtmiştir.²¹³

Bu dönemde Azerbaycan âşıkları; yaşanan siyasi ve sosyal olayları ele alan kahramanlık ve aşk konulu hikâyeler yaratmışlardır. Bu hikâyelerin bir kısmı geçmişte yaratılmış olan halk hikâyelerinin yeniden yaratılmış şekli, bir kısmı ise bu dönemde ilk defa yaratılan hikâyelerdir. Bu yüzyılda ünlü âşıkların hayatlarını anlatan, onların sanat ve yaratıcılık kabiliyetlerini öne çıkaran, ilk olarak hikâyede konu edilen âşıkların kendileri tarafından daha sonra ise onların çırakları tarafından tekrar yaratılan halk hikâyeleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. “Âşık Elesger’in Nahçıvan Seferi”, “Âşık Elesger’in Karabağ Seferi”, “Âşık Ali’nin Osmanlı Seferi”, “Şemkirli Âşık Hüseyin ve Reyhan Hanım”, “Dilgem”, “Haltanlı Tağı ve Güllü” gibi hikâyeler; bu grup içinde yer alan hikâyelerdir. Âşık Ali, Âşık Musa, Mehmed Hüseyin, Âşık Elesger, Âşık Eziz, Âşık Ehmed, Âşık Aydın ve Âşık Beyler ise bu dönemin bilinen ünlü âşıklarıdır.²¹⁴

19. yüzyılda Azerbaycan âşıklık geleneğinde görülen farklı bir yönü de Öcal Oğuz şu şekilde dile getirmektedir:

“Bu yüzyılda Türkiye sahasında yaşayan herhangi bir kadın âşıktan söz edilmezken –en azından önemli bir sima ile karşılaşılmazken-Azerbaycan sahasında gerek nicelik gerekse nitelik bakımından kadın âşıkların önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Besti, Fatma, Fatma Hanım Kemine, Goncabeyim, Hemayıl, Mah Hanım, Peri, Zeynep gibi kadın âşıklar Azerbaycan sahası âşık sanatının gelişmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Bu âşıklardan bir bölümü usta âşık olarak diğer âşıklarla atışmalar yapmışlar, âşık meclislerinde bulunmuş ve çırak yetiştirmişlerdir.”²¹⁵

²¹² Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. s.607.

²¹³ Hamit Araslı. age. s.84.

²¹⁴ Hamit Araslı. age. s.84; Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Seneti. s.89.

²¹⁵ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. s.587.

Görüldüğü gibi 19. yüzyıl, Azerbaycan âşıklık geleneğinde âşıklar arasındaki ayrımın kesinleştiği bir yüzyıldır. Bu yüzyılda Çar hükümetinin uygulamalarının âşık edebiyatında konu edildiği ve âşıkların bu yüzden hükümet adamları tarafından birtakım yasaklamalara maruz kaldıkları görülmektedir. Bu yüzyılın çalışmamız açısından önemi ise, Çarlık Rusyası'nın Azerbaycan'ı işgali sonucunda gelişen siyasal ve sosyal olaylara bağlı olarak kaçak hikâyelerinin yaratıldığı yüzyıl olmasıdır.

19. yüzyıl, Azerbaycan âşıklık geleneğinde hikâyeciliğin geliştiği bir yüzyıl olmuştur. Gelenekten gelen eski hikâyelerin yeniden yaratılmasının yanında, yeni hikâyelerin de bu yüzyılda yaratılmış olduğunu görmekteyiz. Bunların başında kaçak hikâyeleri ve usta âşıkların hayatlarını konu alan halk hikâyelerinin yaratılması gelmektedir.

Gara Namazov, 16-20. yüzyıllar arasında Azerbaycan'da Vanlı Göyçek (Nahapet Kuçag, 16.yy), Miran (17.yy), Sayat Nova, Hoylu Vartan, Salmalı Gul Ertun (18.yy), Âşık Seyran, Âşık Doni, Âşık Demirçioğlu, Bedr Allahverdi, Keşişoğlu (18-19.yy), Miskin Burcu, Şirin, Dülgeroğlu (19.yy), Âşık Serkis, Âşık Sergej (19-20.yy) gibi Ermeni âşıkları ve Âşık Şirini, Gürcü Kikola, Yetim Gürcü, Şamçı Melkon, Kızık Nova, Skender Nova, Emrahi, Miskin Gürcü, Dellekoğlu, Allahverdi, Settar, Yevangul, Yevangulov, Maçabeli gibi Gürcü âşıkların eserler yarattıklarını dile getirmektedir.²¹⁶

Türkiye ve Azerbaycan'da Ermeni âşıkların Türk dilinde şiirler yaratmaları ve Türk âşık edebiyatından etkilenmeleri konusuna değinen Fikret Türkmen, Türk âşık edebiyatının Ermeni âşık edebiyatına etkisini şu noktaları ele alarak dile getirmektedir:

1. Ermeni âşıkları da Türk âşıkları gibi aynı merhaleleri katederek olgunlaşmışlardır. Türk âşıkları 15. yüzyıla kadar “ozan” olarak anılırken; Ermeni âşıkları “gusan” veya “yanşak” kelimesi ile anılmışlardır.

2. 16. yüzyıldan sonra Türk ozanları, “âşık” adını alırken, Ermeni gusanları “âşık kelimesinin bozulmuş ve Ermeni söyleyişine uydurulmuş” şekli olan “aşug” adını almışlardır.

²¹⁶ Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Sanatı. ss.81-83.

3. Türk âşıkları şiirlerini bir gelenek içinde “türkü”, “varsagı” vb. gibi boy ve yer adları ile ilgili kelimelerle isimlendirmişlerdir. Aynı özellik Ermenilerde de görülmüş ve onlar da şiirlerine “hayren” adını vermişlerdir. Fikret Türkmen, “hay” kelimesinin Ermeni, “hayren” kelimesinin ise Ermenice anlamına geldiğini belirtmektedir.

4. Ermeni âşıkları da Türk âşıklar gibi düğünlerde, toylarda veya herhangi bir eğlence sırasında şiirlerini Ermenice veya Türkçe dile getirmişlerdir.²¹⁷

Görüldüğü gibi, 16-20. yüzyıllar arasında eserler veren Ermeni âşıklar Türk âşıklardan etkilenecek edebiyatlarını geliştirmişlerdir. Aynı etkinin Azerbaycan Türkleri ile iç içe yaşamış olan Gürcüler için de söz konusu olduğunu düşünmek mümkündür.

Azerbaycan’da 20. yüzyılda âşıklar, 1917 Ekim Devrimi’nden sonra kurulan hükümetin görüşlerini savunmaya yönlendirilmişlerdir. Bu konuda 1928 yılından 1961 yılına kadar âşık kurultayları yapılmış ve hükümet çeşitli ödüllerle âşıkları kendi rejiminin savunucusu kişiler haline getirmiştir. Bu dönemde âşıklar Kuzey Azerbaycan’da yeni rejimin sözcüsü durumuna getirilmiş, Lenin’in ve Nerimanov’un yaptıklarının halk şiiri ile anlatıcısı halini almışlardır. Bozalganlı Hüseyin, Âşık Esed, Çoban Efgan, Növres İmam, Şirvanlı Mirza Bilal, Âşık Avak, Telli Muhammed gibi âşıklar, bu işlevleri gören âşıklar arasındadır.²¹⁸

Azerbaycan âşık edebiyatı ile Türkiye âşık edebiyatını birlikte değerlendiren Öcal Oğuz, 20. yüzyılda Azerbaycan’da yaşanan bu gelişmelerle ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

“Türkiye sahasında Cumhuriyet’in ilânı ile milli devlet fikri güçlenerek, Türk dili, Türk vezni olarak hece ve yerli sesler olarak âşıklar önem kazanırken, Azerbaycan’da 1917 Ekim devrimi ile başlayan süreç, Çarlık Rusyası’nda var olan yerel kimlikleri konuma imkân ve şartlarını “Sovyet Milleti” yaratma ideolojisi yüzünden ortadan kaldırmış, sisteme entegre olan veya Azaplı Mikail ve dönemin meşhur “kaçak”ları gibi sistemle çatışan iki öbek halinde değerlendirebileceğimiz âşık tipini

²¹⁷ Fikret Türkmen. “Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri”. Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri. İzmir: Akademi Kitabevi, 1992. ss.25-26.

²¹⁸ Hamit Araslı. age. 15; Gara Namazov. Azerbaycan Âşık Sanatı. ss.149-159, Emine Elgerova. age. s.38; Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. ss.607-608.

ortaya çıkarmıştır. XX. yüzyılın iki sahada diğer yüzyıllardan farklı olarak âşık şiiri üzerindeki derin etkisi; Türkiye sahasında milli kimliğin öne çıkarılması süreçlerinde âşıkların ve şiir tarzlarının etkin rol alması, Azerbaycan sahasında ise milli kimlikleri yok etme sürecinde âşık tarzının kullanılması olarak sembolleştirilebilir.”²¹⁹

20. yüzyılda Azerbaycan âşık geleneğinde görülen bir diğer unsur da geleneğin farklı muhitlerde bazı farklılıklarla devam ettirilmesi olmuştur. Azerbaycan’da âşık muhiti olarak Şirvan, Zagatala, Göyce, Borçalı, Dereleyez, Nahçıvan, İrevan, Çıldır, Derbend, Gencebasar, Karabağ, Tebriz, Urmiya, Zencan, Save, Horasan ve Gaşgay âşık muhitlerinin varlığından söz etmek mümkündür.²²⁰

Azerbaycan âşık geleneği, diğer Türk boy ve topluluklarında olduğunu gibi ortak bir gelenekten gelmiş olsa da ülkede yaşanan bazı siyasî ve sosyal olaylar sonucunda, temelde gelenekle birbirlerine bağlı kalmalarının yanında, kendilerine has coğrafi özellikleri, dinî ve felsefî görüşleri, yaşam tarzları ve bakış açılarıyla ayrı ayrı muhitlerde kendine has şiir okuma, saz çalma, hikâye anlatma ve havalar yaratma gibi özelliklerle devam ettirilmiştir.²²¹

16. yüzyıldan sonra Safevilerin hâkimiyetinin Azerbaycan’da sona ermesi, ülkenin yönetiminde farklı farklı güçlerin söz sahibi olmasına neden olmuştur. İran ve Çarlık Rusyası arasında ikiye bölünen Azerbaycan topraklarının kuzeyde kalan kısımlarının birçoğu uzun süre Ermenistan ve Gürcistan’ın sınırları içinde kalmıştır. Geniş bir coğrafyaya yayılan ve farklı ülkeler tarafından yönetilen bu gruplar arasında ulaşım ve iletişim unsurları çok fazla gelişmediği için Azerbaycan Türkleri’nin

²¹⁹ Öcal Oğuz. “Batı Sahası Âşık Edebiyatı”. ss.602-603.

²²⁰ Bu konuda Bk. Meherrem Gasımlı. Ozan Âşık Seneti. Bakü: Uğur, 2003; Azad Nebiyev. Azerbaycan Âşık Mektepleri. Bakü: Nurlan, 2004; Tinatin İsabalı kızı Memmedova. Borçalı Âşık Muhiti. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Milli İlimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, 2002; Geniyev Seyfettin Hemze oğlu. Azerbaycan Folklorunda Regional Özüne Mahsusluğu: Şirvan Folklor Muhiti. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Milli İlimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, 2002; Ağalar Mirze. Şirvana Bine Gellem. Bakü: Borçalı Neşriyat, 2004.

²²¹ Tinatin İsabalı kızı Memmedova. Borçalı Âşık Muhiti. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Milli İlimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, 2002; Azad Nebiyev. age. s.47; Meherrem Gasımlı. age. s.175.

aralarında bağlantı kurmaları da zorlaşmıştır. Bu yüzden farklı bölgelerde farklı âşık muhitleri ortaya çıkmıştır.²²²

Âşık muhitleri, kendi içlerinde tarihi bir seyir izlemiş ve zamanla bazı muhitlerin faaliyetleri sona ermiştir. Bu sona erişte yine siyasi ve kültürel faktörlerin büyük etkisi olmuştur. Özellikle yabancıların işgalleri ile âşıklık geleneğinin sürdürülmesinin engellenmesi, âşıklık geleneğinin devamını sağlayan usta-çırak ilişkilerinin sağlıklı yürütülememesi, gelişen teknoloji ile âşıklığın eski önemini yitirmesi, Azerbaycan'da hüküm süren devletlerin yönetim kademelerinin âşıkları himaye etmeyi bırakmaları, farklı musiki unsurlarının âşığın sazının önüne geçmesi bu muhitlerin etkinliğine ve önemine son veren unsurlar olmuşlardır.²²³

Azerbaycan'da ortaya çıkan bu muhitlerden Gencebasar muhiti, çalışmamız için ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü çalışmamıza konu olan kaçak hikâyelerinden Kaçak Tanrıverdi, Gandal Nağı, Kaçak Kerem ve Kaçak Süleyman'a ait olan hikâyeler bu muhitin âşıkları tarafından yaratılmış olan ve gelenekte bu muhitin âşıkları tarafından anlatılan hikâyelerdir. Bu muhit kaçak hikâyelerinin yaratılmasının yanında Köroğlu kollarının da yaratıldığı hatta muhitin âşıklarının "Köroğlu âşığı", "Köroğluhan" adını aldıkları bir muhittir. Köroğlu hikâyeleri ve kaçak hikâyelerinin bu muhitte yaratılmasının nedenleri üzerinde duran Meherrem Gasımlı, bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"İster Köroğlu destanının, isterse de adı anılan kaçak destanlarının Gencebasar âşıklarının repertuarında mühim ve işlek bir mevki tutması bu muhitteki âşıklığın tarihte harbi-siyasi merasimlerde çalıp söyleyen, ordunun (aynı zamanda halkın) mücadele azmini yükselten meydan âşıklığı olduğunu gösterir."²²⁴

Azerbaycan âşıklık geleneği Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ve Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Âşık Hüseyin Arif'in başkanlığında kurulan "Âşıklar Birliği", "Gence-Basar Âşıklar Birliği" ve "Âşık Peri Meclisi" gibi oluşumlar çerçevesinde varlığını sürdürmüştür. 1992 yılında Hüseyin

²²² Meherrem Gasımlı. age. s.175.

²²³ Meherrem Gasımlı. age. ss.180-181.

²²⁴ Meherrem Gasımlı. age. 242.

Arif'in ölümü üzerine Âşıklar Birliği dağılmıştır. Gence-Basar Âşıklar Birliği ve Âşık Peri Meclisi ise varlığını günümüzde de sürdüren oluşumlardır.²²⁵

II.2. AZERBAIJAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN YARATICILARI VE ANLATICILARI

Azerbaycan kaçak hikâyelerinin birçoğu, yaratıcıları belli olan hikâyelerdir. Bu hikâyelerde âşıklar, hikâyelerinin sonunda adlarını veya mahlaslarını kullanarak, hikâyenin kendilerine âit olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte kim tarafından yaratıldığı bilinmeyen kaçak hikâyeleri de vardır.

Bu bölümde kaçak hikâyelerini yaratan ve anlatan âşıkları ayrı gruplar halinde ele alarak tanıtmayı ve bu tanıtımın sonunda hikâyelerin yaratıcı ve anlatıcıları etrafında bir değerlendirmesini yapmayı uygun görüyoruz.

II.2.1. Azerbaycan Kaçak Hikâyelerinin Yaratıcısı Olan Âşıklar:

Azerbaycan kaçak hikâyelerinden Samed Ağa hikâyesini Çıldırılı Âşık Şenlik, Tanrıverdi hikâyesini Âşık Hüseyin Bozalganlı, Hacı Tağı hikâyesini Eynallı Eşref, Garay Söyün hikâyesini Âşık Avıl, Molla Nur hikâyesini Haltanlı Tağı, Kaçak Nebi hikâyesinin varyantlarından birini Âşık Mevlüt İhsani, Kaçak Kerem hikâyesinin Kaçak Kerem varyantını Gemli Hüseyin, Keremhan Sertib varyantını ise Zerzebilli Âşık Mehmed; Kaçak Süleyman hikâyesini Murad Niyazlı, Gandal Nağı hikâyesini Heyyat Mirze, Kaçak Yusuf hikâyesini Âşık İsgender Ağbabalı yaratmış ve anlatmışlardır.

II.2.1.1. Âşık Şenlik:

Âşık Şenlik (Hasan Kadir Oğlu) 1850 yılında Kars'ın Çıldır ilçesinin Suhara (Yakınsu) köyünde dünyaya gelmiş, 1913 yılında vefat etmiştir.²²⁶

²²⁵ Eyüp Akman. "Günümüz Azerbaycan Edebiyatında Yaşayan Âşıklar Üzerine Bazı Tespitler". Milli Folklor, S.53, 2002. s.102; Öcal Oğuz. "Batı Sahası Âşık Edebiyatı". s.609.

²²⁶ Ensar Aslan. Çıldırılı Âşık Şenlik (Hayatı, Şiirleri, Karşılaşmaları ve Hikâyeleri). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1992. s. 26; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri). Ankara: Semih Matbaacılık, 2006; s.60; Erman Artun. Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001. s.300; Öcal Oğuz. age. s.599.

Âşık Şenlik'in babası çiftçilik ve kümes hayvanları yetiştirmekle uğraşan Molla Kadir; annesi ise zeki, görgülü ve bilgili bir kadın olan Zeliha Hanım'dır. Ali Berat Alptekin ve Nizamettin Coşkun'a göre ailesi, anne tarafından dedesi olan Hasan Ağa'nın adını ona isim olarak vermiştir. Ensar Aslan ise; Hasan adının, âşığa oğlunun doğum haberini sabah namazı dönüşünde veren kadının "hasene" (hayır) adı altında müjde almak için söylediği sözü Kadir Bey'in Hasan şeklinde anlaması üzerine verildiğini ileri sürmüştür.²²⁷

Ensar Aslan, Şenlik'in yaşadığı dönemde Azerbaycan ve Kars arasında kalan Çıldır'ın uzun yıllar Rusya'nın işgalinde kaldığını ve birçok savaflara sahne olduğunu yazmaktadır. Yazar göre, bu dönemde "savaflarda ölen yiğitler", "muratlarına kavuşamayan genç kızlar", "babalar", "analar" ve "yetim kalan çocuklar" hakkında şiirler ve hikâyeler yaratılmış, bu hikâyeler âşıklar tarafından uzun kış gecelerinde anlatılmıştır. Bu ortam âşığın yaratıcılığında da etkili olmuştur.²²⁸

Âşık, av merakı yüzünden "Kulaklar" denilen yere ava gittiği sırada rüyasında bade içmiş ve kendisini baygın halde bulup uykusundan uyandıran Suhara köylülerine duygularını şiirlerle ifade etmiş, Şenlik mahlasını bu rüyada görerek kullanmaya başlamıştır.²²⁹ Söz söyleyebilen ancak saz çalamayan Âşık Şenlik'i köyün ileri gelenleri Ahılkelek'in Lebis köyünden ünlü Hasan Hasan'ın çırağı Âşık Nuri'nin yanına çırak olarak verirler. O, bir müddet Âşık Nuri'nin yanında kalarak saz çalmayı ve âşıklıkla ilgili hususiyetleri öğrenir.²³⁰

Âşık Şenlik, herhangi bir eğitim almamıştır. O, tüm bilgilerini halk arasında gezen bilgiler çerçevesinde edinmiş, köy hocalarından bazı dini bilgileri öğrenmiştir. Okuma ve yazması olan, küçükken âşığa cenk kitapları ve dini kıssalar okuyan annesi Zeliha Hanım'ın da âşığın eğitilmesinde katkıları olmuştur.²³¹

²²⁷ Ensar Aslan. age. s.26; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. s.60.

²²⁸ Ensar Aslan. age. ss.26-27.

²²⁹ Age. s.30; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. s.63; Erman Artun. age. s.27.

²³⁰ Ensar Aslan. age. s.27; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. s.70; Gara Namazov. Aşıklar, I.Kitap. Bakü: Seda Neşriyatı, 2004. s.384.

²³¹ Ensar Aslan. age. s.29; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. s.80.

Âşık, kendisinden önce yetişmiş olan Vagıf, Dikmetaşlı Dede Kasım, Tufarganlı Abbas ve Hasta Hasan'ın yaratıcılıklarından etkilenmiş; zamanının Anadolu'da yetişen âşıkları olan Zülali, Hıfzi, Müdami, Nihani, Ozani, Şeref Taşlıova ve Murat Çobanoğlu gibi âşıklar üzerinde de tesiri olmuştur.²³²

O, ömrünün son zamanlarını Borçalı ve Çıldır bölgelerinde geçirmiştir. Bu dönemde o bölgede Dolu Mustafa, Alhasağa, Dolu Abuzer, Ağacan, Heste Heslen, Nuri, Şair Nebi gibi âşıklık geleneğinin usta olan isimleri vardır. Âşık bu âşıklarla dostluk kurmuş ve onların meclislerinde bulunmuştur. Âşık Şenlik, Âşık Elesger'le de görüşmüş, onu kendisinin ustası olarak görmüştür.²³³

Âşık Şenlik, âşıklık yaptığı süre içerisinde birçok çırak da yetiştirmiştir. Oğlu Âşık Kasım, Bala Kişi, Âşık Kurban, Âşık Bayram, Âşık Hasanbalı, Âşık Mehmed, Âşık Kurban (Gazali), Suharalı Âşık Mehmet, Âşık Demirkaya ve kardeşi Âşık Emrah, Âşık Süleyman, Âşık Balayev, Âşık Asker, Âşık İbrahim, Âşık Hüseyin, Âşık Mevlüt, Koç köylü Âşık Gülistan âşığın bizzat çırağı olarak; Revanlı Bala Mehmet, Gökçeli Âşık Ali ve Gümrülü Âşık Ahmet ise onun yanında meclislerde bulunarak ondan âşıklığı öğrenmişlerdir.²³⁴

Azerbaycan âşıklık geleneği ile Türkiye âşıklık geleneği arasında yetişmiş olan Âşık Şenlik; aşk, kahramanlık, din ve tasavvuf konulu şiirler yazmıştır. Onun hece vezninin 7, 8, 11, 15 ve 16'lı kalıpları ile birçok "divanî", "koşma", "hikâye" ve "bayatı" söylediği bilinmektedir. Âşığın "93 Koçaklaması" dikkat çeken şiirlerinden biridir.²³⁵ "Letif Şah", "Sevdeger Şah ve Gülnaz", "Salman Bey ve Durna", "Mehmed ve Güldane", "Ehmed ve Gözel" hikâyeleri, onun yarattığı hikâyeler olarak kabul edilmektedir.²³⁶ Bu hikâyelerin yanında, onun çalışmamızda ele aldığımız "Semed Ağa" adlı bir kaçak hikâyesi vardır.

²³² Ensar Aslan. age. ss.31-32; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. s.95; Erman Artun. age. ss.300-301.

²³³ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.385.

²³⁴ Ensar Aslan. age. s.34; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. ss.96-98.

²³⁵ Ensar Aslan. age. ss. 39-64; Öcal Oğuz. age. s.600.

²³⁶ Ensar Aslan. age. ss.69-76; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. ss.87-95; Erman Artun. age. s.300; Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.385.

Âşık Şenlik'in bir diğer yönü de âşık tarzında makam yaratmış olmasıdır. "Çıldır divanisi" ve "Çıldır güzellemesi" makamları onun tarafından yaratılan makamlar olarak bilinmekte ve bölge âşıkları tarafından kullanılmaktadır.²³⁷

Âşık Şenlik'in, çırağı Âşık Bala Mehemmed'in isteği ile Revan yolculuğuna çıkması, orada hanların âşıkları ile atışması ve hanların âşıkları tarafından zehirlenmesi sonucunda vefat ettiği bilinmektedir.²³⁸

II.2.1.2. Bozalğanlı Âşık Hüseyin:

Bozalğanlı Hüseyin, 1863 yılında Gazah bölgesinin Bozalğanlı köyünde dünyaya gelmiş ve 1941 yılında Bozalğanlı'da vefat etmiştir. Asıl adı, Hüseyin Cefergulu oğlu Guliyev'dir. Âşık, II. Âşıklar Kurultayı'na verdiği özgeçmişinde hayatı hakkında şunları yazmıştır:

"1863 yılında Gence Valiliği'nin Gazah bölgesinin, Bozalğanlı köyünde doğdum. 1871 yılına kadar annemin ve babamın yanında yetiştim. 1871-1881 yıllarında molla mektebine gittim. 1881 yılında molla mektebinin mollası ve köyün muhtarı Paşa Yusufoglu ile anlaşamadım. Molla mektebini terk ettim, 1882 yılında da muhtarı öldürüp hapsedildim. Dört yıl Tiflis Hapishanesi'nde kaldıktan sonra babam beni serbest bıraktırdı. Muhtar Paşa'nın yerine oğlu Muhtar Esed göreve geldi. Muhtar Esed de babam Cefergulu'yu öldürdü ve on sekiz kişilik ailenin geçimini temin etmek bana kaldı."²³⁹

Görüldüğü gibi Bozalğanlı Âşık Hüseyin'in hayatı mücadeleler içinde geçmiştir. O, bu mücadelelerin içinde de olsa molla mektebinde kaldığı sürede okuma yazmayı, Arapça ve Farsça'yı öğrenerek, az çok bir eğitim almıştır. Hapisten çıktıktan sonra ise babası, onu saza ve söze ilgisi olduğunu görerek, Âşık Memmedgulu'ya çırak olarak verir ve o, kısa zamanda ünlü bir âşık olarak tanınmaya başlar.²⁴⁰

O; âşıklık hayatının ilk yıllarında Heste Gasım, Âşık Hüseyin Şemkirli, Âşık Elesger, Vagif, Tufarganlı Abbas, Gurbani gibi âşıkların yaratıcılıklarından istifade

²³⁷ Ensar Aslan. age. s.21.

²³⁸ Ensar Aslan. age. s.37; Ali Berat Alptekin, M. Nizamettin Coşkun. age. ss.76-80; Öcal Oğuz. age. s.600.

²³⁹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.176.

²⁴⁰ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.176.

etmiştir.²⁴¹ Bozalğanlı Âşık Hüseyn, 19. yüzyılda Göyce’de Âşık Elesger ve Şemkir’de Âşık Hüseyn ile çağdaş olmuş, kendisi de Tovuz ve Gazah’da onlar gibi ün salmıştır.²⁴² Onun bu âşıklarla etkileşim içinde bulunduğu; hatta onların bir araya gelip atıştıkları da bilinmektedir. O, Göyçeli âşıklar tarafından Göyce’ye davet edilmiş, orada Âşık Elesger’le görüşmüş, karşılıklı şiirler okumuş, birlikte düğün yürütmüş ve Âşık Elesger tarafından da kabiliyeti takdir edilen bir âşık olmuştur.²⁴³

Bozalğanlı Âşık Hüseyn, devrinin âşıkları tarafından birkaç kez atışmalarla sınava da tabii tutulmuştur. Onun bu konuda Merze Semed ile atışmaları dikkat çekicidir. Ancak o tüm bu sınavları başarıyla geçmiştir.²⁴⁴

Tovuz âşıklarının yetişmelerinde de katkısı bulunan Bozalğanlı Âşık Hüseyn; Mirze Bayramov, Gedir İsmayılov, Demirçi Hüseyn, Elekber Esgerov, Bozalğanlı Veli, Âşık Mirze, Âşık Gedir ve Âşık Goca gibi birçok âşığın yetişmesini sağlamış ve usta-çırak ilişkisinin sürdürülmesinde etkili olmuştur.²⁴⁵

Şiirlerini hece vezninde yazan Bozalğanlı Âşık Hüseyn; “geraylı”, “koşma”, “güzelleme”, “muhammes”, “tecnis”, “cığalı tecnis”, “dudakdeymez”, “üstatname” ve “deyişme”ler söylemiş; Göyçe, Tiflis, Gence ve Dağıstan’a seferler yapmıştır. Âşığın seferleri, onun çırakları tarafından birer hikâyeye de çevrilmiştir. “Âşık Hüseyn’in Tiflis Seferi” bu hikâyelerden birisidir.²⁴⁶

Âşık Bozalğanlı Hüseyn, Ermenistan, Gürcistan ve Dağıstan’a da gitmiş, oralarda haftalarca kalmış ve meclisler geçirmiştir. Oralarda sıkı dostluklar kurmuş, oraların insanların özelliklerini çok iyi kavramış ve eserlerine de bunları yansıtmıştır.²⁴⁷

²⁴¹ Ehliman Ahundov. Azərbaycan Dastanları. Bakü: Elm Neşriyatı. C.5, s.445.

²⁴² Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.177; Öcal Oğuz. age. s.615.

²⁴³ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. ss. 176-177; Himmet Elizade. Âşıklar, I.Kitap. Bakü: Azernaşr, 1936. s. 341.

²⁴⁴ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s. 177; Himmet Elizade. age. s. 341.

²⁴⁵ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.177.

²⁴⁶ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.177; Öcal Oğuz. age. s.615.

²⁴⁷ Rüstem Rüstəmzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. Bakü: Gençlik, 1984. s.68.

Âşık Hüseyin Bozalğanlı, I. ve II. Âşıklar Kurultayı'nda bulunmuş SSRİ Yazarlar Topluluğu'na üye olarak kabul edilmiştir.²⁴⁸

Âşık Hüseyin, önceleri lirik koşmalar, sonra ahlâkî, terbiyevî ve dinî mahiyette şiirler yazmış, Ekim Devrimi'nden sonra ise tarihte olmuş toplumsal konulara da şiirlerinde yer vermiştir.²⁴⁹

O, üstatnameleri ile âşıklar arasında şöhret kazanmıştır. Usta âşık olarak kabul edilen, Köroğlu Hikâyesini anlattığı da bilinen Bozalğanlı Âşık Hüseyin, çok sayıda şiir, hikâye ve saz havası bilen bir âşıktır. “Hanlar” ve “Gara Tanrıverdi” onun yarattığı hikâyelerdir.²⁵⁰

II.2.1.3. Eynallı Eşref:

Eynallı Eşref (Eşref Rzayev) 1912 yılında Gazah kazasının Eynallı köyünde yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelir. O, halk şiirinin çeşitli şekillerinde şiirler yaratmış ve Çıraglı Hacı Tağı hikâyesi ile dikkatleri üzerine çekmiş olan bir âşıktır. Âşık, aynı zamanda Eynallı'da işçi olarak çalışmıştır.²⁵¹

II.2.1.4. Âşık Avıl:

Âşık Avıl (Avıl Musa oğlu Mirzeyev), 1914 yılında Gazah kazasının Aşağı Guşçu köyünde, yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Âşık Avıl'ın repertuarında otuzdan fazla halk hikâyesi olduğu bilinmektedir. O, halk arasında lirik koşmaları, deyişmeleri ve yarattığı Garay Söyün hikâyesi ile tanınmıştır. Âşık Avıl'ın Kaçak Nağı hakkında da hikâyeler yarattığı bilinmektedir. Çalışmamızda yer verdiğimiz hikâye âşığın kendisinden toplanmıştır.²⁵²

II.2.1.5. Haltanlı Tağı:

Haltanlı Tağı'nın doğduğu yer ve ölümü hakkında araştırmacılar farklı görüşler sunmaktadırlar. Bu araştırmacılardan Ağalar Mirze, Haltanlı Âşık Tağı'nın 1790 yılında Guba bölgesinin Haltan köyünde dünyaya geldiğini, Kerbela ziyareti sırasında 1890

²⁴⁸ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.177; Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006. s.249.

²⁴⁹ Ehliman Ahundov. age. s.445.

²⁵⁰ Ehliman Ahundov. age. s.445.

²⁵¹ Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. s.250.

²⁵² Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. s.251.

yılında vefat ederek M. Fuzuli'nin kabrine yakın bir yerde defnedildiğini öne sürmüştür.²⁵³

Gara Namazov'a göre ise; Haltanlı Tağı, 19. yüzyılın ilk yarısında Guba bölgesinin Gonagkend'in 40 km. kuzeyinde bulunan Haltan köyünde yaşamış, Şirvan ve Guba bölgelerinde halk şairi olarak bilinen Tağı'nın nerede doğup vefat ettiği gençliğinde tam olarak bir yerde durmadığı, diyardan diyara dolaşıp Haltan'a geldiği için bilinmemektedir.²⁵⁴

Âşık Tağı, Hınalıklı Emin'le karşılıklı, atışmalar yapmış, felsefik ve didaktik içerikli şiirler yazmış, Şirvan âşık muhiti bünyesinde yetişerek, muhitin saz havalarından birkaçının yaratıcısı olmuş, Güllü ve Tağı, Molla Nur adlı hikâyeleri yaratarak hikâyecilik geleneğinin Şirvan âşık muhitinde ortaya çıkmasında hizmetlerde bulunmuştur.²⁵⁵

Haltanlı Tağı, Hacıbaba Bey'in kızı Güllü ile evlenmiştir. Onların bir oğlu olmuş ve âşık, Sadi Şirazi'ye olan hayranlığından dolayı oğlunun adını Sadi koymuştur. Ancak bir süre sonra Tağı, ailesinin tüm ısrarlarına rağmen kayınpederi Hacıbaba Bey'e eşini ve çocuğunu emanet ederek; "Güllü'yü size bırakıyorum, oğlum Sedi'yi de yadigârım olarak büyütün, tek arzum oğluma iyi bir tahsil vermeniz. Bakarsınız bir daha geri dönemem." deyip Haltan'ı terk ederek diyar diyar dolaşmaya başlamıştır.²⁵⁶

Haltan'ı terk ettikten sonra Âşık Tağı, Dağıstan'a gitmiş, bir müddet sonra da Derbend'e gelmiştir. O, Şeyh Şamil'in Rus Çarlığı ile mücadele ettiği dönemde bu olaylara şahit olmuştur. Tağı'yı Şeyh Şamil'in yanına getirmişler, Şeyh Şamil, ona nereden gelip nereye gittiğini sormuş ve o da bu sorulara şiirle cevap vermiştir. Şeyh Şamil, Haltanlı Tağı'yı ordusuna katılmaya davet etmiştir. Bunun üzerine Tağı ona, "Ben halk şairiyim, âşığım, sazla, sözle, top ve tüfek uyuşacak şeyler değildir. Sen beni şimdi bırak, bir daha buralara gelmem." demiştir. Bunun üzerine de oradan ayrılıp Tabasaran'a, Heşterhan'a, Şamahı'ya, Gence'ye, Karabağ'a, Hoy'a ve Horasan'a

²⁵³ Ağalar Mirze. age. s.38.

²⁵⁴ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.392.

²⁵⁵ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. ss.392-393; Ağalar Mirze. age. s.38.

²⁵⁶ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.393.

gitmiştir. Âşık, son olarak Tebriz’e gelmiş ve Tebriz’de doğmuş olarak kabul edilecek kadar bu muhitte etkili olmuştur.²⁵⁷

Âşık Tağı, Sadi Şirazî adlı şaire büyük hürmet beslemiştir. Bu yüzden onun gibi didaktik içerikli şiirler yazmış, onun gibi ömrünün büyük bir çoğunluğunu seyahatte geçirmiş, ülkenin doğusunun büyük bir bölümünü gezmiş ve orada gördüklerini eserlerine yansıtmıştır.²⁵⁸

Haltanlı Tağı’nın “Gelmerem”, “Bekle Gelmedim”, “Samur”, “Vermerem Seni”, “Benzersiz”, “Olmaz”, “Nesihetname”, “Olsun”, “Arasında” ve “Vücutname” gibi şiirleri en çok bilinen şiirleridir.²⁵⁹

II.2.1.6. Âşık Mevlüt İhsani:

Âşık Mevlüt İhsani Şafak, 1928 yılında Erzurum’un Şenkaya ilçesine bağlı Gaziler (Bardız) bucağının Çermik (Kaynak) köyünde doğmuştur.²⁶⁰

Âşık Mevlüt İhsani’nin, ilkokulda okurken savaş yıllarından kalma bir bomba kapsülünün patlaması sonucunda gözleri kör olmuş ve âşık sağ elinin üç parmağını kaybetmiştir. O, on üç on dört yaşlarına girdiğinde köyün imamından Kur’an dersleri almış, böylece Kur’an’dan bazı sureleri öğrenmiştir. Gözlerini kaybetmeden önce tanıdığı Saniye adlı komşusunun kızına âşık olsa da arzusuna ulaşamamıştır. Bu durum onu her ne kadar derinden yaralasa da onun âşıklık sanatında ilerlemesinde katkılar sağlamıştır.²⁶¹

Mevlüt İhsani, marangoz olan Kerim Usta’nın yanında çıraklık yapmıştır. On üç on dört yaşlarına gelince köylerine gelerek türkü söyleyip saz çalan âşıklara özenmiş, onlardan türküler öğrenmiş, annesi de onu âşık olması yönünde teşvik etmiştir. Rüyasında manevi iklimlere gittiğini gören âşık, uyandığında kendiliğinden şiir söyleme yeteneğini kazandığını görmüş ve Alişan Usta’dan saz dersleri almaya başlamıştır. 25

²⁵⁷ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.393.

²⁵⁸ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.394.

²⁵⁹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.394.

²⁶⁰ Işıl Altun. Âşık Mevlüt İhsani’nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Ofset Yayın Matbaacılık, 2007. s.3.

²⁶¹ Işıl Altun. age. ss.3-7.

yaşındayken rüyasında kendisine şerbet verdiğini gördüğü İmam Mehmet Lütfi Efendi kendisini Erzurum’da ziyarette gelen âşığa “İhsani” mahlasını vermiştir.²⁶²

Posoflu Müdâmi, Adanalı Feymani, Adanalı Kul Mustafa, Sivaslı Sefil Selimi, Karslı Murat Çobanoğlu, Şavşatlı Deryami, Ardanuçlu Efkâri, Hasankaleli Reyhani, Tortumlu Ruhani, Çıldırlı Şeref Taşlıova, Tokatlı İlhami Demir, Tokatlı İhsan Divani, Ağrılı Evgani, Ağrılı Mihmani, Tokatlı Püryami ile atışmalar yapan âşık, Mehmet Hünkari, Nuri Çırağı, İhsani Yavuzer, Rahim Baykara, Kenan Sağır, Âşık Halis, Erol Şahiner, Mustafa Aydın adlı çırakları da yetiştirmiştir.²⁶³

Âşık Mevlüt İhsani; “Kürşat ile Elmas”, “Van Valisi ile Peri”, “Emrah ile Selvi”, “Ferhat ile Şirin”, “Murat Reis”, “Şifakâr”, “Böyle Bağlar”, “Necip ile Telli”, “Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım”, “Ülker Sultan”, “Mahide ile Nizam”, “Zafer ile Mahfiruz”, “Bedri Sinan ile Mahperi”, “Sail Bey” ve “Küçük Ali ile Züleyha” gibi hikâyelerin yaratıcısıdır.²⁶⁴

Şiirlerini hece vezninin 11’li hece kalıbı ile yazan; mahlasını “Âşık Mevlüt”, “Mevlüt İhsani”, “İhsan”, “Mevlüt İhsan” ve “Âşık İhsani” şeklinde kullanarak aşk, gurbet ve vatan sevgisi konulu koşma, güzelleme ve destanlar yazmış olan Âşık Mevlüt İhsani; yurt içinde ve yurt dışında birçok ödüle layık görülmüştür.²⁶⁵

II.2.1.7. Gemli Hüseyin:

Kaçak Kerem hikâyesinin yazıya geçirilen iki varyantı vardır. Bunlardan ilki “Kaçak Kerem” adı ile Gemli Hüseyin’in yarattığı hikâye; diğeri ise Zerzebilli Âşık Mehmed tarafından yaratılmış olan “Keremhan Sertip” adlı hikâyedir.

Gemli Hüseyin (Hüseyin Elesger oğlu Muradov) 1895 yılında Gazah kazasının Gırah Kesemen köyünde yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. O; yirmi yaşlarındayken âşıklığa başlamıştır. Devrinin ünlü âşıkları ve Âşık Elesger’le görüşme, atışma ortamı

²⁶² Işıl Altun. age. ss.4,12.

²⁶³ Işıl Altun. age. s.20.

²⁶⁴ Işıl Altun. age. ss.55-56.

²⁶⁵ Erman Artun. age. 361.

bulmuş olan âşık, I. Dünya Savaşına katılmış, ağır yaralandığı için âşıklık sanatını bırakmış ve köyünde demircilik yapmakla meşgul olmuştur.²⁶⁶

II.2.1.8. Zerzebilli Âşık Mehemed:

Kaçak Kerem'in "Keremhan Sertib" varyantının yaratıcısı Zerzebilli Âşık Mehemed'tir. Âşık Mehemed, Göyce bölgesinin Zerdebil köyünde 1840 yıllarında doğmuştur, 1920'li yıllarda 80 yaşındayken ise vefat etmiştir.²⁶⁷

II.2.1.9. Murad Niyazlı:

Murad Niyazlı (Hesenov Murad Babahan oğlu) 1933 yılında Göyce'nin Aşağı Şorca köyünde doğmuştur. Âşık, 1948 yılında Azerbaycan'ın Şemkir bölgesine göç etmiştir. 1952-1954 yıllarında askerlik görevini yerine getirmiş ve askerden döndükten sonra 1954-1959 yılları arasında Âşık Mehemed Rzayev'in yanında çıraklığa başlamıştır. Âşık Mehemed, Âşık Murad'a âşık sanatının geleneklerini, usta âşıkların üstatnamelerini, halk hikâyelerini ve saz havalarını öğretmiştir.²⁶⁸

Gara Namazov, Murad Niyazlı'nın orta boyu, iri cüssesi, kısa bıyıkları, Köroğlu'na benzer tipiyle yaratıcılığı esnasında biraz öne doğru eğilmesi, sonra ağır ağır geriye doğru adım atması, kahraman edası ile mecliste bulunanlara doğru mağrur hareket etmesi ve gür sesi ile dinleyenlerin dikkatini çektiğini belirtmektedir.²⁶⁹

Murad Niyazlı, 1962 yılında bir âşık topluluğu da oluşturmuştur. Onun âşık topluluğu içinde yer alan Âşık İdris, Âşık Mansır (İbrahim Hocalı), Murad Niyazlı'nın kardeşi Âşık Mirze ve Âşık Oktay bu topluluk sayesinde halk arasında da ün kazanan âşıklar durumuna gelmişlerdir.²⁷⁰

Türkiye, İran ve Irak'ı gezmiş olan ve bu ülkelerde de usta âşık olarak tanınan Murad Niyazlı, Azerbaycan'da öğüt verici ve mizahi şiirleri ile halk arasında "Muhtar

²⁶⁶ Rüstem Rüstemzade. Âşık Revayetleri. Bakü: Gençlik, 1988. s.154; Rüstemzade Rüstem. Köroğlu Neveleri. s.248.

²⁶⁷ Rüstem Rüstemzade. Âşık Revayetleri. s.153.

²⁶⁸ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.301.

²⁶⁹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.302.

²⁷⁰ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.302.

Bey” adıyla anılan Rüstem Rüstemezade tarafından “Kaçak Süleyman” adı altında yazıya aktarılmış olan Kaçak Süleyman hikâyesi ile tanınmıştır.²⁷¹

II.2.1.10. Heyyat Mirze:

Heyyat Mirze Abbasgulu oğlu, 1885 yılında Tovuz bölgesinin Bozalğanlı köyünde dünyaya gelmiştir. O, Azerbaycan’da “molla mektebi” denen medresede eğitim almış, Arapça’yı ve Farsça’yı orada öğrenmiştir.²⁷²

Gencebasar bölgesinin, özellikle de Tovuz’un âşıklık geleneği, onda âşıklığa karşı merak uyandırmış, ancak dülger olan babası Abbasgulu Bey, Heyyat Mirze’yi bu merakından uzaklaştırmak için onu bir terzinin yanına çırak olarak vermiştir. O, terziliği iyi derecede öğrenmiş olsa da âşık sanatından ve saz çalmaktan kopamamıştır. Heyyat Mirze, Bozalğanlı’nın saz ustaları olan Âşık Hüseyin ve Şair Veli gibi âşıklarıyla birlikte şiir söylemiştir. Terzilikle meşgul olduğu için “heyyat” mahlasını almıştır.²⁷³

Medresede Klasik Şark Edebiyatı hakkında eğitim almış olan Heyyat Mirze, halk şiiri tarzında yazan Vidadi, Vagif, Gurbani, Zakir, Tufarganlı Abbas ve Heste Gasım’ın şiir ananelerinden etkilenmiş, bununla birlikte içinde bulunduğu muhitin âşıklık geleneğinden faydalanarak geraylı, koşma, tecnis ve muhammes şekillerinde şiirler yazmıştır. Onun koşmaları saz havalarına bağlı olarak okunmuştur, okunduğu gibi onun şiirlerinden havasının tespit edilebildiği de bilinmektedir.²⁷⁴

Heyyat Mirze’nin kendisi de bir hikâyenin kahramanı olmuştur. O, medresede okurken hocasının kızını sevmiş ve zorla da olsa kıza kavuşmayı başarmıştır. Âşıklar, onun bu aşkı için “Mirze-Nazenin” adlı hikâyeyi yaratmışlardır.²⁷⁵

Heyyat Mirze 1920 yıllarında kendi köyünde Sovyet Sedri²⁷⁶ görevinde çalışmış ve bu görevi yaparken 1922 yılının Aralık ayında vefat etmiştir.²⁷⁷

²⁷¹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.302.

²⁷² Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.190; Öcal Oğuz. age. s.614.

²⁷³ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.190; Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. s.252; Öcal Oğuz. age. s.614.

²⁷⁴ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.191.

²⁷⁵ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.190.

²⁷⁶ Sedr: Bazı idarelerin, teşkilatların, cemiyet veya şubelerin başkanları.

²⁷⁷ Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. ss.252-253.

II.2.1.11. Âşık İsgender Ağbabalı:

İsgender Ağbabalı, (Gülmemmedov İsgender Behtiyar oğlu) 1925 yılında Amasiya bölgesinin Ellerkend obasında doğmuş, 1992 yılında vefat etmiştir. O, Ağbaba bölgesinde Âşık Şenlik'in sanatından ilham almış, Âşık Nesib'ten âşıklık sanatının sırlarını öğrenmiştir.²⁷⁸

İsgender Ağbabalı'nın 1945 yılından itibaren çıraklıktan çıkıp, âşıklığa başladığını belirten Gara Namazov, onun kısa zamanda güzel sesi, üstün yaratıcılığı ve saz eşliğinde okuduğu koşma, geraylı ve üstatnameleri ile dikkatleri üzerine çeken bir âşık olduğundan söz etmektedir.²⁷⁹

Âşık İsgender, 1960 yıllarında Kazakistan'a ve Kırgızistan'a seferler yapmış, oralara sürgün edilmiş olan ve gurbette hayat süren Azerbaycan Türklerinin de sevgisini kazanmıştır. Onun Almaata'da Âşık Şirin, İstanbul'da da Âşık Şövgi ile meclisler yürüttüğü, karşı karşıya geldiği ve birlikte şiirler söylediği bilinmektedir.²⁸⁰

O, usta âşık olarak tanındıktan sonra Almaata'dan Âşık Murteza, Ağbaba'dan Âşık Letif, Âşık Heyder ve Âşık Geşem'e saz çalıp şiir okumanın sırlarını öğretmiştir.²⁸¹

Âşık İsgender Ağbabalı "Gürcü Gızı", "Tebriz oğlu", "Yaralı Mahmud" ve "Yetim Mehemed" gibi hikâyeleri anlatması ile tanınmıştır. Kendisi de "Aybeniz", "Gündoğar", "İsgender Şah" ve "Deli Yusuf " (Kaçak Yusuf) adlı hikâyeler yaratmıştır.²⁸²

Âşık, Çıldır saz havalarının "Summani", "Ağbabayi", "Şenlik Mirzecanısı", "Gurdoğlu", "Çıldırı", "Çıldır Çuhurobası", "Derbederi", "Konyalı", "Diyarbakrı", "Gülendamı", "Şöreyeli", "Deli Hicranlı", "Sarı Yaylıg", "Sarı Gelin", "O Taylı Gızı",

²⁷⁸ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.203; Tacir Semimi. Âşık İsgender Ağbabalı, Ayırdılar Ağbaba'dan, I. Kitap. bakü: Ozan, 1998, giriş.

²⁷⁹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.203.

²⁸⁰ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.203.

²⁸¹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.203.

²⁸² Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.203.

“Şenlik Hoşdamağı”, “Aşıroğlu”, “Çıldır Atüstü”, “Daşdanoğlu” ve “Geza Nişanı” gibi havalarını severek kullanmış ve bu havaların yayılmasını sağlamıştır.²⁸³

II.2.2. Azerbaycan Kaçak Hikâyelerinin Anlatıcısı Olan Âşıklar:

Kaçak hikâyelerinin yaratıcısı olan âşıklar, aynı zamanda o hikâyeleri anlatarak hem yaratıcı hem de anlatıcı olmuşlardır. Azerbaycan’da yayımlanan Rüstem Rüstemzade’nin çalışmamızda sık sık başvurduğumuz kitapları olan “Âşık Revayetleri”, “Köroğlu Neveleri” ve “Azerbaycan Tarihi Gehremanlığı Dastanları” adlı kitaplarında hikâyelerin yaratıcısı olmayıp da anlatıcısı olan âşıkların isimlerinin anıldığını da görüyoruz. Biz, bu doğrultuda hikâyelerin yaratıcısı olmayıp sadece bu hikâyeleri öğrenip repertuarlarına alan ve anlatan âşıklar Âşık Ekber Ceferov, Bozalğanlı Çopur Elesger, Gazahlı Âşık Mehemed, Âşık Edalet Nesibov, Âşık Hüseyin Halaoglu, Âşık Gedir, Âşık Mehemed Rzayev, Âşık Nesib, Âşık Seftir ve Âşık Eli hakkında bilgiler vermeyi uygun buluyoruz.

II.2.2.1. Âşık Ekber Ceferov:

Ekber Ceferov, 1933 yılında Tovuz bölgesinin Bozalğanlı köyünde doğmuştur. O, 18. yüzyılın usta âşıklarından sayılan Âşık Ovaların neslinden gelmektedir.²⁸⁴

Âşık Ekber, 1948 yılından başlayarak önce zurnacı olmuş, sonra ise âşıklığa başlamıştır. O; Demirçi Hüseyin, Azaflı Yusuf ve Âşık Gedir’in yanında çıraklık yapmış, âşık sanatının sırlarını öğrenmiş, kendisi de Âşık Elesger Tağıyev, Âşık Alhan Niftalıyev, Âşık Halıgverdi Namazov gibi âşıklar yetiştirmiştir.²⁸⁵

Gara Namazov’a göre âşık sanatının sırlarını iyi öğrenen, usta âşıkların eserlerini, halk hikâyelerini, saz havalarını iyi bilen, kendisi de iyi bir yaratıcı olan ve çeşitli yıllarda Bakü ve Moskova’da yapılan festivallerde ödüllendirilen âşık, 1990 yılında vefat etmiştir.²⁸⁶

II.2.2.2. Bozalğanlı Çopur Elesger:

Elesger Mikayıl oğlu Tağıyev, 1930 yılında Tovuz’un Bozalğanlı köyünde doğmuştur. O, köyde eğitim görmüş, saza olan merakı yüzünden ilk olarak Demirçi

²⁸³ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. age. s.204; Tacir Semimi. age. giriş.

²⁸⁴ Gara Namazov. Âşıklar, I. Kitap. s.124.

²⁸⁵ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.124.

²⁸⁶ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.124.

Hüseyn'in çırağı olmuş, daha sonra Demirçi Hüseyn'in demircilik işi ile uğraşıp seferlere çıkmaması üzerine Âşık Ekber Ceferov'un çırağı olmuştur. O, Ekber Ceferov'un hem çırağı hem de dostu olmuş, onunla tüm meclislere katılmış ve birlikte şiirler okuyup ödüller almıştır.²⁸⁷

Gara Namazov'a göre halk arasında usta âşık olarak bilinen Tağıyev, okuyuş tarzı, ses tonu ve anlatıcılık kabiliyeti ile dinleyenleri etkilemeyi başaran bir âşık olmuştur.²⁸⁸

II.2.2.3. Gazahlı Âşık Mehemed:

Mehemed Gehreman oğlu Hesenov, 1989 yılında Gazah diyarının Gırag Kesemen köyünde doğmuştur. Bir halk şairi olan Gehreman, oğluna okuma yazma öğretmiş, onun âşık sanatına ilgi duymasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Mehemed, halk şairi Nebi'nin yanında bir iki yıl çıraklık yapmış, ondan eski âşık havalarını ve halk hikâyelerini öğrenmiştir.²⁸⁹

Âşık Mehemed, 1918 yılında Gazah'ta bir mecliste "gelir mi" redifli şiirinde Nerimanov'un adını andığı için hapsedilmiş, âşıklara düşkün olan halk tarafından hapisten kurtarılmıştır. O, hapisten çıktıktan sonra Gence'ye gitmiş ve ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır.²⁹⁰

Gara Namazov'a göre; Çarlık Rusyası'nın siyasetine karşı olan âşık, Sovyet hükümetin kurulmasını ve bu hükümetin yaptıklarını büyük bir hevesle konu edinmiş, Âşık Esed, Âşık Mirze ve Âşık İslam ile birlikte yeni hükümetin medeniyet tedbirlerine uymuştur. Ülkede yapılan âşık kurultaylarının ve meclislerinin hepsinde usta bir âşık olarak yer alan ve "Telli Mehemed" olarak tanınan âşık; 1973 yılında vefat etmiştir.²⁹¹

II.2.2.4. Âşık Edalet Nesibov:

Edalet Memmedeli oğlu Nesibov, Göyce'nin Tohulca köyünde dünyaya gelmiştir. O, saz çalmayı babasından öğrenmiştir. Âşık, öğrenim hayatını babasının cezalandırmalarına rağmen yarıda bırakıp, âşıklığa başlamıştır. Gara Namazov şiirler

²⁸⁷ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.130.

²⁸⁸ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.131.

²⁸⁹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.265.

²⁹⁰ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.265.

²⁹¹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.266.

yazan, hikâyeler anlatan, büyük ve küçük meclisleri yöneten âşığın saz çalmadaki mahareti ile sadece Azerbaycan’da değil; İran ve Türkiye’de de tanınan bir âşık olduğunu yazmaktadır.²⁹²

II.2.2.5. Âşık Hüseyin Halaoğlu:

Hüseyin Eligulu oğlu Hüseyinov, 1923 yılında Gazah diyarının Yenigün köyünde dünyaya gelmiştir. O, Ağstafa Demiryol mektebinde tahsil görmüştür. 1941-1943 yıllarında Almanya ile Sovyetler Birliği arasında yapılan savaşa katılmış, ağır yaralandıktan sonra yurduna önerek “harp muallimliği”, “orman beyliği” gibi görevlerde bulunmuştur. O, bu mesleklerin yanında âşıklığa da merak salmış, usta bir âşık olunca da diğer mesleklerle ilgilenmeyi bırakmıştır.²⁹³

Haloğlu olarak tanına âşık, birçok düğün ve mecliste bulunmuş, Gazah, Gence ve Nahçıvan’da yapılan toplantılarda ödüller almıştır. O, klasik saz ustalarının, S. Vurgun, O. Sarıvelli ve H. Arif’in koşma ve geraylılarını meclislerde, bağlı oldukları olaylarla birlikte okumuştur. Âşık, 1997 yılında vefat etmiştir.²⁹⁴

II.2.2.6. Âşık Gedir:

Âşık Gedir Abbas oğlu İsmayılov, 1893 yılında Tovuz’un Bozalğanlı köyünde doğmuştur. İlköğrenimini “molla mektebi” denen köy okulunda tamamlamış, on yaşında babasını kaybedip amcasının himayesinde yaşamını sürdürmüştür. 1920 yılında 1. derecedeki köy okulunda öğrenim hayatına devam etmiştir. O; âşıklığa merak salınca, dayısı Bozalğanlı Âşık Hüseyin’in yanında iki yıl çıraklık yapmıştır. Bozalğanlı Âşık Hüseyin’den sonra Âşık Mirze Bayramov’un çırağı olan Âşık Gedir, 8 yıl onunla beraber çeşitli düğünlere ve meclislere katılmıştır. 1924 yılından 1928 yılına kadar çıraklık dönemi geçiren âşık, bu tarihten sonra kendi başına âşıklık yapma kabiliyetine ulaşmıştır.²⁹⁵

Gara Namazov’a göre Âşık Gedir, usta bir meclis yöneticisidir, o meclislerinde sadece çalıp şiir okumak veya hikâye anlatmakla yetinmemiş, yeri gelince meclistekileri eğlendiren mizahi şiirler ve karavellilerle de anlatımını süslemiştir. Yazar, onun, halk

²⁹² Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.117.

²⁹³ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. ss.180-181.

²⁹⁴ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.181.

²⁹⁵ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.225.

anlatıları ve karavelli dağarcığı bakımından zengin âşıklardan biri olduğunu belirtmektedir.²⁹⁶

Âşık kurultaylarına katılarak çeşitli ödüller alan, Birinci Dünya Savaşına da katılıp çeşitli cephelerde mücadele eden âşık, 1982 yılında vefat etmiştir.²⁹⁷

Âşık Gedir, çalışmamızda yer alan ve Âşık Hüseyin Bozalğanlı tarafından yaratılmış olan Gara Tanrıverdi hikâyesinin anlatıcısıdır. Hikâye, Hüseyin Bozalğanlı'nın hayatındayken toplanamamış, sonrasında Âşık Gedir'den toplanmıştır. Âşığın, Âşık Bozalğanlı Hüseyin'in yiğeni ve çırağı olmuş olması, kendisinin de hikâye yaratma konusunda bahsettiğimiz gibi üstün bir yeteneğe sahip olması sayesinde hikâyenin günümüze kadar gelmesinde büyük bir katkısı olmuştur.

II.2.2.7. Âşık Mehmed Rzayev:

Mehmed Ehmed oğlu Rzayev, 1883 yılında Göyce bölgesinin Büyük Karakoyunlu köyünde doğmuştur. Küçük yaşlardayken babasını kaybeden âşık, kardeşleri tarafından yetiştirilmiştir. Onun abisi Esed'in de ünlü bir âşık olduğu bilinmektedir.²⁹⁸

Âşık, Göyce'nin Çarlık Rusyası ve Ermeniler tarafından işgal edilip, Türklerin bölgeden çıkarılmaya çalışıldığı dönemlere şahit olmuş, kardeşi Esed'le birlikte bu dönemde yaptıkları yüzünden hapsedilip işkenceler görmüştür.²⁹⁹

Âşık Mehmed, kardeşi Esed ile birlikte birkaç yıl Daşkesen'de, Gazah'ta ve Tovuz'da yaşamış; Bolşevik ihtilalinden sonra tekrar Göyce'ye geri dönmüştür. Âşık, 1968 yılında vefat etmiştir.³⁰⁰

II.2.2.8. Âşık Nesib (Nesib Ağbabalı):

Âşık Nesib, 1874 yılında Ağbaba'da doğmuştur. O, geçliğinde Âşık Şenlik'e çırak olmuştur. Ömrünün sonuna doğru gözleri kör olmuş ve "Kör Âşık" olarak tanınmıştır. Onun döneminin usta âşıkları ile değiştiği bilinmektedir. Gara Namazov,

²⁹⁶ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.225.

²⁹⁷ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.226.

²⁹⁸ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.267.

²⁹⁹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.267.

³⁰⁰ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.268.

şiiirleri zamanında toplanamadığı için âşığın eserleri hakkında pek fazla bilgi elde edilemediğini belirtmektedir.³⁰¹

II.2.2.9. Âşık Sefter:

Sefter Geşem oğlu Abuzerov, 1933 yılında Gedebeý bölgesinin Çaldaş köyünde dünyaya gelmiştir. O, ortaokulu bitirmiş ve âşıklık sanatıyla meşgul olmuştur. Âşık Sefter, Kaçak Süleyman hikâyesinin anlatıcılarındanıdır.³⁰²

II.2.2.10. Âşık Eli:

Âşık Eli Eli oğlu, 1880 yılında Güney Azerbaycan'ın Sulduz bölgesinin Nağadı köyünde doğmuştur. O, çocuk yaşlarındayken babası vefat etmiştir. Fakirlik yüzünden âşık, komşularının hayvanlarını otlatmaya gitmiştir. Bu arada da yaşlı âşıklardan şiir söylemeyi öğrenmiştir. O, bir müddet sonra çiftçilik yapmış, 30 yaşında iken iki nesil arasındaki kavga yüzünden kaçarak, 1917 yılında Kuzey Azerbaycan'a geçmiştir.³⁰³

Eli, 1917-1919 yılları arasında Bakü'deki petrol madenlerinde çalışmış, fakat âşık, madenlerdeki ağır işlere dayanamayıp âşıklık geleneğinin zengin bir biçimde yaşadığı Gazah'ın Köçesger köyüne gelmiştir.³⁰⁴

O, Sulduz'da öğrendiği birçok hikâyeyi Kuzey Azerbaycan'a taşımış, pek çok hikâyenin yazıya geçirilmesinde anlatıcı olarak katkılar sağlamıştır. Âşık Eli, iyi bir hafızaya sahiptir, onun elliye yakın hikâye ve şiir bildiği söylenmektedir. Güzelleme, tecnis, muhammes ve geraylı şeklinde şiirler yazan âşık, Sovyet Hükümetinin kuruluşu için de şiirler yazmıştır.³⁰⁵

II.3. AZERBAÝCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN YARATICI VE ANLATICILARININ DEĞERLENDİRMESİ

Azerbaycan'da kaçak hikâyeleri toplanıp yazıya geçirilirken, hikâyelerin anlatım ortamı, dinleyicileri vb. gibi unsurlar tespit edilmemiş, hikâye metnlerinin yazıya geçirilmesi ile yetinilmiştir. Bu durum hikâyelerin yaratıldıkları sosyal bağlam ve dinleyicileri bakımından değerlendirilmesini mümkün kılmamaktadır.

³⁰¹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.323.

³⁰² Rüstem Rüstemezade. Köroğlu Neveleri. s.250.

³⁰³ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.135; Himmet Elizade. Âşıklar, I. Kitap, s.370.

³⁰⁴ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap, s.135.

³⁰⁵ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.136; Himmet Elizade. Âşıklar, I. Kitap, s.370.

Kaçak hikâyelerine baktığımızda onları yaratan âşıkların, doğdukları veya çok uzun süre yaşadıkları yerlerde yaşamış olan kaçakların hayatlarını hikâyeleştirdikleri görülmektedir. Örneğin Bozalganlı Âşık Hüseyin, Bozalganlı Tanrıverdi adlı kaçağı; Âşık İsgender Ağbabalı, Ağbabalı bir kaçak olan Kaçak Yusuf'u ele almıştır. Bu durum bize, âşıkların ele aldıkları kaçaklarla ilgili yaşadıkları bölgelerde anlatılan rivayetleri dinleyerek veya hakkında hikâye anlattıkları kaçakların faaliyetlerine şahit olarak bu verilere kendi yaratıcılık özelliklerini de eklemeleri sonucunda, bu hikâyeleri ortaya çıkardıkları kanaatini vermektedir.

Kaçak hikâyelerine yaratıcısı olan âşıklar açısından baktığımızda, âşıkların hayatlarının veya bakış açılarının hikâyelere yansıdığını görmek mümkündür. Bu yönden kaçak hikâyelerine baktığımızda;

Âşık Şenlik, Kars ve Borçalı arasında yetişmiş bir âşıktır. Türkiye, İran ve Azerbaycan'ın Borçalı bölgesinde faaliyet göstermiş olan Semed Ağa adlı kaçak hakkında her iki muhitte anlatılanları dinleme şansı bulması ve kendisinin de onunla dost olarak bu hikâyeyi meydana getirmiş olması muhtemeldir.

Semed Ağa hikâyesinde Âşık Şenlik, Çarlık Rusyası'nı kaçakların tek düşmanı olarak göstermektedir. Kaçaklar, Çarlık Rusyası'nın zulmünden kaçarak emin ellerde olacaklarına inandıkları Türkiye topraklarına gelmişlerdir. Çünkü Azerbaycan Türklerinin kendilerine kimsenin zarar vermeden yaşayabilecekleri tek yer kendi kanlarından olan Türklerin yaşadığı Türkiye'dir. Hikâye boyunca da Türkiye sınırlarında Semed Ağa ve grubuna kimsenin zarar vermediği görülmektedir. Hikâye Azerbaycan'da başlamış ve Türkiye'de sona ermiştir. Azerbaycan kaçaklarının yiğitlikleri hikâyenin sonunda hem Âşık Şenlik hem de Kadı Efendi tarafından takdir edilmiştir.

Âşık Şenlik, Semed Ağa hikâyesinde aynı zamanda bir kahraman olarak yer almaktadır. O, Semed Ağa tarafından Çamdıra'ya 9 ay sürecek olan kış boyunca kaçakları eğlendirmek üzere getirilmiştir. Hikâyede Âşık Şenlik'in övgüsünün yapıldığı da görülmektedir. Âşık Şenlik'in o dönemde yetişmiş olan en iyi âşık olduğu vurgulanmaktadır.

Rüstem Rüstemzade, Semed Ağa ile Âşık Şenlik arasındaki ilişki konusunda şu görüşleri ileri sürmektedir:

“Türkiye’de Samed Bey’in yakın dostu Âşık Şenlik, onları (Samed Ağa ve adamları) takiplerden korur. Türk polis idaresi bunun yüzünden Âşık Şenlik’i incitir. O ise kaçakların kim olduklarını sazla-sözle söyler.”³⁰⁶

Yazarın bu görüşüne katılmıyoruz. Çünkü hikâyeye baktığımızda Kadı Efendi’nin Âşık Şenlik’e zulüm uygulaması, onu incitmesi söz konusu değildir. Kadı Efendi, Samed Ağa’nın nasıl bir yiğit olduğunu bilmektedir. Bunu bir kez de Âşık Şenlik’in dilinden duymak için ona sorar. Kadı Efendi, Samed Ağa ve grubundaki kaçaklar ve onların yiğitlikleri hakkında doğruyu söylemezse Âşık Şenlik’i cezalandırmayı düşünür. Âşık Şenlik, doğruyu söyler ve bunun üzerine Kadı Efendi ona bahşiş bile verir. Bununla birlikte kaçak hikâyelerinde kaçakların Türkiye sınırları içine girip de en ufak bir zarar görmeleri, Türk askerleri ile mücadele etmeleri gibi bir durum söz konusu değildir. Bunların, Sovyet döneminden sonra konuyu ele alan araştırmacıların yanlı bakış açıları olduğunu söylemek mümkündür.

Hikâyede Âşık Şenlik’in okuma yazmasının olmaması, Samed Ağa’nın kendisine gönderdiği mektubu okuma yazma bilmediği için yanındaki hocaya okutması şeklinde yansımıştır. Âşığın köy hocalarının fikirleriyle ve verdikleri dini bilgilerle yetişmesi konusu da âşığın, Samed Ağa’nın çağrısını kabul edip etmemesi gerektiğini, mektubu kendisine okuyan hocaya danışması ve onun verdiği cesaret ile yola çıkmasında görmek mümkündür.

Hikâyede âşık kelimesinin yanında “yanşak” teriminin de yer yer kullanılması dikkat çekicidir. Bu kelime, Azerbaycan âşıklık geleneğinde 16. yüzyıldan önce âşık teriminin yerine kullanılmış olan terimlerden biridir. Bu kullanım bize Azerbaycan’ın Borçalı âşık muhitinde “âşık” teriminin yanında “yanşak” teriminin de kullanıldığını göstermektedir.

Bozalganlı Âşık Hüseyin’in Gara Tanrıverdi hikâyesi, yazıya aktarılması bakımından az da olsa bilgiye sahip olduğumuz bir hikâyedir. Bu hikâye âşık tarafından Bolşevik İhtilalinden önce yaratılmış; fakat âşığın sağlığında yazıya geçirilmemiştir. Âşığın kendisi de bu hikâyede tarihte yer almış gerçek bir hadiseyi diye getirdiğini belirtmiştir. Hikâyenin bu versiyonu, Bozalganlı Âşık Hüseyin’in çıraqlarından olan Âşık Gedir tarafından anlatılmış ve 1967 yılında yazıya geçirilmiştir. Hikâyenin ilk

³⁰⁶ Rüstem Rüstemzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. s.61.

toplayıcısının Henefi Zeynallı olduğu bilinmektedir. Ancak o, topladığı hikâyeyi yazıya geçirmemiştir.³⁰⁷

Ehliman Ahundov'un "Azerbaycan Dastanları" adlı kitabında yer alan hikâyenin Tanrıverdi adını taşıyan versiyonunun ise âşığın kendisi tarafından mı yoksa başka bir anlatıcının dilinden mi toplanıp yazıya geçirildiği konusunda hiçbir açıklama yoktur.

Bozalğanlı Âşık Hüseyn, 19. yüzyılda yaşamış ve Çarlık Rusyası'nın her türlü uygulamasına birebir şahit olmuş bir âşıktır. Kendisi de kaçaklar gibi dönemin molla ve muhtar vb. ileri gelenleri ile anlaşılamamış, onlarla kavga etmiş, hatta hayat hikâyesinden anlaşıldığı kadarıyla köy muhtarını öldürdüğü için Tiflis Hapishanesi'ne de hapsedilmiştir. Köroğlu hikâyesinin anlatıcısı olarak kahramanlık konulu hikâyeleri iyi bilen, yaşadığı olaylarla kaçakların hayatına benzer bir hayata sahip olan, kaçakların yaşamlarının sergilenebileceği Tiflis Hapishanesi'ne hapsedilen âşığın tüm bu unsurlara kendi yaratıcılık kabiliyetini de katarak, kendisi gibi Bozalğanlı bir kaçak olan Tanrıverdi hakkında duydukları çerçevesinde hikâyesini oluşturmuş olması muhtemeldir. Âşığın, babası Cefergulu'nun Muhtar Esed tarafından öldürülmesinden sonra kalabalık olan aile fertlerinin, hikâyelerde yer alan kaçaklar gibi geçimini sağlamak zorunda kalması da kaçaklarla ortak noktalarından birini oluşturmakta ve hikâyesinde yerini bulmaktadır.

Hikâyenin "Gara Tanrıverdi" adlı versiyonunda Tanrıverdi'nin kaçak düştükten sonra Gürcistan'a gittiğini, Gürcistan'da Kalaktion adlı misafirperver bir köylünün evinde kaldığını, Kalaktion'un oğlu Givi'nin Tanrıverdi ile dost olduğunu görüyoruz. Aynı versiyonda Tanrıverdi'nin Süleyman Bey'den öcünü almasında da bu Gürcü baba oğulun Tanrıverdi'ye büyük yardımları dokunmuştur. Givi, onun kaçak grubunun ilk elemanı olmuştur. Bunun yanında bu versiyonda Tanrıverdi'yi görmek ve onu başına geleceklerden haberdar etmek için Dağıstan'dan üç tane Lezgi gelir. Bu Lezgiler, Tanrıverdi'nin eskiden kendi yurtlarında çobanlara yapmış olduğu iyiliğin karşılığında ona iyilik yapmaya, ona peşinde eşkıyaların olduğunu haber vermeye gelmişlerdir. Bu iki örnek, Tanrıverdi hikâyesinde kaçakların diğer milletlerle bağlantılarını göstermesi açısından ilgi çekicidir.

³⁰⁷ Rüstem Rüstemzade. El Gehremanları Halg Edebiyatında. s.65.

Bu özellik, bize göre hikâyeye Bozalğanlı Âşık Hüseyin'in kendisi tarafından katılmış bir özelliktir. Âşık, hayat hikâyesinden de anlaşılacağı gibi, kendisinin bu ülkelere gidip orada dostluklar kurma yolundaki yaklaşımlarını hikâyenin kahramanı olan Tanrıverdi'ye yansıtmıştır.

Eynallı Eşref'in yaratmış olduğu Hacı Tağı hikâyesi, kısa bir hikâye olmasına rağmen şiir bakımından en zengin kaçak hikâyelerinden birisidir. Hikâyede 4 geraylı, 23 koşma ve 1 muhammes vardır. Bu durumu, hikâyenin yaratıcısı olan Eynallı Eşref'in üstün yaratıcılığı veya hikâyenin âşığın kendi ağzından toplanması nedeniyle şiirlerinin unutulmadan yazıya geçirilmiş olması ile açıklayabiliriz.

Âşık Avıl, Gazah'da doğmuş bir âşıktır. Onun Gazah'ta doğmuş olan Garay Söyün hakkında bu bölgede anlatılanları dinleyip veya şahit olup kendi sanatsal yeteneği ile eserine kattığı 6 koşma, 2 geraylı ve 2 muhammesle birlikte bu hikâyeyi oluşturmuş olması muhtemeldir.

Hayat hikâyesinde Haltanlı Tağı'nın diyar diyar her yeri gezmiş olduğunu ve Haltan'dan çıkınca önce Dağıstan'a oradan da Derbend'e gittiğini görmekteyiz. Molla Nur hikâyesini Haltanlı Tağı'nın, Dağıstan ve Derbend'te şahit olduğu olayları konu edinerek yazdığını düşünebiliriz. Hayatına baktığımızda âşığın Şeyh Şamil ile görüştüğü ve onun askerlerine şiirler söylediği bilinmektedir. Âşığın hikâyesine kahraman olarak seçtiği Molla Nur'un Şeyh Şamil'in grubundan bir kaçak olduğunu ve âşık tarafından hikâyede ona yardımcı biri olarak tanıtımının yapıldığını da düşünmek mümkündür.

Haltanlı Tağı, Molla Nur'u Şeyh Şamil'le çağdaş olarak göstermektedir. Molla Nur hikâyesinde; Molla Nur için Guba mahalli polis amirinin valiye “Neden duruyorsun, gel, bölgede kimse kalmadı, herkes Molla Nur'a katıldı, Molla Nur da Şeyh Şamil'e katıldı ve Azerbaycan'ı Çar'a karşı isyana götürecekler” diye bir mektup yazdığı görülür. Bu mektuptan sonra Molla Nur, Möhüc'e gittiğinde arkadaşı Novruz'dan Şeyh Şamil'in askerler tarafından bir değirmende kuşatma altına alındığını öğrenir ve onu değirmenden kurtarıp kalesine bırakır. Molla Nur, Şeyh Şamil'in yanında üç gün misafir olduktan sonra oradan ayrılır. Burada daha önce Molla Nur'u Şeyh Şamil'e katılmış gibi gösteren Tağı, daha sonra ona yardımcı olmuş ve ondan ayrılmış bir kaçak olarak göstermektedir. Burada sanki Haltanlı Tağı, yaşam öyküsünde

bahsettiğimiz, kendisinin Şeyh Şamil'in yanına gitmesi ve sonra onunla kalmayıp ayrılması olayını Molla Nur ile canlandırmış gibidir.

Molla Nur hikâyesine baktığımızda, Haltanlı Tağı'nın kendi aile yaşantısını Molla Nur hikâyesine yansıttığını düşünmek de mümkündür. Hikâyede Mahmud Bey, kızını gölde boğulmaktan kurtaran Molla Nur'a verir, Molla Nur, hikâyede kemal sahibi bir genç olarak gösterilir. Haltanlı Tağı'nın yaşantısına baktığımızda ondaki kemali gördüğü için Hacıbaba Bey, kızını ona vermiştir. Molla Nur'un da Hacı Tağı'nın da birer oğulları olmuştur. Âşık Tağı, karısını ve çocuğunu bırakıp diyar diyar dolaşmaya çıkmıştır. Haltan'dan ayrılırken karısını ve oğlunu kayınpederine emanet etmiş ve oğlunun iyi bir tahsil görmesini sağlamalarını istemiştir. Hikâyeye baktığımızda, Molla Nur, kaçak düşünce karısını ve oğlunu da yanında götürmüştür. Oysaki kaçak hikâyelerinde kaçakların genellikle ailelerini bırakarak kaçaklık hayatlarına başladıkları, kaçaklık olgusunun ailevi hayata müsait olmadığı üzerinde durulmaktadır. Sanki anlatıcı burada kendisinin ailesini bırakıp gittiğinde duyduğu sıkıntıyı, hikâyenin kahramanına yaşatmak istemiyor gibidir. Molla Nur, Haltanlı Tağı'nın evinden ayrılışı gibi kaçakların yanından ayrılmış ve oğlunu onlara emanet etmiştir. O da oğlunun tahsiline önem vermiştir. Oğlu Gerib'i, Tebriz'de saz ustası olan dostlarından birine çırak olarak vermiştir. Buradan âşığın hayatının son zamanlarını geçirdiği Tebriz'i de hikâyeye yansıttığını, oğlunu Tebriz âşık muhitine mensup âşıklara emanet etmekle bu civarlarda uzun süre kalmış olmasını belirttiğini de görmekteyiz.

Haltanlı Tağı, hikâyede bir anlatıcı olmasının yanında, hikâye kahramanı olarak da karşımıza çıkmaktadır. O, kendisini de hikâyenin içinde bir kahraman olarak göstermiştir. Hikâyede âşık kendisini ömrünün son yıllarını yaşayan bir çiftçi olarak gösterir. Molla Nur, Âşık Tağı'yı iyi tanımaktadır. Ancak Âşık Tağı, onu daha önce görmemiştir. Molla Nur, Âşık Tağı'ya Molla Nur'u nerede bulabileceğini sorar. Âşık Tağı da ona bir şiir ile cevap verir. Sonunda Molla Nur, kendisini ona tanıtır ve Âşık Tağı hakkında şiirler yazdığı Molla Nur'u tanımaktan büyük mutluluk duyar. Bu olaydan sonra Molla Nur'un arkadaşlarından ayrılmadan önce kurduğu meclise de Hacı Tağı gelir ve şiirler okur. O, Molla Nur öldükten sonra kaçakların yanından ayrılıp Guba'ya gider. Molla Nur'un ölümü onu da çok üzer ve duygularını hikâyenin sonunda “-an Sambur” redifli Sambur Dağlarına karşı söylediği şiirle diye getirir.

Âşık Tağı, hakkında verdiğimiz bilgiler içinde âşığın şiir yaratma konusunda ileri seviyede olduğunu görmekteyiz. Ancak Molla Nur hikâyesi şiir bakımından çok zengin bir hikâye değildir. Hikâye’de; 4 geraylı, 1 tane de koşma yer almaktadır. Bu durumun, üstün şiir yaratma kabiliyeti olan âşığın hikâyesinin, yazıya geçirilene kadar şiirlerinin unutulmuş olması ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Âşığın Tebriz, Şirvan ve Derbend bölgelerinde uzun süre kalması dolayısıyla şiirlerinde “misk, anber, çirag, meh, şeh” gibi Arapça ve Farsça kelimelerin de kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Kaçak Kerem hikâyesinin Gemli Hüseyin tarafından yaratılmış olan varyantı, Kaçak Kerem hakkında yazıya geçirilen varyantların en kapsamlısıdır. Kaçak Kerem çalışmamızın kaçaklar hakkında tarihi bilgiler verdiğimiz kısımda da belirttiğimiz gibi 1860 yılında Gazah kazasının Gırah Kesemen köyünde dünyaya gelmiştir. Gemli Hüseyin’in hayat hikâyesine baktığımızda âşığında da Gazah kazasının Gırah Kesemen köyünde doğmuş olduğunu görüyoruz. Bu durum aynı muhitte doğmuş olan âşığın, Kaçak Kerem’in başından geçen olayların hepsine şahit olduğu veya hikâyesini bu bölgeden elde ettiği verilerle zenginleştirdiği için hikâyesinin daha geniş olduğu kanısını bizde uyandırmaktadır.

Leyla Eliyeva, Kaçak Kerem hikâyesinin âşık tarafından 1923 yılında yaratıldığını belirtmektedir. O dönemde aynı yörede yaşamış olan Kaçak Kerem’in ve İsrail Ağa’nın yakınları hayattadırlar. Kaçak Kerem 1910 yılında; İsrail Ağa ise 1917 yılında vefat etmiştir.³⁰⁸ Onların vefat ettiği dönemde âşık 15-20 yaşları civarındadır. Bu veriler doğrultusunda Âşık Gemli Hüseyin’in kendisinin şahit olduğu ve Kerem’in yakınlarından öğrendiklerini hikâyesine yansıttığını düşünmekteyiz.

Gemli Hüseyin, yaşadığı bölgede Kaçak Kerem hakkında topladığı rivayetleri kendi âşık yaratıcılığı içinde eritmeyi başarmıştır. Hikâyenin Zerzebilli Âşık Mehmed tarafından yaratılan varyantı baştan sonra tek bir muhammesin okunması ile son bulmuşken, Gemli Hüseyin Kaçak Kerem hikâyesinde 22 şiir söyleyerek kendi yaratıcılığını da gözler önüne sermiştir.

³⁰⁸ Leyla Eliyeva. “Âşık Hüseyin’in Kaçak Kerem Dastanı”. Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler (9.Kitap). Bakü: Seda Neşriyatı. s.210.

Kaçak Kerem'in Zerzebilli Âşık Mehemmed tarafından yaratılan "Keremhan Sertib" varyantında onun hem Kafkaslarda hem de İran'da başından geçen olaylar, özellikle Gemli Hüseyin'in Kaçak Kerem adlı hikâyesinde yer almayan Kerem'in İran'da affedilmesi, İran Şahı'nın hizmetine girmesi gibi faaliyetleri yer almaktadır. Âşığın Kaçak Kerem'in İran'da başından geçenleri hikâyesine yansıtmış olmasını onun Kaçak Kerem'in hayatını yakından bilen bir âşık olmasına veya Kerem'in İran'daki faaliyetlerini bilen kişilerden onun hayatını dinlemesi ya da kendisinin Kaçak Kerem'in hayatının bu kısmına şahit olmasına bağlayabiliriz.

Hikâyenin bu varyantı, her ne kadar Kerem'in faaliyetlerinin Kafkaslardan başlayıp İran'da affedilmesine kadar olanlarının tümünü kapsıyor olsa da Gemli Hüseyin'in varyantına göre çok daha kısadır. Hikâyenin olayların kısa anlatılmasının yanında şiir bakımından tek bir muhammesin epizotlar arasında farklı kıtalarının okunması ile tamamlanması dikkat çekicidir.

Kaçak Kerem'in Keremhan Sertib varyantında dikkati çeken bir diğer yön de hikâyede parça praca verilen muhammesin kıtalarının her birinin farklı hava ile okunması ve bu havaların isimlerinin de şiirde belirtilmesidir. Şiirin bölümleri "Muhammes Güzellemesi", "İrevan Muhammesi" ve "Karabağ Gaytarması" havaları ile okunmuştur.

Kaçak Süleyman hikâyesinin yaratıcısı olan Murad Niyazlı'nın hayat hikâyesine baktığımızda âşığın Göyce'den 1948 yılında Şemkir'e gittiğini görüyoruz. Biz, Murad Niyazlı'nın, Kaçak Süleyman hikâyesini Şemkir'e gittiğinde Kaçak Gülsüm hakkında duyduğu rivayet ve hatıraları konu edinerek yazdığını düşünüyoruz.

Gandal Nağı hikâyesi, Heyyat Mirze tarafından yaratılmış olan bir hikâyedir. Heyyat Mirze'nin Gandal Nağı hikâyesinin sonunda Gandal Nağların meclisine bir düğünden getirdikleri, o sıralarda on sekiz yirmi yaşlarında olan çok güzel sesi olduğu için en büyük meclislere sürekli davet edilen bir âşık olan Âşık Mirze'den bahsedilmektedir. Âşık Mirze, hikâyede Gandal Nağı ve grubunun yanına gelir, onlara verdikleri ziyafet sırasında şiirler okur. O, bu esnada Bozalğanlı Heyyat Mirze'nin Gandal Nağı için bir şiir yazdığını ve onu okumak istediğini belirterek Heyyat Mirze'den bir muhammes okur. Burada kahraman olarak geçen Âşık Mirze ile hikâyenin yaratıcısı olan Heyyat Mirze aynı kişiler değildir. Hikâyede kaçakların

yanına gelen âşık, bize göre aynı dönemde yaşamış olan Azerbaycan'ın meşhur âşıklarından Âşık Mirze adlı başka bir âşıktır. Âşık Mirze Bayramov, 1888 yılında Tovuz bölgesinin Çilovdarlı köyünde dünyaya gelmiştir. O, güzel bir sese ve keskin bir hafızaya sahip olduğu için döneminin meclislerinin aranan âşığı durumuna gelmiştir.³⁰⁹ Biz, hikâyede Âşık Mirze'ye bilinçli olarak yer verildiğini düşünüyoruz. Kaçak hikâyelerini yazan âşıklar hikâyelerinin sonunda isimlerine yer vemişler ve hikâyenin kendilerine ait olduğunu ortaya koymuşlardır. Heyyat Mirze de hikâyesinin sonunda;

Sami pehlivan gibiydi.

Onların destanını,

Mirze Novcavan eyledi.

şeklinde “Mirze” diye kendi adını kullanmaktadır. Âşığın, kendisinin Âşık Mirze ile karıştırılmamak ve hikâyenin kendisine ait olduğunu vurgulamak adına Âşık Mirze'yi hikâyesine bir kahraman olarak aldığını ve onun ağzından hikâyenin kendisine ait olduğunu söylediğini, böylece hikâyenin sahibi olarak kendisinin Âşık Mirze ile karıştırılması olanağını ortadan kaldırmış olma ihtimalini düşünüyoruz. Bununla birlikte Âşık Mirze'nin de kaçaklar hakkında hikâye anlatma özelliğinin olduğu düşünüldüğünde âşığın, kendisiyle aynı adı taşıyan âşığı hikâyesinde kahraman olarak seçerek yazdığı şiirleri ona anlattırmak istemiş olması da üzerinde durulabilecek bir diğer ihtimaldir.

Âşık İsgender Ağbabalı, hikâyesinin kahramanı olan Kaçak Yusuf gibi Ağbaba'da doğmuştur. Âşık İsgender Ağbabalı'nın yetiştiği bölgede, hakkında birçok rivayet duyduğu ve kendisi gibi Ağbaba'da doğmuş bir kaçak olan Yusuf hakkında halk arasında anlatılan rivayet ve hatıraları kendi yaratıcılığı ile birleştirerek bu hikâyeyi yarattığını söyleyebiliriz.

Çıldır bölgesi, 18. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde kalmış, 19. yüzyılda Çarlık Rusyası'nın işgali sonucunda ikiye bölünmüş, daha sonra ise arazinin Çarlık Rusyası tarafından işgal edilen kesimi Gürcistan ve Ermenistan arasında paylaştırılmıştır. Bu doğrultuda 19-20. yüzyıllar içinde Çıldır bölgesi üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar:

³⁰⁹ Gara Namazov. Âşıklar, I.Kitap. s.287.

1. Bölgenin Doğu Anadolu’da, Türkiye arazisinde kalan ve şimdi de Çıldır adını taşıyan,

2. Ermenistan’a katılan Ağbaba ve Gızılgoç, (Bunlar daha sonra Amasiya ve Gukasyan reyonları olarak adlandırılmışlardır.)

3. Gürcistan’a katılan ve “Meshet-Cavahetiye” adı verilen bölümlerdir.³¹⁰

Ermenilerin Ağbaba bölgesini işgal etmesinin izleri, Kaçak Yusuf hikâyesinde de kendisini göstermektedir. Hikâyede işgal edilen topraklarda yaşamış olan bir âşık olarak İsgender Ağbabalı, Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan topraklarında yaptığı kolonizasyon çalışmaları sonucunda topraklarına yerleştirilen Ermenilere karşı tepkisini hikâyeye Ermeni kahramanlar sokarak ve Yusuf’un ailesini bu kahramanlarla karşı karşıya getirerek, Ermenilere karşı bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu bakış açısı son derece olumsuzdur.

Görüldüğü gibi Azerbaycan kaçak hikâyelerini yaratan âşıkların bazıları, hikâyeleri sadece yaratmakla kalmamış, kendilerine de zaman zaman hikâyelerde birer kahraman olarak yer vermişlerdir. Molla Nur hikâyesinde Haltanlı Tağı’nın yaşlı bir çiftçi olarak yer alması, Molla Nur’un cenazesinde ve meclislerinde bulunup ona şiirler okuması, Molla Nur tarafından iyi tanınan bir âşık olması; Semed Ağa hikâyesinde Âşık Şenlik’in Semed Ağa’ya kışın dokuz ayında şiir okumak için getirtilen bir âşık olması; Âşık Mirze’nin Gandal Nağı hikâyesinde bir kahraman olarak yer alması; Kaçak Nebi hikâyesinin Ehliman Ahundov varyantında Âşık Ehmed’in, Âşık Avanes’in ve Âşık Moses’in başlarına türlü türlü kötülüklerin getirilmesi ve Kaçak Nebi’nin onların öcünü alması bu durumun hikâyelerdeki belli başlı örnekleridir.

Hikâyelerde kahramanların şiir okumalarının yanında, âşıkların da isimleri belirtilerek şiir okudukları görülmektedir. Bu şiirler okunmadan önce âşıkların sazlarını akort edişlerinden göğüslerinde tutuşlarına, tek sazla mı yoksa “balaban”la mı çalıp okuduklarına kadar bilgiler verilmektedir. Hikâyelerde, şiirlerin okunmasında; halk hikâyelerinde genel bir motif haline gelmiş olan “üç telli saz”ın kullanıldığı dikkati çekmektedir. Sazın yanında saç teli ve tüfek gibi unsurların da saz yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bununla birlikte hikâyelerde verilen düğün ve meclis (toplantı) sahneleri o dönemin âşıklık geleneğini yansıtır niteliktedir. Hikâyelerdeki düğünlere hem

³¹⁰ Meherrem Gasımlı. age. s.204.

çalgıcılar hem de âşıklar davet edilmekte ve onlar belirli bir düzen içinde sanatlarını icra etmektedirler. Hikâyelerde geçen tüm düğün, ziyafet ve meclislere mutlaka âşıkların da getirildikleri görülmektedir.

Kaçak hikâyelerinde, özellikle Kaçak Nebi hikâyesinin Ehliman Ahundov varyantında, adı anılan ve şiir okuyan âşıklar, kaçaklarla mücadeleden mücadeleye gezen kişiler gibidirler. Hikâyeler boyunca kaçaklar, ne zaman bir başarı gösterecekler, bu başarıları şiire dökmek için orada bulunan, taşın üzerinde oturan, köyün girişinden geçen, yayladan olayı gören, olayların çoğuna birebir şahit olan bir âşık belirivermektedir.

Hikâyelerin yaratıldığı 18. ve 19. yüzyıllarda âşıkların da kaçaklardan farklı bir konumları yoktur. Onlar da Çarlık Rusyası'nın yönetimi altında, köylülerin duygularını dile getiren, Çar memurlarına ve beylere karşı gelen şiirler yazdıkları için takip edilmişler, tutuklanmışlar veya sürgün edilmişlerdir. Örneğin Göyceli Âşık Eziz, Çar memurlarının ve beylerin zulümlerine dair yazdığı satirik şiirleri yüzünden defalarca hapsedilmiş; Şişgayalı Âşık Aydın ise sürgün edilmiştir.³¹¹ Bu yönden Çarlık Rusyası döneminde fikirlerini dile getiremeyen, dile getirdiklerinde takip edilen, sürgüne gönderilen veya öldürülen âşıklarla kaçakların ortak paydada birleşmeleri doğaldır. Hikâyelerde âşıkların kaçaklar hakkında şiirler yazıp okumalarının da Çar hükümeti tarafından yasaklanmış olduğunu görmekteyiz. Bu tepkilere karşı âşıklar, kaçaklar hakkında şiirler okumaktan vazgeçmemişler, hükümet askerlerinin kurşunlarına hedef olmuşlar, hapsedilmişler, telli sazları kırılmış veya öldürülmüşlerdir. Hikâyelere bakıldığında sadece kaçaklar ve âşıklar değil, kaçaklar hakkında okunan şiirler bile birer kaçak mal gibi gizli gizli okunmak zorunda kalmışlardır.

Kaçak hikâyelerinin çoğu, Azerbaycan'da halk hikâyelerinin toplama ve yazıya geçirilme çalışmalarının geç başlaması yüzünden yaratıcı âşıklarından değil, onların takipçileri olan âşıklardan veya o hikâyeleri iyi bilen yöre halkının dilinden derlenerek yazıya geçirilmiştir. Ancak, hikâyelerin farklı zamanlarda, farklı kişiler tarafından anlatılmış olan metinlerine baktığımızda, hikâyeyi anlatan kişilerin, hikâyeleri pek fazla değişiklik yapmadan anlattıkları görülmektedir.

³¹¹ Emine Elgerova. age. s.31.

Bu verileri değerlendirdiğimizde kaçak hikâyelerinin yaratıcısı ve anlatıcısı olan âşıkların pek çoğunun 19.-20. yüzyıllarda yaşamış olan âşıklar olduğunu görüyoruz. Bu âşıkların çoğu, Azerbaycan âşıklık geleneğinden bahsederken de söz ettiğimiz gibi hükümetin politikasının yayılmasına alet olmuş olan âşıklardır. Bu âşıklar aynı yanlı yaratıcılık yaklaşımını kaçak hikâyelerinde de sürdürmüşlerdir. Hükümete hoş görünmek isteyen âşıklar, hikâyelerin sonunda Sovyet hükümetinin kuruluşunun övgüsünü yapan şenliklere yer vermişler, hikâyeler boyunca Sovyet hükümetinin Sovyet Milleti oluşturma yolunda savunduğu “halkların dostluğu” anlayışını hikâyelerde ele almışlardır. Hikâyelerde yer alan bu unsurlar, âşıkların yanlı görüşlerini yansıtan, hükümete hoş görünmek adına hikâyelere kattıkları söylemlerdir. Oysaki daha önce de açıkladığımız gibi, kaçakların milliyetleri vardır ve bu bakış açısı tamamen âşıklara ait olan ve yanlı olarak sergilenen bir katkıdan ibarettir. Biz, kaçak hikâyelerinin halk arasında 18. ve 19. yüzyıllarda yaratılmış olan hatıralarında veya rivayetlerinde bu özelliklerin olmadığını görüyoruz. Kaçaklarla ilgili anlatılan rivayet ve hatıralara baktığımızda bu tarz söylemlere rastlamıyoruz. Bunlar tamamen hikâyelere Sovyet dönemi âşıkları tarafından eklenmiş ve Sovyet hükümetinin politikasından etkilenerek hükümete iyi görünmek adına hikâyelere katılmış yaklaşımlardır.

Aynı yaklaşımı Âşık Şenlik’in Samed Ağa hikâyesinde Âşık İsgender Ağbabalı’nın Kaçak Yusuf hikâyesinde veya Âşık Mevlüt İhsani’nin Kaçak Nebi hikâyesinde görmek mümkün değildir. Bu hikâyelerde ise aksine kaçakların milliyetleri ve diğer milletlere bakış açıları konusu son derece farklı olarak verilmiştir. Bu hikâyelerde kaçaklar son derece milliyetçi tiplerdir. Azerbaycan topraklarını işgal etmiş olan arlık Rusyası’na ve arlık Rusyası’nın Azerbaycan topraklarına yerleştirdikleri Ermeni ve Gürcü gibi milletlere bakış açıları olumsuzdur. Bu hikâyelerin sonunda Sovyet hükümetinin övgüsü de yoktur. Bütün bunlar hikâyelerdeki bu yaklaşımın âşıkların sergiledikleri yanlı bir yaklaşım olduğunu ve âşıkların bakış açılarına göre değiştiiğini göstermektedir. Burada âşıklar kendi görüşlerini hikâyelere yansıtmışlardır.

Kaçak hikâyelerini yaratan ve anlatan âşıklara bakıldığında Türk boy ve topluluklarının âşıklık geleneğinin vazgeçilmez bir parçası olan usta-ırac ilişkisinin hikâyelerin yaşatılmasında ve günümüze gelmesinde önemli bir fonksiyon taşıdığını görmekteyiz. Ustaların yetiştirmiş olduğu ıracılar, ustalarından öğrendikleri kaçak

hikâyelerinin günümüze kadar gelmelerini sağlamışlardır. Özellikle Bozalganlı Âşık Hüseyin, Âşık Şenlik ve Ağbabalı Âşık İsgender kaçak hikâyelerini yaratıp, anlatmaları ile çıraklarını etkileyen âşıklar olmuşlar, ustalarının ağızlarından çıkan her sözü hafızalarına ve gönüllerine yazmaya alışmış olan Azerbaycanlı çıraklar ise ustalarının yaratıp anlattıkları kaçak hikâyelerini anlatıp günümüze kadar gelmelerini sağlamışlardır.

III. BÖLÜM: AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN YAPISI VE EPİZOTLARI

III.1. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN GENEL YAPISI:

Azerbaycan’da halk hikâyelerini oluşturan temel yapı hemen hemen kalıplaşmış bir haldedir. Ancak ele alınan bu yapı, daha çok aşk konulu hikâyeler dikkate alınarak çıkarılmış bir yapıdır. Kahramanlık konulu hikâyelerde, özellikle de ele aldığımız kaçak hikâyelerinde, bu yapının aynı olup olmadığı ve konunun değişmesinin hikâyenin yapısını da etkileyip etkilemediği, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Azerbaycan’da halk hikâyeleri yapı bakımından üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “üstatname”, ikinci bölüm “hikâyenin kendisi”, üçüncü bölüm ise “duvaggapma” adı verilen bölümdür.³¹²

Azerbaycan âşıkları hikâye anlatımına “üstatname” okuyarak başlarlar. Ancak bazen;

“Beli (evet), benim ezizlerim,
Size hardan heber verim?
Keçen dövrandan,
Üstadların kamalından”³¹³

şeklinde şiirlerle “size hardan haber verim?” şeklinde sözlerle hikâyelerin başlatıldığı da görülmektedir. Bu başlangıçtan sonra hikâyenin girişi olan ve dinleyiciye daha sonra olacakların habercisi olma vasfını taşıyan “üstatname” gelir. Burada âşıklar, nasihat ve ibret verici fikirlerden oluşan üç adet üstatname okurlar. Bu üstatname bölümünde zengin bir miras bırakıp gitmiş olan ataların ve üstat âşıkların övüldükleri görülmektedir. Üstatnamelerin edebî şeklini ise koşmalar oluşturmaktadır.³¹⁴ Emine Elgarova, geçmiş dönemlerde âşıkların ard arda üç tane üstatname okuduklarını ve onların okudukları bu üç üstatnamenin birincisini âdet gereği dini konulara ve Hz. Muhammed’in vasıflarının anlatımına ayırdıklarının görüldüğünü ve bu yüzden de bu üstatnamelerin, “Mi’racname” şeklinde adlandırıldığını yazmaktadır.³¹⁵

³¹² Emine Elgarova. age. s.60; M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). s.62.

³¹³ Emine Elgarova. age. s.60.

³¹⁴ M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). s.62.

³¹⁵ Emine Elgarova. age. s.61.

Bazen âşıklar, hikâyeye başlamadan önce güzel bir kızın bir çeşmenin başında için için ağladığı bir manzara çizerler. Kızın durumunu gören bir kadın veya âşık, onun ne için ağladığını sorar. Sonuçta kızın sevgilisinin sefere çıktığını ve verdiği vadeden çok zaman geçmesine rağmen geri dönmediğini öğrenirler. Bu durumda kızın yanına gelen kadın veya âşık, kıza teselli veren, sevgiliye vefalı olmanın önemini anlatan, metin olmayı aşıl原因an üstatnameler okur. Böyle durumların herkesin başına gelebilecek olağan şeyler olduğunu ve bu beklemenin sonunun mutlulukla biteceğini vurgulayarak hikâyesini anlatmaya başlar. Âşık hikâyesini bitirdiğinde kızın sevgilisi de seferden gelmiş olur.³¹⁶

Üstatnameden sonra âşık hikâyenin asıl konusunu teşkil eden olayları anlatır. Âşık, hikâyesini nazım ve Azerbaycan'da “yurd” adı verilen nesir karışımı olarak anlatır. Bu birliktelikte anlatıcı, hikâye kahramanlarının hislerini ifade eden, onların birbirlerine anlatmak istediklerini dile getiren ve hikâyenin genel konusu ile sıkı sıkıya bağlı olarak kendisinin duygularını içeren şiirlere yer verir. Üstat âşıkların hikâyeye dikkatini artırmak için dinleyicileri merakta bırakacak unsurları iyi kullandıkları görülür. Bu durumda âşık, dinleyicilerin dikkatinin toplanması ve sonraki anlatacaklarına merak uyandırmak için hikâyeye farklı konulu anlatılar, “karavelli”lerle devam eder. Bu karavellilerin hikâyenin konusu ile hiçbir ilgisi yoktur ve çoğunluğu mizahî unsurlar taşır. Geçmiş dönemlerde Azerbaycan âşıkları hikâye anlatırken onlara özel olarak “karevelli anlatan” ve “eyyar” adı verilen kişilerin de eşlik ettiği bilinmektedir.³¹⁷

Üstat âşıkların, hikâye anlatımına farklı anlatılar kattıkları da görülmektedir. Bu eklemelerin Azerbaycan âşıklık geleneğinde genellikle kederli ve ağır hikâyelere eklendiği görülmektedir. Bu durumlarda âşık, hikâyesine başladıktan kısa bir süre sonra bir tane de mizahla dolu küçük bir masal anlatmaya başlar. Biraz bu masalı anlattıktan sonra konunun merak edilen yerinde onu kesip tekrar hikâyesine devam eder. Dinleyenlerin çok kederlendiğini ve ruh halinin ağırlaştığını hisseden âşık tekrar mizahî masalına geçer, meclisin havasını değiştirdikten sonra tekrar asıl hikâyesine döner.³¹⁸

³¹⁶ M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). S.65.

³¹⁷ Emine Elgarova. age. s.61.

³¹⁸ M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). ss. 63-64.

Azerbaycan’da aşk konulu hikâyelerin bu anlatım içinde yer alan yapısal kısmı;

- “1. Kahramının doğumu, talim ve terbiyesi,
2. Kahramanların, yani âşık ve maşukun bade almaları,
3. Araya giren engeller ve onlara karşı mücadeleler
4. Müsabaka ve galip gelme”³¹⁹ şeklindedir.

Bu bölümden sonra âşık, hikâyesini “duvaggapma” adı verilen bir bölümle bitirir. Duvaggapma halk arasında düğün merasimi ile ilgili bir terim olarak yayılmıştır. Aşk konulu hikâyelerin çoğunda duvaggapma “uzun ayrılıklar ve zorluklardan sonra sevgililerin kavuşması”, “gelinin yüzünden duvağının alınmasını” anlatmak için kullanılır. Bu bölüm, hikâyenin sonucunu oluşturur. Duvaggapmalarda iki yön dikkati çeker, bunlardan birincisi “murada eren âşıkların kavuşması”; ikincisi ise “âşığın kendi yaratıcılığını tasdik etmesi için duvaggapmanın son bendinde kendi adını yahut mahlasını kullanması”dır. Böylece anlatımına üstatnamede üstat âşıkların adını anarak başlayan âşık, şiirin bitişinde kendi adına veya mahlasına yer vererek hikâyenin kime ait olduğunu vurgular. Duvaggapmalar genellikle âşık şiiri şekillerinde “muhammes” veya “müseddes” şekilleri ile okunurlar.³²⁰

Kaçak hikâyelerinin yukarıda açıkladığımız halk hikâyesi yapılarına uymakla birlikte farklılıklar gösterdiğini söylemek mümkündür. Kaçak hikâyelerinde hikâyeye başlarken okunan üstatnameler yer almamaktadır. Hikâyeler; “size hardan haber verim?” şeklinde bir soru ile başlamaktadır. Kaçak hikâyelerinde hikâyeye girişte kullanılan bu ifade kalıplaşmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu girişten sonra hikâyenin kendisi gelmektedir. Bu bölümü oluşturan kaçak hikâyeleri, olay örgüsü bakımından aşk konulu hikâyelerden farklı olarak şu bölümlerden oluşur;

1. Kahramanın ve ailesinin tanıtımı,
2. Kahramanın kaçak düşmesi,
3. Kahramanın mücadeleleri
4. Kahramanın sonu.

Bu yapılanma içinde yer alan karavelli, mizahi hikâyeler gibi unsurların kaçak hikâyelerinde çok fazla yer almadığını görüyoruz. Ancak bu hikâyelerde bu unsurların

³¹⁹ Emine Elgarova. age. s.61; M.H. Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). s.65.

³²⁰ M.H.Tehmasib. Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər). s.93.

yer almayacağı anlamına gelmemektedir. Hikâyelerde bu unsurların yer alıp almaması hikâyeyi anlatan âşığa ve dinleyicilerin özelliklerine göre değişebilmektedir. Bu yönden yazıya geçirilen hikâyelere baktığımızda, kısa olan hikâyelerde bu unsurların az; uzun olan hikâyelerde ise daha kapsamlı olarak yer aldıklarını görüyoruz.

Kaçak hikâyelerini bu yönden değerlendirdiğimizde Semed Ağa, Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf hikâyelerinde karavelilere veya diğer anlatı türlerine rastlamıyoruz. Ancak Kaçak Nebi hikâyesinin Ehilaman Ahundov varyantı ve Âşık Mevlüt İhsani varyantlarında hikâyelerde âşıkların yeri gelince anlattıkları başka anlatı türlerine veya gerekli yerlerde yaptıkları açıklamalara yer verildiğini görüyoruz.

Kaçak Nebi hikâyesinin Âşık Mevlüt İhsani varyantında yer alan hikâye dışı unsurlar genellikle açıklama yapmak amacı ile kullanılmıştır. Âşık, okuyucuların anlayamayacağını düşündüğü kısımları örneğin halk adetlerini, düğünde at yarışırma adetlerini açıklamıştır

Kaçak Nebi hikâyesinin Ehilaman Ahundov varyantında ise anlatıcı, bir gencin sır saklama ile ilgili başından geçenleri anlatan bir masal, hikâyede “benek çağırmak” ifadesini kullanınca bu “benek” ifadesinin bir çoban ile “Benek” adlı köpeğinin birbirlerine bağlılığından gelişini, çeşitli konularda dinleyicilere “şunu da söyleyeyim”, “merak edenlere açıklayayım” ve “siz sormadan ben söyleyeyim” formelleri ile birlikte yer adlarının kökenini, gidip gelen dağların, derelerin ve tepelerin uzun uzun vasıflarını anlatmaktadır.

Aşk konulu hikâyelerin sonu “muhammes” veya “müseddes”lerle biterken kaçak hikâyelerinin sonu “muhammes”lerle veya “divani”lerle bitmektedir. Ancak aşk konulu hikâyelerin sonunda yer alan ve sevgililerin kavuşmalarını anlatan “duvaggapma” bölümünün fonksiyonu kaçak hikâyelerinde değişmektedir. Kaçak hikâyelerine baktığımızda âşıklar tarafından da bu bölüme “destan”, “divani” veya “muhammes” okudu şeklinde şiir türü belirtilerek başlandığı görülmektedir. Burada sanki âşıklar, duvaggapmaların fonksiyonu ile kendi okudukları şiirlerin fonksiyonunun farkını ortaya koymaya çalışır gibidirler. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi duvaggapma adlandırılan bölüm, aşk hikâyelerinde uzun ayrılıklar ve zorluklardan sonra sevgililerin kavuşmasını, gelinin yüzünden duvağının alınmasını anlatmak için kullanılır. Ancak

kaçak hikâyelerinde duvağı yüzünden alınacak bir gelin de hikâyenin sonunda mutluluğu simgeleyen düğün de yoktur. Kaçak hikâyelerinin sonunda artık kahramanın hikâye boyunca gösterdiği kahramanlıkların, faaliyetlerinin doğumundan hikâyenin sonuna kadar yaptıklarının özetlenmesi vardır. Bu özetlemenin yeri ise düğünler değil, kurulan meclisler veya yapılan şenliklerdir. Bu bölümün duvaggapma olarak adlandırılıp adlandırılmaması gerektiği, bu kısmı okumadan önce mutlaka “divani okur”, “destan okur”, “muhammesi söyler” şeklinde bittiğine göre âşıkları da düşündürmüş olmalıdır. Bu bölümü aşk konulu hikâyelerdeki fonksiyonuyla birleştiren hikâyeler de yok değildir. Örneğin Garay Söyün hikâyesinde bu ikilem arasında kalmış gibi görünen âşık, hikâye kahramanları olan kaçaklardan bekâr olan Elekber’i yurduna geri döndükten sonra evlendirmekte ve bu durumda hem bölüm duvaggapma olarak adını bulmakta hem de âşık burada kahramanların yiğitliklerinin özetlemesini de yapabilmektedir. Bütün bu öğelerle birlikte kaçak hikâyelerinde de hikâyeyi yaratan âşıklar adlarına, okudukları şiirlerin son mısraında yer vermişler, böylece adlarını ve yaratıcılıklarını ölümsüzleştirmişlerdir.

III.2. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN EPİZOTLARI:

Azerbaycan kaçak hikâyelerine baktığımızda hikâyelerin, kahramanın ailesinin tanıtımı ile başladığını görmekteyiz. Bu tanıtımda, anlatıcıların ilk sırada yer verdikleri unsur, kahramanın ve ailesinin yaşadığı yerin tanıtımıdır. Bu yer, Azerbaycan coğrafyasında yer alan bir köy adıdır. Azerbaycan kaçak hikâyelerinin kahramanın ve ailesinin yaşadığı köyün tanıtılması ile başlaması, bize göre üzerinde durulması gereken ve bilinçli olarak bu şekilde anlatıcılar tarafından ele alınan bir noktadır. Bu durum tarihsel bir gerçek olduğu kadar, edebî esere temel sağlayan, kahramanın uğrayacağı haksızlıkların geçtiği bir ortam, mekân yaratma bakımından da önemlidir.

Hikâyelerde yer kavramından sonra ele alınması gereken unsur, hikâyede geçen olayın gerçekleştiği zamandır. Hikâyelerde geçen olayların zamanının ele alınan konu göz önünde bulundurulduğunda, en geniş anlamıyla Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'nın işgali altında bulunduğu XVIII. ve XIX. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür. Bu genel zaman tespiti yanında, hikâyelerde yer alan bazı olayların geçtiği yılların, anlatıcılar tarafından birebir verildiğini görmek de mümkündür.

Kahramanın ve ailesinin yaşadığı yerin belirtilmesinden sonra hikâyelerde, kahramanın ve aile fertlerinin tanıtımına geçilmektedir. Azerbaycan kaçak hikâyelerinin bu bölümünde, ilk olarak kahramanın aile bireylerinin daha sonra ise kendisinin tanıtımının yapıldığını görmekteyiz. Anlatıcılar, kahramanın ailesinin tanıtımına kahramanın babasını tanıtmakla başlamaktadır. Babayı temel alan ataerkil aile yapısının baskın olduğu Türk toplumunda babanın aile reisi olması, ailenin geçimini sağlayan kişi olarak bilinmesi ve Azerbaycan'da tarla, bağ, bahçe işlerini erkeklerin yapması vb. özellikleri dolayısıyla hikâyede ilk olarak tanıtılan aile ferdi olarak babayı düşünmek mümkündür. Kaçak hikâyelerinde yer alan kahramanların babaları; çiftçilik, çobanlık, hizmetçilik meslekleri ile uğraşan, artık çalışamayacak duruma gelmiş yaşlı kişilerdir. Kahramanların annelerinden hikâyelerde çok fazla bahsedilmemektedir.

Kahraman, hikâyelerde ya tek çocuktur ya da onun çok sayıda kardeşi vardır. Kahramanın tek çocuk olması veya çok çocuklu bir ailenin ferdi olması anlatıcının kendi seçimine bağlı bir unsurdur, ancak kahramanın tek çocuk olması da çok çocuklu bir ailenin bireyi olması da bize göre, onun hayatında farklı etkilere sahiptir. Tek çocuk olarak büyüyen kahraman çok gururlu büyümektedir, ailesinin başına gelecek her türlü

sorunla mücadele edecek tek kişi odur. Çok sayıda kardeşi olan kahraman ise, ailesinin kalabalık olmasından dolayı, ailenin geçimine katkıda bulunmak için hayat mücadelesine çok küçük yaşta başlamak zorundadır. Bunun yanında kahramanların anne ve babalarını küçük yaşta kaybedip kimsesiz kalmaları da hikâyelerde görülebilen bir özelliktir. Kimsesiz kalan kahramanlar, başlarında büyükleri olmadığı için kendi geçimlerini kendileri sağlamak zorunda kalmakta ve hayat mücadelesiyle daha erken yaşlarda tanışarak çalışmak zorundadırlar.

Kahramanın ailesi; fakir, geçim sıkıntısı ve imkânsızlıklar içinde yaşamını sürdüren bir köylü ailesidir. Bu özellikleriyle onun ailesi, anlatıcılar tarafından hikâyelerde adeta aynı şartlar altında yaşayan geniş köylü kitlesinin prototipi mahiyetinde ele alınmaktadır. Bununla birlikte Samed Ağa ve Asdan Ağa gibi köylülerden biraz daha imkânları iyi olan kişilerin de kaçak olabildiğini görmek mümkündür. Bu kişiler de her ne kadar durumları hikâyenin başında iyi olsa da sonradan durumları bozulduğu için kaçaklığa başlamışlardır.

Ailesinin tanıtımından sonra hikâyelerde kahramanın kendisinin tanıtımına geçilmektedir. Buna göre, kaçak hikâyelerinin kahramanları, köyde doğup büyüyen, çocukluğundan beri yoksulluk nedir iyi bilen, küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kalan ve haksızlığa uğrayan, haksızlığa tahammülü olmayan, dik başlı, hakarete ve haksızlığa karşı duran kişilerdir. Hikâyelerde kahramanların mücadeleye başlamadan önce oniki ile yirmibeş yaşları arasında olduğu görülmektedir. Bu yaşlar, kahramanın çalışma ve ailesini geçindirmek için hayata atılabileceği bir olgunluğa eriştiği, hayatın gerçekleri ile yüzleşmek zorunda kaldığı yaşlardır.

Ailesinin geçimi için çalışmak zorunda kalan ve içinde bulunduğu devrin hayat şartlarından memnun kalmayan kahraman, hikâyenin ilerleyen bölümünde çeşitli gerekçelerle devrin gidişatına isyan ederek kaçak düşmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahramanın kaçak düşmesine sebep olan bu gerekçeleri;

1. Kahramanın yanında çalıştığı ağadan veya beyden hakkını alamaması,
2. Kahramanın yaşadığı köy veya çevredeki bey, ağa ve hükümet adamlarına karşı gelen tavırları dolayısıyla dikkat çekip ortadan kaldırılmak istenmesi,
3. Kahramanın akrabalarından birinin bey, ağa veya hükümet adamlarının zalimce hareketlerine maruz kalması,

4. Kahramanın kendi malını ve mülkünü korumak isterken ağalar, beyler ve hükümet adamları ile karşı karşıya gelmesi,

5. Kahramanın yakınlarının işlediği suçlardan dolayı onlarla birlikte hareket ettiği kabul edilerek hapsedilmek istenmesi,

6. Kahramanın ağalar, beyler ve hükümet adamlarına karşı köylüleri kışkırtmasıyla dikkat çekmesi,

7. Kahramanın ağaların ve beylerin iftiralarına maruz kalması,

8. Kahramanın öç almak istemesi, şeklinde sıralamak mümkündür.

Kahramanın kaçak düşmesinin nedenleri olduğu gibi sonuçları da hikâyelerde anlatılmıştır. Kahramanın kaçak düşmesinin iki sonucu vardır. Bunlardan birincisi evinden ve yurdundan ayrılan kahramanın yeni bir yere yerleşmesi; ikincisi ise kendisine bir grup (çete) oluşturmastır.

Kahraman, yurdundan kaçak düştükten sonra kendisini koruyabileceği ve güvende hissedeceği bir yer tespit etmeye çalışır. Bu yer; genellikle sarp dağlar, mağara ve oyuklar, sık ormanlardır. Bunun dışında, çok nadir olmakla birlikte, kaçakların diğer köylerde veya şehirlerde yaşayan yakınlarının veya tanıdıklarının yanına geçici bir müddet sığınmak amacıyla gittiklerini de hikâyelerde görmek mümkündür.

Kaçak hikâyelerinde kaçak düşen kahraman, kaçak düştükten sonra tek başına mücadele etmemekte, mutlaka kendisine bir grup oluşturarak onlarla birlikte hareket etmektedir. Kahramanın grubunun oluşmasında grup üyelerinin, gruba katılımları farklı şekillerde olabilmektedir. Bu katılım tarzlarından ilki, kahramanla birlikte kaçaklığa başlamaktır. Kaçağın grubunda yer alan kişilerden bazıları, kaçağın akraba, eş veya dostlarıdır. Bu kişiler, kaçakla aynı anda kaçaklık hayatına başlarlar.

İkinci katılım şekli, beylerin hanların ve hükümet adamlarının eziyetlerine dayanamayıp onlarla çatışan kişilerin kendi istekleri ile gelip kahramanın grubuna girmeleridir.

Üçüncü katılım şeklinde ise, kahramanın methini ve yiğitliğini duyup da grubuna katmak istediği kişiler de hikâyelerde yer almaktadır. Bu kişileri, kahraman onlarla bağlantı kurup grubuna kendisi katar.

Dördüncü ve son katılım şekli ise, kaçakların yardımını gören veya kaçaklarla mücadele eden ancak yanlış yaptıklarının farkına vararak kaçakların grubuna katılan kişilerden de söz etmek mümkündür.

Hikâyelerde bu şekilde ferdi katılımların yanında ayrı ayrı faaliyet gösteren kaçak gruplarının belirli dönemlerde birleşerek hareket ettikleri de görülmektedir.

Kahramanın kendisinden önce oluşmuş olan bir gruba katılarak, o grubun lideri olması da hikâyelerde söz konusu olabilmektedir. Örneğin kaçak hikâyelerinden Kaçak Süleyman hikâyesinde Gencebasar kaçakları Gülsüm'ü merak edip Şemkir'e gelir ve Gülsüm'ü de gruplarına katarlar. Garay Söyün hikâyesinde Garay Söyün'ün kardeşi Elekber, ondan önce kaçak düşer ve etrafında bir grup oluşturur. Garay Söyün ise, bu gruba sonradan katılıp, grubun lideri olur.

Kaçak hikâyelerinde geçen kaçak gruplarına katılan kişilerin ortak özellikleri ağa, bey veya hükümet adamlarından yana kendilerinin veya yakınlarının eziyet görmeleri ve devrin gidişatından şikâyetçi olmalarıdır.

Kahraman, grubuna herkesi kabul etmez. Onun grubuna girebilmek için yiğit olmak, fakir fukara halkın hakkını savunmaya ve onlara zarar vermemeye dair ant içmek gerekmektedir. Hikâyelerde, kaçakların gruba kabul edilmeden önce havaya atılan cevizi belirli bir mesafeden vurma, sigara kılıfının içinden kurşun geçirme gibi imtihanlara tabii tutuldukları da görülmektedir. Bunun dışında kahramanın düşmanı olan bey veya ağalardan birini öldürüp başını kahramana getirerek gruba kabul edilen kaçaklar da vardır.

Kaçak düşüp yerini sağlamlaştıran ve grubunu kuran kahraman, mücadelelere atılmaya başlar. Kaçaklar, hikâyelerde köylülere zarar veren herkesle mücadeleye girerler. Onların en çok mücadele ettikleri kişiler hükümet temsilcisi olan valiler, hanlar, polis komutanları, mahalli polis amirleri, ağalar, beyler, halkı soyan hırsızlar, köylülerin dini duygularını istismar eden hocalar, dervişler, seyitler, mersiyehan ve mollalardır. Hikâyelerde bu bölümün uzunluk veya kısalığı, mücadelelerin çokluğu veya azlığı, tamamen anlatıcıya kalmış bir unsurdur. Anlatıcının tercihiyle göre bu bölüm çok uzatılabildiği gibi, çok kısa verilip geçilebilmektedir.

Kaçak hikâyeleri, halk uğruna çeşitli mücadelelere giren kahramanın yurduna geri dönmesi veya ölümü ile son bulmaktadır. Bunun yanında hikâyenin sonunun açık

uçlu bırakıldığı ve kahramanın mücadelelerinin noktalanmadığı izlenimini veren hikâyeler de mevcuttur.

Kaçak hikâyelerinin çoğu, kahramanın geri dönmesi sonu ile bitmektedir, kahramanın öldürülmesi sonu ile noktalanmış hikâye sayısı daha azdır.

Kahramanın geri dönmesi, genellikle kahramanın karşı çıktığı yönetim sisteminin değişmesi, yönetim şeklinin köylülerin de söz hakkına sahip olacağı bir hal alması, yeni hükümetin kurulması, halkın rahata ve huzura kavuşacağı günlerin gelmesi sonuyla biten hikâyelerde görülür. Bu şekilde biten hikâyelerin halkın eğlenip oynadığı bir meclisle son bulması da dikkati çekmektedir. Kaçak hikâyelerinin birçoğunun yaratılmasının amacı, Sovyet döneminin benimsenmesini sağlamaktır. Hikâyelerin çoğunun bu sonla bitirilmesi, bu maksadı destekler niteliktedir. Bu doğrultuda kahramanın geri dönmesi ile son bulan bu hikâyelerin sonunda kahramanın da yeni hükümetle barışık olduğu, onu onayladığı, yeni hükümette görev aldığı ve köylülerin onu kendisine temsilci olarak seçtiği görülmektedir.

Sonu kahramanın ölümü ile biten hikâyelerde kahraman ölse bile hikâye tam olarak bitmemektedir. Bu hikâyelerde her ne kadar kahraman ölmüş olsa da kahramanın yakınlarının onun mücadelesini devam ettirmek adına ant içtiklerini ve mücadelelere devam etme kararı ile dağa çıktıkları görülmektedir. Kahramanın ölümünden sonra onun mücadelelerini sürdüren kişilerin başında kahramanın eşi ve oğlu gibi yakın akrabalarının bulunması da dikkat çekici bir unsurdur.

Bütün bu tespitler çerçevesinde, kaçak hikâyelerinin yapısının aşağıdaki başlıklar altında incelenmesinin uygun olduğunu söyleyebiliriz:

1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

1.1. Yer

1.2. Zaman

1.3. Anne, Baba ve Kardeşler

1.4. Kahraman

1.4.1. Kahramanın Doğumu

1.4.2. Kahramanın Eğitimi

1.4.3. Kahramanın Diğer Özellikleri

2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

2.1. Nedenleri

2.2. Sonuçları

2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi

2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması

3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

3.1. Kahramanın Hükümet Askerleri ile Mücadelesi

3.2. Kahramanın Beylerle Mücadelesi

3.3. Kahramanın Polis Komutanları ile Mücadelesi

3.4. Kahramanın Casuslarla Mücadelesi

3.5. Kahramanın Hırsızlarla Mücadelesi

3.6. Kahramanın Tacirlerle Mücadelesi

4. KAHRAMANIN SONU:

4.1. Kahramanın Geri Dönmesi

4.2. Kahramanın Öldürülmesi

Çalışmamızın bu bölümünde, Azerbaycan kaçak hikâyelerinde tespit ettiğimiz bu yapı çerçevesinde, varyant ve versiyon farklılıklarını da göz önünde bulundurarak, belirli bir sıra çerçevesinde incelemesine yer vereceğiz. Kaçak hikâyelerini yazıya geçiren kişiler, hikâyelerin yaratıldıkları tarihleri kayda almamışlardır. Bu yüzden Azerbaycan kaçak hikâyelerinin hangisinin ne zaman yaratıldığını bilmek mümkün değildir. Biz incelememizi yaparken; belirli bir düzen oluşturmak için yaşamış tarihi şahsiyetler olan kaçakların ilk olarak doğum tarihlerini ve sonra ise hikâyelerde ortak kahramanların yer alıp almadığını göz önünde bulundurarak hikâyelerin incelemesini yaparken Samed Ağa (1815), Tanrıverdi (1837), Hacı Tağı (1842), Garay Söyün (1850), Molla Nur (19. yüzyılın ilk yarısı), Kaçak Nebi (1856), Kaçak Kerem (1860), Kaçak Süleyman (1859), Gandal Nağı (1864) ve Kaçak Yusuf (1875) sıralamasını tercih ettik.

Kahramanların doğum tarihlerinden yola çıkarak yapmaya çalıştığımız sıralamada, hikâyelerde yer alan ortak kahramanlara dikkat ederek iki hikâyenin incelemedeki yerini, kahramanlarının doğum tarihleri birbirinden önce olmasına rağmen, değiştirmek zorunda kaldık. Bunlar, Kaçak Kerem ile Kaçak Süleyman hikâyeleridir. Bunun nedeni, Kaçak Kerem'in Kaçak Süleyman hikâyesinde bir

kahraman olarak geçmesidir. Bu bağlantı bize, Kaçak Kerem hikâyesinin Kaçak Süleyman hikâyesinden daha önceki bir tarihte yaratıldığını göstermektedir. Sıralamada yer alan ve doğum tarihini tam olarak bilmediğimiz, ancak kaynaklarda 19. yüzyılın ilk yarısında doğduğu belirtilen Molla Nur hikâyesinin incelenmesini de 1850 yılında doğan Garay Söyün'ün hikâyesinden sonra ele almayı uygun bulduk.

Kaçak hikâyelerinin bu temel yapı çerçevesinde incelemesini yaparken, her hikâyenin en uzun varyant veya versiyonunu temel alarak, diğer varyant veya versiyonların bu metinle benzer ve farklı yönlerini gözler önüne sermeye çalıştık. Hikâyelerin yapı iskeletini verirken ana başlıkların altında bulunan hareketleri ve özellikle kahramanın mücadelelerini içeren bölümde tüm ayrıntıları ile ele almayı, hikâyelerin daha iyi anlaşılması açısından uygun bulduk.

Hikâyelerde yer alan mücadelelerin âşıklar tarafından belirli bir bağlantı kurulmadan rastgele anlatıldığını söylemek mümkündür. Yani, hikâyelerde geçen mücadelelerin anlatımı sırasında birbirine bağlı unsurlar yok denecek kadar azdır. Anlatıcılar istedikleri gibi birinci mücadeleyi sonuncu, sonuncu mücadeleyi ise birinci sırada anlatabilirler. Birbirine bağlı olmayan bu hareketler üstünde serbestçe oynama yapmak mümkündür. Zaten hikâyelerin hacim bakımından genişleyip daralmasını sağlayan bölüm de bu bölümdür. Bu doğrultuda, özellikle kaçakların mücadelelerini içeren bölümlerde, hangi olayın hangisinden sonra geldiğini tespit ederken olayların akışına en uygun noktada varyant ve versiyon farklılıklarından kaynaklanan mücadeleleri vermeye dikkat ettik. Ehliman Ahundov'un yazıya geçirdiği Kaçak Nebi varyantı gibi çok uzun varyantlarda art arda sıralanan çok küçük hareketleri, örneğin kahramanın aynı bölgede yaşayan tacir, bey ve ağaları etkisiz hale getirdiği hareketleri olayların yaşandığı şehrin veya köyün adı ile birlikte ortak başlıklar altında toplayarak vermeyi tercih ettik. Bu bölümde yer alan "kahramanın mücadelesi" kavramı geniş anlamli tutulmuş bir kavramdır. Bu kavram bir savaşı veya illaki karşılıklı dövüşü içerecek şekilde değil, birbirine düşman gözü ile bakan karışık iki grubun; ister çatışsınlar ister anlaşsınlar, karşı karşıya gelişini ifade etmek için seçtiğimiz temsili bir ifadedir.

Kaçak hikâyelerinin yapısal incelemesini yaparken, hikâyelerin varyant ve versiyonlarını adlandırmada iki yol kullandığımızı da belirtmek gerekmektedir.

Bunlardan birincisi hikâyelerin yaratıcılarının ad ve soyadlarının kısaltılmasının kullanımız ve eğer yaratıcıları hakkında bilgi mevcut değilse hikâyelerin toplayanı veya yazıya geçireninin ad veya soyadının kısaltılması şeklindedir.

III.2.1. SEMED AĞA HİKÂYESİ'NİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Semed Ağa hikâyesi, Çıldırlı Âşık Şenlik tarafından yaratılan bir hikâyedir. Elhan Memmedli tarafından toplanan Semed Ağa hikâyesinin yapı iskeleti şu şekildedir:

III.2.1.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.1.1.1. Yer:

Hikâyede Semed Ağa, Borçalı bölgesinin Gasımlı köyünde yaşayan biri olarak gösterilmiştir. Borçalı bölgesinin neresi olduğu da hikâyede “başlangıcı Başkeçid, sonu Sınıhkörpü, bin yanı Calaloğlu, şimdi Stepanavan diyorlar, bir yanı Garayazı, bir yanı Garaçöp olan alana Borçalı derler.” şeklinde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

III.2.1.1.2. Zaman:

Semed Ağa hikâyesinde olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte hikâyede işlenen konular çerçevesinde olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın işgali altında bulunduğu XVIII.-XIX. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.1.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Hikâyede kahramanın ailesinin tanıtımı yapılmamıştır. Kahramanın babasının adının Daşdemir olduğunu hikâyenin ilerleyen bölümlerinden anlıyoruz..

III.2.1.1.4. Semed Ağa:

III.2.1.1.4.1. Semed Ağa'nın Doğumu:

Hikâyede kahramanın doğmundan bahsedilmemektedir.

III.2.1.1.4.2. Semed Ağa'nın Eğitimi:

Hikâyede kahramanın aldığı eğitimden bahsedilmemektedir.

III.2.1.1.4.3. Semed Ağa'nın Diğer Özellikleri:

Kahramanın belirgin özellikleri hikâyede verilmemiştir.

III.2.1.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.1.2.1. Semed Ağa'nın Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

Semed Ağa, bir gün bir generalle ve yakınları ile birlikte yemek yemektedir. General av köpeğini de masadan ayırmaz, köpeği baş köşeye oturtur yemek yedirir. Semed Ağa, hayvanın onlarla birlikte sofrada yemek yemesinden hoşlanmaz ve köpeğin boynunu keser. Bunun gören general Semed Ağa'ya ağır sözler söyler. Bu sözlere

tahammül edemeyen Samed Ağa, generali de öldürür. Bunun üzerine Çar hükümeti onu 12 yıllığına Sibirya'ya sürgüne gönderir. O da Sibirya'dan kaçır ve kaçır düşer.

III.2.1.2.2. Samed Ağa'nın Kaçır Düşmesinin Sonuçları:

III.2.1.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

Samed Ağa'nın sürgünden kaçır kaçır düştükten sonra ilk olarak nereye yerleştiği hakkında hikâyede bilgi verilmemiştir. O, Azerbaycan'da takip altında kaldıktan sonra Türkiye'ye geçmiş ve olaylar orada cereyan etmiştir.

III.2.1.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Samed Bey, daha sürgündeyken etrafına kendisi gibi yiğitleri toplar ve birlikte kaçır. O, sürgünden kaçır Azerbaycan topraklarına geldikten sonra da başına bir bela gelen, yurdundan kaçır düşen kişiler yavaş yavaş onun etrafında toplanırlar. Sonunda onun grubu on sekiz kişiyi bulur. Hikâye boyunca da bu on sekiz kişinin birlikte hareket ettiğinden bahsedilir. Hikâyede isimleri verilen ve ünlerinden bahsedilen kaçırklar; Avdalı Kor İsmayıl, Mahmud oğlu, Çoyuş'un oğlu ve Mehralı'dır.

III.2.1.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.1.3.1. Samed Ağa'nın Çar Hükümeti'nin Askerleri ile Mücadelesi:

Samed Ağa'nın sürgünden kaçır haberi her yere yayılır. Haber Nikalay'a kadar gider. Bunun üzerine yüz elli, iki yüz atlı asker onları yakalamak için peşlerini düşerler. Ancak Samed Ağalar onlara üstün gelir ve kaçır.

III.2.1.3.2. Samed Ağa'nın Ağrı Dağı'ndaki Beylerle Mücadelesi:

Borçalı Samed Ağa, kışın gelmesi ve Azerbaycan'da sürekli takip edilmeleri üzerine Türkiye'ye geçmeye karar verir. Türkiye'de Çıldır'ın Çamdıra denen bir köyüne gelirler. Orada yaşayan köylüler Samed Ağa'ya, onlara dokuz aylık kış döneminde bakabilecek güçlerinin olmadığını söylerler. Ona Ağrı Dağı taarflarındaki Çalalı adlı adamın malını mülkünü çalıp getirmesini ve onunla geçinmesini söylerler.

Samed Ağa, adamlarını alıp Ağrı Dağı tarafına gider. Başta Çalalı'nın malları olmak üzere o civardaki zenginlerin hepsinin varını yoğunu alıp, çoğunu öldürüp geri Çamdıra'ya döner.

III.2.1.3.3. Samed Ağa'nın Kadı Efendi ile Mücadelesi:

Casusun biri Samed ağaların Çamdıra'da Babakişi adlı adamın evinde olduğunu Kadı Efendi'ye bildirir. Kadı Efendi, onun sözlerine aldırış etmese de İstanbul'dan

kendisini sınamak için gönderilmiş bir adam olabileceğini düşünerek adamın sözüyle hareket etmiş gibi yapıp, Semed Ağaların üzerine gelir. Onlar, mücadele ederler, ancak iki taraf da birbirlerine zarar vermeme kararı almıştır. Bu yüzden boş yere göstermelik ateş ederler. Mücadelede kimseye bir zarar gelmez.

III.2.1.4. KAHRAMANIN SONU

Kadı Efendi ile mücadelede Semed Ağa Kadı Efendi'nin bilerek kendilerini öldürtmediğini anlar. Adamları ile birlikte Kadı Efendi'yi selamlayarak kaçıp giderler.

Hikâyede kahramanın sonu tam olarak belirtilmemiştir.

III.2.2. TANRIVERDİ HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Tanrıverdi hikâyesinin Âşık Hüseyin Bozalganlı tarafından yaratılan ve anlatılan iki versiyonu vardır. Bu versiyonlardan “Gara Tanrıverdi” adını taşıyan versiyonu, Rüstem Rüstemzade tarafından “Köroğlu Neveleri” ve “Yeddi Dastan” adlı eserlerde yayımlanmıştır. Hikâyenin “Tanrıverdi” adını taşıyan diğer versiyonu ise, Ehliman Ahundov tarafından düzenlenen ve Azerbaycan İlimler Akademisi yayınları arasında bulunan “Azerbaycan Dastanları” adlı kitabın 5. cildinde yer alan metindir. Biz, her iki versiyonun anlatıcısı olan Âşık Hüseyin Bozalganlı’nın adının ve soyadının kısaltması olan “H.B.” harflerini kullanarak hikâyenin bu iki versiyonunu; Rüstem Rüstemzade’nin “Köroğlu Neveleri” ve “Yeddi Dastan” adlı eserlerinde yer alan metni “H.B₁”; Ehliman Ahundov tarafından tertip edilen “Azerbaycan Dastanları” adlı eserin V. cildinde geçen metni ise “H.B₂” şeklinde adlandırarak incelemeyi tercih ettik. Buna göre Tanrıverdi hikâyesinin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.2.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.2.1.1. Yer:

Tanrıverdi hikâyesinin H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi’nin yaşadığı yerin adı yer almazken, H.B₂ versiyonunda Tanrıverdi’nin ve ailesinin yaşadığı yerin Sulduz köyü olduğu belirtilmektedir.

III.2.2.1.2. Zaman:

Tanrıverdi hikâyesinin her iki versiyonunda da olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte, hikâyede işlenen konulardan hareketle olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan’ın Çarlık Rusyası’nın işgali altında bulunduğu 18. ve 19. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.2.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Tanrıverdi’nin H.B₁ versiyonunda ailesinden sadece babası Bozalganlı İsmayıl tanıtılmakta; H.B₂ versiyonunda ise Tanrıverdi’nin anne ve babasını kaybetmiş bir yetim olduğundan bahsedilmektedir.

III.2.2.1.4. Tanrıverdi:

III.2.2.1.4.1. Tanrıverdi'nin Doğumu:

Tanrıverdi hikâyesinin her iki versiyonunda da doğumu hakkında bilgi verilmemiştir. H.B₁ versiyonunda mücadelelere başlamadan önce Tanrıverdi'nin, on iki yaşında olduğu belirtilmiştir.

III.2.2.1.4.2. Tanrıverdi'nin Eğitimi:

Tanrıverdi hikâyesinin her iki versiyonunda da kahramanın eğitiminden bahsedilmemektedir.

III.2.2.1.4.3. Tanrıverdi'nin Diğer Özellikleri:

H.B₁ varyantına göre Tanrıverdi, yeni olgunlaşmış, on iki yaşına girmiş, çok çevik ve yiğit bir oğlandır. O; cüsseli, geniş omuzlu ve uzun boylu olduğu için kendisine Kara Tanrıverdi de denilmektedir.

III.2.2.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.2.2.1. Tanrıverdi'nin Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi, Suldüz'da yanında çalıştığı ağanın onun hakkını vermemesi, bu ağanın yanından ayrıldıktan sonra yanında çalışmaya başladığı Süleyman Bey'den de hakkını alamaması, hatta Süleyman Bey'den hakkını isteyince, Süleyman Bey'in onu hapsedtirmek istemesi üzerine kaçak düşer. H.B₂ versiyonunda ise Tanrıverdi, Bozalğanlı'dayken yanında çalıştığı Süleyman Bey'in hakkını vermeyip Tanrıverdi'yi koyunlarını çalmakla suçlaması, Tanrıverdi'nin yanında çobanlık yaptığı Gürcistan ordu komutanının onun hakkını vermemesi ve onu Süleyman Bey'e iade edilmek üzere polis komutanına teslim edip hapsedtirmeye çalışması yüzünden kaçak düşer.

III.2.2.2.2. Tanrıverdi'nin Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.2.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

H.B₁ versiyonuna göre Tanrıverdi, kaçıp Gürcistan topraklarında Kalaktion adlı bir Gürcü'nün evine; H.B₂ versiyonunda ise Tanrıverdi, Ceyrançöl'e eniştesi Yusuf'un yanına gider.

III.2.2.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Tanrıverdi'nin H.B₁ versiyonunda Kalaktion'un oğlu Givi, Tanrıverdi'ye katılan ilk kaçaktır. Tanrıverdi ile Givi, Ceyrançöl'e gelip başlarından geçeni anlattıklarında ise

Tanrıverdi'nin eniştesi Yusuf, dostu Allahverdi ve Yusuf'un kardeşi Nesib onlara katılırlar. Bu kaçaklar, Süleyman Bey'den öç almaya giderken yolda sevdiğine göz diken ağasını öldürüp yurdundan kaçan Dövlethan'a rastlar ve onu da gruplarına katarlar.

H.B₂ versiyonunda ise Tanrıverdi'nin eniştelere, kardeşleri, yine Nesib ve Allahverdi, Tanrıverdi'nin grubunu oluştururlar. Dövlethan ise, diğer versiyondan farklı olarak, H.B₂ versiyonunda Tanrıverdi ve arkadaşları Süleyman Bey'den Tanrıverdi'nin öcünü aldıktan sonra gruba katılır. H.B₁ versiyonunda sevdiğine sataşan ağayı öldürerek Tanrıverdilerin yolda karşılaşp gruplarına aldıkları Dövlethan, H.B₂ versiyonunda ağasını değil yaşadığı köyün muhtarını öldürmüş ve Tanrıverdi'nin ününü duyarak kendisi onu arayıp Çoban Dağı'nda onun grubuna katılmıştır.

III.2.2.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.2.3.1. Tanrıverdi'nin Tovuz'a Süleyman Bey'den Hakkını Almaya Gitmesi:

Tanrıverdi, her iki versiyonda da grubuyla birlikte hakkını almak için Tovuz'a Süleyman Bey'in evine gider. Süleyman Bey'in Gazah'a gittiğini öğrenen Tanrıverdi, onun üç atını onda kalan hakkına karşılık alır ve geri döner.

III.2.2.3.2. Tanrıverdi'nin Gürcistan'da Gürcistan Ordu Komutanı ve Hükümet Askerleri ile Mücadelesi:

H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi, grubuyla Gürcistan'a Kalaktion'un evine gelir. Gürcistan Ordu Komutanı Kalation'u çağırıp evde kaçak beslediği için döver. Bunu öğrenen Tanrıverdi ve grubu, ordu komutanının hayvan sürüsünü önlerine katıp Kalaktion'un kan parası diye götürüp yoksullara dağıtırlar. Ordu komutanı, durumu mahalli polis amirine haber verir, yapılan mücadeleyi Tanrıverdiler kazanır.

H.B₂ versiyonunda ise Tanrıverdi, grubu ile yanında bir zamanlar çoban olarak çalıştığı ordu komutanından öcünü almak için Gürcistan'a gider. Tanrıverdi, ordu komutanının hayvan sürüsünü onda kalan hakkının karşılığı olarak alır, ordu komutanı durumu polis komutanına bildirir, polis komutanı da kumandanlarını Tanrıverdi'nin üzerine gönderir. Yapılan mücadelede Tanrıverdi ve grubu onları dağıtır.

III.2.2.3.3. Tanrıverdi'nin Ağalar, Beyler ve Hükümet Adamları ile Mücadelesi:

H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi, köyü Bozalğanlı'ya gider. Süleyman Bey başına gelenleri valiye bildirip, Gence Valisi'nden Tanrıverdi'nin yakalanmasını ister. Vali, her yerden adam çağırır. Tovuz'dan Şemşed Ağa, Dağ Şınıh ayırımından Hacı Nebi, Ağdam'dan Memmedeli Bey, Bozalğanlı'dan Hesên Murğuzoğlu ve Hesên Sarıoğlu kendi gruplarıyla valinin yanına gelirler. Onlar Tanrıverdi ile mücadele ederler; ancak Tanrıverdi, bu mücadeleden kurtulmayı başarır. Bu mücadele, H.B₂ versiyonunda da yer almaktadır; ancak bu versiyonda hükümet atlıları ve beyler, Süleyman Bey'in şikâyeti üzerine değil de kendi istekleri ile Tanrıverdi'yi ortadan kaldırmak için harekete geçerler.

III.2.2.3.4. Tanrıverdi'nin Bağırnap'da Hükümet Askerleri ile Mücadelesi:

H.B₂ versiyonunda Mehmedeli Bey denen adam, Tanrıverdi'nin yaralı olarak kaldığı yeri öğrenip askerlere haber verir. Tanrıverdi ve grubu, onlara karşı yaptıkları mücadelede üstün gelirler. H.B₁ versiyonunda ise Tanrıverdi Tovuz'a evlerine gelir. Hükümet atlıları evi kuşatırlar. Ancak Tanrıverdi onlara bir şiir söyleyip bacadan kaçıp gider. Polis komutanı ve mahalli polis amiri, ne kadar köye gelip köylülerden Tanrıverdi'yi isteyip onlara zarar verseler de Tanrıverdi, onları korkutarak köylüleri kurtarır.

III.2.2.3.5. Tanrıverdi'nin Polis Komutanı Hüseyin Bey ile Mücadelesi:

H.B₁ ve H.B₂ versiyonlarının ikisinde de Polis Komutanı Hüseyin Bey, Tanrıverdi'yi yakalamak için sürekli planlar yapar, köylere askerlerini doldurup Tanrıverdi'yi ele vermedikleri için köylülere işkence eder. Bunu öğrenen Tanrıverdi, iki kez polis komutanının yanına gider, onu bu işleri yapmaması konusunda tehdit ederek öldürmeden bırakır.

III.2.2.3.6. Tanrıverdi'nin Ceyrançöl'de Mahmud Ağa ile Mücadelesi:

H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi; adamlarından Nesib, Yusif ve Allahverdi'yi Ceyrançöl'e, ağaların hayvanlarından bir kısmını çalıp getirmek üzere gönderir. Onlar Mahmud Ağa'nın sürüsünden yüz tane hayvan alırlar. Bunu öğrenen Mahmud Ağa, adamlarını toplayıp onların üzerine yürür. Zor duruma düşen Nesibleri Tanrıverdi kurtarır, Mahmud Ağa ve adamları ise kaçarlar.

H.B₂ versiyonunda ise bu olaya biraz daha farklı yer verilmiştir. Bu versiyonda köylülere dağıtılmak üzere Tanrıverdi hayvan bulmaları için Nesib, Allahverdi ve Urus'u gönderir. Onlar Beleken, Ellerovı ve Şilek'ten geçip önlerine çıkan zenginlerin ve beylerin hayvanlarını alıp kaçarlar. Bu durumu öğrenen beyler, durumu polis komutanına haber verirler. Nesibler, polis komutanı ve askerleri ile mücadele etmeye başlarlar. Bunu öğrenen Tanrıverdi, gelip polis komutanının askerleriyle mücadele ederek arkadaşlarını kurtarır.

III.2.2.3.7. Tanrıverdi'nin Bozalganlı'da Çuğul Hesen ve Şemşed ile Mücadelesi:

H.B₁ versiyonunda polis komutanına Tanrıverdi'nin yerini bildiren ve polis komutanının askerlerine rehberlik eden kişiler, Çuğul Hesen ile Şemşed adlı casuslardır. Bu casuslar mahalli polis amirine Nebilerin Demircioğlu Musa'nın evinde kaldıklarını söyledikleri için mahalli polis amiri Demircioğlu Musa'yı tutuklar. Bu yaptıkları karşısında Tanrıverdi, Çuğul Hesen ve Şemşed adlı casusları adamlarına öldürtür.

III.2.2.3.8. Tanrıverdi'nin Gavrı Çayında Ali ve Beymurad ile Mücadelesi:

H.B₂ versiyonunda vali, Tanrıverdi'yi yakalamaları için Tavus, Gazah, Şemkir ve Garamurad'ta birlikler oluşturur; ancak Gence'de böyle bir birlik oluşturmaz. Vali, Gence'den Goca oğlu Ali Bey'i çağırıp ondan Tanrıverdi'yi adamlarıyla birlikte öldürmesini ister. Ali Bey, valinin yanından çıkarken Beymurad ile karşılaşır. Beymurad, ona Tanrıverdi'yi öldürebileceğini söyler. Ali ile Beymurad kendi adamlarını da alarak Tanrıverdi'nin üzerine yürürler, Tanrıverdi ikisini de öldürerek mücadeleyi kazanır.

III.2.2.4. KAHRAMANIN SONU

Tanrıverdi'nin sonu, hikâyenin her iki versiyonunda da tam olarak verilmemiştir. Bu hikâyenin sonunda kahramanın köyüne geri dönmesi veya öldürülmesine dair kesin bir sonuç yoktur. Hikâyenin sonu, kahramanın yeni mücadelelere girişmek üzere sefere çıktığı edasını taşıyan bir açık uçlulukla bitmektedir.

Tanrıverdi, H.B₁ versiyonunda Bozalganlı'da casusları öldürdükten sonra Gence Valisi'nin kendisini takip ettiğini öğrenir. Bu durumda Hamoy, Poylu'ya gitmeyi önerir. Kaçaklar toplanıp Poylu'ya Cinallar Musasının yanına giderler. Poylu köyünde düğün

vardır, Tanrıverdi ve arkadaşları da düğüne katılır, düğünü olan Dursun, Tanrıverdi hakkında şiirler okur, kaçaklar gece orada kalıp sabah Şemşeddin'e doğru giderler.

H.B2 versiyonunda Tanrıverdi Ali ile Beymurad'ı öldürür. Bu sırada bir âşık onların yanına gelir, Tanrıverdi yaptığı mücadele adına âşıktan bir şiir okumasını ister. Âşık, şiirini okur, Tanrıverdi, Nesib'in atını âşığa bağışlar, sonra grubu ile birlikte Aras'ın diğer tarafına geçer.

III.2.3. HACI TAĞI HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Hacı Tağı hikâyesinin yapısal incelemesini, hikâyenin Rüstem Rüstemzade'nin “Yeddi Dastan” ve “Köroğlu Neveleri” kitaplarında yer alan ve Eynallı Eşref (Eşref Rzayev) tarafından anlatılan hikâye metnini esas alarak yaptık. Buna göre Hacı Tağı hikâyesinin yapısal incelemesi şöyledir:

III.2.3.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.3.1.1. Yer:

Hacı Tağı hikâyesi; Hacı Tağı'nın ve ailesinin Göyceli köyünde yaşadığının belirtilmesi ile başlamaktadır.

III.2.3.1.2. Zaman:

Hikâyede ele alınan olayların hepsinin hangi tarihlerde gerçekleştiği tam olarak yer almamaktadır. Yaşanan olaylardan sadece Hacı Tağı'yı tanıyıp onu Şahpur'da yakalayan Zöhrab Han; Hacı Tağı'dan 1866 yılında kendisi Mehman'da çalışan bir bahçivanken yardım gördüğünü belirterek Hacı Tağı'nın faaliyetlerini gösterdiği zaman hakkında aşağı yukarı bir fikir sunmaktadır.

III.2.3.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Hacı Tağı'nın ailesi çok yoksul bir ailedir. Onun babasının adı Kalvalı'dır. Hacı Tağı'nın babası, O; çocuk yaşlardayken vefat etmiştir. Hikâyede Hacı Tağı'nın babasından başka tanıtılan aile ferdi yer almamaktadır.

III.2.3.1.4. Hacı Tağı:

III.2.3.1.4.1. Hacı Tağı'nın Doğumu:

Hacı Tağı'nın doğumu hakkında hikâyede herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hikâyede sadece onun mücadeleye başlamadan önce yirmi üç yaşında olduğu vurgulanmaktadır.

III.2.3.1.4.2. Hacı Tağı'nın Eğitimi:

Hacı Tağı, hikâyede kimseden bir eğitim almamakla birlikte, babasının kendisine verdiği tüfek ve atla denemeler yaparak kendisini geliştirir. O; o kadar çok talim yapar ki sonunda usta bir atıcı ve iyi bir at binicisi olur. Hasansuyunda at oynatma ve atıcılık konusunda Hacı Tağı'nın önüne kimse geçemez. O, yirmi üç yaşına girdiğinde kurşunu yüzüğün ortasından geçirebilecek kadar iyi silah kullanır.

III.2.3.1.4.3. Hacı Tağı'nın Diğer Özellikleri:

Hacı Tağı, ailesinin tek çocuğudur, tek çocuk olduğu için babası tarafından çok kibirli büyütülmüştür. Babası öldükten sonra Hacı Tağı'nın bakımını amcası Çırag üstlendiği için Hacı Tağı onun sözünden çıkmamaktadır.

III.2.3.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.3.2.1. Hacı Tağı'nın Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

Hacı Tağı'nın amcası Çırag; Hacı Tağı'yı da alıp ekinlerini biçmek üzere Mehman'a gider. Onlar Mehman'a gittiklerinde Nedir Bey'in adamları Çirkinoğlu Ali ile Avdırahman'ın Nedir Bey'in hayvanlarını Hacı Tağların ekinliğinde otlattıklarını görürler. Hacı Tağı'nın amcasının tarlalarından çıkma teklifini, Nedir Bey'in adamları kabul etmezler. Bu olay sonucunda Nedir Bey'in adamları Hacı Tağı'nın amcası Çırag'a saldırır; Hacı Tağı da Çirkinoğlu Ali ile Avdırahman'ı öldürerek kaçak düşer.

III.2.3.2.2. Hacı Tağı'nın Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.3.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

Hacı Tağı, kaçak düştükten sonra ilk olarak Murguz Dağı'na gider, birkaç gün orada kaldıktan sonra Hoy şehrine, oradan Bozdağ'a geçer ve Bozdağ'da yerleşmeye karar verir. Kendisine bir kayanın arasında yatacak yer yapan Hacı Tağı, yaşamını Bozdağ'da sürdürür.

III.2.3.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Hacı Tağı, Bozdağ'da Cavanşir adlı bir genç ile tanışır. Cavanşir, Urum hükümdarının öldürdüğü kardeşi Cahan'ın öcünü hükümdardan almak için yurdundan ayrılmıştır. Hacı Tağı, Cavanşir'e kardeşinin öcünü Urum hükümdarından alacağına dair söz verir ve onlar bir arada hareket etmeye başlarlar. Ancak Cavanşir, Hacı Tağı'nın kardeşinin öcünü Urum hükümdarını öldürerek almasından sonra Hacı Tağı'dan ayrılarak İran'da kalır. Cavanşir'in dışında hikâyede Hacı Tağı'nın grubunda yer alan herhangi bir kaçaktan söz edilmemektedir.

III.2.3.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.3.3.1. Hacı Tağı ile Cavanşir'in Şahpur'un Postasını³²¹ Götüren Atlılarla Mücadelesi:

Bozdağ'ın tepesinden bakan Hacı Tağı, Şahpur'un postasının Urum'a Şahın adamlarının eşliğinde götürüldüğünü görür. Adamların götürdüğü paralar halktan zorla toplanan paralardır. Hacı Tağı, paraları askerlerden alıp fakirlere dağıtmaya karar verir ve Cavanşir'le birlikte askerlerin önünü kesip, onları etkisiz hale getirerek bir manda derisi dolusu altın ve parayı ele geçirir.

III.2.3.3.2. Hacı Tağı'nın Urum Hükümdarı ile Mücadelesi:

Hacı Tağı, Cavanşir'e Urum Hükümdarından kardeşi Cahan'ın öcünü alacağına dair söz vermiştir. Bu yüzden Hacı Tağı, Urum şehrine giderek, Urum Hükümdarını öldürüp kafasını keserek Cavanşir'in ayaklarının altına atar ve Cahan'ın öcünü almış olur.

III.2.3.3.3. Hacı Tağı'nın Zöhrab Han ve Adamlarıyla Mücadelesi:

Hacı Tağı ile Cavanşir Şahpur'a gelirler. Onlar, pazarda gezerlerken bir adam, Hacı Tağı'yı tanır. Bunu duyan askerler Hacı Tağı'nın etrafını sararlar. Hacı Tağı'yı tanıyan kişi onun etrafını saran askerlerin başında bulunan Zöhrab Han'dır. Zöhrab Han, Hacı Tağı'yı yakalamasına rağmen, ona bir şey yapmaz. O, geçmişte bahçıvanlık yaparken Hacı Tağı'dan yardım görmüştür. Bu yüzden Zöhrab Han, Hacı Tağı'yı askerlerin yanından uzaklaştırıp ondan İran'ı terk etmesini ister.

III.2.3.3.4. Hacı Tağı'nın Tacirlerle Mücadelesi:

İran Şahı, Hacı Tağı'yı yakalayana hanlık ve çok miktarda para vereceğini vaat eder. Hacı Tağı ile Cavanşir Bozdağ'dan ayrılırken; İran Şahının vaat ettiklerini almak isteyen tacirler, onların önünü keserler. Hacı Tağı, kendilerine saldıran tacirleri etkisiz hale getirip cezalandırır. Bu olaydan sonra Cavanşir İran'da kalmak istediğini Hacı Tağı'ya bildirerek ondan ayrılır.

III.2.3.3.5. Hacı Tağı'nın Calal Bey ve Oğulları ile Mücadelesi:

Hacı Tağı, Cavanşir'den ayrıldıktan sonra Gumlu köyüne gelir. Gumlu'da Mehemedhesen adlı köylü Hacı Tağı'ya yardım eder ve onu evinde barındırır. Hacı Tağı, Gumlu köyünde katıldığı bir düğünde Calal Bey'le at yarışı yapar. At yarışını

³²¹ Posta: Hikâyelerde halktan toplanan vergi gelirleri olarak geçmektedir.

Hacı Tağı kazandığı için Calal Bey onu yakalatmak ister. Bunun üzerine Hacı Tağı, onu öldürür. Calal Bey'in ölümünden sonra Calal Bey'in oğulları ve diğer beyler Hacı Tağı'nın üzerine gelseler de Hacı Tağı onları etkisiz hale getirir. Bunun üzerine hükümet adamları Hacı Tağı'ya yardımcı olan Mehemmedhesen'i ve Hacı Tağı'nın yakınlarından altı kişiyi hapsederler. Hacı Tağı, onların hepsini hapisten kurtarır.

III.2.3.3.6. Hacı Tağı'nın Polis Memuru Ferruh Bey ile Mücadelesi:

Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey, Hacı Tağı'nın peşini bırakmamaktadır. Bir gün Hacı Tağı köyünden altı kişi ile Ağstafa'ya gider. Casuslar bunu Mamoy Bey'e iletirler. Mamoy Bey'in o esnada yanında bulunan Ferruh Bey, Hacı Tağı'yı öldürme görevini üstlenir. Ancak o, Ferruh Bey'i ve adamlarını etkisiz hale getirir.

III.2.3.4. KAHRAMANIN SONU

III.2.3.4.1. Hacı Tağı'nın Affedilmesi ve Geriye Dönmesi:

Hacı Tağı hikâyesi, Hacı Tağı'nın geriye dönmesi ile son bulmaktadır. Gence Valisi, Hacı Tağı'nın silah zoruyla etkisiz hale getirilemeyeceğini anlayınca ona bir mektup yazarak dost olmak istediğini bildirir. Gence Valisi ile görüşen Hacı Tağı, valinin ortaya çıkması isteğini kabul eder. Valinin kaçak olmadığı ve serbestçe dolaşabileceğine dair yazdığı mektubu alan Hacı Tağı, mektubu Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey'e götürür ve artık serbestçe dolaşmaya başlar. Hacı Tağı, köyleri Göyceli'ye gelir. Halk bir toplantı düzenler. Göyceli'den, Eynallı'dan, Gırlı'dan ve Köçesger'den ihtiyarlar gelip, Hacı Tağı'yı ziyaret ederler.

III.2.3.4.2. Hacı Tağı'nın Yönetici Olması:

Hacı Tağı, yurda döndükten sonra halka artık kendilerinden vergi alınmayacağını söyler. O günden sonra halk altı köyün vekilliğine Hacı Tağı'yı seçer. Hacı Tağı, derdi olan herkesin derdini adaletle halleder. Muhtarlar ve beyler Hacı Tağı'dan rahatsız olsalar da bir şey yapamazlar. Çünkü halk; Hacı Tağı'nın yanındadır, valinin de Hacı Tağı'nın kaçak olmasındansa birkaç köyü idare etmesi işine gelmektedir. Böylece kimsenin karışmadığı Hacı Tağı'nın hürmeti her yere yayılır.

III.2.4. GARAY SÖYÜN HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Garay Söyün hikâyesinin incelemesinde Âşık Avıl'ın (Avıl Musa oğlu Mirzeyev) anlattığı Rüstem Rüstemzade'nin “Yeddi Dastan” ve “Köroğlu Neveleri” adlı eserlerinde yer verdiği Garay Söyün adlı metinden hareket ettik. Buna göre hikâyenin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.4.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.4.1.1. Yer:

Hikâyede Garay Söyün'ün ve ailesinin yaşadığı yer Gazah ilinin Aşağı Guşçu köyüdür.

III.2.4.1.2. Zaman:

Garay Söyün hikâyesinde olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte hikâyede işlenen konular çerçevesinde olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın işgali altında bulunduğu XVIII.-XIX. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.4.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Garay Söyün'ün babasının adı Sefer'dir. Sefer; giyecek elbise, yiyecek yemek bulamayacak kadar yoksul bir adamdır. Ancak O, fakir olsa da namuslu, gayretli, kendi emeği ile kazanıp geçimini sağlayan bir kişidir.

Hikâyeye göre Garay Söyün'ün üç kız, dört de erkek kardeşi vardır. Garay Söyün'ün kız kardeşleri evlidir. Erkek kardeşlerinden Esger, Nağı ve Memmedtağı henüz çocuktur. Elekber ise yetişkindir.

III.2.4.1.4. Garay Söyün:

III.2.4.1.4.1. Garay Söyün'ün Doğumu:

Garay Söyün hikâyesinde kahramanın doğumu ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

III.2.4.1.4.2. Garay Söyün'ün Eğitimi:

Garay Söyün hikâyesinde kahramanın eğitimi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

III.2.4.1.4.3. Garay Söyün'ün Diğer Özellikleri:

Garay Söyün, çeşitli işlerde babasına yardımcı olmaktadır. O, güneş ışıklarından çok etkilendiği için Garay Söyün olarak adlandırılmaktadır. Hikâyede Söyün, komşu kızlarından Yahşi ile evlidir, onun bir kızı, bir de Rüstem adında oğlu vardır.

III.2.4.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.4.2.1. Garay Söyün'ün Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

Aşağı Guşçu köyünün muhtarı Kerbelayi Hesên, Yahşi'nin babası Memmed'in biçtiği ekinlerin hepsini elinden almak ister. Memmed, ekinlerin hepsini vermeyi kabul etmeyince muhtar ona saldırır. Bunun üzerine Söyün'ün kardeşi Elekber, muhtar Kerbelayi Hesên'i öldürür, mahalli polis amiri tarafından Sibir'e sürülen Elekber kaçır ve kaçak hayatı yaşamaya başlar. Mahalli polis amiri sürgünden kaçan Elekber'i sormak için onun evine geldiğinde, hiçbir şey söylemeden ağabeyi Söyün'ü tutuklayıp götürür. Yolda Elekber, mahalli polis amirini öldürerek Söyün'ü kurtarır ve Söyün kaçak düşmüş olur.

III.2.4.2.2. Garay Söyün'ün Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.4.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

Garay Söyün ve arkadaşları o kaçak düştükten sonra Gelemçe Ormanı'na giderler.

III.2.4.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Bu hikâyede kahramanın çete oluşturması yerine, çeteye katılması gibi bir durum söz konusudur. Çünkü hikâyede çetenin temelini Garay Söyün'den önce kaçak düşen kardeşi Elekber oluşturmuştur. Elekber, sürgünden kaçarken hikâye boyunca Söyün'ün grubunda adı anılan Hemzet ve Simon'u yanında getirmiştir. Söyün bu gruba sonradan katılmış ve onların lideri olmuştur.

III.2.4.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.4.3.1. Garay Söyün'ün Şamlıg Ormanlarında Gence Valisi'nin Adamlarıyla Mücadelesi:

Gence Valisi, mahalli polis amirinin öldürülmesine çok kızar. Herkese Garay Söyün'ün öldürülmesi için emirler verir, onu öldürene mükâfatlar vaat eder. Casuslar Cilingir Yosun ve Seyid Gulam, Söyünlerin Şamlıg Ormanlarında saklandıklarını

öğrenip, valiye haber verirler, Söyünler valinin adamları ile yaptıkları mücadeleden galip ayrılırlar.

III.2.4.3.2. Garay Söyün'ün Mahmurumlu Dağlarında Gence Valisi'nin Adamlarıyla Mücadelesi:

Gence Valisi, Garay Söyün ve grubunun Mahmurumlu Dağlarında olduğunu öğrenir ve bir alay askeri, casuslar Cilingir Yosun ve Cingoy Eli eşliğinde oraya gönderir. Bu mücadelede Söyün'ün grubundan Hemzet ve Elekber yaralanırlar. Bunun üzerine kaçaklar arka yollardan kaçarak mekânları olan Gelemçe Ormanı'na gelirler.

III.2.4.4. KAHRAMANIN SONU

III.2.4.4.1. Garay Söyün'ün Yurduna Dönmesi:

Garay Söyün hikâyesinin kahramanın yurduna dönmesi ile sonuçlandığını görmekteyiz. Garay Söyün ve arkadaşları Gürcistan'a giderler. Bu arada herkes Garay Söyün ve yakınlarının öldüğünü sanmaktadır. Köyün muhtarı kocasının öldüğünü söyleyip Yahşı'ya sataşmaya başlar. Yahşı onu öldürür. Bu kötü olayları rüyasında gören, ailesini ve yurdunu özleyen Garay Söyün; Aşağı Guşçu'ya dönmek ister. Aşağı Guşçu'ya döndüklerinde; Azerbaycan'da Sovyet Hükümetinin kurulacağına, artık hükümeti halkın yöneteceğine ve toprağın köylülere verileceğine dair haberler yayıldığını öğrenirler. Söyün ve arkadaşları kendilerini kimsenin aramadığını görünce Aşağı Guşçu'da kalırlar. Onların gelişi şerefine bir şenlik düzenlenir.

III.2.4.4.2. Garay Söyün'ün Yönetici Olması:

Kazadan gelen bir görevli köy vekili seçmek ister. Herkes Garay Söyün'ü aday gösterir ve o günden sonra halk, özgür ve zengin yaşar.

III.2.5. MOLLA NUR HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Çalışmamızda Molla Nur hikâyesinin Hantallı Tağı'dan Azad Nebiyev tarafından toplanmış olan ve Ağalar Mirze'nin “Şirvan'a Bine Gelem” adlı kitabında yayımlanan Molla Nur adlı hikâye metninden yola çıkarak yapısal incelemesini yaptık. Bu doğrultuda Molla Nur hikâyesinin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.5.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.5.1.1. Yer:

Molla Nur hikâyesinde kahramanın ve ailesinin yaşadığı yer, Derbend'tir.

III.2.5.1.2. Zaman:

Hikâyede olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte, hikâyede işlenen konulardan hareketle olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın işgali altında bulunduğu 18. ve 19. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.5.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Molla Nur hikâyesinde kahramanın sadece babası tanıtılmıştır. Buna göre Molla Nur'un babasının adı Hacı İbrahim Helil'dir. O; güngörmüş, okuma ve yazma bilen, hoş davranışları olan, yumuşak huylu, temiz kalpli ve akli başında bir mirzadır. Onun Demirgapi'nin büyük bahçe girişinde bir “mirzahanesi” vardır. Hacı İbrahim Helil, orada bazı insanlara mektup yazar, bazı insanların ise derdini dinler. Ondan şikâyetçi olan hiç kimse yoktur. O, elinden geldiğince herkesin işini yapar, kimseyi geri çevirmez, yardımcı olamadığı işlerle ilgili de insanlara teselli verir.

III.2.5.1.4. Molla Nur:

III.2.5.1.4.1. Molla Nur'un Doğumu:

Molla Nur'un doğumu ile ilgili hikâyede herhangi bilgiye rastlanmamaktadır.

III.2.5.1.4.2. Molla Nur'un Eğitimi:

Hikâyede Molla Nur'un iyi derecede okuma yazma bildiğinden bahsedilmektedir. Bu da kahramanın ilmi bir eğitim aldığına göstergesidir. Bunun dışında onun babası Hacı İbrahim Helil'den eğitim aldığı söylenebilir. Hacı İbrahim Helil, hikâyede mirzalığı Mahmud Bey'in de önerisi üzerine, oğlu Nur'a bırakır. Babası, mirzalığın bütün sırlarını, insanlara davranış tarzının nasıl olması gerektiğini Nur'a

öğretir. Hacı İbrahim Helil, Nur'a varlığı ve devleti ne kadar artsa da dilinin o kadar tatlı olmasını, kimseyi incitmemesini ve kimsenin kalbini kırmamasını, fakir fukaranın daima elinden tutmasını öğütler.

III.2.5.1.4.3. Molla Nur'un Diğer Özellikleri:

Molla Nur, ailesinin tek çocuğudur. O, karakter olarak babasına çekmiştir. Hacı İbrahim Helil Nur'u sakın, alçakgönüllü ve hoş görünüşlü olarak büyötmeye çalışır. Ancak Molla Nur gururlu bir oğlan olarak büyöy, buluş çağına erdiğinde de korkusuz, cesur bir yiğit olarak halk içinde hürmet kazanır.

Nur, babasının yaşlanması üzerine mirzahaneyi ondan devralır ve kısa sürede bütün Derbend'in mirzası olur. Herkes onun kabiliyetine ve ferasetine bakarak ona hürmet gösterir. Halk, onu Molla Nur olarak çağırmaya başlar.

Molla Nur, sabırsızdır; özellikle polis amirleri, memurlar ve muhtarların yaptıklarına sabredemez.

Molla Nur, Derbend beylerinden Mahmud Bey'in kızı Aysoltan ile evlenir ve iki çocuğı olur.

III.2.5.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.5.2.1. Molla Nur'un Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

Derbend Pazarının bahçe kapısının girişinde oturan Molla Nur'un babası Hacı İbrahim Helil ve kayınpederi Mahmud Bey; mahalli polis amiri tarafından öldürölür, bunu öğrenen Molla Nur da mahalli polis amirini öldürerek kaçak düşer.

III.2.5.2.2. Molla Nur'un Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.5.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

Molla Nur; karısı Aysoltan'ı ve çocuklarını alıp dağlara yerleşir. O; Guba, Şamahı ve Şeki bölgelerinde gezip halka yardım eder.

III.2.5.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Molla Nur, kaçak düştüğünde yanına karısını ve çocuklarını alır. Zamanla; Zagatala, Guba ve Gonagkend bölgelerinden yüzlerce yiğit gelip, Molla Nur'a katılır. Molla Nur hikâyede Gülbala, Nurbala ve Elbala'nın gruplarıyla birleşerek de hareket eder. Keremeli, Mahmudeli ve Hüseyneli Molla Nur'un hikâyede grubuna katılan kaçaklar olarak anılmaktadırlar.

III.2.5.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.5.3.1. Molla Nur'un Möhüc'te Şeyh Şamil için Hükümet Askerleriyle Mücadelesi:

Molla Nur, arkadaşlarıyla Derbend'e giderken, Möhüc köyünde yaşayan Novruz adlı dostu aklına gelir. O, Möhüc'e giderken Şeyh Şamil'in bir değirmende düşman kuşatması altında kaldığını öğrenir. Novruz, Molla Nur'u köyden uzaklaştırmak ister. Ancak Molla Nur, Şeyh Şamil'i o halde orada bırakamaz, değirmene gidip, Şeyh Şamil'i düşman kuşatmasından kurtarır.

III.2.5.3.2. Molla Nur'un Derbend'te Hükümet Askerleri ile Mücadelesi:

Molla Nur'un oğlu Gerib'in gözleri kör olur. Bu yüzden Aysoltan onu göz pirine ve Tebriz'e götürmeye karar verir. Molla Nur da onlarla birlikte gider. Onların gidecekleri yerleri öğrenen vali, generale Molla Nur'u öldürme emri verir. Askerlerin başında bulunan general, Molla Nur'un oğlu ile konuşmalarına şahit olunca Molla Nur'a ateş etmekten vazgeçer ve askerlerini geri çeker. Askerlerin içinde bulunan bir muhafız silahını çekip Aysoltan'ı öldürür. General de o muhafızı öldürerek, Molla Nur ile mücadele etmeden grubunu alıp geri döner.

III.2.5.4. KAHRAMANIN SONU

Molla Nur, bir gün kaçakları başına toplayıp onlara uzak bir sefere gideceğini; eğer dönemezse tüfeğini yerde bırakmamalarını ve atı Fercan'ı da oğlu Gerib'e vermelerini söyler. Molla Nur büyük bir meclis kurar, Âşık Tağı; Molla Nur'un çok sevdiği şiirleri okur. Molla Nur yola çıkar ve yolda hakkın rahmetine kavuşur.

III.2.6. KAÇAK NEBİ HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Kaçak Nebi hikâyesi, kaçak hikâyeleri içerisinde en fazla varyanta sahip ve varyantları hacim bakımından farklılıklar gösteren bir hikâyedir. İncelememizde Kaçak Nebi hikâyesinin yedi varyantının karşılaştırılması üzerine bir yapısal inceleme sunmaya çalıştık. Bu incelemeyi yaparken aşağıda adlarını verdiğimiz varyantlardan en uzun varyant Ehliman Ahundov tarafından yazıya geçirilen Kaçak Nebi adlı metni esas aldık, diğer varyantları da bu metin çerçevesinde değerlendirmeye tabii tuttuk. Kaçak Nebi hikâyesi hem Azerbaycan'da hem de Türkiye'de anlatılan bir hikâyedir. Bu hikâyenin incelememizde yer verdiğimiz varyantlarının dördü Azerbaycan'da; üçü ise Türkiye'de anlatılıp yazıya geçirilmiştir. Kaçak Nebi hikâyesinin Türkiye'de anlatılan varyantlarının kahramanın mücadelelerini ele almaları bakımından daha zayıf olduğu görülmektedir.

Kaçak Nebi hikâyesinin Ehliman Ahundov ve Azad Nebiyev varyantları çeşitli bölümlere ayrılarak yazıya geçirilmiş durumdadır. Bu hikâyeleri yazıya geçiren kişilerin sonradan yaptıklarını düşündüğümüz bu bölümlemeleri Kaçak Nebi hikâyesinin yapısal çözümlemesini yaparken göz önünde bulundurmadık.

Kaçak Nebi hikâyesinin varyantlarının çoğunun yazıya geçirilirken kim tarafından anlatıldığına dair bilgi verilmemiştir. Bu yüzden, hikâyenin varyantlarını karşılaştırırken hikâyeyi toplayan veya yazıya geçiren kişinin adıyla anmayı uygun bulduk. Bu doğrultuda Kaçak Nebi hikâyesinde kullandığımız kısaltmaların ifade ettiği varyantları şöyle sıralamak mümkündür:

E.A. varyantı; Ehliman Ahundov tarafından tertip edilip kimin tarafından anlatıldığı tam olarak belirtilmemiş olan 1961 yılında yayımlanan Kaçak Nebi adlı metnin,

E.T. varyantı; H.E. Tahirov tarafından 1938 yılında yayımlanan ancak anlatıcısı hakkında bilgi verilmemiş olan Kaçak Nebi adlı metnin,

A.N. varyantı; Azad Nebiyev tarafından toplanıp, anlatıcısı belirtilmeden yazıya geçirilmiş olan metnin,

H.G. varyantı; Hüseyin Gasimov tarafından anlatıcısı hakkında bilgi verilmeden yazıya geçirilen metnin,

T.Ö. varyantı; Turgut Öcal tarafından hazırlanan Iğdır Folkloru ve Etnoğrafyası adlı bitirme tezinde yer alan ve kimden derlendiği belirtilmemiş olan metnin,

E.Ş. varyantı; Esma Şimşek'in hazırlamış olduğu “Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma” adlı lisans bitirme tezinde yer alan ve Âşık Mevlüt İhsani tarafından anlatılan metnin,

Z.Mk. varyantı ise Zeyneladibidn Makas'ın Kaçak Nebi'nin Türkiye Varyantı metninin kısaltması olarak kullanılmıştır.

Bu varyantlar çerçevesinde ortaya çıkan Kaçak Nebi hikâyesinin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.6.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.6.1.1. Yer:

Kaçak Nebi'nin ve ailesinin yaşadığı yer; E.A. varyantında Zengezur kazasının Aşağı Mollu Köyü, E.T. varyantında Gubadlı bölgesinin Aşağı Mollu köyü, A.N. varyantında Zengezur bölgesi; T.Ö. varyantında Azerbaycan; Z.Mk. varyantında Zengezur bölgesinin Mollu köyü şeklinde geçmektedir. Hikâyenin H.G. ve E.Ş. varyantlarında ise Kaçak Nebi'nin ve ailesinin yaşadığı yer hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir.

III.2.6.1.2. Zaman:

Kaçak Nebi hikâyesindeki olayların geçtiği zamanla ilgili E.A. varyantında hikâye boyunca bazı olayların gerçekleştiği tarihler verilmiştir. Buna göre Nebi bir müddet köyünden uzaklaşıp çobanlık yapar ve 1874 yılında köyüne geri döner; İsmayıl Bey, Nebi'yi 1876 yılında yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne gönderir; Şahhüseyn, Mehmedhüseyn, Ağahüseyn ve Gülhüseyn kardeşler 1880 yılında Kerbelayı Heyder Ağa ile kavga ederler; Nebiler 1882 yılında Dülüs'te iken Eliğa Bey onları Mollu kafilesinin içinde kuşatır; Nebi, Kaçak İsmayıl'ın babası Behram ile 1881 yılında karşılaşır; Nebi köylülere zarar veren Kinkor Bey'i 1882 yılında öldürür; Nebi'nin Soflulu Ağca ve Vasili ile mücadeleleri 1887 yılının Ağustos ayında gerçekleşir; Hecer 29 Eylül 1895 yılında yakalanıp hapsedilir; Nebi, onu 28 Ekim 1895 yılında kurtarır; Nebiler 1895 yılında Gırhlar'da polis komutanlarının askerleri ile mücadele ederler; Selim Bey Rüstembeyov 1896 yılının Ocak ayında Zengezur'a polis komutanı olarak atanır; Kafkas Valisi 1896 yılının Ocak ayında İrevan General Valisi Freze'yi

generallikten çıkarır onun yerine Graf Vladimir Fedoroviç Tizengauze'yi general valiliğe tayin eder; Nebi 12 Mart 1899 yılında Mollu'ya gitme kararı alır ve grubuyla birlikte mücadeleye düşerek öldürülür; 15 Mayıs 1896'da Hecer Şahhüseyn ve Kerbelayı İman'ı öldürüp Nebi'nin intikamını alır. Bu varyantta olayların tarihi verilmekle birlikte bir sıralama olmaması dikkat çekmektedir. Bunun yanında verilen tarihlerle yapılan işlemlerin zamanlamasında, özellikle Nebi'nin ölümü ve Hecer'in onun intikamını alması gibi, uyumsuzluklar olduğu da gözlenmektedir. Bu durumun anlatıcıdan kaynaklandığı gibi yazıya geçirme sırasında tarihlerin yanlış geçirilmesinden de kaynaklanmış olabileceği kanaatindeyiz.

E.T. varyantında Nebi'nin doğum yılı olarak 1856 yılı verilmektedir, H.G. varyantında; olaylar 1854 yılında başlamaktadır ve bu varyantta Nebi'nin ölüm tarihi olarak 1894 yılı verilmektedir; T.Ö. varyantında olayların geçtiği tarih olarak 19. yüzyılın ilk yarısı ifadesi yer almaktadır, Z.Mk. varyantında ise, Nebi'nin ve Hecer'in ölüp mücadeleyi bıraktıkları tarih olarak 1896 yılı gösterilmektedir. A.N. ve E.Ş. varyantlarında ise hikâyede geçen olaylarla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

III.2.6.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Kaçak Nebi hikâyesinin E.A. varyantında Nebi'nin babasının adı Ali (Alo)'dur. Ali bir beyin çiftlik işlerini yapan fakir bir adamdır. Ali'nin bir uyuz keçisi, üstüne örtecek bir yorganı bile yoktur. Nebi'nin Gorus'a kayınlarını kurtarmak için gitmesinden kısa bir süre sonra, babası, Ali ölür. Nebi'nin annesinin adı ise Gözel'dir. Hikâyenin E.A. varyantına göre; Nebi'nin sayılamayacak kadar çok kardeşi vardır. Nebi'nin kardeşleri beylerin ve zenginlerin yanında karın tokluğuna çalışmaktadır. Nebi'nin kardeşlerinden bu varyantta adı geçenler; Mehdi ve Meherrem'dir.

E.T. varyantında Nebi'nin ailesi yoksul, kalabalık bir ailedir, babası Ali kalabalık ailesini gündelikçi olarak çalışarak geçindirmektedir. Nebi'nin en küçük kardeşinin adı Mehdi'dir. Onun kız kardeşlerinden birisi de kızıl hastalığına yakalanmıştır.

A.N. varyantında Nebi'nin babası Ali; beyler, hanlar ve kadılar tarafından aranan eli uğurlu bir çiftçidir. Herkes onun ektiği bir avuç tahılın bir çuvala dönüştüğüne inandığı için tahılını Ali'ye serptirmek ister. Ali de bunu yaparak beylerin

az çok parasını alır ve ailesini geçindirir. Bu varyantta Nebi'nin ailesinin kalabalık olduğundan bahsedilmektedir. Nebi'nin üç erkek, yedi de kız kardeşi vardır.

H.G. varyantında Nebi'nin babası Ali, annesi ise Gözel'dir. Ali, gündelik karşılığı başkalarının yanında çalışan bir adamdır. O, beylerin yol yapımında ücretsiz çalıştırılmak istendiği sırada köyün yüzbaşı Mahmud Bey'le kavga ettiği için, bir müddet Gorus'ta hapsedilmiş ve dostu Aşot Kirve tarafından kurtarılmıştır.

E.Ş. varyantına göre Nebi'nin babası, Gazahlı Allahverdi Ağa'dır. Allahverdi Ağa, ağa olmasına rağmen, çok zengin değildir.

T.Ö. ve Z.Mk. varyantlarında ise kahramanın ailesi tanıtılmamıştır.

III.2.6.1.4. Nebi:

III.2.6.1.4.1. Nebi'nin Doğumu:

E.A. ve A.N. varyantlarında Ali'nin çok sayıda çocuğu vardır ve bir çocuğun daha geçimini sağlamak onun için zordur. Bu yüzden karı koca, Nebi'nin dünyaya gelecek olmasını üzüntü ile karşılarlar; ancak yapılabilecek bir şey yoktur ve Nebi dünyaya gelir. E.T. varyantında Nebi'nin doğumu tam olarak anlatılmamakta, ancak Nebi'nin 1856 yılında dünyaya geldiği belirtilmektedir. H.G. varyantında Gözel, kocasının arkasından Gorus'a, Aşot kirvelere kocasını kurtarmaları için gider. Nebi; Gorus'ta, Kasım ayında Aşot kirvenin evinde doğar. T.Ö., E.Ş. ve Z.Mk. varyantlarında ise kahramanın doğumu hakkında bilgi verilmemektedir.

III.2.6.1.4.2. Kahramanın Eğitimi:

Nebi'nin eğitimi ile ilgili varyantlarda hiçbir bilgiye yer verilmemiştir.

III.2.6.1.4.3. Kahramanın Diğer Özellikleri:

E.A. varyantında Nebi'nin doğduktan sonra imkânsızlıklar içinde kaldığından bahsedilmektedir. Ali, tefecilere çok fazla borçlandığı için ailesini doyuramaz. Aç kalan karısının sütü gelmeyince Nebi de aç kalıp ağlar, yaramazlıklar yapar. Hızla büyüyen Nebi dokuz yaşına gelir. Nebi'nin çalışma hayatına bu varyantta da yer verilmiştir. Nebi, eli iş tutacak yaşa geldiğinde sırasıyla Kerbelayı Cefer, Hoca Hayrapet Bedirov, Sisyan'ın Dülüs köyünde adı belirtilmemiş bir ağa, yine kendi köyündeki beyler ve ağaların yanında çalışır. Nebi, Hanalı razı olmadığı için onun kızı Hecer'i kaçıtır ve evlenir.

E.T. varyantında, Nebi, küçük yaşlardan itibaren haksızlığı sevmemektedir. Bu varyantta Nebi'nin haksızlığı sevmemesiyle ilgili biri çocuklarla oyun oynama, diğeri de bir köylünün ekini alan muhtarı cezalandırma şeklinde iki olaydan bahsedilir ve Nebi'nin bunlar gibi daha birçok olayla dolu bir çocukluk geçirdiği ifade edilir. Bu varyantta da Nebi sırayla Aşağı Mollu'dan bir beyin yanında, Şuşa Taciri Davud'un, yine Şuşa Taciri olan Kerbelayı Ferhad'ın ve son olarak da kendi köyündeki ağaların ve beylerin yanlarında çalışır. Nebi, Hecer'le arkadaşı Kerim'in yardımı ile evlenir; ancak E.T. varyantında onun babasının bu evliliğe razı olmamasından söz edilmez.

A.N. varyantında Nebi, boylu, poslu ve şerefli bir genç olarak büyür. O, Allah tarafından güzellik bakımından Yusuf'un dahi eş olamayacağı kadar güzel yaratılmıştır. Nebi, büyüdükçe ailesinin içinde bulunduğu durumu düşünmekte ve üzülmemektedir. O, anne ve babasına ileride onlara çok iyi imkânlar sunacağını vaat eder. A.N. varyantında Nebi'nin çalışma hayatı diğer varyantlara göre daha iyi geçer. Çünkü diğer varyantlardan farklı olarak Nebi, bu varyantta kapı kapı dolaşp iş aramak yerine tek bir insanın yanında çalışma imkânı bulur. Bunun yanında diğer varyantlarda Nebi, kimin yanına çalışmaya başlarsa, ondan kötü muamele görüp hakkını doğru düzgün alamazken, bu varyantta ise Nebi, Kerbelayı Mehmed'in hizmetçisi değil de oğlu gibi hürmet görür. Bu varyantta da Nebi, Hecer ile evlenir. Hecer'in ailesi yine bu evliliğe razı olmaz ve onlar kaçarak evlenirler. Bu varyantta Nebi'nin bir oğlu olur ve oğlu doğar doğmaz İsmayıl Bey tarafından öldürülür.

H.G. varyantında Nebi'nin olağan özelliklerinden bahsedilmesi yerine, gelecekte olması istenen özelliklerinden ona ad konulurken bahsedilir. Çocuğun adını koyma görevi verilen Aşot Kirve, babasının çok gayretli, namuslu ve korkusuz arkadaşı olan Nebi'nin adını, bu özelliklere sahip olsun diye Ali'nin oğluna koyar. Bu varyantta Nebi, on dört yaşına geldiğinde çalışma hayatına atılır. Nebi, sırasıyla Memmed Bey, Hoca Galust, Hoca Davud, Keble Ferhad ve köyündeki bey ve ağaların yanında çalışır. Bu varyantta da Nebi, Hanalı'nın kızı Hecer ile evlidir.

T.Ö. varyantında Nebi, halkın haklarını koruyan ve Çarlığa karşı asla boyun eğmeyen bir yiğit olarak tanıtılır. Nebi, Hecer ile evlenir ve bir kızı olur.

Z.Mk. varyantında Nebi, kendi halinde çok iyi bir çobandır. Onun yetiştirdiği hayvanlar bölgede isim yapmıştır. O, Hecer ile evlidir ve biri beş diğeri de üç yaşında iki oğlu vardır.

E.Ş. varyantında ise sadece Nebi'nin Hecer ile evli olduğundan bahsedilir.

III.2.6.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.6.2.1. Nebi'nin Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

E.A. varyantında Nebi'nin kaçak düşmesinin birçok nedeni olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında bu varyantta görülen diğer bir nokta da Nebi'nin tam olarak kaçak olmaya karar vermeden önce birkaç kez Mollu'dan ortalık yatışana kadar uzaklaşmasıdır. Her ne kadar Nebi, Mollu'dan uzaklaşmış olsa da bunlar kısa süreli olmuştur. 1-2 yıl süren bu kaçışlardan sonra Nebi tekrar Mollu'ya dönmüştür. Nebi'nin bu varyantta kaçak düşmesini sağlayan nedenler ise; Molluluların Muhtarı Mahmud Bey'in Nebi'nin babasını hasta halde ücretsiz çalışmaya götürmek istemesi üzerine onun Mahmut Bey'i ve adamlarını dövmesi; Sisyan'ın Binis köyünde ağaların, köylülerin otlaklarına el koymalarını engellemesi; İsmayıl Bey'in taşkınlık yapan muhafızlarını dövmesi ve yine Mehmed Bey ve adamlarının Mollu köylülerinin otlak ve ekin yerlerini ellerinden almalarına mani olmasıdır.

E.T. varyantında da Nebi'nin kısa sürelerle Mollu'dan uzaklaştığını ve en sonunda kaçak olmaya karar verdiğini görmekteyiz. Bu varyantta Nebi; Mahmud Bey'in kendisini ve kardeşini zorla ücretsiz çalışmaya götürmek istemesi, Gubadlı'nın beyleri olan Memmed Bey, Ildırım Bey ve Memmedeli Bey'in halkın mülklerine el koymak istemesine karşı çıkması, Şii köylülerin yaşadığı Mollu yakınındaki Sünni köylerden biri olan Merguzlu'dan Kerbelayı Behşeli'nin Şii-Sünni davası yüzünden öldürülmesinin suçunun Gubadlı Beyleri tarafından Nebi'ye atılması ve hapisten kaçması gibi nedenlerle kaçak düşmüştür.

A.N. varyantında ise Nebi'nin kaçak düşmesinin temel nedeni, Mahmud Bey ile aralarında yaşanan olaylardır. Nebi, daha çocuk yaşlarda Kerbelayı Mehemmed'in yanında çalışırken Mahmud Bey'in kendisini ücretsiz çalışmaya götürmesine karşı çıkar, Mahmud Bey Kerbelayı Mehemmed'in kızı Gülsabah'ın ölümüne sebep olur ve Nebi onun cezasını verir, Hecer'i Mahmud Bey kendi kardeşine almak istemektedir ancak Hecer, Nebi ile evlenir. Bütün bunların birikimi ile Mahmud Bey'in Nebi'nin

babası Ali'yi ücretsiz çalışmaya götürmek istemesi, Nebi'nin babası Ali'yi ve Hecer'in babası Hanalı'yı dövmesi, zenginlerle beş köylü arasında harmanda çıkan kavgaya müdahale eden Nebi'ye karşı Mahmud Bey'in beyleri kışkırtması Nebi'yi kaçaklığa iten nedenler olur. Mahmud Bey ve Eli Bey'in Nebi'nin babası Ali'yi öldürmeleri ise onu kaçak düşmeye iten son noktadır.

H.G. varyantında Yüzbaşı Mahmud Bey'in zengin bir yakınına Hecer'i almak istemesi, bu yüzden de Nebi'yi Hecer'den uzaklaştırmaya karar vermesi, Mahmud Bey'in Nebi ile kardeşi Mehdi'yi ücretsiz çalışmaya götürmek istemesi, Gazançı köyünden birkaç adamın Mollululardan birkaç adamı soymak isterken bir adamın ölümüne neden olmaları ve iki köy arasında çatışmaların meydana gelmesi Mollu yüzbaşısının çatışmaların nedenini Nebi'nin üzerine atması, Nahçıvan Mahalli Polis Amiri'nin Nebi'yi sürgün etmesi ve Nebi'nin sürgünden kaçması, Mahruzlu köyünden bir tüccarın Sünni olduğu için Mollu'da öldürülmesi olayının suçunu yüzbaşının Nebi'nin üzerine atması, hapsedilen Nebi'nin hapisten kaçarak beyler tarafından sürekli aranır hale gelmesi ve Nebi'nin artık kendisine ve halka yapılanların intikamını almaya karar vermesi Nebi'nin kaçak düşmesinin nedenleridir.

T.Ö. varyantında Nebi; Hecer ile evlenir, düğünden sonra gelenekler gereği Nebi'nin Hecer'in ailesini ziyarete gitmesi gerekmektedir. Nebi ve adamları yolda iki mandanın kavgaya çıktığını görüp izlemeye başlarlar. Kazanan mandanın dövüldüğünü gören Nebi, buna kızar. Sebebini sorunca Ermeni çoban ile Nebi kavgaya ederler. Yakındaki Rus karakolundaki polisler peşine düşünce Nebi kaçır. E.Ş. varyantında da olaylar bu şekilde gelişir. Ancak bu varyantta Nebi, mandayı döven Ermeni çoban ile birlikte on çoban daha öldürür. E.Ş. varyantına göre Nebi, Türklerin hizmetinde çalışıp da Türklere ihanet ettiklerini düşündüğü için bütün Ermeni çobanları öldürmek için kaçır düşer.

Z.Mk. varyantında Nebi, iyi bir çobandır, Nevruz Bayramı öncesinde birtakım eğlenceler düzenlenir. Bu eğlencelerden biri de manda dövüştürmektir. Nebi'nin mandası ile bir Ermeni'nin mandası karşı karşıya gelirler. Nebi'nin mandası dövüşü kazanır. Bunun üzerine Ermeni, Nebi'nin mandasını öldürür. Nebi, bunun nedenini sorduğunda adam, Nebi'ye kötü sözler söyleyip ateş etmeye kalkar. Bunun üzerine Nebi onu öldürüp kaçır.

III.2.6.2.2. Nebi'nin Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.6.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

E.A. varyantında Nebi Sisyan ve Zengezur taraflarında dolaşır; E.T. varyantında Garyagin'e gider, Hramdan köyünün yakınlarındaki bir tepeye yerleşir; A.N. varyantında Zengezur Dağlarına gider, Salvartı'nın en yüksek zirvesinde kendisine yer altından içine girilen, kimsenin bulamayacağı bir mağarayı sığınak yapar. H.G. varyantında Nebi, Grahdin bölgesindeki Dağtomaslı sıra dağlarının eteklerine yerleşir. T.Ö. ve E.Ş. varyantlarında Nebi'nin dağlara çıktığı belirtilmekte; Z.Mk. varyantında ise Nebi'nin yerleştiği yer hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

III.2.6.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

E.A. varyantında Nebi köyden ayrılırken kendisine sadece Hecer kaçak olarak katılmak ister. Bu varyantın ilerleyen kısımlarında Nebi'nin Gorus'a kayınlarını kurtarmak için gidip dönmesinden sonra Şotlanlı Mehemmed, İrevanlı Hayik, Rumuslu Garapet ve Sefereli; Nebi'nin Gubadlı'da Polis Komutanı Cefergulu Bey ve askerlerini etkisiz hale getirmesinden sonra Tunc Veli, Şamşed, Lele ve Telli Gara; Nebi'nin Kerbelayı Heyder'in elinden kurtardığı Şahhüseyn, Mehemedhüseyn ve Ağahüseyn; Nebi'nin Kirs mücadelesinden sonra Misirhan; Nebi'nin Aslan Bey'in elinden kurtardığı Musa; Nebiler Dağ Tumas'tayken Allahverdi; Mkrtiç için Nebilerle mücadele ettikten sonra Eziz; Nebi'nin Çardahlı ve Korcalanlı köylülerini kurtarması sırasında Meşedi Murad; Esed ağa'dan kaçtığı Balakişi; İsmayıl'la evlenince Ceyran Hanım; Nebi'nin Nahçıvan'da kurtardığı Zeynelabdın; Nebi'nin Erikli mücadelesinden önce Galust; Hapishaneden kaçınca Genber Nebi'nin grubuna katılırlar.

Bu varyantta Nebi'nin grubuna katılış şekilleri hakkında bilgiler verilen kaçakların yanında, hikâyede adları geçip gruba katılış şekilleri açıklanmayan kaçaklar ise; Musa, Veli, Garapet, İsmayıl, Sefereli, Ekber, Gülhüseyn, Gasım, Hemze, Niftalı, Moses, Mahmud, Deli Mamay, Bahar, Anuş, Memmedtağı, Meşedi Hesin, Goca, Zaman, Tarverdi'dir.

Ayrıca Nebiler; Karabağ'da on beş gün Ağdam, Terter ve Berde'de Ebdülkerim'in gurubu ile birlikte gezerler.

E.T. varyantında Nebi, Hecer, Şahhüseyn, onun iki kardeşi, Kerim ve Nebi'nin kardeşi Mehdi bir grup oluştururlar. Allahverdi de Çaytumas köyünün muhtarını öldürüp bu gruba katılır.

A.N. varyantında Hecer, Mehdi, Telli Gara, Tunc Veli, Şemşed Hesên, Lele Gavur, Basar İgid, Ganlı Goca, Surha, Bıglı Nebi'nin grubunu oluşturan kaçaklardır.

H.G. varyantında ise Nebi'nin grubundakiler; Hecer, Hecer'in kardeşi Letif, Kerim, Mehdi, Tvili Gara, Goca, Mahmud, Hındır, Nahçıvanlı Keble Gasım ve Dağtomaslı Allahverdi'dir.

T.Ö. ve E.Ş. varyantlarında Nebi'nin grubunda yer alan kaçakların adları verilmemektedir, buna rağmen T.Ö. varyantında Nebi'nin grubunda on iki, E.Ş. varyantında ise Nebi'nin grubunda otuz kişi olduğu belirtilmektedir.

Z.Mk. varyantında ise Nebi'nin grubunun git gide arttığı ifade edilmekte; ancak grup üyeleriyle ilgili hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır.

III.2.6.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.6.3.1. Nebi'nin Erefse'de Cefergulu Bey'le Mücadelesi ve Hapsedilmesi:

E.A. varyantına göre Nebi Erefse köyüne geldiğinde çok hastalanır. Bunu duyan Cefergulu Bey, Nebi'nin üzerine gelir, Nebi'yi yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne attırır. Nebi, Aslan adlı bir tutukluyla haptiden kaçır.

III.2.6.3.2. Nebi'nin Hocahan Köyünün Beyleri ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi Hecer'i bırakıp Hocahan'a gelir. Hocahan beylerinin köylülerin ekinlerini bile biçmedikleri tarlalarını, kendilerine otlak yapmak istemelerine şahit olur, O; beyleri etkisiz hale getirir.

III.2.6.3.3. Nebi'nin Hecer'i Hapishaneden Kurtarma Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, hasta olduğu için Hecer'i Dülüs köyünde Arşak'ın evine bırakıp Aras'ın kenarındaki köylere gider. Hecer'in Dülüs'te olduğunu öğrenen Cefergulu Bey, onu yakalar ve Gorus Hapishanesi'ne atar. Nebi, Arşakların yardımıyla hapishane muhafızlarıyla mücadele edip Hecer'i kurtarır.

Hecer'in hapsedilmesine dair bu kısım E.T. ve H.G. varyantlarında da yer almaktadır. Bu varyantlarda Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski, Selim Bey'e Hecer'i

yakalarlarsa Nebi'yi ele geçirebileceklerini söyler. Onlar, Mollu'da Hecer'i yakalayıp hapsederler. Nebi yine Arşakların yardımıyla Hecer'i hapisten kurtarır.

III.2.6.3.4. Nebi'nin Kayınları Letif'le Mehmed'i Kurtarmak İçin Gorus'a Gitmesi:

E.A. varyantına göre Cefergulu Bey ve diğer beyler Nebi'yi yakalamak için onun yakınlarını ele geçirmeye karar verirler. Bu doğrultuda Nebi'nin yakınlarından Mehdi, Letif ve Mehmed'i yakalarlar, Mehdi onların elinden kaçıp durumu Nebi'ye bildirir. Nebi, Gorus'a kayınlarını kurtarmaya gider. Ancak onların sürgüne gönderildiklerini öğrenince elinden bir şey gelmez.

III.2.6.3.5. Nebi'nin Çiçekli Yaylası'nda Cefergulu Bey ve Diğer Beylerle Mücadelesi:

E.A. varyantında Cefergulu Bey, bütün beyleri toplayıp Nebi'yi öldürmek için tedbirler alır, onu her tarafta aratır. Nebi'nin Çiçekli Yaylası'nda olduğunu öğrenen Cefergulu Bey, Kinikor Bey ve İsmayıl Bey askerleriyle onun üzerine yürürler. Ancak bir sonuç elde edemezler.

III.2.6.3.6. Nebi'nin Gubadlı'da Mahalli Polis Amiri ve Beylerle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Gubadlı'da dostu Ali'nin evine gelir. Casuslar bunu Mahalli polis amiri ve beylere haber verirler. Nebi, hepsini etkisiz hale getirerek aradan çıkar.

III.2.6.3.7. Nebi'nin Üçtepe'de Cefergulu Bey ve Knikor Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi ile Hecer'in bir beyin evinde kendilerini tanıtmadan kalmalarına ve beyin atlarından ikisini alıp gitmelerine çok kızan Polis Komutanı Knikor Bey, durumu öğrenince askerlerini toplayıp Üçtepe'ye Nebilerle mücadele etmeye gelir; ancak Nebiler onları etkisiz hale getirirler.

III.2.6.3.8. Nebi'nin Şotlanlı Oymağında Polis Komutanları ile Mücadelesi:

E.A. ve A.N. varyantlarına göre Nebi'nin Şotlanlı Oymağı'nda olduğunu öğrenen Cefergulu Bey, Allahverdi Bey ve Slavoçinski onun üzerine yürürler. Nebi, halkın da desteğiyle onları etkisiz hale getirir.

III.2.6.3.9. Nebi'nin Hecer'i Hapisten Kurtarmak için Gorus Hapishanesi'ni Basması:

A.N. varyantına göre, İsmayıl Bey, Nebi'yi elde edemeyince onun hamile olan karısı Hecer'i ele geçirir. Hecer'i hamile haliyle Gorus Hapishanesi'ne atar, onun yeni doğan çocuğunu da öldürür. Bunu öğrenen Nebi hapishaneyi basar, tutsakların hepsini serbest bırakır ve Hecer'i kurtarır.

Hecer'in hapsedilmesi ile ilgili bu bölüme T.Ö., E.Ş. ve Z.Mk. varyantlarında da yer verilmiştir. Ancak bu varyantlardan E.Ş. ve Z.Mk. varyantlarında Nebi; Hecer'i askerlerle mücadele ederek hapisten kurtarıırken; T.Ö. varyantında köylülerin isyan etmesi üzerine Hecer hapisten kurtulur. Nebi, hiçbir mücadeleye girmez.

III.2.6.3.10. Nebi'nin Esgeran'da Polis Komutanları ve Beylerle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Şuşa Polis Komutanı Ebdürrehim Bey Vezirov, Mahalli Polis Amiri Yüzbaşev, İsmayıl Bey, Teymur Bey ve İbrahim Bey; Nebilerin Esgeran'da olduklarını öğrenip onların üzerine yürürler. Bu mücadele sırasında Nebi'nin bir arkadaşı ölür, kendisi de yaralanır. Nebi'yi ne kadar saklamaya çalışsalar da hükümet adamları onu yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne atarlar. Nebi hapiste ölen bir İranlının kılığına girip, hapisten kaçır. Hükümet adamları onun öldüğüne sevinirken, Nebi'nin beylerin silahlarını aldığı, ambarlarını dağıttığı, borç senetlerini yırttığı vb. haberler gelmesi üzerine onun ölmediğini anlayarak kendi elleriyle onu serbest bıraktıklarının farkına varırlar.

III.2.6.3.11. Nebi'nin Zengibasar'da Mehdi Beyle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Gafan'da Hacı Necef, Yusif Bey, İman Ağa, Mirze Tağı, Mecid Bey, Niftalı Bey ve Esed Bey'in İran'dan kaçak mal getiren kabilelerini soyup malzemelerini fakirlere dağıtır. Beyler, Nebi'yi Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'e şikâyet ederler. Mehdi Bey Zengibasar'da Nebi'nin yolunu keser; ancak Nebi'ye teslim olmak zorunda kalır. Nebi onu öldürmeden serbest bırakır.

III.2.6.3.12. Nebi'nin Anzır'da Kerbelayı Heyder'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi'nin dostları olan Şahhüseyn, Mehemmedhüseyn, Ağahüseyn ve Gülhüseyn çiftçilik hakkı yüzünden Kerbelayı Heyder ile kavga ederler. Bunun üzerine Kerbelayı Heyder onların tek geçim kaynağı olan öküzlerini öldürür. Kerbelayı Heyder ile öküzleri için bir kez daha kavga eden kardeşlerden Gülhüseyn bu

kavga sırasında ölür, diğer kardeşleri de Kerbelayı Heyder hapsedirir. Nebi, Kerbelayı Heyder'i öldürerek kardeşlerin öcünü alır. Şahhüseyn, Mehemmedhüseyn ve Ağahüseyn bu olaydan sonra Nebi'nin grubuna katılırlar.

III.2.6.3.13. Nebi'nin Dülüs'te Eliğa Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey; Nebi'nin Dülüs'te olduğunu öğrenir ve Nebi'nin grubunu kuşatma altına alır, Nebiler kuşatmadan kurtulurlar. Bu mücadelede Nebi'nin grubundan Eliş adlı kaçak, diğer gruptan da Niftalı Bey yaralanırlar. Nebiler oradan uzaklaşıp Dülüs'e gelip annesiyle görüşürken Eliğa Bey tekrar onun yerini bulur. Ancak Nebiler yine onların elinden kurtulurlar. Bunun üzerine Eliğa Bey; Nebi'nin kardeşi Meherrem, akrabaları Genber, Eziz, Hesin, Memmed ve dostlarından on kişiyi yakalayıp Gorus'ta hapse atar.

III.2.6.3.14. Nebi'nin Gence Valisi ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Gence'de İsmayıl adlı bir genç hakkını vermeyen Hacı Genber Ağaya ve oğlu Gulam'a karşı gelir. Bunun üzerine Gence valisi ve adamları onu yakalamaya çalışırlar. İsmayıl'ın babası Behram'dan bu durumu öğrenen Nebi, İsmayıl'ı askerlerin elinden kurtarıp, onu grubuna katar. Gence Valisi; Zengezur Polis Komutanı, Şuşa Polis Komutanı, Cavanşir Polis Komutanı ve Gence Polis Komutanlarını ve birliklerini alarak İsmayıl'ı ele geçirmek üzere Kirs'te tekrar Nebi'nin grubuna saldırır. Nebilere üstün gelemeyen komutanlar geri dönerler.

İsmayıl'ın Nebi'nin grubuna katılmasını içeren bu bölüm, H.G. varyantında da vardır. Bu varyantta Nebi'nin İsmayıl'ı askerlerden kurtarması söz konusu değildir, İsmayıl bu varyantta Nebi'nin grubuna daha önceden katılmış bir kaçıktır, Nebiler bu varyantta İsmayıl'ın katılımından sonra Gafan Ormanlarında Polis Komutanı Selim Bey ve Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir'le mücadele ederler. H.G. varyantında ayrıca E.A. varyantından farklı olarak İsmayıl tek başına değil Heyder ve Şahverdi adlı iki arkadaşıyla birlikte Nebi'nin gurubuna katılır.

III.2.6.3.15. Nebi'nin Kinkor Bey'i Öldürmesi ve Kirs Mücadelesi:

E. A. varyantına göre Nebi, adamlarıyla Soflu Oymağı'na gelir, oradaki köylüler Kinkor Bey'den şikâyetçi olurlar, Nebi, Kinkor Bey'i öldürür. Bunun üzerine Kinkor Bey'in dayısı Zülfügar Bey, yakınları İsgender bey ve Cavad Bey Nebi'nin üzerine gelirler. Nebi, onlardan Zülfügar Bey'i öldürür, diğerlerini ise etkisiz hale getirir.

Kinkor Bey'le çok samimi olan padişah, onun ve yakınlarının ölümüne üzülmekle Nebi'nin bir an önce yakalanmasını ister. Nahçıvan, Zengezur, Ereş, Cebrayıl, İravan, Gence, Cavanşir, Şuşa, Gazah, Aleksandr, Novabayazid, Sürmeli ve Eçmiedzin polis komutanları askerleriyle birlikte Nebi ve grubunu Kirs'te kuşatma altına alırlar. Ancak Nebi ve grubu onları etkisiz hale getirirler.

Nebilerin Kinkor Bey'i öldürmeleri E.T. ve H.G. varyantlarında da yer almaktadır. Ancak bu varyantlarda Nebiler, Kinkor Bey'in iki adamına Üçtepe'de rastlarlar. Nebi onun adamlardan birini öldürür. Bunun üzerine Kinkor Bey, Üçtepe'de Nebilerin üzerine gelir, ancak Nebiler Kinkor Bey'in adamlarını ve kendisini öldürürler.

III.2.6.3.16. Nebi'nin Zengezur'da Muhtar, Bey, Seyit ve Tacirlerle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi; Zengezur ve civarında dolaşırken Uz köyündeki Muhtar Moses'ten şikâyetçi olan köylüler için muhtar Moses'in cezasını verir. Murğuz Dağı'nın eteklerinde yaşayıp vergilerini ödeyemeyen köylülerin vergilerini zenginlerden alıp öder. Gafan Ormanında aldıkları adaklarla içki içip şenlik yapan seyitlerin gerçek yüzünü köylülere gösterir ve onları cezalandırır. Yantepe'den geçen bir kervanı durdurup mallarına el koyarak fakir fukaralara dağıtır.

A.N. varyantında da Nebi, Zengezur'da Tacir Gulu ile mücadele eder. Tacir Gulu'nun elinden onun zorla kendisine eş yapmak istediği kadını kurtarır.

III.2.6.3.17. Nebi'nin Kürdderli'de Şefi Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Kürdderli'ye dostu Kerbelayı Hemze'nin yanına gelir. Onun orada olduğunu öğrenen Mahalli Polis Amiri Şefi Bey, Nebi ve grubunu kuşatma altına alır. Nebi ve grubu onlardan üstün gelir.

III.2.6.3.18. Nebi'nin Binis'te Cefergulu Beyle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Binis'te olduğunu öğrenen Cefergulu Bey, askerleriyle Binis'i kuşatır. Nebi ve grubu onlara üstün gelerek Binis'ten çıkarlar.

III.2.6.3.19. Nebi'nin Sisyan Dağlarında Casuslar, Muhafızlar ve Beylerle Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi Sisyan Dağları civarındayken casus Kerbelayı Mehmed onun yerini öğrenir. Nebi, onu adamlarına yakalatıp Hecer'e öldürtür, Nebiler; Kerbelayı Ehmed düzlüğünde bir grup muhafız ile karşılaşırlar, ancak Nebiler

onları öldürmeden bırakırlar; Nebi, Beneniyar köyünde yaşayıp köylülere zulüm eden Emiralı Bey'in evini talan edip, eşyalarını Ebregunus Yaylası'ndaki yoksullara dağıtır.

III.2.6.3.20. Nebi'nin Gırhlar'da Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi grubuyla Gırhlar'a gelir. Bunu öğrenen Cefergulu Bey, askerleriyle Nebilerin üzerine yürür; ancak Nebileri ele geçiremez.

III.2.6.3.21. Nebi'nin Vasili, Kardeşleri ve Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi'yi kendisinin öldüremeyeceğini anlayan polis komutanı onu öldürme işini Soflulu Vasili ve Ağca kardeşlerin yapmasına karar verir. Ağca, bu teklifi kabul etmez, teklifi kabul eden kardeşi Vasili, Nebi ile mücadele etmeye gider. Nebi, onu öldürmek istemez ve üç kez onu mücadeleden vazgeçmesi için uyarır. Nebi ne kadar uyarıda bulunsa da Vasili, geri dönmez ve Nebi onu öldürmek zorunda kalır. Ağca kardeşinin öcünü Nebi'den almaya gidince Nebi onu etkisiz hale getirir ve Ağca bir daha Nebi'ye saldırmayacağına dair söz verir. Vasili ve Ağca'nın büyük kardeşleri Hacı İsmayıl Bey de Vasili'nin öcünü Nebi'den almak ister; ancak Nebi'nin grubu onu da öldürür. Bütün bu olanlar üzerine Nebi'nin Gırhlar'da olduğunu öğrenen ve üzerine giden Cefergulu Bey bir sonuç alamaz, dört adamını da kaybedip kaçar.

III.2.6.3.22. Nebi'nin Periçingilinde Paşa Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Paşa Bey, casus Kerbelayi Mehmed'den Nebilerin Periçingilinde olduğunu öğrenir. Onları kuşatan Paşa Bey, adamlarından kayıplar vermeye başlar, yenileceğini anlayınca da Nebi ile anlaşma yapmaya karar verir. Nebi onun ortaya çıkma teklifini reddeder.

III.2.6.3.23. Nebi'nin Necefgulu ve Gara Nebi ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi Garaçingıl'a geldiklerinde Hecer'le birlikte arkadaşlarından ayrılır. Arkadaşları Hafızlı'ye doğru giderler. Mehdiler, Hafızlı taraflarında hırsızların bir kervanı soyduğunu görürler. Onlar, soyulan adamlardan hırsızların Kaçak Nebi'nin adını kullanan Gara Nebi ve adamları olduğunu öğrenirler, onların peşlerinden gitseler de hırsızları yakalayamazlar. Nebi, bunun için Mehdilere çok kızar. Nebi'nin azarladığı Mehdi ortadan kaybolur. Eyin köyünde Allahverdi Mehdi'yi kaçaklarla buluşturur. Bu arada Nebi, Cefergulu Bey'in muhafızlarını etkisiz hale getirmek, Musa adlı bir genci yaralayan Aslan Bey'i öldürmek, Eliğa Bey'e düğünde söyleyeceklerini söylemek, Bilger Tepesinde Şefi Bey ve askerleriyle

mücadele etmek, İsmayıl'ı sevdiği Ceyran Hanım'la evlendirmek gibi olaylarla meşgul olur. Nebi, bunlarla uğraşırken Nebi'ye gücünün yetmediğini anlayan Cefergulu Bey, ne yapması gerektiğini Gehreman Bey'e sorar. Gehreman Bey onu öldürme görevini ünlü hırsızlar Necefgulu ve Gara Nebi'ye vermeyi teklif eder. Bunun üzerine Gara Nebi ile Necefgulu, Derelezi'de Nebi ve adamlarıyla mücadele ederler. Necefgulu ölür, Gara Nebi ise kaçır. Bu olaydan sonra Nebi kendisinin Necefgulu ve Gara Nebi tarafından öldürüldüğünü polis komutanına bildirir. Polis komutanı da bu haberi her yere yayar. Nebi tarafından evleri talan edilip fakirlere dağıtılan beylerin yanına gelmesiyle polis komutanı, Nebi'nin ölmediğini kendisini kandırdığını anlar.

III.2.6.3.24. Nebi'nin Novruzlu'da Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi ve grubu Novruzlu'dan geçerken bağrıışmalar duyarlar, oraya gittiklerinde beyler, ağalar ve hocaların köylülerin elindeki tahılın tümünü almak istediklerini öğrenirler. Nebi, beyleri dövüp cezalandırır. Beyler; Cefergulu Bey'e Nebi'yi şikâyet ederler, Cefergulu Bey, Nebi'yi köyde bulamaz; ancak köylülerden seksen kişiyi yakalayıp hapseder. Nebi, onları bıraktırır. Cefergulu Bey, Nebi ile baş edemeyince onun öldüğü yalanını uydurur. Ancak Nebi'nin yaptığı çeşitli faaliyetler sonucunda onun ölmediği ortaya çıkınca hükümet adamları, Nebi'yi ele geçirmek için onun köyünden sekiz ihtiyarı ve kardeşi Meherrem'i yakalarlar. Nebi, yakalananların evlerine dönmelerini sağlar.

III.2.6.3.25. Nebi'nin Dağtumas'ta Beylerle Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi'ye Dağtumas'taki beylerin halka çok zarar verdiklerinden şikâyet edilir. Nebi, Dağ Tumas köyünün zenginlerinin evlerini talan edip elde ettiklerini fakirlere dağıtır. Burada Allahverdi adlı bir köylü Nebi'nin grubuna katılır. Nebi, Purullu köyündeki köylülerin de vergilerini ödeyerek Gatırdağ'a gider.

Nebi'nin Dağtumas'ta beyleri etkisiz hale getirmesi E.T. ve H.G. varyantlarında da yer almaktadır. Ancak bu varyantlarda Allahverdi, E.A. varyantında olduğu gibi Dağtumas'ta Nebilerin yaptığı mücadele esnasında gruba katılmaz. O, kendisi Dağtumas köyünün muhtarını öldürdüğü için önce kaçak düşer, sonra Nebi'nin grubuna katılmayı düşünür. Nebi'nin onu grubuna kabul etmesi için de Nebi'nin düşmanı olan ve onun kaçak düşmesine sebep olan Mehemed Bey'in kardeşi Memmed'in başını kesip ona götürür. Böylece Nebi onu grubuna kabul eder.

III.2.6.3.26. Nebi'nin Salvartı Dağı'nda Eliğa Cavanşir'le Mücadelesi:

E.T. ve H.G. varyantlarına göre Memmedeli Bey, Allahverdi tarafından öldürülen kardeşinin ölümünü Nebi'nin üzerine atar ve Nebi'yi Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir'e şikâyet eder. Eliğa Cavanşir, Nebilerin üzerine gelir. Nebi ve grubu onları yener. Eliğa Cavanşir, Nebi'yi Zengezur Polis Komutanı Selim Bey'e şikâyet etse de bir sonuç alamaz.

III.2.6.3.27. Nebi'nin Mollu'da Lütfeli Bey'le Mücadelesi:

E.T. ve H.G. varyantlarında Memmed Bey ve Mehemmedeli Beylerin çok yakın dostu olan Lütfeli Bey, Nebi'nin Mollu'da olduğunu öğrenir ve adamlarını toplayıp Nebilere hücum eder. Nebi, Lütfeli Bey'i ve adamlarını etkisiz duruma getirir.

III.2.6.3.28. Nebi'nin Palandöken'de Mahalli Polis Amiri ile Mücadelesi:

E.A. ve A.N. varyantlarında Nebiler, Palandöken'deyken mahalli polis amiri onların yerini öğrenip üzerlerine gelir. Nebi ve grubu onları yenerler. E.A. varyantında Polis Komutanı Cefergulu Bey, onların yenilgisinden sonra kendisi de Nebi'nin üzerine gelir. Ancak Nebi onu yakalar ve nasihat edip serbest bırakır.

III.2.6.3.29. Nebi'nin Üçtepe'de Melik Avalyan ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Polis Komutanı Melik Avalyan, Üçtepe'de Nebi ve grubunu kuşatma altına alır. Ancak Nebiler, etrafı saran dumandan da yararlanarak askerleri etkisiz hale getirirler. Bunun üzerine General Nakaşidze, Melik Avalyan'ı polis komutanlığı görevinden alıp, yerine tekrar Cefergulu Bey Cavanşir'i Zengezur'a polis komutanı yapar.

III.2.6.3.30. Nebi'nin Gecelan'da Eziz ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Gecelan köyünde, köylülerin kendisinden çok şikâyetle bulundukları Rahip Mkrtiç'ı cezalandırır. Mkrtiç'a yapılan hareketi kabullenemeyen akrabası Eziz, Nebilere saldırır, ancak Nebi onu yakalar. Nebi ile görüşünce yanlış yaptığını anlayan Eziz, Nebi'nin grubuna katılır.

III.2.6.3.31. Nebi'nin Gafan Taraflarında Tacirler, Ağalar, Eşkıyalar ve Mersiyehanlarla Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi, grubu ile Gafan'a giderken Zeyve Köyünde tacirlerin mallarına el koyup fakirlere dağıtırlar; Oğlanlıca Yaylasında Selim Ağa'nın hayvanlarına el koyup fakirlere dağıtır; Aras'tan Meherremlik için gelen mersiyehan ve

dervişleri zorla Aras'ın öbür tarafına gönderir; bir molla ile bir rahibe köylülerin işlerini yaptırır. Güldere köyündeki tacir Ecilli Hacı Kerbelayı Meşedi Molla Hesên'in mallarını fakirlere dağıtır. Baharlı'da köylülere zulüm eden Allahgulu Ağa'yı öldürür; Dilican köylülerinin vergilerini zenginlerden alıp öder. Avanes Bey'e köylülerin kızıl pulu vergisini ödettirir. Köylüleri Garapir'de soyan eşkıyaları cezalandırır; Acbac köyündeki zalim Hagverdi Ağa'nın tahıllarını köylülere dağıtır.

III.2.6.3.32. Nebi'nin Garçıvan'da Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Baharlı'da halka zulüm eden Allahgulu Ağa'yı öldürür. Bunu duyan Polis Komutanı Cefergulu Bey, Nebilerin Garçıvan'da olduğunu öğrenir. Nebilerin grubu ile Cefergulu Bey'in askerleri arasında çıkan mücadeleyi Nebiler, kazanırlar.

III.2.6.3.33. Nebi'nin Gezyan Obasında Gehreman Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi ve grubunun Gezyan Obasında olduğunu öğrenen Gehreman Bey, onların yolunu keser. Gehreman Bey'in en ünlü nişancısı Hesengulu Bey'e, Nebi'yi öldürme görevi verilir; ancak Nebi onu öldürür. Gehreman Bey ve grubu bunu görüp kaçarlar.

III.2.6.3.34. Nebi'nin Garabaşlı'da Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Cefergulu Bey, Nebilerin Garabaşlı Deresi civarında olduklarını öğrenir. Garabaşlı Deresi civarında yaptıkları mücadelede Cefergulu Bey, Nebi'yi grubu ile kuşatma altına alır; ancak elinden kaçırır.

III.2.6.3.35. Nebi'nin Ucanıs'ta Hecer'i Kurtarmak için Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi, Ucanıs'a dostu Bala'nın evine gelir. Akşam Aras'a geçmek isteyen Nebi'nin gideceğini öğrenen Bala, Nebi'yi bırakmak istemez. Nebi de Hecer'i ve diğer hanımları Bala'nın evinde bırakarak Aras'ı geçip İran'a gider. Hecer'in Ucanıs'ta olduğunu öğrenen Cefergulu Bey, Hecer'in bulunduğu evi kuşatır, ancak Nebi zamanında yetişip Hecer'i kurtarır.

III.2.6.3.36. Nebi'nin Hacısamlı'da Paşa Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, arkadaşlarıyla Hacısamlı'ya gelir. Buraların Paşa Bey adlı ünlü beyi Esed Bey ve Mahmud Bey'le birlikte adamlarını alıp Nebi'nin

üzerine yürür. Nebi onları yener, daha sonra Paşa Bey'in evini talan eder, onu yakalarsa da öldürmeden nasihat edip bırakır.

III.2.6.3.37. Nebi'nin General Valiler Nakaşidze ve Freze ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Paşa Bey, Nebi'ye güç yetiremeyince onu Gence Generali Nakaşidze'ye şikâyet eder. Nakaşidze, İravan'ın General Valisi Freze'yi de yardıma çağırıp büyük bir askeri birlik oluşturur. Nebi Gorus'tan gelen köy yolunda Nakaşidze ile Freze'nin adamlarını birbirine öldürtür. Bunun öcünü almak için generallerin askerleri Gıgı Deresinde tekrar Nebileri kuşatırlar; ancak Nebiler yine üstün gelirler. Bunun ardından Nakaşidze, Göy Göl'de ve Gozdere'de de Nebileri kuşatsa da bir sonuç elde edemez.

III.2.6.3.38. Nebi'nin Alpovut'ta Gara Nebi ve Hilal Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Alpovut adlı köye geldiğinde Gara Nebi ile Hilal Bey'in kendisinin adını kullanarak halkı soyduklarını öğrenir. Gara Nebi'yi bulamayan Kaçak Nebi, Hilal Bey'den köylülerin eşyalarını alır, kendisini de öldürür.

III.2.6.3.39. Nebi'nin Berşad ve Çevresindeki Beyler, Tacirler, Seyidler ve Hırsızlarla Mücadeleleri:

E.A. varyantında Nebi; Hocahan'daki Meşedi Abbas Bey'in ve Kerbelayı Hüseyin Bey'in ambarlarını dağıttırır; Sarımsağlı'da Tarverdi ve Hagverdi Ağaları cezalandırır; Hacılı köyünün ağa ve beyleriyle mücadele ederek Alıbeyli Yüzbaşı Elekber Bey'i öldürür; Korcalanlı ve Çardahlı köylülerini beylerin zulmünden kurtarır; Şaltağ köyü muhtarını öldürür; Hanlıg'da Hacı Sefer Ağa'yı cezalandırır; Sefereli Bey'in varını yoğunu fakirlere dağıtır; Mamay Bey, Ne'met Bey, Mecid Bey, İsgender Bey ve Ehmed Bey'le mücadele ederek Ehmed Bey'i öldürür; Namazalı köyünde köyü yerle bir edeceğini söyleyen seyidi yakalayıp köyden kovar; Daşkend köylülerinin vergisini Andryaz Bey'e ödetir; Turşsu'da bir grup tacirin kumaşlarına el koyar, Şıhlar'da bıraktığı Boz atı İsgender Bey'in isteğiyle çalan Muskanlı Hesenalı'ya atını geri getirtir.

III.2.6.3.40. Nebi'nin Berşad ve Çevresinde Hükümet Atlıları ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre polis komutanları ve mahalli polis amirleri Nebi'nin Berşad ve çevresindeki beylere yaptıkları hakkında aldıkları şikâyetler üzerine Nebi ve

grubuyla Hacılı köyünde, Çardahlı'da, Balaban Tepesinde, Saltağ'da, Padar'da, Mıgır'da, Daşkend'te, Eğridağ'da ve Mollu'da karşı karşıya gelirler. Onlar, Mollu'da Nebi'yi hastayken yakalasalar da köylüler onu kurtarırlar. Nebi'nin bu mücadelelerde Balakişi, Moses, Niftalı ve Mahmud adlı arkadaşları ölür. Hayik ve dört arkadaşı tutsak olur; ancak kurtulur. Hükümet adamlarından da Mahalli Polis Amiri Vaso ölür.

Mahalli polis amirinin ve Mahmud'un ölümü E.T. varyantında daha farklı yer almaktadır. Bu varyanta göre Nebi, Selim Bey'in grubunu yendikten sonra Elesger Dağı'ndan geçerken köylüler ona, Mahalli Polis Amiri Sumbatov'u şikâyet ederler. Nebi Sumbatov'u öldürür, Sumbatov'un ölümü üzerine askerler Nebilerin peşine düşer, yapılan mücadelede Nebi'nin Mahmud adlı arkadaşı ölür.

III.2.6.3.41. Nebi'nin Daşhatun'da Hacığa Han'la Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi adamlarıyla Aslan Yatağı'na gelir, onlar Aslan yatağına gelince bir casusun Gala'ya gittiğini görürler, onu yakalayıp Hacığa Hanla Ehmed Hanın kendilerini yakalamak istediğini öğrenirler. Bunun üzerine Nebi, adamlarını da alarak Gızılğışlag'ta Hacığa Han'ın üzerine gider, o kaçıp validen ve komutanlardan yardım alıp Daşhatun'da Nebilerin üzerine gelir; ancak Nebiler onlardan kurtulup Aras'ın kenarına gelirler. Hacığa Han onların izini orada da bulur, bu kez Nebiler askerleri dağıtır, Hacığa Han'ı da yakalayıp öldürürler.

III.2.6.3.42. Nebi'nin Kendilerini Hapsettiren Şeytan Gözemeli Yüzünden Askerlerle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Ehmed Han, casus Şeytan Gözemeli'yi Nebi'yi öldürmek için görevlendirir. Şeytan Gözemeli, Nebilerin Daşkesen'de evinde kaldıkları Sefder adlı adamı da kandırarak yattıkları yerde Nebi ve Mehdi'nin yakalanmasını sağlar. Hecer, köylüler ve Tunc Veli'nin yardımıyla Nebileri hapisten kurtarır. Askerler onlara kaçarken ateş açarlar; ancak etkili olamazlar.

III.2.6.3.43. Nebi'nin Garadağ'da Hüseyineli Han'la Mücadelesi:

E.A. varyantında Hüseyineli Han grubuyla Nebi'yi aramaktadır. Onları görebilmek için Garadağ'ın oradaki kaleye çıkarlar. Nebi, Hüseyineli Han'ı grubuyla birlikte yakalayıp kaledeki mağaraya hapseder. On gün sonra ölmek üzereyken çobanlar tarafından bulunan Hüseyineli Han ve adamları canlarını zor kurtarırlar.

III.2.6.3.44. Nebi'nin Şihhemzeli'de Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski, Nebi'nin ve adamlarının Şihhemzeli'de olduğunu öğrenir, askerleriyle onları kuşatma altına alır, çok uzun süren bu kuşatmadan Nebiler köylülerin yardımı ile çıkarlar.

III.2.6.3.45. Nebi'nin Garadağ'da Padişahın Askerleriyle Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi, Hanın Garadağ'ın yakınındaki köylerde halktan vergi topladığını ve halkı incittiğini öğrenir, bunun üzerine köye gelip hanı etkisiz hale getirerek bütün tahıllarını köylülere dağıtır. Han, durumu padişaha bildirir. Padişahın askerleri, Nebileri kuşatır. Bu mücadelede Hecer yaralanır. Hayik ile İsmayıl tutsak düşer. Nebi tutsakları kurtarır, padişahın askerlerini etkisiz hale getirir.

III.2.6.3.46. Nebi'nin Ağakişiler Köyünde Ehed oğlu Esed Yüzbaşı ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Ehed oğlu Esed, himayesinde bulunan Balakişi adlı köylünün karısı Bahar'a göz koyar, bunun üzerine yüzbaşının yanından hakkını alıp çıkmak isteyen Balakişi'yi yüzbaşı, yerinden yurdundan eder. Balakişi'nin karısı Bahar'ın mektubu üzerine olanları öğrenen Nebi, Esed'i öldürüp Bahar'ı kurtarır. Karısının Esed'le evlendiğini sanan Balakişi Kars'ta Nebi'nin grubuna katılır. Nebi, onların hikâyesini ve birbirlerinin eşi olduklarını bilmeden onları bir araya getirir.

III.2.6.3.47. Nebi'nin Kars'ta İrevan Valisi Freze ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi'nin Kars'ta olduğunu öğrenen Freze, askerleriyle Nebi'nin üzerine hücum eder; ancak Nebiler onları etkisiz hale getirirler.

III.2.6.3.48. Nebi'nin Hocahan Beyleri ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi'nin Sarımsağı taraflarında olduğunu öğrenen Niftalı Bey ve Kerbelayı Hüseyin Bey adamları ile Nebilerin üzerine yürürler. Nebilerin grubu, Niftalı Bey başta olmak üzere birçok beyi öldürüp onlara üstün gelir. Nebi, bunun üzerine kendisini öldürmek için İran Hanları ile işbirliği yapan Hocahan beylerini öldürmek ister ve Hocahan'a gider. Hocahan beyleri durumu öğrenip kaçarlar. Nebi; bir tek Niftalı Bey'in oğlu Mecid Bey'i yakalar ve onu öldürür.

E.T. ve H.G. varyantlarında da bu mücadele yer almaktadır. Bu varyantlarda Nebi, Gorus Hapishanesi'ne atılan Hecer'i kurtarmaya giderken Hocahan'a uğrar.

Hocadan'da köylülere çok eziyet eden Niftalı Bey'i öldürür. Bunun üzerine Hocahan'ın beylerinden Cefer Bey, Hüseyin Bey, Teymur Bey ve Lütfeli Bey kendi gruplarıyla Nebi'ye saldırırlar. Nebi, Teymur Bey'i öldürür, diğer beyler ise kaçarlar.

III.2.6.3.49. Nebi'nin İran'da Rehmetulla Han'ın oğlu Niyazı ile Mücadelesi:

E.A., E.T. ve H.G. varyantlarında Nebiler beyleri öldürdükten sonra İran'daki dostları Rehmetulla Han'ın yanına giderler. Her üç varyantta da Nebilerin İran'a geçtiğini öğrenen Gence Valisi onların yakalanıp iadesini ister. E.T. varyantında Nebi'nin dostu olan Rehmetulla Han, Nebi'yi durumdan haberdar eder ve onun oralardan uzaklaşmasını ister. Gence Valisine de Nebi'nin orada olmadığını bildirir. E.A. varyantında Rehmetulla Han'ın oğlu Nebilerin yerini öğrenir. Nebi, Gülşadlı'ya gitmiştir. Hesenkend'de Hecer ile Mehdi vardır. Rehmetulla Han'ın oğlu Hecer ile Mehdi'ye ateş açar, Mehdi yaralanır, Nebi onları kurtarır. H.G. varyantında da Rehmetulla Han'ın oğlu Niyazı, Mehdi ve Hecer'in bulunduğu köye gelir. Hanın oğlu Mehdi'ye ateş ederken Mehdi onu öldürür. Köyün muhtarı Mehdi ve Hecer'i yakalar. Mehdi'yi Rehmetulla Han'a teslim ederler, Hecer'i de köyde tutarlar. Nebi gelip ikisini de kurtarır.

III.2.6.3.50. Nebi'nin Erikli'de Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Cefergulu Bey, Nebi'nin kendi topraklarına geçtiğinin ve beylerle köylüler arasındaki mücadelelere karışıp beyleri cezalandırıp köylülere yardımcı olduğunun haberini alır. Önce, Keçili Dağında Nebilere hücum eder; ancak sonuç alamaz. Bunun üzerine Erikli'de tekrar Nebi'nin üzerine yürür. Bu mücadelede kaçaklar çok zorlanırlar. Nebi'nin grubundan Goca ve iki kaçak ölür. Ancak yine de Nebiler kurtulmayı başarırlar.

Bu olay, E.T. ve H.G. varyantlarında daha farklı yer almaktadır. Bu varyantlarda Nebi, Polis Komutanı Slavçinski ve Selim Bey'in askerleri ile Erikli'de mücadele eder ve bu mücadelede Nebi'nin grubundan Goca ölür. Bu mücadeleden sonra Hecer, hapsedilip Gorus'a gönderilir; ancak Nebiler onu kurtarır.

III.2.6.3.51. Nebi'nin Dülüs'te Bedrus Bey'le Mücadelesi:

H.G. varyantında Bedrus Bey, Dülüs'teki Ermeni köylülerini vergilerini vermedikleri için incitir hatta onlardan birkaçını yakalatıp hapse attırır. Bunun üzerine Nebi, Bedrus Bey'i korkutup köylüleri serbest bırakır.

III.2.6.3.52. Nebi'nin Şıhmahmud'da Polis Komutanının Askerleriyle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'ye Şıhmahmud'taki Melik Barsam'dan köylüler çok şikâyet ederler. Nebi, onu cezalandırmak için Şıhmahmud'a gelir. Nebi'nin köyde olduğunu öğrenen polis komutanı köyü kuşatır. Bu mücadeleden Nebiler kurtulurlar; ancak Zeynelabdin ve Nebi'nin iki kaçağı ölür. Nebiler daha sonra onların öcünü alırlar.

III.2.6.3.53. Nebi'nin Glican Deresinde Mahalli Polis Amiri ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi'nin Glican'da olduğunu öğrenen mahalli polis amiri onun üzerine gider, ancak Nebi'nin grubu onları etkisiz hale getirir.

III.2.6.3.54. Nebi'nin Seytas'ta Mehdi Bey ve Cefergulu Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Seytas'tan geçerken köyden bağrıışmalar geldiğini duyar ve grubuyla köye girer. Mehdi Bey'in bir ihtiyarı dövdüğünü görür. Nebi, adamlarına ihtiyar yerine Mehdi Bey'i dövdürtür. Buna kızan polis komutanı Nebi'nin peşine düşer. Guduzdağ'da polis komutanı Cefergulu Bey'in grubu ile Nebiler arasında mücadele başlar. Nebiler aradan çıkıp Ellice'ye gelir, askerler onları takip ederler. Ancak Nebiler onları kaçırlar.

Nebi'nin Mehdi Bey ile mücadelesi E.T. ve H.G. varyantlarında da yer almaktadır. E.T. varyantında mücadelenin Yellece'de; H.G. varyantında ise Şurnuhu köyünde geçtiği belirtilmektedir. Bu iki varyantta Nebi'nin Mehdi Bey'i dövmesi Polis Komutanı Selim Bey'i çok üzer ve O, Şurnuhu köyüne gelir; ancak Nebilerin çoktan gitmiş olduklarını görür.

III.2.6.3.55. Nebi'nin Gırhlar Dağında, Delidağ ve Gorus'ta Cefergulu Beyle Mücadelesi:

E.A. varyantında valinin azarladığı Cefergulu Bey, Gırhlar'da Nebilerin üzerine gider. Nebiler onun elinden kurtulurlar. Ancak Nebi'nin kaçaklarından Zaman ölür ve Boz atı vurulur. Bundan sonra Delidağ ve Gorus'ta da Cefergulu Bey Nebi'ye saldırırsa da bir sonuç alamaz.

Bu bölüm E.T. varyantında da yer almaktadır. Bu varyantta Nebileri; Gırhlar Dağında, beyler ve polis komutanının askerleri kuşatırlar. Nebi'nin adamlarından biri ölür ve boz atı yaralanır; ancak Nebiler beylerin ve polis komutanının askerlerini etkisiz hale getirirler.

III.2.6.3.56. Nebi'nin Garçıvan'da Casus Şeytan Savad ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre İravan Valisi Freze ve Gence Valisi Nakaşidze; Nebi'yi mücadele ederek yenemeyeceklerini anlayınca; onu casuslar aracılığıyla öldürtmeye karar verirler. Bu iş için casus Şeytan Savad ile anlaşılır. Şeytan Savad, Nebilerin Garçıvan'da olduğunu öğrenir, Slavoçinski, Suşevski, Şefi Bey ve Paşa Bey'i de yanına çağırarak Nebileri kuşatır. Nebiler onlara üstün gelir; ancak Mehdi bu mücadelede Savad tarafından vurularak hayatını kaybeder. Mehdi'yi Mollu'da gömdükten sonra yolda Nebiler tekrar polis komutanının askerleri ile karşılaşır ve onları etkisiz duruma getirip yollarına devam ederler.

Mehdi'nin ölümü ile ilgili olan mücadele diğer varyantlarda farklı şekillerde yer almaktadır. E.T. varyantında Nebi; Hecer'i Mollu'ya göndermek için yola çıkar, Mehdi'yi de Garçıvan'da bırakır. Hayig adlı bir zenginin oğlu Mehdi'ye ateş eder. Mehdi'nin öldüğünü öğrenen Nebi, Garçıvan'da karşı karşıya geldiği askerleri, beyleri ve ağaları öldürür. H.G. varyantında ise Nebi, Garçıvan'da Polis Komutanı Slavçinski ile mücadele eder ve bu mücadele esnasında köyden çıkma kararı alan Nebiler, Mehdi'yi köyde unuturlar, askerler de Mehdi'yi kuşatıp öldürürler.

III.2.6.3.57. Nebi'nin Üçtepe'de Polis Komutanları ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi'nin Üçtepe'de olduğunu öğrenen polis komutanları onun üzerine gelirler. Nebiler onları etkisiz hale getirir; ancak Nebi'nin grubundan Gulam ve Ali bu mücadelede hayatlarını kaybederler.

III.2.6.3.58. Nebi'nin Gısırdağ'da Mahmud Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Gısırdağ'da olduğunu öğrenen Mahmud Bey, askerleriyle Nebi ve grubuna saldırır. Nebi, Mahmud Bey'i vurup askerlerini dağıtır.

Nebi'nin Mahmud Bey'le mücadelesi; E.T. varyantında da yer almaktadır. Mahmud Bey, validen de çok sayıda asker alıp Nebi'nin üzerine yürür, ancak bir sonuç alamaz. E.T. varyantında bu olayın Maltepe'de olduğu gösterilmiştir.

III.2.6.3.59. Nebi'nin Hecer'i Hapisten Kurtarmak için Suşevski ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Suşevski, kendisi adına “kızıl pulu” vergisini halktan toplayan ve onu köylüler nezdinde rezil eden Nebi'den öç almak ister. Nebiler, Tinli'deyken Hecer hastalanır. Nebi, Hecer'i Mollu'ya annesinin yanına bırakır. Polis komutanı, Hecer'i yakalar ve Şefi Bey'le Gorus Hapishanesi'ne gönderir. Nebi, Suşevski'yi korkutup Hecer'i hapisten kurtarır.

III.2.6.3.60. Nebi'nin Baharlı'da Molla İsmayıl'la Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Gafan'ın Baharlı köyündeki köylüler, faizci Molla İsmayıl'dan Nebi'ye şikâyetçi olurlar. Nebi, Molla İsmayıl'ın evine gelerek elindeki tüm faiz senetlerini yakar; ancak kendisini öldürmeden bırakır.

III.2.6.3.61. Nebi'nin Tozgonan'da Suşevski ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Suşevski, köylüleri toplayıp Tozgonan'da Nebilere hücum eder. Nebi, köylülerin Suşevski'nin grubundan ayrılmalarını ister. Suşevski, köylülerin Nebilere kurşun atmadıklarını görünce askerlerini de alıp kaçar.

III.2.6.3.62. Nebi'nin Ordubad'da Slavoçinski ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Polis Komutanı Slavoçinski, Nebi'nin Ordubad'da olduğunu öğrenir, Yarımca'da Garapet ve Gaprel ağaların evlerinin de Nebi tarafından talan edildiği haberini alınca Nebi'yi ele geçirmek ister. Ancak Nebi onu askerleriyle birlikte esir eder, Slavoçinski; Nebi'den ortaya çıkmasını, kaçaklığı bırakmasını rica eder. Nebi, bu teklifi kabul etmez, Slavoçinski'yi de öldürmeden bırakır.

III.2.6.3.63. Nebi'nin Polis Memuru Hayrapet'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Polis Memuru Hayrapet, Zeynedin adlı köye gelip zorla köylülerden vergi toplar. Bu köyde yaşayan Gasım adlı bir köylünün karısı Güllü'ye polis memurunun muhafızları saldırır ve onu öldürürler. Gasım, durumu Nebi'ye bildirir. Bu sırada mahalli polis amiri ve Hayrapet, Zeynedin köyünü kuşatırlar. Nebi, asker getirmeye giden Hayrapet'i adamları Hayik ile Ağahüseyn'e öldürtür, geri kalan askerleri de etkisiz hale getirir.

III.2.6.3.64. Nebi'nin Mahmudova'da Mahalli Polis Amiri ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi ve grubu, Mahmudova'da mahalli polis amiri ve grubu ile karşılaşır. Nebiler mücadele etmeden geçmek isterler; ancak mücadele başlar, onlar askerlerden sekizini öldürüp grubu dağıtırlar.

III.2.6.3.65. Nebi'nin Yukarı Eylis'te Mehdihan Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebiler, Yukarı Eylis'e giderken Mehdihan Bey ve grubuyla karşı karşıya gelirler. Nebiler, onlardan çok sayıda adam öldürüp, onları etkisiz hale getirirken, gruplarından da üç arkadaşlarını kaybederler.

III.2.6.3.66. Nebi'nin Elince Galası'nda Garganov ve Mehdihan Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nahçıvan Polis Komutanının Muavini Garganov ile Mehdihan Bey Nebilerin Elince Kalesinde olduklarını öğrenirler. Kaleyi kuşatma altına alan askerleri, Nebiler dağıtırlar.

III.2.6.3.67. Nebi'nin Ordubad'ta İsnikirov ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Ordubad'ta Ekber adlı ağasının zulmünden kaçıp beş arkadaşıyla dolaşan bir kaçak vardır. Ekber ve grubu Aras'ın diğer tarafına geçerken sınırdaki askerler tarafından kuşatılırlar, Ekber'in üç arkadaşı ölür, Ordubad Mahalli Polis Amiri İsnikirov da askerleriyle onunla mücadele etmek için sınıra gelir. Nebi, Ekber'in yardımına gelip İsnikirov'un grubunu dağıtır.

III.2.6.3.68. Nebi'nin Bist Köyünde Kumandan Ağayev'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi, Bist köyünde sınır kumandanı Ağayev ile karşılaşır. Nebi, Ağayev'den mücadele etmeden yoldan çekilmesini ister. Ağayev, Nebi'ye meydan okur. Nebi, onu öldürüp grubunu dağıtır. Bu olay üzerine Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski Ordubad Mahalli Polis Amiri İsnikirov'u görevden alır, onun yerine Pavlov'u atar. Pavlov Nehrem köyünde Nebi ile karşılaşır, Nebi onu esir alır. Pavlov o günden sonra Nebi'yle mücadele etmemeye söz verir, bir müddet sonra da görevinden kendi isteğiyle ayrılır.

III.2.6.3.69. Nebi'nin Dural-Gürdeşt'te Mahalli Polis Amiri Eliyev ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Mahalli Polis Amiri Eliyev; Bist, Nesirvaz, Eleni, Urmus ve diğer köylerden kızıl pulu vergisini zorla toplamaktadır. Bunu gören Nebi, uyarılarına uymayan Eliyev'i ve onun polis memurunu öldürür.

III.2.6.3.70. Nebi'nin Alaçadır'da Suşevski ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebilerin Alaçadır'da olduğunu öğrenen Suşevski onlara saldırır. Nebi'nin grubu Suşevski'nin askerlerini etkisiz hale getirir. Nebi bu mücadeleden sonra Çemenkend'e geçip İsmayıl Yusifoğlu'nun evini talan edip eşyalarını köylülere dağıtır.

III.2.6.3.71. Nebi'nin Heşterhan Valisi ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, grubuyla Dağıstan ve Heşterhan'a gitmeye karar verir, O, grubunu da alıp önce Dağıstan'a, oradan da gemiyle Heşterhan'a geçer. Heşterhan Valisi, Nebilerin topraklarında olduğunu öğrenip onların üzerine gider. Nebiler, vali ve askerlerini etkisiz hale getirip, yurtlarına dönerler.

III.2.6.3.72. Nebi'nin Nesirçay'da Polis Komutanı ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi adamlarıyla Nesirçay'a gelince, polis komutanı elli kadar atlıyla onun peşine düşer. Nebi, karda kışta onları esir eder; ancak atları dâhil tüm eşyalarını aldıktan sonra onları serbest bırakır.

III.2.6.3.73. Nebi'nin Murov'da Vali Nakaşidze ve Vali Freze ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Murov'da olduğunu öğrenen Gence Valisi Nakaşidze Nebi'nin üzerine yürür. O, İravan Valisi Freze'yi de yardımına çağırır. Ancak Nebi onlarla bir müddet mücadele ettikten sonra grubunu da alıp gider, bir süre sonra askerlerle Murov Dağı'nda tekrar karşılaşırlar; ancak askerleri etkisiz hale getirirler.

Bu bölüm, H.G. varyantında da vardır. Bu varyantta Nebiler Gence Valisi Malignin ve Polis komutanı Selim Bey ile mücadele ederken gösterilmektedir. E.T. varyantında da isim vermeden Gence valisinin beş yüz atlı ile Nebi'nin üzerine geldiği ve yenildiğinden söz edilmektedir.

III.2.6.3.74. Nebi'nin Gırhlar Dağı'nda Polis Komutanları ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski, Nebilerin Salvartı'dan geçip Gırhlar Dağı'na gittiğini duyup Zengezur Polis Komutanı Suşevski'ye, Cavanşir Polis Komutanı Galabeyov'a, Şuşa Polis Komutanı Ebdürrehman Bey Vezirov'a ve Cebrayıl Polis Komutanı Allahverdi Bey'e haber verir. Onlar da beyler, mahalli polis amirleri, polis memurları ve askerleri alıp Nebilerin üzerine yürürler. Nebiler çok zor durumda kalırlar, kurşunları da bitince, dağın ardındaki karla kaplı uçurumdan kayarak kuşatma altından çıkarlar.

Bu bölüm E.T. ve H.G. varyantlarında da yer almaktadır. E.T. varyantında Nebi'nin üzerine Polis Komutanı Eliğa Bey ve yüz kadar asker; H.G. varyantında ise Pristav Eliğa Cavanşir, yüze kadar atlı Aşağı Mollunun dâhil olduğu Zengezur bölgesinin üçüncü dairesinin beyleri, Grahdin ve Şuşa'nın beyleri ile birlikte Nebi'nin üzerine gelir.

III.2.6.3.75. Nebi'nin Üçtepe ve Çevresinde Beyler, Ağalar ve Tacirlerle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi, Arpa-Buğday Tepesinde kaçak mal getiren tacirlerin mallarını alıp fakirlere dağıtır; köylülere zulüm eden Muses Bey ve Kerbelayı Dünyamalı'nı cezalandırır; Uz köyünde köylülerin kızıl pulu vergisi yüzünden eziyet çekmelerine engel olur. Bu arada padişah Nebi'yi Rus zemlemlerinin isteği üzerine affetse de o ortaya çıkmaz.

III.2.6.3.76. Nebi'nin Binis ve Uz Köylerinin Beyleriyle Mücadelesi:

E.A. varyantında Binis ve Uz köylerinin beyleri ve ağaları Nebi'nin kızıl pulu vergilerini kendilerinden toplamasından duydukları rahatsızlık üzerine bir araya gelip Nebi'yi öldürmek isterler. Ancak Nebi, onları etkisiz hale getirir. O, Muses Bey ve Yagubcan Bey'in evlerini talan edip eşyalarını köylülere dağıtır Bunun üzerine yolda polis komutanının askerlerine rastlayan Nebiler onları da etkisiz hale getirir, Bahşı Bey'i de öldürürler.

III.2.6.3.77. Nebi'nin Garakilse ve Sisyan Beyleri ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Üçtepe'den geçeceğini öğrenen beylerden İsgender Bey ve Cavad Bey; Sisyan beylerini ve ağalarını da toplayıp Nebilere saldırırlar. Nebiler, beylerin çoğunu öldürüp köylüleri onların zulmünden kurtarırlar.

III.2.6.3.78. Nebi'nin Püsek'te Selim Beyle Mücadelesi:

E.A. varyantında Püsek'te yaşayan Selim adlı bir genç vardır, onun çok güzel bir karısı vardır. Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey, Selim'in karısına göz diker. Nebi, durumu öğrenip Selim Bey'i öldürerek, Selim'le karısını kurtarır.

III.2.6.3.79. Nebi'nin Eyridağ'da Suşevski ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Polis Komutanı Suşevski, Nebilerin Eyridağ'da olduğunu duyar, güçlü bir askeri birlikle Nebileri kuşatır, zor durumda kalan Nebiler, köylülerin yardımıyla Suşevski'nin grubunu dağıtırlar.

III.2.6.3.80. Nebi'nin Erefse'de İsmayıl Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi, Erefse'den geçerken köyden bağışmaların geldiğini duyar. Köye giden Nebi ve adamları Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'in köylüleri döverek ücretsiz çalışmaya götürmek istediğini görürler. Nebi, İsmayıl Bey'i yakalar, köylüleri rahat bırakması şartıyla onu serbest bırakır. O da uyacağına söz verir; ancak bir müddet sonra İsmayıl Bey sözünde durmaz, Ağa Bey adlı zalim bir beyin yanına gidip ondan yardım ister. Nebi, Ağa Bey'in evine gelip İsmayıl Bey'i cezalandırır.

III.2.6.3.81. Nebi'nin Altuntahta'da Suşevski ile Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Altuntahta'da olduğunu öğrenen Suşevski, askerleriyle onun üzerine yürür, Nebi ve grubu Suşevski'nin askerlerini dağıtıp yollarına devam ederler. Suşevski'nin kendisini sürekli takip etmesinden bıkan Nebi, onu Gorus'ta evinde öldürmeye gider; ancak onu yattığı yerde öldürmeyi kendisine yakıştırmaz, ona muhafızı Meherrem'e söyledikleriyle gözdağı verir.

III.2.6.3.82. Nebi'nin Şefi Bey ve Niyazalı Yüzbaşı ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Gence General Valisi Nakaşidze ve İravan General Valisi Freze, Nebi'yi hilekâr adamların eliyle öldürtmek isterler. Bu konunun en iyilerinden biri Üçüncü Nahiye Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'dir. Şefi Bey onların teklifini kabul eder. O da kendisi gibi adamları başına toplayıp Nebi'yi öldürmelerini ve onlara Nebi'nin ağırlığınca altın vereceklerini söyler. Nebi Şefi Bey'i korkutur, Şefi Bey'in anlaştığı adamlardan Niyazalı yüzbaşı da bir zorbaya Nebi'yi öldürtmek ister. Nebi onları da etkisiz hale getirir.

III.2.6.3.83. Nebi'nin Gızılboğaz'da Selim Beyle Mücadelesi:

E.A. varyantına göre askerlerinin Nebi ile mücadelede sürekli başarısız olmaları Gence Generali Nakaşidze'yi çok üzer. Zengezur'un polis komutanını değiştirmeye karar verir ve Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey Rüstembeyov'u Zengezur'a polis komutanı yapar. Diğer taraftan Kafkas Valisi de İrevan General Valisi Freze'yi görevden alır, onun yerine Graf Vladimir Fedoroviç Tizengauze'yi atar. Selim Bey ve Graf Vladimir Fedoroviç Tizengauze de mahalli polis amirleri, polis memurları vb. üzerinde değişiklikler yaparlar. Selim Bey; beyleri, ağaları, mahalli polis amirlerini toplayıp Nebi'yi öldürmek için birlikte hareket etme kararı verir. Bunu öğrenen Nebi, Selim Bey'i evinde ziyaret edip onu tehdit eder. Selim Bey, bu şekilde Nebi tarafından tehdit edilmesinin her yerde duyulması üzerine öcünü almak için padişahın asker ister. Padişah, beş yüz askerlik bir grubu onun emrine gönderir. Nebiler Gızılboğaz'da Selim Bey'in yardımına gelen askerleri mücadele sırasında tuzağa düşürüp öldürürler. Bunu gören Selim Bey ve kardeşi Mehmed Bey Gorus'a kaçarlar.

III.2.6.3.84. Nebi'nin Gorus'ta Mehmed Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebiler, Gızılboğaz mücadelesinden sonra yolda kaçak kumaş getiren Hoca Meşedi, Bahış Bey, Hoca Ağa Bey ve Hoca Meşedi Gülmehmed Bey'e rastlarlar. Kaçaklar, onların kumaşlarını ellerinden alıp, onlara kendilerini polis komutanına şikâyet etmelerini söylerler. Bir müddet sonra Mehmed Bey komutasındaki askerler onların etrafını sarar. Nebiler askerleri Sisyan köylerine kadar kovup yollarına devam ederler. Nebi oradan ayrılıp arkadaşlarını Ganlıca'ya doğru yolcu eder, askerler onları tekrar kuşatır, ancak Nebi arkadaşlarını kurtarır.

Bu bölüm E.T. ve H.G. varyantlarında da vardır. Bu varyantlarda Nebi, tek başına Hecer'i kurtarmak için Gorus'a gider. Yolda Selim Bey'in adamları tarafından kuşatılır. Arkadaşları onun arkasından gelir ve mücadeleyi kazanırlar.

III.2.6.3.85. Nebi'nin Âşık Ehmed'i Kurtarmak için Sengauzen'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre General Graf Sengauzen, Nebi'yi araya araya köylere girer, köylülere zarar verir. Zülfügarlı köyüne gelince ona orada Âşık Ehmed adlı bir aşığın Nebi'den maniler okuduğunu söylerler. Sengauzen Âşık Ehmed'i ve Âşık Moses'i yakalayıp hapseder. Nebi'nin isteğiyle Sengauzen onları serbest bırakır. Âşık Ehmed

Nebi ile ilgili şiirler okumaya devam edince onun üzerine Zülfügarlı Muhtarının karısı Lala Hanım'ı yoldan çıkartıp öldürdüğü iftirasını atıp tekrar yakalarlar. Nebi, Lala Hanım'ı öldüren kişiyi öldürür, Sengauzen'e de mücadele etmeden Âşık Ehmed'i bırakmasını söyler. Nebi'den korkan Sengauzen Âşık Ehmed'i serbest bırakılır.

III.2.6.3.86. Nebi'nin Kars ve Ağrı'da Sengauzen ve Osmanlı Devleti'nin Askerleriyle Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi, grubuyla Ağrı Dağı'na gitmek ister. Onlar Ağrı'da ve Kars'ta bir taraftan Sengauzen'in, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin askerleri arasında kalırlar. Ancak askerleri etkisiz hale getirip kuşatmadan çıkarlar.

III.2.6.3.87. Nebi'nin Periçingilinde Selim Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Hacahun Dağı'ndaki kalede olduğunu öğrenen polis komutanı askerlerini de alıp, Nebilerin üzerine gelir; ancak onlar, korktukları için Nebilere çok yaklaşamaz, uzaktan ateş ederler. Bunun üzerine Selim Bey'in kumandanı, Nebi'nin Kerevinc köyünün muhtarını dövdüğünü öğrenir, Nebi'nin bunu yaptığını Selim Bey'e bildirip askerlerini de alarak Nebilerin peşine düşer. Nebi, kumandanı ve grubunu dağıtıp Gorus'a geri gönderir. Selim Bey, nebi ile baş edemeyince valilerden yardım ister. Gence ve İravan Valileri, askerlerini toplayıp yardıma gelirler. Gence, İravan Valileri ve Selim Bey Nebileri Periçingili'nda kuşatma altına alırlar. Ancak Nebiler köylülerin de yardımıyla kuşatmadan çıkarlar. Askerler, Nebilerin peşlerini bırakmazlar. Nebilerin peşinden Şükürbeyli, Guzukahası, Göycük vb. köyleri dolaşırlar. Sonunda Garaçingil'da Nebilerle mücadele eder; fakat yine bir sonuç alamadan geri çekilirler.

E.T. ve H.G. varyantında da Selim Bey, Nebi'ye yenilmekten bıkar. Birkaç beyden ve Genve Valisinden adam ister. Nebi, bu arada kelbecer bölgesinin beylerinden nesib Bey'en kardeşini öldürür ve Periçingili'na gider. Bu haber de Selim Bey'e ulaşır ve Selim Bey Periçingilinde Nebileri kuşatır.

III.2.6.3.88. Nebi'nin Hocahan'da Lütfeli Bey'le Mücadelesi:

E.T. ve H.G. varyantlarında Nebi, arkadaşlarından ayrılıp Mollu'ya gitmeye karar verir. O, Mollu'ya giderken Hocahan'dan geçer. Nebi, Hocahan'da halkı kendisi yüzünden çok inciten Hocahan Beylerinden Lütfeli Bey'i ve diğer beyleri öldürür. Bu olaydan sonra Mollu'da esir edilen Nebi, Gorus Hapishanesinden kaçmayı başarır.

III.2.6.3.89. Nebi'nin Garçıvan'da Mahalli Polis Amiri ile Mücadelesi:

E.T. ve H.G. varyantlarında Nebi, Garçıvan'a Ermeni dostlarının birinin düğününe gider. Mahalli polis amirine Nebi'nin Garçıvan'da olduğu haberini verirler. Mahalli polis amiri Nebi'nin üzerine gelir. Nebi yalnızdır, ancak arkadaşlarını almaya gider ve arkadaşlarıyla gelip mahalli polis amirinin grubunu dağıtır.

III.2.6.3.90. Nebi'nin Aynalı'da Ehmed Han ve Ali Han'la Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebiler İran'a geçerler. Vali, İran yöneticilerine Nebilerin o tarafa geçtiğini yazar. İran yöneticileri, her yerde Nebileri aramaya başlar. Ehmed Han ve Ali Han Aynalı'da Nebilerle karşı karşıya gelirler. Nebiler onların grubundan on dört adamı öldürüp tekrar İran'dan Azerbaycan'a geçerler.

Nebi'nin Ehmed Han'la mücadelesi ve onu öldürmesi H.G. varyantında da yer almaktadır. Bu varyantta Nebi, İran'a gider. İran Hanlarından Ehmed Han'dan Nügedi şehrinde kalmak için izin alır. Nebi, burada eski ağası Hoca Davud'u, kervanını soyarak cezalandırır. Onun şikâyeti üzerine Selim Bey, Eliğa Cavanşir ve Ehmed Han Nebi'nin üzerine gelirler. Nebi, bu sırada Tebriz'dedir; onlar Hecer'i yakalayıp Gorus Hapishanesine atarlar. Tebriz'den gelip durumu öğrenen Nebi, Ehmed Han'ı öldürüp Hecer'i de hapisten kurtarır.

III.2.6.3.91. Nebi'nin Garagöl'de Bagrat Beyle Mücadelesi:

E.A. varyantında Bagrat Bey, Gorus'a mahalli polis amiri olarak atanır. O, Nebi ile mücadelede başarısız olanları küçümser ve Nebi ile mücadele edemediği için üzülür. Onun bu sözlerini duyan Nebi, Bagrat Bey'i kendisiyle mücadele etmesi için Garagöl'e çağırır. Bagrat Bey, Nebilerden korkmadan mücadeleye gider. Ancak Nebiler ona ve grubuna öyle bir güç kullanırlar ki, Bagrat Bey generalin yanına gidip bir daha Zengezur'a gitmeyeceğini açıklar ve Zengezur'a geri dönmez.

III.2.6.3.92. Nebi'nin Lülper'de Ağaeli ve Hacı Elikerim Ağalarla Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Bagrat Bey'i Zengezur'dan kaçırmayı olayı her yere yayılır. Âşık Ehmed de bunun üzerine şiirler yazar. Halk, Lülper'den dönen Âşık Ehmed'e bir meclis kurup ondan Nebi hakkında şiirler okumasını isterler. Meclise gelen Ağaeli ile Hacı Elikerim ağalar Âşık Ehmed'in sazını kırıp kendisini döverler. Köylülerden biri bu durumu Nebi'ye haber verir, Nebi gelip iki ağayı da cezalandırır.

III.2.6.3.93. Nebi'nin Sisyan'da Gulu Bey ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebiler Sisyan'a gelirler. Sisyan'da Mahalli Polis Amiri Gulu Bey'in vergi için köylüleri dövdüğünü görürler. Nebiler, köye gelip köylüleri kurtarır, Gulu Bey'i köylüler yerine dövüp köyden çıkarlar. Polis komutanının askerleri bu olaydan sonra Nebilerin üzerine gitseler de bir sonuç alamazlar.

E.T. varyantında da Nebi grubuyla Sisyan'a gelir. O, arkadaşlarını bırakıp Dülüs köyünün muhtarını öldürüp köylüleri ondan kurtarmaya gider. Sisyan bölgesinin polis komutanı onun arkadaşlarına hücum eder. Bunu öğrenen Nebi, geri döner. Nebiler mücadeleyi kazansalar da bu mücadelede Telli Gara'yı kaybederler.

III.2.6.3.94. Nebi'nin Kirs'te Şefi Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Kirs'te olduğunu öğrenen polis komutanının askerleri, Nebilerin üzerine gelirler. Nebiler onları dağdan aşağıya kovarlar. Bu sırada çoban köpekleri Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'e ve grubuna saldırırlar. Askerler Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'i de alıp Garakilse'ye kaçarlar. Bunun üzerine Selim Bey Sarımsağı'ya çok sayıda asker gönderirse de askerler Nebi'den korktukları için yarı yoldan geri dönüp Nebi'yi bulamadıklarını söylerler.

III.2.6.3.95. Nebi'nin Maltepe'de Mahmud Beyle Mücadelesi:

E.T. varyantına göre Mahmud Bey çok uzun zamandır Nebi ile hesaplaşmak istemektedir. Nebi'nin Maltepe'de olduğunu öğrenen Mamud Bey, validen de asker alıp Nebi'nin üzerine yürür. Nebi onu öldürür, liderleri ölen askerler de dağılır.

III.2.6.3.96. Nebi'nin Camal Kalesinde Selim Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantında Gence Valisi, Nebilerin Camal Kalesinde olduğunu Selim Bey'e bildirir. Selim Bey, kaleyi kuşatır; ancak Nebiler onlara üstün gelirler. Bu mücadelede Nebi'nin Tanrıverdi adlı arkadaşı ölür.

III.2.6.3.97. Nebi'nin Gısırdağ'da Vali ve Polis Komutanlarıyla Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Gısırdağ'da olduğunu öğrenen Selim Bey, Slavoçinski, Nakaşidze ve Sengauzen her biri beş yüzer asker alıp onun üzerine hücum ederler. Nebiler, onların elinden kurtulurlar. Nebi'nin grubundan Tarverdi bu mücadelede yaralanır. Nebilerin üzerine Gazığöl Dağı'nda da bir grup asker gelse de sonuç alamaz.

III.2.6.3.98. Nebi'nin Tahtaköprü Ormanında Gence Valisi ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Gence Valisi, adamlarıyla Nebi'nin Tahtaköprü Ormanı'nda olduğunu öğrenir. Vali, köylüleri de zorla Nebilerle mücadele etmeye götürür. Köylüler, mücadele edeceklerinin Nebiler olduğunu öğrenince dağılırlar, bunu gören vali ve adamları da mücadeleden kaçmak zorunda kalırlar.

III.2.6.3.99. Nebi'nin Şotlanlı'da Selim Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebiler, Şotlanlı'dayken Selim Bey, on beş adamıyla Şotlanlı'ya gelir. Nebi, peşini bırakmayan Selim Bey ve yanındaki Gehreman Bey'i gece yattıkları evde korkutup silahlarını ellerinden alır, ancak onları serbest bırakır.

III.2.6.3.100. Nebi'nin Murov Dağında General Nakaşidze ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebiler, yakınlarını görmek için Gence taraflarına geçerler. General Nakaşidze onları takip edip yerlerini öğrenir. Sonunda Murov Dağında güçlü bir askeri birlikle onları kuşatır. Bu mücadelede Nebi'nin grubundan İsmayıl yakalanır ve hapsedilir, ancak suçu olmadığı için serbest bırakılır. Nebi'nin Boz atı da bu mücadelede vurulur.

Nebi'nin Gence Valisi Nakaşidze ile mücadelesi H.G. varyantında da yer almaktadır. Ancak burada Murov'daki mücadelenin sebebi İsmayıl'ın hapsedilmesi olarak gösterilir. Nebi İsmayıl'ı köylülere eziyet eden Nıftalı Bey'i öldürmesi için gönderir. İsmayıl, yakalanıp hapsedilir. Nebi, onu kurtarıp Murov Dağı'na çekilir. Murov Dağında da askerlerle mücadele edip onlardan kurtulur.

III.2.6.3.101. Nebi'nin Dirili'de Polis Komutanı Allahverdi Bey'le Mücadelesi:

E.A. varyantına göre Nebilerin Dirili'de olduklarını öğrenen Polis Komutanı Alahverdi Bey, onlarla mücadeleye girer; ancak Nebiler onun grubundan pek çok kişiyi öldürüp onlara üstün gelirler.

III.2.6.3.102. Nebi'nin Erdebil'de Gara Nebi ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebiler Salmas'a geldiklerinde bir adam, onlara Gara Nebi'nin o civarlarda Kaçak Nebi'nin adını kullanarak hırsızlıklar yaptığını söyler. Nebiler, sora sora Gara Nebi'yi yakalarlar. Onu Edebil'in yakınlarında öldürürler.

III.2.6.3.103. Nebi'nin İran'da Azay Bey'le Mücadelesi:

A.N. varyantında Nebi, Hecer'i ve arkadaşlarını Azerbaycan'da bırakıp İran'a geçer. O, İran'da Şahbendyar adlı arkadaşının evinde kalır. Şahbendyar onu herkese nalbant olarak tanıtır, bir gün Azay Bey Nebi'ye atlarını nallattırmaya gelir. Şahbendyar Nebi'nin bunu daha sonra yapabileceğini söyleyince beyle aralarında kavga çıkar. Nebi; Azay Bey'i ve askerlerini etkisiz hale getirir.

III.2.6.3.104. Nebi'nin Zengezur Mahalli Polis Amiri ve Nahçıvan Polis Komutanı ile Mücadelesi:

E.A. varyantında Nebi, kendisini öldürmek için İran'a gelen Zengezur Mahalli Polis Amiri ve Nahçıvan Polis Komutanlarıyla tarla sulayıcısı kılığında bir ihtiyarın evinde görüşür. Onları, Nebi'yi kendilerine vereceğini söyleyerek, İran'dan Gorus'a getirir. Bu komutanlar, Nebi'nin grubunun Nebi ve Hecer hariç hepsini yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne atmışlardır. Nebi, hapishaneden arkadaşlarını kurtarır, onlara çok eziyet eden bu iki komutanı öldürme görevini de kaçaklara verir. Mehdi ve Ganlı Goca onları öldürürler.

III.2.6.4. KAHRAMANIN SONU

E.A. varyantında Nebi'nin sonu ölümle bitmektedir. Nebi'yi kendisinin ve adamlarının öldüremeyeceğini anlayan vali, bütün polis komutanlarını ve mahalli polis amirlerini toplayıp Nebi'yi öldürmek için çözüm üretmeye çalışır. Sonunda hükümet adamları, Nebi'yi kendi arkadaşlarına vurdurtmayı uygun görürler. Nebi'yi öldürtmeleri için Paşa Bey, Hosrov Bey, Kerbelayı Mehemed, Kerbelayı Mürsel, Kerbelayı Hüseyin Bey, İsgender Bey ve Arzumayan adlı casusları görevlendirirler. Bunların içinden Paşa Bey'in karısı Nebi'nin grubundan Şahhüseyin'in karısının akrabasıdır. Paşa Bey karısının Şahhüseyin'in karısını yoldan çıkartması ve Nebi'yi Şahhüseyin'e öldürtmesi adına herkese söz verir. O yıl Nebiler, iki gruba ayrılıp dolaşmaya karar verirler. Grubun Azerbaycan'da kalanının başında Hecer, İran'a geçeninin başında ise Nebi vardır. Paşa Bey, Nebi'nin grubundan Şahhüseyin'i ve Kerbelayı İman'ı yoldan çıkarır. Onlar, Nebilerin Larni'da olduğunu askerlere haber verirler. Askerler; Nebi, İsmayıl, Meşedi Hesin ve Memmedtağı'yı öldürürler. Nebi'nin ölümünden sonra hükümet atlıları Nebi'nin adamlarını da etkisiz hale getirmeye çalışırlar. Onlar, ilk önce

Galust Voskanyan, Musa Meşedi Hesên oğlu, Garapet Osipov ve Gulam Sefereli oğlunu ele geçirip cezalandırırlar.

Nebi'nin öcünü almak isteyen Hecer, grubun başına geçer. O, Ağahüseyn ve Balakişi'ye Tebriz Valisini öldürtür, sonra grubu ikiye böler. Kendisi Şahhüseyn ile Kerbelayı İman'ı öldürecek grubun başına geçer. Ağahüseyn ile Balakişi'yi de Paşa Bey ve Selim Bey'i öldürmeye gönderir. Hecerler, Şahhüseyn ile Kerbelayı İman'ı öldürürler. Ağahüseynler Dırnıs'ta Recebeli'nin evinde Recebeli'nin ve kardeşi Behşeli'nin hainliği yüzünden askerler tarafından yakalanıp öldürülürler. Köylüler; Nebi'nin başına toplanır, üzülr, ağlar ve yas tutarlar; beyler ise sevinir ve şenlik yaparlar. Hecer, Nebi'nin mezarı üzerinde mücadeleden asla vazgeçmeyeceğine dair yemin eder ve beş adamla mücadele etmek üzere dağlara çekilir.

A.N. varyantında da Paşa Bey, Şahhüseyn'in karısı vasıtası ile Şahhüseyn'i kandırır. Ancak, Nebi Şahhüseyn'in hain çıkacağıının haberini alır ve ona bunun doğru olup olmadığını sorar. Bunu gören Şahhüseyn, oralardan uzaklaşıp Aras'ın öbür tarafına gitme kararı alır. O, yolda Nebi ile karşılaşır ve Nebi'yi öldürür. Hecer, Paşa Bey'i öldürüp Nebi'nin mezarının üzerinde ant içerek onun yolunda gidip beylere ve ağalara korku salmak için dağlara çıkar.

E.T. ve H.G. varyantlarında Nebi, İran'a geçer. Gence Valisi; Selim Bey ve Slavçinski'ye Nebi'yi İran'da öldürmelerini emreder. Onlar da Nebi'nin grubu içine fitne salmayı uygun görüp, Nahçıvanlı Paşa Bey'i bu işi yapmakla görevlendirirler. Paşa Bey Nebi'nin arkadaşları ile diyalog kurmaya önce Şahhüseyn'den başlar. En sonunda O, Nebi ile de tanışır. Paşa Bey'in fitneleri sonucu önce Nebi'nin grubundan Kerim, Heyder'i öldürür. Paşa Bey, Şahhüseyn'in karısı ile yakın ilişki kurar. Bunun sonucunda kadın, Nebi'ye kendisine sataştığı iftirasını atar. Şahhüseyn bu durumu Paşa Bey'le paylaşır. Paşa Bey, Nebi'yi evine yemeğe davet eder, yemek dönüşünde Şahhüseyn yolda Nebi'yi öldürür. Nebi'nin grubunda yer alan Şahhüseyn'in küçük kardeşi de bunu öğrenip Şahhüseyn'i öldürür.

T.Ö. varyantında halk, sık sık hapishanenin önüne giderek Hecer'in serbest bırakılması gerektiğini, Hecer'in kızının Aras'ta hükümet yüzünden boğulup öldüğünü, Nebi'nin hükümet yüzünden kaçak olduğunu, bütün kötülüklerin Rus Çarlık

memurlarının tutumundan ileri geldiğini hiç çekinmeden söyler. Durumun zorluğunu anlayan valilik, Hecer'i ve Nebi'yi affeder.

E.Ş. varyantında kahramanın sonu tam olarak verilmemiştir. Kahraman hapsedilen karısı Hecer'i alır ve dağlara çıkar. Onlar, dağlarda yer içer gezer, yoksullara yardım etmeye devam ederler.

Z.Mk. varyantında ise; Nebi Hecer'le birlikte İran'a gider. İran'ın Larini köyünde Nebi'nin bir dostu vardır. Nebi, bu dostunun evine gelir. Onu hürmetle karşılayan dostu, yemek yerlerken tüfeğini çekip Nebi'yi öldürür. Bunu öğrenen Hecer, de o adamı ve yakınlarını öldürür. Adamın evi Hecer'e de mezar olur. Nebi'nin grubundaki kaçaklar da dağılırlar.

III.2.7. KAÇAK KEREM HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Kaçak Kerem hikâyesinin biri “Kaçak Kerem” diğeri ise “Keremhan Sertib” adlarını taşıyan iki varyantı bulunmaktadır. Bu varyantlardan Kaçak Kerem, Âşık Gemli Hüseyin tarafından anlatılan ve Rüstem Rüstemzade’nin “Yeddi Dastan” ve “Köroğlu Neveleri” adlı kitaplarında yer alan metindir. Keremhan Sertib varyantı ise, aslında Zerdebilli Âşık Mehmed’in yarattığı bir hikâyedir, ancak hikâye Âşık Eli’den derlenip yazıya geçirilebilmiştir. Bu hikâyenin yazıya geçirilmiş kısmı Rüstem Rüstemzade tarafından Âşık Revayetleri adlı kitapta yayımlanmıştır. Biz, incelememizi yaparken bu metinleri anlatıcılarının adıyla kısaltmayı uygun bulduk. Bu durumda, incelememizde geçen “G.H.” varyantı Gemli Hüseyin’in “Kaçak Kerem” hikâyesini; “Z.Mh.” varyantı ise hikâyenin Zerdebilli Âşık Mehmed tarafından yaratılan “Keremhan Sertib” varyantını gösteren kısaltmalardır. Buna göre Kaçak Kerem hikâyesinin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.7.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.7.1.1. Yer:

Kaçak Kerem’in G.H. varyantı da Z.Mh. varyantı da Kerem’in Gazah ilinin Gırag Kesemen köyünden olduğunu belirtmekle başlamaktadır.

III.2.7.1.2. Zaman:

Hikâyenin her iki varyantında da olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte hikâyede işlenen konular çerçevesinde olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan’ın Çarlık Rusyası’nın işgali altında bulunduğu XVIII.-XIX. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.7.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Kaçak Kerem hikâyesinin her iki varyantında da aile bireylerinden Kerem’in babasının tanıtımı geniş olarak yapılmakta, diğer bireylerin tanıtımına çok fazla yer verilmemektedir. Buna göre Z.Mh. varyantında sadece Kerem’in babasının adının Mollazaloğlu İsgender olduğu belirtilmiştir. G.H. varyantında da Kerem’in babası Mollazaloğlu İsgender’dir. Mollazaloğlu İskender; bu varyanta göre Kafkas’ta yiğit bir adam olarak nam salmıştır. Halk tarafından iyi tanınan ve hatırı sayılan bir insan olarak

tanıtılan Mollazaloğlu İskender, ne zengin ne de fakirdir, geçim sıkıntısı çekmeden kendi halinde geçinen bir adamdır.

Hikâyenin her iki varyantında da Kaçak Kerem'in kardeşleri vardır, G.H varyantında Kerem'in kardeşlerinden ikisinin adı Mecid ve Hemid'tir.

III.2.7.1.4. Kerem:

III.2.7.1.4.1. Kerem'in Doğumu:

Kaçak Kerem hikâyesinin her iki varyantında da Kerem'in doğumundan bahsedilmemektedir. Sadece G.H. varyantında Kerem'in mücadelelere başlamadan önce 17 yaşında olduğu belirtilmiştir.

III.2.7.1.4.2. Kerem'in Eğitimi:

Kaçak Kerem hikâyesinin G.H. varyantında kısa da olsa Kerem'in aldığı eğitimden bahsedilmektedir. Bu varyanta göre; Kerem'e ata binmeyi ve silah kullanmayı babası Mollazaloğlu İskender öğretmiştir. Z.Mh. varyantında ise, Kerem'in eğitimiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

III.2.7.1.4.3. Kerem'in Diğer Özellikleri:

G.H. varyantına göre Kerem, Mollazaloğlu İskender'in en büyük oğludur ve İskender evlatları içerisinde en çok Kerem'i sevmektedir. Z.Mh. varyantında ise; Kerem, Mollazaloğlu İsgender'in en küçük oğludur.

III.2.7.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.7.2.1. Kerem'in Kaçak Düşmesi'nin Nedenleri:

G.H. varyantında Kerem, İsrail Ağa ile Garayazı Ormanına gidince orada bir çobanı döven Gürcü Bey'ine karşı gelmesi, bu Gürcü Beyi'ni Gürcistan'da kurulmuş bir mecliste küçük düşürmesi, köyde yapılan düğünde İsrail Ağa ile atışması, İsrail Ağa'nın ve adamlarının Keremlerin evine ateş açması sonucunda İsrail Ağa'nın Kerem'in babasını öldürmesi, Kerem'in ondan intikam almak istemesi ve polis komutanının Kerem'in kendisine de zarar vereceğinden korkarak Kerem'i hapsedmek istemesi gibi nedenler yüzünden kaçak düşmüştür.

Z.Mh. varyantında ise; Kerem'in kaybolan sığırlarının yerini İsrail Ağa'ya sorması, İsrail Ağa'nın kendisinin hırsız yerine konduğunu düşünüp Kerem'e küsmesi ve İsrail Ağa'nın Kerem'in babasını öldürmesi yüzünden Kerem, kaçak düşer.

III.2.7.2.2. Kerem'in Kaçak Düşmesi'nin Sonuçları:

III.2.7.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

G.H. varyantında Kerem, köyünden uzaklaşıp Ceyrançöl ve Garayazı Ormanlarında dolaşmaya başlar; Z.Mh. varyantında ise, köyden uzaklaştıktan sonra Dilican Ormanlarında, Borçalı, Cingah ve Evey Dağı'nda saklanır.

III.2.7.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Kaçak Kerem her iki varyantta da uzun süre yalnız başına dolaşır. G.H. varyantında Kerem'in grubuna ilk olarak Kerem'in kuşatmadan kurtardığı İsmayıl katılır, İsmayıl'ın yanında İsfendiye, Eli, Lezgi İsmayıl, Goçu Veli, Kerem'in kardeşleri Mecid ve Hemid Kerem'in grubunu oluştururlar.

Z.Mh. varyantında ise Kerem'in grubunun İsmayıl, Bayram ve İsfendiye adlı kaçaklardan oluştuğunu görüyoruz.

III.2.7.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.7.3.1. Kerem'in Polis Komutanının Kendisini Öldürme Emri Verdiği Berberi Etkisiz Hale Getirmesi:

G.H. varyantında polis komutanı Kerem'i kendi berberine öldürtmek ister. Ancak Kerem, bunu öğrenerek berberini etkisiz hale getirir.

III.2.7.3.2. Kerem'in Avey Dağı'nda Hükümet Atlıları ile Mücadelesi:

Z.Mh. varyantında Keremler, Avey Dağı'nda dinlenirken hükümet atlıları onlara saldırır, Keremler bu mücadeleden galip ayrılırlar.

III.2.7.3.3. Kerem'in Kaçak İsmayıl için Abbas Bey ve Askerleriyle Mücadelesi:

G.H. varyantında Gıyas Bey'in hizmetinde bulunup ancak parasını alamayan İsmayıl, Gıyas Bey'i öldürüp kaçar. Mahalli Polis Amiri Abbas Bey ve askerleri İsmayıl'ın peşine düşer. Kerem, İsmayıl'ın yardımına giderek Abbas Bey'i öldürür.

III.2.7.3.4. Kerem'in Hükümet Casusuyla Mücadelesi:

G.H. varyantına göre Kerem, Ağ Yolu iki yerden keser ve orada zenginlerden aldığı malları fakirlere dağıttığı bir pazar kurar. Bu pazara gelen dört Tat vardır. Kerem, onlardan birinin casus olmasından şüphelenir, şüpheleri doğru çıkınca casusları cezalandırır.

III.2.7.3.5. Kerem'in Seyideli'nin Evinde Kendisini Esir Eden Han'la Mücadelesi:

G.H. varyantında Kerem, İrevan'da Seyideli adlı bir adamın evine gider. Casuslardan Kerem'in orada olduğunu öğrenen Han, evi kuşatarak Kerem'i ve adamlarını yakalar. Kerem, bir oyun yaparak Han'ı ve adamlarını etkisiz hale getirip, esaretten kurtulur.

III.2.7.3.6. Kerem'in İsrefil Ağa'dan Öç Alması:

G.H. varyantına göre Kerem, yaylaya göç eden İsrefil Ağa'nın çadırına girip İsrefil Ağa'yı öldürmek ister; ancak karısıyla yattığı yerde onu öldürmeyi yiğitliğine yakıştırmadığı için bu fikrinden vazgeçer.

III.2.7.3.7. Kerem'in İrevan Valisi ile Mücadelesi:

G.H. varyantında Keremler, İrevan'a geldiklerinde yaşlı bir adam Kerem'e İrevan Valisi'nin, kızına sataştığını haber verir. Bunun üzerine Kerem, İrevan Valisi kızın evine tekrar gelince onu yakalar ve onu kızıdan vaz geçirir.

III.2.7.3.8. Kerem'in Kendisinin Adını Kullanan Hırsızla Mücadelesi:

G.H. varyantına göre Kerem, Eresey'e varınca ağlamakta olan yaşlı bir adam görür. Yaşlı adama neden ağladığını soran Kerem, Kaçak Kerem'in kendisini soyduğu haberini alır. Adının kullanılarak hırsızlık yapılmasına çok kızan Kerem, hırsızı yakalar ve cezalandırır.

III.2.7.3.9. Kerem'in Tiflis'te Prens Çavçavaz'la Mücadelesi:

G.H. varyantında Keremler, Tiflis'e giderler. Casuslar, Kerem'in Tiflis'te olduğunu Prens Çavçavaz'a bildirirler. Kerem, Dilican yolu üzerindeki Demir Köprü'de Çavçavaz ve askerlerini etkisiz hale getirir.

III.2.7.3.10. Kerem'in Osmanlı Devleti Topraklarındaki Mücadelesi:

G.H. varyantına göre, Kerem ve grubu Tiflis'ten kaçıp Osmanlı Devleti'nin topraklarına girerler. Padişah Nikolay, Osmanlı Devleti'nden, Kafkas'tan Osmanlı Devleti topraklarına geçen kaçakların yakalanmasını ister. İrevan Hanı da askerleri ile sınıra gelir. Osmanlı Devleti'nin subayları ve İrevan Hanı'nın askerleri ile yaptıkları mücadeleden Keremler kurtulmayı başarırlar; ancak bu mücadelede Kerem'in kaçaklarından İsmayıl ölür.

III.2.7.3.11. Kerem'in İrevan Hanından İsmayıl'ın Öcünü Alması:

G.H. varyantında Kerem, İrevan'da İrevan Hanı'nın askerleri ile mücadele eder, bu mücadelede İrevan Hanı'nın kardeşini öldürerek İsmayıl'ın öcünü alır.

III.2.7.3.12. Kerem'in Mirzeli Han'ın Pehlivanı Bedir ile Mücadelesi:

G.H. varyantına göre; Kerem, İran'da Gehreman Han'ın karacalarından birini öldürünce Gehreman Han tarafından yakalanır. Gehreman Han, Kerem'i yakından tanıdıkça onun kim olduğunu bilmeden yiğitliğine ve ileri görüşlülüğüne hayran kalır. Kerem'in Gehreman Han'ı ölümden kurtarması, Han'ın gözüne daha da girmesine neden olur. Tebriz Valisi Zalı Han, Gehreman Han'a düşmandır, O; Gehreman Han'ı öldürmesi için Mirzeli Han'ı yoldan çıkarır. Gehreman Han, Mirzeli Han'la mücadele etmeye Kerem'i de götürür. Mücadelede hanlardan kimin pehlivanı diğerini yenerse o galip sayılacaktır. Kerem, Mirzeli Han'ın pehlivanı Bedir'i öldürerek Gehreman Han'ın zafer kazanmasını sağlar. Mirzeli Han, Kerem'in arkasından oğullarını gönderse de oğulları, Kerem'i bulamayıp geri dönerler.

III.2.7.3.13. Kerem'in Zalı Han'la ve Oğullarıyla Mücadelesi:

G.H. varyantında Kerem ve grubu Tebriz taraflarında dolaşırken Zalı Han'ın kendilerini takip ettiğini öğrenirler. Kerem, Zalı Han'ı şehrin dışındaki berber dükkânının oraya çağırır ve oradaki mücadelede Zalı Han'ı öldürür.

Z.Mh. varyantında ise; Kerem İran'da bir kahvehanede otururken casuslar onun yerini Zalı Han'a haber verirler. Zalı Han, kahvehaneye gelip, Kerem'i tutuklamak isterken Kerem onu öldürür. Her iki varyantta da Zalı Han'ın oğulları ne kadar Kerem'i yakalamak için takip etseler de bir şey elde edemeyip geri dönerler.

III.2.7.4. KAHRAMANIN SONU

G.H. varyantına göre; Kerem, grubuyla Aras'ı geçip Azerbaycan'a gelir ve burada yiğitliklerine devam eder.

Z.Mh. varyantına göre ise; Kerem'in dostu Teymur Han, İran Şahı Nesreddin Şah'a Kerem'den ve yiğitliklerinden bahseder. Şah, Kerem'i tanımak ister ve tanıyınca Kerem'i bağışlayıp ona bir köy verir. Kerem, bağışlandıktan sonra Nesreddin Şah'ın çalınan hazinesini hırsızlardan kurtarır, bunun karşılığında da Şah, Kerem'e General Kerem Han rütbesini verir. Kerem, kendi köyünde kendi halkını yönetmeye başlar. Yoksullardan vergi almayıp onlara da toprak veren Kerem, yetimleri korur, fakir fukaranın düğünlerini yapar. Diğer köylerden birçok köylü, gelip onun topraklarına yerleşir ve Kerem'e duacı olurlar.

III.2.8. KAÇAK SÜLEYMAN HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

İncelememizde ele aldığımız Kaçak Süleyman hikâyesi Âşık Seftir'den toplanıp Rüstem Rüstemzade tarafından “Yeddi Dastan” ve “Köroğlu Neveleri” adlı kitaplarında yazıya geçirilip yayımlanmıştır. Buna göre Kaçak Süleyman hikâyesinin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.8.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.8.1.1. Yer:

Kaçak Süleyman hikâyesinde Gülsüm'ün ve ailesinin yaşadığı yerin, Şemkir şehrinin Sarhan köyü olduğu belirtilmektedir.

III.2.8.1.2. Zaman:

Hikâyede olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte hikâyede işlenen konular çerçevesinde olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın işgali altında bulunduğu XVIII.-XIX. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.8.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Hikâyede Gülsüm'ün babasının adı Emirgulu'dur. Emirgulu, devletin kendisine koyduğu vergileri ödeyemeyecek kadar fakirdir. Gülsüm'ün annesinin adı ise Zeynep'tir. Gülsüm'ün bir kız, altı tane de erkek kardeşi vardır. Gülsüm'ün kardeşlerinden dört tanesinin isimleri hikâyede verilmiştir. Bunlar; Zöhre, İsmayıl, Hesin ve Bayram'dır. Gülsüm'ün kardeşleri orada burada çalışır, ot biçip odun kırar ve işçilik yaparlar.

Mal varlığı bakımından Gülsüm'ün ailesinin üç, dört takım eski yatak yorganları, kerpiçten yapılmış üç barınakları ve bir de sağmal inekleri vardır. Onlar, kışın inekleri süttten kesilince ailece bahçedeki bitkilerden yapılan yemekleri yiyerek beslenirler.

III.2.8.1.4. Gülsüm:

III.2.8.1.4.1. Gülsüm'ün Doğumu:

Hikâyede Gülsüm'ün doğumu hakkında bilgi verilmemiştir; maceraya atıldığı dönemde onun on sekiz yaşında olduğunun belirtilmesiyle yetinilmiştir.

III.2.8.1.4.2. Gülsüm'ün Eğitimi:

Kaçak Süleyman hikâyesinde kahramanın eğitimine yer verilmemiştir.

III.2.8.1.4.3. Gülsüm'ün Diğer Özellikleri:

Gülsüm, sıkıntıları olan ve bunları içine atan bir kızdır. Annesi Zeynep Hanım, ne kadar üstelese de o, sıkıntılarını kimseye söylemez. Kardeşleri Hesen ve Bayram ne kadar uğraşsalar da Gülsüm'ün yüzünü güldüremezler. Gülsüm, sürekli işiyle gücüyle ilgilenir, her gün on, on iki kişinin yemeğini pişirir, çayını koyar, kabını kacağını yıkar, evi ve bahçeyi temizlemekle meşgul olur. Zengin kızlarının giyimi yanında Gülsüm'ün giyim kuşamı eski püskü ve yamalıdır; bu yüzden Gülsüm giyiminden utanmaktadır. Gülsüm'ün elleri de çalışmaktan su toplamış vaziyettedir. Ancak bütün bunlara rağmen hikâyede Gülsüm'ün çok yiğit, akıllı, namuslu ve gayretli bir kız olduğundan ve bu özellikleriyle kardeşlerinin onunla gurur duyduğundan bahsedilir.

Gülsüm, kaçak düştükten sonra kız olduğu bilinmesin diye adını Kaçak Süleyman olarak değiştirir.

III.2.8.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.8.2.1. Gülsüm'ün Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

Gülsüm, köyden vergi toplamaya gelen mahalli polis amiri ve muhtarın babasına hasta yatağında yaptıkları eziyetlere dayanamayıp mahalli polis amiri ve muhtarı öldürdüğü için kaçak düşer.

III.2.8.2.2. Gülsüm'ün Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.8.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

Hikâyede Gülsüm, köyden ayrıldıktan sonra köyün yakınındaki bir ormana saklanır, ormanın yüksek yerindeki bir kayalığı kendisine sığınak yapar.

III.2.8.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Gülsüm'ün mahalli polis amirini ve muhtarı öldürmesi, her yere yayılır. Bunu duyan Gencebasar kaçaklarından Meşedi Yolçu ve Goranboylu olayı öğrenmek üzere Şemkir'e gelirler. Gülsüm, onların yanına gelip kendisini Süleyman adıyla tanıtır. Böylece onlar grup halinde gezmeye başlarlar, bir müddet sonra da Gencebasar kaçakları Süleyman'ı kendilerine lider seçerler. Bunun dışında hikâyenin ilerleyen kısımlarında kız kardeşinin namusuna göz diken ağasını öldürdüğü için kaçak düşen Yusif de Kaçak Süleyman'ın grubuna katılır. Bu kaçakların dışında hikâyenin ilerleyen

bölümlerinde gruba nasıl katıldığı açıklanmasa da Bayramgulu adlı bir kaçağın da adı geçmektedir.

III.2.8.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.8.3.1. Süleyman'ın Zeyve'de Hükümet Atlıları ile Mücadelesi:

Süleyman, Zeyve'deki zalim Gasım Ağa'nın evine baskın yapar. Bunu casuslardan öğrenen komşu köyün mahalli polis amiri, askerleriyle Süleymanları kuşatır. Süleyman mahalli polis amirini ve askerlerinden ikisini öldürerek grubunu kuşatma altından kurtarır.

III.2.8.3.2. Süleyman'ın İran'da Yakalanan Kaçak Arkadaşlarını Kurtarması:

Kaçak Süleyman grubunu alıp İran'a geçer ve Meşedi Yolçu, Bayramgulu ve Yusif'i şehirde olup bitenleri öğrenmeleri için şehre gönderir. Çar hükümetinin İran Şahı'na yazdığı mektup üzerine İran Şahı hanlara ülkeye giren tüm yabancıları yakalama emri verir. Bunun üzerine Meşedi Yolçu ve Bayramgulu yakalanıp hapsedilir, Yusif ise kaçıp kurtulur. Süleyman, bir dilenci kılığına girip arkadaşlarını kurtarır.

III.2.8.3.3. Süleyman'ın Tebriz Valisi Misir Han'la Mücadelesi:

İran Şahı, kaçakların zindandan kaçırıldığını duyar ve çok kızar. Hanların hepsini toplayan Şah, kaçakları kurtaran kişinin hemen bulunmasını emreder. Misir Han, bu işi üzerine alır. Bir dilenci kılığında şehirde gezmekte olan Süleyman'la karşılaşan Misir Han, dilenci kılığındaki Süleyman'ı öldürmek isterken, Süleyman onu öldürür.

III.2.8.3.4. Süleyman'ın İran'da Hapsedilmesi ve Kaçak Kerem Tarafından Kurtarılması:

Süleyman, İran'da yerleşik hayata geçmiş olan Kaçak Kerem'i görmeyi çok istemektedir. Bu yüzden dilenci elbiseleriyle Tebriz'e gider. Şah, askerlerine şehre giren bütün yabancıların yakalanması emrini verir. Bu emir üzerine askerler Süleyman'ı yakalarlar, Şah tarafından hapse atılan Süleyman; Kerem'den yardım ister, Kerem Şahı ikna ederek Süleyman'ı serbest bırakır.

III.2.8.3.5. Süleyman'ın Türkiye Sınırındaki Mücadelesi:

Süleyman, grubunu da alarak İran'dan Türkiye'ye geçerek Bitlis'e gelir. Bitlis'te babası da Gencebasarlı olan Paşa Bey, Süleyman'ı ve arkadaşlarını himayesi altına alır.

Azerbaycan’da olayların yatıştığını öğrenene kadar kaçaklar, Paşa Bey’in himayesinde Bitlis’te yaşarlar. Bu süreçte Yusif; Süleyman’ın kız olduğunu öğrenir ve Gülsüm’le Yusif Şemkir’e dönünce evlenme kararı alırlar. Süleyman ve grubu Azerbaycan’daki gelişmelerin kendilerinin ülkeye dönmelerine müsait hale geldiğini öğrenince Azerbaycan’a geçmek üzere yola çıkarlar. Türkiye sınırından geçerken Türk askerleri ile mücadeleye girerler. Bu mücadelenin sonunda Yusif ölür.

III.2.8.4. KAHRAMANIN SONU

Kaçak Süleyman hikâyesinin sonu kahramanın ortaya çıkıp, yurduna dönmesi ile bitmektedir. Kaçak Süleyman, arkadaşlarıyla birlikte Şemkir’e geri döner. Kimse erkek kılığındaki Gülsüm’ü tanımaz. Gülsüm, kız kıyafetlerini giyince de kaçaklar onu tanımaz. Kaçaklara kendisinin kız olduğunu açıklayan Gülsüm ve arkadaşlarının sağ salim dönmeleri şerefine ailesi bir meclis kurar, mecliste eğlenilir ve âşıklar şiirler okurlar.

III.2.9. GANDAL NAĞI HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Gandal Nağı hikâyesi, Heyyat Mirze (Mirzayev Mirze Abbasgulu oğlu) tarafından yaratılmış bir hikâyedir. Ancak hikâye Âşık Mehemmed Rzayev'den derlenip yazıya geçirilmiştir. Bizim çalışmamızda kullandığımız bu hikâye Rüstem Rüstemzade tarafından toplanarak onun “Yeddi Dastan” ve “Köroğlu Neveleri” adlı kitaplarında yayımladığı Gandal Nağı adlı hikâye metnidir. Bu metne göre Gandal Nağı hikâyesinin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.9.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.9.1.1. Yer:

Gandal Nağı hikâyesinde kahramanın yaşadığı yer belirtilmemektedir.

III.2.9.1.2. Zaman:

Hikâyede olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte hikâyede işlenen konular çerçevesinde olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın işgali altında bulunduğu XVIII.-XIX. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.9.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

Gandal Nağı'nın anne ve babası vefat etmiştir; onun kardeşi Nebi'den başka kimsesi yoktur. Nağı ile Nebi geçim sıkıntısı çekerler. Onların evlerinde; yüzü olmayan iki takım yatak ve yorganları, bir kara ibrikleri ve bir de kazanları vardır. Geçimlerini tek bir öküz vasıtasıyla sağlayan bu iki kardeş; öküzle ormandan odun getirip satar, toprak sürer, ona buna iş yaparlar. Öküzleri köyde baş gösteren bir salgın hastalıktan ölünce, kardeşler başkalarının yanında çalışmak zorunda kalırlar. Gandal Nağı'nın kardeşi Nebi on üç yaşında bir gençtir.

III.2.9.1.4. Gandal Nağı:

III.2.9.1.4.1. Gandal Nağı'nın Doğumu:

Gandal Nağı'nın doğumu hakkında hikâyede bilgi verilmemiştir, sadece mücadelelere başlamadan önce kahramanın on beş yaşında olduğu belirtilmektedir.

III.2.9.1.4.2. Gandal Nağı'nın Eğitimi:

Gandal Nağı'nın eğitimiyle ilgili hikâyede herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

III.2.9.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.9.2.1. Gandal Nağı'nın Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

Nağı, öküzleri ölünce Hacı İsahan Ağa'nın yanında çalışmaya başlar. Ağasının hakkını vermediği Nağı, Gürcistan'da hizmetinde bulunduğu Hacı Gehreman'ın yardımıyla Hacı İsahan Ağa'nın sürüsünden hakkı kadar koyunu alır. Koyunları çalınan Hacı İsahan Ağa, mahalli polis amirine Gandal Nağı'yı yakalatıp Sibir'e sürdürür. Sibir'den kaçan Nağı, hükümet adamları tarafından tekrar yakalanmamak için kaçak düşer.

III.2.9.2.2. Gandal Nağı'nın Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.9.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

Gandal Nağı, önce Derbend'e, sonra Zagatala'ya gider; en sonunda Eldar Bölgesine yerleşir.

III.2.9.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

Gandal Nağı, Eldar bölgesine gelince Kaçak Emir Ehmed'in evine gider. Kaçak Emir Ehmed ile birlikte hareket etmeye karar verirler. Nağı, kardeşi Nebi'yi yanına çağırıp grubuna katar. Nağı'nın şöhretini duyan Garasuçulu Kaçak Deli Ali, Nağı'yı merak eder ve onu kendi grubuna getirtir. Böylece iki kaçak grubu birleşirler. Ancak bir müddet sonra Deli Ali bir at meselesi yüzünden Nağı'ya kırılır ve iki grup yollarını ayırırlar. Gandal Nağı'nın dayısı Bidalı İsmayıl onun grubuna katılan kaçaklardandır. Hikâyede bu kaçakların dışında Seyid Rüstem ve Nesib'in adları geçmektedir.

III.2.9.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.9.3.1. Gandal Nağı'nın Çoban Dağında Beyler, Ağalar ve Hükümet Adamları ile Mücadelesi:

Nağı, Çoban Dağında Gence'den Cahangir Bey, Tovuz'dan Mahalli Polis Amiri Şehniyar Bey, Zelem'den Behram Bey, Gazah'dan İriyot Bey ve Hacı İsahan Ağa'nın gruplarıyla mücadele eder. Mücadele esnasında Cahangir Bey ve Şehniyar Bey yaralanır, Muhtar Musa ile Nağı'nın dayısı Bidalı İsmayıl ölürler. Nağılar, üzerlerine gelen askerleri etkisiz duruma getirirler.

III.2.9.4. KAHRAMANIN SONU

Nağı'nın sonu hikâyede tam olarak belirtilmemiştir. Gandal Nağı ve grubu, Çoban Dağı'ndaki mücadeleden sonra Seyid Rüstem'in teklifiyle yakınlarda bir

düğünde bulunan Âşık Mirze'yi yanlarına getirtirler. Onlar, âşığın okuduğu şiirlerle dinlenirler, âşığı getirdikleri düğüne bırakırlar, Âşık Mirze da düğünde Nağı hakkında şiirler okumaya devam eder.

III.2.10. KAÇAK YUSUF HİKÂYESİNİN EPİZOTLARININ İNCELENMESİ:

Kaçak Yusuf hikâyesinin elimizde iki versiyonu vardır. Bu versiyonlardan ilki Nizami Memmedcanlı ve Avtandil Ağbaba tarafından; Âşık İsgender Ağbabalı'dan toplanan ve “Ağbaba Fonklorundan Nümuneler” adlı kitapta yayınlanan versiyondur. İkincisi ise; Tacir Semimi tarafından toplanıp; “Ayırdılar Ağbaba'dan” adlı kitapta yer alan ve yine Âşık İsgender Ağbabalı tarafından anlatılmış olan diğer bir versiyondur. Biz incelememizde Nizami Memmedcanlı ve Avtandil Ağbaba tarafından toplanan hikâye versiyonunu “İ.A₁” ve Tacir Semimi'nin topladığı versiyonu “İ.A₂” şeklinde adlandırarak ele aldık. Buna göre Kaçak Yusuf hikâyesinin yapısal incelemesi şu şekildedir:

III.2.10.1. KAHRAMANIN VE AİLESİNİN TANITIMI:

III.2.10.1.1. Yer:

İ.A₁ versiyonunda; Kaçak Yusuf'un ve ailesinin Ağbaba bölgesinin Göllü köyünden; İ.A₂ versiyonunda ise sadece Göllü köyünden olduklarının belirtilmesi ile hikâye başlamaktadır.

III.2.10.1.2. Zaman:

Kaçak Yusuf hikâyesinin her iki versiyonunda da olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte hikâyede işlenen konular çerçevesinde olayların gerçekleştiği zamanın, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nın işgali altında bulunduğu XVIII.-XIX. yüzyıllar olduğunu söylemek mümkündür.

III.2.10.1.3. Anne, Baba ve Kardeşler:

İ.A₁ versiyonu Yusuf'un babasının tanıtımı ile başlar. Yusuf'un babası Hacı oğlu Memmed'dir. O, Ağbaba'nın farklı adamlarından biridir. Onun malı varlığı yoktur, ancak o kimsenin önünde eğilmeyen bir adamdır.

Bu versiyonda yer alan Yusuf'un diğer bir yakını ise Ömer adlı kardeşidir.

İ.A₂ versiyonunda da Yusuf'un babası Memmed'tir. Memmed'in iki oğlu vardır, bunların büyüğünün adı Ömer, küçüğünün adı ise Yusuf'tur. Ömer de Yusuf da çok yiğit gençlerdir.

III.2.10.1.4. Yusuf:

III.2.10.1.4.1. Yusuf'un Doğumu:

İ.A₁ versiyonunda “Birgün Memmed’in bir oğlu olur. Akrabaları toplanıp çocuğun adını Yusuf koyarlar” şeklinde Yusuf’un doğumundan bahsedilmekte, Kaçak Yusuf’un mücadelelere atılırken 18 yaşında olduğu belirtilmektedir. İ.A₂ versiyonunda ise Yusuf’un doğumuna yer verilmemiştir.

III.2.10.1.4.2. Yusuf'un Eğitimi:

Kaçak Yusuf hikâyesinde kahramanın eğitimi hakkında her iki versiyonda da herhangi bir bilgi verilmemiştir.

III.2.10.1.4.3. Yusuf'un Diğer Özellikleri:

İ.A₁ versiyonuna göre Yusuf, komşu çocukları arasında korkusuzluğu, cesareti ve kuvvetiyle kendini gösterir. Çocukken oynadığı oyunlarda her zaman haklının hakkını gözetir. Yusuf, kimsenin oyunbozanlık yapmasına izin vermez. Kendinden güçsüzleri koruyan Yusuf, haksızlık edenleri cezalandırır. O; Ahalkelek, Hosbiya, Borçalı Oyuğu, Kars, Çıldır ve Garayazı’da herkesin kendisinden bahsedeceği kadar ün kazanır.

Yusuf bekârdır, nişanlı bir kız olan Medine’yi sever, ancak Medine’yi başkası ile evlendikten sonra, onu kaçıır. Yusuf’un, Hacıveli adlı bir de oğlu vardır.

İ.A₂ versiyonuna göre ise Yusuf, Tepeköylü Gulu Ağa’nın kızı ile evlidir. Sonradan Musa adlı bir gencin karısı olan Sulatanabatlı Ali Ağa’nın kızı Medine’yi kaçıır.

III.2.10.2. KAHRAMANIN KAÇAK DÜŞMESİ:

III.2.10.2.1. Yusuf'un Kaçak Düşmesinin Nedenleri:

İ.A₁ versiyonunda Yusuf’un Mirze Bey’in oğlu Musa’nın nişanlısı olan Medine’yi sevmesi, Medine ile ilişkisinin yanlış anlaşılması, Mirze Bey’in mahalli polis amirini Yusuf’un üzerine göndermesi, Yusuf’un kardeşinin Mirze Bey’in tuttuğu üç adam tarafından öldürülmesi kaçak düşmesinin nedenleri olarak verilmektedir.

İ.A₂ versiyonunda ise Yusuf’un kaçak düşmesinin nedenleri üzerinde durulmamakta sanki Yusuf birden bire kaçak düşmüş gibi gösterilmektedir.

III.2.10.2.2. Yusuf'un Kaçak Düşmesinin Sonuçları:

III.2.10.2.2.1. Bir Yere Yerleşmesi:

Hikâyenin İ.A₁ ve İ.A₂ versiyonlarının her ikisinde de Yusuf, kaçak düştükten sonra Öysüz'e gider.

III.2.10.2.2.2. Bir Grup (Çete) Oluşturması:

İ.A₁ versiyonunda Yusuf'un kaçak düştüğünde yanında sürekli fikirlerine başvurduğu Asdan Ağa vardır. Asdan Ağa'nın dışında Allahyar Bey, Kerem, Semed Ağa, Hemid ve Halay Bey hikâyede Yusuf'un grubunda yer alan ve isimleri verilen kaçaklardır. Bu kaçakların dışında Pembekli Pertalı Sefer'i de Yusuf, kendisi yiğitliğini duyarak görmeye gider ve grubuna katar.

İ.A₂ versiyonunda ise Yusuf'un grubundaki kişiler olarak olaylarda Allahyar, Asdan Ağa, Hemid, Halay Bey ve kendisinin grubuna kattığı Pertalı Sefer'in isimleri geçmektedir.

III.2.10.3. KAHRAMANIN MÜCADELELERİ:

III.2.10.3.1. Yusuf'un Göllü'de İsmayıl Bey'le Mücadelesi:

İ.A₁ ve İ.A₂ versiyonlarında askerler tarafından her yerde aranan Yusuf, Göllü'ye ailesini görmeye gelir, evlerinde hiçbir şeyin kalmadığını görür. Yolda İsmayıl Bey'in dükkânına uğrar, onu öldürmez ancak kumaş alıp gider. İsmayıl kumaşların parası yerine Yusuf'un evine gelip evin önündeki katırı götürür. Yusuf, bir sonraki gün İsmayıl'ın dükkânına tekrar gelir ve yeni bir şeyler alıp önceden aldıkları da dâhil olmak üzere aldıklarının hepsinin parasını öder ve İsmayıl yaptığından utanır.

III.2.10.3.2. Yusuf'un Ömerölen'de Musa ve Mirze Bey'le Mücadelesi:

İ.A₁ ve İ.A₂ versiyonlarında Yusuf, kardeşinin ölümünün öcünü almak için Allahyar'la birlikte Mirze Bey'in evine gelir. Mirze Bey ve oğullarının Ömerölen'de olduklarını öğrenir. Yusuf, önce Musa'yı, sonra da Mirze Bey'i öldürür. .

III.2.10.3.3. Yusuf'un Garadağ'da Hükümet Askerleri ile Mücadelesi:

İ.A₁ versiyonunda Yusuf arkadaşlarını bırakıp tek başına Kars'a gider. Kars'ta Ehmed adlı arkadaşından kurşun almak ister. Yusuf'un Ehmedlerde olduğunu öğrenen komşusu casus Paşa hükümet askerlerine haber verir. Onlar, Yusuf'u Ehmed'in evinde bulana kadar Yusuf kaçır. Polis komutanı, askerlerin komutanlarına çok kızar ve

Yusuf'un peşine düşmelerini ister. Askerler, Garadağ'da Yusuf'a yetişirler. Yapılan mücadelede Yusuf, askerleri etkisiz hale getirir.

III.2.10.3.4. Yusuf'un Appa Gölünde Deli Uryadnik ile Mücadelesi:

İ.A₁ versiyonunda Polis komutanı askerleri yenik düşünce Çerkez oğlu Hesen'i diğer adıyla Deli Uryadnik'i Yusuf'u öldürmesi için onun arkasından gönderir. Yusuf, Deli Uryadnik'i öldürmemek için ne kadar dirense de o uyarıları dinlemeyince Yusuf'lar tarafından öldürülür.

III.2.10.3.5. Yusuf'un Sahak ile Mücadelesi:

İ.A₂ versiyonunda Sahak adlı bir Ermeni casus, hükümetin Yusuf'u öldürecek çok miktarda mükâfat vereceğini öğrenir. O, hükümetin vereceği mükâfatı almak için yanına yirmi, yirmi beş tane de adam toplayarak Yusuf'ların evine gelerek onun ailesine zarar verir. Bunun üzerine Yusuf, onu yaralar, o da kaçıp gider.

III.2.10.3.6. Yusuf'un Kinikor ile Mücadelesi:

İ.A₂ versiyonunda Kinikor adlı bir Ermeni Yusuf'u öldürecek çok miktarda mükâfat vereceklerini öğrenir. Bu mükâfatı elde etmek için o, yanına on on beş adam alıp Baytar'a gelip bir dostunun evine tek başına gelen Yusuf'u adamlarıyla kuşatır. Nebi, onları etkisiz hale getirir, Kinikor'u öldürüp diğer adamları dağıtır.

III.2.10.3.7. Yusuf'un Göllü'de Köy Muhtarı ile Mücadelesi:

İ.A₁ versiyonunda Yusuf, köyün muhtarının hasta olduğu için ücretsiz çalışmaya gidemeyen Mırh Hemze'yi dövdüğü sırada Göllü'ye gelir. Yusuf, muhtarı etkisiz hale getirir, ancak onu öldürmez.

III.2.10.3.8. Yusuf'un Göy Çeşme'de Polis Komutanı ile Mücadelesi:

İ.A₁ versiyonunda polis komutanı Yusuf'un Göllü'de olduğunu öğrenir, askerleri ile gidip Yusuf'u ve grubunu kuşatır. Yusuf'lar grubu dağıtır, ancak onların ardından yeni yeni askerler gelir, zor durumda kalan Yusuf'lar, Sarı Çayır tarafından kaçıp giderler.

III.2.10.3.9. Yusuf'un Derbend'te Veli, Hacı ve İsa adlı Kalaycılarla Mücadelesi:

İ.A₁ versiyonunda Yusuf, kardeşi Ömer'i Mirze Bey'den altın alarak öldüren kalaycıları bulmak için Asdan Ağa ile Derbend'e gider. Yusuf, Veli, Hacı ve İsa adlı kalaycıları öldürüp kardeşinin öcünü alır.

İ.A2 versiyonunda ise Yusuf, Asdan Ağa ile birlikte kalaycılardan öğ almak için Dağıstan'a gider. Onlar, Ömer'i öldüren Hacı ile Osman adlı kalaycıları öldürürler.

III.2.10.4. KAHRAMANIN SONU

İ.A1 versiyonunda Öysüzlü Heyder, uzun zamandır muhtar olmak istemektedir. O, polis komutanı ile Yusuf'un yerini kendilerine bildireceğine dair anlaşır. Yusuf'lar bu sırada Öysüz'de Sefer'in evindedirler. Bunu öğrenen Heyder, durumu polis komutanına haber verir. Askerler, her yerden onlara saldırırlar. Bunun üzerine Asdan Bey, Gürcistan'a gitmeyi önerir; ancak Yusuf bunu kabul etmez. Asdan Bey ve Halay Bey mücadeleyi bırakıp, onlardan ayrılarak Gürcistan'a giderler. Onlar gittikten sonra askerler Kerem, Allahyar ve Yusuf'u vururlar. Polis komutanı Elleryok'a haber gönderip Yusuf'un yanına köyün yaşlılarını çağırır. Elleryoklu Bayram Ağa, Yusuf'u yaralı halde alıp evine götürür. Mirze Bey'in oğlu İbrahim onu yattığı yerde hançerlemek ister; ancak polis komutanı ona engel olur, sonunda Yusuf'u zehir içirerek öldürürler.

Ağbaba, Borçalı, Kars ve Ahalkelek'in halkları Yusuf'u Göllü'de Allahyar'ın mezarının yanında defnederler. Yusuf'un dostları ve oğlu Hacıveli onların kanlarını yerde bırakmayacaklarına ve düşmanlardan intikam alacaklarına dair bu iki mezarın başında yemin ederler.

İ.A2 versiyonunda da Kaçak Yusuf hikâyesinin sonu hemen hemen aynı şekilde bitmektedir.

IV. BÖLÜM: AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ ŞİİRLER

IV.1. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN

İNCELENMESİ:

Çalışmamızın bu bölümünde, kaçak hikâyelerinin epizotlarının incelemesini yaparken ortaya koymuş olduğumuz “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarına bağlı olarak hikâyelerde okunmuş olan şiirleri ele almaya ve her hikâyeye ile ilgili şiirlerin belli başlı özelliklerini tablolandırmaya çalıştık. Bu doğrultuda hikâyelerin epizot yapılarını ele alırken izlemiş olduğumuz Semed Ağa, Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf sıralamasını takip ederek, her hikâyenin şiirlerini epizotlara bağlı olarak ele aldık ve son olarak kaçak hikâyelerinde yer alan şiirlerle ilgili genel tespitlerde bulunduk.

IV.1.1. SEMED AĞA HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ:

Semed Ağa hikâyesinde “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, “kahramanın kaçak düşmesi” ve “kahramanın mücadeleleri” epizotlarına bağlı olarak herhangi bir şiir okunmamıştır. Bu hikâyede sadece “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuş şiirler bulunmaktadır.

IV.1.1.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hikâyede Semed Ağa’nın ve ailesinin tanıtımına dair herhangi bir şiir bulunmamaktadır.

IV.1.1.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hikâyede Semed Ağa’nın kaçak düşmesi ile ilgili şiir bulunmamaktadır.

IV.1.1.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hikâyede kahramanın mücadeleleri ile ilgili şiir yer almamaktadır.

IV.1.1.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hikâyenin sonunda Âşık Şenlik’in Kadı Efendi’nin sorduğu sorular doğrultusunda iki ayrı dörtlük ve bir duraksız, 11 heceli, abab cccb, dddb, eeeb, fffb şeklinde kafiyelenmiş ve her bir kıtasında Semed Bey’in ve arkadaşlarının tanıtımının yapıldığı “efendim” redifli bir koşma vardır.

Diğer iki dörtlükten biri kaçakların Koroğlu’nu örnek aldıklarını anlatan; abab kafileyi, 11 heceli; diğeri ise aaab kafiyeli, 11 heceli Semed Ağa ve adamlarının eşi

benzeri olmadığını anlatan bir dörtlükten ibarettir. Bu iki dörtlük de birer Şir parçasından kopmuő gibidir.

IV.1.1.5. Samed Ağa Hikâyesinin Őirlerinin Değerlendirmesi:

Samed Ağa hikâyesinde 3 adet Şir bulunmaktadır. Bu Őirlerin üçü de “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuş Őirlerdir.

Hikâyedeki Őirlerden birisi koşma nazım Şekli ile okunmuş bir Şir; diğer ikisi ise müstakil birer kıtadır. Samed Ağa hikâyesinde geçen Őirlerin üçünü de Âşık Şenlik okumuştur. Okunan bu üç Őirden nazım Şekli koşma olan Şir redifli; kıtalar ise redifsiz ve nakaratsız okunmuş olan Őirlerdir. Bu hikâyede geçen Őirlerden bir tanesi 5 kıtadan diğer ikisi ise birer kıtadan ibarettir. Samed Ağa hikâyesinin Őirlerinden 2 tanesinin ilk kıtası “abab”, bir tanesininki ise “aaab” Şeklinde kafiyelenmiştir. Hikâyede geçen 3 Şir de araya nesir parçaları sokulmadan bütün olarak okunmuş Őirlerdir.

Samed Ağa hikâyesinde okunan Őirlerin üçü de “kahramanın tanıtımını yapmak” amacıyla okunmuştur.

SEMED AĞA HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

Şiir No	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Kıta Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	Kahramanın Sonu	Koşma	Duraksız	11'li (Düzensiz)	abab/cccb/dddb/eeeb/fffb	“efendim”	-	5	Âşık Şenlik	Kahramanın tanıtımını yapmak
2	Kahramanın Sonu	-	Duraksız	11'li	abab	-	-	1	Âşık Şenlik	Kahramanın tanıtımını yapmak
3	Kahramanın Sonu	-	Duraksız	11'li	aaab	-	-	1	Âşık Şenlik	Kahramanın tanıtımını yapmak

IV.1.2. TANRIVERDİ HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ:

Tanrıverdi hikâyesinde “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarına bağlı olarak şiirler okunmuş; “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” ve “kahramanın kaçak düşmesi” epizotlarına bağlı olarak herhangi bir şiir okunmamıştır.

IV.1.2.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Tanrıverdi’nin H.B₁ ve H.B₂ versiyonlarında kendisinin ve ailesinin tanıtımı ile ilgili şiir bulunmamaktadır.

IV.1.2.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hikâyenin H.B₁ ve H.B₂ versiyonlarında Tanrıverdi’nin kaçak düşmesi ile ilgili şiir bulunmamaktadır.

IV.1.2.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV.1.2.3.1. Tanrıverdi’nin Gürcistan’da Gürcistan Prensi ve Hükümet Askerleri ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Hikâyenin her iki versiyonunda da Tanrıverdi, Gürcistan seferine çıkmadan önce Gürcistan’a gitme isteğini arkadaşlarına bildirmek amacı ile duraksız, 8 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb şeklinde olan, “gerek” redifli bir “geraylı” okur. Hikâyenin H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi, grubuyla Gürcistan’a Kalaktion’un evine gelir. Gürcistan ordu komutanı, Kalation’u çağırıp evde kaçak beslediği için döver. H.B₂ versiyonunda ise Tanrıverdi, kaçak düşmeden önce Gürcistan ordu komutanının yanında çalışır ve ondan zulüm görür, hakkını alamaz. Her iki versiyonda da bu sebepler üzerine Tanrıverdi, arkadaşlarına 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip, “-sa goymaram” redifli, üç kıtalık bir koşma okuyarak ondan öç alma isteğini dile getirir.

Bunu öğrenen Tanrıverdi ve grubu, ordu komutanının hayvan sürüsünü önlerine katıp Kalaktion’un kan parası diye götürüp yoksullara dağıtırlar. Ordu komutanı, durumu mahalli polis amirine haber verir, yapılan mücadeleyi Tanrıverdiler kazanırlar.

Tanrıverdi’nin H.B₂ versiyonunda ise o, grubu ile yanında bir zamanlar çoban olarak çalıştığı ordu komutanından öcünü almak için Gürcistan’a gider. Tanrıverdi, ordu komutanının hayvan sürüsünü, onda kalan hakkının karşılığı olarak, alır; ordu komutanı durumu polis komutanına bildirir, polis komutanı da kumandanlarını Tanrıverdi’nin üzerine gönderir. Yapılan mücadelede Tanrıverdi ve grubu onları dağıtır.

Tanrıverdi, Gürcistan ordu komutanının hayvanlarını önüne katarak; H.B₁ versiyonunda Kalaktion'un kan parasının karşılığı; H.B₂ versiyonunda ise kendi hizmetinin karşılığı olarak götürür. Bunun üzerine ordu komutanı ve adamları ile aralarında mücadele başlar. Mücadele esnasında Tanrıverdi, H.B₁ versiyonunda kaçaklara yapmaları gerekenleri açıklamak; H.B₂ versiyonunda ise askerleri görüp kaçmak isteyen kaçaklara cesaret vermek için duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş üç kıtadan ibaret birer koşma söyler.

Hikâyenin her iki versiyonunda da Tanrıverdi; okuduğu duraksız, 8 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca şeklinde olan, “-ı goyma goyma” redifli üç kıtalık bir geraylı ile düşmanların kaçışını ve arkadaşlarından yapmalarını istediklerini dile getirmektedir.

IV.1.2.3.2. Tanrıverdi'nin Ağalar, Beyler ve Hükümet Adamları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi, köyü Bozalğanlı'ya gider. Süleyman Bey başına gelenleri valiye bildirip, Gence Valisi'nden Tanrıverdi'nin yakalanmasını ister. Vali, her yerden adam çağırır ve Tanrıverdi'nin üzerine gelir. H.B₂ versiyonunda da Tanrıverdi'nin üzerine beyler, ağalar ve hükümet atlıları gelmektedir. Ancak bu versiyonda onlar kendi istekleri ile Tanrıverdi'nin üzerine gelirler. Tanrıverdi hikâyesinin bu mücadelesine bağlı ilk şiir geraylı şeklindeki, duraksız, 8 heceli, H.B₁ versiyonunda abab cccb dddb kafiye düzeninde; H.B₂ versiyonunda ise xaxa bbba ccca düzeninde olan üç kıtalık şiirdir.

IV.1.2.3.3. Tanrıverdi'nin Bağırnap'da Hükümet Askerleri ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

H.B₂ versiyonunda Mehemedeli Bey denen adam Tanrıverdi'nin yaralı olarak kaldığı yeri öğrenip askerlere haber verir, askerler Tanrıverdileri kuşatırlar. Bu durum karşısında Tanrıverdi duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, “-ı kamandar” redifli üç kıtalık bir koşma okuyarak, askerleri kücümser. Aynı şiir; “-ı ağalar” redifli ile birlikte H.B₁ versiyonunda Tanrıverdi tarafından kendisini evinde kuşatan hükümet atlılarına karşı söylenmiştir.

IV.1.2.3.4. Tanrıverdi'nin Polis Komutanı Hüseyin Bey ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

H.B₁ ve H.B₂ versiyonlarının ikisinde de Polis komutanı Hüseyin Bey, Tanrıverdi'yi yakalamak için sürekli planlar yapar, köylere askerlerini doldurup Tanrıverdi'yi ele vermedikleri için köylülere işkence eder. H.B₁ versiyonunda bir köylü bu durumu Tanrıverdi'ye bildirir. Tanrıverdi, olup biteni öğrenmek için o adamla birlikte Tovuz'a gider. Olup biteni öğrenip geri gelir. H.B₂ versiyonunda ise, köyde olup bitenleri duyar. Her iki versiyonda da duraksız, 8 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca şeklinde olan, üç kıtalık bir geraylı okur.

Bu şiirden sonra Tanrıverdi, duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb kafiye düzeninde olan, H.B₁ versiyonunda “Çıhart bu goşunu, incitme kendi” nakaratlı; H.B₂ versiyonunda ise “-i incitme kendi” redifli üç kıtalık bir koşma daha okuyarak polis komutanı Hüseyin Bey'den askerleri köyden çıkarmasını ister.

Tanrıverdi, H.B₁ versiyonunda komutanın kendisinin arkasından tekrar planlar yaptığını öğrenmesi, H.B₂ versiyonunda ise tekrar ona köylüleri incitmemesini söylemek istemesi üzerine Tovuz'a polis komutanının yanına gitmek ister. O; bu isteğini de arkadaşlarına duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip, “-mak isterem” redifli üç kıtalık bir geraylı okuyarak dile getirir.

Adamları ile Tovuz'a gelen Tanrıverdi, her iki versiyonda da Hüseyin Bey'e bürosunda iki şiir okur. Bu şiirlerin ikisi de duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip birincisi “meni”; ikincisi ise “-am men” redifli üçer kıtadan oluşan iki koşma okur.

Her iki versiyonda da polis komutanı ile görüşükten ve köylülerin incitilmeyeceğinin garantisini aldıktan sonra, Tanrıverdi köye gelir ve köylüleri toplayarak onlara; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip, “-ın kendçiler” redifli, üç kıtalık bir koşma ile köylüler hakkındaki görüşlerini dile getirir.

IV.1.2.3.5. Tanrıverdi'nin Ceyrañöl'de Mahmud Ağa ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Hikâyenin her iki versiyonunda da zenginlerin yaylaya gidip keyif sürdüklerini fakir fukara köylülerin ise köyde kaldıklarını gören Tanrıverdi; adamlarını beylerin ve ağaların hayvanlarını çalıp getirmeye gönderir. Tanrıverdi adamlarını gönderirken her iki

versiyonda da isteğini; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca ddda kafiye düzenine sahip, “-ın getirin” redifli dört kıtalık bir koşma ile dile getirir.

Tanrıverdi’nin adamları, beylerin ve ağaların hayvanlarını çalıp getirirken beylerin ve hükümet askerlerinin saldırısına uğrarlar. Zor duruma düştüklerinde Nesib, duraksız, 8 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca olan üç kıtalık “olaydı” redifli bir geraylı okuyarak kendilerine yardımcı olacak ve durumlarını Tanrıverdi’ye bildirecek bir dost arzuladığını dile getirmektedir.

Nesiblerin üzerine gelen grubun içinde Tanrıverdi ile dost olan kişiler de vardır. Bunlardan biri, Nesib’in okuduğu şiir üzerine Tanrıverdi’nin yanına giderek durumu Tanrıverdi’ye duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip bir koşma ile ona bildirir.

Nesiblerin yardımına gelen Tanrıverdi, Nesib’e seslenerek yapması gerekenleri ona 4+4 duraklı, 8 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca şeklinde olan, “-en kimdi?” redifli üç kıtalık bir geraylıyla anlatır.

Bu mücadele sona erdikten sonra da Tanrıverdi, hükümet adamlarının casuslarla işbirliği yaparak, kendisi hakkında yapmak istediklerini anlattığı duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip, “goyubdu” redifli üç kıtadan ibaret olan bir geraylı okur.

IV.1.2.3.6. Tanrıverdi’nin Bozalğanlı’da Çuğul Hesen ve Şemşed ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

H.B₁ versiyonunda polis komutanına Tanrıverdi’nin yerini bildiren ve polis komutanının askerlerine rehberlik eden kişiler, Çuğul Hesen ile Şemşed adlı casuslardır. Bu casuslar mahalli polis amirine Nebilerin Demircioğlu Musa’nın evinde kaldıklarını söyledikleri için mahalli polis amiri, Demircioğlu Musa’yı tutuklar. Bu yaptıkları karşısında Tanrıverdi, Çuğul Hesen ve Şemşed adlı casusları adamlarına öldürtür. Âşık Hüseyin, bu olayı duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca ddda eeea fffa kafiye düzenine sahip olan, altı kıtalık bir geraylı ile dile getirir. H.B₂ versiyonunda Tanrıverdi, köylülerle görüşükten sonra köye bir âşık gelir. Bu âşık da köylülerin başına gelenler için duraksız, 8 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca şeklinde olan, “-dolandı” redifli üç kıtalık bir geraylı okur. Bu versiyondaki şiirin birinci kıtası H.B₁ versiyonunda okunan şiir ile benzerdir, diğer iki kıtası ise tamamen farklıdır.

IV.1.2.3.7. Tanrıverdi'nin Gavrı Çayında Ali ve Beymurad ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

H.B₂ versiyonunda vali, Tanrıverdi'yi yakalamak için Gorus'tan Genceli Kar Gocaoğlu Ali'yi görevlendirir. Ali'nin valinin bürosunda tanıştığı Beymurad adlı Dağıstanlı genç, Ali'ye Tanrıverdi'yi yakalayabileceğini söyler. Bunun üzerine Ali ve Beymurad, Tanrıverdi'yi arayıp yakalamaya çıkarlar. Bu durumu anlayan Tanrıverdi ve adamları, onlara kimliklerini açıklamadan kendilerinin de Tanrıverdi'yi aramaya çıkan kişiler olduklarını söylerler. Tanrıverdi, ilk olarak onlara Tanrıverdi'nin kim olduğunu anlatmak için duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip üç kıtalık bir koşma okur. Tanrıverdi, Dağıstanlı Bey Murad'ın atının özelliklerini sorması üzerine; duraksız, 11 heceli, kafiye şeması xaxa bbba ccca şeklinde bir koşma ile atını ona tanıtır. Bu mücadeleyle ilgili olan şiirlerin hepsi H.B₁ versiyonunda da aynı şekilde yer almaktadır. Ancak bu versiyonda, bu şiirler bir mücadele esnasında değil; Dağıstanlı Lezgilerin Tanrıverdi'ye ihtiyatlı olması haberini getirdiklerinde okunur.

Sonunda Tanrıverdi kim olduğunu açıklayarak Dağıstanlı Beymurad'ı ve Ali'yi yakalar, bu esnada Nesib'e onların ölmesi gerektiğini ifade eden duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş bir geraylı okur. Bu şiir, H.B₁ versiyonunda bulunmamaktadır.

IV.1.2.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Tanrıverdi hikâyesinin H.B₁ versiyonunda, Tanrıverdi ve arkadaşları Poylu'ya gelirler, Poylu'da dostları Musa'nın yanına gitmeyi düşünürler. Yolda Poylu'dan Cinallar Karası denen bir adama rastlarlar. Adam onları evine, oğlunun düğününe, davet eder ve Musa'nın da orada olması gerektiğini söyler. Kaçaklar, Cinallar Karası'nın evine gelip Musa ile görüşüp düğüne katılırlar. Şiir; düğündeki âşıkların söylediği 7+8 duraklı (mısra sayılarında sorunlar olan), 15 heceli, aaaa bbbba cccca dddda eeeee şeklinde kafiyeleşmiş, “kimidi” redifi beş kıtalık muhammestir. Bu şiirde hikâyenin yaratıcısı olan âşığın adı da geçmemektedir.

H.B₂ versiyonunda ise Tanrıverdi, Beymurad'ı ve Ali'yi öldürdükten sonra yanlarına bir âşık gelir. Tanrıverdi âşıktan bir şiir okumasını ister. Âşık; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca ddda eeea fffa ggga şeklinde kafiyeleşmiş, “astanım” redifli yedi kıtalık bir geraylı okur.

IV.1.2.5. Tanrıverdi Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Tanrıverdi hikâyesinin iki versiyonunun toplamına bakıldığında, hikâyeye bağlı olarak 23 şiir okunduğunu görmekteyiz. Bu şiirlerin 20 tanesi her iki versiyonda da ortaktır. H.B₁ versiyonunda 1, H.B₂ versiyonunda ise 2 adet şiir farklılık göstermektedir.

Hikâyede yer alan şiirlerden 21 tanesi “kahramanın mücadeleleri” epizotuna, 2 tanesi ise “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuştur.

Tanrıverdi hikâyesine bağlı olarak okunan 23 şiirin, 11 tanesi koşma; 11 tanesi geraylı, 1 tanesi ise muhammestir. Hikâyede geçen 11 koşmanın 9 tanesi duraksız, 2 tanesi 6+5 duraklı; 11 geraylının 10 tanesi duraksız, 1 tanesi 4+4 duraklı; muhammes ise 16 heceli ve düzensiz 8+8 duraklıdır.

Tanrıverdi hikâyesinde yer alan şiirlerden 20 tanesi erkek kahramanlar, 2 tanesi âşıklar, 1 tanesi ise bilinmeyen bir kişi tarafından okunmuştur. Hikâyede kadın kahramanlar tarafından okunan şiir yoktur.

Hikâyede geçen şiirlerden 18 tanesi redifli, 1 tanesi versiyonun birinde redifli diğerinde nakaratlı, 2 tanesi ise hem nakaratsız hem de redifsiz okunmuştur.

Tanrıverdi hikâyesinde yer alan şiirlerden 19 tanesi 3, 1 tanesi 4, 1 tanesi 5, 1 tanesi 6 ve 1 tanesi de 7 kıtadan oluşmaktadır.

Hikâyede yer alan şiirlerden 2 tanesinin ilk kıtası “abab”; 18 tanesinin “xaxa”, 1 tanesinin “aaaa” şeklinde kafillendiği; 2 şiirin ise her bir versiyonda farklı olmak üzere ilk kıtasının her iki şekilde de kafiyelediği görülmektedir.

Tanrıverdi hikâyesinde yer alan 23 şiirden 15 tanesi araya nesir parçaları girmeden bütün olarak; 8 tanesi ise kıtalar arasına nesir parçaları sokularak okunmuştur.

Tanrıverdi hikâyesinde okunan şiirlerin okunuş amaçları değerlendirildiğinde şiirlerden 5 tanesinin “kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek”, 3 tanesinin “tehdit etmek”, 2’şer tanesinin “sefere çıkma isteğini dile getirmek”, “haber vermek” ve “mücadele övgüsü yapmak”, 1’er tanesinin de “kahramanın tanıtımını yapmak”, “öç alma isteğini dile getirmek”, “kaçakları uyarmak”, “küçümsemek”, “duyguları dile getirmek”, “yardım istemek”, “bilgi vermek”, “kahramanın atını tanıtmak” ve “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak” amacıyla okundukları görülmektedir.

TANRIVERDİ HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

Şiir No	Şiirin Yer Aldığı Varyant/ Versiyon	Şiirin Hangi Epizoda Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Kıta Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	abab/cccb dddb	“gerek”	-	3	Tanrıverdi	Sefere çıkma isteğini dile getirmek
2	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	“-sa goymaram”	-	3	Tanrıverdi	Öç alma isteğini dile getirmek
3	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa bbba ccca	-	-	3	Tanrıverdi	H.B1’de kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek H.B2’de cesaretlendirmek
4	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	xaxa bbba ccca	“-ı goyma goyma”	-	3	Tanrıverdi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
5	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	H.B1; abab cccb dddb H.B2; xaxa bbba ccca	-	-	3	Nesib	Kaçakları uyarmak
6	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	H.B1; “-ı ağalar” H.B2; “-ı kamandar”	-	3	Tanrıverdi	Küçümsemek
7	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	xaxa bbba ccca	“-anıbdı”	-	3	Tanrıverdi	Haber vermek
8	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	abab/cccb/dddb	H.B2; “-i incitme kenddi”	H.B1; Çıhart bu goşunu, incitme kendi	3	Tanrıverdi	Tehdit etmek
9	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	xaxa bbba ccca	“-mak isterem”	-	3	Tanrıverdi	Sefere çıkma isteğini dile getirmek
10	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa/bbba/ccca	“meni”	-	3	Tanrıverdi	Tehdit etmek
11	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa/bbba/ccca	“-am men”	-	3	Tanrıverdi	Tehdit etmek
12	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa/bbba ccca	“-ın kendçiler”	-	3	Tanrıverdi	Duyguları dile getirmek
13	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa bbba ccca ddda	“-ın getirin”	-	4	Tanrıverdi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
14	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	xaxa bbba ccca	“olaydı”	-	3	Nesib	Yardım istemek
15	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa bbba ccca	“-dadı”	-	3	Köylü	Haber vermek
16	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	4+4	8'li	xaxa bbba ccca	“-an kimdi?”	-	3	Tanrıverdi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek

17	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	xaxa/bbba ccca	“goyubdu”	-	3	Tanrıverdi	Bilgi vermek
18	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	H.B1 xaxa/bbba ccca ddda/eeea fffa H.B2; xaxa bbba ccca	H.B2; “-dolandı”	-	H.B1; 6 H.B2; 3	H.B1; Âşık Hüseyin H.B2; bilinmeyen bir âşık	Mücadele övgüsü yapmak
19	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa/bbba/ccca	-	-	3	Tanrıverdi	Kahramanın tanıtımını yapmak
20	H.B1, H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Duraksız	11'li	xaxa bbba ccca	H.B1; H.B2; “-dı”	-	3	Tanrıverdi	Kahramanın atını tanıtmak
21	H.B2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	Duraksız	8'li	xaxa bbba ccca	-	-	3	Tanrıverdi	Kaçaklara yapmaları gereklerini bildirmek
22	H.B1	Kahramanın Sonu	Muhammes	8+8 (düzensiz)	16'lı	aaaa/bbbbba cccca ddda eeeea	“kimidi”	-	5	Bilinmiyor	Hikâyeyi özetleyip sonlandırmak
23	H.B2	Kahramanın Sonu	Geraylı	Duraksız	8'li	xaxa bbba ccca ddda eeea fffa ggga	“astanım”	-	7	Bilinmeyen bir âşık	Mücadele övgüsü yapmak

IV.1.3. HACI TAĞI HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Hacı Tağı hikâyesinde “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” epizotuna bağlı olarak şiirlere yer verilmemiş; “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarına bağlı olarak şiirler okunmuştur.

IV.1.3.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hacı Tağı hikâyesinde, Hacı Tağı’nın kendisinin ve ailesinin tanıtımı ile ilgili şiir bulunmamaktadır.

IV.1.3.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hikâyede amcası Çırağ, Hacı Tağı’yı Mehman’a ekinlerini biçmeye götürmek ister. Hacı Tağı, başına geleceklere dair bir rüya gördüğü için Mehman’a gitmek istemez, gitmek istemeyişinin nedenini amcası Çırağ’a duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip olan üç kıtadan ibaret bir koşma okuyarak dile getirir.

Amcası Çırağ Hacı Tağı’yı dinlemez ve onu Mehman’a götürür. Onlar; Mehman’a gittiklerinde Nedir Bey’in adamları Çirkinoğlu Ali ve Avdırahman’ın hayvanlarını, onların tarlalarında otlattıklarını görürler. Bunun üzerine onlarla aralarında bir mücadele başlar. Bu arada Hacı Tağı ile Çirkinoğlu birbirleri ile atışır. Altı kıtadan ibaret olan bu atışmanın üç kıtasını Çirkinoğlu Ali, üç kıtasını da Hacı Tağı söyler. Hacı Tağı’nın söylediği üç kıta duraksız, 8 heceli, abab/cccb/dddb kafiyeli düzeninden oluşan, “Çirkin oğlu” redifli bir geraylıdır. Çirkinoğlu Ali’nin okuduğu üç kıta ise; duraksız, 8 heceli, abab/cccb/dddb kafiye şeması olan “-ersen Tağı” redifli bir geraylı şeklinde bir şiirdir.

Hacı Tağı, Avdırahman ve Çirkinoğlu Ali’yi öldürerek amcası Çırağ’ı da alıp evlerine gelir. Evdekilere amcası ile başlarına gelen olayları anlatır ve onlara köyden kaçması gerektiğini; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip, “-lere düştüm” redifli üç kıtalık bir koşma ile anlatır.

Annesi, Hacı Tağı’ya nereye gideceğini ve yerleşeceğini sorduğunda Hacı Tağı annesinin sorusuna; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca kafiye düzeni olan, “-a bilin” redifli, üç kıtadan oluşan bir geraylı ile cevap verir.

Hacı Tağı, akrabaları ile görüşüp Bozdağ’a gelir. Bozdağ’da kendisine bir kayanın arasında yatacak bir yer yapar. O, Bozdağ’dan arasına Şahpur’a gider. Bir gün yine Şahpur’a gidip dönerken, yolda Cavanşir adlı bir gençle karşılaşır. Hacı Tağı,

Cavanşir'in derdini sorar, Cavanşir de cevap verir. Bu karşılıklı deyişmede, Hacı Tağı ve Cavanşir üçer kıta şiir okurlar. Bu kıtalardan Hacı Tağı'nın da Cavanşir'in de okudukları şiirler; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb şeklinde kafiyeleşmiş, Hacı Tağı'nın "1 gezersin"; Cavanşir ise "-ma dilavar" redifli birer koşmadan ibarettir.

IV.1.3.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV.1.3.3.1. Hacı Tağı ile Cavanşir'in Şahpur'un Postasını Götüren Atlılarla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Hacı Tağı, Cavanşir'le karşılaştıktan sonra, ikisi birlikte Bozdağ'dan geçen Şahpur'un Postasını soyarlar. Bu sırada Hacı Tağı, postanın başında bulunan hazinedara, paraları kendilerine vermesini; duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb şeklinde ve üç kıtadan ibaret bir koşma ile bildirir.

IV.1.3.3.2. Hacı Tağı'nın Urum Hükümdarı ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Hacı Tağı'nın yolda tanışıp arkadaş olduğu Cavanşir'in kardeşi Cahan, Urum hükümdarı tarafından idam edilir. Hacı Tağı, Cavanşir'i grubuna katarken, ona Urum hükümdarından kardeşinin öcünü alacağına dair söz verir. Bu yüzden hikâyede yer verilen diğer bir şiir de Hacı Tağı'nın Urum hükümdarını öldürmeden önce, Cahan'ı neden öldürdüğünü sorgulayan; duraksız, 8 heceli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip, "-dın Cahanı" redifli üç kıtalık geraylıdır.

IV.1.3.3.3. Hacı Tağı'nın Zöhrab Han ve Adamlarıyla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Hacı Tağı; Urum hükümdarını öldürdükten sonra Cavanşir'le birlikte Şahpur'a Ehmed'in evine gelir. Ehmed, askerlerin her yerde onları aradıklarını ve şehre inmemeleri gerektiğini söyler. Hacı Tağı, onu dinlemez. Şehirde bir adam, Hacı Tağı'yı tanır. Hacı Tağı'nın adını duyan askerler her yerden Hacı Tağı'yı kuşatıp yakalarlar. Hacı Tağı, bu sırada Hacı Tağı olmadığını; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, "İnan (Aman, 1. kıtada), Zöhrab men Hacı Tağı deyilem!" nakaratlı, üç kıtadan oluşan bir koşma okuyarak, iddia eder.

Hacı Tağı'yı tanıyan kişi, onu yakalayan askerlerin lideri olan Zöhrab Han'dır. Zöhrab Han, geçmişte Hacı Tağı'dan yardım gördüğü için ona zarar vermez. Bu sırada onlar karşılıklı üçer kıta şiir söylerler. Bu şiirlerin ikisi de; duraksız, 11 heceli, kıtaları

abab/cccb/dddb şeklinde kafiyeleşmiş, Zöhrab Han'ınki “-sın gerek”; Hacı Tağı'nınki ise “-ı gezirem” redifli olan birer koşmadır.

IV.1.3.3.4. Hacı Tağı'nın Tacirlerle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Zöhrab Han, Hacı Tağı'dan İran topraklarından çıkıp gitmesini ister. O zamana kadar Hacı Tağı ile birlikte dolaşan Cavanşir de İran toprağında kalmak ister. Bunun üzerine Hacı Tağı ile Bozdağ'a gelerek sakladıkları Şahpur postasından aldıkları ve toprağa gömdükleri altınları çıkarıp paylaşırlar. Yolda tacirler onları soymak ister. Hacı Tağı, yaptıkları mücadelede tacirlere; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “-a bezingan” redifli bir koşma okur. Cavanşir, altınlardan kendi hissesini aldıktan sonra Hacı Tağı'dan ayrılır. Hacı Tağı ile Cavanşir, ayrılırken birbirlerine üçer kıtalık şiirler okurlar. Bu şiirler; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb kafiye şemasına sahip, Hacı Tağı'nın okuduğu şiir “-a Cavanşir”; Cavanşir'in okuduğu şiir ise “-esiyem men” redifli olan birer koşmadır.

IV.1.3.3.5. Hacı Tağı'nın Calal Bey ve Oğulları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Cavanşir'den ayrıldıktan sonra Hacı Tağı, Gumlu köyüne gelir. Gumlu köyünde Mehmedhesenlerin evinde yaşamaya başlar. Bir gün köyde düğün olur. Düğünde Hacı Tağı, at yarışını kazanmasını kabullenemeyen Calal Bey ve oğulları ile mücadele eder. Bu sırada Calal Bey ve Hacı Tağı birbirlerine meydan okuyarak karşılıklı olarak; duraksız, 11'er heceden oluşan, kafiye düzeni abab/cccb/dddb şeklinde olan üçer kıta okurlar. Koşma şeklindeki bu şiirlerden Hacı Tağı'nın söylediği koşma; “-ı Calal Bey” rediflidir.

Hacı Tağı'nın Calal Bey'i öldürüp kaçmasından sonra, hükümet adamları ona yardımcı olan Gumlulu Mehmedhesen'i yakalarlar. Hacı Tağı'ya Mehmedhesen'in yakalandığını karısı Savat Hanım; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb kafiye düzenine sahip, “verir Tağı” redifli üç kıtadan ibaret olan bir koşma ile haber verir. Bunun karşılığında Hacı Tağı da Savat Hanım'a cevap olarak; duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni abab/cccb/dddb şeklinde olan, “-ıf gelerem” redifli üç kıtalık bir koşma okuyarak, Mehmedhesen'i kurtaracağını anlatır.

Hacı Tağı, Mehmedhesen'i kurtarmak için valinin yanına giderek, valiye hesap soran; duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni abab/cccb/dddb şeklinde olan, “-a

goburnat” redifli bir koşma söyler. Vali, Hacı Tağı’dan korktuğı için hemen Mehemedhesen’i bıraktırır. Mehemedhesen’i sağ salim Gumlu’ya ulaştıran Hacı Tağı, Mehemedhesen’e; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb şeklinde kafiyelenmiş, “-leri gezir” redifli bir koşma okuyarak, memleketine gitmek için ayrılmak istediğini bildirir. Bunun karşılığında Mehemedhesen de ona gitmesi için izin verdiğini ve Hacı Tağı ile ilgili duygularını ifade eden; duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni yine abab/cccb/dddb şeklinde olan “-a her zaman” redifli üç kıtalık bir koşma ile cevap verir.

Hacı Tağı, Mehemedhesenlerden ayrılıp Göyceli’ye gelir. Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey’in, akrabalarından altı kişiyi yakalayıp hapsedtiğini öğrenir; Mamoy Bey’in yanına gelip; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip, “-a geldim” redifli üç kıtalık bir koşma okuyarak yakalananların serbest bırakılmasını ister.

IV.1.3.3.6. Hacı Tağı’nın Polis Memuru Ferruh Bey ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Mamoy Bey, uzun zamandır Hacı Tağı’dan kendisine yaptıklarının öcünü almak istemektedir. Hacı Tağı, bir gün köyden birileriyle Ağstafa’ya gelir. Bu durumu bir casus Mamoy Bey’e bildirir. Bu sırada Mamoy Bey’in yanında bulunan Ferruh Bey, Mamoy Bey’den kendisini Hacı Tağı ile mücadele etmeye göndermesini ister. Mamoy Bey, bunu kabul eder. Diğer taraftan askerlerin geldiğini, Hacı Tağı’ya da bildirirler. Hacı Tağı, adamlarına; duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb şeklinde olan, “olsun gerek” redifli bir koşma ile askerlere karşı yapmaları gerekenleri bildirir. Şiirin son kıtasında ise, ilk defa bineceğı Gara ata seslenir.

Hacı Tağı, Ferruh Bey ve adamlarını yakalar, onları art arda bağlayıp bir köylünün harmanını döndürür. Bu sırada Hacı Tağı, onlara hak ettiklerini böyle alacaklarını bildiren; 6+5 duraklı, 11 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb şeklinde olan, “-a bu gün” redifli bir koşma okur. Hacı Tağı, harmanı dövdürdükten sonra Ferruh Bey’e ve adamlarına yemek yedirir ve onlarla, onları kimin yolladığına dair sohbet eder. Hacı Tağı, içeriğini Mamoy Bey’e bildirmesi için Ferruh Bey’e; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip üç kıtalık bir koşma ile haber gönderir ve ondan Mamoy Bey’e bunu iletmesini ister.

IV.1.3.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Gence Valisi, Hacı Tağı'yı yakalayamayacağını anlayınca, onunla dost olmak ve onu böylece ortaya çıkmaya ikna etmek ister. Bunun için Hacı Tağı'ya, Ferruh Bey'le bir mektup gönderir. Mektubu alan Hacı Tağı, valinin yanına gitmeye karar verir. Valinin yanına gideceğini arkadaşlarına; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “-a gedirem” redifli üç kıtalık bir koşma ile bildirir.

Valinin yanına habersizce gelen Hacı Tağı; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “-ı gelmişem” redifli üç kıtalık bir koşma ile kim olduğunu açıklar.

Hacı Tağı, valinin ortaya çıkma teklifini kabul eder, onun yazdığı yazıyı Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey'e verip köyüne döner. Hikâyesinin sonu; Hacı Tağı'nın yaptıklarını anlatan cahannâme türündeki, 8+8 duraklı, 16 heceli, aaaa bbbba cccca dddda eeeea ffffa gggga şeklinde kafiyeleşmiş, “deyilir” redifli bir muhammesle biter.

IV.1.3.5. Hacı Tağı Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Hacı Tağı hikâyesinde 29 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin 7 tanesi “kahramanın kaçak düşmesi”, 20 tanesi “kahramanın mücadeleleri”, 2 tanesi ise “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuştur.

Bu 29 şiirden, 24 tanesi koşma; 4 tanesi geraylı, 1 tanesi ise düzensiz 8+8 duraklı, 16 heceli bir muhammestir. Koşmalardan 19'u duraksız, 5 tanesi ise 6+5 duraklıdır. Hikâyede yer alan dört geraylının ise dördü de duraksızdır.

Hacı Tağı hikâyesinde geçen şiirlerden 1 tanesi kadın kahramanlar, 27 tanesi erkek kahramanlar, 1 tanesi ise âşıklar tarafından okunmuştur.

Hikâyede geçen şiirlerden 24 tanesi redifli, 1 tanesi nakaratlı 4 tanesi ise ne redifli ne de nakaratlı okunmuştur. Şiirlerden 27 tanesi 3 kıtadan, 1 tanesi 5 kıtadan, 1 tanesi ise 7 kıtadan oluşmaktadır.

Hacı Tağı hikâyesinde yer alan şiirlerden 24 tanesinin ilk kıtasının “abab”, 4 tanesinin “xaxa”, 1 tanesinin ise “aaaa(a)” şeklinde kafiyeleştiği görülmektedir.

Şiirlerin 10 tanesi kahramanlar tarafından bütün olarak, 14 tanesi karşılıklı atışma şeklinde, 5 tanesi ise araya nesir parçaları sokularak okunmuştur.

Hikâyedeki şiirlerden 5 tanesi “meydan okumak”, 4 tanesi “duyguları dile getirmek”, 3'er tanesi “bilgi vermek”, “istekte bulunmak”, 2 tanesi “ikna etmek” ve 1'er

tanesi ise “kahramanın tanıtımını yapmak”, “sefere çıkma isteğini dile getirmek”, “kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek”, “küçüksemek”, “haber vermek”, tehdit etmek”, “yardım istemek”, “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak”, “hesap sormak”, “bir şeyin söylendiği gibi olduğunu iddia etmek”, “korkutmak” ve “teselli etmek” amacıyla dile getirilmiştir.

HACI TAĞI HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

Şiir No	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Dörtlük Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11’li	xaxa bbba ccca	-	-	3	Hacı Tağı	İstekte bulunmak
2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	-	8’li	abab/cccb/dddb	“Çirkin oğlu”	-	3	Hacı Tağı	Meydan okumak
3	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	-	8’li	abab/cccb/dddb	“-ersen Tağı”	-	3	Çirkinoğlu	Meydan okumak
4	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	6+5	11’li	xaxa/bbba/ccca	“-lere düştüm”	-	3	Hacı Tağı	Haber vermek
5	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	-	8’li	xaxa/bbba ccca	“-a bilin”	-	3	Hacı Tağı	Bilgi vermek
6	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	1’li	abab cccb dddb	“-ı gezersin”	-	3	Hacı Tağı	Bilgi vermek
7	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11’li	xaxa bbba ccca	“-ma dilaver”	-	3	Cavanşir	Bilgi vermek
8	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab cccb dddb	-	-	3	Hacı Tağı	İstekte bulunmak
9	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8’li	abab cccb/dddb	“-dın Cahanı”	-	3	Tanrıverdi	Hesap Sormak
10	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab/cccb/dddb	-	İnan Zöhrab men Hacı Tağı deyilem!	3	Hacı Tağı	İkna etmek
11	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab cccb dddb	“-sın gerek”	-	3	Zöhrab Han	İddia etmek
12	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab/cccb/dddb	“-ı gezerim”	-	3	Hacı Tağı	İkna etmek
13	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab cccb dddb	“-a bezingan”	-	3	Hacı Tağı	Korkutmak
14	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab/cccb/dddb	“-a Cavanşir”	-	3	Hacı Tağı	Duyguları dile getirmek
15	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab/cccb/dddb	“-iseyem men”	-	3	Cavanşir	Duyguları dile getirmek
16	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab/cccb/dddb	-	-	3	Calal Bey	Meydan okumak
17	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11’li	abab/cccb/dddb	“-ı Calal Bey”	-	3	Hacı Tağı	Meydan okumak
18	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab cccb dddb	“-ver Tağı”	-	3	Savat	Yardım istemek
19	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab cccb dddb	“-ıf gelerem”	-	3	Hacı Tağı	Teselli vermek
20	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab cccb dddb	“goburnat”	-	3	Hacı Tağı	Tehdit etmek
21	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab/cccb/dddb	“-leri gezir”	-	3	Hacı Tağı	Duyguları dile getirmek
22	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab/cccb/dddb	“-a her zaman”	-	3	Mehammedhes en	Duyguları dile getirmek
23	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11’li	abab cccb dddb	“-a geldim”	-	3	Hacı Tağı	İstekte bulunmak
24	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	abab cccb/dddb	“olsun gerek”	-	3	Hacı Tağı	Kaçaklara yapmaları

										gerekenleri bildirmek
25	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb	"-a bu gün"	-	3	Hacı Tağı	Küçüksemek
26	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb	-	-	3	Hacı Tağı	Meydan okumak
27	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb	"-a gedirem"	-	3	Hacı Tağı	Sefere çıkma isteğini dile getirmek
28	Kahramanın Sonu	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb	"-ı gelmişem"	-	3	Hacı Tağı	Kahramanın tanıtımını yapmak
29	Kahramanın Sonu	Muhammes	8+8 (düzensiz)	16'lı	aaaa bbbba cccca ddda eeeea fffa ggga	"deyilir"	-	7	Eynallı Eşref	Hikâyeyi özetleyip sonlandırmak

IV.1.4. GARAY SÖYÜN HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Garay Söyün hikâyesinde “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” epizotuna bağlı olarak şiir okunmamış; “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarına bağlı olarak ise şiirler okunmuştur.

IV.1.4.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Garay Söyün hikâyesinde Garay Söyün’ün ve ailesinin tanıtımı adına hiçbir şiire yer verilmemiştir.

IV.1.4.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler:

Garay Söyün hikâyesinde Garay Söyün’den önce kardeşi Elekber kaçak düşer. O, Yahşı’nın babası Memmed’i kurtarmak için Muhtar Kerbelayı Hesen’i öldürür. Bunun üzerine mahalli polis amiri tarafından yakalanarak Sibiry’a sürgün edilir. Ancak Elekber, üç ay sonra Sibiry’den kaçır. Bunu öğrenen mahalli polis amiri, Elekber’in evine gelir. Elekber’i evde bulamayınca ağabeyi Söyün’ü hiçbir gerekçe göstermeden tutuklar. Mahalli polis amiri ve adamları Söyün’ü de alıp geri dönerken bir ormanlıkta dinlenip bir şeyler yemeye karar verirler. Bu sırada Garay Söyün, mahalli polis amirine üç şiir söyler.

Bu şiirlerden birincisini Garay Söyün, ormanda dinlenen mahalli polis amirine devrin gidişatı ile ilgili fikirlerini söylemek üzere okur. Şiir; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca ddda eeea kafiye düzenine sahip, “-a neçennik” redifli beş kıtadan oluşan bir koşmadır. Garay Söyün; 6+5 duraklı, 11 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca şeklinde olan, “-lar benim” redifli koşmayı ise ormanda yemek yeyip de kendisine bir lokma bile vermeyen mahalli polis amiri ve adamlarının bu tavrına karşı söyler.

Bir müddet sonra onlar tekrar yola çıkarlar, yolda mahalli polis amiri oralarda Köroğlu’nun bir siperi olduğu hakkında duyduğu rivayetin doğru olup olmadığını Garay Söyün’e sorar. Garay Söyün de bunun üzerine Köroğlu’nun siperini, mahalli polis amirine; duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca olan, “-an gayadı” redifli üç kıtalık bir koşma ile tanıtır.

IV.1.4.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV.1.4.3.1. Garay Söyün'ün Şamlığ Ormanlarında Gence Valisi'nin Adamlarıyla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Hikâyede, Cilingir Yosun ve Seyid Gulam Garay Söyün'ün yerini öğrenip valiye bildireceklerine dair söz verirler. Bu casuslar Garay Söyünlerin Şamlığ Ormanlarında olduklarını öğrenir ve Gence Valisi'ne haber verirler. Askerler gelip, Söyünleri kuşatırlar. Burada Söyün, arkadaşlarına yapmaları gerekenleri; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca ddda eeea şeklinde kafiyelenmiş “-ak meydanda meydanda” redifli beş kıtalık bir geraylı ile söyler.

IV.1.4.3.2. Garay Söyün'ün Mahmurdu Dağlarında Gence Valisi'nin Adamlarıyla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Şamlığ Ormanındaki mücadeleden sağ kurtulan kaçaklar, Mahmurdu Dağlarına giderler. Bunu öğrenen Gence Valisi, Söyünlerin üzerine gelir. Söyün'ün küçük kardeşi Esger de bu durumu ağabeylerine haber verir. Askerler gelip Söyünleri kuşatırlar. Söyün, bu mücadelede atı, Gök ata bu sıkıntıdan kendisini kurtarmasını isteyen; 4+4 duraklı, 8 heceli, abab cccb dddb eeeb şeklinde kafiyelenmiş “Gurtar meni bu meydandan” nakaratlı dört kıtalık bir geraylı söyler.

Garay Söyün; bu mücadele sırasında arkadaşı Hemzet ve kardeşi Elekber'in yaralanmaları üzerine; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiye düzenine sahip olan, “ay felek” redifli, üç kıtadan oluşan bir koşma okur ve bu koşmada felekten şikâyet eder.

IV.1.4.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Söyün, kötü kötü rüyalar görür, vatanı aklına gelir, vatanına ve arabalarına duyduğu hasreti; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca ddda şeklinde kafiyelenmiş, “-im hardadı?” redifli dört kıtalık bir koşma ile dile getirir. Bunun üzerine kaçaklar, Söyün'ün köyüne gitmeye karar verirler. Köyün yakınlarında durup köyden haber alırlar, ara sıra köye gidip gelirler. Bu sırada Söyün karısı Yahşı'ya duygularını ifade eden; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyelenmiş, “hayandadı?” redifli, üç kıtalık bir koşma okur.

Sonunda Azerbaycan'da Sovyet hükümeti kurulur. Toprak köllünün, hükümet halkın olur. Bunun üzerine bir şenlik yapılır. Bu şenlikte Âşık Avıl; Söyün'ün karısı

Yahşı için; 8+8 duraklı, 16 heceli, aaaaa bbbba cccca dddda eeeea şeklinde kafiyeleşmiş, “Yahşı” redifli bir muhammes okur. Arkadaşları hazır meclis kurulmuşken Elekber’i de evlendirmek isterler. Elekber’e helal süt emmiş bir kız alıp düğününü yaparlarken düğünde bulunan Âşık Avıl; 8+8 duraklı, 16 heceli, aaaaa bbbba cccca şeklinde kafiyeleşmiş, “-dı bugün” redifli bir şiir okuyarak hikâyeyi bitirir.

IV.1.4.5. Garay Söyün Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Garay Söyün hikâyesinde 10 tane şiir vardır. Bu şiirlerden 3 tanesi “kahramanın kaçak düşmesi”, 3 tanesi “kahramanın mücadeleleri”, 4 tanesi ise “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuş şiirlerdir.

Bu şiirlerden 6 tanesi koşma, 2 tanesi geraylı, 2 tanesi ise muammestir. Koşmalardan 5 tanesi duraksız, 1 tanesi ise 6+5 duraklıdır. Hikâyede geçen geraylıların 1’i duraksız, 1’i ise 4+4 duraklıdır. Muhammeslerin ise 2’si de 8+8 duraklı, 16 hecelidir.

Garay Söyün hikâyesinde yer alan şiirlerden 8 tanesi erkek kahramanlar, 2 tanesi ise âşıklar tarafından okunmuştur. Hikâyede geçen şiirlerden 9’u redifli; 1’i ise nakaratlıdır. Hikâyede okunan şiirlere kıta sayısı açısından baktığımızda 6 şiirin 3 kıtadan, 2 şiirin 4, 2 şiirin ise 5 kıtadan oluştuğunu görmekteyiz.

10 şiirin 1 tanesinin ilk kıtası “abab”; 7 tanesinin ilk kıtası “xaxa(a)”; 2 tanesinin ilk kıtası ise “aaaa(a)” şeklinde kafiyeleşmiştir. Şiirlerin 10’u da araya nesir parçaları sokulmadan bütün olarak okunmuştur.

Garay Söyün hikâyesinde yer alan 10 şiirin her biri farklı bir amaçla okunmuştur. Bu amaçlar; “kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek”, “tehdit etmek”, “duyguları dile getirmek”, “yardım istemek”, “bilgi vermek”, “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak”, “dönemden şikâyet etmek”, “felekten şikâyet etmek”, “vatan hasretini dile getirmek” ve “kahramanı övmek”tir.

GARAY SÖYÜN HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

S. No	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Dörtlük Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11’li	xaxa bbba ccca	“-a neçennik”	-	3	G. Söyün	Dönemden şikâyet etmek
2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	6+5	11’li	xaxa bbba ccca	“-lar meni”	-	3	G. Söyün	Tehdit etmek
3	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11’li	xaxa bbba ccca	“-an gayadı”	-	3	G. Söyün	Bilgi vermek
4	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8’li	xaxa bbba ccca ddda eeea	“-ak meydanda meydanda”	-	5	G. Söyün	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
5	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	4+4	8’li	abab cccb dddb eeeb	-	Gurtar meni bu meydandan	4	G. Söyün	Yardım istemek
6	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11’li	xaxa bbba ccca	“ay felek”	-	3	G. Söyün	Felekten şikâyet etmek
7	Kahramanın Sonu	Koşma	-	11’li	xaxa bbba ccca ddda	“-im hardadı?”	-	4	G. Söyün	Vatan hasretini dile getirmek
8	Kahramanın Sonu	Koşma	-	11’li	xaxa bbba ccca	“hayandadı?”	-	3	G. Söyün	Duyguları dile getirmek
9	Kahramanın Sonu	Muhammes	8+8	16’lı	aaaaa bbbba cccca dddda eeeea	“Yahşı”	-	5	Aşık Avıl	Kahramanı övmek
10	Kahramanın Sonu	Muhammes	8+8	16’lı	aaaaa bbbba cccca	“-dı bugün”	-	3	Aşık Avıl	Hikâyeyi özetleyip sonlandırmak

IV.1.5. MOLLA NUR HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Molla Nur hikâyesi; “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarına bağlı şiirlerin okunduğu, “kahramanın kaçak düşmesi” epizotu ile ilgili ise hiçbir şiirin okunmadığı bir hikâyedir.

IV.1.5.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Derbend bölgesinin ileri gelen adamlarından olan Mahmud Bey; yıllar sonra bir dervişin yardımı ile bir kız çocuğuna sahip olur. Adı Aysoltan olan bu kızı, babası gözünün önünden ayırmaz. Aysoltan bir gün kızlarla dere kenarına gidince suya düşer ve boğulacağı sırada Molla Nur onu kurtarır. Mahmud Bey, kızını kurtaran Molla Nur’a; eğer sevdiği yoksa, kızıyla evlenebileceğini söyler. İlk görüşten beri birbirlerinden hoşlanan Molla Nur ile Aysoltan ailelerinin rızası ile evlendirilirler. Bu sırada meclise gelen Âşık Tağı, önce Molla Nur sonra da Aysoltan’ın tanıtımlarını yapan iki şiir okur. Bu şiirlerden birincisi Molla Nur’un özelliklerini sıralayan; 4+4 duraklı, 8 heceli ve “Derbend eli, yurdu güzel/Taht üstünde Nurdu güzel” nakaratı ile biten, kafiye düzeni xaxaa bbbaa ccccaa kafiye düzenine sahip olan ve üç kıtadan oluşan bir geraylı; ikincisi ise Aysoltan’ın tanıtımını yapan; 4+4 duraklı, 8 heceli, “-di nedi?” redifli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip olan, üç kıtadan ibaret olan bir geraylıdır.

IV.1.5.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler

Hikâyede, Molla Nur’un kaçak düşmesi epizotuna bağlı olarak hiç şiir söylenmemiştir.

IV.1.5.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

Molla Nur hikâyesinin kahramanın mücadelelerini içeren bu epizotunda sadece bir şiire yer verilmiştir. Hikâyede, Molla Nur yaptığı iki mücadeleden sonra yolda yaşlı bir çiftçi ile karşılaşır. Bu çiftçi Âşık Tağı’dır. Molla Nur, Âşık Tağı’yı tanımaktadır. Ancak Âşık Tağı onu tanımamaktadır. Molla Nur kimliğini açıklamadan, ona, Molla Nur’un yerini sorar. Âşık Tağı da; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaxa bbba ccca kafiye düzenine sahip olan, “-lerden soruş” redifli üç kıtadan ibaret olan ve Molla Nur’un ününden, onun ününün kimlerden sorulması gerektiğinden bahseden üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.5.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Molla Nur, hikâyesinin sonunda kaçakları başına toplayıp uzun bir sefere çıkacağından bahseder, arkadaşlarından tüfeğini yerde bırakmamalarını ister. Sonra bir meclis kurarlar. Âşık Tağı; meclise gelip; 4+4 duraklı, 8 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş üç kıtalık “Pencereme gün düştü, yar” nakaratlı bir geraylı okur. Bu şiirin okunmasından sonra meclis dağılır. Molla Nur, atı Fercan’a binip yola çıkar ve yolda ölür. Bunu öğrenen Âşık Tağı, Molla Nur’u toprağa verdikten sonra kaçakların yanında duramaz, Guba’ya doğru yol alır. Yol alırken de yüzünü Sambur Dağlarına çevirip, Molla Nur’un ölümü üzerine; 4+4 duraklı, 8 heceli, xaxa bbba ccca ddda şeklinde kafiyelenmiş, “Sambur” redifli dört kıtalık bir geraylı okur.

IV.1.5.5. Molla Nur Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Molla Nur hikâyesi, şiir bakımından zengin olmayan bir kaçak hikâyesidir. Hikâyede, 5 tane şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden 2 tanesi “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, 1 tanesi “kahramanın mücadeleleri”, 2 tanesi ise “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuştur.

Bu şiirlerden 1’i, 6+5 duraklı bir koşma, 4 tanesi ise 4+4 duraklı geraylıdır. Hikâyede geçen şiirlerin 5’i de Âşık Tağı tarafından okunmuş şiirlerdir, kahramanların okuduğu herhangi bir şiir yoktur. Hikâyede okunan şiirlerden 3 tanesi redifli, 2 tanesi ise nakaratlı olarak okunmuştur.

Molla Nur hikâyesinde yer alan şiirlerden 4 tanesi 3 kıtadan, 1 tanesi ise 4 kıtadan oluşmaktadır. Hikâyede yer alan 5 şiirlerden 1 tanesinin ilk kıtası “abab”, 1 tanesinin “aaab(b)”, 3 tanesinin ise “xaxa(a)” şeklinde kafiyelenmiştir. Molla Nur hikâyesinde yer alan 5 şiirin beşi de araya nesir parçaları sokulmadan okunmuştur.

Hikâyede okunan şiirlerden 2 tanesi “kahramanın tanıtımını yapmak”, 2 tanesi “duyguları dile getirmek”, 1 tanesi ise “bilgi vermek” amacıyla dile getirilmiştir.

MOLLA NUR HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

Şiir No	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Dörtlük Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	Geraylı	4+4	8'li	xaxaa bbbaa ccccaa	-	Derbend eli, yurdu güzel Taht üstünde Nurdu gözel	3	Aşık Tağı	Kahramanın tanıtımını yapmak
2	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	Geraylı	4+4	8'li	abab cceb dddb	“-di nedi”	-	3	Aşık Tağı	Kahramanın tanıtımını yapmak
3	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	“-lerden soruş”	-	3	Aşık Tağı	Bilgi vermek
4	Kahramanın Sonu	Geraylı	4+4	8'li	aaabb cccb ddddb	-	Pencereme gün düştü, yar	3	Aşık Tağı	Duyguları dile getirmek
5	Kahramanın Sonu	Geraylı	4+4	8'li	xaxa bbba ccca ddda	“Sambur”	-	4	Aşık Tağı	Duyguları dile getirmek

IV.1.6. KAÇAK NEBİ HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Kaçak Nebi hikâyesi; “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarının her birine bağlı şiirlerin okunduğu bir hikâyedir.

Hikâyenin T.Ö. varyantında ise şiirlerin hepsi hikâyenin sonunda bağımsız olarak verilmiş ve herhangi bir epizota bağlanmamıştır. Bu varyantta hikâyenin sonunda 5 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin nakarat kısımları ve bazı dizeleri diğer varyantlarda yer alan şiirlere benzemekle birlikte, çoğunlukla diğer varyantlardaki şiirlerden farklıdır. Hangi mücadeleye ait olduğunu bilmediğimiz ve bu yüzden epizotlara bağlayamadığımız bu şiirlerin birincisi; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca ddda eeea şeklinde kafiyeleşmiş, “-ım Hecer” redifli beş kıtalık bir koşmadır. İkincisi ve dördüncüsü; duraksız, 11 heceli, biri aaabb ccbb ddbb şeklinde, “Goy sene desinler ay nadan Nebi/Divanı yerinen (2. ve 3. kıtada: özünnen) oynadan Nebi” nakaratlı, üç kıtalık bir şiir; diğeri ise aaabb ccbb ddbb eebb şeklinde kafiyeleşmiş; “Gelesen gelesen gelesen Nebi/Gazağın hesabın göresen Nebi.” nakaratlı, dört kıtadan ibaret olan bir şiirdir. Üçüncü şiir, duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni aaab cccb şeklinde olan, “Gel al Nebi, bu saldatın elinden” nakaratlı ve bir koşmanın son iki kıtası olarak değerlendirilebilecek mahiyette olan, 2 kıtalık bir şiirdir. Beşinci şiir ise; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccdd şeklinde kafiyeleşmiş, “Nebi” redifli iki kıtalık bir şiirdir.

IV.1.6.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Kaçak Nebi hikâyesinin sadece E.A.ve A.N. varyantlarında kahramanın ve ailesinin tanıtımı ile ilgili şiirler olduğunu görmekteyiz. Bu şiirlerden E.A. varyantında yer alan şiir; Nebi’nin babası tarafından dışarıya bırakılmayan Hecer’e kavuşma umudunun azaldığını belirten; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Yolda gözüm kaldı, yoktur Hecer’im/Tez gel, aman, derdim çoktur, Hecer’im.” nakaratlı, üç kıtadan ibaret olan şiirdir.

A.N. varyantında ise bu epizota bağlı olarak E.Ş. ve T.Ö. varyantlarında başka şiirlerde yer alan Hecer’in Nebi’nin uyuması üzerine söylediği; aa şeklinde kafiyeleşmiş, 4+7 duraklı, 11 heceli, iki mısralık bir şiir parçasıdır.

IV.1.6.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler

Nebi'nin kaçak düşmesiyle ilgili olarak sadece A.N. varyantında şiir yer almaktadır. Bu şiirler de; Mahmud Bey ve Eli Bey'in Nebi'nin babasını öldürmeleri üzerine, Nebi'nin annesi Gözel'in ard arda söylediği, üçü de; 3+4 duraklı, 7 heceli, aaxa kafiye düzenine sahip olan bayatılardır.

IV.1.6.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV.1.6.3.1. Nebi'nin Hecer'i Hapishaneden Kurtarma Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Hecer E.A., E.T. ve H.G. varyantlarında hükümet adamları tarafından yakalanıp hapsedilir. Hapse atılan Hecer, Nebi'den yardım beklemektedir. O; içinde bulunduğu durumu her üç varyantta da; duraksız, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, E.A. ve E.T. varyantlarında "Menim bu günümde gelesen, Nebi/Gazamat dalını delesen, Nebi!"; H.G. varyantında ise "Menim bu günümde gelesen, Nebi/Gazamat divarın delesen, Nebi!" nakaratlı, üç kıtalık birer koşma ile dile getirir. Bu koşmanın farklı bir kıtası, tek bir beşlik halinde, son iki mısraı "Gelesen, gelesen, gelesen, Nebi!/Gazamat damını, delesen Nebi" şeklinde Z.Mk. varyantında varyantın tek şiiri olarak yer almaktadır.

E.T. varyantında, bu epizota bağlı olarak Nebi'nin Gorus'a Hecer'i kurtarmaya giderken karşılaştığı askerlerle mücadelelerinde, onlara üstün geldiğini anlatan; duraksız, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Ecelden amansız ay kaçag Nebi/Düşmenin gözüne ay bıçag Nebi!" nakaratlı, üç kıtalık farklı bir koşma daha vardır. Aynı şiirin 1. ve 2. kıtalarından oluşan 2 kıtalık şekli, H.G. varyantında da yer almaktadır.

IV.1.6.3.2. Nebi'nin Kayınları Letif'le Mehmed'i Kurtarmak İçin Gorus'a Gitmesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Polis Komutanı Cefergulu Bey, Nebi'yi teslim olmaya ikna etmek için onun yakınlarını yakalamaya karar verir. Bu kararı üzerine Nebi'nin kayınları Letif, Mehmed ve Nebi'nin kardeşi Mehdi'yi yakalar. Polis komutanı ve adamları; Letif, Mehmed ve Mehdi'yi de alıp Gorus'a götürürlerken Kerevinc köyündeki oradaki çeşme başında bir şeyler yemeye karar verirler. Bu esnada Mehdi, onların elinden kaçır. Bu sırada Last Dağı'nın tepesinden Nebi'nin şöhretine dair bir

koşma okunur. Bu koşma; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Deyirler igiddi o nadan Nebi/Tüfengi havada oynadan Nebi!” nakaratlı, üç kıtadan ibaret bir koşmadır.

IV.1.6.3.3. Nebi’nin Şotlanlı Oymağı’nda Polis Komutanları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi’nin Şotlanlı Oymağı’nda olduğunu öğrenen Cefergulu Bey, Allahverdi Bey ve Slavoçinski onun üzerine yürürler. Nebi’nin arkadaşlarından endişeye kapılıp kaçmak isteyenler olur. Nebi, bunu kabul etmez. Bu esnada Mollulu İsmayıl, Arşak Kirve, Nebi’nin kardeşi Meherrem ve Şotlanlı’dan on adam Nebilere kurşun getirir ve Nebi’ye sabaha kadar mücadeleden çıkamazlarsa yardıma geleceklerini söylerler. Bu duruma çok sevinen Nebi, halkın desteğini tarif eden; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Alar güvvet-gücü elinden Nebi/El-obanı salmaz dilinden Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.4. Nebi’nin Hecer’i Hapisten Kurtarmak için Gorus Hapishanesi’ni Basmasına Bağlı Şiirler:

A.N. varyantına göre, İsmayıl Bey, Nebi’yi elde edemeyince onun hamile olan karısı Hecer’i ele geçirir. Bu varyantta; Hecer’in yakalandığını Nebiler, yoldan geçerlerken bir çiftçinin kendi kendine okuduğu; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Ağlaram halına, ay Gaçag Nebi/Hecer’i özünden ay goçag Nebi!” nakaratlı üç kıtalık koşma vasıtasıyla öğrenirler.

A.N. varyantında İsmayıl Bey; Hecer’i hamile haliyle Gorus Hapishanesi’ne atar, onun yeni doğan çocuğunu da öldürür. Hapishanede Nebi’nin gelmesini bekleyen Hecer; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Keçdi şaşgalara körpem, ay Nebi/Hardasan, hardasan, hay-haray Nebi.” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

E.Ş. varyantında da Hecer, Nebi’ye durumunu anlatan bir mektup yazar. Mektupta Hecer; duraksız, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb, eeabb, fffbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Gelesen gelesen ay goçak Nebim/Hecer’i özünden pek goçak Nebim” nakaratlı, beş kıtalık bir koşmaya yer verir. Bu varyantta, Nebi’nin Hecer’i hapisten kurtarması üzerine, aynı koşmanın ilk kıtasının ilk dört mısraına hikâyenin sonunda tekrar yer verilmiştir.

IV.1.6.3.5. Nebi'nin Esgeran'da Polis Komutanları ve Beylerle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Şuşa Polis komutanı Ebdürrehim Bey Vezirov, Mahalli Polis Amiri Yüzbaşev, İsmayıl Bey, Teymur Bey ve İbrahim Bey; Nebilerin Esgeran'da olduklarını öğrenip onların üzerlerine yürürler. Bu mücadele sırasında Nebi'nin bir arkadaşı ölür, kendisi de yaralanır. Arkadaşları Nebi'yi atın beline sarıp, Mollu Obasına, evine getirirler. Gözel, oğlunun öldüğünü sanıp üzüntüsünden bayılır. Bunun üzerine Nebi, ölecekmiş gibi kendisinden sonra yapılması gerekenleri arkadaşlarına ve köylülere; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb eeebb fffbb şeklinde kafiyelenmiş, "Goy ağlasın elim, obam, oymağım/Gara geysin anam, bacım, oylağım!" nakaratlı beş kıtalık bir koşma ile vasiyet eder.

Nebi'nin arkadaşları; hükümet adamlarının yaralı halde onu yakalamalarından korktukları için yerini sık sık değiştirirler. Nebi'yi en son Nehrem köyüne bırakıp, oradan ayrılırlar. Nebi'nin Nehrem'de olduğunu öğrenen hükümet adamları; onu yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne atarlar. Bu durumu Hecer, rüyasında görür ve arkadaşlarını uyandırıp rüyasında gördüklerini ve Nebi'nin başının dertte olduğunu anlatmak için; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, "Dara düşmüş Nebim, ay aman, aman/Pozulub ehvalım olubdu yaman!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.6. Nebi'nin Dülüs'te Eliğa Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey; Nebi'nin Dülüs'te olduğunu öğrenir ve Nebi'nin grubunu kuşatma altına alır. Nebiler kuşatmadan kurtulurlar. Bu mücadelede Nebi'nin grubundan Eliş adlı kaçak, diğer gruptan da Niftalı Bey yaralanırlar. Bu sırada Âşık Ehmed de Mollu'dan Dülüs'e göç eden ve Nebilerin görmeye geldikleri kafilenin içindedir. Âşık, bir meclis kurup; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, "Senin igidliyin aynadan olsun/Aynalı tufengi oynadan olsun!" nakaratlı üç kıtalık koşmayı, Nebi'nin ve arkadaşlarının mücadelesini anlatmak için söyler.

IV.1.6.3.7. Nebi'nin Kinkor Bey'i Öldürmesi ve Kirs Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E. A. varyantına göre Nebi, adamlarıyla Soflu Oymağı'na gelir, oradaki köylüler Kinkor Bey'i ona şikâyet ederler, Nebi; Kinkor Bey'i öldürür. E.T. ve H.G. varyantlarında ise Nebiler, Kinkor Bey'in iki adamına Üçtepe'de rastlarlar. Nebi onun adamlardan birini öldürür. Bunun üzerine Kinkor Bey, Üçtepe'de Nebilerin üzerine gelir, ancak Nebiler, Kinkor Bey'in adamlarını ve kendisini öldürürler. E.A. varyantında Nebi'nin Kinkor Bey'i öldürdüğü sırada Âşık Ehmed de Ağudu'nun girişinden geçmektedir. Nebi'nin Kinkor Bey'i öldürdüğünü görünce, Nebi ve grubu için; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, E.A. varyantında “Nebi burada gene bir od eyledi/Kinkor Beyi tutub ne ad eyledi!”; E.T. varyantında “Yene Nebi burada bir ad eyledi/Dağbeyini tutub ne dad eyledi!”; H.G. varyantında ise “Nebi yine burada bir od eyledi,/Dağbeyini tutub ne dad eyledi.” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. H.G. varyantında koşmanın E.A. ve E.T. varyantlarında yer alan 2. kıtası yoktur, bu varyantta aynı şiirin sadece iki kıtasına yer verilmiştir. E.T. ve H.G. varyantlarında ise şiiri Hecer söylemektedir.

E.A. varyantında Nebi'nin Kinkor Bey'i ve yakınlarını öldürdüğünü duyan ve Kinkor Bey'le çok samimi olan padişah çok üzülür. Adamlarından Nebi'nin bir an önce yakalanmasını ister. Nahçıvan, Zengezur, Ereş, Cebrayıl, İravan, Gence, Cavanşir, Şuşa, Gazah, Aleksandr, Novabayazid, Sürmeli ve Eçmiedzin polis komutanları askerleriyle birlikte Nebi ve grubunu Kirs'te kuşatma altına alırlar. Bu kuşatma sırasında Nebi, arkadaşlarına; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Merd igiddi, dardan gurtarar Nebi/Düşman üste gülle yağdırar Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Aynı koşma; E.T. varyantında bazı kelimeleri değiştirilerek Nebi'nin Selim Bey tarafından hapsedilmesi ve dara çekileceği haberi üzerine Nebi tarafından kendi kendine cesaret vermek için “Merd iyidir, kaçıp gurtarar, Nebi/Düşmen üste gülle yağdırar Nebi.” nakaratı ile söylenmiştir.

IV.1.6.3.8. Nebi'nin Binis'te Cefergulu Beyle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Binis'te olduğunu öğrenen Cefergulu Bey, askerleriyle Binis'i kuşatır. Gece, Nebi köpeklerin bağırışmasından şüphelenir ve arkadaşlarına; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Bu

yağı düşmana zerbeler çalag/Cumag, canlarını sengerde alag!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okuyarak, kuşatıldıkları haberini verir.

IV.1.6.3.9. Nebi’nin Vasili, Kardeşleri ve Cefergulu Bey’le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi’yi tek başına öldüremeyeceğini anlayan polis komutanı, onu öldürme işini Soflulu Vasili ve Ağca kardeşlerin yapmasına karar verir. Ağca, bu teklifi kabul etmez, teklifi kabul eden kardeşi Vasili ise Nebi ile mücadele etmeye gider. Vasili, bu mücadelede ölür. Onun öcünü almak için ağabeyi Hacı İsmayıl Bey, Nebilerin üzerine gelir. Nebiler, onu da öldürür. Bu mücadele sırasında Nebi’nin grubundan da Telli Gara adlı bir kaçak ölür. Nebi, Telli Gara’nın başında ağlayarak üzüntüsünü; duraksız, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Özünü tez yetir, ay Gaçag Nebi/Destesi yanında, ay goçag Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okuyarak ifade eder. Koşmanın farklı bir şekli, E.T. varyantında, Telli Gara’nın ölümü üzerine “Hardasan, hardasan, ay gaçah Nebi!/Destesi özünden, ay goçah Nebi!” nakaratı ile söylenmiştir.

E.A. varyantında Telli Gara’nın ölümüne üzülen Hecer de bir bayatı söyler. Hecer’in Telli Gara’nın ölümü için söylediği bu bayatı, A.N. varyantında Nebi’nin kaçak düşmesi bölümünde babasının ölümü üzerine Gözel’in söylediği bayatılardan ikincisinin, 3. mısrası değiştirilmiş 3+4 duraklı, 7 heceli, aaxa şeklinde kafiyelenmiş bir şeklidir.

IV.1.6.3.10. Nebi’nin Necefgulu ve Gara Nebi ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi, Gara Nebi’yi yakalayamayan Mehdi’ye çok kızar. Bunun üzerine Mehdi, ortalıktan kaybolur. Nebiler, ondan ayrı yola çıkarlar. Yolda Nebiler bir kadının ağıt yaktığını duyarlar. Kadın, Aslan Ağa’nın, oğlu Musa’yı vurması üzerine Hecer’in Telli Gara’nın ölümü için söylediği; 3+4 duraklı, 7 heceli, aaxa şeklinde kafiyelenmiş bayatının aynısını okumaktadır.

Mehdilerin yakalayamadığı Gara Nebi ve grubu, Garaçingil’da yaşayan bir köylünün oğlunun düğünü için aldığı malzemeleri, Nebi’nin adını kullanarak çalmışlardır. Bu yüzden Nebi, köylü ile konuşur ve ona oğlunun düğününü kendisinin yapacağını söyler. Nebi adama gereken parayı verir ve kendisi de adamlarıyla hazırlık yaparak düğüne gelir. Düğünde Âşık Ehmed, Daşkendlî Âşık Ata, Hinzireli Âşık

Hampa da vardır. Onlar, orada birçok şiir okurlar. Bunlardan ilki; duraksız, 11 heceli, aaxa bbba ccca ddda eeea şeklinde kafiyelenmiş, “-a gelmedin” redifli beş kıtalık bir koşmadır.

Bu koşmadan sonra Nebi, âşıklardan “yeni evlenen gencin mübareknamesini”³²², okumalarını ister. Bunun üzerine Âşık Ata; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Görüm, ay bey, toyun mübarek olsun/Sağ dişine, sol dişine borc olsun!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Nebiler düğünden çıkınca Şefi Bey’le Bilger Tepesi’nde mücadeleye girerler ve Şefi Bey’i mağlup ederler. Bunu gören Âşık Samed; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Goy sene desinler, ay nadan Nebi/Tüfengi havada oynadan Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşmayla bu mücadeleyi tarif eder. Bu koşmanın ikinci kıtası; Kaçak Nebi hikâyesinin bu varyantında ve A.N. varyantında başka şiirlerde de kullanılmaktadır.

Hükümet adamlarının kandırdıkları Necefgulu ile Gara Nebi, Nebiler Dereleyez’den çıktıkları sırada Nebilere saldırırlar. Nebi, arkadaşlarına onlara karşı ne yapmaları gerektiğini; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Öyrenin onların bir bir yerini/Salamat burahmayın siz heç birini!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.11. Nebi’nin Novruzlu’da Cefergulu Bey’le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi ve grubu, Novruzlu’dan geçerken bağırışmalar duyarlar, oraya gittiklerinde beyler, ağalar ve hocaların köylülerin elindeki tahılın tümünü almak istediklerini öğrenirler. Nebi, beyleri dövüp cezalandırır. Beyler; Cefergulu Bey’e Nebi’yi şikâyet ederler, Cefergulu Bey, Nebi’yi köyde bulamaz; ancak köylülerden seksen kişiyi yakalayıp hapseder. Bunun üzerine Nebi, Cefergulu Bey’in bürosuna gider, tabancasını onun göğsüne dayayarak 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Beyler üçün anam doğub gurd meni/Bacarırsan, indi özün tut meni!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Bu koşmanın farklı bir şeklini, E.T. varyantında Nebi, Lütfeli Bey’e okumuştur.

³²² Mübarekname: Yeni evlenen gençler için evliliklerinin hayırlı olması adına okunan şiir.

IV.1.6.3.12. Nebi'nin Palandöken'de Mahalli Polis Amiri ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. ve A.N. varyantlarında Nebiler, Palandöken'deyken mahalli polis amiri onların yerini öğrenip üzerlerine gelir. Nebi, E.A. varyantında askerlerin Palandöken'den aşağı kaçmalarından büyük keyif alarak; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Mahalda deyirler, kaçagdı Nebi/Arvadı özünden goçagdı, Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Bu şiir; E.T. ve H.G. varyantlarında Nebi ve adamlarının Selim Bey'le Salvartı'da yaptıkları mücadele için söylenmiştir. Ancak E.T. ve H.G, varyantlarında geçen şiirle, E.A. varyantında geçen şiirin son kıtasının nakarattan önceki üç mısraı, birbirinden tamamen farklıdır.

IV.1.6.3.13. Nebi'nin Üçtepe'de Melik Avalyan ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Polis Komutanı Melik Avalyan, Üçtepe'de Nebi ve grubunu kuşatma altına alır. Ancak Nebiler, etrafı duman bürümesinden faydalanarak askerlere saldırır ve onları öldürüp, Gorus'a kadar kovalarlar. Bunu gören Hecer; Nebi'nin bu mücadelede yaptıklarını anlatan; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Ecelden amansız, ay kaçag Nebi/Düşmenin gözüne ay bıçag Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.14. Nebi'nin Gafan Taraflarında Tacirler, Ağalar, Eşkıyalar ve Mersiyehanlarla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi grubu ile Gafan'a giderken, Zeyve'de tacirlerin mallarını alıp köylülere dağıtır. Nebi, yoksullara bu malları dağıtırken “balabancı”³²³ ile düğünden gelen Âşık Ehmed, 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Senin igidliyin aynadan olsun/Aynalı tufengi oynadan olsun!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okuyarak Nebi'nin yoksullara tacirlerin mallarını nasıl dağıttığını tarif eder.

IV.1.6.3.15. Nebi'nin Garçıvan'da Cefergulu Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi, Baharlı'da halka zulüm eden Allahgulu Ağa'yı öldürür. Bunu duyan Polis Komutanı Cefergulu Bey, Nebilerin Garçıvan'da olduğunu öğrenir.

³²³ Balaban: Azerbaycan'a has bir çalgı aleti, balabancı; bu aleti çalan kimse.

Nebilerin grubu ile Cefergulu Bey'in askerleri arasında çıkan mücadeleyi Nebiler, kazanırlar. Nebi'nin Allahgulu Ağa'yı öldürdüğü sırada orada olan Âşık Ehmed, Nebi'nin şanını anlatan 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Basılmaz igiddi o nadan Nebi/Aynalı tufengi oynadan Nebi!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Bu koşma, Nebi'nin tanıtımını yapması bakımından da dikkat çekici bir şiirdir.

IV.1.6.3.16. Nebi'nin Garabaşlı'da Cefergulu Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Cefergulu Bey, Nebilerin Garabaşlı Deresi civarında olduklarını öğrenir. Garabaşlı Deresi civarında yaptıkları mücadelede Cefergulu Bey, Nebi'yi grubu ile kuşatma altına alır; ancak elinden kaçıır. Bu mücadele sırasında Cefergulu Bey'in muhafızlarından olan Allahverdi, onun isteği ile Nebi'nin yerini öğrenmek için askerlerden ayrılıp Nebilerin yanına gelir. Nebi ile dost olan Allahverdi; durumu onlara anlatıp geri döner. Mücadele sonrasında Allahverdi'nin Nebi ile dost olduğunu casuslardan öğrenen Cefergulu Bey, Allahverdi'yi hapseder. Allahverdi, 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Meni gazamatdan gel gurtar, Nebi/Gelmesen derd-gemum çoh artar, Nebi!" nakaratlı üç kıtalık koşma ile Nebi'den yardımına gelmesini ister.

IV.1.6.3.17. Nebi'nin Ucanıs'ta Hecer'i Kurtarmak için Cefergulu Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi, Ucanıs'a dostu Bala'nın evine gelir. Akşam Aras'a geçmek isteyen Nebi'nin gideceğini öğrenen Bala, Nebi'yi bırakmaz istemez. Bala'nın kalmasını çok istemesi üzerine, Nebi de Hecer'i ve diğer hanımları Bala'nın evinde bırakarak Aras'ı geçip İran'a gider. Hecer'in Ucanıs'ta olduğunu Cefergulu Bey öğrenir, Hecer'in bulunduğu evi kuşatır. O, bir adamla Hecer'e teslim olmasına dair haber gönderir, Hecer bunu kabul etmez ve mücadele etmeyi tercih eder. Bu sırada Hecer, Nebi'yi yardıma çağırır; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Menim bu günümde gelesen Nebi/Zalımlar elinden alasan, Nebi!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

Hecer, hava kararana kadar kuşatma altında kalır. Köylüler, gece gizlice Hecer'in bulunduğu eve gelip onu oradan kaçıırırlar. Ancak Hecer, kendisine korkup

kaçtı dedirtmemek için bir tepenin üstüne çıkar ve Cefergulu Bey'in yaptıklarını izler. Kuşatmadan çıkan Hecer'in keyfi yerindedir, aklına Nebi gelir ve 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Özünü tez yetir, ay nadan Nebi!/Tüfengi havada oynadan Nebi!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile onun yardımına olan ihtiyacını dile getirir. Bu koşmanın başka bir şeklini E.T. varyantında Hecer, Selim Bey tarafından Gorus Hapishanesi'ne atılınca kendisine teselli vermek için okur.

IV.1.6.3.18. Nebi'nin General Valiler Nakaşidze ve Freze ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Paşa Bey, Nebi'ye güç yetiremeyince onu, Gence General Valisi Nakaşidze'ye şikâyet eder. Nakaşidze, İravan'ın General Valisi Freze'yi de yardıma çağırıp büyük bir askeri birlik oluşturur. Nebi Gorus'tan gelen köy yolunda Nakaşidze ile Freze'nin adamlarını birbirine öldürtür. Bu olaydan sonra Nebiler Lülper'e gelirler. Lülper halkı, Paşa Bey'in halka çok zulüm ettiğini Nebi'ye söyler. Bunun üzerine Nebi, Kürdhacı'ya Paşa Bey'in evine gelir. Nebi, Paşa Bey'e; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Bacarırsan, indi özün tut meni/Beyler için anam doğub gurd meni!" nakaratlı üç kıtalık koşma ile yaptıklarının hesabını sorar.

IV.1.6.3.19. Nebi'nin Berşad ve Çevresinde Hükümet Atlıları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre polis komutanları ve mahalli polis amirleri Nebi'nin, Berşad ve çevresindeki beylere yaptıkları hakkında aldıkları şikâyetler üzerine Nebi ve grubuyla Hacılı köyünde, Çardahlı'da, Balaban Tepesinde, Saltağ'da, Padar'da, Mığrı'da, Daşkend'te, Eğridağ'da ve Mollu'da karşı karşıya gelirler. Nebilerin Balaban Tepesi'nde hükümet askerleri ile yaptığı mücadele sırasında Âşık Ata da Şinher Tepesinin üzerindedir. Nebilerin mücadelesini görüp, onların kahramanlıklarını; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Goy sene desinler, ay nadan Nebi/Aynalı tüfengi oynadan Nebi!" nakaratlı üç kıtalık koşma ile över.

E.A. varyantında bu mücadeleler sırasında Hayik ve dört arkadaşı esir düşerler. Bunu haber alan Nebi, esir düşen arkadaşlarını Padar'da yapılan mücadelede kurtarır. Bu mücadele sırasında Âşık Ehmed de Padar'dadır. Nebilerin bu mücadelesi için; 6+5

duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb eeebb şeklinde kafiyelenmiş, “Yağıdı sultana, bey, hana Nebi/Bac alar, bac vermez divana Nebi!” nakaratlı 4 kıtalık bir koşma okur.

E.A. ve E.T. varyantlarında bu mücadele sırasında Nebi’nin grubundan Mahmud adlı bir kaçak ölür. Her iki varyantta da Mahmud’un ölüsünü bulan Hecer’in; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, E.A. varyantında “Vuruldu Mahmudun, ay nadan Nebi/Tüfengi havada oynadan Nebi!”; E.T. varyantında ise “Bir beri bahsana,(son kıtada: Vuruldu Mahmudhan) ay nadan Nebi/Divanı dalınca oynadan Nebi!” nakaratlı olarak söylediği bir koşma vardır. Ancak iki varyantta da yer alan bu koşma, birbirinden epeyce farklıdır.

Nebi, bu mücadeleler sırasında Mahalli Polis Amiri Vaso’yu da öldürür. Nebi’nin Mahalli Polis Amiri Vaso’yu öldürdüğü sırada düşünden gelen ve Vaso’dan yana kendisinin de canı yanmış olan Âşık Samed; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Goy sene desinler, ay nadan Nebi/Tüfengi havada oynadan Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

Nebiler, Vaso’yu öldürdükten sonra Eğridağ taraflarına gelirler. Bunu öğrenen bir çoban; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Sene gurban olsun canım, ay Nebi/Yolunda tökerem ganım, ay Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir şiir ile Nebilere üzerlerine askerlerin geldiğini haber verir.

Bu mücadelelerden sonra Nebi, Mollu’ya evlerine gelir. Askerler Nebi’yi yakalayıp Gorus’a götürmek isterler. Bu sırada Nebi’nin annesi Gözel; 4+3 duraklı, 7 heceli, aaxa şeklinde kafiyelenmiş bir bayatı okur.

Nebi, hastalanınca atını Şıhlar köyünde bırakmıştır. Nebi’nin atının Şıhlar köyünde olduğunu öğrenen İsgender Bey, ünlü hırsız Muskanlı Heseneli’den onun atını çalıp kendisine getirmesini ister. Boz atın çalındığını öğrenen Nebi; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Ürekden isterem seni, Boz atım/Sensen benim golum, hemi ganadım!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile Boz atın kendisi için önemini anlatır.

IV.1.6.3.20. Nebi’nin Daşhatun’da Hacığa Han’la Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi adamlarıyla Aslan Yatağı’na gelir, onlar Aslan Yatağı’na gelince bir casusun Gala’ya gittiğini görürler, onu yakalayıp Hacığa Hanla Ehmed

Hanın kendilerini yakalamak istediklerini öğrenirler. Bunun üzerine Nebi, adamlarını da alarak Gızılışlag'ta Hacığa Han'ın üzerine gider, o kaçıp validen ve komutanlardan yardım alıp Daşhatun'da Nebilerin üzerine gelir; ancak Nebiler onlardan kurtulup Aras'ın kenarına gelirler. Hacığa Han onların izini orada da bulur, bu kez Nebiler askerleri dağıtır, Hacığa Han'ı da yakalayıp öldürürler. Bu mücadele sırasında Hecer yaralanır, onu Misirhan adlı bir adamın evine götürürler. Arkadaşlarının kendisi için çok üzüldüğünü gören Hecer; yanı başındaki âşıktan Koroğlu'nun "soyulmak gerek" redifli koşmayı okumasını ister. Âşık, Koroğlu'ndan 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, "-mak gerek" redifli bir koşma okuyarak Hecer'in isteğini yerine getirir.

IV.1.6.3.21. Nebi'nin Kendilerini Hapsettiren Şeytan Gözemeli Yüzünden Askerlerle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Ehmed Han, Nebi'nin İran'da olduğunu öğrenince her yere casuslar gönderip onları aratır. Nebiler, Aynalı'ya gelince Mehdi, hastalanır. Annesinin hasta olduğu haberini alan Nebi, Mollu'ya gider ve Mehdi ile Hecer'i İran'da bırakır. Bunu öğrenen casusların haber verdiği askerler; Mehdi'yi hasta haliyle yakalarlar. Bunun üzerine Hecer, Nebi'yi yardıma çağırmak için; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Mehdini tuttular, gelesen, Nebi/Düşmenin elinden alasan, Nebi!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Aynı şiirin ilk iki kıtası H.G. varyantında da yer almaktadır. Ancak koşma bu varyantta, İran'da Rehmetilla Han'ın oğlunun Mehdi'yi ve Hecer'i yakalamak istemesi üzerine öldürülmesi ve hükümet adamlarının gelip Mehdi'yi yakalamaları ile ilgili olarak okunmuştur.

E.A. varyantında âşık, konunun dışına çıkarak bir çobanla ilgili küçük bir hikâye anlatır. Bu hikâyede de; duraksız, ababab şeklinde kafiyeleşmiş 11 heceli 2., 4. ve 6. mısraları "Bene ha, Behe ha, Bene ha, ha, ha" şeklinde nakarat olan bir koşma söyler.

Aynı varyantta; Ehmed Han, casus Şeytan Gözemeli'yi Nebi'yi öldürmek için görevlendirir. Şeytan Gözemeli, Nebilerin Daşkesen'de evinde kaldıkları Sefder adlı adamı kandırarak, yattıkları yerde Nebi'yi ve Mehdi'yi askerlere yakalatır. Hecer, Nebilerin yakalanması üzerine Karadağ'a gider. Hecer'in namusuna göz koyan Ehmed Han'ın oğlu Ağa Niyazı, Hecer'i kendisine eş olarak almak üzere Karadağ'a gelir. Hecer, onun fikrini öğrenince onu öldürmeden önce; Nebi'nin ondan üstünlüğünü ve

kendisinin eşine bağlılığını anlatan; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Bab gelmez aslana sen tek tülküler/Batırmaz güneşi gara bürküler!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.22. Nebi’nin Karadağ’da Hüseyneli Han’la Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Hüseyneli Han, grubuyla Nebi’yi aramaktadır. O, grubuyla Nebileri görebilmek için Karadağ’ın oradaki kaleye çıkar. Nebi, Hüseyneli Han’ı grubuyla birlikte yakalayıp kaledeki mağaraya hapseder. On gün sonra ölmek üzereyken çobanlar tarafından bulunan Hüseyneli Han ve adamları, canlarını zor kurtarırlar. Hüseyneli Han’ın askerler tarafından yerinin bulunamayıp ölecek hale gelmesini Nebi ve adamları da Aras’ın kenarındayken duyarlar ve bundan kaçaklar çok büyük keyif alırlar. Bu sırada bir âşık da gelip bu olayı Nebilere anlatır. Âşık, bu olayı; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Sen herise var ol, a gaçag Nebi/Düşmenin gözüne ay bıçag, Nebi!” nakaratlı üç kıta ile koşmaya döker.

IV.1.6.3.23. Nebi’nin Şihhemzeli’de Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski, Nebi’nin ve adamlarının Şihhemzeli’de olduğunu öğrenir, askerleriyle onları kuşatma altına alır. Askerler tarafından kuşatma altına alındıklarını gören Hecer, uyuyan Nebi’yi rahatsız etmek istemez ve köylülerin yardımı ile köyün karşı tarafındaki tepeye çıkıp ateş ederek, düşmanların dikkatini o tarafa çeker. Silah sesine uyanan Nebi, Hecer’in yapmak istediğini anlar, Nebi’nin narasını duyan Hecer, Nebi’yi; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Özünü tez yetir, (son kıtada: Tez yetir Özünü) ay nadan Nebi/Hecer hanım alsın, ay gadan, Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okuyarak yardıma çağırır.

IV.1.6.3.24. Nebi’nin Karadağ’da Padişahın Askerleriyle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi, Hanın Karadağ’ın yakınındaki köylerde halktan vergi topladığını ve halkı incittiğini öğrenir, bunun üzerine köye gelip hanı etkisiz hale getirerek bütün tahıllarını köylülere dağıtır. Han, durumu padişaha bildirir. Padişahın askerleri, Nebileri kuşatır. Bu mücadelede Hecer yaralanır. Yaralı Hecer, Nebi’yi

yardıma çağırarak, durumunu ona; duraksız, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Özünü tez yetir, ay nadan Nebi/Aynalı tufengi oynadan Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile bildirir.

IV.1.6.3.25. Nebi’nin Ağakışiler Köyünde Ehed oğlu Esed Yüzbaşı ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Ehed oğlu Esed, hizmetçisi olan Balakışi adlı köylünün karısı Bahar’a göz koyar, bunun üzerine yüzbaşının yanından parasını alıp çıkmak isteyen Balakışi’yi yüzbaşı, yerinden yurdundan eder. Bahar, içinde bulunduğu duruma dair; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Kömeyme yetir, ay Gaçag Nebi/İgidler içinde ay goçag Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma yazarak, Nebi’ye yollayıp ondan yardım ister.

IV.1.6.3.26. Nebi’nin Kars’ta İrevan Valisi Freze ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi’nin Kars’ta olduğunu öğrenen Freze, askerleriyle Nebi’nin üzerine hücum eder; ancak Nebiler onları etkisiz hale getirirler. Bu mücadele sırasında Nebilerin yanında olan Âşık Ehmed; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Evezsiz igiddi mahalda Nebi/Düşmeni mehv eler her halda Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.27. Nebi’nin Hocahan Beyleri ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi’nin Sarımsağı taraflarında olduğunu öğrenen Niftalı Bey ve Kerbelayı Hüseyin Bey adamları ile Nebilerin üzerine yürürler. Nebilerin grubu, Niftalı Bey başta olmak üzere birçok beyi öldürüp, onlara üstün gelir. Bu sırada Hecer’in, Balakışi’yi vurmak isteyen bir beyi öldürdüğünü gören Nebi; adamlarına beylerin hepsini öldürmelerini emreden; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaab ccbb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “Bırakmayın birce tekin beylerin” nakaratlı üç kıtalık bir koşma söyler.

E.T. ve H.G. varyantlarında da bu mücadele yer almaktadır. Bu varyantlarda Nebi, Gorus Hapishanesi’ne atılan Hecer’i kurtarmaya giderken Hocahan’a uğrar. Hocadan’da köylülere çok eziyet eden Niftalı Bey’i öldürür. Bunun üzerine Hocahan’ın beylerinden Cefer Bey, Hüseyin Bey, Teymur Bey ve Lütfeli Bey kendi gruplarıyla Nebi’ye saldırırlar. Nebi, bu varyantlarda aynı koşmayı, arkadaşlarına cesaret vermek için okur.

IV.1.6.3.28. Nebi'nin İran'da Rehmetulla Han'ın oğlu Niyazı ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Rehmetulla Han'ın oğlu Nebilerin yerini öğrenir. Nebi, Gülşadlı'ya gitmiştir. Hesenkend'de Hecer ile Mehdi vardır. Rehmetulla Han'ın oğlu Hecer ile Mehdi'ye ateş açar, Mehdi yaralanır. Mehdi'nin yaralandığını Hecer; Nebi'ye; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Aparar zindana yağı, Mehdi/Boyalar al gana yağı, Mehdi." nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile haber verir.

IV.1.6.3.29. Nebi'nin Erikli'de Cefergulu Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Cefergulu Bey, Nebi'nin kendi topraklarına geçtiğinin ve beylerle köylüler arasındaki mücadelelere karışarak, beyleri cezalandırıp köylülere yardımcı olduğunun haberini alır. Önce, Keçili Dağı'nda Nebilere hücum eder; ancak sonuç alamaz. Bunun üzerine Erikli de tekrar Nebi'nin üzerine yürür. Bu mücadelede kaçaklar çok zorlanırlar. Nebi'nin grubundan birinin adı Goca olan üç kaçak ölür.

Bu olay, E.T. ve H.G. varyantlarında daha farklı yer almaktadır. Bu varyantlarda Nebi, Polis Komutanı Slavçinski'nin ve Selim Bey'in askerleri ile Erikli'de mücadele eder ve bu mücadelede Nebi'nin grubundan Goca ölür. Her üç varyantta da Goca yaralanınca Nebi'yi; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb eeebb fffbb gggb şeklinde kafiyeleşmiş, E.A. varyantında "Özünü tez yetir, ay Gaçag Nebi/Heceri yanında, ay goçag Nebi!" E.T. ve H.G. varyantlarında ise "Özünü tez yetir, ay Gaçah Nebi!/Yoldaşı özünden ay goçah Nebi!" nakaratlı altı kıtadan ibaret bir koşma okuyarak yardıma çağırır.

Bu şiirin ardından E.A. varyantında Nebi, arkadaşlarına, Goca'nın ölümünden duyduğu hınçla; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Nebi gerek burada bir ad eylesin/Düşmenin işini bidad eylesin!" nakaratlı üç kıtalık koşma ile düşmanları öldürmelerini emreder. Aynı koşma; E.T. varyantında da Nebi tarafından arkadaşlarına cesaret vermek maksadı ile söylenmektedir. Ancak E.H. varyantındaki koşmanın, son kıtası bu varyantta yer almamaktadır.

IV.1.6.3.30. Nebi'nin Glican Deresinde Mahalli Polis Amiri ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi'nin Glican'da olduğunu öğrenen mahalli polis amiri onun üzerine gider, Nebi arkadaşlarına mücadele öncesinde ne yapmaları gerektiğini ve

onlardan isteklerini; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Aynalı tufengi doldurub atag/Zalım yağılara divanlar tutag!” nakaratlı üç kıtalık koşma ile anlatır.

IV.1.6.3.31. Nebi’nin Seytas’ta Mehdi Bey ve Cefergulu Bey’le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Nebi, Seytas’ın oradan geçerken köyden bağırmalar geldiğini duyar ve grubuyla köye girer. Köye girince, Mehdi Bey’in bir ihtiyarı dövdüğünü görür. Nebi, adamlarına ihtiyar yerine Mehdi Bey’i dövdürtür. Buna kızan polis komutanı, Nebi’nin peşine düşer. Guduzdağ’da Polis Komutanı Cefergulu Bey’in grubu ile Nebiler arasında mücadele başlar. Nebiler aradan çıkıp Ellice’ye gelir, askerler de onların ardından Ellice’ye gelirler. Nebi’nin grubu orada askerleri mağlup eder. Bu durumu görüp keyiflenen Nebi; duraksız, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Mahalda desinler kaçagdı Nebi!/Heceri yanında goçagdı Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Aynı koşma “Mahalda desinler kaçahdır Nebi/Arvadı özünden goçahdır, Nebi!” nakaratı ile E.T. varyantında da yer almaktadır.

IV.1.6.3.32. Nebi’nin Gırhlar Dağında, Delidağ ve Gorus’ta Cefergulu Bey’le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında valinin azarladığı Cefergulu Bey, Gırhlar’da Nebilerin üzerine saldırır. Nebiler onun elinden kurtulurlar. Ancak Nebi’nin kaçaklarından Zaman ölür ve Nebi’nin Boz atı vurulur. Zaman’ın vurulduğunu ve ağaçların içine doğru yere yıkıldığını gören Nebi; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “İndi apararlar hebse, yar meni/O gara zindanlar eler har meni!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

E.T. varyantında da polis komutanının ve ölen kişinin adı verilmese de aynı epizota bağlı olarak “İndi apararlar hebse yar meni/Bu çılpah zindanlar eder har meni” nakaratıyla aynı koşma yer almaktadır.

Nebiler oradan uzaklaştıktan sonra Nebileri takip edip, Delidağ ve Gorus’ta da bulan Cefergulu Bey; Nebi’lerin üzerine gelse de Nebiler onu ve askerlerini etkisiz hale getirirler. Nebi’nin bu kahramanlığı Âşık Samed’e ilham verir ve 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Nebi’nin destesi feğan eyledi/Düşmanın işini yaman eyledi.” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Bu koşma, H.G. varyantında da

yer almaktadır. Ancak bu varyantta bu koşma; Nebilerin Gorus'ta Selim Bey ile mücadeleleri sırasında İsmayıl'ın yiğitliği için söylenmiştir. H.G. varyantında diğer varyantlardan farklı olarak, İsmayıl'ın polis komutanına yakalandığında söylediği; duraksız, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Yetiş harayıma, durma, gel, Nebi/Düşmenin elinden meni al, Nebi!” nakaratlı, üç kıtadan oluşan bir koşma da yer almaktadır.

IV.1.6.3.33. Nebi'nin Garçıvan'da Casus Şeytan Savad ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre İravan Valisi Freze ve Gence Valisi Nakaşidze; Nebi'yi mücadele ederek yenemeyeceklerini anlayınca; onu casuslar aracılığıyla öldürtmeye karar verirler. Bu iş için casus Şeytan Savad ile anlaşılır. Şeytan Savad, Nebilerin Garçıvan'da olduğunu öğrenir, Slavoçinski, Suşevski, Şefi Bey ve Paşa Bey'i de yanına çağırarak Nebileri kuşatır. Nebiler onlara üstün gelir; ancak Mehdi bu mücadelede Savad tarafından vurularak hayatını kaybeder.

Mehdi'nin ölümü ile ilgili olan mücadele diğer varyantlarda farklı şekillerde yer almaktadır. E.T. varyantında Nebi; Hecer'i Mollu'ya göndermek için yola çıkar, Mehdi'yi de Garçıvan'da bırakır. Hayig adlı bir zenginin oğlu Mehdi'ye ateş eder. Mehdi'nin öldüğünü öğrenen Nebi, Garçıvan'da karşı karşıya geldiği askerleri, beyleri ve ağaları öldürür.

H.G. varyantında ise Nebi, Garçıvan'da Polis komutanı Slavçinski ile mücadele eder ve bu mücadele esnasında köyden çıkma kararı alan Nebiler, Mehdi'yi köyde unuturlar, askerler de Mehdi'yi kuşatıp öldürürler.

Varyantlarda bu şekilde yer alan mücadelede her üç varyantta da ölmeden önce Mehdi tarafından aynı şiir söylenir. Bu şiir E.A. ve E.T. varyantlarında; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaab cccb dddb eeebb fffbb şeklinde kafiyelenmiş, “Tez yetir özünü haraya, Hebi/Düşmen meni aldı araya, Nebi!” nakaratlı beş kıtalık bir koşma olarak okunur. H.G. varyantında ise koşmanın 1. ve 3. kıtaları yer almaktadır.

E.A. varyantında kardeşinin ölümü Nebi'yi çok üzer ve O, üzüntüsünü; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Anama de, öldü Mehdim, ağlaram/Ay haraylar, arham, elim, ağlaram!” nakaratlı üç kıtalık bir koşmayla dile getirir.

E.A. varyantında Hecer de Mehdi'nin ölümü üzerine; 3+4 duraklı, 7 heceli, aaxa şeklinde kafiyeleşmiş bir bayatı okur.

Mehdi'yi Mollu'da defnettikten sonra Nebiler yolda polis komutanının grubu ile karşılaşılır. Bu mücadele esnasında Mehdi yine onun aklına gelir ve 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb eeebb şeklinde kafiyeleşmiş, "Gerek düşmenlerden gan alıb gedek/Zalımlar yurduna od salıb gedek!" nakaratlı dört kıtalık bir koşma okur. Aynı şiir E.T. varyantında da vardır. Bu varyantta da Nebi, Mehdi'nin ölümünden sonra Garçıvan'a hücum etmek ister ve kendisini engellemek isteyen arkadaşlarına aynı şiiri okur. Ancak bu varyantta şiirin 3. kıtası yer almamaktadır.

E.T. varyantında Mehdi'nin ölümü üzerine Nebi'nin söylediği duraksız, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Bu zalım feleyin elinden haray/Pristav, efserin elinden haray." nakaratlı, üç kıtadan oluşan bir koşma daha vardır.

IV.1.6.3.34. Nebi'nin Gısırdağ'da Mahmud Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Nebi'nin Gısırdağ'da olduğunu öğrenen Mahmud Bey, askerleriyle Nebi ve grubuna saldırır. Nebi, Mahmud Bey'i kaçarken vurur. Mahmud Bey'in korkup kaçtığını gören Hecer; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Nebi yine burada bir kar eyledi/Mahmud Beyin halın naçar eyledi!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Aynı şiir, E.T. varyantında da yer almaktadır.

Bu mücadeleden sonra Nebiler Mollu'ya evlerine giderler. Gözel, Mehdi'yi anıp; duraksız, 7 heceli, kafiye düzeni aaxa şeklinde olan bir bayatı okur.

IV.1.6.3.35. Nebi'nin Hecer'i Hapisten Kurtarmak için Suşevski ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Suşevski, kendisi adına kızıl pulu vergisini halktan toplayan ve onu köylüler nezdinde rezil eden Nebi'den öç almak ister. Nebiler, Tinli'deyken Hecer hastalanır. Nebi, Hecer'i Mollu'ya annesinin yanına bırakır. Polis komutanı, Hecer'i yakalar ve Şefi Bey'le Gorus Hapishanesi'ne gönderir. Bu haberi alan Nebi, Müellim Rehim Bey'in evinde bulunan Suşevski'nin yanına gelir ve ona Hecer'i bırakmazsa sonunun kötü olacağına dair; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Burahmasan alam ganını indi/Ovucla içerem gananı indi!" nakaratlı üç

kıtalık bir koşma söyler. Bu şiir, E.T. varyantında da Hecer'in hapsedilmesi üzerine polis komutanına okunmuş bir koşmadır. Ancak iki koşmanın son kıtaları birbirinden epeyce farklıdır.

Hecer, 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb eeebb fffbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Menim bu günümde gelesen, Nebi/Gazamat dalını delesen, Nebi!” nakaratlı beş kıtalık bir koşma ile hapsedilmesinde çektiklerini dile getirir. O, bu koşmanın ardından Nebi'yi yardıma çağırır; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Menim bu günümde gelesen, Nebi/Zalımlar elinden alasan, Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir başka koşma daha okur.

Nebi, Hecer'in hapsedildiğini Ceyran Hanım'dan öğrenir. Ceyran Hanım, Hecer'in yakalandığını Nebi'ye; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Özünü tez yetir, ay aman, Nebi/Halımız olubdu çoh yaman, Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile haber verir.

Hecer'in hapsedildiğini öğrenen Nebi, Gorus'a doğru hareket eder. Atı Boz at da onun gibi hızla hareket etmektedir. Onun hızlı hareket ettiğinin farkına varan Nebi, Boz atı için; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Boz atım, yeri ha, aman günüdü/Hecerin galada yaman günüdü!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Aynı şiir E.T. varyantında da yer almaktadır.

IV.1.6.3.36. Nebi'nin Tozgonan'da Suşevski ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Suşevski, köylüleri toplayıp Tozgonan'da Nebilere hücum eder. Nebi, köylülerin Suşevski'nin grubundan ayrılmasını ister. Suşevski, köylülerin Nebilere kurşun atmadıklarını görünce, askerlerini de alıp kaçar. Bu esnada Âşık Ehmed de bir taşın üzerinde oturmaktadır. Polis komutanının sinirlenip gittiğini görerek; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb eeebb şeklinde kafiyeleşmiş, “Goy sene desinler ay Gaçag Nebi/Heceri özünden ay goçag Nebi” nakaratlı 4 kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.37. Nebi'nin Polis Memuru Hayrapet'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Polis Memuru Hayrapet, Zeynedin adlı köye gelip zorla köylülerden vergi toplar. Bu köyde yaşayan Gasım adlı bir köylünün karısı Güllü'ye polis memurunun muhafızları saldırır ve onu öldürürler. Gasım, durumu Nebi'ye bildirir. Bu sırada mahalli polis amiri ve Hayrapet, Zeynedin köyünü kuşatırlar. Nebi, asker getirmeye giden Hayrapet'i adamları Hayik ile Ağahüseyn'e öldürtür, geri kalan

askerleri de etkisiz hale getirir. Âşık Ehmed okuduğu; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Goy sene desinler ay nadan Nebi/Aynalı tufengi oynadan Nebi” nakaratlı üç kıtalık koşma ile Nebi’nin kahramanlığını dile getirir.

IV.1.6.3.38. Nebi’nin Ordubad’ta İsnikirov ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Ordubad’ta Ekber adlı ağasının zulmünden kaçıp beş arkadaşıyla dolaşan bir kaçak vardır. Ekber ve grubu Aras’ın diğer tarafına geçerken sınırdaki askerler tarafından kuşatılırlar, bu mücadelede Ekber’in üç arkadaşı ölür. Bunun üzerine Ekber, yüzünü yoldan geçen bir kervana çevirerek Nebi’den yardım isteyen; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb eeebb şeklinde kafiyeleşmiş, “Özünü tez yetir, dardayam, Nebi/Köz-alov içinde, nardayam, Nebi!” nakaratlı dört kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.39. Nebi’nin Bist Köyünde Kumandan Ağayev’le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi, Bist köyünde sınır kumandanı Ağayev ile karşılaşır. Nebi, Ağayev’den mücadele etmeden yoldan çekilmesini ister. Ağayev, Nebi’ye meydan okur. Nebi, onu öldürüp grubunu dağıtır. Bu olay üzerine Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski Ordubad Mahalli Polis Amiri İsnikirov’u görevden alır, onun yerine Pavlov’u atar. Pavlov Nehrem köyünde Nebi ile karşılaşır, Nebi onu esir alır. Pavlov, o günden sonra Nebi’yle mücadele etmemeye söz verir, bir müddet sonra da görevinden kendi isteğiyle ayrılır. Bu olaylardan sonra Nebiler Ordubad’ın Üştenge Mahallesi’ne geldiklerinde Âşık Heşim’in Hecer hakkında okuduğu; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Evezsiz igiddi mahalda Nebi/Düşmeni mehv eler her halda Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşmayı yoldan geçerken dinlerler.

IV.1.6.3.40. Nebi’nin Alaçadır’da Suşevski ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebilerin Alaçadır’da olduğunu öğrenen Suşevski onlara saldırır. Bunun üzerine Nebi, arkadaşlarına yapmaları gerekenleri; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Gerek bu gün vurag (birinci kıtada; Ay aslanlar vurun) düşmeni daşa/Bu meydanda cemdek garışsın başa!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile dile getirir. Bu koşma, H.G. ve E.T. varyantında Nebilerin

Salvartı’da Selim Bey ile yaptıkları mücadelede Nebi tarafından arkadaşlarına cesaret vermek için de söylenmiştir.

IV.1.6.3.41. Nebi’nin Heşterhan Valisi ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Nebi, grubuyla Dağıstan ve Heşterhan’a gitmeye karar verir, O, grubunu da alıp önce Dağıstan’a, oradan da gemiyle Heşterhan’a geçer. Heşterhan’a gitmek için kaçaklar gemiye binince İsmayıl, gemidekilere Nebi hakkında; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “İgiddi, gayıdar seferden Nebi/Hergiz el götürmez ilgardan Nebi!” nakaratlı üç kıtalık koşama okuyarak Nebi’yi tanıtır.

IV.1.6.3.42. Nebi’nin Murov Dağı’nda Vali Nakaşidze ve Vali Freze ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi’nin Murov Dağı’nda olduğunu öğrenen Gence Valisi Nakaşidze, Nebi’nin üzerine yürür. O, İravan Valisi Freze’yi de yardımına çağırır. Ancak Nebi onlarla bir müddet mücadele ettikten sonra grubunu da alıp gider, bir süre sonra Nebiler askerlerle Murov Dağı’nda tekrar karşılaşsalar da askerleri etkisiz hale getirmeyi başarırlar. Bu olay üzerine Nebi’nin mücadelesini gözüyle gören Âşık Ata; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb eeebb şeklinde kafiyeleşmiş, “Nebi burada da cövlan eyledi/Düşmenin işini feğan eyledi!” nakaratlı dört kıtalık bir koşma okur.

Bu bölüm, H.G. varyantında da vardır. Bu varyantta Nebiler, Gence Valisi Maligin ve Polis komutanı Selim Bey ile mücadele ederken gösterilmektedirler. E.T. varyantında da isim vermeden Gence Valisinin beş yüz atlı ile Nebi’nin üzerine geldiği ve yenildiğinden söz edilmektedir. Aynı şiir H.G. varyantında Nebi’nin grubundan Heyder’in söylediği belirtilerek; E.T. varyantında ise kimin söylediği belirtilmeden “Bu şiir dövüş makamında Nebi için söylenmiştir.” denerek verilir. H.G. varyantında E.A. ve E.T. varyantlarında dört kıta olan koşmanın 3. kıtası yer almamaktadır.

IV.1.6.3.43. Nebi’nin Salvartı Yakınlarında Polis Komutanları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A., E.T. ve H.G. varyantlarında Nebi’nin Salvartı yakınlarında olduğunu öğrenen polis komutanları ve beyler Nebi’nin üzerine gelirler. Nebi, üzerlerine çok sayıda asker geldiğini görüp; arkadaşlarına yapacaklarını bildiren; duraksız, 11 heceli,

aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Merd olub ner kimi gerek meydana/Gücümüzü gösterek bu divana!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.44. Nebi’nin Garakılse ve Sisyan Beyleri ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Nebi’nin Üçtepe’den geçeceğini öğrenen beylerden İsgender Bey ve Cavad Bey; Sisyan’ın beylerini ve ağalarını da toplayıp Nebilere saldırırlar. Nebiler, beylerin çoğunu öldürüp, köylüleri onların zulmünden kurtarırlar. Âşık Ehmed’de beylerden kurtulduğuna sevinen köylülerin içindedir ve Nebilerin bu mücadelesi için; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Nebi burada yine bir ad eyledi/Beylerin yurdunu berbad eyledi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.45. Nebi’nin Gızılboğaz’da Selim Beyle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Gence Valisi Nakaşidze, Selim Bey’i Zengezur’a polis komutanı yapar. Selim Bey, tüm polis komutanlarını, mahalli polis amirlerini ve beyleri toplayıp Nebi’yi öldürmenin planlarını yapar. Bunu öğrenen Nebi, Selim Bey’i tehdit etmek için onun evine gider. Selim Bey’i korkutu ancak öldürmeden bırakır. Bu olay her yere yayılır ve Selim Bey rezil olur. Bu sırada Âşık Ehmed ile Âşık Muses Gorus’a gelirler. Hambarsum Usta, Nebi’nin Selim Bey’in yanına gelişini onlara anlatır. Bu durum onlara ilham verir, biri sazı diğeri de balabanı dillendirir ve 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Çoh hecalet çekme, ağa Selim Bey/Göz yaşını tökme, ağa Selim Bey!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile bu durumu ifade ederler.

Selim Bey, bu şekilde Nebi tarafından tehdit edilmesinin her yerde duyulması üzerine Nebi’den öcünü almak için padişaktan asker ister. Padişah, beş yüz askerlik bir grubu onun emrine gönderir. Nebiler, Gızılboğaz’da Selim Bey’in yardımına gelen askerleri mücadele sırasında tuzağa düşürüp öldürürler. Bunu gören Selim Bey ve kardeşi Mehmed Bey Gorus’a kaçarlar. Bu durum üzerine Âşık Ehmed; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb ddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Nebi burada yine bir ad eyledi/Beylerin yurdunu berbad eyledi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.6.3.46. Nebi'nin Gorus'ta Mehmed Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Mehmed Bey komutasındaki askerler, Nebilerin Gorus yakınında etrafını sararlar. Nebiler, askerleri Sisyan köylerine kadar kovup yollarına devam ederler. Nebi oradan ayrılıp arkadaşlarını Ganlıca'ya doğru yolcu eder, askerler onları tekrar kuşatır, ancak Nebi arkadaşlarını kurtarır.

Bu bölüm E.T. ve H.G. varyantlarında da vardır. Bu varyantlarda Nebi, tek başına Hecer'i kurtarmak için Gorus'a gider. Yolda Selim Bey'in adamları tarafından kuşatılır. Arkadaşları onun arkasından gelir ve mücadeleyi kazanırlar.

Bu konuyla ilgili üç varyantta da aynı şiir yer alır. Bu şiir E.T. ve G.H. varyantlarında Nebi tarafından arkadaşlarını cesaretlendirmek için; E.A. varyantında ise Âşık Ehmed tarafından Nebilerin verdikleri mücadeleyi övmek için söylenir. Şiir; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Goy sene desinler ay Gaçag Nebi/Yoldaşı (E.T. ve H.G. varyantlarında 1. kıtada; gardaşı) yanında ay goçag Nebi!" nakaratlı üç kıtalık bir koşmadır.

E.A. varyantında Nebi, bu mücadeleden sonra arkadaşlarını Ganlıca'ya gönderip kendisi istirahat etmeye başlar. Bu sırada silah seslerini duyunca arkadaşlarının kuşatıldığını anlar. Burada Nebi, Boz atına; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, "Boz at, gurtar meni, aman günüdü/Yoldaşların darda yaman günüdü!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile seslenir. Aynı koşma, E.T. ve H.G. varyantlarında da yer almaktadır. Ancak bu varyantlarda bu koşma Nebi'nin arkadaşlarını kurtarmak için gittiği sırada değil, Gorus'ta askerler tarafından kuşatıldığı sırada okunur. Bu varyantlardan E.T. varyantında koşmanın nakarat kısmı "Boz at gurtar meni, aman günüdür!" şeklinde tek mısra olarak verilmiş ve bu durumda şiirin kafiye düzeni aaab cccb dddb şeklini almıştır. H.G. varyantında ise koşmanın 1. kıtası verilmiştir. Bu kıta da 4 mısralıdır ve dördüncü mısra E.T. varyantındaki gibi "Boz at gurtar meni, aman günüdür!" şeklindedir. E.A. varyantı ile E.T. ve H.G. varyantlarında koşma farklılıklar göstermektedir. Bu koşmanın ikinci kıtasının ilk 3 mısraı, A.N. varyantında Nebilerin Kirs mücadelesinden önce söylenen şiirin 3. kıtasının ilk üç mısraı olarak da kullanılmıştır.

IV.1.6.3.47. Nebi'nin Kars ve Ağrı'da Sengauzen ve Osmanlı Devleti'nin Askerleriyle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi, grubuyla Ağrı Dağı'na gitmek ister. Onlar Ağrı'da ve Kars'ta bir taraftan Sengauzen'in, diğer taraftan da Osmanlı Devletinin askerleri arasında kalırlar. Ancak askerleri etkisiz hale getirip kuşatmadan çıkarlar. Nebiler, buradan gece Başgedik'e giderler. Sabah olunca Âşık Ehmed de Başgedik'e gelerek, Nebilerin bu mücadelesi için; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, "Mahalda deyirler kaçagdı Nebi/Yoldaşı yanında goçagdı Nebi!" nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Bu koşma E.T. ve H.G. varyantlarında Nebi'nin Selim Bey'le Periçingilinde yapacağı mücadeleden önce Nebi tarafından okunmuştur.

IV.1.6.3.48. Nebi'nin Periçingili'nda Selim Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A., E.T., H.G. varyantlarında Nebi'ye sürekli yenilen Selim Bey; Gence Valisi'nden ve çevre beylerden adam toplayarak Nebileri Periçingili'nda kuşatır. Nebiler, düşmanları etkisiz hale getirirler. Bu mücadele sırasında Nebi, kurşun atarken; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, "Divanı men çaş-baş salan goçağam/Beylerin gözüne iti bıçağam." nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur.

E.A. varyantında Nebi, Selim Bey'le mücadele etmeden önce Şotlanlı Oymağı'na gider ve orada annesini de görür. Annesi, Mehdi'yi aklına getirip duraksız, 7 heceli, aaxa şeklinde kafiyelenmiş bir bayatı okur.

IV.1.6.3.49. Nebi'nin Garagöl'de Bagrat Beyle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Bagrat Bey, Gorus'a mahalli polis amiri olarak atanır. O, Nebi ile mücadelede başarısız olanları küçümser ve Nebi ile mücadele edemediği için üzülür. Onun bu sözlerini duyan Nebi, Bagrat Bey'i kendisiyle mücadele etmesi için Garagöl'e çağırır. Bagrat Bey, Nebilerden korkmadan mücadeleye gider. Ancak Nebiler ona ve grubuna öyle bir güç kullanırlar ki, Bagrat Bey generalin yanına gidip bir daha Zengezur'a gitmeyeceğini açıklar ve Zengezur'a geri dönmez. Bu olay her yerde yayılır. Âşıklar bu olay için şiirler söylerler. Bir gün Âşık Ehmed, Lülper'den geçerken halk bu olay için bir şiir okumasını ister. O da; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, "Beyleri gorhuya salıbdı Nebi/Gubernatdan gisas alıbdı Nebi!"

nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Bu koşmanın ilk kıtasının ilk 3 mısraı, A.N. varyantında Kirs vuruşmasından önce okunan koşmanın 1. kıtasında da geçmektedir.

IV.1.6.3.50. Nebi'nin Murov Dağı'nda General Nakaşidze ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebiler, yakınlarını görmek için Gence taraflarına geçerler. General Nakaşidze, onları takip edip yerlerini öğrenir. Sonunda Murov Dağı'nda güçlü bir askeri birlikle onları kuşatır. Bu mücadelede İsmayıl yakalanır, Boz at da yaralanır. Bunun üzerine kederlenen Nebi, felekten yana şikâyetini; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Beylerin, efserin elinden haray/Guduz gubernatın felinden haray!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile dile getirir. Bu koşma Nebi; E.T. varyantında da Salvartı mücadelesinden sonra arkadaşı Hanış'ın ve Boz atının vurulmasından sonra söylemiştir. E.T. varyantında koşma, yine beş kıtadan ibaret olarak “-elinden haray” redifi ile okunmaktadır.

Bu mücadelede yakalanıp hapsedilen İsmayıl; hapishaneden çıkan bir adama Nebi'ye götürmesi için verdiği mektuba; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Menim bu günümde gelesen, Nebi/Gazamat dalını delesen, Nebi!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma yazar.

IV.1.6.3.51. Nebi'nin Dirili'de Polis komutanı Allahverdi Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

E.A. varyantına göre Nebilerin Dirili'de olduklarını öğrenen Polis Komutanı Alahverdi Bey, onlarla mücadeleye girer, bu mücadele sırasında Nebi bir taraftan kurşun atarken diğer taraftan arkadaşlarına yapmaları gerekenleri; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “Aslan igidlerim, gırın düşmanı/Yer üzünden silin pisi, yamanı!” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile bildirir.

Bu mücadeleden sonra hastalanan Hecer'i Nebi, Mollu'ya annesinin yanına bırakıp İran'a gider. Hecer, Nebi'yi merak eder ve 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb cccbb dddbb şeklinde kafiyeleşmiş, “İran'da (E.A. varyantında 1. kıtada, E.T. varyantında her 3 kıtada; Tehran'da) tutdular nedi, gelmedi/Ne üz verdi gören Nebi gelmedi.” nakaratlı üç kıtalık bir koşma okur. Bu koşma, E.T. ve H.G. varyantlarında da yer almaktadır. Ancak bu varyantlarda Hecer Gorus'ta hapishenede Nebi'yi beklerken bu koşmayı söyler. Varyantlar arasında koşmayla ilgili farklılıklar olduğu da göze çarpmaktadır.

E.T. varyantında E.A. varyantındaki koşmanın 2 ve 3. kıtaları yer almakta, farklı bir kıtanın bu ikisinin arasında okunması ile üç kıtalık bir koşma oluşturulmaktadır. H.G. varyantında ise E.A. varyantındaki koşmanın sadece son iki kıtası yer almaktadır.

IV.1.6.4. Nebi'nin Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

E.A. varyantında Nebi'nin ölümünden sonra Nebi'nin ölüsünün üzerine kapanan Hecer; biri 4+3 duraklı, 7 heceli, aaxa kafiyeli, diğeri duraksız, 7 heceli, yine aaxa kafiyeli olan iki bayatı okur.

Kaçak Nebi hikâyesinin E.A., E.T., H.G. ve A.N. varyantlarının hepsinde sonu “Darasın saçını teller ağlasın/Yerisin üstüne eller ağlasın!” nakaratlı Nebi'nin ölümü için söylenen bir koşma vardır. Bu koşma; duraksız, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb eeebb fffbb şeklinde kafiyelenmiş bir şiirdir. E.A. varyantında şiir, bu haliyle beş kıta olarak geçerken, bazı değişikliklerle E.T., H.G. ve A.N. varyantlarında üç kıta olarak yer almaktadır.

E.A. varyantında Nebi'nin arkadaşlarının lidersiz kaldığını gören âşık; duraksız, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb eeebb kafiyeli, “Ay Allah, vuruldu aslanım Nebi/Belde gümüş kemer oğlanım Nebi!” nakaratlı, dört kıtalık bir koşma okur.

Hecer, Nebi'nin ölüsünün başında zalimlerden ve felekten şikâyet eden duraksız, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb şeklinde kafiyelenmiş, “Bu zalım feleğin elinden haray/Guduz hanın, beyin felinden haray!” nakaratlı, 3 kıtalık bir koşma okuyarak üzüntüsünü dile getirir.

Hecer, Nebi'nin öcünü almak ister. Ağahüseyn ile Balakışi'yi Tebriz Valisi'ni öldürmeleri için gönderir. Onların Tebriz Valisi'ni öldürmelerini takdir eden Hecer'in aklına yine Nebi gelir ve 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb eeebb fffbb şeklinde kafiyelenmiş, “O yağı düşmenden alam gisası/Bu dünya durdugca sağalmaz yası!” nakaratlı 5 kıtalık koşma okur.

Oğlunun ölüm haberini alan Gözel; duraksız, 7 heceli, aaxa kafiyeli 2 ayrı bayatı söyler. Gözel, Nebi'nin mezarının başında da; 6+5 duraklı, 11 heceli, aaabb ccbb dddbb eeebb fffbb şeklinde kafiyelenmiş, “Sesimi eşidib heç gelmir Nebim/Anasını yada heç salmır Nebim!” nakaratlı beş kıtalık bir koşma okuyarak üzüntüsünü dile getirir. Bu koşmadan sonra Gözel, Nebi'nin mezarının üzerine kapanıp duraksız, 7 heceli, aaxa kafiyeli bir bayatı daha okur.

A. N. varyantında da Gözel; 3+4 duraklı, 7 heceli, aaxa kafiyeli farklı bir bayatı okuyarak üzüntüsünü dile getirmektedir.

IV.1.6.5. Kaçak Nebi Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Kaçak Nebi'nin 7 varyantı göz önünde bulundurulduğunda hikâyede birbirinden farklı 109 şiirin yer aldığı görülmektedir.

Hikâyede geçen 109 şiirden 2 tanesi “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, 3 tanesi “kahramanın kaçak düşmesi”, 88 tanesi “kahramanın mücadeleleri”, 11 tanesi “kahramanın sonu”, 5 tanesi ise hiçbir epizota bağlı olmadan okunmuştur.

109 şiirden 93 tanesi koşma, 14 tanesi bayatı, 2 tanesi ise bağımsız kıtalardır. Kaçak Nebi hikâyesinde geraylı nazım şekli ile yazılmış şiir yoktur. Hikâyede yer alan 93 koşmadan 15 tanesi duraksız, 77 tanesi ise 6+5 duraklı; 14 bayatının 6'sı duraksız, 6'sı 3+4 duraklı, 2'si ise 4+3 duraklı; bağımsız olan kıtalardan biri duraksız, biri ise 4+7 duraklı olarak okunmuştur.

Kaçak Nebi hikâyesinde yer alan şiirlerden 40 tanesi kadın kahramanlar, 39 tanesi erkek kahramanlar, 26 tanesi âşıklar ve 4 tanesi ise hikâyede belirtilmeyen kişilerce okunmuştur. Hikâye, kadın kahramanlar tarafından okunan şiir sayısının fazlalığı ile diğer hikâyelerden farklılık göstermektedir.

Hikâyede yer alan şiirlerden 3 tanesi redifli, 89 tanesi nakaratlı, 1 tanesi hem redifli hem nakaratlı, 16 tanesi ise redif ve nakarat kullanılmadan okunmuş şiirlerdir.

Kaçak Nebi hikâyesinde yer alan şiirlerden 16 tanesi tek kıtadan, 3 tanesi 2 kıtadan, 67 tanesi 3 kıtadan, 5 tanesi 4 kıtadan, 7 tanesi 5 kıtadan, 11 tanesi ise 5'ten fazla kıtadan veya varyantlarda farklı farklı kıtalardan oluşan şiirlerdir.

109 şiirin 91 tanesinin ilk kıtası “aaab(b)”, 1 tanesinin ilk kıtası “xaxa(a)”, 14 tanesinin ilk kıtası “aaxa(a)”, 3 tanesinin ilk kıtası ise varyantlarda değişik şekillerde kafiyelenmiştir.

Hikâyede yer alan 109 şiirin 109'u da araya nesir parçaları sokulmadan okunmuştur.

Varyantlar toplamında elde edilen 109 şiirden 9 tanesi “kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek”, 5 tanesi “haber vermek”, 2 tanesi “tehdit etmek”, 37 tanesi “duyguları dile getirmek”, 18 tanesi “yardım istemek”, 29 tanesi “mücadele övgüsü yapmak”, 4 tanesi “kahramanı övmek”, 1'er tanesi ise “kahramanın tanıtımını yapmak”, “küçüksemek”, “hesap sormak”, “felekten şikâyet etmek” ve “cesaret vermek” amacıyla okunmuştur.

KAÇAK NEBİ HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

Şiir No	Şiirin Yer Aldığı Varyant/ Versiyon	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Açıklama	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Kıta Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	E.A.	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Yolda gözüm kaldı, yoktur Hecer'im Tez gel, aman, derdim çoktur, Hecer'im.	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
2	A.N.	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	-	İki mısra	4+7	11'li	aa	-	-	1	Hecer	Küçümsemek
3	A.N.	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Bayatı	-	3+4	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
4	A.N.	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Bayatı	-	3+4	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
5	A.N.	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Bayatı	-	3+4	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
6	E.A., E.T., H.G., Z.Mk.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	Z.Mk.'de tek kıta	-	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Menim bu günümde gelesen, Nebi Gazamat dalını delesen, Nebi!	3	Hecer	Yardım istemek
7	E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	H.G.'de 2 kıta	-	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Ecelden amansız ay kaçag Nebi Düşmenin gözüne ay bıçag Nebi!	3	Nebi	Mücadele övgüsü yapmak
8	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Dezirler igiddi o nadan Nebi Tüfengi havada oynadan Nebi!	3	Bilinmeyen kişi	Mücadele övgüsü yapmak
9	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Alar güvvet-gücü elinden Nebi El-obanı salmaz dilinden Nebi!	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
10	A.N.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Ağlaram halına, ay Kaçag Nebi Hecer'i özünden ay kaçag Nebi!	3	Çiftçi	Duyguları dile getirmek
11	A.N.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Keçdi şaşgalara körpem, ay Nebi Hardasan, hardasan, hay-haray Nebi.	3	Hecer	Duyguları dile getirmek
12	E.Ş.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	-	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb fffbb	-	Gelesen gelesen ay kaçak Nebim Hecer'i özünden pek kaçak Nebim	5	Hecer	Yardım istemek
13	E.A	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb fffbb	-	Goy ağlasın elim, obam, oymağım Gara geysin anam, bacım, oylağım!	5	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
14	E.A	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Dara düşmüş Nebim, ay aman, aman Pozulub ehvalım olubdu yaman!	3	Hecer	Haber vermek
15	E.A	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Senin igidliyin aynadan olsun Aynalı tüfengi oynadan olsun!	3	Âşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
16	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	H.G.'de 2 kıta	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Nebi burada gene bir od eyledi Kinkor Beyi tutub ne ad eyledi!	3	E.A.; Âşık Ehmed E.T.H.G.; Hecer	Mücadele övgüsü yapmak
17	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Merd igiddi, dardan gurtarar Nebi Düşman üste gülle yağdırar Nebi!	3	Nebi	Cesaret vermek
18	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Bu yağı düşmana zerbeler çalag Cumag, canlarını sengerde alag!	3	Nebi	Haber vermek
19	E.A, E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	E.T.'de nakarat farklı	-	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Özünü tez yeter, ay Kaçag Nebi Destesi yanında, ay kaçag Nebi!	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
20	E.A (2 kez)	Kahramanın Mücadeleleri	Bayatı	A.N ile aynı	3+4	7'li	aaxa	-	-	1	Hecer Bir Kadın	Duyguları dile getirmek
21	E.A.	Kahramanın	Koşma	-	-	11'li	aaxa bbba ddda	“-a gelmedin”	-	5	Bilinmeyen âşık	Duyguları dile getirmek

		Mücadeleleri					eeee fffa					
22	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Görüm, ay bey, toyun mübarek olsun Sağ dişine, sol dişine borc olsun!	3	Âşık Ata	Duyguları dile getirmek
23	E.A., A.N.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Goy sene desinler, ay nadan Nebi Tüfengi havada oynadan Nebi!	3	Âşık Semed	Mücadele övgüsü yapmak
24	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Öyrenin onların bir bir yerini Salamat burahmayın siz heç birini!	3	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
25	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Beyler üçün anam doğub gurd meni Bacarırsan, indî özün tut meni!	3	Nebi	Tehdit etmek
26	E.A., E.T., A.N., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	E.T., H.G.'de son kıta farklı	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Mahalda deyirler, kaçagdı Nebi Arvadı özünden kaçagdı, Nebi!	3	Nebi	Mücadele övgüsü yapmak
27	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Ecelden amansız, ay kaçag Nebi Düşmenin gözüne ay bıcağ Nebi!	3	Hecer	Mücadele övgüsü yapmak
28	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Senin igidliyin aynadan olsun Aynalı tüfengi oynadan olsun!	3	Âşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
29	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Basılmaz igiddi o nadan Nebi Aynalı tüfengi oynadan Nebi!	3	Âşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
30	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Meni gazamatdan gel gurtar, Nebi Gelmesen derd-gemum çoh artar, Nebi!	3	Allahverdi	Yardım istemek
31	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Menim bu günümde gelesen Nebi Zalımlar elinden alasan, Nebi!	3	Hecer	Yardım istemek
32	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Özünü tez yetir, ay nadan Nebi! Tüfengi havada oynadan Nebi!	3	Hecer	Yardım istemek
33	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Bacarırsan, indî özün tut meni Beyler üçün anam doğub gurd meni!	3	Nebi	Hesap sormak
34	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Goy sene desinler, ay nadan Nebi Aynalı tüfengi oynadan Nebi!	3	Âşık Ata	Mücadele övgüsü yapmak
35	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb	-	Yağıdı sultana, bey, hana Nebi Bac alar, bac vermez divana Nebi!	4	Âşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
36	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	E.T.'de şiir farklı	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Vuruldu Mahmudun, ay nadan Nebi Tüfengi havada oynadan Nebi!	3	Hecer	Duyguları dile getirmek
37	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Goy sene desinler, ay nadan Nebi Tüfengi havada oynadan Nebi!	3	Âşık Semed	Mücadele övgüsü yapmak
38	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Sene gurban olsun canım, ay Nebi Yolunda tökerem ganım, ay Nebi!	3	Çoban	Haber vermek
39	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Bayatı		4+3	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
40	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Ürekden isterem seni, Boz atım Sensen benim golum, hemî ganadım!	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
41	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	“-mak gerek”	-	3	Bilinmeyen bir âşık	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
42	E.A., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	“Mehdini tuttular, gelesen, Nebi Düşmenin elinden alasan, Nebi!”	3	Hecer	Yardım istemek
43	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	-	Metinden ayrı	-	11'li	ababab	-	“Bene ha, Behe ha, Bene ha, ha, ha”	1	Çoban	Duyguları dile getirmek
44	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Bab gelmez aslana sen tek tülküler Batırmaz güneşi gara bürküler!	3	Hecer	Kahramanı övmek
45	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb	-	Sen hemişe var ol, a kaçag Nebi	3	Bilinmeyen bir	Mücadele övgüsü

		Mücadeleleri					dddbb		Düşmenin gözüne ay bıçak, Nebi!		âşık	yapmak
46	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Özünü tez yetir, ay nadan Nebi Hecer hanım alsın, ay gadan, Nebi!	3	Hecer	Yardım istemek
47	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		-	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Özünü tez yetir, ay nadan Nebi Aynalı tüfengi oynadan Nebi!	3	Hecer	Yardım istemek
48	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Kömeyme yetir, ay Gaçag Nebi İgidler içinde ay goçag Nebi!	3	Bahar	Yardım istemek
49	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Evezsiz igiddi mahalda Nebi Düşmeni mehv eler her halda Nebi!	3	Âşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
50	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Bırakmayın birce tekin beylerin	3	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek E.T., H.G.; cesaret vermek
51	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Aparar zindana yağı, Mehdini Boyalar al gana yağı, Mehdini.	3	Hecer	Haber vermek
52	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb fffbb gggbb	-	Özünü tez yetir, ay Gaçag Nebi Heceri yanında, ay goçag Nebi!	6	Hecer	Yardım istemek
53	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	H.G.'de 2 kıta	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Nebi gerek burada bir ad eylesin Düşmenin işini bidad eylesin!	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
54	E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb		Nebi gerek burada bir ad eylesin, Düşmanın işini bidad eylesin.	2	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
55	E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb		Boz atım yürü ha, aman günüdür, Hecer'n tutsakta yaman günüdür.	3	Nebi	Yardım istemek
56	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Aynalı tüfengi doldurub atag Zalım yağlara divanlar tutag!	3	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
57	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		-	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Mahalda desinler gaçagdı Nebi! Heceri yanında goçagdı Nebi!	3	Nebi	Mücadele övgüsü yapmak
58	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	İndi apararlar hebse, yar meni O gara zindanlar eler har meni!	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
59	E.A., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Nebi'nin destesi feğan eyledi Düşmanın işini yaman eyledi.	3	Âşık Semed	Mücadele övgüsü yapmak
60	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	H.G.'de 3 kıta	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb fffbb	-	Tez yetir özünü haraya, Hebi Düşmen meni aldı araya, Nebi!	5	Mehdi	Yardım istemek
61	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Anama de, öldü Mehdim, ağlaram Ay haraylar, arham, elim, ağlaram!	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
62	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Bayatı		3+4	7'li	aaxa	-	-	1	Hecer	Duyguları dile getirmek
63	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	E.T.'de 3 kıta	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb	-	Gerek düşmenlerden gan alıb gedek Zalımlar yurduna od salıb gedek!	4	Nebi	Duyguları dile getirmek
64	E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		-	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Bu zalım feleyin elinden haray Pristav, efserin elinden haray.	3	Nebi	Duyguları dile getirmek
65	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Nebi yine burada bir kar eyledi Mahmud Beyin halın naçar eyledi!	3	Hecer	Mücadele övgüsü yapmak
66	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Bayatı		-	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
67	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Burahmasan alam ganını indi Ovucla içere gananı indi!	3	Nebi	Tehdit etmek
68	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb/fffbb	-	Menim bu günümde gelesen, Nebi Gazamat dalını delesen, Nebi!	5	Hecer	Duyguları dile getirmek
69	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb	-	Menim bu günümde gelesen, Nebi	3	Hecer	Yardım istemek

		Mücadeleleri					dddbb		Zalımlar elinden alasan, Nebi!			
70	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Özünü tez yetir, ay aman, Nebi Halımız olubdu çoh yaman, Nebi!	3	Ceyran Hanım	Haber vermek
71	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Boz atım, yeri ha, aman günüdü Hecerin galada yaman günüdü!	3	Nebi	Yardım istemek
72	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb	-	Goy sene desinler ay Gaçag Nebi Heceri özünden ay goçag Nebi	4	Aşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
73	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Goy sene desinler ay nadan Nebi Aynalı tufengi oynadan Nebi	3	Aşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
74	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb	-	Özünü tez yetir, dardayam, Nebi Kız-alov içinde, nardayam, Nebi!	4	Ekber	Yardım istemek
75	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Evezsiz igiddi mahalda Nebi Düşmeni mehv eler her halda Nebi!	3	Aşık Heşim	Kahramanı övmek
76	E.A., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Gerek bu gün vurag düşmeni daşa Bu meydanda cemdek garışın başa!	3	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
77	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	İgiddi, gayıdar seferden Nebi Hergiz el götürmez ilgardan Nebi!	3	İsmayıl	Kahramanın tanıtımını yapmak
78	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	H.G.'de 3 kıta	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb eeebb	-	"Nebi burada da cövlan eyledi Düşmenin işini feğan eyledi!"	4	E.A.; Aşık Ata, E.T. Bilinmiyor H.G; Heyder	Mücadele övgüsü yapmak
79	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		-	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Merd olub ner kimi girek meydana Gücümüzü gösterek bu divana!	3	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
80	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Nebi burada yene bir ad eyledi Beylerin yurdunu berbad eyledi!	3	Aşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
81	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Çoh hecalet çekme, ağa Selim Bey Göz yaşını tökme, ağa Selim Bey!	3	Aşık Ehmed ve Aşık Muses	Mücadele övgüsü yapmak
82	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Nebi burada yene bir ad eyledi Beylerin yurdunu berbad eyledi!	3	Aşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
83	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Goy sene desinler ay Gaçag Nebi Yoldaşı yanında ay goçag Nebi!	3	E.A.; Aşık Ehmed E.T., H.G. ; Nebi	E.A.; Mücadele övgüsü yapmak E.T., H.G: Cesaret vermek
84	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	İki şiirde epeyce farklılıklar var	6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Goy sene desinler ay Gaçag Nebi Yoldaşı yanında ay goçag Nebi!	3	E.A.; Aşık Ehmed E.T.; Hecir	E.A.Mücadele övgüsü yapmak E.T. Duyguları dile getirmek
85	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	H.G.'de 1 kıta	6+5	11'li	E.A.;aaabb ccbbb dddbb E.T.; aaab cccb dddb	-	E.A.; Boz at, gurtar meni, aman günüdü Yoldaşların darda yaman günüdü! E.T.; Boz at, gurtar meni, aman günüdür	3	Nebi	Yardım istemek
86	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Mahalda deyirler gaçagdı Nebi Yoldaşı yanında goçagdı Nebi!	3	E.A.; Aşık Ehmed E.T.; H.G.; Nebi	Mücadele övgüsü yapmak
87	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Bayıtı		-	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
88	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Divanı men çaş-baş salan goçağam Beylerin gözüne iti bıçağam.	3	Nebi	Mücadele övgüsü yapmak
89	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	-	Beyleri gorhuya salıbdı Nebi Gubernatdan gisas alıbdı Nebi!	3	Aşık Ehmed	Mücadele övgüsü yapmak
90	E.A., E.T.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccbbb dddbb	E.T.; "elinden haray"	E.A.; Beylerin, efserin elinden haray	3	Nebi	Felektan şikâyet etmek

									Guduz gubernatın felinden haray!			
91	E.A., H.G	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	H.G.'de farklı	E.A.;6+5 H.G.:-	11'li	aaabb cccbb dddbb	-	Menim bu günümde gelesen, Nebi Gazamat dalını delesen, Nebi!	3	İsmayıl	Yardım istemek
92	E.A.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma		6+5	11'li	aaabb cccbb dddbb	-	Aslan igidlerim, gırın düşmanı Yer üzünden silin pisi, yamanı!	3	Nebi	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
93	E.A., E.T., H.G.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	E.T.'de 2. kıta farklı H.G.'de 2 kıta	6+5	11'li	aaabb cccbb dddbb	-	İran'da tutdular nedi, gelmedi Ne üz verdi gören Nebi gelmedi.	3	Hecer	Duyguları dile getirmek
94	E.A.	Kahramanın Sonu	Bayatı		4+3	7'li	aaxa	-	-	1	Hecer	Duyguları dile getirmek
95	E.A.	Kahramanın Sonu	Bayatı		-	7'li	aaxa	-	-	1	Hecer	Duyguları dile getirmek
96	E.A., E.T., H.G., A.N.	Kahramanın Sonu	Koşma	E.T., H.G. ve A.N.'de 3 kıta	-	11'li	aaabb cccbb dddbb eeebb fffbb	-	Darasın saçını teller ağlasın Yerin üstüne eller ağlasın!	5	Bilinmiyor	Duyguları dile getirmek
97	E.A.	Kahramanın Sonu	Koşma		-	11'li	aaabb cccbb dddbb eeebb	-	Ay Allah, vuruldu aslanım Nebi Belde gümüş kemer oğlanım Nebi!	4	Bilinmeyen bir aşık	Duyguları dile getirmek
98	E.A.	Kahramanın Sonu	Koşma		-	11'li	aaabb cccbb dddbb	-	Bu zalım feleğin elinden haray Guduz hanın, beyin felinden haray!	3	Hecer	Duyguları dile getirmek
99	E.A.	Kahramanın Sonu	Koşma		6+5	11'li	aaabb cccbb dddbb eeebb fffbb	-	O yağı düşmenden alam gırası Bu dünya durdugca sağalmaz yası!	5	Hecer	Duyguları dile getirmek
100	E.A.	Kahramanın Sonu	Bayatı		-	7'li	aaabb cccbb dddbb	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
101	E.A.	Kahramanın Sonu	Bayatı		-	7'li	aaabb cccbb dddbb	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
102	E.A.	Kahramanın Sonu	Koşma		6+5	11'li	aaabb cccbb dddbb eeebb fffbb	-	Sesimi eşidib heç gelmir Nebim Anasını yada heç salmır Nebim!	5	Gözel	Duyguları dile getirmek
103	E.A.	Kahramanın Sonu	Bayatı		-	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Duyguları dile getirmek
104	A.N.	Kahramanın Sonu	Bayatı		3+4	7'li	aaxa	-	-	1	Gözel	Mücadele övgüsü yapmak
105	T.Ö.	Bağımsız	Koşma		6+5	11'li	xaxa bbba ccca ddda eeea	"-ım Hecer"	-	5	Nebi	Yardım istemek
106	T.Ö.	Bağımsız	Koşma		-	11'li	aaabb cccbb dddbb		Goy sene desinler ay nadan Nebi Divanı yerinen oynadan Nebi	3	Bilinmiyor (halk)	Kahramanı övmek
107	T.Ö.	Bağımsız	Koşma		-	11'li	aaab cccb		Gel al Nebi, bu saldatın elinden	2	Hecer	Duyguları dile getirmek
108	T.Ö.	Bağımsız	Koşma		-	11'li	aaabb cccbb dddbb eeeb		Gelesen gelesen gelesen Nebi Gazağın hesabın göresen Nebi.	4	Hecer	Duyguları dile getirmek
109	T.Ö.	Bağımsız	Koşma		6+5	11'li	aaabb ccdd	"Nebi"	-	2	Bilinmiyor (halk)	Kahramanı övmek

IV.1.7. KAÇAK KEREM HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Kaçak Kerem hikâyesi; “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarına bağlı olarak şiirlerin okunduğu bir hikâyedir.

IV.1.7.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Kaçak Kerem’in Z.Mh. tarafından anlatılan varyantında nesir bölümün yanında yer verilen şiir kısmı, baştan sona epizotlar hakkında bölünmüş halde olan farklı havalarla okunmuş bir muhammes oluşturmaktadır. Bu muhammesin 7+8 duraklı (durak yapısı düzensiz), 15 heceli, aaaa bbbba şeklinde kafiyelenmiş ilk iki kıtası Kerem’in ve neslinin tanıtımını içermektedir.

G.H. varyantında ise Kerem’in ve ailesinin tanıtımı hakkında şiir yoktur.

IV.1.7.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler

G.H. Varyantında Kerem, kaçak düşmeden önce İsrafil Ağa ile bir düğüne katılır. Düğünde İsrafil Ağa ile Kerem karşılıklı birbirlerine üçer kıta söylerler. Bu şiirlerden Kerem’in söylediği; duraksız, 11 heceli, xaxa/bbba/ccca şeklinde kafiyelenmiş, “yahşı döy” redifli 3 kıtalık koşmadır. İsrafil Ağa ise; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb şeklinde kafiyelenmiş “-a yahşı döy” redifli, üç kıtalık bir koşma ile ona cevap vermiştir.

Kerem’le İsrafil Ağa’nın bu ilk atışmalarından bir gün sonra İsrefil Ağa ve adamları Keremlerin evine birkaç el ateş ederler. Bunun üzerine Kerem, bir tepenin başına çıkarak İsrafil Ağa’yı dövüşe çağır ve onlar yine karşılıklı atışırlar. Kerem; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb şeklinde kafiyelenmiş “indi” redifli, üç kıtalık bir koşma okur. Bunun karşılığında İsrafil Ağa da duraksız, 11 heceli, xaxa/bbba/ccca şeklinde kafiyelenmiş, “indi” redifli 3 kıtalık koşma ile cevap verir.

IV.1.7.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV.1.7.3.1. Kerem’in Avey Dağı’nda Hükümet Atlıları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Z.Mh. varyantında Keremler, Avey Dağı’nda dinlenirken hükümet atlıları onlara saldırırlar. Kerem arkadaşlarını haberdar etmek için; 7+8 duraklı, 15 heceli, cccca şeklinde kafiyeli muhammesin bir parçasını söyler.

IV.1.7.3.2. Kerem'in Kaçak İsmayıl için Abbas Bey ve Askerleriyle Mücadelesine Bağlı Şiirler:

G.H. varyantında Gıyas Bey'in hizmetinde bulunup parasını alamayan İsmayıl, Gıyas Bey'i öldürüp kaçır. Mahalli Polis Amiri Abbas Bey ve askerleri İsmayıl'ın peşine düşerler. Askerler tarafından kuşatılan İsmayıl; Kerem'i yardıma çağırmak için; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, "mi indi?" redifli üç kıtalık bir geraylı okur. Bunu duyan Kerem, karşılık olarak; duraksız, 8 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, üç kıtalık bir geraylı ile ona cevap vererek yardıma gelir. Kerem'in gelişinden mutlu olan İsmayıl, Kerem'i; duraksız, 8 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, "olacag" redifli üç kıtalık geraylıyı okuyarak karşılar.

IV.1.7.3.3. Kerem'in Hükümet Casusuyla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

G.H. varyantına göre Kerem, Ağ Yolu iki yerden keser ve orada zenginlerden aldığı malları, fakirlere dağıttığı bir pazar kurar. Bu pazara bir general ve karısı da gelir. Kerem onları da durdurur, sonra generale hükümet adamlarını dövüşe davet etme isteğini bildiren; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, "de gelsin" redifli üç kıtalık bir koşma okur. Kerem'in Ağ Yolu kesmesi ile ilgili bir şiir parçası da Z.Mh. varyantında vardır. Bu varyantta Kerem, muhammesin dddda şeklinde kafiyeleşen parçasını okur. Buradan İrevan'a doğru giderlerken de muhammesin eeeee kafiyeleşen kıtasını okur.

IV.1.7.3.4. Kerem'in Seyideli'nin Evinde Kendisini Esir Eden Han'la Mücadelesine Bağlı Şiirler:

G.H. varyantında Kerem, İrevan'da Seyideli adlı bir adamın evine gider. Casuslardan Kerem'in orada olduğunu öğrenen han, evi kuşatarak Kerem'i ve adamlarını yakalar. Kerem, bir oyun yaparak hanın elinden kurtulur, tüfeğini hana doğrultarak kendisiyle uğraşırsa başına geleceklerden haberdar eden; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, "olarsan" redifli geraylısını okuyarak korkutur.

IV.1.7.3.5. Kerem'in Kendisinin Adını Kullanan Hırsızla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

G.H. varyantına göre Kerem, Eresey'e varınca ağlamakta olan yaşlı bir adam görür. Yaşlı adama neden ağladığını soran Kerem, Kaçak Kerem'in kendisini soyduğu haberini alır. Adının kullanılarak hırsızlık yapılmasına çok kızan Kerem, hırsızı yakalar

ve cezalandırır. Bu olaydan sonra Kerem'in vatani aklına gelir, vatan özlemini ve zamandan çektiklerini dile getiren; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, üç kıtalık bir koşma okur.

IV.1.7.3.6. Kerem'in Osmanlı Devleti Topraklarındaki Mücadelesine Bağlı Şiirler:

G.H. varyantına göre, Kerem ve grubu Tiflis'ten kaçıp, Osmanlı Devleti'nin topraklarına girerler. Osmanlı Devleti'nin topraklarında avlanırken yanlarına subaylar gelir. Kerem, burada subaylara; 4+4 duraklı, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, “-an olar” redifli bir geraylı söyler. Subaylar Keremlerin topraklarından gitmelerini isterler. Keremler, Osmanlı Devleti'nin topraklarından çıkmaya karar verirler.

Subaylardan biri gidip Osmanlı paşasına haber verir. Askerler birden bire onlara ateş açarlar. Bunun üzerine Kerem; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca kafiyeleşmiş, “-ları çağır” redifli bir koşma okuyarak arkadaşlarını uyarır. Diğer taraftan İrevan Hanı da askerleri ile sınıra gelir. Onların da geldiğini görünce Kerem, arkadaşlarına attıkları kurşunların mutlaka hedefe isabet etmesi gerektiğini İsmayıl'la karşılıklı atışarak söyler. Bu atışmada Kerem üç kıtadan oluşan; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “vurhavur” redifli, bir koşma okur. Bunun karşılığını İsmayıl da; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “vurhavur” redifli, bir koşma okur.

Osmanlı Devleti'nin subayları ve İrevan Hanı'nın askerleri ile yaptıkları mücadeleden Keremler kurtulmayı başarırlar; ancak bu mücadelede Kerem'in kaçaklarından İsmayıl yaralanır. İsmayıl yaralanınca Kerem'in üzüldüğünü görüp ona; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, “-am men” redifli bir geraylı ile teselli verir. Şiirini okuduktan sonra ölen İsmayıl'ın üzüntüsünden Kerem de yüzünü karşı dağlara çevirip duraksız, 8 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, üç kıtalık bir geraylı okuyarak felekten şikâyet eder. Bir süre sonra tekrar İsmayıl'ın ölümü aklına gelir ve yine felekten şikâyet eden; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, “olubdu” redifli üç kıtalık bir geraylı okur.

IV.1.7.3.7. Kerem'in Mirzeli Han'ın Pehlivanı Bedir ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

G.H. varyantına göre; Kerem, İran'da Gehreman Han'ın karacalarından birini öldürünce Gehreman Han tarafından yakalanır. Gehreman Han, Kerem'i yakından tanıdıkça onun kim olduğunu bilmeden yiğitliğine ve ileri görüşlülüğüne hayran kalır. Kerem'in Gehreman Han'ı ölümden kurtarması, Han'ın gözüne daha da girmesine neden olur. Tebriz Valisi Zalı Han, Gehreman Han'a düşmandır, O; Gehreman Han'ı öldürmesi için Mirzeli Han'ı yoldan çıkarır. Gehreman Han, Mirzeli Han'la mücadele etmeye Kerem'i de götürür. Mücadelede hanlardan kimin pehlivanı diğerini yenerse o galip sayılacaktır. Kerem, Bedir Pehlivan'la mücadele etmeye çıkar, ancak mücadele etmeden önce onlar atışırlar. Bu atışmada Kerem; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab/cccb/dddb kafiyeli, "indi" redifli üç kıtalık bir koşma okur. Bunun karşılığında Bedir de; duraksız, 11 heceli, abab/cccb/dddb kafiyeli, "indi" redifli bir koşma ile cevap verir.

Mirzeli Han da oğullarına; duraksız, 11 heceli, abab ccdb dddb kafiyeli, "-in getirin" redifli bir koşma okuyarak Kerem'i yakalamalarını emreder.

IV.1.7.3.8. Kahramanın Zalı Han'la ve Oğullarıyla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

G.H. varyantında Kerem ve grubu Tebriz taraflarında dolaşırken Zalı Han'ın kendilerini takip ettiğini öğrenirler. Kerem, Zalı Han'ı şehrin dışındaki berber dükkânının oraya çağırır, Zalı Han gelir. Onlar atışırlar. İkisi birbirine; 6+5 duraklı, 11 heceli, kafiye düzeni abab/cccb/dddb şeklinde olan, "basa-basa" redifli birer koşma okurlar. Kerem'in Zalı Han'la mücadelesi Z.Mh. varyantında da vardır. Bu varyantta muhammesin fffa ve ggga şeklinde kafiyelenmiş ikincisi âşık Veli tarafından söylenmiş iki kıtası vardır. Zalı Han'ın oğullarının askerlerle gelmesine karşılık da Kerem muhammesin hhhhha kafiyeli parçasını okur.

IV.1.7.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

G.H. varyantında Kerem, Zalı Han'ı öldürdükten sonra duraksız, 11 heceli, abab ccdb dddb duraklı, "-ar mı indi?" redifli, üç kıtalık bir koşma okuyarak felekten şikâyet eder. Sonrasında da Kerem'in bundan sonra da çok fazla yiğitlikler gösterdiği söylenir

ve Gazahlı Gemli Hüseyin; 7+8 duraklı, 15 heceli, aaaa bbbba cccca dddda eeeee şeklinde kafiyelenmiş “a Kerem” redifli bir muhammes okur.

Z.Mh. varyantında ise Kerem’in kaçaklığı bırakıp yerleşik hayata geçip Şahın hizmetinde kendi köyünün yönetimini sağlaması hakkında muhammesin ııııa kafiyeli son parçası okunur.

IV.1.7.5. Kaçak Kerem Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirilmesi:

Kaçak Kerem hikâyesinin iki varyantında toplam 23 şiir yer almaktadır. Hikâyede yer alan şiirlerden 4 tanesi “kahramanın kaçak düşmesi” epizotuna, 17 tanesi kahramanın mücadeleleri” epizotuna, 1 tanesi “kahramanın sonu” epizotuna, 1 tanesi ise tüm epizotlara bağlı olarak okunmuştur.

23 şiirden 14 tanesi koşma, 7 tanesi geraylı, 2 tanesi ise muhammestir. 14 koşmanın 10 tanesi duraksız, 4 tanesi ise 6+5 duraklı; 7 geraylının 6 tanesi duraksız, 1 tanesi 4+4 duraklı; 2 muhammesin ikisi de düzensiz 7+8 duraklı şiirlerdir.

Hikâyede yer alan şiirlerin 21 tanesi erkek kahramanlar, 2 tanesi ise âşıklar tarafından okunmuştur. Kadın kahramanlar tarafından okunan şiir yoktur. 23 şiirden 21’i redifli, 2 tanesi ise sadece kafiye unsurları ile okunmuş olan şiirlerdir.

Kaçak Kerem hikâyesinde yer alan şiirlerden 21 tanesi 3 kıtadan, 1 tanesi 4 kıtadan, 1 tanesi ise 9 kıtadan oluşmaktadır. Hikâyede yer alan şiirlerin 13 tanesinin ilk kıtası “abab”, 8 tanesinin ilk kıtası “xaxa(a)”, 2 tanesinin ilk tısa ise “aaaa(a)” şeklinde kafiyelenmiştir.

23 şiirden 10 tanesi bütün olarak, 10 tanesi karşılıklı atışma şeklinde, 3 tanesi ise araya nesir parçalarının sokulması ile okunmuş şiirlerdir.

Hikâyede yer alan şiirlerden 5 tanesi “kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek”, 8 tanesi “tehdit etmek”, 2 tanesi “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak”, 1’er tanesi ise “duyguları dile getirmek”, yardım istemek”, mücadele övgüsü yapmak”, “felekten şikâyet etmek”, “vatan hasretini dile getirmek”, “cesaret vermek” ve “emir vermek” maksadıyla okunmuştur.

KAÇAK KEREM HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

S. No	Şiirin Yer Aldığı Varyant/ Versiyon	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Duruğu	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Dörtlülük Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	Z.Mh	Tüm epizotlar	Muhammes	7+8 (düzensiz)	15'li	aaaa bbbba/cccca ddda/ eeea/fffa ggga/hhha ıııa	“gelir”	-	9	Zerzebilli Âşık Mehmed	Hikâyeyi özetleyip sonlandırmak
2	G.H.	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11'li	xaxa/bbba/ccca	“yahşı döy”	-	3	Kerem	Tehdit etmek
3	G.H.	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	“-a yahşı döy”	-	3	İsrafil Ağa	Tehdit etmek
4	G.H.	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	“indi”	-	3	Kerem	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
5	G.H.	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	-	11'li	xaxa/bbba/ccca	“indi”	-	3	İsrafil Ağa	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
6	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	xaxa bbba ccca	“mi indi?”	-	3	İsmayıl	Yardım istemek
7	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	abab/cccb/dddb	-	-	3	Kerem	Cesaret vermek
8	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	abab/cccb/dddb	“olacag”	-	3	İsmayıl	Duyguları dile getirmek
9	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	“-de gelsin”	-	3	Kerem	Tehdit etmek
10	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	xaxa bbba ccca	“olarsan”	-	3	Kerem	Tehdit etmek
11	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	-	-	3	Kerem	Vatan hasretini dile getirmek
12	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	4+4	8'li	xaxa bbba ccca	“-an olar”	-	3	Kerem	Kahramanın tanıtımını yapmak
13	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	xaxa bbba ccca	“-ları çağır”	-	3	Kerem	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
14	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	“vurhavur”	-	3	Kerem	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
15	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab/cccb/dddb	“vurhavur”	-	3	İsmayıl	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
16	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	xaxa bbba ccca	“-am men”	-	3	İsmayıl	Teselli vermek
17	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	xaxa bbba ccca	“olubdu”	-	3	Kerem	Felekten şikâyet etmek
18	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab/cccb/dddb	“indi”	-	3	Kerem	Mücadele övgüsü yapmak
19	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	“indi”	-	3	Bedir Pehlivan	Tehdit etmek
20	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	“-in getirin”	-	3	Mirzeli Han	Emir vermek
21	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab/cccb/dddb	“basa basa”	-	3	Kerem	Tehdit etmek
22	G.H.	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab/cccb/dddb	“basa basa”	-	3	Zalı Han	Tehdit etmek
23	G.H.	Kahramanın Sonu	Muhammes	7+8	15'li	aaaa bbbba cccca dddda	“-a Kerem”	-	4	Gazahlı Gemli Hüseyin	Hikâyeyi özetleyip sonlandırmak

IV.1.8. KAÇAK SÜLEYMAN HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Kaçak Süleyman hikâyesinde “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” epizotuna bağlı olarak şiir okunmazken; “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarına bağlı olarak şiirler okunmuştur.

IV.1.8.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Kaçak Süleyman’ın ailesinin ve kendisinin tanıtımı ile ilgili hikâyede herhangi bir şiir bulunmamaktadır.

IV.1.8.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler

Kaçak Süleyman hikâyesinde Gülsüm, köylerine gelen ve babasına vergi borcunu ödemediği için zarar vermek isteyen köy muhtarını ve mahalli polis amirini öldürür. Bunun üzerine köyden uzaklaşır, akşam vakti tekrar köylerine annesinin yanına gelir. Gülsüm’ün kaçak düşmesine üzülen annesi; 4+3 duraklı, 7 heceli, aaxa kafiye düzenine sahip bir bayatı okumaktadır. Annesinin yanına gelen Gülsüm onunla vedalaşırken; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip, “Südün halal eyle, ana, gedirem” nakaratlı, üç kıtadan oluşan bir koşma okur.

IV.1.8.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV. 1.8.3.1. Süleyman’ın Zeyve’de Hükümet Atlıları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Kaçak Süleyman, grubu ile birlikte Gasım Ağa’nın evine gelir. Bunu öğrenen bir casus, durumu komşu köyün polis komutanına haber verir. Askerler, evi kuşatırlar. Süleyman, mahalli polis amirini ve ardından bir adamı daha vurarak; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, “eyleyerem” redifli üç kıtadan ibaret bir koşma okuyarak askerleri korkutur.

Kaçak Süleyman bu Zeyve mücadelesinden sonra arkadaşlarına İran’a geçme teklifini sunar ve onlar İran’a geçmeye karar verirler. Bu sırada Yusuf; vatandan ayrılmanın verdiği ızdırabı tarif eden; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “-ub gedirem” redifli üç kıtalık bir koşma söyler.

IV.1.8.3.2. Süleyman'ın Tebriz Valisi Misir Han'la Mücadelesine Bağlı Şiirler:

İran Şahı, herkese kaçakların yakalanmasını emreder. Tebriz Valisi Misir Han, kaçakları yakalama konusunda şaha söz verir. Bunu öğrenen Süleyman, arkadaşlarını şehrin yakınındaki ormanda bırakıp, tek başına şehre iner. O, kendilerini yakalamak için şaha söz veren Misir Han'a yaptıklarından haberdar olduğunu gösteren ve onu tehdit eden; duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb eeeb şeklinde olan, “-a Misir Han” redifli dört kıtalık bir koşma yazar ve koşmanın yazılı olduğu kâğıdı hapishanenin kapısına asar.

IV.1.8.3.3. Süleyman'ın İran'da Hapsedilmesi ve Kaçak Kerem Tarafından Kurtarılmasına Bağlı Şiirler:

Kötü rüyalar gören Misir Han, rüyasını zindanın yakınında dilenci kılığına girmiş olan Kaçak Süleyman'a yordurmak ister. Süleyman da ona şaha neden söz verip de suçsuz insanları öldüreceğinin hesabını sorunca, Misir Han onu öldürmek ister. Ancak Süleyman, ondan önce davranıp Misir Han'ı öldürür. Misir Han'ın ölümünden sonra şah şehre gelen her yabancıyı yakalanmasını emreder. Adamlarını bırakıp yine dilenci kılığında şehre gelen Süleyman'ı da askerler yakalayıp şahın huzuruna getirirler. Süleyman, şahı dilenci olduğuna inandırmak için biri; 4+4 duraklı, 8 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “insaf eyle, men sayılam” nakaratlı; diğeri ise; duraksız, 8 heceli, kafiye düzeni xaxa bbba ccca şeklinde olan “yalvarım” redifli üçer kıtalık iki geraylı okur.

Şah, Kaçak Süleyman'a inanmayıp onu zindana attırır. Süleyman, zindandan arkadaşlarına; içinde bulunduğu durumu, düşmanlarından öç alma isteğini ve vatan özlemini anlatan; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “yada düşdü” redifli üç kıtalık bir koşma yazar ve koşmayı hapishane nöbetçisi ile İran'da hükümetin hizmetinde bulunan Kaçak Kerem'e gönderir.

Süleyman'ı görmek için zindana gelen Kerem, ona teselli vermek için; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “-a gözlerin” redifli üç kıtalık bir koşma okur. Buna karşılık Süleyman da Kaçak Kerem'e içinde bulunduğu durumu ve onun yardımının önemini bildiren; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “-a gözlerim” redifli üç kıtalık koşma ile cevap verir.

Şahın Frengistan'a sefere gitmesi yüzünden Kerem, Süleyman'ı hapisten çıkartamaz. Bunun üzerine Süleyman Kerem'e içinde bulunduğu duruma katlanamadığını anlatan; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb eeeb şeklinde kafiyeleşmiş, “-a geriblik” redifli dört kıtadan ibaret bir koşma ile durumunu bildirir. Bunun üzerine Kerem, Süleyman'ı tekrar ziyarete gelip Şahın sefere çıktığını ona anlatır. Süleyman, en azından yakınlarına durumunun haber verilmesini Kerem'den; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb eeeb şeklinde kafiyeleşmiş, “-a bir heber eyle” redifli dört kıtalık bir koşma ile dile getirerek ister.

Kerem'in zindandan ayrılmasından sonra Süleyman, akrabalarının özlemi ile dolu; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “-sı galdı” redifli üç kıtalık bir koşma okur.

Şah seferden döner, Kaçak Kerem Süleyman'ın durumunu şaha anlatıp onu zindandan kurtarır. Kerem, Süleyman'ı ve arkadaşlarını evine davet eder. Süleyman, arkadaşlarının özelliklerini Kerem'e; duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “Yusif, Bayramgulu, Meşedi Yolçu” nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile tarif eder. Kaçak Süleyman, kerem'e çok teşekkür eder ve ayrılırken ona; 4+4 duraklı, 8 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, “Bu günümde, bu günümde” nakaratlı üç kıtalık bir geraylı okur.

IV.1.8.3.4. Süleyman'ın Türkiye Sınırındaki Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Süleyman arkadaşları ile İran'dan Türkiye'ye, Bitlis'e gelir. O, tek başına şehre inip bir kahvehaneye gelir. Kahvehanede Paşa Efendi ve adamları onu yakalarlar. Süleyman, Paşa Efendi'nin sorularına doğru cevap verir, kendisinin de arkadaşlarının da kim olduklarını gizlemez. Arkadaşlarının kimler olduğunu Paşa Efendi'ye; duraksız, 11 heceli, xaxa bbba ccca ddda eeea fffa ggga şeklinde kafiyeleşmiş, “efendim” redifli, 7 kıtadan ibaret bir koşmayla açıklar. Süleyman ve arkadaşları, Bitlis'te rahatça yaşamaya başlarlar.

Bir gün Bitlis'e bir ziyaretçi, Kerbela'ya gidecek bir grup getirir. Süleyman; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş üç kıtalık bir koşma yazıp ziyaretçiden onu yakınlarına ulaştırmasını ister.

Kaçak Süleyman ve grubu ziyaretçileri geçirip Ağrı Dağı'na doğru Türkiye sınırına gelirler. Türk hükümeti sınırda çok sayıda asker bulundurmaktadır. Burada

kaçaklarla askerler arasında mücadele başlar. Bu mücadele sırasında sınırı geçerken gruptan Yusuf ölür. Süleyman, Yusuf'un ölümü üzerine etrafındaki dağlara seslenerek içindeki duyguları doğaya yansıtan; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş üç kıtadan ibaret bir geraylı okur.

IV.1.8.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Kaçak Süleyman hikâyesinin sonunda Gülsüm ve yanındaki kaçaklar Sarhan'a, Gülsümlerin evine gelirler. Gülsüm, burada yakınlarıyla görüştüktan sonra, yüzünü dostlarına çevirip, onlara devrin gidişatına aldanıp da kimsenin büyüklenmemesi gerektiğini anlatan; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, “-masın gerek” redifli üç kıtadan oluşan bir koşma okur. Hikâyenin sonunda âşık; 8+8 duraklı, 16 heceli, aaaa bbba ccca ddda eeea şeklinde kafiyeleşmiş, beş kıtalık bir muhammes söyler.

IV.1.8.5. Kaçak Süleyman Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Kaçak Süleyman hikâyesinde 20 tane şiir vardır. Hikâyede yer alan şiirlerden 2 tanesi “kahramanın kaçak düşmesi”, 16 tanesi “kahramanın mücadeleleri”, 2 tanesi ise “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuştur.

Bu şiirlerden 14 tanesi koşma, 4 tanesi geraylı, 1 tanesi divanî, 1 tanesi ise bayatıdır. Kaçak Süleyman hikâyesi “divanî” nazım şeklinin kullanıldığı tek kaçak hikâyesidir. 14 koşmanın 9 tanesi duraksız, 5 tanesi 6+5 duraklı; 4 geraylının 2 tanesi duraksız, 2 tanesi ise 4+4 duraklı; divanî düzensiz 7+7 duraklı, bayatı ise 4+3 duraklıdır.

Hikâyede yer alan şiirlerden 17 tanesi kadın kahramanlar, 2 tanesi erkek kahramanlar, 1 tanesi ise âşıklar tarafından okunmuştur. Kadın kahramanlar tarafından okunan şiir sayısının, diğer hikâyelere göre fazla olmasının nedeni hikâyenin başkahramanının kadın olmasıdır. 20 şiirin 14 tanesi redifli, 4 tanesi nakaratlı, 2 tanesi ise redifsiz ve nakaratsız okunmuştur.

Kaçak Süleyman hikâyesinde yer alan şiirlerden 1 tanesi 1 kıtadan, 14 tanesi 3 kıtadan, 3 tanesi 4 kıtadan, 1 tanesi 5 kıtadan, 1 tanesi ise 7 kıtadan oluşmaktadır.

20 şiirden 12 tanesinin ilk kıtası “abab”, 6 tanesinin ilk kıtası “xaxa(a)”, 1 tanesinin ilk kıtası “aaxa(a)”, 1 tanesinin ilk kıtası ise “aaaa(a)” şeklinde

kafiyelenmiştir. Hikâyede yer alan şiirlerin 20'si de araya nesir parçaları sokulmadan okunmuştur.

Kaçak Süleyman hikâyesinde yer alan 20 şiirden 2'ser tanesi “kahramanın tanıtımını yapmak”, “haber vermek”, “tehdit etmek”, “yardım istemek”, “ikna etmek” ve “vatan hasretini dile getirmek”; 5 tanesi “duyguları dile getirmek”; 1'er tanesi ise “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak”, “teselli vermek” ve “öğüt vermek” amacıyla okunmuştur.

KAÇAK SÜLEYMAN HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

S. No	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Dörtlük Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Bayatı	4+3	7'li	aaxa	-	-	1	Gülsüm'ün annesi	Duyguları dile getirmek
2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb	-	Südüñ halal eyle, ana gedirem	3	Gülsüm	Duyguları dile getirmek
3	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	xaxa bbba ccca	“eylerem”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Tehdit etmek, korkutmak
4	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb	“-ub gedirem”	-	3	Yusuf	Vatan hasretini dile getirmek
5	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb eeeb	“-a Misir Han”	-	4	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Tehdit etmek
6	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	4+4	8'li	abab cccb dddb	-	İnsaf eyle, men sayılam	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	İkna etmek
7	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	xaxa bbba ccca	“yalvarın”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	İkna etmek
8	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb	“yada düştü”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Vatan hasretini dile getirmek
9	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb	“-a gözlerin”	-	3	Kaçak Kerem	Teselli vermek
10	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb	“-a gözlerim”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Yardım istemek
11	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb eeeb	“-a geriblik”	-	4	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Haber vermek
12	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb eeeb	“-a bir heber eyle”	-	4	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Yardım istemek
13	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb eeeb	“-sı galdı”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Duyguları dile getirmek
14	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb	-	Yusif, Bayramgulu, Meşedi Yolçu	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Kahramanın tanıtımını yapmak
15	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	4+4	8'li	abab cccb dddb	-	Bu günümde, bu günümde	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Duyguları dile getirmek
16	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	xaxa bbba ccca ddda eeea fffa ggga	“efendim”	-	7	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Kahramanın tanıtımını yapmak
17	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	“-lere söyle”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Haber vermek
18	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	xaxa bbba ccca	“-lar mısın?”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Duyguları dile getirmek
19	Kahramanın Sonu	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	“-masın gerek”	-	3	Kaçak Süleyman (Gülsüm)	Öğüt vermek
20	Kahramanın Sonu	Divani	7+7	14'lü	aaaa bbba ccca ddda eeea	-	-	5	Aşık Sefder	Hikâyeyi özetleyerek sonlandırmak

IV.1.9. GANDAL NAĞI HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Gandal Nağı hikâyesinde; “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” ve “kahramanın kaçak düşmesi” epizotlarına bağlı olarak şiirler okunmamış; “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotları ile ilgili ise şiirler okunmuştur.

IV.1.9.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Hikâyede Gandal Nağı’nın ailesinin ve kendisinin tanıtımına dair şiir yoktur.

IV.1.9.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler:

Gandal Nağı’nın kaçak düşmesi ile ilgili hikâyede herhangi bir şiir yer almamaktadır.

IV.1.9.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV.1.9.3.1. Gandal Nağı’nın Çoban Dağında Beyler, Ağalar ve Hükümet Adamları ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Nağı ve adamları, Çoban Dağı’nda hükümet adamları, beyler ve ağalar taarfindan kuşatma altına alınırlar. Bu mücadelenin başından sonuna kadar Nağı, beş kıtalık, adamlarına yapmaları gerekenleri anlatan; duraksız, 11 heceli, xaxa/bbba/ccca/ddda/eeea şeklinde kafiyeleşmiş “yetişsin” redifli beş kıtalık bir koşma okur. Mücadelenin sonunda Cahangir Bey ve Şehniyar Bey’in yaralandığını, Muhtar Musa’nın da öldüğünü gören askerler, kaçarlar. Askerlerin kaçması üzerine de Gandal Nağı; duraksız, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş üç kıtalık bir geraylı ile arkadaşlarına askerlerle nasıl müdahale etmeleri gerektiğini anlatır.

IV.1.9.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Gandal Nağı hikâyesinin sonunda mücadeleden galip olarak ayrılan kaçaklar, kendilerine yaylada bir ziyafet vermek isterler. Seyid Rüstem, Âşık Mirze’nin yakınlarında bir köyde düğünde olduğunu onu getirtip okutmak istediğini söyler. Gandal Nağı, adamlarını onu getirmeleri için gönderir. Nağı’nın adamları Âşık Mirze’yi getirirler. Âşık Mirze, onlara epeyce şiir okur. Kaçaklar, onu tekrar aldıkları düğüne bırakırlar. Âşık Mirze, düğünde Gandal Nağı için; 7+8 duraklı, 15 heceli, aaaaa bbbba ccca dddda eeea şeklinde kafiyeleşmiş, “eyledi” redifli bir muhammes okur.

IV.1.9.5. Gandal Nağı Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Gandal Nağı hikâyesinde 3 tane şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin 2'si “kahramanın kaçak düşmesi”, 1 tanesi ise “kahramanın sonu” epizotuna bağlı olarak okunmuştur.

3 şiirden 1'i duraksız bir koşma, 1'i duraksız bir geraylı, 1'i ise düzensiz 7+8 duraklı bir muhammestir.

Hikâyede geçen şiirlerden 2 tanesi erkek kahramanlar, 1 tanesi ise âşıklar tarafından okunmuştur. 3 şiirden 2 tanesi redifli, 1 tanesi ise sadece kafiye unsurları ile okunmuştur.

Gandal Nağı hikâyesinde geçen 3 şiirden 1'i 3 kıtadan, 1'i 5 kıtadan 1'i ise 6 kıtadan oluşmaktadır. 3 şiirden 2 tanesinin ilk kıtası “xaxa(a)” şeklinde, 1 tanesinin ise “aaaa(a)” şeklinde kafiyeleşmiştir. Hikâyede yer alan şiirlerden 2 tanesi bütün olarak okunurken, bir tanesi aralara nesir parçaları sokularak okunmuştur.

3 şiirden 2 tanesi “kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek”, 1 tanesi ise “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak” amacıyla okunmuştur.

GANDAL NAĞI HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

S. No	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Dörtlük Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	xaxa/bbba/ccca/ddda/eeea/fffa	"yetişsin"	-	6	G. Nağı	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
2	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	xaxa bbba ccca	-	-	3	G. Nağı	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
3	Kahramanın Sonu	Muhammes	7+8	15'li	aaaaa bbbba ccca ddda eeea	"eyledi"	-	5	Aşık Mirze	Hikâyeyi özetleyerek sonlandırmak

IV.1.10. KAÇAK YUSUF HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Kaçak Yusuf hikâyesi; “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarının hepsine bağlı olarak şiirlerin okunduğu bir hikâyedir.

IV.1.10.1. Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiirler:

Kaçak Yusuf hikâyesinin İ.A₁ versiyonunda Yusuf’un ailesinin yaşadığı yerin tanıtımından sonra kendisinin tanıtımına geçilmektedir. Bu bölümde Yusuf’un ününü duyan Borçalı Allahyar Bey, Yusuf’la tanışmak için Göllü’ye gelir. Yusuf, Göllü’de Allahyar Bey’i çok iyi ağırlar ve onunla dost olur. Allahyar Bey, Borçalı’ya dönünce ona Yusuf’u sorarlar. Allahyar Bey de Yusuf’u tanıtmak için; 4+4 duraklı, 8 heceli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip olan, “El oğlundan deyim size” nakaratlı üç kıtadan ibaret bir geraylı ile Yusuf’u tanıtır.

İ.A₁ versiyonunda Yusuf, Musduglu yolunun kenarındaki çeşmede Medine adlı bir kız görür ve bu kıza aşık olur. O günden sonra Medine’yi düşünerek dolaşan Yusuf’un bu hali annesinin dikkatini çeker. Bunun üzerine anne ile oğul Yusuf’un sorunu üzerine karşılıklı şiirler okurlar. Bu atışmada Yusuf; duraksız, 8 heceli, abab/cccb/dddb/eeeb şeklinde kafiyelenmiş, “Bir gözele düşdü gözüm” nakaratlı, dört kıtalık bir geraylı; annesi de; duraksız, 8 heceli, kafiye düzeni xaxa/bbba/ccca/ddda/ şeklinde olan, “Goymam işler gala bele” nakaratlı dört kıtadan ibaret bir geraylı okur.

İ.A₁ versiyonunda, zorla Musa ile evlendirilen Medine, üzüntüsünü yengesine duraksız, 11 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb şeklinde olan, “Gönül sızlar, ürek ağlar, dil ağlar” nakaratlı üç kıtadan ibaret bir koşma ile dile getirir.

IV.1.10.2. Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiirler:

Musa ile evlendiğinden beri Yusuf ile ilişkisi olduğu düşünüldüğü için sürekli azap çektirilen Medine, Yusuf’tan kendisini kaçırmasını ister. Bu isteğini de Yusuf’a 4+4 duraklı, 8 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb şeklinde olan, “Usuf meni apar burdan” nakaratlı üç kıtadan ibaret bir geraylı ile bildirir.

Kaçak Yusuf, Pertalı Sefer’i kendi grubuna katmak ister. Yusuf ve grubu Çubuhlu Dağı’na gelirler. Burada kebab pişirip yemek isterler. Yusuf dağları görünce dağların güzelliğini anlatan; 4+4 duraklı, 8 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyelenmiş, İ.A₁ versiyonunda “dağlar”, İ.A₂ versiyonunda ise “-an dağlar” redifli üç

kıtalık bir geraylı okur. Yusuf, kebab yapmak için dağdaki çobandan bir koyun almak ister. Çoban, koyunu vermek için sürünün sahibinin iznini alması gerektiğini söyler ve Yusuf'u sürünün başında bırakıp köye doğru gider. Çoban, yolda Yusuf'un grubundan Asdan Ağa'ının tanıdığı olan Burçalı'ya rastlar. Burçalı, durumu öğrenince çobanı geri gönderir ve ondan kaçaklara istediklerini getireceğini söylemesini ister. Çoban geri döner, Burçalı bir müddet sonra istenenleri getirir. Yusuf, Burçalı'yı yolda karşılayıp yanlarına getirme görevini Allahyar'a vermiştir. Allahyar kendisine yaklaşan Burçalı'ya; duraksız, 8 heceli, abab cccb dddb şeklindeki kafiye düzenine sahip, İ.A₁ versiyonunda “eloğlu”; İ.A₂ versiyonunda ise “a gardaş” redifli gelen kişinin kimliğini öğrenmeye yönelik olan bir geraylı ile seslenir.

Yusuf, yanlarından ayrılırken Burçalı'ya, içinde Pertalı Sefer'e verilmek üzere; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb kafiye düzenine sahip olan, “Yolunu gözlerem dağlar başında” nakaratlı üç kıtalık bir koşmanın bulunduğu bir mektup verir ve Burçalı'dan onu Pertalı Sefer'e vermesini ister.

Mektubu alan Pertalı Sefer, Yusuf, Yusuf'un yanına gelir, Yusuf'la Pertalı Sefer karşılıklı şiir söylerler. Pertalı Sefer, duraksız, 8 heceli, abab/cccb/dddb kafiye düzenine sahip, “Gardaş, hoş geldin, hoş geldin.” nakaratlı bir geraylı okur. Bunun karşılığında Yusuf da ona; duraksız, 8 heceli, abab/cccb/dddb kafiye düzenine sahip, İ.A₁ versiyonunda “Sen de hoş geldin, hoş geldin.” İ.A₂ versiyonunda ise “Gardaş, hoş geldin, hoş geldin.” nakaratlı bir geraylı ile karşılık verir.

IV.1.10.3. Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiirler:

IV.1.10.3.1. Yusuf'un Ömerölen'de Musa ve Mirze Bey'le Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Kaçak Yusuf, her iki versiyonda da kardeşini öldüren Musa'yı ve Mirze Bey'i öldürmek için onların evine gelir. Mirze Bey'in karısı, onların Ömerölen'e ot biçmeye gittiğini söyler. Yusuf, Musa'yı değirmende bulup öldürürler. Mirze Bey'in yerini öğrenmek için tekrar evlerine gelince Mirze Bey'in karısı yine onlara Ömerölen'de olduklarını söyleyerek kızar. Bunun üzerine Yusuf, kadına yakınlarını öldürmeye geldiğini ima eden ve kendisini tanıtan; duraksız, 11 heceli, İ.A₁ versiyonunda abab cccb dddb şeklinde, İ.A₂ versiyonunda ise xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, “ay hala” redifli bir koşma söyler.

IV.1.10.3.2. Yusuf'un Garadağ'da Hükümet Askerleri ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

İ.A₁ versiyonunda Yusuf arkadaşlarını bırakıp tek başına Kars'a gider. Kars'ta Ehmed adlı arkadaşından kurşun almak ister. Yusuf, arkadaşlarını bırakıp Kars'a doğru giderken dağlara seslenerek; duraksız, 8 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, "Dağlar, dostlar amanatdı." nakaratlı geraylıyı söyleyerek dostlarını dağlara emanet eder.

IV.1.10.3.3. Yusuf'un Appa Gölünde Deli Uryadnik ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

İ.A₁ versiyonunda Polis komutanı askerleri yenik düşünce Çerkez oğlu Hesen'i diğer adıyla Deli Uryadnik'i Yusuf'u öldürmesi için onun arkasından gönderir. Deli Uryadnik'i öldürmek istemeyen Yusuf, onu yolundan çevirmek için ona; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, "Bir bazar hercliyi al, geri gayıt." nakaratlı, üç kıtalık bir koşma söyler. Buna karşılık olarak Deli Uryadnik de Yusuf'a duraksız, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyeleşmiş, "Allaha bah, öz hoşunla gel gedek." nakaratlı üç kıtalık bir koşma ile cevap verir.

IV.1.10.3.4. Yusuf'un Sahak ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

İ.A₂ versiyonunda Sahak adlı bir Ermeni casus, hükümetin Yusuf'u öldürme çok miktarda mükâfat vereceğini öğrenir. O, hükümetin vereceği mükâfatı almak için yanına yirmi, yirmi beş tane de adam toplayarak Yusuf'un evine gelir ve onun ailesine zarar verir. Bunun üzerine Sahak ile Yusuf'un annesi karşılıklı atışırlar. Bu atışmada Sahak; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa/bbba/ccca/ddda/eeee şeklinde kafiyeleşmiş, "olmaz" redifli bir koşma; buna karşılık Yusuf'un annesi ise 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa/bbba/ccca/ddda/eeee şeklinde kafiyeleşmiş, "get danış" redifli beş kıtalık bir koşma söyler.

Bu atışmadan sonra Sahak Yusuf'un babasına sataşır. Buna çok kızan Yusuf'un babası; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, "kimi" redifli üç kıtalık bir koşma okur.

Olanları takip eden Kaçak Yusuf, Sahak'ı sağ kulağından vurup bir delik açar. Sonra da bir adamla Sahak'a içinde; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, "Sahak" redifli üç kıtalık bir koşma bulunan bir kâğıt gönderir.

IV.1.10.3.5. Yusuf'un Kinikor ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

İ.A₂ versiyonunda Kinikor adlı bir Ermeni Yusuf'u öldürene çok miktarda mükâfat vereceklerini öğrenir. Bu mükâfatı elde etmek için o, yanına on on beş adam alıp Baytar'a gelip bir dostunun evine tek başına gelen Yusuf'u adamlarıyla kuşatır. Yusuf, bu sırada Kinikor'a; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, "Ermeni" redifli üç kıtalık bir koşma okur. Bu şiirden sonra Yusuf, korkuya kapılan Kinikor'un adamlarına seslenir. Kinikor'un adamları Kinikor'a silahını bıraktırıp onu Yusuf'a teslim ederler. Yusuf, onu öldürür ve okuduğu; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, "-ı gırılar" redifli üç kıtalık koşma ile Kinikor'un yanında getirdiği Ermeni gençlere kendisinin yiğitliğinden bahseder.

IV.1.10.3.6. Yusuf'un Göy Çeşme'de Polis Komutanı ile Mücadelesine Bağlı Şiirler:

İ.A₁ versiyonunda polis komutanı Yusuf'un Göllü'de olduğunu öğrenir, askerleri ile gidip Yusuf'u ve grubunu kuşatır. Yusuf'lar grubu dağıtır, ancak onların ardından yeni yeni askerler gelir, bu sırada Yusuf; 6+5 duraklı, 11 heceli, kafiye düzeni abab cccb dddb şeklinde olan, "-a indi" redifli üç kıtalık bir koşma ile arkadaşlarına ne yapacaklarını bildirir.

IV.1.10.3.7. Yusuf'un Derbend'te Veli, Hacı ve İsa adlı Kalaycılarla Mücadelesine Bağlı Şiirler:

Her iki versiyonda da Yusuf, kardeşinin öcünü kalaycılardan almak için Dağıstan'a gitmek ister. Bu isteğini arkadaşlarına; 6+5 duraklı, 11 heceli, xaxa bbba ccca şeklinde kafiyeleşmiş, İ.A₁ versiyonunda "Dağıstan eline getmek isterem." nakaratlı; İ.A₂ versiyonunda ise "Dağıstan eline yolum tüşmüştü." nakaratlı üç kıtalık birer koşma ile dile getirir. İ.A₁ versiyonunda Yusuf, Dağıstan'da kalaycıları öldürüp geldikten sonra arkadaşlarına orada yaptıklarını; duraksız, 8 heceli, aaab cccb dddb şeklinde kafiye düzenine sahip olan, "Goymam haggı gala yerde." nakaratlı üç kıtalık bir geraylı ile anlatır.

IV.1.10.4. Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiirler:

Öysüzlü Heyder, Yusuf'u hükümet askerlerine yakalatıp yüksek bir mevki elde etmek istemektedir. Bu yüzden Yusuf'ların yerini öğrenip, polis komutanına bildirir. Polis komutanı ve askerleri Yusuf'ların etrafını çevirirler. Bu sırada Yusuf'un dayısı

Asdan, Gürcistan'a gitmelerini önerir. Yusuf bunu kabul etmeyerek Asdan Ağa'ya; 6+5 duraklı, 11 heceli, abab cccb dddb şeklinde kafiyelenmiş, İ.A₁ versiyonunda "Merdin meydanıdı, gaçma, amandı"; İ.A₂ versiyonunda ise "Merdlik meydanıdı, gaşma, amandı" redifli üçer kıtalık birer koşma okur. Asdan Ağa, Halay Bey ve birkaç kaçak daha gruptan ayrılıp Gürcistan'a giderler. Geride kalan Allahyar ile Yusuf mücadele ederler. Askerler önce Allahyar'ı öldürür, sonra da Yusuf'u vurur.

Yusuf yaralı haldeyken polis komutanı onu almaları için köylüleri çağırır. Köylülerden Bayram Ağa, Yusuf'u alıp evine getirir. Yusuf, başından geçenleri Bayram Ağa'ya İ.A₁ versiyonunda 6 kıtalık, İ.A₂ versiyonunda ise; 7 kıtalık koşma ile anlatır. Her iki versiyonda yer alan koşma; duraksız, 11 heceli, (abab) cccb dddb eeeb fffb gggb hhhb şeklinde kafiyelenmiş, İ.A₁ versiyonunda "a felek"; İ.A₂ versiyonunda ise "a Bayram" redifli bir şiidir.

IV.1.10.5. Kaçak Yusuf Hikâyesinin Şiirlerinin Değerlendirmesi:

Kaçak Yusuf hikâyesinde 25 şiir bulunmaktadır. Hikâyede yer alan şiirlerden 4 tanesi "kahramanın ve ailesinin tanıtımı", 6 tanesi "kahramanın kaçak düşmesi", 13 tanesi "kahramanın mücadeleleri", 2 tanesi ise "kahramanın sonu" epizotuna bağlı olarak okunmuştur.

25 şiirden 15 tanesi koşma, 10 tanesi ise geraylıdır. 15 koşmanın 4 tanesi duraksız, 15 tanesi ise 6+5 duraklı; geraylıların ise 7 tanesi duraksız, 3 tanesi ise 4+4 duraklıdır.

Hikâyede yer alan şiirlerden 4 tanesi kadın kahramanlar, 21 tanesi ise erkek kahramanlar tarafından okunmuştur. Şiirlerin 11 tanesi redifli, 14 tanesi ise nakaratlıdır. 25 şiirden 20 tanesi 3 kıtadan, 2 tanesi 4 kıtadan, 2 tanesi 5 kıtadan, 1 tanesi ise 7 kıtadan oluşmaktadır.

Kaçak Yusuf hikâyesinde yer alan 25 şiirden 15 tanesinin ilk kıtası "abab", 9 tanesinin ilk kıtası "xaxa(a)", 1 tanesinin ise versiyonlarda her iki şekilde de kafiyelenmiş olduğu görülmektedir.

Hikâyede yer alan şiirlerden 17 tanesi bütün olarak, 8 tanesi ise karşılıklı atışma şeklinde okunmuştur.

25 şiirden 3 tanesi "kahramanın tanıtımını yapmak", 2'ser tanesi "sefere çıkma isteğini dile getirmek", "kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek", "başından

geçenleri anlatmak”, 6’şar tanesi “tehdit etmek” ve “duyguları dile getirmek”, 1’er tanesi ise “küçümsemek”, “yardım istemek”, “teselli vermek” ve “haber almak” için okunmuştur.

KAÇAK YUSUF HİKÂYESİNİN ŞİİRLERİ

Şiir No	Şiirin Yer Aldığı Varyant/ Versiyon	Şiirin Hangi Epizota Bağlı Olarak Okunduğu	Şiirin Şekli	Şiirin Durağı	Şiirin Vezni	Şiirin Kafiye Şeması	Şiirin Redifi	Şiirin Nakaratı	Şiirin Kıta Sayısı	Şiirin Hikâyede Okuyanı	Şiirin Hikâyede Okunuş Amacı
1	İ.A1	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	Geraylı	4+4	8'li	abab cccb dddb	-	El oğlundan deyim size	3	Allahyar Bey	Kahramanın tanıtımını yapmak
2	İ.A1	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	Geraylı	-	8'li	abab/cccb/dddb/eeeb	-	Bir gözele düştü gözüm	4	Yusuf	Duyguları dile getirmek
3	İ.A1	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	Geraylı	-	8'li	xaxa/bbba/ccca/ddda	-	Goymam işler gala bele	4	Yusuf'un annesi	Teselli vermek
4	İ.A1	Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı	Koşma	-	11	abab cccb dddb	-	Gönül sızlar, ürek ağlar, dil ağlar.	3	Medine	Duyguları dile getirmek
5	İ.A1	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	4+4	8'li	abab cccb dddb	-	Usuf meni apar buradan.	3	Medine	Yardım istemek
6	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	4+4	8'li	xaxa bbba ccca	İ.A1; "eloğlu" İ.A2; "a gardaş"	-	3	Yusuf	Duyguları dile getirmek
7	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	-	8'li	abab cccb dddb	İ.A1; "dağlar" İ.A2; "-an dağlar"	-	3	Allahyar	Haber almak
8	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb	-	Yolunu gözlerem dağlar başında	3	Yusuf	Duyguları dile getirmek
9	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	-	8'li	abab/cccb/dddb	-	Gardaş hoş geldin, hoş geldin	3	Pertalı Sefer	Duyguları dile getirmek
10	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Kaçak Düşmesi	Geraylı	-	8'li	abab/cccb/dddb	-	Gardaş (Sen de; İ.A1)hoş geldin, hoş geldin	3	Yusuf	Duyguları dile getirmek
11	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	İ.A1; abab cccb dddb İ.A2; xaxa bbba ccca	"ay hala"	-	3	Yusuf	Kahramanın tanıtımını yapmak
12	İ.A1	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	abab cccb dddb	-	Dağlar, dostlar amanatdı	3	Yusuf	Sefere çıkma isteğini dile getirmek
13	İ.A1	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab/cccb/dddb	-	Bir bazar hercliyi al, geri gayıt	3	Yusuf	Tehdit etmek
14	İ.A1	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	-	11'li	abab/cccb/dddb	-	Allaha bah, öz hoşunla gel gedek	3	Deli Uryadnik	Tehdit etmek
15	İ.A2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa/bbba/ccca/ddda/ eeea	"olmaz"	-	5	Sahak	Tehdit etmek
16	İ.A2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa/bbba/ccca/ddda /eeea	"get danış"	-	5	Yusuf'un annesi	Tehdit etmek
17	İ.A2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	"kimi"	-	3	Yusuf'un babası	Küçümsemek
18	İ.A2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	"Sahak"	-	3	Yusuf	Tehdit etmek
19	İ.A2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	"Ermeni"	-	3	Yusuf	Tehdit etmek
20	İ.A2	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca	"-ı gırlar"	-	3	Yusuf	Kahramanın tanıtımını yapmak
21	İ.A1	Kahramanın Mücadeleleri	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb	"-a indi"	-	3	Yusuf	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
22	İ.A1; İ.A2	Kahramanın	Koşma	6+5	11'li	xaxa bbba ccca		Dağıstan eline getmek isterem	3	Yusuf	Sefere çıkma

		Mücadeleleri						(İ.A2; yolum tüşmüştü)			isteğini dile getirmek
23	İ.A1	Kahramanın Mücadeleleri	Geraylı	-	8'li	abab cccb dddb	-	Goymam haggı gala yerde	3	Yusuf	Başından geçenleri anlatmak
24	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Sonu	Koşma	6+5	11'li	abab cccb dddb	-	Merdin (İ.A2; Merdlik) meydanıdı, kaçma, amandı	3	Yusuf	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek
25	İ.A1; İ.A2	Kahramanın Sonu	Koşma	-	11'li	abab cccb dddb eeeb fffb gggb hhhb	İ.A1; "ay felek" İ.A2; "a Bayram"	-	İ.A1; 6 İ.A2; 7	Yusuf	Başından geçenleri anlatmak

IV.2. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ:

Kaçak hikâyeleri; nazım nesir karışık olarak yaratılan hikâyelerdir. Bu hikâyelerin nesir kısmı dinleyiciye olayı tahkiye eden, nazım kısmı ise hikâye kahramanlarının duygularını dile getiren bölümlerdir.

Hikâyeleride en çok kullanılan nazım şekli “koşma”dır. Koşma; 11’li hece ölçüsüyle okunan; 6+5 veya 4+4+3 duraklı olan bir nazım şeklidir. Koşmaların dörtlük sayısı en az üçtür. Ancak üçten fazla dörtlükle yazılan koşmalar da vardır. Koşma nazım şeklinin genellikle “abab cccb dddb” şeklindeki kafiye düzeni ile okunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte birinci dörtlüğü “xaxa”, “aaab” şeklinde kafiye şemasına sahip olan koşmalar da vardır. Koşmalar, lirik konulardan kahramanlığa, kahramanlıktan öğüt vermeye kadar her konuyu ele almaktadır.³²⁴

Kaçak hikâyelerinde Samed Ağa hikâyesinde 1 tane, Tanrıverdi hikâyesinde 11 tane, Hacı Tağı hikâyesinde 23 tane, Garay Söyün hikâyesinde 6 tane, Molla Nur hikâyesinde 1 tane, Kaçak Nebi hikâyesinde 93 tane, Kaçak Kerem ve Kaçak Süleyman hikâyelerinde 14’er tane, Gandal Nağı hikâyesinde 1 tane ve Kaçak Yusuf hikâyesinde 15 tane olmak üzere toplam 180 koşma bulunmaktadır. 180 koşmanın 73 tanesi duraksız, 106 tanesi 6+5 duraklı, 1 tanesi ise varyant/versiyonlarda hem duraklı hem de duraksız olmak üzere farklı iki şekilde okunmuştur.

Kaçak hikâyelerinde kullanılan bir diğer nazım şekli ise Azerbaycan Âşıklık Geleneğine özgü bir nazım şekli olan “geraylı”dır. Geraylı, hece ölçüsünün 8’li kalıbının; 4+4, 3+5 veya 5+3 şeklinde duraklara ayrılan bir nazım şeklidir. Geraylıların kafiye şeması “abab cccb dddb”, “xaxa bbba ccca” veya “aaab cccb dddb” şeklindedir. Geraylılar da koşmalar gibi aşk, kahramanlık, sevinç ve keder gibi duyguların dile getirildiği şiirlerdir. Bu şiir şekli; 3, 5 veya 7 dörtlükten oluşmaktadır.³²⁵

³²⁴ Mürsel Hekimov. Aşık Şerinin Növleri. Bakü. APİ Neşriyat, 1987, ss.29-40; Emine Elgarova. Azerbaycan Âşık Seneti. Bakü. Elm Neşriyyat, 1996. ss.49-51; Azad Nebiyev. Azerbaycan Âşık Mektepleri. Bakü: Nurlan, 2004. ss.274-284; Cem Dilçin. Örneklele Türk Şiir Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997. ss.305-315.

³²⁵ Mürsel Hekimov. Aşık Şerinin Növleri. Bakü. APİ Neşriyat, 1987, ss.14-29; Azad Nebiyev. Azerbaycan Âşık Mektepleri. Bakü: Nurlan, 2004. ss.265-274.

Kaçak hikâyelerinde Tanrıverdi hikâyesinde 11 tane, Hacı Tağı hikâyesinde 4 tane, Garay Söyün hikâyesinde 2 tane, Molla Nur hikâyesinde 4 tane, Kaçak Kerem hikâyesinde 7 tane, Kaçak Süleyman hikâyesinde 4 tane, Gandal Nağı hikâyesinde 1 tane ve Kaçak Yusuf hikâyesinde 10 tane olmak üzere toplam 43 geraylı bulunmaktadır. Bu geraylılardan 31 tanesi duraksız, 12 tanesi ise 4+4 duraklıdır.

Hikâyelerde geçen bir diğer nazım şekli ise “muhammes”tir. Muhammes her dizesi 16 heceden oluşan bir nazım şeklidir. Bu nazım şekli beş dizeden oluşan kıtalardan kurulmuştur. Muhammes nazım şeklinin halk edebiyatından çok klasik edebiyatta kullanılan bir nazım şekli olduğu ve halk edebiyatına klasik edebiyattan geçtiği düşünülmektedir. Muhammeslerin kafiye düzenleri “aaaaa bbbbaa cccaa dddaa”, “aaabb cccbb dddbb eeebb” veya “aaaaa bbbba cccca dddd” şeklindedir.³²⁶

Rüstem Rüstemzade; “El Gehremanları Halg Edebiyatında” adlı eserinde kaçak hikâyelerinin sonunda yer alan muhammeslerin, âşık edebiyatında 15, 16 ve 17 heceli olarak okunduğunu, içeriğinin hikâyede anlatılanların özeti mahiyetinde olduğunu ve yazıya geçirilirken mısralarının ikiye bölünerek yazıya geçirildiğini, bu durumun da şiirlerin okunduğu musiki unsurlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir.³²⁷

Kaçak hikâyelerinden Tanrıverdi hikâyesinde 1 tane, Hacı Tağı hikâyesinde 1 tane, Garay Söyün hikâyesinde 2 tane, Kaçak Kerem hikâyesinde 2 tane ve Gandal Nağı hikâyesinde 1 tane olmak üzere toplam 7 muhammes vardır. Bu muhammeslerin 15 ve 16 heceden oluştuğu ve duraklarının düzensiz olduğu dikkati çekmektedir.

Kaçak hikâyelerinde yer verilen bir diğer nazım şekli ise “divanî”dir. Divanî, hece vezninin 15’li ölçüsü ile okunan, her kıtası dört mısradan ibaret olan ve 7+8 veya 8+7 şeklinde duraklara sahip olan bir şiir şeklidir.³²⁸ Kaçak hikâyelerinde yer alan divanî kahramanın övgüsünü yapmak için okunmuştur. Divanî de muhammesler gibi 15 heceden oluşan mısralarla değil; 8+7 veya 7+8 şeklinde bölünerek iki ayrı mısra olarak

³²⁶ Mürsel Hekimov. Aşık Şerinin Növleri. Bakü. APİ Neşriyat, 1987, ss.56-57; Azad Nebiyev. Azərbaycan Âşık Mektepleri. Bakü: Nurlan, 2004. ss.300-304.

³²⁷ Rüstem Rüstemzade, El Gehremanlar Halg Edebiyatında. ss.161-162.

³²⁸ Mürsel Hekimov. Aşık Şerinin Növleri. Bakü. APİ Neşriyat, 1987, ss.54-56.

yazıya geçirilmiştir. Kaçak hikâyelerinden sadece Kaçak Süleyman hikâyesinde divanî nazım şekli kullanılmıştır.

Hikâyelerde kullanılan son nazım şekli ise “bayatı”dır. Bayatı, her bir mısraı 7 heceli olan bir nazım şeklidir. Bayatılar; “aaba”, “xaxa” veya “abab” şeklinde kafiyeleşmiştir.³²⁹ Kaçak hikâyelerinde yer alan bayatıların hepsi, kadın kahramanlar tarafından okunmuştur. Bunun yanında hikâyelerde yer alan bayatıların, kadınlar tarafından “ağıt yakmak” ifadesi ile birlikte ve ölümler sonrasında okunmaları dikkat çekmektedir. Kaçak Nebi hikâyesinde Kaçak Nebi’nin annesi Gözel, bayatılarını kocası Ali’nin ölümü, Hecer; kocası Nebi’nin ölümü veya kaçak arkadaşlarının ölümü, Aslan Bey’in yaraladığı Musa adlı oğlanın annesi; oğlunun öldüğünü sanması üzerine okurlar. Bununla birlikte bayatıların hikâyelerde bir olay hakkında tekinin okunduğunun görüldüğü gibi 2-3 tane bayatının ard arda aynı anda okunduğu da görülmektedir. Örneğin, Kaçak Nebi hikâyesinin Azad Nebiyev varyantında Gözel, kocası Ali’nin ölümü üzerine üç tane bayatıyı ard arda okumaktadır. Sanki âşık, bu kullanımla kahramanın duygularının açıklanmasına bir tane bayatının yeterli olmadığını, ölümün gücünün o kadar ağır olduğunu ve bu yüzden de kahramanın birkaç bayatıyı ard arda sıraladığı hissini vermek istiyor gibidir.

Hikâyelerde farklı farklı kadın kahramanların, ölüm karşısında aynı bayatıyı okuduklarını da görülmektedir. Bu da bayatı nazım şeklinin âşıkların yaratımına geniş yer veren bir şekil olmadığı, kadınların okuduğu şekliyle halk arasında kalıplaşmış bir nazım şekli gibi kaldığı fikrini uyandırmakta ve hikâyelerde ölüm karşısında okunan belirgin birkaç bayatı varmış ve hep o okunuyormuş hissini uyandırmaktadır.

Kaçak hikâyelerinde 14 tanesi Kaçak Nebi hikâyesinde, 1 tanesi ise Kaçak Süleyman hikâyesinde okunmuş olan toplam 15 bayatı vardır. Bu bayatılardan 6’sı duraksız, 6’sı 3+4 duraklı, 3’ü ise 4+3 duraklıdır.

Kaçak hikâyelerinde yer alan 250 şiirden 8 tanesi “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” epizotuna, 27 tanesi “kahramanın kaçak düşmesi” epizotuna, 179 tanesi

³²⁹ Mürsel Hekimov. Aşg Şerinin Növleri. Bakü. APİ Neşriyat, 1987, ss.9-14; Emine Elgarova. Azərbaycan Âşg Seneti. Bakü. Elm Neşriyyat, 1996. s.46.

“kahramanın mücadeleleri” epizotuna, 30 tanesi “kahramanın sonu” epizotuna bağlı; 5 tanesi bağımsız, 1 tanesi ise tüm epizotlara bağımlı olarak okunmuştur.

Kaçak hikâyelerinde, hikâyelerin yapısal incelemesi sonucunda ortaya çıkardığımız “kahramanın ve ailesinin tanıtımı”, “kahramanın kaçak düşmesi”, “kahramanın mücadeleleri” ve “kahramanın sonu” epizotlarından en çok kahramanın mücadeleleri epizotuna bağlı olarak şiirler okunduğunu; “kahramanın” sonu epizotunun ise az sayıda da olsa şiirsiz bırakılmayan bir epizot olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında; “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” ve “kahramanın kaçak düşmesi” epizotlarına bağlı olarak şiir söylenip söylenmemesi âşıkların kendisine kalmış ve kimi hikâyelerde bu epizotlarda şiirler söylenmesine de yer verilmişken kimi hikâyelerde yer verilmemiştir. Hiçbir epizota bağlı olmayarak hikâyelerin sonunda şiirlerin sıralanıp verildiği Kaçak Nebi’nin İğdir Varyantı gibi hikâyeler ya da Kaçak Kerem’in Keremhan Sertib varyantı gibi tüm epizotlara bağlı olan tek şiirin okunduğu hikâyeler de vardır.

Molla Nur hikâyesinde âşık, “kahramanın ve ailesinin tanıtımı” epizotuna bağlı olarak kahramanı evlendirirken şiirlerini okur. Kaçak Yusuf hikâyesinde ise Kaçak Yusuf’un vasıflarını onunla dostluk kuran Allahyar Bey’in ağzından verir. Kaçak Yusuf’un Medine’ye âşık olması, bu bölümde âşığa şiir okutur. Bu epizotlarda şiir olup olmaması, daha önce de belirttiğimiz gibi, âşığın yaratıcılığına bağlıdır. Âşık, hikâyesinin bu bölümünü süsleyerek duygu yoğunluğu olan sahneler yaratıp şiirlerle süsleme imkânına hikâye yaratıcılığı çerçevesinde her zaman sahiptir.

Hikâyelerde âşıkların şiirlerini hangi vesilelerle kahramanlar aracılığıyla dile getirdiğinin de üzerinde durulması gerekmektedir. Hikâyelere baktığımızda âşıkların kahramanları karşı karşıya getirmek, hikâyede düğün ve meclisler yaratmak, kahramanı tanımayan tipleri hikâyelere sokup onlara kahramanların vasıflarını sordurmak gibi vesilelerle ya da şiirin doğal akışı içinde mücadele esnasında, kahramanın uygulandığı anda şiirleri okuduğunu veya kahramanlara okuttuğunu görüyoruz.

Hikâyelerde yer alan şiirler, 3, 4, 5, kaç kıtadan oluşuyorsa bir bütün şeklinde okundukları gibi her kıtanın veya bazı kıtaların aralarına nesir parçaları sokularak ya da karşılıklı atışmalar şeklinde okundukları görülmektedir. Bu durumda arasına nesir parçaları sokulmuş olan veya karşılıklı atışma şeklinde okunan şiirlerin kafiye, redif ve nakarat gibi unsurları bir bütün olduğunu göstermektedir. Bu okunuş tarzları hemen

hemen tüm kaçak hikâyelerinde görülmektedir. Şiiri arasına nesir parçaları koyup okuma tarzı, kaçak hikâyelerimizden Kaçak Kerem’le ilgili olarak Zerzebilli Âşık Mehmed’in yaratmış olduğu “Keremhan Sertib” adlı varyantta kendine has bir özellik bulmuştur. Hikâye baştan sona tek bir muhammesin okunması ile tamamlanmaktadır. Muhammesin kıtaları hikâyenin epizotları arasında paylaştırılmakta ve hikâyenin bitiminde muhammes de son bulmaktadır.

Kaçak hikâyelerine bu açıdan baktığımızda hikâyelerde yer alan 250 şiirden 201 tanesinin bütün olarak, 32 tanesinin karşılıklı atışma şeklinde, 17 tanesinin ise araya nesir parçaları sokularak okunduğunu görmekteyiz.

Birden çok versiyonu veya varyantı olan hikâyelerde; yazıya aktaranların kendi eklemeleri, hikâyenin toplandığı âşığın şiirlere kendisinin kattıkları ve hikâyelerin yazıya geçirilene kadar unutulmuş olması gibi nedenlerle şiir bölümlerinin de değişimlere uğradıkları görülmektedir. Bununla birlikte Kaçak Nebi hikâyesinin varyantlarında görüldüğü gibi bir varyantta başka bir şiirin parçası olan mısra veya kıta, diğer bir varyantta başka bir şiirin parçası olarak karşımıza çıkabilmektedir. Kimi zaman yavan duran bu değişimler kimi zaman da bu hikâyenin şiirlerinin çokluğu ve birbirine benzerlikleri dolayısı ile fark edilemeyecek kadar şiirin içinde eriyip gitmektedir.

Şiirlerin hepsinde hece vezni kullanılmıştır. Hece vezninin şiirin nazım şekline göre 7’li, 8’li, 11’li, 15’li ve 16’lı kalıpları tercih edilmiştir. Âşıkların şiirlerdeki hece sayısını yakalamaya çaba gösterdikleri görülmektedir. Hece sayısının eksik geldiği yerlerde âşıklar, “ay, o, ey, ha” gibi ünlemlerden yararlanarak mısradaki hece sayısını artırmakta; hecelerinin sayısının fazla geldiğinde ise uygun olan kelimelerden birinde bir sesli harf düşürülerek telaffuz edilmekte ve böylece sayılar eşitlenmektedir. Ses eksilmesi, daha çok bilinen ve herkes tarafından anlamı anlaşılacak kelimelerde yapılmaktadır. Kaçakların adları bunun için uygunsa öncelikli tercih edilmektedir. Hacı Tağı-Hac Tağı örneğinde bunu görebilmekteyiz.

Hikâyelerde “tam” ve “zengin” kafiye başta olmak üzere hemen hemen tüm kafiye çeşitlerinden yararlanılmıştır. Hikâyelerdeki şiirlerin kıtaları ya “redif”le ya da “nakarat”la birbirlerine bağlanmıştır. Redif veya nakarat unsurunun yer almadığı şiir sayısı çok azdır. Bu şiirler, tek kıtadan oluşan bayatılardır.

Kaçak hikâyelerinde yer alan 250 şiirden 106 tanesi redifli, 11 tanesi nakaratlı, 2 tanesi hem redifli hem nakaratlı, 31 tanesi ise redif ve nakarat unsurları olmadan sadece kafiye unsurları ile okunmuş olan şiirlerdir.

Kafiyeleniş tarzı açısından baktığımızda ise hikâyelerde geçen 250 şiirden 70 tanesinin ilk kıtası “abab”, 93 tanesinin ilk kıtası “aaab(b)”, 58 tanesinin ilk kıtası “xaxa(a)”, 15 tanesinin ilk kıtası “aaxa(a)”, 8 tanesinin ilk kıtası “aaaa(a)” ve 6 tanesinin ilk kıtası varyant/versiyonlarda farklı şekillerde kafiyeleşmiştir.

Şiirlerin; hikâyenin kahramanları ya da âşıklar tarafından okundukları görülmektedir.

Hikâyelerde okunan şiir şekilleri de hikâyede onu okuyan kişilere göre ayrılmış gibidir. Hikâyelerde koşma ve geraylı şiir şekillerini âşıklar, kadın ve erkek kahramanların tamamı; bayatıları sadece kadın kahramanlar; divani ve muhammesleri ise sadece âşıklar okumaktadırlar.

Hikâyelerde geçen kaçakların çoğunluğunun erkek olması dolayısıyla şiirlerin çoğunluğu erkek kahramanlar tarafından okunmaktadır. Bununla birlikte hikâyelerde kadın kahramanların da ölüm karşısında ağıt yakarken, aile fertlerinin sorunları ile ilgilenirken, içinde bulundukları sıkıntılı durumu dile getirirken hikâyede geçen erkek kahramanlara bildirmek istediklerini bildirirken şiirler okuduklarını görmekteyiz. Savat Hanımın kocası Mehemmedhesen’in yakalandığını Nebi’ye söylemesi, Ceyran Hanım’ın Hecer’in Gorus Hapishanesi’ne atıldığını Nebi’ye bildirmesi, Kaçak Yusuf’un annesinin oğlunun derdini anlamaya çalışması, bu durumun hikâyelerdeki örneğini teşkil etmektedir. Kaçak Nebi ve Kaçak Süleyman hikâyeleri, kadın kahramanların en çok şiir okudukları hikâyelerdir.

Kaçak hikâyelerinde yer alan 250 şiirden 62 tanesini kadın kahramanların, 140 tanesini erkek kahramanların, 43 tanesini âşıkların, 5 tanesini ise bilinmeyen kişilerin okuduğu görülmektedir.

Bununla birlikte yaptığımız inceleme sonucunda kaçak hikâyelerindeki şiirlerin belirli bir amaç doğrultusunda anlatıldığını düşünüyoruz. Bu doğrultudan baktığımızda kaçak hikâyelerinde yer alan 250 şiirin 30 farklı amaçla okunduğunu söylemek mümkündür. Bu amaçlar; “kahramanın tanatımını yapmak”, “sefere çıkma isteğini dile getirmek”, “öç alma isteğini dile getirmek”, “kaçaklara yapmaları gerekenleri

bildirmek”, “kaçakları uyarmak”, “küçümsemek”, “haber vermek”, “tehdit etmek”, “duygularını dile getirmek”, “yardım istemek”, “bilgi vermek”, “mücadele övgüsü yapmak”, “kahramanın atını tanıtmak”, “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak”, “istekte bulunmak”, “meydan okumak”, “hesap sormak”, “ikna etmek”, “bir şeyin söylendiği gibi olduğunu iddia etmek”, “korkutmak”, “teselli vermek”, “dönemden şikâyet etmek”, “felekten şikâyet etmek”, “vatan hasretini dile getirmek”, “kahramanı övmek”, “cesaret vermek”, “emir vermek”, “öğüt vermek”, “başından geçenleri anlatmak” ve “haber almak”tır.

Kaçak hikâyelerine baktığımızda 13 şiirin “kahramanın tanatımını yapmak”, 5 şiirin “sefere çıkma isteğini dile getirmek”, 1 şiirin “öç alma isteğini dile getirmek”, 25 şiirin “kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek”, 1 şiirin “kaçakları uyarmak”, 4 şiirin “küçümsemek”, 10 şiirin “haber vermek”, 23 şiirin “tehdit etmek”, 57 şiirin “duyguları dile getirmek”, 25 şiirin “yardım istemek”, 6 şiirin “bilgi vermek”, 32 şiirin “mücadele övgüsü yapmak”, 1 şiirin “kahramanın atını tanıtmak”, 7 şiirin “hikâyeyi özetleyip sonlandırmak”, 3 şiirin “istekte bulunmak”, 5 şiirin “meydan okumak”, 2 şiirin “hesap sormak”, 4 şiirin “ikna etmek”, 1 şiirin “bir şeyin söylendiği gibi olduğunu iddia etmek”, 1 şiirin “korkutmak”, 4 şiirin “teselli vermek”, 1 şiirin “dönemden şikâyet etmek”, 3 şiirin “felekten şikâyet etmek”, 4 şiirin “vatan hasretini dile getirmek”, 5 şiirin “kahramanı övmek”, 2 şiirin “cesaret vermek”, 1 şiirin “emir vermek”, 1 şiirin “öğüt vermek”, 2 şiirin “başından geçenleri anlatmak” ve 1 şiirin de “haber almak” amacıyla okunduğu görülmektedir.

Bu amaçlardan genel bir ifade ile “duyguları dile getirmek” şeklinde ele aldığımız amaç ölüm karşısında veya çaresiz kalınca hissedilen üzüntüyü temsilen kullandığımız bir ifadedir.

Bununla birlikte bu amaçlara yönelik olan şiirleri hikâyelerde okuyan kişiler de değişebilmektedir. Küçükseme ve tehdit etme amaçlı şiirleri birbirine düşman olan kaçaklar ve onların düşmanları olan hükümet adamları, beyler, ağalar, casuslar ve hırsızlar; kaçakların yapmaları gerekenleri ve sefere çıkılacağını bildiren şiirleri kaçakların lideri olan ve hikâyelere adını veren kaçaklar; mücadelenin övgüsünü tüm mücadelelerin kazananları olarak sadece kaçaklar ve kaçakların övgüsünü yapan âşıklar; ölüm ve ayrılık gibi duyguların dile getirildiği şiirleri kaçaklar okumaktadırlar.

Hikâyelerde kaçakların hükümet adamları, beyler, ağalar, hırsızlar ve casuslara göre daha fazla sayıda şiir okudukları görülmektedir. Bu durumu, kaçaklar hakkında şiir yazılmasını ve okunmasını yasaklamış olan Çarlık Rusyası'nın idari kademelerde bulunan yönetici, asker, bey ve ağalarının şiire yanaşmamalarına, âşıkların kendilerine tepkili olan, sazlarını kıran ve ateş eden bu tiplere söz söyleme ve duygularını anlatma vasfını vermemelerine bağlayabiliriz.

Hikâyelerde geçen şiirler, belirli bir ezgi ile okunurlar. Hikâyelerde okunan şiirlerin tümünün saz havaları hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ancak hikâyelerden Kaçak Kerem hikâyesinin “Keremhan Sertib” varyantında varyantı yazıya geçiren kişi hikâyede okunan kıtaların üzerine “İrevan Muhammesi”, “Muhammes Güzellemesi” ve “Garabağ Gaytarması” gibi havaların isimlerini yazmıştır. Semed Ağa hikâyesinde Âşık Şenlik'in şiirlerinden birini, “Mısri” diğerini ise “Köroğlu Bozuğu” havasında okuduğu belirtilmektedir.

Kaçak hikâyelerinin kaç kıtadan oluştuklarına baktığımızda 250 şiirden 19 tanesinin 1 kıta, 3 tanesinin 2 kıta, 179 tanesinin 3 kıta, 15 tanesinin 4 kıta, 15 tanesinin 5 kıta ve 19 tanesinin 5'ten fazla kıtadan veya varayant/versiyonlarda farklı kıta sayısından oluştukları görülmektedir. Görüldüğü gibi hikâyelerde en çok 3 kıtadan oluşan şiirlerin okunması tercih edilmiştir.

Kaçak hikâyelerinde geçen şiirlerle ilgili değerlendirilmesi gereken bir diğer nokta da âşıkların şiirlerde mahlaslarını kullanmalarıdır. Kaçak hikâyelerinde hikâyesini bitirip, sonunda bir “muhammes” veya “divani” ile kahramanın başından geçen olayları anlatan, kahramanın bahtının güzel olmasını dileyen âşıklar, şiirlerinin son mısraında kendi adlarına yer verirler. Kaçak hikâyeleri, bu yüzden Azerbaycan'da olsun Türk Dünyasında olsun, yaratılan diğer hikâyelerden yaratıcılarının kim olduğunun kesin olarak bilinmesi bakımından ayrılmaktadırlar.

Tablo1-Kaçak Hikâyelerinde Yer Alan Koşmalarla İlgili İstatistikî Bilgiler					
Hikâyenin Adı		Duraksız Koşma Sayısı	6+5 Duraklı Koşma Sayısı	Hem Duraklı Hem Duraksız Koşma Sayısı	Toplam
1	SEMED AĞA	1	-	-	1
2	TANRIVERDİ	9	2	-	11
3	HACI TAĞI	19	5	-	24
4	GARAY SÖYÜN	5	1	-	6
5	MOLLA NUR	-	1	-	1
6	KAÇAK NEBİ	15	77	1	93
7	KAÇAK KEREM	10	4	-	14
8	KAÇAK SÜLEYMAN	9	5	-	14
9	GANDAL NAĞI	1	-	-	1
10	KAÇAK YUSUF	4	11	-	15
TOPLAM		73	106	1	180

Tablo-2 Kaçak Hikâyelerinde Yer Alan Geraylılarla İlgili İstatistikî Bilgiler					
Hikâyenin Adı		Duraksız Geraylı Sayısı	4+4 Duraklı Geraylı Sayısı	Hem Duraklı Hem Duraksız Geraylı Sayısı	Toplam
1	SEMED AĞA	-	-	-	-
2	TANRIVERDİ	10	1	-	11
3	HACI TAĞI	4	-	-	4
4	GARAY SÖYÜN	1	1	-	2
5	MOLLA NUR	-	4	-	4
6	KAÇAK NEBİ	-	-	-	-
7	KAÇAK KEREM	6	1	-	7
8	KAÇAK SÜLEYMAN	2	2	-	4
9	GANDAL NAĞI	1	-	-	1
10	KAÇAK YUSUF	7	3	-	10
TOPLAM		31	12	-	43

Tablo-3 Kaçak Hikâyelerinde Yer Alan Muhammes, Divani ve Bağımsız Kıtalarla İlgili İstatistikî Bilgiler					
Hikâyenin Adı		Muhammes Sayısı	Divani Sayısı	Bayatı Sayısı	Bağımsız Kıtalar
1	SEMED AĞA	-	-	-	2 2'si de duraksız
2	TANRIVERDİ	1 8+8 Duraklı (Düzensiz)	-	-	-
3	HACI TAĞI	1 8+8 Duraklı (Düzensiz)	-	-	-
4	GARAY SÖYÜN	2 2'si de 8+8 duraklı	-	-	-
5	MOLLA NUR	-	-	-	-
6	KAÇAK NEBİ	-	-	14 6'sı duraksız 6'sı 3+4 duraklı 2'si 4+3 duraklı	2 1'i, duraksız; 1'i, 4+7 Duraklı
7	KAÇAK KEREM	2 7+8 Duraklı (düzensiz)	-	-	-
8	KAÇAK SÜLEYMAN	-	1 7+7 Duraklı (Düzensiz)	1 4+3 duraklı	-
9	GANDAL NAĞI	1 7+8 duraklı (Düzensiz)	-	-	-
10	KAÇAK YUSUF	-	-	-	-
TOPLAM		7	1	15	4

TABLO-4 KAÇAK HİKÂYESLERİNDE YER ALAN NAZIM ŞEKİLLERİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER		
1	TOPLAM KOŞMA SAYISI	180
2	TOPLAM GERAYLI SAYISI	43
3	TOPLAM BAYATI SAYISI	15
4	TOPLAM MUHAMMES SAYISI	7
5	TOPLAM BAĞIMSIZ KITA SAYISI	4
6	TOPLAM DİVANİ SAYISI	1
TOPLAM		250

Tablo-5 Kaçak Hikâyelerinin Şiirlerinin Okuyucularıyla İlgili İstatistikî Bilgiler					
Hikâyenin Adı		Kadın Kahramanlar Tarafından Okunan Şiir Sayısı	Erkek Kahramanlar Tarafından Okunan Şiir Sayısı	Âşıklar Tarafından Okunan Şiir Sayısı	Okuyanı Bilinmeyen Şiirlerin Sayısı
1	SEMED AĞA	-	-	3	-
2	TANRIVERDİ	-	20	2	1
3	HACI TAĞI	1	27	1	-
4	GARAY SÖYÜN	-	8	2	-
5	MOLLA NUR	-	-	5	-
6	KAÇAK NEBİ	40	39	26	4
7	KAÇAK KEREM	-	21	2	-
8	KAÇAK SÜLEYMAN	17	2	1	-
9	GANDAL NAĞI	-	2	1	-
10	KAÇAK YUSUF	4	21	-	-
TOPLAM		62	140	43	5

TABLO-6 KAÇAK HİKÂYESLERİNİN ŞİİRLERİNİN OKUYUCULARIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER		
1	Kadın Kahramanlar Tarafından Okunan Şiir Sayısı	62
2	Erkek Kahramanlar Tarafından Okunan Şiir Sayısı	140
3	Âşıklar Tarafından Okunan Şiir Sayısı	43
4	Okuyanı Bilinmeyen Şiir Sayısı	5
TOPLAM		250

Tablo-7 Kaçak Hikâyelerinin Şiirlerinin Redif ve Nakarat Unsurlarıyla İlgili İstatistikî Bilgiler					
Hikâyenin Adı		Redifli Okunmuş Şiir Sayısı	Nakaratlı Okunmuş Şiir Sayısı	Hem Redifli Hem Nakaratlı Okunmuş Şiir Sayısı	Redifli ve Nakaratlı Okunmamış Şiir Sayısı
1	SEMED AĞA	1	-	-	2
2	TANRIVERDİ	18	-	1	4
3	HACI TAĞI	24	1	-	4
4	GARAY SÖYÜN	9	1	-	-
5	MOLLA NUR	3	2	-	-
6	KAÇAK NEBİ	3	89	1	16
7	KAÇAK KEREM	21	-	-	2
8	KAÇAK SÜLEYMAN	14	4	-	2
9	GANDAL NAĞI	2	-	-	1
10	KAÇAK YUSUF	11	14	-	-
TOPLAM		106	111	2	31

TABLO-8 KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN REDİF VE NAKARAT DAĞILIMIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER		
1	Redifli Okunmuş Şiir sayısı	106
2	Nakaratlı Okunmuş Şiir sayısı	111
3	Hem Redifli Hem de Nakaratlı Okunmuş Şiir Sayısı	2
4	Redifli ve Kafiyele Okunmamış Şiir Sayısı	31
TOPLAM		250

Tablo-9 Kaçak Hikâyelerinin Şiirlerinin Dörtlük Sayıları İle İlgili İstatistikî Bilgiler							
Hikâyenin Adı		1 Kıtah Şiirlerin Sayısı	2 Kıtah Şiirlerin Sayısı	3 Kıtah Şiirlerin Sayısı	4 Kıtah Şiirlerin Sayısı	5 Kıtah Şiirlerin Sayısı	5'ten Fazla Kıtah veya Birkaç farklı Kıtada Okunmuş Şiirlerin Sayısı
1	SEMED AĞA	2	-	-	-	1	-
2	TANRIVERDİ	-	-	19	1	1	2
3	HACI TAĞI	-	-	27	-	1	1
4	GARAY SÖYÜN	-	-	6	2	2	-
5	MOLLA NUR	-	-	4	1	-	-
6	KAÇAK NEBİ	16	3	67	5	7	11
7	KAÇAK KEREM	-	-	21	1	-	1
8	KAÇAK SÜLEYMAN	1	-	14	3	1	1
9	GANDAL NAĞI	-	-	1	-	1	1
10	KAÇAK YUSUF	-	-	20	2	2	1
TOPLAM		19	3	179	15	15	19

TABLO-10 KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN DÖRTLÜK SAYILARI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER		
1	1 Kıtadan Oluşan Şiirlerin Sayısı	19
2	2 Kıtadan Oluşan Şiirlerin Sayısı	3
3	3 Kıtadan Oluşan Şiirlerin Sayısı	179
4	4 Kıtadan Oluşan Şiirlerin Sayısı	15
5	5 Kıtadan Oluşan Şiirlerin Sayısı	16
6	5'ten Fazla veya Farklı Kıta Sayıları ile Okunmuş Olan Şiirlerin Sayısı	18
TOPLAM		250

Tablo-11 Kaçak Hikâyelerinin Şiirlerinin Kafiye Şeması İle İlgili İstatistikî Bilgiler							
Hikâyenin Adı		İlk Kıtası abab Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	İlk Kıtası aaab(b) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	İlk Kıtası xaxa(a) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	İlk Kıtası aaxa(a) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	İlk Kıtası aaaa(a) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	Farklı Şekillerde Kafiyelenmiş Şiirler
1	SEMED AĞA	2	1	-	-	-	-
2	TANRIVERDİ	2	-	18	-	1	2
3	HACI TAĞI	24	-	4	-	1	-
4	GARAY SÖYÜN	1	-	7	-	2	-
5	MOLLA NUR	1	1	3	-	-	-
6	KAÇAK NEBİ	-	91	1	14	-	3
7	KAÇAK KEREM	13	-	8	-	2	-
8	KAÇAK SÜLEYMAN	12	-	6	1	1	-
9	GANDAL NAĞI	-	-	2	-	1	-
10	KAÇAK YUSUF	15	-	9	-	-	1
TOPLAM		70	93	58	15	8	6

TABLO-12 KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN KAFİYE ŞEMASIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER		
1	İlk Kıtası abab Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	70
2	İlk Kıtası aaab(b) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	93
3	İlk Kıtası xaxa(a) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	58
4	İlk Kıtası aaxa(a) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	15
5	İlk Kıtası aaaa(a) Şeklinde Kafiyelenen Şiirler	8
6	Farklı Şekillerde Kafiyelenmiş Şiirler	6
TOPLAM		250

Tablo-13 Kaçak Hikâyelerinin Şiirlerinin Okunuş Bütünlüğü/Parçalılığı İle İlgili İstatistikî Bilgiler				
Hikâyenin Adı		Bütün Olarak Okunan Şiir Sayısı	Karşılıklı Atışma Şeklinde Okunan Şiir Sayısı	Araya Nesir Parçaları Katılarak Okunan Şiir Sayısı
1	SEMED AĞA	3	-	-
2	TANRIVERDİ	15	-	8
3	HACI TAĞI	10	14	5
4	GARAY SÖYÜN	10	-	-
5	MOLLA NUR	5	-	-
6	KAÇAK NEBİ	109	-	-
7	KAÇAK KEREM	10	10	3
8	KAÇAK SÜLEYMAN	20	-	-
9	GANDAL NAĞI	2		1
10	KAÇAK YUSUF	17	8	-
TOPLAM		201	32	17

TABLO-14 KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN OKUNUŞ BÜTÜNLÜĞÜ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER		
1	Bütün Olarak Okunan Şiirler	201
2	Karşılıklı Atışma Şeklinde Okunan Şiirler	32
3	Araya Nesir Parçası Katılarak Okunan Şiirler	17
TOPLAM		250

Tablo-15 Kaçak Hikâyelerinin Şiirlerinin Okunuş Amaçlarıyla İlgili İstatistikî Bilgiler

Okunuş Amacı	Semed Ağa	Tanrıverdi	Hacı Tağı	Garay Söyün	Molla Nur	Kaçak Nebi	Kaçak Kerem	Kaçak Süleyman	Gandal Nağı	Kaçak Yusuf	Toplam
1 Kahramanın tanıtımını yapmak	3	1	1	-	2	1	-	2	-	3	13
2 Sefere çıkma isteğini dile getirmek	-	2	1	-	-	-	-	-	-	2	5
3 Oç alma isteğini dile getirmek	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
4 Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek	-	5	1	1	-	9	5	-	2	2	25
5 Kaçakları uyarmak	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
6 Küçümsemek	-	1	1	-	-	1	-	-	-	1	4
7 Haber vermek	-	2	1	-	-	5	-	2	-	-	10
8 Tehdit etmek	-	3	1	1	-	2	8	2	-	6	23
9 Duyguları dile getirmek	-	1	4	1	2	37	1	5	-	6	57
10 Yardım istemek	-	1	1	1	-	18	1	2	-	1	25
11 Bilgi vermek	-	1	3	1	1	-	-	-	-	-	6
12 Mücadele övgüsü yapmak	-	2	-	-	-	29	1	-	-	-	32
13 Kahramanın atını tanıtmak	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
14 Hikâyeyi özetleyip sonlandırmak	-	1	1	1	-	-	2	1	1	-	7
15 İsteğe bulunmak	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
16 Meydan okumak	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	5
17 Hesap sormak	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2
18 İkna etmek	-	-	2	-	-	-	-	2	-	-	4
19 Bir şeyin söylendiği gibi olduğunu iddia etmek	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
20 Korkutmak	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
21 Teselli vermek	-	-	1	-	-	-	1	1	-	1	4
22 Dönemden şikâyet etmek	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
23 Felekten şikâyet etmek	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	3
24 Vatan hasretini dile getirmek	-	-	-	1	-	-	1	2	-	-	4
25 Kahramanı övmek	-	-	-	1	-	4	-	-	-	-	5
26 Cesaret vermek	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	2
27 Emir vermek	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
28 Öğüt vermek	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
29 Başından geçenleri anlatmak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
30 Haber almak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1

TABLO-16 KAÇAK HİKÂYELERİNİN ŞİİRLERİNİN OKUNUŞ AMAÇLARI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER		
1	Kahramanın tanıtımını yapmak	13
2	Sefere çıkma isteğini dile getirmek	5
3	Öç alma isteğini dile getirmek	1
4	Kaçaklara yapmaları gerekenleri bildirmek	25
5	Kaçakları uyarmak	1
6	Küçümsemek	4
7	Haber vermek	10
8	Tehdit etmek	23
9	Duyguları dile getirmek	57
10	Yardım istemek	25
11	Bilgi vermek	6
12	Mücadele övgüsü yapmak	32
13	Kahramanın atını tanıtmak	1
14	Hikâyeyi özetleyip sonlandırmak	7
15	İstekte bulunmak	3
16	Meydan okumak	5
17	Hesap sormak	2
18	İkna etmek	4
19	Bir şeyin söylendiği gibi olduğunu iddia etmek	1
20	Korkutmak	1
21	Teselli vermek	4
22	Dönemden şikâyet etmek	1
23	Felekten şikâyet etmek	3
24	Vatan hasretini dile getirmek	4
25	Kahramanı övmek	5
26	Cesaret vermek	2
27	Emir vermek	1
28	Öğüt vermek	1
29	Başından geçenleri anlatmak	2
30	Haber almak	1
TOPLAM		250

Tablo-17 Kaçak Hikâyelerinde Yer Alan Şiirlerin Okundukları Epizotlarla İlgili İstatistikî Bilgiler						
Hikâyenin Adı		Kahramanın ve Ailesinin Tanıtımı Epizotuna Bağlı Şiir Sayısı	Kahramanın Kaçak Düşmesi Epizotuna Bağlı Şiir Sayısı	Kahramanın Mücadeleleri Epizotuna Bağlı Şiir Sayısı	Kahramanın Sonu Epizotuna Bağlı Şiir Sayısı	Epizotlara Bağlı Olmayan veya Epizotların Tamamına Bağlı Olan Şiirlerin Sayısı
1	SEMED AĞA	-	-	-	3	-
2	TANRIVERDİ	-	-	21	2	-
3	HACI TAĞI	-	7	20	2	-
4	GARAY SÖYÜN	-	3	3	4	-
5	MOLLA NUR	2	-	1	2	-
6	KAÇAK NEBİ	2	3	88	11	5 (Bağımsız)
7	KAÇAK KEREM	-	4	17	1	1 (Tüm Epizotlara bağlı)
8	KAÇAK SÜLEYMAN	-	2	16	2	-
9	GANDAL NAĞI	-	2	-	1	-
10	KAÇAK YUSUF	4	6	13	2	-
TOPLAM		8	27	179	30	6

V. BÖLÜM: AZERBAIJAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ MOTİFLER, DİĞER UNSURLAR VE TİPLER

V.1. AZERBAIJAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ MOTİFLER:

Motif konusunda araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalarda bulunulmuştur. Bu konuda çalışma yapan kişilerin başında The Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatı'nın Motif İndeksi) adlı eseri hazırlayan Stith Thompson gelmektedir. Thompson motifi, “motif, bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir var oluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur, görülmemişlik ve çarpıcılık özelliklerine sahip bulunmak zorundadır.”³³⁰ şeklinde tanımlamıştır.

Thomson'un dışında Max Lüthi, motifi; “geleneksel olarak hikâye etme şeklinde muhafaza edilir bir gücü olan, hikâye etmenin en küçük unsuru”³³¹ olarak tanımlamaktadır.

Arthur Christensen ise motifi; “canlılıklarıyla kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre, dinleyiciyi avuç içine alabilen ve ibtidai fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlardır”³³² şeklinde tanımlamaktadır.

Ali Berat Alptekin, bu konudaki görüşlerini, “hikâye etmenin en küçük unsuruna motif denilmektedir. Ancak her hikâye etmenin en küçük unsuru motif olmaz. Motif olabilmesi için en başta olayda, kahramanlarda olağanüstülüğün olması gerekmektedir.”³³³ şeklinde ifade etmektedir.

Motifle ilgili tanımlara baktığımızda motifin olağanüstü özellik taşıyan, okuyucu ya da dinleyicinin dikkatini çekecek kadar çarpıcı vasıflara sahip olan halk bilgisi anlatılarının en küçük parçası olarak tanımlandığını görmekteyiz.

Bu tanımlamayı en iyi açıklayan örnek ise, yine Stith Thompson'un konu ile ilgili verdiği örnektir. Thompson'un verdiği örnek şu şekildedir: “Masalda anne olmak motif

³³⁰ Metin Ekici. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin, Doku, Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi”. Milli Folklor. S.39, 1998. ss.25-34.

³³¹ Selami Fedakar. Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı. İzmir: Ee Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003, s.174.

³³² Saim Sakaoğlu. Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu. Ankara: Kültür Bakanlığı, MİFAD Yayınları, 1980. s.24.

³³³ Ali Berat Alptekin. Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997. s.45.

değildir. Hain üvey anne ise bir motif olabilir, çünkü o en azından görülmemiş bir şey olarak düşünülmüştür. Hayatın gelişigüzel olayları motif değildir. ‘John giyindi ve kasabaya doğru yürüdü’ demek hatırlamaya değer bir tek motif bile ihtiva etmez, fakat ‘kahraman kendisini görünmez yapan şapkasını giydi; büyülü, uçan halısına oturdu ve güneşin doğusundaki, ayın batısındaki ülkeye gitti’ demek en azından dört motifi, yani şapkayı, şahane ülkeyi ve büyülü hava yolculuğundan oluşan motifleri ihtiva etmektedir.”³³⁴

Bu açıklamalar doğrultusunda baktığımızda kaçak hikâyelerinde geçen motifler şunlardır:

- Hayvanlarla ilgili Motifler
- Olağanüstü varlıklarla ilgili motifler
- İmtihanlarla ilgili motifler
- Hamile Kalma ve Doğumla İlgili motifler
- Sayılarla ilgili motifler
- Sembollerle ilgili motifler

Hikâyelerde yer alan bu motifler, kaçak hikâyelerinde ele alınan konuların ele alınışına katkı sağlayan, aynı zamanda hikâyelerin yaratıldığı kültürel yapıyı yansıtan hikâyelerin en küçük parçalarıdır.

V.1.1. Hayvanlarla İlgili Motifler (B401; F890.4): Kaçak hikâyelerinde hayvanlarla ilgili motifler bölümünde sadece kahramanların atı ile ilgili motiflere yer verildiğini görüyoruz. Bunun dışında hikâyelerde inek, koyun, keçi ve köpek gibi hayvanlar yer almakta ancak bu hayvanlar hikâyelerde birer motif halinde yer almamaktadır.

Kaçak hikâyelerinde at iki motif grubu içinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi “B401.Yardımcı At” diğeri ise “F890.4. Olağanüstü At”tır. B.401. Yardımcı at motifine kaçak hikâyelerinden Hacı Tağı, Molla Nur, Kaçak Nebi ve Kaçak Kerem hikâyelerinde; F890.4. Olağanüstü At motifine ise Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün ve Molla Nur hikâyelerinde rastlanmaktadır.

At, Türk kültüründe destanlardan hikâyelere, hikâyelerden atasözlerine kadar geniş bir şekilde ele alınmış bir hayvandır. Türklerin yaşam tarzı olan bozkır kültürünün sonucunda

³³⁴ Metin Ekici. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin, Doku, Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi”. ss.25-34.

uçsuz bucaksız arazilerde ulaşımı sağlayan hayvanlardan biridir. Bunun yanında destan ve hikâyelerde olağanüstü özellikleri ile kahramanların sürekli yardımcısı olarak ele alınmıştır.

Azerbaycan kaçak hikâyelerine baktığımızda kahramanların düşmanlarından kaçmaları, geniş arazilerde ulaşımını sağlamaları için ata ihtiyaçları vardır. Bu yüzden kahramanların en büyük destekçileri atlarıdır. Bunun yanında, kaçakların atlarının mücadelelerde kaçakları kurtarma, tehlikelerden önceden kaçakları haberdar etme gibi vasıflarının olduğunu görmek mümkündür.

V.1.2. Olağanüstü Varlıklarla İlgili Motifler (F575; F575.1; F1068): Kaçak hikâyelerinde olağanüstü nitelikler taşıyan motifler olarak “F575. Harkulade Güzellik”, “F575.1. Harkulade Güzellikte Kadın” ve “F1068. Realist Rüya” motiflerinin yer aldığını tespit ettik.

Bu motiflerden “F575. Harkulade Güzellik” motifi, kaçak hikâyelerinden Kaçak Nebi hikâyesinde, “F575.1. Harkulade Güzellikte Kadın” motifi Molla Nur hikâyesinde, “F1068. Realist Rüya” motifi ise Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Kaçak Nebi ve Kaçak Süleyman hikâyelerinde yer almaktadır.

Âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi üzerine çalışma yapmış olan Umay Günay, Türk halk hikâye ve masallarında sözlü mesaj vermek amacı ile görülen rüyalar hakkında “Bu tür rüyalarda açıkça ve doğrudan doğruya bir nasihat veya bir emir verilmektedir.”³³⁵ demektedir.

Kaçak hikâyelerine baktığımızda görülen rüyaların kahramanların başına gelen veya gelecek olan tehlikelerin habercisi niteliğini taşıyan rüyalar olduğunu görmekteyiz. Tanrıverdi hikâyesinde Tanrıverdi, askerler tarafından kuşatıldığını, Hacı Tağı hikâyesinde Hacı Tağı amcası ile gideceği yerde başına gelecekleri, Garay Söyün eşi Yahşi’nin başına gelenleri, Kaçak Nebi hikâyesinde Hecer Kaçak Nebi’nin içinde bulunduğu durumu, Kaçak Süleyman hikâyesinde Misir Han başına gelecekleri, hep gördükleri rüyalar sonucunda öğrenirler.

V.1.3. İmtihanlarla İlgili Motifler (H80, H300-499, H1109.13, H1540, H1563): Kaçak hikâyelerinde yer alan motiflerden biri de imtihanlardır. Kaçak hikâyelerinde imtihanla ilgili olarak “H80. İşaretle Tanıma”, “H300-499. Evlenme İmtihanları”, “H1109.13. Padişahın Pehlivanının Güreşte Yıkılması”, “H1540. Yarışma”, “H1563. Hüner İmtihanları” motif gruplarının yer aldığını tespit ettik.

³³⁵ Umay Günay. Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999. s.89.

Bu motiflerden “H.80. İşaretle Tanıma” ve “H1109.13. Padişahın Pehlivanının Güreşte Yıkılması” motiflerine, Kaçak Kerem; “H300-499. Evlenme İmtihanları” motifine Kaçak Nebi; “H1540. Yarışma” motifine Hacı Tağı ve Kaçak Nebi; “H1563. Hüner İmtihanları” motifine ise Kaçak Nebi ve Kaçak Kerem hikâyelerinde yer verilmiştir.

Azerbaycan kaçak hikâyelerinde imtihanla ilgili motiflerin iki tür olgu üzerinde ele alındığını görüyoruz. Bunlardan birincisi hikâyelerde az da olsa yer alan aşk ile ilgili hünerler, diğeri ise kahramanlıkla ilgili hüner göstermedir. Aşkla ilgili olan hünerlerin sergilenmesini Kaçak Nebi hikâyesinde görüyoruz. Kaçak Nebi hikâyesinde Hecer, kendisi ile evlenecek olan gencin seçimi için imtihan motifini kullanmaktadır. Kahramanlıkla ilgili hüner gösterme imtihanlarına hikâyelerde, kaçakların üstün niteliklerini vurgulamak, kaçakların düşman bildikleri gruplardan daha ileri görüşlü, kabiliyetli ve güçlü olduklarını ortaya koymak için başvurulmuştur.

V.1.4. Hamile Kalma ve Doğum ile İlgili Motifler (T511.1.1, T596): Kaçak hikâyelerinde hamile kalma ve doğum ile ilgili iki motife yer verilmiştir. Bu motiflerden birincisi “T511.1.1. Elma Yiyerek Hamile Kalma”, ikincisi ise “T596. Çocuğa Ad Koyma” motifidir. Her iki motif de Türk destanlarında ve halk hikâyelerinde en yaygın kullanılan motiflerdendir. Kaçak hikâyelerinde bu motif sadece tek bir hikâyede yer almaktadır. Bu hikâye de Molla Nur hikâyesidir. “T596. Çocuğa Ad Koyma” motifinin yer aldığı bir diğer hikâye de Kaçak Nebi hikâyesidir.

Molla Nur hikâyesinde Mahmud Bey’in uzun yıllar boyunca çocuğu olmaz, bir gün evine gelen bir derviş, Mahmud Bey’e bir elma verir ve elmanın kırmızı tarafını kendisinin yemesini, ak tarafını ise karısına yedirmesini söyler. Mahmud Bey, dervişin söylediklerini unutarak ak kısmı kendisi yer, kırmızı kısmı ise karısına yedirir. Bunun üzerine onun bir kızı olur. Kızının güzelliğini görenler ona Aysoltan adını verirler.

Kaçak Nebi hikâyesinin de sadece H.G. varyantında Nebi’ye ad konması için bir tören yapılır ve törende Nebi’ye Aşot kirve ad verir.

Kaçak hikâyelerinde kahramanların olağanüstü doğumlarına veya ad alışlarına pek fazla rastlanmaz. Çünkü hikâyelerin kahramanları genellikle ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının kötü olması nedeniyle doğması bile istenmeyen kişilerdir. Bu motiflerin kullanımının biz âşıkların kendi yaratıcılık özelliklerinden kaynaklanan tercihleri olduğunu düşünüyoruz.

V.1.5. Sayılarla İlgili Motifler (Z71.1, Z71.5, Z71.6, Z71.12): Azerbaycan kaçak hikâyelerinde en çok kullanılan motif grubu, sayılarla ilgili motiftir. Bu grup içinde hikâyelerde “Z71.1. Formulistik Sayı 3 ve Katları”, “Z71.5. Formulistik Sayı 7 ve katları”, Z71.6. Formulistik Sayı 9 ve Katları” ve “Z71.12. Formulistik Sayı 40” motif gruplarını tespit ettik.

Bu motif gruplarından “Z71.1. Formulistik Sayı 3 ve Katları” Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı, Molla Nur ve Kaçak Yusuf hikâyelerinde, “Z71.5. Formulistik Sayı 7 ve Katları” Hacı Tağı, Kaçak Nebi ve Kaçak Kerem hikâyelerinde, “Z71.6. Formulistik Sayı 9 ve Katları” Kaçak Nebi ve Kaçak Kerem hikâyelerinde, “Z71.12. Formulistik Sayı 40” motifi ise Kaçak Nebi hikâyesinde yer almaktadır.

Bu sayılar, Türklerin eski inançlarından beri kullanageldikleri sayılardır. Bu yüzden kaçak hikâyelerinde de yer almaları doğaldır. Bu motiflerden 3,7 ve 9 daha çok bir nesnenin adedini veya belirli bir mesafeyi ifade etmek için kullanılmıştır. 3, 7 ve 40 sayıları ölümle ilgili olarak hikâyelerde yer almıştır. Bu kullanım, ölen kişinin ardından 3, 7 veya 40 gün yas tutulması şeklinde inançlarla bağlantılı olarak gelişen bir kullanımdır. Bunun yanında ölüm unsuru gibi mutluluk unsuru olarak evlilikle ilgili de bu sayıların kullanıldığını görmek mümkündür.

V.1.6. Sembollerle İlgili Motifler (Z100-Z199): Kaçak hikâyelerinde sembollerle ilgili olarak “Z100. Sembolizm” ve “Z140. Sembolik Renkler” motif gruplarını tespit ettik.

Bu motif gruplarından “Z.100. Sembolizm” ile ilgili motifler Kaçak Nebi ve Kaçak Yusuf hikâyelerinde; “Z.140. Sembolik Renkler” ile ilgili motifler ise Garay Söyün, Kaçak Nebi ve Kaçak Yusuf hikâyelerinde yer almaktadır.

Hikâyelerde “Z.100. Sembolizm grubuna ait motiflerin Kaçak Nebi hikâyesinde “kanlı gömlek”, “beyaz mendil” ve Kaçak Yusuf hikâyesinde “eline tuz ve ekmek almak” şekilleri görülmektedir. Kanlı Gömlek, Dede Korkut Hikâyelerinden Bambı Beyrek hikâyesinde geçen bir motiftir. Beyrek’in öldüğünü Han’a bildirmek için onun kanlı gömleğini getirdikleri gibi Kaçak Nebi hikâyesinde de Bahar’a eşi Balakişi’nin öldüğünü bildirmek için Balakişi’nin kana bilanmış olan gömleği getirilir. Beyaz mendil, başışın, ateşkesin simgesi olarak bilinen bir semboldür. Ele tuz ve ekmek almak da toplumsal inançlardan ileri gelen bir motiftir.

“Z.140. Sembolik Renkler” motifi içinde ise “kara” renkle ilgili hikâyelerde geçen motifler vardır. Kara renk, Türk halk kültüründe kötü olaylarla yasın temsilcisi olarak bilinmektedir. Kaçak hikâyelerinde de bu motif, ölüm ve kötülük unsurları ile birlikte kullanılmış bir motiftir.

V.1.7. Kaçak Hikâyelerindeki Motiflerin Listesi

Bu açıklamalar doğrultusunda ele aldığımız motif gruplarını, hikâyelerde nasıl yer verildiğini göstermek amacı ile Stith Thompson’un “The Motif Index of Folk Literature” (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı eserindeki sıralamaya uygun olarak listelemeyi uygun görüyoruz. Bu listelemeyi yaparken motifin hangi hikâyede yer aldığını “Kaçak Nebi”, “Hacı Tağı” gibi alt alta yazarak ve motifin geçtiği hikâyenin birkaç varlantı veya versiyonu varsa bu varlantılardan veya versiyonlardan hangisinde yer aldığını ise parantez içinde örneğin Kaçak nebi hikâyesi için (E.A.), (E.T.) vb. şekilde göstermeyi tercih ettik.

B. HAYVANLAR

B400-B499. YARDIMCI HAYVANLARIN ÇEŞİTLERİ

B401. Yardımcı At

Hacı Tağı: Boz at, bir göz kırpıncaya kadar Hacı Tağı’yı Gumlu’ya getirir.

Molla Nur: Fercan, Möhüc köyüne yaklaşınca geri çekilip durur, ayaklarını yere vurup kişner. Molla Nur, önünde bir tehlike olduğunu anlar.

Kaçak Nebi: Boz at, olup biteni anlayıp, tehlikelerden haber verebilecek nitelikte bir attır. Düşmanların pusu kurduklarını anlayınca hınkırıp, ayaklarını yere vurarak sahibi Nebi’yi haberdar eder. (E.A.)

Telli Gara’nın atı, sahibinin ölümüne tıpkı bir insan gibi üzülür, Telli Gara öldüğünde onun başından ayrılmaz ve kaçaklara yüksek sesle kişneyerek durumu haber verir. (E.A.)

Nebiler, Mahmudlu’ya giderken tehlikeleri anlayacak kabiliyette olan Boz at, tehlikeyi sezer, kulaklarını dikip etrafın dinler ve hınkırıp ayaklarını yere vurmaya başlar. (E.A.)

Nebi, Palantöken adlı büyük bir uçuruma gelir. Uçurum geçilmesi imkânsız bir yerdir. Ancak üstün vasıflara sahip olan Boz at, Nebi’yi Palandöken uçurumundan bir çırpıda geçirir. (E.A.)

Mücadele sırasında Nebi'nin Boz atı da kaçaklardan farksız bir hal alır. O da mücadele eder gibi ayaklarını yere vurur, yıldırım olup düşmanların üzerine saldırmak ister. (E.A.)

Nebi, Boz atından düşmanlar tarafından yakalanan kardeşi Mehdi'nin yanına onu hızla götürmesini ister. Nebi'nin dilinden anlayan Boz at iki kez kişner, kuş gibi uçar ve yarım saat içinde Nebi'yi Padar'a ulaştırır. (E.A.)

Nebi'nin atı Boz at, mücadele sırasında düşmanlarını tanır ve tıpkı bir yayın balığı gibi ağzını kocaman açarak düşmanlara saldırır. (E.A.)

Nebi'nin atı Boz at, mücadele esnasında kaçaklardan farksızlaşır, kızmış aslan gibi ayaklarını yere vurup; düşman askerlerine saldırır. O, şahin gibi kanat açar, sahibi Nebi'yi Nebi'yi kuşatmadan kurtarıp tepenin eteğine ulaştırır. (E.A.)

Nebi'nin atı Boz atı, Nebi'nin isteğini anlar, ayaklarını yere vurup kişner, üç günlük yolu üç saatte kat edip, Nebi'yi Gubadlı'ya ulaştırır. (E.A.)

Nebi'nin atı Boz at, mücadelede Nebi'nin zor duruma düştüğünü görür, onu kurtarmak için ağzını aslan gibi açar, on arşınlık hendeklerden atlar. (E.A.)

Nebi'nin atı Boz at, olup biteni anlayan bir attır. O, tehlikeyi sezince ayağını yere vurup, kişner ve Nebi'yi durumdan haberdar eder. (E.T)

Nebi'nin atı Boz at, şahlanıp Nebi'yi öldüren Şahhüseyn'e çifte atarak canını çıkartır, dağlara ve taşlara haykırarak üzüntüsünü dile getirir, Şahhüseyn'i nalları sökölüne kadar çiğner, hırsını alamayıp tir tir titrer, sahibinin ölümü üzerine gözünden kanlı yaşlar akıtır. (A.N.)

Kaçak Kerem: Kerem bir gün Aras'tan geçmek ister, Aras çok taşmıştır, ancak atına güvenen Kerem atını suya salar. Göy at, Kerem'in isteğini anlar ve Kerem'i karşıya geçirir. (G.H)

F. HARİKULADELİKLER

F500-F599. HARİKULADE İNSAN

F575. Harikulade Güzellik

Kaçak Nebi: Nebi, sanki Allah'tan yaratılmış gibidir, güzellikte Yusuf dahi ona eş değildir. (A.N.)

F575.1. Harikulade Güzellikte Kadın

Molla Nur: Aysoltan büyüyüp güzel bir kız olur. Aya “sen çıkma ben çıkayım, güne sen çıkma ben çıkayım” der. Görenler Aysoltan’a âşık olurlar.

F890.4. Olağanüstü At

Tanrıverdi: Tanrıverdi, Kırat’a benzeyen bir boz at bulur. Bu atı kendisine ayırıp mücadelelerde onu kullanır. (H.B₁)

Hacı Tağı: Hacı Tağı ile Cavanşir pazarda fiyatı yüksek iki at görürler. Bu atların özelliklerinin ne olduğunu sorduklarında onların eğitilmiş atlar olduğunu ve kendilerine ne söylenirse yerine getireceklerini öğrenirler. Hacı Tağılar, bu atları alırlar.

Garay Söyün: Garay Söyün’ün atı dilden anlayan bir attır, mücadele esnasında sahibinin dediklerini anlamış gibi ayaklarını büküp yere yatar.

Molla Nur: Mahmud Bey’in dervişin verdiği elmanın artıklarını yedirdiği atın, bir tayı olur. Tay, büyüyüp ipe sapa gelmez, güneş gibi kızıl şafaklar saçan bir at olur. Mahmud Bey atın adını Fercan koyar. Fercan, insan gibi konuşur, sözden anlar, sahibini olacıklardan ve tehlikelerden haberdar eder. Bu atın şöhreti Derbend’e yayılır. Bölgede ona denk bir at daha yoktur. Mahmud Bey, Fercan’ı Molla Nur’a verir.

F900-1099 HARİKULADE HADİSELER

F1068. Realist Rüya

Tanrıverdi: Nesib, rüyasında Tanrıverdi’nin düşmanlar tarafından kuşatıldığını ve başına kötü şeylerin geldiğini görür. Arkadaşlarını toplayın Tanrıverdi’ye yardım etmeye gider. (H.B₁; H.B₂)

Tanrıverdi, rüyasında iki taraftan akan bulanık selin ortasında kaldığını görür. Bir de uyanır ki etrafları askerler tarafından sarılmıştır. (B.H₂)

Hacı Tağı: Hacı Tağı rüyasında ellerinin kana bulandığını gördüğü için amcası Çırag ile Mehman’a gitmek istemez. Amcasının isteği üzerine gittiği Mehman’da Nedir bey’in adamlarını öldürür ve kaçak düşer.

Garay Söyün: Garay Söyün kötü rüyalar görerek memleketine dönmek ister. Memleketinde o rüya görürken köyün muhtarı eşi Yahşi’nin namusuna göz dikmiştir ve onu rahatsız etmektedir.

Kaçak Nebi: Hecer rüyasında kara dumanın Nebi'nin yattığı eve çöktüğünü, Nebi'nin kara duman içinde kaldığını ve duman çekilince Nebi'nin yok olduğunu görür. Bu esnada hasta olan Nebi'yi askerler yakalayıp hapishaneye atarlar. (E.A.)

Kaçak Süleyman: Misir Han İran Şahına Süleyman'ı öldürmek için söz verir. Bunu duyan Süleyman Misir Han'ı uyarır. Korkan Misirhan rüyasında ağzından bir dişini çekip çıkarttıklarını ve etrafının kızıl kanla dolduğunu görür. Süleyman'ın uyarılarına uymayınca da Süleyman onu öldürür.

H. İMTİHANLAR

H0-H199 TANIMA İMTİHANI

H80. İşaretle Tanıma

Kaçak Kerem: Han, Kerem'in yiğitliğinden Şah'a bahseder. Şah, bayramda gösteri yapan grubun içinde Kerem'in de olmasını ister ve başına kendisini tanıması için fes koymasını ister. Nesreddin Şah, Kerem'i başındaki festen tanır. (Z.Mh.)

Kaçak Kerem, Gehreman Han'ın huzuruna gelen misafir kadınlardan birini odaya adımını atar atmaz öldürür. Han, buna çık kızar ve Kerem'i yakalatır. Kerem, kadını casus kılığına girmiş birisi olduğu için öldürdüğünü söyler. Han sorunca Kerem casusun kadın olmadığını sağ alağını öne atmasından anladığını söyler. (G.H.)

H300-H499 EVLENME İMTİHANLARI

Kaçak Nebi: Hecer; kendisiyle evlenmek isteyenleri evinde ağırlayarak sınar, kendisiyle evlenmek isteyen otuz dokuz kişiden hiçbirini beğenmeyip kendisini bir kadına baş egecek kadar düşürmeyen Nebi'yi eş olarak seçer. (T.Ö.)

Hecer, kendisini istemeye gelenleri eler, o servet vb. şeylere değil, karşısındaki erkeğin yiğitliğine bakar. (E.Ş.)

H1109.13. Padişahın Pehlivanının Güreşte Yıkılması

Kaçak Kerem: Mirzeli Han'ın kimselerin yenemediği kadar güçlü bir pehlivanı vardır. Mirzeli Han düşmanlarını onun sayesinde yener. Kimse bu

pehlivanın karşısına çıkamaz. Gehreman Han'ın Mirzeli Han'la mücadelesinde Kerem, Bedir adlı pehlivanla çeşitli aşamalarla mücadele eder, onu yener ve Gehreman Han, Mirzeli Han'ı yenmiş sayılır. (G.H.)

H1540. Yarışma

Hacı Tağı: Kamal Bey'in oğlunun düğününde Hacı Tağı ile Calal Bey at yarışı yaparlar. Calal Bey'in Gırsak adlı atını geçen kimse olmamıştır. Hacı Tağı, yarışma sonucunda Calal Bey'i yener, bunun üzerine bey Hacı Tağı'nın yakalanmasını ister, Hacı Tağı onu ve adamlarını öldürür.

Kaçak Nebi: Bir Ermeni ile bir Türk'ün mandaları birbirleriyle yarışır. Türklerin mandasının üstün geldiğini gören Ermeni çoban o mandayı öldürür ve Nebi de çobanı öldürür. (T.Ö.; E.Ş.; Z.Mk.)

H1563. Hüner İmtihanları

Kaçak Nebi: Nebi ile Hecer, Allahverdi'yi guruplarına almak için onu havadaki cevizi elli adımdan vurabilme, atı süratle sürerken bir sigara kılıfının ortasından kurşun geçirebilme konusunda imhitan ederler. (E.A.)

Nebi, Boz at ile kimselerin geçmeye cesaret edemediği Palandöken uçurumunu geçer. Bu olaydan sonra Boz at, tamamen kahramanlaşmış bir at olur. (E.A.)

Hagverdi Ağa'nın kimselerin yanına yanaşmadığı bir atı vardır. Nebi, at sürüsünden bir başka atı onu önüne katarak sürükletip yorduğu anda kement atarak yakalar, tüm izleyenlerin önünde sırtına biner, bunu öğrenen Hagverdi Ağa, Nebi'nin bunu yaptığına inanamaz ve atı ona helal eder, şikâyetçi olmaz. (E.A.)

Kaçak Kerem: Gehreman Han, yasak arazisinde kendisine ait olan karacayı çok uzaktan vurduğunu ve bu yüzden hayvanın boynundaki hana ait olduğunu gösterir amblemi fark etmediğini söyler. Bunun üzerine han, Nebi'den aynı uzaklıktan hayvanı vurmasını yoksa kendisini öldüreceğini söyler. Kerem, 3 kurşun atar. Hanın tayin etitği görevli hayvanın vurulmadığını söyler. Hayvanı yarıp bakarlar ki Kerem her seferinde hayvanı aynı yerden vurmuştur. (G.H.)

Zalı Han; Kerem'i yakalar. Kerem, halka hünerini gösterek için silahını kendisine hanın vermesini ister. Hana ağacın birine 5 elma astırır, 5 tane de kurşun ister. Kur unların her biri ile elmalardan her birini uzak mesafeden vurur. (G.H.)

Kaçak Kerem ile Bedir pehlivan önce sazla ve sözle mücadele ederler, berabere kalınca ağır bir eyler kaldırırlar, sonra da kalkana ve kılıca sarılırlar. (G.H)

T500-T599 HAMİLE KALMA VE DOĞUM

T511.1.1. Elma Yiyerek Hamile Kalma

Molla Nur: Mahmud Bey'in çocuğu yoktur. Bir gün bir derviş ona bir elma verir. Derviş Mahmud Bey'e elmanın kırmızı tarafını kendisinin, ak tarafını ise karısının yemesini, elmanın artıklarını da atına yedirmesini söyler. Mahmud Bey ak tarafını kendisi yeyip kırmızı tarafını da karısına yedirdi i için oğlu yerine kızı olur.

T596. Çocuğa Ad Koyma

Molla Nur: Mahmud Bey kızının doğumundan kırk gün sonra bir meclis kurdurur, ihtiyarları çağırır, kızın güzelliğini gören halk çocuğun adını Aysoltan koyar.

Kaçak Nebi: Nebi'nin adını koyma görevi A ot kirveye verilir. A ot kirve, babasının gayretli, namuslu ve yiğit bir arkadaşının adı olan Nebi adını çocuğa verir. (H.G.)

Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

Z0-Z99 FORMÜLLER

Z71. Formulistik Sayılar

Z71.1. Formulistik Sayı: 3 ve Katları

Tanrıverdi: Tanrıverdi'nin arkadaşlarının üçünün atı yoktur, hizmetçilerden üç tane at getirmelerini ister, hizmetçiler üç tane at getirirler. (H.B1; H.B2)

Hacı Ta ı: Zöhrab Han, Hacı Ta ı ve Cavan ır'ı alıp evine gider,    gün üç gece Hacı Ta ı'ya hürmet eder.

Garay Söyün: Elekber'den üç ay ses çıkmaz, bir müddet sonra Sefer'in kapısında üç adam görünür. Bunlar Elekber, bir Lezgi ve bir de Gürcü'dür. Onların üçü birden sürgünden kaçmıştır.

Hükümet adamları, Söyün'ün ailesine Söyün'ü hükümete teslim etmeleri için üç gün mühlet verir, eğer zamanında teslim etmezlerse onları sürgün edeceklerini söylerler.

Gence Valisi, Aşağı Guşçu köylülerine kaçakları bulmaları için üç gün mühlet verir, eğer üç günün sonunda kaçakları vermezlerse vergilerinin üç katına çıkacağını bildirir.

Molla Nur: Molla Nur ile Aysoltan'ın düğününde âşıklar üç gün üç gece çalıp okurlar.

Molla Nur, Aysoltan'ın cenazesinin başında üç ağıt söyler.

Annesi Aysoltan'ın ölümü üzerine, üç gün gece gündüz ağlayan Gerib'in gözleri açılır.

Kaçak Nebi: Ziyaret'e giden yol atla üç gün sürer. (E.A.)

Mehammed, Mehdi'yi evinde üç gün misafir eder. (E.A.)

Nebiler, Ali ölünce üç gün üç gece yas tutarlar. (E.A.)

Nebi'nin ölçtüğü kumaşın topu üç ağaç eder. (E.A.)

Nebiler Camal Kalesi'nde üç gün üç gece mücadele ederler. (E.A.)

Nebiler, bir işçinin oğluna üç gün düğün yaparlar. (E.A.)

Nebiler, üç gündür Çullu köyündedirler. (E.A.)

Nebiler, Üçtepe'de üç gün kalıp Gafan'ın Ellice Yaylası'na giderler. (E.A.)

Komisyon, üçüncü gün Zeyve'ye doğru yola çıkar. (E.A.)

Nebiler üçüncü gün dereden çıkıp Sisyan'a doğru gitmeye başlar. (E.A.)

Nebiler Ziyaret Dağında üç gün kalırlar. (E.A.)

Nebiler at sürüsünün otladığı otlağın üç ağaç kadar yakınına giderler. (E.A.)

Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey, Nebi'yi üç ay içinde Gara Nebi'ye öldürteceğini söyler. (E.A.)

Nebi'nin yanında üç arkadaşı vardır. (E.A.)

Nebiler üç gün kuşatma altında kalırlar. Üçüncü gün yağmur yağar, her yer göle döner.

Nebiler, Zabuğ'da üç gün dolaşırlar. (E.A.)

Nebiler, Hayik ile Anuş'a üç gece düğün yaparlar. (E.A.)

Nebiler, Eyridağ'da üç gün üç gece mücadele ederler. (E.A.)

Polis komutanlarının askerleri üç gün üç gece Nebi'nin koyduğu oyukları kurşunlarlar. (E.A.)

Nebiler, Aslan yatağında üç gün kaldıktan sonra Üçtepe'ye giderler. (E.A.)

Hecer, üç günlük yolu üç saatte kat eder. (E.A.)

Nebiler, Şihhemzeli'de üç gün üç gece mücadele ederler. (E.A.)

Nebiler, Dirilik ormanlarında üç gün dinlendikten sonra yola çıkarlar. (E.A.)

Balakişi, yakalandıktan üç gün sonra Esed Ağa, Balakişi'nin evine gelir. (E.A.)

Nebiler, üç gün üç gece yol gidip Bartas'a varırlar. (E.A.)

Nebiler, Kirs'te üç gün dinlenmek isterler. (E.A.)

Mehdi ile Balakişi sekiz saatlik yolu üç saatte kat ederler. (E.A.)

Hesenkend'te üç gün üç gece mücadele olur. (E.A.)

Nebi, üç gün Mollu'da annesinin yanında kalır. (E.A.)

Nebiler, Gulam ve Ali'nin ölmesinin ardından üç gün üç gece yas tutarlar. (E.A.)

Boz at, üç günlük yolu üç saatte kat eder. (E.A.)

Nebiler, Gasım'ın karısı Güllü öldüğünde üç gün yas tutarlar. (E.A.)

Nebiler, İrevan'da üç gün kaldıktan sonra Aras'tan diğer tarafa geçerler. (E.A.)

Nebi, Astra'da üç gün gezdikten sonra Züvand'a geçer. (E.A.)

Nebiler, üç gün üç gece yol gidip Kirs'e varırlar. (E.A.)

Nebiler, üç gün mücadele ettikten sonra Bala Ağrı'ya geçerler, üç gün de Bala Ağrı'da mücadele olur. (E.A.)

Askerler, üç gün çakıllığı kurşuna tutarlar. (E.A.)

Nebiler, üç gün Goturdağ'da kalırlar. (E.A.)

Nebiler, üç ay Aras'ın diğer tarafında kalırlar. Bu üç ayda sürekli mücadele ederler. (E.A.)

Slavoçinski, Nebi'nin üç gün içinde Zengezur'da yok edilmesi gerektiğini düşünür. (E.T, H.G.)

Nebi, üç gece Kerbelayı Mehmed'in yanında oturur. (A.N.)

Nebi, kaçak düştükten üç gün sonra Kerbelayı Mehmed'in evine gelir. (A.N.)

Vali, Nebi'nin üç ay içinde yakalanıp hükümete verilmesini ister. (A.N.)

Nebi, Hecer'i Mollu'ya göndereli üç gün olmasına rağmen ondan haber alamaz. (A.N.)

Âşık çalıp söyler, deliler üç gün üç gece dinlenirler. (A.N.)

Nebi, üç gün İsmayıl'dan haber gelmesini bekler. (H.G.)

Nebiler, her üç günde bir Tebriz'e giderler. (H.G.)

Kaçak Kerem: Kerem'in, Gehreman Han'ın karacasına attığı üç kurşunun üçü de aynı yere isabet eder. (G.H.)

Gehreman Han'ın kapısına üç tane ziyaretçi gelir. (G.H.)

Mirzeli Han Gehreman Han'dan üç gün sonra Göy Dağın eteklerine gelmesini ister. (G.H.)

Kerem'i tanıyan adam, üç yıl boyunca Keremlerin kapısında hizmetçilik yapar. (Z.Mh.)

Kaçak Süleyman: Kaçaklar, üç gün üç gece Gülsümlerde misafir olurlar.

Gandal Nağı: Hacı İsa Han Ağa, Nağı'nın hakkını üç yıl sonra vereceğini söyler, Nağı üç yıl bekler, üç yılın sonunda ağasından hakkını istese de alamaz.

Nağı, Hacı Gehreman'ın üç adamını yanına alarak Hacı İsa Han Ağa'dan hakkını almaya gider.

Kaçak Yusuf: Mirze Bey, üç Lezgiye Ömer'i öldürmeleri için altın verir. (İ.A₁; İ.A₂)

Z71.5. Formulistik Sayı: 7 ve Katları

Hacı Tağı: Cahan, yedi kişinin geçimini sağlar.

Kaçak Nebi: Nebiler, Murov Dağı'nın yedi ağaç mesafesine kadar giderler. (E.A.)

Nebiler, Kirs Dağında yedi gün yedi gece mücadele ederler. (E.A.)

Vasili'nin yakınları yedi gün yedi gece yas tutarlar. (E.A.)

Telli Gara'nın ölümü üzerine kaçaklar, yedi gün yedi gece yas tutarlar. (E.A.)

Köylüler, Eliağa Bey'i yedi kat üzerinde oturturlar. (E.A.)

Nebiler, yedi gün yedi gece İsmayıl'la Ceyran Hanım'a düğün yaparlar. (E.A.)

Hagverdi Ağa, üst üste konulmuş yedi döşeğin üzerinde uzanır. (E.A.)

Askerler, yedi gün yedi gece yol gider, Garakilse'ye varırlar. (E.A.)

Hagverdi Ağa'nın aygırı at sürüsünün yedi ağaç boyu kadar mesafesinde dahi kuş uçmasına izin vermez. (E.A.)

Yedi polis komutanı, Nebilerin üzerine gelir. (E.A.)

Ağa Niyazı, Hecer'e kadınların yedi kat üzerinde oturmaları gerektiğini söyler. (E.A.)

Padişahın askerleri yedi gün yedi gece Nebilerle mücadele ederler. (E.A.)

Yedi kat üzerinde kendilerini naza çekmeye alışan bey hanımları eşlerinin ölülerinin yanına koşarlar. (E.A.)

Nebiler, Mollu'da yedi gün yedi gece kalırlar. (E.A.)

Nebi, ölen arkadaşları için yedi gün yedi gece yas tutar. (E.A.)

Selim Bey, Nebi'nin göğün yedinci katına da çıksa elinden kurtulamayacağını söyler. (E.A.)

Nebiler, Camal Kalesi'nde yedi gün mücadele ederler. (E.A.)

Nebi, Kerbelayı Mehemed'in yanında yedi yıl kalır. (A.N.)

Nebi, tam yedi yıl nişanlısı Hecer'in yanına uğramaz. (T.Ö.)

Kaçak Kerem: Abbas Bey, yedi köyün muhtarına mektup gönderir ve her muhtardan yedişer adam ister. (G.H.)

Z71.6. Formulistik Sayı: 9 ve Katları

Kaçak Nebi: Nebi, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat ve dokuz dakika içinde doğar. (E.A.)

Nebi, dokuz yaşında Kerbelayı Cefer adında bir ağaya hizmetçi olur. (E.A.)

Nebi, Elengez Dağına geldiğinde yanında dokuz adam vardır. (E.A.)

Kaçak Kerem: Dokuz adam, önlerine altın ve gümüşleri koyup paylaşmaktadır.

Z71.12. Formulistik Sayı: 40

Kaçak Nebi: Babakişi, Niftalı ve Moses'in ölümüne herkes yanar, kara giyinip kırk gün kırk gece yas tutarlar. (E.A.)

Bahar, Esed Ağa'ya kendisine kırk gün mühlet vermesini, kocasının kırkı çıkınca onun karısı olacağını söyler. (E.A.)

Nebiler, Ordubad'ın kırk ağaç mesafesindeki Dural-Gürdeşt köyüne giderler. (E.A.)

Halk, Nebi için kırk gün kırk gece yas tutar. (E.A.)

Kerbelayı Mehemed, Nebi ile Hecer'i düğünden sonra kırk gün evinde barındırır. (A.N.)

Polis komutanı kaçakları Nebi'nin yerini söylemeleri için kırk gün falakaya yatırır. (A.N.)

Nebi, Kerbelayı Mehemed ölünce tam kırk gün tek kurşun bile atmaz. (A.N.)

Z100-Z199. Sembolizm

Kaçak Nebi: Muhafızlar, bir tavşan vurup Balakişinin elbiselerine kanını sürerler, Esed Ağa'ya Balakişi'yi öldürdük diye kanlı elbiseleri verirler. (E.A.)

Paşa Bey'in Nebi'ye gönderdiği elçi tüfeğinin başına beyaz mendil sarıp sallayarak Nebilerin yanına gider. (E.A.)

Kaçak Yusuf: Yusuf, bir eline tuz ve ekmek alan diğer elini de sakalına götüren İsmayıl'a zarar veremez. (İ.A₁; İ.A₂)

Z140. Sembolik Renkler

Garay Söyün: Yahşı, kocasının ve kayınlarının vefat ettiğini sandığı için karalar giyer.

Kaçak Nebi: Nebi; Hecer’le dağlarda dolaşp, beylere ve ağalara korku salarak beylerin günlerini kara eder. (E.A.)

Nebi’nin babası Ali ölünce Nebiler kara giyinir, üç gün üç gece yas tutarlar. (E.A.)

Hecer, rüyasında kara dumanın Nebi’nin yattığı eve çöktüğünü ve Nebi’nin kara duman içinde kaldığını, duman çekilince Nebi’nin yok olduğunu görür. (E.A.)

Nebi, arkadaşlarının Gara Nebi’yi yakalayamaması üzerine “kötü arkadaşların yüzü kara olsun” der. (E.A.)

Nebi’nin öldüğünü sanan köylüler kara giyinirler. (E.A.)

Babakişi, Niftalı ve Moses’in ölümüne herkes yanar, kara giyinip kırk gün kırk gece yas tutarlar. (E.A.)

Kaçaklar, bir hafta ölen arkadaşlarının yasını tutup kara giyinirler. (E.A.)

Beyler, ağalar, hanımlar, polis komutanı ve mahalli polis amirleri arkadaşlarının ölümü üzerine kara giyinirler. (E.A.)

Nebi ölünce herkes kara giyinir, âşığın sazı da kara giyinir. (E.A.)

Aras’ın her iki tarafındaki fakir fukaralar, Nebi ölünce kara giyinirler. (E.A.)

Gözel, oğlu Nebi’nin kabrine gelince, yine herkes kara giyinir. (E.A.)

Kaçak Yusuf: Çobanların başı kendilerini zor duruma sokan çoban için, “kötü arkadaşın yüzü kara olsun” der. (İ.A1)

V.2. AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDE SOSYAL BAĞLAMI OLUŞTURAN DİĞER UNSURLAR

Azerbaycan kaçak hikâyeleri, motif bakımından çok zengin olan hikâyeler değildir ve hikâyelerde geçen az sayıdaki motif, olayları tamamlayan kültürel ve sosyal dokuyu yansıtmak adına yeterli değildir. Bu yüzden hikâyelerin daha iyi anlaşılması için hikâyelerde yer alan kahramanlar ve olaylar dışındaki motif olmayan unsurları da örneklerle açıklamak gerektiğine inanıyoruz. Buna göre hikâyelerde ele alabileceğimiz sosyal dokuyu oluşturan unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

V.2.1. Yaşam Tarzı

V.2.2. Toplumsal Yapı

V.2.3. İktisadi Hayat

V.2.4. Mücadeleler ve Mücadelelerle İlgili Eylemler

V.2.4.1. İftira Etmek

V.2.4.2. İhanet Etmek

V.2.4.3. Yemin Etmek

V.2.4.4. Söz vermek/anlaşmak

V.2.4.5. Yardım Etmek

V.2.4.6. İhtiyatlı olmak

V.2.4.7. Hile yapmak/aldatmak

V.2.5. Ödül ve Ceza Sistemi

V.2.6. Akrabalık İlişkileri ve Aile

V.2.7. Adetler

V.2.8. Eğlenceler

V.2.1. Yaşam Tarzı: Kaçak hikâyelerinde yaşamın bir kısmı köylerde, bir kısmı ise yaylalarda ve geniş ovalarda geçmektedir. Köylüler, yılın bir kesimini köylerinde bir kesimini işe yaylalara göçerek geçirmektedirler. Köy yaşantısı içinde köylülerin tarlalarda çiftçilik, bağlarda bağcılık, otlaklarda hayvancılık yaptıklarını görmekteyiz. Bunun yanında beyler, ağalar ve köylüler yazın yaylalara göç etmektedirler. Bu yaşam tarzını hikâyelerde tamamlayan diğer unsurlar ise ülkenin yönetimi, yöneticiler ile köylüler ve kaçaklar arasındaki mücadeleler, toylar, meclisler, şenlikler, işlek ticaret yollarında gidip gelen kervanlar ve uçsuz bucaksız otlaklara yayılmış hayvanların başında bulunan çobanlardır.

V.2.2. Toplumsal Yapı: Kaçak hikâyeleri 18.-19. yüzyıllarda Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası'nı işgal ettiği dönemdeki konuları ele alan hikâyelerdir. Hikâyelerde yer alan yaşam tarzında merkezî yönetimden köy hayatına kadar çizilmiş olan bir yapılanma söz konusudur.

Toplum yapısının en üstünde Rus Çarı bulunmaktadır. Ancak Rus Çarı Samed Ağa, Tanrıverdi, Molla Nur gibi birkaç hikâye dışında Çar olarak değil de padişah olarak adlandırılmaktadır.

Çar'dan sonra bu yapılanma içinde Kafkas ordusu komutanlığı adlı bir birim gelmektedir. Bu birime bağlı olarak hanlar, şahlar, sultanlar ve melikler vardır. Hikâyelerde hükümet adına en etkin olarak görev yapan üst birimler valiliklerdir. İrevan ve Gence Valilikleri en yetkili iki makamdır. Bu valilere bağlı eyaletlerde polis komutanları, daha küçük bölgelerde ise mahalli polis amirleri görev yapmaktadır. Bu kişilerin de kendilerine yardımcı olan muavinleri vardır.

Köylerde ise köyün muhtarı, yüzbaşısı ve kadılar hükümet adına görev yapmaktadır.

Köylerde söz hakkı olan diğer bir grup da zenginlikleri ve soyları ile köylülerden kendilerini üstün gören ağalar ve beylerdir.

Toplumun en alt tabakasını ise köylüler oluşturmaktadır.

V.2.3. İktisadî Hayat: Hikâyelerde tarıma ve hayvancılığa dayalı bir ekonomi söz konusudur. Bunun dışında bağcılığın geliştiği ve şarap üretiminden bahsedildiğini görmek mümkündür. Bu konuda Kaçak Nebi'nin arkadaşı Stepan gibi kişilerin bağları ve bağlarında şarap yapım imalathaneleri olduğunu ve şarap ürettiklerini görmekteyiz. İpekböcekçiliği de köylülerin uğraştıkları alanların bir diğeridir.

Hikâyelerde ekonomik yapı ile ilgili en önemli unsur vergilerdir. Hükümet köylülerden vergileri ya tahıl olarak ya da para şeklinde toplamaktadır. Para ile verilen vergilerden “kızıl (altın) pulu vergisi” hikâyelerde adı çok sık geçen bir vergidir.

Vergilerin miktarı ve kim tarafından toplandığı konusu belirgin değildir. Sadece köylülerden kızıl pulu vergisi toplandığı, bu vergiyi ödemek için köylülerin imkânlarının olmadığı, kaçakların vergi miktarlarını beylerden ve ağalardan alarak köylüler yerine ödediklerinden bahsedilmektedir. Ürün olarak alınan vergilerin de miktarı belli değildir. Hasat mevsimi gelince beyler, ağalar, muhtarlar, mollalar gibi kişiler köylülerin elde ettikleri ürünün bir kısmına el koyarlar. Vergileri toplayan kişi olarak vergi memurları tayin edilmiş olsalar da

bu kişilerin dışında polis komutanlarının, mahalli polis amirlerinin, muhtarların, beylerin ve ağaların da köylülerden vergi topladıklarını görmek mümkündür.

Köylüler, vergilerini ödeyemezlerse dövülmek, hakaret işitmek gibi davranışlara maruz kalmaktadırlar. Kimi zaman da hükümet adamları, onların ev eşyalarını satışa çıkararak vergileri tahsil etmeye çalışırlar. Vergilerini ödeyen köylülere vergilerini ödediklerine dair birer makbuz verilir.

Hikâyede vergi kelimesi yerine kullanılan terimlerden biri de “bac” terimidir. Bu kelime, hikâyelerde “haraç” anlamında kullanılmış bir ifadedir. Kaçaklardan bahsedilirken “bac alır bac vermez” ifadesine rastlanmaktadır. Kaçakların bey ve hanlardan vergi vermek yerine “bac” yani “haraç” aldıkları görülmektedir.

Hikâyelerde ekonomik hayatla bağlantılı olan diğer unsurlar ise; yabancı ülkelerle Azerbaycan arasında gidip gelen kaçak mal kervanları ve mal getiren kabilelerdir. Bu kervanların yükü çoğunlukla kaçak kumaştır.

Ticarette ölçü sisteminde bir netlik yoktur. Kaçaklar, tacirlerin arşınlarının eksik olduğunu, köylüleri kandırdıklarını ifade ederler.

Hikâyelerde tek bir para birimi olmadığı görülmektedir. Paranın “manat”, “gepik”, “kızıl”, “tümen”, “pul”, “kızıl pul”, “Abbasi”, “kızıl onluk”, “kızıl beşlik” çeşitlerinden bahsedilmektedir.

V.2.4. Mücadeleler ve Mücadelelerle İlgili Eylemler: Hikâyelerde “adalet” ve “toplumsal eşitlik” uğrunda verilen mücadeleler söz konusudur. İlk etapta kişisel gibi görülen kaçakların mücadeleleri zamanla tüm toplumu kapsayan geniş çerçeveli adalet ve eşitlik arzusu ile dolu olarak yapılan bir mücadele halini almıştır. Bu mücadelenin iki grubu vardır. Birinci grup hükümet adamları, ağalar, beyler, casuslar, hırsızlar ve dini temsilcilerin bulunduğu grup; ikinci grup ise kaçakların ve köylülerin bulunduğu gruptur.

Mücadeleler dağlarda, dere kenarlarında geniş Azerbaycan yaylalarında, nadir olarak da halkın yaşadığı köylerde yapılmaktadır. Mücadelelerin köylerde yapılmasını hükümet adamları, ağalar ve beyler sakıncalı bulmazken; köylüleri savunan kaçaklar onlara zarar gelmemesi için köy gibi meskûn mahallerin bulunduğu yerlerde mücadeleye girmekten kaçınırlar.

Mücadeleler, genellikle kaçakların kuşatılması ile başlamakta, silahlı mücadeleye girilmekte ve kaçakların mücadeleyi kazanmaları veya bir şekilde karşı güçleri etkisiz hale

getirip ortamdan uzaklaşmaları ile son bulmaktadır. Kaçaklar, hiçbir zaman mücadeleyi başlatmamaktadırlar. Hikâyelerde daha çok kendilerini savunmak, yakınlarına verilen zararın veya köylülere yapılan haksızlıkların intikamını almak adına şiddete başvururlar.

Kaçak hikâyelerinde mücadelelerde kullanılan başlıca aletler “hançer”, “çomak”, “kılıç”, “tabanca” ve “tüfek”tir. Bunlardan çomak ağaçtan diğerleri ikisi ise demir veya çelikten yapılmış olan aletlerdir. Silahların en çok kullanılan çeşitleri ise “aynalı”, “beşaçılan” ve “süzen” gibi silahlardır.

Hikâyelerde mücadelelerle bağlantılı olarak yer alan eylemler ise “İftira Etmek”, “İhanet Etmek”, “Yemin Etmek”, “Söz vermek/anlaşmak”, “Yardım Etmek”, “İhtiyatlı Olmak” ve “Hile Yapmak/Aldatmak”tır.

V.2.4.1. İftira etmek: İftira etmek, hükümet adamlarının, beylerin ve ağaların kaçakları ve köylüleri etkisiz duruma getirmek için başvurdukları yöntemlerden birisidir. Onlar, toplumsal hayatta yaşanan her türlü kanun dışı olayı kaçakların üzerine atıp toplum nezdinde onları karalamaya çalışırlar. Bu iftiralara dayalı olarak kaçakların suçlarının sayısını artırır ve mahkemelerin onlar adına verecekleri cezaların ağırlaşmasını sağlamaya çalışırlar. Aynı zamanda bu iftiralarla birlikte kaçaklara karşı yaptıkları mücadelede haklı olduklarını ortaya koymaya çalışırlar.

Tanrıverdi hikâyesinde;

Süleyman Bey, Tanrıverdi’nin yapmadığı halde otuz koyununu telef ettiğini muhtara bildirir. (H.Bı)

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Hükümet adamları, nerede bir hırsızlık veya adam öldürme olursa hepsini Nebi’nin üzerine atar. (E.A.; A.N.)

Esed Ağa, Balakişi’nin hırsızlık yaptığını iddia ederek onun tutuklanmasına neden olur. (E.A.)

Savad, Mehdi’nin Tezegül adlı kızı laf attığını söyler. (E.A.)

Cebrayıl Kaza Komutanının Muavini Selim Bey, Selim adlı gencin Nebi’ye kurşun vererek ve her haberi ona ulaştırarak yardımcı olduğunu söyler. (E.A.)

Sengauzen, Âşık Ehmed’e Zülfügarlı köyünün muhtarının karısı Lala Hanım’ı baştan çıkarttığı, ona kötü gözle baktığı ve sonra da onu öldürdüğü şeklinde iftira atar. (E.A.)

Beyler, Kerbelayı Behşeli’nin ölümünü Nebi’nin üzerine atarlar. (E.T)

Mollu'nun yüzbaşısı, Gazançı köyü ile Mollu köyü arasındaki anlaşmazlık sonucu ölenlerin suçunu Nebi'nin üzerine atar. (H.G.)

Mollu'nun yüzbaşısı Şiilerle Sünniler arasındaki mücadeleden istifade ederek Mahruzlu köyündeki tüccarın ölümünün suçlusunun Nebi olduğunu söyler. (G.H.)

Şahhüseyn'in karısı; kocasına, Nebi'nin kendisine laf atıp sataştığını söyler. (E.T)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Namaz, Kerem'in onun koyununu çaldığını söyler. (G.H.)

V.2.4.2. İhanet etmek: İhanet etmek, kaçakların dostları veya gruplarındaki kişiler tarafından yapılan bir eylemdir. Bu kişiler, hükümetle kaçaklar arasındaki mücadelede hükümetin ödülleri kanarak kendi gruplarına veya dostlarına karşı düşmanlarla işbirliği yapan kişilerdir.

Garay Söyün hikâyesinde;

Cilingir Yosun ve Seyid Gulam adlı köylüler, valiye Söyünlerin yerini öğrenip kendilerine ileteceklerini söylerler.

Söyünlerin yerini mahalli polis amirine köylülerden Cingoy Eli ile Cilingir Yosun bildirirler.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Kerbelayi Mehemed, kaza komutanı ve mahalli polis amiriyle Nebi'yi öldürme konusunda anlaşır. (E.A.)

Eziz, Nebi'yi öldürmek ister. (E.A.)

Arşakların komşusu olan yaşlı bir kadın, Hecer'in Arşaklarda olduğunu öğrenip Padişaha bildirir. (E.A.)

Nebi'nin dostu Sefder, Şeytan Gözemeli'nin sözlerine kanarak Nebi'yi ve Mehdi'yi kendi elleriyle askerlere teslim eder. Sefder, Hecer'in yerini de öğrenip Ehmed Han'ın oğlu Ağa Niyazı'ya söyler. (E.A.)

Nebi'nin grubundan Kerbelayı İman, Şahhüseyn ve Şahhüseyn'in karısı Paşa Bey'le işbirliği yapıp Nebi'yi askerleri getirtip öldürürler. (E.A.)

Recebeli Ağa ve kardeşi Behşeli kendi evlerine gelen Ağahüseynleri mahalli polis amirine öldürtürler. (E.A.)

Paşa Bey'in fitnesine aldanan Nebi'nin grubundaki Kerim, kendi arkadaşı Heyder'i öldürür. (E.T.)

Şahhüseyn, Nebi'yi yolda öldürür. (E.T.)

Ehmed Han, Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir ile birlik olup; Nebilerin üzerine gelir ve Hecer'in yakalanmasını sağlar. (H.G.)

Ermeni çoban, Türklerin hayvanlarını otlatarak para kazanmasına rağmen, onların hayvanlarına zarar verir. (E.Ş.)

Nebi'nin İran'da evinde kaldığı dostu, onu yemek yerlerken öldürür. (Z.Mk.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Keremleri yakalamayacaklarına söz veren Osmanlı Devletinin subaylarından biri, Kerem'in Osmanlı Devleti'nin topraklarında olduğunu üst makamlara bildirir. (G.H.)

Kerem'in ailesinin yıllarca ekmeğini yiyen ve Kerem'in rehber yapmak istediği adam, Kerem'e "pazara gidip elbise alacağım" diyerek Tebriz Valisi Zalı Han'a Kerem'in yerini haber vermeye gider. (Â.E.)

Kaçak Yusuf hikâyesinde;

Ömer'in bir zamanlar yardımcı olduğu Lezgiler, Ömer'i öldürürler. (İ.A₁; İ.A₂)

Ehmed Efendi'nin komşusu Paşa, Yusuf'un gece Ehmed Efendi'nin evinde kaldığını polis komutanına haber verir. (İ.A₁)

Öysüzlü Heyder, Yusuf ve grubunun Öysüz'de olduğunu polis komutanına bildirir. (İ.A₁)

V.2.4.3. Yemin Etmek: Hikâyelerde geçen kahramanların tamamı, verilen görevleri yerine getireceğine, ölen yakınlarının intikamını alacak mücadelelere gireceklerine dair yemin ederler.

Tanrıverdi hikâyesinde;

Ağası Tanrıverdi'yi döver. Tanrıverdi, dövülmesinin acısını ağasının yanında bırakmayacağına dair ant içer. (H.B.1)

Hacı Tağı hikâyesinde;

Cavanşir, Hacı Tağı'ya onunla kardeş olacağına, onun bir dediğini iki etmeyeceğine dair ant içer.

Hacı Tağı, kendisini askerlere teslim edebilecekleri düşüncesi ile Mehmed adlı köylünün evinde kalmak istemez. Hacı Tağı, Mehmed ve karısı Savad birbirlerine güvenileceği adına yemin edince Hacı Tağı onlarda kalır.

Molla Nur hikâyesinde;

Aysoltan'ın ölümünden sonra Molla Nur, zulüm edenlere karşı mücadele vereceğine dair ant içer ve yeni mücadelelere atılır.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Hecer tüfeği ve Nebi'nin canı üzerine ölünceye kadar düşmanlarla barışmayacağına ve mücadele edeceğine dair ant içer. (E.A.)

Eziz, fakir fukaraya dokunmayacağına, ölünceye kadar zalimler, beyler, ağalar ve onların taraftarları ile mücadele edeceğine dair ant içince Nebi onu grubuna kabul eder. (E.A.)

Hecer, Nebi'nin mezarının üzerine ölünceye kadar Nebi'nin düşmanlarıyla mücadele edeceğine dair ant içer. (E.A.; A.N.)

Nebi, annesinin sütünün üzerine sağ kaldığı müddetçe ve nefes aldıkça beyleri, mülk sahiplerini ve zenginleri diz çöktüreceğine dair ant içer. (A.N.)

Selim Bey, Nebi'yi her nerede olursa olsun yakalayıp ondan Mehdi Bey'in öcünü alacağına dair ant içer. (H.G.)

Nebi, Telli Gara'nın ölüsünün başında ölünceye kadar düşmanlarla barışmayacağına dair ant içer. (E.A.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Kerem, babasının mezarının başında onun kanını yerde bırakmayacağına, ağalara ve beylere karşı mücadele edeceğine dair ant içer. (G.H.)

İrevan Valisi, Kerem'in ondan kurtardığı kızın kapısına bir daha gelmeyeceğine ve o kızın adını bir daha anmayacağına dair yemin eder. (G.H.)

Kaçak Yusuf hikâyesinde;

Yusuf, kardeşi Ömer'in mezarının başında, onun kanını yerde bırakmayacağına dair ant içer. (İ.A₁)

Kaçak Yusuf'un dostları ve oğlu Hacıveli; Allahyar'ın ve Yusuf'un mezarları üzerinde onların kanlarını yerde bırakmayacaklarına ve zalim düşmandan intikam alacaklarına dair ant içerler. (İ.A₁)

V.2.4.4. Söz vermek/anlaşmak: Hikâyelerde kahramanların mücadelelerle ilgili yaptıkları eylemleri ifade eden kavramlardan biri de söz vermek/anlaşmaktır. Bu kavram daha çok hükümetin isteklerini yerine getirecek olan tipler tarafından kullanılır. Casuslar ve hırsızlar hükümet adamlarına emirlerini yerine getireceklerini dair söz verirler. Hükümet

adamları da bu tiplere hizmetlerinin karşılığını ödeyeceklerine dair söz verirler. Bu şekilde bu iki grup birbirleriyle anlaşma yaparlar.

Tanrıverdi hikâyesinde;

Hacı Nebi, Hesen ve Şemşed on bin manat alma karşılığında Tanrıverdi'yi yakalamaya söz verirler. (H.Bı)

Hacı Tağı hikâyesinde;

Hacı Tağı, Cavanşir'e düşmanı Urum hükümdarının başını kesip ayaklarının önüne atacağına dair söz verir.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Köylüler, her işte Nebi'ye yardımcı olacaklarına dair söz verirler. (E.A.)

Kerbelayi Mehmed generale ve polis komutanına Nebi'yi köylerde para karşılığında öldürtmek için söz verir. (E.A.)

Polis komutanı, Vasili'ye Nebi'yi öldürdükten sonra onu padişahın yanına götüreceğine, gönlünün istediği yere polis komutanı tayin ettireceğine ve çok miktarda bahşiş alacağına dair söz verir. (E.A.)

Cefergulu Bey, Necefgulu ve Gara Nebi'ye, Nebi'yi öldürünce onları mahalli polis amiri yapacağına dair söz verir. (E.A.)

Necefgulu, Cefergulu Bey'e Nebi deryanın dibine de gitse onu bulup öldüreceklerine, bir haftaya içinde başını odasında ayaklarının önüne atacaklarına dair söz verir. (E.A.)

Polis komutanları ve beyler Gırhlar Dağı'nda Nebi'yi öldürmeden geri dönmeyeceklerine dair kendilerine söz verirler. (E.A.)

Serdar, Şefi Bey'e onu polis komutanı yapacağına dair söz verir. (E.A.)

Giletağ köyünden Niyazalı adlı Yüzbaşı, Şefi Bey'le eşkıya ve zorbaların eliyle Nebi'yi öldürtmek ve karşılığında Nebi'nin ağırlığına altın almak konusunda anlaşır. (E.A.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Kerem, İsmayıl'a, İrevan Hanı'ndan onun öcünü alacağına dair söz verir. (G.H.)

Kaçak Süleyman hikâyesinde;

Tebriz Valisi Misirhan, İran Şahı'na üç gün içinde kaçakları hapisten çıkartan kişiyi yakalayıp huzuruna getireceğine dair söz verir.

Kaçak Kerem, Süleyman'ı zindandan kurtaracağına dair söz verir.

Kaçak Yusuf hikâyesinde;

Dağıstan'dan gelen üç Lezgi Ömer'i öldüreceklerine dair Mirze Bey'e söz verirler.

(İ.A₁)

Yusuf'la Pertalı Sefer ant içip sözleşirler. Pertalı Sefer de Yusuf'un grubuna katılır.

(İ.A₁; İ.A₂)

Öysüzlü Heyder, polis komutanıyla Yusuf'un Öysüz'e gelip gelmediğini kendisine haber vereceği ve bunun karşılığını alacağı konusunda anlaşır. Polis komutanı, Yusuf'un köye geldiğini kendisine haber verince Öysüzlü Heyder'i Ağbaba'nın birkaç köyüne muhtar yapacağına dair söz verir. (İ.A₁)

V.2.4.5. Yardım etmek: Kaçak hikâyelerinde yardım etmek eylemi en çok köylüler tarafından yapılan bir eylemdir. Köylüler, kaçakların mücadelelerden kurtulmaları ve mücadelelerde başarılı olmaları için ellerinden gelen her türlü yardımı gösterirler. Köylülerin yanında, casus ve hırsız gibi tiplerin de hükümet adamlarına yardımcı oldukları görülmektedir.

Tanrıverdi hikâyesinde;

Mahmud Ağa'nın grubundan Habil adlı bir adam, Tanrıverdi'ye Nesiblerin kuşatma altında olduklarını haber verir. (H.B₁)

Kaza komutanının grubundan bir adam, Nesiblerin kuşatma altında olduklarını Tanrıverdi'ye bildirir. (H.B₂)

Dağıstan'dan gelen Lezgiler, Tanrıverdi'ye hükümetin eşkıyaları üzerine gönderdiği, herkese güvenmemesi gerektiği haberini getirirler. (H.B₁)

Hacı Tağı hikâyesinde;

Ehmed, Hacı Tağı ile Cavanşir'e evinde bakar, şehirde olup bitenleri onlara nakleder.

Hacı Tağı, Zöhrab Han'a geçmişte bahçıvanlık yaparken yardımcı olmuştur. Bunun üzerine Zöhrab Han da Hacı Tağı'ya yardımcı olur.

Garay Söyün hikâyesinde;

Cingoy Eli ve Cilingir Yosun, Söyünlerin bulunması için hükümet adamlarına yardım eder, onlara mücadelelerinde rehberlik yaparlar.

Molla Nur hikâyesinde;

Kasap Hesen, Molla Nur'un dükkânına getirip kadın elbiseleri giydirerek kaçmasını sağlar.

Halk, Molla Nur'u ele vermez; kimin eline yiyecek, sıcak elbise ve kurşun geçse, Molla Nur'a verir.

Molla Nur, askerlerin değirmende esir ettikleri Şeyh Şamil'i esirlikten kurtararak, kalesine götürür.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Arşak ve birkaç köylü Nebi'ye Hecer'i hapisten kurtarmasında yardımcı olurlar. (E.A.)

Mollulu İsmayıl, Arşak kirve, Nebi'nin kardeşi Meherrem ve Şotlanlı'dan on adam Nebilere kurşun getirirler. (E.A.)

Haçatur, Nebilere düşmanların geldiğini haber verir. (E.A.)

Misirhan, Nebilere on dört on beş kaza komutanının askerleriyle Gorus'u kuşattığını, Kirs'te onlara saldıracaklarını haber verir. (E.A.)

Nebi'nin muhafızlardan Allahverdi ve Memmedeli gibi dostları vardır ve onlar Nebi'ye kurşun ulaştırırlar. (E.A.)

Köylüler, Kirs Dağı'nın sırtındaki mağaraya Nebiler için gece ekmek, peynir vb. doldurur, iki taşın arasında her haberi Nebilere iletirler. (E.A.)

Mehemmed, Nebilere üç dört bin kurşun temin eder. (E.A.)

Ağaeli Tağı'nın oğlu Nahçıvan ve İrevan'dan sayısız askerin onların üzerine geldiğini Nebilere haber verir. (E.A.)

Hebip adlı bir köylü Nebilere üzerlerine askerlerin geldiğini haber verir. (E.A.)

Köylüler, Nebi'yi Cefergulu Bey'in elinden kurtarırlar. (E.A.)

Bir adam Nebilere, askerlerin Daşhatun'u kuşattıklarını, başlarının çarelerine bakmalarını söyler. (E.A.)

Hüseyn, köye askerlerin geldiğini Nebilere haber verir. (E.A.)

Çingeneler, Nebilere kıyafet verip, onları kendi içlerinde saklarlar, askerlere de onların Aras'ı geçip diğer tarafa gittiklerini söylerler. (E.A.)

Nebi'nin köylü dostları Hetem, Eli ve Hüseyn; Nebilere kurşun ve yiyecek getirirler. Nebileri gizli bir yoldan götürüp kuşatmadan kurtarırlar. (E.A.)

Mehdi, Bahar'ın mektubunu Kaçak Nebi'ye ulaştırır. (E.A.)

Köylüler, Hecer'i görmek için hapishaneye gelerek ona yemek getirirler. (E.A.)

Nebi'nin Sahag adlı dostu; her haberi Nebi'ye ulaştırır, Nebi de ona çok yardım eder. (E.A.)

Köylüler, Eyri’de zor durumda kalan Nebileri ellerine tüfek alıp hükümet askerlerine ateş açarak kurtarırlar. (E.A.)

Arşak usta, Selim Bey’in Gorus’a geldiğini ve Nebi’yi öldürmek için çok tedbir aldığını Nebilere haber verir. (E.A.)

Sengauzen’in mücadele etmek için zorla getirdiği köylüler, Nebiler darda kalınca gece onların grubuna geçerek hükümet adamlarıyla mücadele ederler. (E.A.)

Köylüler, bir at yükü yiyecek hazırlayıp Nebilere getirirler. (E.A.)

Recebeli, İsmayıl’ın mektubunu Nebi’ye ulaştırır. (E.A.)

Nebi’yi öldürmede Paşa Bey’e karısı yardımcı olur. (E.A.)

Köylüler; Memmed Bey, Ildırım Bey ve Memmedeli Bey’in Nebi’yi yakalamaya geldiklerini Nebi’ye haber verirler. (E.T)

Çingeneler, askerlerin geldiğini Nebi’ye bildirirler, Nebi’nin düşmanlarla mücadele etmesine izin vermezler, onu kilim ve keçe altında gizlerler. Onlar, Kaza komutanına Nebi’nin Gorus tarafına gittiğini söylerler. (E.T; H.G.)

Nebi’nin yakın dostu Yüt Abış, Telli Garaların kuşatma altında olduğunu Nebi’ye haber verir. (E.T)

Kerbelayı Mehemmed, Nebi’ye iş, çiftçilik yapması için ise öküz arabası verir, hükümet adamlarına karşı Nebi’yi kollar, Nebi’nin düğününü yapar. (A.N.)

Kerbelayı Mehemmed, Nebi’ye düşmanı kendisine çeken, kurşunları hedeften şaşmayan bir tüfek, onu hiçbir zaman darda bırakmayacak bir at verir. (A.N.)

Rus komutanı Grivanovski, hamile haliyle yakalanan Hecer’in ellerini çözdürür. (A.N.)

Zindan kapıcısı, Hecer’e çay ve yemek götürür. (A.N.)

Muhafız Stratsov, Döldülüs’te muhafızların Nebi’ye ateş etmelerine izin vermez, Nebileri aradan geçirir. O, Nebi’ye valinin büyük bir atlı birlikle Gorus’a geldiğini ve kaçmasını söyler. (A.N.)

Aşot kirve, Ali’nin hapisten kurtulması için adam gönderir, rüşvet verir ve sonunda onu hapisten çıkarttırır. (H.G.)

Hapishane nöbetçisi Ahpercan, Nebi’nin Gorus Hapishanesi’nden kaçmasına yardım eder. (H.G.)

Köylüler, Nebi'yi çoban elbiseleriyle sürünün arkasında gizleyip köyden çıkararak yolcu ederler. (H.G.)

Ehmed Han, Nebilerin Nügedi köyünde yaşamalarına izin verir. (H.G.)

Tiflis Kalesinin nöbetçisi Mehmed, Hecer'e yemek verir, Hecer'in mektubunu Nebi'ye ulaştırır. (E.Ş.)

Tiflis Hapishanesi'nin nöbetçisi Hecer'in durumunu Nebi'ye bildirir. (Z.Mk.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Balakişi, İnceli İsmayıl'a bir heybe dolusu kurşun gönderir. (G.H.)

Kerem'in esir edip bıraktığı general, Tiflis'e gidince Kerem'i ve adamlarını evinde ağırlar ve onlara hükümet adamları tarafından arandıklarını haber verir. (G.H.)

Kaçak Süleyman hikâyesinde;

Kaçak Kerem, Süleyman'a zindanda kaldığı sürece yemek gönderir, onu ziyaret edip teselli verir, İran Şahı'nın onu serbest bırakmasını sağlar.

Paşa Efendi, Süleymanlara Bitlis topraklarında rahatça kalmaları için bir dostunun evini verir ve onlara yardımcı olur.

Kaçak Yusuf hikâyesinde;

Burçalı, Yusuf'ların yiyecek bulmalarında ve Yusuf'un söylemek istediklerini Pertalı Sefer'e ulaştırmakta onlara yardımcı olur. (İ.A₁; İ.A₂)

V.2.4.6. İhtiyatlı olmak: Hikâyede kaçakların mücadelelerde başarılı olmaları, hayatlarını kaybetmemeleri için yapmaları gereken en önemli eylem ihtiyatlı olmaktır. Hikâyeler boyunca ihtiyatsız davranan kaçakların sonunun geleceği, hiçbir zaman ihtiyatlı olmayı elden bırakmamaları gerektiği üzerinde durulur.

Molla Nur hikâyesinde;

Şeyh Şamil, annesinin mezarını ziyarete giderken düşünceye dalıp ihtiyatsızlık eder ve muhafızlara yakalanır.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

İsmayıl ihtiyatsızlık yapıp açığa çıkar, düşmanlar onu vururlar. (E.A.)

İhtiyatsızlık ettiği için Nebi'nin Zaman adlı arkadaşı vurulur. (E.A.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

İskender, Gürcü misafirlerin kıyafetlerini çıkarıp yatmadıklarını görünce, hançerini kılıfından çıkartıp yastığının altına koyar. (G.H.)

Kaçak Süleyman hikâyesinde;

Yusuf, ihtiyatlı davranmadığı, atına binmek istediği için öldürülür.

Kaçak Yusuf hikâyesinde;

Kaza komutanı Ömer'i çağırır. Babası Memmed; Ömer'e silahını da yanına almasını ve ihtiyatlı olmasını söyler. (İ.A₁; İ.A₂)

Göllülü Muhtar Ali, Ömer'e ihtiyatlı olmasını, Tepeköy yolundan değil Düzkend'ten gitmesini söyler. (İ.A₁; İ.A₂)

V.2.4.7. Hile yapmak/Aldatmak: Hikâyelerde mücadelelerle ilgili gerçekleştirilen eylemlerden birisi de hile yapmaktır. Hile yapmak hikâyedeki kahramanların hemen hemen hepinin başvurduğu bir yöntemdir.

Tanrıverdi hikâyesinde;

İhtiyar bir köylü, valiye Tanrıverdi ve grubunun kendisini Öküz Dağı'nda bekleyeceklerini ve Şemşeddin'e doğru gittiklerini söyler. (H.B₁)

Tanrıverdi; Beymurad ve Ali'ye Tanrıverdi'yi kendilerinin de aradıklarını söyler ve sonrasında ikisini de öldürür. (H.B₂)

Hacı Tağı hikâyesi;

Hacı Tağı, Urum hükümdarının nöbetçisine bir altın onluk verip Urum hükümdarının dostu olduğunu söyler.

Zöhrab Han, bir adamın kolundan tutarak, o adamın kendisini tanıdığını, onun Hacı Tağı olduğunu bu adamın bildiğini söyler.

Hacı Tağı, valinin kapıcısına beş altın vererek, valinin kendisini çağırdığını ve içeriye kimseyi sokmaması gerektiğini söyler.

Kaçak Nebi hikayesinde; polis komutanı, bir adama Nebilerin kendilerini beklediklerini söyleterek Mehdi, Letif ve Memmed'i yanına getirtip yakalar. (E.A.)

Nebi, evinde kaldığı ağaya kendisini Garadolaglı Hacı Memmedhüseyn'in kardeşi olarak tanıtır. (E.A.)

Nebi, hapisanede ölen İranlı'nın kimliği ile kendisinin kimliğini değiştirerek hapisten kurtulur. (E.A.)

Nebi, polis komutanına öldürdüğü Kinkor Bey'i öldürmeden serbest bıraktığını, gelip almasını söyler. (E.A.)

Necefgulu, Nebi'yi öldürmek için onun grubuna katılmak ister. (E.A.)

Nebi, kendisini öldürmeye gelen Necefgulu ile Gara Nebi adına polis komutanına Nebi'yi öldürdüklerine, cesedinin Derelezi Dağı'nda olduğuna ve kalan adamlarını da öldürüp geleceğine dair mektup gönderir. (E.A.)

Nebi, Gorus'ta pusuda duran Nakaşidze'nin askerleri ile Nakaşidze'ye yardım etmeye giden Freze'nin askerleirni birbirine düşürür. (E.A.)

Nebi, düşmanı aldatmak için dağa çukurlar kazdırır, dışarıdan bakan onları insan sanır. (E.A.)

Nebiler, oraya buraya oyuklar açıp düşmanların arasından çıkıp Ayıçingilli'ya giderler. (E.A.)

Ağahüseyn, dağın tepesinde kendisini belli eder, düşmanlar Nebilerin hepsinin dağın tepesinde olduğunu sanırlar. (E.A.)

Nebi, bahçe sulayıcısı kılığına girip polis komutanı ve mahalli polis amirini Nebi'yi kendilerine vereceğini söyleyerek Gorus Hapishanesi'ne getirir. Nebi, onlara hapishanedeki tutsakları serbest bıraktırır. (A.N.)

Şahhüseyn, Nebi'nin onu öldürmek için yaptığı planları öğrendiğini görünce, yeminler eder, ağlar, anlatılanların iftira olduğunu söyler. (A.N.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Kerem, kendisini yakalayan hana teslim olur. Sonra handan yiğitliğini ispatlaması için kendisine tüfeğini ve atını vermesini, bir ağaca beş elma astırmasını ve beş kurşunla onları vuracağını söyler. Beşinci kurşunu hana çevirir ve onu öldürmekle tehdit edip elinden kurtulur.

Kaçak Süleyman hikâyesinde;

Gülsüm, Gencebasar kaçaklarına kendisini, çalı çırpı toplayarak kız kardeşi Gülsüm'ü arayan Emirgulu'nun oğlu Süleyman olarak tanıtır.

V.2.5. Ödül ve Ceza Sistemi: Kaçak hikâyelerinde birbirine karşıt olan iki grup vardır. Hikâyelerde bir tarafta hükümet adamları, beyler ve ağalar; diğer tarafta ise onların koyduğu yasaklara ve emirlerine uymayan “kanun dışı” davranan kaçaklar ve emirleri dinlemeyerek kaçaklara destek olan köylüler vardır. Hâkim güçler hikâyelerde birtakım yasaklar koymuşlardır. Köylülere kaçaklara yardım etmeleyi, hükümet askerlerine kaçaklarla dost olmayı ve âşıklara kaçaklarla ilgili şiir okumayı yasaklamışlardır. Bu yasakların çiğnenmesi ile ilgili cezaların konulduğu bu gruplar cezalandırılmışlardır.

Hikâyelerde hâkim tabaka, koyduğu kanunlara ve yasaklara uyulmasını sağlamak için birtakım yöntemlere başvurur. Bunlardan birincisi kaçaklara tek başına güç yetiremeyen hükümetin, maddi olanakları az olan, para hırslı olan ve çeşitli mevkilere gelmek isteyen insanları kaçakların üzerine göndermek için koydukları ödüller; diğeri ise yapılan kanundışı hareketler sonucunda kaçakların, yakınlarının veya köylülerin cezalandırılmasıdır.

Hükümetin cezalandırmalarına karşılık kaçakların da hükümet adamları, ağları ve beyleri köylülere ve yakınlarına yaptıkları yüzünden cezalandırdıkları görülmektedir. Ancak kaçakların cezaları hükümet adamlarının cezalarına göre daha ağır nitelik taşımaktadır. Kaçaklar genellikle öldürerek cezalandırmayı tercih etmektedirler.

Kaçak Nebi hikâyesinin;

Âşıklar, mücadeleler esnasında kaçakları öven şiirler okurlar. Bunu gören beyler âşıklara ateş ederler, onların sazlarını kırarlar. Nebi hakkında türkü okuyan âşıkları yakalar, onları öldürür, hapseder ve Nebi'den türkü okunan düğünleri ve meclisleri dağıtırlar. (E.A.)

Ağaeli Ağa ile Hacı Elikerim Ağa, Nebi hakkında şiirler söylediği için Âşık Ehmed'in sazını parça parça eder ve kendisini döverler. (E.A.)

Cefergulu Bey, Nebi ile görüşüp onun üzerine yapacağı seferden haberdar eden muhafızı Allahverdi'nin Nebi ile görüşmesini yasaklar. Kendisini dinlemeyen Allahverdi'yi hapseder ve ailesini zor durumda bırakır. (E.A.)

V.2.5.1. Hükümetin Uyguladığı Ödül ve Ceza Sistemi:

Hükümet adamlarının kaçakların yakalanması için yüksek miktarda para veya makam vermek gibi ödüller koydukları görülmektedir.

Ödüllerin yanında cezalandırma sistemi de yaygın olarak kullanılmıştır. Hikâyelerde sürgün ederek, hapsederek veya öldürerek cezalandırmalar yapıldığı görülmektedir.

Hikâyelerde görülen birinci cezalandırma şekli sürgün etmedir. Hükümetin koyduğu kaidelere uymayan kaçakları veya köylüleri ya birkaç yıllığına ya da ömür boyu Sibiry'a sürgün edildiklerini görüyoruz.

Hikâyelerde başvurulmuş ikinci ve en yaygın ceza şekli hapsedmedir. Başta Gorus Hapishanesi olmak üzere Tiflis Hapishanesi ve Bayıl Hapishaneleri hükümetin koyduğu hükümlere uymayan kişileri hapsettiği hapishanelerdir. Bunun dışında hikâyelerde kısa süreli olarak odaya hapsetme, ahır vb. yerlere kapatma gibi hapsetme çeşitlerini de görebilmekteyiz.

Tanrıverdi hikâyesinde;

Hükümet, Tanrıverdi'nin başını getirene on iki bin manat mükâfat biçer. Gazah Kazası Mahalli Polis Amiri Hüseyin Bey, Tanrıverdi'nin yakalanması için on bin manat mükâfat biçer. (H.B₁)

Vali, Genceli Kar Goca oğlu Alı'dan adam toplayıp Tanrıverdi'yi yakalamasını ister. Bunun karşılığında vali, onların her birine bin manat vermeyi vaat eder. (H.B₂)

Hacı Tağı hikâyesinde;

Nikolay Padişah, Nesreddin Şah'a Hacı Tağı'yı yakalayana beş bin manat altın para vereceğini halka bildirmesini yazar.

Nesreddin Şah, Hacı Tağı'yı yakalayana hanlık vereceğini ilan eder.

Garay Söyün hikâyesinde;

Vali, Söyün'ü bulmak için yardım eden Cilingir Yosun ve Seyid Gulam'a çok miktarda para ve iyi birer görev vermeyi vaat eder.

Molla Nur hikâyesinde;

Hükümet, Molla Nur'un ölüsünü ya da dirisini getirene yüz bin tümen vereceğini açıklar.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

General Mehdihan Bey, Nebilerin grubundan çok sayıda adam öldürdüğü için Zeynalabidinbeyov'a altın madalya verir. (E.A.)

Nebi'yi öldürecek olan casusların her birine Çarlık Rusyası, İran ve Osmanlı Devleti birer madalya vermeyi vaat ederler. (E.A.)

İrevan General Valisi Freze ve Gence General Valisi Nakaşidze; Şeytan Savad'a Nebi'yi öldürürse bir madalya ve Nebi'nin başının ağırlığınca altın vereceklerini, onu Zengezur'a polis komutanı tayin edeceklerini söylerler. (E.A.)

Şefi Bey, Nebi'yi öldüren veya yakalayana Nebi'nin ağırlığınca altın vermeyi vaat eder. (E.A.)

Selim Bey, Nebi'yi öldüren kişiye general tarafından çok miktarda para ve altın madalya verileceğini söyler. (E.A.)

Tebriz Generali, Paşa Bey'e Nebi'yi öldürmesi karşılığında Nebi'nin başı ağırlığında altın, bir madalya ve general vali yardımcısı olma unvanını kazanacağını söyler. (E.A.)

Paşa Bey, Şahhüseyn'in karısına Nebi'yi öldürülünce ona altın bilezik, altın kolye ve altın yüzük vereceğini vaat eder. (E.A.)

General, Nebi'yi öldürttüğü için Paşa Bey'e beş yüz manat ve bir tüfek verir. (E.A.)

Ehmed Han, Şeytan Gözemeli'ye Nebi'yi öldürdüğünde kendisine Nebi'nin başının ağırlığınca altın vereceğini söyler. (E.A.)

Padişah, Nebi'yi öldürene hazineden yüz altın ve polis komutanlığı vereceğini vaat eder. (A.N.)

Vali, Paşa Bey'e Nebi'yi öldürtürse kendisine köyler ve mahalli polis amirliği vereceğini vaat eder. (A.N.)

Vali, Kosa Bey'e Nebi'nin yakalanmasına yardım etmesi karşılığında Nikolay'ın madalyasını alacağını söyler. (A.N.)

Mahalli Polis Amiri Cefergulu Bey, Nebi'nin başını getirene iki yüz altın vereceğini duyurur. (A.N.)

Rus konsolosu, Rehmetulla Han'ın oğlu Niyazı'ya Nebi'nin yerini öğrenmesi için madalya ve çok miktarda mükâfat vaat eder. (H.G.)

Nikolay Padişah, Nebi'yi ölü ya da diri kendisine getirene bin Nikolay altını ile polis komutanlığı vereceğini bildirir. (Z.Mk.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Polis komutanı, Kerem'in her zaman saçını kesen berberden traş ederken Kerem'in başını kesmesini ister. Bunun karşılığında ona çok miktarda para ve başka şeyler vermeyi vaat eder. (G.H.)

Kaçak Süleyman hikâyesinde;

Gence Valisi, Süleyman'ı yakalayana, ölüsünü ya da dirisini hükümete teslim edene on bin manat mükâfat vereceğini söyler.

Gandal Nağı hikâyesinde;

Hacı İsahan Ağa, Çar'ın mahalli polis amirlerine ve askerlere ne şekilde olursa olsun Nağı'yı yakalamaları için büyük bir bahşiş vaat eder.

Kaçak Yusf hikâyesinde;

Mirze Bey, üç Lezgiye Ömer'i öldürmeleri için altın verir. (İ.A₁)

Mirze Bey, polis komutanına Ömer'i Haması'ya çağırıp öldürmesi için yüz altın verir. (İ.A₂)

Süleyman Bey, Tanrıverdi'yi hayvan barınağına kapattırır. (H.B₁; H.B₂)

Garay Söyün hikâyesinde;

Mahalli polis amiri; Elekber'i, Muhtar Kerbelayı Hesen'i öldürdüğü için Sibiryaya sürgüne gönderir.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Hecer'in kardeşleri Letif ve Hemid, beş gün Gorus Hapishanesi'nde kaldıktan sonra ömür boyu Sibiryaya sürgün edilirler. (E.A.)

Mahalli polis amiri Molluluların Gazançı köyündeki adamları öldürmelerini Nebi'den bilip Nebi'yi sürgüne gönderir. (H.G.)

Gandal Nağı hikâyesinde;

Mahalli polis amiri, Nağı'yı yattığı yerde yakalayıp mahkemeye verir. Mahkeme, Nağı'ya beş yıl sürgün cezası verir ve Nağı Sibiryaya sürgün edilir.

Hacı Tağı hikâyesinde;

Vali, Mehemmedhesen'i Hacı Tağı'yı evinde sakladığı için zindana attırır.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Polis Komutanı Cefergulu Bey, Hüseyin'i Nebi ile görüştüğü için hapseder ve muhafızlıktan çıkarır. (E.A.)

Polis komutanı, Nebi ile dost olduğu için Allahverdi'yi muhafızlıktan çıkartıp hapse attırır. (E.A.)

Askerler, evinde Nebi'yi sakladığı için Cıfı Köyünden Eli'yi Gorus Hapishanesi'ne atarlar. (E.A.)

Sengauzen mücadelede kendi grubundan çıkıp Nebi'nin grubuna geçen yüz kişiyi yakalayıp İrevan'da hapseder. (E.A.)

Hükümet adamları; Eyinli Aslan, Necefgulu ve Hesenalı; Nebilere yardım ettikleri için Gorus Hapishanesi'ne attırırlar. (E.A.)

General Graf Sengauzen, Nebi hakkında şiirler yazdıkları için Âşık Ehmed ile Âşık Moses'i İrevan'da hapse attırır. (E.A.)

Mahalli polis amirleri hükümete karşı gelip vergi vermeyen seksen adamı yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne gönderirler. (E.A.)

Cefergulu Bey ve İsmayıl Bey; Nebi'yi hastayken yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne atarlar. (E.A.)

Cefergulu Bey, Hecer'i yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne attırır. (E.A.)

Polis komutanı, Hecer'in kardeşleri Letif ve Memmed'i Gorus Hapishanesi'ne attırır. (E.A.)

Mahalli polis amiri ve Paşa Bey, Nebi'yi yakalayıp hapse atarlar. (E.A.)

Polis komutanı; Şahhüseyn, Mehemedhüseyn ve Ağahüseyn'i Nahçıvan'a götürüp hapishaneye atar. (E.A.)

Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey; Nebi'nin kardeşi Meherrem'i, akrabaları Genber'i, Eziz'i, Hesen'i, Memmed'i ve dostlarından on kişiyi yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne attırır. (E.A.)

Polis komutanı Mollulu İsmayıl ve dört adamı Nebi'nin arkadaşları oldukları için bir tavlaya hapseder.

Mahalli polis amirleri sekiz ihtiyarı ve Nebi'nin kardeşi Meherrem'i yakalayıp Arsevanik'te harabe bir ahıra kapatırlar. (E.A.)

Polis komutanı, Niftalı'nın karısını ve çocuğunu hapse attırır. (E.A.)

Şefi Bey, Çardahlı ve Korcalanlı köylerinin ihtiyarlarını ve Meşedi Murad'ı hapsedtirir. (E.A.)

Ehmed Han, Mehdi'yi hastayken yakalayıp Tebriz Hapishanesi'ne attırır. (E.A.)

Ehmed Han, Nebi ile Mehdi'yi Tebriz zindanına gönderir. (E.A.)

Askerler, İsmayıl ile Hayik'i yakalayıp Tebriz Hapishanesi'ne atarlar. (E.A.)

Polis Komutanı Suşevski, Sisyan ve Zengezur köylerine gider, şüphelendiği adamlardan altmış kişiyi yakalayıp Gorus'a götürüp hapishaneye attırır. (E.A.)

Sengauzen, Âşık Ehmed'in üzerine çeşitli iftiralar atıp onu yakalar ve hapishaneye gönderir. (E.A.)

Askerler, İsmayıl'ı Bayıl Hapishanesi'ne atarlar. (E.A.)

Mahalli Polis Amiri Eliğabey Cavanşirov, Kerbelayı Behşeli'yi öldürdüğü için Nebi'yi hapse atar. (E.T.)

Hükümet adamları Nebi'yi Mahmud Bey'i dövdüğü için hapse atarlar. (A.N.)

Mahalli polis amiri, Mahmud Yüzbaşı'ya karşı gelen Ali'yi Gorus Hapishanesi'ne attırır. (H.G.)

Mahalli Polis Amiri, Mahruzlu köyünden bir Sünni tüccarı öldürdüğü için Nebi'yi Gorus Hapishanesi'ne atar. (H.G.)

Yüzbaşı, kendisine karşı gelen Nebi'yi hayvan barınağına attırır. (H.G.)

Polis komutanı, Hecer'in durumunu Nebi'ye bildirmeye gittiği için hapishane nöbetçisini hapsedir. (Z.Mk.)

Hecer varyantların hepsinde Gorus Hapishanesine, Tiflis Kalesi'ne veya Tiflis hapishanesine hapsedilir.

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Kerem, Nesreddin Şah'ın hazinesini çalan hırsızların liderini hapishaneye gönderir. (Z.Mh.)

V.2.5.2. Kaçakların Uyguladığı Ödül ve Ceza Sistemi:

Tanrıverdi hikâyesinde,

Kaçak Hamoy, hükümete casusluk yapan Çuğul Hesen ile Şemşed'i öldürür. (H.B₁)

Nesib, kendilerinin yerini tespit edip üzerlerine askerlerin gelmesine sebep olan Memmedeli Bey'i öldürür. (H.B₂)

Tanrıverdi, kendisini öldürmek için hükümetle işbirliği yapan Beymurad ile Ali'yi öldürür. (H.B₂)

Hacı Tağı hikâyesinde;

Hacı Tağı, arkadaşı Cavanşir'in kardeşi Cahan'ı öldürdüğü için Urum Hükümdarı'nı öldürerek Cahan'ın kanını alır. Hükümdarın kafasını keserek Cavanşir'in ayağının altına fırlatır.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Nebi ve grubu, Şahhüseynlerin öküzlerini ve kardeşleri Gülhüseyn'i öldüren Kerbelayı Sefder adlı ağayı öldürürler. (E.A.)

Hecer, Musa adlı bir köylüyü at yüzünden vuran Aslan Bey'i öldürür. (E.A.)

Hecer, Nebi'yi öldürmek isteyen hırsız Necefgulu'nun hayatına son verir. (E.A.)

Nebi, köylüleri soyduğu için eşkıyaların liderini öldürür. (E.A.)

Nebiler kaçak arkadaşlarını vuran Hacısamı Mahmud Bey'i öldürürler. (E.A.)

Nebi, adını kullanarak hırsızlık yapan Hilal Bey'i öldürür. (E.A.)

Nebi, Daşkend köylülerini vergilerini ödeyemedikleri için inciten Mahalli Polis Amiri Vaso'yu öldürür. (E.A.)

Hecer, namusuna göz diken Ağa Niyazi'yı öldürür. (E.A.)

Nebi, köylülere azap çektiren vergi memurunu öldürür. (E.A.)

Nebi, Bahar'ın namusuna göz diken Esed Ağa'yı öldürür. (E.A.)

Nebi, kardeşi Mehdi'nin ölümüne fetva verenlerden beş kişi yi öldürür. (E.A.)

Hayik ile Ağahüseyn, Âşık Avanes'i öldüren İvan Bey'i öldürürler. (E.A.)

Hayik ile Ağahüseyn, Gasım adlı köylünün karısı Güllü'yü öldüren Polis Memuru Hayrapet'i öldürürler. (E.A.)

Ağahüseyn, Nebi'nin ölümüne yardımcı olan kardeşi Şahhüseyn'in karısını öldürür. (E.A.)

Hecerler, Nebi'yi öldüren Şahhüseyn, Kerbelayı İman ve on beş casusu öldürürler. (E.A.)

Şahhüseyn'in küçük kardeşi, Nebi'yi öldürdüğü için abisi Şahhüseyn'i öldürür. (E.T.)

Nebi, babasını döverek öldüren Eli Bey ile Mahmud Bey'i öldürür. (A.N.)

Hecer, amcasının oğlunun karısının namusuna sataşan Tacir Gulu'yu öldürür. (A.N.)

Mehdi ve Ganlı Goca kendilerine hapishanedeyken işkence eden polis komutanı ile mahalli polis amirini öldürürler. (A.N.)

Hecer, Nebi'nin ölümüne sebep olan Paşa Bey'i öldürür. (A.N.)

Nebi, kendilerine ihanet eden Ehmed Han'ı öldürür. (H.G.)

Kaçak kerem hikâyesinde;

İsmayıl, hakkını vermediği için Gıyas Bey'i öldürür. (G.H.)

Kerem, İsmayıl'ın öcünü almak için İrevan Hanının kardeşini öldürür. (G.H.)

Hikâyenin Z.Mh. varyantında Kerem, kendilerinin yerini Zalı Han'a bildiren casusu öldürür. (Z.Mh.)

Kaçak Süleyman hikâyesinde;

Gülsüm, babasının sırtına kaynar semaver koyan mahalli polis amiri ve muhtarı öldürür.

Yusuf, kız kardeşinin namusuna sataşan ağasını satırla öldürür.

Kaçak Yusuf hikâyesinde;

Yusuf, kardeşi Ömer'in ölümünün öcünü almak için Mirze Bey'i öldürür. (İ.A₁, İ.A₂)

Yusuf ve Asdan Ağa, Ömer'in öcünü almak için Ömer'i öldüren Veli, İsa ve Hacı adlı üç Lezgiyi öldürürler. (İ.A₁)

Yusuf ve Asdan Ağa, Ömer'i öldüren Hacı ile Osman'ı öldürürler. (İ.A₂)

Yusuf, kendisini yakalayıp öldürmek ve hükümetten mükâfat almak isteyen Kinikor'u öldürür. (İ.A₂)

V.2.6. Akrabalık İlişkileri ve Aile: Kaçak hikâyelerinde aile; anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Ailelerde çocuk sayısının fazla olması dikkati çekmektedir. Aile yaşantısında geçimi sağlamak evin erkeklerinin görevidir. Erkekler, tarla, bağ ve bahçede, kadınlar ise evde, ev işlerinde çalışmaktadırlar. Erkeklerin ayrıca ağaların ve beylerin yanında ev hizmetçisi, at bakıcısı, çoban olarak çalıştıklarını da görmek mümkündür.

Kadınlar hikâyelerde erkekler kadar yer almamaktadırlar. Onlar genellikle birer eş, anne veya sevgili olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Hikâyelerden Kaçak Nebi ve Kaçak Süleyman hikâyelerinde erkekler gibi yiğit vasıflara sahip olan kadınlar da vardır. Hecer ve Gülsüm erkek kaçaklarla hemen hemen aynı vasıflara sahip olmuş kadın kaçaklardır.

Hikâyelerdeki kadın kahramanlar her ne kadar fakir de olsalar, yırtık pırtık elbiseleleri, nasırlaşmış elleri de olsa güzel kadınlardır. Kaçak Nebi hikâyesinde Bahar ve Hecer; Kaçak Süleyman hikâyesinde Gülsüm; Molla Nur hikâyesinde ise Aysoltan güzelliklerinden bahsedilen kadınlardır.

Hikâyede yer alan kadınların hepsi namuslarına düşkün kadınlardır. Bahar; Esed Ağa'ya karşı, Hecer; Ehmed Han'ın oğlu Niyazalı'ya karşı, Yahşi; köyün muhtarına karşı namuslarını korumaya çalışırlar.

Hikâyelerde çocuk sayısı ailelerde fazla olduğu için yeni doğan çocuğun sevincinden çok Kaçak Nebi hikâyesinde olduğu gibi kederinin yaşandığı dahi görülmektedir. Çocuklar arasında kız erkek ayrımı yapılmamaktadır. Örneğin Molla Nur hikâyesinde dervişin verdiği elmanın ters tarafını yemesi karşılığında Mahmud Bey'in oğlu değil bir kızı olur. Ancak Mahmud Bey, bu durumu üzüntü ile karşılamaz.

Çocuklar doğunca diğer halk hikâyelerinde veya Dede Korkut Hikâyelerinde gördüğümüz gibi ad verme törenleri ile adlarını almazlar. Sadece Kaçak Nebi ve Molla Nur hikâyelerinde çok sade birer topluluk içinde ad verilmesinden bahsedilmektedir.

V.2.7. Âdetler: Hikâyelerde evlilik ve ölümle ilgili âdetlerin yer aldığını görmekteyiz. Evlilikle ilgili olarak evlenmeden önce beşik kертmesi yapılması ve nişanlanma söz konusudur. Hikâyelerden Kaçak Nebi hikâyesinde beşikkertme âdeti ile nişanlanmanın yer aldığını görüyoruz. Bu hikâyede Haçatur, beşikkertmesi olan komşuları Hambarsum'un kızı Tezegül'le nişanlıdır.

Kaçak hikâyelerinde tek eşlilik söz konusudur. Ancak Kaçak Yusuf hikâyesinde Yusuf, sevdiği Medine’yi kendisi evli olduğu halde kaçırmaktadır. Bunun yanında beylerin çeşitliliği seçtikleri, birçok cariyelerinin olduğu da hikâyelerde vurgulanmaktadır.

Evlenmeyle ilgili olan âdetlerin başında kız isteme gelmektedir. Erkek tarafının büyükleri kız tarafından kız istemeye gitmektedirler. Kızı veren taraf misafirlere “tatlı çay” ikram ederek kızını verdiğini ilân etmektedir. Bununla birlikte kız birkaç kez istemeye rağmen alamayan kişilerin kızı kaçırmak ve bu şekilde evlenmek zorunda kaldıkları da görülmektedir. Bu durumda da sonradan bir şekilde ailelerin razı edilmesi ve barışın sağlanması üzerinde mutlaka durulmaktadır. Kaçak Nebi, iki kez istediği Hecer’i ailesi vermeyince kaçırıp evlenmek zorunda kalmıştır.

Evlilik esnasında kızı vermek için aileler başlık isteyebilmektedirler. Hecer’in babası Hanalı, Hecer’i Nebi’ye vermek için E.A. varyantında beş çuval buğday, beş yüz manat altın para ve evlerindeki herkese birer takım elbiselik; A.N. varyantında ise Hecer’in ağırlığınca altın, beş koyun, iki kese un, iki batman şeker, süt hakkı, düğünde dağıtılan kadar para ve şeker getirmelerini şart koşar.

Bir diğer evlenme ile ilgili âdet ise, Kaçak Nebi hikâyesinin E.Ş. ve T.Ö. varyantlarında görülen kayınpeder ziyareti âdetidir. Evlendikten sonra gelin ve güvey geleneklere göre kayınpeder ziyaretine giderler. Güvey, kayınpeder ziyaretine giderken gelinin akrabalarına, kaynanasına, kayınpederine elbise, palto vb. elinden ne geliyorsa hediyeler hazırlar. Daha sonra ziyaretini yapıp geri döner, geri döndükten sonra da baba gelip gelini görür ve tekrar onları davet eder.

Kaçak hikâyelerinde ölümle ilgili âdetler içinde ölünün ardından yas tutma, ağlayıp feryad etme, ağıt söyleme gibi unsurları görüyoruz. Kaçaklar öldüğünde köylüler, yakınları ve kaçak arkadaşları kıyafetlerini çıkarıp karalar giyinirler. Kadınlar saçlarını yolup ağıt söylerler. Kırk gün kırk gece ya da üç gün üç gece yas tutulduğu, ölümlerin kırkının yapıldığı, ölünün kibleye doğru çevrildiği, ölenin ardından ağız acısı ve hayrat verildiği görülmektedir. Kaçak Nebi hikâyesinde E.A. varyantında Nebi, Vasili’nin cesedini kibleye çevirir. Köylüler Babakişi, Moses ve Niftalı’nın ölümü üzerine ağız acısı ve hayrat verirler. Babakişi, Niftalı ve Moses’in ölümüne herkes üzüldür, kara giyinip kırk gün kırk gece yas tutarlar. A.N. varyantında Nebi, Kerbelayı Mehemed’in kırkını yapar.

V.2.8. Eğlenceler: Hikâyelerde düğünler, ziyafetler ve şenlikler eğlence unsurları olarak yer almaktadırlar.

Düğünler, yenip içilen, âşıkların, çalgıcıların getirtildiği, at yarışı gibi birtakım eğlencelerin yapıldığı merasimler olarak hikâyelerde geçmektedirler.

Tanrıverdi hikâyesinde;

Cinallar Karası'nın oğlu Dursun'un düğününde yenir içilir, âşıklar gelip üstatname ve muhammes okurlar. (H.Bı)

Hacı Tağı hikâyesinde;

Kamal Bey, oğluna düğün yapar. Düğün evinin önünde büyük bir at yarışı meydanı hazırlanır. Bir bölük atlı sırayla durur, zurnacılar çalar.

Molla Nur hikâyesinde;

Hacı İbrahim Helil bir meclis kurar. Bütün Derbend halkı Nur'la Aysoltan'ın düğününe gelir. Düğün çok sesli geçer, çalıp çağırırlar. Derbend âşıkları sazı göğüslerine alıp kendilerini gösterirler, üç gün üç gece çalıp söylerler.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Nebi, eşyaları Gara Nebi tarafından çalınan oğlanın düğününü yapar. O, düğünü yapmaya bir grup zurnacı, bir şarkıcı, Âşık Ehmed'i, Daşkendlî Âşık Ata'yı ve Hinzireli Âşık Hampa'yı da getirtir. Sohbet, gündüz çalgıcı ve şarkıcılardadır, şarkıcılar sürekli Nebi'den şiirler okurlar. Güneş batınca âşıklar, sohbete başlar. Âşıklar ilk önce güzelleme okurlar. Âşık Ata, Tahir ve Zöhre hikâyesini anlatır. (E.A.)

Nebiler, Kirs'in çimenliklerinde büyük bir konukluk hazırlarlar, çalgıcı ve âşık getirtirler, yedi gün yedi gece İsmayıl'la Ceyran Hanım'a düğün yaparlar. (E.A.)

Arakel oğlunun düğün hazırlıklarına başlar, düğüne iki grup âşık ve bir de şarkıcı getirtir. Çalgıcılar çalar, genç kızlar ve oğlanlar oynarlar. Kaçaklar düğünde tüfekte ve hançerle oynayıp şakalaşırlar. (E.A.)

Nebi Hayik ile Anuş'un düğününü yapar. Bir düğün çadırı kurdurtur, geyik ve kaya keçisi vurdurtup yemek hazırlatır. Âşık getirtir. Düğün çadırı çok büyüktür, içinde at bile sürülebilir. Onlar çadırda daire şeklinde otururlar. Hepsi birer birer ikişer ikişer oynadıktan sonra nöbet âşığa gelir. Âşık balabançıları ile ortaya atılır. Birkaç katar koşma okuduktan sonra Novruz'un Tahir ve Zöhre hikâyesini anlatır. (E.A.)

Düğün yapıldığı zaman elli, yüz, üç yüz atlı bir adaya gelir ve at yarıştırlar. Gelin de bu yarışa katılır, eğer diğer atlıları geçerse ün yapar. (E.Ş.)

Kaçak Kerem hikâyesinde;

Kerem, İrevan Valisi'nden kurtardığı kızla onu seven oğlanın düğününü yapar. Kerem, kendi parası ile köyden on koç alır, kestirip kazanlara doldurtur, beş çuval undan düğün ekmeği pişirtir, gösterişli yemekler hazırlatıp tüm halkı düğüne çağırır. O, tanınmış bir âşık getirtir. Büyük bir ihtişamla kızın düğününü yapıp onu sevdiğine verir. (G.H.)

Düğünlerin dışında diğer eğlence unsurları da hikâyelerde verilen ziyafetler ve yapılan şenliklerdir. Yapılan şenlikler hikâyelerde mutluluk anlarını temsilen düzenlenir. Hikâyelerde köylüler, hükümet adamları, ağalar, beyler ve kaçakların düzenledikleri şenlikler vardır. Hükümet adamları kaçakların yakalanmaları şerefine, kaçaklar mücadelelerden galip çıkıp dinlenmek adına, köylüler sıkıntılarının sona erdiğine inandıkları mutlu anlarında ve kaçaklar yurtlarına geri döndüklerinde şenlik, meclis ve ziyafetler düzenlerler.

Tanrıverdi hikâyesinde;

Gazah'da casusların öldürülmesinden ve Tanrıverdilerin yurda geri dönmelerinden dolayı bir şenlik yapılır. (H.B1)

Cinallar Karasının oğlunun düğününde Tanrıverdiler için büyük bir ziyafet verilir. (H.B1)

Hacı Tağı hikâyesinde;

Hacı Tağı, kaçaklıktan kurtulup yurduna geri dönüp Göyceli'ye gelince yakınları başına toplanır, koçlar kesilir, şenlik yapılır, Göyceli'den, Tatlı'dan, Eynallı'dan, Gırlı'dan ve Köçesger'den ihtiyarlar gelip onunla görüşürler.

Garay Söyün hikâyesinde;

Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin kurulması ve Söyünlerin köye dönmesi üzerine köyde bir şenlik yaparlar, kara zurna eşliğinde herkes oynar.

Molla Nur hikâyesinde;

Molla Nur, uzak bir sefere gitmeden önce bir meclis kurar, Âşık Tağı da meclise gelir ve Molla Nur'un sevdiği şiirleri okur.

Kaçak Nebi hikâyesinde;

Nebi'nin dostu Kerbelayı Hemze, Nebileri evinde misafir eder, bir grup çalgıcı da getirtir, dost ve tanıdıklarını da davet eder, çalgıcılar çalar, Nebi türkülerinden okurlar, misafirler de yeyip içerler. (E.A.)

Polis Komutanı Cefergulu Bey, Nebi'nin ve adamlarının öldürülmesi şerefine Gorus'ta şenlik yapar. Beyler, ağalar ve tacirler çalıp oynar, içip keyif ederler. İrevan ve Gence'de de şenlik vardır. (E.A.)

Ehmed Han; Nebi ile Mehdi'nin yakalanması şerefine bir şenlik düzenler, davul ve zurna çaldırır. (E.A.)

Beyler, Hecer'in yakalanması üzerine Hocahanlı Mehdi Yüzbaşı'nın evinde şenlik yaparlar. Yüzbaşı, birkaç koç keser, kebab yaptırır, yiyip içerler. (E.A.)

Sahag; Nebiler için koyun kestirir, bir çalgıcı da getirtir, halk toplanır, kaçaklar gençlerle oyunlar oynarlar. (E.A.)

Kerbelayı Mehmed, Nebi ile Hecer'in evlenmelerine karşı çıkan ailelerini çağırır, onlara güzel bir meclis kurar; onlar yerler, içerler ve barışırlar. (A.N.)

Kaçak Süleyman hikâyesinde;

Halk, Gülsüm'ün (Kaçak Süleyman'ın) yurda sağ salim dönmesi şerefine bir meclis düzenler.

Gandal Nağı hikâyesinde;

Nağılar, hükümet adamları ve ağalarla yaptıkları mücadeleden sonra büyük bir ziyafet düzenlerler. Onlar ziyafete yakındaki bir düğünde bulunan Âşık Mirze'yi de getirirler, yiyip içip âşığın okuduğu şiirleri dinlerler.

V.3.AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİNDEKİ TİPLER:

Olaya dayalı olan türlerde, olayları gerçekleştiren kişiler vardır. Bu kişilerin bir kısmı olayların başından sonuna kadar eserde yer alan, bir kısmı ise, olaylarda belirli görevler yapan ve görevleri sona erdiğinde yerlerini başkalarına bırakan veya eserde kendilerine ihtiyaç kalmadığı için görevleri sona eren kişilerdir.

Mehmet Kaplan, tip konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Eski çağlara ait destanlar ile mesnevilerde, umumiyetle, karakterleri aynı kalan kişilere rastlanır. “Tip” adı verebileceğimiz bu basit ve sabit karakterli kişiler, küçük farklarla, aynı devirde yazılan başka eserlerde de görülür. Tip kelimesi bu bakımdan da onlara uygun düşer. Zira “şehsiyet” yegâne olduğu halde, “tip” az önce de belirttiğim gibi küçük farklarla, başka eserlerde de karşımıza çıkar.”³³⁶

Olaya dayalı türlerde yer alan karakterler ve tipler vardır. Metin Ekici, karakter ve tip konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirir:

“Bir anlatmadaki iç ve dış dünyaya yönelik olayları veya vakayı yaşayan kişiler karakter veya karakterlerdir. Bunlar her anlatmada çeşitlilik gösterir ve sabit özellikleri çok azdır. Edebi yani fiktif olan karakterler her yazarın muhayyilesinde oluşturduğu özellikleri yansıtır. Tip ise tek bir eserde değil, benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan kesin bazı sabit özelliklere sahip olan karakter veya karakterlerdir.”³³⁷

Görüldüğü gibi karakterler, benzer özellikleri az olan ve her anlatmada farklı özellikler gösterebilen kişiler; tipler ise benzer özelliklere sahip olup bu özellikleri ile birçok eserde karşımıza çıkabilecek kişilerdir. Bu yönden değerlendirdiğimizde kaçak hikâyelerinde yer alan kahramanların benzer özellikleri ile sabitleşmiş birer tip olduğunu söyleyebiliriz.

Mehmet Kaplan, tiplerin ortaya çıkmalarına dair görüşlerini “her medeniyet şekli, kendisini yaşatacak insan tiplerini hususi olarak yetiştirir. Bunun için bazı müesseseler yaratır. Göçebe toplumda bu yetiştirme fonksiyonu örf ve âdetler tarafından ifa olunur.”³³⁸ şeklinde dile getirmektedir.

³³⁶ Mehmet Kaplan. *Tip Tahlilleri, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1985. s.5.

³³⁷ Metin Ekici. “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”. Yayına Hazırlayanlar: Alev Kâhya- Birgül- Aysu Şimşek-Canpolat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 1999, s.124.

³³⁸ Mehmet Kaplan. age. s.52.

Kaçak hikâyelerine baktığımızda 18. ve 19. yüzyılda Azerbaycan'da yaşanan siyasi ve sosyal olaylar, hikâyelerin kahramanı olan tipleri yarattığını görüyoruz. Hikâyelerin kahramanları gerçek hayatta yaşamış, bu olayların içinde yer almış kişilerdir. Kaçaklar da Çar da güvenlik güçleri de hepsi, o dönemde yaşamış ve içlerinde bulundukları yaşam tarzı açısından birbirleriyle ilgileri belirlenmiştir. Anlatıcıların muhayyilesinde de şekillendikten sonra kaçak hikâyelerinin kahramanı haline dönüşmüşlerdir.

Azerbaycan kaçak hikâyeleri hakkında hazırladığımız çalışmamızın bu bölümü, kaçak hikâyelerinde yer alan belli başlı tiplerin tanıtımını içermektedir. Bu tanıtımı yaparken, kaçak hikâyelerinde yer alan tipleri, hikâyelerin başkahramanı olan kaçaklarla ilişkileri doğrultusunda belirli bir tasnife tabii tutmayı ve bu tasnif çerçevesinde inceleme yapmayı tercih ettik. Kaçak hikâyelerindeki tipleri tanıtırken önce bu tipler hakkında genel açıklamalar yapmayı, sonra ise hikâyelerde geçen ve hakkında ayrıntılı bilgi verilen tiplerin temsilcilerini, hikâyelerin yapı incelemesini ele alırken kullandığımız hikâye sıralamasına bağlı kalarak tanıtmayı uygun bulduk. Bu tespitlerden yola çıkarak, Azerbaycan kaçak hikâyelerinde yer alan tipleri, şu şekilde tasnif ederek tanıtmaya çalıştık:

V.3.1. Kaçaklar

V.3.2. Kaçakların Mücadele Ettikleri Tipler

V.3.2.1. Devlet Adamları

V.3.2.1.1. Padişah (Şah, Sultan)

V.3.2.1.2. Valiler

V.3.2.1.3. Hanlar

V.3.2.1.4. Muhtarlar

V.3.2.1.5. Vergi Memurları

V.3.2.2. Güvenlik Güçleri

V.3.2.2.1. Serdarlar

V.3.2.2.2. Ordu Komutanları

V.3.2.2.3. Polis Komutanları

V.3.2.2.4. Polis Komutanlarının Muavinleri

V.3.2.2.5. Mahalli Polis Amirleri

V.3.2.2.6. Polis Memurları

V.3.2.2.7. Hapishane Komutanları

V.3.2.2.8. Sınır kumandanları

V.3.2.2.9. Yüzbaşılar

V.3.2.3. Dini Temsilciler

V.3.2.4. Ağalar

V.3.2.5. Beyler

V.3.2.6. Tacirler

V.3.2.7. Hırsızlar

V.3.2.8. Casuslar

V.3.2.9. Kandırılan Yiğitler

V.3.3. Kaçaklara Yardımcı Olan Tipler

V.3.4. Kaçaklara Hainlik Eden Tipler

V.3.5. Kaçakların Akrabası Olan Tipler

V.3.6. Kaçakların Yardımcı Olduğu Tipler (Köylüler)

V.3.1. KAÇAKLAR:

Kaçaklar, hikâyelerde halkın haklarının savunucusu olan, mevcut yönetim sistemine ve sistemin unsurlarına karşı çıktıkları için evinden, yurdundan ayrılan; hayatlarını toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmaya adanmış tipler olarak yer almaktadırlar.

Hikâyelere bakıldığında kaçak tipinin ortaya çıkmasında içinde bulunduğu sosyal çevrenin, o çevrenin yansıtıcısı olarak doğduğu ailenin büyük etkisi olduğu görülmektedir. Kaçak tipinin köyde doğup yaşaması, ailesinin yokluk ve fakirlik içinde bulunan kalabalık ve ezilen köylü ailesi olması, bu tipin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerdendir. Kaçaklar, köy yaşantısının merkezinde büyüdükleri için köylülerin çektiği sıkıntıların çoğuna küçük yaşlardan itibaren şahit olmuş, ailelerinin yokluk içinde kalması onları erken yaşta geçim sıkıntısının içine atmış, çocuk yaşlarda çalışmak zorunda kalmışlardır. Onlar, küçük yaşlarda ağaların ve beylerin hayvanlarının çobanı, tarlalarının çiftçisi veya evlerinin hizmetçisi olmuşlardır. Böylece gerek yaşadıkları köy ortamı, gerekse ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının kötü olması, onların köylüleri daha iyi anlamalarında ve gelecekte mücadelelere atılmalarında büyük etken olmuştur. Bu etkileşim sonucunda kaçaklar; fakirliğin ve imkânsızlıkların ne demek olduğunu, geçim şartlarının ne kadar ağır ve güç olduğunu daha küçük yaşlardan itibaren öğrenmiş ve köy ortamında olup biten her şeyin farkına varmışlardır.

Kaçaklar; cesur, yiğit, dik başlı, gururlu, haksızlık karşısında sözünü sakınmayan ve haksızlığı sevmeyen kişilerdir. Onlar, küçük yaşlardan itibaren bu özellikleri ile toplum içinde farklılık göstermiş ve bu özellikler onların ileride yüklenecekleri görevin alt yapısını oluşturan belli başlı özellikler olarak hikâyelerde yansıtılmıştır.

Kaçakları, hikâyelerde temel olarak öne çıkaran, onları evlerinden yurdundan eden içinde bulundukları dönemden ve yönetim şeklinden memnun olmamaları; hükümet adamları, ağalar ve beyler tarafından gördükleri zulümdür. Hikâyelerde geçen kaçakların hepsi, ağa ve beylerin yanında canla başla çalışmalarına rağmen haklarını alamamaları, ağalardan ve beylerden kötü muamele görmeleri, aile fertlerinden birine hükümet adamları, ağalar veya beyler tarafından zarar verilmesi, ağaların ve beylerin onların yakınlarının namusuna göz dikmeleri gibi nedenlerden dolayı kaçak düşmüşlerdir. Bütün bu sebeplerin yanında uğradıkları haksızlıkların öcünü alma duygusunun kaçaklarda oluşması, bu öç alma duygusunun ilk olarak kendi bireysel intikamları halinde ortaya çıkarken, zamanla toplumun geneline yayılması ve tüm ağaları, beyleri ve hükümet adamlarını, kısacası halka zulüm eden herkesi kapsayan bir intikam duygusuna dönüşmesi de kaçakların mücadele gücünü artıran etkenlerdendir.

Hikâyelerde kaçak tipinin verdiği mücadele, ilk etapta kendisine veya yakınlarına verilen bir zarar sonucunda başlamış gibi anlatılmakta ve sınırlı bir amaca hizmet ediyormuş hissi uyandırmaktadır. Hikâyelere baktığımızda kaçakları mücadeleye iten sebeplerin kaçığın babasının ağalar tarafından dövülmesi, kız kardeşinin namusuna kendi ağasının göz dikmesi, ne kadar çalışsa da beklediği hakkı alamaması, hatta hakkını istemesi durumunda dövülüp sövülmesi gibi bireysel olaylar olduğunu görmekteyiz. Ancak kahramanın kaçak düştükten sonra yaptığı faaliyetlere ve giriştiği mücadelelere baktığımızda bu mücadelenin halkın bütünü adına yapıldığını, kendisine ve ailesine verilen zararın bir sembol gibi buna sebep olan ilk hareket şeklinde kaldığı görülür. Kısacası kaçakların, kaçak düşmelerine sebep olan bireysel veya ailevi unsurlar; kaçakların mücadelelerinin başlangıcında toplumun tamamının yaşadığı sorunların bir prototipi halinde kalmakta ve kahramanın sonraki mücadeleleriyle büyük bir kitleyi içine alacak şekilde genişlemektedir.

Kaçakların hikâyelerdeki en büyük işlevi, fakir fukara köylülerin haklarını savunmaktır. Onlar, köylülerin refahı ve huzuru için çalışmayı, köylülerin sıkıntılarını gidermeyi kendilerine vazife edinmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda birer kurtarıcı olarak halk

tarafından benimsenen kaçakları hikâyelerde, ağalar ve beyler tarafından dövülen köylüleri dövülmekten kurtarmakta, köylülerin ödeyemedikleri vergileri zenginlerden alarak ödemekte, parası olmayan köylülere para vermekte, yiyeceği olmayana yiyecek, giyeceği olmayana giyecek temin etmekte, hırsızların köylülerden çaldıkları para ve eşyaları köylülere iade etmekte, tarlada çalışan köylülerin yerine esir ettikleri bey, ağa, asker, molla ve rahipleri çalıştırmakta, köylülerin, bey ve ağaların topraklarında ücretsiz çalışmaya gitmelerine izin vermemekte, halkın dini duygularını sömürmek isteyen molla, rahip, mersiyehan, derviş, hoca ve seyitleri cezalandırmakta, köylülerin düğünlerini yapmakta ve namusuna göz dikilen köylülerin imdadına yetişmektedir.

Kaçakların bütün bu faaliyetleri yerine getirirken uyguladıkları temel ilke, zenginden alıp fakire vermektir. Onlara göre, hikâyelerde göz önüne serilen toplumsal yapıda büyük bir eşitsizlik ve ayrımcılık söz konusudur. Buna göre hükümet adamları, ağalar ve beyler keyif ve hüküm süren, özgür ve yapmak istediklerini rahatça yapabilen bir toplumsal kesimi; köylüler ise fakirlik içinde her şeyden mahrum yaşayan, kendilerine ait hayatları dahi olmayan, ağalar, beyler ve hükümet adamları tarafından eşyadan farksız olarak görülen bir kesimi temsil etmektedir. Oysaki kaçaklara göre; çalışan ve üreten köylülerdir, doğal olarak üretilenden istifade edip refah içinde yaşaması gereken de köylüler olması gerekirken, bütün bu imkânlardan ağalar, beyler ve hükümet adamları faydalanmaktadır. Bu bakış açısı çerçevesinde kaçaklar, toplumsal yaşamda görülen adaletsizliği ortadan kaldırmak için gerektiğinde güç kullanarak zenginden alıp fakir fukaraya dağıtmakta, bey, ağa ve hükümet adamlarının sindirdikleri, eziyet ettikleri köylülerin savunuculuğunu yapmaktadırlar. Kaçaklar bir anlamda hikâyelerde gözler önüne serilen toplumsal eşitsizliği kendi yöntemleri ile gidermeye çalışan ve kendi belirledikleri kurallara göre haklıya hakkını teslim eden tiplerdir.

Kaçaklar, daha geniş anlamda halkın içinde bulunduğu durumun farkına varmasını, elbirliği yaparak, kendi gücünün ve çoğunluğun yardımıyla her türlü engeli aşacağını bilincine varmasını sağlamaya çalışan bir görev üstlenmişlerdir. Onlar; köylülerin hükümet adamları, bey ve ağalar karşısında aciz kalıp, boyun eğmek yerine birlik olup kendilerine yapılan haksızlıkların üstesinden gelebileceklerini gittikleri köylerde vurgulayarak, halkın refahının yine kendi birlik ve beraberliğinde gizli olduğu mesajını vermeye çalışmakta, kendi küçük gruplarıyla verdikleri mücadelelerle bunun göstergesi olmaktadır.

Hikâyelere bakıldığında kaçakların tek bir düşmanı olmadığını, köylülere zarar veren ve onları zor durumda bırakan hemen hemen herkesin kaçakların düşmanı olduğunu görmekteyiz. Bu çerçeveden bakıldığında, kendilerini takip eden ve halka zulüm eden hükümet adamları, köylülere işkence edip onların sırtından geçimlerini sağlayan ağalar ve beyler; kaçak mal getirip köylülere pahalıya satan tacirler; köylülerin dini duygularını sömürerek onların varını yoğunu ellerinden almaya çalışan hocalar, dervişler, seyitler, mollalar ve mersiyeahanlar; fakir fukara köylülerin emeğini çalan hırsızlar ve kadınların namusuna sataşan kişiler kaçakların mücadele ettikleri gruplardır.

Kaçak tipi, kalabalık olan düşman kitlesi ile mücadelede tek başına değildir. O, kaçak düştüğü günden itibaren kendisi gibi yiğitleri yanına toplayarak bir grup oluşturmakta ve bu grup ile ortak hedefler doğrultusunda hareket etmektedir. Bu grubun oluşmasında kader ortaklığının büyük etkisi vardır. Gruba katılan kişiler ağasından, beyinden eziyet görmüş, hakkını alamadığı için mücadeleye girmiş, aile yakınlarına verilen zararın önlenmesini sağlamaya çalışmış kişilerdir.

Bir grup oluşturup, grup üyelerinden destek almalarının yanında kaçakların en büyük destekçisi; haklarını savunmak için uğurlarında mücadele ettikleri köylülerdir. Köylüler; kaçakların barınma, beslenme, silah, cephane gibi ihtiyaçlarını karşılamakta, her türlü gelişmeyi kaçaklara bildirmektedirler. Bunun yanında bazı muhafızların, iyi niyetli bey ve hanların da kaçakların yardımcısı olduğunu hikâyelerde görmek mümkündür.

Kaçakların mücadelesi, sadece kendi milletleri için değildir. Kaçaklar için milliyet, yer, yurt, ırk, din ve mezhep ayrımı yoktur. Onlar için ezilen ezilmeyen, haklı haksız, güçlü güçsüz gibi ayrımlar söz konusudur. Bu yüzden kaçak tipine göre, haksızlığa uğrayan kişi sadece Azerbaycan köylüsü olmak zorunda değildir. Ermeniler, Gürcüler, Lezgiler, Tatlar, Çingeneler vb. hepsinin köylüleri kaçakların dostu; bu millet ve zümrelerin ağaları, beyleri ve hükümet adamları ise kaçakların düşmanı olan tiplerdir.

Kaçaklar, sadece kendi ülkelerinde faaliyet göstermezler. Hikâyelere bakıldığında Azerbaycan, İran ve Türkiye kaçakların faaliyet gösterdikleri belli başlı ülkelerdir. Bu üç ülkenin hükümet adamlarının hikâyelerde kaçakları ortadan kaldırmak için ortak hareket ettiklerini, onlara karşı mücadelede ortak çalıştıklarını görmekteyiz. Bu durum da kaçakların ne kadar geniş bir coğrafyada faaliyet gösterebilirler de rahatça yaşayacakları bir ülkenin olmamasına, hayatlarının sürekli takip altında geçmesine, nereye giderlerse gitsinler

yakalanma ihtimallerinin artmasına ve sık sık mücadelelere girmelerine sebep olmaktadır. Bu geniş; ancak takiplerle dolu coğrafyada dağlar, ovalar, tepeler, dereler, yaylalar, mağaralar ve sık ormanlar kaçak tipinin yuvası, yurdu haline gelmektedir.

Kaçaklar, her ne kadar kendilerinden sayıca fazla gruplarla mücadele etseler de mücadeleler sonucunda yenilgi nedir bilmezler. Girdikleri mücadelelerin hepsinden bir şekilde galip olarak ayrılmayı başaran kaçaklar, ancak hasta oldukları veya uyudukları yani güçsüz durumda oldukları anlarda düşmanları tarafından ele geçirilip etkisiz hale getirilebilirler. Bu iki durum dışında, hikâyelerde kaçaklarla mücadele eden güçlerin sayısı ne kadar fazla olsa da kaçaklara en ufak bir zarar vermeleri mümkün olmamaktadır.

Kaçakların, mücadeleler esnasında kullandıkları belli başlı aksesuarları tüfekleri, hançerleri, mermilikleri, kurşunları, yapıncıları ve şapkalarıdır. Bu malzemelerin yanında at, kaçaklar için alabildiğine geniş bir coğrafyada mücadele ederken vazgeçilmez bir yardımcıdır.

Hikâyelerde bu silahların yanında kaçakların kullandıkları en büyük eşyaları; hileye başvurmalarıdır. Ancak kaçakların yaptıkları hileler, genellikle kazandıkları mücadeleler sonrasında hükümet adamlarını, ağaları ve beyleri halkın nezdinde küçük düşürmeyi sağlayan hilelerdir. Yoksa hikâyelerde geçen kaçaklar, mücadeleden asla kaçınmayan, her türlü kuvvete karşı gelebilecek güce sahip tiplerdir.

Mücadeleler esnasında yenilgiye uğramayan kaçakları ölüme götüren temel nedenler kibirli olmak, tedbiri elden bırakmak, üzüntüye kapılıp güçten düşmek, grup arkadaşlarına ihanet edip onlarla kavga etmek ve söz dinlememek şeklinde sıralanmaktadır.

Hikâyeler boyunca kaçakların verdikleri mücadelelerde konumları ve görevleri ne olursa olsun kendilerine sataşmayan hiç kimseye zarar vermediklerini, kim olursa olsun, ne yaparsa yapsın kadınlara asla el kaldırmadıklarını, yiğit kişileri kendilerine düşman olsalar dahi öldürmekten kaçındıklarını ve yaşlı insanlara saygılı olduklarını görmek mümkündür.

Kaçaklar, hikâyelerde âşık olup evlenebilmektedirler. Ancak sürekli hareket halinde olmaları, yerleşik olarak bir yerde uzun süre kalamamaları kaçakların, âşık olup aile kurmaları ve kurdukları ailenin başında durup düzenli aile hayatı sürmelerine engel teşkil etmektedir. Her şeyden önce kız ailelerinin, kaçaklara kız vermek istemedikleri görülmektedir. Kaçakların devrin adamları olmadıkları ve kızlarını mutlu edemeyecekleri kaygısını taşıyan aile büyükleri, kaçaklara kız vermekten imtina ederler. Bu yüzden kaçak tipinin evlilik hayatının, kaçak düşmeden önce başlatılması dikkat çekicidir. Sürekli hareket halinde olan, dağlarda

gezen, artık kendi yaşantısını unutup toplumsal değerler uğrunda mücadele vermeye başlayan kaçağın, bu hareketlilik içinde âşık olmaya, toplum içine girip evlenmeye vakti yoktur. Bu yüzden kaçaklar, kendilerine eş olacak kişiyi mücadelelere atılmadan önce seçmekte, hatta bazen kendisiyle birlikte sevdiği kızın da kaçak olmasına sebep olmaktadır.

Kaçaklar, evlenip yuva kursalar dahi onların aile hayatları yok denecek kadar azdır. Onlar, sürekli takip edildikleri için eşlerinden ve çocuklarından ayrı kalmak zorundadırlar, evlerine gidip yakınlarıyla görüşme imkânları çok azdır. Bunun yanında kaçakların, kendilerini yakalayamayan hükümet adamları, ağalar ve beylerin onların geride kalan aile fertlerini inciteceklerini çok iyi bilirler. Bu yüzden kaçaklıkla aile hayatının bir arada yürümeyeceğini bilip, kaçak düşmeden önce evlenmedilerse ya da kaçak düşmeden önce nişanlanıp kimseye söz vermedilerse aile kurmaya sıcak bakmaz ve evlenmemeyi tercih ederler.

Hikâyelere bakıldığında kaçak tipinin, hem erkek hem de kadın temsilcileri olduğu görülmektedir. Ancak temelde hâkim olan yapı erkeklerin kaçaklık yapmasıdır. Kaçak kadınlar, ya kaçaklık yapan erkeklerin eşleri, ya namuslarını korumak amacıyla kaçakların yardımcı oldukları kadınlar ya da kendi başlarına gelen olaylar yüzünden erkek kaçaklar gibi yurtlarından uzaklaşan kadınlardır. Hikâyelerde kaçak kadın tipi, kadın olduğunu unutup bir erkek gibi mücadele etmekte ve giyimini, yaşantısını içinde bulunduğu şartlara göre ayarlamaktadır. Onun için artık yerleşik hayata geçme, anne olup çocuklarıyla ilgilenme ve diğer kadınlar gibi giyinip, süslenip dolaşma gibi unsurlar geri planda kalmaktadır.

Kaçakların yaşadığı mücadeleler arasında hissettikleri en yoğun duygu ise gurbet duygusudur. Çünkü onlar, evlerinden, yurtlarından ve sevdiklerinden ayrıdırlar. Hikâyelerde onların yurtlarını ve sevdiklerini özlediklerini, yakınlarını görmek için kendilerini tehlikeye attıklarını görmekteyiz. Onlar, yakınlarını özlediklerinde ve vatanları akıllarına geldiğinde bu özlem duygularını şiirlerle dile getirmektedirler.

Hayatı sıkıntılar içinde geçen kaçak tipinin tüm bu sıkıntılar içinde eğlendiği ve dinlendiği iki etkinlik vardır. Bunlardan birisi yaylalarda verdikleri ziyafetler, diğeri ise düğünlerdir. Özellikle kaçakların kendilerine verdikleri yayla ziyafetlerinin hikâyelerde bir ödül edası taşır gibi, giriştikleri mücadelelerden sonra gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Bu ziyafetleri gerçekleştirmek için kaçaklar ya yaban hayvanlarını avlamakta ya da dağlardaki çobanlardan hayvan satın almaktadırlar. Ziyafet sofralarının hazırlanmasında her kaçak ayrı

bir göreve koşmakta ve yemekler elbirliği ile hazırlanıp yenmektedir. Kaçakların eğlendikleri düğünler de ya kaçakların kendi nişanlılarını getirterek yaptıkları düğünler ya da fakir fukara köylülerin çocukları için kaçakların desteği ile tertipledikleri düğünlerdir.

Bütün bu veriler ışığında hikâyelerde geçen belli başlı kaçaklar ve özellikleri şöyledir:

Semed Ağa, Borçalı'nın Gasımlı köyünde yaşayan, Daşdemir adlı bir adamın oğludur. O, bir generali öldürdüğü için 12 yıllığına Sibiry'a sürgün edilmiştir. Ancak o, sürgünden kaçıp ülkesine geri dönmüş ve kaçaklığa başlamıştır.

Semed Ağa hikâyesinde adı geçen diğer kaçaklar ise Avdallı Kor İsmeyil, Mahmud oğlu, Çoyuşun oğlu ve Mehralı'dır.

Kaçak Tanrıverdi, Bozalğanlı İsmayıl adlı bir adamın oğludur. Mücadeleye atılma dönemlerinde daha yeni olgunluk çağına girmiş olan Tanrıverdi, oniki yaşlarında çok çevik ve yiğit bir oğlandır. Cüsseli, geniş omuzlu ve uzun boylu olması dolayısıyla kendisine Kara Tanrıverdi de denilmektedir. O, evli değildir; ancak hikâyenin sonuç bölümünden Tanrıverdi'nin Nazlı adlı bir kıza evlilik sözü verdiğini anlamak mümkündür.

Tanrıverdi hikâyesinde tanıtılan kaçaklardan bir diğer kişi ise Dövlethan'dır. Dövlethan Garagoyunlulu yiğit bir oğlandır. Annesi ve babası öldüğü için, küçük yaşlarda kimsesiz kalmıştır. Kimsesiz kalan Dövlethan, bir ağanın yanında hizmetçilik yapmaya başlamış, köydeki sevdiğine ağası sataştığı için ağasını öldürüp kaçak düşmüştür. Dövlethan, bir sevdiği olmasına rağmen evlenmemiştir.

Givi, Tanrıverdi'nin eniştesi Yusuf ve Yusuf'un kardeşi Nesib; Tanrıverdi hikâyesinde yer alan diğer kaçaklardır.

Hacı Tağı hikâyesinin kahramanı olan Hacı Tağı; Göyceli köyünün Çırahlı neslinden Kalvalı Eli'nin oğludur ve yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. Hacı Tağı, tek çocuk olduğu için babası onu çok kibirli büyütür, ona küçük yaşta bir tüfek ve bir de at alır. Uzun süre ata binip atış yapan Hacı Tağı; usta bir atıcı ve iyi bir at binicisi olur. O, yirmiüç yaşına girdiğinde kurşunu bir yüzüğün ortasından geçirebilecek kadar usta bir nişancı haline gelir. Hasansuyunda atıcılık ve at oynatmak konusunda Hacı Tağı'nın önüne geçebilecek kimse yoktur. Babası; O, küçükken ölmüş olan Hacı Tağı'yı amcası Çırağ büyütür. Bu yüzden Hacı Tağı, amcasının bir sözünü iki etmez.

Hacı Tağı hikâyesinde tanıtılan diğer bir kaçak ise Hacı Tağı ile kısa süreliğine kaçaklık yapmış olan Cavanşir'dir. Cavanşir, yurdundan Urum hükümdarından öç almak için

kaçmış ve Bozdağ'ı kendisine yurt edinmiş bir kaçaktır. Onun, Cahan adlı bir kardeşi vardır ve Cahan, Urum Hükümdarı tarafından vergisini ödeyemediği için idam edilmiştir. Cavanşir de onun öcünü Urum hükümdarından almak için yurdundan kaçak düşmüştür.

Azerbaycan kaçak hikâyelerinde geçen kaçaklardan bir diğeri Garay Söyün'dür. Söyün, Gazah bölgesinin Aşağı Kuşçu köyünden Sefer adlı yoksul bir adamın oğludur. Söyün'ün üç kız, dört de erkek kardeşi vardır. Söyün; bahçede, ekin biçmede babasına yardımcı olup evin geçimine katkı sağlar. Güneş ışıklarının önünde çok karardığı için halk, kendisine Garay Söyün demektedir. Söyün, kaçak düşmeden önce komşularının kızı Yahşi ile evlendirilmiş ve bu evlilikten bir kızı bir de oğlu olmuştur.

Elekber; Garay Söyün'ün erkek kardeşidir. Elekber; ağabeyi Söyün'ün eşi Yahşi'nin babası Memmed'i döven köy muhtarını öldürmüş, bu yüzden Sibirya'ya sürgüne gönderilmiş ve üç ay sonra sürgünden kaçarak kaçaklık yapmaya başlamıştır.

Söyün'ün grubunda yer alan; ancak tanıtımları yapılmadan adları anılmakla yetinilen diğer kaçaklar ise, Hemzet ve Simon'dur.

Molla Nur; Derbent bölgesinden Hacı İbrahim Helil adlı bir mirzanın oğludur. Babası, Nur'u fakir ve alçakgönüllü yetiştirmeye çalışır; ancak Nur buluğ çağına erince korkusuz bir yiğit olarak halk arasında saygı kazanır. Nur, kaçak düşmeden önce babasının yaşlanması üzerine mirzalık görevini ondan devralarak Derbend'in mirzası olur. Halk onun başına ant içip, kabiliyetine ve marifetine bakarak ona Molla Nur demeye başlar. Okuma ve yazması iyi olan Nur, babasından mirzalığın bütün sırlarını öğrenir. Ancak Molla Nur, çok sabırsızdır, özellikle mahalli polis amirlerini, memurları ve muhtarları çocukluk çağından beri hiç sevmemektedir.

Hikâyede adları geçen Keremeli, Mahmudeli ve Hüseyneli Molla Nur'un grubunda yer alan diğer kaçaklardır.

Kaçak Nebi; Âşık Mevlüt İhsani varyantı dışındaki tüm varyantlarda Zengezur bölgesinin Aşağı Mollu köyünden Ali adlı bir çiftçinin oğlu olarak yansıtılır. Âşık Mevlüt İhsani varyantında ise Nebi, Gazahlı Allahverdi Ağa'nın oğludur. Nebi; boylu, poslu, iri yapılı; esmer, karakaşlı, kara gözlü ve güzel bir gençtir. O, çocukluk çağından itibaren ailesinin içinde bulunduğu sıkıntıların farkındadır ve bu sıkıntılar üzerine kafa yormaktadır. Gururlu, marifetli, edep ve erkân bilen bir genç olan Nebi; küçük yaşlardan itibaren haksızlığı sevmeyen, çevik, cömert ve kötü söz altında kalmayan bir gençtir. O, aynı zamanda güler

yüzlü ve temiz kalpliliği ile de dikkat çekmektedir. Korku ve çekingenlik bilmemesi, halk taraftarı olması, halkın haklarını koruması ve Çarlığa karşı asla boyun eğmemesi onun en temel özellikleridir. Nebi, hikâyesinin tüm varyantlarında Hecer ile evlidir. O, Azad Nebiyev varyantında bir, Zeynelabidin Makas varyantında ise iki çocuğu olan bir babadır.

Kaçak Nebi hikâyesinde Kaçak Nebi kadar ün yapmış olan ve aynı zamanda hikâyede kadın kaçak tipini gözler önüne seren diğer bir kaçak Kaçak Nebi'nin karısı Hecer'dir. Hecer, Mollu köyünden Hanalı adlı, orta halli bir adamın kızıdır. Sadece Turgut Öcal ve Esmâ Şimşek varyantlarında Hecer'in Mollu dışından başka bir aileye mensup olduğu görülmektedir. Turgut Öcal varyantına göre Hecer Karabağ'ın İnceler köyündendir. Esmâ Şimşek varyantında ise Dağıstan bölgesinin Çerkez beylerinden Mehmet Bey'in kızıdır. Şimşir boylu, sedef dişli, güzel yapılı ve tombul bir kız olan Hecer; Turgut Öcal ve Esmâ Şimşek varyantları dışındaki varyantlarda babasının kuzularını otlatan bir çobandır. Sözü edilen iki varyantta ise O, zengin bir bey kızıdır. Hecer; iyi nişancı olan ve ata binmeyi iyi bilen yiğit bir kızdır. Hecer birçok talibi varken Nebi'yi kendisine eş olarak seçmiştir.

Genceli İsmayıl, Behram adlı bir adamın tek çocuğudur. O, Hacı Genber adlı bir Ağanın çobanlığını yaparken, hakkını vermeyen ağası Behram'ı ve oğlu Gulam'ı dövüp kaçak düşer. Mahalli polis amirinin askerleri tarafından kuşatma altına alındığı sırada Nebi, İsmayıl'ı kurtarır ve bunun sonucunda İsmayıl, Nebi'nin grubuna katılır.

Ağasının zulmünden kaçıp Nebi'nin grubuna katılan kaçaklardan bir diğeri de Balakişi'dir. Balakişi; Ehed oğlu Esed Yüzbaşı'nın çobanıdır. O, beş yıl bu yüzbaşının çobanlığını yapar. Balakişi'nin Bahar adlı karısına göz koyan Ehed oğlu Esed, Bahar'ı elde etmek için Balakişi'nin üzerine hırsızlık yaptığı iftirasını atarak onu köyden uzaklaştırmaya çalışır. Onun öldürtmeyi planladığı Balakişi, ölümden kurtulup kendi isteği ile Nebi'nin grubuna katılır. Bahar ile evli olan Balakişi, bu evliliği kaçak düşmeden önce yapmıştır. Bahar da sonradan Balakişi ile birlikte Nebi'nin grubunda yer almış ve kocasıyla birlikte kaçaklık yapmaya devam etmiştir.

Kaçak Nebi hikâyesinde Nebi'nin grubunda yer alan kaçaklar arasında dört kardeşten de söz edilmektedir. Bu kardeşler; Şahhüseyn, Mehemedhüseyn, Ağahüseyn ve Gülhüseyn adlı kardeşlerdir. Bu dört kardeş, Anzır köyünde yaşayan, kaçak düşmeden önce de Nebi ile dost olan kişilerdir. Onlar; ekincilik ve bağcılık yaparak geçimlerini sağlarlar. Bu kardeşlerin varlık bakımından iki öküzleri ve iki inekleri vardır. Şahhüseyn, Mehemedhüseyn,

Ağahüseyn ve Gülhüseyn mülk sahiplerinin toprağında kendi öküzleri ile çiftçilik yaparlar. Onurlu, gururlu birer yiğit olan bu kardeşler; beylerle ve ağalarla hiç anlaşılamazlar. Onlar tek geçim kaynakları olan öküzlerinin ağaları Kerbelayı Heyder tarafından öldürülmesi üzerine onunla mücadele edip kaçak düşerler ve Nebi'nin grubuna katılmışlardır.

Kaçak Nebi hikâyesinde ayrıntılı olarak tanıtılan bu kaçakların dışında kısaca Mehdi, Kerim, Eziz, Meşedi Murad ve Musa adlı kaçaklardan da bahsedilmektedir. Bunlardan Mehdi, Nebi'nin erkek kardeşidir; Kerim, Nebi ile yakın dosttur. Nebi'nin Hecer ile evlenmesinde ona büyük yardımı olmuş, Nebi ile olan dostluğu çerçevesinde ilk günden itibaren Nebi ile birlikte kaçaklık hayatına başlamıştır. Eziz; Nebi'nin mücadele ettiği Mkrtıç adlı bir zenginin yakınıdır. O, Mkrtıç'ın öcünü Nebi'den almak için Nebi ile tek başına mücadele etmeye cesaret etmiş bir yiğittir. Sonradan yaptığının yanlışlığını fark eden Eziz; Nebi'nin grubuna katılmıştır. Meşedi Murad; Çardahlı ve Korcalanlı köylerinde hükümet adamları ve komisyon üyeleri ile köylüler arasında çıkan mücadelede, komisyon üyelerine ve hükümet adamlarına saldırdığı için köyden ayrılmak zorunda kalarak Nebi'nin grubuna katılmış bir kaçaktır. Musa ise Meşedi Hesên adlı bir adamın oğludur. Ağası Aslan Bey onu bir at yüzünden yaralar, Nebi; Aslan Bey'i öldürüp onun öcünü alınca, Musa kendi isteği ile Nebi'nin grubuna katılır.

Kaçak sayısı bakımından en zengin hikâye olan Kaçak Nebi hikâyesinde yer alan diğer kaçaklar; Telli Gara, Tunc Veli, Şemşed Hesên, Lele Gavur, Basar İgid, Ganlı Goca, Hayik, Memmedtağı, Garapet Osipov, Sefereli, Niftalı, Babakişi, Moses, Mahmud, Allahverdi, Gasım, Ağakişi, Ekber, Zeynelabidin, Alı, Zaman, Avanes, Kerbelayı İman, Hemze, Deli Mamay, Gulam, Cefer, Tarverdi ve Galust Voskanyan'dır.

Hanış, İsmayıl'ın eşi Ceyran Hanım, Balakişi'nin eşi Bahar, Hayik'in eşi Anuş ise Kaçak Nebi hikâyesinde isimleri geçen Hecer dışındaki diğer kaçak kadınlardır.

Nebi'nin grubunda olan kaçaklardan Şahhüseyn ve Kerbelayı İman ise Nebi'ye ihanet eden ve onu öldüren kaçaklardır.

Kaçak Kerem, Gazah ilinin Gırag Kesemen köyünden İskender adlı bir adamın onyedinci yaşındaki oğludur. Babası, çocukları arasında en çok Kerem'i sever ve ona ata binmeyi, silah kullanmayı öğretir ve de nereye giderse Kerem'i de yanında götürür. Kerem, hiç kimseden korkusu olmayan bir yiğittir. O, hikâyenin sonlarına doğru kaçaklığı bırakıp, İran Şahı'ndan General Kerem Han rütbesini alarak kendisine bağışlanan köylerin yöneticiliğini yapmaya başlayan bir kaçaktır.

Kaçak Kerem'in grubunda yer alan ve hikâyede adı geçen diğer kaçaklar ise; İsmayıl, Bayram ve İsfendiyar'dır.

Kaçak Süleyman hikâyesinin başkahramanı olan Gülsüm; Şemkir şehrinin Sarhan köyünden Emirgulu'nun onsekiz yaşındaki karakaşlı, kara gözlü ve boylu poslu kızıdır. Onun altı erkek, bir de kız kardeşi vardır. Gülsüm akıllı, namuslu ve çok gayretli bir kızıdır. O, her gün on, oniki kişinin yemeğini pişirip, çayını koyar; kap, kacağını yıkar; evi ve bahçeyi temizler. Onun elleri, çalışmaktan su toplamıştır. Gülsüm hikâyesinin sonlarında Yusuf ile memleketlerine dönünce evlenme kararı alır; ancak Yusuf öldüğü için bu arzusunu gerçekleştiremez.

Kaçak Yusuf; Kaçak Süleyman hikâyesinde yer alan kaçaklardan bir diğeridir. Yusuf, Gazah'ın Eskipara köyündendir. Onun annesi babası ölmüştür, sadece kendinden küçük bir kız kardeşi vardır. Gayretli ve namuslu bir genç olan Yusuf; ağasının kız kardeşinin namusuna sataşması üzerine onu öldürerek kaçak düşmüştür.

Bayramgulu ve Gencebasar bölgesinin kaçaklarından Meşedi Yolçu ile Goranboylu Kaçak Süleyman hikâyesinde yer alan diğer kaçaklardır.

Gandal Nağı, anne ve babasını kaybetmiş, kardeşi Nebi'den başka kimsesi olmayan onbeş yaşında yiğit bir gençtir. O ve kardeşi geçimlerini tek bir öküzle bağlamış olan, bu öküzle ormandan odun getirip satarak, toprak sürerek ve ona buna hizmet ederek geçimlerini sağlayan fakir kişilerdir. Bu kardeşler öküzleri ölünce zenginlere hizmetçilik yaparlar.

Gandal Nağı'nın grubunda yer alan kaçaklar; onun onüç yaşındaki kardeşi Nebi, altmış yaşında olmasına rağmen çok kuvvetli bir adam olan Nağı'nın dayısı Bidalı İsmayıl, ihtiyar bir adam olan Seyid Rüstem ve Nağı'nın bir ara birlikte hareket ettiği Emir Ehmed'tir.

Kaçak Yusuf; korkusuz, cesaretli, kuvvetli, haksızlığı sevmeyen; uzun boylu ve geniş omuzlu bir gençtir. Yusuf, Medine adlı nişanlı bir kıza âşık olur, nişanlısı Musa ile zorla evlendirilen Medine'yi Medine'nin isteği üzerine kaçıtır. Bayram Aziz oğlu Hüseyinov varyantında Medine'yi kaçıran Yusuf bekardır; Âşık İskender Ağbabalı varyantanda ise Tepeköylü Gulu Ağa'nın kızı ile evlidir.

Yusuf'un grubundaki kaçaklardan Kaçak Yusuf hikâyesinde hakkında tanıtıcı bilgiler verilen diğer kaçaklar; Allahyar Bey, Asdan Ağa ve Pertalı Sefer'dir. Bunlardan Allahyar Bey, Yusuf'u kaçak düşmeden önce yiğitliğini duyup ziyarete gelmiştir. Yusuf, kaçak düştükten sonra onu yalnız bırakmamış ve grubuna katılmıştır. Asdan Ağa, Yusuf'un dayısı

olan yaşlı ve bilge bir adamdır. O, hikâyede Yusuf'un sürekli fikirlerine başvurduğu bir kaçak olarak yer almaktadır. Kaçak Yusuf'un mahalli polis amiri ile yaptığı son mücadelede Asdan Ağa, mücadele etmek yerine Gürcistan'a geçmeyi önermiş, ancak önerisi Yusuf tarafından kabul edilmeyince Halay Bey ve Hemid adlı kaçaklarla birlikte mücadelede arkadaşlarını yalnız bırakıp gruptan ayrılmıştır. Pertalı Sefer, Pembekli çok cesur ve yiğit bir gençtir. Onun methini duyan Yusuf, onu Pembek'e gidip grubuna katmıştır.

Yusuf'un grubunda yer alan diğer kaçakların isimleri ise; Kerem, Halay Bey, Semed Ağa ve Hemid'tir.

V.3.2. KAÇAKLARIN MÜCADELE ETTİKLERİ TİPLER:

Kaçaklardan sonra hikâyelerde göze çarpan tiplerin başında, köylülere zarar veren ve bu nedenle kaçakların mücadele etmek zorunda kaldıkları tipler gelmektedir. Çalışmamızın bu başlığı altında kaçakların hikâyelerde mücadele ettikleri tiplerden devlet adamları, güvenlik güçleri, dini temsilciler, ağalar, beyler, tacirler, hırsızlar, casuslar ve kandırılan yiğitler hakkında genel bilgiler vermeyi ve bu bilgiler dâhilinde hikâyelerde geçen kahramanların tanıtımını yapmayı uygun bulduk.

V.3.2.1. DEVLET ADAMLARI:

Kaçak hikâyeleri her ne kadar Azerbaycan'da yaratılmış hikâyeler olsalar da kaçakların Azerbaycan, İran ve Osmanlı Devleti topraklarını kapsayan geniş bir coğrafyada faaliyet göstermeleri, hikâyelerde üç ayrı devlet yönetim şekli ve yönetici kadrosu ile karşı karşıya kalmamıza neden olmaktadır.

Çarlık Rusyası'nın egemenliği altındaki Azerbaycan'ın yönetim kademesinde her ne kadar en tepede Rus Çarı bulunsa da hikâyelerde Rus Çarı ifadesinden çok padişah veya şah sıfatı ile birlikte Nikolay'ın ismi geçmektedir. Nikolay'dan sonra ise hikâyelerde valiler, vergi memurları ve köylerde hüküm süren muhtarlar yönetim kademesinde görev alan devlet adamları olarak dikkat çekmektedirler. Devletin hukuksal işlerini ise divanlara (mahkemeler) başkanlık eden hakim ve savcılar yürütmektedir.

İran'daki yönetim şekline baktığımızda ise hikâyelerde adı geçen yönetici kademelerinden en başta İran Şahı Nesreddin'in daha sonra vali ve hanların adları geçmektedir. Bunun dışında İran'da bazı bölgelerin yönetiminde söz sahibi olan ordu komutanları vardır.

Osmanlı Devleti ile ilgili hikâyelerde geçen ve yönetim kademelerinde bulunan tipler ise sultan ve sultana bağlı olan paşalar ve onların askerleridir.

Hikâyelerde devleti temsil eden bu tipler, yönetimin hangi kademesinde olurlarsa olsunlar ülkede büyük bir gücün sahibidirler. Bu kişiler, sahip oldukları konumları itibari ile fakir köylüler ve kendilerinden alt kademelerde bulunan diğer birimler üzerinde kendilerini tek hâkim olarak görmekte ve emir verme yetkilerini kullanarak onlara iş yaptırmaktadırlar. Devlet adamlarının ulaşmak istediklerini elde etmede en büyük yardımcıları, askeri birliklerdir. Köylülere olmadık işkenceler yapan bu tipler, onlara istediklerini yaptıramadıklarında askeri güçleri devreye sokarak isteklerine zorla da olsa ulaşmayı başarmaktadır.

Bu veriler çerçevesinde hikâyelerde haklarında tanıtıcı bilgiler bulunan devlet adamı tiplerini, Azerbaycan dışındaki ülkelerin yönetim kademelerinde bulunup, hikâyelerde tanıtımları yapılan tipler de dâhil olmak üzere şu şekilde inceleyebiliriz:

V.3.2.1.1. Padişah (Şah, Sultan):

Hikâyelerde yönetim kademesinin en üstünde emirleri veren kişi olarak Çarlık Rusyası yönetimindeki Azerbaycan'da Nikolay Padişah veya Şah, İran'da Nesreddin Şah, Osmanlı Devleti'nde ise Osmanlı Sultanı görünmektedir. Bunlar, kaçaklarla birebir mücadelelere girmeyip, bulundukları yerden alt birimlere emirler vererek ülkenin yönetimini sağlayan lider konumundaki kişiler şeklinde tanıtılmakta ve merkezi yönetimi ifade etmektedir.

V.3.2.1.2. Valiler:

Padişahın emri ile çeşitli bölgelerin yönetim ve düzeninin sağlanması görevini valiler üstlenmişlerdir. Hikâyelerde valilik görevi verilen kişilerin general rütbesinde olan askerler oldukları dikkati çekmektedir. Bu general valiler; gerektiğinde kaçaklarla yapılan mücadelelere birebir katılan ve mücadeleleri koordine eden kişilerdir. Hikâyelerde iki general valilik biriminden bahsedilmektedir. Bunlar Gence General Valiliği ile İrevan General Valiliğidir. Bu görevleri yapan kişilerin adları hikâyelerde Gence General Valisi olarak sırasıyla Nakaşidze, Şalığın ve Malığın; İrevan General Valisi olarak ise Freze, Graf Vladimir Fedoroviç Tizengauze ve Sengauzen şeklinde geçmektedir.

V.3.2.1.3. Hanlar:

Hanlar, hikâyelerde İran'ın yönetim sistemi içerisinde yer alan kişilerdir. İran'da hanların aynı zamanda valilik yaptıkları hikâyelerden anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda

hikâyelerde isimleri geçen İran hanları; Gehreman Han, Zalı Han, Mirzeli Han, Misir Han, Şahpurlu Mahmud Han, Zöhrab Han, Kalbalı Han, Hacığa Han, Ehmed Han ve Hüseyneli Han'dır.

Bu hanlardan Kaçak Nebi hikâyesinde adı geçen Hacığa Han, Gızılkışlag'tandır. O aynı zamanda validir ve şahla arası çok iyidir. İran şahı birçok köyün yönetimini ona vermiştir. Köylülerden İran Şahı adına mahsulü ve vergiyi; O, toplar.

Ehmed Han, Kaçak Nebi hikâyesinde ayrıntılı olarak tanıtılan bir diğer handır. O padişah edası ile davranan, kendisini üstün gören, ağzı bozuk bir adamdır. Sıkıntı ve zorluğa gelemeyen, her zaman sıcak odalarda ve tüy yataklar üzerinde yaşamaya alışmış olan Ehmed Han, hilekârlıkta usta birisidir.

Kaçak Kerem hikâyesinde geçen zalim ve saygısız bir han olan Zalı Han aynı zamanda Tebriz Valisi'dir. O, İran'da padişah gibi hüküm sürmektedir.

V.3.2.1.4. Muhtarlar:

Muhtarlar, hikâyelerde köylülere en çok zarar veren, onlara acımasızca davranan tipler içinde yer almaktadırlar. Muhtarlarla kaçakların yaşadığı mücadelelerin sayıları hikâyelerde çok fazladır, kaçaklar neredeyse her köyün muhtarı ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Ancak hikâyelerde muhtarların isimlerine ve tanıtımlarına çok fazla yer verilmemiştir. Muhtarlarla yapılan mücadelelerden söz edilirken muhtarın hangi köyün muhtarı olduğundan bahsedilmekle yetinilmiştir. Bununla birlikte bazı muhtarların bu dönemde beş altı tane köyü birden yönettiklerini de hikâyelerde görmek mümkündür. Gırag Kesemen'in muhtarı Niftalı, Muhtar Musa, Uz köyünün muhtarı Moses; Böyükğışlag, Çeşmeli, Çatah, Kiren, Aşağı Guşçu, Vahidli adlı altı köye birden muhtarlık yapan Kerbelayi Hesin hikâyelerde adı geçen muhtarlardır.

Garay Söyün Hikâyesinde hakkında bilgi verilen Kerbelayi Hesin çok zalim bir adamdır. O, o kadar zalim bir adamdır ki halkın bedduasını ala ala Allah ona çocuk bile vermemiştir. Kerbelayi Hesin; yiyip içip gezmeyi seven, iyi mi kötü mü bakmadan önüne geleni döven ve herkese vergi koyan bir muhtardır.

Muhtar Moses, Kaçak Nebi hikâyesinde yer alan muhtarlardandır. O, Uz köyünün köylülerine olmadık azaplar çektiren, sırtlarında her gün bir kırbaç kıran zalim bir adamdır.

Kaçak Nebi hikâyesinde Saltag köyün muhtarının da köylülere olmadık azaplar çektiren zalim bir mülk sahibi olduğundan bahsedilmektedir.

V.3.2.1.5. Vergi Memurları:

Vergi memurları, hükümet adına köylülerden vergileri toplayan kişilerdir. Onların köylülerden topladıkları ve hikâyelerde adı en çok anılan vergi “kızıl pulu vergisi”dir. Vergi memurları, köyleri dolaşarak köylülerden vergileri alıp, onlara bunun karşılığında makbuz kesmekle yükümlüdürler. Onlar, köylülerin vergiyi ödeyecek paraları olmayınca köylüleri dövüp söver, vergiyi ödeyecek parası olmayan köylülerin evlerindeki eşyaları açık artırma ile satarak toplamaları gereken vergileri temin etmeye çalışırlar. Bu memurlar, halktan vergi toplarken almaları gereken miktarın fazlasını toplayarak, kendilerine de bu işten pay çıkarmaktan çekinmezler.

Kaçak Nebi hikâyesinde Televar köyünün vergi memurunun; köylülere hoş olmayan sözler söyleyen, yaptığı eziyetlerle beyleri dahi geçen, kendisi için de halktan vergi toplayan çok zalim bir adam olduğundan söz edilmektedir.

V.3.2.2. GÜVENLİK GÜÇLERİ

Kaçak hikâyelerine bakıldığında yönetimle işbirliği içinde olan grupların en başında ülkenin güvenliğinden sorumlu olan güvenlik güçleri gelmektedir. Kıdem sırasına göre serdarlar, polis komutanları, polis komutanlarının muavinleri, mahalli polis amirleri, polis memurları ve bunlara bağlı askerler hikâyelerde öremler yer işgal eden bu tipin temsilcileridir.

Hikâyelerde bu tipi temsil eden kişiler, kendilerinden üst makamlara karşı sorumludurlar. En küçük askerden başlayarak polis komutanına kadar olan tüm birimler valilere, valiler serdarlara, serdarlar ise padişah Nikolay’a karşı sorumludurlar.

Ülkenin güvenliğini sağlamakla yükümlü olan bu tiplerin işten atılmaları, görev yerlerinin değiştirilmesi gibi unsurlara kendilerinden üst makamlar karar vermektedir. Özellikle mücadelelerde başarısız olan görevlilerin yerine yenilerinin atıldığı hikâyelerde sık sık karşılaşılan bir durumdur. Bu atamalar yapılırken atanacak kişinin zalim ve acımasız olması birinci şart olarak aranmaktadır. Bunun yanında bu tiplerin kendi istekleri ile işten ayrılmaları da söz konusu olabilmektedir.

Ülkenin güvenliğini sağlamakla yükümlü olan tipler, hikâyelerde kendilerinden üst makamlardan emir almalarının yanında ağaların ve beylerin isteklerini de yerine getirirler. Bu tipler ağalar ve beyler başta olmak üzere, kendilerinden istenenleri yerine getirmek için rüşvet almaktan ve iltimas geçmekten geri kalmazlar.

Her ne kadar iyi birer askeri eğitim almış olsalar da kaçaklar karşısında sürekli başarısız olan bu tipler, kendi güçlerinin yetmediği yerlerde düşmanları ile mücadele etmek için para ile adam tutma, hile yapma ve mükâfatlar sunarak insanları kandırma yollarına başvurmaktadırlar. Onlar; aynı zamanda hikâyelerde hırsızlarla, casuslarla, eşkıyalarla ve zorbalarla dost olup, onlardan yardım alırlar.

Ayrı ayrı bölgelerden sorumlu olan güvenlik güçleri, kaçaklarla tek başlarına mücadele edebildikleri gibi, diğer bölgelerin güvenlik güçleri ile işbirliği yoluna da gidebilmektedirler. Hikâyelerde onların, kendilerinden üst birimler olan general valilerin başkanlığında sık sık bir araya gelip fikir alışverişinde bulundukları ve fikir birliği yaparak ortak hareket ettikleri görülmektedir. Hikâyelerde İran, Çarlık Rusyası ve Osmanlı Devleti'nin temsilcileri ve güvenlik güçleri birbirlerini gelişmelerden sürekli haberdar etmekte, yardımlaşmakta ve eşgüdümle hareket etmektedirler. Bazen bu eşgüdümün içine Gürcistan ve Dağıstan güvenlik birimlerinin katıldıklarını görmek de mümkündür.

Hikâyelerde güvenlik güçlerinin başında bulunan her bir lider, yaşadığı en ufak gelişmeyi kendisinden bir üst makama bildirmekle mükellef gibidir. Bu noktada telgraf ve mektup onlar arasındaki iletişimi sağlayan belli başlı araçlardır.

Güvenliği sağlayan bu tiplerin hikâyelerde, her ne kadar kendilerinden üst birimlerden emir alsalar da çoğunlukla keyfi hareket ettikleri, verilen emirlerin daha aşırısını köylülere uyguladıkları görülmektedir.

Bu tipler, rahatlarına ve keyiflerine düşkün kişilerdir. Onlar, evlerinde yedi kat döşekler üzerinde oturmaya, her gittikleri yerde beyler ve ağalar tarafından ziyafetler ve ikramlarla karşılanmaya alışmış, sıkıya gelemeyen tiplerdir.

Kendilerine ait defterhaneleri olan bu tiplerin hikâyelerde geçen belli başlı temsilcileri ise şunlardır:

V.3.2.2.1. Serdarlar:

Kaçak hikâyelerinde Çarlık Rusyası yönetimindeki Azerbaycan'da padişahтан sonra gelen en yetkili kişiler serdarlardır. Serdarlar, padişah ile alt birimlerin koordinasyonunu sağlama görevini yerine getirirler. Hikâyelerde özellikle Kafkas serdarından bahsedilmektedir.

V.3.2.2.2. Ordu Komutanları:

Ordu komutanları, hikâyelerde az sayıda yer alan kişilerdir. Bu kişiler, Gürcistan'da ve İran'da belirli bölgelerin yönetimini ellerinde bulunduran aristokrat zümreye mensup kişilerdir. Hikâyelerde ordu komutanlarından Çavçavaz'ın ve Gürcistan ordu komutanının adları geçmektedir.

V.3.2.2.3. Polis Komutanları:

Polis komutanları general valilerden sonra hikâyelerde hüküm süren en yetkili kişilerdir. Bu kişiler, son derece acımasız ve gaddardır. Onlar, kendilerinden üst makamların verdikleri emirlerin daha sert şekillerini köylülere uygulamaktan çekinmezler. Hikâyelerde Nahçıvan, Zengezur, Gorus, Ereş, Cebrayıl, İravan, Gence, Cavanşir, Şuşa, Gazah, Alesandr, Novabayazid, Sürmeli ve Eçmiedzin bölgeleri polis komutanlıkları bulunan bölgeler olarak yer almaktadır. Bu komutanların isimleri hikâyelerde kiminin görev yerleri belirtilerek kiminin ise belirtilmeden yer almaktadır.

Buna göre hikâyelerde geçen polis komutanları; Gorus Polis Komutanı Cefergulu Bey Cavanşir, ondan sonra Melik Avalyan, Şuşa Polis Komutanı Zeynal Bey, ondan sonra Ebdürrehim Bey Vezirov, Cebrayıl Polis Komutanı Allahverdi Bey, Zengezur Polis Komutanı Suşevski, daha sonra Selim Bey Rüstembeyov, Cavanşir Polis Komutanı Galabeyov, Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski, Polis Komutanı Dubroski, Polis Komutanı Mehdihan Bey Zeynalabidinbeyov ve Polis Komutanı Elekber Bey'dir.

Bu polis komutanlarından Kaçak Nebi hikâyesinde Polis Komutanı Mehdihan Bey Zeynelabdinbeyov'un, çok hilekâr ve yalancı bir adam olduğundan söz edilmektedir.

V.3.2.2.4. Polis Komutanlarının Muavinleri:

Polis komutanlarının yanlarında onlara yardımcı olmaları için görevlendirilen polis komutanlarının muavinleri vardır. Hikâyelerde geçen polis komutanı muavinleri; Gorus Polis Komutanının Muavini Gehreman Bey, Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey, Nahçıvan Polis Komutanının Muavini Garganov ve Zengezur Polis Komutanının Muavini Mehmed Bey'dir.

V.3.2.2.5. Mahalli Polis Amirleri:

Kaçak hikâyelerinde çeşitli bölge ve nahiyelerde görev yapan ve polis komutanlarından sonra gelen bir diğer güvenlik birimi mahalli polis amirliğidir. Mahalli polis amirleri diğer güvenlik güçleri kademelerine göre hikâyelerde köy hayatı ile daha yakından

ilgilidirler. Bu yüzden köylülere en acımasızca davranan tiplerin başında gelen mahalli polis amirleri, ağa, bey, tacir, vergi memuru ve muhtarların asıllı asılsız şikâyetleri üzerine köylülere yapmadık eziyet bırakmazlar.

Hikâyelerde adı geçen mahalli polis amirleri; Gazah Kazasının Mahalli Polis Amiri Hüseyin Bey, Gence Mahalli Polis Amiri Cahangir Bey, Tovuz Mahalli Polis Amiri Şehniyar Bey, Gorus Mahalli Polis Amiri Vaso, sonra Bagrat Bey ve Bedrus Bey, İkinci Nahiyenin Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey Cavanşir, ondan sonra Gulu Bey Novrozov, Gatar Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey, Dördüncü Nahiye Mahalli Polis Amiri Ağamalov, Zengezur Bölgesinin Üçüncü Nahiye Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey, Gazah şehrinin Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey, Garakilse Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey Vezirov, Gubadlı Mahalli Polis Amiri Teymureli Bey, Mahalli Polis Amirleri Abbas Bey, Şefi Bey Fetelibeyov, Yüzbaşev, Ali Bey, Eliğa Bey Cavanşir, Heseneli Bey, Eliyev, Muses Bey, Gaşo Bey, ve Sumbatov'dur.

Hacı Tağı hikâyesinde kendinden bahsedilen Gazah Mahalli Polis Amiri Mamoy Bey, insanların isteklerini üst makamlarda tanıdıkları varsa, rüşvet veya kıymetli bir eşya almışsa halleden bir kişi olarak tanıtılmaktadır.

V.3.2.2.6. Polis Memurları:

Polis Memurları, mahalli polis amirine bağlı olarak çalışan kişilerdir. Hikâyelerde polis memuru olarak Ferruh Bey, Hayrapet ve Galalı Lazım Bey'in adları geçmektedir.

V.3.2.2.7. Hapishane Komutanları:

Kaçak hikâyelerinde hükümete karşı gelenlerin hapsedildiği Gorus Hapishanesi, Tebriz Hapishanesi ve Bayıl Hapishanesi olmak üzere üç hapishane vardır. Bu hapishanelerin yönetimi hapishane komutanları tarafından yürütülmektedir. Hikâyelerde sadece Gorus Hapishanesinin komutanının adı verilmiştir. Onun adı da Ter Grigoryans'tır.

V.3.2.2.8. Sınır Kumandanları:

Ülkenin sınırlarını korumak amacıyla sınırlarda da birlikler oluşturulmuştur. Bu birliklerde sınır kumandanları görev yapmaktadır.

Kaçak hikâyelerinden Kaçak Nebi hikâyesinde Bist köyünün sınır kumandanı Ağayev'in yiğit bir adam olduğundan, kaçakların onu öldürmek istemediklerinden bahsedilir.

V.3.2.2.9. Yüzbaşılar:

Hikâyelerde yer alan güvenlik güçlerinden biri de yüzbaşılardır. Bu kişiler yüzbaşı rütbesine sahip olmalarına rağmen köylerde aynı zamanda mülk sahibi olan, ağa olarak geçinen, faizcilikle uğraşan, köylüleri hizmetlerinde çalıştırıp onlara her türlü işkenceyi yapan kişilerdir. Bu yüzbaşılardan Muradhan oğlu Heseneli Yüzbaşı, Garabaşı'dan Niyazalı Yüzbaşı, Yüzbaşı Semed Bey, Alıbeyli Yüzbaşı Elekber Bey, Ehed oğlu Esed Yüzbaşı, Hocahanlı Mehdi Yüzbaşı, Mollu köyünün Yüzbaşısı Mahmud Bey, daha sonra Esedullah Bey'in adları hikâyelerde geçmektedir.

Kaçak Nebi hikâyesinde kendisinden bahsedilen Ehed oğlu Esed Yüzbaşı; Ağakişiler köyünde görev yapmaktadır. O, köylülerden faiz alan kaba ve zalim bir adamdır. Yanında çalıştırdığı hizmetçilere olmayacak azaplar çektiren, onlara yiyecek, giyecek ve yatacak yer vermeyen Esed Yüzbaşı'nın köylüleri kendi hizmetinde iki üç yıl çalıştırıp haklarını vermeden işten kovmak gibi bir huyu vardır.

Giletağ köyünün yüzbaşısı Niyazalı da Kaçak Nebi hikâyesinde eşkıyalarla dost olarak geçinen aynı zamanda da ağalık yapan bir yüzbaşı olarak tanıtılmaktadır.

Hikâyelerde bu güvenlik güçlerinin yanında görev alan askerler de vardır. Bu askerler de üstleri gibi köylülere yapmadık işkence bırakmayan tiplerdir. Güvenlik güçlerinin birlik ve alaylarını oluşturan bu askerlerin köylere geldiklerinde yiyecek ve barınma ihtiyaçlarının köylüler tarafından karşılanması gerekmektedir. Köylülerin ise bu büyüklükte askeri grupları ağırlayacak imkânları yoktur. Bu yüzden onlarla köylüler arasında hikâyelerde sık sık münakaşalar çıkmakta ve askerler köylüleri bu yüzden incitmektedirler.

V.3.2.3. DİNİ TEMSİLCİLER:

Kaçak hikâyelerinde kaçakların mücadele ettikleri tipler arasında dini temsilciler de vardır. Bu tipler, köylülerin dini duygularından istifade ederek, onların elde ettikleri ekin, yetiştirdikleri hayvanlardan, ellerindeki az miktardaki kazançtan kendilerine “adak” adı altında menfaat uman kişilerdir. Bu dini temsilciler aldıkları adakları fakir fukaralara dağıtmak yerine, içkili âlemler yaparak tüketirler. Hikâyelerde bu tipin özellikle İran'dan Azerbaycan topraklarına gelenlerine kaçaklar tarafından büyük tepki gösterildiğini görmek mümkündür. Bu tipler, özellikle halkın dini duygularını sömürebilecekleri dönemlerde hikâyelerde ortaya çıkarlar. Bu zamanlar ya Muharrem ayı gibi köylüler için dini anlamı olan aylar ya da köylülerin ekinlerini biçtikleri zamanlardır.

Kaçaklar hakkında olmadık söylentiler çıkararak kaçakların halkın gözünden düşmesini sağlamaya çalışan bu tipin hikâyelerdeki temsilcileri; seyitler, mollalar, mersiye hanlar, dervişler, hocalar ve rahiplerdir. Kaçaklar, hikâyelerde bu kişilere karşı halkın gözünün açılmasını sağlamaya çalışmakta, zaten kendisi fakir fukara olan köylünün adak verecek durumu olmadığını göstermekte ve köylülerden adak vereceklerse bunları köylerindeki fakir fukaralara vermelerini istemektedirler. Ancak kaçaklar, hikâyelerde bu tip ile mücadele ederken diğer tiplerle yaptıkları mücadeleye göre daha ihtiyatlı davranmak zorunda kalmaktadırlar. Halkın dini duyguları kendilerinin yiyecek ve giyecekleri yokken ellerindekileri adak olarak bu tiplere verecek kadar güçlüdür. Bu kişilere inanan ve aldanan halkı, bu tiplere zarar vererek karşılarına almak istemeyen kaçaklar, bu dini tipleri öldürmek yerine sınır dışı etmeyi seçmektedirler. Aynı zamanda yardımcı din adamı tipine karşı kaçakların yaptıkları işlemler, hükümet adamlarının kaçakları halkın gözünden düşürmek için kullandıkları birer malzeme haline de gelebilmektedir. Kaçakların, yardımcı din adamı tiplerine müdahale eder etmez ardından onların kâfir oldukları söyleminin yayıldığı hikâyelerde sık sık görülmektedir.

Kaçak Nebi hikâyesinde bu tipin temsilcilerinden Molla İsmayıl ve Gasımkend'in mollası tanıtılmıştır. Bunlardan Molla İsmayıl, köylülerden kuruşu kuruşuna faiz alan, kadınların göbeklerine dua yazarak onların dini duygularını ve beklentilerini kötüye kullanan bir molladır. Gasımkend'in mollası ise, köylerde Nebi ile karısı Hecer hakkında onların kâfir oldukları, öldürülmelerinin caiz olduğu ve onları öldürenlerin cennete gideceği şeklinde haberler yayan bir molladır.

V.3.2.4. AĞALAR:

Köylülerle en çok iç içe olan ve köylülere en büyük azapları çektirdikleri için kaçaklarla sık sık karşı karşıya gelen tipler, ağalardır. Ağalar, yaşadıkları köyde toprak sahibi, servet sahibi olan bu sayede büyük güç ve söz sahibi olan tiplerdir. Köyün ileri gelen mülk sahibi ve toprak sahipleri olan ağalar, köylüleri kendi hizmetlerinde istedikleri gibi çalıştırır, bu çalışmalarının karşılığında köylülerin haklarını vermemek için ellerinden gelini yaparlar. Onlar, köylüleri kendi kulları olarak görür, köylülere istedikleri işkenceyi yapar, köy kızlarının ve kadınlarının namusuna göz dikecek kadar ileriye giderler. Ağalar karşısında köylülerin hiçbir hakları yoktur, onların özel hayatları ile ilgili kararları dahi ağalar verir.

Ağalar, yetki vermedikçe köylülerin evlenme, ekinlerden pay alma, kendileri için çalışma, girdiği işi bırakma gibi hakları yoktur.

Kaçak Nebi hikâyesinde Nebi'nin küçükken yanında çalıştığı Hoca Hayrapet Bedirov, ağzı bozuk ve zalim bir ağa olan Hacı Genber, bir general edası ile köylülere tüm topraklarını ektiren, polis komutanları ve mahalli polis amirlerine bile hükmedebilen Allahgulu Ağa, çok alçak ve zalim bir ağa olan Hagverdi Ağa, Sarımsağı'da yaşayan, otuz kırk tane köyün hâkimi olan, köylüleri kendi kulu sanıp aklına gelen her türlü şeyi yapan Tarverdi ve Hagverdi adlı iki kardeş, köylülerin ipekböceği kozalarına el koyan Hacı Sefer Ağa, halkı topraklarında ücretsiz çalıştırıp sözlerine uymayanlara eziyet eden Yarımca köyünün ağaları Garapet ve Gaprel, Hacı Hüseyin Ağa, Gurud köyünün ağası Pireli Ağa, Televar köyünün ağası Mehemed Ağa, Kerbelayı Cefer, Haşım, Şabadın köyünün ağası Atamelî Ağa, Kerbelayı Dünyamalî ve Molla Rehim Ağa'nın isimleri yer almaktadır.

Kaçak Kerem hikâyesindeki ağalar ise İsrefil Ağa, Veli Ağa ve Gıyas Ağa'dır.

Zeyve'nin ağası, Gasım Ağa Kaçak Süleyman hikâyesinde adı geçen ve zalimliği ile ün salmış bir ağadır.

Gandal Nağı hikâyesinde adı geçen Hacı İsahan Ağa da Garahanlı köyünün zengin; ancak açlıktan öleceklere dahi bir parça ekmek vermeyecek kadar zalim olan ağasıdır.

V.3.2.5. BEYLER:

Beyler de ağalar gibi köylerde hüküm süren tiplerdir. Beyler, ağalara göre hikâyelerde üst yönetim kademelerine daha yakın kişiler olarak yer almaktadırlar. Beyler de ağalar gibi köylüler üzerinde her türlü hakları olduğuna inanan ve bu yüzden köylüleri kendi zenginlik ve refahlarını artırmak için çalıştıran tiplerdir. Ancak beylerin ağalardan farkı soy bakımında varlıklı ve köklü ailelerden gelmeleridir. Onların zenginliği ve beyliği genelde atalarından kendilerine miras kalmakta, ağalar gibi sonradan zengin olarak bu unvanı kazanmamaktadırlar.

Tanrıverdi hikâyesinde tanıtılan beylerden Süleyman Bey, kapısında kimi çalıştırırsa hakkını vermeyen zalim bir adamdır; Beneniyarlı Emireli Bey, köylülere kötü davranan ve onları topraklarında karşılıksız çalıştıran bir beydir; Bagrat Bey ise Tanrıverdi hikâyesinde geçen en gaddar beylerden biridir, bu gaddarlığı onun mahalli polis amiri olmasını bile sağlamıştır.

Hacı Tağı hikâyesinde adları anılan beyler Nedir Bey, Calal Bey ve Gumlu köyünün beylerinden Kamal Bey'dir.

Azay Bey, Kosa Bey, Paşa Bey, Kerbelayı Heyder, Zülfügar Bey, İsgender Bey, Cavad Bey, Hilal Bey, Mamay Bey, Ne'met Bey, Ehmed Bey, Gırların Soflu Obasının Beyi Hacı İsmayıl Bey, Ecilli Hacı Kerbelayı Meşedi Molla Hesên, Avanes Bey, Paşa Bey, Hocahan'dan Şahhüseyn Bey, Ağa Bey, Kerbelayı Sefder, Aslan Bey, Hesengulu Bey, Merdan Bey, Meşedi Abbas Bey, Kerbelayı Hüseyin Bey, Andryaz Bey, İsgender Bey, Firidun Bey, Emireli Bey, İvan Bey, Mahmud Bey, İsagulu Bey, Tahtaköprü'den İsmayıl Bey, Muses Bey, Yakupcan Bey, Dülüs'ten Giverg Bey, Bahşı Bey ve Gubadlı bölgesinin Beyleri Memmed Bey, Ildırım Bey, Memmedeli Bey, Niftalı Bey, Cefer Bey, Hüseyin Bey, Teymur Bey, Selim Bey, Gafar Bey, Müellim Rehim Bey ise Kaçak Nebi hikâyesinde adları geçen beylerdir.

Bu beylerden Azay Bey, köylülerin düşmanı olan bir adamdır. Köylüler açlıktan ölseler dahi onlara arpa ve buğdayı borç olarak vermez. O, köylüleri yalvartıp istediklerini onlara üç katına satar.

Kosa Bey; namert ve hilekâr bir adamdır, onun fitnecilerle diyalogu vardır.

Paşa Bey, aslen bey değil ağadır. O, varlıklı bir insan olduğu için hükümet ona bey unvanını vermiştir. O, Ordubadlı Hacı Ferec'in oğludur, zalim, namert ve çok kötü bir adamdır.

Kerbelayı Heyder; zengin, acımasız ve zalim bir adamdır.

Ecilli Hacı Kerbelayı Meşedi Molla Hesên; çok cimri, köse sakallı ve seyrek dişli mülk sahibi bir adamdır.

Kaçak Nebi hikâyesinde tanıtılan geçen diğer Paşa Bey; padişah gibi geçinen sayısız hayvanı olan, hayvancılıkla zengin olmuş bir adamdır. Nikolay Padişah'la samimi olan Paşa Bey'in mahalli polis amirleri ve polis komutanları bir dediğini iki edemezler.

Şahhüseyn Bey, Hocahan beylerindendir. O, köylüleri her gün kendisi için çalıştırmak ister ve onlara çok eziyet eder. Her istediğini rahatça yapabilen Şahhüseyn Bey, polis komutanları, generaller ve mahalli polis amirleri ile dosttur ve sürekli onlarla gezer.

Ağa Bey, her yerde sınırsız toprağı ve mülkü olan zalim bir beydir. O, köylüleri kendi toprağında karşılıksız çalıştırır ve onlara olmayacak azaplar çektirir. Padişahla çok samimi olan Ağa Bey'den polis komutanları ve mahalli polis amirleri bile korkarlar.

Selim Bey, Garabağ'ın Efetli köyünün halka çok eziyetler çektiren, her istediğini rahatça yapan mülk sahiplerinden biridir.

Parasına ve malına çok güvenen Tepeköylü Mirze Bey ve dükkân sahibi olup halka eziyet eden, babasına bile bir yudum su vermeyecek kadar cimri olan İsmayıl Bey ise; Kaçak Yusuf hikâyesinde adı geçen beylerdir.

V.3.2.6. TACİRLER:

Tacirler, kaçakların hikâyelerde mücadele ettikleri tiplerden bir diğeridir. Azerbaycan topraklarına, İran vb. ülkelerden kervanlarla kumaş gibi kaçak mallar getiren bu kişiler, getirdikleri bu malları köylülere bir yerine beş fiyatına satar ya da köylülere vermesi gereken miktardan az miktarda malzeme vererek onları kandırırlar. Bu tipler, mallarını köylülere satarken eksik tartan ölçü aletleri kullanırlar. Bu tacirlerin çoğu aslında zengindirler, onların kaçak mal getirerek satmaktaki amaçları zenginliklerine zenginlik katmaktır.

Kaçak Nebi hikâyesinde tacir tipi olarak Mkrtıç, Şuşa tacirleri Davud ve Kerbelayı Ferhad'ın adları geçmektedir.

Bu tacirlerden Mkrtıç, Gecelan köyünde yaşayan, aynı zamanda rahip ve faizci olan bir adamdır. Yerine göre her kılığa giren, zalim, ikiyüzlü ve yalaka bir adam olan Mkrtıç, fakir fukaraya zarar veren, ancak devlet adamları karşısında yalakalık yapıp ikiyüzlü davranan çok hilekâr bir kişidir.

V.3.2.7. HIRSIZLAR:

Kaçak hikâyelerinde yer alan hırsızlar, köylülerin varını yoğunu ellerinden alan tiplerdir. Bu tipler, genellikle hırsızlık yaparken kaçakların isimlerini kullanmakta ve onların kendilerini grubundanmış gibi tanıtarak bir nevi kaçakları da halk içinde küçük düşürmekte ve adlarını karalamaktadırlar. Hırsızların; polis komutanları, generaller ve mahalli polis amirleriyle yakın ilişkileri vardır ve bazen onlara casusluk yaptıkları ve hizmet ettikleri de görülmektedir. Kaçaklar, hikâyelerde hırsız tiplerle mücadele etmekte, onlara hırsızlığı bıraktırıp birer meslek sahibi olmalarını sağlamaktadırlar.

Kaçak Nebi hikâyesinde geçen Gara Nebi, Necefgulu ve Muskanlı Hesenalı dönemlerinin en ünlü hırsızlarıdır.

Gara Nebi, Aras nehrinin her iki tarafında da ad salmış bir hırsızdır. Kendisini Kaçak Nebi olarak tanıtarak hırsızlık yapan Gara Nebi'nin generaller, polis komutanları ve casuslarla diyalogu vardır.

Kaçak Nebi hikâyesinde yer alan Muskanlı Hesenalı ise, bir mağaranın ağzında yatan adamın üzerinden iki mandayı çıkartıp çalabilecek, kar yağdığı zaman ayak izi yere değmesin diye bir öküzü omzunda götürebilecek kadar usta bir hırsızdır.

V.3.2.8. CASUSLAR:

Casuslar, hikâyelerde hükümet adamlarına kaçakların veya köylülerin yaptıklarını haber veren tiplerdir. Hikâyelerde iki tür casus vardır. Bunlardan birincisi; hükümet adına maaş karşılığında çalışan casuslar; ikincisi ise hükümetin kaçakların yakalanması adına koyduğu ödül ve vaatlerle aldanarak kaçakların yerlerini ve yaptıklarını hükümet adamlarına ileten hatta kaçakları öldürmeye teşebbüs eden casuslardır. Casuslar tabanca taşır, hükümet adamlarının birbirlerine yazdıkları mektupları getirip götürme görevini de görürler.

Garay Söyün hikâyesinde Cilingir Yosun, Seyid Gulam, Cingoy Eli; Kaçak Nebi hikâyesinde Kerbelayı Hüseyin Bey, Paşa Bey, Şeytan Gözemeli, Rehmetulla Han'ın oğlu Ağa Niyazı, Hosrov Bey, Allahverdi Bey, Kerbelayı Mürsel, İsgender Bey, Kerbelayı Mehmed, Salmaslı Arzumanyan, İran casuslarının büyüğü Eynildövlü, Garçıvanlı Cavad'ın oğlu Sarı Savad, Hayrapet, Galust; Kaçak Kerem hikâyesinde Kerem'in yerini Tebriz Valisine bildiren kişi, Namaz; Kaçak Yusuf hikâyesinde ise Ehmed Efendi'nin komşusu Casus Paşa, Heyder, Ağbabalı Sahak ve Kinikor casus olarak adları anılan kişilerdir.

V.3.2.9. KANDIRILAN YİĞİTLER:

Kaçakların, mücadele ettikleri tipler arasında o dönemin yiğit adamları da vardır. Bu kişiler, kaçaklara düşmanlık güden hükümet adamları tarafından çeşitli mükâfatlarla kandırılan ve kaçaklarla mücadele etmeye ün salmak niyetiyle girişen kişilerdir. Kaçaklar, bu tiplere asla zarar vermek istemez, onlarla mücadeleye girmeden önce gerekli uyarıları yapıp onlar için doğrusunu öğretmeye çalışırlar; ancak onları ikna edemediklerinde kendilerini savunmak için onları öldürmek zorunda kalırlar. Hikâyelerde bu tiplerin ölümü, kaçakları kendi grubundaki arkadaşlarını kaybetmeleri kadar üzen bir durum olarak işlenmektedir. Hikâyelerde bunlara örnek olarak Kaçak Nebi hikâyesinde geçen Soflulu Vasili, Ağca ve Hacı İsmail Halil kardeşleri; Kaçak Yusuf hikâyesinde geçen Çerkez oğlu Hesin'i (Deli Uryadnik) verebiliriz.

V.3.3. KAÇAKLARA YARDIMCI OLAN TİPLER:

Kaçak hikâyelerinde kaçaklara yardımcı olan tipler de vardır. Bu kişilerin başında köylüler gelmekle birlikte muhafızlar, hanlar, paşalar içinden de kaçaklara yardımcı olanlar

vardır. Hikâyelerde geçen köylüler dışında kaçaklara yardımcı olan tipler, daha önceleri sıradan köylüler iken bir şekilde devletin üst rütbelerine gelen kişilerdir.

Kaçaklara yardım eden tipler, kaçaklara yardımcı olmakla birçok tehlikeyi göze almaktadırlar. Onlar, hükümet adamlarının kendilerini kaçaklara yardım ederken gördüklerinde zarar vereceklerini, öldüreceklerini, döveceklerini veya hapse atacaklarını bilir ve tüm bu tehlikeleri göze alırlar. Her türlü eziyete katlanmayı göze alan bu tipler, kaçaklara tüfek, yiyecek, giyecek, barınacak yer temin eder, mücadelelerde zor durumda kaldıklarında kaçakların grubuna katılarak onlarla birlikte mücadele eder, kaçakları gizli yollardan geçirerek kuşatmalardan kurtarır, çeşitli tehlikelerden kaçakları haberdar eder, kaçakların birbirleriyle haberleşmelerini sağlarlar.

Tanrıverdi hikâyesinde geçen Kalaktion, Tanrıverdi'yi evinde barındırır, ona hakkını ağasından alması konusunda destek verir; Dağıstan tarafından gelen Lezgiler, Tanrıverdi'nin peşine birçok casusun koşulduğunu Tanrıverdi'ye haber verirler.

Hacı Tağı ile Cavanşir'i evinde misafir eden, şehirde olup bitenleri onlara bildiren Ehmed; Mehman'da bir bahçıvanken Hacı Tağı'dan çok yardım görüp sonradan han olan, Hacı Tağı ile arkadaşlarına barınak sağlayan Zöhrap Han, Hacı Tağı'yı evinde misafir eden Mehmedhesen, Hacı Tağı hikâyesinde yer alan yardımcı kişilerdir.

Kaçak Nebi hikâyesinde Hecer'in durumunu Nebi'ye haber veren Tiflis hapishanesinin nöbetçisi Mehmet, Nebi'yi evinde barındıran Cinallar Karası, Almurad, Şahbendyar, Kerbelayı Hemze, Gasım, Allahverdi, Sahag, Hacı Kirve, Ucanıslı Bala, Murtuza, Tinli Feteli, Hıdırlı Hudaverdi, Şotlanlı oymağından Memmedeli adlı köylüler, Nebi'ye çocukluk yaşlarında çok yardımı dokunan Kerbelayı Mehmed'in hizmetçisi Eli, Hecer'in hamile haliyle Gorus Hapishanesi'ne götürüldüğü sırada ona yardımcı olan Rus Komutanı Grivanovski; Düldülüs'te muhafızların Nebi'ye ateş etmelerine izin vermeyerek onları tehlikeden kurtaran muhafız Stratsov, Nebi'yi bir yıl yanında saklayıp hükümet adamlarına vermeyen Rehmanulla Han, Nebi'ye her türlü haberi getiren Yüt Abış; hükümet adamlarının planlarını Nebi'ye aktaran muhafız Hüseyin; Nahçıvan ve İrevan'dan üzerine çok sayıda asker geldiğini Nebi'ye bildiren Ağaeli Tağı; Nebi ile yakınlarının mektuplarını taşıyan Aşot kirve; Nebilere üzerlerine düşman geldiğini bildiren Ağakişi, Hebib ve Hacı Misirhan; Nebilere yiyecek ve içecek getiren, onları düşman kuşatmasından gizli yollarla kurtaran

Hetem, Eli, Hüseyin adlı köylüler; Hecer'in Gorus Hapishanesi'nde olduğunu Nebi'ye bildiren Nesir ve İsgender; yardımcı tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Bu tiplerden Kaçak Nebi hikâyesinde ayrıntılı olarak tanıtılan Kerbelayı Mehmed, hayırsever ve yumuşak kalpli bir insandır. Babası vergisini ödeyemediği için öldürülen, iki yaşına gelince de annesini kaybeden Kerbelayı Mehmed'e sekiz yaşına kadar halası bakar. Halası, onu komşuları olan bir tüfekçiye hizmetçi olarak verir. Aynalı adlı bu tüfek ustası onu kendi evladı yerine koyar, tüfek yapma sanatını ona öğretir. Hikâye boyunca Nebi'nin hükümet adamlarının elinden kurtulması, rahatça çalışıp kazanması, evlenmesi gibi birçok konuda Nebi'ye yardımcı olan Kerbelayı Mehmed, Nebi'nin ünlü atı Boz atı ve tüfeğini de kendisine veren kişidir.

Uzun yıllar sürgünde kalmış bir yiğit olan Poylulu Balakışi, Kaçak İsmayıl'a mücadele esnasında kurşun göndererek yardımcı olur.

Kaçak Kerem hikâyesinde geçen Tiflisli General, Kerem ve grubunu Tiflis'te ağırlayıp onlara yardımcı olmuştur.

Paşa Efendi; kırmızı fesli, geniş şalvarlı, koca göbekli ve şişman bir Türk subayıdır. O, Kaçak Süleyman ile grubunun Bitlis'te rahatça yaşamalarını sağlamıştır.

Nağı'nın eski ağası Hacı İshak Ağa'dan hakkını alması konusunda onu destekleyen Gehreman Han ile Nağı'yı evinde barındıran Mehmed, Gandal Nağı hikâyesinde geçen yardımcı tiplerdir.

Kaçak Yusuf hikâyesinde adları geçen yardımcı tipler ise Yusuf'lara kurşun bulan Ehmed Efendi, onlara Öysüz köyünde olup bitenleri haber veren çoban Alı ve onlara yiyecek temin ederek Yusuf'un mektubunu Pertalı Sefer'e ulaştıran Burçalı'dır.

V.3.4. KAÇAKLARA HAINLİK EDEN TİPLER:

Bu tipler, kaçakların hükümet adamları tarafından yakalanmalarına veya öldürülmelerine yardımcı olan tiplerdir. Kaçak hikâyelerinde hem kadınlar hem de erkekler hain tipin temsilcileri olarak hikâyelerde yer almaktadır.

Hecer'in Arşakların evinde olduğunu öğrenip, beye bildiren, Arşak'ın komşusu olan koca karı; Nebi'nin öldürülmesi için Şahhüseyin'i baştan çıkaran Paşa Bey'in ve Şahhüseyin'in eşleri, Nebi'nin ve Mehdi'nin evinde kaldığı sırada onları hükümet adamlarına teslim eden Sefder adlı köylü, Nebi'yi öldüren kaçak arkadaşları Şahhüseyin ile Kerbelayı İman Kaçak nebi hikâyesinde yer alan belli başlı hain tiplerdir.

V.3.5. KAÇAKLARIN AKRABASI OLAN TİPLER:

Kaçakların akrabası olan tipler, onların anne, baba, dayı, amca, kardeş, eş vb. yakınlarıdır. Kaçakların akrabası olan bu tipler, yokluk içinde yaşayan fakir insanlardır. Kaçaklarla akraba olmaları, onların hükümet adamları, beyler ve ağalar tarafından sürekli rahatsız edilmelerine, hakaretler görüp dövölmelerine, evlerinin sürekli baskına uğramasına neden olmaktadır.

Kaçaklardan öçlerini alamayan hükümet adamları, ağalar ve beyler, kaçakları elde etmenin bir yolu olarak onların nesillerini ortadan kaldırmak, onları tutuklamak veya sürgün etmek gibi yöntemlere başvurmayı yeğledikleri için, kaçaklarla akrabalık bağları olan kişiler hikâyelerde hiç hak etmedikleri bu tarz muamelelere maruz kalmaktadırlar.

Bu tipler, tedirgin ve üzüntü dolu bir hayat sürmektedirler. Onları, hikâyelerde kaçak düşen yakınları için endişelenen, kaçak yakınları yanlarına gelince özlemlerini gideremeden onlarla ayrılmak zorunda kalan, kaçaklardan haber almak için sürekli eli kulağında olan kişiler olarak görmekteyiz.

Hacı Tağı hikâyesinde Çırag, Hacı Tağı'nın amcası; Cahan, Kaçak Cahangir'in yedi kişiyi geçindiren ancak vergisini ödeyemediği için Urum Hükümdarı tarafından öldürölen kardeşidir.

Garay Söyün'ün karısı Yahşı ve kayınpederi Memmed, Garay Söyün'ün hikâyede adı geöen akrabalarıdır.

Molla Nur hikâyesinde Molla Nur'un yakınları ise; babası Hacı İbrahim Helil; karısı Aysoltan, kayınpederi Mahmud Bey ve Molla Nur'un oğlu Gerib'tir.

Bu kişilerden Hacı İbrahim Helil, yoksul, dünya görmüş, okuma yazma becerisine sahip, hoş davranışları olan, yumuşak karakterli, tatlı dilli, kalbi temiz ve akıllı başında bir mirzadır. O, Demirgapı Derbend'in büyük bahöe kapısının girişindeki mirzahanede çalışır, gelenlere mektup yazar veya dertlerini dinleyip akıl verir.

Aysoltan'ın babası Mahmud Bey, hayrı ve şerri bilen, dünya görmüş ve akıllı bir adamdır.

Kaçak Nebi hikâyesinde, Nebi'nin akrabaları Nebi'nin babası Ali, annesi Gözel, kayınpederi Hanalı, kayınları Letif, Memmed ve İbadullah'tır. Balakişi'nin karısı Bahar, İsmayıl'ın babası Behram; Hayik'in kız kardeşi Hayganuş ve kocası Stepan ise hikâyede geöen diğör kaçakların akrabalarıdır.

Nebi'nin babası Ali, çiftçilik yaparak kalabalık ailesini geçindiren arif bir adamdır.

Hecer'in babası Hanalı, orta halli ne zengin ne de fakir olan bir köylüdür. Onun sabana koşmak için bir çift öküzü, binmek için bir atı, sağmak için iki ineği, yirmi, otuz baş da küçükbaş hayvanı vardır.

İbadullah, Letif ve Memmed; Hecer'in erkek kardeşleridir. Bu kardeşlerden Letif ile Memmed hiçbir suçları yokken hükümet adamları tarafından yakalanıp Sibir'e sürgün edilmişlerdir.

Bahar, Nebi'nin grubundaki kaçaklardan Balakişi'nin karısıdır. O, Bahar güneşine benzeyen kusursuz bir güzeldir, onun tek kusuru fakir olmasıdır. Çoğunlukla yiyecek ve giyecek bulamayan ancak yine de yırtık pırtık elbiselerin içinde bile olsa diğer kadınlardan güzel görünen Bahar, kocası Balakişi'ye çok bağlı ve namuslu bir kadındır.

Kaçak Kerem hikâyesinde Kerem'in tanıtılan tek akrabası babası Mollazaloğlu İskender'dir. Mollazaloğlu İskender, Kafkaslarda yiğit bir adam olarak nam salmıştır. Halk onu sayar ve hatırını kırmaz. O, ne zengin ne de fakirdir. İnsani değerler bakımından üstün nitelikleri vardır.

Kaçak Yusuf'un akrabaları ise; dünya görmüş, zora düşen herkese yardımcı olan Yusuf'un adı belirtilmeyen annesi; Yusuf'un babası Memmed, abisi Ömer ve oğlu Hacıveli'dir.

V.3.6. KAÇAKLARIN YARDIMCI OLDUĞU TİPLER (KÖYLÜLER):

Kaçak hikâyelerinde geçen tiplerden biri de hükümet adamları, beyler, ağalar, memurlar tarafından sürekli ezilen, özgürce yaşama hakları olmayan, bin bir sıkıntı ile çalışıp hakkını alamayan, elinden geleni yapmasına rağmen sürekli dövülüp sövülerek eziyet çeken, açlık ve sefalet içinde hayat süren köylülerdir. Bu tipler, kaçakların para vererek, düğünlerini yaparak veya uğurlarında mücadele ederek yardımcı oldukları tiplerdir.

Nebi'nin para vererek yardım ettiği Şabadinli Mehdigulu; Galaarası köyünden yaşlandığı için çalışıp geçimini sağlayamayan, Nebi'nin para vererek yardımcı olduğu Goca; Nebi'nin elli manat verdiği fakir köylü Hambarsum; fakir, kimseye karışmayan, ancak hükümet adamları tarafından hiçbir suçu olmadan işkence gören Mollu köyünden İsmayıl; çok fakir bir köylü olan Goşunalı, çok fakir ancak yiğit ve mert bir köylü olan Aslan; Gafan'da bakır madeninde çalışan, işçilerin hakkını savunduğu için ağalardan zulüm gören Hacılı köyünden Niftalı; çocukları Haçatur ile Tezegül'ün düğünlerini yapamayacak kadar fakir olan

Arakel ve Hambarsum adlı köylüler; hırdavat eşya alıp geçimini sağlamaya çalışan fakir bir köylü olan Ordubadlı Hüseyngulu; fakir bir köylü olan ve Nebi'nin kumaş vererek yardımcı olduğu Darabashlı Elesger, Ağa Bey'in sürekli dövüp incittiği, aç bıraktığı hizmetçisi İman Kaçak nebi hikâyesinde geçen Nebi'nin yardımcı olduğu tiplerdir.

Kaçak Yusuf hikâyesinde adı geçen Mırh Hemze de ücretsiz çalışmaya gidemeyen ancak bu yüzden eziyetler gören hasta ve yaşlı bir köylüdür.

V.3.7. Kaçak Hikâyelerindeki Tiplerin Değerlendirmesi:

Kaçak hikâyelerine baktığımızda temel olarak hikâyelerde tiplerin yer aldığı iki grup vardır. Bunlardan bir tanesi kaçakların ve onların destekçilerinin olduğu grup diğeri ise hükümet adamları, güvenlik güçleri, ağa, bey, casus ve hırsızların bulunduğu gruptur.

Hikâyelerde yer alan tipler, gerçek hayatta da yaşamış ve 19. yüzyılda Çarlık Rusyası'nın hüküm sürdüğü Azerbaycan'da yaşanan siyasal ve sosyal olaylar sonucunda ortaya çıkmış olan tiplerdir. Bu dönemde yaşamış olan bu tipler dönemin sosyo-kültürel yapısı, gelenekleri ve kişisel çekişmeleri dikkate alınarak anlatıcının bakış açısı ile ele alınmıştır. Köylülere ve kaçaklara iyi gözle bakan anlatıcıların hükümet adamları ve onların destekçisi olan tiplere kötü gözle bakarak hikâyelerde halkın bakış açısını yansıtan bir iyi-kötü ayrımı yapmaktadır. Anlatıcıların Molla Nur hikâyesinde olduğu gibi hikâyeye kendilerini dâhil edip kaçaklarla görüşmeleri veya “söz tamamlandı, düşmanların da ömrü tamamlansın” gibi ifadelerle duygularını dile getirmeleri bunu gösteren örneklerdir.

Hikâyelerde hem kadın hem de erkek tiplere yer verilmiştir. Halk hikâyelerinde kadın ve erkek tiplerin birbirleri ile ilişkileri konusunda fikirlerini Metin Ekici, “Türk sözlü ve yazılı edebî yaratmalarında kadınla ilgili unsurlar, erkekle ilgili unsurlar kadar çok ve aynı derecede öneme sahiptir. Özellikle sözlü ve yazılı edebiyatın en güzel yaratmaları olan destan ve halk hikâyelerinde kadına verilen yer, Oğuz Kağan ve Dede Korkut gibi eserlerden başlayarak ünümüze kadar devam edip gelmiştir. Bu eserlerde en dikkati çeken hususlardan birisi de kadın ve kadın-erkek arasındaki aile, anne, sevgili gibi konularda oluşturulan ilişkidir.”³³⁹ şeklinde dile getirmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda kaçak hikâyelerine baktığımızda erkek tiplerin kadın tiplere göre daha fazla olduğunu görmekteyiz. Kadın tiplere hikâyelerde çok fazla yer verilmemiştir.

³³⁹ Metin Ekici. Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler, Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu. Bolu: Abant İzzet Basal Üniversitesi Yayınları, 1997. s.378.

Bu durum mücadelelerden ve yaşam tarzından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan’da, bey ve ağaların hizmetinde erkekler çalıştığı, kadınlar sadece kendi evlerinin hizmetini gördükleri için bey ve ağalarla o kadar fazla mücadeleye girme şansları yoktur. Kadınlar, hikâyelerde sevgili, eş ve ana olma gibi vasıfları ile öne çıkmaktadırlar. Bunun yanında kaçaklık yapan kadınlar da vardır. Hikâyelerde bu özellikleri taşıyan iki kadın tipi vardır. Bunlardan biri Nebi’nin eşi olan ve onunla birlikte kaçaklık yapan Hecer, diğeri ise bir erkek kılığına girip “Kaçak Süleyman” adı ile kaçaklık yapan Gülsüm’dür.

Kaçaklar, hikâyelerin hepsinide başkahramanlardır. Hikâyede gelişen tüm olayların merkezinde kaçak tipi temsil eden kişiler yer almaktadır. Bunun yanında kaçakların mücadele ettikleri hükümet adamları, bey ve ağalar da temel tiplerdir. Hikâyelerde işlenen olayın akışının sürdürülmesi için bu iki grubunu hikâye bitimine kadar varlığını sürdüren tipler olmaları gerekmektedir. Bu gruplardan kaçakların liderleri en önemli kahramanlardır. Hikâyelerin ölümle bitenlerine baktığımızda lider öldükten sonra hikâye çok uzun sürmemekte, liderin öcünün akrabaları tarafından alınmasından ibaret bir müddet daha sürmektedir. Kaçak Nebi hikâyesi bunun dikkat çekici bir örneğidir. Hükümet güçleri, beyler ve ağalar ise geniş bir topluluğu ifade ederler. Burusi ölürse yerine yenisinin hikâyelerde türediği görülmektedir. Bu ifadeler ışığında kaçakların hikâyelerin liderlerinin bu hikâyelerin baştan sona olay örgüsünde olmazsa olmaz tip olduğunu söylemek mümkündür. Hikâyelerin adlarının da kaçak liderlerinin adıyla anılıyor olması da bunun bir göstergesidir.

Bunun yanında casuslar, hırsızlar, kandırılan yiğitler ve yardımcı tipler bu ana tipleri destekleyen hikâyelerdeki olaylara renklilik katan, olayların zenginleşmesini sağlayan tiplerdir.

Kısacası; kaçak hikâyelerinde yer alan tipler hikâyelerin yaratıldığı 18. ve 19. yüzyılın Azerbaycan toplumunun sosyo-kültürel yapısını temsil eden, toplumun içinde bulunduğu iç çekişmeyi gözler önüne seren tiplerdir.

SONUÇ

Azerbaycan kaçak hikâyeleri, Azerbaycan’da 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan tarihsel gelişmeler sonucunda ortaya çıkan kaçaklar hakkında yaratılmış olan hikâyelerdir. Bu hikâyelerin kahramanı olan kaçaklar, dünya genelinde bilinen “toplumsal eşkıyalar”, “soylu soyguncular”, “haiduklar”, “intikamcılar”, “zeybekler” ve “hırsızlar” gibi tiplerle benzer ve farklı özelliklere sahip olan tiplerdir.

Kaçaklar; haksızlığa boyun eğmeyen, adalet anlayışını savunan, zenginden alıp fakire veren, toplumun ahlâki değerlerine ters düşmeden hareket eden, hâkim güçler tarafından “kötü, hain, eşkıya”, geniş halk kitleleri tarafından ise birer “kurtarıcı, kahraman” olarak görülen kişilerdir.

Kaçakların ortaya çıkmasının sebepleri vardır. Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’ı işgal etmesi üzerine ülkede Azerbaycan Türklerinin yaşam tarzı ile bağdaşmayan, millî ve medenî değerlerini hiçe sayan bir yönetim anlayışı getirilmiştir. Bu yönetim anlayışı içinde yürütülen politikalar özellikle toplumsal sınıflaşma, dinî baskılar, devlet otoritesinin sağlanamaması ve devlet adamlarının keyfî tutumları, toprak mülkiyeti konusunda yürütülen yanlış uygulamalar, kaçakların ortaya çıkışını hazırlayan başlıca sebepler arasında sayılabilir.

Azerbaycan kaçak hikâyeleri hakkında gerek halk edebiyatında, gerekse çağdaş edebiyatta birçok eser meydana getirilmiştir. Bu eserler, Azerbaycan sahası ile sınırlı kalmamıştır. Kaçakların faaliyet gösterdikleri Rusya, Türkiye, İran, Ermenistan ve Gürcistan’da da kaçaklar hakkında eserler oluşturulduğu görülmektedir. Kaçak hikâyeleri hakkında çağdaş edebiyatta yaratılan eser sayısı, halk edebiyatı alanında yaratılan eser sayısına göre daha fazladır. Azerbaycan’da kaçak hikâyelerinin incelenmesi konusu üzerinde pek durulmamış, yalnızca metinlerin yazıya geçirilmesi ile yetinilmiştir. Hikâyeler yazıya geçirilirken anlatım ortamı ve dinleyici gibi unsurlarının kaydedilmemiş olması, bu hikâyelerin bir bütün olarak incelenmesinde eksikliklere yol açmaktadır.

Kaçak anlatmalarının türü hakkında Türkiye’de ve Azerbaycan’da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Azerbaycan’da kaçak hikâyeleri, kahramanlık hikâyesi olarak değerlendirilirken Türkiye’de bu hikâyelerin aşk ve kahramanlık konulu hikâyeler dışında kalan üçüncü bir grupta yer aldığı ve “kaside” olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Kasideler, kısa hikâyeler olması, şiirlerinin hikâyeden çıkarılınca anlatımda bozukluk olmaması, iktidarsızlık, çocuksuzluk, aşk ve kahramanlık gibi birçok konunun ele alınması, 1-

2 saatte anlatılıp bitirilebilecek mahiyette olmaları gibi özellikleri ile kaçak hikâyelerinden ayrılırlar.

Kaçak hikâyeleri içinde Kaçak Nebi'nin Ehliman Ahundov varyantı gibi çok geniş hacme sahip olanları vardır, bu hikayedeki hâkim konu kahramanlıktır. Hikâyelerde yaşanan mücadeleler, toplumun iç çatışmaları sonucunda ortaya çıkmış olan mücadelelerdir. Kaçak hikâyelerinde nazım bölümleri de nesir bölümleri kadar önemlidir. Hikâyelerdeki şiirler, nesir kısımlarda anlatılan olaylarla bağlantılıdır, bu nedenle bu metinlerin hikâyeden çıkarılması durumunda anlatımın bozulduğu görülür. Kaçak hikâyelerinin halk hikâyeleri gibi kalıplaşmış bir yapısı vardır. Biz bu özellikleri göz önünde bulundurarak, kaçak hikâyelerinin kahramanlık konulu halk hikâyeleri olarak ele alınması gerektiğini düşünüyoruz.

Azerbaycan kaçak hikâyelerinin hepsinde ortak bir epizot yapısının var olduğunu görüyoruz. Bu yapı kahramanın ailesinin ve yaşadığı yerin tanıtımı ile başlayan, kahramanın kaçak düşüp bir yere yerleşmesi ve grup oluşturması ile devam eden, kahramanın oluşturduğu grupla birlikte veya yalnız olarak hükümet adamları, ağalar, beyler, casuslar ve hırsızlarla mücadelelerini içeren ve kahramanın ölmesi veya yurduna dönmesi ile son bulan bir yapıdır.

Kaçak hikâyeleri, şiirleri bakımından da dikkat çekmektedir. Hikâyelerde koşma, geraylı, bayatı, divani, muhammes nazım şekillerinde şiirler okunmuştur. En çok okunan nazım şekli, koşmadır. Hikâyelerde şiirler nakarat veya redif unsurları ile okunmuşlardır. Erkek kahramanlar tarafından okunan şiir sayısı fazladır. Hikâyelerde geçen şiirlerin belirli bir amaç doğrultusunda okunduklarını söylemek mümkündür.

Azerbaycan kaçak hikâyelerinde çok sayıda motif yer almadığını görüyoruz. Bu durum konuyla ilgili olabileceği gibi kaçak hikâyelerinin yaratıcısı olan âşıklarla veya hikâyelerin anlatıla anlatıla karşılaştığı problemlerle de ilgili olabilmektedir.

Kaçak hikâyelerinde yer alan tiplerin 18. ve 19. yüzyılda yaşanan sosyo-kültürel gelişmeleri yansıtacak mahiyette tipler oldukları görülmektedir. Konuyla bağlantılı olarak kaçaklar, kaçakların mücadele ettikleri tipler, ağalar, beyler, dini temsilciler, kaçaklara yardımcı olan tipler, kaçakların akrabası olan tiplerin hepsi o dönemde yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkmış olan ve dönemin siyasi ve sosyal yapısını yansıtan tiplerdir.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- Ağbaba, Avtandil; Memmedcanlı, Nizami; *Ağbaba Folklorundan Nümuneler*, Bakü: Yazıcı, 1994.
- Ahundov, Ehliman; *Azerbaycan Dastanları*. Bakü: Elm Neşriyatı. C.5, 1972.
- Ahundov, Ehliman; Ferzaliyev, Tehmasib; Abbasov, İsrail; *Azerbaycan Âşıqları ve El Şairleri I-II*. Hazırlayanlar: Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esma Şimşek. İstanbul: Halk Kültürü, I. cilt, 1985; II. cilt, 1986.
- Ahundov, Ehliman; *Gaçag Nebi*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1961.
- Akdoğu, Onur; *Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler, Tarihi-Ezgileri-Dansları I-2-3*. İzmir: Sade Matbaacılık, 2004.
- Alptekin, Ali Berat; Coşkun, M. Nizamettin; *Çıldırılı Aşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)*. Ankara: Semih Matbaacılık, 2006.
- Alptekin, Ali Berat; *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Altun, Işıl; *Âşık Mevlüt İhsani'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Ofset Yayın Matbaacılık, 2007.
- Araslı, Hamit; *Aşık Yaratıcılığı*. Bakü: Birleşmiş Neşriyat Matbaası, 1960.
- Artun, Erman; *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Aslan, Ensar; *Çıldırılı Aşık Şenlik (Hayatı, Şiirleri, Karşılaşmaları ve Hikâyeleri)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1992.
- Azerbaycan Edebiyat Tarihi*. C.1, Bakü: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, 2004.
- Bennigsen, Alexandre; Lemercier-Quelquejay, Chantal; *Sufi ve Komiser*, Rusya'da İslam Tarikatları, Çeviren: Osman Türer. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Boratav, Pertev Naili; *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yayınları, 1946.
- Dastançı, Eli Gurban; *Deli Alı Dastanı*. Bakü: İsmayıl Neşriyat-Poligrafiya Müessesesi, 2003.
- Dilçin, Cem; *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Ekici, Metin; *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2004.
- Elgarova, Emine; *Âşık Seneti*. Bakü: Elm Neşriyat, 1996.

- Eliyarlı, Süleyman; *Azerbaycan Tarihi (Uzak Geçmişten 1870ci İllere Geder)*. Bakü: Azerbaycan Neşriyatı, 1996.
- Elizade, Himmet; *Âşıklar, I.Kitap*. Bakü: Azernaşr, 1936.
- Esgerov, Şemistan; *Haçadağ*. Bakü: Gençlik, 1991.
- Eyvazlı, Ferman; *Gaçag Kerem (İkinci Hisse)*. Bakü: Ebilov, Zeynalov ve Oğulları Matbaası, 2000.
- Eyvazlı, Ferman; *Gaçag Kerem (roman)*. Bakü: Yazıcı, 1986.
- Eyvazlı, Ferman; *Gaçag Kerem*. Azerbaycan Türkçesi'nden Aktaran: Yusuf Gedikli. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi, 1994.
- Gasımlı, Meherrem; *Ozan Âşık Seneti*. Bakü: Uğur, 2003.
- Gasimov, Hesən; *Gaçag Nebi*. Bakü: Azerbaycan Uşak ve Gencler Edebiyatı Neşriyatı, 1960.
- Gasımmzade, F; *Necef Bey Vezirov, Eserleri*. Bakü: Azərneşr, 1935.
- Goldstein, Kenneth S.; *Sahada Folklor Derleme Metotları*. Çeviren: Ahmet E. Uysal. Ankara: Kültür Bakanlığı Folklor Araştırma dairesi Yayınları, 1977.
- Gömeç, Sadettin; *Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Konya: Kömen Yayınları, 1997.
- Günay, Umay; *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Hasanova, L.L.; *1870 Islahatından Sonraki Dönemde Azerbaycan'da Toprak Kira Münasebetleri*. Bakü: Bakü Devlet Üniversitesi Neşriyatı, 1985.
- Hekimov, Mürsel; *Âşık Şerinin Növleri*. Bakü. API Neşriyat, 1987.
- Helilov, Nizami; *Âşık Senetinin Teşekkülü*. Bakü: BDÜ Neşriyatı, 2003.
- Kaplan, Mehmet. *Tip Tahlilleri, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.
- Köprülü, M. Fuad; *Edebiyat Araştırmaları I-II*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989.
- Köprülü, M. Fuad; *Türk Saz Şairleri*. İstanbul: Güven Basımevi, 1962.
- Köse, Nerin; *Araştırmalar I*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 1996.
- Krohn, Julius-Krohn, Kaarle; *Halk Bilimi Yöntemi*. Çeviren: Günsel İçöz, Yayına Hazırlayan: Fikret Türkmen. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Lembeli, Veli. *Dağlarda Kişnerti (Roman)*. Bakü: Yurt, 1999.
- Mirze, Ağalar; *Şirvan'a Bine Gellem*. Bakü: Borçalı Neşriyat-Poligrafiya Müessisesi, 2004.

- Namazov, Gara; *Âşığın Sazı ve Sözü*. Bakü: Yazıcı, 1980.
- Namazov, Gara; *Azerbaycan Âşığı Seneti*. Bakü: Yazıcı, 1984.
- Namazov, Gara; *Halg Gehremanının Şöhreti*. Bakü: Orhan, 2005.
- Nebiyev, Azad; *Azerbaycan Âşığı Mektepleri*. Bakü: Nurlan, 2004.
- Nebiyev, Azad; *Azerbaycan Dastanları*. Bakü: Gençlik, 1977.
- Nebiyev, Azad; *Azerbaycan Halg Edebiyatı*. Bakü: Elm Neşriyat, 2006.
- Nebiyev, Azad; *Gaçag Nebi*. Bakü: Turan, 2001.
- Oğuz, Öcal; *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Orucoğlu, Hüseyinbala; *Düşman Gardaşlar, Poema*. Bakü: Şirvanneşr, 2003.
- Reichl, Karl; *Türk Boylarının Destanları*. Çeviren: Metin Ekici. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Rüstemzade, Rüstem; *Âşığı Revayetleri*. Bakü: Gençlik, 1988.
- Rüstemzade, Rüstem; *Azerbaycan Tarihi Gehremanlık Dastanları*. Gence: Azerbaycan Respublikası Metbuat ve İnformasiya Nazerliğı Yayını, 1998.
- Rüstemzade, Rüstem; *El Gehremanları Halg Edebiyatında*. Bakü: Gençlik, 1984.
- Rüstemzade, Rüstem; *Koroglu Neveleri*. Bakü: Azərneşr, 1967.
- Rüstemzade, Rüstem; *Koroglu Neveleri*. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006.
- Rüstemzade, Rüstem; *Yeddi Dastan*. Bakü: Azərneşr 1989.
- Sakaoğlu, Saim. *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı, MİFAD Yayınları, 1980.
- Saray, Mehmet; *Azerbaycan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Nesil Matbaacılık, 1993.
- Savadov, Calal; *Boz Atın Belinde Gaçag Nebi*. Bakü: Gençlik, 1958.
- Savadov, Calal; *Boz Atın Belinde Gaçag Nebi*. Bakü: Uşaqgənənəşr, 1958.
- Savadov, Calal; *Boz Atın Belinde*. Bakü: Azərneşr, 1944.
- Sedunedyan, Sirus. *Kaçak Kerem (Kafkas'ta 12 Yıllık Kaçakçılık Hayatından Hatıralar)*. Tahran: İran Milli Kütüphanesi Yayını, 2001.
- Semimi, Tacir; *Âşık İsgender Ağbabalı, Ayırdılar Ağbaba'dan, I. Kitap*. Bakü: Ozan, 1998.
- Tahirov, E. H.; *Gaçag Nebi*. Bakü: Azerbaycan Sovet Yazıçılar İttifakı Neşri, 1938.
- Tehmasib, M. H.; *Azerbaycan Halg Dastanları (Orta Esrlər)*. Bakü: ELM Neşriyatı, 1972.

- Tehmasib, M. H.; *Azerbaycan Halgının Gehremanlıg Eposu*. Bakü: Eaazf Neşriyatı, 1941.
- Türkmen, Fikret; *Âşık Garip Hikâyesi (İnceleme-Metin)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Türkmen, Fikret; *Sahada Folklor Derleme Teknikleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992-1993.
- Veliyev, Vagif; *Azerbaycan Folkloru*. Bakü: Maarif Neşriyyatı, 1985.
- Veliyev, Vagif; *Azerbaycan Gehremanlıg Dastanları*. Bakü: S. M. Kirov adına Azerbaycan Dövlət Universitetinin Neşri, 1980.
- Veliyev, Vagif; *Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı*. Bakü: Azerbalcan Dövlət Universiteti Neşriyyatı, 1970.

MAKALELER, BİLDİRİLER, KİTAP BÖLÜMLERİ VE GAZETE YAZILARI

- Ahundov, Ehliman; “*Halg Gehremanı Gaçag Nebi*”. Azerbaycan Gençleri Gazetesi, S.104 (7224), 1966.
- Akman, Eyüp; “*Günümüz Azerbaycan Edebiyatında Yaşayan Âşıklar Üzerine Bazı Tespitler*”. Milli Folklor, S.53, 2002.
- Aslan, Memmed; “*Gaçag Kerem’i Tanımag İsteyirsinizse*”. Bakü Gazetesi, 1987.
- Aslan, Nubar; “*Kerem Gayası*”. Veten Sesi Dergisi, 1991.
- Bayrak, Mehmet; “*Eşkıyalık ve Türküleri*”. Folklor Edebiyat, S.27, Aralık 1994.
- Düzgün, Dilaver; “*Âşık Edebiyatı*”. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004.
- Ekici, Metin; “*Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler*”. Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Ekici, Metin; “*Araştırma Yöntemleri*”. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Editör: M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2004.
- Ekici, Metin; “*Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri*”. Yayına Hazırlayanlar: Alev Kâhya-Birgül- Aysu Şimşek-Canpolat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Ekici, Metin; “*Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II*”. Milli Folklor, S. 54, 2002.
- Ekici, Metin; “*Halk Bilimi Çalışmalarında Metin, Doku, Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi*”. Milli Folklor. S.39,
- Ekici, Metin; “*Kafkaslar, Anadolu ve Balkanlarda Kaçak, Efe ve Haiduk Hikâyelerinin Yapısal Bir İncelemesi*”. 17. Balkan Folklor Kongresi. 6-10 Ekim 2008, Ohrid-Makedonya.

- Eliyev, Eli; “*Gaçag Nebi*”. Azerbaycan Dergisi, 1958.
- Eliyeva, Leyla; “*Aşığ Hüseyin’in “Gaçag Kerem” Dastanı*”. Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler (9. kitap). Bakü: Seda Neşriyyatı, 2000.
- Eliyeva, Leyla; “*Gaçag Kerem Haggında Hegigetler ve Revayetler*”. Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tedgigler (8. kitap). Bakü: Seda Neşriyyatı, 1999.
- Helilov, Gulu; “*Gaçag Kerem*”. Ulduz Dergisi, S.2, 1988.
- Hesenzade, Tahire; “*Gaçag Kerem, Anadan Olmasının 140 İlliği*”, Azerbaycan Gazetesi, No:273 (2685) S. 6, 2000.
- Hobsbawm, Eric J.; “*Soylu Soyguncu*”. Çeviren: Orhan Akalın, Necdet Hasgöl. Folklor Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.60, 1990.
- Hobsbawm, Eric J.; “*Haiduklar*”. Çeviren: Orhan Akalın, Necdet Hasgöl. Folklor Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.61, 1992.
- Hobsbawm, Eric J.; “*İntikamcılar*”. Çeviren: Orhan Akalın, Necdet Hasgöl. Folklor Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.60, 1990.
- Hobsbawm, Eric J.; “*Kimler Eşkıya Olur?*”. Çeviren: Orhan Akalın, Ali Kerem Saysel. Folklor Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.59, 1990.
- Hobsbawm, Eric J.; “*Toplumsal Eşkıyalık Nedir?*”. Çevirenler: Orhan Akalın, Ali Kerem Saysel. Folklor Doğru, Dans-Müzik-Kültür-Çeviri-Araştırma Dergisi. S.59, 1990.
- Honko, Lauri; “*Halk Anlatısı Araştırma Metodları, Bu Metodların Durumu ve Geleceği*”. Çeviren: İsmail Gökem. Milli Folklor, S.45, 2000.
- Hüseynzade, Hüseyin; “*Gülnaz Nenenin Bayatıları*”. Ulduz (Yıldız) Dergisi, S.108, 1975.
- Makas, Zeynelabdin; “*Gaçag Nebi’nin Türkiye Varyantı*”, Azerbaycan Türkçesine Aktaran: Hüseyin Sadıgov, Edebiyat ve İncesanat Gazetesi, S. 30 (2425), 1990.
- Mehdi, Hüseyin; “*Kerem Efsanesi*”. Azerbaycan Dergisi, 1959.
- Nebiyev, Azad; “*Milli Eposda Gehremanlık*”. Edebiyat ve İncesanat Gazetesi, 1985.
- Oğuz, Öcal; “*Batı Sahası Aşık Edebiyatı*”. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. C.3. 2003.
- Oğuz, Öcal; “*Türk Dünyası Folklorunda Yeni Yöntem Arayışları*”. Milli Folklor, S.33, 1997.
- Refik, Selim; “*Azeri Halk Edebiyatında ‘Deli Alı’ Destanı*”. Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi. C.3, 1934.
- Rüstemzade, Rüstem. “*Maksim Gorki ve Gaçag Kerem*”. Azerbaycan Dergisi, 1964.

Savadov, Calal; “*Boz Atın Belinde Gaçag Nebi*”. Azerbaycan Gençleri, S.41-42, 1967.

Şimşek, Esmâ; “*Kaçak Nebi Hikâyesindeki Motiflerin Diğer Halk Hikâyeleri ile Benzerlikleri*”. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, S.267, 1989.

Türkmen, Fikret; “*Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri*”. Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri. İzmir: Akademi Kitabevi, 1992.

TEZLER

Bayrak, Şaban; *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Eşkıyalık Olayları*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, 1998 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Fedakar, Selami; *Özbek Destan Geleneği ve Rüstem Han Destanı*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Geniyev, Seyfettin Hemze oğlu; *Azerbaycan Folklorunda Regional Özüne Mahsusluğu: Şirvan Folklor Muhiti*. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Milli İlimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, 2002 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Guliyev, Rasim; *Rusya’nın Kuzey Azerbaycan’ı İşgali ve İzlediği Siyaset (XIX. Yüzyılın İlk Yarısı)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2002 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Köse, Nerin. Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Memmedova, Tinatin İsabalı kızı; *Borçalı Âşık Muhiti*. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Milli İlimler Akademisi Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, 2002 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Öcal, Turgut; *Iğdır Folkloru ve Etnoğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1970 (Yayımlanmamış Lisans Bitirme Tezi).

Rızayeva, Vefa; *XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan’da Toprak Mülkiyeti*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı 2000 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şimşek, Esmâ; *Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1986 (Yayımlanmamış Lisans Bitirmez Tezi).

Turhan, Sibel; *Azerbaycan Sahası Kaçak Anlatımları*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999 (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi).

SÖZLÜKLER

Akdoğan, Yaşar; Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük. İstanbul: Beşir Kitabevi, 1999.

Altaylı, Seyfettin; Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü. Ankara, 2005.

Altaylı, Seyfettin; Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.

ELEKTRONİK SÖZLÜKLER

<http://www.azerice.da.ru/> (Erişim Tarihi: 2006-2008)

<http://www.luget.net> (Erişim Tarihi: 2006-2008)

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://teatr.forumlari.net/azerbaycan-yazicilari-f156/ismayil-sixli-t281.html>
(Erişim Tarihi: 17.07.2008).

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı
Türk Halk Bilimi Bilim Dalı**

**AZERBAYCAN KAÇAK HİKÂYELERİ
(İNCELEME-METİN)**

II. CİLT

DOKTORA TEZİ

Sevtap YAZAR

Danışman : Prof. Dr. Metin EKİCİ

İZMİR-2008

METİNLER *

1. SEMED AĞA **

Size nereden haber vereyim? Borçalı bölgesinin Gasımlı köyünden. Borçalı’da o sırada bir valilik vardır. Başlangıcı Başkeçid, sonu Sınıhköprü, bir yanı Calaloğlu, şimdi Stepanavan diyorlar, bir yanı Garayazı, bir yanı Garaçöp olan alana Borçalı derler.

Nigalay zamanında Borçalı’nın Gasımlı köyünde bir Semed Ağa, Gasımov Semed Ağa Deşdemir oğlu, yaşar. Nigalay, onu 12 yıllığına sürgüne gönderir.

Neden gönderir? Çünkü o bir generali kılıçla öldürür. Onlar Ala Kol denen, bizlerde Oy Kalesi denen bir yerde sofra açıp yemek yerler. Onların ortasında bu generalin köpeği de durur. General, sofranın bir köşesinde bu köpeği oturtur. Semed Ağa, generali “biz burada yemek yiyoruz, sen köpeğine ne kadar da çok değer veriyorsun ki ona bizimle birlikte yemek yediriyorsun” der. Bunu söyledikten sonra da kılıcını çekip köpeğin başını keser. Semed Ağa’nın bu hareketi, generalin çok gücüne gider, ona bir iki ağır söz söyler. Bu ağır sözler karşısında Semed Ağa, bir kılıç da generalin başına vurur ve generalin başı söylene söylene yere düşer. Bunun için de o, ayağında pranga, kollarında kelepçeyle geçecek olan on iki yıllık sürgün cezasına çarptırılır. Ancak o, hapis kaldığı sürece kendisine yiğit arkadaşlar edinir. Onlar söz birliği edip prangaları kırarlar, Sibirya’dan kaçarlar. Etrafta ne kadar deli dolu, başına gelenler yüzünden kaçak düşmüş yiğit genç varsa onun yanına toplanır, birlikte kaçaklık ederler. Sonunda onun başındaki kaçakların sayısı on sekizi bulur. Bu kaçaklardan başta Semed Ağa olmak üzere Avdallı Kor İsmeyil, Mahmud oğlu, Çoyuşun oğlu, Mehralı adlı yiğitler ün yaparlar.

Nigalay’a, Gasımov Semed Ağa’nın kaçtığını haber verirler. Sibirya askeri denen yüz elli, ikiyüz atlı asker onların peşine düşüp onları yakalamak isterler. Onlar askerleri öldürürler; kendilerine bir şey olmaz.

Sonbaharın son ayları gelir, kar neredeyse yağdı yağacak vaziyettedir. Semed Ağa, arkadaşlarına orada kendilerini rahat bırakmayacaklarını, casusların onların yerlerini öğrenip hükümete bildireceğini; bu yüzden Türkiye’ye geçmeyi uygun gördüğünü söyler. En azından

* Metinler, Türkiye Türkçesine aktarılırken şiirlerin ölçü ve kafiye özelliklerinin bozulmaması için Azerbaycan Türkçesine ait bazı sözcüklerin söyleyiş özellikleri korunmuştur. Bu tarz kullanımı olan sözcükler metnin sonundaki sözlük kısmına eklenmiştir.

** Bu metin toplayıcısı olan Elhan Memmedli’nin özel arşivinden temin edilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

orada yine Türklerin içinde olacaklarını ve onlara Türklerin zarar vermeyeceklerini, yazın da başka bir çare bulacağını söyler. Onlar, yükte hafif pahada ağır neleri varsa atlarına yükleyip Türkiye'ye geçerler, Türkiye'nin Çıldır bölgesinin Çamdıra denen bir köyünde Babakişi adında bir adama misafir olurlar. O, oda sahibidir. Bir yere gidileceğinde, âşıklar anlatım yapacaklarında, meclis düzenleneceği zaman onun evinde toplanırlarmış. Onlarda bir misafir gelince sabah kahvaltısının bir kişinin, öğle yemeğinin başka birinin, akşam yemeğinin de bir başkasının evinde yenmesi gerekirmiş. Ancak gelen misafirlerin yatıp kaldıkları yer mutlaka Babakişi'nin evi olurmuş. Çamdıra'da otuz ev vardır. Bu şekilde otuz ev halkı, gelen misafirleri sırayla ağırlarmış.

Semed Ağalar gelince ihtiyarlar bir araya gelip düşünürler, gelenin Borçalı Semed Ağa olması onları endişelendirir. Çünkü öyle misafirler vardır ki ona bir tavuk kesince yeter; ama bir de öyle misafirler vardır ki onlara da koç kesmek, kuzu pilavı yapmak gerekir, onunla da baş edilmez.

-Peki, ne yapalım?

Derler:

-Bizde Semed Ağaları dokuz ay boyunca misafir edecek güç yok ki, ona durumumuzu anlatıp, “her yeri kar kaplayınca, ne yapacaksan yap başının çaresine bak” diyelim.

-Ona böyle bir şey söylenir mi?

-Neden söylenmesin?

Babakişi'ye, “meclisin ve köyün reisi sensin, bunu ona sen söylemelisin” derler.

Der:

-Ağa, sana bir söz söyleyebilir miyim?

Der:

-Söyle, neden söyleyemeyesin?

Der:

-Ağa, bizim burada dokuz ay boyunca kış olur. Dokuz ay boyunca hayvanlarımız bile içeride su içerler. Dışarıya çıkmak mümkün olmaz, o denli kar yağar. Siz on sekiz atlı on sekiz ardamsınız. On sekiz at günde otuz altı çanak arpa tüketir. Sen de peynir ekmek yiyecek bir misafir değilsin, üç öğünde de senin önüne koymak için koç etini, kuzu pilavını nereden bulalım? Etrafı kar kaplayınca başının çaresine bak.

Der:

-Bir kuş gelir bir budağa siner, yani biz Nigalay'ın elinden kaçtık burada saklanmaya geldik. Peki; siz de kovarsanız biz nereye gidelim? Bizler her ne kadar yiğit olsak da gurbette kederli oluruz.

Der:

-Sen sağ ol, adın dünyaya yayılmış. Her yerde “Semed Ağa oraya gitti”, “Semed Ağa buraya gitti” der dururlar. Bu taraflarda da Ağrı Dağı'nın arkasında Çalali denen bir adam var, ne İran'a ne Osmanlı'ya ne de Rusya'ya vergi vermiyor. Git onun varını yoğunu al getir, sen de ben de yiyelim.

-Öyle mi?

-Evet.

-Arkadaşlar, atları eğerleyin. Siz de bize bir rehber verin.

Rehber der:

-Ben de rehberinizim.

On dokuz atlı olurlar. O gün akşamdan sabaha kadar at sürerler. Hava aydınlanır aydınlanmaz Çalali'nin topraklarına varırlar. Semed Ağa, gözünü arkadaşlarına çevirip der:

-Arkadaşlar, sığır çobanını, buzağı çobanına, buzağı çobanını, koyun çobanına, koyun çobanını at bakıcısına, at bakıcısını danacıya öyle bir katarsınız ki bir tırnak bile kalmasın.

Büyükbaş hayvanları, sığırları ve koyunları yola katarlar. Ancak oradan bir kasabaya geçerler. O kasabadakileri de kılıçtan geçirir, onların mallarını ve mülklerini de hurçlarına doldururlar. Onların sabahtan akşama kadar çalıp çırtıklarını söylerler.

Çalali, köye bir ejderha geldiğini sanır, nerede gizleneceğini bilemez. Semed Ağa, “arkadaşlar, ortalıkta başka kimse görünmüyor, hurçlarımızı doldurduk, hayvanları yola koştuk, buraları büyük bölgeler, bizim grubumuz ise küçük, birden bu insanların dağlardaki, derelerdeki yakınlarına haber ulaşır ve gelip bizi harap ederler, gelin dönelim” der.

Atlarının başlarını çevirirler. Büyük bir varlık seli içinde Çamdıra'ya gelirler. Semed Ağa, getirdiklerini; babası Daşdemir'in malıymış gibi liste tutar, kimin ineği yoksa ona inek, kimin atı yoksa ona at, kimin öküzü yoksa ona öküz, kimin koyunu yoksa ona koyun şeklinde dağıtır. Kalanı için ise bir sığır çobanı, bir de otlatmak için koyun çobanı tutar.

Der:

-Babakişi.

Der:

-Evet.

Der:

Bu kadar zenginlik bize yeter mi?

Der:

-Allah büyüktür, yedi yıl yeter.

Der:

-Sen ne söylediyse ben yerine getirdim, şimdi de ben söyleyeceğim, sen yerine getireceksin.

-Allah büyüktür, ne söylersen söyle yapmaya hazırım.

Der:

-Bize koç kesip yemek pişirecek dört yiğit aşçı istiyorum.

Der:

-Bu tamam, başka ne istiyorsun?

-Dört tane yufka açıp duracak kadın istiyorum.

Der:

-Bu da baş üstüne, başka ne istiyorsun?

-Semaverde sürekli çay yapmaları için dört tane daha kadın istiyorum.

-Bu da tamam, başka?

Onlar Çalalı'nın hayvanlarının her gün bir tanesi yerine beşini kesip yerler.

Semed Ağa, Babakişi'ye der:

-Dokuz ay süren kış boyunca hiç dışarıya çıkmaz mısınız?

Der:

-Öyle kar yağar ki, dışarıya çıkmak mümkün olmaz.

Der:

-Ben Borçalı Semed Ağa'yım, keyfime düşkün bir adamım, her zaman yanımda özel kıyafetli bir âşık bulundururum. Benim bu dokuz ay kış boyunca tavşan bağı gibi bağrım çatlar, katlanamam. Bana keyfimi yerine getirmesi için bir âşık bulmalısın.

Babakişi der:

-Allah büyüktür, derler. Ancak ağa, ben şimdi sözü nar tanesi gibi söyleyip insanın avucuna koyacak olan Borçalı âşığını nereden bulayım sana. Bizim buralardaki adamlardan ne molla ne yanşak olur, sen onlardan bir şey dinlemek istemezsin.

Der:

-Ben bilmem, bana ya kendiliğinden şiir söyleme kabiliyetine sahip bir molla ya da bir yanşak-âşık bulacaksın.

Babakişi der:

-Sadece Çıldır'ın Suhara köyünde yaşayan bir Âşık Şenlik var, belki o senin derdinin ilacı olur. O hakk aşığıdır, kendiliğinden şiir söyleme kabiliyeti de vardır.

Der:

-İşte, bana da öyle bir âşık lazım. İşe yaramayacak eften püften âşığı ne yapayım.

Babakişi der:

-Onu getirtebilersen kendin getirtebilirsin. Semed Ağa, alıp Âşık Şenliğe onun yolunu beklediğini yazar ve ondan mektubunu alır almaz yanına gelmesini ister. O, Babakişi'ye oraları tanıyan bir adam bulmasını, onu kendi atı ile göndereceğini söyler. Şahmar'ı eğerletir. Şahmar onun atıdır, at tam yirmi yedi yıl Semed Ağa ile birlikte Nigalay'ın kaçağı olur. At önceleri karayken sonraları gök rengini sonra da boz rengini alır. Şahmar, kara taşın üzerine gitse boş dönemeyecek kadar hızlı bir attır. Çamdıra ile Suhara'nın arası iki ağaç mesafesinde bir yoldur. Yani bu 6 km yapar. Her ağaç, 3 km. sayılır.

Elçi, Suhara'ya varır. Suhara'nın alt kısmında Çıldır Gölü neden büyük bir göl, gölün kenarında da büyük bir köy vardır. Çeşmeler de akıp göle dökülmektedir. Kayalık bir yerde kürklü adamlar, nurani bir hoca, Âşık Şenlik oturmuş sohbet edip hocaya kulak asarlar.

Atla gelen adam meclise selam verir, onun selamını alırlar.

-Misafir, hoş geldin.

-Oğul ne istiyorsun?

Der:

-Âşık Şenlik kim?

-O, derler.

-Âşık Şenlik, bu mektup sana, deyip mektubu Âşık Şenlik'e verir.

Âşık Şenlik okuma yazma bilmez. Mektubu okuması için hocaya verir.

Hoca dizinin üzerine koyup okumak ister, ancak belki de orada okunacak bir şey olmadığını düşünür ve gizli bir yere geçip mektubu okumaya başlar. O, mektubu eşkıyaların yazdığını görür. Çünkü Türkler, kaçağa eşkıya derler. Âşık Şenlik, mektubun içeriğini öğrenir, hocaya da mektubu herkesin içinde okumamakla iyi ettiğini söyler. Hocaya gidip gitmemesi konusunda fikrini sorar. Hoca, “neden gitmeyeceksin ki, öyle adamların sözlerini çiğnemek olmaz” der.

Şenlik der:

-Ben gidip onlara cümbüş yapsam, devletin paşası işitip de derime saman doldurup kurşunları boğazıma dizmez mi?

Hoca der:

-Öyle yiğitler için senin gibi bir âşık ölürse ne olur yani âşıklar mı azalır?

Hoca, onu “sen git, ben de arkandan geleceğim” deyip cesaretlendirir. Şenlik; akşam sazını alıp, derelerden tepelerden gidip Çamdıra’ya, Babakişi’nin evine varır. Herkes, kendi keyfinde neşesinde yiyip içmektedir. Bedava yemeğe kim gelmez ki, Çalali’den talan edilenleri, kendi babalarının malı gibi ortaklaşa yiyip içerler.

Babakişi, köy halkına çok güvenir; ancak yine de tedbiri elden bırakmaz. O, hayvan barınağının tepesine yaz gelinceye kadar etrafı kolaçan etmesi için bir nöbetçi koyar.

Casuslar, ne tükenmiştir ne de tükenecektir. Biri ölse yerine beş tanesi biter. Bir hırsız, sabah akşam koyunun başını, ayağını toplayıp götürür.

Bu hırsız, bir gün şapkasını önüne koyup kendi kendine şapkası ile konuşur. Der:

-Ben her zaman baş, ayak mı yiyeceğim?

Kendi kendine cevap verir:

-Başka ne yiyebilirsin ki?

Der:

-Bu taraflarda Zurzuna’da Kadı Efendi yüz kadar askerlik bir birlik kurmuş. Semed Ağa’nın Çalali’nin mallarını çalıp getirdiğini biliyorsun. Git, onlara haber ver, gelip bunları öldürsünler, o çalınan malları da alsınlar, bir kısmını da sana versinler.

Eteğini beline toplar ve gece Zurzuna’ya gitmeye başlar. Çamdıra ile Zurzuna’nın arası altı ağaç kadar bir mesafedir. Yani, 18 verst bile değildir. Nöbetçiler onu yakalayıp kim olduğunu sorarlar. O da “kadı efendiye anlatacaklarım var” der.

-Kadı Efendi uyuyor, onu uyandıramayız.

Der:

-Uyandırırsanız uyandırın, uyandırmazsanız da sabahı beklerim.

Onun çok güzel konuştuğunu görünce İstanbul'dan gelebileceğini düşünüp Kadı Efendi'nin kapısını çalarlar. Kadı Efendi kalkar:

-Oğlum ne oldu, bir haber mi var?

-Dışarıda bir adam seni bekliyor.

-Bırakın gelsin.

Adamı, üzerini arayıp içeri bırakırlar. Semed Ağa'nın yaptıklarını Kadı Efendi de duymuştur.

Der:

-Bana dokunmayan kurt yüz yaşasın. Semed Ağa bana zarar vermedi, Çalalı'nın de bana bir hayrı olmadı. Hırsızın malı, yiğide helaldir. Çalalı'nın hiçbir zaman helal kazıncı olduğunu görmedim ki, varlığının hepsi hırsızlıkla birikmiş. Bu yüzden Semed Ağa onları çalmakla iyi yapmış. Bir de kendi Türk kardeşim, Müslüman nasıl olsa bırak keyfini sürsün.

Casus, öne doğru gelip selam vererek der:

-Allah büyüktür, Kadı Efendi, Borçalı Semed Ağa'nın yaptıklarını duymamış olamazsın. Çalalı'nın malını çalıp, Çamdıra'ya Babakişi'nin evine getirip vur patlasın çal oynasın yapan yarın ne sana ne de devletin paşasına baş eğer. O kendi kendine bir kral gibi hareket ediyor.

Kadı Efendi içinden der:

-Hınzır oğlu, sanki ben Semed Ağa'nın ne yaptığını bilmiyordum.

Kadı Efendi, sadece bu adamın bunları söylediğini bilse onun üstesinden gelirdi. Ancak birkaç kişinin de İstanbul'a gitmiş olabileceğini düşünür ve askerlere komut verir. Elbiselerini giyinir, dışarı çıkar, sanki püsküllü fesli askerler akşamandır atlarının yanında hazırda bekler gibidirler. Süvariler, atlarına binip yola çıkarlar. Casus onların yanlarından ayrılmaz. Aslında Kadı Efendi askerlere başka bir emir vermek ister, ama onun yanında vermek istemez, askerlerini de öldürtmek istemez.

Kadı, casusa der:

-Oğlum, Çamdıra'ya vardık. Eşkıyaların sağı solu belli olmaz, bir de bakırsın ki başka yere gitmişlerdir. Git, gör bakalım halen buradalar mı?

Casus, yanından ayrılınca Kadı Efendi askerlere:

-Oğlum, ne olursa olsun Çalali bize vergi felan vermez. Semed Ağa'nın Çalali'nin mallarını çalıp getirmesi bizi ilgilendirmez, bunun için kavga edip onlardan kimseyi vürmayın. Yol verin nereye isterlerse gitsinler. Ben o casusun yanında esip coşarsam da siz bakmayın, burada söylediklerimi aklınızdan çıkarmayın.

-Allah büyüktür, emredersin.

Casusu çağırır:

-Oğul, ne oldu?

-Allah büyüktür Kadı Efendi. Semed Ağa'nın dirseğinin altında yer yastığı, başının altında yün yastık, akşam hangi tarafının üzerine uzandıysa aynen öyle duruyor. Yanşak da cümbüş yapıyor.

-Anasını sattığının Semed Ağası, aklın ayağını kıpırdatınca kaçan koyun sürüsü gibi Çar askerlerine mi gitti? Benim püsküllü fesli düzenli ordumun yapacaklarını sen bilmiyorsun.

Emir verir, kaçakların etrafını keserler. Yüz asker, onların dört bir yanını yüzük taşı gibi çevirmekteyken casus da onların kaçakları bir tanesi bile kalmayacak şekilde öldüreceklerini düşünür.

Semed Ağaların, hiçbir şeyden haberleri yoktur, kendi keyiflerinde yer içerler, âşık da anlatır.

Neyse, hayvan barınağının üzerinde nöbet bekleyen kişi atların sesini duyar. Bakınca dört taraflarını Osmanlı Devleti'nin düzenli ordusunun sardığını görür. Hemen koşarak içeri girer:

-Âşık Şenlik, kusura bakma, biraz dur.

Yüzünü Semed Ağa'ya çevirip der:

-Ağa, bir şey söyleyebilir miyim?

Semed Ağa der:

-İzin veriyorum, söyle.

-Ağa, düzenli askeri birlikler dört tarafımızı kesmişler.

Haşiye: Âşık Şenlik bizlere çok çalışır (yani Borçalı'ya) onu gören adamlar, onun meclislerinde bulunanlar halen yaşıyorlar. Âşık Şenlik bize düğünde anlatır:

-Semed Ağa, uzandığı yerden kalkmadı. Bu haberi hiç önemsemedi. Ama İsmayıl, onun arkadaşı Kor İsmayıl oturduğu tahttan kuş gibi sıçradı ve elini silahına götürmesi bir oldu.

-Hey İsmayıl ne yapıyorsun?

-Ağa ne dediğini duymuyor musun?

-Ne diyor ki, büyük şalvarlılar soğğun altında sabaha kadar kalıp ölürlər. Meclisi dağıtma, beri gel, yerinde rahatça otur.

İsmayıl gelip yerine oturur. Ama meclis dağılır. Köylüler nereye kaçıp gizlenir kimse bilmez. Ev sahibi de kaçır. On sekiz kaçak ve Âşık Şenlik baş başa kalırlar. Tan yeri ağırır. Adamlar, “aşcının kazanını getirin” derler.

-Yemek vakti mi dışarıya çıkalım mı?

Semed Ağa der:

-Öleceksek de tok ölelim aç neden ölelim ki, getirin yiyelim.

O, önceleri bir kap yemek yiyorsa, şimdi iki kap yer, bıyıklarını eşeleyerek der:

-Arkadaşlar, şimdi atları eğerleyin.

Osmanlı’da on sekiz evin hepsi bir höyüğe çıkar. Alçak evler yapılmıştır, atlar da evlerin yanında durur. Atları eğerlerler. Der:

-Arkadaşlar, yiyecek hurçlarımızı da alın.

Derler:

-Ağa, biz buradan sağ salım çıkmayacak mıyız ki, sen bize yiyecek götürtüyorsun. Gündüz oldu.

Der:

-İşinize bakın, ölen ölsün, kalan yine yemek isteyecek, hepimizi öldürmeyecekler ya, korkmayın Şahmar’ı süreceğim arkasından turna katarı gibi gelin. Çok dağılmayın çok kayıp veririz. Kaçağa kaç demişler, kaçır canınızı kurtarmaya bakın.

İsmayıl öne çıkıp der:

-Ağa, bir şey diyebilir miyim?

Der:

-Söyle.

-Ağa, senin çok ekmeğini yedik, çok arkadaşlık ettik, bu ayrılık kıyamete kadar da sürebilir, hakkını helal et.

Semed Ağa, bu sözlerden etkilenererek der:

-İsmayıl, Sibiryâ askerleriyle mücadele etmeden önce bana böyle söylememiştin.

Der:

-Onları göze almıştım, ancak bunlardan biraz çekiniyorum. Senden bir de ricam var.

-Nedir?

-İzin ver, öne ben çıkayım, önce beni vursunlar, senin ölümüne ben şahit olmayayım.

Der:

-Hiç olur mu, sizin lideriniz benim, öne başka bir adam sürersem, düşmanlar “korkusundan öne başka bir adam sürdü” diyecekler.

Der:

-Baban Daşdemir’in başı için ant ver önce ben çıkayım.

Der:

-İsmayıl, izin verdim, ancak sizden bir şey rica edeceğim. Bırakın kanımız burada dökülsün ama bir daha Nigalay’ın askerlerini görmeyelim, bu yüzden bir tane bile askeri vurmayın.

-Kurşunu boşa mı atalım?

Der:

-Boşa atıp aradan kaçmaya çalışın.

-Başüstüne, emrin emirdir.

-Âşık Şenlik.

Der:

-Evet.

-Bağışla, acele oldu, eğer sağ salim kurtulursak seni Borçalı’ya getirtirim, Nigalay’ın elinden kurtulabilirsem seni dünya malına boğarım. Şu anda sağ cebimden ne çıkarsa senindir.

Elini ceketinin cebine atar, cebinden yirmi beş tümen altın para çıkar.

Dedim:

-Kadı Efendi beni öldürmezse bu ölene kadar bana yeter.

-Korkma, bu gece buralardayım. Kadı Efendi’ye “beni buraya Semed Ağa getirtti ve gitti” de. Eğer başından tek bir saç bile eksilirse gidip Kadı Efendi’nin başını kesip Borçalı’ya götürürüm.

İsmayıl önce çıkar, bir nara atar, (onun narasının sesi 6. km. öteye gidermiş) ortalık kıyamet yerine döner, tavanlardan topraklar dökülür. Mücadele başlar, atlıların geri kalanı evin arkasında durur. Diğer taraftan çıkıp gitmek için acele ederler, sanki havadan yağanlar onlara kurşun değilmiş gibi gelir.

Hepsi turna katarı gibi kaçarlar. Ama Âşık Şenlik'e mücadele kesilince ön tarafta bir dağ vardır Benövşe Dağ derler, o dağa kaçımız ölüp kaçımız kalacağınız diye bak ve aklında tut derler.

Mücadele başlar, nasıl başladığı görülmeye değer. Onlar atlarının arkasına bakmadan kurtulurlar.

Şenlik der:

-Bahçeye çıktım. Eğer yaralı kimse varsa içeriye götüreyim dedim.

Bir müddet sonra mücadele kesilir.

Der:

-Baktım ki mücadeleye ara verdiler, bahçeye çıkıp der:

-On sekizi de Benövşe Dağı'na vardılar. Turna katarı gibi dağın tepesine çıktılar. Hepsi sıkı durdu, Semed Ağa, Şahmar'ı saldı, atın yedi oyununu yani kılıç çekmişken atın elinde hazır ol vaziyetinde durmak, boğazından dolanmak, karnından dolanmak, Abbasi döküp teker teker toplamak, gibi işleri yapar. Yedi oyunu tamamladıktan sonra hepsine emir verir ve üzengide ayakları üzerinde dururlar. Şapkalarını kılıçlarına geçirerek üç defa başlarını eğler. Bana baş eğdiklerini sandım, bir de baktım ki Kadı Efendi elini beline koymuş, onları seyrediyor. Meğer Kadı Efendi'ye ne iyi oldu da bizi öldürmedi diye baş eğiyorlarmış. Dağı aştılar, der. Kendi kendine “kaledense kalecik iyidir, kaçakçılıktan da ölüm iyidir, yeni yuvanızı kurmuştunuz önümüzde de düşman gibi kara kış var, sizin sonunuz ne olacak” diye düşünür.

Biraz öylece düşündüm kaldım. Ancak bir taraftan da böyle yiğitleri öldürmedikleri ne de iyi oldu diye sevindim. Geri gelip kocası dövmüş kötü kadınlar gibi duvarın dibinde oturdum. O sırada büyük şalvarlılardan ikisinin içeri girdiğini gördüm.

-Hanın sahibi sen misin?

-Hayır, efendim.

Birden biri beni tanıdı, sazımı gördü.

-Saz senin mi?

Evet, efendim benim.

-Eşkılara cümbüş yapan yanşak sen misin?

-Evet efendim benim.

Birisinin kolunu tuttuğunu birisinin bağıladığını söyler.

-Git, Kadı Efendiye sor bakalım buna kaç sopa vuralım.

Onların da sopalarını biliyorum der, iki tanesini vursalar üçüncüsünde ölürüm. Bu sırada Kadı Efendi omzunda apolet, tanıdım Huzur Paşa'ydı, içeri girince yüzünü askerlere tutup der:

-Bu kim, ev sahibi mi?

-Hayır, efendim, bu eşkıyalara cümbüş yapan yanşak.

-Akılsızlar, eşkıyaların yanında olan yanşağın koluna ip bağlanır mı, onun kollarını hemen çözün.

-Allah yardımcın olsun, beni bunlardan kurtar.

Kollarımı açtılar, benimle tatlı tatlı sohbet ettiler, canımı alsa da bu adam alsın dedim.

-Sen nasıl oldu da buraya geldin?

-Allah büyüktür, Kadı Efendi, Semed Ağa emir verdi, beni buraya getirdi.

-Onların nasıl yiğitler olduğunu bana söyler misin?

-Kadı Efendi eğer izin verirsen sazımla söyleyeyim.

Sazını alır onun akordunu yapar, başlar bakalım burada ne der?

Kadı Efendi içinden “ben onların yiğitliğini gördüm, benim korkumdan onları kötülerse bunun boynuna bir kılıç vuracağım” der.

Âşık Şenlik de içinden “böyle yiğitlerin yolunda beni öldürseler de ben onların kötü yönlerini söylemeyeceğim” der; alır bakılım burada “Köroğlu Bozuğu” adlı hava ile ne der:

Semed Beynen İsmayılın ününe vardım,

Bu diyarı gez geze, efendim.

Semed Bey namında bir vezir gördüm,

Vasfını çıkardım saza, efendim.

-Sadece Semed Bey ve İsmayıl mı var, başka yiğitleri yok mu?

Mahmud oğlu dediğin bir etten kale,
Mehrali benziyor Ürستم-zala.
İsmayıl bcc vermez yedi krala,
Ne düşmüşsün onlarla bese, efendim.

-Onların lideri kim?

-Efendim, dinle söyleyeyim:

Semed Bey'di neydi, onların başı,
Çoyuşun oğluydu, şahların alıcı kuşu,
Yanında var idi çok yiğit yoldaşı,
Onları da Köroğlu'na say efendim.

-Söyle bakalım onlar düşmanların mı yoksa hükümetin mi elinden kaçak düşmüşler?

-Hayır, efendim.

Onları gönderdiler Sibir yerine,
Yüz bin bela geldi onun serine,
Fermansız han oldu, kılıç zoruna,
Hükm eyliyor divan kese, efendim.

-Oğul, söyle bakalım onların yiğitlikleri sadece Rus topraklarında mı biliniyor, başka yerde de biliniyor mu?

Çünkü Semed Ağa, İran'a da geçmiştir. "Gel onu da söyle" der. Alır bakalım burada ne der, burasını "Köroğlu'nun Mirsi" havasında söyler:

Alosman ölkesine talan saldılar,
Çalali ağaya kılıç çaldılar.
İran ülkesinden haraç aldılar,
Şahı da koydular yasa efendim.

-Çok gaddar olduklarından bahsettin, peki nasıl oldu da bizim askerlerimizden hiç kimseyi öldürmediler?

-Efendim, dinle bakalım neden öldürmediler.

İsmayıl denilen, bir bak yağdı,
Semed Ağa bin askeri dağıdı,
Sarı kazak onlar için yağdı,
Kıymadılar kırmızı fese efendim.

-Peki; onlar saza söze düşkünler mi ki seni getirdiler?

-Efendim, izin verirsen onu da söylerim. Alıp bakalım burada ne diyecek tarafından arz edelim, mutlu olun:

Semed Ağa hükm etse bin askeri dolarlar.
Onları görünce donup kalırlar,
Üstatlardan ehli-merfet alırlar,
Düşkündürler saza söze efendim.

-Oğul, iş düşkün olmakla bitmez, cömertin eli cebinde olur. Cömertlikte, para harcamada nasıllar?

-Onu da söyleyeyim efendim:

Paşa saltanatla, aslan kırımla,
Böyle bedey biner, gulas gelimli,
El cebe atınca bir gan verimli,
Bakan değil çoka, aza efendim.

-Onların yerini buralarda tutabilecek insan var mı?

-Hepsi birlikte beni öldürseler de olmadığını söyle, dedim.

Şenlik met eyliyor koç yiğidin pirini,
Yadlara söylemez dostun sırrını,
Semed Bey'le İsmayıl'ın yerini,
Bu diyarda kimse tutmaz, efendim.

Paşa, elini cebine atar, iki avuç Osmanlı altını çıkarır ve der:
-Oğlum, eğer onları küçümseyip kötüleseydin kılıçla boynunu vurduracaktım, talan
edelen mallardan bir hurç da al, senin olsun. Bir daha da böyle işlere gitme.
Yavaş kaçanın Göy imam cezasını versin, mutlu olun.

2. KARA TANRIVERDİ*

(HB1 VERSİYONU)

Size nereden haber vereyim, kimden bahsedeyim? Bozalğanlı İsmayıl'ın oğlu Tanrıverdi'den. Tanrıverdi daha yeni yetişen, on iki yaşında, çok çevik ve yiğit bir oğlandır.

Birgün İsmayıl, oğlu Tanrıverdi'yi de yanına alıp, ona buna gündelik karşılığı iş yapıp biraz para kazanmak için Sulduz'a gelir.

Onlar, akşama doğru Sulduz'a varıp; köyün girişindeki bir köylüye misafir olurlar. İsmayıl, geliş nedenlerini ona anlatır; durumundan ve geçim şartlarından şikâyet eder. Ev sahibi, köyün ağasının inşaat yaptırdığını ve ona işçi lazım olduğunu söyler.

Sabah yüzünüze hayırla açılsın, sabah olur. Kahvaltıdan sonra İsmayıl, Tanrıverdi'yi de alıp doğruca ağanın yanına gelir. Ağa ile gündelik için anlaşır, çalışmaya başlarlar.

Ağa, arada bir nasıl çalıştıklarını görmek için gözaltından onları izler. İsmayıl balçık yoğurur, Tanrıverdi ise ustaya taş taşır. Ağa, Tanrıverdi'nin çocuk olmasına rağmen çok çevik ve yiğit bir oğlan olduğunu; koca koca taşları ikinci kata ikişer ikişer çıkardığını görür. Tanrıverdi'nin anlama kabiliyeti de ağanın çok hoşuna gider.

Beş gün çalıştıktan sonra İsmayıl hakkını alıp, köyüne geri dönmek ister. Ağa İsmayıl'a biraz para verip der:

-İsmayıl, kendin git, bırak Tanrıverdi bizimle kalsın, evde ve bahçede çalışsın.

-Ağa, o çocuk daha iş güç bilmez.

-Önemi yok, öğretirler, götürüp de ne yapacaksın? Bırak kalsın.

Ağa çok ısrar eder. İsmayıl, çaresiz kalıp oğlunu ağaya hizmetçi olarak verir.

Baba oğul helalleşip ayrılır. İsmayıl, evinde misafir olduğu adamın yanına gelir, durumu ona anlatır, sonra da vedalaşıp köyüne doğru yola çıkar.

Evet, Tanrıverdi bir müddet yurtlarından çok uzakta olan Sulduz köyünde hizmetçilik yapar. Ancak çocuk ne kadar canla başla çalışsa da ona eziyet edip, döver ve kötü sözler söylerler.

Aradan altı yedi yıl geçer.

Bir gün ağanın evine başka bir yerden misafirler gelir. Ağa pazara göndermek için Tanrıverdi'yi çağırır. Tanrıverdi, ağanın sesini duymaz. Çünkü o sırada hayvan barınaklarını

* Bu metin Rüstem Rüstemzade'nin eserlerinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (Koroglu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006; Yeddi Dastan. Bakü: Azərneşr 1989)

temizlemektedir. Tanrıverdi, işini bitirdikten sonra, belki emredilen bir şey olur diye misafirlerin yanına gelir.

-Köpek oğlu, sabahtan beri seni bekliyorum, boş boş nerelerde dolaşıyorsun?

-Ağa, hayvan barınaklarını temizliyordum.

-Ahmak oğlu ahmak, hayvan barınaklarını temizlemenin sırası mı, evde misafir olduğunu görmüyor musun?

Ağa kırbaçla Tanrıverdi'yi çok kötü döver. Tanrıverdi, ağanın elinden bir şekilde kurtulup, kendisini sabahtan beri temizlediği hayvan barınağına atar, hayvanlar için döktüğü otun üzerine yüzüstü uzanıp ağlamaya başlar. Tanrıverdi, bu acıyı ağanın yanına bırakmayacağına yemin eder.

Bu olaydan birkaç gün sonra, gece yarısı ağa bahçeye çıkar. Tanrıverdi de uyanıktır. Tanrıverdi de bahçeye çıkar. Ağa, onu görüp şüphelenir. “Bu vakitte burada ne işin var”, deyip onu tekrar döver ve ona kötü sözler söyler. Tanrıverdi yürüyüp baltayı alır, arkasından ağaya öyle bir vurur ki, ağası yere yıkılır. O, ağayı öylece yerde serili olarak bırakıp kaçar.

Tanrıverdi, bir müddet Bozalganlı'ya gelip gizlice dolaşır. Hükümet adamları, onu ne kadar arasalar da bulamazlar. Sonra ne düşündüyse, Tovuz'da yaşayan Süleyman Bey'in yanına gelir. O, eğer Süleyman Bey'e hizmetçi olursam hiç kimse bana dokunmaz diye düşünür.

Süleyman Bey, onu kendisine hizmetçi yapar. Tanrıverdi, önceleri beye canla başla hizmet eder. Ama sonra Süleyman Bey'in çok zalim bir adam olduğunu, kimi çalıştırıyorsa hiçbirine hakkını vermediğini görür. Yine de çaresiz kalıp, Süleyman Bey'in kapısında hizmetçilik yapar.

Ergenlik çağına giren Tanrıverdi, evlenmeyi düşünür. Gidip beyden hakkını isteyince, Süleyman Bey der:

-Hey, köpek oğlu, beş yıldır bedavadan yiyip içiyorsun, peki bu hak değil mi? Utanmıyor, bir de üzerine para mı istiyorsun?

-Bey, biz böyle anlaşmamıştık, ben boğaz tokluğuna çalışanlardan değilim. Benim hakkımı ver, yoksa iyi olmaz!

Tanrıverdi'nin böyle bir cevap vermesi Süleyman Bey'in hoşuna gitmez; emir verip Tanrıverdi'yi hayvan barınağına attırır. Tanrıverdi de gece yarısı hayvan barınağının duvarını söker, oradan doğruca Gürcistan'a kaçar. O, Gürcistan topraklarında Kalaktion adlı

misafirperver bir Gürcü'nün evinde kalır. Kalaktion çok merhametli ve yardımsever bir adamdır. Onun Givi adlı bir oğlu vardır. Tanrıverdi, Givi ile dost olur, başına gelenleri yeni dostuna anlatır. Givi Tanrıverdi'nin haline acır, ona “ben de bu günden sonra sana katılıyorum, gidip hakkını alalım” der.

Onlar, bir gün atlanıp Ceyrançöl'e gelirler. Tanrıverdi, Ceyrançöl'de eniştesi Yusuf'u bulur, başına gelenleri ona anlatır. Yusuf da koyun sürüsünü arkadaşlarına bırakıp Tanrıverdi'ye katılır. Tanrıverdi'nin dostu Allahverdi ve Yusuf'un kardeşi Nesib de onlara katılır. Yolda yiğit bir oğlana rastlarlar. Tanrıverdi bu oğlanın bir sıkıntısı olduğunu anlar ve ona sorar:

-Kardeş, nerelisin?

Der:

-Garagoyunlu'yum.

-Peki, buralarda ne geziyorsun?

O adam, önce kendisini tutar, doğrusunu söylemek istemez. Sonra onların yardımsever insanlara benzediğini ve onlardan zarar gelmeyeceğini görüp, der:

-Bir beyin hizmetçisi idim. Hakkımı kesiyor, bana da çok eziyet ediyordu. Bir şekilde katlanıp çalışıyordum. Doğrusu şu ki, köyde bir sevdiğim vardı. Bey, ona sataşmak istedi. Ben de buna katlanamadım, onu öldürüp kaçtım. İki aydır dağlarda dolaşıyorum.

Tanrıverdi sorar:

-Peki, adın nedir?

-Adım Dövlethan, hiç kimsem de yok, babam açlıktan, annem hastalıktan ölmüş.

Tanrıverdi, Dövlethan'ı sever ve der:

-Biz de seninle aynı derde sahibiz. Düşünme, gel bizim grubumuza katıl, bakalım sonumuz nasıl olur.

Dövlethan, hiçbir şey söylemeden onlara katılır. Sohbet ede ede atlarını sürüp Tovuz'a gelirler.

Korkmadan doğruca Süleyman Bey'in kapısına giderler. Hizmetçiler, hemen onların önüne çıkarlar. Gelenlerin bey olduğunu sanırlar. Bir de bakarlar ki, kendi arkadaşlarıdır. Hizmetçilerden biri sorar:

-Hey Tanrıverdi, bu ne silahlanma böyle, nereden gelip, nereye gidiyorsunuz?

-Süleyman Bey'den hakkımı almaya geldim. Peki, beyin kendisi nerede? Görünmüyor.

-Gazah’a gitti. Akşam geri dönecek.

-Çok iyi oldu, arkadaşlarımdan üçünün atı yoktu, git tavladan üç at getir, korkma, “Tanrıverdi kendisi açıp götürdü” dersin.

Hizmetçi gidip tavladan üç iyi at getirir ve Tanrıverdi’nin arkadaşlarına verir. Atın birine Yusuf, birine Nesib, birine de Allahverdi biner, onlar Tanrıverdi’nin işaretini beklerler. Tanrıverdi tüfeğini göğsüne basıp der:

Sığal verin beşaçlana,
Silahlar olsun saz gerek!
Talan salın Yalmaşgan’a,
Kızası alın tez gerek!

Haçagaya’dan başlayın,
Yalmaşgan’dan döşleyin.
Zalim evini tuşlayın,
Koyun yurdunu düz gerek!

Tanrıverdi gelmiş cana,
Canı çürüttük efsane!
Gidin düşün Gürcistan’a,
Deli doyuran yaz gerek!

Söz tamamlandığı gibi Gürcistan’a doğru yola çıkarlar. Atları mahmuzlayıp Ceyrançöl’e gelirler. Çok acıkırlar. Nesib der:

-Hey çocuklar, yakınlarda bir su yatağı var, gidip orada bir şeyler yiyelim.

Atları su yatağına doğru sürerler. Çobanlardan biraz peynir ve ekmek alıp yollarına devam ederler. Doğruca Givilere gelirler.

Kalaktion, onların iki kişiye, altı kişi olduklarını görür. Onlar, olup biteni Kalaktion’a anlatırlar. Hemen iki iyi koyun keserler ve kebab yapıp yemeye başlarlar. Ertesi gün ordu komutanı Kalaktion’u çağırdığını bildirmek için bir adam gelir. Kalaktion,

Tanrıverdilere hiçbir şey söylemeden, yolun kenarında bekleyen ordu komutanının yanına gelir. Ordu komutanı der:

-Evinde kaçak sakladığını duydum. Hemen onları önümüze kat, götürelim!

Kalaktion der:

-Onlar kaçak değil, benim misafirlerim.

Ordu komutanı, çok sinirlenir. Kalaktion'u çok kötü dövdürür. Halk, durumu haber alıp toplanıncaya kadar adamları ile kaçır. Tanrıverdi olup biteni öğrendikten sonra arkadaşlarını çağırıp der:

Çağırırım Hakkı, düşerim yola,
Bu derdi beylerde ölse, koyamam!
Sar gelip terlana meydan okudu,
Ömrümde bir tek gün kalsa, koyamam!

Süleyman Bey'de de koymam kisası,
Çünkü ondan oldu işin binası.
Beylerin, hanların tamam cümlesi,
Yürüyüp üstüme gelse, koyamam!

Gör ne geldi, Tanrıverdi, başına,
Şimdi bakarsınız ner savaşına.
Dünya dönse kazak, soldat, koşuna,
Yer de, gök de koşun olsa, koyamam!

Söz bittiği gibi hepsi atlanıp Ceyrañöl'e giderler. Ordu komutanının ne kadar büyükbaş hayvanı ve koyunu varsa hepsini önlerine katıp geri dönerler. Hemen ordu komutanına durmamasını, Tanrıverdi'nin büyükbaş hayvanlarını ve koyunlarını Kalaktion'un kanının parası olarak toplayıp götürdüğünü haber verirler.

Ordu komutanı, hemen mahalli polis amirine haber verir, bir bölük de asker alıp onların peşinden su yatağına doğru at sürerler. Bakarlar ki, bakıcı kaçmış yurdu kalmış. Tanrıverdi ne kadar büyükbaş hayvan ve koyun varsa hepsini toplayıp götürmüş. Hemen

peşlerine düşüp atları sürerler. Onlar bir derenin kenarında Tanrıverdilere yetişirler. Tanrıverdi ve arkadaşları yerlerini önceden sağlama almıştır. Çünkü böyle olacağını bilmektedirler. Şiddetli mücadele başlar, Tanrıverdilerin grubu üstün gelir. Ordu komutanı bakar, adamlarının çoğunu kaybettiğini görür ve grubunu alıp geri dönmek ister. Mahalli polis amiri der:

-Ordu komutanı, bu kadar koyunu ve büyükbaş hayvanı bırakıp nereye gidiyorsun? Hiç olmazsa yarısını geri alıp götürelim.

Ordu komutanı, bunun akıllıca bir fikir olduğunu düşünür ve tekrar atları geri döndürürler. Mücadele başlar. Bunu gören Tanrıverdi yüksekten der:

Koçaklarım, meydan açın merdane,
Darbenizi düşmanlara bildirin!
Kırın süvariye, beyini tutun,
Komutanı, pristavı öldürün!

Koç yiğitten oğul türer koç gibi,
Mert meydanda durur ağır taş gibi,
Kesin her tarafı terlan kuş gibi,
Keklik gibi kayalara doldurun!

Tanrıverdi meydan açar merdane,
Atmayın kurşunu boşa, efsane,
Düzülsün beylerin leşi yan yana,
At oynatıp yas toyunu çaldırın!

Mücadele bir hayli devam eder. Ordu komutanının askerlerinden ölenler ölür, sağ kalanlar ise can korkusundan derelere dökülüp, kaçmaya başlar. Bunu gören Nesib der:

-Hey arkadaşlar, şimdi görün bakalım bu lideriniz ne yapıyor.

Daha sözü bitmeden o, bir kurşunla komutanı attan düşürür. Bunu gören Tanrıverdi'nin yüreği coşar, bakalım arkadaşlarına ne der:

Bak, Nesib, koşun kaçıyor,
Kes önünü, koyma koyma!
Kuşatıver yan taraftan,
Solu sağı koyma koyma!

Pristav bulanmış kana,
Allahverdi, gel bu yana!
Çağırıp de Dövlethan'a
Sen ayağı koyma koyma!

Nara atıp Tanrıverdi,
Meydana merdane girdi.
Koşunu tüketip kırdı,
Kalan sağı koyma koyma!

Mücadele kesilir, ortalık sakinleştikten sonra Tanrıverdi, tepenin arkasından çıkıp büyükbaş hayvanları geri çevirir. Hepsi atlanır; büyükbaş hayvanlardan ve koyunlardan bir hayli satıp harçlık yaparlar, bir kısmını da fakir fukaraya dağıtırlar. Hepsi, Tanrıverdi'nin ömrüne dua eder.

Tanrıverdi arkadaşlarına der:

-Çoktandır köyü görmedim, siz Ceyrañöl'de durun, ben bir eve gidip döneyim.

Arkadaşları razı olur. Nesibler, Ceyrañöl'e; Tanrıverdi de Bozalğanlı'ya gitmekte olsun, size Süleyman Bey'den bahsedeyim. Süleyman Bey, her yere mektup yazıp Tanrıverdi'nin yakalanmasını talep eder. Bu mektuplardan biri de Gence Valisi'ne gelir. Vali, her yerden adam çağırır. Tovuz'dan Şemşed Ağa, Dağ Şınıh'tan Hacı Nebi, Ağdam'dan Memmedeli Bey, Bozalğanlı'dan Hesên Murğuzoğlu ve Hesên Sarıaloğlu kendi gruplarıyla valinin yanına gelirler. Vali, onlara "Hepiniz birden Bozalğanlı'ya gidip Tanrıverdi'yi yakalayıp ellerini bağlayarak benim yanıma getirin" der. Ağalar ve beyler, atlanıp Tovuz'a gider. Hiçbir şeyden haberi olmayan Tanrıverdi de bu sırada evlerine ulaşır. Onun gelişinden hiç kimsenin haberi olmadığını sanır. Rahatça geceyi köyde geçirmeyi düşünür.

Şimdi size Nesib'den bahsedeyim. Gece, herkes yattıktan sonra Nesib aniden uyanır ve arkadaşlarını da uyandırıp der:

-Hey çocuklar, bir rüya gördüm.

Sorarlar:

-Ne gördün, anlat bakalım.

Nesib tüfeğini saz yerine göğsüne basıp der:

Allahverdi, kalk ayağa,
Dostumuz gomarğalandı.
Yatmıştım, gördüm uykuda,
Bir yanım ateşte, yandı.

Piyadeydi, hem de tekti,
Muhannetler plan döktü,
Bağırdı, bir nara çekti,
Dam taş gafil yırğalandı.

Ara, bir gör Hamoy hanı,
Çağır, ayılt Dövlethan'ı,
Nesib daha neyler şanı,
Bu meydan başka meydandı.

Atlamp Tanrıverdi'nin peşinden gitmek isterler, Allahverdi, razı olmayıp der:

-Tanrıverdi giderken bize, beni birkaç gün bekleyin, eğer gelmezsem arkamdan gelip ararsınız demişti. Birkaç gün bekleyelim, gelmezse gideriz.

Bunlar, burada Tanrıverdi'yi beklemekte olsunlar, size Tanrıverdi'den haber vereyim. Gence'den gelen grup Tovuz'a ulaşır, oradan da doğruca Bozalganlı'ya gelir. Çuğul Hesen'in rehberliğinde Allahgulular Mahallesi'ne varırlar. Evi dört bir yandan kuşatıp, Tanrıverdi'nin gelmesini beklerler. Bu sırada Hesen der:

-Hey beyler, biz onun evin dışından gelmesini bekliyoruz, belki de evdedir. İzin verin, bir haber alalım.

Çuğul Heslen, yavaşça Tanrıverdilerin kapısına yaklaşır. Bu sırada birden bire kapı açılır. Tanrıverdi, onların geldiğini de, evin dışında konuştuklarını da içeriden duyar. O, elinde tüfeğiyle bahçeye çıkınca, evin dışındakiler içerinin kaçakla dolu olduğunu sanırlar. Onların korkularından elleri titrer, Tanrıverdi'yi vuramazlar. Bunu hisseden Tanrıverdi der:

-Hey, beni yakalamaya mı geldiniz? Önce size birkaç kelime söyleyeceğim var, bırakın söyleyeyim, sonra bakarız. Allah ya size ya da bana verir.

Kimse konuşmaz, alır bakalım Tanrıverdi ne der:

Garip yerde geçmişsiniz cengime,
Arıyordum böyle işi, ağalar!
Nara atsam, kulağınız kar olur,
Görürsünüz ter savaşı, ağalar!

Tilki nedir, darbe vursun aslana,
Girerim meydana merdi merdane,
Destenizi dağıtırım her yana,
Günde çıkar dördü, beşi, ağalar!

Tanrıverdi, kurşunu geçmez boşa,
Narası ses salar dağ ile taşla.
Önümde desteniz verir leş leşe,
Dayanır tepeye başı, ağalar!

Mahalli polis amiri, korkusundan Tanrıverdi'ye ateş edilmesine izin vermez. O; Tanrıverdi'yi canlı yakalamak gerektiğini, hükümetin onun başı için on iki bin manat ödül koyduğunu, canlı yakalanırsa çok kârlı çıkacaklarını söyler.

Tanrıverdi; onların fısıltılarını duyar, yavaşça geri döner. Bacadan çıkıp evin arkasında eğerli duran atının üzerine atlar, ağaçların arasından yavaşça sürüp yola çıkar, sonra da atı hızla sürerek Ceyrançöl'e arkadaşlarının yanına gelir. Başına gelenleri onlara anlatır. Mahalli polis amirinin askerleri de sabah olmasını ve içerideki kaçakları yakalamayı bekler.

Sabaha doğru mahalli polis amirinin emri ile eve doğru ilerlerler. Hiç kimse cesaret edip de içeri giremez. Bu sırada Tanrıverdi'nin babası İsmayıl, dışarı çıkar. İçeride ne kadar kaçak olduğunu söylemesi için onu tutarlar. İsmayıl, içeride hiç kimsenin olmadığına dair yemin eder. Ona inanan olmaz, yalan söylediğini sanırlar. Sonunda adam, çaresiz kalıp kapıları iki yana sonuna kadar açıp der:

-Buyurun içeri girin, isterseniz ateş de edin, içeride hiç kimse yok.

Ağalar, aldatıldıklarını anlayıp çok sinirlenirler. İsmayıl'ın ellerini bağlarlar. Köyde Allahgulular neslinden her kim varsa, hepsi mahkemeye çağırılır.

Tanrıverdi'nin yakın dostlarından biri ata binip doğruca Ceyrançöl'e gelir, arayıp Tanrıverdileri bulur, durumu onlara anlatır:

-Hey beyler, neden duruyorsunuz? Halkı sizin yüzünüzden dövüyor, eziyet ediyorlar. Hiç olmazsa bir tedbir alın!

Tanrıverdi der:

-Arkadaşlar, bütün bunlar benim yüzümden oldu. Siz biraz bekleyin. Ben, Tovuz'a geri döneyim. Vaziyeti kendim öğrenip geleyim.

Tanrıverdi, gelen haberci ile Tovuz'a döner. Akşamleyin Tovuz'a varırlar. Oradan buradan olup biteni öğrenip geriye, arkadaşlarının yanına döner. Alır bakalım ne der:

Köye gelip koşun dolmuş,
Yazık köylü talanmıştı!
Kadın, çocuk sızıldaşır,
Canım oda galanmıştı!

At binip, silah götürün,
Kendinizi köye yetirin.
Diyorlar, tutun getirin,
Zulüm arşa dayanmıştı!

Tarverdi'nin görsün boyun,
Tutun pristavın toyun,
Günde dört mal, on da koyun,
Kırbaç bele dolanmıştı!

Söz tamamlandığı gibi Nesib yan taraftan konuşur:

-Hey Tanrıverdi, bir anlat bakalım, o dört hayvan ve on koyun nedir? Açık konuş!

-Bir bölük asker de getirip köye doldurmuşlar. Tanrıverdi'yi ele vermezseniz, bu askerlerin bütün yemesi ve içmesi sizden alınacak, demişler. Şimdi her gün köylülerden dört büyükbaş hayvan, on tane de koyun alıp askerler yesin diye veriyorlar, belki köylüler bundan usanır da Tanrıverdi'yi yakalayıp getirir diye düşünüyorlar. Şimdi neymiş anladın mı?

-Evet, anlamasına anladım, ancak söyle bakalım ne yapalım da bu bahtsız köylüleri bu zulümden kurtaralım?

-Hiçbir şey bilmiyorum. Ancak aklıma bir şey geldi, söyleyeyim dinleyin: Şehniyar Bey'e eğer o askerleri bir gün içinde köyden çıkartmazsan seni köylülere kurban edeceğim diye bir mektup yazmak istiyorum. Nasıl, bu fikir aklınıza yattı mı?

Nesib:

-Akıllıca bir söz deyip kâğıt ve kalem çıkarır. Dövlethan yazar:

“Mahalli Polis Amiri Şehniyar Bey, eğer canının, ailenin ve çocuklarının sağlığını istiyorsan, bir gün içinde Bozalğanlı'ya getirdiğiniz askerleri geri çekin! İmza: Tanrıverdi.”

Tanrıverdi, mektubu bir çobanla gönderir. Çoban, aynı gün mektubu getirip Şehniyar Bey'e ulaştırır. Şehniyar Bey, mektubu açıp okuduktan sonra bir hayli düşünür. Karısı sorar:

-Bey, ne düşünüyorsun, yoksa bir sorun mu var?

Şehniyar Bey, durumu karısına anlatır. Kadın der:

-Bey, evimizi yıktırıp, bizi esir etme! Kaçak tayfasından biraz uzak dursan iyi olur. Onlardan ne beklersen olur. En iyisi valiye, kendim Tanrıverdi'yi sağ olarak yakalayıp size vereceğim, askerleri çekin, halk inat eder, diye yaz.

İki gün sonra Tanrıverdi'ye askerlerin köyden çıkarıldığı haberini getirirler. Bunu duyan Tanrıverdi grubunu da alıp Aras sahiline gelir, geceleyin İran toprağına geçer. Bir müddet Tebriz civarında dolaşır. Yaz başında tekrar vatana dönerler. Tanrıverdiler, halkın yaylaya göçtüğünü görürler. Köyde fakir fukaralar kalmıştır. Tanrıverdi der:

-Hey arkadaşlar, gelin biraz koyun, kuzu ve para toplayıp bu fakir fukaraya verelim, bırakalım onlar da bir defa da olsa yayla yüzü görsünler.

Dövlethan sorar:

-Peki koyun, kuzu ve parayı nereden bulalım?

Tanrıverdi şöyle cevap verir:

Atlanın, tez çıkın, gezin çölleri,
Attan, maldan görüp, bölün, getirin.
Yoksulu, fakiri sızıldatmayın,
Beylerin malını alın, getirin!

Zenginler göçerler serin yaylaya,
Kuzu eti yiyip keyfe dalmaya,
Koymayın yoksullar yurttta kalmaya,
Onları da yola salın, getirin!

Yiğit gerek kendine ad kazansın,
Dua alsın, belki ömrü uzansın.
Yoksullar da yesin, gezsin, bezensin.
Tavat sürüsünden çalın, getirin!

Gidin kesin tacir, tüccar yolunu,
Tanrıverdi, âlem bilir halini,
Nikolay'ın heznesinin pulunu,
Haznedardan zorla alın, getirin!

Tanrıverdi ile Dövlethan birlikte kalır. Nesib, Yusuf ve Allahverdi Ceyrançöl'e doğru yola çıkar. Büyük bir su yatağına varırlar. Çobana koyun sürüsünün kimin olduğunu sorunca, şu cevabı alırlar:

-Yalvarırız, bu koyunun biri eksilse aғamız bizim derimizi boғazımızdan çıkartır, bekleyin, sabah kendisi gelecek, ondan istersiniz, belki de verir, kavga etmek gerekmez. Vermezse de bari onun yanında götürün de bizim de içimiz rahat olsun.

Çobanın söylediğı Nesib'in aklına yatar. Sabahı beklerler. Öğlen aға, yanında dört atlı ile su yatağına gelir. Durumu öğrenip geri dönmek isterken Nesib öne çıkıp der:

-Aға, bize elli baş koyun lazım.

Aға çok sinirlenir:

-Ben kimseye borçlu değılim.

Nesib tüfeğini çekip onun üzerine saldırmak isteyince ağanın yanındakiler korkup kaçar. Ağa da korkusundan tir tir titrer. O, elli baş koyun yerine yüz tane vermeye razı olur. Nesib, yüz baş koyunu önüne katıp gelmekte olsun, size o ağadan bahsedeyim. Onun Salahlı Mahmud Ağa olduğunu söylerler. Mahmud Ağa, Nesib'in elinden canını kurtarıp doğruca köyüne gelir. Yüze yakın silahlı adam alıp geri döner. Nesib de kendi arkadaşlarına der:

-İhtiyatlı olun, birdenbire üzerimize gelirler, ben bu ağa kısmını iyi tanırım. Bir gepikleri gitti mi yüz kişiden acısını çıkarırlar. Hiç şüphesiz, eğer fırsat bulurlarsa bizden intikam almaya çalışacaklardır.

Bu sırada arkalarından toz dumanın kalktığını görürler. Bunun Mahmud Ağa'nın işi olduğunu anlarlar. Hemen kendilerini bir tepenin arkasına atıp beklerler. Ağanın grubu onlara yetişir. Nesibleri kuşatırlar. Bu sırada Nesib'in aklına Tanrıverdi gelir, alır bakalım ne der:

Ne ola bir dostum ola,
İşten haberdar olaydı.
Bulaydı Tanrıverdi'yi,
Ona tez haber olaydı.

Boz at meydana girince,
Kuyruk belinde durunca,
Haykırıp nara vurunca,
Kulaklar da kar olaydı.

Boz at altında oynaya,
Çeke dizgini çiyneye,
“Ey Nesib, sen koyma” deye,
O an kırhaktır olaydı.

Meğer Mahmud Ağa'nın grubunun içinde Tanrıverdi'nin bir dostu varmış. Nesib'in bu sözlerini duyup kendi kendine der:

-Hıı, şimdi ağanın bizi kimin üzerine getirdiğini anladım. Hemen Tanrıverdi'yi bulup, ona haber vermem gerek.

O adam gözden uzaklaşıp kendisini su yataklarına verir. Sora sora Tanrıverdi'nin yerini öğrenir. Tanrıverdi'nin Kür'ün kenarında bir söğüt ağacının dibinde uzanıp yattığını görür. Onu habersiz uyandırmak istemez, okumaya başlar:

Tanrıverdi, ne yatmışsın, kalk, uyan,
De bakalım, yoldaşların hardadı?
Koşun gelip her tarafı bürümüş,
Önde kaya, işleri çok dardadı.

Ağa çağırmıştı bütün elleri,
Kazak, soldat tamam kesmiş yolları,
Döktürmüşler koyunları, malları,
Nesib, Allahverdi kırhakırdadı.

Çekildim, koşundan kenarda durdum,
Nefesimi tutup, boynumu burdum.
Arada Yusuf'u çok halsiz gördüm,
Habil, diyor canım intizardadı.

Habil'in sesine Tanrıverdi uyanır, görüşüp öpüşürler. Habil, Tanrıverdi'ye Nesiblerin o anda sıkı kuşatmada olduklarını, eğer hemen yetişmezse ölülerini bulacağını anlatır.

Tanrıverdi yüksek sesle bir ıslık çalar. ıslık sesine Dövlathan gelir. Tanrıverdi durumu ona da anlatır. Üçü birden atlanırlar.

Bir hayli at sürerler. Tanrıverdi uzaktan ateş edildiğini duyar, Nesiblerin ettiği ateş olduğunu anlar. Hemen o tarafa atlarını sürerler. Habil, Mahmud Ağa meseleyi anlamasın diye oradan uzaklaşır. Tanrıverdi, Nesiblere yetişip nara atar. Mahmud Ağa, Nesiblere yardım geldiğini görür. Hemen toparlanıp kaçmak ister. Ama mümkün olmaz. Tanrıverdi, tepenin arkasından kurşunları ateş gibi yağdırmaya başlar. Yüreği coşar. Nesib'i haberdar etmek için alır, bakalım ne der:

Ey Nesib, kes bent, bereyi,
Gör, Delme'den geçen kimdir?
Yamaçları iyi gözle,
Gör dönerek kaçan kimdir?

Tanı han, bey milletini,
Koyma yakın soldatını!
Burada ecel şerbetini,
Cana doyup içen kimdir?

Tanrıverdi nasıl vurur,
Düşmanları seçer, kırar,
Yardım bekler bizden eller,
Varı, yoğu seçen kimdir?

Sözünü tamamlayıp Köroğlu gibi yine bir nara atar, askerlere saldırır. Eline geçeni çok kötü döver. Bir taraftan da Nesib'le Dövlathan grubun sık yerine saldırırlar. Canını kurtaran kendini tepeden atıp kaçır. Gürültü kesilir, Tanrıverdi arkadaşlarını bir araya toplayıp der:

Muhannetler benim için,
Belge yazıp kol koymuştu.
Hüseyin Bey de her birine
On bin manat pul koymuştu.

Nesib sorar:

-O, hangi Hüseyin Bey?

-Tanımıyor musun? Gazah Mahalli Polis Amiri Hüseyin Bey'i söylüyorum. Her kim Tanrıverdi'yi yakalarsa ona on bin manat mükâfat olarak vereceğim diye kölelerini çağırmış. Hacı Nebi, Hesen ve Şemşed de beni yakalayıp on bin manatı almak için söz vermişler.

-Peki, sen ne düşünüyorsun?

Alır Tanrıverdi bakalım ne cevap verir:

Arayıp bulurum elbet,
Hakk bana verince fırsat.
Hacı Nebi, Hesên, Şemşed
Şapkasını zil koymuştu.

Düşmanı tanıdı, gördü,
Kıyas koymaz Tanrıverdi.
Memmedeli Bey'i öldürdü,
Karısını duy koymuştu.

Atlanıp tekrar Ceyrañçöl'e doğru gelirler. Onlar, Ceyrañçöl'e gelmekte olsunlar, size Dağıstan Beylerinden haber vereyim.

Tanrıverdi'nin şöhreti her yere yayılmıştı. Gürcistan Beyleri, Dağıstan Komutanları, yerli mülk sahipleri, mahalli polis amirleri, İran Hanları, Türk Sultanları onun yüzünden canlarından bezmişti. Her yandan onu yakalayıp hükümete vermek ya da öldürmek için tedbir alıyorlardı. Tanrıverdi'nin düşmanları gibi dostları da az değildi. Her yerde onu kollayıp koruyorlardı.

Bir gün Dağıstan taraflarından bir grup Lezgi gelir. Lezgiler Tanrıverdi'yi görüp Dağıstan'a gidince ihtiyatlı olmasını, onu aradıklarını söylemek isterler. Lezgiler, sora sora Tanrıverdi'nin bulunduğu su yatağına gelirler. Onların önüne Tanrıverdi'nin kendisi çıkıp, sorar:

-Can kardeşler, söyleyin bakalım kimi arıyorsunuz?

Lezgilerden biri öne çıkıp der:

-Can kardeş, bize Kaçak Tanrıverdi lazım, onu görmek istiyoruz.

-Can kardeş, tanımıyorum, bilmiyorum ve görmedim.

-Sen nerelersin ki Kaçak Tanrıverdi'yi tanımıyorsun? Onu bizim Dağıstan'da tanımayan yoktur.

-Ben çobanım, kaçakla ne işim olur ki tanıyayım.

Tanrıverdi onları denemek için der:

-Attan inin, misafirimiz olun, yol alıp yorulmuşsunuz, biraz dinlenin, sonra biz de size yardım eder, onu buluruz.

Lezgiler attan inerler. Ortaya yiyecekler gelir. Tanrıverdi der:

-Can kardeşler, bizim taraflarda misafiri önce türküyle karşılarlar. Gönlüme birkaç söz geldi, söyleyeyim de dinleyin.

Lezgiler, buna mutlu olurlar. Tanrıverdi eline bir saz alıp meclise gelir:

Dağıstan'dan beni deyip gelenler,
Tanı benim, öğren benim, gör benim!
Candan, baştan dostlar için geçerim,
Düşman için ben yerimden kalkamam.

Ezelden böyleyim kana belenmiş,
Düşmanın kanından içip yalanmış,
Korku bilmez, sert yerlerde dolanmış,
Kaplan benim, aslan benim, şir benim.

Tanrıverdi söyler sözün düzünü,
Henüz görmediniz o sert yüzünü.
Bir vuruşta düşmanların yüzünü,
O sar kıran, rehber vuran ner benim.

Lezgilerin her biri bir yandan sağ ol derse de hiçbir şey anlamazlar. Okuyanın gerçek bir âşık ya da çoban olduğunu sanırlar. Sorarlar:

-Can kardeşler, bazen ona Kara Tanrıverdi de diyorlar, yani o çok mu karadır?

-Hayır, kardeş, Kara Tanrıverdi ona kara olduğu için denmiyor, cüsseli, geniş omuzlu ve uzun boylu olduğu için deniyor.

-Can kardeş, öyleyse sana mı benziyor?

Tanrıverdi, bu soruyu cevapsız bırakıp onların yanına oturur, kebab yemeye başlarlar. Bu sırada Lezgilerden biri tekrar sorar:

-Tanrıverdi'nin atının da kendisi gibi iri olduğunu söylüyorlar, öyle mi?

Dövlethan ayağa kalkıp sopayı göğsüne basar:

Bir atı var, üç adamla beslenir,
Meydanda oynatıp yel tek esnedi.
Narasından bütün dağ, taş titreşir,
Alay yenip, ağır ordu bozandı.

Lezgilerden bir başkası sorar:

-Peki onun buralarda hiç düşmanı yok mu, nasıl oluyor da korkmuyor?

Alır Dövlethan bakalım nasıl cevap verir:

Korkusundan düşman gitmez üstüne,
Tutar kırar, saman serper üstüne.
Çokları durmuştu onun kastına:
Hacı, Şemşed, bir de Çuğul Hesen'di.

-Can kardeş, düşmana karşı nasıldır?

Ben bilirim Tanrıverdi işini,
Dövlethan görmüştü ter savaşını.
Tutup keser düşmanların başını,
Casusları ağaçlarda asandı.

Söz tamamlanır. Lezgiler yiyip içerler. Ayağa kalkıp gitmek isterken Tanrıverdi sorar:

-Can kardeşler, bahsetmediniz hiç, Tanrıverdi'yi ne yapacaksınız?

-Biz Tanrıverdi'nin adını duyduk ancak yüzünü görmedik. Bir gün eşkıyalar zavallı çobanlarımızın üzerine baskına gelir. Meğer Tanrıverdi de çobanların yanındaymış. Eşkıyalar onu tanımaz çoban sanıp üzerine atılır. Sürüleri toplayıp götürmek isterler. Tanrıverdi de yapıncısının altından tüfeğini çıkarıp eşkıyalardan birini yaralar, üçünü ise canlı olarak yakalayıp cezalarını vermeleri için çobanlara bırakır. Bu olay, Dağıstan'a yayılır. O çobanların içinde bizim kardeşlerimiz de vardı. Şimdi biz o eşkıyaların birkaçının kaçtığını, Tanrıverdi'yi aradığını, kendisini sakınmasını ve her dost diyene inanmamasını haber vermeye geldik.

Tanrıverdi der:

-Bu haberi getirdiğiniz için çok sağ olun, ben de onun dostuyum, görürsem haber veririm.

Lezgiler vedalaşıp giderler. Dövlethan da yolda sataşan olmasın diye sınıra kadar onlara katılır. Bir hayli at sürerler, sohbet sırasında Lezgilerden biri der:

-Gelmemiz çok iyi oldu, birkaç dost daha kazandık. Ama ne yazık ki Tanrıverdi'nin kendisini göremedik.

Dövlethan der:

-Can kardeşler, onun yerini hiç kimse söylemez ama rahat olabilirsiniz, siz onu görmüş olarak gidiyorsunuz. Dün, ilk olarak saz çalıp okuyan kendisiydi.

Lezgiler bir hayli şaşırıp kalırlar. Onunla doyuncaya kadar konuşmadıkları için çok üzülürler. Dövlethan onlardan ayrılıp doğruca yoldaşlarının yanına döner. Bu sırada bir kişi daha Gazah'dan buraya gelir:

-Kardeşler, valinin emriyle yine askerleri getirip köye doldurdular. Fakir köylülerin ne gecesi gece, ne de gündüzü gündüz! Halk sizin bir şeyler yapmanızı ümit ediyor, yardım edin!

Bunu duyan Tanrıverdi, hiçbir şey söylemeden atın beline sıçrayıp arkadaşlarına der:

-Biriniz dahi peşimden gelmeyin akşama kadar dönerim. Gazah'a gidiyorum.

Sözünü bitirip ata bir kamçı vurur. İki saat içinde Gazah'a varır. Doğruca Mahalli Polis Amiri Hüseyin Bey'in yanına gider. İzin almadan odaya girip der:

-Hüseyin Bey, beş dakika beni dinle, sonra istediğini yap.

Alır Tanrıverdi, bakalım mahalli polis amirine ne der:

Hey komutan, ben gelmişim yanına,
Çıkart bu koşunu, incitme köyü!
Nara atsam, lerze düşer canına,
Çıkart bu koşunu, incitme köyü!

Hüseyin Bey sorar:

-Hangi askerlerden bahsediyorsun, anlamıyorum.

-Ne demek hangi askerlerden? Köylere doldurduğunuz askerlerden! Yeter, bu fakir fukarayı az soydur. Eğer benim yüzümden yapıyorsan, bak, bu ben, bu da sen, onlara az eziyet et!

Mahalli polis amiri, Tanrıverdi'nin çok sinirlendiğini, biraz daha o yan bu yan ederse onu öldüreceğini görür, canının korkusundan der:

-Tanrıverdi git, valiyle konuşurum askerleri çıkarırız, sen de biraz sakın ol! Biliyor musun senin yüzünden bize de eziyet ediyorlar.

Tanrıverdi der:

-O zaman sözlerimin gerisini dinle, bak ne diyorum:

Fakirlerin günahına batırım,
Askerini gubernata katarım,
Yığıp silahını oda çatarım,
Çıkart bu koşunu, incitme köyü!

Tanrıverdi gelmiş, kendin görüver,
Gubernata telgrafını vuruver,
Çağır kumandanı haber veriver,
Çıkart bu koşunu, incitme köyü!

Tanrıverdi, sözünü tamamlayıp geri geri kapıya doğru gider. Bahçeye çıkıp bir göz kırpıncaya kadar yok olur. Onun gelip gittiğinden mahalli polis amirinden başka hiç kimsenin haberi olmaz.

Tanrıverdi, atını sürüp arkadaşlarının yanına döner. Olayı onlara anlatır.

-Bugün akşamüstü mahalli polis amiri Tovuz'a gidecek. Askerleri çıkartmaya söz verdi. Biraz dinlenelim, sonra yola çıkarız.

Hepsi uzanıp yatar. Tanrıverdi'nin ise gözüne uyku girmez. Bir zaman sonra elini kulağının dibine koyup yavaşça okumaya başlar:

Gel, ey Nesib, hazırlanın,
Tovuz'a gitmek isterim.
Defterhane kapanmadan,
Menzile varmak isterim.

Kan olmuş köylü yüreği,
Gitmez boğazdan çöreği,
Polismester Hüseyin Bey'i,
Tovuz'da tutmak isterim.

Tarverdi biner atını,
Tanırlar asıl, zatını.
Kumandanı, soldatını,
Bir birne katmak isterim.

Tanrıverdi sözünü bitirdiği gibi arkadaşları da uykudan uyanır. Biraz sohbet edip atlanırlar. Akşama doğru Tovuz'a varırlar. Tanrıverdi, Mahalli Polis Amiri Hüseyin Bey'in geldiğini öğrenir. Arkadaşlarını dışarıda bırakır, kendisi tek başına Hüseyin Bey'in odasına girip der:

Gelmişim yanına merdi merdane,
Atam mert, anam doğurmuş mert beni.
Köylüye diyorsun tutun getirin,
Becerirsen, şimdi kendin tut beni.

Koç yiğidin koç oğluyum, koçağım,
Düşmanın gözüne keskin bıçağım.
Doğru yolda ipek gibi yumşağım,
Eğri yolda Hakk yaratmış sert beni.

İyi gör, Tanrıverdi'nin boyunu,
Âlem bilir aslını ve soyunu,
Sizin gibi sürü sürü koyunu,
Dağıtmakçın anam doğmuş kurt beni.

Tanrıverdi, Hüseyin Bey'e; "eğer benim yüzümden köylüye eziyet ediyorsan, o zaman beni yakala, onlarla işin olmasın, kendi ayağımla yanına geldim, bir daha asker falan getirip bu köye doldurursan, bak, şimdiden söylüyorum, haber vermeden hepsinin acısını senden çıkaracağım bilesin", der.

Hüseyin Bey beklemediği bu gelişten korkup der:

-Oğlumun başı için askerleri çıkarmaya geldim; ancak rica ediyorum, beye, hana ve hükümete karışma, ben de sana karışmam.

Tanrıverdi der:

-Kulak ver, göğsüme üç bent söz geldi, söyleyeyim:

Ant içerim, dediğimden dönemem,
Beyler ile hanlar ile öjem ben.
Elimden geleni esirgeyemem,
Tavat ile knyaz ile gajam ben.

Bulanmışım, daha çetin durulur,
Kale gibi yedi kattan kurulur,
Şişe değil, yere düşüp kırılır,
Demir katlı, polat kaplı tujam ben.

Tanrıverdi binip murat atını,
Beylerden alırım el beratını.
Günde yersem üç koyunun etini,
Öyle bilirim ki, yine ajam ben.

Söz sona erer. Tanrıverdi, dediklerinin hiçbirinin Hüseyin Bey'e kâr etmediğini görür. Yüksek sesle bağırıp der:

-Hey köpek oğlu, seninle uğraşamam, çabuk ol. Benim beklemeye vaktim yok, emir ver askerleri köyden çıkarsınlar, yoksa hemen derine saman basacağım.

Hüseyin Bey, çaresiz kalıp akşama kadar askerleri Bozalğanlı'dan çıkarıp Tovuz'a getirmeleri için emir verir.

Tanrıverdi, orada daha fazla kalmayıp dışarı çıkar, grubunu da alıp Bozalğanlı'ya gider. Yolda onların önüne yanında iki çocuk olan bir kadın çıkar. Tanrıverdi onu tanır:

-Selam, hey Telli Bacı, ne var ne yok, çocuklarınız nasıl, nasıl geçiniyorsunuz, nereye gidiyorsun böyle?

-Sorma ey kardeş, derdim çok, anlatsam vaktinizi alırım.

-Hayır, anlat, çok vaktimiz var.

-Niye başınızı ağrıtayım Şemşed'le Çuğul Hesin gidip mahalli polis amirine Demircioğlu Musa evinde kaçak saklıyor diye haber vermiş. Mahalli polis amiri de yakalayın, evini de talan edin diye emir vermiş. Kapıda beş, altı koyun bir de dana vardı. Gelip onları da elimizden aldılar, eşimi de yakalayıp hapse attılar. Şimdi arkasından sonunun nasıl olacağını görmek için mahkemeye gidiyorum.

Tanrıverdi, sinirinden neredeyse dudağını kemirecek hale gelir. Yüzünü eniştesi Nesib'e çevirip der:

-Ey Nesib, sen Demircioğlu Musa'yı iyi tanırsın, hiç kimseye karışmayan bir adamdır, elinden her zaman iyilik gelir. Birkaç defa beni de ölümden kurtardı. Geri dön, benim adıma mahalli polis amirine adamı bırakmasını, mal ve hayvanlarını da kendisine vermesini söyle. Tek başına gitme, Dövlethan'ı da yanında götür.

Sonra da Tanrıverdi yüzünü Telli'ye çevirip der:

-Bacı, sen evine dön, kocan hemen gelir, hayvanlarınızı da geri verirler.

Nesib'le Dövlethan geriye, mahalli polis amirinin yanına döner, Tanrıverdi de arkadaşları ile doğruca köyün içine gelir. Telli de çocuklarının elinden tutup kederli kederli evine doğru gider. Köye, kaçaklar gelmiş diye haber yayılır. Eli, ayağı tutan, ekmek yiyenden meme diyene kadar herkes köyün ortasında toplanır. Tanrıverdi halkın toplandığını görüp tüfeğini göğsüne basar, alır bakalım ne der, söyleyelim, mutlu olun:

Nice vakttir görüşmedim sizinle,
Toplanın, yanıma gelin, köylüler!
Hakk yüzünden çok eziyet çektiniz,
Böyle gitmez devran, bilin, köylüler!

Ben atımı beyler üste sürerim,
Hakk yolunda öz işimi görürüm.
Yolunuzda canım kurban veririm,
Yakın, kardeş birlik olun köylüler!

Tanrıverdi'yim, İsmayıl oğluyum,
Düşmandan ötürü bağı dağlıyım,
Her birinize kulum, eli bağılıyım,
Dost yolunda canım alın, köylüler!

Tanrıverdi, sözünü bitirdiği gibi halkın arkasından Nesib'in başı görünür. Bir de bakar ki, elleri bağlı bir adamı atın kuyruğuna bağlamışlar. Hepsi hayretle o tarafa döner. Bu kim olabilir diye bakar. Bu Çuğul Hesen'dir. Nesib atını doğruca halkın arasına sürer. Çuğul Hesen başını kaldırıp Tanrıverdi'yi arar. Halka yalvarmaya başlar:

-Halkım, beni öldürmeyin, benim suçum yok, beni mahalli polis amiri öğretti, mecbur etti, benim günahım yok! Beni bağışlayın.

Hiç kimse onun yalvarışına bakmaz, aksine herkes yüzüne tükürür ve ona lanet yağdırır. Diğer taraftan da Dövlethan, Şemşed'i yakalayıp atın önünde getirir. Tanrıverdi der:

-Halkımız, bunların günahı daha da büyüktür. Kamburu, mezar düzeltir, bunlara inanmayın, bunların cezasını Hamoy verecek.

Hamoy, bunu bekliyormuş gibi attan inip Hesen'in ipini açar, Şemşed'i de ona bağlar. Her ikisini atın önüne katıp Kür'ün kenarına getirir. Çok geçmeden kurşun sesi duyulur. Hamoy dönüp gelir, halka karışır. Tanrıverdi, etrafına bakınca Demircioğlu Musa'nın da kucağında büyük kızı ile halkın arasından ona selam verdiğini görür. O da başı ile Musa'yı selamlar. Köyün içinde büyük bir şenlik yapılır. Âşık Hüseyin de bu şenliğe gelir. Hepsi

sıralanıp oturur. Âşık Hüseyin, sazı kılıfından çıkarır. Meclisin ortasına geçer, yüzünü halka çevirip okumaya başlar:

Bir vakit köye koşun geldi,
Köylü çok halsiz dolandı.
Dağıldı köy, kadın, çocuk,
Dere, tepe, çöl dolandı.

Her yerden “sağ ol, sağ ol” sesleri yükselmeye başlar. Âşık, yavaş yavaş yürüyüp Tanrıverdi’nin önünde durur ve yüzünü ona çevirip der:

Süvariler köye dolunca,
Beyler de geldi talanda,
Sen gece köye gelince,
Pristavlar daldalandı.

Coşa geldi o an yürek,
Taptalandı tuzla çörek,
Geldi dürek oğlu dürek,
Kırbaç başta zol dolandı.

Böyle kulluk dönsün kana,
Koşturmaktan geldik cana,
Asker geldikten bu yana,
Osman çok tembel dolandı.

Âşık okudukça her yerden alkış sesi duyuluyordu, ama Tanrıverdi’nin aklı başka yerdeydi. Arada bir göz gezdirir, ancak on yıl önce çeşme başında söz verdiği Nazlı’sını göremez. Âşık okuya okuya meclisi dolaşır, halkı güldürür:

Günde kırdılar dört malı,
Haberdardır Memmedalı.
Maşallahla Dünyamalı,
Sanırsın bülbül dolandı.

Koşun geldi köye düştü.
Odun gelip börek pişti.
Soldatlar yiyip oynadı,
Damağında bal dolandı.

-Sağ ol, âşık, sağ ol. Bugün bizi çok keyiflendirdin deyip Dövlethan öne çıkar, âşığa para verir. Bu sırada uzakta bir atlı görünür. Hepsi ona doğru bakar. Atlı atını hızla sürerek yaklaşır, durmamalarını Gence Valisi'nin askerleri ile onların köyüne geldiğini haber verir. Bunu duyan Tanrıverdi, göğe bir kurşun atar. Kaçaklar, hemen atlarına binip halkla vedalaşır Ceyrançöl'e doğru yola çıkarlar. Kısa süre sonra vali askerleri ile toplananların üzerine gelir. Askerler; valinin emriyle, toplananları kuşatır, kimsenin gitmesine izin vermezler. Köylülerden on kişinin kollarını bağlayıp yere uzatırlar. Vali kaçakların yerini söylemelerini emreder, yoksa dövüleceklerini söyler. Hiç kimse konuşmaz. Vali, bağırır:

-Vurun bu köpek oğullarını!

Zalim süvariler, çaresiz köylüleri dövmeye başlar. Bu sırada bir ihtiyar öne çıkıp der:

-Vali, bunların suçu nedir, neden dövdürüyorsun? Kaçakların yerini soruyorsan bunu herkes söyleyebilir.

Vali, konuşur:

-Evet, söyle bakalım, ama doğruyu söylemezsen derini yüzdüreceğim.

İhtiyar; bir dövülenlere, bir halka, bir de dönüp valiye bakıp der:

-Vali, mademki soruyorsun, dinle: Kaçaklar, sabah buraya gelmişlerdi. Halkı bir araya toplayıp size kim eziyet ediyor diye sorguladılar. Size kim eziyet ediyorsa bize söyleyin dediler. Biz de bir şey demedik. Biraz oturup tekrar atlandılar. Giderken bize, sizin buralara gelip gelmediğinizi sordular. Doğrusu, gelmez, dedik. Eğer gelirse söyleyin, bizi Öküz Dağı'nda arasın, onun yolunu bekleyeceğiz, dediler. Kendileri de atlanıp Şemşeddin tarafına gittiler. Şimdi kendiniz bilirsiniz, ister gidin ister gitmeyin.

İhtiyarın sözü bitmeden her yerden “doğru söylüyor, doğru” sözleri gelir.

Vali, artık fazla bir şey söylemez, elleri bağlı köylüleri de serbest bırakır, atlara binip Şemşeddin tarafına giderler. Atlılar biraz uzaklaşınca halk ihtiyarı kucaklayıp öper ve alkışlar. Hepsi güle güle evlerine dağılır. Musa da evine gelip karısı Telli’ye der:

-Hey Telli, biraz tedarik gör, Tanrıverdilerin yanına gitmeliyim.

Telli kadın, hamur yoğurup, bir heybe tandır ekmeği pişirir, Musa bir tane de hayvan kesip et yemeği yaptırır. Eşyaları heybeye doldurup atın beline yükler, akşamüstü Ceyrançöl’e doğru yola çıkar. Gelip, Tanrıverdileri bulur. Olayı kaçaklara anlatır. Kaçaklar, valinin aldandığını duyup gülerler. Onlar yemek yedikten sonra, atlanıp doğruca Şemşeddin’e doğru yola çıkarlar.

Saj Dağı’nın eteğinden geçerken Hamoy konuşur:

-Atlarınızı mahmuzlayın hava kararmadan Kür’ü geçelim, belki gece Poylu’da kalırız.

Tanrıverdi de yorgundur; ama Hamoy’un teklifi onun da gönlünden geçmektedir.

-Evet, Hamoy, ben de aynı fikirdeyim, Poylu’da itibarlı dostlarımız çok, kalsak hiç de fena olmaz.

Kaçaklar bir hayli at sürüp Garayazı Ormanı’na varırlar. Kür’ün kenarından geçip, çayın geniş yerinden atları suya bırakırlar. Böyle yerlerin sakin akan yerlere göre daha sık olduğunu bilirler.

Çayın ortasına vardıklarında atlar hınkıra hınkıra yüzmeye başlar, nihayet sağ olarak karşı sahile çıkarlar. Ağstafa Çayı’nın Kür’e karıştığı yerde biraz oturup dinlenirler. Sonra atlara binip Kür Çayı’nın kenarından köye doğru giderler. Güneş batmış, karınlık çökmüştü. Sonbahar mevsimidir. Onlar, köyün dışındaki iri çınar ağacının altına vardıklarında, köpekler bağırmaya başlar. Hayvanlarını otlaktan getiren yaşlı bir adama rastlayıp sorarlar:

-Bey, kimlerdensin?

Atlıları görüp şüphelenen adam da onlara sorar:

-Kimi tanıyorsunuz, kimi soruyorsunuz?

Tanrıverdi konuşur:

-Cinallar Musa’yı arıyoruz, tanıyor musun?

-Evet, tanıyorum, bizlerden, atınızı beriye sürün.

Nesib konuşur:

-İhtiyar adın nedir?

-Adım Kara, köyde Cinallar Karası derler. Çocuklar, bakıyorum ki uzak yoldan gelmişsiniz. Tanrı misafirisiniz, dinlenirsiniz. Hoş gelmişsiniz.

Dövlethan da sohbete katılıp sorar:

-Kara, niçin hoş gelmişsiniz diyorsun?

-Sabah oğlumun düğünü var, evlendiriyoruz, hazırlık yaptık, yakınlarımız bizde toplanmıştı, Musa da gelmiş olmalı.

Yakınlardaki evlerden gürültü yükselmektedir. Kara, hayvanları ahıra doldurup hemen misafirlerin yanına gelir. Meclisten gelen ses dışarıya kadar taşmıştır. Gençler atların dizginlerini tutup kenara çekerler. Musa'nın arkasından bir adam gider. Musa, geldiği gibi Tanrıverdi'yi tanır. Görüşüp, hal hatır sorarlar. Ama onun adını anmaz. "Hoş gelmişsiniz" deyip misafirleri eve götürür. Soranlara da der:

-Karaçöp'tenler, düğünümüzü duyup gelmişler.

Kara'nın işaretiyle hemen barınaktaki hayvanlardan kesip doğrarlar, pilav için harç hazırlarlar. Demlenmiş pilavlar sinilere konup sofraya getirilir, bitkiler konur, soğuk su bardaklara doldurulup sofranın kenarına dizilir. Musa, gençlerden birini çağırıp bir şeyler fısıldar. Genç oğlan, süzgeci ayva, nar ve armutla dolu olarak sofraya getirir. Gece geç saatlere kadar yiyip içerler. Misafirler ellerini sofradan çektiği sırada Kara der:

-İzin verirsiniz düğüne davet ettiğimiz âşıklarımız var, biraz çalıp okusunlar.

Kaçaklar, Tanrıverdi'nin yüzüne bakar. Tanrıverdi de Musa'ya bakar. Bu sırada Musa ona göz eder, gülümseyerek kulağına doğru eğilip der:

-Rahat olabilirsin, pusuda adamlarımız var, buralara yabancı kuş gelse kanat, hayvan gelse tırnak bırakır. Yabancı kimse yok, hepsi bizimkilerden, sen işine bak.

Âşıklar, sazlarını kılıflarından çıkarıp birkaç üstadname okurlar. Sonra da muhammese geçmek isterler. Âşıklardan biri der:

-İzin verirsiniz, genç beyin yeni muhammesini söyleyelim.

Dövlethan mecliste beyzade olduğunu sanır.

-Bey kim, hani o bey?

Musa, Dövlethan'ın anlamadığını görüp cevap verir:

-Bu, senin anladığın beyzadelerden değil, bizim buralarda yeni evlenenlere, bey derler. Bizim Kara'nın oğlu Dursun'dan bahsediyorlar. Molla'nın yanında bir müddet okuyup yazmayı falan öğrenmiş. Yeri geldiğinde bazen kendinden okudukları da var.

Tanrıverdi konuşur:

-Okusun ne olur, bakalım nasıl söylüyor?

Âşıklar sazlarının akordunu yapıp ağız ağıza verirler. Önce birinci âşık başlar okumaya, bakalım ne der:

Hanzade Tanrıverdi,
Kür üste sultan gibiydi.
Bey, hana nefreti var,
Dostları mümyan gibiydi.
Köylünün, sahipsizin,
Yolunda kurban gibiydi.
Kollarında kuvveti var,
Gücü pehlivan gibiydi.

Alır ikinci âşık, bakalım ne der, nasıl der:

Yoksulluktan çocuk çağı,
Varlılara nöker durdu.
Beyler ile hacetleşip
Ağasına kan yutturdu.
Kaçıp geldi Gürcistan'a,
Tavatlara tuzak kurdu.
Ceyrançöl'de, vuruşmada,
Pristavı yere vurdu.
Goburnata, necenniye,
Zehirli yılan gibiydi.

Bir atı var, dili haça,
Arap at misalliydi, bil!
Boz irenkli, ala paça,
Kız gibi sığallıydı, bil!

Sahibine itibarlı,
Yada geylü gallıydı, bil!
Hoş hasiyet, dil anlayan,
Sol tırnağı hallıydı bil!
Düşman geçirmez bereden,
Koşarken ceylan gibiydi.

Dağları mesken eylemiş,
Ormanlarda yurt salmıştı.
Yoksullara arka durmuş,
Bir kana yüz kan almıştı.
Göy Tomtu'da meydan açmış,
Düşmana darbe çalmıştı.
Her tarafa seda düşmüş,
El gözünde ucalmıştı.
Yiğitlikte Koroğlu'dur,
Kemalde Loğman gibiydi.

Nesib, Yusuf, Kalaktion,
Çenk edince gelmiş tanı!
Cinaloğlu tarif eder,
Yiğitlikte Dövlathanı!
Koy işitsin bütün dünya,
Onun gibi kahramanı!
“Yalmaşgan”da tek canına,
Yere sermiş yüz düşmanı!
Hamoy seçilmez onlardan
Dövüşe aslan gibiydi.

Söz tamamlandığı gibi her yerden “sağ ol”, “sağ ol”, “yaşa” nidaları yükselir.
Tanrıverdi, Dursun’u yanına çağırıp, sorar:

-Oğul, söyle bakalım, hiç Tanrıverdi'yi gördün mü?

-Hayır, görmedim.

-Peki, onun tarifini nasıl yapabiliyorsun?

-Amca, Köroğlu'nu da hiç kimse görmemiş. Ama yiğitliğini duyup herkes ona tarif söylüyor. Ben de nereye gitsem Tanrıverdi'nin yiğitliğinden bahsediyorlar. Öyle tatlı bahsediyorlar ki, insan coşuyor. Şemşeddin'de, Göy Tomtu'da, Yalmaşgan'da, Garaçöp'te ve Gürcistan'da gösterdiği yiğitlikleri duydum. Çok yiğit bir adamdır.

Musa daha da neşelenir, yine Tanrıverdi'ye göz edip der:

-Allah onun ömrünü uzun etsin, kazadan beladan korusun! Onlar olmasaydı köylülere bu hükümet adamlarının elinden hayat yoktu.

Tanrıverdi, elini göğsündeki cebine atar; iri, altın cep saatini çıkarıp Dursun'a hediye eder.

-Helal olsun oğul, al, benden hatıra olarak sakla! Tanrıverdi benim dostumdur, sözlerini de ona ulaştırırım. Allah seni mesut etsin, düğünün mübarek olsun oğul.

Misafirlere yatak yaparlar. Musa'dan başka herkes uyur. Sabah olmadan misafirler kalkıp ata biner. Musa akşamdan hazırlanmış heybeyi Nesib'in atının beline koyar.

Kaçaklar, kimse uyanmadan Musa ile vedalaşıp yola çıkar. Yol boyunca hepsi Musa'nın mertliğinden ve sadakatinden bahseder. Öğleden sonra kaçaklar, Şemşeddin'e varırlar.

3. TANRIVERDİ*

(HB₂ VERSİYONU)

Size nereden, kimden bahsedeyim? Sulduz köyündeki Tanrıverdi adlı yetim bir oğlandan. Tanrıverdi'nin annesi ve babası ölür, bir parça ekmek için diyar diyar dolaşır Bozalğanlı'ya gelir, burada Süleyman Bey adlı bir zengine hizmetçi olur. Ağa, Tanrıverdi'yi koyunlarını otlatmaya gönderir. O, koyunlara ne kadar iyi baksa da, Süleyman Bey ona iyi davranmaz, onu çok incitir. Bey, ona yemesi için yemek, giyinmesi için elbise de vermez, Tanrıverdi çoğu zaman aç kalır. Sonunda canına tak eden Tanrıverdi, beye karşı çıkar ve hakkını istemeye başlar. Süleyman Bey ona hakkını vermez, hatta onu çok döver. Bey, onu her zaman parasız pulsuz çalıştırsın ister. Çünkü eline güzelce, sahipsiz bir insan düşmüştür. Tanrıverdi "hakkımı ver, gidiyorum" deyip sözünde direnir.

Süleyman Bey, köy muhtarına der:

-Tanrıverdi; çobanlıktan çıkmak istiyor, eğer o çobanlıktan çıkarsa ben onun gibi bir çoban bulamam. Sen, gel onu korkut, çobanlıktan çıkmasın, ne istersen sana veririm.

Köy muhtarı der:

-Sen onu şikâyet et, gerisiyle işin olmasın.

Süleyman Bey der:

-Neyini şikâyet edeyim?

-Sen bana, Tanrıverdi otuz koyunumu telef etti diye bir dilekçe yaz, gerisine karışma.

Ben onun cezasını veririm, öyle yaparım ki çobanlıktan çıkmaz.

Süleyman Bey, köy muhtarına Tanrıverdi, otuz koyunumu telef etti diye şikâyetle bulunur.

Muhtar, hemen o gün Tanrıverdi'yi çağırıp hapseder.

Tanrıverdi sorar:

-Beni niçin hapsedeceksiniz?

Muhtar der:

-Sen, Süleyman Bey'in otuz koyununu telef etmişsin.

Tanrıverdi, muhtarın elinden bir şekilde kurtulmak için çok çalışır; ancak muhtar onu bırakmayıp zorla hapseder.

* Bu metin Ehliman Ahundov'un eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (*Azerbaycan Dastanları*. C.5. Bakü: Elm Neşriyatı, 1972)

Tanrıverdi çok kuvvetli ve yiğit bir oğlandır. O, kendisini haksız yere yakaladıklarını görür, bunun Süleyman Bey'in işi olduğunu anlar. Tanrıverdi gece, kapıyı kırıp kaçar ve doğruca Gürcistan ordu komutanını kapısına gider.

Ordu komutanı sorar:

-Hey, necisin?

Tanrıverdi der:

-Çobanım.

Ordu komutanına da koyunlarına bakması için bir çoban lazımdır. Çünkü ordu komutanının koyunlarına her gece hırsızlar gelmektedir.

Der:

-Gel bana çoban ol, koyunlarımı otlat. Eğer iyi bir çoban olursan sana iyi bakarım.

Tanrıverdi, o günün sabahından itibaren ordu komutanının çobanı olur, onun sürüsüne öyle bir bakar ki, bir aksak kuzusunun dahi burnu kanamaz.

Bir gece şiddetli rüzgâr eser. Tanrıverdi, sürünün kenarında ağaca yaslanarak sürüye bakar ve iki tane hırsızın sürüye doğru geldiğini görür. Tanrıverdi öyle bir nara atar ki, hırsızlar şaşırıp kalırlar. Tanrıverdi, hemen hırsızların kollarını bağlayıp sabah ordu komutanının yanına götürür. Ordu komutanı, hırsızları hapse attırır ve bunun için Tanrıverdi'ye iyi bir tüfek verir.

Bir gün Tanrıverdi hastalanır, sürüyü otlatmaya arkadaşı gider. Gecenin bir yarısında sürüye iki vahşi hayvan saldırır. Çoban, Tanrıverdi'yi çağırır. Tanrıverdi yerinden kalkıp hemen ahıra gider, hayvanların birini ateş ederek öldürür, diğerinin de bacağı kırar.

Ordu komutanına, çobanının iki vahşi hayvanı öldürdüğü haberi gider. Ordu komutanı, hayvanların durumunu görmeye gelir, “aferin” der, ama Tanrıverdi'ye bahşiş vermez. Diğer taraftan Süleyman Bey, iyi bir çoban bulamadığı için Tanrıverdi deyip gezmektedir. Sonunda onun Gürcistan'da ordu komutanının çobanı olduğunu öğrenir, alır Gürcistan ordu komutanı olan beye “Tanrıverdi benim otuz koyunumu çalıp oraya kaçtı, onu yakalayıp benim yanıma gönder” diye bir mektup yazar.

Süleyman Bey, mektubu polis komutanının adına gönderir. Polis komutanı, bu haberi ordu komutanına ulaştırır. Ancak ordu komutanı, Tanrıverdi'yi ele vermez, Süleyman Bey'e Tanrıverdi adında bir adamın o taraflarda olmadığını yazar.

Evet; Tanrıverdi bir yıl ordu komutanının yanında gizlice kalır, ama ne kadar canla başla çalışsa da ordu komutanı onun zahmetini kıymetlendirmez. Tanrıverdi, işi böyle görünce ordu komutanını yanına gelip der:

-Ben senin çobanın olmak istemiyorum, işten çıkıyorum, benim hakkımı ver gidiyorum.

Ordu komutanının gazabı tutar, o hemen Süleyman Bey'in otuz koyununu çalıp kaçtığı için Süleyman Bey'e gönderilmek üzere Tanrıverdi'yi polis komutanına verir.

Polis komutanı, Tanrıverdi'yi yakalayıp hapse atar. Tanrıverdi, gece kapının arasından bakıp nöbetçinin uyukladığını görür, hemen kapıyı kırıp nöbetçinin tüfeğini elinden alır, kaçıp Ceyrançöl'e gider.

Tanrıverdi, eniştesi Yusuf ve onun kardeşi Nesib'in yanına gelir. Onlar, Tanrıverdi'ye sorarlar:

-Ne var, niye geldin?

Tanrıverdi der:

-Süleyman Bey bana iyi bakmadı, ben de kaçıp Tiflis'e gittim. Bir Gürcü Beyine çoban oldum. O da hakkımı vermedi, yakalayıp Süleyman Bey'e gönderdi. Hapisten kaçtım.

Sonra başına gelen bütün olayları eniştesine anlatır. Tanrıverdi, iki gün eniştesinin evinde kalır, üçüncü gün der:

-Ben, Süleyman Bey'in evine gideceğim, ondan hakkımı alacağım.

Enişterleri, kardeşleri Nesib ve Allahverdi'de ona katılırlar, Kür'den geçip, Süleyman Bey'in evine varırlar. Süleyman Bey'in atlarının bakıcısı yatmıştır, Tanrıverdi at bakıcısını uyandırıp haber alır:

-Hey, Süleyman Bey evde mi?

At bakıcısı Nağı der:

-Süleyman Bey, Gazah'a gitti.

Tanrıverdi, Süleyman Bey'in üç atını alır, binip Çoban Dağı'na çıkarlar. Garagoyun köyünde Dövlethan adlı genç bir oğlan köy muhtarını öldürür, Tanrıverdi'nin Çoban Dağı'nda olduğunu duyup o da Tanrıverdi'nin yanına gelir.

Tanrıverdi, bir gün arkadaşlarını çağırıp der:

-Gelin, Gürcistan'a Gürcü Beyi olan ordu komutanıyla hesaplaşmaya gidelim.

Derler:

-Neden onunla hesaplaşacağız?

Böyle denince Tanrıverdi alır bakalım ne der:

Sefer olur Gürcistan'a,
Olsun dellerim saz gerek.
Talan salın Yalmaşgan'a,
Kıyası alın tez gerek.

Haça Kaleden başlayın,
Yalmaşgananı taşılayın,
Çok ahırları kışlayın,
Koyun yurdunu düz gerek.

Tanrıverdi doyup cana,
Canı çürüttü efsane,
Talan salın beye, hana,
Deli devranı yaz gerek.

Söz tamamlanınca Nesib der:

-Düşündüğünü bana söyle.

Tanrıverdi der:

-Başımın altı olmuş tezek, döşeyim ot, sonuçta da hakkım ordu komutanında kalmış,
gitmem gerek. Dinleyin bakın işin temeli nereye varıyor.

Alır Tanrıverdi:

Çağırırım hakkı, düşerim yola,
Bu hayfı beylerde ölsem koyamam.
Bir koyuna gerek yüzün götürsem.
Bir çepiş geride kalsa koyamam.

Süleyman Ağa'dan alıp kisası,
Çünkü ondan oldu işin binası,
Bey, hanlar atlana tamam cümlesi,
Yürüyüp üstüme gelse koyamam.

Tanverdi'nin neler gelmiş başına,
Sen bakarsın şimdi ter savaşına,
Dünya dönse kazak, soldat, koşuna,
Yaprak, toprak koşun olsa, koyamam.

Tanrıverdi, sözünü kısa kesip arkadaşlarını toplar, atlarına binip yola çıkarlar. Haçagaya'dan inip doğruca Gürcistan'a gelirler. Gürcü Beyi olan ordu komutanının sürüsüne hücum edip, ellerine geçeni önlerine katıp gelirler.

Ordu komutanına, onun kaçan çobanı Tanrıverdi'nin gece gelip bütün hayvanları toplayıp götürdüğünü haber verirler. Ordu komutanı, polis komutanına, polis komutanı da mahalli polis amirine haber verir; mahalli polis amiri de askerlerin kumandanına yazar. Kumandan, askerlerini toplayıp Tanrıverdi'nin üzerine gelir. Tanrıverdi, askerlerin geldiğini görür, sürüyü çobanın önüne katıp arkadaşlarını çağırıp der:

-Hey, korkup nereye kaçıyorsunuz?

Tanrıverdi'nin arkadaşları gerçekten de korkarlar ve kaçmak isterler. İşin böyle olduğunu görünce Tanrıverdi, alır bakalım arkadaşlarına nasıl cesaret verir:

Koçaklarım meydan açın merdane,
Darbenizi bu düşmana bildirin.
Kırın askerini, beyleri tutun,
Komutanı, kumandanı öldürün.

Koç yiğitten oğul türer koç gibi,
Mert meydanda durur ağır taş gibi,
Kesin her tarafı terlan kuş gibi,
Keklik gibi derelere doldurun.

Tanrıverdi meydan açar merdane,
Atmayın kurşunu boşa, efsane.
Dökün askerlerin leşin yan yana,
Komutanın yas toyunu çaldırın.

Söz tamamlanır, diğer taraftan da askerler gelir. Tanrıverdi, derenin siper edilecek yerlerine geçer, askerler açıkta kalır. Her iki taraftan da ateş edilir. Düşmanların kurşunları gelip dağa taş isabet eder, ancak Tanrıverdi'nin yeri sağlam olduğu için askerleri öyle bir öldürür ki, onların yarısı kalır. Düşmanların kaçtığını gören Tanrıverdi alır bakalım Nesib'e ne der:

Ey Nesib, bak koşun kaçır,
Kes önünü koyma koyma.
Kurşunla her tarafını,
Solu, sağı koyma koyma.

Koşun bulanmıştı kana,
Allahverdi, sen bu yana.
Çağır söyle Dövlethan'a,
Kaçtı yağı, koyma koyma.

Nara attı Tanrıverdi,
Merdane meydana girdi,
Kazağı, soldatı kırdı,
Kalan sağı koyma koyma.

Nesib, daha da yüreklenir. Onlar bir saat içinde askerleri öldürüp dağıtırlar.

Tanrıverdi, getirdiği hayvanları alıp Şavadin'da durur, Nesib'i Tavus köylerine gönderir. O bütün yoksulları ormana toplayıp koyunları ve kuzuları fakir fukaralara paylaştırır.

Tanrıverdi, Kırata benzeyen bir Boz at bulur. Bu atı bir de güzel bir tüfeği kendisine alır.

Valiye o bölgede Tanrıverdi adı verilen birisinin ortaya çıktığı haberi ulaştırılır. Vali, onun her kimse hemen yakalanması emrini verir.

Bir gün Tanrıverdi, atına binip doğruca Gürcistan'a gider. Polis komutanı, bunu öğrenip askerlerine emir verir. Askerler, Tanrıverdi'nin adını duydukları gibi fare deliğini satın alıp kaçıp gizlenirler.

Ordu komutanları ve beyler toplanıp Tanrıverdi'yi gizlice öldürtmek için sözleşirler, her köyden gizlice beş altı adamı Tanrıverdi'yi öldürsünler diye seçerler. Tavus'tan Meşşedağa, Dağsınıh Ayrımindan Memmedeli Bey, Bozalganlı'dan Hesen Murğuz oğlu da bu adamların içindedir. Kendileri de kuduz adamlardır.

Tanrıverdi, Şavadın'ın itibarlı bir yerini kendisine mesken yapıp oturur. Tanrıverdi eve gelince onu vursun diye bu semte bir nöbetçi koyarlar.

Tanrıverdi, bir akşam Bozalganlı'ya geldiğinde casuslar pusudadırlar. Kür'den geçerken casuslar, Tanrıverdi'nin önünü kesemez, diğer tarafa geçerler, ormanın içine girip gizlenirler. Onlar tüfeklerini hazırlayıp onu beklemekte olsunlar, Tanrıverdi gelince hışırtı duyup nara atar, ateş eder, casuslar korkuya kapılır, hemen kaçıp gizlenirler. Bu küçük mücadele sırasında Tanrıverdi elinden hafifçe yaralanır. O gitmekte olsun size Nesib'ten bahsedeyim. Nesib, Şavadın'da kalır. O, uykusunda bir tarafının ateş alıp yandığını görür, hemen yerinden sıçrayıp alır sazını bakalım arkadaşlarını nasıl uyandırır:

Allahverdi, kalk ayağa,
Tanrıverdi kuşatıldı.
Yatmıştım, uykuda gördüm,
Bir yanım alevde yandı.

Piyadeydi hem de tekti,
Muhannetler plan döktü,
Yüceden bir nara çekti,
Dağ taş tamam kımıldandı.

Ara, bir gör Hamay hanı?
Çağır, ayılt Dövlathanı,
Nesib daha neyler canı,
Bu dava başka meydandı.

O, sözünü tamamlar, Nesib artık başka bir ata binmeyip Tanrıverdi'nin Boz atını alıp Tanrıverdi'ye yetişir.

Tanrıverdi, yoldan geçerken bir gürültünün koptuğunu duyar. O; askerlerin geldiğini sanır, ateş etmek ister, gelenlerin Nesib ve arkadaşları olduklarını görür.

Tanrıverdi bağırır:

-Hey Nesib!

Nesib, Tanrıverdi'yi kucaklayıp haber alır:

-Sen nasıl geldin?

Tanrıverdi der:

-Önümü kestiler, küçük bir mücadele ettik, elim yaralandı.

Arkadaşları Tanrıverdi'yi evlerine getirirler, hemen gizli yollarla bir hekim bulurlar.

Hekim gelip der:

-Ben sana burada bakamam.

Hekimi getirip gizli bir yerde saklarlar. Hekim, Tanrıverdi'yi iyileştirmeye başlar.

Tanrıverdi'yi yaralayan adamlar, gelip polis komutanına Tanrıverdi'yi yaraladıklarını, onu bulup yakaladıkları yerde öldürmelerinin iyi olacağını söylerler.

Memmedeli Bey, görünürde Tanrıverdi ile dost, içten ise düşmandır. Onun yerini öğrenmeyi üzerine alıp Tanrıverdi'nin yattığı Sığınahlı'ya gitmeye başlar.

Tanrıverdi'nin her zaman nöbetçileri vardır. Nöbet tutan kişi, Memmedeli Bey'in geldiğini Tanrıverdi'ye haber verir.

Tanrıverdi der:

-Bırakın gelsin.

Ama Nesib razı olmaz.

Tanrıverdi der:

-Nesib, bırak gelsin,

Tanrıverdi böyle söyleyince nöbetçi onu getirir. Memmedeli Bey gelip Tanrıverdi'nin yanında oturarak onun durumunu öğrenir. O günün sabahı Memmedeli Bey, gidip Kür'ün kıyısına getirdiği askerlere haber verir. Askerleri yola salıp Tanrıverdi'yi yakalasınlar diye bu tarafa geçirir. Askerler, Bağırnapa'yı kuşatırlar.

Bu sırada Tanrıverdi uyur ve rüyasında iki taraftan akan bulanık selin ortasında kaldığını görür. Uykudan uyanır, Nesib'i çağırıp rüyasını ona anlatır:

Nesib, dışarıya çıkıp yaprakların bile sayılabildiğini ama askerlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu görür, geri dönüp Tanrıverdi'ye der:

-Bizi kuşatmışlar.

O, böyle söyleyince Tanrıverdi der:

-Benim ayakkabılarımı getirin.

Memmedeli Bey, askerleri getirip bu tarafa ulaştırdıktan sonra yine Tanrıverdi'nin yanına gelmiştir, Memmedeli Bey gitmek ister. Nesib, Memmedeli Bey'in dışarı çıkmasına izin vermez.

Tanrıverdi der:

-Bu işlere o sebep oldu, askerleri de o getirdi, bunu öldürün.

Nesib, Memmedeli Bey'i öldürüp cesedini dışarı attırır.

Askerler evin kapısına varırlar, onlar Memmedeli Bey'in, Tanrıverdi'yi öldürdüğünü sanırlar. Tanrıverdi, arkadaşları ile kapıya çıkıp der:

-Mademki bizi yakalamaya geldiniz, izin verin üç kıta sözüm var, onu söyleyeyim.

Alır Tanrıverdi bakalım ne der:

Garip yerde gelmişsiniz cengime,
Arıyordum böyle işi kamandar,
Nara atsam, kulakların kar olur,
Sen görürsün tez savaşı kamandar.

Tilki nedir darbe vura aslana,
Girerim meydana merdi mendane.
Dağıtırım askerini her yana,
Günde çıksın dördü, beşi, kamandar.

Tanrıverdi kurşunu atmaz boşa,
Narası ses verir dağla, taşla.
Döşerim koşunu tamam leş leşe,
Meydanı vağzala taşı, kamandar.

Tanrıverdi askerleri kovup ormana dağıtır. Askerler dağıldıktan sonra o, oradan çıkıp, başka bir yerde yarasını iyileştirmeye başlar.

Mahalli polis amirleri ve polis komutanları Tanrıverdi'yi yakalamak için birlik olup köylere girerler, Tanrıverdi'yi köylülerden isterler. İşin böyle olduğunu gören köylüler, Tanrıverdi'yi yardımlarına çağırırlar. Tanrıverdi, atına binip köylülerin yardımına gelir. Arkadaşları sorar:

-Nereye gidiyorsun?

Tanrıverdi der:

-Dinleyin, söyleyeyim:

Köye gelip koşun dolmuş,
Yazık köylü talanmıştı.
Kadın çocuk sızıldıyor,
Canım oda galanmıştı.

At binip silah götürün,
Kendinizi köye yetirin,
Diyorlar, tutun, getirin,
Zulm arşa dayanmıştı.

Tanrıverdi'yi görsün beyin,
Çalın kamandarın toyun.
Günde dört mal, on da koyun,
Kamçı üste dayanmıştı.

Söz tamamlandıktan sonra Tanrıverdi arkadaşları ile birlikte atlanıp doğruca Bozalganlı Kışlasına gelir. Onlar muhtarın kapısında attan inerler.

Polis komutanı, muhtarın evindedir. İçeri girince Tanrıverdi polis komutanını muhtarın evinde görür. Muhtar, Tanrıverdi'yi gördüğü gibi karın ağrısına tutulup yaprak gibi titremeye başlar. O, Tanrıverdi'nin o an polis komutanını öldüreceğini düşünür. Kendi kendine “bu polis komutanını öldürürse, hükümet benim evimi topa tutur” der. Polis komutanı, muhtarı bu halde görünce der:

-Neden öyle titriyorsun?

Muhtarın dili varmaz, sonradan sonraya kendine gelip der:

-Aradığın Tanrıverdi bu, işte burada.

Polis komutanı Tanrıverdi'yi gördüğü gibi titremeye başlar.

Tanrıverdi sorar:

-Niye böyle yapıyorsun?

Polis komutanı der:

-Çek git, seni yakalamayacağım, artık seninle işim yok.

Tanrıverdi der:

-Yok, ben sana söz söyleyip, saz çalmadan gitmeyeceğim.

Alır Tanrıverdi bakalım ne der:

Hey, komutan ben gelmişim yanına,
Çıkart bu koşunu, incitme köyü,
Nara atsam lerze düşer canına,
Çıkart bu koşunu, incitme köyü.

Fakirlerin günahına batırım,
Askerini kamandara katarım,
Yığıp silahını ata katarım,
Çıkart bu koşunu, incitme köyü.

Polis komutanı der:

-Allah için gürültü çıkartma, var git, seni yakalamayacağım.

Tanrıverdi der:

-Dinle, bir tane daha söyleyeyim:

Tarverdi'yim, tanı beni, görüver,
Gubernata telgrafi vuruver,
Çağır kamandara haber veriver,
Görsünler işini, incitme köyü.

Polis komutanı der:

-Oğlumun canı adına söz veriyorum ki sabahlayın askerleri köyden çıkartacağım, var git.

O, böyle deyince Tanrıverdi çıkıp gider. Polis komutanı, sabah erkenden kamandara askerleri köyden çıkarması için emir verir. Onlar, köyden çıktıktan sonra yeniden tedbir almaya başlarlar.

Askerler, gelip Tavus'a toplanır. Polis komutanı ve Hüseyin Bey, Tavus bürosuna gelip tedbir almaya başlarlar.

Tanrıverdi, bu haberi duyar, çağırıp Nesib'i der:

-Hey, o sazi beri ver.

Nesib der:

-Hey, yine mi gidiyorsun?

Tanrıverdi der:

-Dinle, bak nasıl gidiyorum.

Ey Nesib, tez hazırlanın,
Tavus'a gitmek isterim.
Defterhane kapanmadan,
Menzile varmak isterim.

Kan olmuş yiğidin yüreği,
Gitmez boğaza çöreği,
Polismestr Hüseyin Bey'i,
Tavus'ta tutmak isterim.

Tarverdi bine atını,
Tanırlar asıl zatını,
Kamandarla elaltını,
Birbirine katmak isterim.

Söz tamamlandığı gibi Tanrıverdi, atına binip Tavus'a doğru yola çıkar. O, gidince Nesibler de atlarına binip gelir, Tanrıverdi'ye yetişirler.

Tanrıverdi, arkadaşlarını görünce der:

-Siz neden geldiniz?

Nesib der:

-Biz, seni tek başına nasıl bırakırız.

-Mademki böyle oldu, iyi gelin.

Onlar, Tavus'a varırlar. Tanrıverdi, atını arkadaşlarına bırakıp tek başına büroya girer.

Hüseyin Bey, büroda kendi adamları ile oturmaktadır. Tanrıverdi içeri girdiği gibi şaşırıp yerlerinde kalırlar.

Hüseyin Bey der:

-Tanrıverdi, burada ne arıyorsun?

Tanrıverdi der:

-Sen beni arıyorsun, beni köylülerden istiyorsun. Ben de geldim. Gel, sen bu zavallı köylüleri incitme. Tanrıverdi işte burada, geldi.

Meclisdekiler kendilerinden geçerler, dilleri konuşmaya varmaz. Tanrıverdi işi uzatmamak için der:

-Dinle, birkaç sözüm var, söyleyeyim.

Alır Tanrıverdi bakalım ne der:

Gelmişim yanına merdi merdane,
Atam mert, anam doğurmuş mert beni.
Köylüye diyorsun tutun getirin,
Becerirsen, şimdi kendin tut beni.

Hüseyin Bey der:

-Hey, gürültü koparma, var git, seni tutmayacağım.

Tanrıverdi der:

-Bekle, sözümü bitireyim.

Koç yiğidin koç oğluyum, koçağım,
Düşmanın gözüne keskin bıçağım.
Doğru yolda ipek gibi yumşağım,
Eğri yolda Hakk yaratmış sert beni.

İyi bak, Tanrıverdi'nin boyuna,
Âlem şahittir aslına, soyuna,
Sizin gibi sürü sürü koyuna,
Girip yiyip dağıtmakçın kurt beni.

Hüseyin Bey der:

-Oğlumun başı için söz veriyorum ki askerleri çıkarırım, ama hana, hükümete ve beylere dokunmamamı rica ediyorum. Ben de sana dokunmam.

Tanrıverdi der:

-Mademki böyle oldu, üç kıta daha söz söyleyeceğim, dinle:

Yemin olsun dediğimden dönemem,
Beylerden, hanlardan gejem gejem ben.
Elimden geleni esirgeyemem,
Tavattan, knyazdan gajam gajam ben.

Bulanmışım, zor durulurum,
Kale tek yedi kattan kurulurum,
Şişe deyilim düşüp kırılırım,
Demir yassı, polat, temiz tujam ben.

Hüseyin Bey der:

-Var git buradan.

-Bekle, sözümün arkasını dinle:

Tanrıverdi binmiş murat atını,
Beylerden alırım el beratını,
Günde yesem yüz bey, han etini,
Öyle bil ki yedi gündür ajam ben.

Söz tamamlandıktan sonra der:

-Hemen askerleri çıkartın, yoksa sizi öldürürüm.

Hüseyin Bey, hemen askerleri Tavus'tan çıkartır, Tanrıverdi halkı toplayıp alıp sazını
bakalım halka ne der:

Nice vakti görüşmedim sizinle,
Toplanın yanıma gelin, köylüler.
Benim yüzümden çok zarar gördünüz,
Ne verdiniz benden alın, köylüler.

Askerler köye dolduklarından beri Hüseyin Bey'in emri ile askerlerin yemeğini
köylüler vermektedir. Onun için de Tanrıverdi alıp ikinci kıtada bakalım ne der:

Bey yurduna bu sefer at sürerim,
Ağır sürü, mal, koyunu yararım,
Bir toğluya onun evez veririm,
Siz irazı benden kalın köylüler.

Tarverdi'yim, İsmayıl'ın oğluyum,
Düşmandan ötürü ciğer dağlıyım,
Her birinize kulum, eli bağlıyım,
Nice ki ben sağım, bilin köylüler.

Sözünü tamamlayıp der:

-Ne kadar malzeme alındı sizden?

-Ne yapacaksın?

Tanrıverdi der:

-Vereceğim.

Bu konuşma sırasında bir âşık gelip meclise katılır.

Tanrıverdi der:

-Âşık sıra senindir, çal da köylülerin gönlü açılsın.

Alır âşık:

Bir vakti köye koşun geldi,
Köylü çok bihal dolandı.
Çıktı köyden kadın, çocuk
Sahra ile çöl dolandı.

Sağlam arpa, sağlam çörek,
İki güğüm, dört de kürek,
Ah İsvoloç, ahdı dürek,
Kamçı başta zol dolandı.

Odun getir, abed pişir,
Askerler yiyip oynaşır,
Patates lahana coşar,
Damağında bal dolandı.

Söz tamamlanınca Tanrıverdi muhtara der:

-Anladın mı yüz koyun, on da büyükbaş hayvan öldürmüşler.

Muhtar der:

-Anladım.

Hepsinin hesabını yaptıktan sonra muhtardan bir adam alıp, yüz yirmi beş koyun, on büyükbaş hayvan getirip köylülere paylaştırır. Üstelik halka üç yüz elli manat da para paylaştırır. Köylüler de vedalaşıp uzaklaşırlar. Tanrıverdi de Tavus'tan çıkıp gider.

Tanrıverdi'nin elindeki yara iyileşir. Halkın yaylaya göçtüğü zaman gelir. Zenginler, yaylaya göçer, yoksullar ise köyde kalırlar.

Her zaman fakirlere yardım edip, açlara para vermek Tanrıverdi'nin âdetidir. O, her yaz faslı köylüleri yoklar. Tanrıverdi, zenginlerin yaylaya gittiğini, yoksulların ise köyde kaldıklarını duyar. Nesib'i çağırıp bu konuda bakalım ona ne der ve onu nereye gönderir:

Atlanın, çıkın gezin çölleri,
Attan, maldan alın getirin.
Yoksulu, fakiri sızıldatmayın,
Tavatın, knyazın malın getirin.

Zenginler göçerler serin yaylaya,
Oğlak eti yiyip keyfe dalmaya,
Koymayın yoksullar köyde kalmaya,
Onları da yola salın getirin.

Yiğit gerek kendine iyi ad alsın,
Alkış alsın, belki ömrü uzansın.
Yoksullar da yesin, gezsın dolansın.
Talayın, dağıtın, çapın, getirin.

Gidin kesin şehir pazar yolunu,
Onlar bilir Tarverdi'nin halini,
Nikolay'ın haznesinin pulunu,
Her ne varsa gidin alın, getirin.

Söz tamamlanır. Nesib, Allahverdi bir de Urus birlekte yola çıkarlar. Onların yolu Beleben'e düşer, Ellerovı'nı aşip Şilek'ten geçerler, zenginlerin hayvanlarına saldırırlar, atı,

büşükbaş hayvanı, mandayı birbirine katıp çağırırlar. Atları ve büyükbaş hayvanları otlatanlar, beylerine Tanrıverdi'nin adamlarının gelip atları ve hayvanları toplayıp götürdüklerini haber verirler. Onlar da polis komutanına haber verirler. Polis komutanı hemen atlanır, gidip Gavrı ve Çöle'de yolu keser. Nesib, onları her yerden kuşattıklarını görür. Tanrıverdi de yanlarında yoktur. Nesib, Tanrıverdi'yi bakalım nasıl arzular:

Nola benim aziz dostum,
İşten haberdar olaydı.
Bulaydı Tanrıverdi'yi,
Ona tez haber olaydı.

Boz at meydana girince,
Hirtmek belinde durunca,
Haykırıp nara vurunca,
Kulakları kar olaydı.

Boz at altında oynaya,
Seke yuları çiğneye,
Ey Nesib, sen koyma diye,
Onda kırhakır olaydı.

Söz tamamlandığı gibi askerlere saldırırlar. Bu askerlerin içinde Tanrıverdi'nin bir dostu vardır. O, hemen askerlerin içinden ayrılıp Tanrıverdi'ye gidip der:

-Tanrıverdi nasıl böyle duruyorsun?

Tanrıverdi der:

-Ne var, ne oldu?

Alır sazi bakalım Tanrıverdi'ye ne der:

Tanrıverdi, ne yatmışsın kalk, uyan,
De bakalım, yoldaşların hardadı?
Koşun gelmiş dört tarafı bürümüş,
Önde kaya, işler yaman dardadı.

Komutan yığmıştı bütün elleri,
Kazak, soldat tamam kesmiş yolları,
Çalmıştılar atı, mandayı, malı,
Koşun çocukları kırhakırdadı.

Çekildim koşundan kenarda durdum,
Nefesimi tuttum, boynumu burdum,
Arada Nesib'i çok halsiz gördüm,
Nesib diyor, canım intizardadı.

Söz tamamlanır. O, Tanrıverdi'ye dille de söyler. Tanrıverdi oğlu Hamay'ı çağırıp der:

-Hey, eğer boz atın beline tak.

Hamay, boz atı eğerler. Tanrıverdi boz atın beline çıkınca dostu ona der:

-Ben ne yapayım?

Tanrıverdi der:

-Sen gitme, kal.

Dostu der:

-Mademki böyle oldu, ben burada kalayım, sen Sarıgaya burnundan inip Alazan'a doğru gidersin.

Tanrıverdi, boz ata seslenip gitmekte olsun, askerler her iki taraftan Nesibleri yüzük taşı gibi araya alırlar. Tanrıverdi askerlerin arkasından öyle bir nara atar ki, Eldar halkı korkup kaçır, Tanrıverdi, Nesib'in yanına gelip der:

-Nesib, korkmayın, buradayım.

Tanrıverdi siperini sağlamlaştırıp mücadele etmeye başlar. Düşmanlar dayanamayıp kaçarlar. Düşmanların kaçtığını gören Tanrıverdi, Nesib'e bakalım ne der:

Canım Nesib, kes yolları,
Gör Gavrı'dan geçen kimdir?
Yamaçları iyi gözle,
Gör dönerek kaçan kimdir?

Tanı Sıhnag milletini,
Kaçak, köylü, soldatını,
Burada ecel şerbetini,
Candan doyup içen kimdir?

Tanrıverdi nara vurur,
Temiz düşmanları kırar,
Burya gelip Sıhnag, Eldar,
Bir birinden seçen kimdir?

Söz tamamlandığı gibi Tanrıverdi nara atıp arkadaşları ile askerlere hücum eder, onlar düşmanları öldüre öldüre getirip dağın aşağısına dökerler. Askerler kaçtığı gibi onlar, hayvanları toplayıp meskenleri olan Şavadın'a gelirler.

Tanrıverdi Nesb'e der:

-Düşmanları öldürüp sizi kurtardım. Şimdi sazi beri ver, üç kıta sözüm var, diyeyim.
Nesib sazi verir, alır Tanrıverdi bakalım üç kıta sözünü nasıl der:

Muhannetler benim için,
Belge yazıp kol koymuşlar.
Söyün Bey de her birine,
Bir bin manat pul koymuştu.

Arayıp bulurum elbett,
Hakk bana verince fırsat,
Hacnabı, Hesen, Şemişet,
Şapkaların zil koymuştu.

Düşmanı tanıyıp gördü,
Kısas koymaz Tanrıverdi,
Başına bir kurşun vurdu,
Karısını dul koymuştu.

Söz tamamlanınca der:

-Nesib, atlanın Kür'ün diğer tarafına geçin. Aşağı Ayıblı ve Hasansuyu'nu arayın bakın nerede bir yoksul görürseniz benim yanıma getirin.

Tanrıverdi'nin adamları atlarına binip köyden köye gezerler, köyde kalan ne kadar yoksul varsa bulup getirirler.

Tanrıverdi, köylüleri bir yere topladıktan sonra ne kadar at, büyükbaş hayvan getirdiyse hepsini yoksullara paylaştırıp der:

-Şimdi gidebilirsiniz.

Vali; Tanrıverdi'yi yakalayabilmek için Tavus, Gazah, Şemkir ve Garamurat'ta birlikler oluşturur. Ama Gence'ye adam tayin edilmez. Vali, Genceli Kar Goca oğlu Ali'yi çağırıp der:

-Başına adam topla Tanrıverdi'yi tut. Eğer onu yakalayabilerseniz hepinize biner manat vereceğim.

Ali der:

-İzin ver bir düşüneyim.

O, dışarı çıkar. Bu sırada Dağıstan'dan Beymurad adlı birisi valinin yanına gelmiştir, o kapıda Ali ile tanışır. Biraz konuşup sorar:

-Sen niçin geldin?

Beymurad der:

-Valiyle işim var.

Ali der:

-Vali, bana öyle bir emir verdi ki hiç aklın yatacağı iş değil.

Beymurad sorar:

-Ne emir verdi?

Ali der:

-Kaçak Tanrıverdi'yi öldürmeyi bana buyurdu.

Beymurad der:

-Ne olmuş?

Ali der:

-Onda öyle bir bağırma var, bir bağırsa korkudan yanında durmak mümkün olmaz.

Beymurad gururlanıp der:

-Nasıl yani siz kadın mısınız?

Ali der:

-Sen onunla başa çıkabilir misin?

-Ben onu yakalarım.

Ali, Beymurad'ı valinin yanına getirip der:

-Vali, bu adam Tanrıverdi'yi tutabileceğini söylüyor.

Vali sorar:

-Konuk, nerelisin?

Beymurad der:

-Dağıstan'danım.

Vali der:

-Burada bir kaçak var, onu yakalayabilir misin?

Beymurad der:

-Yakalarım.

Vali, Beymurad'a otuz kadar adam verip onu silahlandırır, üstelik muhtara da bir mektup yazar. Ali'yle Beymurad doğruca Muradlı'ya gelirler. Mektubu muhtara verirler, Beymurad der:

-Muhtar, Tanrıverdi'nin yerini bize göstermesi için bir rehber ver.

Muhtar, bir rehber verir. Rehber, onları Ceyrañçölü'ndeki Gavrı Dağı'na götürür.

Yazın sıcak zamanıdır. Tanrıverdi, akşamları Çoban Dağı'nda, gündüzleri ise Ceyrañçöl'de durur. Arasına Sihnag'dan geçip Belekent'den çalıp getirirdi.

Rehber, onları Gavrı Çayı'nın diğer taraftaki kıyısında bırakıp döner.

Tanrıverdi, dürbünle dağdan bakmaktadır.

Dövlethan der:

-Tanrıverdi, bir grup kaçak geliyor.

Tanrıverdi der:

-Bırak gelsinler.

Atlıların geldiğı zamana kadar beklerler. Tanrıverdi, onların da kendisinin peşinden gezdiklerini anlar ve sorar:

-Nerelisiniz?

Beymurad der:

-Dağıstan'dan geliyoruz.

Tanrıverdi der:

-Kimi arıyorsunuz?

Beymurad der:

-Tanrıverdi'yi.

Tanrıverdi yüzünü gözünü değiştirip der:

-Biz de Tanrıverdi'yi arıyoruz.

Beymurad der:

-Sizin lideriniz kim?

Tanrıverdi der:

-Benim, iyi yerde karşılaştık gelin fikir alışverişinde bulunalım.

Tanrıverdi onların atlarının yüklü olduğunu görüp Nesib'e der:

-Gel bunları soyalım.

Beymurad der:

-Siz nasıl yiğitsiniz, Tanrıverdi kim ki onu yakalayıp valiye veremiyorsunuz?

Tanrıverdi der:

-Onu söyle valla, iyi oldu da siz çıkıp geldiniz, bize yardım edersiniz yakalarız.

Beymurad sorar:

-O, nasıl bir adam ki ondan bu kadar korkuyorsunuz?

Tanrıverdi der:

-O dövüş sırasında öyle bir bağırır ki, insan yerinde donup kalır.

Beymurad der:

-Benim yüreğim sıkıldı, siz onu bir bana gösterin, sonrasıyla sizin işiniz olmasın. Ben onu canlı olarak yakalarım.

Tanrıverdi der:

-Arkadaşlar, atı eğerleyin birkaç diyecek sözüm var, söyleyeyim.

Beymurad der:

-Söyle bakalım.

Alır Tanrıverdi:

Dağıstan'dan beni deyip gelenler,
İnan benim, öğren benim, gör benim.
Sizin gibi çocuklardan dolayı,
Zahmet çekip ben yerimden kalkamam.

Ezelden kundağı kanla belenmiş,
Düşmanın kanından içip yalanmış,
Çekip yiyip sert yerlerde dolanmış,
Kaplan benim, aslan benim, şir benim.

Beymurad der:

-Tanrıverdi sen misin?

Tanrıverdi der:

-Yok, ben değilim, ancak onun özelliklerini sana söylüyorum.

-Söyle bakalım.

Tanrıverdi diyor sözün düzünü,
Henüz görmemişsin onun yüzünü,
Çekip çıkar paçaları, kuzuyu,
O sar kıran, rehber vuran ner benim.

Beymurad der:

-Onun atı var mı?

Tanrıverdi der:

-Var.

Beymurad der:

-Onun atının özelliklerini biliyor musun?

Tanrıverdi der:

-Biliyorum.

Beymurad der:

-Söyle bakalım onun atı nasıldır?

Alır Tanrıverdi:

Bir atı var, üç adamla beslenir,
Meydanda oynayıp yel tek esendir.
Narasından bütün dağ taş titreşir,
Alay yarıp, ağır ordu bozandır.

Korkusundan düşman gitmez üstüne,
Tutar, kaçır, saman teper postuna,
Niceleri kalkıp onun kastına,
Hajrab, Şemişed, iki Hasan'dır.

Ben bilirim Tarverdi'nin işini,
Bulunca görürsün ter savaşını,
Tutar keser düşmanların başını,
Kulağından delik delmek asandır.

Tanrıverdi sözünü tamamladığı gibi öyle bir nara atar ki gelenlerin hepsi tüfeklerini yere bırakırlar. Tanrıverdi, emir verir hemen onların tüfeklerini yerden toplarlar. Tanrıverdi Nesib'e der:

-Bu iki beyi tut, diğerlerini bırak gitsinler.

Nesib, Beymurad'ın ve Ali'nin kollarını bağlayıp onları yere yatırır.

Alır Tanrıverdi bakalım Nesib'e ne der:

Ey Nesib, dola bunları,
Çek her birini bir yana.
Bunlar belli yiğitlerdi.
Meydan açtılar her yana.

Bunlar gelmemiş boşuna,
İhtiyacı yok koşuna,
Gubernatın gelib hoşna,
Biz verelim bir nişane.

Bunlar belli yiğitler,
Kol çekip tüfek attılar,
Tarverdi'yi diri tuttular,
Haber varsın Dağıstan'a.

Tanrıverdi Beymurad'ı ve Ali'yi öldürür. Açılan silahın sesine düşmanlar toplanırlar. Tanrıverdi nara atar, düşmanı kuşatıp ateş ederler. Onlara öyle bir saldırırlar ki kaçan kaçır kaçmayan da öylece orada telef olup gider.

Ortalık sakinleşir. Bu sırada âşık elinde sazı ile gelip çıkar.

Tanrıverdi der:

-Âşık, ne güzel bir zamanda geldin. Bu mücadele için bir iki söz söyle.

Âşık, alır bakalım ne der:

Gavrı'da koşun gelince,
Nara çekti bir aslanım.
Pristav, komutan nedir,
Esirgeme, vur, aslanım.

Bütün yiğitler başıydı.
Nesib koçak yoldaşıydı.
Gördün ki senger gaşıydı.
Dayanma o an vur, aslanım.

Nice deliler başında,
Devr eyle ırag gaşında,
Ayda yüz koyun şişinde,
Hep sen devran sür, aslanım.

Yaranmışsın geylü-galdan,
Devr eyler bimisalnan,
Her yerde cah-calalnan,
Çay, semaver kur aslanım.

Divanlar düzölüp araya,
Emeğini verme zaya,
Bel bağlama Hüseyin Bey'e,
Ondan gizli dur, aslanım.

Arzım götürüp berati,
Sevgiyle besle boz atı,
Hiç kimden çekme minneti,
Kendin dağa ver, aslanım.

Götürüp gitsen çatını,
Sürü verir mi atını,
Memedgulu heletini,
Sen elinle ver, aslanım.

Tanrıverdi der:

-Nesib, sen kendi atını ona ver.

Âşık der:

-Eğer nereden bulayım?

Tanrıverdi der:

-Ona eğer de ver.

Tanrıverdi âşığa at verip der:

-Âşık, biz de bu hayvanları yoksullara dağıtıp diğer tarafa geçeceğiz.

Tanrıverdi, bunu söyleyip âşığı yolcu ettikten sonra arkadaşları ile diğer tarafa geçer.

4. HACI TAĞI*

Hacı Tağı, Göyceli köyünde, yoksul bir ailede dünyaya gelir. Babası Kalvalı'nın Hacı Tağı'dan başka evladı olmadığı için, onu çok kibirli büyütür, ona bir tüfek alır, bir de at bağışlar. Hacı Tağı, o kadar ata biner, o kadar atış yapar ki, usta bir nişancı ve iyi bir at binicisi olur, yirmi üç yaşına girdiğinde kurşunu yüzüğün ortasından geçirir. Hasansuyu'nda atıcılık ve at oynatmak konusunda onun karşısına kimse çıkamaz.

Bir akşam amcası Çırag gelip, Hacı Tağı'ya der:

-Hey oğul, hazırlan, sabah erkenden Mehman'a gidip tahılıımızı biçeceğiz.

Sabah erkenden amcası, Hacı Tağı'yı uyandırır. Hacı Tağı, uykudan uyanıp amcasına o gün onu Mehman'a, tahıl biçmek için götürmemesi için yalvarır. Amcası, bunun nedenini sorduğunda kötü bir rüya gördüğünü söyler. Amcası; inat edip, üsteleyince Hacı Tağı, sazını duvardan alıp kılıfından çıkararak amcasına der:

Yatmıştım, rüyamda âşıkâr gördüm,
İmdat eyle o tufana götürme!
Elden kaçak oldum, düştüm çöllere,
Yor rüyamı kana kana, götürme!

Kurşun atıp bir azmanı avladım,
Ellerimi kızıl kana boyadım.
İstemedim yatanları oyadım,
Getirerek beni cana, götürme!

Tutup Hacı Tağı'yı o nara çekme,
Ölüme, zulme, ne dara çekme,
Bahtımın üstüne sen kara çekme,
Bağrım olur şana şana, götürme!

* Bu metin Rüstem Rüstemzade'nin eserlerinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (Koroglu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006; Yeddi Dastan. Bakü: Azərneşr 1989)

Amcası der:

-Çok konuşma, kalk, önüme düş.

Babası öldüğünde Hacı Tağı, çocuk yaşlarındadır, ona amcası bakıp, büyütmüştür. Bu yüzden amcasının bir sözünü iki etmez. Atlarını eyerleyip, Mehman denen yere doğru yola çıkarlar. Mehman'a varınca, arazilerinde bir sürü büyük baş hayvanın otladığını görürler; ama bu hayvanlar iyi cins hayvanlardır. Hayvanları getirenler, Nedir Bey'in adamlarından Çirkinoğlu Ali ile Avdırahman'dır. Çırag, Çirkinoğlu Ali'yi görünce korkusundan önce konuşamaz. Çünkü Nedir Bey'in korkusundan onlara kimse dokunamaz. Onlar da Nedir Bey'e güvenip, her kim önlerinde konuşursa ya öldürür ya da ölene kadar döver. Bu yüzden Çırag da korkup önce bir şey söylemez, sonra tahılın elden gittiğini görüp Ali'ye der:

-Bey, hayvanları biraz otlattın, artık yeter, bırak ekinin birazı da yerinde kalsın, niye hepsini otlatıyorsun?

Çirkinoğlu Ali de bunu beklemektedir. Der:

-İyi yapıyorum, becerebilirsen engelle, hayvanları aç bırakacak değilim ya.

Kısaca, söz uzayarak konuşma kavgaya dönüşür. Her ikisi ellerine sopa alıp kavgaya başlar. Ali, sopasını çevirip Çırag'a öyle bir vurur ki, adam kendinden geçer. Hacı Tağı, kendisini tutamayıp amcasının üzerine atılır, sonra da ayağa kalkıp Çirkinoğlu Ali'ye yaklaşmak ister. Bu sırada Çirkinoğlu Ali, Hacı Tağı'ya saldırır. Her ikisi de eline sopa alır, Hacı Tağı der:

-Ali, kavga etmeden önce birkaç sözüm var, söyleyeyim de dinle:

Alır Hacı Tağı:

Niye vurdun sen babamı,

Ne yiğitsin, Çirkinoğlu?

Muma yandırırım yararı,

Bir de dinsen, Çirkinoğlu.

Alır Çirkinoğlu:

Çocuksun, gelme karşıma,

Elimden kaçarsın, Tağı!

Çomak inince başına,

Dünyadan göçersin, Tağı!

Hacı Tağı:
Yiğitlikte tac-ı serim,
Kartalım, esnemiş nerim,
Yıkıp başını keserim,
Çor da olsan, Çirkinoğlu!

Çirkinoğlu:
Çok kavgalar geçirmişim,
Küheylanlar kaçırmışım.
Gence'de kan içirmişim,
Ömrünü biçersin, Tağı!

Hacı Tağı:
Hacı Tağı'yım, kömektarım,
Meydanda vuruşa varım.
Şimdi halini sorarım,
Buyur, gel sen Çirkin oğlu!

Çirkin oğlu:
Çirkin oğlu yiğit erdir,
Bir mahalle beraberdir,
Meydanda görünen şirdir,
Şimdi sen seçersin, Tağı!

Söz tamamlandığı gibi yaka paça kavga ederler, sonra da sopalara sarılırlar. Hacı Tağı, onu böyle öldürmenin mümkün olmayacağını görüp der:

-Hey, it oğlu, seni sağ bırakırsam gidip sinirini yine fakir fukaradan çıkartırsın, al payın geldi...

Hacı Tağı, sözünü bitirmeden tetiği çeker, tüfeğinden çıkan kurşun Ali'yi yere yıkar. Bunu gören Avdırahman, hançerini belinden çıkararak sapından tutup Hacı Tağı'ya doğru atar. Hançer, Hacı Tağı'nın sol bacağına girip, onu yaralar. Avdırahman, kaçmak isterken

Hacı Tağı tüfeğini çevirip onu da yere yıkar, amcası Çırag'ı da yerden kaldırıp atına bindirir, kendisi de atına binip, Musa Bey'in arazisine doğru yol alır. Karanlık çökene kadar orada kalır, karanlık çöktükten sonra atlarına binip doğruca evlerine gelirler.

Hacı Tağı, artık köyde kalmasının mümkün olmayacağını anlayıp annesine der:

-Anne, biraz yol erzakı hazırla, ben gitmeliyim.

Yakınları, onun başına toplanarak gidişinin sebebini sorar. Hacı Tağı, başlarına gelen olayı anlattıktan sonra sazını kılıfından çıkarıp, sözle de şöyle der:

İblis fitne verdi, eyledim hata,
Söz çıktı ağızdan, dillere düştü.
Öldü Çirkinoğlu, hayıf, ey ana,
Vatansız kuş gibi göllere düştü.

Böyle söyleyince annesi, oğluna nereye gideceğini sorup, fikrinin ne olduğunu açıkça söylemesini ister.

-Anne dinle, deyip sazını alıp göğsüne basarak tekrar söyler:

Dağlar yurdum olsun, taşlar da mesken,
Felek bana verdi böyle bir devran,
Ne tacir değilim, ne de bezirgân,
Karanlık gecede yollara düştüm.

Annesi der:

-Kurbanın olayım, tek başına nereye gideceksin?

Der:

-Anne, gerisini dinle:

Mevlam, yetir Hacı Tağı'ya yoldaşı,
Yiğit olur yiğitlerin sırdaşı,
Kavga vakti benle gider yanaşı,
Şevkatli dağlara, çöllere düştüm.

Bu sırada annesi, gitme evimizde kal diye yalvarır.

Hacı Tağı, Nedir Bey'in Nikolay'dan asker isteyip topraklarına kadar getireceğini; ama kendisi çöllerde olursa hiç olmazsa ailesine yaklaşmayacağını, kendisinden korkacağını söyler.

Annesi der:

-Oğul, tamam gidiyorsun. Peki nereye?

Der:

-Anne korkma, her nerede olursam olayım yerimi bileceksin, gerisini dinle:

Civan vakti kaza tuttu,
Giderim gümana bilin,
Ağyar bana sitem etti,
Kan alacam kana, bilin.

Annesi ağlayıp der:

-Böyle gitmene izin veremem. Kime güvenip de tek başına gidiyorsun?

Hacı Tağı tekrar alır, bakalım ne der:

Silahlarım belimdedir,
Gümüş hançer elimdedir,
Aslan gücü kolumdadır,
Eğilemem hana, bilin.

Hacı Tağı'yı kimse tutmaz,
Dava, kavgayı unutmaz.
Kurşunu boşuna atmaz,
Yüzükten nişana bilin.

Söz tamamlanınca Hacı Tağı, yakınlarıyla helalleşip yola çıkar. O gün akşama kadar at sürüp Murğuz Dağı'na gelerek, birkaç gün burada gizlenir. Sonra tekrar yola çıkıp başka yerlerde kalmayı uygun görür. Buradan gece gündüz at sürüp Hoy şehrine, oradan da

Bozdağ'a gelerek burayı kendisine mesken yapar. Kendisine bir kayanın arasında yatacak bir yer yapar. Yerini sağlamlaştırdıktan sonra her sabah tüfeğini alıp, uzun elbise giyinerek Şahpur'a gelir, akşam tekrar oraya döner. Hacı Tağı, yarım yıl bu şekilde, burada yaşar.

Bir gün yine sabah erkenden kalkıp giyinerek tüfeğini de alıp Şahpur'a doğru yola çıkar. Akşamüzerine doğru Bozdağ'a dönerken bir oğlanın arkasından geldiğini görerek adımını yavaşlatır. Oğlan, ona yetişir ve selamlaşırlar, birlikte yürüyerek Bozdağ'ın eteğine varırlar. Burada oğlan, ayrılıp başka bir yoldan gitmek isterken, Hacı Tağı ona sorar:

-Neden o tarafa gidiyorsun, yoksa hayvan mı otlatıyorsun?

Oğlan der:

-Ben bu dağda yaşıyorum, hayvan falan da otlatıcısı değilim.

Hacı Tağı, ne kadar uğraşırsa uğraşsın ondan tek kelime söz alamayarak çaresiz kalıp der:

-Sabah sen erken gelirsene bu taşın dibinde beni bekle, ben erken gelirim seni bekleyeceğim.

Ayrılıp her biri kendi tarafına gider. Sabah Hacı Tağı, gelip o taşın dibinde beklemeye başlar, az sonra o oğlan da gelir. Hacı Tağı, o oğlanla tanışıp adını sorar, dağlara düşmesinin nedenini öğrenmek ister. Oğlan ne adını ne de derdini ona söyler. Bunu gören Hacı Tağı, hemen sazını getirip kılıfından çıkararak bakalım oğlana ne der, oğlan ne ıstır, söyleyelim siz de mutlu olun:

Civan oğlan, gel anlat sen düzünü,
Ne derdin var, bu dağları gezersin?
Esirgeme benden doğru sözünü,
Çöl kuşu musun budağı gezersin?

Oğlanın da göğsü sözle dolmuştur, alır bakalım nasıl cevap verir:

Bir derde düşmüşüm, bin bir hayale,
Benim ahvalimi bilme, dilaver!
Vatanımdan baş götürdüm diyara,
Haksız yere haber alma, dilaver!

Alır Hacı Tağı:

Cem eyleyip sitem etme huşuna,
Beyan eyle, ne geldiyse başına,
Ben yardım ederim müşkül işine,
Yiğit olup bu sayağı gezersin.

Alır oğlan:

Arif olan işaretten söz bilir,
Ne gönlüm açılır, ne yüzüm güler.
Kardeşim Cahan'ı dara çektiler,
Fırsat düşmez, küye salma dilaver!

Hacı Tağı:

Hacı Tağı'yım, beyi, hanı talarım,
Başı kesip leş üstüne galarım,
Hükümdardan kisasını alırım,
Arayıp mı o novrağı gezersin?

Oğlan:

Cavanşir Bozdağ'ın sağ, solunda,
Gözüm kalmış Urum, Şahpur yolunda.
Hükümdarı arar kılıç elinde,
Düzelir, sen fikre dalma, dilaver!

Söz tamamlanınca Cavanşir, Hacı Tağı'ya der:

-Dostum, öyle bir zamanda yaşıyoruz ki; yaşamasak bundan daha iyidir. Artık senden neden gizleyeyim, benim Cahan adlı bir kardeşim vardı. Yedi kişinin geçimini sağlıyor, ancak vergisini veremiyordu. Sonunda hükümdar, onu vergisini ödemediği için dara çekti. Ben de o günden sonra kaçıp Bozdağ'ı mesken edindim. Urum Hükümdarının Şahpur'a gitmesini bekliyorum, onu yakalayıp öldüreyim de kardeşimin kanı yerde kalmasın. Aksiliğe bak ki,

casusun biri benim Bozdağ'da olduğumu ona haber vermiş. O da korkusunda buradan gelip gitmiyor.

Hacı Tağı, şayet izni olursa, düşmanının başını onun önüne atacağına dair söz verir. Cavanşir, Hacı Tağı'ya onunla kardeş olacağına, bir dediğini iki etmeyeceğine dair yemin eder. Bunu duyan Hacı Tağı, elini ona uzatır, öpüşüp kardeş olurlar. Bir yıl birlikte gezdikten sonra bir gün Bozdağ'ın tepesinden yollara bakarlar. Bir bölük adamın, Şahpur'dan Urum tarafına geldiğini görürler. Yaklaşınca Cavanşir, götürülenin Şahpur'un postası olduğunu, Urum'a götürdüklerini, yanında da bir grup atlı olduğunu görerek Hacı Tağı'ya bildirir. Hacı Tağı der:

-Bu Şahın postasıdır, nasıl olursa olsun onu onlardan almalıyız. Eğer elimize çok miktarda para geçerse, götürüp yakın köylerdeki fakir fukaraya dağıtıp sevap kazanırız. Çünkü o paralar halktan zorla alındı. Senin kardeşin Cahan'ı da o paralar yüzünden dara çektiler.

Hacı Tağı ile Cavanşir, kuş gibi uçup Bozdağ'ın eteğindeki bir mağaraya girer, oradan diğer tarafa yol alırlar. Gelenlerin önünü Hacı Tağı keser, Cavanşir de arkadan gözler. Gelenler, otuz kişidir, yanlarında faytonları da vardır. Hacı Tağı, ansızın onların önüne geçip der:

-Kıpırdamayın, yoksa hiçbirinizi sağ bırakmam.

Diğer taraftan Cavanşir'in de sesi duyulur. Yolcular, onun çok sayıda arkadaşı olduğunu ve kuşatma altında kaldıklarını sanır, hiç kimse yerinden kıpırdamaz. Hacı Tağı, öne doğru yürüyerek faytonun içine bakar. Orada bir manda derisi dolusu altın olduğunu görür. Bu sırada hazinedar konuşur:

-Suçumuzun ne olduğunu söyleyip, bizi bırakın.

Hacı Tağı der:

-Dinle, suçlarınızı söyleyeyim:

İşit sana deyim, haznedar başı,
Gönder çuvalları, kurtar elimden.
Terk eyle davayı, kanlı savaşı,
Geciktirme, seferim var, yolumdan.

Vermezsen kırarım ceminiz ne var,
Soyup malınızı eylerim hırdar.
İran beylerine gönderin havar,
Koy onlar da tanış olsun halimden.

Mekânım Gazah'dır, adım Hacı Tağı,
Beylere, hanlara olmuşum yağı.
Urum hotkarına çekerim dağı,
And içerim, koy işitsin dilimden.

Söz tamamlanınca hazinedar, onların altınları istediklerini anlayarak, altınla dolu manda derisini faytondan yere atıp, gitmek için izin ister. Hacı Tağı, onlara geriye, Şahpur şehrine dönmelerini emreder. Çaresiz kalan Şahın adamları Şahpur şehrine gitmeye başlar, onlar gittikten sonra Cavanşir'le Hacı Tağı, altınların yanına gelirler. Cavanşir kuvvetlidir, kuzu taşır gibi altınları alıp dağı aşarak bir kayanın dibinde yere koyup bir hayli dinlenir, çuvalın ağzını açıp altınlardan biraz alarak ceplerine koyarlar. Hançerlerinin ucuyla toprağı kazıp, kalan altınları yerin altına gömerek kaldıkları yere dönüp bir ay şehre çıkmazlar. Yiyecekleri azalınca şehre gitmeye mecbur olurlar. Her ikisi, atlarına binip Şahpur şehrine doğru yola çıkar, şehrin girişindeki Ehmed adlı bir adama misafir olurlar. Ehmed, fakir bir adamdır. Misafirlerinin gelmesinden ve onları ağırlamak için evinde hiçbir şey olmamasından utanır. Hacı Tağı, onu biraz altın para verip yiyecek alması için pazara gönderir. Ehmed, gittikten sonra Hacı Tağı ile Cavanşir de evde durmayıp pazara gelir, bir çift iyi at sattıklarını görür, bu atlar Hacı Tağı'nın çok hoşuna gidince atları almaya karar vererek fiyatını sorarlar. Bu atların fiyatlarını diğer atların fiyatlarından bire beş oranında fazla söylerler. Hacı Tağı, at sahibine bu atların üstünlüğünün ne olduğunu sorunca at satıcısı der:

-Bu atlar, eğitilmiş atlardır, kendileri Şahpurlu Mahmud Han'ın atlarıdır. Bu atlara ne dersiniz yerine getirirler.

Sonuçta razı olup, o atların ikisini de bire beş fiyatına alırlar. Kendilerine lazım olan yemekliklerle dolu hurçları bu eğitilmiş atlara yükleyip, Ehmed'in evine dönerler. Bu zamana kadar Ehmed de onlar için güzel yemekler hazırlar. Yiyip içtikten sonra Hacı Tağı, kendilerinin ihtiyarlamış atlarını göstererek der:

-Ehmed, götürüp o atları sat, parasını da harçlık yap, rahat ol, her zaman sana yardım edeceğim. Şehirde gerçekleşen yeni olayları izleyip öğren, bize söyle.

Hacı Tağı ile Cavanşir, Ehmed'le helalleşip Bozdağ'a doğru yola çıkarak sığınaklarına varırlar. Bir ay orada yiyip yatıp hiçbir yere gitmezler. Bir gün yine atlanıp Ehmed'in yanına gelirler, Ehmed onların gelişine sevinip der:

-Gelişiniz iyi oldu, şehre çıkmayın, şehrin içi süvarilerle dolu, sizi arıyorlar.

Hacı Tağı, onun sözünü dinlemeyip yaya olarak şehre gider. Gerçekten de her yerin süvarilerle dolu olduğunu görerek, hemen biraz erzak alıp geri dönüp Cavanşir'e der:

-Doğru, bizi arıyorlar, er geç yakalarlar. Bu yüzden kardeşin Cahan'ın kanını Urum hükümdarından almaya gidelim.

İkisi, atlanıp Bozdağ'a gelirler. Birkaç gün dinlendikten sonra akşam atlarına binip Urum şehrine doğru yola çıkarlar. Bozdağ'la Urum şehrinin uzaklığı yüz kilometredir. Yol alıp öğle vakti Urum şehrine varıp akşamüstüne kadar bağda kalırlar. Onların kaldığı bağın önünde hükümdarın evi vardır, Hacı Tağı ile Cavanşir evin önüne gelip durur. Hacı Tağı, nöbetçiye yaklaşıp bir altın onluk vererek der:

-Hükümdarın en sevdiği dostuyum, yanına geldim. Benim geldiğimi öğrendiği gibi o da sana hürmet edecektir.

Bunu duyan nöbetçi içeri girer. Hacı Tağı, Cavanşir'e işaret edip der:

-Kapıdan içeriye kimseyi sokma.

Hacı Tağı, içeri girer, tüfeği hemen hükümdarın göğsüne dayayıp ayağa kalkmasını emreder. Nöbetçiye de yüzükoyun yere yatmasını söyler. Hükümdar da nöbetçi de korkularından hemen emri yerine getirir. Hacı Tağı ise yüzünü hükümdara çevirip bakalım ne der:

Zalim hotkar, bir de danış,

Niye soldurdun Cahan'ı?

Yalvar, Cavanşir'e sarış,

Nere gönderdin Cahan'ı?

Niye yoktu hakikatin?
Sitem, zulümdür sanatın,
Başa düştü mü niyetin?
Oda saldırdın Cahan'ı.

Bunu duyan hükümdar, şimdi onun Urumlu Cahan'ın kanını almaya geldiğini anlayarak başını daha da yere eğdi. Hacı Tağı alır bakalım tekrar ne der, hükümdar ne işitir:

Hacı Tağı'nın gözüne bak,
Bir cevap ver, sözüne bak,
Başın kaldır, yüzüne bak,
Sen mi öldürdün Cahan'ı?

Deyip sözünü bitirmeden hükümdarı göğsünden iki kurşunla vurur, başını hançerle kesip dışarıda duran Cavanşir'in ayağının altına fırlatır. Bu sırada hükümdarı görmek için birkaç adam beklemektedir, Hacı Tağı der:

-Bu, Urum yoksullarının katili olan hükümdarın başıdır, her kimin bundan öcü varsa alabilir.

Cavanşir öne doğru yürüyerek Hacı Tağı'nın yüzünden öpüp der:

-Hacı Tağı, çok sağ ol, dediğini yerine getirdin.

Hepsi, Hacı Tağı'nın bu yiğitliğini görüp alkışlar, hükümdara ise lanetler yağdırıp kötü sözler söylerler. Hacı Tağı ile Cavanşir, atlarına binip Urum şehrinden çıkarlar. Onlar şehirden biraz uzaklaşmışken şehre hükümdarın başının kesildiği haberi yayılır. Bu haberi İran Şahı Nesreddin de duyar.

Ancak şunu da söyleyeyim ki, bu haberden bir müddet önce Nikolay, Nesreddin Şah'a Hacı Tağı adında bir kaçağın onun topraklarına geçtiğini, ülkesindekilere onu kim yakalarsa ona beş bin manat altın para vereceğini bildirmesini yazar. Nesreddin Şah, bu haberi daha yeni ülkesine duyurmuşken, hükümdarın öldürüldüğü haberi ortaya çıkar. Kim, Hacı Tağı'yı yakalarsa ona hanlık vereceğini ilan eder.

Bu söylenenleri duyunca pek çok insan, Hacı Tağı'yı arayıp bulmaya onu şaha verip hanlık almaya heveslenir. Halkın çoğu ise, ne Hacı Tağı'yı ne de Cavanşir'i ele vermek istemez; hatta onları görüp bu haberleri onlara ulaştırmak ister.

Bunlar, Hacı Tağı ile Cavanşir'i aramakta olsun, size onlardan bahsedeyim. Onlar, yavaş yavaş at sürüp Bozdağ'a varır, herkes kendi yerine gider, bir müddet şehre inmezler. Sonunda bir gün açlığın tesiriyle yine Şahpur şehrine dönerek Ehmed'in evine giderler. Ehmed, olayı bildiği için onların şehre çıkmalarına izin vermez. Hacı Tağı, yine razı olmayıp Cavanşir'i de alarak pazara gider, şehirden kendilerine gerekli olan eşyaları alıp geri dönerler. Bu sırada bir adam, Hacı Tağı'nın önüne gelerek der:

-Sen, Hacı Tağı mısın?

Hacı Tağı der:

-Hayır, ben Hacı Tağı değilim.

Bu şekilde o adam, iki kez Hacı Tağı'yı tutar, sonra bırakır. Üçüncü kez yine onun kolundan tutup der:

-Sen, Hacı Tağı'sın ki Hacı Tağı'sın.

Bunu duyan süvariler, Hacı Tağı'nın dört bir yanını kuşatır, halkın içine haber yayılır, halk süvarilerin dört tarafına toplanır. Hacı Tağı, Hacı Tağı olduğunu kabul etmeyerek çaresiz kalıp der:

-Kim olduğumu söylersem beni bırakır mısınız?

Hacı Tağı'yı yakalayan Zöhrab Han'dır. Zöhrab Han der:

-Evet, eğer doğruyu söylersen bırakırım.

Hacı Tağı der:

-O zaman izin verin sazla söyleyeyim:

Zöhrab Han izin verir, Hacı Tağı der:

Bir deli doluyum yoksul kahrında,
İnan, Zöhrab, ben Hacı Tağı değilim.
Güney mahallinde Şahpur şehrinde,
Aman Zöhrab, ben Hacı Tağı değilim.

Zöhrab Han, onu sınamak için bir adamın kolundan tutarak gösterir:

-Nasıl Hacı Tağı değilsin? Bak, bu adam senin Hacı Tağı olduğunu söylüyor.
-Han, kulak ver, benim kim olduğumu gör diyerek Hacı Tağı sözüne devam eder:

Fitne veren hiç konuşmaz düzüne,
Ara vurur, söz getirir yüzüne.
Sana deyim, inan doğru sözüme,
İnan, Zöhrab, ben Hac Tağı değilim.

Zöhrab Han sorar:

-Ben, Hacı Tağı değilim diyorsun, peki o zaman Hacı Tağı kim, nasıl bir adam?
Alır Hacı Tağı bakalım ne der:

Hac Tağı denilen yiğitler hanı,
Onun sedaları gezer dünyayı,
Çok yerde akıtmış zalimler kanı,
İnan Zöhrab, ben Hac Tağı değilim.

Bu sırada Zöhrab Han, grubuna “bu Hacı Tağı değil, herkes kendi yerine gitsin, gidip Hacı Tağı’yı arayıp bulun” diye emir verir. Her ne kadar bunu söylese de kendisi, Hacı Tağı’nın kolundan tutup bırakmayarak onu içeri davet edip der:

-Gelin oturun, sizinle biraz sohbet edelim.

Hacı Tağı, göz ucuyla Cavanşir’e dışarıdan içeri gelenleri bırakma diye işaret eder, kendisi de Zöhrab Han’la içeri girip oturur, kapıyı da örterler. Zöhrab Han, ona “sen Hacı Tağı’sın” der, Hacı Tağı ise Hacı Tağı olduğunu kabul etmez, sonunda Zöhrab Han der:

-Sakın bilmezlikten gelme, ben seni iyi tanıyorum, şimdi bütün özelliklerinle söyleyeyim sen de dinle. Sen Gazah kazasının Göyceli köyünden Çırahlı denilen nesilden Kalvalı’nın oğlu değil misin?

Hacı Tağı, doğru söylediğini görerek der:

-Sen, bunu nereden biliyorsun?

Zöhrab Han der:

-1866 yılının yaz ayında Mehman denen yerde ben, Katibli Mehmed Ağa'nın bahçıvanıydım. Sen, benim yanımdan koyun yatağına gelip geçerken bana selam verdin, benimse sesim çıkmadı, neden sesimin çıkmadığını sordun. Ben de “ey Tağı, bahçe sulatmaya imkânları olmadığı için mal sahibi sulama yapıyor, bana yemek getiremiyorlar, on üç gündür açım, onun için sesim çıkmıyor” diye cevap verdim. Sen, bunu duyunca beni terkine alıp götürdün, doyuncaya kadar kaymak, katık ve yemek verdin, üstelik bir de hayvan kestir. O gün doyuncaya kadar yemek yedim, hatta torbamı da doldurup gitmek isteyince “bak, her gün buraya gelirsin, her gün bir koçun var, kesecekler yiyeceksin” dedin. Bu şekilde on günde senin on koçunu yedim. Bu yüzden korkma, benden sana zarar gelmez, kabul et artık, sen Hacı Tağı'sın.

Hacı Tağı, artık kendisini saklamanın bir anlamı olmayacağını kabul etmekle iyi yapacağını görerek der:

-Evet, doğru tanıdın, ben Hacı Tağı'yım.

Görüşmeye devam ederler, Zöhrab der:

-Hacı Tağı, seni çok sıkı aradıklarını biliyor musun?

Der:

-Kim arıyor?

Zöhrab der:

-Dinle bakalım kim arıyor:

Nikolay yazmıştı Nesreddin Şah'a,
Hacı Tağı İran'da bulunsun gerek.
Tutsak edip gönderirsin bergaha,
Kolları ardında çatılsın gerek.

Hacı Tağı der:
Dostum düşman olmuş, pristav yağı,
Götürüp başımı kanı gezerim.
Kim gelse karşıma çekerim dağı,
Hotkarı öldürüp, hanı gezerim.

Zöhrab:

Şah hükmüdür, bil ki, böyle bir cihad,
Arasın ülkemde olan cemaat.
Kim tutsa beyliği alacak berat,
Boz atı Tahran'da satılsın gerek.

Hacı Tağı:

Dünya bana dardır hatalar üste,
İtibar görmedim zalim nakeste.
Haksız arkalanma divana, dosta,
Mekânı unutup kanı gezerim.

Zöhrab:

Zöhrab Han arıyor Hoy'da, Şahpur'da,
Asker emir bekler her ihtiyarda,
Dostun vefalıdır, bil, koymaz darda,
Diyorlar zindana katılsın gerek.

Hacı Tağı:

Bahtım kötü gitti, geçtim İran'a,
İtibar eyledim, dine, imana,
Dağlarda, taşlarda yetmişim cana,
O dökülen haksız kanı gezerim.

Söz tamamlanınca Zöhrab Han, Hacı Tağı'yı evine davet eder, Hacı Tağı ona itibar etmez. Sonunda Zöhrab Han, Hacı Tağı inansın diye yemin ederek der:

-Korkma, benden sana hiçbir zarar gelmez.

Epey bir zaman sonra Hacı Tağı'yı inandırır, adamlarını çağırıp Hacı Tağı'yı aramaya devam etmelerini, kendisinin bir misafirin geldiğini ve üç gün boyunca onunla meşgul olacağını söyler.

Zöhrab Han, Hacı Tağı ve Cavanşir'i alıp evine gider, üç gün üç gece Hacı Tağı'ya elinden gelen hürmeti gösterir ve sonunda Hacı Tağı'ya İran topraklarından gitmesini teklif ederek der:

-Nikolay, senin yakalanman için beş bin manat altın para, Nesreddin Şah ise hanlık veriyor. Bu yüzden eğer İran'dan gitmezsen seni yakalayacaklar.

Hacı Tağı, razı olup yüzünü Cavanşir'e çevirerek der:

-Benimle gelir misin?

Cavanşir; "hayır, ben İran topraklarında kalmalıyım" diye cevap verir. Bu esnada Hacı Tağı, yüzünü Zöhrab Han'a çevirerek:

-Han, bana gösterdiğin hürmeti Cavanşir'e göster; dağ, taşta gezmek onu canından bezdirmiş.

Zöhrab Han, razı olup söz verir. Cavanşir'e de Hacı Tağı'yı götürüp Culfa'dan geçirip geri dönmesini emreder.

Hacı Tağı, Cavanşir ve Zöhrab Han görüşüp ayrılırlar. Hacı Tağı ile Cavanşir atlarına binerek Bozdağ'a doğru yola çıkarlar, kısa süre sonra Bozdağ'a varırlar, gömdükleri altınları çıkarıp böler, hurçlarına doldurup her biri kendi atının beline atar, bir hayli yol gittikten sonra Hoy şehrine varırlar. Orada biraz dinlenip Culfa'ya doğru yol alırlar, biraz gittikten sonra yol kenarında bir ağacın altında bir grup tüccara rastlarlar. Bunları gören tüccarın biri adamlarına der:

-Aradığımızı bulduk, bırakmayın, onları yakalayın, beş bin manat altın para sizin, hanlık ise benim.

Hacı Tağı, onların yanına yaklaştığı zaman tüccar, tatlı dilini kullanarak:

-Yiğitler, attan inip bizimle biraz yemek yiye.

Hacı Tağı der:

-Sağ olun, biz gitmeliyiz.

Tüccar, ikinci kez ekmeğe ant verip onları yemeğe davet eder. Bunu duyan Hacı Tağı, attan inmeyi uygun bulur. Yirmi tane kolu kuvvetli oğlanın her biri birer eline sopa alarak anında onun dört bir yanını sarıp der:

-Ellerinizi yukarı kaldırın, yoksa sizi döveriz.

Hacı Tağı, çaresiz kalıp der:

-İzin verin size üç kelime söz söyleyeyim, sonra ne isterseniz yapın.

Tüccar başı izin verir, alır bakalım Hacı Tağı ne der:

Teklif edip yemek üste indirdin,
Götürmek istersin hara, bezirgan?
Niye kötü deyip sözü aşırdın,
Sineni yakarım nara, bezirgan.

Koyma Cavanşir'i hırskana, coşa,
Alıp mallarını dökerim taşta,
Şimdi sen bakarsın kırılan leşe,
Çekerim bil seni dara, bezirgan.

Hacı Tağı'yım, şimdi nara çekerim,
Eğip belini boyunu bükerim.
Azrail'im damarını çekerim,
Gönderirim seni gora, bezirgan.

Söz tamamlandığı gibi Hacı Tağı elini tabancasına atıp öyle bir bağırır ki, onların hepsi bir yerde toplanır. Hacı Tağı Cavanşir'e der:

-Tüccarın üzerini ara.

Cavanşir onun üzerinden bir kese altın bulur. Hacı Tağı tekrar der:

-Tüccarın kulağına bir küpe tak, bir daha böyle bir iş yapmasın.

Cavanşir hançerle tüccarın sağ kulağını kökünden kesip yere atarak der:

-Sana nasihat olsun, bir daha böyle bir işle uğraşma!

Sonra atlarına binip yollarına devam ederler, gelip Culfa'ya varırlar, karanlık gecede yol giderler, sabah olmak üzereyken Hacı Tağı, Cavanşir'e der:

İran toprağını dolaştık goşa,
Gel, gidelim bizim ele Cavanşir.
Mevla'nın keremi gelirse coşa,
Dolanırız güle güle, Cavanşir.

Alır Cavanşir:

Uğurlar olsun, sonumuz ayrılık,
İran ülkesinde olmalıyım ben.
Kendini unutma, oluver sayık,
Ana toprağımda kalmalıyım ben.

Alır Hacı Tağı:

Unutma, düşmanı kolla her zaman,
Kime kısmet oldu vefasız devran?
Tuş gelir karşına hüreyi-gılman,
Tutar seni şirin dile Cavanşir.

Cavanşir:

Senden sonra sırdaş olmam bir kese,
Yalancıya, muhannete, nakese,
Şüphesiz bil ki sır vermem İblis'e,
Hain yüreğini bilesiyim ben.

Hacı Tağı:

Hac Tağı'yım yol, erkân bilmişim.
Düşmanlardan kisasımı almışım.
Dosta dar gününde yakın gelmişim.
Boz at kişner, düşer yola Cavanşir.

Cavanşir:

Cavanşir durarak baş eğer sana,
Gönlümde nasihatın daim nişane.
Tez düzelir, böyle gitmez zamane.
Dolanıp yanına gelesiyim ben.

Söz tamamlanınca öpüşüp ayrılırlar. Hacı Tağı, atını Aras’a sürerek Nahçıvan tarafına gider, sabah olunca Nahçıvan’a varır, burada durmayıp dağ eteklerinden o kadar çok yol giderek kendi yaylaları olan Murğuz Dağı’na varır. Yazın son ayı olduğu için halk yaylaya çıkar, yaylanın çiçekli zamanıdır. Hacı Tağı arar, ancak ovadan gelen hiç kimseyi bulamaz, on on beş gün burada kalır, sonunda yiyeceği tükenince dağdan ayrılmaya mecbur olur.

Çaresizce Boz atına binerek yola çıkar. Birkaç gün sonra köylerinin üst tarafındaki Gülül Dağı’na varır. Bir çobana rastlayarak ondan köyün durumunu, onlardan yakalanan olup olmadığını sorar; ancak çoban Hacı Tağı’yı tanımaz. Çoban, gittikten sonra Hacı Tağı, köye girmek istemez. Ağstafa’dan geçip Poylu’ya gelir. Poylu tren istasyonunda kendisine lazım olan yiyecekleri alıp hurcuna koyarak, Ceyrançöl’e doğru yol alır, at sürüp Saj Dağı’nın eteğine gelir. İran’dan getirdiği altınları Saj Dağı’nın eteğine gizler, birazını da cebine harçlık olarak koyup Gavrı Çayı’nı geçer. Bir hayli at sürerek Kazbek’e varır. Bir çeşmenin üst tarafını kendisine mesken edinir. Bu sırada Gumlu köyünden bir oğlan, bir sürü ile çeşme başına gelir, koyunlarını çeşmede sulayıp otlığa bırakır, Hacı Tağı’yı görüp tanır, onun adı Mehemmedhesen’dir. Çantasından biraz yiyecek çıkarıp mendilin üzerine koyar, birkaç koyunu da bakır bir kaba sağıp, tatlı tatlı yemeye başlarlar. Akşam Mehemmedhesen, Hacı Tağı’yı da evlerine getirir. Karısı Savad Hanım, aceleyle bir şeyler yapmaya çalışır. Memmedhesen bir koç keser, kebab yaparlar. Yatılacağı zaman Hacı Tağı burada yatmak istemez, çünkü onlara güvenemez. Savad Hanım’la Memmedhesen bunu duyunca onu inandırmak için yemin ederler. Onların her üçü de yemin edince birlikte kalırlar. Gece yatarlar, sabah olduğu gibi Memmedhesen’le Hacı Tağı sürüyü de alıp yine aynı çeşmenin oraya giderler. O günden sonra Hacı Tağı, Gumlu köyünün halkıyla dost olmaya başlar.

Bir gün Gumlu köyünün beylerinden Kamal Bey, yedi oğlundan birine düğün yapar. Herkese davetiye gönderir; ama Hacı Tağı’ya göndermez. Memmedhesen, haber getiren kişiye “eğer benim misafirime davetiye gelmezse ben de gelmem” der. Hemen haber getiren bir davetiye de Hacı Tağı’ya verir. Hacı Tağı Memmedhesen’e der:

-Ben düğüne atlı ve silahlı gitmek istiyorum.

Memmedhesen, bir olay çıkabilir düşüncesiyle buna razı olmaz.

Hacı Tağı, inat ederek düğüne atlı ve silahlı gider. Düğün evinin önünde büyük bir at yarışı meydanı hazırlanır. Bir bölük atlı sırayla durur, zurnacılar çalar, beyin atı sırada duranlarınkinden yüz metre uzaktadır, ama onu söyleyeyim ki, bu çevrede Calal Bey’in atını

geçen at olmaz. Atın adına Gısrak denir. Beyin kendisi de çok sinirli bir beydir. Bu yüzden herkes ondan tir tir titrer.

İşaret edilince Calal Bey de atını sürüp öne doğru gelir. Bunu gören Hacı Tağı da atını onun atına yakınlaştırır. Calal Bey, ona atını öne doğru sürmesini, onun yerinin orası olduğunu işaret eder. Hacı Tağı da ona “hayır, benim yerim burası” diye bildirir. Calal Bey, dönüp yan yan Hacı Tağı’ya bakar. Hacı Tağı der:

-Bey yan yan bakma; kendine, bir de kendi atına bak! Sonra bana bakarsın. Sür atını, ben seninle yarışacağım.

Calal Bey, dudaklarını kemirir. İşaret verilir. Calal Bey’le Hacı Tağı’nın atlarının başını bırakırlar. Az geçmeden Hacı Tağı’nın atı, onun önüne geçer, bir hayli gidip atını durdurur. Calal Bey, gelip Hacı Tağı’nın kollarının bağlanması emrini verir. Hacı Tağı at yarışçıları öyle bir korkutur ki hepsi geri çekilir. Calal Bey, Hacı Tağı’ya hemen attan inmesini emreder. Hacı Tağı der:

-Söyle bakalım, sen kimsin ki bana böyle emir veriyorsun? Kendini bana tanı.

Alır Calal Bey:

Yurdumun hanıyım halk cengaveri

Seni tutup taşa çalarım yegin!

Benim bu yerlerde dağlar kartalı,

Bağlayıp zindana salarım yegin!

Hacı Tağı:

Çok dardan çıkmışım, eller gezmişim,

Yakalayamazsın beni Calal Bey!

At oynatıp düşman üste süzmüşüm,

Haksız bada verme canı, Calal Bey!

Calal Bey:

Gürzü tutsan alıp göğe atarım,

Kılıç vursan yegin iki çaparım,

Uçan kuş da olsan gökte tutarım,

Pençemin altına alırım seni.

Hacı Tağı:

Kaçırırsın, iyi izle oyunu,
Haksız kesme elden gelen payını,
Yasa döndürürüm bil ki toyunu,
Batırırsın adı, sanı Calal Bey!

Calal Bey:

Calal Bey kurşunu atmaz boşuna,
Saklanma, nişan alırım döşüne,
Paha satma müşteriyim başına,
Ben kesip ortadan bölerim yegin!

Hacı Tağı:

Hacı Tağı'yım yine kaşım çatılır,
Bir nara çekerim gözün tutulur
Dağıtırım malın, mülkün satılır
Tez görürsün bu tufanı Calal Bey!

Söz tamamlanır, Calal Bey tabancasını çıkarıp elinde hazır olarak bekletmektedir. Hacı Tağı öyle bir bağırır ki, Calal Bey'in elinden tabancası yere düşer. Hacı Tağı, hemen tabancasını çıkarıp Calal Bey'e bir kurşun atar ve onu attan düşürür. At yarışçıları, korkudan kaçar. Hacı Tağı, Calal Bey'i atının arkasına alıp ormanın kenarındaki bir ağaca bağlar, kendisi de ormanın içine girer, beyin düğünü yasa döner.

Calal Bey'in oğulları ve kardeşleri hemen ata binip Hacı Tağı'yı yakalamaya gider. Hacı Tağı onun arkasından geleceklerini bilir. Bu yüzden yerini sağlamlaştırır. Bu sırada Calal Bey'in kardeşleri, oğulları ve birkaç Çeçen-İnguş beyi onun üzerine gelir. Hacı Tağı hemen tabancasını ateşleyip onlardan birkaçını vurur, gizlendiği yerden çıkarak Calal Bey'in Gısrak'ını da yedeğine alıp Gazah'a doğru gitmeye başlar.

Şimdi size Hacı Tağı'nın dostu Memmedhesen'den bahsedeyim. Şehirden hadiseyi duyup gelen vali, "Memmedhesen'i getirin" diye emir verir.

Hemen Memmedhesen'in kollarını bağlayıp getirirler. Vali sorar:

-Söyle bakalım misafirin kimdi, nereliydi?

Memmedhesen yalvararak cevap verir:

-Bey, nereli olduğunu vallahi bilmiyorum, ama adı Hacı Tağı'ydı.

Vali, Memmedhesen'i dövmelerini emreder. O kadar döverler ki zavallı kendinden geçer, onu arabayla şehre getirip zindana atarlar. Her gün bir defa dövüp sorarlar:

-Memmedhesen, misafirin kimdi, nereliydi?

Memmedhesen yine aynı sözü tekrarlar.

Hacı Tağı, birkaç gün at sürüp Gazah'a gelir. Gısrak'ı bir dostunun yanında bırakıp kendi atına binip yine Gumlu'ya döner. Gece yarısı Memmedhesenlere gelip kapıyı çalar, Savat Hanım onu sesinden tanır, hemen kapıyı açar, olanları ona anlatarak ağlar.

Hacı Tağı der:

-Korkma, sabah gelir, kalkıp biraz yemek getir, ben açım.

Savat Hanım yemek hazırlar, yerler. Yatacakları zaman Hacı Tağı der:

-Bacı, benim yerimi bahçeye yap, kendin de evde yat. Hemen kalk, gidip küçük kardeşini benim yanıma getir.

Öyle de yaparlar, sabah erkenden Savat Hanım, gidip küçük kardeşini getirir. Hacı Tağı, atı eğerler. Savat'ın kardeşini de terkine alıp hazırlanır, yola çıkarken Savat der:

-Hacı Tağı, dur, bir iki kelime sözüm var, söyleyeyim yine git.

Alır Savat Hanım:

Gece uykum yoktur, gündüz kararım,

Kardeşin zindanda can verir, Tağı.

Onsuz hiç olmasın devletim, varım,

Bakmaz, yakın, kardeş yan verir Tağı

Alır Hacı Tağı:

Ağlayıp sineme vurmayın yara,

Bugün kardeşimi alıp gelirim.

İnan ki vermezse çekerim dara,

Dağıtıp zindanı, kırıp gelirim.

Savat Hanım:

Her gün dövüp, seni haber alırlar,
Naçar kalıp ahir hapse salarlar,
Ne yerini, ne ovayı bilirler,
Günahsız zavallı ün verir Tağı

Hacı Tağı:

Hazırla kebabı, dolmayı, aşı,
Üstünde koyunun o yağlı döşü,
Boz atımla ben bilirim bu işi,
Laçın tek pençeme çalıp gelirim.

Savat Hanım:

Savat'ım yüreğimi dert ve gam alır,
Bu dertten geceler gözlerim dolar,
Hesen hapislerde sararıp, solar,
Kamçının yarası kan verir, Tağı.

Hacı Tağı:

Bir bakış at Hacı Tağı'nın işine,
Ateş dökerim valinin başına,
Eğer bırakmazsa kendi hoşuna,
Başını bedenden salar gelirim.

Söz tamamlanır, Hacı Tağı terkinde Savat Hanım'ın kardeşi ile atını hızla sürerek doğruca şehre gelir. Valinin dairesinin önünde sıra beklerler, adamlar azalır, Hacı Tağı kapıcıya beş altın verip der:

-Beni vali çağırılmış, ben içeriden çıkmadıkça içeriye kimseyi sokma.

Nöbetçi razı olur. Hacı Tağı içeriye bakıp tabancasını çıkarır, valinin göğsüne dayayıp onu tehdit eder. Vali, korkusundan inleyerek der:

-Aman, beni öldürme, ne istiyorsan söyle, yerine getiririm.

Hacı Tağı der:

-O zaman sözlerimi iyice dinle:

Demedim mi haklı divan kurarım,
Getiririm seni cana goburnat,
Uçan kuş da olsan gökte vururum,
Gününü eylerim kara, goburnat!

Beyleri öldürüp atını aldım,
Dağıtıp desine velvele saldım,
Gazah'dan sedanı alarak geldim,
Bulayım mı kızıl kana, goburnat!

Görür müsün Hac Tağı'nın coşunu,
Dağıtırim gelse polis koşunu,
Ya Hesen'i bırak ya ver başını,
Tez ol bir cevap ver buna, goburnat!

Söz tamamlanmadan; Vali, Hacı Tağı'nın ayaklarına kapanıp yalvarmaya başlar:

-Ne istersen iste, yerine getirmeye hazırım ama beni öldürme.

Hacı Tağı der:

-Bir adam gönder, hemen Memmedhesen'i getirsin. O gelene kadar içeriye kimse girmesin.

Öyle de olur, bir nöbetçi göndererek Memmedhesen'i getirirler. Vali, bir daha Memmedhesen'i incitmeyeceğine dair söz verir.

Hacı Tağı der:

-Bak, eğer onu bir daha tutuklarsan kendini ölmüş bil.

Hacı Tağı, bahçeye çıkar, Memmedhesen'i terkine alır, çocuğa der:

-Sen gençsin, yaya olarak da gelebilirsin.

Bir göz kırpıncaya kadar Boz at gözden kaybolarak Gumlu'ya gelir. Memmedhesen ailesiyle görüşür. Hacı Tağı, üç ay Gumlu'da Memmedhesen'i korumak için kalır, valinin gerçekten de artık onu aramadığını görerek rahatlar.

Bir gün oturup sohbet ederken Hacı Tağı'nın vatan aklına gelir, yüzünü Memmedhesen'e çevirip der:

Helal eyle, sana zahmet vermişim,
Giderim, dostlarım elleri gezer,
Kardeş gibi sizden hürmet görmüşüm,
Babam “oğul” deyip yolları gezer.

Alıp Memmedhesen bakalım nasıl cevap verir:

Sana kurban olsun devletim, malım,
Yiğitler serdarı, yaşa her zaman,
İnşallah yükselir gösteriş, celalin,
Sen de devranı sür başa her zaman.

Hacı Tağı:
Gönlüm intizardır yakın, kardeşe,
Onları görmeden duramam hâşâ,
Çark-ı felek imdat eyle bu işe,
Goburnat hükmedip çölleri gezer.

Memmedhesen:
Seni yetiştirir mi bir daha hayat,
Yüzünü görmek ister tüm kâinat,
Boz atın oynayıp açınca kanat,
Bağırsan dağılır taşa her zaman.

Hacı Tağı:

Hacı Tağı Kafkas'ın zirvesindedir,
Sefalı Kazbek'in sinesindedir,
Vatana gitmenin binasındadır,
Komutan Murguz'da çağları gezer.

Memmedhesen:

Hesen'in kalbini sorup biliver,
Gidersen dostlarla konuş, güdüver.
Çok unutma, dolaş bize yine geliver,
Muhabbet edelim goşa her zaman.

Söz tamamlanınca helalleşip ayrılırlar. Hacı Tağı, dostuna der:

-Bak, ne zaman seni incitirlerse bana söyle, söylememezlik etme.

Memmedhesen, onunla köyün sınırına kadar yaya olarak gelir ve ayrılır. Hacı Tağı, atını mahmuzlayarak vatanına doğru gider. Bir müddet at sürerek Gazah'a varır, gece yarısı köyüne, Göyceli'ye ulaşır. Evlerine gelince kendisinin yüzünden evde yaşayan altı kişiyi yakaladıklarını öğrenir. Bunu Gazah şehrinin Polis Amiri Mamoy Bey'in yaptığını anlar. Geceyi geçirir, ertesi sabah erkenden atına binerek Göyceli köyünden Gazah şehrine doğru yola çıkar. Mahalli polis amirinin yalnız olduğu bir zamanda makamına gelip, atını bir ağaca bağlayarak içeri girer. Kapıyı örterek sırtını kapıya dayar. Tabancasını çıkarıp Mamoy Bey'i nişan alarak der:

-Bey, yaptıklarının karşılığı ölümdür.

Mamoy Bey, Hacı Tağı'yı tanıyıp der:

-Dur, neden geldiğini söyle, ateş etme.

Hacı Tağı tabancasını göğsüne tutup der:

-Bey, dinle, bakalım neden gelmişim, ama sakın kıpırdama yakarım.

Alır Hacı Tağı:

Zindana atmışsın yakın, kardeşi,
Onun sebebini bilmeye geldim,
Benim Meherrem'in yakın sırdaşı,
Senden kisasımı almaya geldim.

Çırag'ı incitip, Hilal'i tuttun,
Hükmedip ne için kol kola çattın?
Benim gibi kamandarı unuttun,
Göğsüne bir kurşun vurmaya geldim.

Hac Tağı ses verse kulağın batar,
Gözlerin tutulur, yüreğin kopar,
Bırak Çıraklıyı, canını kurtar,
Başını bedenden atmaya geldim.

Söz tamamlanınca Mamoy Bey, söylediği kişilerin sabah evlerinde olacağına dair ant içer. Onları faytonuyla göndereceğini, kendisini öldürmemesini söyler.

Hacı Tağı geri dönüp kapıdan çıkarak atına binip köye doğru yol alır. Köye vardığı gibi tutuklananların eşlerine “pilav pişirin, yemek hazırlayın, sabahın bu saatlerinde esirler gelecekler” der.

Ancak onun dediğine hiç kimse inanmaz ve derler:

-Onları, Mamoy Bey götürdü. Onu biz tanırız, herhangi bir şey almadan, rüşvetsiz ve arkaları olmadan onları bırakmaz.

Hacı Tağı, sözünü söyleyip atına binerek köyün batısındaki Gülül Dağı'na çıkar. Sabah, Mamoy Bey korkusundan altı Çırahlıyı faytona bindirerek evlerine yollar. Fayton, gelip köye vardığında halk haber alıp onlarla görüşür, çok büyük bir sevinç yaşanır. Faytonu hürmet ederek yolcu ederler, Gazah'a döner. Hacı Tağı'ya da haber ulaşır, o da ata binip köye döner, yiyip içtikten sonra Hacı Tağı'nın bir daha hiçbir yere gitmemesini, kendi bölgesinin çevresindeki dağlarda yaşamasını uygun görürler. Hacı Tağı da halkın ricasını kırmayarak bir müddet başka bir yere gitmez.

Bir gün Hacı Tağı, yanına altı kişi alarak Ağstafa'ya gider, şehre varınca yemek yemek isterler, Meşedi Meytihan'ın evinin orada dururlar.

Casuslar ölmemiştir. Hemen Gazah'da Mamoy Bey'e durmamasını, çoktandır aradığı Hacı Tağı'nın altı adamla Ağstafa'da, Meşedi Meyithan'ın evinde oturup yemek yediğini söylerler.

Bu sırada polis memuru Ferruh Bey de Mamoy Bey'in yanında bulunmaktadır ve der:

-Kendi atını, on da asker ver, ben Hacı Tağı'yı yakalayıp getireyim.

Mamoy Bey, çoktandır Hacı Tağı'dan öcünü almak istemektedir. Böyle bir fırsatın bir daha ele geçmeyeceğini düşünür. Hemen emir verir, polis memuru Ferruh Bey'in isteği yerine getirilir. Ferruh Bey on askerle ata binip Ağstafa'ya gelmekte olsun, size Hacı Tağılardan haber vereyim.

Haberci, Hacı Tağı'ya gelerek “neden duruyorsun, şu sıralarda Mamoy Bey'in emriyle polis memuru Ferruh Bey on kişiyle doğruca seni yakalamak için üzerine geliyor” der. Hacı Tağı, bu haberi duyduğu gibi ayağa kalkıp der:

-Hey çocuklar, durmayın, atlara binin.

Grup kalkıp bahçeye çıkar, her biri kendi atına binip hazır olur, alıp bakalım Hacı Tağı gruba ne buyurur:

Atlanın yiğitler, çıkın aradan,
Bu dava dillerde car olsun gerek,
Uryadnik Ferruh Bey geçse buradan,
Tutup bağlayalım, har olsun gerek!

Gideyim şimdi Mehman'a çatayım,
Kesip önünü onları tutayım,
Bütün hepsini kol kola çatayım,
Gen dünya başına dar olsun gerek!

Hacı Tağı bu iki kıtayı söyleyip Gara ata doğru eğilir; ancak Gara at ona bakmaz, çünkü o, Gara ata ilk defa binmektedir. Bu yüzden onu denemek için tımarlayıp yelelerine yatarak der:

Garat, Hacı Tağı'nın sınağındasın,
Durma hiç düşmanın gabağındasın,
Laçınsın, yapalah oylağındasın,
Kızıl kuş yanında har olsun gerek!

Söz tamamlandığı gibi grup harekete geçer Hacı Tağı, Ferruh Bey'in grubunun geldiğini görür. Hacı Tağı, Gara atın başını Mehman'a doğru çevirir, yaz mevsiminin orta ayı olduğu için Mehman'da tahılları biçip yığın yaparlar. Büyük bir yığının yanında Hacı Tağı, geri dönerek arkasından Ferruh Bey'in geldiğini görür. Hemen sıçrayıp yığının arkasına geçerek atı bırakır. Ferruh, yetiştiğinde onun kımıldamasına fırsat vermez, silahını bıraktırarak diz üzerine çöktürür. O, yoldan gelenlerin de silahlarını alıp onları da tutsak eder. Kendi adamlarının da birkaçını eli silahlı üç kişinin esir edip harmana doğru götürdüğünü görür. Ancak onlar Hacı Tağı'yı görmezler. Hacı Tağı, yetiştiği gibi onlara da silahlarını bıraktırıp, onları da yere çöktürür; kendi adamlarını serbest bırakır. Altmış desteden harman yaptırır, atın bağıyla onları kol kola bağlar, Ferruh Bey'i en önde koşturur, kamçılıyarak harman dövdürmeye başlar, arada durur yüzünü Ferruh Bey'e çevirerek der:

Demin at oynatıp esir tutanlar,
Koy çıksın vuruşsun meydana bugün,
Beni tutmak ister azgın divanlar,
Tavlasın karşımda divana bugün,

On birini gire bağla yan yana,
Komutanı öne koşun harmana,
Gezdirip sür, tarla dönsün samana,
Vurun, kamçı batsın al kana bu gün.

Hacı Tağı divanı hakk ile tutar,
Kurşunu yağdırıp hedenge atar,
Dağıtıp desteyi kol kola çatar,
Kaldırır sesini asmana bu gün.

Sözünü tamamladığı gibi kamçı ile bir polis memuruna, bir iki de adamlarına vurarak harmanı dövdürmeye devam eder.

İş bittikten sonra adamların silahlarını verip kendileriyle birlikte Gırlı köyüne götürüp, Meşedi Müseyibin'in evine getirir. Orada onları güzelce yedirip içirir, sonra Hacı Tağı Ferruh'a sorar:

-Şimdi söyle bakalım, beni yakalamanı kim istedi?

Ferruh der:

-Senin yakalanmanı aslında vali emretmiş, bizim bir suçumuz yok.

Hacı Tağı der:

-O zaman benim bu sözlerimi valiye ulaştırırsın:

Gidip söyle guburnatın yüzüne,
Beni tutmak ister koy özü gelsin.
Asker çeksin bu Mehman'ın düzüne,
Mamoy Bey gibisinden koy yüzü gelsin.

Gizlide etmesin şer, şamatayı,
Buyursun bu düzde açsın meydanı,
Dökülmek isterse al kızıl kanı,
Ararsa tez bulur o bizi, gelsin.

Hacı Tağı bekliyor Çoban Dağı'nda,
Murğuz, Sarımsağı, Er Bulağı'nda,
Dövüşebilirse koç gabağında,
Vakti geçirmesin, bu yazı gelsin.

Hacı Tağı, sözle söylediklerini kâğıda geçirerek Ferruh'a verip onların gitmesine izin vererek, der:

-Buradan doğruca Gence şehrine git, olup biteni onlara anlat, sonra dönersin.

Ferruh Bey öyle yapar, doğruca valinin yanına gider, bütün olup biteni ona olduğu gibi anlatır. Vali der:

-Nasıl bir tedbir alabiliriz? Onu yapalım.

Ferruh der:

-Onu güçle, askerle yakalamak mümkün değil, ancak sözle yakalayabiliriz. Vali, bir hayli düşündükten sonra bir mektup yazıp, Hacı Tağı'ya ulaştırması için Ferruh'a verir. Ferruh Bey, adamlarıyla atlanıp doğruca Gazah'a gelir, yaşlı bir adamın vasıtasıyla o mektubu Hacı Tağı'ya ulaştırır. Hacı Tağı, evinde bulunduğu hocayı çağırıp mektubu okutur; "Hacı Tağı, senin adını İran'da, Türkiye'de, Kafkas'ta ve Karabağ'da duymayan yok. Ben senin yiğitliğine hayran oldum, seninle dost olmak istiyorum. Mektubu aldığın gibi benim yanıma yalnız gel."

Hacı Tağı arkadaşlarını çağırıp olup biteni onlara şöyle izah eder:

Goburnat çağırmış Gence şehrinden,
Ben düşmüşüm yüz hayale, giderim.
Dayanamıyorum onun kahrından,
Ya gelirim ya da dara giderim.

Yakalanmam, asker alsa her yanı,
Şehir asker olsa dökerim kanı,
Açarım başına odlı tufanı,
Kendim tekçe çalhaçala giderim.

Hacı Tağı'yım korkum yoktur ölümünden,
Çok çıkmışım, zorluktan zulümünden.
Bu sefer de dönemem ben yolumdan,
Kalmak için yoktur çare giderim.

Sözünü tamamlayarak Hacı Tağı, atını eyerlemeye başlar, arkadaşları onun tek başına gitmesine razı olmayıp derler:

-Biz gidip gerekli yerleri keselim, sonra sen gel ve git.

Hacı Tağı razı olmayarak der:

-Ben tek başıma gitmeliyim.

O, öyle de yapar, atına binip tek başına Gence şehrine doğru yola çıkar. Bir gün boyunca yol alıp Gence şehrine varır. Valinin makamını sorup bulur, şehrin tam ortasında

olduğunu görür. Valinin dairesine yakın olan bir eve yaklaşır. Veli adlı ev sahibiyle sohbet eder. Ona “atımı iki saatliğine senin kapına bağlayabilir miyim” der. Ev sahibi razı olur.

Hacı Tağı ata yabancı kimsenin yaklaşmamasını, atın ya ısırıp ya da vurup öldürebileceğini, bela alabileceklerini, atın elinden kimsenin alınamayacağını söyler. Ev sahibi der:

-Rahat olabilirsin.

Hacı Tağı, kapıya yaklaştığında kendisinin önünde on adamın olduğunu görür ve onlara der:

-Ben uzaktan geldim, izin verirsiniz valinin yanına önce ben gireyim.

Bu sırada vali, nöbetçiyi içeri çağırır, Hacı Tağı ona fırsat vermeden izinsiz doğruca valinin yanına girer, tabancasını çekip vali ile nöbetçiyi duvara sıkıştırır. Nöbetçiye der:

-Kıpırdama, yüzünü duvara çevir, yoksa ölürsün.

Nöbetçi korkusundan yüzünü duvara çevirir, gözlerini de yumar. Vali de ellerini yukarı kaldırır, onun elinden kurtulmanın mümkün olmadığını görüp, kıpırdamadan durup ne söyleyeceğini bekler. Hacı Tağı der:

-Buyur, anlat bakalım, bu kadar adam gönderip beni yakalatmak istiyorsun, emir ver beni yakalasınlar.

Vali der:

-Beni öldürme, ben seni tanımıyorum, önce bana kendini tanı, vallahi ne suçun varsa bağışlarım. Ancak merhamet et, beni öldürme.

Hacı Tağı der:

-Vali, adına yakışır bir yüreğin yokmuş. Adam da ölümden korkar mı? Erkek olan suçunu üstüne alır. Benim kim olduğumu merak ediyorsan dinle söyleyeyim.

Hacı Tağı dışarıdan giren olmasın diye sırtını kapıya dayar, tabancasını sineline basıp der:

Döküver askeri bütün, ne ki, var,
Goburnat, sen beni tanı, gelmişim.
Dilin temiz olsa gadanı sovar,
Tükenmiş ömrünün şanı gelmişim.

Hükmetmişsin, gerek beni tutalar,
Kolu bağlı o zindana katarlar,
Yiğit olan bu meydanda ad alır,
Çabuk ol, ver serencamı gelmişim.

Hac Tağı'yım hiyalanı bilirim,
Alay gelse nara çekip kırarım,
Götürüp başını bahşış veririm,
Sana biçip beyaz donu, gelmişim.

Söz tamamlanır, Hacı Tağı der:

-Senin aradığın Gazahlı Hacı Tağı benim.

Valinin, Hacı Tağı'nın adını duyduğu gibi rengi kaçır, yalvararak der:

-Beni öldürme ne dersin yaparım.

Hacı Tağı der:

-Halka yazıktır, onları suçsuz yere incitme, yoksa onların ahı seni tutar. Bir de beni arama, hayır bulmazsın.

Vali der:

-İzin ver, Mamoy Bey'e senin bu günden itibaren kaçak olmadığını, serbest olduğunu, hiç kimsenin seni incitme hakkı olmadığını yazayım.

Aslında valinin bunu söylemekle hedeflediği bir şey vardır. Bu da köylerde hükümete muhalif olan adamlara karşı tedbir olarak Hacı Tağı'dan istifade etmek, onun büyük nüfuzu olması ve onu daha iyi dinlemeleridir. Bu yüzden Hacı Tağı'nın ortaya çıkmasına yardımcı olmak ister. Şimdi böyle bir fırsat eline geçer. Böylece hem ondan kurtulur, hem de kaçakların sayısından biri azalmış olur.

Hacı Tağı, izin verir. Vali mektubu yazıp Hacı Tağı'ya uzatır, sonra da ondan söz almak için ilave eder:

-Sen yiğit bir adamsın, ben seninle dost olmaya hazırım. Zaman zaman dışarı gidiyoruz. Giderken seni de götüreceğim. Bana yardım eder misin?

-Vali Ağa, benden sana yardımcı olmaz. Senin maksadın ayrı, benim maksadım ayrı. Bir de ben yaşadığım müddetçe hakkı haksızlığa çevirttirmem bunu bil. Beyler çok kansız

işler yapıyorlar. Örneğin; Hasansuyu tarafında Nezir Bey yazın üç ayı halka su vermez. Sen de biliyorsun ki, köylününki toprakla sudur. O da elinden alınınca, verilmeyince ne yapsın? Ya açlıktan ölecek ya da savaştacak. Bir diğeri de Gazah'da Mamoy Bey. Komutan yapmışsınız bildiğini okuyor, bir adamın kanını bir koyuna satıyor. Öyle ya da böyle er geç onu yoluna koyacaklar, ama sen artık böyle hareketlere izin verme. Yeter artık köylüler de insandır.

Vali, bir kelime bile söyleyemeyerek der:

-Git, bildiğin gibi dolaş, seninle işim yok.

Hacı Tağı, geri geri yürüyerek yavaşça kapıdan çıkar, atının yanına gelip kızıl kuş gibi beline atlar, Gence şehrinden çıkar, hiç durmadan at sürüp Gazah'a gelir. Komutanın makamına gidip valinin mektubunu kendi eliyle Mamoy Bey'e verir. Mamoy Bey emri okuyup der:

-İyi, git, artık biz de korkudan kurtulduk. Senin korkundan geceleri kapının arkasına kilit vuruyordum.

Hacı Tağı gülerek der:

-Mamoy Bey, aklında tut, adaletli çalış, eğer halka zulüm edersen, boş yere incitirsen, bu şekilde devam edersen, kilidin arkasına kaya da koysan girip seninle hesaplaşacağım.

Mamoy Bey der:

-Allah senin canını alsın, Nikolay'ın gücü sana yetmedi. Tamam, senin dediğin gibi olsun, halka iyi davranınız.

Hacı Tağı, Gara atın beline atlayıp Gazah'dan çıkar. Doğruca Gülül Dağı'nın sırtından gelip Göyceli köyüne varır, bütün yakınları başına toplanır, koçlar kesilir, şenlik yapılır, yenilip içildiği sırada Göyceli'den, Tatlı'dan, Eynallı'dan, Gırlı'dan ve Köçesger'den ihtiyarlar gelip onunla görüşür. Hacı Tağı, yüzünü halka çevirip der:

-Bu günden sonra köylere gelen vergiler sadece devletlilerden alınacak, yoksullardan hiçbir gepik alınmayacak.

Halk, orada Hacı Tağı'yı altı köyün vekili seçer.

O günden sonra kimin bir şikâyeti olsa, Hacı Tağı'nın yanına gelir, derdini ona söyler, ondan ümit bekler. O da adaletli hareket edip, herkes hakkını alsın diye çalışır.

Beyler ve muhtarlar; Hacı Tağı'nın elinden inler, ancak hiç kimse onun bir sözünü iki edemez. Çünkü bir yandan halk onun yanındadır, bir yandan da adamın elinde valinin yazısı

vardır. Çaresiz kalırlar. Valiye şikâyet de yazsalar hiçbir şey çıkmaz. Valinin kendisi de Hacı Tağı'nın kaçak olmasının daha korkunç olduğunu bilir, “üç, dört tane köyde ne yaparsa yapsın, cehennem olsun” der.

Hacı Tağı'nın hürmeti her tarafa yayılır. Onun şöhretiyle ilgili hikâyeler, destanlar anlatılır. Âşıklar, meclislerde onun adına yiğitliğine söylenmiş sözler okuyup bahşış alır. Eynallı Eşref de onun bu kahramanlığını duyup ona şöyle bir destan yazar:

Gazah elli, Hasansulu,
Bir Hacı Tağı denilir.
İran, Kafkas, Dağıstan'da,
Onun sorağı denilir.
Gara atın beline kalkınca,
Arşın Burak'ı denilir.
Halinden asker dağılır,
Halkın dayağı denilir.

Kafkas'ın Gumlu köyünde,
Gör nasıl tufan eyledi.
Asker kesti dört yanını,
Kırdı, nasıl kan eyledi.
Öldürdü Calal Bey'i,
Yurdunu viran eyledi.
Kardeşi Mehdi, Camal'ı,
Onlara kurban eyledi.
Kamal Bey'in sinesine,
Çektiği dağı denilir.

İran'da bir od eyledi,
Âlem ona kulak astı.
Yoksullara katil olan,
Hotkarın başını kesti.

Şehre zelzele düşürüp,
Nizamı yolları kesti.
Nesreddin Şah hükmeyledi,
Bulunsun serdarın kastı,
Yıldırıma tutkun oldu,
Şahın çırağı denilir.

Çoban Dağı'nda askeri,
Vurdu, döktü tepelere.
Naltöken'de nara çekti,
Hepsi kaçtı bir diyara.
İstedi Hanhoyski'yi,
Tatlı'da çeksin dara.
Âlem minnete döküldü,
Kaldı yalvara yalvara.
Gazah'da Mamoy Bey'le,
Dövüş yığnağı denilir.

Hükm eylese kendi dönmez,
Hac Tağı kartal gibidir.
Köroğlu'nun beraberli,
Rüztem-i Zal gibidir.
Meherrem deste başında,
Sam oğlu Salsal gibidir.
Meşhilal, Bedöy Ali
Ol şah-ı celal gibidir.
Âlem ona hayran kalmış,
Bütün yarağı denilir.

Hac Tağı'dan ders almıştı,
Ceferov Bayram'ı bilin.

Şöhreti yayılmıştı,
Tutmuştu her yanı bilin.
Kırdı hırsızlar destesin,
Döktürdü al kanı bilin.
Batum, Yevlah hırsızına,
Vurmuştu nişanı bilin.
Talan saldı hırsızlara,
Onlara yağı denilir.

Bin dokuz yüz yirmide,
Eşref gördü hakikati,
Böyle cesur insan olmaz,
Arasan da kâinatı,
Âlemi hayran eylemiş,
Güzel Hatem cömertliği,
Yoksullara arka durup,
Her zaman oldu hürmeti,
Mehman'da meydan eyleyen,
Yiğitlik çağı denilir.

5. GARAY SÖYÜN*

Size nereden bahsedeyim, nereden haber vereyim? Gazah bölgesinin Aşağı Guşçu köyünden. Bu köyde Sefer adında yoksul bir adam yaşar. Fakirliğin yüzü kara olsun, Sefer o kadar fakirdir ki, giymeye elbise, yemeye yemek bulamaz. “Fakirliğin ektiği bitmez, döktüğü biter.” derler. Sefer’in de kalabalık bir ailesi vardır. Allah ona üç kız, beş oğul bahşetmiştir. Sefer, fakir olsa da namus ve gayret sahibidir. Kendi çabasıyla kazanır, bir şekilde geçinir. Kızlarını evlendirir. Oğullarından Esger, Nağı ve Memmedtağı henüz çocuktur, Elekber’le Söyün büyüüp yetişmiştir. Para kazanacak yaşa gelir, işe güce yararlar. Bahçede, ekin biçmede babalarına az çok yardımları olur. Komşularının Yahşi adında güzel bir kızı vardır. Sefer elçi gönderip onu da büyük oğlu Söyün’e gelin getirir. Yarı aç; yarı tok sessizce hayat geçirirler. Bunlar burada yaşamakta olsunlar, size köyün muhtarından haber vereyim.

Bu devirde beş altı tane köye bir muhtar liderlik etmektedir. O zaman Böyükışlag, Çeşmeli, Çatah, Kiren, Aşağı Guşçu, Vahidli bir bölgeyi oluşturur. Bu bölgenin muhtarı da zalim bir adamdır. Adı da Kerbelayı Hesen’dir. O kadar gaddar bir adamdır ki, halkın bedduasından Allah ona evlat da vermez. Bir karısı, bir de kendisi vardır. Yiyip içip gezer. İyisine kötüsüne bakmaz. Hoşuna gitmeyen insanı dövdürmeden bırakmaz. Teker teker herkese vergi koyar. Tek kelimeyle çok murdar bir adamdır.

Söz zamanına çeker, ekip biçmenin çok yoğun olduğu bir zamandır. Yahşi’nin babası on sottuh yerine kışın çocukları aç kalmasın diye tahıl eker, bahtlarından yıl iyi gider, iyi de mahsul alırlar. Tahılı biçip yığın yaparlar, yığınların yavaş yavaş kümelendiği sırada Kerbelayı Hesen buraya gelip, borcunu ister. Yahşi’nin babası da bir şey demeden tahılı dövlümemiş olan yığından bir hayli toplayıp onun önüne getirerek der:

-Kerbelayı Hesen, bunu Allah kabul etmez, biz ekip biçelim, siz de yarısını alıp gidin. Vallahi bu ark, bu suyu götürmez, böyle gitmez, buna “ekerken yok, biçerken yok, yerken ortak kardeş” derler.

Kerbelayı Hesen, bu söze çok sinirlenerek der:

-Köpek oğlu, yığının ikisini alıkoyduğun yetmiyor bir de konuşuyor musun? Peki, sana gösteririm, o zaman beni tanırsın. Çabuk ol, ayırdığın iki pençeyi de getir, yoksa onları da elinden alırım, aç kalırsın!

* Bu metin Rüstem Rüstemzade’nin eserlerinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (Koroglu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006; Yeddi Dastan. Bakü: Azərneşr 1989)

Yahşı'nın babası Memmed, inat edip “yarısını boş yere bölüp götürdüğün yetmiyor mu, fazladan da ikisini daha istiyorsun” deyip getirmez.

Aralarında husumet çıkar. Muhtar atına binip köye gider. Yarım saat sonra yanında üç, dört tane eli kamçılı adamla gelerek der:

-Bu köpek oğlunu yakalayın, yere yatırın, yalvarana kadar kamçılaysın.

Muhtarın adamları hemen Memmed'in ellerini bağlayıp yere yatırır, eşi ve çocuklarının gözlerinin önünde kamçılama başlarlar. Memmed'in bağırışlarına köy halkı toplanır, ne kadar Kerbelayı Hesen'e yalvarsalar da hiçbir netice vermez. Bu sırada Garay Söyün'ün kendinden küçük kardeşi Elekber ot biçmekten dönmektedir. Elindeki tırpanla bu gaddar, acımasız muhtarın başına öyle bir vurur ki, koskoca muhtar attan yere düşüp canını verir. Elekber fırsatı kaçırmayarak hemen Memmed'i kamçılamanı da döver. Diğerleri de Elekber'in üzerine yürümek isteyince Elekber elindeki tırpanla onlardan birinin boğazını keser. Bunu gören muhtarın adamları korkularından orada kalmayıp atlarına binip kaçarlar. Memmed'i yerden kaldırıp ellerini açar, arabaya koyup evine getirir. Bunlar burada kalsınlar, size mahalli polis amirinden bahsedeyim.

Mahalli polis amirine olup biteni haber verirler. Mahalli polis amiri, bir grup atlı ile doğruca Aşağı Guşçu'ya gelerek Sefer'in bahçesine girer. Atlardan inip Sefer'in evine doluşurlar. Sefer bu arada hastadır, yatak yorgan içinde yatmaktadır. Onu yataktan kaldırıp mahalli polis amirinin huzuruna getirirler. Mahalli polis amiri, Elekber'in yerini sorar. Sefer, bilmediğine dair yemin eder. Bu sırada yan odadan Söyün'ü bulup getirirler, Söyün der:

-Komutan, rahatsız olmayın, o bizi çığneyip hiçbir yere kaçmaz. Neredeyse, kendi ayağıyla buraya gelir, oturup dinlenin.

Mahalli polis amiri, Söyün'den hoşlanıp der:

-Adın nedir?

-Söyün. Güneş ışıklarının önünde o kadar kararmışım ki, tanıdıklar halk içinde bana Garay Söyün der diye cevap verir.

Mahalli polis amiri, Garay Söyün'ün Elekber'in büyük kardeşi olduğunu öğrenir. Ona bir kez daha dikkatlice bakıp der:

-Sen akıllı bir oğlana benziyorsun, kardeşin nasıl bir iş görmüş böyle?

Söyün de çekinmeden der:

-Vallahi komutan, Kerbelayı Hesên çok gaddar bir adam, “burada benim, Bağdat’ta kör halife” diyor. Halkla da iyi geçinmiyor. İki deste yığın yüzünden fakir birini öyle bir hale sokmuş ki, bugün yarın ölecek halde, öylece yatıyor.

Mahalli polis amiri, halkın içinde kendisini iyi bir adam olarak tanıtmaya çalışır. Biraz düşündükten sonra der:

-Yok, ne olursa olsun, Kerbelayı Hesên devlet adamıdır, onu öldürmemeliydi. Söyleyeceğiniz varsa benim yanıma şikâyet gelseydiniz.

Bu sırada giyimli kuşamlı bir halde elinde de eski bir heybe ile Elekber gelerek der:

-Komutan, şimdi söyleyin, nereye isterseniz götürün. Kurban olun bu halka, onlar olmasaydı, ben size teslim olmazdım. Benim yüzümden onları inciteceğinizi biliyorum. Götürün beni.

Mahalli polis amirinin emriyle hemen Elekber’in ellerini kelepçeleyip ata bindirirler. Tovuz istasyonuna getirip trenle Sibirya’ya sürgüne gönderirler.

Üç ay kadar Elekber’den ses çıkmaz. Serin bir sonbahar akşamı Sefer’in kapısında üç adam görünür. Önce onları tanımazlar, sonra bunlardan birinin Elekber olduğunu görürler. Hemen onları içeri alırlar. Konuşulardan onların birinin Lezgi, birinin de Gürcü olduğu ve her üçünün de sürgünden kaçtıkları anlaşılır. Söyün der:

-Sizin burada kalmanız doğru olmaz, bizim dağlara çekilin, ne haber alırsam getireceğim, yemek içmekten yana da rahatsız olmayın, şimdilik her şeyimiz var, sizi aç bırakmam, kendinizi ele vermeyin.

Yahşı, herkesten çok sevinir, çünkü Elekber onun babası yüzünden yakalanır. Hemen hamur yoğurur, tandırı yakar, bir hayli ekmek pişirip onların hircuna koyar. Söyün de bir hayvan keser, derisini yüzüp beze sarar, hircun diğer gözüne koyar. Biraz peynir ve yağdan da koyup onları yolcu ederler. Onlar ormanda gizlenmekte olsunlar, size mahalli polis amirinden haber vereyim.

Her yere Elekber’in Sibirya’dan kaçtığı haberi yayılır. Mahalli polis amiri yine atlıları ile Sefer’in bahçesine gelir. Bu kez Söyün’ün de kollarını bir şey söylemeden bağlatıp götürür. Yolları ormana düşer. Mahalli polis amiri, çeşme başında attan inip biraz dinlenmek ister. Söyün’ün de ellerini çözüp ağaca bağlarlar. Söyün der:

-Komutan, kendine iyi bir yer seçmişsin, izin ver yüreğime birkaç söz geldi, onu söyleyeyim.

Komutan izin verir, alıp bakalım Garay Söyün, mahalli polis amirine ne der:

Hanlara, beylere arkalanmayın,
Böyle gitmez bu zamane, neçennik!
Kaza vurur, bahtım bulur tenezzül,
Boyun döner bil kemana, neçennik!

Yiğitler eylemez dostu hıyanet,
Kaplan için aslanda var deyanet.
İnsandan insana olur muhabbet,
Güç veremem her nadana, neçennik!

Vakit gelir, bil ki, gelhagel olur,
Kılıç olur, kalkan olur, kol olur.
Benim meydanımda çalhaçal olur,
Dört yanın boyanır kana, neçennik!

Bir ordu üstüme eylese sefer,
Bir nefere kurban olur yüz nefer.
Başınıza od edecek Elekber,
Aman vermez o düşmana, neçennik!

İşte Söyün yiğitliğini bildirir,
Düşmanı ağlatıp, dostu güldürür.
Nara çeker, hepinizi öldürür,
Sen gel düşme pis gümana, neçennik!

Düşmanın ömrü tamamlansın, söz tamamlanır, sofraya açılır. Mahalli polis amirinin atlıları sofraya kızarmış tavuk, peynir, ekmek ve sebzeler koyup yemeye başlarlar. İnsafsızlar Garay Söyün'ün ellerini bağlayıp sırt üstü yatırır, yemesi için ekmek dahi vermezler. Onun gözünün önünde kadehlere kırmızı şarap döküp içerek kızarmış tavuk etini parçalayıp tatlı

tatlı yerler, zavallı Söyün de çok acıkmıştır. Onların kansızlığını görüp hiddetlenir, yüksek, güzel ve yanıklı bir sesle okumaya başlar:

Zalim felek, ne yaradır sinemde,
Gitmez yüreğimden bu dağlar benim.
Ceyrançöl Kışlası, Çobankereler,
Gelip yada düşer yataklar benim.

Ferahla gönlümün coştığı zaman,
Saldın gam nehrine, çektirdin figan,
Senden göç eyleyip nice kahraman,
Yad eder gözlerim bu dağlar benim.

Ağaca bağlanıp kalmışım darda,
Hasret hasret bakıyorum kenarda.
Terlanın kıyası kalır mı sarda,
Şimdi şahidimdir bu dağlar benim.

Mahalli polis amirinin adamları, Garay Söyün'ü kederlendirip güler, alay konusu ederler. Onun sözlerine önem vermeyerek, atın beline çıkarıp ayaklarını da atın karnının altında bağlarlar. Kendileri de ata binip yola çıkarlar. Kestirme yollarla Gazah'a gitmek isterler. Yol boyunca sohbet Koç Köroğlu üzerinedir. Onun geçmişte oralarda bir siperi olduğunu söylerler. Mahalli polis amiri bu rivayeti öğrenmek için Garay Söyün'e der:

-Hey Garay Söyün, kendini Köroğlu'na benzetiyorsun, söyle bakalım onu tanıyor musun? Onun buralarda bir siperinin olduğunu söylüyorlar.

Garay Söyün der:

-Komutan, ben hiçbir yere kaçacak değilim, hiç olmazsa ya ayaklarımı ya da kollarımı açın, çok sıcak, biraz nefes alayım. Hem de Köroğlu'nun siperini göstereyim.

Mahalli polis amiri, adamlarına dönerek "beş adamın arasından nereye kaçacak, açın ayaklarını, bırakın bakalım ne diyor" der. Hemen atın karnının altındaki Garay Söyün'ün

ayaklarının bağıını çözerler. Garay Söyün, etrafına bakınarak rahat bir nefes alır. Yüksek sesle bir nara çekerek okur:

Yiğitler serdarı o Koç Köroğlu,
Mesken salmış şenlik kuran kayaydı.
Babalar buraya böyle diyorlar:
“Köroğlu paşalar kıran kayaydı.”

Şahin gibi o beklerdi berede,
Kervanları saklatırdı derede,
Oğul ister böyle meydan türete,
Pes etmeyip o mert duran kayaydı.

Koruyordu yaddan eli, obayı,
Nara çekip kızdırırdı davayı,
Vermezdi düşmana yurdu, yuvayı,
Dövüşler, tufanlar gören kayaydı.

Söyün, sözle dediği gibi, diliyle de “bak bu kayaya Köroğlu Kayası denir. Köroğlu buraları mesken yapıp yaşamış derler, etrafı da sis ve dumanla çevrili, görüyor musun? Nöbetçiler de o kayanın üstüne çıkıp uzakları gözetlerlermiş. Düşman geldiği gibi Köroğlu’na haber ulaşmış. Dövüşürken de mertçe dövüşürmüş, silahı olmayana el kaldırmazmış.” der.

Mahalli polis amiri, kendisini Köroğlu’na benzetmek ister, Söyün’ün kollarını da açmalarını emreder. Hemen onun kolundaki kelepçeyi de açarlar, bir hayli yol giderek Hasansuyu’na gelirler. Sudan geçmek isterken üst tepeden açılan ateş, mahalli polis amirini yere serer, ikinci kurşun da onunla birlikte giden kişiyi attan suya düşürür. Yukarıdan ses gelir:

-Köpek oğulları, silahlarınızı yere atın.

Mahalli polis amirinin adamları korkularından silahlarını suya atarlar, iki silahlı adam onlara doğru gelir, suyun içinden silahlarını alır. Mahalli polis amirinin atına da binip Garay Söyün’ü de yanlarında götürürler.

Elekber, kardeşiyle görüşüp öpüşür. Sonra atlarını mahmuzlayıp Gelemçe Ormanı'na gelirler. Bir hayli at sürüp yolda bir çobana rastlarlar. Çobandan bir hayvan alıp keserler, yanlarına alıp giderler. Ormanın sık bir yerinde Hemzet, hayvanın derisini yüzer. Gürcü çocuğu Simon da ocak yakar. Elekber zağal ağacından beş, altı şiş yapar. Heybeden sofrayı getirip açarlar, kebaptan doyuncaya kadar yiyip Gelemçe'nin suyundan da içerek biraz dinlenirler. Söyün der:

-Ben biliyorum, şimdi valiye haber ulaşacak. Mahalli polis amirinin öldüğünü duyup doğruca bizim eve gidecekler. Çoluk çocuğu kadınları incitecekler. Vakit varken hareket edelim, pusuda duralım. Belki bir tedbir alırız.

Hepsi razı olur. Akşama Aşağı Guşçu'ya varırlar. Ama köye girmezler. Hemzet der:

-Kardeşler, beni burada kimse tanımaz, yalandan “Dağıstan'dan geldim, kap kalaylıyorum” derim.

Razı olurlar. Hemzet, kendisini kalaycı kılığına sokup köye girer. Hiç ses seda olmadığını görerek doğruca Sefer'in kapısına gelir. Söyün'ün karısı Yahşı'nın ağlaya ağlaya ocak yaktığını görür. Yaklaşıp bağırarak der:

-Bacı, kalaylanacak kap kacağıınız varsa getirin.

Yahşı der:

-Kardeş, sen de tam kap kalaylayacak vakti buldun, biz ne haldeyiz, sen neyi düşünüyorsun. Çabuk git, yoksa gelip seni de burada görüp yakalarlar.

Hemzet, etrafına göz gezdirip kendisini Yahşı'ya tanıtır. Yahşı işi anlayıp der:

-Şimdilik buralarda görünmeyin, gelmiştiler, üç gün babama vakit verdiler, sizi arıyorlar. “Oğlunuzu ele vermezseniz hepinizi sürgün edeceğiz” diyorlar. Babam da evden çıkıp gitti, biz kaldık.

Hemzet, yalandan eline bir tava alıp arkadaşlarının yanına gelir, bir hayli at sürüp Şamlığ taraflarına çekilirler.

Bunlar burada kalsınlar, size Gence Valisi'nden haber vereyim. Vali, mahalli polis amirinin öldürüldüğünü duyunca deli olur. Asker gönderip Aşağı Guşçu köyünü kuşatma altına aldırır, köy halkını bir araya toplayıp der:

-Eğer kaçakları vermezseniz, vergileri üç kat artıracamız. Vergi vermeyenleri de süreceğiz. Üç gün vakit veriyorum, gidin bulun.

Köyde valiye yaranmak isteyen kişiler de vardır. Cilingir Yosun ve Seyid Gulam “biz onların yerini öğrenip size söyleriz” diye valinin yanına giderler. Vali, onlara çok miktarda para ve iyi birer görev vermeyi vaat eder. “Casusların tamahı, Hz. Ali’nin kılıcından keskin olur” derler. Para lafını duyunca dağa taşa düşerler. O çobandan bu nöbetçiden sorarlar. “Yerin kulağı vardır” derler. Kaçakların Şamlığ Ormanları’nda gizlendiklerini öğrenirler. Valiye haber verirler.

Vali bölük kumandanını da yanına çağırır, onların ya ölüsünü ya da dirisini bulup getirmelerini emreder. Yüz kişiden oluşan atlı grubu doğruca Şamlığ Ormanı’na doğru yola çıkarak ormanın içine doluşur. Kaçaklar, bu sırada ormanın üst tarafındaki kayaları mesken tutar. Onlar askerleri apaçık görmektedir. Garay Söyün, bölük kumandanını gözü ile araştırıp nişan alır. Ateş açıldığı gibi kumandan yere serilir. Onun görevini devralan kumandan ateş emri verir. Askerler kayalığa doğru saldırıya geçerler. Garay Söyün yüksek sesle nara çekip grubuna emir verir:

Ayık olun, azizlerim,
Durun, meydanda meydanda.
Koşun çeken düşmanları,
Kırın, meydanda meydanda.

Üstümüze kol açarlar,
Yerimize yol açarlar,
Darbemi görüp kaçarlar,
Vurun, meydanda meydanda.

Görün yakın, uzağını,
Pristavnı, kazağını,
Öldürün azgın yağını,
Yorun, meydanda meydanda.

Tüfeğiniz nişan alsın,
Dağlara bin seda salsın,
Düşmanlara darbe çalsın,
Yarın, meydanda meydanda.

Garay Söyün çeker candan,
Korkusu yok beyden, handan.
Yüzünü hepsi bir yandan,
Kovun, meydanda meydanda.

Mücadelenin gürültüsünden kulaklar tutulur, kaçakların her biri bir yandan kurşun yağdırır, askerler yukarı tırmanmak istedikçe onları vurup yere sererler. Askerlerin sağ kalanları kumandanların vurulup öldürüldüğünü görerek kaçmaya başlarlar, mücadele beş saatten çok sürer. Ormanın etrafında, dağın eteğinde leşler leşlere karışır. Karanlık oluncaya kadar kaçaklar yerlerinden kıpırdamazlar. Karanlık çökünce arka yoldan kaçıp ormanlığa doluşurlar. Her birinin sağ olduğunu görürler.

Hemzet, yine Söyün'ün uygun görmesi üzerine köye gelir. Hayvan barınağının arkasında Yahşi'yı görür. Yahşi onu “Beni de birlikte götür, bakıp göreyim arkadaşlarım sağ mıdır” diyerek bırakmaz. Hemzet, önce razı olmaz. Biraz da erzak alır, Esger'i de yanlarına alıp karanlıkta bağların içinden gidip köyden çıkarlar. Simon, onları herkesten önce görerek arkadaşlarına, onların yanlarında kadınla geldiklerini bildirir. Onlar yaklaştıkça küçük kardeşleri Esger'le Yahşi'nin da geldiğini görürler, kucaklayıp görüşürler. Hal hatır sorarlar, Yahşi der:

-Söyün, yerinizi hiç kimseye söylemeyin. Geçen seferde yerinizi mahalli polis amirine Cingoy Ali ile Cilingir Yosun'un haber verdiğini söylüyorlar. İsterseniz ben de burada kalayım, yeme içmenize yardım ederim. Korkmayın, Esger'in elbiselerini giyinirim, beni de erkek sanırlar.

Söyün, Yahşi'nin hamile olduğunu ve yakında anne olacağını bilir. Bu yüzden de kararından vazgeçmeyip onları Hemzet'le gece karanlıkta geriye, köye gönderir.

Kaçaklar Mahmurlu Dağlarına çekilirler. Ama Gence Valisi, bu defa da onların üzerine bir alay adam gönderir.

Alay kumandanı önce Aşağı Guşçu'ya gelir. Ona söylenen Cingoy Ali'yi buldurur, Cilingir Yosun'u da çağırır. Onlara “Siz de hazır olun, bizimle geleceksiniz, rehberlik edersiniz, mükâfatınızı veririz.” diye bildirir, onlar da razı olurlar. Alacakaranlıkta alay hareket eder. Mahmurtlu Dağı'na doğru ilerler. Yahşı, Esger'in eğerli, dizginli, süratli bir at bulup kestirme yollardan gidip haber vermesini uygun görür. Esger, çocukluk çağından beri bu yerleri kendisine mesken yapar. Bütün geçitleri bilir. Bu yerlerden çocukluk çağlarında gelip ıspanak ve yabani bitkiler toplarlar. Ata bindiği gibi hızla sürerek gizli yerlerden kendini dağa verir, yüksek sesle bir ıslık çalar. ıslığa, Simon ıslıkla cevap verir. Esger olup biteni onlara anlatır. Garay Söyün “hiç kimse ateş etmesin, hepiniz zirvelere çıkın, yerinizi sağlamlaştırın, bakın, kendinizi kurşunlardan sakının, mücadeleden sonra Galaboyun denen yerde görüşeceğiz” diye emir verir. Hepsi razı olup bir tarafa çekilir. Esger'e de tüfek verirler.

Söyün, kardeşi Esger'i yanından ayırmaz. Ona başını kaldırmamasını, kendisine kurşun isabet edebileceğini söyler. Gök atını da bir kayanın arkasına bağlayıp der:

Canım Gök at, gözüm, Gök at,
Kurtar beni bu meydandan.
Sana kurban özüm, Gök at
Kurtar beni bu meydandan.

Hiç tavlada gelen olmaz,
Ahvalini bilen olmaz,
Arpa, saman alan olmaz,
Kurtar beni bu meydandan.

Yiğit ayrı düşse elden,
Uzak olur bin gönülden,
Seda çıkmaz yalnız elden,
Kurtar beni bu meydandan.

Kadir Allah, kolla bu gün,
Sineme çekme dağ, düyün.
Sana kurban Garay Söyün,
Kurtar beni bu meydandan.

Askerler gelirler, Garay Söyün dürbünle bakıp en önde geleni tanıyarak “Cingoy Ali” der. Geçen mücadelede ele geçirdikleri Japon tüfeklerini kullanırlar. Birinci kurşun Cingoy Ali’ye isabet eder. Kumandan gizlenene kadar, Simon’un kurşunu onun alnına isabet eder. Elekber de Cilingir Yosun’un alnını nişan alır, onu vurup yere serer. Mücadele git gide alevlenir. Arada bir Esger de ateş eder, sürüne sürüne kaçaklara kurşun taşır, atlarda sanki dil bilirler. Gök at ayaklarını büküp yere yatar. O gün sabahtan akşama kadar mücadele ederler. Bu mücadelede Hemzet, ağır yaralanır. Arkadaşları onun yarasını sarıp iri bir kayanın arkasında gizlerler. Esger onun yanından ayrılmaz. Askerler dağın eteğinden çekilmezler. Vali, onların arkasından tekrar asker gönderir. Üç gün daha mücadele devam eder. Elekber de yaralanır. Garay Söyün ve Simon birbirlerine destek olup kurşun yağdırırlar. Elekber’le Hemzet’in yaralanması Söyün’ü rahatsız eder, alır bakalım ne der:

Kerem eyle yaradan aşkına,
Gel eyleme bana zulüm, ey felek,
Elekber yaralı, Hemzet ağırdır,
Bükülüp kametim, belim, ey felek.

Söyle ben yazığın nedir günahı?
Açmadın yüzüme uğur sabahı,
Daha hiç kimseden yoktur penahı,
Sen de oldun bana zalim, ey felek.

Doğuşandır başım geylü-galdadır,
Düşmanlarla savaşımız daldadır,
Biçare Yahşı’nın gözü yoldadır,
Yakın düşmez bana ölüm, ey felek.

Her taraftan kurşun yağar. Simon'un da kurşunu azalır. Esger de tüfeği doldurup atar. Hemzet bir hayli kan kaybeder. Mücadelenin kesilmesini, kendisinin köye ulaştırılmasını ve yarasına iyice bakılmasını bekler. Ancak düşmanlar bırakmaz ki bırakmaz.

Garay Söyün böyle giderse buralarda öleceklerini görür. Karanlık olmasını beklerler. Gece gizlice atların dizginini toplayıp arka taraftan, zor yolları aşıp dağın belini geçerler. Terslik o ki, tepeden geçerken Esger de düşüp bacağını incitir. Bir şekilde kaçıp Şemşeddin tarafına doğru hareket ederler. Yakın köylerin birinde yoksul bir köylüye rica ederek Hemzet'i onlara bırakırlar. Ev sahibine de iyot ve ilaç alıp onun yarasına sarması için biraz para verirler. Elekber'in de yarasına merhem sürerler. Köyde çıkıkçı arayıp bulurlar. Hemzet'in yerini öğrenmesinler diye Esger'i çıkıkçıya Söyün'ün kendisi götürür. "Uzak köyden geldik. Düşüp, ayağını incitti" der. Çıkıkçı, korkulacak bir şeyi olmadığını, ayağının etinin ezildiğini, ağrıyan yerin orası olduğunu söyler.

Simon çok acıkır, üç gündür kaçaklar hiçbir şey yemezler. Sabaha karşı kendilerini Gelemçe Ormanı'na ulaştırırlar. Bu kez köye Simon gitmek ister. Göyceli köyünün girişindeki bir eve gelir. Garip olduğunu, iş aradığını, kapı baca işi yaptığını söyler. Ev sahibine para verip un aldirtir. Yarım pud ekmek, beş, altı tane de horoz alıp pişirtir. "Bu yakınlarda iş gördük, üç kişiyiz, onlara götüreceğim" der. İki gün iki gece daha Gelemçe'de kalıp, Kür'ün yakınlarına doğru giderler. Ceyrançöl'e girip, Gürcistan'a geçmek isterler. Çünkü bir çobandan valinin büyük bir grupla Ceyrançöl'de olduğunu öğrenirler. Tam üç ay Kür'ün sağ sahilinde dolaşırlar. Sonra sığ bir yerden yüzüp, Kür'ü geçerler. Oradan da atlarına binip Gürcistan'a, Simon'un doğduğu yerlere, Kütais'e giderler. Birkaç yıl buralarda kalırlar. Ancak evlerinden herhangi bir haber alamazlar.

Bunlar burada kalsınlar, size Yahşı'dan haber vereyim. Yahşı doğum yapar, oğlu olur. Adımı da Rüstem koyarlar. Gelin, kocasının ve kayınlarının vefat ettiğini sandığı için karalar giyer. Komutan da onların kapısından ayrılmaz. Pusuya da adam yerleştirirler ki onları geldikleri gibi yakalasınlar. Muhtar, bir gün Yahşı'yı çağırıp der:

-Güzel hanım, biliyorsun ki, kocan öldü. Sen daha gençsin. Para mara lazım olursa bana söylersin, sana yardım ederim. Sen güzelsin, güzelin dul kalması günahtır.

Yahşı, muhtarın düşündüğünü anlayarak der:

-Aklını başına topl! Benim bir oğlum ve bir kızım var. Onların uğrunda oturup ihtiyarlayacağım. Bir daha bana böyle bir söz söylersen kendini ölmüş bil. Muhtar ondan

vazgeçmez. Bir gün Yahşı, ineği otlağa götürüp dönerken muhtar onu ormanın yakınında yakalayıp der:

-Ya benim dediğimi yaparsın ya da seni buralardan sürdürtürüm. Kaçaklarla birlik olduğunu söylerim.

Yahşı, ona “razıyım, ancak hiç kimse bilmesin” der. Muhtar da hiç kimsenin bilmeyeceğine dair yemin eder. Yahşı der:

-O zaman gece karanlık olunca buraya gelersin, burada görüşürüz.

Muhtar sevinerek evine gelir, karanlık olmasını bekler. Cebine de biraz para koyar. Yahşı da eşinin evde gizlediği hançeri alıp, kalın şalının altında gizler. Gece epey geçince Yahşı, giyinip o yere gelir, muhtarın da geldiğini görerek der:

-Utaniyorum, yüzünü çevir de üzerimi çıkarayım.

Muhtar sırtını ona döner. Yahşı, hançeri onun boğazına öyle bir vurur ki adam yere yıkılıp hırıldaya hırıldaya kalır. Yahşı onu öylece orada bırakıp doğruca evine gelir. Ancak bu işten hiç kimsenin haberi olmaz. Sabahleyin muhtarın ölüm haberi önce köye yayılır, sonra da Gence Valisi’ne ulaşır. Ancak bu işi kimin yaptığını hiç kimse bilmez. Kimi Elekber’in kardeşi Memmedtağı’da, kimi hırsızlarda kimi de onun kendi düşmanlarında suçu bulur. O günlerde Söyün kötü rüyalar görür. Vatan aklına düşer, alır bakalım ne der:

Mert yiğit mekânı, bedöy meydanı,
Şah katarlı ağır elim nerededir?
Atam, anam, kardeş, bacım necedir?
Başı karlı Çamlıbel’im nerededir?

Yadeyle göğsünde gezdiğim çağı,
Menekşe kokulu mertler oylağı,
Evde tekçe kalmış kardeşim Nağı,
Varacak mı bir de elim nerededir?

Aşağı Guşçu’nun gendir mahalı,
Çirkinli, Gandallar, Çatah ovalı,
Salatınlı, Kiren, bir de Hacalı,
Düşecek mi bir de yolum nerededir?

Cırdahan, Bayramlı gözden çekildi,
Azaflı, Gülşanlı güller ekildi,
Büyük Guşçu denilen bir ağır eldi,
Söyle, benim arz-ı halim nerededir?

Simon, Söyün'ün çok tedirgin olduğunu görerek der:

-Kardeş, artık halimiz kötü değil. Elekber'in de yarası iyileşti. Esger de iyi yürüyor, ağrısı kesildi. Hazırlanın bugün yola çıkalım.

Kaçaklar biraz da erzak tedarik edip, o gün bir hayli at sürerek akşama zar zor Tiflis'e varırlar. Navtuluğ'un üst tarafından, durmadan sıra dağların eteğinden atlarını sürerler. Âşık dili çabuk olur, iki gün sonra Şemşeddin'e varırlar. Önce Hemzet'in yanına gelirler. Ev sahibi Hemzet'in on gün önce iyileşip gittiğini, ancak nereye gittiğini bilmediğini söyler. Sadece "Elekber adlı bir dostum var, onlara gideceğim dedi" der. Kaçaklar Hemzet'in Aşağı Guşçu'ya gittiğini anlayıp sevinirler. Akşama doğru Guşçu'ya varırlar. Önce Esger'i haber getirsin diye köye gönderirler. Esger'in eve geldiğini kimse görmez. Gizlice eve girip evdekilerin boynuna sarılır. Yahşı, Hemzet'in Dağıstan'a gittiğini, tekrar döneceğini söylediğini bildirir. Yahşı, hemen Esger'le birlikte Söyün'ün yanına dönerek der:

-Söyün, Rusya'nın da karıştığı haberi yayılıyor. Bu yüzden de bu aralar buralarda ne komutan ne de vali görünmüyor. Yeni bir hükümetin kurulacağı, adına da İşçi-köylü hükümeti deneceği söyleniyor.

Kaçaklar bir iki gün daha çevrede dolaşıp gizlice yaşarlar. Sonra onları arayan olmadığını görünce arada bir, geceleri pusuda adam bırakıp evlerine gelirler. Uzun ayların, yılların hasretinde olan Yahşı, Söyün'ün sineline bülbülün güle sığınmış gibi sığınır. Garay Söyün'ün de yüreği yumuşar, alır bakalım sevgilisine ne der:

Hiç bilmem sana nasıl arz edeyim,
Söyle acep bizim el nerededir?
Bülbül idim, gülden ayrı düşmüşüm,
Şimdi söyle acep gül nerededir?

Namertler derdimi yetirdi yüze,
Dalgıç gönlüm ister deryada yüze,
Ey nazenin, yüzüm sürterim yüze,
Dolarım boynuna kol nerededir?

Bu dert yeter artırma gel bari sen,
Sevindirme düşmanı, ağyarı sen,
Âlem bilir Garay Söynün yarısın,
Söyle acep, şirin dil nerededir?

O gece Söyün oğlunun ve kızının yanında kalır. Ama yine de “yiğide ihtiyatlı olmak yakışır” derler, kaçaklar ihtiyatlı olmaya dikkat ederler. Hemzet de gelir. Simon da onlardan ayrılmaz. Sefer, bir gün onları başına toplayıp der:

-Siz de benim oğullarımsınız, mücadele bitene kadar burası sizin kendi eviniz sayılır. Allah’a şükür, az çok neyimiz varsa sizden esirgemeyiz.

Bir müddet sonra her tarafa Azerbaycan’da da Sovyet Hükümetinin kurulduğuna, han ve bey devrinin bittiğine, toprağın köylünün, hükümetin de halk olduğuna, köylere kazalardan hükümet adamları gelip bu güzel günleri halka ulaştırıp, şenlik yaptırdığına dair sesler yayılır. Bu haber Aşağı Guşçu’ya da ulaşır. Herkes köyün merkezinde toplanır. Önce bir toplantı yapılır. Köylü-işçi hükümetinin amacı halka anlatılır. Kara zurnanın sesi köyü sarar, herkes oynamaya başlar. Bu güzel güne sevinenlerden biri de Yahşı’dır. O da ellerini kaldırıp oynar. Bu arada Âşık Avıl sazını kılıfından çıkarıp onun için koştugu muhammesi okumaya başlar:

Görenler meh cemalın,
Yönelir şetse, Yahşı.
Bu güzellik ki, sendedir,
Görmedim kimsede Yahşı.
Gözlerin şaşı bakar,
Girer cana kaste, Yahşı.
Oynayıp işve, nazla,
Gel yakın heveste, Yahşı.

Yol eyle ayağınla,
Bu sinemin üste, Yahşı.

Bu boy, bu kamet sende var,
Huri nedir, gılman nedir?
Melekler hayran olmuş,
Ne ki, yerde insan nedir?
Şölen ile ışıklanır,
Bezenir tam her yan nedir?
Canımı sana peşkeş et,
Geçtim tamam kurban nedir?
Can verir güle güle,
Senin gibi dosta, Yahşı.

Gözlerin badem idi,
Kaşlarına yay diyorum.
Görmemişim bu cihanda,
İnan sana tay diyorum.
Sinen Savalan Yaylası,
Gerdanına ay diyorum.
Nasıl da hoş yakışır,
Nazik kalağay diyorum.
Dudakların emeni,
Tez ediyor mest, ey Yahşı.

Boyun servi ağacı,
Vurulmuştu ziynet sana,
Yıgılır sarraf desti,
Bulamaz ki kıymet sana,
Güzellikte cennet kuşu,
Koymasınlar minnet sana,

Marifeti, sehaveti,
Bahş eylemiş kudret sana.
Zülfün bulut gerdanında,
Bağlamışsın deste, Yahşı.

Peşkeştir var, devletim,
Canımı kurban veririm,
İşiten aşk olsun der,
Bir böyle nişan veririm.
Leblerin merezderçün,
Yazarım, derman veririm,
Ben yazığa şifa yetir,
Hastayım, canı veririm.
Tovuzlu Âşık Avıl'ı,
Himayende beste, Yahşı.

Söz tamamlanır. Herkes Âşık Avıl'a "bravo" der. Şenlik git gide daha da canlanır. Kazadan gelen görevli, halkın fikrini alarak bölgeye köy Sovyeti başkanı seçmeyi uygun görür. Herkes birden Garay Söyün'ü gösterir. Onun olması öne sürülür. O günden sonra halk özgür ve zengin günler geçirir. Simon onu yürekten tebrik edip der:

-Söyün, biz buradayken gelin Elekber'in de düğününü yapalım. Şüphesiz onun da bir sevdiği vardır.

Düğün başlar. Elekber'e de helal süt emmiş bir gelin getirirler. O meclise Âşık Avıl da davet edilir. Âşık Avıl meydana girip okumaya başlar:

Arkadaşlar dikkat edin,
Her yerde bayramdır bu gün,
İşçi köylü yakın olmuş,
Tarihi nişandır bu gün.
Gürcü Simon, Lezgi Hemzet,
Daha mihribandır bu gün,

Hoşbaht olsun, ömür sürsün,
Elekber sultandır bu gün.
Evlerine gelin gelir,
Bir özge canandır bu gün,

Garay Söyün kaçak düşmüş,
Dağlarda figan eyledi.
Üste gelen düşmanları,
Kanına galtan eyledi,
Pristava kan yutturup,
Muhtara divan eyledi.
Kütaiş'te ad kazanıp,
Tavatı şan şan eyledi,
Halk yolunda can koymuştu,
Yiğit kahramandır bu gün.

Yahşi hanım bir yiğittir,
Söylenir namus, gayreti,
Doymak olmaz lehçesinden,
Kalbe yatandır sohbeti.
Muhtarları bende salıp,
Hükm verdi ona kati,
Garay Söyün kazanmıştı,
Onda olan muhabbeti.
Âşık Avıl, kökle sazı,
Şöhretin beyandır bu gün.

6. MOLLA NUR*

Üstatlar, Derbent bölgesinde Hacı İbrahim adlı yoksul bir mirzanın yaşadığını söyler. O, dünya görmüş, okuma yazma becerisine sahip, hoş davranışlara sahip, yumuşak karakterli bir mirzadır; gününü Demirgapı'nın büyük bahçe kapısının girişindeki mirzahanede geçirir, kimine mektup yazar, kimine belge verir, kiminin de derdini dinleyip kendi bildiği gibi kadınlara arz eder. Evet, mirza böylelikle her gün az da olsa para kazanır, çok geniş olmayan ailesini bir şekilde geçindirir. Hacı İbrahim Helil'den henüz hiç kimsenin şikâyetçi olduğunu gören yoktur. Kim huzuruna gelse mirza onun kulluğunda hazır olur, elinden geleni esirgemez, halledemediği konularda da tatlı dilini devreye sokar, bin bir rivayet nakledip teselli verir, gelenlerin gönlünü hoş ederek mirzahaneden yolcu eder.

Yoksulların ve fakirlerin anlatmak istediklerini Hacı İbrahim Helil, Allah rızası için kaleme alır, onlardan az da olsa para almaz, herkese “anlatmak istediklerini Allah rızası için kaleme alıyorum. Sen de Hakk deryasının kapısının açık olduğu zaman gözümün ışığı, tek çocuğum olan Nur'a dua et, dua et ki aklı başında olsun, doğru yoldan şaşmasın, dua et ki ekmeği çiğnenmesin, dürüst olsun, kötülüklerden uzak olsun, canı sağ kalsın” der.

Hacı İbrahim Helil'in karakterini iyi bilen fakir fukaralar, mirzahaneye girince Nur'a dua etmeye başlar, aslında böyle yaparak isteklerini yazdırmalarının bedavaya geleceğini bildirirler; ancak mirza hiçbir zaman bunun farkına varmaz. Nur'a dua edilmesi onun için daha değerlidir. Bu yüzden kalemini alıp canla başla işe girer, başını kaldırıp hiç kimseden de bir kuruş dahi ummaz. Bundan mirza zarar da etmez, beş fakirin isteğini yazıp bir şey almasa da Derbend pazarı tacir ve tüccar yeridir, bir bakarsın bir tacir karısına mektup yazdırır, mirzanın üzerine üç tümen atar. Yahut tacir bir mektup alır, bundan dolayı çok mutlu olur, okutmak için mirzaya gelir, o zaman mirzanın geliri on tümen, on beş tümen olur ki, mirza da Alalh'ına şükür edip, rızkına razı olur.

Evet; Hacı İbrahim Helil kalbi temiz ve aklı başında bir insandır. Onun gözünün akı, karası Nur da çocukluğundan beri babasına çeker. Mirza ne kadar Nur'u sakın, fakir ve hoş

* Bu metin, Ağalar Mirze'nin eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (*Şirvan'a Bine Gelem*. Bakü: Borçalı Neşriyat-Poligrafiya Müessesesi, 2004)

görünürlü büyütsün diye çalışsa da o gururlu bir oğlan olarak büyür, buluğ çağına erince korkusuz, cesur bir yiğit olarak halk içinde hürmet kazanır.

Bir gün Derbend beylerinden birinin kızının suda boğulmak üzere olduğunu söylerler. Halk bağrıışmaya başlar; ama hiç kimse cesaret edip de beyin gözünün akı, karası olan kızı Aysoltan'ın düştüğü girdaba yaklaşamaz. Uzaktan bunu gören Nur, yüze yüze gidip girdaba girer, Aysoltan'ı kurtarıp sahile çıkarır.

Aysoltan'ın babası Mahmud Bey'in de hayıra ve şere yarayan, dünya görmüş, akıllı bir adam olduğunu söylerler. Aysoltan'ı ona Allah tam ehil olduğu çağlarda verir. Mahmud Bey, bir gün bahçede elma ağacının altında oturup evladı olmadığını düşünüp, kalbinden Allah'la konuştuğu sırada bahçeye ihtiyar bir derviş gelir, selam verip Mahmud Bey'le birlikte halının üstünde oturur. Hal hatır sorduktan sonra derviş, beye sorar:

-Ey Allah'ın kulu, neden böyle düşünerek oturuyorsun? Bu beş günlük dünyada söyleyip gülmek yerine gama batmışsın, denizde gemin mi battı?

Mahmud Bey der:

-Ey baba derviş, gemim deryada batsaydı dert değildi, söyledim, gülerdim. Bir gemimde varlığımın yarısı giderdi, yarısı da bütün Derbend bölgesine yeterdi... Gel derdimi yineleme, yaramın kabuğunu koparma. Kalk, geç içerideki odaya, oradaki serin yerde sofram açık, insan bekliyor, ye, iç, dinlen, gitmek istediğin zaman da seni adıma layık bir şekilde yolcu edeceğim. Bizlerde derviş, kapıdan girince değerini avcuna koyarlar. Bak, ben de âdetimizi bozmuyorum, kendi altın kemerimi sana bağışlıyorum, al beline bağla, sonra da geç sofraya, bir parça ekmek kes.

Derviş, halının üzerinden ayağa kalkar, yüzünü Mahmud Bey'e çevirip der:

-Bey, biz pay alan dervişlerden değil; pay veren dervişlerdeniz. Biliyorum senin de derdin soy derdi. Al bu elmayı, kırmızı tarafını kendin ye, ak tarafını hanımına yedir, artıklarını da atına ver.

Derviş bunu söyleyip kaybolur, Mahmud Bey sağa bakar, sola bakar, ihtiyarın olmadığını görür.

Yavaş yavaş kendine gelir, elmayı kesip yarısını karısına verir, yarısını da kendisi yemeye başlar, birden aklına dervişin sözleri gelir, elmanın ak tarafını kendisinin yediğini, kırmızı tarafını ise karısına verdiğini görür, bir an keyifsizleşir; ama artık bir şey yapamaz, elmanın artıklarını da atına yedirir. Evet, vakit tamamlanır, Mahmud Bey'in ay parçası gibi

güzel bir kızı olur, durum beye söylenir, eğer elmanın kırmızı tarafını kendisi yemiş olsaydı çocuğunun erkek olacağı; ancak böyle yapmadığı için kızı olduğu belirtilir. Kırk gün sonra Mahmud Bey bir meclis kurdurur, ihtiyarları çağırır, çocuğun güzelliğine hayran olan halk çocuğun adını Aysoltan koyar.

Üstatlar, atın ayağı çevik, âşığın dili çabuk olur, der. Ay geçer, yıl dolanır, Aysoltan büyüyüp güzel bir kız olur. Aya “sen çıkma ben çıkayım, güne sen çıkma ben çıkayım” der. Gören bir gönülden bin gönüle Aysoltan’a âşık olur. Ama Mahmud Bey görmüş geçirmiş, dağdan ağır bir kişidir. Gelen elçilere “Aysoltan daha çocuk” deyip taşı eteğinden yere dökmez, elçilerin hiçbirini beğenmez. Aysoltan’ı evden dışarıya da çok az çıkartır. Bazen çocuk sıkılmasın diye annesiyle onun düğüne gitmesine, bayramlarda gençlerin ok atışlarına ve at sürmelerine bakmaya gönderir. Bir de yaylada Aysoltan’ın kızlarla deniz kenarına gitmesine bir şey demez.

Aysoltan bu kez deniz kenarına gitmeyi Mahmud Bey’den kendisi rica eder. Mahmud Bey, başına böyle bir iş geleceğini bilemez.

Aysoltan’ın boğulma haberini Mahmud Bey’e deniz kenarında haber verirler. Mahmud Bey, saçını başını yola yola kendisini kızına yetiştirir. Bey, Nur’un Aysoltan’ı kollarına alıp denizden çıkardığı sırada gelir. Kızının nefes aldığını gören Mahmud Bey bir hayli rahatlar, kendisini toplayıp Aysoltan’ın üzerine atılır. Kızın kendisine geldiğini görür, bu sırada yüzünü genç oğlana çevirip der:

-Ey oğul, kim olduğunu bilmiyorum, ancak ananın sütü sana helal olsun. Sen ki benim ihtiyar vaktimde bulduğum Allah’ın hediyesini sulardan çıkardın, devletimin yarısını sana helal ettim. Eğer beğenirsen ve sevdiğin yoksa Aysoltan’ı da sana veriyorum.

Bu gencin Hacı İbrahim Helil’in oğlu olduğunu öğrenince çok sevinir, “Varlığım böyle bir adama helaldir” der. Sabah mirzanın yanına gelir, adamın cebine para koyup razı edip, helallik alsın ister. Ama mirza, Nur’un Aysoltan’ı kurtardığı için ondan bir kuruş bile almadığını öğrenince bir hayli düşünür, yavaş yavaş başını kaldırıp der:

-Ey mirza, bak, öğren, beyin akli başından gitmiş, kızı yerde kalmış ve minnet ediyor deme. Kendin de kapıya gelenlerin elinden yer bulamadığımı biliyorsun. Aysoltan güzel bir kız, oğlun onu denizden çıkarınca eğer beğenirsen Aysoltan da senindir diye ağzımdan çıktı. Mademki mal ve para istemiyorsun, o zaman gör, öğren, sen akıllı bir adamsın, çocukların yıldızları barışırsa, o sözümünden de kaçmıyorum...

Üstatlar, derya kenarında birbirlerini gördüklerinden beri Aysoltan Nur'dan, Nur da Aysoltan'dan hoşlanır. Mesele açılınca, iş böyle güzellikle hallolunca her ikisi çok sevinirler.

Hacı İbrahim Helil, küçük bir meclis kurar. Bütün Derbend toplanıp Nur'la Aysoltan'ın düğününe gelir. Hepsi mecliste yıllardır iyiliklerini gördükleri Hacı İbrahim Helil'le Mahmud Bey'in evlatlarının mutlu olmasını isterler. Bu yüzden düğün çok sesli geçer. Çalıp çağırırlar. Derbend âşıkları sazı göğüslerine alıp kendilerini gösterirler. Alırlar bakalım beyle gelini nasıl tarif ederler. Bu sırada Âşık Tağı meclise girer, alır bakalım ne der:

Ey ağalar, ey paşalar,
Bu obada Nur'dur güzel,
Şöhretine kopup gelmiş,
Derbend eli, yurdu güzel.
Taht üstünde Nur'dur güzel.

Ak bahtına kalem çeken,
Görmez onu elem çeken,
Elem çalıp, elem çeken,
Derbend eli, yurdu güzel.
Taht üstünde Nur'dur güzel,

Dözer yârin cefasına,
Vaat eder vefasına,
Yeter ömrün sefasına,
Derbend eli, yurdu güzel.
Taht üstünde Nur'dur güzel,

Adamlar, her yerden Âşık Tağı'nın başına toplanırlar. “Ey âşık hiç böyle iş olur mu? Mecliste önce gelini tarif ederler, sonra beyi, sen tersine iş yapıyorsun, böyle giderse ceza alırsın” derler. Âşık Tağı durumu bozmaz. Sazı yeniden sinesine basıp başparmaklarının üzerine kalkar. Turna gibi süzüle süzüle gelip Aysoltan'ın önünde durur. Alır bakalım ne der:

Ağam gelin, anam gelin,
Kara kaşın mildir, nedir?
Gül çeşmeye ılık saçan
Gonca güldür, mildir nedir?

Misk, anberli, gül ıtırılı,
Bir sevdalı, aşk çetirli,
Ay değilsin, sen bedirli,
Çehren ılık, çildir nedir?

Gonca gülsün çiy üstünde,
Bülbül okur meh üstünde,
Tağı çaldı beh üstünde,
Mevlam deymiş güldür nedir?

Bu tarif halkın hoşuna gider. Âşığı herkes alkışlar.

Aysoltan'ın nikâhını Mirza kendi eliyle oğluna yapıp gelini evine getirir. Aysoltan'la Nur murada ererler. Üç gün üç gece çalıp söylerler. Düğün sona erer.

Üstatlar, günlerin gelip geçtiğini söyler. Mahmud Bey elmanın artıklarını dervişin dediği gibi atına da yedirir. Çok geçmeden atın da bir tayı olur. Tay büyüyüp ipe sapa gelmez, güneş gibi kızıl şafaklar saçan bir at olur. Mahmud Bey, ona tarif edilemeyecek kadar iyi bakar. Atın adını küçükken Fercan koyar. Fercan, insan gibi konuşup, sözden anlar, sahibini olacıklardan ve tehlikelerden haberdar eder. Atın şöhreti bütün Derbend'e yayılır. Bölgede ona denk bir at daha yoktur.

Yıllar Nur'un da gençlik çağını geride bırakır, onun da saçlarına tek tük beyazlar getirir. Mirza da daha önceki mirza değildir. Gittikçe yavaş yavaş dizleri yerden kesilir, kalemi elinde titrer. Bir gün Mahmud Bey sohbet esnasında mirzaya der:

-Mirza, her ikimiz de kervanın yükünü menzile vardırmaktayız. Yeter mirzalık yaptığın. Şimdi gel otur, biraz da dinlenelim, çocukların oturup kalkmalarını doyuncaya kadar izleyelim, bırak şimdi onlar çalışsın biz dinlenelim.

Bu söz Hacı İbrahim Helil'i de etkiler. Çok düşündükten sonra sabah kalemi de mirzahaneyi de oğluna bırakır. Nur, bütün Derbend'in mirzası olur, herkes başına ant içip, kabiliyetine ve marifetine bakarak ona daha fazla hürmet eder. Saygı göstererek ona Nur değil, Molla Nur demeye başlarlar.

Molla Nur, okuyup yazmayı babasından daha düzgün bir şekilde öğrenir. Bu yüzden kısa zamanda babasından da iyi mirzalık yapmaya başlar. Çünkü babası mirzalığın bütün sırlarını, insanlara davranış tarzlarını ona öğretir. Ona, “varlığın ve devletin ne kadar artarsa dilin de o kadar tatlı olsun, kimseyi incitme, kimsenin kalbini kırma, fakir fukaranın daima elinden tut” der.

Molla Nur'un ne okuma yazmasına ne de huylarına söylenecek bir söz vardır. Babası ne öğretmişse onu öğrenir. Ancak bir tek sabırsızlığı vardır. Mahalli polis amirleri, memurlar ve muhtarlar ayağını ayağının üzerine atıp ona dilekçe yazdırınca sanki Molla Nur'un babasına hakaret ederler. O, kaşını, gözünü ekşitir. Ama buna bakmayıp onların da kalbini kırarak tek bir söz söylemez.

Hacı İbrahim Helil ara sıra Mahmud Bey'le Derbend Pazarı'na gelip bahçe kapısının ağzında oturarak yaşlılarla dertleşirler. Bir keresinde de öncekiler gibi ihtiyarlar oturup sohbet ederken mahalli polis amiri kara bir at üzerinde pazara girer. O, fakir bir adam olan aktar Ali'yi önüne katıp kırbaça döve döve pazar girişine getirir. Bunu gören Molla Nur, yerinden kalkıp aktarı mahalli polis amirinin elinden almak ister. Ama yine sabredip oturur. İşin sonunu bekler. Bakar ki sabrı tükeniyor, mirzahaneden dışarıya çıkar. Kapıda biraz nefesini toplarken, bahçe kapısının girişinden silah sesi gelir, halk bahçe kapısının girişine koşar. Zavallı aktar dayanamayıp bahçe kapısının ağzında yere yıkılır. Mahalli polis amiri tüfeğini çekip ateş eder, ama kurşun aktar Ali'ye değil, Hacı İbrahim Helil ve Mahmud Bey'e gelir. Her ikisi de can verirler.

Bu hali gören Molla Nur'un kanı kaynar. Öne çıkıp mahalli polis amirini çekip attan yere düşürür. Hançerini çekip mahalli polis amirinin karnına sokar, onu parça parça eder. Meydanda gürültü kopar, pazar beyi adamlarını işe koşar. Bunu gören kasaplar, Molla Nur'u hemen meydandan çıkarırlar. Kasap Hesin, Molla Nur'u dükkânına getirip kadın elbiseleri giydirerek yavaşça pazardan çıkarır.

Mahmud Bey'le mirzayı toprağa verdikten sonra Molla Nur kaçaklığa başlar. Aysoltan'ı ve iki çocuğunu alıp dağlara çekilir. Bölgeye Molla Nur'un Derbend Mahalli Polis

Amirini öldürdüğü yayılır. Ama hiç kimse mahalli polis amirinin Derbend Pazarı'nda dağ gibi iki kişiyi öldürdüğünden bahsetmez. Evet, Molla Nur'un başına ödül koyarlar, "her kim onun ölüsünü ya da dirisini hükümete teslim ederse ona yüz bin tümen verilecektir" derler. Halk, Molla Nur'u evladı gibi sever. Bu yüzden de kimse onu ele vermez. Kimin eline ne düşse Molla Nur'a götürür. Yiyecek, sıcak elbiseler, kurşun bulup ona hediye ederler. Aysoltan'ın zorluk çekmesine izin vermezler. Yavaş yavaş Zagatala, Guba ve Gonagkend bölgelerinden yüzlerce yiğit gelip Molla Nur'un grubuna katılır.

Bir gün Molla Nur'a Mahalli polis amirinin Alpen köyünün halkını vergi yüzünden incittiğini haber verirler. Kısa süre sonra Gülbala'nın, Nurbala'nın, Elbala'nın gruplarını alıp köye gelir. Köyün çıkışında mahalli polis amirinin atlıları ile görüşür. Kaçaklar işi anlarlar. Onlar köy halkından on yıllık vergi parasını toplayıp kaleye gitmekte olan mahalli polis amirinin adamlarıdır. Köylülerin paralarını geri verirler. Mahalli polis amirine de bir daha böyle zalimce iş yaparsa onların yapacaklarına kırılmaması şeklinde haber gönderirler.

Evet, o günden sonra Molla Nur; Guba, Şamahı ve Şeki köylerini gezip halka yardım etmeye başlar. Hakk nerede yenirse Molla Nur oraya gidip zalimleri cezalandırarak dağlara çekilir. Mahalli polis amirleri Molla Nur'u ele geçirmek için çok çalışırlar, ancak bir şey edemediler.

Mahalli polis amirleri, her kimi döver veya esir ederse Molla Nur yetişip cevaplarını verir. Bir gün Guba Mahalli Polis Amiri, valiye "Neden duruyorsun, gel. Bölgede adam kalmadı. Hepsi gidip Molla Nur'a katıldı. Molla Nur da Şeyh Şamil'e katılmış, bütün Azerbaycan'ı Çar'a karşı isyana geçireceklerini söylüyorlar" diye yazar.

Evet, bu haberden korkan vali de meseleyi hemen padişaha yazar. Ondan çok sayıda top, tüfek ve asker ister. Padişaha, "En ünlü askerlerini ve generallerini gönder, yoksa Azerbaycan elden gidecek. Molla Nur halkı Şeyh Şamil'e kattı" diye yazar.

Evet, üstat mektup padişaha ulaştığı gibi askerlerin toplanıp bölgeye geldiğini, iğne atılsa yere düşmediğini söyler. Vali de günden güne Molla Nur'un başına biçtiği kıymeti artırır.

Molla Nur; Guba, Şamahı, Şeki ve Zagatala'ya adam yerleştirir. Her nerede beyler ve muhtarlar yoldan çıksalar, kaçaklar hemen başlarına toplanıp cezalarını verirler. Molla Nur'un falan köye gelip halka yardım etmesi, ağanın evini viran koyması, muhafızları köyden kovması vs. haberler hemen yayılır.

Molla Nur'un adamları, vergi zamanı köyleri gezip muhafızların halkı döve döve topladıkları paraları tekrar köylülere verirler. Uzun zamandır mahalli polis amirleri bu bölgeden bir kuruş bile vergi alamazlar. İncitilen, hakkı yenen, bir parça ekmek yüzüne hasret köylüler, gruplar halinde Molla Nur'un tarafına geçer, memurları dövüp köylerden kovar, vergi vermez, ücretsiz çalışmaktan kaçarlar. Her yıl vergileri köylülere geri verdikten sonra Molla Nur, bir müddet Dağıstan'a doğru çekilir, bütün adamlarını da götürür. Düşmanlar dağları didik didik eder, ancak Molla Nur'u bulamazlar.

Bir yaz Molla Nur, köylerden toplanan vergileri ve biçilen tahılları yoksul insanlara paylaştırıp Derbend tarafına gider. Guba köylerinden geçerken birden eski dostu Novruz aklına gelir. Grubunu ormanda bırakıp beş altı atlı ile Möhüc köyüne gelir. Köye yakınlaşınca Fercan geri çekilip durur. Ayaklarını yere vurup kişner. Molla Nur, önünde her neyse bir tehlike olduğunu anlar. Sipere geçip atlıları beklemeye başlar. Hava yeni kararmaktadır, halk henüz yollardan evlerine çekilmemiştir. Köyden tanıdık bir adamın geldiğini görür. Öne çıkıp onunla görüşür. Köylü, Molla Nur'a "sakın köye girme, köy muhafızla, top ve tüfekte dolu. Ne işse kimse anlamıyor. Değirmeni üç gündür kuşatma altına aldılar." der. Molla Nur, Novruz'u sorar. Köylü, "hemen haber gönderirim, gelip seni bulur" der.

Gerçekten de kısa süre sonra Novruz, gelir. Hal hatır sorduktan sonra "Molla Nur neden burada duruyorsun, hemen çık git. Düşmanlar top ve tüfekte değirmeni kuşatmaya aldılar, Şeyh Şamil kaç gündür değirmende esir, kurşunu da bitmek üzere, mahalli polis amiri hileye başvuruyor, adamı canlı yakalamak istiyorlar. Sana zarar gelmesin, onun sonu geldi, hemen buralardan çıkıp git" der.

Bu söz Molla Nur'a dokunur. Ama dostunun gönlünü kırmamak için duymazlıktan gelip sorar:

-Peki, nasıl olmuş de Şeyh böyle bir ihtiyatsızlık yapmış?

-Annesinin mezarını ziyarete gelmiş. Düşünceli düşünceli yolda giderken muhafızlar üzerine saldırmışlar. Buralar artık muhafız ve askerle dolu. Kurşunu da bitmek üzere, şimdi ara sıra sağ olduğunu göstermek için tek tük kurşun atıyor. Askerler de Şeyh'i canlı yakalamak için kapıyı kesmişler.

Molla Nur der:

-Şeyh Şamil'i bu durumda bırakıp gitmek erkeklığe yakışmaz. Novruz, değirmene giden hangi yol var?

Novruz durumu anlar. Molla Nur'un buradan onu öyle bırakıp gitmeyeceğini fark eder. Bu yüzden der:

-Değirmene iki yol var. Biri kapıdan biri de değirmen çarkının altındaki elbiselikten. Söyle bakalım Şeyh seni tanıyor mu? Girerken seni düşman sanıp zarar vermesin?

Molla Nur der:

-Tanıyor.

Novruz, bunu söyleyip değirmenin suyunu artırmaya gider. Molla Nur da kendisini su arkına verir. Değirmene su akmaya başlayınca sürüne sürüne gizlice çarkın altından elbiseliğe gider.

Şeyh Şamil, elbiselikten her kimse birinin çıktığını görünce hançerini çeker. Molla Nur, bunu görüp der:

-Şeyh, dur, dostunum, sana kurşun getirdim.

Ses, Şeyh'e tanıdık gelir. Ama o yine de geleni sınamak ister:

-Başını çıkartırsan beynini göğşe savururum. Fırıldaklık erkeğe yakışmaz, söyle bakalım kimsin?

-Şeyh, dostunum diyorum, Molla Nur'um.

Şeyh, sevincinden ne diyeceğini bilemez. İleri çıkıp Molla Nur'un boynuna sarılıp ağlar. Molla Nur der:

-Şeyh, acele et, geldiğimiz yoldan geri gidelim, yoksa düşman farkına varacak.

-Ey oğul, Şeyh bir damla kanından korktuğu için ağlıyor mu diyorsun? Yok, ey oğul Şeyh yaşlanıp elden mi düştü diyorsun? Yok, bu anasının memesini kesen namertlerin elinde ölmeyi kendime yediremiyorum, bir de senin cömertliğin beni etkiledi de ondan ağlıyorum.

Şeyh'le Molla Nur karanlıkta değirmen çarkının altından çıkıp arkın üstünden yülerler. Artık onları kimsenin görmeyeceğine emin olduktan sonra arkın çıkıp atlıların yanına gelirler. Molla Nur, Novruz'un yiğitliğinden bahseder. Şeyh Şamil, belindeki altın kemeri çıkartıp Novruz'un beline bağlar. Molla Nur da yırtık ceketinin cebine bir avuç altın para koyar. Novruz, sevincinden ağlamaklı olur. Atlılar onunla görüşüp öpüşerek geri dönerler. Molla Nur, Şamil'i terkine alıp derelerden yel gibi tepelerden sel gibi geçip onu kalesine getirir. Şeyh, bir Molla Nur'u öper bir de rüzgâr kanatlı Fercan'ı, üç gün Şeyh'e misafir olan Molla Nur, yeniden grubunun yanına geri döner.

Molla Nur, kışı Derbend yakınlarındaki köylerin birinde geçirir. Onun bir orman beyi arkadaşı vardır. Bütün kış boyunca onun evinde kalırlar. Molla Nur, Fercan'ın belinde Tebriz'e ve Hemedan'a gider, Reşt'i ve Serab'ı gezip dolaşır. Nerede gözü bir haksızlık görürse orada hak hesabı görür. Yine yaz gelir. Molla Nur, Tebriz'den yeni dönüp Derbend'e gelir.

Derbend'in yeni valisi Heseneli Han, Molla Nur'a "Nikolay'ın artık seninle işi yok, ailen ve çocukların dokunulmaz kabul edilecek, gelip evinde yaşayabilirsin. Ancak bunun karşılığında sen de silahını bırakıp Çar'a özür mektubu yazacaksın" diye bir mektup yazar.

Molla Nur, buna razı olmaz. "Ne zamana kadar bu dünyada zulmeden Çarlar varsa, ben de bu dağlardan geri çekilmem. Buralarda canımı veririm" der.

Ancak ne hikmetse vali, artık eskisi gibi Molla Nur'u izlemez. Köylerin ve obaların grup grup Molla Nur'un tarafına geçmesinden çok korkuya kapılırlar. Molla Nur'u tuzağa düşürmek isterler.

Bir gün valiye Molla Nur'un oğlu Gerib'in gözlerinin kör olduğu, soğuk bir kış günü olan cuma günü akşamı Aysoltan'ın çocuğu göz pirine götüreceğini, Molla Nur'un da göz pirine geleceğini ve oradan da çocuğu alıp Tebriz'e gideceklerini haber verirler.

Casusun haberi düşmanlara fırsat verir. Gerçekten de Molla Nur, ortamın sakinleştiğini görüp ihtiyatı elden bırakır. Günün öğlen vaktinde göz pirine gelir, oğlu Gerib'in gözlerinin kapanması onun kalbini daraltır, Aysoltan'a hal hatır sorduktan sonra onu da alıp pirin bahçe kapısının ağzına gelir. Burada çocuğu kollarına alıp ziyaretgâha girer.

Şimdi size validen bahsedeyim. Vali de Molla Nur'u yakalamak için Çar'ın Derbend'e gönderdiği generale meseleyi haber verir. General de grubu ile iki gün önceden gelip derenin dibini, pirin bağrını kesip oturur. Fırsat zamanı gelip, general gizlendiği yerden ateş açacağı sırada, birden Gerib babasının boynuna sarılıp der:

-Baba sen de benimle birlikte burada pirin yanında kalırsan gözlerim açılır.

General, tercümana çocuğun ne dediğini sorar. Tercüman, çocuğun dediklerini söyleyince general donup kalır, tabancasını kılıfına koyup elini sallar. Muhafızlara ateş etmeyin diye işaret eder. Casusun biri de grubun içinde elinde silahı ile beklemektedir. O, tetiği çeker, kurşun doğruca Aysoltan'ın kalbine isabet eder. Molla Nur, geri dönüp bakınca kuşatma altında olduklarını görür. General, casusu öne çağırıp ona bir tokat vurur:

-Namert, ateş etmeyin demedim mi?

Sonra general, tabancasını çıkartıp casusu cehenneme gönderir.

Bu generalin çok iyi huylu bir adam olduğunu söylerler. Kendisi Çar'ın eşinin yakınlarından. Çar; ondan hoşlanmaz, ancak hanımının ricası ile onu uzağa, belki bu sayede ad kazanır diye zor bir göreve gönderir.

Molla Nur, hayretle eli silahlı muhafızlar ve askerlerin arasında donup kalan generale bakar. O yavaş yavaş öne çıkıp attan iner, çocuğu kucağına alıp öper. Aysoltan'ın cenazesinin karşısına geçip şapkasını çıkararak, gözyaşı içerisinde der:

-Beni bağışlayın.

Sonra da geri dönüp atına biner. Askerleri ve muhafızları, Molla Nur'a yardım etmeleri için orada bırakır.

Molla Nur'un ağladığını gören olmamıştır derler. O, ilk kez Aysoltan'ın cenazesinin başında bir çocuk gibi ağlar. Üç ağıt söyledikten sonra eğilip Aysoltan'ın yüzünden öper. Onu eve kadar kollarında getirir.

Üstat, Aysoltan'ı bütün Derbend halkının gözyaşı içerisinde toprağa verdiğini söyler. Burada öyle bir ağlaşma olur ki, Derbend halkı böyle bir ağlaşma görmemiştir.

Annesi için üç gün gece gündüz ağlayan Gerib'in gözleri açılır. Molla Nur, onu Tebriz'e götürüp saz ustası dostlarından birine öğrenci olarak verir. Uzun yıllar Molla Nur Derbend'e ayak basmaz.

Aysoltan'ın ölümünden sonra Molla Nur, zulmedenlere karşı ant içer, yeni bir mücadelenin içine girer, her günü mücadele ile geçer. Onun kahramanlığı, fakir fukaraya destek olması şiiri dönüşüp dillerde dolaşır. Düğünler, Molla Nur'un adıyla başlayıp onun hünerine anlatılan hikâyeyle biter. Molla Nur, bir gün atının başını bırakıp Tengaltı tarafından gelmektedir. Yolu yeni ekilmiş bir buğday tarlasına düşer. Başı eşarplı bir ihtiyar öğlen yemeği için sofraya açmaktadır. Garip, atlıyı görüp sofraya çağırır. Bu garip atlı eğerin üzerinden Molla Nur'u sorar. İkinci, Molla Nur adını duyunca hürmetle sofradan kalkar:

-Oğul, Molla Nur bir yiğittir, yiğitlerin hasıdır, Molla Nur'u ne yapacaksın? diye sorar.

Molla Nur, kimliğini bildirmez:

-Baba, gidip onun grubuna katılmak istiyorum, fakir fukaranın yardımcısı olmak istiyorum.

Bunu duyunca öyle bilin ki, ihtiyar çok sevinir:

-Ey oğul, Molla Nur'un tarifini dille söylersem dilim yanar, izin ver sazla söyleyeyim.
Sonra eski tırpanını saz yerine sinesine basıp okumaya başlar:

Molla Nur ne çekti, illerden sor sen,
Ona güzel diyen dillerden sor sen,
Kime iyi oldu, kime pis oldu,
Başını dert eyen güllerden sor sen.

O bir aslan idi Kafkas elinde,
Patrondaş belinde, tüfek elinde,
Kimler destan yazmış ana dilinde,
Esen rüzgârlardan, yellerden sor sen.

Kurtarıp ölümden darda kalanı,
Dilinde olmaya bir tek yalanı,
Akl-ı kâmilin arzuhalini,
Tağı'dan sorma da, ellerden sor sen.

İhtiyar ekincinin Âşık Tağı olduğunu anlayan Molla Nur attan iner. Sözünün sonunda hislenen ihtiyarı bağrına basar:

-Ben hünerini böyle hikâye etitğin Molla Nur'um der.

Ömrünün son günlerini yaşayan Âşık Tağı'nın sanki bahtına güneş doğar, yeniden Molla Nur'la kucaklaşıp dertleşirler.

Yazın son aylarıdır. Molla Nur, Cengi Ormanı'na gelir. Vade verdiği gibi bütün Cengi'yi didik didik eder; ancak kimseyi bulamaz. Fercan'ın dizginini bırakır, bir de bakar ki Ağsu Yaylası'ndadır. Dikkatlice bakıp önünde bir grup atlının olduğunu onların önünde de üç esirin gittiğini görür. Molla Nur, Keremeli'yi, Mahmudeli'yi ve Hüseyneli'yi iyi tanır. Ama diğer arkadaşlarını seçemez. Bir daha dikkatlice bakınca kolu bağlı olan esirlerin birinin general, ikisinin de kadın olduğunu görür. Hemen atını sürüp onlara yetişir. Kaçaklarla öpüşüp kucaklaşır. Yüzünü onlara çevirip der:

-Keremeli, bunlar kim?

Keremeli der:

-Ne demek kim? Bunlar bundan sekiz yıl önce seni yakalamaları için Çar'ın buraya gönderdiği askerlerin liderleri. O sıralarda yaptıklarından pişman olup geri dönmüşlerdi. Şimdi yeniden askerlerle seni yakalamak için üzerimize geldiler. Bu kadınlar da karısı ve kızı. Gelip Cengi'de keyif yaptıklarını gördük. O kadar mücadele ettik ki asker ve muhafızlardan ölenleri öldü, ölmeyenleri de kaçıp dağıldı. Bunları da yüksek bir çam ağacı bulup asmak, Aysoltan'ın intikamını almak için getirdik.

Molla Nur sinirlenir:

-Yiğitlerim, kadın esir edilmez. Aysoltan'a general değil; bir casus ateş etti, götürün bunları yedirip içirin hürmetle yolcu edin.

General, Molla Nur'u tanır. Ona baş eğip der:

-Sen yiğitsin, yiğit düşman namert dosttan iyidir. Sizin mahalli polis amirlerinin ısrarıyla Çar, beni sekiz yıl sonra yine buraya gönderdi. Ben burada artık hiç kimseye ateş edemem. Dönüp Rusya'ya gideceğim. Padişaha, "Molla Nur'u değil, Aysoltan'ı öldürenleri yeryüzünden yok etmek lazım" diyeceğim.

Üstatlar, Molla Nur; Aysoltan'ın ölümünden sonra tam on beş yıl ömür sürer, bölgede yiğitliğiyle ün kazanır, haklının payını haksıza vermez der. Bir gün Molla Nur sabah vakti bütün kaçakları başına toplayıp der:

-Ben uzak bir sefere gidiyorum. Eğer bu seferden dönüp gelirim mesele yok, dönmezsem Molla Nur'un tüfeğini yere koymayın, bir de Fercan'ı oğlum Gerib'e verin, ona göz kulak olun.

Sonra büyük bir meclis kurar. Âşık Tağı da meclise gelir. Molla Nur'un çok sevdiği sözleri okur. Meclisin sonunda sazı göğsüne basıp alır bakalım ne der:

Han Sambur'um akmaz olur,
Kara gözüm bakmaz olur,
Sensiz nasıl ilk yaz olur,
Canım oda tutuldu yar,
Pencereme gün düştü, yar.

Gül goncaydı, ezer miyim?
Gül üstünde gezer miyim?
Sensiz gülü bezer miyim?
Dil ağızda gel pişti, yar.
Pencereme gün düştü, yar.

Sambur üstün karsız gördüm,
Bağ bahçeni barsız gördüm,
Sevenleri yarsız gördüm,
Halim yaman karıştı yar.
Pencereme gün düştü, yar.

Meclis dağılır, herkes kendi yurduna ve meskenine çekilir. Molla Nur, Fercan'ın dizginini bırakır. At, dağların koynunda görünmez olur. O gece Molla Nur, Hakk'ın dergâhına kavuşur. O gün sanki dağların tılsımı bozulur, perdesi iner.

Âşık Tağı, bu ölüme çok üzülür. Molla Nur'u toprağa verdikten sonra kaçakların yanında duramaz. Sazını omzuna asıp Sambur boyunca Guba'ya doğru yol alır. Yol boyunca yüzünü Sambur'a çevirip alır bakalım derdini onunla nasıl paylaşır:

Şah dağlardan baş almışsın
Elden, günden kaçan Sambur.
Bu ne derttir boyun eğmiş?
Yüzün güler haçan Sambur?

Dünya yalan oldu ezel,
Geçti ondan yüz yüz güzel,
Molla Nur da oldu hezel,
Derde kucak açan Sambur.

Çok kanlardan, talanlardan,
Fetvalardan, yalanlardan,
Dara gelip, esip coşan,
Baş götürüp uçan Sambur,

Tağı dersin gelir miyim?
Lal suyuna girer miyim?
Molla Nur'suz güler miyim?
Boz düzlerden geçen Sambur.

7. KAÇAK NEBİ*
(E.A. VARYANTI)
NEBİ'NİN KAÇAK DÜŞMESİ

Zengezur kazasının Aşağı Mollu köyünde, Ali adlı fakir bir adam yaşar. Ali, bir beyin yanında çiftçidir. Onun dört ayaklı hayvanlardan bir uyuz keçisi ve örtünmek için bir yorganı bile yoktur. Ancak çocuk bakımından çok zengindir, o kadar çok çocuğu vardır ki, ürkütmeden sayılamayacak kadardır. Ali, çocuklarının geçimini sağlayamaz, eli çomak tutabileni beylere veya zenginlere karın doyuracak bir parça ekmek uğruna hizmetçi olarak verir.

Evet; ay gelir, yıl dolanır, Ali'nin karısı Gözel, yine hamile kalır. Ali karısına der:

-Hanım, Allah aşkına, artık yeter, her yıl bir çocuk doğuruyorsun, böyle iş olmaz!

Gözel, gülerek der:

-Bey, benim elimde mi? Eğer bir tek benden olsaydı, şimdiye kadar ben çoktan arkasını kesmiştim.

Ali kederli kederli der:

-Sürekli doğurup duruyorsun, bunların geçimini kimin sağlayacağını düşünmüyor musun?

Evet, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçer, bir gün, hoş gün, hoş saat ve hoş dakikada Gözel, bir oğlan doğurur. Çocuğun adını Nebi koyarlar. Gözel, çocuğu yırtık pırtık elbiselere sarıp bakmaya başlar.

Bu sıralarda Ali, tefecilere o kadar çok borçlanır ki, borç aldığı paranın faizini dahi ödeyemez, gece gündüz kan ter içinde kalıp çalışır; ancak yılın üç ayının erzakını dahi toplayamaz. Aç kalan annenin de göğsünden süt gelmez. Nebi sürekli ağlar, yaramazlık eder, bütün aileyi bıktırır. Günler gelip geçer, Nebi emeklemeye başlayıp çitlere tutuna tutuna ayağa kalkar, kısa zamanda ayakta durmayı başarır. Evet, yıllar yavaş yavaş geçer, Nebi dokuz yaşına girer. Ali, onu köylerindeki Kerbelayı Cefer adında bir ağaya hizmetçi olarak verir. Kerbelayı Cefer, Nebi'yi kuzu otlatmaya gönderir. O, her gün Nebi'ye yemesi için bir parça darı ekmeği, yatması için de köpeğin üzerine örtsen altında durmayacağı bir çaput verir, Nebi, çaputa bürünüp geceleri hayvan barınağında yatar. O; on iki yaşına girer. Kerbelayı

* Bu metin, Ehliman Ahundov'un eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (*Kaçak Nebi*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1961)

Cefer onu artık koyunları otlatmaya gönderir. Nebi, çok gururlu ve söz altında kalmayan bir oğlandır, sürekli ağasıyla münakaşa eder. Bu yüzden de kaçıp Gorus’a gider, Hoca Hayrapet Bedirov adlı birisine hizmetçi olur. Hoca Hayrapet de Kerbelayı Cefer gibi Nebi’ye karnını doyuracak kadar ekmek vermez. Nebi bir yıl sonra buradan da kaçıp Sisyan’ın Dülüs köyüne gider, ne yazık ki adı aklından çıkmış, bir ağanın çobanı olur. Bu zengin de Nebi ile iyi geçinmez.

Nebi başını alıp nereye gideceğini, derdini kime söyleyeceğini bilemez. Nebi’nin o ağayla iyi geçinemediğini Ali duyar, gidip oğlunu evlerine getirir. Bir müddet geçer, Nebi ağaların ve beylerin toprağında çiftçilik etmeye başlar, ancak hiçbir bey veya ağayla anlaşılamaz, sonunda canından usanır ve “Köpeği göreyim, kurdu göreyim, beyleri ve ağaları görmeyeyim” der. Yılanın yarpuzu sevmediği gibi, o da beyleri ve ağaları sevmez. Nebi; bundan sonra beylerin, zenginlerin ve ağaların zulmüne boyun eğmez, onlara karşı gelir.

Evet; şimdi size kimden haber vereyim? Mollu’daki Hanalı adlı bir adamdan. Mollu’da Hanalı adlı bir adam yaşar. Hanalı ne zengin ne de fakirdir. Onun sabana koşmak için bir çift öküzü, binmek için bir atı, sağmak için iki ineği, yirmi, otuz baş da küçükbaş hayvanı vardır. Hanalı’nın koyunlarını oğlu, kuzularını da kızı otlatır. Hecer, on beş yaşına girip yetişkin bir kız olur. O; güzel, yapılı ve tombul bir kızdır, yanakları elma gibi kıpkırmızıdır. Nebi, Dülüs’ten döndüğünden beri bir gönülden bin gönüle Hecer’e vurulur; ancak yüreğindeki onları ona söylemek için fırsat bulamaz. Bir gün Nebi, Hekeri Çayı’nın kenarında koyun otlatır, birden Hecer’in kuzuları sulamaya getirdiğini görür. O; hemen Hecer’e yaklaşıp der:

-Hey kız, nasılsın?

Hecer der:

-Sağ ol.

Nebi der:

-Hecer, sana bir söz söylemek istiyorum, söyleyeyim mi söylemeyeyim mi?

Hecer der:

-Sanki her şeyi parmağına dolayıp bitirmişsin bir tek ben kamışım. Bak, gözünü aç, karşıdakini tanı. Sen Nebi isen, ben de Hecer’im.

Nebi, şaşırarak der:

-Ey kız, benim konuşmam çoban konuşması işte, gel sen bana kırılma, sana bir şey söylemek istiyordum ama artık söylemeyeceğim.

-Söyleyeceğin varsa söyle, neden gizliyorsun?

Nebi biraz durur, sonra kendisine cesaret verip der:

-Hecer, artık neden gizleyeyim, ben sana aşığım, senin buna itirazın var mı?

Hecer, kulaklarına kadar kızarır; ona cevap vermeden kuzularını kış kışlayıp uzaklaştır. Nebi, önceleri biraz soğukkanlıdır, şimdi ise tamamen morali bozulur, ne geceleri ne de gündüzleri Hecer onun aklından çıkmaz, öylece düşünüp durur, aradan bir müddet geçer, Mollu köyünün yukarı tarafında yine Hecer'e rastlar:

-Hecer, bu böyle olmaz! deyip sözü tekrar açar. Beni deli, divane edip çöllere salman için az kaldı.

Hecer başını aşağı eğip der:

-Nebi, babam seni sevmiyor, o hiçbir zaman beni sana vermez. Bu konuyu açmasan daha iyi olur.

Nebi, çomağı ile toprağı karıştırarak sorar:

-Baban razı olursa, sen de razı olur musun?

Hecer, gözlerini çevirip der:

-Babam razı olursa, belki ben de razı olurum.

Nebi, Hecer'in bu sözünden dolayı çok mutlu olur:

-Hecer, babanı razı etmeyi bana bırak.

Hecer başını sallayıp, gülerek ondan ayrılır. Nebi de koyunları Mollu düzlüğüne yayar, koyunların ortasında sopasına dayanıp tütek çalmaya başlar, akşam koyunları alıp ahıra getirir. O, sürüyü arkadaşına bırakıp evlerine gelir, kapının önünde çenesini sopasına dayayıp kederli kederli durur. Annesi, Nebi'nin bu kötü halini görüp sorar:

-Oğlum ne oldu? Yine ağanla tartışmadın değil mi?

Nebi konuşmaz, Gözel kendinden geçerek onun sopasını alıp bir kenara fırlatır:

-Oğlum, beyle beylik mi edeceksin, bey senin akranın mı ki her gün ona karşı geliyorsun?

Nebi'nin sabrı tükenir, kendisini tutamaz:

-Ey kadın, beni azarlamayı bırak, beyle kavga felan etmedim, başka bir derdim var.

Gözel oğlunun sözünü yarıda keser:

-Ne derdin var, denizde gemin felan mı battı?

Nebi; önce utanır, düşündüğünü annesine söylemez, öylece sessizce durur. Gözel, onun peşini bırakmaz. Sonunda Nebi utana utana yavaşça der:

-Allah’a tevekkül ederek söylüyorum. Hanalı’nın kızı Hecer’i bana alın, eğer almazsanız başımı alıp buralardan gideceğim.

Bu söz sanki bir kazan kaynar su olup, Gözel’in başından aşağı dökülür ve ayağına kadar onu yakar. Nebi’nin başına bir darbe vurup der:

-Başına kül koyayım! Kızı, nasıl alacaksın, kendin yemeye ekmek bulamıyorsun da ona ne yedireceksin?

Gözel’in sesini duyan Ali, gelir:

-Hanım, hanım, ne olmuş ki böyle bağıríyorsun, biraz yavaş konuşsana...

Gözel, sesini biraz daha yükselterek der:

-Oğlunu görmüyor musun? Biz, yemek için bir parça ekmek bulamazken, kalkıp bana Hanalı’nın kızı Hecer’i alın diyor.

Ali, karısının kolundan tutup cevap verir:

-Kötü bir söz söylemiyor ki, fakir olan evlenemez mi yani?

Nebi, utanıp dışarı çıkar, Ali ile karısı kilimin üzerinde otururlar.

-Hanım, beni Memmed Ağa, Kerbelayı Cefer ve Cefergulu Bey çağırmişti, bak şu saatte oradan geliyorum. Oğlun Nebi; önünden yemeyen, dik başlı birisi, o büyük küçük tanımıyor, ona öğüt vereceksen ver, vermezsen de bize kırılma diyorlar. Sözlerinden ya öldürecekleri ya da Gorus Hapishanesi’ne attıracakları anlaşılıyor.

Gözel, derin derin düşünerek:

-Öyle oğlun boyunu yere sokayım. Evinde azıcık unu yok, gönlünden valililiği geçiriyor, der.

Ali kımıldanır:

-Hanım, beni dinle. Belki evlendikten sonra bu çocuk akıllanır diyorum. Gel onu evlendirelim, düzelmezse karısı ile uzak bir yere gönderelim, başını taştan taşa vurur, akli başına gelir. Benim fikrim de buydu, sözü kendisinin açması daha iyi oldu.

-Peki; nasıl evlendireceksin, geline elbise felan almak gerekmez mi?

-Canını sıkma hanım, “Allah büyüktür” derler. Yine tek çaremiz borç almak, ben yarın sabah Hanalı’nın evine, kızı istemeye gideceğim.

Gözel elini sallar:

-Mademki böyle oldu, bir sen bir de oğlun bilirsiniz, ben karışmıyorum.

Ali gidip, Nebi'yi içeri çağırır:

-Oğul, sen koyunların yanına git, ben de sabahleyin Hanalılara giderim.

Nebi bir şey demeden kapıdan çıkar, sevine sevine ahıra gelir. O, yüreği çarpa çarpa sabahı beklemekte olsun, Ali; dostu İsmayıl'ı çağırıp, düşüncesini ona da söyler. O da, Nebi'yi evlendirmeyi uygun görür. Gece geçer, sabah olur, akşam gelir, alacakaranlık çöker. Herkes evine çekilir çekilmez Ali, İsmayıl'ı da alıp Hanalı'nın evine gelir. O, fakir olsa da halk arasında saygı gösterilen birisidir. Bu yüzden, Hanalı onu görünce ne yapacağını bilemez:

-Ali Bey, hoş geldiniz, bizim evimiz sizindir.

-Hanalı, çok sağ ol, günlerin hoş olsun.

Hanalı, onları yakınına oturtur. Hecer de evdedir, o da Alilerin ne maksatla geldiklerini anlar, hemen kalkıp dışarı çıkar. Onun yüreği kuş gibi dövünür, o babasının onu Nebi gibi bir kavgacıya vermeyeceğini çok iyi bilir. Hecer, gizli bir yerde oturup dinlenmekte olsun, evet; Aliler geçmişten gelecekte söz açıp sohbet ederler, dağı ovaya, ovayı dağa katarlar. Ali, yavaş yavaş asıl meseleye gelip der:

-Hanalı, senin evine Hecer'i istemeye geldik.

Hanalı'nın aklına asla onun kızının Nebi ile evleneceği gelmez. Bu yüzden o, ağır mizaçlı bir halde sorar:

-Kızımı kime almak istiyorsunuz?

Ali yavaşça der:

-Bizim Nebi'ye, bizim oğlana!

Hanalı bulut gibi tutulur:

-Çok zahmet etmişsiniz, beyler! Bu, dünya yıkılsa yine de olacak sevda değil! Sözüünüzü bükün ve kilimin altına koyun.

Ali kibirlenerek der:

-Beyim, Nebi kötü bir oğlan mı? Ey Hanalı, sen gel, bizi kapından ümitsiz olarak gönderme. Kızınla evlendikten sonra Nebi, mum gibi yumuşayacaktır.

Hanalı reddeder:

-Ali, ben kendi elimle kızımı mutsuz edemem, senin oğlun hiçbir yerde iyi bir intiba bırakmadı. Bugün ya da yarın onu ya öldürürler ya da hapse atarlar.

Ali ile İsmayıl, işin peşini bırakmak istemezler, yüzüstlük edip çok yalvarıp yakarırılar. Hanalı, “hayır” der durur. Onlar da pişman olup evlerine dönerler. Ali, olup biteni karısına anlatır. Gözel de üzülererek der:

-Keşke gitmeseydin, rıcanı da geri çevirmezlerdi. Ben, başından beri Hanalı’nın kızını Nebi’ye vermeyeceğini biliyordum.

Nebi’nin neşesi kaçar, yüzü kararır, dudakları titremeye başlar. Ali’nin oğlunun durumuna yüreği yanar, boynuna sarılıp der:

-Oğul, düşünme. Yarın yine gider yalvarıp yakarırım. Eğer bu kez de “hayır” derse, o zaman iş hünerine kalır, becerebilersen alıp kaçırırsın.

Ali’nin bu sözü Nebi’nin aklına yatar.

Sabah olur, üzerinize çok sayıda hayırlı sabahlar açılsın... Ali, dört beş ihtiyarı da alıp Hanalı’nın evine gider. Hanalı, yine sözünün arkasında durur:

-Ben kızımı Nebi gibisine vermem.

Hecer’i istemeye gelenler, sülük gibi Hanalı’nın yakasına yapışıp peşini bırakmazlar. Sonunda Hanalı, elçileri başından savmak için der:

-Tamam, razıyım. Ali’nin, beş keviz buğday, beş yüz manat altın para ve evimizdeki herkese birer takım elbiselik getirmesi şartıyla kızımı Ali’nin oğlu Nebi’ye veririm.

Ali çaresiz kalır:

-Bizi zora koşmana ne gerek var, “kızımı vermiyorum” de gitsin.

Hanalı dalga geçer gibi gülererek der:

-Vermiyorum deyince vazgeçmiyorsunuz ki?

Ali ayağa kalkıp elbisesinin eteklerini silker:

-Hey çocuklar, kalkın evimize gidelim.

Ricaları kabul olmayan ihtiyarlar, sinirlenerek oradan çıkarlar.

Ali de doğruca evine gelir, oğlu Nebi’yi bir kenara çeker:

-Oğul, Hanalı kızını sana vermeyecek, aklın varsa, alıp kaç.

Sonbahar mevsimidir. Endişeye kapılan Nebi, evden çıkar, doğruca ahıra gider, koyunları ahırdan çıkartıp otlığa götürür. Öğlen vaktidir. Kayaların ve ağaçların gölgeleri henüz hiçbir yana düşmemiş haldedir. Nebi, yüksek bir tepenin üzerine çıkar, oradan etrafa

bakınır. Hanalı'nın kuzuları çayın kenarındadır. Nebi dikkatle bakınca kuzuları otlatanın Hecer olmadığını, Hanalı'nın oğlu olduğunu görür. Nebi, Hanalı'nın kendisinin korkusundan Hecer'i kuzu otlatmaya da göndermediğini anlar. Yine keder, fırsatını bulup Nebi'nin kalbine doğru yol alır. O, tüteğini hazırlayıp hüznü bir hava çalar, ancak onun kederi yine de dağılmaz. Nebi dönüp tüteği kemerine takar ve bakalım ne der:

Felek saldı beni sağalmaz derde,
Elim varmaz benim Hecer'e bir de,
Zalimler çekmişti araya perde,
Yolda gözüm kaldı, yoktur Hecer'im
Tez gel, aman, derdim çoktur, Hecer'im.

Nasıl oldu benim güzel maralım?
Ah, nasıl kesildi sabrım, kararım.
Reva mı ben yazık olup, sararım?
Yolda gözüm kaldı, yoktur Hecer'im
Tez gel, aman, derdim çoktur, Hecer'im.

Her yanı bürüyüp kap kara duman,
Sabır ve kararım tükendi, aman,
Ahvalim karışıp olmuş perişan,
Yolda gözüm kaldı, yoktur Hecer'im
Tez gel, aman, derdim çoktur, Hecer'im.

Hecer de Nebi'nin ne yaptığını görmek için onu gözlemlemektedir. O, yavaş yavaş parmaklarının ucunda dikilerek onun arkasında durur. Nebi sözünü söyleyip bitirir. Hecer, elini uzatıp onu kolundan tutar:

- Ey zalim, Kerem mi olmak istiyorsun?
- Kerem ne ki, eğer gelmeseydin Mecnun olacaktım.
- Ben, sana babam razı olmaz demedim mi?
- Cehenneme, mezara razı olsun. Ben seni seviyorum, sen de beni. Gel birlikte kaçalım.

Hecer'in rengi kaçar:

-Peki; anam, babam?

-Onları razı etmek, benim boynumun borcu olsun.

Hecer, saçlarını başörtüsünün altına toplayıp, başörtüsünü boynunun arkasında sıkıcı bağlayarak; bir hayli konuşmadan sonra der:

-Nereye diyorsan, gidelim Nebi.

Nebi Hecer'in kolundan tutar, onlar dağı taşı dolaşırlar, sonunda Almurad adlı bir adamın evine gelirler. Almurad çekinilen, kaba bir adamdır. Hanalı'nın gücü ona yetmez.

Akşam olur, akşamınız hayır olsun, insanlar dışarıdan evlerine girer, ancak Hecer gelmez. Babası, annesi ve kardeşleri çok ararlar, onu hiçbir yerde bulamazlar. Ali de şapkasının arkasını kaldırıp bir kenardaki tepenin üstünde oturmaktadır.

Yerin kulağı vardır derler. Nebi'nin Hecer'i kaçırdığı haberi her yere yayılır, üstelik Hanalı ve oğulları da duyarlar. Hanalılar; her biri, ellerine birer büyük sopa alıp, Ali'nin evine doğru yürümek isterler; ancak halk toplanıp izin vermez. Hanalı, sesi çıktığı kadar bağırır:

-Artık benim yeryüzünde Hecer adlı bir kızım yoktur.

Bir müddet gelip geçer, açılan yara iyileşir, küskünlük akıldan çıkar. Hanalılar, Nebi ile Hecer'i evlerine misafir olarak çağırır, çalıp oynarlar. Nebi ile Hecer birbirleriyle yağla bal gibi olurlar. Artık hepsi Nebi'nin asiliği bırakıp, beylere ve ağalara itaat edeceğini sanır; ancak bekledikleri olmaz. Nebi yine asilik eder, beylerle ve ağalarla iyi geçinmez.

Molluların Muhtarı Mahmud Bey adlı bir adamdır. O; bir gün, adamları var gücüyle döverek beyin su arkını yapmaya götürmek ister. Bu sırada Ali, şiddetli sıtma geçirerek yerde yatmaktadır. Mahmud Bey kapıdan içeri girip der:

-Ey adam, çabuk ayağa kalk, kurnazlık etme, işe gideceksin.

Ali yalvarmaya başlar:

-Bey, ağır sıtma geçiriyorum, başın için bu defa beni bırak, iyi olunca iki kat çalışırım.

Mahmud Bey, onun karnına iki üç tekme vurup der:

-Derisi bir gepiğe değmeyecek bir köpek için burada bir saat çene mi çalacağım? Kalk ayağa, köpek.

Ali, yüksek sesle inleyerek, ona yalvarır. Mahmud Bey ayakkabısının boğazından kırbacını çıkartır, karşı geldiği için Ali'yi dövmeye başlar. Gözel ile kızı; ağlaya ağlaya kendilerini Ali'nin üzerine atarlar, büyük bir gürültü kopar. Hecer, hemen kaçıp olanları

Nebi'ye haber verir. Nebi koyunları çobanlara bırakıp, doğruca köye gelir. Mahmud Bey'in annesini ve kız kardeşini dövdüğü anda evlerine girer. Adamları yara yara iyice yakına gidip, Mahmud Bey'e:

-Azgın oğlu azgın, sen bunları sahipsiz mi sandın da böyle öldürüyorsun? deyip, sopasını alarak, onu dövmeye başlar. Beyler ve beyzadeler her taraftan onun üzerine atılırlar. Nebi kenara çekilerek, elbisesini koluna sarıp, ona doğru gelenleri sopayla döverek yere serer, sonra köyün içine yürür, bey için çalışmaya gidenlerin hepsini dağıtır. O, halkın içerisinde yüksek sesle der:

-Bu zalimler bizim gibi zavallılardan ne istiyorlar? Biz de insanız, biz de yaşamak istiyoruz. Hepimiz birlik olsak, bu ağaların ağızlarını dağıtsak, bize hiçbir beyin gücü yetmez. Nasıl derler:

...Halk bir olsa, dağı oynatır yerinden,

Söz bir olsa, darbesi kütük yarar.

Adamlar dağılıp evlerine giderler. Beyler ve zenginler de Mahmud Bey'i perişan halde alıp Kerbelayı Cefer'in evine götürerek, mahalli polis amirine haber verirler. Mahalli polis amiri grubu ile köye gelince Nebi kaçıp köyden çıkar, çok ararlar, az ararlar, ancak onu bulamazlar, Mahmud'u da alıp geri dönerler. O günden sonra Nebi kaçak düşer, artık köye gelmez.

Her gün beyin ve mahalli polis amirinin atlıları Mollu köyüne gelip, Nebi'nin akrabalarını, babasını ve annesini inciterek, onlardan Nebi'yi istemektedir. Hecer'in kardeşleri çok hayırlı oğlanlardır, onlar Alileri kanatlarının altına alıp korurlar. Bir müddet böyle gelip geçer. Bir gece Nebi gizlice evlerine gelip, arkadaşlarına ve akrabalarına der:

-Bir müddet buralardan uzaklaşmak istiyorum, ne dersiniz?

Hepsi razı olur, o, Hecer'in fikrini alır, o da razı olur. Nebi horozun ikinci ötüşünde kalkıp ailesi ile görüşerek, Sisyan deyip yola çıkar. Nasıl derler, az gider, çok gider, Sisyan'ın Binis köyüne varır, ağaların toprağında çiftçilik yapmakla meşgul olur.

Nebi bir yıl kadar çiftçilik yapar. Bir gün otlaklar konusunda ağalarla köylüler arasında kavga çıkar. Ağalar, köylülerin otlaklarını çitle çevirip kedilerine at sahası yaparlar, köylüler de buna razı olmazlar, beyler de onları dövüp, kovarlar. Nebi, koşarak köylülerin arasına girer, sopasıyla vurarak bir mülk sahibini attan yere düşürür, geri kalanları da döverek

kovar. Köylüler çitleri yıkıp, hayvanlarını otlağa doldururlar. Hükümet atlıları ve beyzadeler gelip Nebi'yi yakalamak isterler; ancak Ermeni halkı onu gizleyip hükümete vermez.

-Nebi, kaçıp Nahçıvan'a doğru gitti, derler.

1874 yılında Nebi buradan kaçıp yine Mollu köyüne gelir, ailesi onun sağ salim gelmesine çok sevinir. Hecer'in kardeşleri onu gizli yerlerde saklayıp, geldiğini hiç kimseye söylemezler.

Nebi akıldan çıkmış durumdadır. Bu yüzden o, ortalıkta dolaşmaya başlar, sakın bir şekilde iki yıl bey toprağında çiftçilik yapar. Beylerin ve ağaların tahammül edilmez hareketlerini Nebi hiçbir zaman kabul edemez. Bir gün İsmayıl Bey bir grup atlısı ile Mollu köyüne gelir, atlılar evlere dağılırlar, iki kişi de Aliler'in evine düşer. Gözel'in gücü sadece bir tavuk kesmeye yetmektedir, o tavuğu kestirip, yemeğin altına koyar ve misafirlerin önüne getirir. Bu zalim oğullarından birisi razı olmayıp, boş kabı alıp Gözel'in başına vurur:

-Köpek kızı, al da onu gözüne sok, biz çocuk muyuz ki, bize tavuk kesiyorsun, koyunun yok mu?

Ali ayağa kalkıp der:

-Bey, kurbanın olayım, onun suçu nedir ki onu dövüyorsun? Fakir olduğum için günahkâr benim. Ne sözün varsa, bana söyle. Ne koyunumuz ne de keçimiz var.

Muhafız, Ali'nin üzerine yürür:

-Kes sesini köpek. Ben onu bunu bilmem, bana hemen bir koç kesmen gerekiyor!

-Biz koçu nereden alalım? Zaten olsaydı sen istemeden de keserdik!

Muhafız, kırbacı olarak, bütün aileyi kadınlı çocuklu dövüp birbirine katar, evde bağırışma olur. Nebi bağırışmanın üzerine gelir, sopayı alıp, böyle yaptıkları için muhafızları dövmeye başlar, baş, göz demeden nereye gelirse vurur. Bağırışma üzerine adam olan herkes çıkıp gelir, muhafızları Nebi'nin elinden alıp diğer evlere kaçırlar. İsmayıl Bey'e haber ulaşınca, Nebi köyden kaçır. İsmayıl Bey, grubu ile gelip Nebi'yi çok arar, ama bulamaz. Onlar sabaha kadar Nebi'yi yakalamak ya da öldürmek için beklerler. Ancak Nebi, ne gezer? O, Mollu'nun girişindeki düz ovaları geçip gider.

Nebi Sisyan'da, Binis ve Dülüs beylerinin topraklarında başka bir adla dört yıl çiftçilik yapıp, alın teri döker. Bir gün dostları ona yerini beylerin ve ağaların öğrendiğini, onu yakalayacaklarını, hemen oradan kaçması gerektiğini haber verirler. Nebi oradan kaçıp

Gorus’a gelir, ara işlerde başka bir isimle çalışmaya başlar. Beyler onun orada olduğunu öğrenince oradan da kaçıp Hekeri köylerine giderek, yine ağaların çiftçisi olur.

Bir gün Hecer aklına düşer, gece yarısından sonra Mollu’ya, evlerine gelerek Hecer’le ve annesi ile görüşür. Alacakaranlık olunca yine çıkıp gitmek ister, Hecer öğrenip onu bırakmaz.

-Canını sıkma, birkaç gün daha kal, bakalım ne olacak?

Nebi bir müddet Mollu’da gizlenir. “Yiğidin başı kavgada gerek” derler. Bir gün beyler Molluluların ata, baba otlaklarını, ahırlarını ve sulak yerlerini kendilerine alıp, set koyarlar. Memmed Bey, bir grup ile hücum edip Molluluların hayvanlarını koydukları binaları yıkar. Beyler, Molluluların büyük ve küçükbaş hayvanlarını vurup su yatağına dökerler. Köylülerin bağırıp ağlaşmaları dereye tepeye yayılır. Bey atlıları tamamen kudururlar, önlerine çıkan adamları baş demez, göz demez kırbaçla döverler, öküzleri vurup, köylülerin toprağı sürmelerine izin vermezler. Nebi’nin kan beynine sıçrar, saklandığı yerden çıkıp, köyün içine doğru yürüyüp der:

-Hey, elinize keser felan alıp, buraya toplanın!

Adamlar ellerine balta ve satır alıp, bir göz kırpıncaya kadar onun başına toplanırlar. Nebi yüksek sesle der:

-Kardeşler, toprak beylerin, otlak beylerin, binalar beylerin, yetki beylerin, peki biz bu işe yaramayan dünyada neden yaşıyoruz? Böyle yaşamaktansa ölüm bin kez iyidir.

Nebi adamların önünde, adamlar da onun arkasında ahıra doğru gitmeye başlarlar. Ahırın önünde Nebi, sopasını kaldırıp beylere vurarak onları birer birer attan yere düşürür. O eline bir tabanca geçirir, birkaç el ateş eder, bunu gören beyin atlıları kaçıp dağılırlar. Toprağı, otlığı ve binaları köylüler ele geçirir ve sınırı dağıtırlar. Bu hadiseden sonra, yılın yaz mevsiminde hoş bir gün, hoş bir saatte Nebi halkla, akraba ve kardeşleri ile görüşüp der:

-Ey halkım, sağ kalın! Benim, zalimlerden mazlumların hepsinin intikamını almam gerekir. Artık meskenim dağlar ve dereler, yattığımda yatağım yeşil ot, yorganım bulut, yastığım da kayalar olacak. Şimdi söyleyin bakalım, benimle kim gelir?

Hecer öne çıkar:

-Ben... Kabul edersen ilk kaçak arkadaşın ben olurum.

Nebi’nin yüreği coşar, o, Hecer’in eline sıkı sıkı yapışır:

-Hecer, benim iki gözüm, canım ciğerim... Görünen o ki, bizim kismetimiz dağlar ve taşlardır.

Nebi adam olanlarla sarılıp öpüşür, Hecer'in kolundan tutarak yola çıkar.

O, kendisine bir grup oluşturmada Hecer'le gezmektedir. Onlar, çoğu zaman Sisyan ve Zengezur taraflarında dolaşırlar. Halk onları gizler, yerlerini beylere ve hükümete söylemez. Ancak nerede bir hırsızlık olursa ya da bir adam öldürülürse, hepsini Nebi'nin üzerine yıkarlar. Beyler, ağalar ve hükümet adamları hep birlikte silahlanıp, dağı taşı gezerek, ellerinde ılık Nebi'yi ararlar.

Düzlükler dahi sıcaktır, sanki gökten yere ateş yağmaktadır. Hekeri Çayı'nın etrafında o kadar sivrisine vardır ki, ovayı boz bir duman kaplamış sanılır. Bu yüzden halk hayvanlarını alıp serin yaylalara çıkar. Nebi ile Hecer, Salvartı Yaylası'nda halkın yanındadırlar. Onlar sık sık yerlerini değiştirip, her gün bir oymakta kalırlar. 1876 yılında onlar Salvartı Dağı'nın eteğine, Erefse köyüne gelirler ve geceyi burada geçirmek zorunda kalırlar. Nebi çok hastalanır, yataktan kalkamaz. Nebi ile Hecer'in Erefse'de olduklarını, Nebi'nin de çok hastalandığını Cefergulu Bey duyar. O, çok sevinip, mutluluktan havalara uçarak, hemen bu haberi Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'e ulaştırır. İsmayıl Bey, bir grup atlı hazırlayıp, Erefse'nin yakınına gelir. Onlar orada burada gizlenip akşamı beklerler, karanlık olunca Nebi'nin yattığı eve hücum edip, onu yakalarlar. Nebi'nin elini ve ayağını bağlayıp, Gorus Hapishanesi'ne atarlar.

Beyler ve ağalar çok sevinirler, kötülük etmeye ve iftira atmaya başlayıp bütün cinayetleri ve soygunları Nebi'nin üzerine yıkarlar. Hâkim, Nebi'nin suçu olarak yirmi ölümü ve iki yüz soygunu dile getirir. Elbette ki bunlar keçinin suyu bulandırmasıdır. Herkes, sorgusuz sualsiz Nebi'yi asacaklarını düşünür. Nebi de hükümet adamlarının öldürmeden kendisini bırakmayacaklarını anlar. Nebi hapisten kaçmak için yol arar, çok düşünür, sadece pencereyi söküp kaçabileceğini, bundan başka hiçbir çare olmadığını görür. Nebi'nin hücresi yüksek bir yerde, ikinci kattadır. O, düşüncesini hücrede kalan diğer kişiye söyler:

-Eğer yardım edersen, gece burayı söküp kaçabiliriz.

Nebi'nin tutsak arkadaşı Aslan, önce bu tehlikeli işe girmek istemez, sonra razı olur. Onların şansına o gece etraf zifiri karanlıktır, göz gözü görmez. Hafifçe yağmur yağmaktadır. Hapishanenin çevresindeki ağaçların yapraklarının sesi diğer sesleri bastırmaktadır. Tepeleri ve dağları aşağıya doğru saran kara duman, sanki Nebi'ye yardım etmeye gelmektedir. Nebi

kalkıp işe başlar, gizlediği büyük bıçağı çıkartır, eşyalarını ayağının altına yığar, üzerine çıkıp büyük bıçak ile pencerenin ağaç kısımlarını keserek çekiştirir, sonunda bir tarafını söker, geriye dönerek zeminin üzerine inip, alnından akan teri siler, battaniyeyi yırtıp ip yaparak, yukarıdan aşağı doğru sallanır. Onlar; birer birer yavaşça aşağı inerler, hemen duvarın üzerine çıkıp duvarın dışına doğru atlarlar. Hafif bir yağmur yağdığı için nöbetçilerin her biri başını bir yere sokup yatmaktadır. Bu yüzden Nebi'nin kaçtığından onların hiçbirinin haberi olmaz. Nebiler, bir göz kırpıncaya kadar oradan uzaklaşıp dağa tırmanır ve Gorus'un tepesine çıkarlar. Burada Nebi arkadaşlarından ayrılır Üçtepe'yi aşır, Sisyan'a doğru gider. O, Dülüs köyünde Hecer'i bulur. Aynı gün onlar mutlu bir şekilde ata binip, yaylalara varmakta olsunlar, siz de hapishanenin memurlarından haber alın. Evet; sabah olunca onlar Nebi'nin pencereyi söküp kaçtığını ve hücresinin harap bir halde kaldığını görürler, durumu polis komutanına iletirler. Polis komutanı, hemen her yere askerlerini gönderir, onlar çok ararlar; ancak Nebi'den bir iz dahi bulamazlar. Nebi Hecer'le dağlarda dolaşır, beylere ve ağalara korku salarak, beylerin günlerini zehir eder. Bu iki kaçağın adı günden güne çadırlarda yayılır, adam olanlar, onların yiğitliğini anlatır, dağdaki âşıklar bu karı kocanın yiğitliğinden bahseder, onlara söz koşar, sazla ve balabanla dile getirirler.

Aynı yıl Nebi; Salvartı'da ve Nahçıvan taraflarında bir hayli dolaştıktan sonra Hecer'i Erefse köyünde bırakıp, Hocahan'a dönerek, Mehdi adında birisinin evine gider. O, köyün içinden bağırışma seslerinin geldiğini duyar. Mehdi evde yoktur. Nebi boynunu uzatıp evin hanımına sorar:

-Bacı, bu gürültü de nedir, ne olmuş?

Kadın başörtüsünü çekip cevap verir:

-Biz mazlumlar başımızı alıp nereye kaçalım? Neden beyler sulak yerlerin hepsini kuşatarak kendi himayelerine alıp, fakir fukara köylülere de çeltik ekip pirincinden çocuklarına çorba ve yemek yapacak bir çizgi kadar bile yer vermiyorlar?

Nebi sorar:

-Sulak yerleri bu beyler yeni mi kuşattılar, yoksa eskiden beri onların elinde miydi?

-Kardeş, yeni kuşattılar, gidip kendi adlarına resmi belge çıkarmışlar. Halk, "izin verin bari çeltiğimizi biçip alalım, sonra yer sizin olsun" diyor, ona da razı olmuyorlar. Hiç böyle bir zulüm olur mu?

Nebi hemen ayağa kalkıp, direğe astığı silahını alarak, namlusu aşağı vaziyetteyken omzuna takar, üzerine yapıncısını giyinip, köyün içine girer. Herkes onu Nebi değil, başka bir misafir sanır. Nebi, beylerin çiftçileri kol kola bağlayarak, atlara bindirip hükümet binasına götürmek istediklerini, kadınların ve çocukların da yere uzanıp ağladıklarını görür. Beyler; baş, göz demeden, adamları dövüp, atlara çığnetirler. Nebi, en öne geçerek, elini yukarı kaldırıp yüksek sesle der:

-Durun, söyleyin bakalım bu zavallılar ne günah işledi ki, onları böyle dövüyorsunuz?

Bey dönüp sorar:

-Sen de kimsin?

Nebi öne çıkıp der:

-Burada misafirim, ancak siz benim sözüme, doğru cevap verin.

Sinirlenen bey, Nebi'nin üzerine saldırarak:

-Senin o uzayan dilini çekip, boynunun arkasından çıkartırım, deyip kırbacını Nebi'nin başına vurur.

Nebi, beyin kırbacını elinden alıp bir kenara fırlatır:

-Gözünü aç ve karşıdakini tanı!

Beyler, Nebi'nin üzerine saldırırlar, beylerden biri bağırır:

-Bunun dilini kesin, dilini!

Kavga çıkar, herkes birbirine girer.

Nebi'nin adını duyup yüzünü görmeyen beyler, Nebi'yi tanırlar, onlar:

-Vurun, diyerek tabancalarına el atmak istediklerinde Nebi yapıncısını yere atıp silahını omzuna alır:

-Erkekseniz buyurun! Bismillah...

Beylerin gözleri büyür, gördükleri insanların hepsini kaçak sanırlar, atlarına binip, her biri, bir yere kaçmaya başlar. Nebi onların gözlerini açmalarına bile fırsat vermeyip, kurşunları dolu gibi yağdırır. Beyler, kaçıp Hekeri Çayı'nı geçmek istedikleri sırada Nebi'nin kurşunu onlardan birine isabet eder, bey baş aşağı çaya düşer. Nebi birkaç beyin ambarını dağıttırır, içindeki tahılları yoksullar evlerine götürürler. Birkaç beyin de evini yakarlar. Sonra Nebi polis komutanına “bil, öğren, beylerin evlerini talan eden benim, başkalarına dokunursan ya sana ya da bana yazık olur” diye bir mektup gönderir. Mektup polis komutanına ulaşır,

hükümet karışır. Onlar asker grupları ile Hocahan'a gelirler, bir iki beyin yurdunu harap görürler. Polis komutanı halkı döverek toplayıp, sorar:

-Nebi'nin yanında kaç atlı vardı?

Derler:

-Yüzden fazla.

Bu sözü duyunca polis komutanının sanki başından şapkası havaya uçar. O, yaprak gibi titrer, valiye "Ne duruyorsun? Nebi beş yüz atlıyla gidip, Hocahan'ı alt üst etmiş" diye yazar. Bir müddet sonra vali, mektubu okuyarak korkudan tir tir titremeye başlar, O da Tiflis'e, Kafkas Valisi'ne yazarak, Nebi'nin grubundaki adamların sayısını bine çıkarır üstelik Zengezur'a, Sisyan'a ve Gafan'a da toplu tüfekli askeri birlik gönderir. Askerler, her yeri dolaşır, o dağ benim, bu dağ senin alt üst eder; ancak Nebi'yi bulamaz.

Nebi hakkında her gün bir haber çıkar. Onun grubundaki adamların sayısını günden güne artırırlar. Hâlbuki Nebi'nin öyle büyük bir grubu yoktur. Onlar askerlerle Nebi'yi arar, ancak hızla yer değiştiren Nebi'yi bulamazlar.

Aklımdadır, bu sırada Nebi Tumas köyüne gelir, çünkü Nebi'yi burada tek tük adam tanımaktadır. Köyün içinden geçerken bir hacı ona sorar:

-Misafir, nereden gelip, nereye gidiyorsun?

Nebi ona cevap verir:

-Sisyan'dan gelip, Aras yönüne doğru gidiyorum.

Hacı onu bırakmaz:

-Orada Nebi adında bir kaçağın ortaya çıktığını, başına bin atlı toplayıp, beyleri ve hanları öldürerek varlarını yoklarını halka paylaştırdığını söylüyorlar. Bu doğru mu?

-Doğru, aynen dediğin gibi yapıyor.

-Şüphesiz Allah gökten bize bir bela gönderdi.

Çaresiz kalan hacı dönüp gider. Nebi atını bir yoksulun kapısına sürüp, gece orada misafir olur. O, sabah erkenden yola çıkar, yolda Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'e rastlar. Nebi mahalli polis amirine yanaşarak:

-Nebi'nin bin atlıyla Sirik'te olduğunu söylüyorlar. Bu doğru mu?

Nebi'nin bu haberinden İsmayıl Bey'in boğazı kurur, kırbağı elinden yere düşer, gözleri yuvasından fırlayarak:

-Nebi yanındaki bin atlı ile? O zaman bu Nebi'ye Tiflis Valisi'nin bile gücü yetmez diyerek atının boynunu çevirip, geriye döner.

HECER'İN HAPSEDİLMESİ

Hecer hastalandığı için Nebi onu Dülüs köyündeki yakın dostu Arşak'ın evinde bırakıp, Aras kenarındaki köylere döner. Köyde herkes Hecer'i Arşak'ın kirvesinin kızı sanmaktadır. Bir gün Hecer bağa doğru gezmeye çıkar. Padişahın biri de bir kenardan onu izler, hırkasının altından Hecer'in tabancası görünür. Padişah, parmağını ısırıp, kendi kendine "Bizim buraların kızlarının tabancası falan olmaz, öyleyse bu şüphesiz Kaçak Nebi'nin karısı Hecer Hanım'dır. Nebi onu dostu Arşak'ın evinde bırakmış" der. Padişah, imansız bir kadının avucuna para koyup ona der:

-Kadın nine, git öğren, bak Arşak'ın evindeki o güzel gelin kimdir, nerelidir, necidir?

Kadın çamaşırlarını çeke çeke, Arşaklara gidip oturur:

-Canım sıkıldı, biraz sohbet etmeye geldim, der.

Hecer kadından şüphelenerek, dönüp Arşak'ın büyük kızına der:

-Kız, bu kadın casusa benziyor.

Kız, meselenin derinine girmeyip:

-Yok, Hecer bacı, bu kadın bizim komşumuz, öyle bir insan değildir der.

Hecer'in içi rahat etmez, sanki bir iki kişi ona bu kadından belanın eksik olmadığını, ondan uzaklaşması gerektiğini söyler. Kadın bir hayli oturur, garavelli felan anlatır, kızları güldürür, sonunda Arşak'ın karısına der:

-Allah sizi şen etsin, olmayan keyfim bugün yerine geldi, kalk beni geçir.

Kızlar sevgi göstererek derler:

-Kadın nine, Allah için, her gün gel de bize garavelli söyle.

-İyi, deyip kadın yoluk serçe gibi cıvıldar:

-Çok iyi, benim güzel, alımlı çocuklarım.

Arşak'ın karısı, kadını geçirirken yavaşça kadın ona der:

-Kızım, o kırmızı Tatar gelin kimdi?

Arşak'ın karısı, kadının yağlı diline çabuk aldanır, etrafa bakınır, eğilip kadının kulağına der:

-Söylersem ağzından kaçmaz değil mi?

Kadın bir daha ant verir:

-Kız bu nasıl söz, ben çocuk muyum? Benim yüreğimde dağ kadar sır yatıyor.

Arşak'ın karısı mum gibi yumuşayıp der:

-Bu gelin Nebi'nin karısı Hecer, kendisi sefere gitti, karısını bizde bıraktı. Bak, ancak ağzından kaçmasın.

Kadın sinirlenir:

-Sen de beni çocuk yerine koyuyorsun! Sen bana hiçbir şey demedin, ben de senden hiçbir söz duymadım.

Burada aklıma gelen bir masal var, o masalı anlatmam hiç de kötü olmaz. Geçmişte bir genç oğlan, onun da bir güzel karısı vardır. Oğlan evde gizli ne söz konuşursa, bir saat geçmeden herkes öğrenmektedir. Oğlan hayret edip karısına der:

-Bu sözleri sen yaymıyorsun değil mi? Evin sırrı evde kalır, “ev bizim, sır bizim” derler.

Gelin kendisini yiyip bitirir, gözünden kanlı yaşlar akıtır:

-Hiç öyle şey olur mu? İnsan evdeki sırrı hiç dışarıda yayar mı?

Bir gün o karısını sınamak ister. Bu zaman da her gece padişahın adamlarından birinin öldürölüp bir kenara atıldığı, ne kadar arasalar da, onları öldüreni bulamadıkları bir zamandır. Bir gece oğlan karısını sınamak için der:

-Hanım, padişahın adamlarından birini öldürölüp çeşmenin yanındaki tepenin üzerine gömdüm. Bak, bu sırrı hiç kimseye söyleme ha! Eğer başka birine söylerser, benim ölümüne sebep olursun.

Gelin yine ant içip, aman eyler, gözlerinin yaşını sel gibi akıtır:

-Hiç öyle şey olur mu? der.

Oğlan; gecenin yarısı hanımını uyutur, gidip çeşmenin yanındaki tepenin üzerini kazarak, bir büyük kütük gömer, gelip yine karısının yanına yatar.

Sabah olur, gelin su testisini alıp suya gider. Ancak karganın bende ceviz var demesi gibi, gözlerini tepeden ayırmaz. Şüpheye düşen gelinler ona sorar:

-Kız, o tepeye niye öyle sık sık bakıyorsun?

-Yine de olsun, Allah için, niye böyle bakınıyorsun?

-Doğrusu tepe benim gözüme bir tuhaf görünüyor?

-Kız ne tuhafılığı var, her zamanki tepe işte.

Bu şekilde beş altı gün daha gelip geçer. Artık gelin çeşmeye geldiğinde yüzünü gözünü buruşturur, ağzını sıkı sıkı örter. Bir gün çok yakın bir dostu, bu geline sorar:

-Kız, sana ne oldu, çeşmeye gelince neden ağzını ve burnunu sıkı sıkı kapatıyorsun?

Gelin başını sallayarak:

-Senin burnun yok mu? deyip hayret eder. Nasıl bir koku geldiğini hissetmiyor musun? İnsanın kokudan kusası geliyor. Sen de neden burnunu sıkı sıkı tutuyorsun diyorsun.

Kadın omuzlarını silker:

-Ben iyi koku alırım, ancak burada koku felan yok.

Gelin başını sallayarak:

-Kız, deyip mırıldanır. Bu kadar koku senin burnuna gelmiyor mu?

Kadın şaşırarak der:

-Benim burnuma hiçbir şey gelmiyor. Koku tepeden mi geliyor ki, o tepeye bu kadar şaşırmış halde bakıyorsun?

Gelin kadını kenara çekip der:

-Sen benim yüreğim, canım, ciğerimsin, sana bir sır söyleyeceğim; ancak bu sırrı gökte Allah; yerde de bir sen bir de ben bilmeliyiz.

Kadın öne çıkıp:

-Sen benim kardeşimsin, bu sırrı mezara kadar saklarım, der.

Gelin etrafına bakarak, yavaşça fısıldar:

-Benim kocam padişahın vezirini öldürmüş ve o tepenin üzerine gömmüş.

Bu haberi veren gelinin karnının bağı çözülür, sırrı verdiği kadın da bir müddet sessiz kalır. Sonunda onun da karnı sancılanır ve yakın bir arkadaşına der:

-Bir sen, bir ben, bir de Allah bilsin. Şunun kocası padişahın bir vezirini öldürüp, çeşmenin yanındaki tepenin üzerine gömmüş.

Şimdi çeşmeye gelen kadınlardan üçü daha burnunu tutmaktadır. Öyle böyle dost dostuna söyleye söyleye, haber habere eklene eklene gidip padişaha kadar ulaşır. Padişah kırmızı giyinip tahta çıkar, oğlanı yanına getirtir, sorgulamadan darağacında asılması emrini verir. Padişah, her gece sarayın adamlarından birini öldürüp; bir kenara atanın bu oğlan olduğunu sanmaktadır. Cellât, oğlanı yakalayıp darağacının yanına getirir, ipi boğazına geçirmek isteyince oğlan güler. Padişah sorar:

-Ey akılsız, boğazına ip geçirilince neden gülüyorsun?

Oğlan cevap verir:

-Senin de benim karım kadar bir akla sahip olmana gülüyorum.

Padişah çok sinirlenir:

-Bu nasıl söz?

Oğlan soğukkanlılıkla der:

-şah, sen tepenin üzerini kazdır da, benim  ld rd ğ m n kim olduğunu g r.

Padişah emir verir, hemen tepenin üzerini kazarlar, büyük bir kütükten başka hiçbir şey çıkmaz. Padişah hayret eder:

-Burada ne var?

-Burada hayret edilecek hiçbir şey yok, deyip oğlan ayağa kalkar. -şah sağ olsun, evde ne konuşuyorsak, hepsi dışarıda duyuluyordu, karımı sınamak için bunu yaptım. O da şüphesiz gidip bir dostuna söylemiş, sonra da o ağızdan bu ağıza gezip, kütük; vezire dönmüş.

Onlar, oğlanın söylediğinin doğru olduğunu g r rl r, bu yüzden onu öldürmeden bırakırlar. Oğlan evine gelip, karısına der:

-“Sırrını dostuna söyleme, dostunun da dostu vardır”, mademki sen sır saklayamıyorsun, seninle ben birlikte olamayız.

şimdi asıl konumuza gelelim, bakalım Hecer’in başına ne iş gelir.

Kadın çamaşırlarının  n n  tutarak, nefes nefese gelinin gerçekten de Hecer olduğunu padişaha bildirir. Padişah da hemen atına binip, Gorus’a, polis komutanının bürosuna giderek, der:

-Ağa, sağ olsun, neden duruyorsun? Nebi’nin karısı Hecer şu anda bizim köyde, Arşak’ın evinde.

Polis Komutanı Cefergulu Bey, bıyığını eşeleyip, bu habere çok sevinir, bir grup atlı alıp D l s’e gider. Atlılar, Arşak’ın kapısında toplanıp attan inerler. Onların oraya Hecer’i yakalamak için geldikleri Arşak’ın hiç aklına bile gelmemektedir. O, Hecer’in onların evinde olduğunu hiç kimsenin bilmediğini sanmaktadır. Eve girdiklerinde padişah gözünün birini kırparak Hecer’i işaret eder. Her yandan tüfekli adamlar gelip Hecer’i yakalarlar. Arşak d v n r, karısı ve kızları saçlarını yolar, polis komutanının ayaklarına kapanırlar, ancak polis komutanı Hecer’i bırakmaz.

Dişi aslan, polis komutanına sinirlenir, Arşaklara: “düşmana yalvarmayın” der. Hecer’in kollarını bağlayıp onu ata bindirirler, asker grubunun ortasına alarak Gorus’a götürüp hemen hapse atarlar. Polis komutanı der:

-İyi oldu, şimdi Kaçak Nebi kendi ayağı ile gelip hükümete teslim olur.

Diğer taraftan Arşak, hızlı adımlarla yaya olarak yola çıkıp, Nebi’yi aramaya gider. O, Nebi’nin haberini Çardahlı’da alır, oraya gidip onu bulur. Kederli sözlerle Hecer’in yakalandığını ona haber verir. Nebi iki eliyle dizlerine vurup siyah bıyığının ucunu çekiştirir. Onun suratı kömür gibi kararır.

-Can Hecer, keşke öleydim de seni parmaklıklar arkasında görmeseydim. Ah ben Hecer’i neden yalnız bıraktım? Arşak kirve, ne şekilde olursa olsun, Hecer’i hapisten kurtarmamız gerek.

Nebi tüfeğini döndürüp omzuna asar, yapıncısını üzerine giyer:

-Arşak kirve, daha fazla durmayalım, Hecer’i hapiste bırakamayız.

Onlar, Gorus’a gitmekte olsunlar, size polis komutanından haber vereyim. Polis komutanı, o gün hapishaneye, Hecer’in yanına gidip der:

-Kocandan başındaki grubu dağıtıp ortaya çıkmasını iste, seni bırakayım. Yoksa bak, ölene kadar seni burada çürüteceğim.

Hecer başını yukarı kaldırıp:

-Becerebilerseniz onu siz yakalayın der.

Polis komutanının uzun bıyıkları titrer:

-Senin boynunu eğeriz!

-Nebi varken Hecer’in boynu eğilmez.

Dilini ve dudağını kemiren polis komutanı emir verir, Hecer’i hücreye atarlar, Hecer burada ayak üzerinde çok zor durmaktadır, oturması ve yatması için hiç yer yoktur. Birkaç gündür gözü yolda kalan Hecer, bakalım Nebi’yi nasıl yardıma çağırır:

Hapishane sıcak yatamıyorum,
Düşmanım güçlüdür, batamıyorum,
Ayakta kelepçe kaçamıyorum,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi

Hapishane sıcak, ağrıyor başım,
Akar gece gündüz kanlı gözyaşım
Oldular taş, duvar benim sırdaşım,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi

Ben gelince şamamalar gürüdü.
Dört yanımı atlı düşman bürüdü,
Yazık canım hapislerde çürüdü.
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi

Hecer'i beklerken bırakalım, bakalım Nebiler nasıl olurlar?

Arşak ile Nebi Dülüs'e varır varmaz Arşak'ın akrabaları onların başına toplanırlar.
Nebi göz gezdirip Hecer'i yakalatan padişahı sorar, onun evde olmadığını söylerler. Nebi
akşamı bekler, tüfeğini eline alır:

-Arşak, ben gidiyorum, der.

Arşak ona cevap verir:

-Gecenin bu vaktinde nereye?

Nebi der:

-Hecer'i taş kafesten kurtarmaya gidiyorum.

-Seni tek başına bırakamam deyip Arşak da hareketlenir:

-Dur, biz de seninle geleceğiz.

Nebi kabul etmez:

-Kendim gideceğim, siz zahmet etmeyin.

Arşak ayağa kalkar:

-Ben gelinceye kadar bekle, deyip kapıdan çıkar.

Beş dakika geçmeden, o, bir grup adamla içeri girerek:

-Şimdi gidebiliriz, Nebi kirve, der.

Nebi ne kadar yalvarsa da, onların hiç biri kalmaz. Onlar yola çıkarlar, derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçerek, Üçtepe'nin yağmuru ile mücadele ede ede Gorus'un girişine varırlar. Burada Nebi adamları bölüp der:

-Ben ateş etmedikçe siz de ateş etmeyin. Ben ateş edince siz, nöbetçilerin kulübesini, bir de polis komutanının bürosunu kurşun yağmuruna tutarsınız. Onlar iki bin atlı ile Gorus'u kuşattığını sanacaklar.

Nebi, birkaç adamla hapishaneye doğru iner, onlar adım adım ilerlerler.

Nöbetçilerden biri bağıırır:

-Kimsiniz?

Nebi'nin kurşunu onun sesini keser. Nebi'nin dostları, her yerden askerlerin kaldığı yeri ve polis komutanının bürosunu kurşuna tutarlar. Hapishane bekçileri korkudan kaçıp gizlenirler. Sonunda Nebi Hapishanenin Polis Komutanı Ter Grigoryan'ı yakalar, çilingir Hayrapet'i çağırıp kapıyı açtırır, Hecer'i hemen hücreden çıkarır.

Onlar birbirlerine sarılır, Hecer'in gözlerinden damla damla yaş gelir. Onlar hemen Gorus'un girişine gelirler.

Nebi, adamları kontrol eder ve yola çıkarlar, horozun sonuncu ötüşünde Şeki'ye varırlar. Nebi köylülerden razı olup der:

-Kardeşler, çok sağ olun. Size minnettarım. Sabah olmadan evinize dağılın ki, hiç kimse benimle hapishaneyi dağıtmaya geldiğinizi bilmesin.

Adamlar birer birer Nebi ve Hecer'le vedalaşıp ayrılırlar.

Onları Şeki'de bırakalım, bakalım Polis Komutanı Cefergulu Bey ne yapmaktadır? Öğlen olana kadar polis komutanı evinden dışarı çıkmaz, öğlen ona Kaçak Nebi'nin hapishaneyi dağıtıp, Hecer'i götürdüğünü haber verirler. Polis komutanı, bu haberi duyunca kendinden geçerek, esip kükrer:

-O hapishaneyi dağıtırken siz ne yaptınız? Sizin hepinizi işten atmak gerekir.

Diğer askerler, araya girip derler:

-Ey polis komutanı, siz ne diyorsunuz. İyi ki Hecer'i alıp gitmiş, size zarar vermemiş. Eğer her yeri kuşatan o kaçaklar isteseydi, o büyük kuvvet ile şehrin altını üstüne getirirdiler, bizim hepimizi de öldürürdüler.

Polis Komutanı Cefergulu Bey, bu olayı gözyaşları içinde valiye şu şekilde yazar:

“Kaçak Nebi yanındaki bin atlı ile Gorus’u kuşattı. Her taraftan karargâhı ve büroyu kurşuna tuttular. Göz açmaya fırsat bile olmadı, sonunda kaçaklar hapishaneyi dağıtıp Hecer’i götürdüler. Tedbir alın, çare bulun, bizim gücümüz ona yetmiyor.”

Mektup valiye ulaştığı gibi, o da bini üç bin yapıp Fitilbörk’e, padişahın kendisine yazar:

“Kaçak Nebi üç bin atlı ile Gorus şehrini kuşattı, hapishaneyi dağıttı, karısı Hecer’i hapishaneden çıkardı. Çare, tedbir bulun. Bize çok sayıda asker gönderin.

HECER’İN KARDEŞLERİNİN SÜRGÜN EDİLMESİ

Bir gün Nebiler bakır madenine gelirler. İşçiler onları burjuvalardan ve beylerden gizlerler. Bakır madeninde Nebi kardeşi Mehdi’ye, kayınları Letif’le Memmed’e der:

-Benimki böyle yazılmış, Allah ya onlara yardım eder ya da bana, beni dinlerseniz, siz burada kalıp madende çalışın.

Mehdi der:

-Nebi ağabey, bize zarar vermelerinden korkuyorum.

-Kime ne yapmışsınız ki size zarar versinler?

Evet, hiç kimse Nebi’nin sözünden çıkmaz. Nebi onları kendi eli ile Hozeyin Beyler Bey’in bakır madeninde işe sokup, der:

-Çocuklar, Beyler Bey’den gizli hareket edin, kendinizi başka bir köydenmiş gibi tanıtin. Yılanın akına da, karasına da lanet olsun.

Evet; Nebi geceyi geçirir, kardeşi, kayınları ve işçi dostları ile vedalaşıp, aynı gece Mığrı’nın altından Aras’ı geçerek Tebriz’e gider.

Bu sıralarda Nebi’nin ve karısı Hecer’in yiğitliği dillerde destan olur. Âşıkların sözü ve sohbeti Nebi ile ilgilidir. Garaçılar, Nebi türkülerini uzak ülkelerde de yaymaktadırlar. Dağ yamaçlarında çobanlar, düğünlerde şarkıcılar, âşıklar Nebi’den ve Hecer’den bahsederek onları överler. Beyler ve hanlar Nebi hakkında türkü okuyanları yakalar, Nebi’den türkü okunan meclisleri ve düğünleri dağıtırlar. Nebi türküler, de kaçak mal gibi olur. Nasıl derler, değirmen bildiğini yapar, tokmak başını ağrıtır. Ne kadar çabalasalar, adam tutuklasalar da, Nebi’den okunmasının ve söylenmesinin önünü kesemezler. Onlar oraya buraya at sürmekten helak olurlar.

Beyler, polis komutanları ve generaller bir yere toplanıp, tedbir alırlar, düşünürler, sonunda Nebi'nin ne kadar akrabası varsa hepsini yakalamak ve taraftarlarını incitmek kararına varırlar. Böylece belki Nebi kendisi gelip teslim olur sanırlar. Nahçıvan, Gence, Şuşa, Cebrayıl, Cavanşir ve İrevan beyleri ile ağaları da baltayı kökten vurup:

-Nebi'nin yakınlarını öldürmek lazım, derler.

Niftalı Bey, Mecid Bey, Memmed Bey, Knikor Bey, polis komutanı ve mahalli polis amiri ata binerler, çok sayıda askerle Mollu'ya gelirler. Önce Nebi'nin babası Ali'nin evine baskın yaparlar, ellerinde tüfeklerle evin içine dolarlar. Evde Nebi'nin annesi Gözel'den başka hiç kimse yoktur, ona bağırıp:

-Oğulların ve kocan nerede? derler.

Gözel alçak sesle der:

-Ben nerede olduklarını ne bileyim? Onu siz bilirsiniz.

Niftalı Bey der:

-Siz bilirsiniz de ne demek? Hemen bize yerlerini söyle!

Gözel gülümser:

-Yurdundan yuvasından mahrum bırakan sizsiniz, ben değilim.

Polis komutanı, Gözel'e bağırır:

-Sen bizimle dalga mı geçiyorsun? Çabuk ol, oğullarının ve kocanın yerini söyle!

Gözel de yüksek sesle ona der:

-Buna bak, kadın üzerine horozlanmasına bak! Erkeksen, git ara, bul! Ben ne bileyim?

Evi tamamen ararlar, evde hiçbir şey yoktur. Bir hasır, bir de Memmednesir vardır.

Niftalı Bey der:

-Bu kadınla konuşmanın faydası yok, gidelim Hecer'in kardeşlerini yakalayalım.

Polis komutanı, Gözel'e der:

-Bak, oğlun Nebi gelince söylersin, teslim olur. Eğer teslim olmazsa, neslinizi tüketeceğim.

Gözel ona cevap verir:

-Tamam, sözlerini ona söylerim.

Beyler, Gözel'e ters ters bakıp kapıdan çıkarlar, Hecer'in babası Hanalı'nın evine giderler. Hanalı evde tek başına oturmaktadır. Polis komutanı ona sorar:

-Oğulların nerede?

Hanalı der:

-Sisyan'a gittiler.

Polis komutanı der:

-Nebi'nin yanına gitmiş olmasınlar?

-Bilmiyorum.

Buradan da ellerine bir şey geçmez. Birkaç zavallıyı yakalayıp hapse gönderirler, kendileri de Gafan taraflarına doğru giderler. Gafan'da burjuva Beyler Bey'in evine gelirler. Beyler Bey, onlar için kimsenin görmediği bir ziyafet verir. Yemek ve içmek artar. Meclisin tatlı bir yerinde polis komutanına Nebi'den şikâyet etmeye başlarlar. Beyler Bey der:

-Nebi'nin kardeşi Mehdi ve kayınları bizim madende çalışıyorlar, onlarla konuşun. Belki onlar, Nebi'yi teslim olmaya ikna ederler.

Askerler, bu habere çok sevinirler. Niftalı Bey der:

-Ağabey, biz de onları arıyoruz. Sen bize ne güzel bir haber verdin.

Beyler Bey der:

-Yalnız işçilerin gözünün önünde onları yakalamanız iyi olmaz, hoşnutsuzluk ortaya çıkar.

Polis komutanı der:

-Biz onları yakalarsak, şüphesiz ki Nebi ortaya çıkar.

Beyler Bey der:

-O zaman ben onları, işçilerin yanından başka bir yere gönderirim, sessiz sedasız yakalayıp götürürsünüz.

Bu sohbet sırasında Şuşa Polis Komutanı Zeynal Bey, Cebrayıl Polis Komutanı Allahverdi Bey ve Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski de büyük birer grup ile gelirler.

Allahverdi Bey der:

-Sanırım, siz de Nebi'yi arıyorsunuz.

-Evet.

Mehdilerin burada olduğunu onlara da söylerler, onlar da çok mutlu olur.

Cefergulu Bey der:

-Mehdileri yakalarsak Nebi ile Hecer de ortaya çıkarlar.

Slavoçinski başını sallar:

-Buna hiç inanmıyorum, Mehdileri yakalarsak arının deliğine çöp uzatmış gibi olacağız. Nebi'yi çok iyi tanıyorum, kardeşinin ve kayınlarının yakalanmasıyla teslim olmaz.

Allahverdi Bey, onun sözlerine itiraz edip der:

-Sen böyle şeyleri anlamazsın. Ben akrabalarını yakalarsak Nebi'nin ortaya çıkacağını çok iyi biliyorum. O, nihayetinde bir çoban, ayrıntılardan anlamaz.

Slavoçinski der:

-Gel bahse girelim, her kim kazanırsa kaybeden kazanana koyu renkli rahvan bir at, bir hanlık halısı ve bir takım elbise versin.

Allahverdi Bey der:

-Sözünden dönen erkek değildir.

-Tamam, burada oturanların hepsi de şahit olsunlar.

-Şahidiz.

Onlar, horozların ilk ötüşlerine kadar Beyler Bey'in evinde keyif çatarlar, horozların ötüşüyle birlikte Gafan'dan çıkarlar. Diğer taraftan Beyler Bey bir adama der:

-Git, Nebi'nin kardeşi Mehdi'ye ve kayınlarına, Nebi'nin köyün uzağında grubu ile onları beklediğini, hemen gitmeleri gerektiğini haber ver.

O adamın da hiçbir şeyden haberi yoktur, gidip Mehdi'yi, Letif'i ve Memmed'i uykudan kaldırıp der:

-Nebi grubu ile sizi tekin olmayan bir yerde bekliyor.

Mehdiler, alelacele giyinip yola çıkarlar, gidip doğruca polis komutanlarının yanına çıkarlar. Onların her üçünü de yakalayarak kollarını sıkı sıkı bağlarlar, önlerine katıp Gorus'a doğru götürmeye başlarlar.

Kerevinc köyünün altında serin sulu bir çeşme vardır. Bu çeşmenin atalarının günahlardan arındırdığına inanıldığı için yoldan geçenlerin hepsi bu çeşmenin başında oyalanır, serin suyundan içer, ellerini ve yüzlerini yıkarlar. Bu çeşmenin suyuna söylenecek söz yoktur, suyundan bir bakraç içen bir koyunun tümünü yiyip ayağa kalkar, çeşmenin havuzunu yaptıran ataya rahmet okuyup gider. Beyler, polis komutanları ve mahalli polis amirleri de çeşmenin başına gelerek erkânla attan inerler, atlarını bağlayıp otlağa bırakırlar, kendileri de çeşmenin başına toplanırlar. Tutsakları biraz ileride bırakırlar. Mehdi ellerini yavaş yavaş hareket ettirerek ipi açar, onların meşgul olduklarını görür, fırsatı elden kaçırmayarak hemen sıçrayıp sık çitli bir bağın içine girer, onu kurşun yağmuruna tutarlar;

ancak kurşunlardan hiçbirisi ona isabet etmez. Adamlar, bağa doluşunca Mehdi, Tozgan Deresi'nden geçip Unavar Tepesi'ni aşar, kuş gibi kaçarak uzaklaşır. Ne kadar arasalar da Mehdi'yi bulamazlar, pişman olup geri dönerek atlarına binerler, Hecer'in kardeşlerini Gorus'a götürüp hapse atarlar. Beylerin morali çok bozulur, hiç konuşmazlar. Nasıl moralleri bozulmasın, koca askeri birlik bir adamı Gorus'a getiremeyerek, yolda elden geçirir.

Cefergulu Bey der:

-Bu kadar insanın içinde Mehdi'nin kaçması çok ayıp oldu, konuşulacak gibi değil.

Allahverdi Bey der:

-Çeşme aklımızı aldı, yoksa ayağını bir adım dahi yana uzatmasına bile izin vermezdik.

Bu sırada Gorus'un girişindeki Last Dağı'nda birisi şiir okur. Her kimse Nebi'nin şöhretinden söz eden bir şeyler okumaktadır. Onlar, sessizce dinlemeye başlarlar:

Nebi'nin saçları oyma oymadı,
O Hecer'den Hecer ondan doymadı.
Kırdı beyi, hanı, birin koymadı,
Diyorlar yığittir o nadan Nebi,
Tüfeği, havada oynatan Nebi.

Kaçak Nebi ile Mehdi kardeşti,
Onların mekânı kayaydı, taştı,
Yiğitler içinde hepsinden baştı,
Diyorlar yığittir o nadan Nebi,
Tüfeği havada oynatan Nebi.

Nebi mert yığitti, koçak oğlandı,
Dosta, yoldaşlara çok mihribandı.
Benim de bu canım ona kurbandı,
Diyorlar yığittir o nadan Nebi,
Tüfeği havada oynatan Nebi.

Cefergulu Bey'in adamları türküyü okuyan adama birkaç kurşun atarlar. Adam kaçıp dağın arkasına geçer.

Slavoçinski der:

-Haydi, gelin, Nebi hakkında okunan türkülerini yasaklayın. Canım, gizli değil ki, adamın halk arasında büyük bir saygınlığı var.

Allahverdi Bey'le Niftalı Bey bir grup atlı ile Gorus'un girişine gelirler, buradaki insanları ve çobanları toplarlar.

-Nebi hakkında türkü okuyan kimdi? diye sorarak adamları incitmeye başlarlar. Hiç kimse kabullenmez. Allahverdi Bey, onların her birine beş altı kırbaç vurdurarak geri döner.

Onlar, hükümet binasında toplanır, çok tedbir alır, fikir yürütür, sonunda mahkemeye ve savcıya, mahkeme sonunda Hecer'in kardeşlerini en geç beş gün içinde Sibirya'ya müebbet sürgüne göndersinler diye emir verme kararına varırlar, öyle de olur. Zavallı Letif'le Memmed'i hapiste beş gün dahi tutmazlar, Sibir'e ömür boyu sürgün ederler. Söyleyin bakalım, bu zavallılar hangi günahın sahibidir, kime ne yapmışlardır? Bunlar günahsız suçlulardır.

Dinleyenleri meraktan kurtaralım ve bakalım Mehdi ne olur? Mehdi, Unavar Tepesi'ni aştıktan sonra Üçtepe'den yukarı çıkıp, Ganlıca Yaylası'na varır, oymakları ve yurtları gezip dolaşır; ancak Nebilerden hiçbir haber alamaz. O, bir gece Şotlanlı Obası'na giderek Mehmed adlı bir adamın evinde kalır. Mehmed, Nahçıvan'dan yeni gelmiştir, Nebi'nin Ziyaret Yaylası'nda olduğunu ona haber verirler. Mehdi çok sevinir; ancak Ziyaret Yaylası'na yaya olarak nasıl gideceğini bilemez, kendi kendine düşünür. Oraya giden yol, az bir yol değildir, atla üç gün sürmektedir, kendisi ise yayadır.

Mehmed, Mehdi'ye bir koyun keser, kaburga kebabı, kavurma ve altına kuzu eti konulmuş pilav sofraya getirilir. Mehmed'in gözü Mehdi'dedir, Mehdi'nin çok gönülsüz yemek yediğini görür, yemeği bırakıp Mehdi'ye der:

-Mehdi ağabey, çok düşünceli olduğunu ve yemeği gönülsüz yediğini görüyorum. Benim yemeğimi kurt gibi yemelisin, ne derdin varsa bana söyle, Nebi'nin canı için, ne dersene yerine getireceğim.

Mehdi der:

-Ağabey, bir şey yok, ben Nebi'nin yanına gitmek istiyorum, bu uzun yolu yaya olarak nasıl gideceğim diye düşünüyorum.

Mehemmed gülerek:

-Derdin bu mu? der.

-Rahat rahat yemeğini ye, seni ben götürüp Nebi'nin yanına bırakırım, korkma at da silah da var.

Mehdi çok mutlu olur, bir hayvanın yarısı kadar kavurmayı ve kebabı, bir sini buharda pişirilmiş etli pilavı tek başına yiyip, üzerine de iki bakraç soğuk su içer, yatakta uzanıp sohbe başlarlar:

-Eğer Letif'le Memmed'in kaçamayacağını bilseydim, ben de kaçmazdım. Bakalım, zavallıların başına ne getirecekler.

Mehemmed ona der:

-Önemli değil, ağabey, düşünme, Nebi onları hapiste bırakmaz, gelip çıkarır.

-Hecer'in yüreğine dokunmasından korkuyorum, ben Hecer'i Nebi'den ayırmam.

-Hecer, bir dişi aslan, bizim gibi erkeklerin bininden gayretli, korkma onun yüreğine dokunmaz.

Sohbet ede ede uyurlar. Bu şekilde Mehmed, Mehdi'yi üç gün evinde misafir eder. Dördüncü gün her biri bir ata binip, Ziyaret Yaylası'na doğru yola çıkarlar, köyleri, dağları ve çayları birer birer geçip Ziyaret Yaylası'na varırlar, bütün oymakları, binaları ve obaları gezmelerine rağmen Nebi'yi bulamazlar. Nebi'nin Nahçıvan taraflarındaki Nesirvaz'a geçtiğini öğrenirler. Bazarçay'dan geçerler, çok gezerler, az gezerler, dere tepe düz gezerler, Nebi'yi Eshabi-Kehf'te bulurlar, onlar görüşüp öpüşürler. Hecer, çok tedirgindir, kardeşlerinin başına bir belanın geldiğini anlamış gibidir. Selamlaşmadan sora Nebi, Mehdi'ye sorar:

-Söyle bakalım, ne haberler var?

Mehdi bütün olup bitenleri benim size anlattığım gibi, onlara anlatarak der:

-Eğer Letif'le Memmed'in kaçamayacaklarını bilseydim ben de açmazdım, onlardan ayrılmazdım.

Hecer'in gözleri yaşla dolar:

-Zavallı kardeşlerim, onları bırakmazlar.

Nebi bir hayli düşündükten sora Mehdi'ye der:

-Namertlik etmişsin, arkadaşlığa yakışacak şekilde davranmamışsın, kendin kaçmış, onları bırakmışsın, hapishaneyi dağıtmalıyız.

Hecer der:

-Sen beş, altı adamla hapishaneyi dağıtabilir misin, yerinde rahat dur, milleti kendine güldürme.

Nebi der:

-Neden beş altı adam dedin?

Mehdi, yine Hecer'den özür diler:

-Hecer bacı, beni bağışla, hata ettim.

Hecer gözlerinin yaşını siler:

-Senin bir günahın yok ki bağışlayayım. Becerebilene başım kurban. Sen becerebilip kaçmışsın, onlar becerememişler.

Nebi der:

-Çocuklar, sohbet etmek danayı kurda verir, atlara binin de Gorus'a gidelim.

Onlar, atlanıp yola çıkarlar, geceyi günuze katıp Ganlıca'ya, Mehmed'in evine gelirler. Nebi; Mehdi ile Hecer'i Mehmedlerde bırakır, kendisi tek başına Gorus'a gider, Letif ile Memmed'i hapiste beş gün tuttuktan sonra Sibiryaya sürgün ettiklerini öğrenir. O, Ganlıca'ya gelir, Letif'le Memmed'in Sibiryaya sürgün edildiklerini Hecer'e haber verir. Hecer, gözyaşı döküp, kardeşleri için hüngür hüngür ağlamaya başlar. Nebi onu teselli ederek der:

-Hecer, ağlama, inşallah sağ salim dönüp gelirler.

Hecer, tüfeğini omzundan indirip elleri içinde sıkıca tutarak, der:

-Nebi, tüfeğime ve senin canın üzerine yemin ederim ki ölünceye kadar düşmanlarla barışmayacağım, seninle birlikte düşmanlarla mücadele edeceğim.

Nebi onun alnından öperek:

-Benim yiğit sevgilim, bizimki de böyle yazılmış, bizim bacımız, kardeşimiz aç ve topraksız kalan fakir fukaralardır.

Buradayken Şotlanlı Mehmed, İravanlı Hayik, Rumuslu Garapet ve Sefereli gibileri Nebi'nin grubuna katılırlar. Atlanırlar, Köhne Gorus'u, Kardaş'ı, Hinzire'yi, Heremler'i, Yazılar'ı, Cavanşir Ata'yı ne bileyim daha nereleri geçip, doğruca Mollu'ya varırlar. Nasıl derler, kara haber haber üzerine gelir. Eve gelip Nebi'nin babası Ali'nin öldüğünü öğrenirler, kara giyinerek üç gün, üç gece yas tutarlar. Buradan atlanıp Alyanlı köylerine giderler.

Dinleyenlere Alyanlı köylerini tanıtmak isterim.

Alyanlı köyleri, Hekeri Çayı'nın şark tarafındadır, sık ormanlar içerisindeki küçük küçük köylerden ve obalardan ibarettir. Burada yaşayanların çoğu, ekincilikle uğraşmaz, hayvan bakmaz, ticaret yapmaz, hiçbir sanatı sevmeyiz. Onların işleri çalıp çırpma ve eşkıyalıktan ibarettir. Alyanlılar ne dinlidir ne de dinsiz, onlar hiçbir itikada kulluk etmezler. Onlarda yiğitlik, hırsızlıkta hüner göstermekten ibarettir. Burada hırsızlık o kadar yaygındır ki, hırsızlık yapabilen insan yiğit hesap edilir. Alyanlılar ya genç yaşta birbirlerini kurşunla vurur ya da hırsızlık yaparken ölürlər. Onların itikatlarına göre esas ölüm, kurşunla ölmektir, hastalanarak ölenleri aciz insan hesap ederler. Anneler, çocuklarına küçük yaşardan itibaren hırsızlık etmeyi ve isabetli kurşun atmayı öğretirler. İşte Alyanlı böyle bir Alyanlı'dır.

Bunun için Nebi'nin hırsız Alyanlılarla hiç arası yoktur, her zaman onları doğru yola davet eder.

NEBİ'NİN HAPSEDİLMESİ VE HAPİSHANEDEN BIRAKILMASI

Yaz mevsimidir, sıcaktan çay köyleri yaşanmaz hâle gelir, hayvanı olmayan köylüler de göçüp dağa gider. Nebi de Hecer'le Salvartı'da, Şotlanlıların oymağındadır, birkaç gün sakin bir hayat yaşamak ister.

Nebiler burada kalsınlar, bakalım polis komutanı ne yapar, polis komutanı bütün beyleri ve ağaları Gorus'a toplayıp der:

-Nebi sizin hepinizin düşmanı O, toprağı sizden alıp köylülere paylaşmak istiyor, göz göre göre köylüleri sizin aleyhinizde kışkırtıyor, sığağı sığağına onun başını ezmek lazım.

Kerbelayı Hüseyin Bey der:

-Polis komutanı, anlattıklarınızın hepsini biliyoruz. Siz bize destek verin, biz o belayı yok ederiz.

Polis Komutanı Cefergulu Bey der:

-Silah, malzeme ve askerden yana ne tür bir destek istiyorsanız ben hazırım.

Beyler ve ağalar, vurup yıkarlar, Nebi ile yüz yüze gelmeden ona meydan okumaya başlarlar.

İskender Bey göğsüne vurur:

-Size ne kadar kurşun ve tüfek lazımsa ben veririm.

Polis komutanı der:

-Burada hile yapmak da gerekir, her nerede bir hırsızlık, adam öldürme olursa hepsini onun üzerine atın, onun adını eşkıyaya çıkarın. Bırakın halk ondan nefret etsin, onu eşkıya sansın.

Hüseyin Bey der:

-Güzel, bunu beğendim, çok güzel bir tedbir düşündün.

Bu şekilde çok konuşurlar, tedbir alırlar, yazıp imzalarlar, sonunda evlerine dağılırlar. O günden sonra ağalar ve beyler işe sıkı sıkı sarılırlar, köylere nöbetçiler yerleştirirler. O ahmaklar kendilerinin bir nöbetçisi varsa, Nebi'nin bin nöbetçisi olduğunu bilmezler. Evet, ağalar, beyler, muhafızlar Sisyan'a Gafan'a, Zengezur'a, Gencebasar'a, Cavanşir'e ve Karabağ'a adam gönderirler, Nebi'nin yerini mumla aramaya başlarlar, sonunda onun Çiçekli Yaylası'nda olduğu haberini alırlar. Beyler ağalara, ağalar mahalli polis amirine ve polis komutanına haber verirler, üç yüz adamlık bir askeri birlik oluşturarak Çiçekli Yaylası'na doğru atlarını sürmeye başlarlar. Nebi, Çiçekli'de Mollu obasındadır, uzaktan askerlerin geldiğini görerek der:

-Hecer, bunlar bizim üzerimize geliyorlar, benim yanımda on bin adam olduğunu sanıyorlar. Gel dağın tepesine çıkalım, bizi hiç görmesinler. Böylesi iyi olur değil mi?

Hecer der:

-Ne diyebilirim ki, çıkalım.

Nebi ile Hecer çadırdan çıkarlar, dağın tepesine doğru tırmanırken askerler onları görür, kurşunları dolu gibi onların üzerine yağdırırlar. Şanslarından önlerinde büyük bir taş vardır, Nebi ile Hecer o taşın arkasına gizlenirler. İki ağayı ve bir subayı vurup yere sererler. Askerler, cesaret edip de dağın tepesine çıkamazlar. Nebi ile Hecer'in sığındığı taşın üzerinden tepenin başına doğru bir patika vardır. Onlar bu patikadan dağın tepesine çıkarlar. Nebi yüksek sesle der:

-Hey, kendinizi gülünç duruma düşürmeyin, mademki geldiniz bari dağın ortasına kadar çıkın.

Akşama kadar birbirlerine ateş ederler, akşam olunca Nebiler dağın arka tarafından geçip Şeki'ye inerler, dostlarından çok sayıda kurşun alarak alacakaranlıkta yine geldikleri yolla Çiçekli Dağı'nın tepesine çıkarlar. Askerler, dağın üzerine sürekli kurşun yağdırırlar. Nebiler iki adam daha vururlar. Askerlerin gözleri büyür. Dağın sırtındaki bütün taşlar ve ağaç dalları onların gözlerine insan kılığında görünür, kendilerinden geçerler. Knikor Bey der:

-Ey evi yıkılmışlar, neden duruyorsunuz, görmüyor musunuz, askerler dağa çakıl taşı gibi serpilmiş.

İsmayıl Bey der:

-Biraz daha durursak hepimizi diri diri yakalayacaklar.

Geri dönerler, yavaş kaçan namerttir, kaçıp doğruca Gorus'a giderler, durumu polis komutanına haber verirler. Polis komutanı generale şöyle bir telgraf çeker:

“Nebi iki bin atlı ile Çiçekli Dağı'nı kendisine mesken yapmış. Güçlü bir askeri birlik oluşturup dağa hücum ettik. Hücum sırasında bizden on kişi, Nebi'nin grubundan da yirmi adam vuruldu. Nebi'nin grubu kaçıp Salvartı tarafına gitti.”

Böyle bir mektup da vali serdara, serdar da padişaha yazar. Burunlu ve kulaklı yalan duymuştum, ama böylesini duymadım, iki adam iki bin olur, iki adamdan yirmi adam öldürülür. Bu yalanı Nebi de duyar ve çok güler. Onlar, gece orada kalırlar. Sabah, Çiçekli'den geçip Gafan tarafına giderler. Köylüler, düzlüğe göçünceye kadar onlar Gafan'ın Kihı Deresi'nde ve Acbac köylerinde gizlice yaşarlar. Köylüler, düzlüğe göçünce onlar da Gubadlı'ya giderler. Nebi, Gubadlı'da dostu Ali'nin evine gelir. Nebi ile Hecer'in Ali'nin evinde olduğunu hemen o gece bir casus ağa işitir, mahalli polis amirine bildirir. Mahalli polis amiri, beyler ve ağalar evi kuşatırlar. Ev sahibi bunu görüp, Nebi'ye haber verir. Nebi Hecer'e der:

-Hecer, ben elime tüfeğimi alıp evden dışarı çıkacağım, sen de benim arkamdan çıkarsın. Ben bir kişiyi vurup nara atacağım. Belki bahtımız yaver gider de kaçıp dağılırlar, başka çaremiz yok. Eğer böyle yapmazsak daha da asker gelecek, evi ateşe verip bizi dumanda boğdurup öldürecekler. Duman içinde ölmektense kurşunla ölmek daha iyidir.

Hecer'in gözleri yaşla dolar, onlar birbirlerinin alnından öperler.

Hecer der:

-Bu, iyi bir fikir Nebi, ne dersen yaparım.

Önde Nebi, arkasından Hecer ellerinde tüfekte bahçeye çıkarlar. Nebi hemen bir adamı kurşunlayıp nara atar:

-Hey, arkalarını çevirin, bu zalimlerin tekini dahi sağ bırakmayın.

Düşmanlar korkar, Nebi'nin grubunun her tarafı çevirdiğini sanırlar, başını alıp her biri bir tarafa kaçar. Nebi ile Hecer de Gubadlı'dan çıkıp doğruca Mollu'ya gelir, anneleri, akrabaları ve dostları ile görüşüp öpüşürler ve gece orada kalırlar. Onların geldiğini ağalar

duyar, atlarına binip hükümete haber vermeye giderler. Kadınlar, bu haberi Gözel'e ulaştırır, Gözel ağlaya ağlaya Nebi'ye der:

-Oğul, casuslar sizin burada olduğunuzu duyup hükümete haber vermeye gitmişler. Hemen kaçın. Zavallı yavrularım, zalimler bir gece dahi yanımda kalmanıza izin vermiyorlar.

Nebi annesinin gönlünü alır:

-Anne, canını sıkma kötü günün ömrü az olur. Hecer, kalk gidelim, yolcu yolunda gerek.

Onlar görüşüp öpüşerek dağlar deyip yola çıkarlar. Az giderler, uz giderler, Yazı'nın düzlüğünde Nebi durup Hecer'e der:

-Hecer, o görünen binaların hepsi köylülerindi. Beyler tutup ellerinden almışlar, şimdi orada beyler ve ağalar yaşıyorlar. Onlar köylüleri yılan gibi ısırp, canavar gibi parçalıyorlar. Mademki Allah bu ağaları ve beyleri yaratıyordu, zavallı köylüleri neden yarattı bilmem. Birisini yaratsaydı olmaz mıydı? Hecer, yolumuz çok uzak, gel gidip bu gece binalarda kalalım.

-Başını at falan mı tepti senin, kendi elinle bizi öldürtmek mi istiyorsun?

Nebi der:

-Hecer korkma, hiçbir şey olmaz, bizi tanımazlar.

Hecer der:

-İyi, gidelim, Allah büyüktür.

Onlar binalara doğru dönerler, bey hayvan binalarındadır, binaların yakınına gelirler. Nebi kenardan bağırır:

-Hey, köpekleri tutun, yabancıyız, göçten geri kaldık.

Adamlar, köpeklerin önüne çıkarlar. Nebi ile Hecer, beyin bulunduğu çadırın önüne gelirler. Onları göç eden köylülerden sanıp misafir ederler. Hizmetçiler, Nebilere çok hürmet ederler. Onu tanıyanlar da olur, ancak söylemezler. Bey ona sorar:

-Sormak ayıp olmasın ama hangi ailedensiniz?

Nebi der:

-Garadolaglı Hacı Memmedhüseyn'in kardeşiyim.

Bey der:

-Hacı Memmedhüseyn benim dostumdur, hoş gelmişsiniz. Bu ev sizindir. Hey çocuklar, koyun kesin.

Hizmetçiler koyun keser, Nebilere çok hürmet ederler. Sohbet oradan buradan açılıp Kaçak Nebi'ye gelir.

Nebi der:

-Kaçak Nebi rahatımızı kaçırdı. Rahatça yaylaya gidemiyoruz. O, varlıklıların düşmanıdır.

Bey başını sallayarak:

-Bu günlerde Kaçak Nebi'yi boğazlayacağız. Onun derdini çekmeyin. Polis Komutanı Cefergulu Bey, bizi Gorus'a çağırmıştı. Çok tedbir aldık. O, elimizden kurtulamaz, der.

-Allah Allah!

Sohbet eder ve sonunda yatarlar. Erkenden Nebi ile Hecer kalkıp kahvaltı eder, beyle vedalaşıp yola çıkarlar. Nebi, beyin atlarının bulunduğu alandan gider, onlar beyin iki kıvrak atına iplerini açıp binerler. Yola çıkıp, bir adamla beye haber gönderirler:

-Bey, rahatsız olma, atlara binip götürenler misafirlerin Hecer'le Kaçak Nebi'dir.

Nebi ile Hecer atları dört nala koşturup dağlara gider, bu adam da beyin yanına gelerek Nebi'nin söylediğini ona söyler. Bey çok korkar, hemen binalardan köye göç eder. Beyler ve beyzadeler onun başına toplanır. Bey, Nebi ile Hecer'in geceleyin başka birer adla onun evinde kaldıklarını anlatır. Beyler, asker gruplarıyla Gorus'a gidip, bu durumu Polis Komutanı Cefergulu Bey'e bildirirler. Polis komutanı çok sinirlenir. Emir verir, askerler karınca gibi dağlara tırmanır, çok gezerler, dolaşırlar, atları yorarlar, Nebi'den bir iz bile bulamazlar. Polis komutanı bu durumu valiye, vali de padişaha yazar. Nebi'nin grubundaki adamların sayısını on bine çıkarırlar.

Bu olaydan sonra Nebi ağalardan ve beylerden razı olmayan adamları başına toplamaya başlar. Ağalar ve beyler yüzünden kaçak düşen Tunc Veli, Şamşed, Lele ve Telli Gara gibileri de Nebi'nin yanına gelirler. Nebi'nin grubunda sekiz adam olur. Bunların hepsi yiğit ve kahraman oğlanlardır, mücadele sırasında her biri bin adama denk gelebilecek niteliktedir.

Bir gün Nebi, bu altı arkadaşı ile Üçtepe Yaylası'na gelir. O, köylüleri başına toplayıp beylerin zulmünden bahseder:

-Neden toprağın, otlakların ve yatakların hepsi ağaların ve beylerin olsun? Biz insan değil miyiz? Hepimiz el ele verirse, toprağı onlardan alıp, onları köylerden kovabiliriz.

Köylüler, Nebi'nin sözlerini dikkatle dinleyip ona her işte yardım edeceklerine dair söz verirler. Bu sırada Knikor Bey Üçtepe'den geçmektedir, Garagaçlı Obası'nın yanından geçerken Nebi'nin obada olduğunu duyar, atının boynunu geri çevirip süre süre Gorus'a gider. Nebi'nin Üçtepe'de olduğunu polis komutanına haber verir. Polis komutanı güçlü bir askeri birlikle Üçtepe'ye hücum eder. Askerler, Garagaçlı Obası'nı yüzük taşı gibi kuşatırlar. Nebi ve arkadaşları Şıh Dağı'na doğru kaçmaya başlarlar. Polis komutanının askerleri onların peşine düşer. Şıh Dağı'nın eteğinde polis komutanının askerleri Nebilere yaklaşırlar. Bu sırada Nebi; atının başını geri çevirip, arkadaşlarına da siz de atları geri çevirin ve arkamdan gelin diye gözüyle işaret eder. Onlar da atlarının başını geri çevirip polis komutanının askerlerine ateş ederler, öndeki adamları tamamen öldürürler. Geride kalanlar da kaçar, her biri bir tarafa dağılır. Polis komutanı beş, altı atlı ile kaçıp Köhne Gorus'a gider. Nebiler ölenlerin çok sayıda kurşununu alıp önce Sisyan'a, sonra da Yastıhlı Oymağı'na giderler. Nebi orada annesi Gözel'le ve diğer akrabaları ile görüşür. Onların düşüncesi birkaç gün Yastıhlı'da kalmak şeklindedir; ancak ne yazık ki onların düşündüğü olmaz, daha yarım saat bile oturmadan bir çoban gelip der:

-Nebi ağabey, oturmayın, Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski çok sayıda atlı ile köye geliyor, çok yakınlaşmış.

Nebiler hemen atlanıp Şotlanlı Oymağı'na çıkarlar. Onların gitmesinden kısa bir süre sonra Polis Komutanı Slavoçinski, Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey, Mahalli Polis Amiri Şefi Bey ve diğer beyler Mollu Obası'na gelirler. Onlar, selamsız kelamsız obada taşkınlık etmeye başlar, hayvanları vurur, adamları baş, göz demeden döver, çadırlara girmelerine izin vermezler. Polis Komutanı Slavoçinski, Nebi'nin annesi Gözel'i yanına çağırıp der:

-Anne, oğlun Nebi nerede, onunla hiç görüşüyor musun?

Gözel ona cevap verir:

-Oğul, ben oğlumun nerede olduğunu nereden bileyim. Yerinden yurdundan ettiniz.

Slavoçinski der:

-Anne, oğlun bizi usandırdı, neden ona bu zavallı ağaların yakasını bırakmasını ve ortaya çıkmasını söylemiyorsun?

Gözel der:

-Ey çocuk, oğlumun ağzından süt kokusu gelir. O kime ne yapmış? Onun rahatça oturmasına siz izin vermiyorsunuz.

Polis komutanı, başını sallayıp der:

-Anne, bak diyorum, teslim olmazsa, onun sonu iyi olmayacak.

Gözel der:

-Onun teslim olacağını sanmıyorum.

Slavoçinski gülerek der:

-Nebi'yi hiç kınamıyorum, senin gibi bir anadan Nebi gibi bir oğul olur.

-Onu da siz bilirsiniz.

Slavoçinski, Gözel'i konuştura konuştura kebab yer ve içki içer. Bir elçi gelerek ona der:

-Ağa, Gorus Polis Komutanı Cefergulu Bey ile Cebrayıl Polis Komutanı Allahverdi Bey Erefse'ye gelmişler, askerlerle birlikte sizi bekliyorlar.

Slavoçinski, yemeğini yiyip bitirdiği gibi emir verir, askerler atlanır, tepeleri aşarlar, dereleri geçerler, güneş battığı zaman Erefse'ye varırlar. Polis komutanları öpüşürler, Slavoçinski Gorus Polis Komutanı'na sorar:

-Hayırdır?

Cefergulu Bey der:

-Vali, Nebi'nin grubunu öldürmelisiniz diye emir vermiş.

Slavoçinski gülerek:

-Vali de sizinle aynı akla sahip. Nebi, tavuk mu ki gidip onu yakalayıp grubunu öldürelim? Onun çoban olduğuna bakmayın, o çok akıllıca mücadele ediyor, hiçbir mücadelede yenilmiyor.

Cefergulu Bey der:

-Peki; ne yapalım, generalin emrini yerine getirmeyelim mi? Ağalar, padişaha şikâyet etmişler. Onlar, bizim Nebi'nin peşine düşmediğimizi, onun eşkıya olduğunu söyleyerek halkı ondan nefret ettirmedikimizi yazmışlar.

Slavoçinski der:

-Bu mantıksızca bir söz, bizlerin bey ve han olduğumuzu Nebi bilmiyor mu? Senden ve benden daha iyi biliyor. Adını bin defa kaçak, eşkıya koysan da bir şey değişmez. Halk onu çok iyi tanıyor, fakir fukaranın yanında olup ağalarla ve beylerle mücadele ettiğini anlıyor. Onu aramaya sözüm yok, ancak bir şey çıkmayacak. Vali başka bir tedbir almalı.

Cebrayıl Polis Komutanı Allahverdi Bey der:

-Korkmayın, siz ölün, göğ'e dahi çıksalar bulup, civciv boğazı gibi boğazlarını yüzeceğim.

Kısaca çok sohbet ederler, münakaşa ederler, sonuçta üç polis komutanının askerleri birleşir. Cebayıl'dan gelen askelerin kumandanı Selim Bey Rüstembeyov'dur. Askerler, Şotlanlı Oymağı'na doğru gitmeye başlarlar. Nebi de arkadaşları ile Şotlanlı Oymağı'ndadır. Askerlerin Şotlanlı Oymağı'na doğru çıktığını Nebi'nin kardeşi Meherrem görür, kısa yoldan gidip Nebi'ye haber verir:

-Hey, niye duruyorsunuz, askerler geliyor, sizi yakalayacaklar.

Nebi, arkadaşları ile atlanıp Şotlanlı Oymağı'nın üstündeki dik epeye çıkar. Polis komutanının askerleri kurşunları oymağın üzerine dolu gibi yağdırmaya başlarlar.

Ancak Nebilerin yeri çok sağlamdır, onların korkusu sadece kurşunlarının bitmesinden yanadır. Bu yüzden onlar kurşunları idareli kullanıp boşa atmazlar.

Akşam olur, ayın karanlık olduğu vakittir, sanki tepelere kara perde örtülmüş gibidir. Doğrusu gökte yıldızlar vardır; ancak yeri aydınlatmamaktadırlar. Nebi'nin arkadaşlarından birkaçı evhamlanır:

-Nebi ağabey, gel aradan kaçalım.

Nebi bunu uygun görmez:

-Düşman meydanından kaçmak yiğitlik değildir, düşmanı üzerimize ayaklandırırız, der.

Bu sohbet sırasında bir kenardan yavaş yavaş hışırtı ve ayak sesleri gelir. Nebi tüfeğini yüzüne alır:

-Kimsiniz?

-Ateş etmeyin, biziz.

Nebi onları seslerinden tanır, bunlar kim olsun? Mollulu İsmayıl, Arşak Kirve, Nebi'nin kardeşi Meherrem ve Şotlanlı'dan on tane adam. Onlar, Nebiler'e çok sayıda kurşun getirirler.

Nebi çok sevinir:

-Çok sağ olun kardeşler! Vefalı dostlarımin beni darda bırakmayacaklarını çok iyi biliyordum.

Şotlanlı Mehemmed der:

-Düşmanı sabaha kadar kovamazsanız, çocuklar hazırlanmışlar, yardıma gelecekler.

Nebi çok mutlu olur, halkın yardımı onu sevindirir, alır bakalım ne der:

Dağılmaz kaleyim, yarılmaz dağım,
Fakirin, yoksulun ne kadar sağım,
Yolunda hizmetkâr taşkın ırmağım,
Alır kuvvet, gücü elinden Nebi!
El, obayı salmaz dilinden Nebi!

Dara düşünce, el yeter kömeye,
Kurşunu bürürler şala, tirmeye,
Atışma zamanı bize vermeye,
Alır kuvvet, gücü elinden Nebi!
El, obayı salmaz dilinden Nebi!

Nebi'ye ses verir obalar, eller,
El gücüdür taşkın çaylar, gür sesler,
El, obadan kenar bükülür beller,
Alır kuvvet, gücü elinden Nebi!
El, obayı salmaz dilinden Nebi!

Sonra da:

-Halk benimle birlikte olduktan sonra “çakal ne kadar ulusa da kayadan hiçbir şey eksilmez.” Atalar, “halk gücü, sel gücü” derler.

Evet; tan yeri ağarır ağarmaz, askerler her yerden tepeye ateş ederler. Polis komutanları, işlerin ayrı bir hal aldığını görürler, dün tepenin üstünden tek tük kurşun atılırken, o gün kurşunlar dolu gibi yağmaktadır, siperden baş kaldırmak bile mümkün değildir, başını kaldıranı kaçaklar vururlar. Slavoçinski polis komutanlarına der:

-Haydi, gelin de karşılık verin bakalım. Bu gece her yerden onlara yardım gelmiş. Yarın gece de herhalde kuşatma altında kaldığımızı görürüz.

Cefergulu Bey der:

-Doğru söylüyorsun, bu gece onlara yardım gelmiş. Nebi'nin grubunda iki bin kadar adam olduğunu söylüyorlar, şüphesiz bu gece hepsi gelmiş.

Slavoçinski der:

-İki bin de ne demek? Halkın hepsi onun adamı değil mi?

Polis komutanları bu sohbeti yaparken, baş subay haber getirir:

-Neden duruyorsunuz? Kaçaklar, askerlerin yarısını öldürdüler, kalan askerler de yavaş yavaş kaçıyorlar. Esir mi düşmek istiyorsunuz, ne? Hemen kaçmak gerekiyor.

Polis komutanları bu sohbette kalsınlar, diğer taraftan Nebi arkadaşlarına der:

-Şimdi hücum edip, polis komutanlarını yakalamak gerekir.

Evet; Nebi bir nara atıp siperden çıkar. Farenin kediye görünce kokusundan ölmesi gibi, askerler de Nebileri görünce korkudan ateş edemezler, yüklerini hafifletmek için tüfeklerini ve kurşunlarını bırakıp kaçmaya başlarlar. Sanki canavar, koyunlara saldırmış gibidir.

Nebi bir grup ile atı sürerek dağın önüne gelir, oradan askerlerin üzerine kurşun yağdırır.

Polis komutanları kaçıp, valinin yanına giderler, Nebiler de dağlar ve dereler geçer, Turşsu'yu aşip Esgeran'a gelirler. Bunların Esgeran taraflarına geldiğini Şuşa Polis Komutanı Ebdürrehim Bey Veziov, Mahalli Polis Amiri Yüzbaşev, İsmayıl Bey, Teymur Bey ve İbrahim Bey öğrenip güçlü bir askeri birlikle Esgeran'ı kuşatırlar. Nebiler, Esgeran'dan geçmek isteyince her taraftan onların üzerine kurşun yağdırırlar. Nebi'nin bir arkadaşı ölür, kendisi de ağır yaralanır, kalan arkadaşları bir şekilde kaçarlar. Hecer, gözlerinin yaşını sel gibi döker. Arkadaşları, Nebi'yi atın beline sarıp onu Mollu Obası'na götürürler. Nebi'nin annesi Gözel, oğlunu öldürdüklerini sanır, bağırarak:

-Vay oğul deyip, yere yıkılır.

Nebi gözünü çevirerek annesini kupkuru yerde serilmiş olarak görür, alıp bakalım haline uygun olarak inleye inleye ne vasiyet eder:

Esgeran'da bu gün kurdurdum pazar,
Birkaç bey ve hana vermişim azar,
Goburnat götürüp serdara yazar,
Koy ağlasın elim, obam, oymağım.
Kara giysin anam, bacım, oylağım.

Bize düşmandır bey, han, hem şehzade,
Yaman kuşattılar, kaldık arada,
Dostum, simsarlarım yetsinler dada,
Koy ağlasın elim, obam, oymağım.
Kara giysin anam, bacım, oylağım.

Dost odur kendini dosta çattırsın,
Götürüp de bir menzile yetirsin,
Dost yolunda kendin kana batırsın,
Koy ağlasın elim, obam, oymağım.
Kara giysin anam, bacım, oylağım.

Ölünce kardeşim gözümü bassın,
Aynalı tüfeği duvardan assın,
Gözyaşını elin yaşına katsın,
Koy ağlasın elim, obam, oymağım.
Kara giysin anam, bacım, oylağım.

Ben Nebi'yim elim saklar yasımı,
Ölsem düşmandan alır kisasımı,
Kara ile yazar kabir taşımı:
Koy ağlasın elim, obam, oymağım.
Kara giysin anam, bacım, oylağım.

Sözünü tamamlayarak eliyle annesini gösterir, onun ne demek istediğini anlarlar.

Kadınlar, Gözel'i ayıltıp derler:

-Korkma, Nebi yaralanmış.

Gözel, Nebi'nin gözlerinden öpüp ağlaya ağlaya der:

-Oğul, sen benim ölümümü görmelisin, ben seninkini değil! Gece gündüz elim yüreğimin üzerinde yolunu bekliyorum. Her mücadele edişini duyunca ölüp ölüp diriliyorum.

Nebi yavaşça der:

-Anne, ağlama, iyi olacağım.

Evet, Nebi'yi gizlice saklar, onun yaralarını tedavi ettirir; ancak eve geldiğini hiç kimseye bildirmezler, tam bu sırada köye bir grup muhafız gelir. Muhafızlar, taşkınlıklar yaparlar. Onların liderleri, bir ağanın evindedir. Nebi'nin yaralanıp obaya getirildiğini ağa onun kulağına fısıldar. Muhafızların lideri, bunu duyduğu gibi durumu Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'e anlatır. İsmayıl Bey bu habere çok sevinir, bir grup asker alıp Mollu Obası'na gitmeye başlar. Onun askerlerle Mollu'ya geldiğini Hecer'e, dost ve akrabalarına haber verirler. Onlar hemen Nebi'yi alıp Salvartı Yaylası'ndaki Ağulu Deresi'ne götürür, bir çadır kurup içinde gizlerler. Diğer taraftan Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey, bir grup atlı ile obaya doluşur, ne kadar arasa da Nebi'yi bulamaz, gözleri yuvasından çıkar, kudurmuş bir köpek gibi önüne çıkan adamları ısırmaya başlar.

Mollu köyünde İsmayıl adlı fakir bir adam vardır, o çok iyi bir adamdır, kimsenin tavuğuna kış dememektedir, ona buna çiftçilik edip ailesini iyi kötü geçindirir. İsmayıl, işten dönerken piriç tarlalarına iner, onun yamalı çarıklarının uçları tamamen sökülmüştür, kapısındaki masa yerine konulmuş yassı bir taşın üzerine oturup, çarıklarının uçlarını sağlamlaştırmaktadır. Birden kulağına, İsmayıl Bey'in sesi gelir, çarıklarını yere atarak ne haber olduğunu öğrenmek için köyün ortasına gelir. Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey, onu görüp yırtıcı bir kuş gibi onun üzerine saldırır:

-Köpek, Nebi nerede?

İsmayıl der:

-Rica ederim mahalli polis amiri ağa, ben Nebi'nin nerede olduğunu ne bileyim.

Mahalli polis amiri, elini uzatıp onun yakasından tutar; başına birkaç kırbaç vurup der:

-Çok iyi bilirsin. Eğer doğruyu söylemezsen seni öldürecekim.

İsmayıl der:

-Canım, benim ne günahım var ki beni öldüreceksin? Ben Nebi'nin nerede olduğunu ne bileyim.

Onların bağırışması üzerine dört kişi daha çıkıp gelir. Onlar; yalvarırlar, belki İsmayıl'ı mahalli polis amirinin elinden alırlar diye düşünürler, ancak nasıl derler, kaş yapayım derken gözü de çıkarırlar, kendilerini de ele verirler. Mahalli polis amiri onları da İsmayıl'a ekler, kollarını kısıvrak bağlar, atının önüne katarak, atını süre süre doğruca Hocahan'a götürür ve polis komutanına teslim ederek der:

-Nebi'nin arkadaşları.

Polis Komutanı Cefergulu Bey, İsmayılları canları çıkana kadar dövdürür, bir an önce Gorus'a, hapishaneye göndermek için bir tavlaya attırır. Tavla rahat bir yer değildir, her tarafı yıkık döküktür. Gece, İsmayıl arkadaşlarına der:

-Çocuklar, sabah bizi Gorus Hapishanesi'ne gönderecekler ve ömür boyu hapisten çıkarmayacaklar, gelin kollarımızın bağını çözüp kaçalım.

Onlar; "bu çok iyi bir fikir" derler ve dışleri ile birbirlerinin kollarındaki ipleri çözerler, tavlının duvarlarını arka taraftan delip dışarı çıkarlar, kaçarak Mollu Obası'na giderler.

Diğer taraftan Nebi'nin yaraları henüz iyileşmemiştir; ancak o, tehlikeyi atlatıp ölümden kurtulur. Arkadaşları çok düşünürler ve sonra Nebi'yi alıp koyun barınağına götürürler. İsmayıllar da sora sora buraya gelirler. Onlar kalenin etrafında, tepelerde dolaşp Nebi'nin nöbetçiliğini yaparlar. Bu şekilde bir ay geçer. Nebi'nin yaraları biraz iyileşir; ancak orada fazla kalması doğru olmaz, çünkü ağalar ve beyler her yeri dolaşp Nebi'yi aramaktadır. Bunun için de Nebi'nin yerini sık sık değiştirmeleri gerekir. Arkadaşları Nebi'yi alıp, Nahçıvan'ın Nehrem köyüne götürürler. Onlar buranın akla gelmeyecek bir yer olduğunu sanırlar. Ancak düşmanları uyumamaktadır, Nebi'nin başka bir yere götürüldüğünü duyarlar ve hemen polis komutanına haber verirler. Polis komutanı büyük bir askeri birlik ile yola çıkar, Alaöller'den geçip Nahçıvan'a, zalim Paşa Bey'in evine gider.

Paşa Bey kimdir? Paşa Bey'in kendisi bey değildir, o ağadır, varlıklı olduğu için o zamanın hükümeti ona bey unvanını verir. O, Ordubadlı Hacı Ferec'in oğludur, aslını bırakıp haramzade olmuştur, zalim, namert ve çok kötü bir adamdır.

Evet; Polis Komutanı Cefergulu Bey durumu Paşa Bey'e anlatıp der:

-Nebi, Nahçıvan tarafına getirilmiş, onu yaralı yaralı yakalayıp öldürtmeliyiz.

Paşa Bey der:

-Benim iyi adamlarım var, eğer Nahçıvan tarafına gelmişse, onun yerini hemen öğrenirim.

Paşa Bey, her tarafa adam gönderir, kardeşi Hosrov Bey'e, Salmaslı Baron Arzumanyan'a, Nahçıvanlı Allahverdi Bey'e, Kerbelayı Mehemed'e, Kerbelayı Mürsel'e ve daha kimlere kimlere haber verir. Arayıp sorarlar sonunda Nebi'nin Nehrem köyünde olduğunu öğrenirler, geceyi geçirip büyük bir grupla Nehrem köyüne baskın yapıp Nebi'yi

yakalarlar. Polis Komutanı Slavoçinski de gelir. Paşa Bey'le Niftalı Bey'in düşüncesi Nebi'yi yolda öldürmektir; ama Slavoçinski buna razı olmaz. O, Nebi'yi sağ salim götürüp hapse atma düşüncesindedir. Çok konuşurlar, az konuşurlar, bir de bakarlar ki hapishaneye varmışlar. Söz kesilir, Nebi'yi hapse atarlar. Nebi hapiste kalsın, size Hecerlerden haber verelim. Nebi yakalandığında Hecer onun yanında değildir, arkadaşları ile Culfa'ya gider.

Onun yerini öğrenirler, Nesirvazlı Galust bu durumu Hecer'e haber verir. Hecer arkadaşları ile ata biner, her taraf sarılı olduğu için Aras'ın diğer tarafına geçmek isterler. Aras'ın diğer tarafına geçerken sınırdaki nöbetçiler onları fark eder, şiddetli bir mücadele olur, Hecerler sınır nöbetçilerini kovup diğer tarafa geçerler. Culfa'da bir hafta kalacaklardır ancak düşündükleri gibi olmaz, oraya gittikleri gece Hecer rüyasında kara dumanın Nebi'nin yattığı eve çöktüğünü ve Nebi'nin kara duman içinde kaldığını, duman çekilince Nebi'nin yok olduğunu görür. O, sersem bir halde uykudan uyanır, gözyaşı döke döke bakalım arkadaşlarını uykudan nasıl uyandırır:

Firkatten alışmış yanar bu canım,
Tükenmişti sabrım, tabım, tavanım,
Arşa kalkıp ahım, zarım, feganım,
Dara düşmüş Nebi'm, ey aman aman
Başkalaşıp halim olmuştur yaman.

Köyü bürümüştü kapkara duman,
Yan, yöreyi alıp o zalim düşman,
Onu öldürmeye verilmiş ferman,
Dara düşmüş Nebi'm, ey aman aman
Bozulup ahvalim olmuştur yaman.

Tavlada beslenmiş atı getirin,
Yollarda izini tamam yitirin,
Hecer diyor beni yara yetirin,
Dara düşmüş Nebi'm, ey aman aman
Bozulup ahvalim olmuştur yaman.

Arkadaşları, uykudan uyanıp ona sorarlar:

-Hecer bacı, ne oldu?

Hecer, rüyasını onlara anlatarak der:

-Nebi'nin başında bir bela var, şüphesiz onu yakaladılar, hemen yola çıkmalıyız, Nebi'ye yetişmeliyiz.

Hecer; tüfeğini, kemerini ve tabancasını alır. Arkadaşları da giyinir, onlar atlarına binip yola çıkarlar. Ayakları üzengide, dizleri kaburgada, atları yele, kasırgaya döndürür, sabahdan öğlene kadar at sürerek akşamüstü Nehrem köyüne varırlar, köyün girişinde bir adama rastlarlar. Adam çok keyifsizdir, Hecer'in hemen dalağı sancır, adama sorar:

-Amca, neden keyifsiz duruyorsun, köprüde kervanını mı durdurdular, nedir?

Adam der:

-Adını duymuşsunuzdur, Kaçak Nebi adında halk taraftarı bir yiğit oğlan var. Nebi çok kötü yaralanmıştı ve bizim köyde yatıyordu. Casuslar gidip mahalli polis amirine haber vermişler. Mahalli polis amiri ve Paşa Bey gibi çarkları dönmüşler gelip onu yaralı yaralı yakalayıp götürdüler. Bu yüzden köyün yoksulları yastalar.

Hecer'in yüreği dövünmeye başlar. O, sözlerine devam edemeyip gözlerinin yaşını sel gibi kırmızı yanaklarından aşağı akıtır. Arkadaşları ona teselli vere vere misafir olacakları eve götürmekte olsunlar, bakalım Nebi'ye ne olur?

Nebi'nin hapiste, on gün içinde yaraları tamamen iyileşir. Kendisi, onu er ya da geç öldüreceklerini bilir. Hapisten açmak için yol arar.

Nebi'nin bulunduğu hücrede İbrahimhelil, İranlı ve Gara Nebi adındaki tutsaklar vardır. İbrahimhelil Noraşenli'dir, bir bey öldürdüğü için yamalanmıştır. Gara Nebi hırsız olduğu; İranlı da Aras'tan bu tarafa gizlice geçip, kaçak mal sattığı için yakalanır. Bir gün İranlı tutsak hastalanıp canını arkadaşlarına bağışlar. Kaçak Nebi onun ceplerini arar, hüviyetini alır, kendisinin hüviyetini de onun cebine koyar. Nebi, İbrahimhelil'le Gara Nebi'ye der:

-Ben hapisten kurtulursam sizi de çıkarabilirim. Gelin, bir insanlık yapın, bağırın, "Kaçak Nebi öldü" deyin. Zaten İranlı'yı bırakmak istiyordular, izin verin beni bıraksınlar.

Onlar, razı olur, kapıya vurarak bağırırlar:

-Ay aman, yardım edin! Kaçak Nebi ölmüş.

Polis komutanı ve savcı gelirler, ölen adamın cebinden hüviyetini falan çıkarırlar, gerçekten de Kaçak Nebi'nin öldüğünü görürler. Belge düzenler, imzalar ve mühür basarlar, çok sevinirler. Telgraf üstüne telgraf yazarak generalden tutup padişaha kadar herkese haber verirler. Polis komutanı der:

-İyiki öldü, canımız onun şerrinden kurtuldu. Allah'a şükür, bundan sonra rahatlarız.

Nebi çok tedbirli bir adamdır, o İranlı ile Gara Nebi'nin doğru düzgün bir cezası olmadığını, dillerinden birer söz alıp bırakacaklarını bilir. Öyle de olur. İranlı öldükten birkaç gün sonra, gelip Kaçak Nebi'yi ve Gara Nebi'yi hücreden çıkarıp doğruca Hapishane Komutanı Zahar Domni'nin yanına götürürler. Komutan Zahar, Nebi'yi tanımaz, şans yaver gider ve onu başka hiç kimsenin yanına götürmezler. Komutan, onların dillerinden birer kâğıt alıp, Nebi'ye der:

-Seni bırakıyoruz. Bugün Aras'tan geçip İran'a gidersin. Eğer bir daha bu tarafa geçersen, sana ağır ceza vereceğiz. Gara Nebi'ye de der:

-Bu günden sonra bir daha hırsızlık ve eşkıyalık yaparsan mahvolursun.

Kaçak Nebi der:

-Komutan ağa, tövbe ediyorum, bir daha bu tarafa geçmem. Bu da hırsızlık etmez.

Nebi, hapisten çıkarıldıktan sonra bir müddet Nahçıvan köylerinde gezer, arkadaşlarının haberini Gafan'da alır, Gafan'a gitmek ister; ancak atı yoktur. O, bir otlakta bir at sürüsü görür, at sürüsünün yanına gelip at bakıcısına der:

-Hey, bu at sürüsü kimin?

At bakıcısı der:

-Paşa Bey'in.

Nebi, at sürüsünden bir atı yakalayıp, biner ve İran'a gider.

At bakıcısı sopasını kaldırıp Nebi'ye vurarak onu attan düşürmek ve atı elinden almak ister. Ancak onun yakınına gelince Kaçak Nebi olduğunu görür. Nebi ile tokalaşıp der:

-Nebi kardeş, bu at sürüsü sana helaldir. Allah'a çok şükür ki sağ salim kurtulmuşsun.

Nebi gülerek der:

-Hey, ben İranlıyım. Sen de beni görmedin tamam mı?

At bakıcısı der:

-Nebi ağabey, aynen öyle yaparım.

Nebi atı hızla sürüp gözden kaybolur. Biraz sonra at bakıcısı bağırarak adamları yardıma çağırır. Adamlar at bakıcısının sesine toplanıp gelirler. At bakıcısı, Kaçak Nebi'nin sözünü onlara söyler:

-Atın birine İranlı Nebi binip kaçtı.

Adamlar, atı götüreni Gara Nebi sanırlar. Çok ararlar, ama onu bulamazlar; çünkü at bakıcısı onlara Nebi'nin gittiği yönü doğru olarak söylememiştir. Adamlar, geri dönerek atın götürüldüğünü Paşa Bey'e haber verirler. Onlar, Gara Nebi ile İranlı'yı bıraktıklarına pişman olurlar; ancak son pişmanlık fayda vermez. Henüz adamlar evlerine dağılmamıştır, Paşa Bey'in kardeşi Hosrov Bey yaya olarak başı ve gözü kanlar içinde gelerek:

-Kaçak Nebi beni öldürüyordu, der.

Hiç kimse onun sözüne inanmaz. Paşa Bey onu azarlayarak der:

-Boyunu yere sokayım! Kaçak Nebi'nin kemikleri dahi kabirde çürüdü. Senin silahını alan Gara Nebi olmalı, silahını ona verirken utanmadın mı?

Hosrov Bey, ne kadar benim silahımı alan Kaçak Nebi'ydi diye yemin ederse de hiç kimse ona inanmaz, hepsi onunla dalga geçer. Bu sırada bir grup zengin gelerek polis komutanına şikâyetle bulunurlar:

-Kaçak Nebi, ambarlarımızı dağıtıp, tahılımızı fakir fukaraya paylaştırdı.

Onların sözlerine de inanmazlar ve derler:

-Sizin gözünüz büyümüş, ambarlarınızı dağıtan Gara Nebi'dir, Kaçak Nebi çoktan öldü.

Bunun arkasından Zülfügar Bey, başına vura vura gelerek der:

-Kaçak Nebi bir büyük grup ile evime baskın yaptı, ne kadar borç senedim varsa hepsini alıp yırttı, resmi belgelerimi yaktı, içi para dolu sandığımı da alıp gitti.

Paşa Bey, Slavoçinski, Mehdi Bey, Zeynelabidinbeyov ve diğer beyler şaşırırlar. "Ölü de dirilir mi?" derler. Bu sırada Mahalli Polis Amiri Ali Bey dili tutulmuş bir halde gelir, yavaş yavaş kendine gelerek der:

-Köylülerden kızıl pulu vergisini topluyordum. Kızıl pulunu vermek için dört, beş köylünün parası yoktu. Ben, onları direğe bağlayıp dövdürüyordum ki, Kaçak Nebi büyük bir grupla geldi, direğe bağlanan adamları serbest bıraktı, arkadaşlarına emir verdi, beni direğe bağladılar, o kadar dövdüler ki, canım çıktı.

Slavoçinski der:

-Burada bir başka hile var, gidip Nebi'nin kabrini açıp bakalım, belki Nebi dirilmiştir, ondan her şey beklenir.

Evet; büyük bir grup ile gidip mezarı açarlar, cesedi mezardan çıkarıp ölenin Kaçak Nebi değil de bir başka adam olduğunu anlarlar. Hükümet binasına gidip ölenin hüviyetinin Kaçak Nebi'nin adına olduğunu görürler. Hemen ölenin İranlı olduğunu, polis komutanının kendi eli ile Kaçak Nebi'yi hapishaneden bıraktığını fark ederler. Beyler ve hükümet adamları durumu Tiflis'e, başkomutana yazmakta olsunlar, bakalım Nebi nasıl olur?

Nebi, birkaç gün dağlarda gezer, dostları ile görüşür. O, Hecer'in ve diğer arkadaşlarının haberini Gafan'da almakta olsun, size haberi Hecer'den vereyim.

Hecer; Gafan'dadır, Nebi'yi çok merak etmektedir, ne geceleri sabrı, ne de gündüzleri kararı vardır, sürekli ağlar. O, Nebi'yi hapishaneden kurtarmak için yol arar. Bir akşam arkadaşlarına kızarak der:

-Böyle de iş olur mu? Nebi hapishanede çürüsün, biz rahatça oturalım. Ben buna katlanamıyorum, sabahleyin tek başıma hapishaneye gideceğim, ya beni de öldürürler ya da Nebi'yi hapishaneden kurtarırım.

Mehdi ona der:

-Hecer bacı, sabret, bir iki gün içinde gideriz, izin ver arkadaşlar toplansınlar.

Hecer çok sinirlenir:

-Sizin gibi adamlardan ne yardım bekliyorum ki, kendim gideceğim.

Bu konuşma sırasında kapı çalınır, kapıyı çalanın düşmanlar olduğunu sanırlar, her biri kendisini bir köşeye atar. Hecer elinde tabancasıyla kapının arkasına geçip der:

-Kimsiniz?

Kapıyı vuran Nebi'dir ve der:

-Hecer, benim kapıyı aç.

Hecer Nebi'yi sesinden tanıyarak yüksek sesle der:

-Nebi, Nebi, Nebi!

Hemen kapıyı açar, Nebi ile Hecer sarmaş dolaş olurlar. Sonra Nebi arkadaşları ile birer birer görüşür. Hecer ona sorar:

-Nebi, seni nasıl bıraktılar? Biz senden ümidimizi kesmiştik.

Nebi olup biteni benim size anlattığım gibi onlara anlatarak der:

-Bu hileye başvurmasaydım, şimdiye kadar beni çoktan asmıştılar.

Bu sohbet sırasında Sefereli içeri girip Nebi'ye hal hatır sorar, Hecer'e gözaydınlığı verdikten sonra der:

-Bir grup bey İran'dan çok sayıda kaçak mal getirmiş.

Nebi ona sorar:

-Şimdi neredeler?

Sefereli der:

-Köyde.

-Hemen gidelim.

Nebi yanındaki arkadaşlarını da alıp beylerin olduğu yere gider ve beylerin önünü kesip der:

-Yükünüz nedir?

Beylerden biri der:

-Elbiselik kumaş, ailemiz için aldık.

Nebi gülerek:

-Aileniz için elli katır yükü kumaş mı aldınız? Bu elbiselik kumaşların parasını ağalardan borç olarak almış olmalısınız, değil mi? der.

-Evet, aynen öyle yaptık.

Nebi arkadaşlarına gözüyle işaret eder, beylerin hepsini bir yere toplarlar. Nebi onlara der:

-Ben Kaçak Nebi'yim.

Beyler Nebi'nin ayağına kapanırlar:

-Allah'ım sana çok şükür, bu Nebi imiş. Biz de hükümet atlıları sandık. Sen fakirlerin yiğit oğlusun. Biz de Allah'a şükür, fakiriz.

Nebi gülerek der:

-Allah size acısın. Gerçekten de fakirsiniz, hem de çırl çıplak fakirlersiniz.

Bir bey der:

-Bizi azat edin de gidelim.

Nebi birer birer onlara bakıp der:

-Güzel, Hacı Necef, Yusuf Bey, İman Ağa, Mirze Tağı, Mecid Bey, Nıftalı Bey ve Esed Bey nasıl böyle yoksullaştınız, topraklarınızdan aldığınız mahsul size yetmiyor mu ki, şimdi de kaçak mal getirmeye giriştiniz?

Niftalı Bey der:

-Nebi, izin ver gidelim, bu defa bizi bırak.

Nebi arkadaşlarına gözüyle işaret eder, onlar kumaş toplarını açıp yere dökerler, beyleri de kol kola bağlayıp sık bir ormanda saklarlar. Haber gönderirler, çevre köylerdeki fakir fukaralar gelip toplanırlar. Nebi, bu kumaşları kardeş malı gibi yoksullara paylaştırıp bitirdikten sonra, yola çıkıp Gafan Dağları'na gider. Diğer taraftan beyler yol alıp doğruca polis komutanının yanına giderler:

-Polis komutanı, Kaçak Nebi kumaşlarımızı ve paralarımızı elimizden aldı, Kaçak Nebi'nin elinden bizi kurtarın. Bir çare bulamazsanız, hepimiz bu ülkeden göçüp gideceğiz.

Polis komutanı der:

-Ben ne yapayım, başıma ne kül dökeyim? Öldürüp mezara gömüyoruz, yine diriliyor.

Bey der:

-Peki, biz kime şikâyet edelim, derdimizi kime diyelim?

Polis komutanı bu durumu başkomutana, başkomutan da padişaha haber verir. Sonra Nebi'nin yerini iyice öğrenmeye çalışır. Gafan tarafına asker gönderir, askerler köyleri ve oymakları gezip arar; ancak Nebi'den bir iz bulamayıp geri dönerler.

Bu sırada Nebi, Şinetağ'dadır. Onların Zengibasar'a gitmeye hazırlandıklarını Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey öğrenir. O, seksen kişi ile gelerek yolu keser. Mahalli polis amiri grubu ile yolu öyle bir keser ki, oradan sinek bile geçemez.

Evet; Nebiler Şinetağ halkı ile görüşüp yola çıkarlar. Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'in kestiği yere gelirler. Boz at, hıncıarak yerinde durur, ayaklarıyla yere vurmaya başlar. Nebi yolu kestiklerini anlayarak arkadaşlarına der:

-Kardeşler, her tarafı kesmişler, kendi ayağımızla tuzağa düştük.

Hepsi bakıp gerçekten de kendi ayakları ile gelip tuzağa düştüklerini görürler. Nebi yüksek sesle der:

-Hey yolu kesenler, mücadele etmeden geçmemize izin verin, yoksa sizin için iyi olmaz.

Nebi gözüyle işaret eder, adamları akıllarının kestiği yerlere ateş ederler. Mahalli polis amiri grubu ile ağaç dallarının arasından çıkar, onlar tüfeklerini yere bırakıp ellerini yukarı kaldırır. Nebi bu işe şaşırarak mahalli polis amirine sorar:

-Fırsat sizdeyken neden böyle yaptınız? İsteseydiniz birimizi dahi sağ bırakmayabilirdiniz. Ben sizi sadece korkutmaya çalışıyordum.

Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey der:

-Nebi Bey, senin gömleğine Kur'an ayetleri yazılı olduğu için sana kurşun isabet etmediğini söylüyorlar. Ateş etseydik de sana etkisi olmayacaktı, belki bizi bağışlayıp öldürmezsın diye teslim olduk.

Nebi gülerek:

-Doğru bilmişsiniz deyip, onları tüfeklerini de kendilerine verip serbest bırakır.

Her iki taraf da çok mutlu olur. Mahalli polis amirinin atlıları Şinetağ'a, Nebiler de Yüzbulağ'a giderler.

TEK ELDEN SES ÇIKMAZ

Size nereden haber vereyim, Nahçıvan bölgesinde Anzır adlı bir köy vardır. Burası öyle güzel ve sefalı bir yedir ki, gelince insan gitmek istemez. Köyün her tarafı çimenlik, bağlık ve bahçeliktir. Ağaçlar uzayıp göğe erişmektedir. Buranın öyle serin suları vardır ki, iki yudum arka arkaya içilmez. Dünyada hangi meyveyi isterseniz Anzır'ın bağlarında vardır. Özellikle eriğinin eşi benzeri yoktur. Bu köyün öyle güzel bir havası vardır ki, gelin görün, buranın havasından insanların suratı kırmızı gül rengine dönmektedir. Ama bu güzel bağların meyvelerinin hayrını beyler ve ağalar görür, fakir fukaralar ise onlara uzaktan bakakalırlar. Gelender'in boğazına kadar suya batmasına rağmen susuz kaldım, bana su verin dediği gibi, bu zavallılar da meyveleri kendileri yetiştirir; ancak mahsulüne hasret kalırlar.

Buranın ekin yerleri de bağları gibidir, köylüler ekip biçer, menfaatini ise beyler ve ağalar görürler.

Anzır'da Şahhüseyn, Mehemmedhüseyn, Ağahüseyn ve Gülhüseyn adlı dört kardeş yaşar. Bu kardeşler Nebi'nin dostlarıdır. Ekincilik ve bağcılık yapar, ailelerini güç bela geçindirirler. Bu kardeşlerin sadece iki öküzleri ve iki inekleri vardır. Mülk sahiplerinin toprağında kendi öküzleri ile çiftçilik yaparlar. Bu kardeşler çok yiğit, gururlu ve onurlu adamlardır, beylerle ve ağalarla hiç anlaşamazlar. Beyler ve ağalar da onlarla anlaşamaz. Hâlâ aklımdadır, 1880 yılının yaz mevsimidir. Çiftçilik ücreti için Kerbelayı Heyder'le bu kardeşler arasında bir münakaşa olur. Şahhüseyn, Kerbelayı Heyder'in üzerine yürüyerek der:

-Gittiğin Kerbela belini kırsın, bizden ne istiyorsun? Biz de insanız. Toprak senin, otlak senin bundan başka daha ne istiyorsun?

Kerbelayı Heyder'e köylülerden birinin karşı gelmesi olacak şey değildir. O, ağzına geleni bu kardeşlere söyleyip evine gider, şapkasını önüne koyar, onlara ağır bir darbe vurmak için ne yapacağını düşünür. Sonunda "sineğin kanını aldın mı canını da alırsın", diyerek bir bahane ile onların öküzlerini öldürtme kararına varır. Bir gün Kerbelayı Heyder balkona çıkarak etrafa bakmaktadır, Şahhüseynlerin öküzlerinin onun ekili alanlarına girdiğini görerek, tüfeğini yüzüne alıp öküzlerin ikisini de vurur ve kardeşi Kerbelayı Sefder'e der:

-Şahhüseynlerin öküzleri ekili alanlarımıza girmişti, vurdum, hemen birkaç adam al, git öküzlerin ölülerini getir, yüz, etini de köylülere sat, bırak onların bağırması yansın.

Kerbelayı Sefder kardeşinin dediği gibi yapar, birkaç adamla gidip öküzlerin ölülerini getirir, derisini yüzüp etini satmaya başlar.

-Ey et alan, ey et alan diye bağırır.

Köylüler toplanırlar, Şahhüseynler de oraya gelirler, satılan etlerin kendilerinin öküzlerinin eti olduğunu görürler, buna çok sinirlenip, Kerbelayı Sefder'i döverler. Kerbelayı Heyder, atına binip polis komutanının yanına giderek onlardan şikâyetçi olur:

-Şahhüseyn, kardeşleriyle birlikte beni öldürüyordu, ellerinden bir şekilde kurtulup geldim.

Kerbelayı Heyder güçlü bir ağadır, bu yüzden polis komutanı onun sözünden çıkamaz.

Polis komutanı büyük bir grup ile Anzır köyüne gider, sorgusuz sualsiz Şahhüseyn ve kardeşlerini yakalar, onların kollarını sıkı sıkı bağlatır, yere yatırtıp o kadar dövdürür ki dördü de kendinden geçer. Üçü kendine gelir; ancak Gülhüseyn canını kardeşlerine bağışlar. Askerler, Şahhüseyn'i, Mehmedhüseyn'i ve Ağahüseyn'i de Nahçıvan'a götürüp hapishaneye atarlar. Şahhüseyn ve kardeşleri ağır yaralanmış aslana benzerler, zinciri ve prangayı parçalayacak halledirler. Çünkü onların yiğit kardeşlerini öldürmüşlerdir. Ancak onlar, hapisteyken ne yapabilirdiler? Olayın üzerine giderlerse hükümet adamlarının kendilerini de öldüreceklerini bilirler.

Evet; gece yarısı olur, horozlar ses sese verip ötmeye başlar. Nöbetçileri uyku tutar, başlarını bir yerlere dayayıp uyurlar. Şahhüseyn ve kardeşleri hapishanenin duvarını delip, dışarı çıkarlar. Hapishanenin duvarını aşarken nöbetçiler durumu fark edip onları kurşun yağmuruna tutarlar. Şahhüseyn omuzundan hafifçe yaralanır, şansları yaver gider kaçıp uzaklaşırlar, kendilerini dağ eteklerine verirler. Onlar; Nebi'yi ararlar, çok gezerler, az gezerler, haber alırlar, Nebi'yi İlanlı Dağı'nda bulurlar. Nebi onlara sorar:

-Hey, Şahhüseyn hayırdır, neden böyle moraliniz bozuk?

Şahhüseyn, olup biteni benim size anlattığım gibi ona anlatarak der:

-Nebi kardeş senin grubuna katılmaya geldik.

Nebi derin derin düşür, sonra başını yukarıya kaldırıp der:

-Anzır köyüne.

Atlarına binerler, Anzır köyü diyerek yola çıkarlar, az giderler, çok giderler, dere, tepe düz giderler, Anzır köyüne varırlar. Atları doğruca Kerbelayı Sefder'in kapısına sürerler. Kerbelayı Sefder onları hükümet adamı sanıp dışarı çıkar. Nebi'yi gördüğü gibi boğazının yolu kurur, dili dolaşarak der:

-Nebi, hoş geldin.

O, Nebi'nin atının dizgininden tutmak ister. Nebi onun başına bir kırbaç vurup der:

-Köpek oğulları, bu fakir fukaralar size ne yaptı ki, onları yılan gibi ısırıyor, sülük gibi kanlarını somuruyorsunuz?

Nebi adamlarına emir verir, onlar Kerbelayı Sefder'in evini talan ederler, varını yoğunu yoksullara paylaşırlar ve evini yakarlar. Sonra Kerbelayı Sefder'i önlerine katıp yola çıkarlar. Erikli Dağı'nın eteğinde Kerbelayı Sefder'i öldürüp Salvartı'dan geçerler. Sisyan Çayı'nın etrafından gidip Ağudu köyüne, sonra da Üçtepe Dağı'na çıkarlar. Bir hafta buralarda gezerler, halkın içinde vakit geçirirler, sonra Çiçekli Yaylası'na giderler.

1882 yılının yaz mevsimidir, yazın yarısı geçtiği için havalar ısınır. Koyun dışındaki hayvanlar yavaş yavaş düzlüğe indirilir. Mollulular da ev eşyalarını hayvanlara yükleyip düzlüğe göçerler. Onlar akşamleyin Dülüs köyünün girişinde göçü durdururlar, gece kalmak için kendilerine çadır falan kurarlar. Karanlık olunca Nebi grubu ile göçün içine gelir. İnsanlar kadınlı çocuklu toplanıp Nebilerle görüşürler. Nasıl derler “şeytan ve casus olmasa, kurt koyunla otlar”. Bir casus Nebi'nin göçte olduğunu muhtara söyler. Muhtar da Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey'e haber verir. Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey Dülüs'tedir. Hemen orada güçlü bir askeri birlik oluşturup, Mollu kafilesini kuşatma altına alır. Nebilerin bundan haberi yoktur. Nebi, rahat bir şekilde köylülerle sohbet etmektedir. Hava karanlıktır, köpeklerle kurt birbirinden seçilmemektedir. Birden bire her taraftan kafilenin üzerine kurşun serpilir. Nebiler etrafa dağılır, taşların arkasındaki vadilere girip sessizce dururlar, sabah olmasını beklerler.

Nebi der:

-Arkadaşlar, korkmayın, düşmanlar tecrübesiz davrandılar, bizi haberdar ettiler. Karanlıkta ateş eden düşmandan insana zarar gelmez. Ancak yerimiz düzensiz, sıkı durun.

Sabah olur, üzerinize çok hayırlı sabahlar açılsın. Nebi her taraftan onları yüzük taşı gibi kuşattıklarını, işlerinin kötü olduğunu görür. Nebilerin her birinin varı yoğu iki dolu omuz gatarkeşi, iki de bel gatarkeşi kadar kurşunları vardır. Nebi elini alına koyup düşünür. Islık çalarak arkadaşlarını yanına toplayıp der:

-Arkadaşlar, burası düzensiz bir yer. Buradan bir saat içinde çıkamazsak kayıp veririz. Kendimizi bir yerden askerlerin üzerine atıp yol açarak kaçmaktan başka bir çaremiz yok.

Arkadaşlarının hepsi razı olurlar. Nebi haber verir, köylüler onların atlarını getirirler.

Hepsi, atlarının beline sıçrar. Nebi öyle bir nara çeker ki, korkudan Eliğa Bey'in askerleri endişeye kapılırlar. Nebiler kendisini kaybetmiş aslan gibi düşman askerlerine saldırırlar, düşman askerlerini yarıp, kaçarlar. Bu mücadelede Nebi'nin arkadaşı Eliş, düşmanlardan da Niftalı Bey yaralanır. Eliğa Bey askerleri orada bırakıp kaçır. Bu mücadelenin olduğu sırada Âşık Ehmed de kafilededir, kenardan mücadeleyi izlemektedir, Nebi'nin on, on beş adamla Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey'in ve Niftalı Bey'in askerlerini dağıtması Âşık Ehmed'e ilham verir. O, Binis köyünün ortasında meclis kurar, telli sazını akort ederek bakalım Nebi'nin yiğitliğine dair ne der:

Nebi'nin atlısı altıydı, beşti,
Hecer'in kurşunu kayadan geçdi,
Onun darbesinden Elağa kaşdı,
Senin yiğitliğin aynadan olsun
Aynalı tüfeği oynatan olsun.

Koç Nebi çıkmıştı Dülüs düzüne,
Bednazarın bıçak batsın gözüne,
Niftalı'nın kurşun deymiş dizine,
Senin yiğitliğin aynadan olsun
Aynalı tüfeği oynatan olsun.

Nebi elimizin ko kahramanı,
Dünyada Nebi tek yiğit can hani?
Zara getirmişti bey, han, sultanı,
Senin yiğitliğin aynadan olsun
Aynalı tüfeği oynatan olsun.

Nebiler Dölüs'e dönerler, âşığın meclisine onlar da gelirler. Âşığa çok fazla bahşış verip köylülere kurşun isabet edip etmediğini öğrenmek için köyün içine girerler, herkesin sağ salim olduğunu, sadece bir çobanın hafifçe yaralandığını görürler. Onlar gitmek isteyince Nebi'nin annesi Gözel, der:

-Oğul, bu gece burada kalın, sabah gidersiniz. Düşmanlar kaçıp gittiler, artık geri dönmezler.

Nebi annesini kırmaz; ancak düşmanların yine geleceklerini iyi bilir, tüfeğini omzundan indirip kucağına alır, annesinin yanına oturur. Gözel ona der:

-Ey oğul, Hecer'i neden yanında gezdiriyorsun, ayıp değil mi? Dost var düşman var, o evde kalsın.

Nebi, Hecer'in yüzüne bakıp gülerek der:

-Anne, ben onu yanımda gezdirmiyorum, kendisi geziyor, isterse kalsın.

Gözel, Hecer'e der:

-Kızım, sen benim yanımda kal, kadın kısmı tüfek ve tabanca taşımaz, kaçaklık etmez.

Hecer gülerek der:

-Anne, kalırsam beni hemen yakalarlar.

-Kızım, seni kim yakalayacak?

-Beyler, mahalli polis amirleri ve polis komutanı.

Gözel der:

-Ben onlara cevap veririm, sen aklını başına topla, evimizde kal.

Hecer başını sallar:

-Hayır, anne ben ölünceye kadar Nebi'den ayrılmayacağım. Benimki de böyle yazılmış.

Nebi onların konuştuklarına kulak asar, alttan alttan gülümser, sonunda kendini tutamayarak der:

-Anne, neden başını ağrıyorsun? O, tüfekli ve tabancalı bir kaçak, çok sayıda beyi ve ağayı öldürdü, onun suçunu bağışlamazlar.

Gözel der:

-Böyle dünya yıkılsın! Kadın ne, tüfek ve tabanca kullanmak ne?

Bu sırada insanlar onların başına toplanırlar. Sohbet uzun sürer. Birkaç koyun kesip kebab yaparak yemeye başlarlar.

Güneşin batmasına az kalır, alçak yerlere gölge çöker, ılık akşam rüzgârı eser. Nebi kulağını yere dayar:

-Çocuklar, çabuk kalkın, askerler geliyor.

Nebi ayağa sıçrar, Gözel oğlunu ve gelinini gözlerinden öper, eli koynunda kalarak gözünün yaşını döker. Kadınlar, onların arkasından su dökerler. Gözel, hüngür hüngür ağlamaya başlar:

-Zavallı çocuklarım, zalimler bu geniş dünyayı size dar ettiler.

Nebi yola devam edemez, annesinin yanına gelir, onu sakinleştirmek isterken her yerden onların üzerine kurşun yağar. Onlar atlarına dahi binemezler, hepsi kaçıp çadırların yanındaki değirmene doluşurlar.

Nebi arkadaşlarına der:

-Hey, kurşunları idareli kullanın, boş yere ateş etmeyin. Düşman askerleri tepelerden aşağıya inmedikçe biz buradan çıkamayız.

Düşmanlar, akşama kadar değirmenin üzerine kurşun yağdırırlar. Nebiler ise ara sıra ateş ederler, attıkları kurşun da boşa gitmez, her biri bir adama isabet eder. Akşam olur, her yeri karanlık basar. Bir taraftan da dağların başına çıkan duman her yere yayılır, duman Binis ve Dülüs köylerini öyle bir basar ki, hiç kimse hiç kimseyi göremez. Nebi arkadaşlarına der:

-Çabuk atları bulup getirin. Duman bizi korkudan kurtardı.

Birkaç kişi çıkıp atları getirir, Nebiler atlara binip kazasız belasız oradan kaçarlar.

Düşmanlar, Nebilerin gittiğini bilmezler, onların hâlâ değirmende olduğunu sanırlar, sabaha kadar sürekli değirmenin üzerine kurşun yağdırırlar. Sisyan ve Zengezur beylerinin tümü de onlara yardıma gelir, duman çekilince değirmenden ateş falan edilmediğini görürler, bir köylüyü çağırıp değirmene gönderirler. Köylü, değirmende hiç kimsenin olmadığı haberini getirir. Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey çok sinirlenir, askerlerle Mollu kafilesinin içine girer,

evleri talan eder, köylülerden Nebi'nin kardeşi Meherrem'i, akrabaları Genber'i, Eziz'i, Hesên'i, Memmed'i ve dostlarından on kişiyi yakalayıp Gorus'a götürür, hapishaneye attırır.

Bu sırada bir casus Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey'e yanaşıp der:

-Bey, ne olduğunu biliyor musun? Şahhüseyn, kardeşleri ile gelerek Nebi'nin grubuna katılmış, Şahhüseyn kendisiyle beraber bir de para basma makinesi getirmiş. Onlar para basıp köylülere dağıtıyorlarmış.

Mahalli polis amiri bu durumu biraz daha üzerine katıp polis komutanına yazar, polis komutanı da generale, general de başkomutana, başkomutan da padişaha yazar. Bu ahmak mahalli polis amiri hepsini inandırır. Aslında ne Nebi'de ne de Şahhüseyn'de para basma makinesi vardır. Sonraları mahalli polis amirinin yalanı ortaya çıkar, herkes Nebiler'de para basma makinesi olmadığını anlar.

Diğer taraftan Nebi grubu ile bir hafta Gafan'da Kığı Deresi köylerinde kalır. Köylüler kızıl pulu vergisinin çokluğundan ona şikâyet ederler. Nebi fakir fukaraların haline acır, gece grubu ile bakır madenine gelir. İki kişiyle Hozeyin Beyler Bey'in evine gider, onu hırpalar. Beyler Bey yalvararak der:

-Ne istersen vereyim, beni öldürme.

Nebi der:

-Bey, senden bir sandık para istiyoruz.

Beyler Bey ona bir sandık altın para verir.

Nebi, parayı götürüp büyük Kığı Deresi köylerinde yaşayan yoksullara hem harcamaları hem de kızıl pulu vergilerini vermeleri için paylaştırır. Yoksullar ona çok dua ederler. Nebi arkadaşları ile Garçıvan'a ve Mığrı'ya gider, Mığrı'nın önünden Aras'ın öbür tarafına geçer.

Size nereden haber vereyim? Gence şehrinden. Gence şehrinde kimden? Çoban İsmayıl'dan. Gence'de Behram adlı fakir bir adam vardır. Bu adamın gözünün karası, akı İsmayıl adlı tek bir oğlu vardır. Behram öyle fakirdir ki bir tek oğluna dahi bakamaz. Onu Hacı Genber'e hizmetçi olarak verir. İsmayıl, Hacı Genber'in koyunlarını otlatır. Hacı Genber, ona yemesi için karnını doyuracak kadar yemek, giyinmesi için elbise vermez, üstelik her gün onu döver. Zavallı İsmayıl ne yapsın, elinden ne gelir, bir parça darı ekmeği için zulme boyun eğer.

Hacı Genber çok zalim ve ağız bozuk bir adamdır. İsmayıl'a çok azap verir. Bu yüzden İsmayıl onun hizmetçiliğinden çıkıp bey toprağında çiftçi olmak ister. O, düşüncesini babasına söyler. Behram oğluna izin verir. İsmayıl ağasının yanına gidip der:

-Ağa, benim hizmetimin karşılığını ver, artık senin yanında çalışmayacağım.

Hacı Genber kendinden geçer:

-Ne karşılığı, seni zorla çalıştıracam. “çalışmıyorum” da ne demek oluyor? Şunun söylediklerine bak, sen kendi başına mısın ki buna karar veriyorsun?

İsmayıl der:

-Ağa, ben de insanım, beni de Allah yaratmış, sen bana hayvanlarından bile kötü davranıyorsun. Böyle şey olmaz. Ben senin satın alınmış kuzun falan değilim ki beni zorla burada tutabilesin. Benim emeğimin karşılığını ver, ben gidiyorum.

Hacı Genber barut gibi olur:

-Ey terbiyesiz, sen de kendini adam mı sanıyorsun? Seni öldürmek gerekir, şimdi seni diri diri parçalattırırım.

İsmayıl, sabrı tükenerek der:

-Hacı, güzel konuş, canına susama!

Hacı Genber'in Gulam adlı bir oğlu vardır. O da babası gibidir. Hançerini çekip İsmayıl'ın üzerine saldırır. İsmayıl ona fırsat vermeyip onun başına sopasıyla öyle bir vurur ki, onun kanı bir boy öteye sıçrar. Hacı Genber, onun üzerine saldırmak isteyince, İsmayıl sopasıyla bir tane de Hacı Genber'e vurup kaçır ve Murov Dağı'na gider. Her yere haber yayılır. Mahalli polis amiri ve polis komutanı da oraya gelirler. Onlar, Murov Dağı'nın etrafını çevirmekte olsunlar, size haberi Nebiler'den vereyim.

1881 yılının yazında Nebi grubu ile Gızılboğaz'dan Lülper'e geçer, omzunda yırtık hurç olan bir adamın gittiğini, bu adamın ayağının yalın, elbisesinin de yırtık olduğunu, elbiselerinin yırtıklarının her yerden sarktığını, adamın tamamen bir pire benzediğini görür. Nasıl derler, adamın yırtıklarından neredeyse cin ürker. Nebi'nin ona yüreği yanar, atının dizginini çekip der:

-Ey zavallı adam, nereye gidiyorsun?

Adam der:

-Ağa fakirliğe, dilenciliğe.

Nebi der:

-Ben aa değilim, senin gibi halktan biriyim.

Adam gözünü çevirip Nebi'nin yüzüne dik dik bakar:

-Aa, Allah etmesin de benim gibi olasın. Dünya boş kalmasın diye Allah bizi yaratmış.

Nebi, adamın bir derdi olduğunu; ancak onları bey veya hükümet atlıları sandığından derdini söylemediğini görür.

-Amca, ben bey değilim, Nebi'yim, sana elbise ve harçlık vereceğim. Ne söyleyeceksen açıkça söyle.

Bu adam kim olsun? İsmayıl'ın babası Behram. O, Nebi'nin adını duyduğu gibi gözyaşı döküp Nebi'nin atının ayağına eğilir. Nebi sıçrayıp attan iner, adamı kolundan tutup ayağa kaldırır:

-Amca, ey başı belalı yoksul, derdini söyle bakalım, neden ağlıyorsun?

Behram der:

-Nebi, benim çok kıymetli bir oğlum var. O, Hacı Genber'in hizmetçisi idi. Hacı Genber onu kaç yıldır çalıştırmış, ancak emeğinin karşılığını vermemiş. Sonunda oğlumun canına tak etmiş vurup Hacı Genber'in oğlunun başını yarmış. Bu yüzden de oğlum hükümetin elinden kaçak düşmüş, onu arıyorum.

Nebi der:

-Benim yanıma gelmedi, korkma hiçbir şey olmaz.

Adam gözlerinin yaşını döker:

-Onu amansız dşmanlarldrmştr.

Bu sözü duyan Nebi'nin beynine kan sıçrar, gözleri yaşla dolar:

-Allah merhametlidir, derler. Merhametliyse zalimleri neden yaratmış, zalimleri yaratmışsa da mazlumları niye yaratmış? Amca, biz bugün senin oğlunu buluruz. O, Murov'da olabilir.

Mehdi, Behram'ı terkine alır, atları dörtnala sürüp iki günlük yolu dört saatte kat ederler. Murov Dağı'nın yedi aa mesafesine kadar giderler. Nebi bir tepeninzerinden dürbünle bakar, muhafız ve generallerin dağın sırtından yukarıya karınca gibi tırmandıklarını görür. Onlar, Nebilerin geleceğini akıllarına bile getirmezler, sanki değirmene unğtmeye gitmektedirler. Nebi arkadaşlarına der:

-Onlar İsmayıl'ı arıyorlar. Atları buraya koyalım, pusu ile onların arkalarına geçelim.

Öyle de yaparlar, atlarını orada bırakırlar, gizli yerlerden askerlerin arkasına geçerler. Nebi hafifçe işaret eder, arkadan askerleri kurşuna tutarlar. Gürültü dağı kaplar. Nebi muhafızların ve generallerin dağa tırmandıklarını görür. Çetin bir mücadele başlar, askerlerin ölenleri ölür, ölmeyenleri ise kaçıp Gence'ye giderler. Gerçekten de onlar İsmayıl'ı yakalamaya gitmektedirler. İsmayıl, saklandığı yerden çıkıp Nebilerin yanına gelir. Nebi'nin grubuna katılır. Onlar buradan doğruca Gafan'a, Gafan'dan da Kirs'e giderler. Kirs'in eteğinde Nebi beylerin kabilelerine rastlar.

Nebi onları görünce çok mutlu olup der:

-Allah babanıza rahmet eylesin, bize kumaş ve kıyafet lazım olduğunu nereden bildiniz? Sizden razı oldum, hepiniz bana birer arşın kumaş verin, sonra da gidin.

Hoca beyler derler:

-Nebi, bir arşın da ne demek, bütün kumaşlarımız senin olsun.

Nebi der:

-Yok, bana bir arşın lazım, beş on çıplak köylüm var, onlara vereceğim.

Onların her biri Nebi'ye birer arşın kumaş vermek isteyince Nebi der:

-Benim kendi aşınımla vereceksiniz.

Bir hoca der:

-İyi, arşınını ver.

Nebi bir top gösterip der:

-Benim arşınım o toptur.

Yalan olmasın, top üç ağaç boyundadır. Beyler yalvarırlar. Nebi onlardan vazgeçmez. Sonunda her biri Nebi'ye bir top parça verir. Hocalar keyifsizdir, Nebi gülümser:

-Arşınım hoşunuza gitmedi mi, uzun mu geldi?

-Hayır, Nebi, bu pazara o arşın kısadır.

Onlar, Nebi'den ayrılıp yola çıkarlar. Nebiler de onlardan aldıkları kumaşları, Kirs'e getirirler. Nebilerin terzileri vardır. Orada İsmayıl'ın babasına bir çift elbise diktirirler. Adam elbiseyi giyip, Nebilere dua ede ede yola çıkıp evlerine gider. Nebiler de orada birkaç gün kalırlar. Kirs'in çiçekli çimenliklerinden, serin sularından bir hayli zamandır ayırırlar. Çadırları kurarlar, birkaç gün de mücadelesiz rahat bir hayat geçirmek isterler.

Bunlar burada kalsın, diğer taraftan Gence Valisi bütün polis komutanlarına emir verir, onlar her taraftan Kirs'e hücum ederler. Bir taraftan Zengezur Polis Komutanı, bir

taraftan Şuşa Polis Komutanı, bir taraftan Cavanşir Polis Komutanı, bir taraftan Cebrayıl Polis Komutanı, bir taraftan da Gence Polis Komutanının askerleri Kirs'in etrafını sel gibi bürür. Ancak iş buradadır ki, gayretleri yoktur, ileri gidemezler. Askerlerin çoğu da zorla toplanmış adamlardır. Nebilere isabetli kurşun atmazlar. Nebi arkadaşlarına der:

-Arkadaşlar, kurşunları ihtiyatlı kullanın, boş yere ateş etmeyin. Korkmayın, askerlerin çoğu bizimkilerden, bize isabetli kurşun atmayacaklar, üstelik lazım olursa, bize kurşun da verecekler.

Birkaç kişi endişelenir, kalanları kendi keyiflerinde olurlar. Nebi çadırda uzanıp, başını Hecer'in dizinin üzerine koyarak, onunla tatlı tatlı sohbet etmektedir, ara vermeden atılan kurşunlar onların halini bozamaz.

İsmayıl ihtiyatsızlık edip açığa çıkıp düşmanlarla çatışmaya girer. Birden onu vururlar. İsmayıl sırtından yaralanır. Onu Nebi'nin yanına getirirler. Nebi oturarak:

-Kurşun neresinden isabet etti? diye sorar.

-Sırtından.

Nebi der:

-Şüphesiz ihtiyatsızlık etmiş, yoksa burada adama kurşun isabet etmez, yarasını bağlayın, bırakın uzansın.

Nebi ayağa kalkar, öne çıkıp bağırır:

-Ey polis komutanları, ey beyler, bu halkı neden toplayıp benim üzerime getiriyorsunuz? Siz çok iyi bilirsiniz ki, biz onlara isabet edecek şekilde ateş etmeyiz. Erkekseniz, adamları bırakın gitsinler, bir siz bir de biz kalalım, inip Deveboynu'nda mücadele edelim, kim kimi öldürürse öldürsün.

Polis komutanlarından biri der:

-İsmayıl'ı verin, gidelim, eğer vermezseniz sizi burada bir yıl kuşatma altında tutacağız.

Nebi der:

-Bu büyüklükteki bir dağda bizi ne şekilde kuşatma altında tutabilirsiniz? İstersek hemen kuşatmadan çıkabiliriz. Ben öne çıktım, siz de orada öne çıkın, yüzünüzü görelim. Ben buradayım, ne kadar ateş ederseniz edin, vurursanız kanım size helaldir.

Hetem Bey, elinde tüfeğiyle başını siperden dışarı çıkardığı gibi Nebi'nin kurşunu onun beynini göğe savurur.

-Başka kim başını çıkartmak ister?

Cahangir Bey der:

-Hiç kimse, biz ölmek istemiyoruz.

Nebi dönüp yine çadıra gider. Hecer siperdedir, ona seslenip der:

-Hecer, Hecer, beri gel, adamlarımız onlarla ilgileniyorlar.

Hecer tüfeğinin kayışını omzuna geçirip Nebi'nin yanına gelir, güle güle der:

-Hetem Bey'i kafasından nasıl da vurdun! Beylere de ancak böyle davranılırdı Onun cesedini izliyordum. Gülmekten öldüm, siperden çok kibirli çıkıyordu.

Nebi güler:

-Ben vurmadım, tüfek vurdu.

-Tüfeği Şaggulu'nun eline versen, onun ağaçtan farkı olmaz.

Hecer yere oturur, Nebi'nin başını dizinin üzerine alır, kara saçlarını okşaya okşaya der:

-Biz ne zaman rahatça yaşayacağız, çoluk çocuk sahibi olacağız?

Nebi onun gözlerinin içine bakar:

-Hecer, gözlerin yaşla dolmuş, ağlıyor musun?

-Hayır, Nebi yüreğim bir tuhaf oldu.

-Hecer, beyleri, hanları ve ağaları öldürdükten sonra rahat ve mücadelesiz yaşayacağız. Bu mücadeleler beni de bıktırdı.

-O zamanı da sanırım göremeyiz.

Nebi onun gönlünü almaya başlar:

-Biz göremeyiz, çocuklarımız görür. Senin gözüne yaş yakışmıyor. Hecer, sen bir aslansın. Halk, "Hecer'i kendisinden yiğit Nebi" derken doğru demiş.

Hecer der:

-Ne olmuş, Rahatça yaşamak aslana haram mı?

Nebi düşünerek yavaşça:

-Hecer, canını sıkma, karanlığın bir aydınlığı da olur deyip sözü değiştirir.

-Oğlum, ne oldu atışma mı şiddetlendi?

Hecer yerinden kalkar:

-Bırak haber getireyim deyip gider.

-Bir şey yok, düşmanlar sürekli ateş ediyorlar.

Etrafta güneşin sadece sasartısı kalır, alçak yerleri gölge basar. Hayik gelip der:

-Nebi ağabey, güneşin doğduğu taraftan düşmanlar patikadan yukarıya doğru dağın tepesine tırmanıyorlar.

Nebi ayağa kalkar:

-Siz orayı düşünmeyin, bırakın ilerlesinler, gücünüzü diğer taraflara verin. Patikadan yukarı çıkanların cezasını Hecer'le ben veriz. Diğer taraftan gürültü yapın, kendinizi gösterin, hepimizin o tarafta olduğumuzu sansınlar.

Öyle de olur. Herkes başka tarafa yönelir, Hecer'le Nebi bir yassı alana gizlenip patikadan dağın tepesine doğru çıkan adamları beklemeye başlarla, yukarı çıkanlar sol taraftaki kayanın arkasına geçmek istemektedirler. Hecer'le Nebi onların önünde eğile eğile kayanın tepesine çıkarlar. Düşmanların kayanın alt tarafındaki açıklığa çıkmasını beklerler. Az süre sonra, güneşin sarartısı çekilir, alacakaranlık her yeri kaplar, düşmanlar patikadan kayanın altındaki açıklığa çıkarlar. Nebi, Hecer'e işaret eder. Her ikisi tüfeklerine sarılır, oraya çıkan dokuz kişiden tekini dahi sağ bırakmazlar, hepsini öldürürler. Patikada kalanlarsa geri dönüp kaçarlar. Bu dokuz kişinin içinde faydalı bir bey de vardır, o kayanın tepesine çıkmak isteyen grubun lideridir.

Her yeri karanlık kaplayınca, düşman askerlerinin içine karışıklık düşer, zorla getirilen köylüler kaçıp dağılırlar. Polis komutanları işi böyle görünce çok konuşurlar, fikir alışverişinde bulunurlar, sonunda onlar da geri dönüp Gala'ya giderler.

Sabah olur, üzerinize çok hayırlı sabahlar açılsın, Nebiler polis komutanlarının askerlerinin kaçıp gittiklerini görürler. Nebi arkadaşlarına der:

-Arkadaşlar, hazırlanın Ağrı'ya doğru gidelim, düşmanların dikkatini başka yöne çevirelim.

Onlar, atları getirirler, terklerini kurşunla doldururlar, atlara binip Ağrı diyerek yola çıkarlar.

NEBİ ZENGEZUR'DA

Nebi iki gündür Garçıvan'dadır. Dostları, grup grup yanına gelip onunla görüşürler, oradan buradan sohbet ederler. Nebi güler yüzlü ve temiz kalpli biridir. Ondan bir tek beyler, ağalar ve hocalar razı değildir.

Sabah yeni olmaktadır. Adamların bazıları hayvanları çobanın önüne katar, bazıları oduna, bazıları başka işe gider. Köyün içinde epey bir gürültü vardır. Nebi holün direğine

dayanıp etrafa bakmaktadır. Haçatur adlı bir kişi ona doğru gelir. Nebi hemen Haçatur'un söyleyecekleri olduğunu anlar:

-Haçatur kirve, bir derdin mi var, sıcağı sıcağına söyle bakalım, ne haber var?

Haçatur nefesini toplayıp der:

-Senin burada olduğunu düşmanların öğrenmişler, polis komutanına bildirmişler, hemen yerinizi değiştirin.

-Haçatur kirve, çok sağ ol, sizin gibi dostu olanların dünyada ne derdi olabilir ki?

Nebi emreder, arkadaşları atlanırlar, halkla vedalaşıp doğruca Garabulak'ın tepesinde kurulmuş Soflu Oymağı'na gelirler. Atlarını bağlayıp otlağa bırakırlar, bir kişiyi nöbetçi olarak bırakıp yemek yemeye başlarlar. On dakika geçmeden nöbetçi, Garabulak'a doğru güçlü bir askeri birliğin geldiğini haber verir. Onlar Garabulak'ın yukarısına çıkıp askerlerin nereye gittiğini görmek için gizli yerlerde saklanırlar. Evet; askerler doğruca Soflu Obası'na gider. Nebi dürbünle bakıp, onların polis komutanlarının Kinkor Bey olduğunu görür. Kinkor Bey köpeğe dönmüş bir halde, önüne çıkan adamları kırbaçla döverek der:

-Böyle böyle olmuşlar, şimdi de Nebi'yi mi saklıyorsunuz? Hepinizi öldüreceğim.

Askerler, birkaç saat köylüleri incittikten sonra köyden çıkıp dağlara doğru gitmeye başlarlar. Onlar uzaklaştıktan sonra Nebiler yine köye inerler. Köylüler Kinkor Bey'den ona uzun uzadıya şikâyet ederler. Nebi'nin kaşı çatılır, çok asabilesip der:

-Ölmezsem, bir iki gün içinde onunla hesaplaşırım.

Köylüler hep bir ağızdan derler:

-Öyle yaparsan bizi yılanın ağzından kurtarmış olursun.

Nebi güler:

-Ey zavallılar, Kinkor Bey, Niftalı Bey gibi bin beyin ölmesiyle siz azaptan kurtulamazsınız. Siz ancak zalimlerin hepsi ölünce azaptan kurtulacaksınız.

-Yine de derdimiz yarıya iner.

Akşam alacakaranlık oluncaya kadar Nebi Soflu'da kalır. Alacakaranlık olduğu zaman arkadaşları ile atlarına biner, doğruca Garaçingıl'a giderler.

1882 yılının yaz mevsimidir, sabah yeni olmaktadır. Çobanlar, büyük ve küçükbaş hayvanları ahırlarından çıkarıp otlağa götürürler. Adamlar gözlerini ova ova çadırdan çıkıp, kendilerini Garaçingıl Yaylası'nın serin havasına verirler. Bu sırada Kinkor Bey, askerleriyle

dağ sırtlarında dikilen çadırlara gelir, attan iner, dövüp söverek halkı bir yere toplar. Kinkor Bey ağzı köpüklene köpüklene der:

-Hepinizi götürüp hapishaneye attıracağım. Bu gece Nebi'yi grubu ile burada saklamışsınız?

Kinkor Bey'in adamları haksız yere köylüleri kırbaçla döverler, bu sırada bir muhafız gelir. O, atı öyle sürer ki, kan ter içinde kalır. Aslında o muhafız falan değildir, Nebi'nin arkadaşı İsmayıl'dır, muhafız elbisesi giymiştir. Onu obadakilerin çoğu tanır; ama belli etmezler.

İsmayıl, Kinkor Bey'e baş eğip der:

-Bey, polis komutanı sizi Garakılse'de bekliyor, "acele işim var, hemen gelsin" diyor

Kinkor Bey ata bine bine der:

-Bakalım, polis komutanı ne diyor, dönüp sizinle hesaplaşacağım.

Nasıl derler, sen saydığını say, bak felek ne sayar. Kinkor Bey kendi askerleri ile yola çıkar, az gider, çok gider, Ağudu'nun girişinde bir grup köylüye rastlar, onlara layık olmadıkları sözler söylemeye başlar:

-Hepiniz Nebi'yi saklıyorsunuz, derinize saman dolduracağım. Nebi öldükten sonra kime sığınacaksınız? Onun karısı...

Bu sırada Nebiler de Yantepe'nin yukarısındaki mağaradadırlar. Kinkor Bey'in hoş olmayan sözlerini duyarlar. Nebi çok sinirlenir, mağaradan çıkıp der:

-Hey, Kinkor Bey sövdüğün kadın bak burada, benim yanımda.

Kinkor Bey, Nebi'yi gördüğü gibi kaçmak ister; ancak kaçamaz. Nebi'nin akadaşları onu yakalarlar. Kinkor Bey'in yanındaki adamlar kaçıp, Kinkor Bey'in yakalandığını polis komutanına haber verirler. Polis Komutanı Cefergulu Bey Cavanşir grubu ile Ağudu'ya gelir. Çok tedbir alırlar, fikir alışverişinde bulunurlar, sonunda Nebi'nin yanına bir adam gönderip Kinkor Bey'i bırakmasını ondan rica etme kararına varırlar. Onlar, Kinkor Bey'i para ile Nebi'den satın almak isterler. Nebi'nin yanına bir adam gönderirler. Nebi polis komutanına olumsuz cevap verir. Evet; Kinkor Bey'in kollarını sıkıca bağlayıp Arpa Tepesi'ne götürürler. Nebi der:

-Hecer, Kinkor Bey hakkındaki kararı sana bırakıyoruz onu ister bırak, ister öldür.

Kinkor Bey ağlaya ağlaya der:

-Ey Nebi, Allah aşkına beni bir kadının eline verme, kendin ne ceza verirsen ver, ömrüne duacı olurum, gidip evimde otururum, hiç kimseyle de işim olmaz.

Hecer tüfeği yüzüne alıp yüksek sesle der:

-Az evvel aslandın, şimdi sıçana dönmüştün.

İnsanlar tepelerden onları seyretmektedir, Kinkor Bey yere serilince çok sevinirler. Hepsi Nebi'ye ve arkadaşlarına “aferin” derler. Âşık Ehmed, Ağudu'nun girişinden geçmektedir. Kinkor Bey'in öldürüldüğünü görür. Alır, bakalım Nebi ve grubunun şanına ne der:

Üçtepe Dağı'na haber yayıldı,
El-oba uykudan o an ayıldı,
Generaller dağa, taş a yayıldı,
Nebi burada yine bir od eyledi
Kinkor Bey'i tutup ne ad eyledi.

Nebi'nin destesi saf saf kuruldu,
Yağı düşmanların boynu buruldu,
İki kurşun Kinkor Bey'e vuruldu,
Nebi burada yine bir od eyledi
Kinkor Bey'i tutup ne ad eyledi.

Nebi at oynatıp çıktı buraya,
Tutup Kinkor Bey'i çekti araya,
Naçalnik korkudan gelmez haraya,
Nebi burada yine bir od eyledi
Kinkor Bey'i tutup ne ad eyledi.

Nebi tepenin üstünden bağırıp köylülere der:

-Kardeşler, biz gidiyoruz, polis komutanı Ağudu'da, ona haber verin, gelip Kinkor Bey'i götürsün, günahından geçip onu bağışladık.

Onun sözü bittiği gibi onlar atlarına binip, Sarımsağı tarafına gitmekte olsunlar, Nebi'nin siparişini polis komutanına iletirler. O, Nebi'nin Kinkor Bey'i serbest bırakıp gittiğini sanır, çok sevinir, grubu ile Arpa Tepesi'ne gelir. Kinkor Bey'in kan gölü içinde yüzdüğünü görür. Polis komutanının şapkası başından yukarıya kalkıp yere düşer, tüyleri diken diken olur, gözlerinin yaşını dökerek:

-Benim sonum da böyle olacak, der.

Kinkor Bey'in cesedini alıp Ağudu köyüne getirirler, sonra polis komutanı haber verir, beyler ve ağalar toplanırlar, cesedi erkânıyla Gorus'a götürürler. Padişah, Kinkor Bey'i yüz yüze tanımaktadır. Padişah da yalan olmasın, günahı söyleyenlerin boynuna, onun hatırını çok istermiş, söylemeye utanıyorum, söylenene göre onunla haddinden fazla samimiymiş. Polis komutanı, padişaha telgraf çekip, Kinkor Bey'in Nebi tarafından öldürüldüğünü haber verir. Padişah, bıyıklarını kemirir, bütün generallere Kinkor Bey'in kanını hemen almalarını, Nebi'yi yakalayıp azapla öldürmelerini emreder. Padişah, Nebi'yi öldürmenin kolay olduğunu sanmaktadır. Üstelik Gorus'a çok sayıda asker de gönderir.

Şimdi size kimden ve nereden haber vereyim? Kinkor Bey'in Garakilse'de Zülfügar Bey adlı azgın bir dayısı vardır, kırbacının sesi Aras'a kadar gitmektedir. Kinkor Bey'in ölümü onu çengel gibi eğer. Şaka değil, dağ gibi bir yakınıni kaybetmiştir. Ölü gömüldüğü gibi gözü yaşlı bir şekilde polis komutanının yanına gidip der:

-Polis komutanı, ben bir dakika dahi dizimi kırıp rahatça oturamıyorum. Nebi gibi bir çoban general olan bacımın oğlunu öldürsün, ben de seyredeyim, öyle mi? Göge dahi çıksa, o Nebi'yi bulup parça parça edeceğim.

Polis komutanı onu daha da kızıştırarak:

-Elbette canım, o kim ki padişah gibi bir adamı öldürsün, sana asker de vereyim mi? der.

-Yok, kendi adamlarımla gideceğim.

Zülfügar Bey, isteğine uygun olan otuz beş bey ve ağayı alıp yola çıkar. Diğer taraftan da Nebi, Sarımsağı'dan dönüp, Üçtepe'ye doğru gelmektedir, uzaktan bir grup atlının toz koparıp atları kuş gibi uçurduklarını görür. Nebi arkadaşlarına der:

-Arkadaşlar, bu gelen Zülfügar Bey'in grubu olmalı. Atardan inin, yol kenarlarında gizlenin, bırakın Zülfügar Bey grubu ile yaklaşsın.

Zülfügar Bey'in gözünü kan bürür, hiçbir yana bakmaz, sürekli at sürer. Onlar gelip kaçakların arasından geçmek isteyince Nebi ısıklık çalar, her yandan onları kurşun yağmuruna tutarlar. Otuz beş adamdan bir tanesi sağ kalır, diğerlerini öldürürler. Nebi, Zülfügar Bey'in cesedinin yanına gelip der:

-Kinkor Bey'i çok istiyordun, onun için seni ondan ayırmadım. Bey, vaktinde ayağını kuru yere koymuyordun, peki niçin şimdi toz toprakta uzanıyorsun?

Zülfügar Bey'in kız kardeşinin oğulları İsgender Bey'le Cavad Bey de ona yardıma gelirler, Nebiler onların atlılarından da on üç kişi öldürdükten sonra hareket edip doğruca Kirs'e giderler. İsgender Bey'le Cavad Bey de Garakilse'ye dönerler.

Zülfügar Bey'in öldürüldüğünü başkomutana ve padişaha haber verirler. Şah, bölge generallerine bir haftaya kadar Nebi'nin başını sizden istiyorum diye emir verir. Bölge generalleri de Nahçıvan, Zengezur, Ereş, Cebayıl, İrevan, Gence, Cavanşir, Şuşa, Gazah, Alesandr, Novabayazid, Sürmeli ve Eçmiedzin polis komutanlarına emir verirler. Onlar, o gün kaleye toplanırlar, fikir alışverişinde bulunurlar, tedbir alırlar, sonunda her birinin iki yüz kişilik askeri birliklerle Gorus'a gitmelerine, Nebi'nin yerini öğrenip onu ya sağ olarak ele geçirmelerine ya da öldürmelerine karar verirler. Evet, polis komutanları yerlerine geri dönerler, asker toplayıp her biri Gorus'a yürürler. Gorus'ta tam bir debdebe vardır. Köpeğe odun atılsa beylere, polis komutanlarına, generallere ve subaylara isabet etmektedir. Onlar çok taşkınlıklar yaparlar. Kızlar ve gelinler dışarıya çıkamazlar. Halk kan ağlar, bu kurtların elinden Nebi'nin kurtulamayacağını sanırlar. Kadınlar, saçlarını yolarak "can Nebi" derler. Çarşı ve pazar tamamen kapanır. Polis komutanları Kirs'e saldırmak için hazırlanmakta olsunlar, bakalım Nebiler ne yaparlar?

Nebi grubu ile birkaç gündür Kirs'te dinlenmektedir. Bir sabah erkenden Nebi dağın eteklerine bakar, bir adamın atını Kirs'e doğru yokuş demeden iniş demeden sürdüğünü görür. Nebi, Hecer'i yanına çağırarak:

-Hecer, bak, o her kimse bize haber vermeye geliyor, bakalım yine ne var, der.

Hecer der:

-Şüphesiz bizim üzerimize asker falan geliyodur, Hecer dikkatle bakar.

-Nebi gelen Misirhan, o habersiz gelmez.

Misirhan eğri büğrü yollarla doğruca Kirs'e çıkar, kaçaklar onun başına toplanırlar.

-Misirhan ağabey, hoş geldin, ne haber?

Misirhan nefesini topladıktan sonra der:

-Nebi kirve, on dört on beş polis komutanı askerleriyle Gorus'a gelmiş. Gorus'ta şu anda askerler karınca gibi kaynıyorlar, Kirs'e hücum edecekler, başınızın çaresine bakın.

Nebi düşünür, biraz düşündükten sonra der:

-Başka bir yere gidersek, polis komutanları “bizden” korktular derler. Bırak gelsinler ya onlar bizi yener ya da biz onları yeneriz. Kardeşler, düşmanları Kirs'in eteklerinde öldürmeliyiz. Bırakalım, bizim üzerimize saldırmak isteyenlerin sağ olarak geri dönmeyeceklerini bilsinler.

Onlar, Misirhan'dan çok razı olurlar. Misirhan da onlara katılır, geri gitmez. Evet, Nebiler oldukça iyi bir talim yaparlar, tüfeklerini kontrol ederler, siperlerini sağlamlaştırır, yerlerini belirlerler, polis komutanlarının askerlerinin gece değil, gündüz geleceklerini tahmin ederler. Herkes kendi siperinde durup etrafa bakar. Aradan iki gün geçer. Üçüncü gün gece yarısından sonra, horozlar ağız ağıza verip bağırırlar. Dağın eteğindeki köylerden ormana oduna ve uzak sefere gidenlerin sesleri duyulur. Polis komutanlarının askerleri sessizce gelip, Kirs Dağı'nın etrafını tutarlar. Nebi'nin grubundakiler askerlerin geldiğini birbirlerine haber verirler. Nebi bütün siperleri gezer, arkadaşlarına emirler verir.

Evet; sabah olunca Nebiler, askerlerin Kirs Dağı'nın sınırlarını bir kuş dahi geçemeyecek şekilde kestiklerini görürler. Mücadele başlamaz. Elçi, bir mektup getirip Nebi'ye verir. Bu mektupta polis komutanları Nebi'ye yanındaki grubuyla bir saat içinde teslim olmazsa hepsini öldüreceklerini, teslim olmalarının çok hayırlı olacağını yazarlar.

Nebi, onlara elçiyle “bizim defterimizde teslim olmak yazmaz, biz mücadeleye hazırız, kesebilene başımız helaldir” diye haber gönderir.

Nebiler iki gün kuşatmada kalırlar, ne onlar düşmanlara ne de düşmanlar onlara ateş etmezler. Diğerlerine ek olarak sürekli askerler gelir. Nebi'nin grubundakilerin bazılarının canına korku düşer. Bunlardan biri de Kerbelayı İman'dır.

-Biz, bu kadar askerle ne mücadele edebiliriz ne de onların arasından çıkabiliriz. Başka bir yol bulmalıyız.

Nebi onun yüzüne sinirli sinirli bakar:

-Kerbelayı İman, gözüme iyi görünmüyorsun, sen öl emi, başına on kurşun boşaltayım. Düşmana galip gelip onun askerlerini dağıtmalıyız.

Kerbelayı İman, sesini keser, korkusundan daha fazla konuşamaz. Öğleden sonra Vali Nakaşidze'nin kendisi de askerleriyle birlikte oraya gelir. Vaziyet tamamen ağırlaşır, Nebi'nin arkadaşlarından birkaçı daha ümitsizliğe kapılırlar.

Öğleden sonra mücadele başlar. Kirs Dağı'nın sırtlarına kurşunlar dolu gibi yağmaktadır. Makineli tüfekler çok gürültü çıkarır. Nebi'nin muhafızlar arasında Allahverdi, Memmedeli gibi dostları da vardır. Onlar her yerden Nebiler'e kurşun ulaştırırlar. Kirs Dağı'nın sırtında bir mağara vardır, gece köylüler ekmek, peynir vb. getirip bu mağaraya doldururlar, Nebiler gelip alırlar. Köylüler, iki taşın arasında her haberi Nebilere ulaştırırlar, askerlerin hazırlıklarını, kuvvetini en küçük ayrıntısına kadar onlara bildirirler. Nebiler o kadar adam öldürürler ki, dağın eteklerine cesetler çakıl taşı gibi dökülürler, onlar görünen adamı hemen vurmaktadırlar. Askerlerde düzen kalmaz. Ancak bu kez polis komutanları ayaklarını yere sağlam basmışlardır, kaçmaya niyetleri yoktur. Diğer taraftan kaçakların da keyifleri yerindedir, saati saatinde kurşunları ve erzakları ulaşır. Bütün dünya gelse onları Kirs'ten çıkaramaz. Burada yedi gün yedi gece mücadele olur. Polis komutanlarının çok sayıda askeri ölür, siperleri yıkılır, kaçakların da ateş etmekten kolları yorulur, arkadaşlarından bazılarının dardan kurtulma ümitleri kesilir, moralleri bozulur. İki kişi de vurulur, Nebi arkadaşlarına cesaret vermek için bakalım ne der:

Nebi tüfeğini alır eline,
Hoy hoy edip biner Boz at beline,
Hiç vaht uymaz yağı düşman feline,
Mert yiğittir, dardan kurtarır Nebi!
Düşman üste kurşun yağdırır Nebi!

Duman çöktü, bulut geldi dağlara,
Rüzgâr vurdu, yağmur yağdı bağlara,
Görülmemiş Nebi yada yalvara,
Mert yiğittir, dardan kurtarır Nebi!
Düşman üste kurşun yağdırır Nebi!

Canım Hecer, başa kara bağlama,
Yüreğimi gamlı edip dağlama,
Nebi deyip gece gündüz ağlama,
Mert yiğittir, dardan kurtarır Nebi!
Düşman üste kurşun yağdırır Nebi!

O, sözünü tamamlayıp arkadaşlarından beş altı kişi seçer ve gece olmasını bekler. Ay karanlıktır, adamın gözüne parmak sokulsa görülmeyecektir. Askerler ve kaçaklar siperlerine uzanıp başlarını gizlerler. Hiçbir yerden ses seda gelmez, sadece bir baykuş ulur. Nebiler çarıklarını çıkarırlar, ses çıkarmamak için yalın ayak dağdan aşağı inmeye başlarlar, ayaklarının ucunda yavaş yavaş giderek düşmanların arasından başka bir yere çıkarlar, çukur yerlerde gizlenip sabahı beklerler. Tan yeri yavaş yavaş ağarır. Nebiler teker teker etrafa dağılıp kendilerine siper yaparlar. Hava aydınlandığı gibi arkadan Nebiler, önden ise Kirs'te kalan arkadaşları düşmanlara ateş ederler. Düşmanlar başlarını sokmak için bir yer bile bulamazlar. Bir saat geçmeden düşmanlardan ölen ölür, sağ kalanlar ise kaçıp gözden kaybolur.

Polis komutanları doğruca Gence'ye giderler. Onlar, Nebi'nin grubunun çok güçlü olduğunu anlarlar. Nebi'nin yanında beş altı bin asker olduğunu sanırlar. Ancak gözleri büyümektedir. Nebi'nin grubunda aşağı yukarı kırk beş adam vardır. Polis komutanlarının gözlerine ağaç dalları ve taşların hepsi insan kılığında görünür. Polis komutanları düşüncelerini padişaha yazdıktan sonra, dağılıp görev yerlerine giderler.

Nebiler, polis komutanlarının askeri birliklerini dağıttıktan sonra bölge generalleri ve polis komutaları korkuya kapılırlar. Onlar, Nebi ile mücadele etmekten kaçınmaktadırlar.

Kirs mücadelesinden sonra Nebi grubu ile Murğuz Dağı'na gider. Onlar, oymakta yeşil otun üzerinde oturup yemek yerler. Nebi der:

-Polis komutanlarının askerlerine öyle bir darbe vurduk ki, tadı ölünceye kadar damaklarından gitmez.

Önceleri ümitsiz olanlar da bu mücadelenin sonundan memnun alırlar, kendi hatalarını kabullenirler.

Bu sırada Cefergulu Bey yakın bir köydedir. O, Nebi'nin oymakta olduğunu duyar. Sessizce kaçıp gitmek ister, ama yapamaz. Polis komutanı olduğu ve Nebi ile o mücadele

etmedikçe kimsenin mücadele etmeyeceğini düşündüğü için kaçamaz. İki üç yüz adam toplayıp Murğuz'a hücum eder. Nebiler bu durumdan habersizdir. Onlar üzerlerine asker geleceğini akıllarına getirmezler, keyif yapmaktadırlar. Birden polis komutanının askerleri onların üzerine kurşun yağdırmaya başlarlar. Kaçaklar, tüfeklerini alıp etrafa dağılırlar, her yerden düşman atlılarının üzerine kurşun serperler. Polis komutanının atlıları pusuya düşmeden kaçıp Ağudu köyüne giderler. Nebi grubu ile doğruca Ağudu'nun girişine gelir, bağırarak der:

-Köydeki hükümet atlılarına köyden çıkmalarını söyleyin, biz köye geleceğiz.

Nebi'nin sözünü Polis Komutanı Cefergulu Bey'e ve Mahalli Polis Amiri Heseneli Bey'e söylerler. Onlar atlarına binip köyden çıkarlar. Nebiler köye inip, köylülerle görüşürler, öğlene kadar köyde kalıp yemek yerler, akşamüzeri atlarına binip Uz köyüne giderler.

Uz köyünde Moses adlı bir muhtar vardır. Moses çok kuduz bir adamdır, köylülere olmayacak azaplar çektirir, adam dövmekten her gün bir kırbaça kırar. Köylüler ondan Nebi'ye çok şikâyet ederler. Nebi, Uz köyüne vardığı gibi Muhtar Moses'i sorar, derler:

-O, şu anda evindedir.

Nebi atını doğruca onun kapısına sürer, attan inip iki kişiyle içeri girer. Muhtar Moses, döşeğin üzerinde uzanıp, bacaklarını birbirinin üzerine atmış vaziyettedir, Nebi'yi gördüğü gibi sıçrayıp ayağa kalkar. Nebi gülerek ona der:

-Muhtar, rahatını bozma.

Muhtar Moses, kedi görmüş fareye döner, eli ayağı tir tir titrer, dudakları yedi yerden patlayarak:

-Ey Nebi Bey, Allah aşkına, beni öldürme, zavallının biriyim, rica ederim, bir daha hiç kimseye dokunmam, der.

Nebi onun ağzına bir tokat vurarak:

-Derisi üç gepik etmez! Bak, nasıl bir kurt olup da fakir fukaranın canına geçmiş, deyip onun zincirini ve mührünü kırıp kenara fırlatır.

Moses, gözünün yaşını döke döke der:

-Ey Nebi Bey, bu defa beni öldürme, yarın sabah gidip muhtarlıktan çıkacağım, hiç kimseye kötülük etmeyeceğim.

Bu sırada Moses'in karısı Göherik ağlaya ağlaya yürür, Nebi'nin ayağına kapanmak isteyerek:

-Ey yiğit, onu bu kez bana bağışla, der.

Nebi, Göherik'in kolundan tutup yere eğilmesine izin vermez, Moses'e der:

-Seni Göherik bacıya bağışladım, git, bir daha fakir fukaralarla işin olmasın.

Moses der:

-Ey Nebi, bugün götürüp zinciri ve mührü polis komutanına vereceğim, Allah kemerini kuşatsın.

Göherik, Nebiler için güzel yemekler hazırlar, kebab pişirir. Onlar, doyuncaya kadar yemek yiyip, kalkarlar. Nebi der:

-Bacı, izin verin gidelim.

-İyi yolculuklar.

-Sağ salim kalın.

Nebiler, buradan hareket edip Murğuz Dağı'na giderler, muhtarın vergi memuru ile köyden dövüp söverek kızıl pulu vergisi aldığını görürler. Nebi zenginlerden para alıp, fakirlerin kızıl pulu vergisini öder, vergi memuruna verip der:

-Götür, hükümete ver.

Vergi memuru der:

-Nebi, Allah senden razı olsun! Ne zamandır bu kötü kızıl pulunu toplayamıyordum, beni büyük bir beladan kurtardın.

Nebi gülerek:

-Ne zaman kızıl pulunu toplayamazsan bana haber ver, gelip toplayayım, der.

Vergi memuru, dua ede ede çıkıp gider.

Mahalli Polis Amirinin Murğuz'da açık siyah, dişi, yere göğe sığmayan bir atı vardır, Nebi onu kementle yakalayıp der:

-Mahalli polis amirinin malı bana helaldir.

Telli adlı bir kadın Nebi'ye der:

-Nebi ağabey, bu dişi atı bana bağışla.

-Hediyem olsun, bir at nedir ki onun için senin hatırını kırayım, diyerek Nebi atın dizginini onun eline verip atı ona bağışlar. O da Nebi'den çok razı olur.

Evet, Nebiler buradan hareket ederler, Zengezur'u geçerler, Gafan Ormanı'nın ortasından atları yavaş yavaş sürerler. Nebi dikkatle kulak verir, ormanın çok sık bir yerinden gürültü gelmektedir, çok merak edip atının dizginini toplar:

-Oğlum, bu ses de ne, şenlik mi var?

-Orada köy falan yok, şüphesiz cin topluluğu var.

Nebi atın başını sesin geldiği tarafa çevirerek:

-Ne cini? Arkamdan gelin, bakalım bu ses de nedir, der.

Bir hayli giderler. Nebi uzaktan bir grup seyidin yiyip içtiğini görür. Yeme içme dize çıkmaktadır. Hayik güler:

-Bunlar da bizdenmiş.

Onların yanına giderler. Nebi atın dizginini toplayarak der:

-Bunlar da bizim seyitlerimiz! Hey, bu koyunları nereden çaldınız?

Seyitlerden biri der:

-Vallahi, biz seyidiz, çalmadık, Şurnuhu'da bize adak olarak verdiler.

-Peki içki, onu da mı adak olarak verdiler?

Seyitler başlarını aşağı eğerler. Hayik:

-Şüphesiz, onu da Ermeniler adak olarak vermişlerdir diyerek kahkaha atar.

Nebi arkadaşlarından beş kişi ayırıp der:

-Biz Şurnuhu'ya gidiyoruz, siz bunların başında durun ben gelmeden bir yere kıpırdamalarına izin vermeyin, çabucak döneceğiz.

Nebi beş arkadaşı ile Şurnuhu köyüne gider. Seyitlere adak veren adamın evini öğrenir, doğruca onun kapısına gidip, ev sahibini kapıya çağırır ve ona sorar:

-Seyitlere sen mi adak verdin?

Adam der:

-Nebi, iki koyun adamıştım, verdim götürdüler, çoktandır boynumda borçtu.

Nebi sorar:

-Kaç çocuğun var?

Adam der:

-On bir tane.

Nebi der:

-Hepsini buraya çağır.

Adam çağırıp çocukları Nebi'nin yanına toplar. Çocukların hepsi çıplak, ayakları yalın ve başları açıktır.

Nebi der:

-Neden bu çocukları böyle çıplak bıraktın?

Adam der:

-Fakirim, yetiştiremiyorum. Sen giyimlerinden bahsediyorsun, yemeleri için yemek bile bulamıyorum.

Nebi sinirlenip der:

-Ey ahmak, koyunları o düzenbazlara verinceye kadar satıp çocuklarına neden elbise almadın?

Adam yüzünü yukarı çevirir:

-Vallahi, seyittirler.

Nebi sinirlenerek der:

-Çok konuşma ahmak, düş önüme!

Adam Nebi'nin onu öldürmeye götürdüğünü sanır, ağlaya ağlaya der:

-Ey Nebi, yazıktır, bir ailem var, beni öldürüp de onları sahipsiz bırakma.

Nebi der:

-Senin gibi babadansa yetim kalmak daha iyidir, çabuk ol, düş önüme!

Nebi onu ata bindirterek önüne katar, onunla birlikte beş on tane köylü de alır, doğruca seyitlerin yanına getirir. Köylüler, seyitleri böyle keyif içinde görünce hayret edip, yerlerinde dona kalırlar.

-Ey Nebi, bu nasıl bir iş, bunlar içmiş mi?

Nebi yüksek sesle der:

-Görmüyor musunuz, bu adamı düşüncesiz mi sandınız? Eti şarapsız vermeyecekti ya!

Adam der:

-Ben onlara şarap vermedim.

-Malınızı adak adıyla böyle düzenbazlara vermeyin, fakirlere verin.

Nebi seyitlerin nesi varsa fakir adama verip der:

-Bu parayla çocuklarına ve karına elbise al. Ben geri dönerken yine buradan geçeceğim. Eğer çocuklarını yine çıplak görürsem, seni köyün ortasında kurşunlayacağım.

Seyitlerin o gün Aras'tan geçip diğer tarafa gittiklerini, bir daha da o tarafa geçemediklerini söylerler.

Nebi grubu ile çok yerler geçer, dereler aşar, sevimli Üçtepe yurtlarını gezer, serin çeşmelerinin suyundan içer, sonunda Yantepe'ye gelir. Onlar, Yantepe'de yemek yiyip

istirahat ederler, uzaktan bir kervanın yolun tozunu kaldırarak geldiğini görürler. Etrafa gizlenip yoldan geçen ne kervanı olduğunu görmek için beklerler.

Kervan gelince her yerden bağırarak durdururlar. Bu kervanın dışarıdan mal getiren iki tacirin kervanı olduğunu görürler. Nebi mutlu olur.

Kervanda yirmi beş yüklü katır vardır. Kervanı Yantepe'nin arkasına döndürürler. Nebi adam göndererek etraftaki fakir fukaraların tamamını toplar, katırların yükünü açtırıp yere döker, yüklerin hepsi kumaştır, hem de öyle kumaşlardır ki insanın bakınca gözü kamaşır.

Nebi toplananlara der:

-Bu kumaşları tüfekte ölçüp size paylaştıracağım, kabul edersiniz değil mi?

İnsanların içinde Goşunalı adlı bir adam da vardır, o çok fakirdir. Nebi ona der:

-Goşunalı, ilk önce sana kumaş vereceğim, söyle bakalım ne kadar vereyim?

Goşunalı der:

-Nebi ağabey, ne verirsen razıyım, Allah senden razı olsun.

Nebi ona bir top kumaş verir. Goşunalı kumaşı koltuğunun altına koyup, adamların içinden çıkar. O gün Nebi sabahtan akşama kadar yoksullara kumaş dağıtır, akşam ise atlarına binip Aras'ın kenarına giderler, atları Aras'a doğru sürüp diğer tarafa geçerler.

Yaz mevsimidir, rüzgâr esmektedir. Nebiler Aras'tan bu tarafa geçip Kürdderli'ye gelirler. Kürdderli'de onun Kerbelayı Hemze adlı bir dostu vardır. Gece onun evinde kalırlar. Kerbelayı Hemze iki koyun kestirir. Nebi'nin arkadaşlarını hiçbir yere bırakmaz, kendi evinde misafir eder. Bir grup çalgıcı da getirtir, dostlarından ve tanıdıklardan da bir grup oluşturur. Çalgıcılar çalar, Nebi türkülerinden okur, misafirler de yiyip içerler.

Bu sırada ağalardan biri, atına binip üçüncü nahiyeye gider, Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'e Nebilerin yerini haber verir. Şefi Bey, çok sayıda atlı toplayıp gece gelip Kürdderli köyünü kuşatma altına alır. Kerbelayı Hemze gece yatmaz, Nebiler'in nöbetini tutar, köye askerlerin geldiğini öğrenip Nebi'ye haber verir. Nebi tüfeğini alıp dışarı çıkar, her yeri gezer, askerlerin köyü kuşatma altına aldıklarını görür, geri dönüp hole gelir, başını tüfeğine dayayıp düşünür, sabah olmadan oradan kaçmayı uygun bulur. Sonra sessizce arkadaşlarının hepsini uyandırır:

-Arkadaşlar, düşmanlar sınırları kestiler, şimdi ne şekilde olursa olsun aradan çıkmamız lazım.

Arkadaşları derler:

-Sen bilirsın, nasıl emredersen.

Nebi der:

-O zaman tüfekleri alıp arkamdan gelin.

Hepsi tüfeklerini alıp, Nebi'nin arkasından giderler. Nebiler eğile eğile köyden çıkmak isterler. Her nereye giderlerse yolları düşman askerlerinin tuttuğunu görürler. Köyün yanında bir tepe vardır. Onlar tepenin üstüne doğru tırmanmaya başlarlar, tepenin üzerine yaklaşıncı düşmanlar onları görüp alçak sesle Nebilere sorarlar:

-Kimsiniz?

Nebi der:

-Biziz, sizdeniz, korkmayın.

Tepenin üstünde beş adam vardır. Nebi arkadaşlarının kulağına fısıldar:

-Ateş etmeyin, sürünüp onları boğazlamalı, hançerle nefeslerini kesmeliyiz.

Nebiler, tepenin üzerine çıkarlar, sürünüp düşmanları boğazlarlar, sessiz sedasız onların nefeslerini keserler. Onlar, tepenin üzerinde kendilerine sağlam siperler yaparlar. Düşman askerlerinin bundan haberi yoktur. Nebiler çok mutlu olurlar, onlara artık kimsenin bir şey yapamayacağını düşünürler. Tan yeri ağardığı gibi mahalli polis amirinin atlıları her yandan köyü kurşun yağmuruna tutarlar. Nebiler, bilinçli olarak bir tane dahi kurşun atmazlar. Onlar tepenin üzerinde rahatça otururlar, keyifleri yerindedir. Mahalli polis amirinin askerleri yoruluncaya kadar köyde Kerbelayı Hemze'nin evinin üzerine kurşun atarlar. Ancak köyün içinden ya da Kerbelayı Hemze'nin evinden onlara bir tek kuşun dahi atılmaz. Mahalli Polis Amiri Şefi Bey ve polis komutanının muavini şüpheye düşerler:

-Canım, bu nasıl iş, onlar bize neden ateş etmiyorlar, yoksa kaçıp gittiler mi?

-Nereden kaçıp gidebilirler?

Polis Komutanının Muavini Gehreman Bey, Nebilerden haber getirmesi için Kerbelayı Hemze'nin evine bir adam gönderir. Adam, Kerbelayı Hemzelere gidip, orada hiç kimsenin olmadığı haberini getirir. Ona inanmazlar, bir grup muhafızı daha düzgün haber getirmeleri için oraya gönderirler. Muhafızlar da geri dönüp Kerbelayı Hemzelerde hiç kimsenin olmadığına dair haber verirler. Askerler her taraftan köye doluşurlar. Nebi, bunu grdği gibi arkadaşlarını böler, bütün sınırları kestirir. Mahalli Polis Amiri Şefi Bey ve Gehreman Bey köyü talan etmek isteyince, Nebi tepenin üzerinden bağıırır:

-Ey Şefi Bey, ey Gehreman Bey, köylülere zarar vermeyin, ne derdiniz varsa bizimle olsun. Biz burada sizi bekliyoruz.

Mahalli polis amiri ve polis komutanının muavini Nebi'nin sesini duyunca atlarına binerler, köyden çıkmak isterler, hangi tarafa yönelirlerse yolların kesildiğini görürler, ümitleri kalmaz, kaçıp duvarların arkalarına doluşurlar. Nebiler köye ateş etmenin mümkün olmadığını görürler. Onun için Nebi arkadaşlarına düşmanlara bir yerden yol açmalarını emreder. Onlar kaçmaya başlarlar. Nebiler arkalarından onlara ateş edip hepsini dereye dökerler. Şefi Bey'le Gehreman Bey bir grup ile kaçıp Hacılı köyüne Seyid Rza'nın evine giderler. Seyid Rza, onların sağ salim kurtulmaları üzerine meclis düzenler, mutlu olur, bütün zenginleri ve beyleri de meclise toplar. Seyid Rza beylere haber verir:

-Nebi'nin annesi Gözel şu an bizim köyde.

Şefi Bey emreder, Gözel'i Seyid Rza'nın evine getirirler. Seyid Rza, Şefi Bey'le Gehreman Bey'e der:

-Eğer ona gülden ağır bir söz dersanız ya da onu yakalarsanız Nebi benim evimi darmadağın eder, beni de öldürür, rica ediyorum, sohbet edip bırakın.

Şefi Bey Gözel'e der:

-Ana, senin oğlun çok Firavunluk ediyor, neden ona nasihat etmiyorsun? Bizi usandırdı.

Gözel gülümseyerek der:

-Bey, ayda yılda bir kez bile yüzünü görmüyorum. Ne zaman ona nasihat vereyim?

Şefi Bey, Gözel'in yüzüne ters ters bakıp der:

-Günaşırı yanına geliyor, niye yalan söylüyorsun?

Gözel der:

-Bey, beni neden çağırdınız? Sözünüzü söyleyin, çıkıp gideyim.

Şefi Bey der:

-Kurban ol Seyid Rza'ya, kalk git, gözüm seni görmesin.

Gözel ayağa kalkar:

-Benim gözüm de sizi görmek istemiyor.

Seyid Rza, onu kolundan tutup kapıdan çıkarır, yaşadığı eve götürür. Bu sırada bir bey nefes nefese gelip der:

-Nebi grubu ile Bilger Tepesi'nde, maksatları her neyse orada duruyorlar.

Bu haberi duyunca Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'in ve Gehreman Bey'in yemekleri boğazlarında kalır, yemeklerini yarım bırakıp atlarına binerler, doğruca Eyin'e giderler.

Diğer taraftan Nebi, Kerbelayı Haşım'ı çağırıp der:

-Kerbelayı Haşım amca, Şefi Bey'le Gehreman Bey grubu ile Eyin'e gittiler. Onlara halka zarar vermemelerini söylersin. Biz, Bilger Tepesi'ndeyiz.

Kerbelayı Haşım, Nebi'nin sözünü Şefi Bey'e söylemez, bu arada Mahalli Polis Amiri Şefi Bey, Kerbelayı Haşım'ı çağırıp der:

-Şimdi de Nebi'yi mi saklıyorsunuz? Vallahi derinizi boğazınızdan çıkaracağım.

Şefi Bey, Kerbelayı Haşım'ın başına bir kırbaç vurur.

Kerbelayı Haşım uflayarak der:

-Bey, neden beni dövüyorsun? Bak, Nebi Bilger Tepesi'nde, becerebiliyorsan gidip onu yakala, bana neden vuruyorsun?

Bu konuşma sırasında Nebi, Bilger Tepesi'nden grubu ile Berşad Çayı'na doğru inmektedir. Muhafız Hüseyin, onların önüne çıkar. Hüseyin, Nebi'yi gördüğü gibi atı durdurup der:

-Nebi ağabey, nasılsın?

Nebi onunla el sıkışıp sohbet eder, atını onun yanına sürer, gizlice ona bir şey sorar, sonunda tekrar el sıkışıp onlardan ayrılır. Hüseyin'in Şefi Bey'den ve Gehreman Bey'den haberi yoktur. Ancak Şefi Bey'le Gehreman Bey onu görürler. Şefi Bey, polis memuruna der:

-Nebi ile tokalaşıp sohbet eden muhafızı gördün mü?

-Çok iyi gördüm.

Hüseyin, mahalli polis amirinin yanına gelir. Şefi Bey, onun belinden tabancasını, omzundan da tüfeğini alarak:

-Meğer sen muhafız elbisesi giyinmiş bir kaçakmışsın, biz de seni tanımıyormuşuz. Babamın başı için seni öldüreceğim deyip onun başına dört beş kırbaç vurur.

Hüseyin yalvarır:

-Bey, ben ne yapabilirdim ki Nebi önüme çıktı. Eğer tokalaşmasaydım beni öldürecekti, ölümden kurtulmak için tokalaştım. Beni öldürme.

Şefi Bey çok sinirlenir:

-Ben artık ne yapabilirim ki... Benim muhafızlarımın bile Nebi ile birlikte olduğu, düştüğünde ona yardım ettiği bir durumda benim mahalli polis amiri olmam haksızlıktır. Şimdi Kürdderli'de bizim adamlarımızı öldürtenin kendi muhafızlarımız olduğunu anlıyorum.

Gehreman Bey, onu sakinleştirmeye çalışır, Şefi Bey sakinleşmez, doğruca Gorus'a gider, durumu Polis Komutanı Cefergulu Bey'e söyleyip der:

-Ben bu günden sonra mahalli polis amirliğinden ayrılıyorum.

NEBİ SİSYAN DAĞLARINDA

Cefergulu Bey sinirlenip onu sakinleştirir:

-Bir stajnik hain çıktı diye sen neden mahalli polis amirliğinden ayrılıyorsun? Ben o muhafızın babasını yakarım.

Cefergulu Bey emir verir, Hüseyin'i yakalayıp hapishaneye atarlar. Hüseyin dört beş ay hapishanede yattıktan sonra, onu serbest bırakıp muhafızlıktan çıkarırlar. Onlar, Hüseyin'e kötülük ettiklerini sanırlar. Aslında Hüseyin de bunu istemektedir.

Size Camal Kalesi'nden bahsedeyim. Bu dağa neden Camal Kalesi diyorlar, bu ad nereden kalmış diyebilirsiniz. Bırakın, sorulmadan cevap vereyim. Bundan üç dört yüz yıl önce, Şah Abbas zamanında Gubadlı bölgesinin Huçık köyünde Camal adlı fakir ve çok yiğit bir oğlan yaşıyormuş. O, ağaların ağır sözlerine gelemiyor, zulümlerine boyun eğmek istemiyormuş. Bir gün o, toprak meselesi yüzünden köy ağalarından birini öldürüp kaçak düşer ve Sisyan Dağlarını kendisine mesken yapar. Salvartı ile Gırhlar Dağı arasında büyük bir dağ, üstünde de eskiden dikilmiş bir kale vardır. O, bu kalede on yıl yaşayıp, beylerle ve ağalarla mücadele eder. Sonunda da kendi kalesinde beyler tarafından öldürülür. Bu kale ve dağ da sonraları onun adı ile adlandırılır ve buraya Camal Kalesi denir.

Şimdi meseleye gelebiliriz. Camal Kalesi, Nebilerin de sevdiği yerlerdendir. Uzak sefere çıkarlarken burada durup birkaç gün dinlenirler. Camal Kalesi çok sefalı bir yerdir, yılın on iki ayı ne gülü solar ne de karı eriyip gider, her adımda bir çeşmesi vardır, adam olan parmağını içinde bir dakika dahi tutamaz.

Bir yaz günü Nebi arkadaşları ile Zengezur ve Sisyan'da birçok yeri gezer, dolaşır, gidip Camal Kalesi'ne varır. Camal Kalesi Cennet bahçesine dönmüştür. İnsan onun gül, menekşe ve lalelerinden ayrılmak istemez. Nebilerin düşencesi değişir, bir hafta burada kalma kararı alırlar.

Camal Kalesi'nin yanında çadırları kurarlar, içlerinde yaşamaya başlarlar; ancak iki gün orada kaldıktan sonra birden bire çok şiddetli bir kasırga kopar ve tufan olur. Bu yüzden Nebiler başlıklarını takıp, yapıncılarına bürünüp atlarına binerek Binis'e inerler. Nebiler köylere gidince beyler ve ağalar eve girer, dışarı çıkmazlar. Fakir fukaralar ile kendi fakirliğindeki köylüler onların önüne çıkarlar, onlara becerebildikleri kadar hürmet gösterirler. Şimdi de öyle olur, gürültü kopar, köylüler her taraftan dökülüp Nebileri görmeye gelirler. Bir evi boşaltırlar, Nebileri o eve götürürler. Nebi onlarla kardeş gibi sohbet edip hepsinin birer birer halini sorar. Bu sırada Ehmed adlı bir kişi adamları yara yara Nebi'nin yanına gelir, Nebi'ye hal hatır sorar. Nebi ona der:

-Ehmed amca, nereden geliyorsun, çok terlemişsin, nefes nefese kalmışsın.

Ehmed mendili ile yüzünün terini sildikten sonra der:

-Polis komutanı çok sayıda askerle Garakilse'ye gitmiş, sizin üzerinize geldiklerini öğrendim. Bu yüzden kestirme yoldan size haber vermek için Camal Kalesi'ne gittim, sizin orada olmadığınızı duyup geri döndüm.

Nebi güler:

-Dönerken polis komutanını görmedin mi?

-Gördüm, askerlerle Camal Kalesi'ne doğru gidiyordu.

-Yazık, orada olsaydık onlara ot otlatırdık.

Ehmed güler:

-Onlar otlamayı çok gördüler, onlara dokunmaz.

Çok sohbet edip şakalaşırlar sonunda gece olur. Onlar yatmakta olsunlar size haberi polis komutanından vereyim. Polis komutanı güçlü bir askeri birlikle Camal Kalesi'nin eteğine gider, onun düşüncesi dağı her yerden kuşatma altına almaktır. Kerbelayı Mürsel Bey ona yetişip der:

-Polis komutanı, eziyet çekme, Nebi Camal Kalesi'nde değil, bu sıralarda Binis köyünde.

Polis komutanı emir verir, askerler Binis'e doğru taşkın bir sel gibi akmaya başlarlar, gece yarısını geçince Binis'e varıp köyü tamamen kuşatma altına alırlar, hava aydınlanana kadar köyü kuşatma altında tutarlar. Diğer taraftan Nebi sık sık dışarı çıkıp her tarafa bakar, köpeklerin bağırması onu şüpheyi düşürür, düşmanların köyde olduğunu anlar. Horozun üçüncü bağırtısında bakalım Nebi arkadaşlarını uykudan nasıl uyandırır:

Düşman tamam kesmiş bendi bereni,
Salmak istiyorlar peren pereni,
Tutmuşlar yolları, dar cembereni,
Bu yağı düşmana darbeler çalın!
Tutup, canlarını siperde alın!

Haram olmuş yatmak ezelden bize,
Azgın kum doldurmak lazımdı göze,
Yiğit gerek her bir azaba döze,
Bu yağı düşmana darbeler çalın!
Tutup, canlarını siperde alın!

Kaplan gibi kalkın, tüfeğe dolun,
Bendi, bereleri tez ele alın,
Vuruşun, koşuna velvele salın,
Bu yağı düşmana darbeler çalın!
Tutup, canlarını siperde alın!

Üstelik dille de söyler:

-Arkadaşlar, sanırım düşmanlar etrafımızı sarmışlar, hemen kalkın, köyün içine dağılın, kendinize siper yapın.

Sabah erkenden Nebi dürbünle bakıp gerçekten de askerlerin köyü kuşatma altına aldıklarını görür, arkadaşlarına kimsenin ateş etmemesini söyler.

Evet; sabah olur, güneş her yeri aydınlatır. Hiçbir yerden ses gelmez. Her iki taraf siperlerinde sessizce durur. Düşmanlar, Nebilerin köyü kuşattıklarını bilmediklerini sanırlar. Onların düşüncesi Nebiler köyden rahatça çıkıp giderken, hepsini öldürmektir. Beklerler, ancak Nebiler köyden çıkmazlar. Sonunda Polis Komutanı Cefergulu Bey, Nebi'nin yanına bir elçi gönderir, ona grubu ile birlikte teslim olmasını teklif eder. Elçi polis komutanının sözlerini Nebi'ye ulaştırır.

Nebi der:

-Git polis komutanına, onun hünerini iyi bildiğimi, gezmedaş oynamaya gitmesini söylediğimi, söyle.

Elçi dönüp, Nebi'nin cevabını Cefergulu Bey Cavanşir'e söyler. Cefergulu Bey kumandanlara der:

-Bu köye o kadar kurşun yağdırın ki, onların hepsi barut dumanının içinde boğulup ölsünler.

Askerler, onun ağzından söz çıktığı gibi köye kurşunları dolu gibi yağdırmaya başlarlar. Kadınların ve çocukların hepsi kaçıp evlere doluşurlar. Kurşunlar, duvarları uçurur, ağaçların yapraklarını ve budaklarını kırıp yere döker. Köyün içerisinde insanın tüylerini diken diken edecek bir bağırışma ve ağlaşma vardır. Nebi bunu görünce mücadeleye devam edemez, kan beynine sıçrar:

-Bu zavallıların günahı nedir? diyerek kuş gibi ata binip öyle bir nara çeker ki, dağ, taş inler. Korkudan polis komutanının yüreği titremeye başlar. Polis komutanı askerlerini siperde bırakıp atına biner, geride kalan namerttir, deyip kaçmaya başlar. Çaydan geçmek isterken Nebi onu görür, hemen tüfeğini yüzüne alır, onun kurşunu Cefergulu Bey'in atının başına isabet eder. Cefergulu Bey atla birlikte çayın içine düşer. Atın ölüsünü çay götürür, polis komutanı da bir şekilde kenara çıkıp suyu süzüle süzüle kendini Garakilse'ye atar.

Nebiler düşman askerlerine öyle bir güç kullanırlar ki, onlar kaçıp ortadan kaybolurlar. Onlar da Binislilerle vedalaştıktan sonra, doğruca Gırhlar'ın Şotlanlı Oymağı'na gidip Mehemed'in evine gelirler. Onlar, yemek yedikleri sırada Mehemed, Mehdi'ye sorar:

-Senin atına ne oldu da Telli Gara'nın terkine bindin?

Mehdi der:

-Mücadelede atıma kurşun isabet etti.

Mehemmed der:

-O zaman senin atın benden olsun, kendi atımı sana hediye ediyorum.

Nebi der:

-Mehemmed kurşunumuz azaldı. Sabah erkenden adamların birkaçını alıp git, bize kurşun bul.

-Baş üstüne, yerin dibinden de olsa size kurşun bulurum.

Gece, Mehemed; Mehdi'yi ve İsmayıl'ı alıp, Erefse'ye gider, oradan üç dört bin kurşun alıp geri döner. Sabah, Nebiler yeşil otların üzerinde uzanıp sohbet ederler. İnsanlar

küçükten büyüğe onun başına toplanırlar. Bir atlı oymağa doğru gelirken bunları görüp atın boynunu çevirip geri döner.

Nebi der:

-O bir casus, bizim yerimizi öğrendi, hemen onu yakalayıp benim yanıma getirin.

Mehdi bir yandan, Hayik bir yandan, Memmedtağı bir yandan, Telli Gara bir yandan atını sürerek adamı yakalarlar, geri çevirip Nebi'nin yanına getirirler. Nebi dikkatle onun yüzüne bakar:

-O, Kerbelayı Mehemed Bey'dir. Nasılsın Kerbelayı, hayırdır sen kim, burası kim? Yoksa bir hile mi yapıyorsun?

Kerbelayı Mehemed, kekeleye kekeleye der:

-Nebi Bey, Allah bende hile olmasına izin vermesin. Sizi kaçak veya eşkıya sandım, bu yüzden geri döndüm.

Nebi sinirlenir:

-Yalansa gittiğin Kerbela belini kırsın. Arkadaşlarına göz işareti yaparak onun üzerini aramalarını, çünkü bu adamın generallere ve padişaha canla başla hizmet ettiğini bildiğini anlatır.

İsmayıl ile Telli Gara onun ceplerini boşaltırlar, belinde iki tabanca bulurlar, ceplerinden çok sayıda mektup ve para çıkar. Nebi mektupları birer birer okur. Mektuplarda çok garip sözler yazılıdır. Kerbelayı Mehemed generale ve polis komutanına Nebi'yi köylerde para karşılığında öldürtmek için söz vermiştir. Hayik tüfeğini omuzundan indirir:

-Nebi ağabey, yüreğim parçalandı, bırak bu zalimin oğlunun başına kurşunları doldurayım.

Nebi, elini yukarıya kaldırıp der:

-Hele bir dur, bununla çok işimiz var.

Kerbelayı Mehemed ağlar, gözlerinin yaşını sel gibi dökerek yalvarmaya başlar:

-Nebi Bey, suçumu bağışla, ne istersen yaparım.

Nebi ona bir tokat vurup der:

-Söyle bakalım, bu işi ne zamandan beri yapıyorsun?

Kerbelayı Mehemed der:

-Beş yıldır, beni general yoldan çıkardı, ben zavallının biriyim, beni bağışla.

Hecer'in kanı coşar:

-Nebi, izin ver de onun sesini keselim, içim parçalandı, sen ne kadar da sabırlısın, der.

Nebi der:

-Hecer, onu sağ bırakacağım.

Nebi gözüyle işaret eder, adamları Kerbelayı Mehemed'i yere yatırır, kolları yoruluncaya kadar onu döverler. Kerbelayı Mehemed, öküz gibi bağırır. Nebi der:

-Ona verilebilecek en güzel ceza buydu, şimdi gidebiliriz.

Nebiler, Kerbelayı Mehemed'i orada bırakıp atlarına binerler. Öğleden sonra Kerbelayı Ehmed düzlüğüne çıkarlar. Burası eskiden Kerbelayı Ehmed adlı bir adamın oymağı imiş. Kerbelayı, ölmüş ve oymak onun adıyla anılır olmuş. Burası çok garip bir yerdir. Ortasında bir göl vardır. Öğleden sonra hayvanlar gelip bu gölden su içerler, etrafı da baldırganlıktır. İnsanlar, baldırgan soyup yerler.

Nebiler, Kerbelayı Ehmed düzlüğünde atlarından inerler, biraz rahatlamak isterken bir grup muhafız onların yakınına gelir. Nebi'nin arkadaşları onları yakalayıp Nebi'nin yanına getirirler. Nebi onlara sorar:

-Nereye gidiyorsunuz?

Polis memuru der:

-Gorus'a gidiyoruz.

-Nereden geliyorsunuz?

-Nahçıvan'dan.

Nebi der:

-Durmayın, gidin.

Muhafızlar, Nebi'ye dua ede ede yola çıkıp onlardan uzaklaşırlar. Kerbelayı İman, Nebi'ye der:

-Nebi, onları neden ceza vermeden bıraktın?

Nebi ona cevap verir:

-Onlar bize ne yaptılar? Ben size her zaman için muhafızlar ve askerler size zarar vermedikçe onlara zarar vermeyin demiyor muyum?

Kerbelayı İman, Nebi'nin sözüne razı olmasa da, burnunu çekerek sessizce durur. Onlar, oradan hareket edip dağları birer birer geçerek Arhaşan'a giderler. Nebilerin bu seferi önceki seferlere benzemez. Sanki önlerine tavşan çıkmış gibi her yerde mücadeleye düşerler.

Nebilerin morali bozulur, doğruca Aras'ın kenarına gelirler, Aras'tan diğer tarafa geçip Üştibin diyerek atlarını sürmeye başlarlar.

Nebi'nin o tarafta ne yaptığından haberim yok. Yazın son ayının geldiğini ve havaların ısındığını biliyorum. Nebi, Üştibin seferinden geri dönüp, Aras'tan bu tarafa geçer. Sivrisinekler, onların bir yerde dinlenip yemek yemelerine fırsat vermez. Biz sivrisineklerin karanlık olunca hareketlendiklerini biliriz, ama şimdi iş tamamen tersine döner, gündüz sivrisinekler onların başına kül gibi dökülüp, yüz ve gözlerini akrep gibi sokarlar. Nebiler padişahın, bey ve hanların sel gibi askerleri ile baş eder ancak toz gibi sivrisineklerle baş edemezler. Nebi der:

-Arkadaşlar, sivrisinekler bizi güçten düşürecek, hepimiz sıtma olacağız. Atları hızlı sürün de bu harabeden uzaklaşalım.

Onlar akşama kadar dörtnala at sürüp Kirs'e, Aslan yatağına gelirler, arkadaşlarıyla görüşüp öpüştükten sonra başlarına gelen olayları benim size anlattığım gibi onlara naklederler. Aslan yatağının serin havası, soğuk suyu havanın sıcaklığını ve sivrisinekleri onların aklından çıkarır. Nebiler bir hafta Kirs'te dinlenerek yorgunluklarını çıkarırlar. Bir gün Nebi arkadaşlarına der:

-Beneniyarlı Emiralı Bey zavallı köylülere güç kullanıyor, köylüleri toprağında karşılıksız çalıştırıyor. Bizimkilerden mektup aldım. Biz ondan köylülerin öcünü almalıyız. Nahçıvan tarafına gidelim bize burada çok oyalanmak yaramaz.

Arkadaşlarının nezdinde Nebi'nin öyle bir hürmeti vardır ki, bir kişi dahi olsun onun bir sözünü iki etmez, hepsi der:

-Gidelim Nebi ağabey, gidelim.

O gün Nebiler atlanıp doğruca Nahçıvan'a, oradan da Beneniyar'a giderler. Ancak Emiralı Bey'i evde bulamazlar. Nebi onun evini talan edip, Ebregunus Yaylası'na getirir, orada yoksullara paylaştırır. Birkaç gün orada kalırlar. Bir gün üzerlerine askerlerin geleceğini duyarlar. Sabah erkenden atlanıp Gırhlar Dağı'na giderler. Gırhlar'ın güzel manzarası insanın ruhunu tazelemektedir. Güller, menekşeler ve laleler dağ sırtlarını nakışlı birer halıya döndürürler. Gırhlar'ın Soflu Obası'nda Hacı İsmayıl Bey adlı azgın bir bey vardır. Kendisi de hükümette, beyler arasında ala köpekten meşhurdur. O, Nebilerin geldiğini gördüğü gibi atını Gorus'a doğru sürmeye başlar. Onun Gorus'a gittiğinden Nebilerin haberleri olmaz.

Diğer taraftan Hacı İsmayıl Bey bu durumu herkese haber verir, beyleri, ağaları, polis komutanlarını ve mahalli polis amirlerini toplar, Nebilerin Gırhlar'da olduğunu onlara bildirir.

Evet; beyler, ağalar, polis komutanları ve mahalli polis amirleri atlarına binerler, çok sayıda asker alıp Gırhlar'a doğru yola çıkarlar, yolu toza katar, uzun yolu kısa ederler, akşama doğru Gırhlar'a varırlar. Bu zavallılar, Nebilerin çocuk olduklarını bir saat içinde hepsini kol kola bağlayıp Gorus'a götürebileceklerini sanmaktadırlar. Nebiler çeşmenin başına inmiş, yaylaya çıkan köylülerle sohbet etmektedirler. Askerlerin sınırları kestiklerini ona haber verirler. Nebi parmağını ısırarak der:

-Bizim burada olduğumuzu düşmanlara haber veren Hacı İsmayıl Bey olmalı, önemli değil, o Hacı İsmayıl Bey ise ben de Nebi'yim.

Nebi bir tepenin üzerine çıkıp yüksek sesle der:

-Polis komutanları ve ağalar sağ salım çıkıp gidin, askerleri öldürtmeyin. Bizim kimseyle bir derdimiz yok.

Polis komutanı der:

-Korktun mu?

Her taraftan düşmanlar ateş etmeye başlarlar, kurşunlar Nebi'nin etrafına dökülür. Nebi yüksek sesle der:

-Arkadaşlar, bu köpek oğullarını birer birer öldürün, gözünüze görüneni vurun.

Nebilerin ilk kurşunlarının hepsi askerlere isabet eder. Bu yüzden polis komutanları ve beyler atlarının boynunu çevirip kaçmaya başlarlar.

Nebi düşmanların kaçtığını görüp güler. Kaçaklar, onlara öyle bir güç kullanırlar ki, Polis Komutanı Cefergulu Bey Cavanşir, Gırhlar mücadelesinden Gorus'a döndükleri gibi bütün beyleri ve hanları yanına toplayıp onlarla dertleşmeye başlar. O, der:

-Sayımız ne kadar çok olsa da mücadelede Nebi'ye üstün gelemiyoruz. O, Allah'ın belasının emrinde üç bin adam olduğunu söylüyorlar. Neden onları görmediniz? Gırhlar'ın sırtlarına karınca gibi adam serpilmişti. Ona kurşunun isabet etmediğini söylüyorlar.

Gerçekte ise, Gırhlar'da Nebi'nin grubunda toplam kırk beş adam vardır bunun da beş altısı kadındır.

1887 yılının Ağustos ayıdır. Beyler fikir alış verişinde bulunur, düzlüğü dağa çıkartır, dağı düzlüğe indirirler, sonunda gelse gelse Nebi'nin hakkından Soflulu Vasili ile kardeşi Ağca'nın gelebileceği fikrine varırlar. Polis komutanları ve beyler Soflu'ya bir adam gönderip

Vasili ile Ağca'yı Gorus'a getirtirler. Hükümetin ileri gelenleri ve imtiyazlı adamlar bu iki kardeşe çok hürmet edip emirlerinde dururlar. Polis komutanı kardeşlere der:

-Sizi buraya çağırmakta bir maksadımız var, şüphesiz ki Kaçak Nebi'yi tanırırsınız.

Vasili der:

-Çok iyi tanırız, çok güçlü bir adamdır.

Polis komutanı der:

-Dikkatle dinleyin, biz o Nebi'yi sizin öldürmenizi ve bizi beladan kurtarmanızı istiyoruz. Nebi'yi olsa olsa sizin öldüreceğinizi söylüyorlar.

Ağca, kafasını sallayarak bundan memnun olmadığını bildirir:

-Siz yanlışlık yapıyorsunuz, Nebi bizden çok yiğit bir adam, biz onunla baş edemeyiz.

Vasili kendisini öne atar:

-Nebi'yi öldürmeyi ben üzerime alıyorum; ancak bana destek vermeniz gerekir.

Ağca der:

-Polis komutanı, Vasili yalan söylüyor. Nebi'yi öldürmek bizim gibi adamların işi değildir.

Vasili sinirlenir:

-Senin üzerine vazife değil, bu benim işim, ben mademki polis komutanına söz verdim, bitti, gitti. Nebi kim ki onun adını göğşe çıkarmışsınız.

Polis komutanı der:

-Bravo, Vasili gerçekten de aslan gibi bir oğlanmışsın. Ben de sana Nebi'yi öldürdükten sonra seni padişahın yanına götüreceğime, gönlünün istediği yere seni polis komutanı tayin ettireceğime, sana çok miktarda bahşış alacağıma dair söz veriyorum. Buralar sizlerin, kurtları ve kaçakları öldürün, yerinize kendiniz sahip çıkın, bizler geldik gidiyoruz.

Üstelik Vasili'ye bir cilalı tüfek, bir altın desteli hançer ve bir tabanca bağışlar. Vasili'nin ağzına bal sürer. Ağca kardeşine der:

-Kardeş, kendini ölüme attın, Nebi ejderha gibi bir adamdır, senin benim gibiler onunla baş edemez.

Vasili onun sözüne bakmaz, polis komutanının yağlı sözlerine aldanır. Bir grup kibirli adam da alıp Soflu'ya gelir. Onlar, Nebilerin haberini Çiçekli'de alırlar. Vasili buradan da bir grup adam alıp Çiçekli'ye gider. Vasili'nin geldiğini Nebi duyar ve yüksek bir yere çıkarak:

-Ey Vasili, sen yiğit bir adamsın, kendini zorla bana öldürtme, dön, git evine, benim seninle işim yok, seni yoldan çıkartmışlar.

Vasili, Nebi'ye arka arkaya üç kurşun atar. Kurşunlar Nebi'yi neredeyse vuracaktır. Nebi, yine ona doğru yolu göstermeye çalışır. Vasili onun sözüne bakmaz, ateş ederek cevap verir. Nebi üçüncü kez der:

-Ben üçtür seni doğru yola çağırıyorum. Bak, son kez söylüyorum, seni kandırmışlar, kendini ölüme verme, geri dön ve git.

Vasili, Nebi'nin ondan korktuğunu sanır.

Nebi çok sinirlenir:

-Söylediklerimin kıymetini bilmedin deyip Nebi de ona ateş eder. O ateş ettiği gibi Vasili'yi vurur. Vasili, yere yıkılınca onun grubundakiler kaçıp dağılırlar. Nebi tüfeğinin kayışını omuzuna geçirerek Vasili'nin yanına gider. Vasili daha ölmemiştir. Nebi onun başını dizinin üzerine alır, kanlı yüzüne bakınca morali bozulur:

-Hile sözlere uyan bir adamın sonu böyle olur. Yazık, Vasili dünyaya yiğit geldin, dünyadan ahmak gittin, diyerek gözleri yaşla dolar. Vasili gözlerini ebediyen yumar. Nebi, Vasili'nin cesedinin yanında bir hayli durur, kibleye çevirip onunla vedalaşır. Nebiler üzgün bir halde Camal Kalesi'ne doğru gitmekte olsunlar, Vasili'nin atlıları saçlarını yola yola Soflu'ya, Ağca'nın yanına gidip derler:

-Nebi, Vasili'yi Çiçekli'de öldürdü.

Ağca başına vurup ağlamaya başlar:

-Ey zalim kardeş, neden bile bile kendini ölüme attın, kardeş, can kardeş!

O, atına biner, bir grup ile Çiçekli'ye gider, attan inip kardeşi Vasili'nin yaralarından öper, yüzünü ve gözünü onun kanı ile boyayarak ağlamaya başlar:

-Oy kardeş, belimi kıran kardeş, kadeş, kardeş...

Vasili'nin cesedini alıp Soflu'ya götürürler. İnsanlar toplanırlar, toplananların hepsi Vasili'nin ölmesine üzülmürler.

Vasili'yi gömerler, yedi gün yedi gece yas tutarlar, gözyaşlarını kuruturlar, toprağın yüzü soğuk olur derler, sakinleşirler, teselli bulurlar. Ağca atını eğerler, tüfeğini omzuna alır, tabancasını ve hançerini beline takar:

-Gidip o Nebi'yi bulacağım, ya kardeşimin kanını ondan alacağım ya da kendim de öleceğim. Onun ciğerini çekip çıkarmam lazım, diyerek atına biner. Dost ve akrabaları ne

kadar yalvarsalar da onu durduramazlar. Atına bir kırbaç vurup yola çıkar, ancak nereye gittiğini kendisi de bilmemektedir. Camal Kalesi'nin eteğinden geçerken Nebi onu görür:

-Çocuklar, dağın eteğinden geçen Ağca, o kardeşinin kanını almak için bizi arıyor. Siz burada durun, ben tek başıma onun yolunu kesip tüfeğini elinden alacağım. Ben ona acıyorum, öldürmek istemiyorum.

Nebi dağın diğer tarafından inip Ağca'nın önünü keser. Ağca gelip geçmek isteyince, Nebi bağırır:

-Tüfeği yere bırak, elini yukarı kaldır.

Ağca tüfeği yere bırakmak istemez. Nebi onun ayağının altına iki kurşun atar. Kurşunlar tozu Ağca'nın başına savurur. Ağca, ihtiyatsızlık edip, fırsatı elden kaçırdığını görür, tüfeği yere atıp der:

-Ey düşman, fırsat senin, yiğitlik bir tek sana mahsus.

Nebi siperden çıkıp onun tüfeğini alır, kendisini de önüne katıp arkadaşlarının yanına getirir, işaret eder, arkadaşları onun atının dizgininden tutarlar, Ağca attan yere iner. Ancak canavar gibi yere bakmaktadır, bir kelime dahi olsun konuşmamaktadır, o yaralanmış bir aslana benzemektedir.

Nebi ona der:

-Ben çok iyi biliyorum ki, bize kanlın gibi bakıyorsun. Hakkın da var. Eğer becerirsen kanımızı su yerine içersin. Ancak şunu söyleyeyim ki, senin kardeşin kendi kendini ölüme attı. Ben kaç kez yalvardım, yakardım, bizden vazgeçmedi. Yoksa ben onu öldürmezdim. Günah ölümdedir, derler. O yiğitti. Ben onun ölümüne hâlâ üzülüyorum. Çok yazık!

Ağca yine konuşmaz. O, Nebi'nin yüzüne dahi bakmak istemez. Nebi onun gözlerinden damla damla yaş geldiğini görür, tüfeğini kendisine verip der:

-Al, bu senin tüfeğin, istersen atışalım, istersen çık evine git. Tekrar söylüyorum, ben seninle mücadele etmek istemiyorum.

Ağca tüfeğini alıp omuzuna asar, başını yukarı kaldırır:

-Ben bundan sonra size ateş etmeyeceğim, deyip atına biner, yola çıkıp doğruca evine gider.

Hacı İsmayıl Bey, Vasili ile Ağca'nın ağabeyleridir, ağzı bozuk, zalim ve acımasız bir adamdır, o kardeşi öldüğü sırada İran'a kaçak mal getirmeye gitmiştir. İran'dan dönüp

geldikten sonra Ağca, kardeşinin öldürüldüğünü Hacı İsmayıl'a haber verir. Hacı İsmayıl kardeşi için çok ağlar, sonra kardeşi Ağca'ya der:

-Gidip kardeşimizin kanını alalım.

Ağca ona cevap verir:

-Ben payımı aldım, artık gidemem.

Hacı İsmayıl bağırır:

-Gidemem de ne demek, herkesin bize alkış tutup gülmesini mi istiyorsun? Ben böyle bir şeye katlanamam.

Ağca der:

-Ben halkın gülmesine razıyım, adımın lekelenmesine razı değilim. Ben, Nebi ile baş edemem.

Hacı İsmayıl ona kızıp Garakilse'ye Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'in yanına gider, durumu ona ve polis komutanına söyler. Polis Komutanı Cefergulu Bey, Hacı İsmayıl'a çok sayıda asker verir. Hacı İsmayıl, askerlerle Camal Kalesi'ne hücum eder. Nebi bunu görüp arkadaşlarına der:

-Üzerimize gelen Hacı İsmayıl, o yaralanmış bir aslan gibi, sıkı durun.

Söz ağzından çıkmadan her taraftan onları kurşun yağmuruna tutarlar. Üç gün üç gece mücadele olur. Her yere haber yayılır. Nahçıvan ve İrevan taraflarından da asker gelir. Kendine güvenen köylüler de ellerine tüfek alıp Nebilere yardıma gelirler, Nahçıvan ve İrevan'dan da sayısız asker geldiğini köylülerden Ağaeli Tağı'nın oğlu Nebi'ye haber verir.

Dağın sol tarafında Hacı İsmayıl bir grup ile eski bir duvarın arkasına girer. Onlardan az yukarıda Telli Gara derin olmayan bir çukuru kendisine siper yapar. Bu öyle bir çukurdur ki, Telli dışarıdan tamamen görünmemektedir. Düşman olsa da her şeyi olduğu gibi söylemek gerekir. Hacı İsmayıl Bey de çok yiğit bir adamdır, onun kurşunundan toz dahi kurtulamaz. O, Telli Gara'yı görür, hemen tüfeği yüzüne alıp ona ateş eder. Kurşun, Telli Gara'ya isabet eder. Telli Gara yere yıkılır, tüfeği elinden düşer, ne kadar çalışsa da tüfeğini alamaz, bir kez Nebi'nin adını anar ve canını arkadaşlarına bağışlar. Diğer taraftan Hacı İsmayıl kendisini bir duvarın arkasına atar, Nebi'yi görüp onu da vurmak için etrafa göz gezdirir. Hacı İsmayıl Nebi'nin yerini öğrenir, onu vurmak için duvarın üzerine tırmanır, Mehdi Hacı İsmayıl'ı görüp tüfeğini yüzüne alır, ana ateş eder. Hacı İsmayıl takla atarak duvarın üzerinden yere düşer, canını kardeşine bağışlar.

Hacı İsmayıl öldürüldüğü gibi düşman askerleri geri dönüp kaçmaya başlarlar. Nebiler düşmanları kovup gözden yitirirler. Çiçekli'nin girişinde Nebi, Telli Gara'yı göremez. Arkadaşlarına sorar:

-Telli Gara nerede kaldı?

Hecer, yüreği dövüne dövüne der:

-Telli Gara benim siperimin yakınındaydı. Hacı İsmayıl onu vurmuş olmalı.

Adamların her biri bir tarafa dağılıp, sorarlar, haber gönderirler, Telli Gara'yı aramaya başlarlar. Hecer atını doğruca Çetendaş'a, Telli Gara'nın vurulduğu yere sürer. Bakıp ne görsün? Gözler olsun görmesin. Telli, kendi kanıyla boyanmış bir haldedir. Atı da gelip başında durur. At Hecer'i gördüğü gibi yüksek sesle kişner. Hecer Telli Gara'nın kanlı cesedinin yanında diz çöker, gözlerinin yaşını nisan yağmuru gibi dökmeye başlar, ağlaya ağlaya Nebi'yi bakalım ne şekilde nereye çağırır:

Telli Gara Çetendaş'ta vurulmuş,
Akıp kanı calalarda durulmuş,
El-obada yas meclisi kurulmuş,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi
Destesi yanında ey koçak Nebi.

Telli boyanmıştı kızıl kanına,
Ana, bacı yoktur gelsin yanına,
Düşman kıyıp kurşun vurmuş canına,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi
Destesi yanında ey koçak Nebi.

Hecer diyor, zulüm zulüm ağlarım,
Ciğerimi düğümlerim, dağlarım,
Başıma çok kara yazma bağlarım,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi
Destesi yanında ey koçak Nebi.

Nebi Hecer'in ağıtını duyar, atını doğruca Çetendaş'a sürer. Ne görür? Telli Gara vurulmuş haldedir, Hecer de onun cesedinin üzerine kapanmış ağlamaktadır. Nebi Boz atın belinden yere iner, Telli Gara'nın başının üzerinde diz çöküp onun kanlı gözlerinden öper, hüngür hüngür ağlamaya başlar:

-Zalim düşman yüreğimi parçaladı. Can Gara, sana ölünceye kadar düşmanlarla barışmayacağıma dair ant içiyorum. Ah zalim düşman, ah zalim düşman!

Hecer bir ağıt okur:

Bu dağlar ulu dağlar,
Çeşmeli, sulu dağlar,
Burda bir garip ölmüş,
Gök kişner, bulut ağlar.

Arkadaşları da gelirler, Telli Gara'nın cesedinin üzerinde ağlamayan olmaz. Her yere haber yayılır, Ermeni, Müslüman bütün köylüler gelirler. Öyle bir ağlaşma vardır ki dağ ve taş inler. Telli Gara'nın ölümüne herkesin içi yanar, Nebi'nin içi ise kavrulur. Ne yapsın, ne çare bulsun, ölenle ölünmez. Telli Gara'nın cesedini Çetendaş'ta defnederler, yedi gün yedi gece yas tutarlar, buradan atlarına binip Gırhlar'a giderler. Telli Gara'nın ölümünün üzerinden bir hayli zaman geçse de Nebi'nin ne içi açılmakta ne de yüzü gülmektedir.

Binis'te Galust adlı bir zengin vardır. O, aynı zamanda da hocadır, Nebi'nin Gırhlar'da olduğunu, Telli Gara'nın öldürüldüğünü duyup, durumu polis komutanına haber verir. Polis Komutanı Cefergulu Bey çok mutlu olur, bir hayli asker alıp Gırhlar'a gider. Nebiler dağın tepesindeirler. Polis komutanının askerleri oymaklara gidip, terekemeleri incitirler. Nebi bunu görür, dağın tepesinden bağırıp der:

-Ey polis komutanı, halkla işin olmasın, gel, biz mücadeleye hazırız.

Polis Komutanı Cefergulu Bey, emreder, dağın tepesine birkaç yaylım ateş ederler. Nebiler, ilk atışta polis komutanının grubundan dört adam vururlar. Adamlar vurulduğu gibi polis komutanının askerleri cesetleri de bırakıp kaçarlar.

Nebiler, bu mücadelede çok sayıda kurşun ele geçirirler. Hepsi üst başlarını boncuk gibi kurşunla bezerler, bazıları da tüfeklerini tazelerler. Aynı gece Gırhlar'da kalırlar. Sabah olduğu gibi atlanıp Nahçıvan ve İrevan taraflarını gezerler, sonunda da Erefse'ye gelirler.

Gece orada kalıp sabah erkenden atlarına binerek, Gızılboğaz'dan ve Lülper'den geçerler, Hacısamlı'ya ve Periçingılı'na giderler. Periçingılı deyince adamlar Peri adlı bir kızın burada çakıl taşı topladığını sanırlar. Mesele böyle değildir, Periçingılı dağ adıdır. Bu dağın her yeri çakıllık ve kayalıktır. Burada çakıllardan dağ silsileleri oluşur. Taş ve çakılların içinde binlerce insan gizlenir. Bu taşlar, çakıllar ve kayalar vahşi hayvanların ve kuşların da meskenidir. Günahı söyleyenlerin boynuna, çakılı buraya perilerin gökten döktüklerini söylerler. Periçingılı çok hoş bir yerdir, serin suları ve güzel havası vardır. Bu çakıllığın etrafında yaz zamanı çok sayıda topluluk yaşar.

Nebiler orada bir oymağa gelip Gasım adlı bir adamın evine giderler. Dalaverecilikle uğraşan casus Kerbelayı Mehemed, elbisesinin eteğini sıvayıp yola çıkar, Nebi'nin orada olduğunu Paşa Bey'e haber verir. Casus Kerbelayı Mehemed'i küçük bir adam sanmayın. O, Gafgaz Ordusunun Generali Orbeliani'nin casusudur. Nebi hakkında her haberi valiye ve polis komutanına ulaştırır. Evet, Paşa Bey ondan bu haberi duyduğu gibi güçlü bir askeri birlik alıp, Nebi ile mücadele etmeye gelir. Nebiler çakıllığa girerler. Haber yayılır, mahalli polis amirleri ve polis komutanları da askerlerle gelirler. Her yerden çakıllığa ateş ederler. Ancak boş iş yaparlar, çünkü çakıllığın içinde Nebilere hiçbir şey yapılamaz. Bir saat sonra çakıllıktan iki kurşun atılır, kurşun Paşa Bey'in iki adamını yere serer. Askerler kaçıp çakıllığın etrafından uzaklaşırlar. Paşa Bey, Nebi ile görüşüp ona dil dökme ve aldatıp ortaya çıkarma fikrine kapılır. Onun için de Paşa Bey bir adamı yanına çağırıp der:

-Nebi'nin yanına gidip, senin üzerine gelen Murad Bey'in oğlu Paşa Bey, Paşa Bey, çakıllıktan çıkmanızı rica etti, Gelin Kayası'na gelsin ona söyleyeceklerim var, dedi dersin.

Elçi, tüfeğinin başına bir beyaz mendil bağlar, sallaya sallaya Periçingılı'nın girişine varır. Nebi çakıllıktan çıkıp onun yanına gelir. Elçi, Paşa Bey'in sözlerini ona söyler. Nebi der:

-Git, Paşa Bey'e geleceğimi, vaat ettiği yerde beni beklemesini söyle.

Nebi arkadaşlarından beş kişi alır, Periçingılı'ndan çıkıp Gelin Kayası'na giderler. Diğer taraftan Paşa Bey de bir grup adamla Gelin Kayası'na gelir. Nebi, Paşa Bey'le görüşüp der:

-Bey, söyleyeceğini söyle.

Paşa Bey der:

-Ey Nebi, bil, öğren, kaçaklığın sonu yok. Beyler ve ağalarla seni barıştırmak benim boynumun borcu olsun. Sen gel teslim ol, sana bu Hacısamli'da beş altı köy bağışlayayım, mal mülk sahibi ol, ölünceye kadar keyif sürerek yaşa.

Nebi gülümser:

-Bunun için mi benimle görüşmek istiyordun? der.

-Evet; ben senin gibi yiğitleri çok severim, sana kaçak demelerini istemiyorum. Padişah senden razı olsun istiyorum. Ağalarla iyi geçinen, Allah katında da iyi olur.

Nebi'nin kaşları çatılır, gözleri kızarıp kan çanağına döner:

-Ben sizi akıllı bir adam sanırdım, ancak öyle değilmişsiniz. Benim davam mal mülk davası değil, fakir fukara davası. Bana ne toprak ne de köy lazım. Ben köylülerin de toprağı olsun, onlar ağaların zulmünden kurtulsunlar istiyorum. Bey, sen aslında bey değilsin. Büyük mülk sahibi olduğun için sana bey adı vermişler. Varlığının haddi yok. Hacısamli bölgesinde yaşayanların hepsi bedavadan sana çalışıyorlar. Sen izin vermezsen zavallı köylüler evlenemiyorlar bile. Sözünü dinlemeyeni köpeklere boğdurup öldürtüyorsun. Bu güzel bir şey mi? Seni Allah yaratmış da onları yaratmamış mı? Onlar da insan. Bey, ben zavallı köylüleri ve fakirleri sizin zulmünüzden kurtarmaya çalışıyorum. Ben sizinle bunun için mücadele ediyorum. Bey, ben köpeklere boğdurup öldürttüğünüz, zulüm içinde aç ve çıplak yaşattığınız yoksulların oğluyum.

Nebi sözünü bitirdiği gibi atın beline sıçrar, "sağlıcakla kal" diyerek atı sürer ve yolu toza katar. Paşa Bey onun arkasından çok seslenir; ancak Nebi dönüp geri bakmaz. Paşa Bey der:

-Oğlum, bu ipe sapa gelecek bir adam değilmiş, Allah'ın belası imiş. Onu bir an önce öldürmezsek işimiz harap.

O da atına binip kendi malikânesine gitmeye başlar.

Nebi grubu ile Garaçingil'dadır. Onlar Hayik'in kız kardeşi Hayganuş'un evine giderler. Hayganuş'un eşi evde yoktur. O, dut bağına içki yapmaya gitmiştir. Hayganuş onlara hürmet edip der:

-Ey Nebi kirve, ey Hecer bacı, hoş geldiniz.

Nebi gülümseyerek der:

-Çok sağ ol, Hayganuş bacı, nasılsın?

-Çok iyiyim.

-Stepan nereye gitti?

-Bağa, içki yapmaya.

Nebi şaka yaparak der:

-Ne zaman size gelsem Stepan kirve içki üretiyor, bu kadar içkiyi ne yapıyor bilmiyorum.

Hayganuş güler:

-İçiyor, lezzetini bilsen sen de içersin.

Nebi güler:

-Ben ne balını istiyorum ne de belasını diyerek yüzünü arkadaşlarına çevirir.

-Stepan kirvenin yanına gidelim, hem dut yeriz hem de biraz istirahat ederiz.

Hayganuş der:

-Yok, canım oturun, akşamleyin o da gelecek.

Nebi der:

-Orası iyi bacı, birden it, kurt gelir, keyfimizi bozar.

-İyi, o zaman gidin, beyimle dönüp gelirsiniz.

Nebiler dağın eteğine, Bağat denen yere giderler. Bağat, dağdan akan çayın kenarında manzaralı bir yerdir. Burada her türlü meyveden vardır. Ancak dutla üzümü çoktur. Bağların her birinde bir şaraphane vardır. Şaraphanede içki üretilir. Evet; sohbetimize dönelim, bağlara inen yokuşun başında Nebi arkadaşlarına der:

-Siz burada kalın, etrafı dolaşırsınız. Ben de Hecer'le Stepan kirvenin yanına gideceğim. Akşam hepimiz Garaçingıl'da toplanırız.

Öyle de olur. Nebi ile Hecer bağa, Stepan'ın yanına giderler. Onlar bağa gittiğinde Stepan dut çırpılmaktadır. Nebi ile Hecer'i görünce kendini ağaçtan atası gelir, hemen ağaçtan yere iner.

-Ey Nebi kirve, hoş geldin, ey Hecer bacı, hoş geldin. Bu bağlık ve bahçelik yer sizindir.

-Stepan kirve hoş bulduk.

Stepan atların dizgininden yapışır. Nebi ile Hecer attan sıçrayıp yere inerler. El sıkıştıktan sonra atları bağlayıp otlağa bırakırlar. Stepan atölyenin yanına kilim serer. Nebi ile Hecer üzerinde otururlar, dut yiye yiye Stepan'la geçmişten ve gelecekte sohbet ederler. Stepan, derdini açıp zamandan ve haksızlıktan şikâyet eder. Nebi ona cesaret verir:

-Ey Stepan kirve, katlanmak lazım. Kötü günün ömrü az olur. Bu dünya her zaman böyle kalmayacak. Bunun bir aydınlığı da olacak.

Stepan der:

-Ey Nebi kirve, bu kötü gün senin dediğin kötü günlerden değil, bunun ömrü çok olur.

Nebi der:

-Bakma, Allah var, merhameti var.

Nebileri burada sohbetle bırakalım, bakalım Mehdiler ne yaparlar.

Mehdiler, Nebi ile Hecer'i bağa gönderdikten sonra Hafizli'ye doğru giderler. Bir serin çeşmenin yanında atlarını bağlayıp, yeşil otağa bırakırlar, yeşil otların üzerine uzanırlar, bir tek Hayik ayakta tüfeğine dayanmış etrafa bakmaktadır. Hepsini şaşırır, Mehdi ona sorar:

-Ne var, neden etrafa bakıyorsun, bir şey mi var?

Hayik der:

-Kubbede bir kervanı durdurmuşlar, sanki kervanı soyuyorlar.

Kaçaklar, ellerini gözlerine dürbün yapıp dikkatle bakarlar. Kervan apaçık görünür.

Mehdi arkadaşlarına der:

-Bize doğru geliyorlar, dağılın, çukur ve oyuklarda gizlenin, bırakın gelsinler. Dostlarsa yol veriniz giderler, düşmanlarsa yele ve kuyruklarını yolarız.

Her biri bir yere gizlenir. Çok beklerler, az beklerler, bilmiyorum, kervan gelir. Mehdi onlara sorar:

-Sizi kubbede durduran kimdi?

Kervanbaşı der:

-Kaçaklardı. Neyimiz varsa hepsini elimizden aldılar.

Mehdi sorar:

-Tanımadınız mı, onlar kimlerdi?

Kervanbaşı der:

-Ben çok iyi tanıdım, Gara Nebi'nin grubuydu. Bize yalandan "Kaçak Nebi'nin grubundanız" dediler. Biz de korkumuzdan bir şey söyleyemedik.

Mehdi arkadaşlarına der:

-Atlarınıza binin, onların arkasından gidelim.

Kaçaklar atlarına binip, yüksek bir tepeye çıkarlar. Dürbünle bakıp eşkıyaların Arhaşan köyünden geçip gittiklerini görürler. Çok uzak olduğu için onları yakalayamayıp geri dönerler. Mehdi der:

-O Gara Nebi, elbet tuzağımıza düşecek, diri diri onun derisini soymak lazım.

Peki; Gara Nebi kimdir? Gara Nebi Aras'ın her iki tarafında ad salmış bir hırsızdır. O, çoğu zaman kendisini Kaçak Nebi olarak adlandırıp her yere gider. Kaçak Nebi'nin korkusundan yerini sık sık değiştirir, akla gelmeyecek yerlerde gezer, o generallerle, polis komutanlarıyla ve mahalli polis amirleriyle dosttur, hem de onların casusudur. Evet; Mehdiler bir şey elde edemeyip Garaçingıl'a dönerler.

Akşam olur, alacakaranlık çöker. Hayvanlar otlaklardan eve getirilir. Nebi ile Hecer de bir grup insanla bağdan gelmektedir. Nebi dikkatle her tarafa bakar. İnsanlar grup gurup toplanıp, fısıldaşarak sohbet ederler. Nebi bundan şüphelenir. Atını, Stepan'ın yakınına sürüp der:

-Stepan kirve biz çadıra gidiyoruz. Sen adamların yanına git, bak bakalım ne haber var.

Stepan adamların yanında kalır, Nebi ile Hecer de Stepan'ın evine giderler. Mehdiler de oraya gelirler, eşkıya Gara Nebi'nin grubunun kervanı soyduğunu Nebi'ye anlatırlar. Nebi Mehdilere der:

-Ne beceriksiz adamlarsınız, onları neden sağ bıraktınız?

Nebi'nin Mehdi'yi azarladığı sırada Stepan gelir, Nebi, Stepan'a sorar:

-Ne var, bir şey öğrendin mi?

Stepan der:

-Önemli bir şey yok.

Nebi sorar:

-Stepan kirve, doğruyu söyle.

-Nebi kirve, yanlış anlama, bizim köyden bir grup adamı soymuşlar. Eşkıyalar kendileri için "biz Kaçak Nebi'nin grubundanız" demişler. Ancak soyulan adamlardan onları tanıyanlar olmuş, onlar Gara Nebi'nin grubundanmış. Bir işçinin de eşyalarını almışlar. Adamlar ondan bahsediyordular. İşçi oğluna düğün yapmak için eşya falan getirmiş.

Nebi'nin sinirden gözleri kan çanağına döner, Mehdi'ye sinirlenip der:

-Boyunu yere sokayım, beceriksiz oğul!

Mehdi gözlerini yere diker, utancından bir kelime dahi söylemez. Diğer arkadaşları da sessizce dururlar, hiçbir şey konuşmazlar. Onlar Nebi'nin huyunu çok iyi bilmektedirler. Her kim ağzını açarsa Nebi'nin onu rezil edeceğini bilirler. Nebi yüzünü Stepan'a çevirip der:

-Stepan kirve, bizim çocuklar beceriksizlik etmiş, Gara Nebi'yi sağ bırakmışlar, rica ediyorum, benimle birlikte eşyaları çalınan işçinin yanına gel.

Stepan, onu işçinin yanına götürür. İşçi yeşil otların üzerinde oturmaktadır. Nebi ile Stepan'ı gördüğü gibi ayağa kalkar, hal hatır sorduktan sonra Nebi ona der:

-Dostum senin eşyalarını kim çaldı?

İşçi, onun Nebi olduğunu anlar, hemen kendisini toparlayıp der:

-Nebi kirve, beni soyan sanırım Gara Nebi idi.

Nebi ona der:

-Dostum, düşünme, seni soyanların cezasını vereceğim. Eğer ben orada olsaydım, o eşkıyaları sağ bırakmazdım. Kötü arkadaşların yüzleri kara olsun, Gara Nebi'yi sağ bırakmamaları gerekirdi.

İşçi der:

-Çok sağ ol, Nebi kirve, Allah senden razı olsun. Ancak onların günahı yok, bizi soyanlar kaçıp gitmiştiler, arasalar da bulamazdılar.

Nebi işçiyi de alıp Garaçıngıl'a geri döner. O, çok sinirlenir, nasıl derler, parmak şıklatsan kanı çıkmaz.

Nebi arkadaşlarını çok azarlar, sonunda Mehdi başını yukarıya kaldırıp der:

-Biz Gara Nebi'nin grubunun hangi tarafa gittiğini nereden bilip peşlerine düşseydik, bizi neden bu kadar azarlıyorsun?

Mehdi'nin sözü Nebi'yi kurşunla vurulmuşa döndürür:

-Kes sesini ahmak, onlar kuş olup da göğe mi çekilmiştiler?

Mehdi der:

-Elinden yanlış bir iş geleni öldürürler mi?

Nebi çok sinirlenir, tüfeğini alıp der:

-Çekil gözümün önünden, eğer karşımda durursan, seni vuracağım, sen onun bizim adımıza eşkıyalık yaptığını bilmiyor musun?

Mehdi, konuşmadan yola çıkıp bir dakika içinde gözden kaybolur.

İşçi, Nebi'nin kolundan tutup der:

-Ey Nebi kirve, onları bana bağışla, suçlarını affet, bunların suçu ne ki?

Nebi'nin siniri yatıştır; ancak her yeri arasalar da Mehdi'yi bulamazlar. Sanki Mehdi kuş olup göğe çıkar.

Nebi der:

-Önemli değil, bırakın biraz yalnız gezinsin, aklı başına gelsin.

Nebi düğün gününü kararlaştırdığı sırada bir adam onların yanına gelip der:

-Ey Nebi kirve, durma hemen kaç, polis komutanı güçlü atlılarla geliyor.

Bu haber üzerine koç Nebi hiç halini değiştirmmez.

-Bırak gelsin, ben de onunla görüşmeyi arzu ediyordum; ancak rica ediyorum, bizim burada olduğumuzu ona söylemeyin.

Evet; Polis Komutanı Cefergulu Bey Cavanşir grubu ile gelip Melik Lalazar'ın evine girer. Muhafızlar, eşkiya gibi çadırlara girerler. Ev sahipleri onlara koyun, koyun yoksa iki horoz kesmelidir. Bunlar da herkeste yoktur. Bu yüzen de kırbaçlarının sesi obaya düşer. Nebilerin oymakta olduklarından onların haberi yoktur. Bir muhafız da Nebi'nin olduğu eve verilir, Nebi'yi ev sahibi sanıp der:

-Neden, çeyizi bitmiş kız gibi sessizce duruyorsun, kalkıp koyun falan kesmiyorsun?

Nebi ona cevap verir:

-Muhafız ağa, koyunum yok, ben koyunu nereden alıp sana keseyim?

Muhafız bağırmaya başlar:

-Ben onu bunu bilmem, hemen bir koyun kesmelisin!

Nebi güler:

-Senin “erkeksen de doğur, kadınsan da” meselesine döndü. Serin dağ havası ve soğuk suların eşliğinde kim koyun etinin kebabını yemez? O da yok, gücümüz ancak arpa ekmeğine yetiyor, istersen ye istemezsen aç kal.

Muhafız barut gibi patlar, kırbacı Nebi'nin başına vurmak isteyince Nebi onun bileğinden tutar, öyle bir sıkar ki, kırbaç elinden yere düşer, onun elini ve ayaklarını sıkıca bağlayıp bir köşeye yatırır:

-Azgınlık edenin cezası budur, der.

Muhafızların taşkınlıkları gittikçe artar. Nebi yapıncısını omzuna atar. Arkadaşlarından beş kişiyi alıp doğruca Polis Komutanı Cefergulu Bey'in olduğu eve gelir, polis komutanı onu tanımaz, terekeme sanır ve sinirlenerek der:

-Neden izinsiz içeriye girdin?

Nebi gülerek ona cevap verir:

-Polis komutanı, bağışla, ben çobanım, izin almak aklıma gelmedi.

Polis Komutanı Cefergulu Bey, Nebi'nin yüzüne bakar, önünde duranın Nebi olduğunu ve Azrail gibi boğazına çöktüğünü görür. Onun yüzü sararır, dudakları yedi yerden çatlar, elini tabancasına atmak isteyince, Nebi yapıncısının altında sakladığı tüfeğini onun göğsüne dayar:

-Polis komutanı, zahmet etme, biz fırsatı düşmana vermeyi öğrenmedik, yüreğine başka bir şey getirme, sana hiçbir şey yapmayacağım. Söyleyecek birkaç sözüm var, dinle, söyleyeyim, sonra da çıkıp gideyim.

Polis komutanının boğazının yolu kurur, yutkuna yutkuna der:

-Ne emrin varsa yerine getirmeye hazırım.

Nebi ile Cefergulu Bey karşı kaşıya otururlar. Nebi der:

-Senin obadaki muhafızların ne yaptıklarından haberin var mı?

Polis Komutanı Cefergulu Bey cevap verir:

-Hiçbir şey yapmıyorlar, her biri bir evde dinleniyor.

Nebi başını sallar:

-Senin stajniklerin halkın derisini yüzüyorlar.

-Neden?

-Her birimize birer koyun kesmeniz lazım diyorlar.

-Ben bilseydim izin vermezdim.

Nebi der:

-Bu önemli değil, bu küçük bir mesele, sana başka bir sözüm daha var.

-Buyur, buyur.

-Sisyan köylülerine çok fazla kızıl pulu vergisi gelmiş. O parayı yoksullardan değil, zenginlerden alırsınız, stajniklerin de azgınlığına izin vermezsiniz. Onlar, köylüleri haksız yere yatırıp dövdürmekten vazgeçsinler. Mülk sahiplerine de toprağın köylülerin olduğunu anlatırsınız. Onlara da mahsul veren verimli toprak versinler. Şimdilik bu kadar, eline kalem al ve söylediklerimi yaz, uyacağına da söz ver, mührünü de üzerine basıp bana ver. Bir örneğini de başkomutana gönder, bunu Nebi talep etti, de.

Polis komutanının gözleri kararır:

-Ey Nebi, mektuba ne gerek var? Söylediklerine uyacağım, rahat ol.

Nebi onun yüzüne sinirli sinirli bakar:

-Ne diyorsam onu yap, hemen kalemi eline al, benim bu sözlerimi yaz, başkomutana da bildir.

Polis komutanı kalemi alır, eli titreye titreye Nebi'nin dediklerini yazar, altını imzalar, mührünü basıp bir suretini de Nebi'ye verir.

Nebi kâğıdı alıp der:

-Polis komutanı, şimdi obayı terk edip gidebilirsiniz; ancak tekrar ediyorum, yazdıklarına uymazsan benden günah gider.

Polis komutanı şeypur çaldırır, muhafızlar bir tarafa, Nebiler de diğer tarafa gitmeye başlarlar. Polis komutanı canının korkusundan Nebi'nin söylediklerine az da olsa uyar, Nebi'nin isteklerini başkomutana da yazar. Şimdi bakalım Mehdi ne olur?

Evet, Nebiler çok gezerler, az gezerler, sorarlar, haber gönderirler, Mehdi'yi bulamazlar. Hecer Nebi'yi azarlar, arkadaşlarının her biri Nebi'ye birer söz söyler; ancak Nebi yaptığından pişman değildir. Onlar Çiçekli Dağı'nın eteğine varırlar.

Çiçekli Dağı'nı kara duman öyle bir sarmıştır ki, insanın gözüne parmak soksalar anlamaz, karşı karşıya gelen kişiler kafa kafaya çarparlar. Dumandan çiy damlaları yağmur gibi sızar, otların uçları mercan gibi düğmelenir. Çok sakın bir hava vardır. Nebiler dumanı izleye izleye Çiçekli Yaylası'na doğru çıkarlar. Bir ağıt sesi gelir, her kimse yaralı yaralı ağıt söyleyip ağlamaktadır. Nebi Boz atın başını tutup dikkatle dinler:

Bu dağlar ulu dağlar,
Çeşmeli sulu dağlar,
Burda bir garip ölmüş,
Gök kişner bulut ağlar.

-Bu bir kadın sesi, ne olmuş acaba?

Atlarını dağın sırtındaki yokuş yoldan süratle sürerler. Bir kadının yaralı bir oğlanın başını dizinin üzerine alıp bağıra bağıra ağladığını görürler. Onun gözyaşları çay gibi taşıp akar. Ak saçlarını deste deste yolup yere döker “vay oğul” deyip ağlar. Nebi attan iner:

-Anne, bu oğlana ne olmuş?

Kadın ağlaya ağlaya der:

-Yüreği yanası Aslan Bey vurup oğlumu al kana bulamış. Vay oğlum, vay oğlum.

Nebi, Aslan Bey'in bir at yüzünden bu oğlanı vurduğunu ve atını da aldığını öğrenir.

Annenin gözyaşları; Nebi'nin yüreğini parçalar ve der:

-Zalimler. Bu zavallıların öcünün sizden alındığını görseydim ölmezdim.

Nebi oğlanın bileğinden tutar. Anne oğlun sağ, sadece bayılmış, hemen bunu oymağa göndermek lazım.

Hecer kadını terkine alır, Hayik de yaralı oğlanı terkine alır, atlarını dörtlale sürüp onları Çiçekli Oymağı'na getirirler. Oğlanın ağzına şerbet dökerler, yaralarını sararlar. Nebi adamlara Aslan Bey'i sorar. Ona Aslan Bey'in o anda Tehneli Çeşme'de olduğunu haber verirler. Nebi bu sözü duyunca ayağa kalkıp arkadaşlarına der:

-Arkadaşlar, Aslan Bey'i hemen yakalamak lazım.

Onlar atlarının beline sıçrarlar, dereler, dağlar aşar, iki gedik ve üç oymak geçip Tehneli Çeşmesi'ne varırlar. Nebi arkadaşlarını böler, dört bir yandan oymağa girerler. Nebi üç kişiyle Aslan Bey'in bulunduğu çadıra girer. Onlar, öyle bir pusu kurarlar ki Aslan Bey elini tabancasına bile atamaz. Nebi emir verir, onun kollarını sıkıca bağlarlar. Aslan Bey Nebi'ye yalvararak der:

-Nebi, bu kez suçumu bağışla, beni bırak, bir daha hiç kimseyle uğraşmam.

Nebi ona der:

-Sen ak saçlı, ak annenin yüreğine çapraz dağ çekmişsin, annenin gözyaşını çocuğunun kanına karıştırmışsın, bey senin suçun bağışlanacak bir suç değil.

Aslan Bey'in rengi sapsarı olur, dudağı çatlar. Her yerden adamlar gelirler. Nebi yüzünü halka çevirip der:

-Bu bey bir at yüzünden yiğit bir oğlanı vurmuş, annesinin yüreğini parçalamış. Şimdi siz söyleyin bu beyin cezası nedir, ona ne ceza verirsek razı olursunuz?

Herkes birbirinin yüzüne bakar, yüzlerinden onun kurşunlanması taraftarı oldukları anlaşılır.

Nebi der:

-Anladım, bunun cezası kurşunlanmaktır. Nasıl derler, çıkık belin kamburunu ancak kabir düzeltir.

Kim vursun, kim vurmasın diye düşünürlerken Hecer tüfeğini yüzüne alıp ona ard arda üç kurşun atar. Aslan Bey ölür.

Aslan Bey'i öldürdükten sonra Nebiler köylülerle tokalaşıp yola çıkarak Çiçekli'ye gelirler. Oğlanın annesine Aslan Bey'e ceza verdiklerini anlatırlar. Kadın çok mutlu olup Nebilere dua eder.

-Nebi, dünya var oldukça yaşa, Allah kemerini bağlasın.

Yaralı oğlan bu sözü duyduğu gibi gözlerini çevirip Nebi'ye bakar, oğlan yavaş yavaş kalkıp oturur ve yemek yemek ister. Hecer hemen hurcunu açıp onun önüne yufka, ekmek ve kavrulmuş et koyar. Oğlan vurulduktan sonra ilk defa yemek yiyerek der:

-Ölsem de gam yemem artık. Oğlan hiç yaralanmamış gibi ayağa kalkar. Nebi'den razı olur. Sanki oğlanın yaraları yoktur. Nebi ona der:

-Dostum, biz gidiyoruz, nereye gidecekseniz sizi oraya götürüp bırakalım.

Oğlan der:

-Çok sağ ol Nebi ağabey, siz gidin, biz daha burada kalacağız, iyileşince gelip sizi bulacağım.

Nebi sorar:

-Adın ne?

-Adım Musa, babamın adı ise Meşedi Hesên, Nebi ağabey, beni de kendi grubuna kabul et.

Nebi onu grubuna kabul eder.

Nebiler toplanan halkla vedalaşıp yola çıkarlar, geceyi gündüze katarlar, gündüzü geceye bir göz kırpmı kadar bile uyku uyumazlar, bir dakika dinlenmezler, dağlar aşarlar, tepeler geçerler, gidip Eyin'e varırlar. Nebi dostu Allahverdi Gehremanoğlu'nun evine gider, o çok keyifsizdir. Allahverdi onun bu halini görünce şaşırır, şaşırmakta da haklıdır, çünkü Nebi her şey yüzünden keyfini bozmaz. Allahverdi, Nebi'ye sorar:

-Nebi, gözüme keyifsiz görünüyorsun, ne oldu?

Nebi cevap verir:

-Allahverdi yanlış konuşuyorsun, keyifsiz değilim; ancak ne zamandır Mehdi'yi kaybettik. Bu biraz canımı sıkıyor.

Allahverdi gülümseyerek der:

-Mehdi'yi kaybetmek de ne demek, adam dana veya keçi mi ki kaybolsun? Şaka yapma, doğrusunu söyle bakalım neden keyifsizsin? Hecer bacı sen söyle.

Hecer olanları ona anlatıp der:

-Allahverdi kardeş, Nebi Mehdi'ye sinirlenmişti. Ona sinirlendi o da çıkıp gitti. Ne zamandır Mehdi'nin ne ölüsünden ne de dirisinden haberimiz yok.

Allahverdi Nebi'nin yakınına oturur:

-Mehdi'nin yerini söylersem bana ne verirsin?

Nebi der:

-Hiçbir şey, söylersen söyle söylemezsen söyleme.

Hecer der:

-Allahverdi kardeş, ben her ne istersen veririm.

Allahverdi:

-İçeri odaya girer, Mehdi'yi kolundan tutup Nebilerin yanına getirir.

-İşte Mehdi.

Arkadaşları birer birer Mehdi'yi öper, onun sağ olduğuna çok sevinirler.

Mehdi kardeşinin güzel nasihatlerini hafızasına alır. Hecer Allahverdi'ye bir tüfek bir de at bağışlar.

-Allahverdi kardeş, bize çok iyilik yaptın, iyiliğinin karşılığını vermek bize borç olsun.

Allahverdi gülümseyerek Hecer'e der:

-Hecer bacı, at önemli değil, at ölüp gidecek; ancak bu tüfek ölünceye kadar bana senden yadigâr kalacak.

Nebi şakayla ona der:

-Allahverdi, tüfeğinden çıkan her kuşunun zalimlere isabet etmesi gerektiğini aklından çıkarma.

-Elbette, öyle olacak.

Nebi'nin arkadaşları Allahverdi ile şakalaşmaya başlarlar, Ağa Hüseyin şakayla der:

-Düşman deyince senin gibi muhafızlardan bahsetmiyorum, beyleri, memurları ve onlara yardım edenlerden söz ediyorum.

-Yani başım onlardan yana dertte diyorsun.

Onlar, oradan buradan konuşurlar. O gece Allahverdi'nin evinde kalırlar, sabah erkenden atlanıp Gafan'a giderler.

Nebiler beş on gün Gafan ve Berşad taraflarında dolaşırlar, ellerine bir hayli para, kumaş, elbise ve başka şeyler geçirirler. Sonra Sisyan’da, muhtar, mülk sahibi Hesenhane Bey’in evine gelip ondan beş yüz manat, Garakilse beylerinden de on, on beş top ipek kumaş ve on beş koyun alırlar. Nebiler güçlü bir hazırlık yapıp Garaçingıl’a gelirler, o geceyi orada geçirip erkenden işçinin oğlunun düğününü yapmaya başlarlar. Düğüne bir grup zurnacıyı, bir şarkıcıyı, Âşık Ehmed’i, Daşkendlî Âşık Ata’yı, Hinzireli Âşık Hampa’yı da getirtirler. Gündüz sohbet, çalgıcı ve şarkıcıların olur, şarkıcılar sürekli Nebî’den türküler okurlar. Güneş batınca âşıklar sohbete başlarlar. Âşıklar ilk önce güzelleme okurlar. Onların okuduğu güzellemelerden biri aklımda, izin verirsiniz söyleyeyim:

Eminoğlu benden hiç utanmadın,
Üç ay geçti, bir yaylaya gelmedin,
Yüz bin cefa ile göç eyledim ben,
Ordan indim Ağ Bulağa gelmedin.

Demedin dağdadır bir servinazım,
Bir beyaz sinelim, bir hoş avazım,
Bir şahin, şongarım, şahî şahbazım,
Şıkar için sen oylağa gelmedin.

Ben seni isterdim herkesten aziz,
Ben senin yanında oldum bir keniz,
Güzel can besledim güllerden temiz,
Namert oğlu kef, damağa gelmedin.

Ben senin derdinden kalmışım hasret,
Yarsız da yar meğer çeker mi lezzet,
Niye böyle ettin ey çocuk hilget,
Şamama dermeye kağa gelmedin.

Benim adım Hamaya'dır Hamaya,
Sinem benzer hem yıldıza hem aya,
Verdin emeğini sonunda zaya,
Bağlandın ovaya, dağa gelmedin.

Âşık Ata, "Tahir ve Zöhre" hikâyesini anlatır. Âşığın hikâyesi ve türküleri halka lezzet verir. Herkes dikkatle dinleyip sürekli:

-Sağ olsun âşık, âşığın söyleyişi güzel, derler.

Kısaca, üç gün düğün yaparlar, düğünün son günü nöbetçi gelip Nebi'ye haber verir:

-Neden duruyorsun? Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey senin burada olduğunu duyup güçlü bir askeri birlikle geliyor.

Nebi gülerek der:

-Ne yazık ki Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey düğüne gecikti. Âşık, sen işine bak, yeni evlenen gencin mübareknamesini oku.

Âşık Ata sazının tellerini sağlamlaştırıp bakalım mübareknameyi nasıl okur:

Tepsiye dizdirdim nohut ve badem,
Düğününü yaptım, yürekten şadım,
Sağ olsun meclise toplanan adam,
Bakayım bey, düğün mübarek olsun,
Sağ dişine sol dişine borç olsun.

Kızıl gül destesi, nergis butası,
Senden uzak olsun düşman hatası,
Sen olasın yedi oğul atası,
Bakayım bey, düğün mübarek olsun,
Sağ dişine sol dişine görk olsun.

Kızıl gülü deste deste dererler,
Derince de örtü üste sererler,
Âşıklara müjde, bahşış verirler,
Bakayım bey, düğün mübarek olsun,
Sağ dişine sol dişine görk olsun.

Nebi arkadaşlarına emir verir, onlar gizlenip sınırları keserler. Kendisi de üç kişiyle evde gizlenir, emir verir:

-Eliğa Bey gelirse gittiler dersiniz, kendisini de düğün evine davet edersiniz.

Evet; Eliğa Bey grubuyla düğün evinin kapısına gelir, selamsız kelamsız adamları kırbaçla dövmeye ve hak etmedikleri sözler söylemeye başlar:

-Köpek oğulları, Nebi'yi nerede gizliyorsunuz? Hemen onu verin, yoksa hepinizi yakalayıp hapishaneye göndereceğim.

Bir ihtiyar öne çıkıp der:

-Bey, bu insanları neden incitiyorsun, suçları ne? Sen obaya gelince seni kovabiliyor muyuz ki Nebi'yi de kovalım. Bir attan in, rahatla, sonra Nebi'yi iste. Belki Nebi kendisi gelip bizi beladan kurtarır.

Eliğa Bey onlara söve söve attan iner. Muhafızları köye dağıtıp kendisi de birkaç memur ve çavuşla içeri girer. Onu yedi kat üstüne oturturlar.

O, daha yeni oturmuşken Nebi saklandığı yerden çıkıp der:

-Bey, hoş geldin.

Eliğa Bey, gözünü çevirip Nebi'yi başının ucunda görür.

-Nebi Bey, hoş bulduk.

Nebi gülerek ona der:

-Sen Nebi'yi köylülerden istiyordun, o kendi ayağıyla geldi. Söyle bakalım beni ne yapacaksınız?

Eliğa Bey der:

-Nebi, kendi canın için benden vazgeç, öylesine söylüyordum. Rica ederim, bir daha söylemem. Nebi, Allah için doğruyu söyle, mahalli polis amiri olsan sen de benim gibi yapmaz mıydın?

Nebi emreder, Eliğa Bey'e çok hürmet ederler, tekrar çalma ve oynama başlar, yemeden ve içmeden sonra o emreder ve atları hazırlarlar, onlar köylülerle ve Eliğa Bey'le görüşüp atlarına binerler, dağlarda akşama kadar at sürerler, Çardahlı köyünün yakınına varınca bir çoban tepenin üzerinden bağırıp der:

-Ey Nebi ağabey, Çardahlı'ya gitmeyin, Mahalli Polis Amiri Şefi Bey grubuyla Çardahlı'da.

Nebi ona sorar:

-Bizim üç arkadaşımız Çardahlı'ya gelecekti, onlardan haberin var mı?

Çoban der:

-Nebi ağabey, Nezer'in evindeler.

-Biz koyunlara bakarız, sen git Eyinli Allahverdi'ye hemen buraya gelmesini söyle.

Çoban, sopasını omzuna atıp doğruca Eyin'e gider, Allahverdi'yi bulup der:

-Nebi seni çağırıyor.

Allahverdi Nebi'nin yanına gelir, hal hatır sorduktan sonra Nebi ona der:

-Nezir'in evinde üç arkadaşımız var, git onları buraya gönder, Şefi Bey'in tuzağına düşmesinler.

Allahverdi "başüstüne" der, gidip Nebi'nin arkadaşlarını gizli yerlerden kaçakların yanına gönderir. Nebi arkadaşları ile görüştüktan sonra Eyin'in girişindeki Bilger Tepesi'ne çıkar. Şefi Bey onları görüp emir verir, dağı kurşuna tutarlar. Nebiler onları hiç umursamazlar, dağın sırtından atları sürerler. Şefi Bey, atlıları ile Eyin köyüne gelir. Onlar Nebilere ateş ederler, Nebiler ise köylülere isabet eder korkusuyla onlara ateş etmezler. Onlar, Şefi Bey'in atlılarını Eyin'de bırakıp Hocasanlı'ya doğru giderler. Şefi Bey onlardan vazgeçmez, peşlerine düşer, Hocasanlı'nın yakınında Nebi arkadaşlarına der:

-Hey atları geri çevirin.

Atlarının başını geri çevirip Şefi Bey'in grubunu kurşuna tutarlar. Mahalli polis amirinin atlıları kendilerini kaybedip dağdan aşağı kaçmaya başlarlar. Nebiler onları kovalayıp Berşad Çayı'nın kenarına dökerler. Bu mücadelede mahalli polis amirinin grubundan çok adam ölür. Nebinin grubundakilerin birinin dahi burnu kanamaz.

Âşık Semed, mahalli polis amirinin tazıları ve köpekleriyle kaçtığını görüp der:

Tazılı, köpekli pristav ağa,
Yüz tutup kaçarlar sola hem sağa,
Nebi'yi görünce olurlar çağa,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynatan Nebi!

Goburnat, naçalnik geldi saymadı,
Düşmanın kanından içti, doymadı,
Zalimden kisası aldı koymadı,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynatan Nebi!

Goburnat mahaldan bas bas çağırdı,
Baş serdar Tiflis'ten bar bar bağardı,
Tüfeklerden kurşun seltek yağardı,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynatan Nebi!

Şefi Bey, çayın kenarında da durmayıp Gorus'a gider, durumu polis komutanına haber verir.

Nebiler de Berşad Çayı'ndan gidip dağlar geçerler, dereler aşarlar, geceyi gündüze katarlar, erenler meskeni Kirs'e gelirler.

Salvartı'da Nebiler çadırlarını kurup yaşamaya başlarlar. Nebi'nin adamları oynayıp birbirleriyle şakalaşırlar. Nebi, Hecer ve İsmayıl çadırın önünde yeşil ot üzerinde uzanıp sohbet ederler. Nebi dikkatle İsmayıl'ın yüzüne bakar. İsmayıl'ı çok keyifsiz görüp sorar:

-İsmayıl, neden keyifsizsin ne oldu, aklına yakınların mı geldi?

İsmayıl der:

-Nebi, Allah'tan gizli değil, senden neden gizleyeyim. Benim Ceyran Hanım adlı bir nişanlım var. Allah fakirliği kessin, düğününü yapamadım, aklıma düştü, onun derdini çekiyordum. Zavallı kız acaba ne oldu? O zavallının da bahtı olsaydı, babası zengin olurdu, kendisi de zengin bir adamın oğluyla nişanlanırdı.

Nebi biraz düşünür, sonra ıslık çalarak arkadaşlarını yanına toplar:

-Gelin Gence'ye İsmayıl'ın nişanlısı Ceyran Hanım'ı getirmeye gidelim. Kim geliyor?

O dedi ben, bu dedi ben. Nebi; Hayık'i, Hecer'i ve Tunc Veli'yi alır, geride kalan arkadaşlarına der:

-Düşmanlar sizi rahat bırakmazlar, buradan Kirs'e gidin, biz de oraya geleceğiz.

Nebi, Hecer, Veli, İsmayıl ve Hayik Gence'ye; geride kalanlar ise çadırları söküp Kirs'e doğru gitmeye başlarlar. Nebiler dağlar aşarlar, dereler geçerler gidip Gence'ye varırlar. Nebi sabah, dostu Hetem'in evine gider. Hetem'le karısı çok sevinirler.

-Nebi hoş geldin, ey Hecer bacı hoş geldin.

-Sağ olun.

Otururlar, rahatlarlar, çay falan içtikten sonra Nebi, Hetem'e der:

-Hetem senden İsmayıl'ın nişanlısı Ceyran Hanım'ı istiyorum.

Hetem der:

-Nebi ağabey, Ceyran Hanım'ı ne yapacaksın?

Nebi der:

-Götürüp düğününü yapacağım.

Hetem der:

-Allah senin ömrünü uzun etsin, ne güzel bir iş yapıyorsun. Hacı Genber onu zorla başkasına vermek istiyordu. Siz yemek yiye, ben gidip getireyim.

Hetem kapıdan çıkar, yarım saat geçmeden Ceyran Hanım'ı getirir. Hetem'in karısı Ceyran Hanım'ı çabucak giydirir. Nebiler yemek yiyip çay içerler, sahura yakın Hetemlerle görüşüp dışarı çıkarlar, atlara binerler, Ceyran Hanım'ı Hecer terkinde alır. Atları sürerler, onlar yel gibi gitmekte olsunlar, size haberi Polis Komutanı Cefergulu Bey'den vereyim.

Polis Komutanı Cefergulu Bey Cavanşir, gam deryasına boğulur, generalin ve başkomutanın töhmeti altında kalır. Ne tedbir alsın ne hile yapsa yine de Nebi'yi öldüremez. Keyfinin kaçmış olduğu bir zamanda Mahalli Polis Amiri Şefi Bey Fetelibeyov onun yanına gelip der:

-Pencereden Saraylı Memmed Bey'i vuran Muskanlı Muradhan'ın oğlu Heseneli Yüzbaşı, Şuşa'da ölmüş.

Cefergulu Bey der:

-Kurşun onun parmağına isabet etmişti, parmağının yaralanmasıyla adam ölür mü? Yazık Memmed Bey'e çok muteber bir ağa idi, yazık, yazık.

Şefi Bey der:

-Polis komutanı o konuda iki malumat var. Birincisi Memmed Bey'in çok korktuğu için, ikincisi ise Heseneli'nin hekim Galus'a para verdiği, onun da yarayı iyileştireceğine zehir sürüp adamı öldürdüğü şeklindedir. Ama hiçbirinin hakkında doğru bir bilgi yok.

Polis komutanı çok üzölür:

-Şefi Bey, sanki bana kardeşimin ölüm haberini getirdin. Memmed Bey'e, yazık olmuş, büyük bir kayıp.

Şefi Bey der:

-Polis komutanı, gel Memmed Bey'in öldürölmesini Nebi'nin üzerine atalım, bırak kardeşi Memmedeli Bey, Nebi'yi öldürsün.

Cefergulu Bey der:

-Hiç öyle şey olur mu? Onu vuran adam belli, herkes biliyor. Memmedeli Bey kardeşini vuranı biliyor, bize de yazık. Böyle sözler söyleme, toplum içinde ayıplanırız.

Beyler ve polis komutanları Nebi'nin Kirs mücadelesinden sonra korkuya kapılırlar. Nebi'yi öldürmek için her vasıttan ve hileden istifade ederler. Gehreman Bey gerekeni yapması için Tatif'e gönderilir.

Cefergulu Bey, Tatif'ten Gehreman Bey'i geri çağırıp ona öğüt verir:

-Gehreman Bey, sanırım biz Nebi ile baş edemeyeceğiz. Ben generalin nezdinde rezil olacağım. Senin tedbirin ne, ne yapalım? Vali bizi rezil ediyor.

Gehreman Bey der:

-Polis komutanı, Nebi'yi kaçakların eliyle öldürtmeliyiz.

Cefergulu Bey der:

-Hangi kaçakların, kendi arkadaşlarının mı?

-Yok, canım hırsız olan kaçakların.

-Sağ ol, bu benim aklıma gelmemişti. Hiç böyle bir kaçak tanıyor musun?

Gehreman Bey hilekâr dilini işe sokar:

-Necefgulu ile Gara Nebi onu öldürebilirler. Onlar çok yiğit adamlar, senin de iyi bildiğin gibi sanatları hırsızlık ve adam öldürmek, beylerle, hükümet adamlarıyla ve ağalarla işleri yok, onların işi köylülerle. Ben onları senin yanına getiririm.

Polis komutanı bu sözü beğenip der:

-Bu çok akıllıca bir tedbir, bin adam dahi öldürmüş olsalar ben onların suçlarını bağışlarım. Nebi'yi öldürdükten sora da onları muhtar yaparım. Sen onları yarın sabah al yanıma gel.

Evet; Gehreman Bey Sisyan'a gider, o hırsızlarla dosttur. Hizmetçilerden birini gönderip hırsız Necefgulu'nu ve Gara Nebi'yi yanına çağırır. Hal hatır sorduktan sonra Gehreman Bey onlara der:

-Biz kardeşiz, sırlarımızı paylaşmamız gerekir. Bu Kaçak Nebi bizi canımızdan bezdirdi. O her yerde saygın ve zengin adamlara sataşüyor, onların evlerini dağıtıyor, eline geçirdiğine istediğini yapıyor. Dün, polis komutanının yanına gitmiştim. O, size selam gönderdi, Necefgulu ile Gara Nebi bir şekilde Nebi'yi öldürsünler dedi. Sizi mahalli polis amiri yapmak için de söz verdi. Bakın size söylüyorum, eğer Nebi'yi öldürürseniz, hükümette sizden ünlü adam olmayacak, herkes başınıza ant içecek. Ama bu söylenenleri hiç kimse bilmemeli, Nebi'nin kulağına giderse, işimiz berbat olur.

Necefgulu bıyıklarını sert sert eşeler, horoz gibi göğsünü kabartıp der:

-Gehreman Bey, sen de iyi biliyorsun ki bizim elimizden hiç kimse canını kurtaramaz. Bizden polis komutanına selam götürüp, bir hafta içinde Nebi'nin başını onun önüne atacağımızı söylersin. Sonrasında bizi mahalli polis amiri yapsa da olur yapmasa da, mahalli polis amiri olmadan da sizlerin merhametiniz sayesinde mahalli polis amiri gibi gezeriz.

Gara Nebi der:

-Bey, o Nebi yaman adamdır, onunla baş edememekten korkuyorum.

Gehreman Bey, onları poh pohlayıp der:

-Ben sizin hünerinizi yeni öğrenmiyorum ki, Nebi'yi öldürmek sizin elinizde su içmek kadar kolaydır. Ama Necefgulu, ad alacaksınız, padişahın kendisi de sizi görmeye gelecek.

Gehreman Bey onlara bir hayli para verip Gara Nebi'yi de razı eder. Necefgulu ile Gara Nebi, Sisyan'a giderler. Nebi'nin grubunun o sıralarda Murğuz Dağı'nda olduğunu ve onların bu günlerde Kirs'e geçeceklerini duyarlar. Atlarını kamçılıyıp bir grup ile Murğuz Dağı'nın eteğine giderler.

Necefgulu, Gara Nebi'ye der:

-Gel, Nebi'nin yanına gidelim, onun grubuna katılalım, fırsat bulup onu öldürelim.

Gara Nebi başını sallar:

-Ben onu yapamam, Nebi beni gördüğü gibi öldürür.

Necefgulu razı olup, Nebi'nin yanına bir elçi gönderir, elçi gidip Nebi'ye der:

-Necefgulu senin yanına gelmek istiyor.

Nebi der:

-Gelsin.

Necefgulu, Nebi'nin yanına gidip selam verir:

-Nebi eşkıyalıktan vazgeçip geldim, beni grubuna kabul et.

Nebi onun gözlerinin içine dik dik bakar:

-Benimkiyle seninki uyuşmaz. Sen eşkıya, beyler eşkıya, git onlara katıl.

Necefgulu der:

-Doğru söylüyorsun, ben eşkıyaydım; ancak şimdi eşkıyalıktan vazgeçtim, senin grubunda olmak istiyorum.

Nebi onun yüzüne sinirli sinirli bakar:

-Tilkinin tövbe edip, Hacca gittiği gibi mi yapıyorsun? Şüphesiz seni yoldan çıkarmışlar.

Necefgulu der:

-Hayır, ben namussuzlardan değilim. Beni iyi tanımıyorsun.

Nebi sinirlenir:

-Yok, iyi tanıyorum, namussuzun en büyüğüdür. Sağ salım geldiğin yoldan geri git, gözümün önünden kaybol.

Necefgulu atın boynuna vurup pişman olarak geri döner, doğruca Gehreman Bey'in yanına gidip hilenin tutmadığını ona haber verir:

-Bey, bu hile tutmadı. Şimdi biz başka bir yol buluruz. Ağaya keyfini bozmamasını söyle, verdiğimiz sözde duruyoruz. Bir hafta içinde bizden Nebi'nin başını istesin.

Gehreman Bey onun omuzundan yapışır:

-Malım size kurban olsun Necefgulu, siz yiğit adamlarsınız. Sizi polis komutanının yanına götüreceğim.

Gehreman Bey; Necefgulu ile Gara Nebi'yi Cefergulu Bey'in yanına götürmekte olsun, bakalım Nebiler ne oldu?

Necefgulular gittikten sonra Nebi, Hecer, Musa, Veli, Garapet, İsmayıl, Sefereli ve Ceyran Hanım atlarına binip ayakları üzengide, dizleri kaburgada doğruca Kirs'e giderler. Arkadaşları onların önlerine çıkıp şenlikle Kirs'e, oymağa götürürler. Kirs'in lale dolu çimenlerinde büyük bir konukluk hazırlarlar, çalgıcı ve âşık getirirler, yedi gün yedi gece İsmayıl'la Ceyran Hanım'a düğün yaparlar. İsmayıl'la Ceyran Hanım murada erip, Nebi'ye ve Hecer'e dua ederler.

Bir hafta Kirs'te kaldıktan sonra Nebi arkadaşlarına der:

-Çocuklar, sefere çıkıp halkın durumunu soralım diyorum, ne dersiniz?

Hepsi razı olurlar. Atları çağırıp bir yere toplarlar, herkes kendi atını tutar, Hecer kendi atından başka bir atı daha tutup eğerler, bir tüfek, üç patrondaş alıp Ceyran Hanım'ın yanına gelip der:

-Bizim kaidemiz böyledir, kadın kısmının bizim içimize girince tüfek taşması, patrondaş kuşanması ve ata binmesi gerekir.

Patrondaşı onun omzuna atar ve beline dolar, tüfeği omzuna asıp atın dizginini eline vererek der:

-Al bu da senin atın, Ceyran Hanım ataların dediği gibi “Mademki değirmenci olun, çağır gelsin tanen Köroğlu”

Ceyran Hanım der:

-Hecer bacı, siz nasılsanız ben de öyle olurum.

Onlar, atlarına binip yola çıkarlar, Kirs'i, Deveboynu'nu, İrçan'ı, Alyan'ı, Hekeri'yi ve Berşad Çayı'nı geride bırakıp Sisyan Dağları'na çıkmakta olsunlar, bakalım Necefgulu ile Gara Nebi ne oldu?

Akşam olur, Gorus'a karanlık çöker. Gehreman Bey, Necefgulu ile Gara Nebi'yi polis komutanının yanına götürür. Cefergulu Bey kapının ağzına kadar onların önüne çıkar, onların elinden tutup yukarıya götürür, kendi yanında oturtur.

-Necefgulu Bey, Gara Nebi sizi dünyalar kadar seviyorum, sizi kardeşlerimden ayrı tutuyorsam erkek değilim.

-Bey, Allah kerametinizi artırsın, biz sizin sayenizde yaşıyoruz.

Polis komutanı der:

-Bak iş nereye geldi, kendi kardeşlerimi düşmanla mücadele etmeye gönderiyorum. Nebi'yi öldürüp döndükten sonra sizi generalin yanına götüreceğim, kendi elimle sizi Zengezur nahiyelerine mahalli polis amiri tayin ettireceğim. Siz, benim kolum kanadımsınız, ağaç kol kanadına güvenir.

Necefgulu der:

-Bey, sözüm sözdür. Aziz başın için Nebi deryanın dibine de gitse onu bulup öldüreceğiz, bir haftaya kadar başını bu odada senin önünde yere koyacağız.

Bu sohbet sırasında Gara Nebi hiç konuşmaz. O, Kaçak Nebi'den korkar, ancak polis komutanının da sözünü çeviremez, çünkü o eşkıyalığı çok iyi bilir.

Polis komutanı onların şerefine bir konukluk hazırlar, bütün nüfuzlu adamları çağırır. Adamların hepsi Necefgulu ile Gara Nebi'yi tarif ederler, överler, onları neşeyle yolcu ederler:

-Bunlar, yiğit değil pehlivanlar pehlivan...

-Onun dilini kesin, malım size kurban olsun.

Necefgulular büyük bir grup ile doğruca Sisyan'a giderler. Nebilerin Derelezi'de olduklarını öğrenirler, atlarını Derelezi'ye sürerler. Nebilerin Derelezi'den çıktıkları anda gelirler. Necefgulular, onları gördüğü gibi üzerlerine kuşun yağdırırlar. Nebi ve arkadaşları atlarından inip siperlere dolarlar. Nebi dikkatle bakıp onların Necefgulu ile Gara Nebi olduklarını görür, yüzünü arkadaşlarına çevirip der:

Dövün davulları, çalın kavalı,
Koymayın düşman kaç ağız havalı,
Tutun dereleri, tepeyi, yalı,
Öğrenin onların bir bir yerini,
Salamat bırakmayın siz hiç birini.

Kısa yoldan gidin kesin gabağın,
Derelere dökün tehne, tabağın,
Virana döndürün çimenli bağın,
Öğrenin onların bir bir yerini,
Salamat bırakmayın siz hiç birini.

Beylerle yoldaştır hırsız, oğrular,
Düşmandır onlara bütün doğrular,
Gerek dağıtılsın tamam kurgular,
Öğrenin onların bir bir yerini,
Salamat bırakmayın siz hiç birini.

Üstelik kakhaha atarak Necefgulu ile Gara Nebi'ye de der:

-Necefgulu, Gara Nebi hoş geldiniz. Sizi sağ bıraktığım için pişmandım. Bunun için Hecer beni kınıyordu. Gelmeniz çok iyi oldu. Hey Gara Nebi, ben sizi gökte arıyordum, yerde elime düştünüz.

Gara Nebi, Kaçak Nebi'nin sözlerini duyduğu gibi atın boynunu geri çevirir:

-Necefgulu sen mücadele et, ben gidip asker getireyim, der.

Yavaş kaçan namerttir.

-Çabuk dön!

Kum çiçek açınca o geri dönecektir.

Necefgulu'nun akılsızca konuşması Nebi'yi sinirlendirir. Arkadaşlarına işaret eder, Necefgulu'nun grubunu öyle bir kurşun yağmuruna tutarlar ki, onlar tüfeklerini tutup kaçmaya başlarlar. Nebi arkadaşlarına der:

-Kısa yollardan inin, önlerini kesin, hepsini öldürmek, Necefgulu ile Gara Nebi'yi de canlı olarak yakalamak lazım.

Nebi'nin grubu kısa yollarla atlarını sürüp düşmanların önünü keser, hepsini dövdükten sonra Necefgulu'nu sağ olarak yakalayıp Nebi'nin yanına getirirler. Nebi ona der:

-Seni öldürmeyeceğim, doğru söyle bakalım, Gara Nebi nereye gitti?

-Asker getirmeye gitti.

-Ey ahmak, ne askeri? Kaçmış, ne yazık ki o zalim yine fırsat bulup kaçtı.

Nebi, Gara Nebi'nin kaçmasına çok üzülür, Necefgulu'ya sorar:

-Size kim emir verdi?

Necefgulu der:

-Seni öldürmek için polis komutanına söz verdik. O da bizi mahalli polis amiri yapacaktı. Felek getirip buraya ulaştırdı. Namert arkadaş beni bırakıp kaçtı. Yalvarırım beni öldürme, bırak, ölünceye kadar size duacı olurum, beni aldattılar.

Hecer'in gözlerinden yaşlar dökülür:

-Nebi'yi mi öldürecektiniz? Zalim düşman, al payını deyip Necefgulu'nun ortasından bir kurşun geçirir.

Nebi, polis komutanına bir mektup yazar. Mektupta, "Nebi'yi beş arkadaşıyla öldürdük, cesetleri Derelezi Dağı'nda, kalanları da bir hafta içinde öldürüp geleceğiz" diye yazar. Sonra arkadaşlarına dönüp der:

-Bu mektubu götürüp Polis Komutanı Cefergulu Bey'e verecek bir yiğit istiyorum.

Mehdi göğsüne vurup der:

-Ben götürürüm.

Hayik der:

-Ben götürürüm.

Nebi der:

-İkiniz götürün. Polis komutanının kapısına varınca nöbetçiye bizi Necefgulu ile Gara Nebi gönderdi dersiniz. İçeri girince mektubu Cefergulu Bey'e verirsiniz, sözle de Necefgulu ile Gara Nebi'nin grubundan olduğunuzu, mektubu Gara Nebi ile Necefgulu'nun gönderdiğini, rahat olmalarını bir hafta içinde kendilerinin de geleceğini söylersiniz. Ama Hayik sen kapıda durursun, Mehdi içeri girer.

Mehdi mektubu cebine koyar, Hayik ile ata binip gece yola çıkarlar, erkenden Cefergulu Bey'in kapısına varırlar. Mehdi nöbetçiye der:

-Bizi Gara Nebi ile Necefgulu gönderdiler.

Nöbetçi izin alıp onları bahçede bırakır. Mehdiler attan inerler. Hayik atın yanında kalır, Mehdi içeri girer, mektubu polis komutanına verip der:

-Ağa, mektubu Necefgulu ile Gara Nebi gönderdi, kendileri de Nebi'nin grubundan beş altı kişi kalmış onları öldürüp gelecekler.

Polis komutanı çok mutlu olur, mektubu okuyup der:

-Ey Necefgulu, ey Gara Nebi canım size kurban, ben öleyim, benim ağzımdan onların gözlerinden öpersiniz. Böyle de mutlu bir haber olur mu?

O, çocuk gibi hoplayıp zıplar, parmaklarını şıklatarak oynar, Mehdi der:

-Ağa, izin ver biz gidelim.

-Size malım kurban olsun, gidebilirsiniz.

Elini cebine atıp Mehdi'ye bir hayli para verir:

-Al, yolda harca, şimdiden sonra rahat rahat yatarım. O murdar iyi ki cehenneme gitti. Bu günlerde Gorus'ta şenlik yapacağım.

Mehdi kapıdan çıkar, Hayik ile atlara binip göz açıp kapatıncaya kadar Gorus'un girişine varırlar, atlara birer kamçı vurup gözden kaybolurlar. Diğer taraftan da Cefergulu Bey Nebi'nin öldürüldüğünü telgrafla padişaha, generale ve başkomutana haber verir, sonra bütün ileri gelenleri, zenginleri, tacirleri, ağaları ve beyleri toplar. Mektubu onlara da okutur.

Gorus'ta şenlik yapar. Beyler, ağalar ve tacirler çalıp oynarlar, içip keyif sürerler. İrevan'da ve Gence'de de şenlik vardır. Hiç kimsenin aklına başka bir şey gelmez.

Birkaç gün böyle gelip geçer. Onlar her gün Necefgulu ile Gara Nebi'yi beklerler. Onları çok şaşaalı karşılamak, havaya atıp tutmak isterler. Bir gün Üçtepe'den inen yoldan bir grup atlı gelir. Onları Necefgulular sanırlar. Yakına gelince ne görsünler? Bir grup bey ve beyzade saçlarını yola yola gelmektedir. Beyler doğruca polis komutanın yanına gidip ağlaya ağlaya derler:

-Nebiler bizim malikânemizi dağıttı, neyimiz varsa köylülere paylaştırdılar.

Cefergulu Bey güle güle der:

-Biz kaç gündür şenlik yapıyoruz, siz de Nebi malikânemizi dağıttı diyorsunuz. Acaba kim size bunu yaptı?

Derler:

-Bey, yalan, Nebi bundan iki saat önce bizim varımızı yoğumuzu elimizden alıp yolcu etti.

Cefergulu Bey der:

-Cesedi şu anda Derelezi Dağı'nda.

Ağalar yakalarını yırtıp derler:

-Ağa, biz Nebi'yi iyi tanıyoruz. O sağ.

Polis komutanı çok sinirlenir, Derelezi'ye birkaç adam gönderir.

Adamlar Necefguluların Nebileri değil, Nebilerin Necefguluları öldürdüğü ve cesetlerinin de kurda kuşa yem olduğu haberini getirirler.

Cefergulu Bey'in bacakları titrer, başı döner, gürültüyle yere yıkılır, kendinden geçer. Şenlik meclisi yas meclisine döner. Nebi'nin öldürülmesinin yalan olduğunu padişaha, generale ve başkomutana haber verirler.

NEBİ HEKERİ OYMAKLARINDA

Bazen Nebi öyle bir iş görür ki, o iş kimsenin aklına gelmez. Kimin aklına Nebi'nin Necefgulu Bey'i öldürüp Necefgulu Bey'in ağzından da polis komutanına bir mektup yazarak "Nebi'yi öldürdüm, cesedi falan yerde, kendim de kalan kaçakları öldürdükten sonra geleceğim" diye yazacağı gelir. Cefergulu Bey, mektubu Necefgulu Bey'in değil de Nebi'nin yazdığını nereden bilsin? Mektuba inandığı için Cefergulu Bey'i suçlamak olmaz. O,

Necefgulu'nun öldürüldüğünü bilseydi, hiç olmazsa toprağa gömer, kurt, kuşun yemesine izin vermezdi. Bu işte tamamen Nebi suçludur.

Cefergulu Bey, Nebi'nin bu hareketine çok sinirlenir. O, büyük bir grup ile Nebileri aramakta olsun, size nereden haber vereyim, nereden anlatayım? Novruzlu'dan.

Novruzlu köylüleri gece gündüz çalışırlar, çalışsalar da yine de karınları aç, sırtları çıplak kalır. Kazandıklarını bir taraftan beyler, diğer taraftan da hırsızlar ellerinden alırlar. Beyler ve ağalar onları kendi topraklarında ücretsiz çalıştırırlar. Vaziyet her zaman böyle kalmaz, onların da sabrı tükenir, yavaş yavaş beylerden ve ağalardan razı olmamaya başlarlar, bu razı olmama sonunda büyüyüp mücadeleye döner. Mesele şöyle olur: Yaz mevsimidir, tahılı savurup saptan çıkarttıkları gibi beylerin, ağaların ve hocaların arabaları harmanın yanına gelir. Generalin hakkı, ağanın borcu, hocanın bedeli adıyla bütün tahılı son tanesine kadar alıp götürürler. Köylüler de elleri koynunda bir kenarda kalırlar, onlara sadece kuru zahmetleri kalır.

Bir gün köylüler elde ettikleri tahıldan bir tane dahi kimseye vermeme ve hepsini kendilerine alma konusunda söz birliği yaparlar. Ancak onların dediği gibi olmaz. Harman dövülüp tahıl samandan çıkınca yine memurlar, zenginler, hocalar, seyitler ve dervişler toplanır, her biri bir taraftan çuvalın ağzını açarlar. Canına tak eden köylüler yabancı ve dirgeni çekip derler:

-Yeter bizi soyduğunuz, bir iki destemiz kaldı, onun da tahılını kendimiz alacağız.

Memurlar, hocalar ve ağalar zorla tahılı onların ellerinden almak isterler, köylüleri kırbaçla döverler. Köylüler elbiseleriyle sınır çizerek dirgen ile vurup memurları harmandan çıkarırlar. Başı yarılan memurlar beye şikâyet gidip derler:

-Ağa, neden duruyorsunuz, köylüler vergi vermekten kaçıp bizi dövüp bu hale getirdiler.

Beyler ve beyzadeler atlanırlar, büyük bir grup ile Novruzlu köyüne gelirler. Köylüler yalvarırlar, gözlerinin yaşını dökerler; ancak zalim beyler onlara acımazlar, ihtiyarları toplayıp kol kola bağlarlar. Onları beş altı beyzadeye ve generale Gorus'a götürmeleri için verirler. Bir grup köylü yolu keserler, adamlar her taraftan toplanıp, beyler ve beyzadeleri döverler, ihtiyarların kollarını çözüp onları serbest bırakırlar. Beyler kenara çekilip köylülerin üzerine kurşunu dolu gibi yağdırmaya başlarlar.

Bu sırada Nebi Alyanlı'dan Hendek köyüne iner, kurşunların sesini duyduğu gibi arkadaşlarına der:

-Hey çabuk olun, gidip ne olduğuna bakalım.

Orlar, atlarını Yazılar'a doğru sürmeye başlarlar. Yolda bir kişi durumu Nebi'ye söyler. Nebi doğruca Yazılar'a gider, arkadaşlarının her birini bir tarafa dağıtır, onlar beyleri, generalleri ve ağaları kurşuna tutarlar. Beyler atlarına binip, Gorus'a doğru kaçmaya başlarlar. Nebiler onlardan beş adamı öldürüp yola devam ederler, zalimlerin köyün ihtiyarlarını dövdüklerini görürler.

Nebi beyin memurlarını direğe bağlar, emreder ağaların ambarlarının kapısını açarlar, içindeki tahılın hepsini köylülere paylaştırır. Nebiler bir saat orada kaldıktan sonra atlarına binip yola çıkarlar. Onları yolda bırakalım, bakalım beyler, zenginler ve generaller ne olur?

Nebilerin kurşunlarından sağ kurtulan düşmanlar, doğruca Polis Komutanı Cefergulu Bey'in yanına gidip, durumu ona söylerler. Cefergulu Bey çok sinirlenir:

-İş, neredeyse ülkenin yönetimini Nebi'ye vermemize geldi çattı, onu neden öldürmediniz?

Niftalı Bey der:

-İşler zorlaştı. Nebi'nin o kadar çok adamı var ki, onların haddi hesabı yok, onun üç bin kadar adamı var.

Cefergulu Bey emreder, Mehdi Bey, Şefi Bey, Eliğa Bey bir de İsmayıl Bey büyük bir askeri birlikle Nebi'yi aramaya giderler. Ağalar da onlara katılırlar. Hekeri köylerinde onlar adamları köpek gibi ısırp Nebi'yi, Hecer'i ve Mehdi'yi isterler. Askerler köylüleri dövüp, evlerini dağıtırlar. Mollu'da Nebi'nin annesi Gözel çok sinirlenir, köyün içine girip yüksek sesle bağırır:

-Becerebilerseniz gidip Nebi'yi yakalayın, onlara güç yetirin. Bu zavallı köylülerin suçu ne ki onları incitiyorsunuz?

Bu sözden sonra mahalli polis amirleri köylerden seksen kişiyi yakalar, onların hepsini Berşad Çayı'nın yukarısından doğruca Gorus'a götürürler. Bu sırada Nebi, Goşagünbez'dedir. Ermeni çiftçilerle sohbet etmektedir. Bir adam ona der:

-Mahalli polis amirleri çok sayıda askerle gelmiş, çay köylerini talan ediyorlar, seksen adamı yakalayıp Gorus'a götürdüler.

Hecer der:

-Bu hükümet yönetmek mi talancılık mı?

Nebi der:

-Onlar var oldukça bu böyle olacak! Gorus'a gidelim

Onlar atlara binerler, atlarını Gorus'a doğru sürmeye başlarlar, alacakaranlık olunca Gorus'un girişine varırlar. Nebi atının dizginini toplayıp arkadaşlarına der:

-Köylüler evlerine çekilince ben tek başıma Cefergulu Bey'in yanına gidip yakalanan adamları bıraktıracam. Uyanık olun, şer demeden hayır gelmez, bir iş olursa ateş edeceğim.

Hecer der:

-Kendini bile bile öldürtmek mi istiyorsun?

-Neden öleyim? Korkma, hiçbir şey olmaz.

Atları bağlayıp otlağa bırakırlar, kendileri de yeşil otlarda uzanırlar. Bu sırada Nebi'nin yanında altı adam vardır. Bunların her biri, bir askeri birliğe bedeldir.

Nebi arkadaşlarını Gorus girişine bırakır, kendisi Veli'yi de alıp, kısa yoldan doğruca şehre iner, elbiselerini değiştirirler, hiç kimse onları tanımaz. Tüfek ve tabancaları yapıncılarının altındadır. Önce defterhanenin önüne giderler. Cefergulu Bey'in yerini öğrenirler. O, evindedir. Nebiler pusu ile doğruca Cefergulu Bey'in evinin önüne giderler. Birden bahçe kapısının ağzında nöbetçilik yapan adamı boğarlar, kollarını bağlayıp bodruma atarlar. Sonra Nebi, Veli'yi kapıda nöbetçi olarak bırakıp, bahçeye çıkar, gidip Cefergulu Bey'in kapısını çalar. Cefergulu Bey içeriden bağırır:

-Kim o?

Nebi yavaşça der:

-Benim, Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey.

Polis komutanı, İsmayıl Bey'in adını duyduğu gibi kapıyı açar. Nebi, kapının ağzında onu yakalar, tabancayı göğsüne dayayıp der:

Uzak uzak yoldan geldim yanına,
Susamışım yağı düşman kanına,
Ne düştünüz yazık halkın canına,
Beyler için anam doğmuş kurt beni!
Becerirsen, şimdi kendin tut beni!

Mert oğluyum, merdim, bil ki koçağım,
Düşmanın gözüne keskin bıçağım,
Yoksullara ipek gibi yumşağım,
Beyler için anam doğmuş sert beni!
Becerirsen, şimdi kendin tut beni!

Koç Nebi'nin iyi bak sen boyuna,
Anan, bacın durur matem toyuna,
Sizin gibi sürü sürü koyuna,
Anam doğmuş iti dişli kurt beni!
Becerirsen, şimdi kendin tut beni!

Üstelik dille de söyler:

-Hemen çay köylerinden yakalayıp getirdiğiniz adamları bıraktırırsın.

Cefergulu Bey, Nebi'ye der:

-Sen yiğit bir oğlansın, bir otur, sonra ne söyleyeceksen söyle.

Nebi onun yakasını bırakır ve bir kenarda durup der:

-Rica ediyorum, adamları hemen bıraktır.

Cefergulu Bey der:

-Nebi, sen de polis komutanı olsaydın, benim gibi yapardın. Onlar beylere ve ağalara karşı gelmişler, hükümete vergi vermekten kaçmışlar.

Nebi der:

-Karşı gelmesinler de ne yapsınlar? Zavallıların bütün kazançlarını ellerinden alıyorlar. Hayvanlara bile böyle davranılmazken siz köylülere bunu yapıyorsunuz, onlar da sizin gibi insanlar. Polis komutanı, çok konuşmak için vaktim yok, hemen adamları senden istiyorum.

Cefergulu Bey der:

-Adamlar hapse atıldılar, sabah onları serbest bıraktırıyorum.

Nebi der:

-Şakası yok, hemen bir belge yaz, götürüp hapishane komutanına vereyim, bıraksın.

Cefergulu Bey bir emir yazar, mührünü de üzerine basıp Nebi'ye verir:

-Al, bu; istediğin belge, senden çok razı oldum, bana zarar vermeden gelip gittiğin için mutlu oldum.

Nebi der:

-Bey, bu günden sonra ağaların ve beylerin sözü ile adam yakalama, köylülere acı. Bir daha buraya gelirim, sana zarar vermeden gitmem.

Cefergulu Bey der:

-Baş üstüne, bir daha seni buraya getirecek bir iş yapmam.

Nebi onunla tokalaşıp kapıdan çıkar. Veli'yi yine polis komutanının kapısında bırakıp kendisi doğruca hapishaneye gider, belgeyi Hapishane Komutanı Ter Grigoryan'a verip adamları serbest bırakır. Sonra Veli'yi de alıp arkadaşlarının yanına gider. Onların sağ salim gelmelerine arkadaşları da çok mutlu olurlar, atlarına binip Berşad Çayı'nın eteğinden geçip Aras'ın kenarına varırlar, atları Aras'a sürüp diğer tarafa geçerler. Nebi'yi diğer tarafta İran köylerinde bırakalım, bakalım polis komutanı ne yapar?

Polis Komutanı Cefergulu Bey, Nebi'nin onun evine geldiğini hiç kimseye söylemez, her yere "yakalanan adamları suçları olmadığı için bıraktım" diyerek söz yayar.

Bu günlerde General Nakaşidze, Cefergulu Bey'i Gence'ye çağırır. O, generale bir yalan söyleyip der:

-General, aldığım habere göre Nebi ölmüş.

General bu haberi alınca çok mutlu olur. Haberi her yere yayarlar, zenginlere ve beylere göz aydınlığı verirler.

Bu kez Nebi Aras'ın diğer tarafında çok kalır. Bu yüzden de Nebi'nin öldüğü haberine çoğu kişi inanır. Köylüler kara giyinir, annesi akşama kadar ağlayıp inler.

Bir gün Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey, Hocahan'a gider, köylüleri ücretsiz çalışmaya götürür. Bu sırada bir zengin saçını yola yola gelip der:

-Nebi ambarımın ağzını açtı, içindeki tahılları köylülere paylaştırdı. Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey der:

-Nebi çoktan öldü, ambarını dağıtan başka bir kaçak olmalı.

Zengin ona der:

-Ben kendimi kaybetmedim, Nebi'yi çok iyi tanıyorum. O, şu anda Aras'ın kenarında, inanmıyorsan, git de gör.

Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey, askerlerle Aras'ın kenarına gider, ancak orada kimseyi bulamaz. Geri dönünce bir general ona haber verir:

-Bey, bil, öğren, Nebi; Meşedi Molla ve İsmayıl Bey'le birlikte bir muhtarı direğe bağlamış, onları kendilerinden geçene kadar dövmüş, köylülerin kızıl pulu vergilerini de onlardan almış.

Mehdi Bey önce buna da inanmak istemez, sonra hiç kimsenin cesaret edip kızıl pulunu alamayacağını, gidip bunun ne olduğunu görmeyi düşünür. Büyük bir grup ile Gafan'a gider, ne kadar arasa da Nebi'den bir iz bulamaz. Bu yüzden haber getiren generali dövdürür.

Bu sırada bir muhafız, ona yaklaşıp der:

-Nebi, mülk sahibi Hesengan Bey'i öldürmüş.

Mehdi Bey, ona şaka yaptıklarını sanır, çok sinirlenir, muhafızı rezil eder. Ancak mesele bununla kalmaz, her adamla bir haber gelir. Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey, Nebi'yi aramaktan vazgeçer, doğruca Gorus'a Polis Komutanı Cefergulu Bey'in yanına gidip, durumu ona nakleder:

-Nebi'nin öldüğü haberi yalanmış. Nebi, şu anda Sisyan, Gafan, Cavanşir ve Nahçıvan taraflarında azgınlıklar yapıyor. Dün, mülk sahibi Hesengan Bey'i öldürmüş.

Polis komutanı, Nebi'nin ölmediğini iyi bilmektedir, bu yalanı kendisi çıkarmıştır, yine de keyifsizmiş gibi görünüp der:

-Öldü sandık da rahatladık, yine aşımıza zehir katacak. Evimizde rahat rahat yemek de yiyemeyeceğiz

Polis Komutanı Cefergulu Bey emreder, bütün mahalli polis amirleri toplanırlar, çok anlatırlar, çene yorarlar, fikir alışverişinde bulunurlar, sonunda Nebi'yi köylülerin eliyle öldürtüp yakalama kararına varırlar. Bu yüzden çok fazla mükâfat biçerler. Bu hoşdevenkten sonra mahalli polis amirleri çok sayıda general, muhafız ve komutan alıp Mollu köyüne giderler, atlarını bağlayıp tahıl tarlalarına bırakırlar. Köylüler ne kadar yalvarıp yakarsalar da generaller, atlarını tarlalardan çıkarmazlar. Köylüler canlarından usanırlar, ellerine sopa, boru vb. alırlar, atlara vurup onları tarlalardan çıkarırlar. Generaller ve muhafızlar atları yine tarlaya doldurur, yanlarına gelen köylüleri de baş demeden göz demeden döverler. Sonunda köylüler generalleri de atlarla birlikte dövüp tarlalardan çıkarırlar. Askerler, ateş etmeye başlarlar, kadınlar bağırlar, erkekler oraya buraya kaçarlar, köylüler kaçıp kaçıp Hekeri Çayı'nın kenarlarına dökülürler. Mahalli polis amirleri sekiz ihtiyarı bir de Nebi'nin kardeşi

Meherrem'i yakalayıp, Arsevanik'e götürürler, dövdükten sonra harabe bir ahıra kapatırlar. Yakalananların ardından bir grup köylü, askerleri takip ederek Arsevanik'e gelip orada gizlenirler. Köylüleri kaçırmak için geceyi beklerler, gece yarısı ahırın yanına giderler, ahırın önünde bir nöbetçi vardır. O, taşın üzerinde oturup uyuklamaktadır, ahırın arka tarafından haberi yoktur. Köylüler duvarı arkadan söküp içeri girerler, arkadaşlarını kurtarırlar. Yakalanan adamlar, gizlice dolaşmakta olsunlar; bakalım Nebiler ne oldu?

Nebi, Mollululara güç kullanılmasını ve köylülerin esir edilmesini Kepez'de öğrenir. O, çok sinirlenip arkadaşlarına der:

-Arkadaşlar, gidip ne olduğuna bakalım.

Onlar, Gafan ve Gubadlı köylerini bir bir geçerler, gelip Alıgulu, Gayalı ve Mahmudlu yazılarına çıkarlar. Birden Boz at yerinde durup kulaklarını dikerek bakar, ayaklarını yere vurmaya ve hınkırmaya başlar. Nebi hemen attan sıçrayıp yere iner, tarlanın içinden eğile eğile gidip üst taraftan kubbenin dibine çıkar, dikkatlice bakınca mezar taşlarının arkalarının adamlarla dolu olduğunu, ellerinde tüfekleriyle hazır beklediklerini görür. Nebi sürüne sürüne gidip, onların arkalarına geçer, bakıp onların kendi köylülerinden olduklarını görür, ayağa kalkıp der:

-İsmayıl amca, kimin yolunu kesiyorsunuz?

Onlar, Nebi'nin sesini duydukları gibi gizlendikleri yerden çıkıp, Nebi'nin yanına gelirler, görüşükten sonra İsmayıl der:

-Görmüyor musun, kaçak olduk. Sizin düşman olduğunuzu sandık, bu yüzden de yolu kestik.

Nebi kahkaha atar:

-Tam kaçak olmuşsunuz, yakınınıza kadar gelini bile görmüyorsunuz.

İsmayıl gülerek der:

-Biz de böyle kaçacağız, herkes Nebi olamaz ki...

Nebi onlara sorar:

-Sizi neden yakaladılar, neden kaçtınız?

İsmayıl olup biteni benim size anlattığım gibi anlatıp der:

-Bizi de kendi grubuna al, artık biz beylerle ve zenginlerle baş edemiyoruz.

Nebi der:

-Hepinizin birer ailesi var, kaçaklık size yakışmaz, gidip kendi işinizle uğraşın.

Meherrem der:

-Ne işi, köye gittiğimiz gibi bizi, yakalayıp hapse atarlar. Allah böyle işi kahretsin.

Nebi der:

-Korkmayın, ben kâğıt veririm, sizi yakalamazlar, yakalarlarsa ben gelip serbest bıraktırırm.

Ne kadar yalvarsalar minnet etseler de Nebi razı olmaz, Mehdi Bey'e bir kâğıt yazıp onlara verir, kendisi de grubu ile Dağ Tumas'a, Çullu'ya gider. İsmayıl da Gatar'a gidip Nebi'nin kâğıdını Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'e verirler. Mehdi Bey kâğıdı okur, Nebi yazmıştır:

“Mehdi Bey böyle düşmanlık olmaz, bu adamları ben evlerine gönderdim, bırakın işleriyle meşgul olsunlar, onlar fakir insanlar, hiç kimseyle işleri olmaz. Eğer onları incitirseniz sizin için iyi olmaz.”

Mehdi Bey biraz düşünür, sonra başını kaldırıp Meherremlere der:

-Serbestsiniz, evinize gidebilirsiniz.

Nebiler, üç gündür Çullu köyündedirler. Birden size garip gelir, bana, canım çul eşekte olur, köy de çullu olur mu diye sorabilirsiniz, izin verin baştan size cevap vereyim. Köyün çulu yoktur, adı Çullu'dur. Bu köyün adına neden Çullu diyorlar diyebilirsiniz. Bu köy sık ormanların, fidanların içinde ve dağların arısındadır. Demek ki bu köy orman ve dağla çullanmıştır. Bunun için de bu köye, Çullu adı verilir. Şimdi asıl meseleye geelim. Adamlar Nebi'nin başına toplanırlar, oradan buradan sohbet ederler. Nebi'nin bir dostu ona yaklaşıp Dağ Tumas'ta otlaklar yüzünden köylülerin ağalarla mücadele ettiklerinden bahseder. Nebi ona der:

-Biz de oraya gitmeyi düşünüyorduk, köylülere yardım ederiz.

Biraz dinlendikten sonra kaçaklar, atlarına binip yola çıkarlar, atların kulakları bayrak, kuyrukları ise kalem olur. Üç saatlik yolu bir saatte katedip Dağ Tumas'a varırlar.

Ağalar, Nebi'nin grubu ile köye geldiğini duyup kaçarlar. Nebiler, ağaların evlerini talan ederler. Dağ Tumaslı Allahverdi adlı bir oğlan ağanın birinin evinden bir altın bilezik ve bir inci kolye bulur. Hecer'e uzatıp der:

-Hecer bacı, al, boynuna takarsın, çok kıymetli bir kolye.

Hecer dikkatle bakıp der:

-Ben de bana altın vezneli bir tabanca ya da hançer vereceksin sandım. Benim altın bileziğim, inci kolyem tüfek, tabanca ve patrondaştır. Onları, eşine verirsin, boynuna takar.

Allahverdi; yaptığından utanarak, kolyeyi ve bileziği yere atar.

Köylüler otlaklarını geri alırlar. Nebiler, gitmek isteyince Allahverdi onun atının üzengisine yapışır:

-Nebi ağabey, gel beni de grubuna kabul et, beyler beni burada rahat bırakmazlar.

Nebi der:

-Benim grubuma girmek için şart koydum. Kim o şartı kabul ederse, gözümün üzerinde yeri var.

Allahverdi der:

-O şart nedir, söyle bilelim.

Nebi der:

-Fakir fukaranın yolunda candan geçmek, arkadaşlara hainlik etmemek, düşmanlarla mücadelede geri çekilmemek, düşmanın hilesine aldanmamak vs. vs. Şartlarım bunlar, kabul ediyor musun?

Allahverdi der:

-Nebi ağabey, şartlarını canla başla kabul ediyorum.

Hecer, Allahverdi'ye sorar:

-İyi kurşun atabilir misin?

Allahverdi cevap verir:

-Atabilirim.

Hecer der:

-Ben göğe bir ceviz fırlatacağım, elli adım öteden onu vurabilirsen büyüğümüz, iki gözümüzsün.

Allahverdi elli adım ötede tüfek yüzünde bekler. Hecer bir cevizi göğe fırlatır. Allahverdi'nin kurşunu cevizi gökte parçalar.

Hecer der:

-Nebi gruba alınabilir.

Nebi der:

-Bir şart daha var, onu da yerine getirmen gerekir. Atı süratle sürerken bir sigara kılıfını kurşunla vurmalsın.

Allahverdi kabul edip ata biner, ortaya bir sigara kılıfı koyarlar. O, atını hızla sürerken sigara kılıfının ortasından bir kurşun geçirir.

Hecer, Allahverdi'nin kolundan tutup gülerek der:

-Nebi'nin grubuna layık bir oğlansın.

Nebi, Allahverdi'yi de grubuna kabul eder. Kaçaklar buradan yola çıkıp Tumas Dağı'ndaki Ayna çeşmesine giderler. Ayna çeşmesi çok hoş bir yerdir, suyu ayna gibi parıl parıl parlamaktadır, sanki gözyaşıdır, suyu çok soğuktur. İnsan parmaklarını uzun süre içinde tutamaz. Etrafında her renk gül vardır. Suyun aktığı yerlerin etrafı, pancarlarla kaplıdır. Bakan gözlerini çevirmek istemez. Nebi dikkatle çeşmeye ve etrafına bakar:

-Gelin burada biraz dinlenelim diyerek attan iner. Su içip ellerini ve yüzlerini yıkarlar. Bir de bakıp ormanın ötesinde bir grup geyiğin kaçmakta olduğunu görürler. Hemen tüfeklerini yüzlerine alırlar, geyiklerin beşini vururlar, yürüyüp geyikleri getirirler. Nebi gülerek der:

-Bahtımızı görüyor musunuz, bize burada kebab lazım, Allah verdi. Bir iki kişi geyikleri yüzün, kalanları ormandan odun getirsin.

Ağahüseyn, Hayik, Sefereli bir de Allahverdi geyikleri soyup doğramakla meşgul olurlar, kalanlar da odun getirmeye giderler. Ormanın içi odun doludur, çok sayıda odun getirip çeşmenin yanına yığarlar, on dakika içinde geyikleri soyarlar, doğrayıp yeşil otun üzerine dökerler.

Evet; Tunc Veli ile Şahhüseyn kollarını sıvarlar, ağaçtan çok sayıda şiş hazırlarlar. Eti pişirip ekmeğin üzerine dökerler, onların ekmekleri de boldur, çok güzel bir meclis kurarlar. Geyik etinin kebabı da her zaman bulunmaz, sizden iyi olmasın, doyuncaya kadar yerler. Sonra atlarına binip Purullu'nun üzerindeki tepeye çıkarlar. Köyden bağırışmalar gelmektedir. Nebi atının dizginini toplar, elini dürbün yapıp dikkatlice bakar:

-Köyde memurlar falan da var, sanırım onlar köylüleri dövüyorlar. Köye inip ne olduğunu öğrenelim.

Nebi grubu ile Purullu köyüne iner, köyün dışında bir adama sorar:

-Bu bağırışma da ne?

Adam der:

-Kızıl pulu vergisi topluyorlar. Bu yıl köylülere o kadar çok kızıl pulu vergisi gelmiş ki vermekle bitmez. Kızıl pulu vermeyenlerin evlerini dağıtıyorlar, neyi varsa satıyorlar.

Nebi sorar:

-Kızıl pulu vergisini toplayan kim?

Adam cevap verir:

-Vergi memuru, kumandan ve bir muhafız topluyor.

Nebiler atları doğruca adamların bağırdığı yere sürerler, fakir fukaraların ev eşyalarını satışa çıkardıklarını görürler, onlar iki adamı da yere serip dövmektedirler. Nebi atını onların yanına kadar sürüp bağırır:

-Durun.

Herkes, şaşırıp Nebi'nin yüzüne bakar.

-Bu zavallıların suçu ne ki onları dövüyorsunuz?

Kumandan der:

-Kızıl pulu vergisini vermiyorlar.

Nebi dövülenlere der:

-Neden kızıl pulu vergisini vermiyorsunuz?

Biri der:

-Gücümüz yetmiyor, canımızdan başka hiçbir şeyimiz yok. Bırak öldürsünler, belki canımız mezarda dinlenir.

Nebi arkadaşlarına der:

-Onların tüfeklerini alın.

Kumandanın, vergi memurunun ve muhafızın tüfeklerini ve tabancalarını alırlar. Nebi onlara der:

-İnsafsızlar, sizin acımanız yok mu?

Nebi kumandanı dövdürdükten sonra emir verir, kızıl pulu vergisini zenginlerden toplayıp vergi memuruna verirler. Nebi, polis komutanına da hiç kimsenin suçu olmadığı, kızıl pulu vergisini kendisinin topladığını ifade eden bir mektup gönderir. Ağalara da gözdağı verip der:

-Eğer köylülerin birine gülden ağır söz söylerseniz yine gelip sizinle hesaplaşacağım. Bakın diyorum, katırcının katırını ürkütmeyin.

Köylüler; Nebi'ye dua ederler, kaçaklar köylülerle tokalaşıp doğruca Gatırdağ'a giderler.

PALANDÖKEN MÜCADELESİ

Nebiler, Gatrıdağ'dan dönüp Deveboynu'na gelirler. Arkadaşlarından Şahhüseyn ağır hastalandığı için hiçbir yere gidemezler. Nebiler, Şahhüseyn'i İrcan köyünde bırakırlar, etrafta dolaşıp akşam İrcan'a, Şahhüseyn'in yanına gelirler. Bu şekilde on beş gün burada kalırlar. Şahhüseyn iyileştiği gibi Galaderesi köylerini geçip Turşsu'ya giderler. Onlar yanlarında iki tane de koyun götürürler. Turşsu'da atlardan inerler. Bu güzel havadan, manzaradan, ekşi sudan kim faydalanmak istemez? Tunc Veli'yi, Turşsu Dağı'nda nöbetçi bırakırlar, diğer kaçaklar koyunların etini doğrayıp bir güzel kebab pişirirler. Daire şeklinde oturup şakalaşa şakalaşa kebab yerlerken Tunc Veli ısıklık çalar, ekmek parçaları ellerinde kalır, ayağa kalkarlar, tüfekleri ellerinde yola doğru yürürler. Onlar, Tunc Veli'nin sesinin geldiği yere giderek Tunc Veli'nin tacir kervanını durdurduğunu görürler. Nebi tacirlerden dört beş kişi ayırıp der:

-Siz de hoca mı olmak istiyorsunuz?

Derler:

-Hayır, işimize bakıyoruz.

Hayik, Nebi'ye sorar:

-Bunlar tacir değiller mi?

Nebi der:

-Yok, canım, bunlar satıcılar, sermayelerini çoğaltıp hoca olmak istiyorlar, ama beceremiyorlar.

Sonra satıcılara der:

-Siz gidebilirsiniz.

Satıcılar eşyalarını alıp Nebi'ye dua ede ede yola çıkarlar. Nebi hocaların yüzüne bir bir bakar:

-Siz, halktan aldığınız mahsul ile yetinmiyor da bir de tüccarlık mı yapıyorsunuz?

Taştan ses çıkar, hocalardan çıkmaz. Tunc Veli, Nebi'ye sorar:

-Bunlar kim?

Nebi cevap verir:

-Beyler ve ağalar.

Tacirbaşı yalvarıp der:

-Nebi Bey hiç olmazsa atlarımızı ve katırlarımızı ver, binip gidelim.

Nebi çok sinirlenir:

-Bey babandır, ben köpek olurum, bey olmam. Sizi öldürmeyip sağ salim bıraktığıma sevinin. Hemen buradan uzaklaşın.

Onlar yola çıkıp Gala'ya doğru gitmeye başlarlar. Nebiler de kumaş yüklü atları ve katırları önlerine katıp Kirs Dağı'nın sırtına çıkarlar. Onlar, kumaşları, atları ve katırları fakir fukaralara paylaştırmakta olsunlar, size tacirlerden haber vereyim. Tacirler, yayan giderler. Korun Kervansarayı'nın önünde mahalli polis amiri büyük bir grup ile onların önüne çıkar. Beyler, olup bitenleri mahalli polis amirine anlatırlar. Mahalli polis amiri onlara sorar:

-Kaçaklar, hangi tarafa gittiler?

Biri der:

-Kirs'e doğru gidiyordular.

Mahalli polis amiri Kirs Dağı'na doğru dürbünle bakar, Nebi'nin grubunu Palandöken yokuşunun başında görür. Atları dörtmala sürüp Palandöken'in her tarafını keserler. Şiddetli bir mücadele olur. Mahalli polis amirinin grubu Palandöken yokuşunun girişini keser. Nebiler de Palandöken'in etrafındaki fidanlıklara doluşurlar, eğile eğile fidanlıklardan geçip mahalli polis amirinin grubunun arkasına geçerler. Nebi arkadaşlarına der:

-Şimdi tam sırası, hücum edip mahalli polis amirinin askerlerini Palandöken yokuşundan aşağı dökmeliyiz, bırakın yokuştan aşağı düşüp ölsünler. Nebi bir nara atar:

-Yiğitlerim öldürün zalimleri.

Fidanlıktan çıkarlar, her taraftan düşman askerlerine saldırırlar. Mahalli polis amirinin askerleri dayanamaz, Palandöken uçurumundan aşağıya dökülürler. Palandöken govu öyle bir yerdir ki, buradan yaya olarak gitmek mümkün değildir, atla kaçmak akla sığmaz. Nebiler Palandöken'in eteğinde durup onları kurşuna tutarlar. Hiç kurşun bile atmaya gerek yoktur, kurşunu meze olması için atarlar, kurşun atmasalar da hepsi govdan uçup ölmektedir. Düşman atlıları yuvarlanıp derenin dibine düşer, paça parça olurlar. Mahalli polis amiri askerleri ile birlikte Palandöken govunda öldürülüp leş leşe dizilirler, bir kişi dahi sağ kalmaz. Palandöken'in eteğinde kan gölü oluşur.

Nebi bu vaziyetten çok mutlu olur, keyfi yerine gelir. Bir Palatöken govuna, bir de öldürülen düşmanların cesetlerine bakıp bakalım ne der:

Ben bir koç yığdım, düşmüşüm kaçak,
Kardeşim Mehdi'dir kendimden kaçak,
Goburnat korkudan olmuştu kaçak,
Mahalda diyorlar, kaçaktır Nebi!
Karısı kendinden kaçaktır Nebi!

Mehdi'nin elinden dad eder felek,
Komutan dad çeksin elimden herek,
Hecer'e yakışır desinler peleng
Bölgede diyorlar, kaçaktır Nebi!
Karısı kendinden kaçaktır Nebi!

Nebi'yim eğilmem sultana, hana,
Düşmanın azarı kar etmez cana,
Boz atı oynatır girip meydana
Bölgede diyorlar, kaçaktır Nebi!
Karısı kendinden kaçaktır Nebi!

Üstelik dille de der:

-Çocuklar, burada gösterdiğiniz yiğitlik destan olup her zaman dillerde söylenecek, aferin, çok sağ olun, düşmana böyle güç kullanmak lazımdı.

Atların boynunu çevirip geri dönerler, doğruca Deveboynu Yaylası'na gitmekte olsunlar diğer taraftan mahalli polis amirinin askerlerinin Palandöken'de öldürüldüğünü Şuşa Polis Komutanı Dubroski'ye haber verirler. Polis Komutanı Dubrovski'nin gözleri yuvasından çıkar, ağzı köpüklenir. Emir verir, askerler sel gibi Palandöken'e doğru yola çıkarlar. Dakikalar geçer, saatler tamamlanır, polis komutanı askerlerle gidip Palandöken'e varır. Mahalli polis amirinin ve grubunun leşleri üzerinde kuzgun ve kara kuştan başka bir şey göremez. Nebi burada ne arasın, o ölümlere nöbetçilik yapmayacaktı ya? Polis komutanı emir verir, köylerden sekiz dokuz öküz ve manda arabası getirirler. Cesetleri içine doldurup edep ve erkânla Gala'ya doğru yola çıkarlar. Yoldayken Dubrovski'ye Nebi'nin grubuyla Deveboynu'nda olduğunu haber verirler. Dubrovski askerlerle geri dönüp Deveboynu'na

gider; ancak Nebi'yi orada bulamaz. Onun haberini Kürdhacı'da alıp Gala'ya döner. Palandöken mücadelesinde kaçakların gösterdiği yiğitlikten her yerde bahsedilir, meme emenden ekmek yiyene kadar herkes Nebi'nin yiğitliğine "aferin" der. Nebi'nin grubunun burada gösterdiği yiğitlikler dillerde destan olur. Evet, bir müddet gelir, geçer, Nebi grubu ile Gürcüstan'ı, Ermenistan'ı, İran'ı ve Turan'ı dolaşır, çok mücadeleler verir, kan döker, sonunda gelip Kirs Dağı'na çıkar. Aklına ne geldiyse, arkadaşlarına der:

-Palandöken'e gideceğiz, atları hemen hazırlayın.

Arkadaşları atları hazırlayıp binerler, atları mahmuzlayıp doğruca Palandöken'e giderler.

Nebi atı Palandöken'in başında durdurup govdan aşağıya dikkatle bakar:

-Gerçekten de çok uçurum bir gov, mahalli polis amirinin atlılarının başına gelen musibet hiç aklımdan çıkmıyor.

Hecer güler:

-Zalimlere o azdır.

Nebi der:

-O doğru, ancak burası var ki şer demezsen hayır gelmez, düşmanlar bir gün bizi de böyle uçurum bir govdan aşağıya kovalayabilirler. O zaman biz de onlar gibi şalgam oluruz.

Hayik der:

-Niçin arkamızı böyle bir gova dayayalım ki bizi de mahalli polis amirinin atlıları gibi yapsınlar?

Sefereli der:

-Allah onları vurdu mu ki, bizi böyle bir gova atsınlar?

Mehdi der:

-Çocuk musun, yel olup yanımızdan dahi geçemezler.

Nebi gülümser:

-Düşmanın sinek dahi olsa, onu fil hesap et. Bir de burası var ki, yiğide ihtiyat yakışır.

Ben Palandöken'den aşağıya at sürmeyi öğrenmeyi uygun görüyorum, siz ne dersiniz?

İsmayıl der:

-Ço zor, hepimiz ölürüz.

Şahhüseyn der:

-Başını at falan mı tepti, kendi elinle hepimizi öldürmek mi istiyorsun?

Nebi der:

-Öğreneceğiz, ben ilk önce Boz atı sürerim, bakarsınız.

Hecer der:

-Öyle şey olur mu, uçurumdan aşağıya at sürülür mü?

Nebi gülümser:

-Hecer, korkma, Boz at böyle uçurum kayaları, govları çok gördü, buradan da geçer.

Şahhüseyn der:

-Biraz zor geçer.

Nebi Boz atın yelesinden tutar, gözlerinden öpüp der:

-Annem sana kurban, ala gözlü Boz atım, kuş gibi uç, govun eteğine in.

Boz at ayaklarını yere vurur, hınkırıp yüksek sesle kişner. Nebi sol ayağını üzengiye koyup atın beline sıçrar. Boz at birkaç defa hareket ettikten sonra kendisini Palandöken govundan aşağı atar, arka ayaklarını yere yatırıp sürünerek doğruca Palandöken'in eteğine iner. Nebi sıçrayıp attan yere iner, cebinden ipek mendil çıkarıp Boz atın gözlerinin terini siler, gözlerinden öper, binip geldiği yol ile arkadaşlarının yanına çıkar. Arkadaşları birer birer onu yüzünden öperler. Boz at ustalaşır. Nebi önde, arkadaşları onun arkasında govu birkaç defa inerler. Böyle böyle Palandöken govundan aşağıya at sürmeyi öğrenirler. Nebi arkadaşlarına “aferin” der. Burada yeşil otların üzerinde oturup yemek yedikten sonra Zengezur'un Goru köyüne giderler. Nebi burada dostu Haçı'nın evine gider. Haçı onlara bir besili koyun keser, kebab ve kavurma pişirir. Kebab yenildiği sırada Haçı güle güle Nebi'ye der:

-Nebi kirve, kebabın yanında içkisi de olur, ama ne yazık ki sen içmiyorsun.

Nebi der:

-Haçı kirve, ben içmesem de içenimiz var, getir içsinler.

Haçı hemen ayağa kalkar, gidip baltayı getirir, evin otasını kazıp bir büyük küp çıkarır, ağzını açıp bir bardak içki alır, tekrar ağzını kapatıp üzerine toprak atar. Nebi hayretle ona sorar:

-Haçı kirve, bu ne iştir? Ağalar ve beyler toprağa altın gömerler, sen ise içki gömüyorsun.

Haçı güler:

-Nebi kirve, bu içkiyi oğlum Magıç doğunca yere gömmüştüm, onun düğününde çıkarmayı ahdetmiştim.

Nebi sorar:

-Magıç kaç yaşında?

-Bu yıl yirmi beş yaşını tamamlıyor. Askerliğini yapıp döndü, bu yıl Allah izin verirse düğününü yapacağım.

Hecer der:

-Allah mübarek etsin.

Haçı güler:

-Hecer bacı, düğününü siz yapacaksınız, der.

-Elbette, elbette.

Haçı'nın karısı Sedo, Nebi'ye der:

-Nebi kirve, Hecer'i bırak birkaç gün bizde kalsın, bu gelin kısmındandır kendinle çok gezdirme.

Nebi der:

-Hecer kendisi istiyorsa kalabilir, ben razı olurum.

Hecer güler:

-Sedo bacı, beni düşünme, ben de böyle bir kadını.

Sohbetin tatlı yerinde bir dinsiz gelir, Allah esirgesin. Bir kişi içeriye girip der:

-Nebi kirve, polis komutanı senin burada olduğunu duymuş çok sayıda atlı ile köye geliyor.

Nebiler sıçrayıp kalkarlar, haçılarla görüşüp hemen dışarıya çıkarlar, atlarına binip köyden uzaklaşırlar. Yolda bir muhafıza rastlarlar. Nebi bir mektup yazıp muhafızla polis komutanına gönderir. Şöyle yazar: "hiç kimseyle işiniz olmasın, ben Üçtepe'deyim, istersen gel." Muhafız mektubu götürüp polis komutanına verir. Polis Komutanı Cefergulu Bey der:

-Benim başımı at mı tepti ki ben Üçtepe'ye çıkayım, adamları ölüme vereyim. Buradan Gorus'a döneceğim.

Mektubu okuyup bitirdiği gibi atın başını geri çevirip Gorus'a doğru gitmeye başlar. Nebiler de Üçtepe'ye çıkmayıp yolun kenarında gizlenerek polis komutanını beklemektedirler. Polis Komutanı Cefergulu Bey grubu ile gelip geçmek isteyince her taraftan bağırıp onları durdururlar.

Nebi elinde tüfeğiyle kenara geçip der:

-Polis komutanı, ben size bin defa benim yüzümden fakir fukaraları incitmeyin, ne işiniz varsa benimle olsun demedim mi? Yine kendi bildiğinizi yapıyorsunuz. Hemen kurşunla beynini göğsüne savururum.

Polis komutanı yalvarır:

-Nebi, vallahi billahi ben hiç kimseyi senin yüzünden incitmedim, inanmazsan git köylülere sor.

Nebi arkadaşlarına göz eder, polis komutanlarının ve atlıların tüfeklerini ve tabancalarını alırlar. Nebi der:

-Sizi bu kez de sağ bırakıyorum. Eğer bir daha benim yüzümden birini incittiğini duyarsam, gelip seninle hesaplaşacağım.

Cefergulu Bey der:

-Allah senden razı olsun.

Nebi grubu ile Üçtepe'ye, polis komutanı da Gorus'a gider. Polis komutanı utancından evden dışarıya bile çıkamaz. Nebiler de Üçtepe'de üç gün kalıp Gafan'ın Ellice Yaylası'na geçerler. Ellice'de Hecer çok hastalanır. Nebi ona der:

-Hecer, seni götürüp annemin yanında bırakayım, iyi oluncaya kadar annem seni saklasın. Biz de Aras'ın diğer tarafına geçeriz, erken döneriz.

Hecer önceleri razı olmaz, arkadaşlarının hepsi ona minnet ettikten sonra gönüllü gönülsüz razı olur. Nebi onu annesinin yanına götürür. Anne çocuk görüşüp öpüşürler. Nebi annesine der:

-Anne biz burada çok kalamayız. Hecer'i senin yanında bırakıp gideceğim, iyileşinceye kadar onu sakla. Öyle yap ki Hecer'in burada olduğunu hiç kimse bilmesin. İyi mi?

Gözel der:

-Tamamen rahat ol.

Evet, Nebiler yemek falan yedikten sonra yola çıkarlar, yol alırlar, dağ aşarlar, gece gündüz yol giderler, gidip Aras'ın kenarına çıkarlar. Atlarını Aras'a doğru sürüp, İran tarafına geçerler.

Nebi'nin grubu diğer taraftan dönüp Kirs'te toplanır. Nişan koyup ateş eder, tüfeklerini sınarlar. Nişan atmak konusunda Mehdi ile Tunc Veli anlaşamaz, birbirlerine tüfek

çekerler. Hecer tutup onların tüfeklerini ellerinden alır, her ikisini azarlar; ancak onların dalaştığını Nebi'ye bildirmez. Nebi bilse onlara çok sininlenir. Tekrar nişana atmaya ve şakalaşmaya başlarlar, tam bu sırada Nebi onların yanına gelir, hepsi sessizce durur. Nebi der:

-Üçtepe'ye göçen halktan haberimiz yok, atları getirin ben bir grup ile Üçtepe'ye gideceğim. Bakalım, Polis Komutanı Avalyan ne hileler yapıyor.

Nebi arkadaşlarından on beş kişi alıp, Üçtepe'ye doğru yola çıkmakta olsun, haberi Polis Komutanı Melik Avalyan'dan alın.

Nebiler yazılardan geçerken bir casus onları görür, hemen Polis Komutanı Melik Avalyan'a haber verir. Melik Avalyan Gala Deresi'ndedir, Kirs'e hücum etmeye hazırlanmaktadır. Bu haberi duyduğu gibi aklına uyan muhafız ve generallerden bir büyük grup alıp Nebi'nin peşine düşer. Gorus'un önüne varınca dürbünle bakıp Nebiler'in Üçtepe'de, eşek meydanında yemek yediklerini görür. Ağbulag tarafından eşek meydanına hücum ederler. Bir çoban Gorunzur yurdunda koyun otlatmaktadır, askerleri gördüğü gibi koşarak Nebiler'e yetişir:

-Nebi ağabey, hemen hareket edin, Ağbulag tarafından sizin üzerinize asker geliyor.

Nebi bu sözü duyduğu gibi emir verir, atlara binip dağın tepesine çıkarlar. Polis Komutanı Melik Avalyan'ın grubu onları görüp dağın sırtını kurşun yağmuruna tutar. Nebiler'in yeri açıklık olduğu için at üzerinde gitmez zordur. Bu yüzden attan inip yere uzanırlar ve Polis Komutanı Melik Avalyan'ın grubu ile mücadele etmeye başlarlar. Nebi işlerinin kötü olduğunu düşmanların onları öldüreceğini görür, düşünür, ölçüp biçer, yüksek sesle arkadaşlarına der:

-Çocuklar, bizim yerimiz açıklık, ancak düşmanların yeri sağlam, zalimin çocukları bizi öldürecekler. Hazırlanın, düşman askerlerine saldıralım, korkmayın bize hiçbir şey olmayacak, düşmanları kovup dardan çıkacağız.

Hafif yağmur yağar, ara vermeden gök gürler ve ara sıra da yıldırım çakar. Kara duman yılan gibi süzülüp her tarafa yayılır. Otların uçları çiğden parlar. Duman yan taraftan düşman askerlerini, üst taraftan da Nebiler'i bürür. Nebi de bunu beklemektedir.

-Kardeşler korkmayın duman yardımımıza geldi, bize hiçbir şey yapamazlar. Atlara binin duman çekilmeden düşmanlara karşı güç kullanalım.

Nebiler kuş gibi atların beline sıçrarlar. Nebi yüksek sesle nara atıp atını düşmanların içine sürer. Kurdun koyuna saldırması gibi polis komutanının atlılarına saldırırlar. Polis

komutanı kendinden geçip aşağıya doğru kaçmaya başlar. Nebiler onları kovup Gorus şehrine dökerler.

Hecer'in, Nebi'nin ve arkadaşlarının yiğitliğini görünce kanı coşar. Gorus'un önünde atını durdurup bakalım ne der:

Nara atıp kırgın saldın koşuna,
Kıra kıra geldin Gorus kaşına,
Gör, neler getirdin düşman başına,
Ecelden amansız ey Kaçak Nebi!
Düşmanın gözüne ey bıçak Nebi!

Mehdi ile Veli benim yüreğim,
Hayik, Ağakişi sağlam direğim,
Düşmanın mahvıdır arzum, dileğim,
Ecelden amansız ey Kaçak Nebi!
Düşmanın gözüne ey bıçak Nebi!

Nebi binmişti Boz atın üstüne,
Aynalı tüfeği alıp destine,
Yağı düşmanların girip kastına,
Ecelden amansız ey Kaçak Nebi!
Düşmanın gözüne ey bıçak Nebi!

Hecer sözünü tamamlar. Nebiler atların başını geriye çevirip doğruca Kirs'e gitmekte olsunlar, mahalli polis amiri, polis komutanı, bey, melik ve hanlar Nebi'den valiye şikâyet ederler ve yardım isterler.

Gerenal Nakaşidze çok sinirlenir, Polis Komutanı Melik Avalyan'ı Gence'ye çağırıp zincirini, mührünü ve tabancasını alarak, rozetini falan çıkarıp polis komutanlığından uzaklaştırır. Cefergulu Bey Cavanşir'i tekrar Zengezur'a kendi yerine polis komutanı olarak gönderir.

GAFAN SEFERİ

Gafan köylerinin hepsi dağ eteklerinde sefalı yerlerdedir. Gafan göz alabildiğine dağlık ve ormanlıktır, çok güzvel havası, dağları, çimenlikleri ve çok sayıda madenleri vardır.

Gafan'da Zeyve adlı bir köy vardır. Bu köyün ekin yerlerinin çoğu ağaların elindedir. Köylülerin elindeki toprakların hepsi çoraktır, mahsul vermez. Köylüler de iyi toprakların özlemi içindedir. Yılın çoğunda toprak yüzünden köylülerle ağalar arasında didişme olur. Ağalar onlara asla acımaz. Ağalar baş kaldıran köylüleri yakalayıp hapse attırır. Köylülerin şikâyeti, inlemesi, yalan olmasın, padişaha da ulaşır. Ay döner, yıl geçer, bir gün padişah, Zeyve köylerine zengilerle köylülerin davasını halletmesi, köylülere kendi yerini, zenginlere de kendi yerini tanıtmaları, hem de köylülere onların mülk sahiplerine ve ağalara tabi olduklarını, onlara karşı gelemeyeceklerini anlatması için bir komisyon gönderir.

Burasını söyleyeyim ki, komisyon Zeyve'ye doğru yola çıktığı zaman Nebi Sarımsağı'dan geçip Gafan'a gelmektedir. O, Zeyve'ye komisyon geleceğini duyar. Komisyon Tiflis'ten Zeyve'ye doğru yola çıkınca Nebi grubu ile gelip Zeyve'nin altında gizlenir, çok beklerler, komisyona büyük bir grupla gelir. Mahalli polis amiri de komisyonun yanındadır. Nebiler onları ansızın durdururlar, öyle ki onlar ellerini dahi kıpırdatamazlar. Kaçaklar, komisyondakileri grup halinde ormanın sık bir yerine götürürler. Nebi onların yanına gidip, birer birer hepsiyle tokalaşarak der:

-Hoş geldiniz ağalar. Ben Nebi'yim. Korkmayın, sizinle işim yok, ancak bir ricam var. Siz köylülerle ağalar arasındaki husumeti gidermeye gidiyorsunuz. Mülk sahipleri ve ağalar toprağın tamamını kendilerine almışlar, zavallı köylüleri aç ve çıplak bırakmışlar. Ben bu meseleyi adaletle halletmenizi rica ediyorum, mahsul veren topraktan köylülere de verin. Ben bu işin sizin elinizle çözülmesini istiyorum, benim mülk sahiplerini ve ağaları tamamen öldürüp toprağı köylülere vermeme işi bırakmayın. Ben bu meseleye adaletle bakmanızı istiyorum. Ben dönünce sizi yine buralarda bekleyeceğim, işin neticesini öğreneceğim.

Komisyonun lideri der:

-Biz o maksatla gitmiyorduk, mademki sen diyorsun baş ütüne Nebi. Biz köylülere de toprak veririz.

Nebi yeniden onlarla el sıkışıp der:

-Buyurun gidebilirsiniz.

Komisyon grubu ile Nebiler'den ayrılıp Zeyve köyüne gelir, iki üç gün çalışırlar, şikâyetleri dinlerler, toprakları incelerler. Nebi'nin isteği komisyondakilerin hiç aklından çıkmamaktadır. Bu yüzden de siyah ve humuslu ekin yerlerinden her eve yarım ya da bir desyatin vermeye karar verirler. Beyler ve ağalar çok öyle böyle ederler. Gürültü koparırlar, komisyon onların sözüne bakmaz, köylülere kendi yerlerini, ağalara da kendi yerlerini tanıtır.

Üçüncü gün komisyon Zeyve'ye doğru yola çıkar. Zeyve'nin yirmi beş metre uzağındaki ağaçlıkta Nebi grubu ile onların önüne çıkar, selamlaşmadan sonra işin sonucunu sorar. Komisyonun lideri der:

-Köylülere de siyah ve humuslu topraklardan gerekli sahayı verdik.

Nebi haber alır:

-Her eve ne kadar yer düştü?

-Bir veya yarım desyatin.

-Ganimet, hiç olmazsa birkaç ayın tahılını çıkarabilirler; ancak az vermişsiniz.

-Fazla verseydik, padişah razı olmazdı.

-Önemli değil, çok razıyım, peki şimdi nereye gideceğiniz?

Komisyonun büyüğü der:

-Güldere köylüleri ile Sultanovlar arasında da toprak kavgası var, oraya gideceğiz, köylülerin vekili Molla Abbas bizi bekliyor.

Nebi der:

-Onu da adaletle halledip bana haber verirsiniz.

-Baş üstüne.

Nebiler komisyonu Güldere'ye doğru yolcu ettikten sonra Armudlu köyünün yanındaki çeşmeye gelirler. Armudlu çeşmesi öyle bir çeşmedir ki, tarif etmek için üstat gerekir. Her tarafını güzel kokulu güller bürür. Suyun aktığı yerin etrafı yemyeşil soğan gibi gıcı ve yarpuzla örtülüdür. Su o kadar durudur ki gözyaşı gibi parlamaktadır. Yazın şiddetli sıcağında dahi bir insan parmağını ona kadar sayıncaya kadar suyun içinde tutamaz.

Hayik der:

-Nebi ağabey, bu güzel çeşmenin başında oturmayıp bir kebab yememek hiç insafa sığar mı?

Nebi güler:

-Evi yıkılmamışın oğlu, biz eti nereden alalım?

Mehdi der:

-Sen izin verirsen biz buluruz.

Nebi der:

-İzin veriyorum, sen, Tunc Veli, Sefereli, İsmayıl ve Hayik gidin, kaya geçisinden falan vurup getirin.

Mehdiler tüfeklerini alıp kendilerini ormana, fidanlığa ve kayalığa atarlar, bir saat içinde üç geyik, iki kaya keçisi vurup getirirler. Ekber, Ağahüseyn, Gülhüseyn ve Gasım da kollarını sıvayıp avlanmış hayvanların derisini soyarlar, hançerle etini doğrayıp ateş yakarlar ve kebab yaparlar. Yeni yemeğe başlarlar ki uzaktan bir adam görünür. Nebi der:

-O adamı buraya çağırın, bakalım kim.

Bu Niftalı adlı fakir bir köylüdür. Bunun arkasında üst başları tamamen çıplak olan iki kişi daha gelir. Nebi onların üçünü de oturtur, önlerine kebab ve ekmek döker, doyuncaya kadar yerler. Nebi onların her birine birer takım da elbise verir, sırtlarına giyip dua ede ede yola çıkarlar. Nebiler de yiyip içtikten sonra atlanıp Gıgı Deresi'ne giderler.

Gıgı Deresi, Gafan'da en güzel ve sefalı yerlerdendir. Buranın dağlarından bakır madeni çıkar. Aslında burası dere değildir, sadece adına Gıgı Deresi derler.

Nebi Gıgı Deresi'ndeki Gecelan köyüne gider. Bu köyde Mkrtıç adlı bir adam vardır. O hem rahip, hem zengin, hem tacir, hem de faizcidir. Yeri düşünce her şey olur. Kendisi de çok zalim, ikiyüzlü ve yalaka bir adamdır, fakir fukarayı görünce aslana ve yılana döner. Generalleri ve büyük adamları görünce de yalaka ve ikiyüzlü olur. Yüz hilesi ve bin fırıldağı vardır. Halkın hepsi ondan razı olmaz. Nebi köye geldiği gibi adamlar bu rahipten ona şikâyet ederler. Nebi arkadaşlarını köyün içinde bırakıp, tüfeğini alıp rahip Mkrtıç'ın dükkânına doğru gitmeye başlar. Rahip onu gördüğü gibi tanır, kaçıp dükkânın arkasında gizlenir, dükkânda kardeşi kalır. Nebi dükkâna gelip Mkrtıç'ı sorar, kardeşi onu aldatıp cevap verir:

-Sefere çıktı.

Nebi dükkânın içine girince Mkrtıç tüfeği yüzüne alıp onu vurmak ister. Nebi hemen onun kadeşini yakalayıp önüne alır. Mkrtıç o yana bu yana geçer, Nebi'yi kurşunla vuramaz, kurşun atarsa kendi kardeşine gelecektir. Nebi birden sıçrayıp onun elinden tüfeğini alır, kollarını sıkı sıkı bağlar. Islık çalar, arkadaşları gelir. Mkrtıç'ın dükkânını dağıtırlar. Rahip Mkrtıç'ı bir ağaca bağlayıp nefesi kesilinceye kadar döverler. Ancak Nebi öldürmelerine izin

vermez. Mkrtıç'ın dersini verdikten sonra atlanıp dağlara doğru yola çıkarlar. Bunlar gitmekte olsunlar size kimden haber vereyim. Mkrtıç'ın yakın dostu Eziz'den.

Kığı Deresi'nde Eziz adlı bir oğlan vardır, çok cesur ve yiğit bir adamdır. Eziz, soy bakımından Mkrtıç'la dosttur. Birbirlerinin evine gidip gelirler. Nebiler yola çıktığı zaman Eziz Gecelan'a gelir, rahip Mkrtıç'ın ağır hasta olduğunu görür. Ona Nebi'nin dövdüğünü söylerler. Eziz kendinden geçer, esip coşar:

-Bilmiyorum, bu Nebi nasıl bir adam ki herkes ondan korkuyor? Ben gidip ona güç kullanırım, siz de seyredersiniz.

Bir kişi ona der:

-Ey deli Müslüman aklını başına topla. Nebi rahip Mkrtıç'a çok hürmet etmiş. Mkrtıç onu vurmak istemiş, her kim olsa Mkrtıç'ı öldürürdü, ama nedense Nebi öldürmedi. Aslında Mkrtıç ölmeliydi.

Eziz onu dikkate almaz, atına biner, kısa yoldan sürmeye başlar. Atı dörtnala sürüp Nebiler'in önüne geçer, attan inip bir taşın arkasına girer. Onun düşüncesi gizlice Nebi'yi vurmaktır. Nebi uzaktan onun atını görür:

-Çocuklar, o eğri ve dizginli atın şüphesiz bir sahibi var, kendisi de sanırım o küflü taşın arkasında gizleniyor. Küflü taşa bir yayılım ateş edin.

Kaçaklar küflü taşa birkaç yayılım ateş açarlar. Eziz onu gördüklerini sanır. O da kaçaklara kurşun atmaya başlar. Nebi arkadaşlarına buyurur:

-Her yere yayılın o her kimse onu dir diri yakalayın. Bizim önümüze tek başına gelebilecek kadar cesur bir adam.

Eziz'in önünü ve arkasını keserler. Eziz sonunun iyi olmadığını göüp tüfeği yere atıp ellerini yukarı kaldırır. Nebi onun yanına gelip Eziz olduğunu görür:

-Eziz, sen de mi? Seni şüphesiz düşmanlar öğretmiştir, yoldan çıkarmışlardır.

Eziz der:

-Beni hiç kimse öğretmedi, rahip Mkrtıç'a güç kullanman kalbime dokundu. O, benim kirvendir. Ben seni gizlice vurmak istiyordum, ancak yanlış yaptım, atımı açıklıkta bıraktım, sizi haberdar ettim. Şimdi fırsat senin, ister öldür ister bırak.

Nebi onun tüfeğini ve tabancasını kendisine verip der:

-Git, aklını başına topla. Sen çok iyi biliyorsun ki, rahip Mkrtıç ahaliye zulüm ediyor, kimse ondan razı değil. O öldürülmesi gereken bir adamdır.

Eziz, biraz düşündükten sonra der:

-Doğru diyorsun. Ancak, Nebi ağabey, bende yiğitlik yokmuş. Yiğitlerin yanında daha çok kalmalıyım ve yiğitlik öğrenmeliyim. Rica ediyorum, beni de grubuna kabul et.

Nebi der:

-Fakir fukaraya dokunmaz, ölünceye kadar zalimler, beyler, ağalar ve onların taraftarları ile mücadele etmeye ant içersen kabul ederim.

Eziz der:

-Neye, Kur'an'a mı ant içeyim?

Nebi güler:

-Tüfek ve tabancaya da and içsen olur.

Eziz and içer, Nebi onu kendi grubuna kabul eder. Buradan yola çıkarlar, düşmanlarla mücadele ede ede doğruca Oğlanlıca Yaylası'na giderler. Oğlanlıca gerçekten de çok sefalı bir yerdir, her zaman solmayan gülleri, erimeyen karları, ısınmayan suları ve çimenlikleri olduğu için erenler ona Oğlanlıca adını verirler, yiğitler meskeni ve mertler yurdudur.

Nebiler burada yeşil otun üzerinde uzanırlar, onlardan elli adım ötede Alış adlı bir çoban koyun sürüsünü yamaçlara yaymaktadır, kendisi de bir tepenin üzerinde durup tütek çalar. Hazin hazin çalınan tüteğin sesi kaçaklara lezzet verir. Nebi, Tunc Veli'ye der:

-Veli, git o çobanı buraya çağır.

Tunc Veli gidip çobanı Nebi'nin yanına getirir, Nebi ona sorar:

-Nerelisin, kimin çobanısın?

-Kiletağlı'yım, Selim Ağa'nın çobanıyım.

-Ağa yine firavunluk ediyor mu?

-Hatta biraz daha artırdı.

-Biraz tütek çal da dinleyelim.

Çoban tütek çalar, kaçaklar da dinlerler. Sonunda çobana bahşiş verip yolcu ederler. Akşamüstü Nebi grubu ile obaya iner. Aynı gün kurban bayramıdır. Nebi grubu ile bütün evleri gezer. Onlar ağaların hepsinin koyun kesip kebab yediklerini, yoksulların da burunlarını tezeğin kokusuna verip sessizce oturduklarını görürler. Nebi düşünür, yoksulların haline acır.

-Zavallılar, zavallılar... deyip doğruca mülk sahibi Selim Ağa'nın ahırının yanına gelir, ahırdan on iyi koç çıkarttırır, yalan olmasın, her birinin kuyruğu üç but eder. Koçları

kesserler. Birkaç çoban amele çağırır. Köyde ne kadar yoksul varsa listesini tutturur, koçların etini yoksullar arasında bölüştürür.

-Götürün bu eti fakir evlere dağıtın, zavallılar, bırakın onlar da ayda yılda bir defa et yesinler.

Alış der:

-Peki, içine et yığdığımız ağları ne yapalım?

-Ağlar da sizin olsun.

Çobanlarla ameleler eti götürüp yoksul evlere paylaşırlar. Yoksullar da doyuncaya kadar et yiyip Nebi'ye dua ederler.

Kaçaklar o gece obada kalırlar, sabah erkenden atlanıp Zeyve köprüsüne giderler.

Size nereden kimden haber vereyim? Zeyve köyünde beş altı ağa vardır. Onlar hem tacir hem de faizcidir. Bunlar dünyanın her yerinden mal getirip beş kat fazlasına halka satarlar. Daha bu az, zalimler bir arşın kumaşın yerine üç çerek, bir girvenke eşyanın yerine yarım girvenke verirler. Kendileri de kumaş yerine bez satarlar. Bu ağalardan yana Nebi'nin yüreği yaralıdır, Zeyve taraflarına gidip belki onları görür diye gezmektedir.

Bu kez Zeyve köprüsüne geldiği gibi tavşan kaba, sen aba tacirler kervanının ağzı açılır. Nebiler Zeyve köprüsünün etrafını keserler, tacir kervanını yoldan çevirirler, haber gönderirler, yoksullar toplanırlar. Nebi, kumaşı ve diğer eşyaları kardeş malı gibi yoksullar arasında bölüştürür.

Âşık Ehmed balabancısı ile düğünden gelmektedir. Nebi'nin parasız pazarını görünce coşar, telli sazını kılıfından çıkarır, tezene ile telleri bakalım nasıl dillendirir:

Zeyve köprüsünü eyleyip pazar,
Gubernat götürüp serdara yazar,
Nebi'nin elinden olmuştu bezar,
Senin yiğitliğin aynadan olsun!
Aynalı tüfeği oynatan olsun!

Nebi'nin omzunda bir çift arkalık,
Gümüşten veznedir, atlas yakalık,
Nebi'yi korusun yaradan Halık,
Senin yiğitliğin aynadan olsun!
Aynalı tüfeği oynatan olsun!

Aynalı elinde, hançer belinde,
Nebi'yi gördüler Gafan elinde,
Boz atın üstünde, kamçı elinde,
Senin yiğitliğin aynadan olsun!
Aynalı tüfeği oynatan olsun!

Nebi, Âşık Ehmed'e ve balabançılarına çok sayıda kumaş ve eşya verir. Öğlene kadar âşığa okuturlar. Öğleden sonra atlanıp Aras'a giderler. Susan ormanlarıyla yavaş yavaş giderler. Bir de bakıp ormanın içinden yüz kadar adamın geldiğini görürler. Yakınlaşınca ne görsünler? İran'dan bu tarafa geçen mersiye han ve dervişlerdir. Nebi arkadaşlarına der:

-Esas eşkıya ve çapaçulcular bakın bunlar. Bin fırıldakla halkı soyup talan ediyorlar.

Nebi grubu ile onlara yaklaşıp sorar:

-Nereye gidiyorsunuz?

Biri cevap verir:

-Meherremlik yaklaştı, köylere yas merasimine gidiyoruz.

Nebi atının dizginini toplayıp tüfeğini ateşler:

-Köylülerin kendilerinin yas merasimlerini yapmak için mersiye hanları var. Hemen geri dönün.

Baş mersiye han der:

-Nebi, izin ver yolumuzla gidelim. Yas merasimlerinden sonra her gece sana dua ederiz.

-Bana sizin duanız lazım değil. Hemen Aras'tan diğer tarafa geçin.

Mersiye hanlar gitmek istemezler. Nebi kurşunu tüfeğinin namlusuna ittirince mersiye hanlar Aras'ın kenarına inerler. Nebi, mersiye hanların diğer tarafa geçmeye niyetleri olmadığını görür. Arkadaşlarına der:

-Kurşunla onlara müdahale edip Aras'a dökün. Bir daha bu tarafa gelmeye tövbe etsinler. Ancak kimseyi vurmayın ha!

Nebiler dervişlerin ve mersiyehanların üzerine kurşunu dolu gibi yağdırırlar. Dervişler ve mersiyehanlar teberzinlerini de bırakıp, kendilerini Aras'a atıp diğer tarafa geçerler. Dervişlerin ve mersiyehanların bu hale getirilmesi beylerin ve hanların elinde destevuz olur. Köylere inip derler:

-Gördünüz mü Nebi ve karısı Hecer kâfir, şimdi onları öldürmenin helal olduğunu, onları öldürenlerin cennete gideceğini anladınız mı?

Böyle böyle çok söz söylerler. Bazı akılsız adamlar da onların sözlerine inanır.

Nebiler dervişleri ve mersiyehanları kovup Aras'ın diğer tarafına geçirdikten sonra doğruca Güldere köylerine giderler. Köye komisyonun beylerle köylülerin toprak meselesini halledip bitirdikten sonra gitmeye hazırlandığı sırada varırlar. Beyler Nebi'yi görünce kaçmak isterler. Nebi der:

-Hiç kimseyle işiniz olmasın. Köylülerle beylerin meselesini komisyonun nasıl hallettiğini görmeye geldik.

Komisyon neticeyi Nebi'ye söyler. Üstelik köylüler komisyondan razı olurlar. Nebi bakıp komisyonun meseleyi insafıca hallettiğini, köylülere talep ettikleri ekin yerlerinden, bağ ve bahçelerden bir hayli verdiklerini görür. Nebi de komisyondakilerden çok razı olur. Komisyonu hürmetle Gorus tarafına gönderip, kendileri Aras tarafına inerler.

Erenler, dünyada seyrek dişli, çok cimri, köse sakallı, bir de üç dört beş katlı adı olan adamlardan ne kadar uzak durursan canın o kadar sağ kalır. Bu çeşit adamlardan biri hakkında biraz konuşmak isterim. Bu da kim olsun? Ecilli Hacı Kerbelayı Meşedi Molla Hesen. Bu adam; çok cimri, köse sakallı ve seyrek dişlinin tamamen koyusundan olup, bey ve mülk sahibidir. Meşedi Molla Hesen'in köylüleri kendi toprağında ücretsiz çalıştırması bir yana kalsın, onlara iki metre yerine bir metre kumaş satar. Kendisi çok insafsız bir faizcidir. Köylülerden manata manat faiz alır.

Nebi, Meşedi Molla Hesen'i izlemektedir. Bir gün Meşedi Molla Hesen'in bir grup ile Ordubad taraflarından geldiğini duyar, sınırları keserler. Meşedi Molla Hesen grubu ile gelip Gıgı Deresi'nden geçmek isteyince Nebiler onları durdurur, onların tüfeklerini ve tabancalarını alırlar. Nebi hocaların hepsini serbest bırakır, bir tek Meşedi Molla Hesen'i tutar.

Nebi orada bir pazar açar. Çevre köylerdeki fakirler toplanıp gelirler. Nebi Meşedi Molla Hesen'in getirdiği kumaşları tüfeği ile ölçüp köylülere paylaştırmaya başlar. O, kumaşölçeölçe Meşedi Hesen'e sorar:

-Meşedi, bu arşın uzun değil değil mi?

Meşedi ona cevap verir:

-Yok, bu pazara kısa bile, ancak Nebi Bey, bana hiç acımıyor musun da kumaşlarımı alıp bu çıplaklara dağıtıyorsun. Allah aşkına, bana acı, kumaş senin olsun, sağ salim bırak da çıkıp gideyim.

Nebi der:

-Atalar ne güzel demişler: “kamburun kamburunu ancak mezar düzeltebilir.” Siz alışmışsınız, bu fakir fukaraları incitmezseniz aldatmazsanız uykunuz gelmez.

Meşedi Molla Hesen yavaştan mızıldanır:

-İncitmediğimiz yoksul da sizin gibi oluyor işte.

Nebi onun gözünün içine dik dik bakar:

-Ne, ne, ne?

Meşedi Molla Hesen konuşmadan durur. Nebi üç top kumaşı saklayıp paylaşmaz.

-Acbac'da fakir bir adam var, ona vereceğim, çocuklarına ebise diktirsin. Meşedi bu kez de seni öldürmüyorum. Git, ancak kimseyi incitme.

Nebiler atlanırlar, doğruca Acbac köyüne giderler. Nebi, grubu ile yoksul bir adamın kapısına gider, gerçekten de bu adamın çocukları ve karısı çırılçıplaktır, insan içine bile çıkabilecek halde değildirler. Nebi üç top kumaşı adama verip der:

-Bu kumaşı al, çocuklara elbise diktir, yatak yorganına yüz çek, al bu da yüz manat, deri alıp çocuklarına çarık diktirsin.

Adam, kumaşları ve parayı alıp der:

-Nebi, Allah seni bizim başımızdan eksik etmesin.

Nebi adam ile vedalaşıp doğruca Pirdavdan Dağı'na, oradan da Glican Deresi'ne gider. Glican'da yaşayan halkın kızıl pulu vergisini zenginlerden alıp vergi memuruna verdikten sonra Baharlı tarafına giderler. Baharlı'da mülk sahibi Allahgulu Ağa ile köylülerin toprak yüzünden mücadeleleri olur. “Parçası benim, bütünü benim, doğra doyasıya ye” sözü sanki Allahgulu Ağa'nın sözüdür. Allahgulu Ağa da köylülere der: “Toprağın iyisi benim, kötüsü benim, ne kadar ekerseniz ekin.” Zavallı köylüler ne ekeceklerini bilmezler.

Bir gün köylüler sözü bir yere koyarlar. Öküzlerini sabana koşup kendi atalarının topraklarını ekerler. Buralar, ağaların onların ellerinden aldıkları yerlerdir. Ağa da bir ağadır. Bu Baharlı Deresi'nde benim, Mazandaran'da kör eşek der. Ne hır ne de zır tanır. Polis komutanı ve mahalli polis amirinin ellerini göğüslerine koyup doyumsuz Allahgulu Ağa'ya selam vereceği kadar âlemdir. Sanki Allahgulu Ağa generaldir.

Sözün kısası Allahgulu Ağa, emir verir köylülerin öküzlerini boyunduruklu sabana koşup kurşunlarlar. Üstelik birkaç adama da kurşun gelir. Köyde gürültü kopar. Adamlar birbirine girer. Allahgulu Ağa'nın adamları köylüleri koyun sürüsü gibi önlerine katıp sürekli döverler. Bu dövme esnasında Nebi grubu ile köye gelir. Beyin adamları Nebiler'i gördüğü gibi Allahgulu Ağa'nın evinin duvarına toplanırlar. Nebi durumu öğrenir, arkadaşlarını dört yana böler, ağanın evini yüzük taşı gibi araya alırlar, her taraftan evi kurşun yağmuruna tutarlar. Ağa evin arka tarafından çıkıp kaçmak isteyince Nebi tüfeği yüzüne alır:

-Zalim, seni sağ bırakacağımı mı sanıyorsun deyip onun ortasından bir kurşun geçirir, ağa yere serilir, kalanların da öleni ölür, ölmeyeni kaçıp uzaklaşır. Nebiler ağanın evini yakarlar. Köylüler de atalarından kalan topraklara sahip çıkıp Nebiler'e dua ederler. Bu sırada Âşık Ehmed de oradadır, sazını göğsüne dayayıp bakalım Nebi'nin şöhreti için ne der:

Omzuna giyinmiş çerkezi çuha,
Aman vermez hana, varlıya, toka,
Fakire, yoksula olmuştur arka,
Yenilmez yiğittir o nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Hurmayı şapkalı, kırmızı başlık,
Meskeni kayalık, çakıllık, taşlık,
Uçurum dereler, kollu yamaçlık,
Yenilmez yiğittir o nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Tüfeği harlayıp alır eline,
Koşa koşa kemer salar beline,
Asla yalan gelmez onun diline,
Yenilmez yiğittir o nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Hepsi:

-Sağ ol âşık, sağ ol deyip ona çok bahşiş verir. Nebiler köylülerle ve âşıkla görüşüp Garçıvan'a doğru gitmekte olsunlar, Allahgulu Ağa'nın öldürüldüğünü ve evinin yakıldığını polis komutanına haber verirler. Polis Komutanı Cefergulu Bey, güçlü bir askeri birlikle Gafan'a gelir. Nebi'nin Garçıvan'a gittiğini duyar. Polis komutanı askerlerle gidip, Garçıvan'ı kuşatma altına alır. Her taraftan köyün üzerine kurşun yağdırmaya başlarlar. Nebiler köyün üst tarafındaki tepeye toplanırlar. Ancak burası kötü bir yerdir her tarafı açıklıktır. Dört gün çok şiddetli mücadele olur, Nebiler'in kurşunları biter, her birinde ancak onar kuşun kalır. Nebi baskın yapıp geçmekten başka çare olmadığını görür. Akadaşlarına der:

-Çocuklar, askerlere saldırıp kaçamazsak hepimizi diri diri yakalarlar. Yiğit, düşmana yaka vermez. Hepiniz benim arkamdan gelin.

Nebi'nin öyle bir sesi vardır ki nara atınca düşmanın eli, ayağı titrer. Boz atın beline sıçrayıp öyle bir nara atar ki düşmanların ellerinden tüfekleri yere düşer. Boz at ağzını yayın balığı gibi açıp askerlere saldırır. Nebiler düşmanları yarıp dardan çıkarlar, dağlara doğru gitmeye başlarlar. Zeyve'nin yukarısındaki yolda bir molla ile rahibe rastlarlar. Nebi atını bunların yanında durdurur:

-Ben molla ile rahibi bir arada çok az gördüm, acaba bunlar ne hile çevirmek istiyorlar.

Yakında harman vardır, tahıl dövmektedirler. Nebi harman dövenlere der:

-Sizin harmanınızı bu molla ile rahip dövecekler, buğdayını da temiz bir halde size verecekler.

Molla öküzleri sürer, rahip harmanı çevirir. Molla tahılı toplar, rahip tahılı savurur, molla taneyi şişeler, rahip buğdayı ayıklar. Molla tahılı toplar, rahip çuvallara doldurur. Temiz buğdayı harman sahibine verirler. Nebi molla ile rahibe der:

-Şimdi gidebilirsiniz.

Molla ile rahip sanki yılanın ağzından kurtulmuş gibidirler. Onlar bir tarafa, Nebiler de diğer tarafa doğru yola çıkarlar.

Dağın eteğinde kaçaklar, beş manat verip Süleyman adlı çobandan bir koyun alırlar, başını kesip etinden kebab yaptıktan sonra Gafan'ı terk edip, Sisyan'a gitmeye başlarlar. Bunlar yolda mülk sahibi Avanes Bey'e rastlarlar. Nebi onu gördüğü gibi der:

-Oo, Avanes Bey, seni hoş gördük. Ben seni gökte arıyordum, yerde elime geçtin.

Avanes Bey kaçmak isteyince Nebi güler:

-Avanes Bey zahmet etme, gecikmedin.

Avanes Bey der:

-Nebi, yiğit yakaladığı yerden kesmez. Beni kötü yerde boğazladın, istersen öldürürsün, istersen bırakırsın. Gel beni öldürme.

Nebi der:

-Seni hemen gidip Ahlatyan köyündeki yoksullara gelen kıvılcı pulu vergisini ödersen, Dülüs'teki Nersse adlı fakire çocuklarına elbise alması için iki yüz manat verirsen öldürmem.

Avanes Bey elini gözünün üzerine koyup der:

-Benim gözüm üzerine.

Nebi der:

-Sabah gelip soracağım ha!

Avanes Bey der:

-Nebi Bey, gelin sorun, vemezsem bana ne yapsanız haklısınız.

Nebi, Avanes Bey'i bırakır. Avanes Bey hemen o gün Nebi'nin dediklerini yerine getirir. O gün geçer, sabah olur. Üstünüze çok hayırlı sabahlar açılsın. Nebi, Dülüs ve Ahlatyan köylerine gider, bakar ki, Avanes Bey emirlerini yerine getirir. Nebiler attan inip istirahat ederler. Bir grup adamın geldiğini görürler. Adamlardan biri Nebi'nin yanına gelip der:

-Nebi ağabey, on iki adam idik. Nahçıvan'dan tuz getiriyorduk. Beş, altı eşkıya önümüzü kesip bizi soydular.

Nebi dudaklarını kemirir:

-Sizi nerede soydular.

-Göydağ'da.

Nebi der:

-Sizi soyan eşkıyaları buluruz. Onlar hangi tarafa gittiler?

Derler:

-Garapir'e doğru.

Nebi arkadaşlarına göz eder, hepsi atlanırlar, derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi, bade-yi serser gibi, gözlerini yumup açincaya kadar Göydağ'a varırlar. Nebi dürbünle bakıp eşkıyaların pirin gölgesinde oturduğunu görür. Arkadaşlarını her tarafa yayar. Pusu kurarak eşkıyaların beş altı adım yakınlarına giderler. Maksatları eşkıyaları diri yakalamaktır. Her yerden bağırlar:

-Tüfekleri yere bırakın.

Eşkılar ellerini yukarıya kaldırıp kavgasız tüfekleri yere bırakırlar. Bunlar Nebiler'i hükümet adamı sanırlar. Nebi, eşkıyaların liderine öyle bir tokat vurur ki, gözlerinden ateş çıkar.

-Hırsız köpekler, halk elini kabartıp mal kazanıyor, siz ellerinden alıyorsunuz.

Eşkıların lideri yalvarıp der:

-Nebi, tövbe ediyoruz, günahımızdan geç. Bir daha hırsızlık etmeyeceğiz.

-Sizin günahınız çok, zavallı köylüler kendilerini beylerden ve ağalardan mı korusun, sizden mi?

Nebiler eşkıyaları önlerine katıp, doğruca Ahlatyan köyüne giderler. Soyulan köylüleri çağırırlar. Eşkılar köylülerin elbiselerini de alırlar. Nebi onların eşyalarını falan kendilerine geri verirler. Köylüler, Nebi'den çok razı kalırlar. Nebi eşkıyaları köyden dışarı çıkarır, Dülüs'ün girişinin yukarısında eşkıyaların liderini öldürür, kalanlarını da bırakıp der:

-Doğruca evinize gidin, eğer bir daha eşkıyalık ederseniz gelip sizi de bunun gibi öldüreceğim.

Nebi'nin serbest bıraktığı eşkıyalar evlerine gider, eşkıyalığı bırakırlar, kimsenin tavuğuna dahi kış demezler.

Yaz gelir, havalar çok sıcaklar. Herkes yaylaya çıkar, ovada ancak fakir fukaralar kalır. Nebiler de Kirs'tedir.

Bir gün Nebi'nin arkadaşları köyün gençleriyle çilingağac oynarlar. Ama nedense bu gün Nebi'nin keyfi yoktur. Musa ona der:

-Ağabey, bugün gözüme çok keyifsiz görünüyorsun, hasta felan mısın?

Nebi ona der:

-Musa, keyfim nasıl iyi olsun? Bu zalim mülk sahipleri köylülere kabir azabı veriyorlar, açlıktan hepsi kaçıp gurbete gidiyor. Bu gün bana Gezyan mülk sahibinin tamamen azgınlaştığına dair haber geldi.

Musa der:

-İstiyorsan Gezyan'a gidelim.

Nebi arkadaşlarına der:

-Gelin gidelim, bakalım halk nasıl geçiniyor, bey halktan ne istiyor.

-Gidelim.

Nebiler atlanırlar. Dağlar aşarlar, dereler geçerler, gidip Gezyan'a varırlar. Gezyan'da beş altı köylüden başka hiç kimse yoktur. Nebiler köylülere Gehreman Bey'i sorarlar. Köylüler Gehreman Bey'in yaylaya çıktığını ona haber verirler. Atlarının başına vurarak dağa, Gezyan obasına doğru gitmeye başlarlar. Az giderler, çok giderler, Gezyan obasının yakınlığına varırlar. Bunları Gezyan obasının yakınlarında bırakalım, size haberi polis kumutanının muavini Gehreman Bey'den vereyim.

Casuslar, Nebiler'in Gezyan obasına geldiğini Gehreman Bey'e haber verirler. Gehreman Bey, bir grup ile Gezyan obasının yanındaki yüksek tepeye çıkıp Nebi'nin gelmesini beklemektedir. Onların maksadı Nebiler'i düzlüğe çıktıkları gibi öldürmektir. Gehreman Bey arkadaşlarına sorar:

-Kim iyi kurşun atıyor?

Hamı der:

-Hesengulu Bey, onun bir kurşunu dahi nişanı kaçırmaz.

Gehreman Bey der:

-Hesengulu Bey, bekle, Nebi düzlüğe çıktığı gibi onun ortasından bir kurşun geçir.

Evet, beklerler. Hesengulu Bey kurşunu tüfeğin namlusuna iteleyip, hazır durur. Nebiler düzlüğe çıktıkları gibi Nebi'yi nişan alır, korkudan elleri titrer, kurşunu Nebi'nin atının altını toza katar. Nebi tüfeğini omzundan indirip der:

-Hesengulu Bey, bacısı güzel, kurşunu öyle atmazlar, öğrenmek istiyorsan bak böyle atarlar.

Nebi'nin kurşunu Hesengulu Bey'in beynini havaya savurur. At, Hesengulu Bey'in cesedini alıp, dere ve tepelerde parça parça eder.

Hesengulu Bey öldürüldüğü gibi Gehreman Bey'in canına korku düşer, kaçıp Gorus'a doğru gider. Nebi grubu ile Hesengulu Bey'in oynağına gidip varını yoğunu ve davalarını köylülere paylaştırır.

Nebiler gece orada kalırlar. Sabah erkenden atlanıp Garabaşlı'ya giderler. Yeni attan inerler ki bir adam kan ter içinde yetişip der:

-Nebi ağabey, uyanık ol, polis komutanı çok sayıda askerle Garabaşlı'ya geliyor, şüphesiz sizin burada olduğunuzu biliyor.

Nebi arkadaşlarını Garabaşlı'nın her tarafına dağıtır, kendisi de Hecer'le ön tarafta bir yerde durur. Polis komutanı grubu ile Garabaşlı Deresi'nin ağzına kadar gelir, cesaret edip de Garabaşlı Deresi'nden geçemez. Polis Komutanı Cefergulu Bey yüzünü srajnıklere çevirip der:

-Bir kâşık kanından geçecek, dereden Garabaşlı'ya doğru gidecek ve Nebi'nin yerini öğrenip geri gelecek bir adam istiyorum.

Hiç kimsenin sesi çıkmaz, herkes başını aşağı eğer. Allahverdi atını polis komutanının yanına sürüp der:

-Polis komutanı ağabey, ben gidip haber getiririm.

Polis Komutanı Cefergulu Bey der:

-Biz burada seni bekliyoruz. Yiğidim, git hemen dön. Ama iyi öğren ha!

Allahverdi Garabaşlı Deresi'nden gitmeye başlar. Ağahüseyn uzaktan onu görür, tüfeği yüzüne alıp vurmak isteyince İsmayıl onun elini tutar:

-Ne yapıyorsun, dur, görmüyor musun o Allahverdi.

Ağahüseyn, pusudan çıkıp Allahverdi ile görüşür, onu Nebi'nin yanına gönderir. Allahverdi, Nebi ile görüşüp hal hatır sorar. Nebi der:

-Çok şükür Allahverdi, iyiki çocuklar seni tanımış da vurmamışlar. Böyle zamanlarda her zaman bir işaret et ya da keküldarağ kuşunun sesine benzer ses çıkart.

Allahverdi der:

-Nebi ağabey, beni sizin yerinizi öğrenip haber vermem için polis komutanı gönderdi.

Nebi der:

-Allahverdi, sen onlara hizmet ediyorsun, onun için onlara yalan söylememelisin, git doğruyu söyle. Nebiler sınırları kesmişler, dereden gitmek tehlikelidir de.

Allahverdi geri döner, Nebi'nin söylediği sözleri polis komutanına söyler. Polis Komutanı Cefergulu Bey askerlerle geri döner. Onlar bir alanda toplanıp Garabaşlı Deresi'ni kurşuna tutarlar. Boş yere ateş ederler, gökten dolu gibi kurşun yağdırsalar yine de Nebiler'e hiçbir şey yapamazlar. İki üç gün sürekli ateş ederler. Üçüncü gün Nebiler dereden çıkıp Sisyan'a doğru gitmeye başlarlar.

Nebiler gideli iki gün olur, polis komutanları henüz orman alanındadır. Onlar sandık sandık kurşunu boş yere harcarlar. Bir akşam polis komutanı askerlerini bölüştürüp derenin her yerine yaymak iter. Bu sırada bir ağa polis komutanının yanına gelir ve Nebiler'in Ağudu köyünün girişinden geçtiğini ona haber verir.

Polis komutanının burnundan duman çıkar.

-Canım, sen doğru söylemiyorsun. Nebiler bu derede, biz beş gündür onları kuşatma altında tutuyoruz.

Ağa der:

-Nebi bana yolun Garabaşlı'ya düşerse, polis komutanına “ey ahmak polis komutanı kurşunu boş yere savurma, sonra sana lazım olur” dersin, dedi.

Polis Komutanı Cefergulu Bey şaşırıp der:

-Biz de Nebiler'in Garabaşlı deresinde olduklarını sanıyorduk. Bunlar nereden gittiler de biz görmedik. Ben atık bu zalimin oğlunun cin mi, şeytan mı ne olduğunu anlayamıyorum.

Polis komutanı bulunduğu alandan çıkıp Ağudu'ya doğru gitmek isteyince Nebi'nin haberini Gara pirde alır, askerlerle Gara pire gitmeye başlar. Az gider, uz gider dere tepe düz gider, Gara pirin eteğine varır. Biçimsizlikten Gara piri o yıl çok kar kaplar, tepesine çıkmak her oğlun işi değildir. Bunlar bakıp Nebiler'in tüfekte karın üzerinden ayak koyacak yer yapıp Şinetağ binalarına doğru gittiklerini görürler. Kar, uçurum kayaları gibi dik ve sıvrıçağdır. Polis komutanının grubundakilen ne kadar çalışsalar da kardan diğer tarafa geçemezler. Nebi diğer taraftan bunları görür, bağırarak der:

-Polis Komutanı Cefergulu Bey, siz kardan geçemiyosunuz, mücadele de edemezsiniz. Dönün, geldiğiniz yoldan sağ salim evinize gidin.

Polis komutanı, Nebi'nin doğru söylediğini, kardan geçemeyen askerlerin onlara hiçbir şey yapamayacağını görür. Pişman olarak atların boynuna vurup geri dönerler.

Şimdi size kimden haber vereyim, Allahverdi'den.

Allahverdi, Garabaşı deresinden Nebiler'in yanına gelince onu bir casus görür, polis komutanına söylemek için fırsat kollar. Polis Komutanı Cefergulu Bey, Gara pirden geri döndüğü sırada bu casus onun bürosuna gider, Allahverdi'nin Nebi ile görüştüğünü ona söyler, üzerine de çok sayıda yalan katar.

Polis komutanı hemen Allahverdi'yi çağırıp der:

-Öğrendiğime göre Nebi ile dostluk yapıyor, her haberi ona ulaştırıyormuşsun.

Allahverdi der:

-Bey, öyle bir şey yok, fesatların sözüdür. Nebi benim düşmanımdır. Her casusun sözüne inanıp da beni bedbaht etme.

Polis Komutanı Cefergulu Bey gazaplanıp der:

-Uzatma, biz her şeyi öğrendik, seni astırmazsam erkek değilim.

Polis komutanı, Allahverdi'ye birkaç tokat vurup emir verir, muhafız elbisesini çıkartıp onu hapishaneye atarlar.

Allahverdi'nin çocukları sahipsiz kalır, kendisinin derdini mi yoksa kara evde aç kalan çocuklarının derdini mi çekeceğini bilemez. Bir gün çok kederlenir, alır bakalım Nebi'yi ne şekilde nereye çağırır:

Hercayi düşmanlar beni kandırdı,
Beni haislere yağı saldırdı,
Elbisemi tamam soyup aldırdı,
Beni haislerden gel kurtar Nebi!
Gelmezsen dert, gamım çok artar Nebi.

Komutan, pristav verir azabı,
Canım bu zulüme getirmez tabı,
Gözlerim görmüyor günü, aftarı,
Beni haislerden gel kurtar Nebi!
Gelmezsen dert, gamım çok artar Nebi.

Ben Allahverdi'yim Gehreman oğlu,
Eyinli sakini, babamdır Gulu,
Bana uzatıver merhamet eli,
Beni hapislerden gel kurtar Nebi!
Gelmezsen dert, gamım çok artar Nebi.

Allahverdi'nin Gorus'ta Aşot adlı bir dostu vardır, kendisi de çok ihtiyardır. Allahverdi'nin söylediklerini bir kâğıda yazıp Aşot'a verip der:

-Aşot kirve, çocuklarının başı için, bu kâğıdı Nebi'ye ulaştır.

İhtiyar Aşot, kâğıdı ondan alıp, Nebi'yi aramaya gider. Çok yerleri arar, sonunda Nebi'yi büyük Alagöl'de bulur, hal hatır sorduktan sonra Allahverdi'nin mektubunu ona verip dille de söyler:

-Seninle dost olduğu için Allahverdi'yi yakalayıp hapse atmışlar.

Nebi polis komutanına bir mektup yazar. Mektupta “Allahverdi'nin bizimle hiçbir alakası yoktur. Benim yüzümden fakir fukaraları incitmenizi istemiyorum. Onun ailesi sahipsiz almış. Ben rica ediyorum, aramızda mücadele olmadan, mektubu aldığın gibi Allahverdi'yi bırakırsın. Eğer bırakmazsan başka şekilde hareket edeceğim” diye yazar.

Nebi mektubu Aşot'a verip der:

-Aşot dayı, emir gibi anlama, bu mektubu polis komutanına ulaştır. Mektubu aldığı gibi Allahverdi'yi bırakır. Eğer bırakmazsa kendim geleceğim.

-Neden yapmayayım, kendim götürüp polis komutanına veririm.

Aşot yola çıkıp Gorus'a döner, mektubu Polis Komutanı Cefergulu Bey'e verir. Polis komutanı, canının korkusundan aynı gün Allahverdi'yi bırakır, bir daha Nebi ile görüşmeyi ona yasaklar.

Nebiler de Pürülü'ye gitmeye başlar. İlk önce Meydanlı'ya varırlar. Meydanlı'nın güzel havası, serin suları, güllü çimenlikleri onların çok hoşuna gider. Nebi atın başını toplayıp der:

-Böyle bir yerde dinlenmemek insanlık değil, atlardan inin de biraz dinlenelim.

Onlar karlı bir yerde attan inerler, ellerini ve yüzlerini serin suyla yıkarlar. Dağın sırtında bir çoban bir sürü koyunu otlatır. Nebi Mehdi ile Hayik'e der:

-Gidip o çobandan parayla iki koç alıp getirin, kesip kebab yapalım.

Mehdi ile Hayik obanın yanına giderler. Mehdi obana sorar:

-oban kardeş, bize iki ko satar mısın?

oban der:

-Neden satmayayım.

Mehdiler fazla para vererek ondan iki ko alıp Nebi'nin yanına getirirler. Odun toplayıp ateş yakarlar. Koyunların etini doğrayıp kebab yaparlar, doyuncaya kadar yerler. Yeni yemek yemeyi bitirmişken, Polis Komutanı Cefergulu Bey yüz atlıyla Meydanlı'ya gelir. Nebi, nöbetçiye düşman askerleri falan görürse "bapbo" sesine benzer bir ses çıkarmasını emreder. Nöbetçi, polis komutanının askerleriyle geldiğini gördüğü gibi bapbo sesine benzer bir ses çıkarır. Nebiler hemen atlanıp Meydanlı'dan yola çıkarlar. Polis komutanı bunları görür, askerlere emir verir, Nebiler'e ateş ederler. Nebiler onlarla mücadele etmezler, süratle oradan geçip Acbac köyüne gelirler.

Acbac köyünde Hagverdi Ağa adlı namussuz bir mülk sahibi vardır. Onun köpekten farkı iki ayaklı olması ve konuşabilmesidir, çok alçak ve zalim bir adamdır. Halkı cehennemde yakar. Acbac köyünde Aslan adlı yiğit ve mert bir oğlan vardır, çok fakirdir. Nebi, Acbac'da attan indiği gibi adamlardan Aslan'ı sorar. Ona derler:

-Aslan hasta, yatıyor.

Nebi der:

-Neden, hastalığı nedir?

Derler:

-Hagverdi Ağa dövmüş.

Üstelik Hagverdi Ağa'dan Nebi'ye çok şikâyet ederler. Nebi arkadaşlarından beş kişi alıp doğruca Hagverdi Ağa'nın evine gelir. Hagverdi Ağa st üste koyulmuş yedi döşeğin üzerinde uzanmış, eşleriyle şakalaşmaktadır. Onun o kadar eşi vardır ki, ürkütmeden saymak mümkün olmaz. Nebi samimi bir dost gibi kapıdan içeri girer. Hagverdi Ağa, korkup ayağa kalkar, Nebi'yi gördüğü gibi boğazının yolu kurur. Nebi der:

-Zahmet edip yerinden kalkma.

Hagverdi Ağa kendisini tilkiliğe verir:

-Ben de çoktandır bize gelmeni ve hizmet etmeyi arzu ediyordum, çocuklar hemen ko getirin.

Nebi güler:

-Son derece hilekâr bir ağaymışsın. Bize hizmet etmen şöyle dursun, söyle bakalım bu fakir fukaralardan ne istiyorsun? Hagverdi Ağa o fakirler olmazsa, siz ağa olamazsınız, sizi ağa yapan onlar, bari sizde de insaf olsun.

Hagverdi Ağa der:

-Nebi Bey, onu çok iyi biliyorum. Ancak tavuğa tahılı yiyorsun, artık neden eşeliyorsun derler. O da bende günah yok, kesilenler öğretti, der. Nebi, biz de tavuk gibiyiz.

Nebi güler:

-İyi, kabul ediyorsun.

Nebi'nin gözü direğe asılan kırbaça takılır. Bu kırbacı Hagverdi Ağa adamları dövmek için getirtir. Nebi kırbacı direktten alır:

-Bu kırbacı adamları dövmek için mi getirttin?

Hagverdi Ağa sesini keser, Nebi kırbacı kırıp bir kenara fırlatır.

-Yaşlısın, yoksa kendi kırbacınla seni dövdürürdüm, tadını görürdün.

-Yetki sahibisin.

Nebiler, Hagverdi Ağa'nın tahıl ambarlarının ağzını açtırıp ne kadar tahıl varsa hepsini yoksullara paylaştırdıktan sonra, hareket edip yine Garabaşlı'ya gelirler. Garabaşlı'da mülk sahibi Niyazalı Yüzbaşı'ya ve Hoca Artun Bey'e güç kullandıktan sonra Ucanıs'a gidip gece orada kalırlar.

ASLANIN DİŞİSİ, ERKEĞİ OLMAZ

Ucanıs köyünün tam altında Ağçeşme adlı bir çeşme vardır. Üstatlar bu çeşmeyi hayat suyu ab-ı kevsere, şifa suyu Kehlik çeşmesine benzetirler. Ancak aslında bu çeşme ne hayat suyu ab-ı kevser ne de şifa çeşmesidir. Bunların hepsi söylemdir. Ama Ağçeşme'nin çok serin ve saf suyu vardır. Bu sudan bir maşrapa içen, koyunun bir yarısını bir oturumda yiyip ayağa kalkar. Benim de bu sudan içtiğimi bir koyunun yarısını bırak tamamını yiyip ayağa kalktığımı, yine de açlıktan öldüğümü söyleyebilirim.

Ağçeşme'nin suyunun güzel olduğunu hayvanlar ve kuşlar da bilirler, her zaman güzel kuşlar ve hayvanlar onun başına gelip su içerler. Ağçeşme maral, ceylan ve keklik meskenidir.

Ağçeşme, Nebi'nin de çok hoşuna gitmektedir, yolu düşünce her zaman onun başında durur. Garabaşlı'dan dönünce Nebi grubu ile gelip Ağçeşme'nin başında attan iner, kendileri et de getirirler. Eti, kebab yapıp yemekte olsunlar, Ucanıslı Bala Nebiler'in Ağçeşme'de

olduğunu duyup onların yanına gelir. Hal hatır sorduktan sonra Bala, onları kendi evine misafir olarak götürür. Nebiler akşama kadar Balalar'da kalırlar. Akşam vakti Nebi Bala'ya der:

-Bala, biz Aras'ı diğer tarafına geçeceğiz, zaruri bir işimiz var, izir ver gidelim.

-Nebi ağabey, hiç hoşuma gitmedi. Ben bu gece size hizmet etmek istiyordum.

Nebi der:

-O zaman Hecer kadınlarla burada kalsın, birkaç güne kadar dönüp geliriz.

Bala, çok mutlu olur. Hecer kadınlarla orada kalır. Nebiler atlanıp Aras'ın diğer tarafına giderler. Aradan bir iki gün geçmeden Hecer'in Balalar'da olduğu haberi kadınlar arasında yayılmaya başlar. Bu sırrın yayılmasının esas sebep olanı Bala'nın karısı olur. Çünkü o, Hecer'in onlarda kaldığını yakın sırdaşlarına söyler. Bu yüzdün o haberi o kadın bu kadına, bu kadın o kadına söyler. Böyle böyle Hecer'in Ucanıs'ta olduğunu herkes öğrenir.

Bu haber rüzgâr gibi gidip polis komutanına da ulaşır. Polis komutanı bir büyük grup atlı ile Ucanıs'a gelip, Bala'nın evini kuşatma altına alır. Hecer bahçededir, kızlar ve gelinlerle birlikte gül dermektedir. Hecer birden polis komutanının atlılarını görür. Hemen koşup holde kendisini bir köşeye atar.

Polis Komutanı Cefergulu Bey bir adamı çağırıp der:

-Gidip Hecer Hanım'a polis komutanı tüfeğini ve tabancasını yere bırakıp teslim olsun, eğer teslim olmazsa evi yakacağız dersin.

O adam polis komutanının sözlerini Hecer'e söyler, Hecer ona der:

-Git polis komutanına, ne yapıyorsa yapmasını söyle. Hecer daha ölmedi ki tüfeğini yere bıraksın.

Bu adam Hecer'in cevabını polis komutanına ulaştırır. Polis komutanı çok sinirlenir. Emir verir, Bala'nın evinin üzerine kurşunu dolu gibi yağdırmaya başlarlar. Merdan Bey herkesten çok çaba sarfetmektedir. Merdan Bey sol tarafta hole doğru sürünür. Onun düşüncesi Hecer'i vurmaktır. O Hecer'e isabet edecek şekilde bir kurşun atar. Kurşun, Hecer'i omzundan azıcık yaralar. Hecer onu görüp yüksek sesle der:

-Ey tilki, kurşunu öyle atmazlar, bak, böyle atarlar.

Hecer'in kuşunu Merdan Bey'in ortasından geçer. O, palamut ağacı gibi yıkılıp canını polis komutanına bağışlar. Haşım adlı bir ağa evin üst tarafından holün ortasına doğru yılan gibi sürünmeye başlar. Onun düşüncesi de kendisini holün köşesine verip Hecer'i vurmaktır.

Hecer onu görüp ortasından bir kurşun atar. Böyle böyle Hecer, Cefergulu Bey'in kibirlenen adamlarından on beş kişiyi öldürür. Bu, Avanes Bey'e çok dokunur, der:

-Canım, bu kadın bizim canımızı ateşe verecek, padişah gibi yiğitlerimizi tamamen öldürdü.

Avanes Bey arka taraftan duvarı delmeye başlar, çok zorlukla küçük bir delik açar. Hecer onu görür. Bir kurşun atmasına dahi imkân vermez. Polis komutanı tamamen köpeğe döner. Evi yüzük taşı gibi kuşatma altına alırlar. Hecer kurşun ata ata bakalım Nebi'yi nasıl yardıma çağırır:

Zalim düşman gelip kesti arayı,
Hecer'in almıştır ağır yarayı,
Düşmanlar gözlemiş akşam toranı,
Benim bu günümde geliver Nebi!
Zalimler elinden aliver Nebi!

Eller göçtü, hasret kaldık bu dağa,
Biz konmadık bülbül gibi budağa,
Koşun yayılmıştı sola, hem sağa,
Benim bu günümde geliver Nebi!
Zalimler elinden aliver Nebi!

Hecer diyor, Nebi halim yamandı,
Benle kavga eden sultandı, handı,
Çok darda kalmışım, yüreğim yandı,
Benim bu günümde geliver Nebi!
Zalimler elinden aliver Nebi!

Hecer'i burada mücadelede bırakalım, size haberi Nebi'den vereyim. Nebi, Aras'ın diğer tarafında Aynalı köyündedir. Hecer için çok endişelidir. Arkadaşlarına der:

-Gereksiz yere Hecer'i Ucanıs'ta bıraktık, geri dönelim. Hecer için endişeliyim.

Nebi, Boz atın beline sıçrar, arkadaşları da atlarına binip kuş gibi Ucanıs tarafına uçmaya başlarlar. Diğer taraftan Hecer düşmanlarla sürekli mücadele eder. Ama faydasız, kurşunları azalır, bir tek omuz patrondaşı dolu kalır. Bu da olsa olsa iki saat yeter.

Akşamdır. Gece kara perdesini yeryüzüne çeker. Bir grup köylü gizli yollardan Hecer'in bulunduğu eve girer. Hecer onların fısıltısını alıp alçak sesle “kimsiniz?” der.

Adamlardan biri yavaşça der:

-Hecer bacı, biziz, ateş etme.

Hecer onları sesinden tanır:

-Siz misiniz azizlerim?

On dört tane tüfekli adam onun yanına gelir. Yapıncıya bürünmüş bir adam alçak sesle der:

-Hecer bacı, durmamalıyız, hemen kaçmalıyız.

Hecer der:

-Kardeşim, çıkalım.

Bunlar Nebiler'i alıp gizli yerlerden sağ salim aradan çıkarlar. Onlar doğruca dağın tepesine çıkarlar Hecer der:

-Ben buradan yavaşça çıkıp gitsem, polis komutanı Hecer korkup meydandan kaçtı diyecek.

Şimdi Hecer'in keyfi yerindedir. Bütün dünyanın bey ve hanları gelse ona hiçbir şey yapamaz. Hecer Nebi'yi aklına getirir, alır bakalım Nebi'yi nasıl yardıma çağırır:

Şimdi Nebi yatar eğer kaşına,
Bir kuş gibi çıkar dağın başına,
Tüfeğini sıkar basıp döşüne,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Meydanda Boz atın beline yatar,
Tüfeği doldurup düşmana atar,
Beyi, hanı biri birine katar,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Her tarafı düşman, yağılar kesti,
Beni öldürmekti onların kastı,
Hecer diyor, daha ayrılık besti,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Sözünü tamamlar. Bu sırada Polis Komutanı Cefergulu Bey köyün ihtiyaçlarını kol kola bağlayıp onlardan Hecer’i istemektedir, kırbacın sesi makineli sesi gibi her tarafa yayılır. Bunu Hecer dağın tepesinden görür, bağırıp polis komutanına der:

-Bey, alçak, ben senin bildiğin kadınlardan değilim, senin gibi erkeklerden de değilim. Ben buradayım, hiç kimseyle işin olmasın, becerebilersen gel beni yakala.

Cefergulu Bey bakıp Hecer’in dağın tepesinde olduğunu görür, onu köylülerin kaçırdığını anlar. Askerlere emir verir, dağa doğru hücumla geçmek istedikleri zaman uzaktan bir grup atlı görünür, bunlar güçleri yettikçe atları koştururlar. Bu atlılar kim olsun? Nebiler. Nebi öyle bir nara atar ki dağ taş titrer. Bir kaçışma vardır ki gel gör. Cefergulu Bey’in tozu dahi görünmez. Hecer, dağın tepesinde durup kaçanları seyreder. Arada bir de kurşun atar.

-Zalimin oğulları, tüfek size lazım olmayacak mı, niye yere bırakıp kaçıyorsunuz? derler.

Düşmanlar öyle kaçarlar ki, onların tozuna dahi ulaşılmaz. Onlar kaçar, bunlar bakar. Sonunda atların boynuna vurup geri dönerler, doğruca Hecer’in yanına varırlar. Hecer şakayla onlara der:

-İsteseydim sizi de burada bırakmazdım, yardıma çok çabuk geldiniz.

Nebi onun gözlerinden öper:

-Hecer, yolda üç yerde mücadeleye girdiğimiz için geç geldik, bizi bağışla.

Hecer olup bitenleri onlara anlatır:

-Köylü dostlarımız olmasaydılar gelip cesedimi görecektiniz. Bana kurşun lazım oluyordu, o da vaktinde geliyordu. Bakıyor musunuz karartıların hepsi ölümler.

Nebi onun elinden tutup güle güle der:

-Hecer, halk boş yere sana “bırak sana desinler ey Kaçak Nebi, karısı kendinden ey yiğit Nebi” demiyorlar. Senin benden daha yiğit olduğunu görüyorlar onun için de öyle diyorlar.

Hecer güler:

-O kadar da değil, bizim hepimiz sana güvenip yiğit olduk, yiğitliği senden öğrendik.

Hepsi Hecer'in yiğitliğine "aferin" dedikten sonra atlanıp Eyin köyüne giderler. Gece Allahverdi'nin evinde dinlenirler. Sabah erkenden hareket edip Sarımsağı Dağı'na giderler. Meydanlı'da attan inerler. Meydanlı'nın her tarafı insanlarla doludur. Çadırlar çakıl gibi dağ sırtlarına ve düzlüklere yayılır. Nebiler gelince öyle bilin ki Meydanlı'ya gün doğar. Halk, her yerden toplanıp Nebi'yi görmeye gider. Nebi'den gizli, bir adamı nöbetçi olarak bırakırlar. Bu nöbetçi adamların Sarımsağı'dan dışarıya çıkmalarına dahi izin vermez. O, Nebiler'in burada olduklarını hiçkimseye haber vermemelerini istemektedir.

Meydanlı'ya o kadar adam toplanır ki, göğesopa atılırsa yere düşmez. Hepsi Nebiler'i görmeye gelirler. Nebi onlarla sohbet eder.

Nebiler iki gün Meydanlı'da kaldıktan sonra halkla vedalaşırlar, atlarına binip dere, tepe geçerler, dağ aşarlar, Şabadin'e giderler. Şabadin'de Atameli Ağa'nın varını yoğunu dağıtıp köylülere paylaşırlar. Mehdigulu adlı yırtık şalvarlı bir adam da köylülerin içindedir. Onun yırtık elbiselerinden cin ürker. Nebi ona çok miktarda harçlık verip der:

-Geri dönerken size geleceğim, o zamana kadar üstünü başını yenilersin tamam mı?

-İyi, hemen bugün yenilerim. Nebi ağabey, altı kişilik bir ailem var, hepsi yeni giyinip sana dua edecekler.

Nebi'nin merhameti sayesinde adam biraz fakirlikten kurtulur, yatak ve yorganının yüzünü yeniler, çocukları, karısı ve kendisi yeni elbise giyerler.

Nebiler de Şabadin'den ayrılırlar, İydeli köyünü geride bırakıp Oğlanlıca'ya, Oğlalıca'dan da geçip Ağbis'e giderler. Ağbis'te zalim bir mülk sahibi vardır, fakir fukaralar her zaman ondan şikâyet ederler. Nebiler bu mülk sahibine güç kullandıktan sonra hareket edip Çalbayır'a giderler.

HACISAMLI SEFERİ

Nebiler, Çalbayır'ı mesken ederler. Çalbayır'ın tepesinde şahin, çalağan, kartal dolaşır, gözlerine görünen, güçlerinin yettiği hayvanları pençelerine alıp havaya kaldırır, dağın en yüksek zirvesine götürürler. Çalbayır o kadar yüksektir ki, onun tepesinden her yer görünür. Düşman askerleri her taraftan sel gibi gelse de yine de Çalbayır'daki kaçaklara sokulamaz. Bunun için de Nebiler burada bir hafta mücadelesiz yaşarlar, kulakları kurşun sesi duymaz, yerler, içerler, iyice dinlenirler.

Güzel havalar geçer. Ruhu tazeleyen rüzgâr, güllerin güzel kokusunu her yana serper. Kaçaklar bir serin sulu çeşmenin başında toplanırlar. Birbirinin üzerine su atıp şakalaşırlar. Bir ıslık sesi duyulur, hepsi tüfeklerini alıp Nebi'nin yanına toplanırlar. Nebi bütün arkadaşlarına göz gezdirdikten sonra der:

-İstisu'ya gidelim diyorum, ne dersiniz?

-Gidelim.

Atlanırlar. Çalbayır'ı aşıp dağları bir bir geçerler, az giderler, çok giderler, Goturlu bölgesinin Nerdivan Dağı'na varırlar. Nerdivan çok güzel bir yerdir, burada bir hayli insan vardır. Çadırlar çakıl gibi dağın sırtında birbirine dayanır. Nebiler Gelingaya oymağında attan inerler. Atları bağlayıp dağın sırtına bırakırlar. Adamlar her yerden toplanıp gelirler. Onları çadırların arasına götürürler. Nebiler'in Nerdivan'a gelmesi haberi her tarafa yayılır. Bu haberi beyler de duyarlar. Beyler, bir adam gönderip Nebi'nin Nerdivan'da olduğunu Hacısamlı Paşa Bey'le Esed Bey'e söylerler. Paşa Bey'le Esed Bey bütün beyleri, ağaları ve analarının memesinden ayrılanları toplarlar, atlarını Nerdivan'a doğru sürmeye başlarlar. Nerdivan o kadar ulaşılamayan bir yer değildir. Burada uzun süre mücadele etmek hayırlı olmaz. Nebi düşman grubuna saldırma fikrine varır. Yüzünü arkadaşlarına çevirip der:

-Kardeşler, Nerdivan çok ters bir yerdir, burada kalmak tehlikeli, ben düşman askerlerine saldırma fikrindeyim. Hiç korkmayın, Allah izin verirse sağ salim aradan çıkarız.

Derler:

-Nasıl uygun görürsen Nebi!

Nebi, bir nara atıp, atın beline sıçrar, arkadaşları da ata binerler. Nara atarak düşman askerlerine saldırırlar. Düşmanları öldürüp orada burada yere sererler. İki saat olmadan düşmanları kovup Kürdhacı Deresi'ne dökerler, ama faydasız, mücadelede Nebi'nin yiğit bir arkadaşı da vurulur. Nebiler öldürülen arkadaşlarını Lelebağır köyünün mezarlığına defnedip doğruca Ziyaret Dağı'na giderler.

Paşa Bey, Nebi'nin bir arkadaşının öldürüldüğünü ve kendilerinin kaçıp Ziyaret Dağı'na gittiklerini duyar, haddinden fazla atıp tutarak:

-Daha bu ne ki, Nebi'nin kendisini de öldüreceğim, o kaçıp Ziyaret'e gitmekle elimden kurtulacağını mı sanıyor.

Nebiler, Ziyaret'te üç gün kalırlar, yorgunluklarını atmadan atlanıp bir daha Hacısamlı'ya dönerler. Nebi grubu ile doğruca Kürdhacı köyüne gider, arkadaşlarını köyün

etrafında bırakır, kendisi İsmayıl'ı, Ağahüseyn'i ve Balakişi'yi alıp, doğruca Paşa Bey'in kapısına gider. Nebi'nin kapıya geldiğini Paşa Bey görür. O, hemen kaçıp içerideki odaya girer, kapısını da sıkıca kilitler. Nebiler eve girip çok ararlar, ancak Paşa Bey'i bulamazlar. Paşa Bey'i karısına sorarlar. Karısı “sefere çıktı” diye onlara cevap verir.

Nebiler, Paşa Bey'in evini talan ederler, pahalı eşyaları atlara yükleyip köyden dışarı çıkarırlar. Biraz gitmeden Mahmud Bey'e rastlarlar. Nebiler onu gökte ararlarken yerde bulurlar, çünkü kaçak akadaşlarını vuran Hacısamı Mahmud Bey odur.

Köylülerin içinde aslan ve kaplana dönen Mahmud Bey şimdi fare gibi öter. Nebi emir verir, Mahmud Bey'i kurşunlayıp uzaklaşırlar.

Paşa Bey'in evinden aldıkları eşyaları Minkend'te, Lülper'de, Gara gölde, Üçtepe'de ve Garakilse'deki fakir fukaralara paylaştıra paylaştıra Püsek köyüne giderler. Onları görmeye gelenlerin hepsi Yüzbaşı Semed Bey'den şikâyet eder, Nebi şikâyetlerin hepsini yüreğinde toplar, bekler, akşam olur. Karanlık her yeri kaplar, halk evlerine girer. Nebi arkadaşlarından üçünü alıp doğruca Semed Yüzbaşı'nın kapısına gider. Yüzbaşı onları görür. O, satın alıp içinde gizlenmek için fare deliği arar, kaçıp tavlada gizlenir. Nebi çok arar ancak Semed Yüzbaşı'yı bulamaz, dönüp gitmek isterken sanki birisi ona “gitme dönüp tavlayı da ara” der. Nebi arkadaşları ile tavlaya girer, çok ararlar sonunda onu otların altında bulurlar. Nebi'nin arkadaşları onun başına bir urgan takıp tavladan dışarı çıkararak çeke çeke köyün içine getirirler, bir ağaca bağlayıp çok döverler, öldürmek istediklerinde karısı gelip Nebi'nin ayağına kapanır, ağlaya ağlaya der:

-Nebi, bunu bu kez bana bağışla. Bir daha kimseyi incitirse kendim çağırırım, gelip cezasını verirsin.

Nebi kadının kolundan tutup Semed'e der:

-Seni bu kadının gözyaşına bağlıyorum. Tövbe edersin, kimseyle bir daha işin olmaz.

Semed Yüzbaşı der:

-Yarın sabah gidip yüzbaşılıktan çıkacağım, kendi işimle uğraşacağım.

-Bacı, kocanı alıp evine git.

Semed'le karısı evlerine, Nebiler de atlanıp Kelbecer'e giderler.

Aynı gün Semed Bey, Gorus'a gider, zincirini ve mührünü mahalli polis amirine verip der:

-Ben yüzbaşı olmayacağım, bu da sizin zincir ve mührünüz, alın.

Semed Bey evine gelir, hiç kimseyle işi olmaz. Şimdi size kimden haber vereyim. Paşa Bey'den.

Paşa Bey padişah yarısı gibi bir adamdır. Her insanın zenginliğinin bir çeşidi olduğu gibi, o da hayvancılık zenginidir. Kendisi de “çok azcık” hayvan sahibidir, her yaştaki, her cinsteki hayvandan aşağı yukarı bin baş sahibidir. Belki bazı adamlar anlamaz, izin verin açıkça söyleyeyim. Mesela bir yaşındaki hayvandan bin, iki yaşındaki hayvandan bin, üç yaşındaki hayvandan bin cinslerini de elinizin içi gibi bilirsiniz. Birden şaşırp koyunları da bu hayvanlardan sanırsınız, koyunların sayısı ayrı. Koyunları da çok değildir, “çok az”dır, çakılların sayısı kadar. Altı yüz de köpeği vardır. Paşa Bey'in ailesi zengindir, çoğu da eş zenginliğidir. Bir tekini söylersem kendi hesabınızı yaparsınız. Onun her köyde ve her şehirde bir karısı vardır. Bu kadınların hepsinden en az dört çocuk hesap edersen Paşa Bey'in binden çok evladı vardır. Paşa Bey Padişah Nikolay'la çok samimidir. Onunla kardeş gibidir. İki alay askerini kendisine ayırmıştır. Paşa böyle bir beydir. Görmedim deme, Hacısamli'da o, Bağdat'ta Kor halifedir. Sanki bir elmadan ikiye bölünmüş gibidirler.

Kısaca, Nebi Kelbecer'den geri döndükten sonra yine Hacısamli'ya gider. Hangi köye ayak basarsa, Paşa Bey'den şikâyet edilir. Kan, Nebi'nin beynine sıçrar. Akadaşlarına der:

-Paşa Bey'e öyle güç kullanmalıyız ki tadı ölünceye kadar damağından gitmesin, doğruca Kürdhacı'ya. Fakir fukaranın üzüntülerini ondan çıkarmalıyız. Bu zavallıların canına Paşa Bey ne diye ateş oluyor ki?

Şahhüseyn der:

-Biz Kürdhacı'ya bir daha gidemeyiz, hepimizi öldürürler. Aklın başkasına gitmesin, buna Paşa Bey derler, barut anbarlarının arasında yaşıyor. Şimdiden sınırları kestirmiştir.

Nebi onun sözüne cevap dahi vermez. Nebiler Lalebağır'dadırlar. Lelebağır'la Kürdhacı'nın arası da bir hayli yoldur. Akşam olur. Tepelerden gitmek zordur. Ancak Nebi tükürdüğünü yalayan bir adam değildir. Boz atın yelesinden tutup beline sıçrar. Onun arkasından diğer arkadaşları da ata binip yola çıkarlar. Ormanlar, fidanlıklar arasında dere, tepe ve kayalıklardan geçip Kürdhacı'ya varırlar. Nebi arkadaşlarına emir verir, Kürdhacı'yı her yerden kuşatırlar. Ağaçların arasından Paşa Bey'in sarayına hücum ederler. Ama ne yazık ki Paşa Bey öğrenir, yılanın ağzından kurtulan kurbağa gibi evladı ve ecdadı ile kaçıp köyün içine girer. O evinin dağıtılmasına hayıflanmaz, evi dağılsa da köylüler sağ olsun, yine sıtlarından çıkarır. O kendisinin sağ salim kurtulmasını ganimet sayar. Paşa Bey, Nebi'nin

gurubunda en az yedi sekiz bin adam olduğunu sanır. Kürdhacı'dan çıkıp ormana girerler, kaçıp Hacısamlı'ya varırlar. Nebiler de onun semiz hayvanlarından keserler, köylüleri etle doyururlar. Paşa Bey'in beş altı yüz köpeği vardır, sinirlendiği köylüleri bu köpeklere boğdurtup öldürür. Nebi bu köpeklerin çoğunu öldürtür:

-Bunlar da zalim, çok sayıda mazlum adamı dişleri ile parçalamışlar.

Nebi köpekleri öldürttükten sonra arkadaşlarına der:

-Yola çıkmak lazım, atları hazırlayın.

Karanlık olmaya başladığı sırada onlar atlanıp dağları bir bir geride bırakırlar. Zengezur'u geçerler, doğruca Gafan'a giderler. Gece Gafan'da kalırlar, sabah olduğu gibi Gıgı Deresi'ne gitmekte olsunlar, size haberi Paşa Bey'den vereyim.

Paşa Bey gerçekten de çok zor bir insandır. Onun yanında polis komutanı, mahalli polis amiri ağız açıp konuşamaz. Onun sözleri yerine getirilir. Bu kez doğruca Gence'ye, General Nakaşidze'nin yanına gidip der:

-Bir çocukla baş edemiyorsanız adınızı neden hükümet koyuyorsunuz? Ortadan yok olup gidin de başımıza çare kılalım.

Nakaşidze der:

-Sakin konuş bakalım, ne olmuş, çocuk da kim? Neden sinirlendin?

Paşa Bey der:

-Nebi gelip varımı yoğumu talan etti.

Nakaşidze gülümser:

-Bu iyi bir haber değil. Bey hazetleri, mademki o çocuğu neden karşılık verip de varınızı yoğunuzu talan etmelerini engellemediniz?

Paşa Bey der:

-O Allah'ın belası çocuk değil, çok zor bir adamdır. On bin askerle benim üzerime geldi. Yoksa benim ölüme dahi yakınlaşamazdı.

Nakaşidze'nin çağlı gibi bıyıkları vardır. Sinirlenirce hırsını bıyıklarından alır, kolları yoruluncaya kadar eşeler. Şimdi de bıyıklarını sık sık eşeleyip der:

-Çocuğun da askeri olur mu? Bak ne kadar güçlü bir düşman ki Paşa Bey gibi padişah yarısı bir adamın dahi ödünü koparmış. O, köylü hareketinin lideridir.

Nakaşidze bir mektup yazar, elçiyle İrevan'ın General Valisi Freze'ye gönderir. O, mektupta bütün olup biteni yazıp içini boşaltmanın yanında kayıt da eder: "Bu kına o kınadan

değil. Sen oradan güçlü bir askeri birlik gönder, ben de buradan. Allah ya ona verir ya da bize”.

Elçi mektubu götürüp Freze’ye verir. Freze mektubu okuyup içeriğini öğrenince korkar:

-Bu iyi olmadı. Paşa Bey’in tezereyini koparan adamla hiç kimse baş edemez. Allah’a tevekkül edelim, bakalım ne olacak.

General Freze emir verir, askerler Sisyan taraflarına su gibi akmaya başlarlar. Askerler yedi gün yedi gece yol gider, Garakilse’ye varır. Aklımdan çıkmadıysa, bu sırada Garakilse’de mahalli polis amiri acımasız İsmayıl Bey Vezirov’dur.

Diğer taraftan da Nakaşidze’nin askerleri Gence’den Garakilse’ye doğru yola çıkarlar.

Generallerin onun üzerine askerle geldiğini Nebi duyar. Akadaşlarına der:

-Kardeşler, bir hile yapmak istiyorum. Allah bilir, bakalım tutacak mı? Siz Gafan’a gidin, sizin Garakilse’ye gittiğinizi bırakın Garakilse’deki askerler de bilsin. Ben kılık değiştirip buralarda gezeceğim.

Yiğitler atlanıp Gafan’a doğru giderler. Nebi de kılık değiştirip Garakilse’nin etrafında dolaşır, Nakaşidze’nin askerlerinin gelip gelmediğini haber alır. Bir gece Nebi, Nakaşidze’nin askerlerinin Gorus’tan Garakilse’ye doğru geçtiklerini duyar, hemen başına büyük bir şapka takar, yüzünü gözünü ise bürür, Garakilse’ye askerlerin liderinin yanına gidip der:

-Nakaşidze’nin askerleri Gorus’ta, Kaçak Nebi güçlü bir askeri birlikle Üçtepe’den aşağı inmiş, uyanık olun, sınırları kesin. Onlar Karakilise’yi ve Gorus’u kuşatmak istiyorlar.

Askerlerin lideri bu haberi Freze’ye ve polis komutanlarına ulaştırır, hepsi telaşa kapılır. Kumandan emir verir, askerler Gorus’tan gelen köy yoluna doğru yürürler, sınırları keserler. Beklerler, Nakaşidze’nin askerleri yaklaşır. Her taraftan onlara ateş ederler. Akşamdan sabaha kadar Nakaşidze ile Freze’nin askerleri birbirlerini öldürüp kanlarını su gibi akıtırlar. Alacakaranlıkta Nakaşidze’nin askerleri darmadağın olup Gorus’a dökülür. Sabah olur, mücadele sakinleşir. Ne görürler? Mücadeleyi edenlerin Nakaşidze’nin askerleriyle Freze’nin askerleri olduğunu görürler. Her iki taraf da askerlerinin yarısından çoğunu kaybeder, hemen onları aldatanın ve birbirinin canına düşürenin Nebi olduğunu anlarlar. Sonunda her iki taraf bu meseleyi yaymayıp üzerini örtme ve öldürülen adamları da Nebi’nin üzerine atma fikrine varırlar. Öyle de olur, alıp padişaha ve serdara Nebi’nin on bin atlı ile onları kuşattığını ve falan kadar kayıp verdiklerini yazarlar.

Polis Komutanı Cefergulu Bey der:

-Nebi bize öyle bir yara vurdu ki kıyamete kadar iyileşmez. Onun peşini bırakmamalıyız

Polis komutanları birkaç gün orada kalıp yeniden asker toplarlar. Bir sabah yola çıkıp dağları aşarlar, dereleri geçerler, Gafan'a varırlar. Askerler gece bakır madeninde kalır, maden sahibi Beyler Bey'e konuk olurlar. Nebi'nin Gıgı Deresi'nde olduğunu onlara haber verirler.

Askerler Gıgı Deresi'ne doğru gitmeye başlarlar. Akşamüstü, karanlık olmaya başladığı zaman Gıgı köyüne yaklaşırlar. Bu sırada Nebiler, Gıgı'dan çıkmak isterler. Askerleri görünce atlardan inerler, kendilerini bozkırlara verirler. Askerler rahatça köye doluşmak isteyince Nebiler onların üzerine kurşun yağdırırlar. İlk önce beş kişi vurup atan yere düşürürler. Askerler her tarafa yayılır, tepeleri kurşuna tutarlar. Nebiler onları vurup birer birer yere sererler. Onlar cesetleri görüp kaçmaya başlarlar. Nebiler ateş ederek onları uçurumlardan ve kayalardan aşağı dökerek öldürürler. Askerler kaçıp gözden kaybolduktan sonra kaçaklar atlanıp yola çıkarlar. Geceyi gündüze katıp Lülper'e gitmekte olsunlar valinin askerleri geldiği yoldan geri giderler. Buna, sakal kestirmeye gelmiştiler, bıyığı da bırakıp gittiler denir. Onlar, Nebiler'in yerine arabalarında kendi adamlarının cesetlerini götürürler. Kumandanlar yolda sözleşirler, gidip valiye "Dünyanın hepsi Nebi'nin grubuna katılmış, onunla baş edilmez" derler. Valilerin de canına korku düşer. Diğer taraftan Nebiler, Lülper'de Paşa Bey'in çok azgınlaştığı, Nebi'nin yüzünden köylülere güç kullandığı haberini alırlar. Nebiler bu haberi duydukları gibi doğruca Kürdhacı'ya giderler. Gizli yollardan Paşa Bey'in kapısına varırlar. Beyin hizmetçileri farkına varmadan eve dolarlar. Paşa Bey elini tabancaya bile atamaz. Nebi ona der:

Ne düştünüz fakir halkın canına,
Rahminiz gelmiyor akan kanına,
Mert merdane kalkıp geldim yanına,
Becerirsen, şimdi kendin tut beni!
Beyler için anam doğmuş kurt beni!

Mert oğluyum, beyden, handan kaçacağım,
Düşmanın gözüne keskin bıcağım,
Yoksul için ipek gibi yumşağım,
Sizin için anam doğmuş sert beni!
Becerirsen, şimdi kendin tut beni!

Gel Nebi'nin iyi bak sen boyuna,
Evini döndürür matem toyuna,
Sizin gibi sürü sürü koyuna,
Anam doğmuş keskin dişli kurt beni!
Becerirsen, şimdi kendin tut beni!

Paşa Bey kekeleye kekeleye der:

-Nebi Bey, gel beni rezil etme, kanımı kendi evime akıtma. Artık kimseyle işim olmaz.

Nebi onun yüzüne sinirli sinirli bakıp der:

-Seni bu kez de öldürmüyorum, ancak Paşa Bey, iyi bir iş yapmıyorsun. Bu zavallı köylülere ne verdiniz ki ne alacaksınız? Sizin hiç insafınız yok mu?

Paşa Bey der:

-Nebi, çok doğru söylüyorsun, bizimkiler çok insafsızlık yapıyorlar. Bu kez de benim günahımı bağışla, vakti gelince karşılığını veririm.

Nebi der:

-İyi ki suçunu kabul ediyorsun. İnsaf güzel şeydir. Bu kez de seni sağ salim bırakıyorum. Bey, öyle davran ki bir daha senden şikâyet duymayayım.

-Artık benden şikâyet duymazsın.

Nebiler Paşa Bey'i öldürmezler. Kürdhacı'dan çıkıp Ereblar köyüne gelirler. Süleyman Bey'in evine giderler. Akşamdır. Birden polis komutanı grubu ile Süleyman Bey'in kapısında attan iner. Süleyman Bey polis komutanının geldiğini Nebi'ye haber verir. Nebi başka bir odada elbiselerini değiştirir, yüzüne, gözüne is sürer. Misafir adıyla polis komutanının yanına gelir. Süleyman Bey, Nebi'yi polis komutanına tanıştırap der:

-Bu misafir Zilanlılardanır, çok yiğit ve zengin bir adamdır.

Polis komutanı der:

-Onlar, çok yiğit olurlar. Ancak, her güzelde bir ayıp olduğu gibi bunlar da kaçak ve eşkıya oluyorlar.

Nebi, polis komutanına ve grubuna hürmet eder. Tanyerinin ağarmasına yakın polis komutanlarından önce gidip sınırları keserler. Polis komutanı, Erebler'den döndüğünde her yerden bağırıp onların tüfeklerini yere döktürürler. Sonra neyleri varsa alıp onları sağ salim bırakırlar. Buradan yola çıkarlar, gece gündüz yol giderler, önce Baldırğanlı kezone, sonra da Şamsız'a varırlar. Neredense Cefergulu Bey ile Mahmud Bey de Şamsız'a gelirler. Nebiler'in orada olduğunu öğrendikleri gibi hemen köyden çıkarlar. Nebi onları görüp der:

-Polis komutanı, Mahmud Bey, kaçmakla elimizden kurtulamazsınız, eninde sonunda tuzağımıza düşeceksiniz.

Cefergulu Bey ve Mahmud Bey hiç arkalarına dahi bakmazlar, atı dörtlale sürüp gözden kaybolurlar.

Nebiler de atlanıp Tatıf'i, Kürdeli'yi, Gorus'u ve Hekeri'yi geçerler, Kirs'e varırlar. Çadırları kurup yaşamaya başlarlar. Bir hafta hazırlandıktan sonra Kelbecer'den geçip Gencebasar'a doğru giderler.

Onlar, Gencebasar'da az dolaşırlar, çok dolaşırlar, sonunda gidip Göy Göl'e varırlar. Göy Göl de bir Göy Göl'dür, her tarafının ormanlığı ve çimenliği bir yana kalsın, gölün içi de ormanlık ve çimenliktir. Suyun altında ağaçlar çiçek açar, meyve verir. Günahı söyleyenlerin boynuna, çok eski zamanlarda Göy Göl'ün yerinden çay akarmış. Çayın her tarafı da ormanlıkmiş. Yer yarıp Kepez Dağı'nı parçalamış. Dağın yarısı yerinden çıkıp çayın önüne dökölüp büyük göl olmuş. Yanlarındaki ormanlık da suyun altında kalmış. Göy Göl de böyle ortaya çıkmış.

Nebiler'i bu güzel Göy Göl'ün kenarında bırakalım, size haberi Gence Generali Nakaşidze'den verelim.

Nakaşidze, bütün polis komutanlarına, mahalli polis amirlerine ve beylere haber verir. Nebiler'in üzerine gitmek için hazırlık görürler. Ama Nebi'nin yerini iyice bilmezler. Onu çok uzaklarda ararlar. Bu sırada bir casus içeri girip der:

-General sağ olsun, Nebi grubu ile Göy Göl'dedir.

General Nakaşidze emir verir, askerler atlanır, gidip dört taraftan Göy Göl'e hücum ederler. Yerleri düzensiz olduğu için Nebiler burada çok kalmazlar.

Mücadele başladığı gibi Nebiler, Goronbay tarafına giderler.

Goronbay'da Hagverdi Ağa'nın at sürüsünde bir aygır vardır, at sürüsünün yedi ağaç boyu kadar mesafesine kuş uçmasına dahi izin vermez. Onun yanında aslan ve kaplan kediye benzer. Nebi bu aygırın haberini alır. Arkadaşlarına der:

-Hagverdi Ağa'nın aygırını yakalamalıyız.

Onu kınarlar:

-Nebi, ağabey, aklın Üçtepe'deki aygıra gitmesin, bunu yakalamak mümkün değil. Belki vurup öldürebiliriz, başka çaresi yok.

Nebi der:

-Korkak olmayın, Üçtepe'deki atı yakaladığımız gibi bunu da kemendle yakalarız.

Nebi'ye gülerler, onun kendini şaşırdığını sanırlar. Nebi sözünde ısrar eder. At sürüsünün otladığı otlağın üç ağaç kadar yakınına giderler. Aygır uzaktan bunları görür, kızmış aslan gibi ağzını ayırıp bunlara doğru koşar. Nebi atlardan birini onun önüne bırakır. Aygır, atı sürüyüp öldürmek isteyince Nebi fırsatı kaçırmayıp kemendi fırlatır. Kement onun boynuna ilişir. Nebi kemendin bir ucunu bir büyük çınar ağacına bağlar. Aygır o yana bu yana çok koşar, kurtulmaya çalışır kaçamaz, Nebi hemen sıçrayıp onun beline biner. Aygır düzlüklerde o yana bu yana çok koşar, tamamen güçten düşer sonunda Nebi'ye teslim olur. Bütün köylüler izlemek için toplanır, her taraftan "aferin" sesleri göğşe çıkar. Dost, düşman Nebi'ye "sağ ol" der. Aygır çok güçlüdür, yere göğşe sığmaz, ağzını ejderha gibi açıp herkesi yutmak ister. Ancak Nebi onun ağzına dört gemli dizgin vurur. Bir iki gün içinde aygır mum gibi yumuşar. Nebiler, Delimemmedli'ye gitmekte olsunlar, size haberi Hagverdi Ağa'dan vereyim. Hagverdi Ağa bir hafta sonra evlerine gelir. Ona derler:

-Nebi aygırını binip götürdü.

-Hangi aygır?

-At sürüsündeki açık siyah aygır, hızlı koşanı.

Hagverdi Ağa der:

-Ona yanaşmak mümkün değildi, siz yanlış biliyorsunuz, şüphesiz başka bir atı götürmüştür.

Derler:

-Yok, canım, o aygır kementle tutup binip götürdü.

Hagverdi Ağa der:

-Sizin dediğiniz doğruysa onu Nebi'ye helal ediyorum. Ne mahkemeye haber veririm ne de arkasından giderim, helal hoş olsun.

Diğer taraftan Nebiler bir hafta Delimemmedli ve Garasucu taraflarında gezdikten sonra Gence'den geçip Şamhor'a giderler. Bir hafta daha Şamhor'da kalırlar, iki kez mücadeleye düştükten sonra Tovuz'a giderler.

Garahanlı, Cilovlar, Cirdehan ve Mensurlu köylerini bir bir geçip Gozdere'de çok kötü mücadeleye girerler. Bu mücadele şöyle olur: Nebiler henüz Goranbay'da iken, General Nakaşidze her gün onlar hakkında malumat alır, onları öldürmek için askeri birlik oluşturur. İravan Generali Freze'ye haber verir, Nakaşidze Nebileri uyandırmamak için onlara hile yapar.

Nebi, Gozdere'de birkaç gün kalmayı düşünür. Çok rahattır, peşinde düşman olmadığını sanmaktadır, ama düşmanlar yatmadan onları gözlemektedir.

General geceleyin emir verir, askerler sel gibi akıp Yanıhlı, Gurudere, Hoşdarlı ve Sadıglı köylerine dolarlar. Gozdere köyü ortada kalır. General çok tedbirlidir, askerlerin ileri gelenlerine Gozdere'ye hücum etmemelerini ve ateş etmemelerini, Nebiler'in köyden rahatça çıkmalarına izin vermelerini, hangi köye girerlerse şabba-heyir hepsini öldürmelerini emreder.

İki gün dinlendikten sonra Nebi arkadaşlarına der:

-Artık gitmek lazım, çok yemek adamı az yemekten de alıkoyar.

Atlanmak isteyince bir adam ona yaklaşıp yavaşça der:

-Nebi, nereye gidiyorsun her yer tutuldu. Generalin askerleri çevredeki bütün köylere dolmuş.

Nebi parmağını ısırır:

-İhtiyat yiğidin süsüdür, derler. Biz ihtiyatsızlık edip düşmana fırsat verdik.

Nebiler yola çıkarlar. Boz at ayaklarını yere vurur, yıldırım olup düşmanların üzerine düşmesine az kalır. Nebi atı öyle hızlı sürer ki, ayaklarından her yana kor serpilir. Köçdere'nin altında düşmanlar bunların üzerine kurşunu dolu gibi yağdırırlar. Nebiler buradaki düşman askerlerini vurup aradan çıkarlar, hava aydınlanıncaya kadar at sürerler. Hava aydınlanınca arkadaşlarından ikisinin yok olduğunu görürler. Keyifsiz ve üzgün olarak yola devam edip Çobansığnağı'nı geçip Geribli'ye gelirler. Buradan yola çıkıp çok yerler ve köyler geçerler, dağlar aşarlar sonunda Gazah'a varırlar. Köylüler her yerden toplanıp

Nebiler'i görmeye gelirler. Nebi her yerde mülk sahiplerinin ambarlarının ağzını açtırıp içindeki tahılı köylülere dağıtırlar.

Beylerin ambarlarındaki bütün tahılın köylülere verildiğini valiye haber verirler. Valinin yüreği gümbürtü ile yere düşer, vardan yok olur:

-Epeydir iyi ve rahattık, bu zalimin oğlu yine nereden çıkıp geldi? Yine mi işimizi bırakıp onun peşine düşeceğiz?

Hemen Ağstafa, Aşağı Salahlı, Dilican ve Şerifbeyli nahiye mahalli polis amirlerine haber verirler. Mahalli polis amirleri grupları ile Gazah'a toplanırlar. Kendini beğenen beyler de gelirler. Nebiler'in haberini Kocalar'da alırlar. İki yüz atlı ile Kocalar'a gitmeye başlarlar. Kocalar'ın yakınında mücadele başlar. Nebiler yarım saat içinde onlardan altı yedi adamı öldürdükten sonra, sel gibi akıp Alpovut köyüne geçerler. Gara Nebi'nin buralarda gezdiğini, çapaçulculuk ettiğini duyarlar. Bir adam onlara der:

-Gara Nebi ile Hilal Bey köylülere Kaçak Nebi sizden falan kadar eşya ve para istiyor, vermezseniz bu gece gelip hepinizi öldürecek dediler. Senin adına köylülerin evinde ne kadar kıymetli eşya varsa hepsini dövüp söverek aldılar.

Nebi sinirlenip der:

-Bu olay ne zaman oldu?

-Bundan iki üç gün önce oldu.

Nebi, Hilal Bey'in evini öğrenir, grubu ile doğruca onun evine gider. Nebi, Hilal Bey'i evde yakalayıp der:

-Benim adıma Gara Nebi ile topladığın eşyalar nerede? Söylemezsen derini boğazından çıkaracağım.

Hilal Bey der:

-İçerideki odada, git hepsini al, beni sağ salim bırak, yatak ve yorganlarını da almışlar. Nebi haber gönderir, bütün köylüleri toplarlar, yüzünü köylülere çevirip der:

-Herkes kendi eşyalarını alsın.

Her biri kendi eşyalarını alır. Nebi, Hilal Bey'i bahçeye çıkartıp karnına beş kurşun doldurur. Ama ne yazıkki Gara Nebi'yi bulamaz, o kaçıp gider.

Nebiler gece burada kalırlar. Sabah erkenden atlanıp Çaylı'ya gelirler. Polis komutanı da Çaylı'dadır. Nebiler'in geldiğini duyduğu gibi ölüm gözünün önüne gelir. Kendi kendine “

Bırak, Nebi'nin yanına bir adam göndereyim, belki bana zarar vermez" der. Bu sırada Nebi üç arkadaşı ile kapıdan içeri girer. Polis komutanının yüzü sapsarı olur. Kendisini rahatlatıp der:

-Nebi, hoş geldin.

Nebi ona der:

-Sağ ol, ancak söyle bakalım, beyleri nereye kaçırttınız?

Polis komutanı der:

-Nebi, beni kınama, sen polis komutanı olsan, ben kaçak sen de benim gibi yaparsın.

Polis komutanının bu sözü Nebi'nin hoşuna gider:

-Düşman olduğunu kabul ediyor musun?

-Öyle, ancak Nebi, yiğit yakaladığı yerden kesmez.

-Ben sana bir şey yapmayacağım. Ancak senden bir ricam var. Kızıl pulu vergisi yüzünden yakaladığın yirmi adamı bırak.

-Baş üstüne, başka ne emrin var?

-Öyle yok, benim yanımda bir mektup yaz ver, bir muhafız götürüp versin, yakalanan adamları bıraksınlar.

Polis komutanı, hemen bir mektup yazıp muhafıza verir, muhafız ata binip gider. Nebiler de polis komutanından ayrılıp atlarına binerler, doğruca Dilican'a giderler. Dilican'ın güzel havası ve serin sularından hiç kimse geçip gitmez. Bunlar da geçip gitmez. Orada bir hafta kaldıktan sonra, hareket edip Gürcistan'a giderler. Onlar önce Borçalı'ya giderler. Borçalılar Nebi'yi ilk defa görmezler, Nebi buraya çok gelir. Nebi'nin Gürcistan'da hürmeti vardır. Burada da fakir fukaralar onunla dost; beyler, tavatlar ve ordu komutanları onunla düşmandır. Nebi hangi şehre ve köye gitse adamlar toplanıp onu görmeye gelirler. O, sonbaharı Gürcistan'da geçirir. Tiflis şehrinde ve çevresinde dolaşır, çok mücadelelere girer, ama bunu söyleyeyim, Nebi'nin Gürcistan'da nerelerde olduğu, kimlerle mücadele ettiği konusunda bilgim yok, bunu bilmekteyim ki Gürcistan'da'ki mücadelelerde Hemze adlı bir arkadaşı ölür. Bunu da söyleyeyim ki, Nebiler Gürcistan'dan geçip İrevan'a giderler, Zengibasar'ı falan dolaşıp Garaguş'a gelirler.

BERŞAD MÜCADELELERİ

Yaz yeni başlar, hava çok hoş geçer. Ağaçlar çiçek açar. Merevce, dağdagezer, kekev, çiri ve hicilovuz çıkar. Sıcak ülkelere giden kuşlar dönüp kendi yurtlarına gelir. Hocahan pazarı her zaman haftada bir kez toplanırken, bu yıl İran'dan kaçak mal getirenlerin sayıları

çoğaldığı için her gün pazar kurulur. Çay, kuru üzüm, hurma, karabiber, sarıkök, zencefil, guluncan, tarçın, hil, mihek, her türlü kumaş çakıl gibi pazara dolar. Daggapapag tacirler, ağız ağza verip müşteri çağırırlar:

-Sebze var, sebze var...

-Kuru üzüm, kuru üzüm...

-Zencefil, tarçın, guluncan, can dermanı gel müşteri, diyen sesler birbirine karışır. Her şey o kadar pahalıdır ki yanlarına yanaşılmaz. Birden pazarda bir velvele kopar, tacirler pahalı eşyalarını, altınlarını gizlemeye, dükkânlarının kapılarını kapatmaya başlarlar. Bu sırada Nebi bir grup atlı ile pazara gelir. Pazarda gürültü kesilir. Nebiler atlar yedeklerinde dükkânların önüne gelip birer birer tacirlerin yüzüne bakarlar. Kaçak Nebi kendi parası ile tacirlerden elbise ve kumaş alıp yoksullara ve dilencilere verir. Beyler, Nebi'nin pazara geldiğini gizlice bütün ağalara, mahalli polis amirlerine ve polis komutanlarına haber verirler. Bu zalimler hemen çok sayıda askerle gelip her tarafı tutarlar. Birden pazardaki adamların üzerine dolu gibi kurşun yağdırırlar. Nebi arkadaşlarına bağırarak der:

-Hemen atlara binin, pazardan çıkalım, biz çıkmazsak insanlara kurşun gelecek.

Onlar atlarına binip pazardan çıkarlar. Her yerden Nebiler'e ateş etmeye başlarlar. Nebi çok sinirlenir, nara atıp askerlere saldırır. Bir saat içinde düşman askerlerini dağıtıp tekrar Hocahan'a döner. Meşedi Abbas Bey'in ve Kerbelayı Hüseyin Bey'in dükkânını dağıtıp içindekilerin hepsini köylülere paylaştırır. Ne yazık ki kendilerini ele geçiremezler. Hocahan'da ne kadar bey varsa, hepsi kaçıp çamlıkta gizlenir. Nebi bir tepenin üzerine çıkıp bağırır:

-Her zaman çamlıkta kalmayacaksınız, vakit gelecek dışarı çıkacaksınız, o zaman sizinle hesaplaşırım.

Nebi sözünü tamamladıktan sonra arkadaşları ile Gafan'a, Gafan'dan da Sarımsağı'ya gider. Sarımsağı'da Tarverdi ve Hagverdi adlı iki kardeş vardır, o kadar zenginlerdir ki, bir tek domuzları eksiktir. Otuz kırk tane köyleri vardır. Bunlar köylüleri de kendilerinin kulu sanırlar. Ne hır ne de zır bilirler. Akıllarına gelen her işi iyi ya da kötü yaparlar. Köylüler bunlardan Nebi'ye çok şikâyet ederler. Nebi bunların hepsini yüreğinde saklamaktadır. Sarımsağı'ya vardıkları gibi atlarını doğruca Tarverdi'nin kapısına sürerler. Tarverdi evde yoktur. Nebi arkadaşlarına göz eder, onun varını yoğunu dağıtırlar. Diğer taraftan Hagverdi Ağa, kardeşi Tarverdi'nin evinin talan olduğunu öğrenir, bir grup beyzade ile dışarı çıkıp

Nebileri kurşuna tutar. Nebiler beyleri kovup Sisyan Çayı'na dökerler. Onlar Hagverdi Ağa'ya öyle bir güç kullanırlar ki, mücadeleden sonra onun başına hava gelir ve deli olur. Ne kadar fal baktırsalar, dua yazdırsalar da iyi olmaz ki olmaz. Ağa Hagverdi olur Deli Hagverdi. Bunlar burada kalsın, size Hacılı Niftalı'dan haber vereyim.

Hacılı köyünde Niftalı adlı bir oğlan Gafan'da bakır madeninde çalışır, çok gururlu bir işçidir. Beylerin ve ağaların sözlerini kaldıramaz. Bir gün Niftalı işçilerin önüne çıkar, ağanın kapısına gidip der:

-Ağa, senden rica ediyoruz, bizi biraz az çalıştır, paramızı da biraz artır.

Ağalar, işçileri rezil ederler. Bir ağa da tabancasını çekip Niftalı'yı vurmak ister. Niftalı'nın da Nuh zamanından kalma bir tüfeği vardır. Ona fırsat vermeden ağanın ortasından bir kurşun geçirir, ağa yere yıkılır. Niftalı kaçıp Sarımsağı'ya gider, orada Nebi'nin grubuna katılır. Mahalli polis amiri, polis komutanı, it, kurt hepsi gelir. Niftalı'yı evde bulamazlar. Alıbeyli Yüzbaşı Elekber Bey şeytanlık edip der:

-Niftalı'nın karısını ve çocuğunu yakalayıp götürün, hapishaneye atın. O zaman Niftalı kendisi dönüp gelir.

Polis Komutanı Elekber Bey'in fikrine “aferin” der, emir verir, Niftalı'nın karısını ve çocuğunu yakalarlar. Köylüler bu olayı Nebi'ye anlatırlar. Nebi grubu ile Alıbeyli'ye gelir. Elekber Bey'i yakalayıp köyün içinde öldürür, polis komutanına mektup yazıp Niftalı'nın karısını ve çocuğunu bıraktırır. Gece geri dönüp Berşad'a gelirler. Bir müddet Gafan, Çardahlı, Eyin, Sultanlı ve Hocahan taraflarında gezip köylülerin şikâyetleriyle ilgilenmekte olsunlar, size nereden haber vereyim? Korcanallı ile Çardahlı köylülerinden. Bu köylerin mülk sahipleri bütün mahsul veren toprakları kendilerine alırlar. Köylülere de kuru ve çorak yerlerden birer çizgi kadar yer verirler. Halk canından usanır. Canından usanmayıp da ne yapsın? Gece gündüz çalışırlar; ancak bir aylık erzaklarını bile beylerden alamazlar. Beylerde de insaf yoktur. Köylüleri ücretsiz çalıştırdıkları yetmiyormuş gibi kazandıklarını da ellerinden alırlar. Daha bu azmış gibi, onları haftada bir kez de ağa topraklarında ücretsiz çalışmaya gönderirler. Beylerin elinden köylüler padişaha, generale ve valiye o kadar dilekçe verirler ki on deveye yüklense götüremez.

Bir gün beylerle köylülerin hoşnutsuzluğuna son vermek için padişah, Korcalanlı ile Çardahlı'ya komisyon gönderir. Komisyon baltayı kökünden vurur, köylüleri günahkâr eder, beylerin toprağı ile köylülerin toprağının arasına zahman gömdürür, kömür koyar, yine iyi

toprağı beylere verir. Komisyonun işi köylülerin hoşuna gitmez, sopasını, satırını ve baltasını alan beylerin üzerine saldırır. Meşedi Murad adlı bir adam balta ile iki beyi yaralar, köylüler beyleri de komisyona katarlar, dövüp köyden çıkarırlar. Beyler doğruca Gorus'a giderler, durumu Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'e haber verirler, halkın onlara karşı gelip onları dövüp köyden kovduklarını söylerler.

Mahalli polis amiri polis komutanına, polis komutanı da valiye haber verir. Vali Çardahlı ile Korcalanlı'ya güçlü askeri birlik gönderir, bütün ihtiyarları ve Meşedi Murad'ı kol kola bağlayıp Gorus'a göndermelerini emreder. Üstelik vali der:

-Şüphesiz bu işte de yine Nebi'nin parmağı var. Nebi olmasa köylüler bu şekilde kudurup yollarından çıkmazlar.

Şefi Bey askerlerle ilk önce Çardahlı'ya gelir. O, köylülerin hepsinin tüfekleri olduğunu ve onlarla mücadele edeceklerini sanır. Ancak köylülerde tüfek ne gezer. Onların tüfeği; balta, dirgen, kazma ve sopadır. Şefi Bey, askerlerle köye dolup çok taşkınlıklar yapar. O, köyün ihtiyarlarını atlarının önüne katıp Dünderlı köyüne götürür. Şefi Bey burada yakalanan adamları çok dövdürür. Meşedi Murad onu bırakmayacaklarını çok iyi bilir. Bu yüzden Nebiler'in gelmesini arzu eder. Bahtından Nebiler komşu köy olan Hal köyündedirler. Çardahlı ve Korcalanlılarla beylerin mücadelesini ve ihtiyarların yakalandığını duyup arkadaşlarına der:

-Çocuklar, atlara binin, Çardahlı ve Korcalanlı köylülerinin yardımına gideceğiz. Bu gece ihtiyarları serbest bırakmalıyız.

Kaçaklar, yolda mahalli polis amirinin Dünderlı'da olduğunu öğrenirler. Onlar doğruca Dünderlı köyüne gelirler. Nebi arkadaşlarının birkaçını ayırıp der:

-Gidip Şefi Bey'e Nebi, "hemen yakalanan ihtiyarları ve Meşedi Murad'ı bıraksın" diyor deyin.

Adamlar Şefi Bey'in yanına gidip derler:

-Bizi Nebi gönderdi. "Yakalanan ihtiyarları bıraksın" diyor.

Şefi Bey'in kürküne pire düşer, canı yaprak gibi titremeye başlar:

-Nebi şu an nerede?

-Bu köyde, sizden cevap bekliyor.

Şefi Bey kumandana der:

-Git, o adamları bırak, zarar görmeden gidelim.

Nebi'nin gönderdiği adamlar dönmek isterler. Şefi Bey onları durdurup der:

-Biraz durun, yakalanan adamlar da gelsin birlikte gidirsiniz. Nebi'ye de Şefi Bey zarar vermeden çıkıp gitmeni rica ediyor dersiniz.

Bu konuşma esnasında kumandan içeri girip der:

-Bey, adamları bıraktım, kapıdalar gitsinler mi?

Şefi Bey, Nebi'nin arkadaşlarına der:

-Adamları bıraktık, artık gidebilirsiniz. Benim sözümü Nebi'ye söylemenizi rica ediyorum.

-Deriz, deyip kapıdan çıkarlar, serbest bırakılan adamlarla birlikte Nebi'nin yanına giderler. Nebi adamlara harçlık verip evlerine yollar. Ancak Meşedi Murad evine gitmeyip Nebi'ye der:

-Beni grubuna kabul eyle.

Nebi der:

-İyi, kabul ediyorum, ancak senin için zor olur, çocukların var.

Nebi grubu ile buradan hareket edip Hocahan'a, Şefi Bey de Ersevanik'e, bürosuna gider.

Beyler beklemедedirler. Nebiler'i görünce kaçıp bağlarda ve çamlıklarda gizlenirler. Bu kez Nebi'nin grubunda çok adam yoktur, aşağı yukarı beş adam vardır. Arkadaşlarının çoğu Kirs'te kalır. Onun yanındakiler İsmayıl, Hecer, Musa, Tunc Veli, Garapet bir de Meşedi Murad'tır. Nebi grubu ile beylerin kapılarına gider, onların hiçbirini evde bulamaz, onlar porsuk gibi kaçıp ağaçların arasına girerler. Kebelayı Hüseyin Bey'le Hetem Bey'i de kaçıktıkları yerde yakalarlar, kollarını bağlayıp bir eve kapatırlar. Birer birer parmak hesabı ile beylerin ambarlarını dağıtırlar, ne kadar tahıl ve pirinç varsa hepsini fakir fukaralara paylaşırlar. Köylülerden on gevizden az pirinç ve tahıl alan olmaz, hepsi çuvallarını tahılla doldurur.

Nebi arkadaşlarına emreder, Kerbelayı Hüseyin Bey'le Hetem Bey'i bir kalın dut ağacına bağlarlar. Nebi beylere der:

-Bey, akşama kadar köylüleri ağaca bağlayıp dövdürüyorsunuz. Bir kez de kendiniz dövölüp lezzetini görün.

Kerbelayı Hüseyin Bey der:

-Nebi, sen çok insafly ve bağışlayıcı bir adamsın. Gel bizi öldür, ama halk içinde dövdürüp rezil etme. Sen mert adamsın.

Nebi der:

-Peki, siz neden köylüleri rezil ediyorsunuz? Beyim, onlar insan değiller mi?

Kerbelayı Hüseyin Bey der:

-Biz insanlıktan çıkıyoruz.

Nebi onların her birinin başına birkaç kırbaç vurdurduktan sonra ağaçtan çözüp bırakır.

-Biz gidiyoruz, eğer bizim yüzümüzden bir adama dahi ceza verirsiniz, karışmam.

Kerbelayı Hüseyin Bey der:

-Bu konuda hiç kimseyle işiniz olmasın.

Nebiler Kerbelayı Hüseyin Bey'le Hetem Bey'i cezasız bıraktıktan sonra atlanıp yola çıkarlar. Sisyan'ı, Alhatyan'ı, Erefse'yi dolaşırlar, oymakları gezerler, dağları aşarlar, gezip Fermeştepe'ye çıkarlar. Bunları Fermeştepe'de bırakalım, size haberi Hocahan beylerinden verelim.

Nebiler, Hocahan'dan gittikten sonra beyler çamlıklardan, ağaçlıklardan çıkıp Hocahan köylerine gelirler. Ambarlarının dağıtıldığını görüp çok üzürlürler.

Beyler; her yere atlı gönderip bu durumu valiye, polis komutanına, Aras'ın diğer tarafında da askerlere ve hanlara haber verirler. Her yerdeki beyler, Aras'ın diğer taraflarından hanlar köpek sürüsü gibi dökölüp Hocahan'a gelirler. Valiler de gelirler, çok konuşurlar, tedbir alırlar, sonunda İravan Savcısı Jukovski der:

-Ne kadar hırsızlık, yol kesme, adam öldürme olursa yine hepsini Nebi'nin üzerine atın. Belki bu şekilde onu halk arasında rezil edebiliriz. Yoksa ona hiçbir şey yapamayız. Gara Nebi'yi de çağırın, ona yardım edin, bırakın yaptığı hırsızlıkları, öldürdüğü adamların hepsini Kaçak Nebi'nin üzerine atsın.

Gence bölgesinin General Valisi Nakaşidze, Savcı Jukovski'nin kolundan tutar:

-Güzel, çok akıllıca, kitaba geçirilecek söz, canım, adamın akıllı var, o Gara Nebi'yi benim yanıma getirin. Onun eliyle biz Nebi'yi öldürebiliriz.

-Güzel, güzel.

Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey der:

-Sağlığınıza göreyim, aziz canınız için en geç bir yıla, en erken üç aya kadar Nebi'yi Gara Nebi'ye öldürtürüm. Ancak Gara Nebi'ye her yardımı yapıp onun günahlarından geçmek gerekir.

Bu konuşma esnasında Ahlatyanlı Sefereli Bey alnından ter aka aka gelir. O öyle öfkeli ki yüzüne bakan korkar.

-Sefereli Bey, ne haber var?

-Ne haber olsun, Nebi varımı yoğunu talan etti, köylülere paylaştırdı, dişimi karıştırmak için bile bir şeyim kalmadı. Bu işin çaresi, biz beylerin bu ülkeden göçüp, ülkeyi fakir fukaralara vermemiz sanırım.

-Nebi ne oldu?

-Balaban Tepesi'ne gitti.

Nahçıvan, İravan, Cavanşir, Zengezur, Şuşa ne bileyim daha birçok yerin polis komutanları, mahalli polis amirleri ve beyler atlanırlar, çok sayıda asker götürürler. Askerler gece gündüz yol gider, sel gibi akıp Balaban tepesinin her tarafından geçip yollarını keserler. Onu söyleyeyim ki, bunların dağı kuşattıklarından Nebiler'in haberi yoktur, çok ihtiyatsızdırlar. Nebiler rahatça otururlar, oradan buradan sohbet ederler, ernaglıg edip gülerler. Hebib adlı bir adam Nebi'nin yanına gelip der:

-Nebi, oğul, neden duruyorsun, askerler sizi kuşatmışlar. Dağın her yerinde askerler karınca gibi kaynıyor. Üzerinize yedi polis komutanı askerlerle gelmiş. Hemen bir çare bulun.

Nebi sıçrayıp ayağa kalkar:

-İyi demişler, ihtiyatlı yiğidin anası ağlamaz. Bak ne kadar ihtiyatsızlık etmişiz ki, nöbetçi bile koymamışız. Çok sağ olsun köylü kardeşlerim. Hey, hemen her biriniz bir tarafa dağılın, teker teker dağın tepesine çıkın. Dağın tepesine çıkarsak bize hiçbir şey yapamazlar.

Onlar birer birer, ikişer ikişer dağın tepesine çıkmaya başlarlar. Düşman askerleri onları görüp her taraftan dağın üzerine kurşun yağdırırlar. Nebiler'in bahtları yaver gider, dağın tepesini duman kaplar, düşman askerleri onları görmezler. Bu yüzden hepsi sağ salim yukarı çıkarlar. Ama onu söyleyeyim ki, duman olmasaydı onların çoğunu öldürürdüler. Duman çekilir, Nebi her yere göz gezdirir, dağın eteklerini düşmanların karınca gibi tutuklarını görür. Ama Nebi'nin arkadaşları öyle tatlı mücadele ederler ki adamın hoşuna gider. Onlar askerlerin bir adım bile ileri gelmelerine izin vermezler.

Nebi ateş etmeden arkadaşlarının kurşun atmalarını izler. Âşık Ata da Şinher tepesinin üzerinden izler. Nebiler'in mücadelesi ona da lezzet verir. Sazını omzundan indirir, telini akort eder, kalın sesini kalın yapar, mızrabı üç telli sazına çekip bakalım ne der:

Camal kalesinde sipere yattı,
Aynalı tüfeği doldurup attı,
Bey, hanları biri birine kattı,
Koy sana desinler, ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Hecer binmiş küren atın beline,
Veli tüfeğini almış eline,
Uymaz yağların fitne, feline,
Koy sana desinler, ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Yiğit Nebi Köroğlu'ndan yamandı,
Beyler, hanlar diyor Allah amandı,
Gelin görüşelim, ahir zamandı,
Koy sana desinler, ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

-Sağ ol âşık, sağ ol.

Beyler ise âşığa ateş ederler. Âşık, hemen dağın diğer tarafına geçer, yine okumaya devam eder, şimdi onun sesi duyulur, ama kendisi görünmez.

Sohbeti uzatmayalım, Nebiler üç gün kuşatma altında kalırlar. Üçüncü gün öyle bir yağmur yağar ki her yer göle döner. Rüzgâr vızıldar, yağmuru kırbaç gibi adamların yüzüne vurur. Gök gürler, şimşek çakar, yıldırım ses çıkarır. Beyler ve polis komutanları başlarını sokacak yer ararlar. Nebiler yapıncılarını omuzlarına alırlar, başlarını başlıkla sıkı sıkı örterler. Atlarına binip mücadele etmeden kuşatmadan çıkarlar. Askerlerden çok uzaklaşırlar. Nebi arkadaşlarına der:

-Siz burada durun, ben Hayik ile bir yere gideceğim, hemen döneceğim.

Nebi Hayik'i de alıp ayağının ucunda yavaş yavaş polis komutanlarının siperine gider. Onların hepsi başlarını birer taşın oyuğuna, bazıları da ağaçlığa sokarlar, etraflarını çevirsen haberleri olmaz. Onları kınamamalı, bey adamlar, etrafı görmemişler, zora ve boşluğa düşmemişler. Çok sert tufan, kürşad ve yağmur vardır. Nebiler, yavaş yavaş gidip Polis Komutanı Allahverdi Bey'in, onun muavini Selim Bey'in ve diğer polis komutanlarının tabancalarını ve tüfeklerini gizlice alıp geri dönerler. Nebiler atlarına binip doğruca Gafan'a gitmekte olsunlar, akşamleyin yağmur ve fırtına sakinleşir, hava açılır, duman yüce dağların tepesine toplanır. Polis komutanları ve beyler bakıp kaçakların gittiğini yurtlarının kaldığını, Nebilerin ne gezdiğini, onların çıkıp gittiğini görürler. Allahverdi Bey ve Selim Bey bakıp tüfek ve tabancalarının olmadığını görürler. Bunu Nebilerin yaptığını anlarlar, utandıkları için işin üzerine gitmezler, pişman olarak geri dönüp bürolarına giderler.

Diğer taraftan Nebi grubu ile Gafan'da birkaç gün kaldıktan sonra Ohçu Deresi'ne ve Gecelan köyüne giderler. Gecelan köyü öyle güzel bir yer ki gel gör. Dağın eteğinde ve ormanın içindedir. Dağa göç eden köylüler yazın pazar için bu köyde toplanırlar. Onun için de Mığrı'nın tacirleri her yaz bu köye dolar, mallarını satarlar. Bu köyün pazarına Aras'ın diğer tarafından da mal getirirler.

Nebiler köye girmeden tacirler Nebi'nin Gecelan'a geldiğini öğrenirler. Nebiler pazara gelirler. Biraz istirahat ettikten sonra buradan geçip Elengez Dağı'na giderler. Elengez Dağı da bir dağdır ki sanki masallarda İrem bağı denen yer burasıdır. Serin suları, allı güllü çimenlikleri insanı kendisine hayran bırakır. Ayağı buraya değen geri dönmek istemez. Nebiler burada iki hafta kalıp dinlenirler. İkinci haftanın sonunda Nahçıvan'a doğru giderler. Onun düşüncesi Kalbalı Han'a güç kullanmaktır. Ama ne yazık ki onu evinde bulamazlar, sarayını yakıp varını yoğunu talan ettikten sonra Saltag köyüne gelirler. Köylüler onun yanına toplanıp muhtardan çok şikâyet ederler.

-Bizi muhtarın zulmünden kurtar, bey birse o iki...

Bu sırada Nebi'nin yanında dokuz adam vardır. Muhtar çok kuduz bir adamdır, hem de büyük bir mülk sahibidir. O, Nebi'nin Saltag'a geleceğini önceden öğrenip, mahalli polis amirlerine haber verir. Bütün sınırları beyler ve ağalar keserler. Bundan Nebiler'in haberi yoktur. Onlar rahatça köyden çıkmak ve muhtarı bulmak isteyince her taraftan onların üzerine

kurşun yağdırırlar. Nebi'nin arkadaşlarından Babakişi, Moses ve Niftalı vurulur. Nebi bağıarak der:

-Kendinizi öldürtmeyin, attan yere inin.

Arkadaşlarının vurulması Nebi'ye kötü tesir eder. Hırsından az kalsın dünyanın altını üstüne çevirmek ister. Kurşun atılan her yeri nişan alır. Kaçaklar sürüne sürüne fidanlığa dolarlar. Düşmanların arkasına geçerler. Muhtar sürüne sürüne gizli bir yere gecmek ve oradan Nebi'yi vurmak ister. Nebi onu görüp tüfeğini yüzüne alır:

-Al payını!

Muhtar sipere atlamak isteyince Nebi'nin kurşunu onun ortasından geçer. Muhtar öldürüldüğü gibi geride kalanlar kaçmaya başlar. Nebiler onları vurup birer birer yere sererler. Sözün kısası, düşmanları tavuk gibi birer birer öldüre öldüre kovup uzaklaşırlar.

Köylüler de gelirler. Babakişi, Moses ve Niftalı'nın cesetlerini alıp köye götürürler. Kadınlar ve erkekler kendi aziz oğulları ve kardeşleri gibi onları defnederler. Ağız acısı ve hayrat verirler. Nebi halktan çok razı olduktan sonra arkadaşlarına der:

-Kardeşler, büyük mücadelelerden çıktık, kayıp vermedik. Burada ihtiyatsızlık yüzünden üç yiğidimizi kaybettik, doğruca Kirs'e gidelim, arkadaşlarımızla görüşelim, yüreğim doldu.

Onlar köylülerle vedalaşırlar. Babakişi'nin, Moses'in ve Niftalı'nın mezar taşlarından öpüp, atlarına binerek Kirs diyerek yola çıkarlar. Sisyan'ı, Zengezur'u ve Gafan'ı geçip Hekeri ve Berşad çayını aşp Hanlıg'a giderler. Hanlıg halkı küçükten büyüğe toplanıp Nebiler'in yanına gelirler. Hal hatır sorduktan sonra Hacı Sefer Ağa'dan şikâyet etmeye başlarlar.

-Nebi, Hacı Sefer ipekböceği kozalarımızı ve çeltiğimizi elimizden alıyor. Bu yıl iyice aşırınlığa kaçtı. Ne kadar ipekböceği kozamız varsa size kumaş vereceğim diyerek elimizden aldı, bir arşın dahi vermedi. Bizi onun zulmünden kurtar, onu cezalandır.

Nebi ayağa kalkar:

-İyi, gidelim. Hakkınızı Hacı Sefer'den alıp veririm.

Nebi grubu ile Hacı Sefer'in kapısına gider. Onu dışarı çağırır. Hacı Sefer bahçeye çıkınca Nebi'yi görüp korkudan eli ayağı titrer, boğazının yolu kurur. Nebi ona der:

-Hacı, gittiğin Mekke belini kırsın. Bu köylülerin ipekböceği kozalarının parasını neden vermiyorsun? Kalk, bunların ipekböceği kozalarının hakkını benim yanımda ver.

Hacı Sefer, dili dolaşa dolaşa Nebi'ye yalvarmaya başlar:

-Nebi, beni öldürme, hemen veririm. Bütün malım mülküm sana kurban.

-Haydi, çabuk ol.

Hacı Sefer hizmetçilerini toplar, ambarların ağzını açtırır, köylülerin hakkını fazlasıyla verir. Nebi ona der:

-Hacı, bak, diyorum, bir daha seninle ilgili şikâyet duyarsam gelip bir iki kurşunu feda edeceğim.

-Allah ömrünü uzun etsin, artık benimle ilgili şikâyet duymazsın.

Nebi akşama kadar Hanlıg'da kalır. Akşam atlanırlar. Dağ Tumas'ı, Çullu'yu, Şabarât'ı, Hat'ı, Milanlı'yı, Hozabürd'ü ve İrçan'ı geçip Kirs'e varırlar. Orada kalan arkadaşları ile öpüşürler, görüşürler, haber alırlar. Nebi başlarına gelen olayları, benim size anlattığım gibi arkadaşlarına anlatır, Babakişi'nin, Niftalı'nın ve Moses'in öldürülmesine herkes yanar, kara giyinip kırk gün kırk gece yas tutarlar. Sonunda yorulup sessizleşirler. Kaçakların her biri bir işe dağılırlar.

Akşam hepsi dönüp gelir, ama çaya inen beş kişi gelmez. O gece sabaha kadar beklerler. Beş kişiden yine de bir haber çıkmaz. Nebi çok endişelidir, sürekli der:

-Hayik başka yerde kalmaz, şüphesiz başlarında bir kaza var.

Öğlene kadar beklerler, yollara bakarlar. Öğleden sonra Nebi arkadaşlarına der:

-Ben beş kişi alıp, Hayikler'i aramaya gideceğim. Siz, ben gelinceye kadar buradan hiçbir yere gitmezsiniz.

Hecer ona der:

-Ben de seninle geleceğim.

Nebi razı olur, Hecer'i, Gasım'ı, Ekber'i, İsmayıl'ı, Garapet'i, Sefereli'yi ve Agahüseyn'i de alır, atanıp yola çıkarlar. Melik tavlasından geçerken bir adamın atını yukarıya doğru sürdüğünü görürler. Nebi der:

-Çocuklar, o her kimse hebersiz adam değil, hemen onu buraya getirin, bakalım kimdir.

Atlıyı geri çevirirler. Atlı kim olsun? Memmed oğlu Nesir. Selam ve kelimadan sonra Nesir, Nebi'ye der:

-Nebi senin yanına haber vermeye geliyordum. Hayikler'i yakaladılar. Şu an Padar'dalar. Sabah Gorus'a götürecekler. Mahmud Bey, Mahalli Polis Amiri Şefi Bey, İsmayıl Bey ve Mehdi Bey askerlerle Padar'a gelmiş.

Nebi dostu Nesir'den çok razı olur. Boz atın gözlerine elini çeker, yelelerini toplar:

-Azizim Boz at, beni yarım saate kadar Padar'a ulaştır, Hayikler'in gözü yoldadır.

Boz at iki kez kişner, kuş gibi uçmaya başlar, yarım saat içinde Nebi'yi Padar'ın yanına getirir.

Nebi attan iner, cebinden mendil çıkarıp Boz atın gözlerinin terini siler, biraz gezdirip terini soğutur. Arkadaşları da gelir. Uzaktaki evlere gidip durumu öğrenirler. Mahalli Polis Amiri Şefi Bey, İsmayıl Bey ve Mehdi Bey de daha köydedirler. Onlar Hayikler'i götürmeye hazırlanırlar. Nebiler bağların içinden gidip Maltepe'nin her tarafını keserler, mahalli polis amirinin ve beylerin gelmesini beklemeye başlarlar. Diğer taraftan mahalli polis amirleri Padar'dan çıkıp Maltepe'ye doğru biraz giderler. Sonra akıllarına ne gelirse yoldan dönüp çaya doğru inerler. Onlar, Hekeri Çayı'ndan geçip Sarıyatag'a gitmeyi, oradan da düzlüğe çıkmayı isterler. Nebi mahalli polis amirlerinin grubu ile çaya doğru indiklerini Maltepe yoluyla gitmediklerini görür, ansızın onlara ateş ederler. Mahalli polis amirleri gruplarıyla kaçıp çamlığa dolarlar. Hayikler de yolun alt tarafındaki tepenin arkasına geçerler. Nebiler çamlığa o kadar kurşun atarlar ki ağaçların yaprakları dökülür. Mahalli polis amirleri gruplarıyla kaçıp kendilerini Hekeri Çayı'na verirler. Nebiler onların grubundan çok sayıda adam öldürüp çaya dökerler. Nebi arkadaşları ile siperden çıkıp Hayikler'in yanına gelir. Onların kollarını açıp öpüşüp görüştüktan sonra Padar köyüne gelirler. Âşık Ehmed, Padar köyündedir. İlhama gelir, sazı göğsüne basıp bakalım ne der:

Gümüş stekanlı, altın tavalı,
Çocuklara deyin, dövsün kavalı,
Atlanınca gubernattan havalı,
Düşmandır sultana, bey, hana Nebi!
Bac alır, bac vermez divana Nebi!

Maltepe’de gendi-şeker ezdiler,
Konvoyları yol üstüne düzdüler,
Nebi’nin adını kaçak yazdılar,
Düşmandır sultana, bey, hana Nebi!
Bac alır, bac vermez divana Nebi!

Nebi’nin Boz atı delidir deli,
Omzunda tüfeği, belinde eli,
Nebi’nin yardımcısı Mevla’m Ali,
Düşmandır sultana, bey, hana Nebi!
Bac alır, bac vermez divana Nebi!

On altı yaşında o kaçak oldu,
Düşmanlar gözüne bir bıçak oldu,
Yiğitler içinde baş koçak oldu,
Düşmandır sultana, bey, hana Nebi!
Bac alır, bac vermez divana Nebi!

Adamlar toplanırlar. Âşığa “sağ ol” deyip çok miktarda bahşiş verirler. Nebiler öğlene kadar Padar’da kalırlar. Öğleden sonra Padar’dan çıkıp Dağ Tumas’tan, Altıağac’dan, Deveboynu’ndan geçip Kirs’e varırlar. Onların sağ salim gelmelerine arkadaşları çok sevinirler. Başlarına gelen olayları birbirlerine anlatırlar. Sonra Kirs’te iki gün kalıp, buradan Göyen’e giderler.

Onlar Göyen’de Tek kubbesinin yanında atları otlağa bırakıp yeşil otun üzerinde uzanmaktadırlar. Göyen de bir Göyen’dir. Dinleyenlerin başını ağrıtsam da birkaç kelime diyeceğim. Atı sabahtan akşama kadar hızla sürsen, yine de bir ucundan diğer ucuna varamazsın, çok çukurluktur, gölgesinde saklanmak için bir ağaç dahi yoktur. Burada çok sayıda zehirli yılanlar vardır. Bu düzlüğün tam ortasında bir kubbe vardır, yolcular o kubbenin gölgesinde durup dinlenirler. Kubbenin yakınında küçük bir ağaç vardır. Pir olarak kabul ettikleri için onun dibine o kadar taş atarlar ki, ağaç taş kümesinin altında kalır, ancak uçları görünür. Göyen’in doğu tarafında Berşad Çayı, batı tarafında ise Cebrayıl bölgesi vardır.

Nebiler kubbenin yanında otururlar, tüfeklerini siler, patrondaşlarını kurşunla doldururlar, uzaktan birkaç adamın onlara doğru geldiğini görürler. Hiçbiri yerinden kıpırdamaz. Adamlar doğruca onların yanına gelirler. Nebi onları tanıyıp der:

-İsmayıl amca, Hagverdi amca, Hesen dayı, siz neresi, burası neresi?

İsmayıl der:

-Oğul, Nebi, Gırahdın'a gidiyoruz.

-Gırahdın'da ne işiniz var?

-Pazardan biraz tahıl almaya gidiyoruz.

Nebi der:

-Neden Hocahan pazarından almıyorsunuz da bu kadar uzağa gidiyorsunuz?

Adam cevap verir:

-Hocahan'da beyler tahılın değerini yıldızlara kadar çıkardılar, alamıyoruz.

Köylüler Nebiler'le bir hayli sohbet ettikten sonra vedalaşıp Gırahdın'a doğru yola çıkarlar.

-Zavallılar, geçinmek için görüyor musunuz ne azaplar çekiyorlar.

Nebiler yerler, içerler, yol hazırlığı yaparlar, alttan giyinip üstten kilitlenirler, üstten giyinip alttan kilitlenirler, atlara binerler. Düzlükleri geçerler, tepeleri aşarlar, inişlerden, köylerden geçip Mığrı'ya varırlar. Tesadüfen o gün Mığrı'da haftanın pazarı vardır. Nebiler Mığrı'nın yakınında attan inerler. Nebi buraya mücadele etmeye değil, köylülere yardım etmeye gelir. Bu da hoşlukla olacak şey değildir. Nebi bir mektup yazıp mahalli polis amirinden fakir köylülerden kızıl pulu vergisi almaktan vazgeçmesini rica eder. Elçi mektubu götürüp mahalli polis amirine verir. Mahalli polis amiri mektubu okuyup beylerin yanına gider. Mektubun içeriğini onlarla paylaşır. Ağız ağza verip doyuncaya kadar gülüşürler:

-Bak ne günlere kalmışız ki kaçak da bize teklif veriyor, nerede o?

-Yerini yazmamış, şüphesiz köyün dışındadır.

Ne'met kendinden geçer, bıyıklarını teker teker ağzına alıp çiynedikten sonra der:

-Mamay, hemen bizimkilere haber ver, tüfeklerini alıp köyden çıksınlar. O Nebi'yi bulup derisini soyamak lazım. Kudurganın hareketini görüyor musunuz?

Mamay Bey çok zalim ve acımasız bir adamdır. Hemen beyleri ve ağaları Ne'met Bey'in kapısına toplar. Diğer taraftan Nebi arkadaşlarını dörde böler, her grubu bir tarafa gönderir.

Nebi beş kişiyle Ne'met Bey'in evine hücum eder, köye gelen kızıl pulunu ondan alıp mahalli polis amirine verir. Nebiler atlanıp geri dönerler. Onlar Hocahan'dan geçecek olurlar. Hocahan beylerinin sınırları kestiğinden haberleri yoktur. Pazarın üzerinden geçmek isteyince Ehmed Bey holden kurşunla Mahmud'u vurup attan düşürür. Hecer, Ehmed Bey'i görür. Tüfeği indirip bağırır:

-Ey zalim, elimden canını kurtaramazsın.

Ehmed Bey, sıçrayıp duvarın arkasına geçmek ister. Hecer fırsat vermeden onun başına bir kuşun sıkıp beynini göğsüne savurur. Kaçakların her biri bir tarafa dağılır. Hecer hemen attan inip Mahmud'un ölüsünün yanına gelir, Mahmud'un öldürüldüğünü görür. Gözyaşı döker, tüfeğini saz yapıp bakalım Nebi'yi nasıl çağırır:

Koç Nebi çıkmıştı köyün kaşına,
El atmıştı dere, tepe taşına,
Çevrilip bakmıyor gözüm yaşına,
Vuruldu Mahmud'un ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Yağılar, düşmanlar nizama durdu,
Fendi, feli onlar gör nasıl kurdu,
Mahmud'u dehlizden kurşunla vurdu,
Vuruldu Mahmud'un ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

İnanmayın şeytan, şerrin sözüne,
Hilekârdır perde çeker yüzüne,
Düz kurşunu sıkmış yağı gözüne
Vuruldu Mahmud'un ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Hecer, kederli olduğu için sipere girmek falan aklından çıkar. Mecid Bey onu görür. Tüfeği yüzüne alıp arka arkaya Nebi'ye üç kurşun atar. Kurşunlar ona isabet etmez. Hecer

hemen kendisini taşın arkasına atar. İsgender Bey ata binip dağa çıkmak, Nebiler'in arka tarafını kesmek ister. O bu işi kolay sanır. Dağ tarafındaki adamlar onu kurşunlayıp geri döndürürler. Beyler atlarına binip gizli yollardan, yavaş kaçanın düşmanı imamdır deyip, yolu toza katarlar, kaçıp ortadan kaybolurlar. Nebi grubu ile köye dolar, beylerin evlerini talan eder. Mahmud'un ölüsünü gömdükten sonra Hocahan'dan çıkıp doğruca Gırahdın'a giderler, polis komutanının bürosunun önünde attan inerler, garaşumala büroya dolarlar. Polis Komutanı Allahverdi Bey'in ve Muavini Selim Bey'in boğazı kurur. Korkudan kendilerini kaybederler, gözleri ölü dana gözüne döner, bacakları sonbahar yaprağı gibi titremeye başlar. Nebi onlara yaklaşıp selam verir:

-Korkmayın, sizinle işimiz yok, polis komutanı senin yanına bir iş için geldik.

Polis Komutanı Allahverdi Bey'in boğazının yolu iğne deliği kadar açılır, kekeleye kekeleye der:

-Nebi Bey, emriniz?

Nebi güler:

-Ne demek istediğini anladım. Sana boğazının yolunun açılması için kızdırılmış yağ içirmek gerekir. Onun için de vaktimiz yok. Sözüm bu ki, Mığrı köylerinden kızıl pulu vergisi toplamayın. Onların kızıl pulunu ben aldım.

Allahverdi Bey der:

-Baş üstüne Nebi Bey, söylediklerini yerine getireceğim.

-Sağ ol, gidiyoruz. Emrimi yerine getirmeni rica ediyorum, bir daha görüşürüz.

Nebiler çıkıp gitmekte olsunlar, polis komutanı hemen emir verir, Mığrı köylerinden kızıl pulu vergisini almazlar.

Nebiler polis komutanının emrini öğrendikten sonra Aras'tan geçip, İran köylerine giderler.

Size nereden ve kimden haber verereyim?

Garababa köyünde Arakel adlı fakir bir adam vardır. Bu adamın Haçatur adlı oğlundan başka evladı yoktur. Haçatur beşikkertmesi olan komşuları Hambarsun'un kızı Tezegül'le nişanlıdır. Oğlan da kız da büyüüp buluş çağına girerler. Terslik bu ki su akıp çukurunu bulmuş gibi hem Arakel hem de Hambarsun fakirdir, çok zor geçinirler. Babanın borcunun oğlunu evlendirmek, kızını kocaya vermek olduğunu söylerler. Bu borcu ne Arakel ne de

Hambarsum yerine getirebilir, tamamen aile bireylerine mahcup olurlar. Bir gün Arakel hanımıyla diz dize oturup der:

-Hanım, böyle iş olmaz, oğlan da kız da büyüdü, bunların karşısında utanıyorum.

Karısı der:

-Allah böyle devri dağıtsın, nasıl edelim? Yüzümüze sürmek için bir avuç urvalığ un bulmuşuz, biz nasıl oğul evlendirebiliriz?

Arakel der:

-Hanım, ben bir karar verdim, sana söyleyeyim, bakalım aklına yatar mı?

-Söyle bakalım.

-Hanım, ben Bakü'ye gideyim, bir yıl para karşılığında işçilik yapayım, belki biraz para kazanabilirim. Kumaş alıp getiririm, çocuğa düğün yapıp borcumuzdan kurtuluruz.

Karısı der:

-Bey, akıllıca bir karar, git. Biz de onun bunun kapısında çalışıp sen gelinceye kadar bir şekilde geçimimizi sağlarız.

Arakel gece yatar, sabah ekenden hircuna bir şeyler koyup omzuna atar, Bakü deyip yola çıkar. Onun yol parası falan yoktur. Bakü'ye yaya olarak gider. Arakel'i yolda bırakayım, size haberi Nebiler'den vereyim.

Nebiler İran ve Gürcistan seferlerinden yeni dönerler. Zabuğ'un yakınında Arakel bunların önüne çıkar. Nebi atın dizginini toplayıp Ermenice Arakel'e sorar:

-Kirve, nereye gidiyorsun?

Arakel Nebi'yi tanıyıp der:

-Nebi kirve, Bakü'ye gidiyorum.

Nebi sorar:

-Bakü'de ne işin var?

Arakel der:

-Nebi kirve, işçilik yapmaya gidiyorum.

Nebi sorar:

-Peki, neden yaya gidiyorsun?

Arakel der:

-Kurbanın olayım Nebi kirve, Allah'tan gizli değil ki senden de gizleyeyim. Bir tek oğlum var. Beşikkertmesi olarak bir kıza nişanlıdır. Oğlan da kız da büyüdü, ancak fakir

olduğum için onların düğününü yapamıyorum. Bakü'ye bir yıl para karşılığında çalışmak, biraz para ve kumaş edinip dönüp ona düğün yapmak ve babalık borcumu yerine getirmek için gidiyorum. Senden neden gizleyeyim, yol param yok, Bakü'ye yaya olarak gideceğim.

Nebi başını sallar:

-Ah fakirlik, ah fakirlik... Bu zavallı beyler gibi yaşamak istemez mi? Bu zavallının günahı nedir ki böyle azap çekiyor? Kirve, sen evine dön. Oğluna düğün yapmayı ben üzerime alıyorum. Üç dört gün içinde size gelip oğluna öyle bir düğün yapacağım ki, gel gör.

Nebi Arakel'i inandırır, onu Zabuğ'dan geri gönderir. Nebiler de Zabuğ'dan Turşsu tarafına gitmeye başlarlar. Burada üç gün dolaşıp ellerine çok miktarda para ve kumaş geçirip doğruca Garababa'ya Arakel'in evine giderler. Arakel Nebi'nin yolunu gözlemektedir. O, Nebi'nin onu aldatmayacağını iyi bilir. Atların ayak seslerine dışarıya çıkar. Nebi'nin atını dizginler:

-Nebi kirve, hoş gelmişsin, size kurban olayım, attan inin.

Nebi der:

-Arakel kirve, işimiz var, attan inmeyeceğiz. Bunları al, düğün hazırlığı yap, yarın değil öbür gün düğüne başlarsın, diyerek ona üç dört top kumaş ve bir deste para verir.

Arakel'in gözleri parıl parıl parlar. Bir insana bu kadar da para verilir mi? Düğünün dışında beş altı yıl harcasa yine bitiremez. Arakel, Nebi'ye dua eder:

-Allah seni bin budaklı yapsın Nebi.

Nebi şakayla gülerek der:

-Bizi düğüne çağırmayı unutma ha!

Arakel der:

-Sana kurban olayım, Nebi kirve, düğünü sen kendin yapıyorsun. Çocukların ve evimin hepsi sana kurbandır.

Nebi Arakel'den ayrılıp dağa doğru çıkar.

O gün Arakel düğün hazırlıklarına başlar. İki grup âşık ve bir de şarkıcı getirtir. Fakir mert olur. Öyle bir düğün yapar ki böyle düğünü Garababa'da hiç kimse görmemiştir. Düğünün başladığı gün Cebreyıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey ve Mahalli Polis Amirî Şefi Bey bir grup atlı ile Garababa'ya gelirler. Arakel, Selim Bey'le mahalli polis amirini grupları ile düğüne davet eder. Onları ayrı bir yere oturtur. Onlara özel çalgıcılar da ayırırlar. Çalgıcılar çalar, genç kızlar ve oğlanlar oynarlar. Halkın keyfinin yerinde olduğu

sırada Nebi grubu ile kapıya gelir. Arakel telaşlanıp Selim Bey'in ve mahalli polis amirinin içeride olduğunu Nebi'ye haber verir. Nebi güler:

-Önemli değil, çok iyi olmuş, der.

Teklifsiz misafir gibi Nebi grubu ile Selim Bey ve Şefi Bey'in oturduğu eve girer. Selim Bey Nebi'yi görünce çok korkar, yerinden sıçrayıp kalkmak ister, Nebi elini yukarı kaldırıp der:

-Adamın düğününde taşkınlak yapmayın, sessizce yerinizde oturun. Bizim sizinle burada hiçbir işimiz olmayacak. Biz de sizin gibi düğüne misafir olarak geldik.

Selim Bey yutkuna yutkuna der:

-Hoş gelmişsiniz, ancak izin verirsen biz gideriz.

Nebi der:

-Hayır, yerinizde rahatça oturun, biz gidince siz de gidersiniz.

Selim Bey sessizce durur, ancak sanki diken üstünde oturur gibidir, canı yaprak gibi titrer.

Nebi arkadaşı Hayik'e der:

-Hayik, kalk oyna.

Hayik kalkıp biraz oynar, ancak o keyifsizdir, her zamanki güler yüzlülük onda yoktur.

Nebi Hayik'i keyifsiz görünce şaşırır.

-Hayik, sana keyifsizlik yakışmıyor, ne derdin varsa söyle. Şüphesiz ki içinde bir dert var, onun için alt dudağın yeri, üst dudağın da göğü süpürüyor.

Mehdi güle güle der:

-Ağabey, elbette içinde derdi var. Derdi olmasaydı şimdi düğün meclisini yönetirdi. Bunun Anuş adlı bir nişanlısı var. Şüphesiz bu da düğün yapmak istiyor.

Nebi güler:

-Siz ölmeyin emi, düğünü düğüne katacağım, nasıl derler, molla gelmişken ölen ölsün. Ağahüseyn; Memmedhüseyn'i, İsmayıl'ı al, elçiliğe git. Anuş'un babasının ve annesinin rızasını alın, düğünü düğüne katalım. Ne güzel, Selim Bey'le Şefi Bey de buradalar.

Taştan ses çıkar, Selim Bey'le Şefi Bey'den ses çıkmaz.

Evet, Ağahüseyn'le İsmayıl Anuş'un annesinin ve babasının yanına giderler, onları da razı ederler. O gün düğünü düğüne katarlar. Gelinlerin ikisini de alıp Arakel'in evine getirirler. Kaçaklar düğünde tüfekte, hançerle oynayıp şakalaşırlar. Gençler Nebi'yi ortaya

ekerler. Nebi Hecer’le oynar. Düğünde atılan paralar onların başına dolu gibi dökülür. Hecer’in eline deste deste para verirler. Ne işse Nebi ile Hecer oynayınca Selim Bey ve mahalli polis amiri de para atıp el ırpar.

Akşamüstü Nebi halkla görüşür, Anuş’u da alıp Hekeri’ye doğru, Selim Bey grubuyla Cebrayıl’a, Şefi Bey de Gubadlı’ya doğru gitmekte olsunlar, Nebi Namazalı köyünün girişine gelir. Dikkatle köye bakar, ne varsa insanlar köyün içine toplanır. Nebi köye inmeyi düşünmemektedir; ancak durumu öğrenmek için köye iner. Halkın bir seyidin ayağına kapanıp ağladığını görür. Seyid de onları baş demeyip göz demeyip sürekli dvmektedir. Nebi bağırarak der:

-Hey ahali, ne oldu?

Adamlar biraz sessizleşir, bir adam ona der:

-Bu yıl az tahılımız oldu, seyide her zamanki kadar tahıl veremedik. Şimdi seyid çok sinirlendi, “tepenin üstüne çıkıp sarığı alacağım, göğe yüz çevirip köyü harap ettireceğim” diyor. Biz de gel ne kadar tahılımız varsa hepsini al köyümüzü harap etme diye yalvarıyoruz. Razı olmuyor. Nebi, sen de minnet et, belki senin sözünü dinler, bunun nefesi çok kuvvetlidir.

Nebi der:

-Baş stne.

Nebi attan iner, adamları yara yara seyidin yanına gelir.

-Ağa, adağın az geldi ve köyü harap etmek istiyorsun değil mi? Ağaya yol verin diye halka bağırır.

Halk seyide yol verir. Nebi onu tepenin üzerine çıkarıp der:

-Sarığını al, göğe yüz çevir, köyü harap et, halkı da lsn!

Seyid der:

-Allah’ın lanetine uğramış melun, benden vazgeç. Öyle bir ah çekerim ki parça parça olursun.

Nebi çok sinirlenir:

-Hemen sarığını alıp göğe yüz çevir, bakalım köyü dağıtılabilecek misin?

Seyid der:

-Nebi, benden vazgeç, izin ver bir şekilde geinelim. Göğe yüz çevirmekle köy falan dağılmaz. Bana çok fazla adak versinler diye bu sözü söylüyorum.

Nebi seyidin kolundan tutup yavaşça der:

-Ağa, bu halk senin babana borçlu mu ki kazandığının çoğunu sana versin? Bu fakir halkın yakasından el çek ve çıkıp git. Halktan korkmasaydım sana ceza verirdim. Ancak çıkıp gitmeni rica ediyorum.

Seyid doğruca Aras'a doğru, Nebi de Kirs'e doğru gitmeye başlar.

Nebi, Kirs'te çok neşelidir. Şenlik yapmak, eğlenmek ister. Kirs'in sefalı yaylaları da şenlik yapmak için hazırlanmış gülbahçesine benzer. Nebi çadırı kurup içinde oturur. Onun bir yanında Hecer, bir yanında da Ceyranhanım durur. Çadırın ağzında Anuş, çite dayanıp gözlerini yere diker. Nebi dört tarafa göz gezdirir. Anuş'un zavallı zavallı durduğunu görerek, sıçrayıp ayağa kalkar:

-İsmayıl, diye seslenir.

İsmayıl arkadaşları ile şakalaşmaktadır. Nebi'nin sesini duyup hemen çadıra gelir:

-Nebi ağabey.

-İsmayıl, hemen ayrı bir düğün çadırı dikin. Mehdi de iki adamla Gala Deresi'ne gitsin, bir grup âşık getirsin.

İsmayıl güler:

-Nebi ağabey, şimdi kime düğün yapıyorsun?

-Kendime, Hecer'in düğününü tekrar yapacağım, der.

İsmayıl sözü çevirmeyip kapıdan çıkar. Nebi'nin emrini Mehdi'ye söyler. Mehdi; Ağahüseyn'i, Tunc Veli'yi, Deli Mamay'ı ve Hayik'i alıp Gala Deresine gider. İsmayıl da arkadaşları ile bir güzel düğün çadırı diker.

Nebi, oradan buradan konuşur, karavelli söyler, gelinleri güldürür. Diğer arkadaşları da tüfeklerini siler, patrondaşlarını nizama getirirler. Onların bahtlarına hava da çok güzeldir, her yere güneş ışığı düşer. Laleler, menekşeler ve karanfiller açar. Nasıl derler gül gülü, bülbül bülbülü çağırır.

Nebi emreder, arkadaşları dağ sırtlarına yayılırlar. Bir saat içinde dokuz geyik ve altı kaya keçisi vurup oymağa getirirler. Bu sırada âşıklar gerekli araçlarıyla gelirler. Âşıkları Nebi'nin ne için getirdiğini kime düğün edeceğini adam akıllı bilen yoktur, her biri bir şekilde yorum yapar. Nebi çadırdan çıkıp düğün çadırına gelir, âşık ve çalgıcılara:

-Hoş gelmişsiniz, deyip onlarla görüşür ve sonra yüzünü arkadaşlarına çevirir:

-Biz Hayik ile Anuş'a düğün yapacağız.

Bu işten hepsi mutlu olur, alkışlayıp hep bir ağızdan derler:

-Sağ ol, Nebi ağabey, sağ ol.

Gerçekten de düğün çadırı çok büyüktür. Yalan olmasın üç yüz adam alır. At bile binilip içinde sürülür. Hepsi çadırda daire şeklinde oturur. Baş tarafta âşık balabançılarıyla, zurnacı da demçisi ve tefçisi ile oturur. Kemiği yananlar kemiklerinin açlığını alırlar. Hepsi birer birer ikişer ikişer oynadıktan sonra nöbet âşığa gelir. Âşık balabançıları ile ortaya atılır. Birkaç katar koşma okuduktan sonra Novruz'un, "Tahir ve Zöhre" hikâyesini söyler.

Âşık, bu hikâyeyi çok güzel anlatır. Ona çok miktarda bahşış verirler. Üç gece düğün yaparlar. Üçüncü gün âşıkları ve çalgıcıları razı edip yeni yolcu etmişlerken bir atlı gelir. Attan sıçrayıp yene iner. Ata baba kaidesi ile herkesle görüşür. Nebi ona sorar:

-Hayırdır? Senin için ne yapabiliriz?

Adam eli koynunda der:

-Nebi, beni Daşkend'te yaşayan fakir fukaralar senin yanına gönderdi. Bu yıl onlara o kadar çok kızıl pulu vergisi gelmiş ki, bütün varlarını yoklarını satsalar ödeyemezler.

-Onlar benden nasıl bir yardım istiyorlar?

-Bize yardım etsin, bizi vergiden azad etsin diyorlar.

Nebi alnını kırıştırır, yerden kalkıp arkadaşlarına der:

-Daşkend'e gideceğiz. Köylülere yardım etmek gerekir.

Hemen çadırları söküp atlara binerler, doğruca Daşkend'e doğru gitmeye başlarlar. Ayakları üzengide, dizleri kaburgada atları yele çevirip Daşkend'in yanına gelirler. Nebi arkadaşlarını köyün çevresinde bırakıp, kendisi bir grup atlı ile köye girer. Adamlar onun geldiğini duyup yanına toplanırlar. Nebi onların hepsi ile birer birer görüşür. Sonra bir arkadaşına sorar:

-Vergi memuru köyde mi?

-Evet, köyde.

-Bütün başı şapkalı olanları buraya toplayın.

Birkaç adam köye iner, bütün adamları Nebi'nin yanına toplarlar. Vergi memurunu da Nebi'nin yanına getirirler. Nebi ona der:

-Mührünü çıkart, yoksulların hepsine kızıl pulunu aldığına dair makbuz ver.

Vergi memuru yalvarmaya başlar:

-Size kurban olayım, Nebi Bey. O zaman kızıl pulunun hepsini benden alırlar. Ben zavallının biriyim, bana acı.

Nebi ona sinirlenir:

-Başım bedenime ağırlık mı ediyor diyorsun? Sana ne diyorsam yerine getir. Kızıl pulunu ben vereceğim, onu düşünme.

Vergi memuru eli titreye titreye makbuzları mühürleyip yoksullara paylaştırır.

Nebi ona der:

-Hesapla bakalım, hepsi ne kadar ediyor?

Vergi memuru sayaçla sayar:

-Sekiz yüz manat.

-Bir saat sonra gelip parayı benden alabilirsin.

Nebi Andryaz Bey'i çağırıp der:

-Bana hemen sekiz yüz manat getir.

-Ay Nebi Bey...

Nebi onun sözünü keser:

-Uzatma, hemen git, parayı getir. Mehdi, sen de bununla git, parayı al, der.

Mehdi; Andryaz Bey'i önüne katıp evine götürür. Sandığının ağzını açar, sekiz yüz manat yerine bin manat alıp geri döner, parayı Mehdi'ye verir. Nebi bu paranın sekiz yüz manatını vergi memuruna verir, iki yüz manatını da yoksullara ve amelelere paylaştırır, atlanıp grubu ile gitmekte olsun.

Andryaz Bey, Gorus'a gidip polis komutanına Nebi'den şikâyet eder. Üstelik, "benim paramı adamlardan alıp, geri verin" der. Polis Komutanı Cefergulu Bey, Gorus Şehrinin Mahalli Polis Amiri Vason'u çağırıp der:

-Daşkend'e gidip Andryaz Bey'in parasını halktan toplayıp kendisine verirsin.

Mahalli polis amiri eğilerek selam verip bürodan çıkar. Bir grup kibirlenen muhafız ve subay alır, Daşkend'e doğru atlarını sürmeye başlarlar. Güneş battığı sırada Daşkend'e varırlar. Mahalli polis amiri emir verir. Nebi'nin kızıl pulu makbuzu verdiği adamların hepsini toplarlar. Mahalli polis amiri onlara der:

-Sizin kızıl pulunuzu Nebi, Andryaz Bey'den alıp vermiş. Size bir saat mülhet, paraları getirip Andryaz'a verin. Eğer getirmezseniz hepinizi götürüp hapishaneye atacağım.

Bir ihtiyar der:

-Mahalli polis amiri, bizim evimizde yüzeye sürmek için bir avuç urvalıg yok, hemen parayı nereden bulup Andryaz Bey'e verelim? Hiç olmazsa üç dört gün mülhet ver.

Mahalli polis amirinin gözleri büyür:

-Ben hiçbir şey bilmiyorum, hemen paraları getirmelisiniz.

Köylüler birbirine karışırlar, ağızlarının söylediklerini kulakları duymaz. Mahalli polis amiri çok sinirlenir. İhtiyarları yere yatırtıp dövmekte olsun size haberi Nebi'den vereyim.

Nebi; Andryaz'ın şikâyet edeceğini, hükümet adamlarının da köylüleri inciteceğini iyi bilmektedir. Onun için Daşkend'in çevresinden uzaklaşmaz, köyün yanındaki dağın başındadır. Dürbünle bakmaktadır. Mahalli polis amirinin geldiğini görür, arkadaşlarını da alıp:

-Daşkend'e deyip atının beline sıçrar. Akıllamaz yollarla köye gelir, mahalli polis amirinin Andryaz Bey'in kapısında olduğunu öğrenir. Atları doğruca Andryaz Bey'in kapısına sürerler. Mahalli Polis Amiri Vaso'nun iki ihtiyarı yere yatırtıp dövdürdüğü sırada gelirler. Nebi emir verir, mahalli polis amirinin ve atlılarının tüfek ve tabancalarını alırlar, yere yatırılan ihtiyarları kollarını açıp yerden kaldırırlar. Nebi emir verir, mahalli polis amirinin ve Andryaz Bey'in kollarını sıkıca bağlayıp yere yatırır. Musa, Eziz, Meşedi Hesên, Hayik, Mehdi, İsmayıl, Ağahüseyn, Garapet ve Deli Mamay'ın her biri bir sopa alırlar, Mahalli Polis Amiri Vaso ile Andryaz Bey'i öyle bir döverler ki, canları kara tuluma döner. Nebi onları yerden kaldırıp der:

-Gidin, bir daha halkla işiniz olmasın. Köylülerin kızıl pulunu ben kendi cebimden verdim, bunun Andryaz Bey'le alakası yoktur.

Nebi grubu ile atlanıp dağlara çekilir, mahalli polis amiri de Gorus'a gider. Mahalli polis amiri bir ay yatar, dövüldüğünü polis komutanına falan bildirmez. "Keçi, boynuzu kaşınınca çobanın değneğine sürter" derler. Mahalli Polis Amiri Vaso iyi olduğu gibi kendi kendine "Bunun öcünü almam, Daşkendlilere gücümü göstermem lazım" der. Bir grup atlı alıp doğruca Daşkend'e gider. Andryaz Bey'in evine varır, adamları bir yere toplayıp der:

-Siz niçin beni Nebi'ye şikâyet ettiniz? O gelip beni rezil etti. Hepinizi götürüp hapse atacağım.

Köylüler ağlaşıp derler:

-Ağabey, bize acı, ne işin varsa Nebi ile gör. Bizim günahımız ne ki bizi böyle inicitiyorsun?

Mahalli polis amiri emir verir, muhafızlar köylüleri kırbaçla dövmeye başlarlar. Köyde bağrışıp ağlaşma olsun size haberi Nebi'den vereyim. Bu sırada Nebi dağ köyündedir. Bir çoban onun yanına gelip der:

-Mahalli polis amiri Daşkendliler'e yine güç kullanıyor. Siz beni neden Nebi'ye şikâyet ettiniz diyor.

Nebi çok sinirlenir, emir verir, hepsi atlanır. Yarım saat içinde gelip Daşkend'e varır. Mahalli Polis Amiri Vaso'nun köyün ihtiyarlarını kol kola bağlayıp Gorus'a götürmek istediği sırada gelir. Nebiler fırsatı öyle bir ele geçirirler ki, onlar ellerini dahi kıpırdatamazlar. Nebi köyün ihtiyarlarının kollarını açtırıp diğerlerininkini sıkıca bağlar. Andryaz Bey'i dili tutuluncaya kadar dövdürür. Mahalli Polis Amiri Vaso'yu da atlarının önlerine katıp köyden çıkarırlar. Atları sürü süre onu eski Gorus'un altına kadar getirirler, orada kurşunlayıp, Gorus'un girişine çıkarlar.

Âşık Semed düğünden gelmektedir. Nebi'nin Vaso'yu öldürdüğünü gözleriyle görür. Bu zalimden yana onun da yüreği yaralıdır. Orada ilhama gelir, sazı göğsüne alıp bakalım ne der:

Koç Nebi çıkmıştı Gorus başına,
Kuş gibi kalkmıştı eğer kaşına,
Aynalı tüfeği sıkıp döşüne,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Yantepe'de atın beline yattı,
Daşkend'de düşmanı kol kola çattı,
Aynalı tüfeği doldurup attı,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Nebi'nin yoksula yardımdır kastı,
Zalimi görünce hırsından esti,
Kırar düşmanı demez daha besti,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Tüfeği havada oynadan Nebi!

Nebiler âşık Samed'e çok miktarda bahşış verdikten sonra atlara binip menzilden menzile, Eyridağ'a giderler. Diğer taraftan muhafızlar başı belalı Polis Komutanı Cefergulu Bey'in yanına gidip derler:

-Neden duruyorsun? Nebi; Mahalli Polis Amiri Vaso'yu öldürmüş, cesedi eski Gorus'un altında.

Sanki Cefergulu Bey'in başına bir kazan kaynar su dökerler. Haber verirler, bütün beyler, ağalar, memurlar ve hanlar toplanırlar. Gorus'un içi adamlar dolar. Adamlar eski Gorus'un altına gelirler. Ne görürler? Vaso'nun cesedi kan içinde yüzme öğrenmektedir. Beyler mendil çıkarıp ağlarlar. Cesedi alıp edep ve erkânla Gorus'a getirirler. Gence Valisi Nakaşidze ve İrevan Valisi Freze de gelir. Vaso'yu gömerler. Generaller, Cefergulu Bey'e, polis komutanlarına ve mahalli polis amirlerine buyururlar:

-Bu iş bildiğiniz işlerden değil, ne olursa olsun ayın sonuna kadar Nebi'yi ve arkadaşlarını öldürmeli, beylerin, hanların ve ağaların canını onların yapacaklarından kurtarmalısınız.

Taştan ses çıkar, onlardan ses çıkmaz. Valiler, konuşmamalarının razı olmak anlamında olduğunu sanarlar. Ancak mesele öyle değildir, hepsi korkularından konuşmaz. Hepsi söz verip sözünü yerine getirememekten korkar. Sohbetin kısası, yerler, içerler kesip bağlarlar, şaşaa ile generalleri yolcu ederler.

Valiler, gittikten sonra polis komutanları şapkalarını önlerine koyup düşünürler, kafa patlatırlar, sonunda "bizim de böyle birer günümüz olacak. Vaso gibi padişah yarısı bir adamı öldüren, bizi de öldürür. Uyumamak lazım!" diye bir karara varırlar.

Bu sırada bir ağa onların yanına gelip der:

-Nebi grubu ile Eğridağ'da.

Bu haberi duyduğu gibi Cefergulu Bey güçlü bir askeri birlik oluşturur. Beylere haber verir, onlar da gelirler. Başka polis komutanları da onlara katılır.

Askerler, Eyridağ'a doğru sel gibi akmaya başlar. Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski de diğer taraftan gelir. Eyridağ'ın sınırlarını dört taraftan keserler. Nebiler'in bundan haberi yoktur. Bir çoban bunları görür, koyunu sahipsiz bırakıp Nebi'nin yanına gider, bakalım, askerlerin Eyridağ'ı kuşattıklarını ona nasıl haber verir:

Eyridağ'a gelmiş düşman koşunu,
Her taraftan tutmuş siper başını,
Ele almış toprak ile taşını,
Sana kurban olsun canım, ey Nebi!
Yolunda dökerim kanım, ey Nebi!

Düşman her taraftan tutacak oda,
Sizden uzak olsun o yana gada,
Korkuyu salmayın hiç zaman yada,
Sana kurban olsun canım, ey Nebi!
Yolunda dökerim kanım, ey Nebi!

Deyin çocuklara, dolsun tüfeğe,
Kavga meydanında dönsün nehenge,
Tilkiler neylerler şire, pelenge?
Sana kurban olsun canım, ey Nebi!
Yolunda dökerim kanım, ey Nebi!

Çoban sözle de dağın etrafını askerlerin bürüdüğünü ona haber verir. Nebi çobanın alnından öpüp der:

-Çok sağ ol, benim aziz kardeşim, çok sağ ol!

Çobanı koyunun yanına getirir. Nebi de arkadaşlarına haber verir, çukur yerlere dolarlar. Nebi her tarafa göz gezdirir. Gerçekten de işleri iyi değildir, sınırları düşmanlar tamamen keserler.

Sabah olmak üzeredir. Adamların gölgeleri ile kaba otların karaltıları birbirinden seçilmektedir, sessizlik vardır. Akşamdan sabaha kadar nöbet tutan köpekler de başlarını

ellerinin arasına alıp uyumaktadırlar. Bu sırada her taraftan Eyridağ'a, Nebiler'in üzerine kurşun yağar. Nebiler'in hallerini pek etkilemez, çünkü yerlerini sağlamlaştırırlar, çok seyrek kurşun atarlar, attıkları kurşunların hepsi de insana isabet eder. Ancak polis komutanlarının askerlerinin kuşunları dağa ve taşla serpilir. Üç gün üç gece ara vermeden mücadele olur. Üçüncü gün şiddetli yağmur yağmaya başlar. Adamlar başlarını kaba otlara sokarlar. Mücadele tamamen kesilir. Nebi arkadaşlarına der:

-Çocuklar, fırsat bu fırsat, hatasız belasız aradan çıkıp gidelim.

Bazıları Nebi'nin sözüne razı olmaz ancak belli etmezler. Nebiler dağın başında eski yapıncıdan falan birkaç oyuk bırakırlar, sessiz sedasız aradan çıkıp giderler.

Yağmur yavaşlar. Dağın başındaki oyuklar apacık görünmeye başlar. Askerler her taraftan oyukları kurşuna tutarlar. Yalan olmasın, polis komutanlarının askerleri üç gün üç gece Nebi'nin koyduğu oyukları kurşunlarlar. Sonunda bir adam çağırıp derler:

-Dağın başına çık, bak bakalım Nebiler'in hepsi öldüler mi ne, neden ateş etmiyorlar.

Bu adam dağın başına çıkıp Nebiler'in orada olmadıklarına, çıkıp gittiklerine, onların gözlerine görünenlerin oyuklar olduğuna dair haber getirir. Cefergulu Bey bir grup atlı da gönderir, onlar da Nebi'nin orada olmadığına dair haber getirirler.

Polis komutanları cesetleri de atlara bağlayıp geri dönerler. Bunlar Gorus'ta kalsınlar, bakalım Nebiler nasıl olurlar, nereye giderler.

Nebiler aradan çıktıktan sonra Çalbayır'dan geçip doğruca Ağbaba'ya giderler. Burada öğle yemeği yedikten sonra geri dönüp Süddere'ye gelirler. Hocaların birinin adı Kerbelayı Tehmez'dir. Nebi onu tanıyıp der:

-Kerbelayı, Ağdu köyündeki düğünde güreştiğimiz aklımdan hâlâ çıkmıyor. Senin istesen beni yenebileceğin, ancak kişiliğine dokunduğu için beni yenmediğin de aklımda. Şimdi nasılsın, yine öyle kuvvetli misin?

Kerbelayı Tehmez güle güle der:

-Aynen öyleyim.

Nebi, Kerbelayı Hemze ile biraz şakalaştıktan sonra hocalardan ayrılıp arkadaşları ile Gelingayası'na doğru gitmeye başlar.

Nebiler, Zengezur ve Laçın dağlarından dönüp Turşsu'ya gelirler. Hava o kadar güzeldir ki, kıpırdamak istemezler. Onların gözüne uzaktan bir grup atlı görünür. Bir grup

tacir kafil ve katırlarıyla gelip Turşsu'ya varırlar. Nebiler her yerden toplanıp onları durdururlar. Nebi tacirbaşına der:

-Bu malı nereden getiriyorsunuz?

Tacirbaşı der:

-İran'dan. Ama Nebi, bu malı ne kadar güçlüklerle Aras'tan geçirdiğimizi bilsen bize dokunmazsın. Mertçe de söylerim ki getirdiğimiz eşyaların hepsi size kurbandır.

Nebi güle güle tacirbaşına der:

-Demek eşyaları bana gönüllülükle bağışlıyorsunuz öyle mi?

Tacirbaşı der:

-Tamamen gönüllü.

Bu sohbet sırasında yırtık elbiseli bir adam gelip çıkar. Nebi tacirbaşına der:

-Bak, böyle yoksullardan dolayı bazen kumaşlarınızı alıyorum. Buna kumaş ver, götürüp kendisine elbise diktirsin.

Tacirbaşı, adama bir top kalın kumaş verir. Adam kumaşı alıp Nebi'ye dua ede ede gider.

Tacirbaşı Nebi'ye der:

-Nebi, padişahın senin bütün günahlarını bağışladığını duydum, neden ortaya çıkmıyorsun?

Nebi der:

-Bana uymuyor, ben kendim için çalışmıyorum, şimdi kumaş verdiğin yırtık elbiseliler ve açlar için çalışıyorum. Onlar açlıktan kurtulursa ben de ortaya çıkarım.

Tacirbaşı der:

-O zor iş Nebi, Allah yardımcın olsun, kendin daha iyisini bilirsın.

Nebi tacirlerden bir karış bile kumaş almayıp onları sağ salım bırakır, tacirlerler Kor kervansarayına kadar giderler. Burada onlardan ayrılıp Hekeri'ye doğru gitmeye başlarlar. Tacirler Gala'ya giderler. Polis komutanı grubu ile onların önüne çıkar. Onlara Nebiler'i sorar. Tacirbaşı der:

-Nebi grubu ile Açoğlan'a doğru gitti.

Tacirbaşı polis komutanını öyle uzağa gönderir ki, ölünceye kadar gezse Nebi'yi bulamaz. Polis komutanı güçlü askeri birlikle Nebi'yi aramaya başlar. Kelbecer'e kadar gitseler de Nebi'den bir iz bulamazlar. Hekeri tarafında da Mahalli Polis Amiri Şefi Bey ile

Mehdi Bey her gittikleri yerde Nebi'yi sorarlar. Nebi oradaysa sessizce geri dönüp başka bir yere giderler. Polis komutanları da Şefi Bey'in Nebi ile bütün gün mücadele ettiğini sanırlar. Şefi Bey'in yanında beş altı tane de ağzı bozuk bey vardır. Şefi Bey'in bürosu Arsevanik'tedir. O kendi nahiyesini bırakıp öteki nahiyelere de gider, Nebi'yi öldürüp ad kazanmak ister. Birgün onlar Tumas'a giderler. Köyün yakınında bir adamdan haber alırlar:

-Nebi köyde mi?

O adam cevap verir:

-Bey, köyde.

Şefi Bey, Nebi adını duyduğu gibi geri dönüp bir başka köye gider. Beyler onun üzerine giderler:

-Ne oyunlar çeviriyorsun? Nebi ile dost mu oldun? Neden onun bulunduğu köye gitmiyorsun?

Bu olaydan sonra Şefi Bey korkusundan yine geri döner, çok uzaktan köyü kurşun yağmuruna tutarlar. Burası o kadar uzaktır ki, kurşun köye güçlkle ulaşmaktadır. Nebi gülüp der:

-Bu ne komik bir mücadele, şüphesiz ki korkularından yakına gelemiyorlar. Atlara binin onlara doğru sürelim, bakalım ne yapacaklar.

Nebiler, atlara binip iki boy sürmeden Şefi Bey'i, Çay Tumas'ta görürler. Şefi Bey'in korkusundan böyle yaptığını anlarlar. Biraz güldükten sonra atlarına binip köyleri ve dağları geçerler. Sıcak ve serin sulardan içerler, sonunda Kilseli'ye varırlar.

Dağ Tumas'da Nebi soğuk algınlığı geçirir. Kilseli Yaylası'na vardıkları gibi yatak yorgana düşer. Öyle çok hastalanır ki kendisini bilmez. Onu, Çiçekli'ye götürürler. Annesi Gözel, bacıları ve Hecer onun başında oturup gözlerinin yaşını akıtırılar. Günden güne onun hastalığı artar, iyileşme ümidi kalmaz. Birkaç gün daha geçer, yine de Nebi iyileşmez. Hecer arkadaşlarına der:

-Biz burada çok kalırsak düşmanlar şüphelenir, Nebi'nin hasta olduğunu biliyorlar, en iyisi buradan uzaklaşalım. Düşmanlar bizden şüphelenmesinler.

Arkadaşları razı olurlar. Nebi'yi annesi Gözel'in yanında bırakıp, Çiçekli Dağı'ndan biraz uzaklaşıp Pırnavut'a giderler. Nebi'nin hastalanıp evde yattığını düşmanları duyar. Polis Komutanı Cefergulu Bey, Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'i çağırıp durumu ona haber verir:

-Durmamalıyız, gidip Nebi'yi hasta hasta yakalamalıyız. Öyle bir adamı yattığı yerde öldürmek gerekir.

Cefergulu Bey, dört mahalli polis amiri ve bir grup muhafız alıp Çiçekli'ye, Mollu Obasına gider. Onlar çok rahattır, Nebi'nin durumunun çok karışık olduğunu bilirler. Nebi'nin yattığı çadıra dolarlar. Gözel, yüzünü gözünü yırtıp Cefergulu Bey'in ayağına kapanır. Cefergulu Bey onun göğsüne bir tekme vurup onu yere serer. Nebi'yi yatak ve yorganiyla dışarıya çıkarmak isterler. Gözel, yine kendisini Cefergulu Bey'in ayaklarına atıp ağlaya ağlaya der:

-Ağalar, başıslayın, ağır hasta.

Cefergulu Bey emir verir, Gözel'i o kadar döverler ki, yüreği geçer. Nebi'yi dışarı çıkarırlar. Nebi sürekli sayıklar. Onu atın beline bağlayıp Gorus'a götürmeye başlarlar. Gözel sürüne sürüne dışarı çıkar, saçlarını yola yola der:

Ağlamaktan hayam yok,
Kanadım yok, mayam yok.
Yüklendi gam kervanı,
Gamdan artık mayam yok.

Nebi'nin hasta hasta yakalanması halka dokunur. Adamlar her yerden toplanıp yolları keserler. Polis komutanının bu adamlardan haberi yoktur, gelip geçmek isteyince her taraftan polis komutanının grubunu kurşuna tutarlar. Polis komutanının grubu korkudan kaçmaya başlar. Köylüler, Nebi'yi alıp Nahçıvan tarafına kaçırlar. Bu mücadelede Mahalli Polis Amiri Şefi Bey kolundan, Cefergulu Bey de bacağından hafifçe yaralanır. Cefergulu Bey, bir daha dönerse Nebi'yi getireceğini sanır. Bu yüzden, yeniden çok sayıda asker toplayıp Çiçekli'ye hücum eder. Bütün çadırları ve oymakları arar, Nebi'yi bulamaz. Halktan da hiç kimseyi yakalayamaz, herkes kaçıp başka yerlere dağılır. Cefergulu Bey pişman olup geri döner. Nebi'nin yerini öğrenmek için her yere adam salar, elçi gönderir, yine de bulamaz ki bulamaz.

Bu sıralarda Nebi Şahbuz'dadır. Arkadaşları onun çevresinde nöbet tutarlar. Nebi zatürre olur, ancak hayati tehlikesi yoktur, yavaş yavaş iyileşir. Fakat dışarıya çıkamaz. Bu şekilde Nebi, Şahbuz'da yirmi beş gün başı sarılı yatar. Sonra iyileşip ayağa kalkar.

Arkadaşları ve dostları çok sevinirler. Nebi'nin iyileşmesi için adak verirler, kurban keserler. Nebi tamamen iyileştikten sonra arkadaşlarıyla doğruca Sisyan'a gider. Nebi hastalandığında arkadaşları Boz atı götürüp Şıhlar köyünde bir dostlarının evinde bırakırlar. Bunun için de Nebi Şahbuz'dan başka bir ata binip Sisyan'a gelir. Bu at hiç gönlüne yatmaz, sürekli Boz atı arar. Boz atın başına bir iş geldiği onun yüreğine düşer.

-Çocuklar, benim yüreğim çok huzursuz. Sanırım Boz atın başına bir iş geldi.

-Canım, düşünme Boz ata hiçbir şey olmaz.

-Sizin dediğiniz olsun, Allah ağzınızdakini duysun.

Bunları Şıhlar köyüne gitmekte bırakalım, size haberi İsgender Bey'den vereyim.

İsgender Bey, Nebi hastalanınca onun Boz atını Şıhlar köyünde bıraktıklarını duyar.

Hemen Memmed Bey'i yanına çağırıp der:

-Memmed, ne olduğunu biliyor musun? Nebi'nin Boz atı Şıhlar köyünde. Kendin de çok iyi biliyorsun ki, Boz at Nebi'nin sağ koludur. Onu çalıp getirirsek, Nebi'nin sağ kolunu kesmiş gibi oluruz.

Memmed Bey der:

-Muskanlı Hesenalı çok iyi bir hırsızdır. Onu öğretilip yoldan çıkartırız, Boz atı çalıp getirir.

İsgender Bey bir muhafız çağırıp der:

-Git, Muskanlı Hesenalı'yı benim yanıma getir.

Muhafız, zayıf ve güçsüz olan atına binip Muskanlı'ya gider, ancak Hesenalı'yı evde bulamaz. Muhafız beyin korkusundan geri dönmez. Muskanlı'da oturup Hesenalı'yı beklemeye başlar. O, Hesenalı'nın nerede olursa olsun akşamleyin evine geleceğini bilir. Öyle de olur. Akşam vakti Hesenalı gelir. Hesenalı İsgender Bey'in sürüsünden beş koyun çalıp otlakta gizlemektedir, muhafız onu yakalayıp der:

-Kalk, hemen gidelim, seni İsgender Bey çağırıyor.

Hesenalı'nın boğazının yolu kurur, dili tutulur, çaldığı koyunlar için çağırdıklarını sanır.

-Bey beni ne yapacak, ben kime ne yapmışım? Bir tek hırsızlık yapıyordum ondan da çoktan vazgeçtim.

Muhafız der:

-Bana git Hesenalı'yı getir dedi. Ben de onun buyruğunu yerine getirmeliyim. Ne için çağırıldığını bilmiyorum. Benimkisi ağa sür dereye, sür dereyedir.

Kör gönlündekini anlar. Hesenalı da İsgender Bey'in onu çaldığı koyunlar için çağırıldığını sanır.

Hesenalı der:

-Canım, benden vazgeç. Git, evde bulamadım de. Vallahi billahi onun çalınan koyunlarından benim haberim yok.

Muhafız onun boynunun arkasına bir iki yumruk atıp der:

-Benimle dalga geçmeye mi başladın? Düş önüme, ne koyunu?

Hesenalı, kapıya çıka çıka karısına der:

-Hanım, biliyorum ki İsgender Bey beni hapishaneye gönderecek. Çocuklara mukayet ol. Otlığa git, ot falan topla, kaynat, çocuklar yesin.

Kadın, hemen eşinin koyun çalıp otlığa gizlediğini anlar. Gözünün yaşını döke döke der:

-Bey, sağ git, sağ dön, otlığa gidip ot falan toplarım, dönüp çocuklara veririm, katlanıp yaşarlar.

Muhafız, Hesenalı'yı yaya olarak önüne katıp Gubadlı'ya getirir. Bey yatmaktadır, korkusundan onu uykudan uyandırmaz. Hesenalı'yı götürüp hapishaneye atar, elini ve ayağını da sıkı sıkı bağlar. Sabah olur, üstünüze çok hayırlı sabahlar açılsın, İsgender Bey uykudan uyanır. Bey adamdır, kendisi akıldan da biraz noksandır, öğlene kadar yemekle ve süslenmekle meşkul olur. Öğlen Memmed Bey'i yanına çağırıp der:

-Memmed, muhafız ne oldu? Geldi mi?

Memmed Bey der:

-Haberim yok.

Bey adamlarından birini çağırıp der:

-Muskanlı'ya git, bak bakalım Hesenalı'yı getirmeye gönderdiğim muhafız gelmiş mi gelmemiş mi?

Adam der:

-Elini ve ayağını bağlayıp hapishaneye attılar.

İsgender Bey elini eline vurup yüksek sesle güler:

-Bak, zavallının başına ne oyun getirmişler, hemen onu benim yanıma getirin.

Gidip Hesenalı'yı kolu bağı bir vaziyette beyin yanına getirirler. Bey onu kolları bağı olarak görünce o kadar güler ki, az kalsın karnı yırtılır. Karnını elleri ile tutup güle güle der:

-Hemen bu dilsiz ve ayaksız hayvanın ellerini açın.

Hesenalı'nın ellerini açarlar, Hesenalı, İsgender Bey'in ayağına kapanıp der:

-Allah kemerini kuşatsın ağa. Ağa, vallahi senin koyunlarından benim haberim yok.

İsgender Bey der:

-Ne koyunu, koyunlarımızdan çalınan felan mı var?

Oğlu der:

-Bundan üç dört gün önce beş koyunumuzu çaldılar. Şüphesiz ki bu çalmış.

İsgender Bey der:

-Suçlu insanın sesi çıkar. Yiğidim, sessiz sedasız koyunları getir ver, yoksa derini boğazından çıkaracağım.

Hesenalı yakasını yırtar:

-Ağa, başın için, senin koyunlarından benim haberim yok. Ben çok oldu ki tövbe edip hırsızlığı bıraktım.

İsgender Bey, adamların hepsini dışarıya çıkarır, evde bir tek Memmed Bey bir de Hesenalı kalır. Bey, Hesenalı'ya der:

-Hesenalı, bizim koyunları senin çaldığını iyice öğrendik. Ancak bir emrim var, eğer yerine getirirsen yakanı bırakırım, çaldığın koyunları da sana helal ederim, satıp çocuklarına elbise alırsın.

Hesenalı der:

-Bey, ne dersen canla başla yerine getiririm.

İsgender Bey der:

-Nebi, Boz atı Şıhlar köyünde bırakmış, onu çalıp getirirsen seninle işim olmaz.

Hesenalı konuşmadan başını aşağı eğer, zindanı, çocuklarının sahipsiz kalmasını gözlerinin önüne getirir. Diğer taraftan da Nebi'yi aklına getirir. İsgender Bey ona der:

-Neden konuşmuyorsun? Seni tanımadığımızı mı sanıyorsun? Sen mağaranın ağzında yatan adamın üzerinden iki camış çıkartıp çalan Hesenalı değil misin? Sen kar yağdığı zaman ayak izi yere deymesin diye bir öküzü omzunda götüren Hesenalı değil misin?

Hesenalı der:

-Bey, Nebi'den korkuyorum.

İsgender Bey sinirli sinirli onun yüzüne bakar:

-Götürün bu domuzu yine hapishaneye atın.

Hesenalı gözlerini yaşla doldurup der:

-Bey, iyi, çalıp getiririm, sonrası ne olursa olsun.

İsgender Bey der:

-Yiğidim, ne zaman çalıp getirebilirsin?

Hesenalı der:

-Yarın gece, o benim için zor bir iş değil, Nebi'nin yakınından bile çalabilirim.

İsgender Bey kahkaha atar:

-Bilirim, senin için zor iş değil. Git yiğidim, git, çaldığın koyunlar helalin olsun, der.

Hesenalı oradan yola çıkıp, doğruca Şıhlar köyüne gider. Orada burada pusuda durur, gece Boz atı tavlardan çalıp biner, getirip beye verir. İsgender Bey ona bir şey vermeyip der:

-Atı getirdiğin için seni şimdilik brakıyorum, çaldığın koyunların hesabını sana sonra soracağım.

Hesenalı evine gider. İsgender Bey ve Memmed Bey'den sürekli korkarak yaşamakta olsun, bakalım Nebiler ne oldu?

Nebiler, Şıhlar köyüne giderler. Nebi dostunun evine gidip hal hatır sorduktan sonra Boz atı sorar:

-Boz at nasıl?

Dostu der:

-Bilmiyor musun? Boz atı çaldılar.

Sanki Nebi'nin başından bir kazan kaynar su dökerler. Bakalım bu sırada Nebi ne der:

Götürüldü yaman yerde Boz atım,
Kırılmıştı tamam kolum, kanadım,
Boz atsız ben nasıl rahatça yatım?
Yürekten isterim seni, Boz atım!
Sensin benim kolum, hem de kanadım!

Boz atı veremem dünya malına,
Altın dizdiririm ipek yalına,
Göz boncuğu takarım gaşga hadına,
Yürekten isterim seni, Boz atım!
Sensin benim kolum, hem de kanadım!

Boz at beraberdir aslana, şire,
Meydana girince atar çok nara,
Bir delik bakınır girmeye here,
Yürekten isterim seni, Boz atım!
Sensin benim kolum, hem de kanadım!

-Boz atı düşmanlarım çaldırıp, kanadımı kestiler. Demir kapı Derbend'e gitse de Boz atı bulmalıyım.

Çok düşünürler, ölçüp biçerler, sonunda Nebi der:

-Boz atın çalınmasında Hesenalı'nın parmağı olmalı, Hesenalı'dan başka kimse Boz atı çalamaz.

Geceyi orada geçirirler, sabah erkenden atlanıp doğruca Muskanlı'da Hesenalı'nın kapısında attan inerler. Nebi'yi görünce Hesenalı'nın dalağı sancır, meseleyi anlar, bilmemezlikten gelip onlara hal hatır sorar:

-Nebi ağabey, hoş gelmişsiniz.

-Hoş günün olsun, ancak Hesenalı söyle bakalım, Boz atı sen mi çaldın?

Hesenalı der:

-Nebi ağabey, nasıl yani, Boz atı mı çaldılar? Allah hakkı için haberim yoktu.

Nebi onun yüzüne bakar:

-Hesenalı aklın başkalarına gitmesin, ben Nebi'yim. Bir tek, Nebi senin ölün üzerine ki haberim yok de çıkıp gideyim.

Hesenalı yere bakar, tek bir kelime dahi söylemez.

-Neden konuşmuyorsun? diye Nebi ona sorar.

Hesenalı der:

-Neden sana “sen öl” diyeyim, sana dünya alem kurban, atı ben götürdüm. Beni İsgender Bey’le Memmed Bey baştan çıkardı, Boz atı götürdüm. Bu sıralar onlar benim kanımı içmek istiyorlar. Bağışla bir hatadır yapmışım.

Nebi der:

-Peki, Boz atı götürüp ne yaptın?

Hesenalı der:

-Götürdüm, götürmemiş olaydım. Sen burada dur, yarın akşam Boz atı sana getireyim. İsgender Bey’e verdim.

Nebi der:

-İyi, git, getir. Ancak sana diyorum, bir daha İsgender Bey gibi hilekârlıkla uğraşanların hilesine kanma.

Hesenalı:

-O geçti, deyip kapıdan çıkar, çarıklarının tabanını sağlamlaştırır, yerin damarını kırar, güneşe doğru yol alır, İsgender Bey’in oymağının yakınına varır. Gece Boz atı İsgender Bey’in kapısından çalıp beline sıçrar. Boz at kuş gibi kanat açar, sabaha doğru Şıhlar’a gelir. Nebi uykuya dalmaz, uyumakla uyumamak arasındadır. Atın ayaklarının sesini duyduğu gibi sıçrayıp ayağa kalkar, Hecer’e seslenir:

-Hecer, Boz at geldi, der.

Hecer der:

-Nereden biliyorsun, rüya mı gördün?

Nebi der:

-Hecer, ayağının sesini duydum.

Hemen tüfeğini alıp dışarı çıkar, Hesenalı’nın Boz atı getirdiğini görür. At, Nebi’nin sesini duyduğu gibi yüksek sesle kişner. Nebi onun boynuna sarılıp gözlerinden öper.

-Ey kardeşimden vefalı hayvan, sen de mi düşmanın zindanına düştün?

Nebi, Hesenalı’ya bir hayli para da verir. Boz atı iyice okşadıktan sonra, eğeri beline atar, sıçrayıp biner, grubu ile Şıhlar’dan çıkıp Gafan Dağlarına gitmekte olsun, diğer tarafta İsgender Bey’in adamları erkenden kalkarlar, Boz at yoktur. Hemen İsgender Bey’e ve Memmed Bey’e Boz atı götürdüklerini haber verirler. İsgender Bey der:

-Hiçkimse cesaret edip de benim binamdan at götüremez. Bu yine Hesenalı’nın işidir. Memmed kendin gidip o Hesenalı’nın evini talan edersin, kolunu bağlayıp buraya getirirsin.

Memmed Bey bir grup atlı ile Muskanlı'ya gelip Hesenalı'yı evinde bulamaz. Hesenalı Memmed Bey'i görüp kaçar. Memmed Bey Hesenalı'nın fakir evini talan edip geri döner. Hesenalı'nın evinin dağıtıldığını Nebi, Kepez'de duyar, beylere çok sinirlenir. Grubu ile doğruca İsgender Bey'in evine gider. İsgender Bey ve Memmed Bey'i evde bulamaz. Onların evlerini dağıtıp Sisyan'a gitmek isterken uzaktan Memmed Bey'i görürler, ona ateş ederler. Ama ne yazıkki ona kuşun isabet etmez. O kaçıp uzaklaşır. Nebiler de buradan geçip Sisyan'a giderler. Nebi gittikten sonra İsgender Bey'le Firidun Bey evlerine dönerler. Evlerinin dağıtılması İsgender Bey'le Firidun Bey'e çok tesir eder. Onlar Nebi'yi öldürmek için her yere adam gönderirler. Bir gün İsgender Bey'le Firidun Bey otluğa giderler, Nebiler onların önünü kesip der:

-Hey İsgender Bey, gizli yerlerde neden hata edip de boşu boşuna konuşuyorsun? Bu ben, o da sen, bu meydan, o da şeytan, ne yapabilirsen yap.

İsgender Bey der:

-Nebi, bizi bağışla. Gizli yerlerde senin hakkında bir şey demedik, bunlar düşmanların sözleri. İkincisine kalan yerde, gizli yerde köpek de havlar.

Nebi güler:

-Elbette düşmanların sözleri, dostların sözü olacak değil ya. Gizli yerlerde konuşmayla ilgili atasözünü de kendin söyledin, ben değil.

İsgender Bey der:

-Biz sana ne yaptık ki düşmanın olduk? Her ne yaptıysan sen yaptın.

Nebi çok sinirlenip onun başına bir kırbaç vurur.

-Ne kadar diliniz uzamışcasına sohbet ediyorsunuz, bizi emrindeki halk mı sanıyorsun? Bana daha ne yapacaksınız yerimden yurdumdan etmeniz az mı?

Tüfeğini ateşleyip beyleri vurmak ister, şeytana lanet edip ateş etmez:

-Bu kez de sizi öldürmüyorum, gidin, bir daha katırcının katırını ürkütmeyin.

Nebiler, İsgender Bey'le Firidun Bey'den ayrılıp yola çıkarlar. Varacakları yere varırlar, mekân aşarlar, Darabas köyüne, Darabas'tan da Hozuzlu düzlüğüne giderler. Hozuzlu düzlüğünde Hinzirekli Torg Eprem koyun yetiştirir. Şahsuvar adlı bir adam ona der:

-Eprem kirve, ihtiyatlı ol, Nebi buralarda.

Torg Eprem ona cevap verir:

-Nebi bana ne yapacak, ben bey falan değilim ki.

Aradan on dakika geçmeden Nebi, Torg Eprem'in yanına gelir. Torg Eprem'le hal hatır sorup der:

-Eprem kirve, keyfin nasıl? Burada seni inciten falan var mı?

Torg Eprem cevap verir:

-Herkes bana hürmet ediyor. Ancak Nebi kirve, koyunları bugün Hinzire'ye götürmek istiyorum. Yollarda hırsızlar var diyorlar. Nasıl olacağını bilmiyorum.

Nebi der:

-Korma, koyunları götür, biz de arkandan geleceğiz, bir şey olmasına izin vermeyiz.

Nebi arkadaşlarından iki kişiyi ayırıp der:

-Eprem kirveyi sağ salim Hinzire'ye götürüp Hafızlı Dağı'na gelirsiniz.

Onlar Hinzire'ye, Nebiler de Hafızlı Dağı'na giderler. Dağın eteğinden giderlerken üç dört tane adamın önlerine on on beş koyunu katıp götördüklerini görürler.

Nebi der:

-Çocuklar onlar o koyunları çalmışlar.

Mehdi ile Hayik bu adamların arkalarına düşerler. Adamlar koyunları bırakıp kaçarlar. Mehdiler koyunları götürüp Hafızlı'ye çıkarırlar, sorarlar, sahiplerini bulup koyunları kendilerine verirler.

Sonbaharın orta ayıdır, havalar yavaş yavaş soğumaktadır. Sonbahar rüzgârı ağaçların yapraklarını döker. Köylüler sonbahar otu dikerler. Nebi, grubu ile Culfa'nın yanındaki Yaycı köyünden geçip Aras'ın diğer tarafına gider.

ARAS'IN DİĞER TARAFINA SEFER

Yazın son ayıdır. Halk, yavaş yavaş yaylalardan ovaya gelmektedir. Dağlarda bakılan davar, sığır ve at sürüsü de dağın yüksek yerlerinden eteklerine indirilir. Nebiler de Kirs'in eteğine, Aslan yatağına inerler. Aslan yatağı çok münasip bir yerdir. Nebiler bazen kışın yarısını burada geçirirler. Ancak buranın tek kötü yanı, Aslan yatağının çevresinde yaşayanların çoğunun hırsız olmasıdır. Nebiler burada halkı bir de hırsız ve eşkıyalardan korumak zorundadır. Nebi hırsızların elini ayağını iyice toplar, hırsızlığı kendisine meslek edinen adamları zorla ekine falan gönderip bağlık bahçelikte çalıştırır.

Bir gün yine kaçakların her biri bir yana dağılır. Aslan yatağında Nebi, kadınlar bir de Hayik kalır. Gasım'ın bir adamı tüfeğin önüne katıp getirdiğini görürler. Nebi sorar:

-Gasım, bu kimdir?

Gasım cevap verir:

-Kim olduğunu bilmiyorum, sadece akla gelmeyecek yollardan Gala'ya doğru gittiğini biliyorum, beni görünce kaçmak istedi. Sanırım şüpheli bir adam.

Nebi der:

-İşin olmasın, hemen kim olduğunu öğreniriz. Bey, otur.

Adam oturunca Nebi ona dikkatle bakar. Onun elbisesinin altında her neyse bir şey vardır.

Nebi adama sorar:

-Bey, nereye gidiyorsun, neden bizim adamlarımızı görünce kaçıyorsun?

Adam der:

-Gala'ya gidiyordum. Sizin adamları eşkıya sandım o yüzden kaçıyordum.

Nebi ona der:

-Bey, şerefli bir adama benziyorsun. Sana bir şey soracağım, doğruyu söylersen hiç işim olmayacak, söylemezsen vay haline.

-Her ne sorarsan doğruyu söylerim.

Nebi sorar:

-Şu an sende tabanca var mı doğruyu söyle.

Adam der:

-Nebi, tabanca benim neyime gerek, belime ekmek bağladım, şiş duruyor, şüphesiz onu kastediyorsun.

-Sen ki doğrusunu demediysen başka türlü başlarız. Hey Veli, bunu arayın.

Veli ile Mehdi onu ararlar, elbiselerinin altından iki tabanca ve çok miktarda kurşun çıkarırlar.

Nebi adama der:

-Yine de seni öldürmüyorum, söyle bakalım bu tabancaları ne için taşıyorsun?

Adam alnının terini silip der:

-Kurt kuştan korunmak için aldım.

Nebi der:

-Mehdi, bu adam gözüme iyi görünmüyor, hemen bunun sesini kesin.

Mehdi onun boynunun arkasından basıp adamların içinden çıkartmak isterken adam der:

-Ey yiğitler, beni öldürmeyin, doğrusunu söyleyeyim.

Nebi der:

-Doğruyu söylersen seni sağ salim bırakacağım.

Adam der:

-Nebi, ben Aras'ın hem o tarafının hem de bu tarafının hükümet casusuyum. Ben her zaman sizin yerinizi öğrenip onlara haber veririm. Onlar da bana maaş verirler. Gala'ya polis komutanına sizin yerinizi bildirmeye gidiyordum. Doğrusu bu, inanmıyorsan al bunlar da Hacıağa Han'la Ehmed Han'ın mektupları, Gence Generali ile İrevan Generaline yazmışlar. Eğer beni sağ bırakırsanız, bu günden sonra casusluktan vazgeçip doğruca harabeme gideceğim.

Nebi mektubu alır, okuyup ne görür? Hacıağa Han'la Ehmed Han kaçakları öldürmek için Aras'ın diğer tarafında çok tedbirler alırlar. Her yere casus gönderirler. Nebi, adama der:

-Seni sağ salim bırakıyorum, git kendi işinde ol. Adam dediğin kişiliksizlerin ve halkın kanını içenlerin casusu olur mu? git, kendine iş bul. Yine casusluk yaparsan karışmam.

Adam, Nebi'den çok razı olur, yola çıkıp Sarıbaba'ya doğru gitmeye başlar. Nebi de arkadaşlarına der:

-Atları hazırlayın, Aras'ın diğer tarafına gideceğiz. Kaçaklar atları getirip eğderler, giyinin ovaları ve çayları birer birer geçip Aras'ın kenarındaki Gızılvenk'e varırlar.

Bunlar gizlenip geceyi geçirirler. Alacakaranlık olduğu gibi atlanırlar, kazasız belasız Aras'ın diğer tarafına geçerler.

Han, Gızıl kışlaktadır, kendisi de çok güçlü bir adamdır. O, ülkenin valisidir, padişahın yanına habersiz gider.

Şah, çoğu köyün yönetimini ona verir. Köylüler mahsülü ve vergiyi ona verirler.

Nebi grubu ile Gızıl kışlağa gelip Hacıağa Han'ın orada olduğunu öğrenir. Atlarını doğruca Hacıağa Han'ın bulunduğu evin kapısına sürerler. Hacıağa Han'a Nebi'nin geldiğini casuslar haber verirler. O, atına binip serdara haber vermeye gider. Ata binince Nebi, Hacıağa Han'ın memuruna der:

-Hacıağa Han'a Nebi gelmişti dersin. Kaçmakla elimden yakasını kurtaramayacak.

Nebiler buradan yola çıkıp Daşhatun köyüne giderler, gece o köyde kalmakta olsunlar size haberi Hacıağa Han'dan vereyim.

Hacıağa Han atını sürüp doğruca valinin, serdarın ve askerlerin liderinin yanına gider, durumu onlara haber verir. Onlar güçlü bir askeri birlikle onu aramaya başlarlar. Onun Daşhatun köyünde olduğu haberini duyarlar. Askerleri her tarafa bölerler. Daşhatun'u yüzük taşı gibi kuşatırlar. Nebi, Murtuza adlı bir adamın evindedir. Hacıağa Han'ın kötü huyluluğunu tamamen aklından çıkarır. Bir adam koşa koşa onun yanına gelip:

-Nebi ağabey, neden duruyorsun, askerler Daşhatun'u sınır gibi çevirmiş, çabuk başına bir çare bul.

Nebi yerinden ayağa kalkar:

-Bu Hacıağa Han'ın işidir. Onun derisini boğazından çıkarmak bana borç olsun, der.

Arkadaşlarının hepsi onun yanına toplanır, gözlerini Nebi'nin yüzüne dikerler. Nebi yüksek sesle arkadaşlarına der:

-Kardeşler, böyle kuşatmaları biz çok gördük. Padişah bütün askerlerini buraya getirse de Hacıağa Han'ı öldürmeliyiz. Bırakın o bizim elimizden darbesini alsın.

Bu konuşma sırasında bir adam içeri girer, selam verip der:

-Düşman tarafından bir elçi gelmiş, seni görmek istiyor.

Nebi der:

-Bırak gelsin.

Elçi içeri girip der:

-Beni sizin yanınıza serdar gönderdi. Tüfeklerini yere bırakıp teslim olsunlar diyor.

Nebi güler:

-Tüfeği yere bırakıp teslim olmak sonraki iş, önce söyle bakalım sen kimsin?

Elçi der:

-Ben baş subayım. Kendim de Salman Han'ın oğluyum.

Mehdi der:

-Çok garip... Nebi ağabey, izin ver, serdara bir cevap gönderelim.

-İyi, izin veriyorum.

Musa, elçinin yanına gelip der:

-Bunun kulakları çok büyük, zavallıya ağırlık ediyor.

Balakişi elindeki bıçakla der:

-O zor iş değil. Ben çobanken o kadar çok köpek kulağı kestim ki, kulak kesmeyi çok iyi öğrendim. Hemen keserim ona da ağırlık etmez.

Adamlar gülüşürler. Balakişi, elçinin kulaklarını kesmek isteyince Nebi izin vermez:

-Ağa, subay, bizim sinemizde teslim olmak yazmıyor, elinizden geleni ardınıza koymayın, der.

Elçi yola çıkar, valinin ve serdarın yanına gider. Askerlerin liderleri ona sorarlar:

-Ne dediler?

Elçi cevap verir:

-Nebiler az kalsın kulaklarımı kesecektiler. Ne teslim olması, onlar zor yiğitler.

Askerlerin liderleri, beyler ve hanlar kendilerinden geçerler, esip coşarlar, Hagnezer gibi bir darbede bin sinek öldürme fikrine kapılırlar. Emir verirler, her yerden köyü kurşun yağmuruna tutarlar. Nebi arkadaşlarına der:

-Köyden çıkmak, düşmanın ağzını insanların olmadığı bir yere çevirmek lazım. Köyde kalırsak fakir fukaralara kurşun gelecek.

Nebi'nin ağzından söz çıktığı gibi hepsi ata binerler. Aras tarafındaki askerleri kurşunlayıp aradan çıkarlar. Düşman askerleri Nebi'nin kaçtığını sanırlar. Askerler sel gibi onun arkasından akarlar. Nebiler Aras'ın kenarında atlarının başını geriye çevirirler. Muratkuşunun çekirgeyi yediği gibi düşman askerlerini kurşunlayıp yere sererler. Askerlerin ön sıradakileri tamamen ölür, geridekiler de dönüp kaçmaya başlarlar. Kaçaklar, onları kovup gözden uzaklaştırdıktan sonra yine geri dönüp, Aras kenarında dinlenmeye başlarlar.

Bunlar dinlenmekte olsunlar, Hacıağa Han onların yerini casuslardan öğrenir. Aras'ın bu tarafındaki polis komutanına, mahalli polis amirine ve beylere de haber verir. Onlar Aras'ın kenarına toplanırlar. Bunlar bu taraftan, onlar o taraftan hepsi çok sayıda askerle Aras kenarındaki ağaçlığa dolarlar. Her taraftan Nebiler'in üzerine kurşunu dolu gibi yağdırırlar. Hecer'in sağ bacağına kurşun gelir, ancak arkadaşlarının moralinin bozulmasından korktuğu için hiç kimseye yaralandığını söylemez. Kurşunun isabet ettiği yere kan durdurmak için mendil, kumaş falan koyar, ama ne yazıkki kanı durduramaz. Nebiler İran tarafındaki askerlere saldırıp onları dağıtırlar. Hacıağa Han'ı da canlı canlı yakalarlar. Aras'ın çamlığında Hacıağa Han'ı kurşunlayıp Kürşadlı köyüne giderler.

Kürşadlı'da Mehdi, Hecer'e dikkatle bakar:

-Hecer bacı, atının yanlarından kan akıyor, sanırım atına kurşun deymiş, hemen yere in.

Hecer yavaşça der:

-Ata değil, bana kurşun değdi, ağır yaralandım.

Söz ağızından çıktığı gibi yüreği geçer, elleri boşalır, başı döner, attan düşüp yere yıkılır.

Köyün içidir, herkes attan iner. Adamlar her taraftan toplanıp gelirler. Nebi'nin başı döner:

-Ne oldu, bu ses de nedir? der.

Mehdi der:

-Ağabey, Hecer bacım ağır yaralanmış.

Nebi'nin gözleri yaşla dolar:

-Can Hecer, Hecer, Hecer deyip onun başını dizinin üzerine alır.

Hecer'i alıp Misirhan adlı bir adamın evine götürürler. Misirhan bir halk hekimi bulup getirir. Hekim ganteperden falan koyup onun yarasının kanını durdurur. Hecer gözlerini açar. Nebi onun başını dizinin üzerine alır, diğer arkadaşları da elleri koyunlarında bir kenarda dururlar.

Hecer gözlerini çevirip arkadaşlarına bakar, dudaklarını kaçırp der:

-Bana ne oldu ki bu kadar gamlısınız? Ayıptır ayıptır kendinizi sıkı tutun. Hiç olmazsa Köroğlu'nun sözlerini aklınıza getirin.

Bir âşık sazı omzunda bir kenarda durmaktadır. Hecer ona der:

-Âşık, sen benim canımsın, Köroğlu'nun o "Soyulmak gerek" sözünü oku.

Âşık, sazı göğsüne basıp bakalım "Köroğlu"ndan ne okur:

Delilerim bu gün kavga günüdür,
Muhannet ülkesi talanmak gerek,
Koç yiğitler yarasından bellenir,
Şerbettek kanına yalanmak gerek.

Mert yiğitler nara çeksın davada,
Kartallar gibi av tutsun yuvada,
Misri kılıç dönsün vursun havada,
Bağırsak bedene dolanmak gerek.

Köroğlu içince düşman kanını,
Mert meydanda narasından tanını,
Kırın vezirini, tutun hanını,
Leş leşin üstüne yığılmak gerek.

Hepsi “sağ ol âşık, sağ ol” der.

Hecer der:

-Köroğlu’nun yiğide neyi vasiyet ettiğini görüyor musunuz? O, yiğit şerbet yerine kendi kanını içmelidir, diyor.

Kaçakların keyfi yerine gelir, Nebi der:

-Hecer, keşke bana kurşun gelseydi de sana gelmeseydi.

Hecer der:

-Neden? Allah etmesin. Bizim hepimiz ölelim ancak senin bir parmağın bile kanamasın yeterli.

-Sizsiz Nebi neye yarar.

Bu sırada Hüseyin adlı bir adam içeri girip der:

-Nebi ağabey, köye askerler geliyor, hemen gizlenin.

Nebi arkadaşlarına der:

-Hecer yaralı, onu götüremeyiz, ancak bizim düşmandan uzaklaşmamız gerekir.

Onlar, Hecer’i Misirhan’ın evinde bırakırlar, kendileri atlarına binip köyden uzaklaşırlar. Diğer taraftan serdar, bir grup askerle Gürşad’a gelir, çok ararlar Nebi’yi bulamazlar. Zenginler serdara derler:

-Nebiler kaçıp gittiler.

Onlar ses duymuş gibidirler, sanki Hecer’in burada olduğunu bilmektedirler. Askerler çıkıp gitmezler, köpek gibi köye dağılırlar, evleri aramaya başlarlar. Bir subay da Misirhan’ın evine gelir, Hecer’in hasta olduğunu görüp Misirhan’a sorar:

-Bu yatan kim?

Misirhan der:

-Ata subay, kızım.

Subay sözün üzerinde durmayıp gider. Aynı gün akşama doğru subaylar, askerler köpek gibi köye hücum ederler, bir tavuk, civciv bile bırakmazlar, hepsini vururlar. Onlar

kızlara ve gelinlere sataşır, insanlıktan tamamen çıkarlar. Karanlık çöktüğü zaman çekilip Maku'ya doğru giderler.

Nebiler, on beş gün Tebriz'in etrafında dolaşırlar, sonra dönüp Gürşad'a gelirler. Bu sırada Hecer'in yarası düzelmektedir, yavaş yavaş da iyileşir. Canını dişine katarsa ata binip arkadaşlar ile gezebilir durumdadır. O, Nebi'ye der:

-Nebi, ben de sizinle geleceğim, artık burada kalmayacağım. Yaram tamamen iyileşti. Misirhan'ın ailesini çok yordum.

Misirhan der:

-Hecer bacı, ayıptır, öyle söz söyleme, ölünceye kadar sana hizmet etsek yine incinmeyiz. Bana sorsan bir hafta daha kalmalısın, yaranın iltihaplanmasından korkuyorum.

-Çok sağ olun, bana çok hürmet ettiniz, aklımdan ölünceye kadar çıkmaz. Ancak gitmem lazım.

Evet, dört beş saat Gürşad'da kalırlar, güneş battığı sırada atlanırlar, ayakları üzengide, dizleri kaburgada atları yele döndürürler. Karanlık olduğu sırada Aras'ın kenarına gelirler. Atlarını Aras'a vurup Nahçıvan tarafına geçerler. Aynı gece Beneniyar köyünde kalırlar. Zalim Emireli Bey bu köyde yaşamaktadır. Onun evine giderler, ama ne yazıkki Emireli Bey'i yine evde bulamazlar. Onun evine süpürge çekip bütün varını yoğunu dağıtırlar, gece yarısı köyden çıkarlar. Gazan Göl, Üçtepe, Periçingili, Nehecir, Tenzur, Hacısamlı, Lülper ve Çalbayır taraflarını dolaşıp Aslan yatağına gelirler.

Nebiler, Aslan yatağında üç gün kaldıktan sonra Üçtepe'ye giderler. Gece Gorus'a inip dostlarından çok sayıra kurşun alırlar. Sabaha doğru atlanıp uzun yazıları, yüce dağları, köyleri, ormanları birer birer geçip yine Aslan yatağına dönerler. Aslan yatağı tamamen cennete döner, sanki oraya hiç insan ayağı defmemiş gibidir. Çadırları kurarlar. Hecer; Ceyranhanım'ı, Bahar'ı ve Anuş'u alıp karlı bir yere gider, gül ve çiçeklerden deste yapıp getirip arkadaşlarına verirler. Mehdi, Allahverdi, Gasım, Murad ve Lele ava çıkıp on iki geyik ve kaya keçisi vururlar. Balakişi ve Hayik çok sayıda mantar toplarlar. Ağahüseyn, Ağakişi, Memmedhüseyn, Sefereli ve Memmedtağı ormana girip iki heybe meyve toplarlar. İsmayıl, Meşedi Hesin, Ekber ve diğerleri odun toplarlar. Garapet'le Musa da ocak yakarlar. Kebabı pişirmek de geride kalan adamlara düşer. Böyle böyle her biri bir işe gider, işsiz adam kalmaz. Böyle de olmalıdır, çünkü işlemeyen dişlemez. Yemekleri ayrı ayrı çadırlara götürürler. Hepsi bir yerde oturamaz. Çadırların arasında çalgıcılar çalar, canı isteyenler

oyunlar. Bazen de Âşık Samed okur. Bir hafta böyle gün geçirirler. Hafta sonunda Nebi arkadaşlarına der:

-Ben bir grup ile Aras kenarı köylerine ineceğim, bakalım halk nasıl geçiniyor, hem de Hocahan'ın beyleriyle hesaplaşacağım.

Nebi arkadaşlarından on beş adamı ayırır, geride kalanlara der:

-Ben gelinceye kadar buradan arılmazsınız, gözünüz kuyağınız açık olsun, ben söyleyince gelirsiniz.

Arkadaşları ile görüşüp öpüşüp yola çıkarlar. Palandöken'den, Melik ahırından, Hekeri Çayı'ndan geçerler. Âşık kubbesinde öğle yemeği yerler. Öğle yemeğinden sonra Hekeri Çayı'ndan aşağıya doğru atlarını sürerler. Düşmanlarla mücadele ede ede gelip bir gece Tinli köyünde kalırlar. Sabah erkenden Aras'ın diğer tarafına geçme kararına varırlar. Sabahın alacakaranlığında doğruca Hudaferin Köprüsü'nün yakınına gelirler. Aras taşmış durumdadır, çaydan diğer tarafa geçmek çok tehlikelidir. Nebi Boz atın üstünde kırbacın sapını alnına dayayıp biraz düşünür. Sonra başını yukarı kaldırıp der:

-Hudaferin'den geçmeliyiz. Nöbetçilere rica ederiz, belki mücadele etmeden bize yol verirler. Hudaferin'de mücadele olursa adam vurmada yaylım ateşle nöbetçileri kaçırsınız.

Biri der:

-Belki bizden birini vururlar, o zaman da seyirci mi kalalım?

-Vuramazlar.

Hepsi dudağını dudağının üzerine koyup sessizce durur, Nebi'nin sözünü haklı bulurlar. Nöbetçilerin suçu neydi ki onları vursunlar. Serhat nöbetçileri bunları gördüğü gibi önceden kaçıp gizlenirler. Nebiler'in de istediği budur, mücadele etmeden Hudaferin Köprüsü'nden diğer tarafa geçerler. Köyden köye gezerler, birçok köyü hanın vergisinden kurtarırlar. Bir gece Eher şehrine giderler. İhtiyar bir adam gece onların yanına gelip gözlerinin yaşını döke döke der:

-Nebi, bir tek evladım var. Bu oğlan çok gururlu, hana karşı gelmiş, birkaç adamla birlikte hanın kötülüğüne konuşmuşlar. Han onları yakalatıp hapishaneye attırmış. El atıp eteğinden tutuyorum, sana yalvarıyorum, benim oğlumu hanın zindanından kurtar. Han senden korkuyor, ona dersin bırakır.

Nebi der:

-Amca, buralı mısın?

-Hayır, komşu köydenim. Oğlum yüzünden buraya geldim. Han buraya getirmiş.

-İyi amca, ya zorla ya da gönül rızasıyla oğlunu zindandan kurtarınız götürürsün.

Adam ellerini yukarıya kaldırır:

-Ali kemerinizi kuşatsın, bin bir budak olun, der.

Nebi yüzünü arkadaşlarına doğru çevirerek der:

-Ne diyorsunuz, aklınıza yatıyor mu, bu adamın oğlunu zindandan kurtarabilir miyiz?

Oradan buradan ses gelir:

-Neden kurtarmayalım, bunun zorluğu ne ki?

Yemek yiyip çay içtikten sonra Nebi arkadaşlarına der:

-Önce hana bir mektup yazayım, belki kendi rızası ile bırakır. Eğer bırakmazsa hapishaneye baskın yapar tutuklanan adamları serbest bırakırız.

-Razıyız, razıyız...

Nebi, hana bir mektup yazıp adamın oğlunun ve onunla birlikte yakalananların serbest bırakılmasını rica eder. Nebi mektubu bir adamla hana gönderir. Han, mektubu okur, canının korkusundan yakaladığı adamları hemen bırakır. Kendisi de kaçıp Tebriz'e gider. Diğer taraftan serbest bırakılan adamlar Nebi'nin yanına gelip ondan razı olurlar. Adam da oğlunu alıp Nebi'ye dua ede ede evlerine gider.

Nebiler de sessiz sedasız atlarına binip Aras kenarına doğru yola çıkarlar. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi, ayakları üzengide, dizleri kaburgada, atları yele döndürüp, Aras kenarına varırlar. Bu sırada Hudaferin'in her tarafı askerlerle doludur. Aras taşıp göğsü kalkmaktadır. Hudaferin'den de ancak tüfek zoruyla geçmek mümkündür. Nebi düşünür, ölçüp biçer, arkadaşlarıyla fikir alışverişinde bulunur, sonunda askerlerin liderinin yanına bir adam gönderip yol isteme kararına varır.

Nebi askerlerin liderine "Biz sizinle mücadele etmek, savaşmak düşüncesine sahip değiliz. Diğer tarafa geçmek istiyoruz. Kenara çekilip yol vermenizi, geçip gitmeyi rica ediyoruz. Eğer yol vermezseniz zorla ezip geçeceğiz. Tanımıyorsanız bilin ki ben Nebi'yim." diye yazar.

Bir adam kâğıdı götürüp kumandana verir. Kumandan, içeriğini öğrendikten sonra arkadaşları ile fikir alışverişinde bulunup der:

-İyi, gelip geçsinler, ancak hiçbir yerde "kumandan bize yol verdi" demesinler.

Elçi, haberi Nebiler'e ulaştırır. Nebi grubu ile kumandanın yanına gelir, kumandan Nebiler'i güler yüzle Hudaferin'den diğer tarafa geçirir. Nebiler de ondan razı olurlar, sağ salim yaylalara giderler.

Nebi hem Aras'ın diğer tarafında hem de bu tarafında beylerler ve ağalarla sürekli mücadele eder. Aras'ın her iki tarafındaki beyler, hanlar ve ağalar onunla düşman; köylüler ise dosttur. Yılanın karpuzdan tiksindiği gibi Nebi de hanlardan, beylerden ve ağalardan tiksindir. Nebi dostlukta ve düşmanlıkta çok sağlam bir adamdır. Her nereye gitse yoksullarla ve amelelerle dost olur, onlara yardım eder. Onun meskeni tepeler, dağlar, ormanlar ve fakirlerin evleridir.

Aras'ın bu tarafındaki beyler, hanlar ve ağalarla diğer tarafındaki hanlar, beyler ve ağalar birlik olup Nebi'yi öldürmeye karar verirler.

Kışın kendini gösterdiği zamandır, çok şiddetli fırtınalar olur, her yeri sarkıtlar sarar. Birkaç gündür Nebi, Aras'ın diğer tarafında Aynalı köyünde gizlice yaşamaktadır. Paşa Bey, Kerbelayı Memmed Bey, Hüseyin Bey ve Allahverdi Bey de Aras'ın diğer tarafına geçerler. Onlar, Aşağılı köyünün mülkedarları ile birleşip Ehmed Han'ın ve Eynüddöyle'nin yanına giderler. Nebi'nin Aras'ın İran tarafına geçtiğini onlara haber verirler. Bunlar, Nebi'nin yerini öğrenmek için her yere adam göndermekte olsunlar, bakalım Nebiler ne oldular.

Aynalı'da Mehdi çok hastalanır. Bu yüzden Nebiler onu bırakıp bir yere gidemezler. Bir gün kapıda dururlarken bir de bakarlar ki, Nebi'nin kardeşinin oğlu Memiş gelmektedir. Nebi ona sorar:

-Sıcağı sıcağına söyle bakalım, ne haber var? Ne için geldin?

Memiş der:

-Annen çok hasta, seni istiyor.

Nebi'nin gözleri yaşla dolar:

-Canım anam, Allah'ım onun başından bir tüyü bile eksik etme, deyip yüzünü Hecer'e çevirir:

-Hecer, sen Mehdi'nin yanında kal biz diğer tarafa geçelim, kısa zamanda döneriz. Ancak öyle dolaş ki senin burada olduğunu kimse bilmesin.

Hecer der:

-İyi, ben kalırım, siz gidin. Kısa zamanda dönemeyecek olursanız annenin durumundan beni haberdar edin.

Nebiler geceyi geçirirler, atlanıp yola çıkarlar. Aras'ı geçip Mollu köyüne gitmekte olsunlar, bakalım Ehmed Han'ın adamları ne oldu.

Ehmed Han'ın casusları gezerler, dolaşırlar, sonunda Aynalı köyüne gelip Hecer'le Mehdi'nin orada olduğunu, Mehdi'nin de hasta olduğunu öğrenirler. Bu haberi hemen Ehmed Han'a ulaştırırlar. Ehmed Han güçlü bir askeri birlik oluşturur, gece askerlerle Aynalı'ya hücum edip, Mehdi'yi hasta hasta yakalarlar. Ama Hecer'i bulamazlar, onu komşuları ve akrabaları gizlerler. Mehdi'yi atın üzerine bağlayıp Tebriz'e, hapishaneye atmaya götürürler. Askerler gittikten sonra Hecer eve gelip Mehdi'yi götürdüklerini görür. Onun derdi artar, bakalım Nebi'yi ne şekilde yardıma çağırır:

Dağların sırtları yağmur, dumandı,
Vatandan ayrıldık hayli zamandı,
Yüreğim yaralı, halim yamandı,
Mehdi'yi tuttular, gelmeli Nebi!
Düşmanın elinden almalı Nebi!

Burda kıştır, dağlar kardır, borandır,
Aras'ın kenarı yazdır, arandır,
Mehdi'yi tuttular kalbim virandır,
Böyle bir günümde gelmeli Nebi!
Mehdi'yi ellerden almalı Nebi!

Yakından, kardeşten üzöldü elim,
Gülüp anlatmaya varmıyor dilim,
Yanımda yoktur o koç oğlu Kerim,
Böyle bir günümde gelmeli Nebi!
Mehdi'yi ellerden almalı Nebi!

Aynalı köyünün ortasından kervan yolu geçmektedir. Bu büyük caddeden her yere yol ayrılır. Aynı gün yoldan bir grup kervan geçer. Kervandakilerden bir adam Hecer'in sesini duyup onu tanır:

-Kardeşler, kabileyi durdurun, kulağıma Hecer'in sesi geldi.

Kabileyi, köyün ortasında durdururlar. Kervanbaşı kim olsun? Soflu Hacı Misirhan. Hacı Misirhan, kervandan ayrılıp sesin geldiği tarafa gider. Ne görür? Hecer balkonda alnını tüfeğine dayayıp üzgün bir halde durmaktadır. Kızlar ve gelinler çevresine toplanıp onun gamını dağıtmaya çalışırlar. Hacı Misirhan adamları yara yara Hecer'in yakınına gelir:

-Hecer bacı, ne oldu, arkadaşların nerede, onlardan neden ayrısın?

Hecer, Hacı Misirhan'ı sesinden tanır, başını yukarıya kalırıp ona der:

-Ağabey, Mehdi'yi hasta hasta yakalayıp hapse götürdüler. Nebi'ye ulaş, saçını orada ıslatsın, burada kestirsin, durmayıp hemen gelsin.

Hacı Misirhan der:

-Hecer bacı, hiç düşünme. Nebi dünyanın bir ucunda da olsa, kervanı kanatlı kuşa döndüreceğim, senin isteğini ona ulaştıracağım.

Hacı Misirhan, kervandan çevik bir katır alıp, kabileyi arkadaşlarına emanet eder, Aras'tan Mincivan'a geçer, dostlarına sorar, haber alır, Nebiler'in Tinli Feteli'nin evinde olduğunu öğrenir. Katırı, dörtnala Tinli Feteli'nin evine sürer. Nebi'nin orada olduğunu görür. Hecer'in söylediklerini benim size anlattığım gibi ona anlatır. Nebi düşünür, bir müddet konuşmaz. Nebi'nin düşündüğü zaman, dünyanın onun başına dar olması gibi bir huyu vardır. Ne kadar derdi varsa aklına gelir. Onun derdini ve fikrini ancak çobanın tütek sesi dağıtır. Bu derman da Balakişi'dedir. Nebi düşündüğü zaman Balakişi, bir kenara çekilip tüteğini çıkarıp dünyayı yakıp kavuran "Çobanı" havası çalar.

Bu kez de Nebi düşününce Balakişi dışarı çıkar, tüteğini kemerinden çıkarıp çalmaya başlar. "Çobanı" havasına aynı zamanda "Beneyi" de derler.

"Benek" adını yersiz kullandım, kendime iş çıkardım. Duyanlar "neden okunu atıp, yayını bırakıyorsun, benek nerede ki çoban onu çağırırsın?" diye sorarlar. Ben de kendi sözümü kesip "Benek çağırma" masalını anlatacağım ki, bir kerelik canım tenkit edilmekten kurtulsun.

Böyle anlatırlar, geçmişte bir çoban varmış. Bu çobanın Benek adlı bir köpeği varmış, çoban bu köpeği herkesten çok severmiş. Köpek de bir köpek imiş. Bunun korkusundan hiçbir hırsız veya eşkiya çobanın koyunlarının beş ağaç mesafesine kadar bile gelememiş. Bir gün kötü bir olay olur, çobanın sevgili Benek'i hastalanır. Çoban, Benek'i evde bırakıp kendisi tek başına koyunları otlağa götürür. Haramiler, Benek'in hastalandığını duyup hücum ederek

Çobanın koyunlarının yarısını gtrrlr. oban bunlarla baş edemeyip bir tepeninzerine çıkıp yakıp kavurucu bir hava ile sevgili dostu Benek'i çağırmaya başlar:

Haramiler geldi koyunu bastı,
Bene ha, Bene ha, Bene ha, ha...
Tam sabah ertesi, çok berk yel esti,
Bene ha, Bene ha, Bene ha, ha...
O yel benim sabır, kararım kesti,
Bene ha, Bene ha, Bene ha, ha...

Benek ağır hastadır. Çobanın sesini duyduğu gibi yerinden kalkar, inleyip havlayarak yele döner, çobanın sesinin geldiği tarafa koşar. O, obanın yanına dönmez, iz sürer, haramilerin arkasından gider. Arkalarından onlara yetişerek birer birern de attan dşrpldrr. Bu gürültüde koyunlar kaçıp bir yola doluşurlar. Benek onlarınnnde çömelip birkaç defa yüksek sesle havlar. oban onun yanına gelir. Benek'in gzlerindenpp koyunlarını çağırıp otlağa götürür.

Bak, o "Benek çağırmak" havası buradan kalır, ona "oban" havası da denir.

şimdi asıl meseleye gelelim. Balakişi, tteği çaldığı gibi Nebi düşünmeyi bırakır:

-Kardeşler, ben beş kişiyle birlikte Mehdi'yi hapishaneden kurtarmaya gideceğim. Siz Kirs'e, Aslan yatağına gidin, erkenden dönüp geleceğiz. Ancak söylüyorum, biz gelinceye kadar hiçbir yere gitmezsiniz.

Nebi ardakaşlarından beş kişiye ayırıp, Aynalı diye yola çıkar. Uzağı yakın eder, Aras'ı geçer, dağları aşar gidip Aynalı'ya varırlar. Hecer'in olduğu eve gidince, Hecer'in kara giyindiğini ve nereyeyse bir yere gitmek istediğini grrlr. Nebiler'i görünce onlara sinirli sinirli bakar:

-Az daha geç gelseydiniz, beni gremezdiniz, der.

Nebi gülerek ona sorar:

-Nereye gitmek istiyordun?

-Konuşma vakti değil, attan inmeyin, Mehdi zindanda bizi bekliyor, onu kurtarmaya gideceğiz.

Nebi glmsr:

-İyi, biz gelmeseydik tek başına gidip ne yapacaktın? der.

Hecer der:

-O benim işimdi. İstiyorsanız geri dönün. Ben tek başıma gidip Mehdi'yi zindandan kurtarırım.

Nebi gülümser:

-Halis bir aslansın, eşin yok Hecer, der.

Aynalı'da attan hiç inmezler. Atların başlarını geri çevirip köyden çıkarlar, Tebriz'e doğru gitmeye başlarlar. Az giderler, uz giderler, dere tepe düz giderler, gidip Divargan'a varırlar. Divargan'ın yakınında iki çoban koyun otlatmaktadır. Çobanlardan biri Nebiler'in önüne çıkıp der:

-Nebi'nin gurubundan olmayasınız?

Tunc Veli ona cevap verir:

-Amma meraklı şeysin sen, her kimsek kimiz.

Çoban der:

-Soramaz mıyız?

Nebi der:

-Sözünü söyle, iyi bildin, Nebi'nin adamlarındanız.

Çoban, Nebi'nin atının dizgininden yapışır:

-O ağacın dibinde güzel bir çeşme var. Orada attan inin, iki semiz koçum var, kesip size kebab yapacağım.

Nebi güler:

-Çok sağ ol çoban, yemiş kadar olduk, der.

Çoban atın dizginini bırakmaz:

-Yok, yok, öyle söz olmaz, ineceksiniz, der.

-Mademki bizi kebab yemeye davet etmek istiyorsun, o zaman ağacın koçlarından keseceksin ha!

-O da olur, canavar götürdü derim.

Nebi yüzünü arkadaşlarına çevirip güle güle der:

-Acıktın mı çobana, yoruldun mu kervancıya derler. Attan inin, çobana misafir olacağız.

Hecer sinirlenir:

-Yazıklar olsun sana, Mehdi'yi hapishanede azap içinde bırakıp kebab yemek istiyorsun, deyip attan inmek istemez.

Nebi şakaya vurur:

-Rahmetlinin kızı, Mehdi yakalandı diye kendimizi mi öldüreceğiz?

Nebiler çobanın dediği ağacın dibinde attan inerler. Ağaç deyince aklınıza her ağaç gelmesin. Sağlığınıza göreyim, bu öyle bir ağaçtır ki, altında bir padişahın askerleri geceleyebilir. O kadar sık yapraklı bir ağaçtır ki, yağmur yerine gökten sel yağsa bir damla bile dibine düşmez. Kışın sıcaklığı, yazın serinliği çekip getirir. Adına da Karvanağacı derler. Kütüğünün dibinden öyle bir su çıkar ki, ne kadar kendini beğenen yiğit olsa da iki yudumunu bir nefeste içemez. Bu sudan bir bakraç içen adam bir koyunun etini yese yine de doymaz.

Evet, koçların cesetlerinin gökten aşağı asıldığını görürler. Çoban onları çoktan kesmiştir, Nebi der:

-Çoban kardeş, sen bu koçları ne zaman kestir, çalıntı koç olmasın bunlar?

-Aklıma sizin geleceğiniz düştü o yüzden kestim.

Kebab yaparlar, yemeye başladıklarında çoban der:

-Benim bir arkadaşım var, izin verin o da gelsin, hepimiz beraber yiyelim.

Bağırarak seslenir:

-Çoban kardeş, uzakta durma, misafirlerin içine gel.

Ne görsünler? Mehdi fidanlıktan çıkıp onların yanına gelir.

-Hoş gördük, hoş gördük, deyip birer birer onunla öpüşürler.

Balakişi der:

-Şimdi de çoban mı oldun, bu nasıl iştir?

-Aslını kınayan haramzadedir.

Yemek başına otururlar, Nebi Mehdi'ye sorar:

-Hapishaneden nasıl kurtuldun, bu ne iştir? Bu sırrı bize açıkla.

Mehdi der:

-Beni hasta hasta götürüp Tebriz hapishanesine attılar. Onların fikri beni öldürmekti. Ancak onların dediği olmadı. İnsanın yüzü çok olur, kerpicin üzerinde iyileştim. Bir akşam bana “sabah seni İsfahan zindanına götürecekler” diye haber verdiler. Ben İsfahan'a götürülen adamların binde birinin gidip oraya sağ ulaştığını, yolda hepsini telef ettiklerini iyi biliyordum, gece yarısını ettim. Horozların yüksek sesle bağırarak sırada “ya baht, senden

meded” deyip duvarı sökmeye başladım. Bir saat, iki saat söküp dışarı çıktım, duvarın tepesine tırmandım, duvarı aşınca nöbetçiler haberdar oldular. Şiddetle beni kurşun yağmuruna tuttular. Bahtım yaver gitti, dolu gibi serptikleri kurşunlardan hiçbiri bana gelmedi. Düşmanlar peşimi bırakmayıp kovalamaya başladılar. Yolda bu çobana rastladım. Çoban koyunları otlatmaya çıkarmıştı. Beni koyunların içinde saklayıp arkamdan gelenleri şaşırttı. Haber alıp sizin geldiğinizi öğrendik.

Hepsi çobandan razı olur. Mehdi der:

-Bu çoban bana o kadar iyilik yaptı ki, ölünceye kadar hizmetinde bulunsam yine de mahcubiyetim gitmez.

Çobandan döne döne razı olurlar. Yemeklerini yerler, içeceklerini içerler, çobanla öpüşüp görüşürler, atlarına inip yola çıkarlar. Az giderler, çok giderler, gidip Üştibin köyüne varırlar. Nebi arkadaşlarına der:

-Ben birkaç gün burada kalacağım. Siz doğruca Kirs’e gidin, Mehdi’nin sağ salim kurtulduğunu çocuklara haber verin, meraktadırlar.

Arkadaşlarını yolcu eder, kendisi Hecer’le birlikte Üştibin’e gider. Bunlar Üştibin’de kalsın, arkadaşları Kirs’e gitmekte olsun, size haberi casuslardan ve beylerden vereyim.

Casuslar, Nebi’nin Hecer’le birlikte Üştibin’de kaldıklarını öğrenirler. Bu durumu hemen Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey’e haber verirler. Selim Bey Hocahan’a gelir. Hanın yanına gidip haber vermeleri ve Nebiler’i öldürmeleri için kendi aralarında beş seytal, kendini beğenen casus seçerler. O casusların içinde Kerbelayı Hüseyin Bey’le Paşa Bey de vardır. Canım size arz eylesin, bu beyler Aras’ı aşip diğer tarafa geçerler. İlk önce Ehmed Han’ın yanına giderler. Ehmed Han deyince bunun da bir bey olduğunu sanmayın. Eğer öyle düşünürseniz günah işlemiş olursunuz. Ehmed Han, padişah yarısı bir adamdır, ağzı da bozuktur. Her zaman “Bu derede benim, Bağdat’ta Kor Halife” der. Ama orası da var ki, zora düşmez, sıkıya gelmez, kendisini her zaman sıcak odalarda, tüy yatakların üzerinde över.

Gelelim asıl mesele üzerine, Paşa Bey’le Kerbelayı Hüseyin Bey durumu Ehmed Han’a söylerler. Ehmed Han’ın yüreği Nebi’den yana çok yaralıdır. Kendisi de elinin içi gibi Nebilerle göğüs göğse gelemeyeceğini bilir. Ancak burası da var ki Ehmed Han hilekârlıkta çok ustadır. Hilekârlık okulunu bitirmiş gibidir. Paşa Bey der:

-Ağalar, biz Nebiler'le göğüs göğse mücadele edemeyiz. O, çok ters bir adamdır. Burada bir hile yapmak lazım, hemen Şeytan Güzemeli'yi benim yanıma çağırın.

Hizmetçi gidip Şeytan Güzemeli'yi onun yanına getirir. Şeytan Güzemeli de bir Şeytan Güzemeli'dir. Saçını ve sakalını şeytanlıkta ve casuslukta ağırtır. Ondan buna bundan ona haber götürmeye ve şeytanlık etmeye canı gider. Ehmed Han onun koltuğuna karpuz verip der:

-Ağa Güzemeli, senin iyiliğini dağlar kadar isterim. Bir işte bize yardım etmen, Nebi'yi tuzığa düşürmen gerek.

Şeytan Güzemeli dudaklarını yalayıp der:

-Ağa han, o Nebi yaman adamdır, çeşitli yollara başvururum, bakalım nasıl olur.

Ehmed Han der:

-Bu sıralarda Nebi karısı ile Üştibin'de. Sana onun başının ağırlığınca altın vereceğim. Bir şekilde onu öldürt.

Üstelik ona bir avuç da altın verir. Altını görünce Şeytan Güzemeli'nin gözü buğday yemiş dananın gözüne döner, kapıdan çıkıp doğruca Üştibin'e gider. Nebiler'in Daşkesen'e gittiklerini öğrenir. Çarıklarının tabanını sağlamlaştırır, yerin damarını kırar, gidip Daşkesen'e varır. Nebiler burada Sefder adlı bir adamın evine giderler. Bu adam da Şeytan Güzemeli'nin dostudur. Şeytan Güzemeli ona ümit bağlar. Onun evine gidip Nebiler'in orada olduğunu görür. Gizli yerlerde eser, savurur, dilini işe salar, elinden geleni yapar, dostu Sefder'i yoldan çıkarır. O da hain kurt kılığına girer. Elaltından askerlere haber verirler, onlar gizlice gelip evin yan tarafında gizlenirler. Nebi ile Mehdi erkeklerin yattığı odada, Hecer de kadınların içinde yatar. Nebi ile Mehdi'nin uyumasını beklerler. Şeytan Güzemeli ile Sefder onların tüfek ve tabancalarını çalarlar. Sonra adamları birer birer eve doldururlar. Adamlar her taraftan atılarak Nebi ile Mehdi'yi yakalarlar. Kollarını sıkıca bağlayıp davul zurna eşliğinde hanın yanına götürürler.

Ehmed Han çok mutlu olur, şenlik düzenler, davul zurna çaldırır. Aynı gün Nebi ile Mehdi'yi büyük bir grup ile Tebriz zindanına gönderir. Çok sevinirler. Hecer akıllarından çıkar. Nebiler hapishaneye götürüldükten sonra Hecer, Ehmed Han'ın aklına gelir.

Ehmed Han, Şeytan Güzemeli'yi Hecer'in yerini öğrenmeye göndermekte olsun, bakalım Hecer ne oldu?

Nebi ile Mehdi'nin yakalandığı gün Hecer erkenden Nebiler'in odasına gelir, onları görmez. Onlara ne olduğunu görmek için etrafa bakınır. Balkonda Sefder'i görür. Nebi'nin tüfeği onun omzundadır. Hecer, hemen Sefder'in hain çıktığını, Nebiler'i ele verdiğini anlar, hiç sesini çıkarmadan duvarın köşesinde gizlenip Sefder'i izler. Sefder yavaşça karısını dışarıya çağırır:

-Hecer yatıyor mu yoksa uyandı mı? diye sorar.

Karısı der:

-Kalktı, Nebiler'in yanına gitti.

-Senin dünyadan haberin yok, Nebi ile Mehdi'yi yakalayıp Ehmed Han'ın yanına götürdüler. Şüphesiz şimdiye kadar öldürmüşlerdir.

Kadın elini yüzüne atar:

-Sen ne yaptın? Böyle namussuzluk olur mu? der.

Sefder der:

-Hemen Hecer'i yakalayıp Ehmed Han'ın yanına göndereceğim.

Kadın çok sinirlenir, gözlerinin yaşını akıtır:

-Namussuz... Kendimi öldürürüm, ancak onun başından bir tüy bile eksik olmasına izin vermem. Bugünden sonra ben de senin karın değilim. Ben böyle bir namussuzluğu kabul edemem, tüh tüh sana namussuz!

Sefder, tüfeğini çevirip karısını vurmaya isteyince Hecer gizlendiği yerden çıkıp der:

-Tüfeğini yere at, hain!

Sefder'in eli titrer, tüfeği yere düşer. Hecer tüfeği yerden alıp der:

-Sen gelin bacıma kurban ol, yoksa beynini kurşunla göğsüne savururdum.

Kadın der:

-Hecer baci, bu namussuzu bağışlama, ne istiyorsan yap. Benim de ciğerimi yaktı, Nebi ile Mehdi'yi düşmanlara verdi.

Hecer, Sefder'in yüzüne sinirli sinirli bakar:

-Seni şimdi öldürmüyorum, ama onu bil ki elimden yakını kurtaramayacaksın, der.

Hecer içeri girer, atını tavlardan dışarı çıkarır, eğer beline atar, eğerinin kemerlerini sağlamlaştırır, ata binip yola çıkar, üç günlük yolu üç saatte katedip Garadağ'a gider. Mehmed adlı bir adamın evine gelir. Mehmed evde yoktur, karısı yalnızdır. O, Hecer'e ayrı bir oda verip der:

-Hecer bacı, Nebiler gelince bu odada olursun. Bu odayı her zaman için size verdim.

Sefder, Hecer'i gözlemektedir. Onun Karadağ'da Mehmed'in evinde ayrı bir odada kaldığını öğrenir. Atına binip doğruca Ehmed Han'ın sarayına doğru sürmeye başlar. Ehmed Han evde yoktur, padişahın yanına Nebiler'i öldürtmek için hüküm almaya gider. Ehmed Han'ın oğlu Ağa Niyazı evdedir. Sefder, Hecer'in yerini Ağa Niyazı'ya söyler. Ağa Niyazı Hecer'i çok kez görüp onun lale gibi yanan yanaklarını aklından çıkaramaz, her zaman Nebi'nin ölmesini ve Hecer'in kendisinin olmasını arzu eder. Sefder'den bu sözü duyduğu gibi kendi kendine "Kendim Hecer'in yanına gideyim, belki yoldan çıkartıp eve getirebilirim" der. Ağa Niyazı güzel giyinir, bezenir, tüfeğini ve kılıcını alır, atına binip üç askerle doğruca Garadağ'a gelir. Hecer'in yaşadığı evin kapısına yaklaşıp ona seslenir. Hecer içeriden der:

-Kapıyı çalan kimdir?

Hanın oğlu Ağa Niyazı der:

-Benim Hecer Hanım, hanın oğlu Niyazı. Sana misafirliğe geldim, kapıyı aç.

Hecer der:

-Senin gibi misafir bana lazım değil, çıkıp git.

Niyazı der:

-Hecer Hanım, sana söyleyeceklerim var, kapıyı aç söyleyeyim, sonra da çıkıp gideyim.

Hecer ona cevap verir:

-Söyleyeceğini oradan söyle, aklıma yatarsa kapıyı açarım.

Hanın oğlu der:

-Hecer Hanım, seni götürmeye geldim. Sen hanlara, şehzadelere layıksın. Ben senin bu kaçağın eşi olmanı reva görmüyorum.

Hecer yüksek sesle güler:

-Ah öyle, demek benimle gizlice görüşmeye geldin. Ne iyi, kaçaklıktan tamamen bezmiştim, hanzadelerle keyif etmek, hanım gibi yaşamak istiyordum, der.

Ağa Niyazı cesaretlenir:

-Güzel... Şimdi doğru yolu buldun. Kadın dediğinin yedi kat üzerinde oturup kocası ile şakalaşması lazım. Senin gibi bir zavallı, Nebi gibi kaçakta ne görsün ki?

-İzin ver hemen kapıyı açayım, içeriye gir, yüz yüze konuşalım, kapının arkasından konuşmak, maşa ile kadın çimdiklemek gibidir, diyen Hecer kapıyı açar. Hanın oğlu keyifle içeri girdiği gibi Hecer tüfeği onun göğsüne dayar:

-Domuz, sen beni nasıl bir kadın sanıyorsun? Hemen Azrail gibi canını alacağım.

Hanın oğlunun korkudan eli ayağı titrer, kekeleye kekeleye der:

-Hecer hanım, hata ettim, günahımı bağışla, beni öldürme.

Hanın oğlu çocuk gibi ağlayıp Hecer'in ayağına kapanmak ister. Hecer bakalım ona ne der:

Yüreği vermişim bir mert yiğide,
Eş olmaz sen gibi ona her gede,
Nebi'yi severler her bir ülkede,
Denk gelmez aslana sentek tilkiler
Batırmaz güneşi kara bürküler.

Alırım Azrail gibi canını,
Sel gibi dökerim düze kanını,
Yığıp döksen eğer İran Hanını,
Denk gelmez aslana sentek tilkiler
Batırmaz güneşi kara bürküler.

Yağı düşman ayak alıp üstüme,
Fend-felle düşmüş benim gesdime,
Aynalı tüfeği alsam destime,
Denk gelmez aslana sentek tilkiler
Batırmaz güneşi kara bürküler.

Üstelik sözle de söyler:

-Sen beni kime benzetiyorsun, cariyelerinize mi? Al, bu da senin hediyen...

Onun başına bir kurşun sıkıp yere yıkar. Askerler bunu gördükleri gibi kaçıp hana haber vermeye giderler. Hecer de kadınla öpüşür, atına binip kendisini Garadağ'ın eteğindeki diğer oymaklara verir.

Diğer taraftan oğlunun Hecer tarafından öldürüldüğünü Ehmed Han'a haber verirler. Ehmed Han saçlarını yolup yere dökerek ağlamaya başlar. O, çok sayıda askerle Karadağ'a gelip oğlunun cesedini götürür, defneder, yas tutar, Hecer'i bulmaları için her yere asker gönderir. Çok gezerler, dolaşırlar, haber alırlar, hile yaparlar; ancak Hecer'in yerini öğrenemezler. Ehmed Han padişaha "İzin ver Nebi ile Mehdi'yi kendi elimle öldüreyim, oğlumun kanını alayım, yüreğim soğusun" diye yazar. Elçi eşeğe binip hanın mektubunu şaha götürmekte olsun, haberi Tunc Veli'den alın.

Tunc Veli, Aras'tan geçip Aynalı'ya gelir. Aynalı'da ona Nebi ile Mehdi'nin tutuklandığını, Hecer'in hanın oğlunu öldürdüğünü, nereye gittiğini bilmediklerini, hanların ve hükümet adamlarının onu aradıklarını haber verirler.

Tunc Veli'nin gözlerinden yaş gelir, çok keyifsizleşir. Sanki onun başına taş atarlar. Çok gezer, dolaşır, Hecer'i bulamaz ki bulamaz. Sonunda o, Garadağ'daki oymaklara gelip Hecer'i burada bulur. Hecer olup bitenleri ona söyleyip der:

-Eğer Nebiler'i iki gün içinde hapishaneden kurtarmazsak, onları öldürecekler.

Tunc Veli ona cevap verir:

-Ne dersen, onu yapalım.

-Hapishaneyi dağıtmalıyız, başka yolu yok. Ben bu gece bir grup köylü dostla hapishaneyi dağıtmaya gideceğim. Razi isen sen de gelebilirsin.

Tunc Veli der:

-Gidelim, razıysan da nasıl söz?

Onlar, akşam ederler. Bir grup köylü ile yola çıkıp yerin damarını kırarlar, uzak yolu yakın ederler, Tebriz'e varırlar. Hapishanenin yakınına gelirler. Her yerde kendilerine siper yapıp içinde dururlar. Üç kişi sürüne sürüne hapishanenin duvarının dibine gider. Kement atıp duvarın tepesine sınır yapıp, usulca duvardan içeri girerler. Bir nöbetçiyi hırpalayıp, ondan Nebi ile Mehdi'nin bulunduğu hücreyi öğrenirler. Duvarı arkadan söküp Nebi ile Mehdi'yi çıkarırlar. Gece, duvardan atlayıp sağ salım, kazasız belasız hapishaneden uzaklaşırlar.

Sabah olur, hapishanenin dağıtıldığını, Nebi ile Mehdi'nin kaçtığını görürler. Her yere asker gönderirler. Aras'ın etrafını keserler.

Diğer taraftan Nebiler işlerinin harap olduğunu, her yerin kesildiğini görürler. Nebi ile Mehdi'nin tüfekleri de yoktur. Köylüler de çıkıp giderler. Bir grup Çingene Aras'ın civarında çadır kurmuştur. Nebiler onlardan yardım ister.

Nebi der:

-Ben Nebi'yim, bizi saklayabilir misiniz?

Çingeneler hemen onlara elbise verirler. Nebiler elbiselerini değiştirirler. Yüzlerine de is falan sürerler. Çingeneler onların ellerine tüy verir. Onlar elek dokuyor gibidir. Evet, askerler gelip Çingenelere Nebiler'i sorarlar:

-Nebiler, Aras'ı aşp diğer tarafa gittiler, diye onlara cevap verirler.

Askerler pişman olup geri döner, Nebiler de Çingenelerden çok razı olurlar. Çingeneler onları bir gün misafir ederler. Nebiler ellerine tüfek geçirirler. Çingenelerle vedalaşıp ayrılırlar. Aras'ın bu tarafındaki arkadaşları da gelirler.

Onların yerini casuslar öğrenip Hüseyneli Han'a haber verirler. Hüseyneli Han da bütün hanları, ağaları ve askerleri toplar. Güçlü askeri birlik alıp ararlar, Nebi'nin haberini Garadağ'ın eteğinde alırlar. Askerlerle gelip Garadağ'ın eteğine çıkarlar. Bu, Nebi'nin köylülere azap çektiği için bir vergi memurunu ağaca bağlatıp dövdürdüğü zamandır. Köylüler düşman tarafından kuşatıldıklarını ona söylerler. Nebi, bu haberi duyduğu gibi vergi memurunu öldürtüp, köyün tepesindeki kaleye çıkar. Bu öyle bir kaledir ki, kurşunları çok olsa da, bütün İran gelse de onlara bir şey yapamazlar.

Nebiler'in kalede olduklarını Hüseyneli Han bilmemektedir. Bir subayı çağırıp der:

-Gel, bir grup askerle o kaleye çıkalım. O kaleden her yer görünüyor. Bir tanesi bile kaçıp gidemez. Bir kerede hepsini öldürelim, başımız kavgı, gürültüden kurtulur.

Subayla Hüseyneli Han bir grup ile kaleye doğru çıkmaya başlar. Zalim çocukları o kadar ihtiyatsızdırlar ki, sanki değirmene giderler. Nebiler onların seslerini duyup etrafta gizlenirler. Hüseyneli ile subay doğruca kaleye çıkarlar. Atlardan inince Nebiler her taraftan seslenirler:

-Tüfekleri yere bırakıp teslim olun.

Öyle bir tuzağa düşerler ki teslim olmaktan başka bir şey yapamazlar. Bir şey söylemeden tüfeklerini yere bırakıp ellerini yukarı kaldırırılar. Nebiler onların ellerini ve ayaklarını sıkı sıkı bağlayıp kalenin mağarasına atarlar, mağaranın ağzını da taşla sıkı sıkı

örerler. Sonra atlarına binip Hüseyneli Han'ın, subayın ve askerlerin atlarını da alıp Aras'a doğru giderler.

Evet, sabah olur, sabahınız hayırlı olsun, düşmanlar her taraftan köyün üzerine kurşun yağdırırlar. Bu ahmaklar Hüseyneli Han'la subayın bir grup ile kalede olduklarını, onların oradan bunların buradan Nebiler'i öldüreceklerini sanırlar. Ama onların dediği olmaz. Ne kaleden ne de köyden ateş edilmez. Onlara Nebiler'in köyde olmadığını aradan çıktıklarını haber verirler. Hüseyneli ile subayı da grubu ile bulamazlar. O gün akşama kadar ararlar. Sonunda padişaha Nebiler'in Hüseyneli Han'ı ve subayı esir edip götürdüklerini yazarlar.

Hüseyneli Han'la subayın, grupları ile ortadan kayboldukları her yere yayılır. Bu şekilde on gün gelip geçer. Çobanlar kalenin mağarasından ağlama sesi geldiğini duyup örgüyü dağıtırlar. Hüseyneli ile subayı grupları ile elleri kolları bağlı mağarada görürler. Henüz sağdırlar, valiye haber verirler, gelip bir gün daha bulamasalar hepsinin açlıktan öleceklerini görürler.

Bu haberi Aras'ın kıyısında Nebiler'e ulaştırırlar.

Nebi elini eline vurarak:

-Vay senin yazıklara zulüm olmuş. Tamamen ahmak bir hükümet, birisi bile kaleye çıkıp da mağaraya bakmamış yani. Ben böyle olacağını bilseydim açıp bırakırdım.

Kaçaklar gülüşürler:

-Çok iyi olmuş. Bak, adalet mahkemesi buna derler. Han çok kişiye böyle azap veriyordu. "Geniş kaz, derin kaz, kendin düşersin" diye çok iyi demişler.

Nebi askerlere acımaktadır, yaptığı işten pişmandır, ama arkadaşları bu işten hoşlanırlar.

Nebi sessizce durur, arkadaşları ise şakalaşırlar. Bu sırada bir âşık onların yanına gelir. Hüseyneli Han'ın ve subayın on gün grupları ile mağarada kalmaları olayını anlatır. Kaçaklar gülüşürler:

-Nebi, izin ver, bir katar söz düzdüm, okuyayım.

Hepsi der:

-Oku, âşık, oku.

Alır âşık:

Berk ilişti tora Hüseyneli Han,
Tüy döşek üstünde beslemişti can,
Şimdi toz, toprakta ağnıyor, ey can,
Sen her zaman var ol, ey Kaçak Nebi
Düşmanın gözüne ey bıçak Nebi.

Hüseyneli idi hanların hanı,
Ağalar yolunda koşmuştu canı,
Daim akıttırdı mazlumlara kanı,
Sen her zaman var ol, ey Kaçak Nebi
Düşmanın gözüne ey bıçak Nebi.

Aslan üstüne eğer gelse pişik,
O kaçıp girmeye bulmaz bir deşik,
Yalvarıp sıçana der ki ver deşik,
Sen her zaman var ol, ey Kaçak Nebi
Düşmanın gözüne ey bıçak Nebi.

Herkes Nebiler'e dua eder, çünkü herkesin yüreği handan ve subaydan yana yaralıdır. Nebiler âşığa çok miktarda bahşiş verdikten sonra aynı gün Aras'ın bu tarafına geçerler.

Sonbaharın orta ayında Nebiler, Aras'tan diğer tarafa geçip Şihhemzeli köyüne giderler. Nebiler'in Aras'ın diğer tarafına geçtiğini Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski İran hükümetine haber verir, kendisi de güçlü askerlerle Aras'ın diğer tarafına geçer.

Nebiler, köyün kenarındaki Ehmed adlı bir adamın evindedirler. Onlar rahatça yemek yeyip uzanırlar, askerlerin Şihhemzeli'ye geldiklerinden haberleri yoktur. Yatacakları zaman Nebi arkadaşlarına der:

-Bu gece üç dört tane nöbetçi bırakın. Kendiniz de ihtiyatlı yatın. Bu ev çok düzensiz bir yerde, üzerimize gelenler olabilir.

Nöbetçiler olsa da Nebi soyunup rahatça yatmaz. Hecer onun yanında oturup der:

-Nebi, ne zamandır soyunup rahatça yatmıyorsun. Uykusuzluktan gözlerin kan çanağına dönmüş. Bu gece soyun, rahatça yat, ben de nöbet bekleyeceğim.

Nebi der:

-Hecer, sanki bu gece bize saldıracakları yüreğime doğdu. Hiç bu kadar endişeli olmamıştım.

Hecer der:

-İnşallah hiçbir şey olmaz, çocuklar yatmazlar, sen elbiselerini çıkar, gözlerinin acısını al. Ben de yatmayacağım.

Nebi der:

-O zaman Hecer, sen derin uykuya dalma, kalkıp arada bir nöbetçilere bak, yatmalarına izin verme.

Hecer der:

-Rahatça yat.

Nebi elbiselerini çıkarıp yatağa girer, çok uykusuz olduğu için hemen de uyur. Hecer, tüfeği alır, kapıya çıkıp Ağahüseyn'in yanına gelir, yavaşça ona der:

-Ağahüseyn ağabey, ayık olun, parmağınızı yarıp içine tuz doldurun, Nebi'yi güçlkle yatırdım.

Ağahüseyn der:

-Hecer bacı, rahat ol, git uzanıp yat.

Hecer, eve dönüp elbiseleriyle Nebi'nin yanına uzanır. Onun gözüne kesinlikle uyku girmez. Sanki birkaç adam ona "Hecer bacı, yatma, düşman sizi kuşatmış" der. Hecer patrondaşını da çıkarmaz, çok endişelidir, ara sıra kalkıp bahçeye çıkar, etrafa bakar.

Horozlar gürültüyle ötmektedir. Köyün kenarında bir köpek yüksek sesle havlar. Birden uzun bir ısıklık çalınır. Hecer yerinden sıçrayıp dışarı çıkar. Etrafa dikkatle bakar, her yere kulak verir, ancak nöbetçileri göremez. Her yere gider, nöbetçilerin seslerini duymaz. Isıklık sesi bir kez daha duyulur. Hecer, kurşunu tüfeğinin ağzına koyup ayağının ucunda ısıklık çalınan tarafa doğru gitmeye başlar. O, dikkatle bakıp birkaç karaltı görür. Hecer tüfeğini yüzüne alıp alçak sesle der:

-Hey, kimsiniz? Bir adım daha öne çıkarsanız, yok olursunuz.

Ayak sesi yavaşlar, Hecer dikkatle kulak verir:

-Hecer bacı, yabancı değiliz, Nebi'yi buraya çağır, ona söyleyeceklerimiz var.

Hecer der:

-Yakına gelmeyin, sözünüzü uzaktan söyleyin.

Adamlar derler:

-Hecer bacı, köy sakinlerindenz, hemen başınızın çaresine bakın. Askerler sınırları kestiler, sizi yüzük taşı gibi kuşattılar.

Hecer, bu sözü duyunca birkaç adım adamlara doğru gider, dikkat edip adamlardan birkaçını tanır. Onların yanına gelip her şeyi öğrenir.

-Köyün önündeki tepeyi de kuşatmışlar mı? diye adamlara sorar.

-Oraya çıkmalarını aklımız almıyor.

Hecer başını tüfeğe dayayıp biraz düşünür, sonra yavaşça der:

-Tepenin üzerine çıkabilirsem, çocukları korkudan kurtarırım.

Hecer fidanlıkların içinden, taşların arasından tepeye doğru gitmeye başlar.

Tepenin üzerine çıkmak her yiğidin işi değildir. Tepe düşman askerlerinin tam ortasındadır. Hecer eğile eğile tepenin üzerine çıkar. Bu sırada düşmanlar Nebiler'in bulunduğu evi kurşuna tutarlar.

Hecer, kendisini tepenin üzerindeki eski bir kalenin arkasına verip dört yana kurşun atarak düşmanları korkuya düşürür. Kurşun sesinden kulaklar tutulur. Diğer taraftan Nebi ateş edildiğini duyup uykudan uyanır, hemen elbisesini giyinip dışarı çıkar. Arkadaşları onun yanına toplanırlar. Nebi her tarafa bakar, Hecer'i göremez, yüreği çarpmaya başlar, arkadaşlarına sorar:

-Hecer nerede?

Nöbetçiler der:

-Gece sık sık bizim yanımıza geliyordu. Ancak ne olduğunu bilmiyoruz.

Dünya Nebi'nin başına yıkılır, onun gözleri kararır sinirli sinirli der:

-Tepeden ateş eden Hecer olmalı. O beni uykudan uyandırmaya kıyamayıp tek başına tepeye çıkmış. Ne bileyim belki de onu vurup ciğerimi parçalarlar.

Hava aydınlanır, karanlık yavaş yavaş çekilir. Nebi'nin başında kıyamet kopar, hırsından sürekli dudaklarını kemirir. Her tarafa göz gezdirir. Onları bir sinek dahi geçemeyecek şekilde kuşattıklarını görür. Ancak kurşunlar onlara değil, tepeye atılmaktadır, onların yönü tepeye doğru çevrilmiştir.

Nebi, Hecer'in tepenin üzerine çıktığını, düşmanların yönünü onlardan uzaklaştırdığını anlar. Nebi öyle bir nara atar ki yer gök titrer, yatanların hepsi irkilip uykudan uyanır. Nebi'nin narasını duyunca Hecer sevinir, bakalım Nebi'yi nasıl yardıma çağırır:

Tepenin başında yalnız kalmışım,
Aynalı tüfeği ele almışım,
Düşmanı siperden uzak salmışım,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Bu Hecer'in alsın, ey gadan Nebi!

İran'ın hanları dökülmüş bura,
Kurşunlar getirdi beni tam zara,
Gökler figan eyler, yer giyer kara,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Hecer Hanım alsın, ey gadan Nebi!

Fırtına, yağmur yağar, rüzgâr eser,
Zalim düşmanlar her tarafı keser,
Hecer diyor yârim bura telesir,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Bu Hecer'in alsın, ey gadan Nebi!

Nebi, Hecer'in sesini duyar, arkadan düşmanın üzerine dolu gibi kurşun yağdırır. Birkaç kez Hecer'i çağırır. Onun gözlerini perde alır, dudakları göğeri. Boz atın yelesine elini atıp beline sıçrar.

Boz at kızmış bir aslan gibi ayaklarını yere vurup düşman askerlerine saldırır. Düşman askerlerini dört tarafa dağıtır. Boz at şahin gibi kanat açar. Nebi'yi tepenin eteğine ulaştırır. Diğer taraftan Hecer dört tarafı kurşunlayıp Nebi'ye yol açar. Nebi tepenin üzerine ulaşır. Atın belinden inip Hecer'in gözlerinden öper:

-Aferin Hecer, sen bizi ölümden kurtardın.

Hecer gülümser:

-Çok büyük bir iş yapmadım, der.

Nebi, tepenin üstünden öyle bir nara atar ki, düşmanlar korkuya kapılırlar, kaçıp her biri bir tarafa dağılırlar. Ama ne yazıkki yine de askerler gelip her taraftan tepeyi kurşuna tutarlar. Ancak Nebiler korkmazlar, Hecer onları ölümden kurtarır. Nebiler düşmanlarla üç gün, üç gece mücadele ederler, kan dökerler. Üçüncü gece çok karanlıktır. Nebi arkadaşlarını başına toplayıp der:

-Çocuklar, bu tepenin üstünde çok kalmak da bizim için hayırlı değil. Çok karanlık, fırsat varken gelin buradan çekilip gidelim.

Arkadaşlarının da yüreğinden geçen budur. Nebiler, küçük bir hücumdan sonra oradan çıkıp doğruca Gızıltaya Dağı'na gelirler. Askerler onları bırakmazlar, çok şiddetli bir mücadele olur. Vali askerlerin liderlerini toplayıp der:

-Dağın her tarafına etten bir çeper örün, kurşunu kaçakların başına dolu gibi yağdırın, kaçmalarına izin vermeyin. Birkaç gün içinde onların kurşunları ve yiyecekleri tükenecek, kendi rızaları ile gelip teslim olacaklar. Gerçekten de mücadele bir hafta sürer. Nebiler'in kurşunları ve yiyecekleri biter.

Onların dardan kurtulması için bir tek yol vardır, o da kendilerini askerlerin üzerine atmaktır. Nebi arkadaşlarını başına toplayıp, kuşatmadan kurtulmak için tedbir düşünür. Dağın bir tarafından seslerin geldiğini duyarlar. Kaçakların her biri bir tarafa dağılır. Nebi taşın arkasına gizlenip yavaşça der:

-Kimsiniz?

Yavaş bir ses gelir:

-Nebi ağabey, biziz. Hetem, Eli, Hüseyin...

Nebi onları yanına çağırır, köylü dostları olduğunu görür.

Hal hatır sorduktan sonra, köylülerden biri der:

-Size kurşun ve yemek getirdik.

Nebi onlardan razı olup der:

-Çok sağ olun, eziyet çekmişsiniz. Aradan çıkmak istiyoruz ancak her yeri kesmişler, yol bulamıyoruz.

Köylülerden biri der:

-Biz sizi aradan çıkarabiliriz.

Köylüler onların önüne düşer, akla gelmeyecek bir yerden onları kazasız belasız dışarı çıkarırlar. Nebi köyülerle vedalaşır Müzefferabad köyüne gider.

Adamlar Nebi'nin geldiğini duyup, onun yanına giderler. Nebiler adamlarla vedalaşır köyden çıkarlar. Az giderler, uz giderler, dere tepe düz giderler, Yukarı Gabanbasan köylerini geçip Gasımkend'e gelirler. Gasımkend'de bir molla vardır. Bu molla köylerde Nebi'nin Müslümanlıktan çıkıp kâfir olduğunu, onun yanında Rus, Ermeni ve Gürcüleri de dolaştırdığını yayar. Molla, Hecer hakkında da köylerde birçok söz söyler. Her yerde der:

-Nebi'nin karısı Hecer de kâfir olmuş. Erkek gibi ağzı açık, tüfekli geziyor, kaçaklık ediyor, onun öldürülmesi caizdir. Kim onları öldürürse Cennet'e gider.

Bu sözleri Nebi duyar. Molla ile hesaplaşmak ister.

Mehemmed adlı bir adam Nebi'nin yanına gelip mollanın köylerde yaydığı sözleri nakleder. Nebi güle güle der:

-Duydum.

Nebi iki arkadaşı ile mollanın evine gelir. Onlar, şappaheyir kapıdan içeri girerler. Molla Nebi'yi görünce ayağa kalkar, Nebi'ye yalvarmaya başlar, Nebi onu yakalayıp der:

-Molla, biz sana ne kötülük ettik ki halkın içinde bizim hakkımızda kötü kötü sözler söylüyorsun? Neden bu halkı birbirinin canına düşürüyorsunuz? Kâfir olmuşuz veya olmamışız, bu seni ne ilgilendirir?

Molla der:

-Nebi, bu defa günahımı bağışla, bir daha senin adını kötü anmam.

Nebi onun yakasını bırakıp der:

-Seni öldürmüyorum, ancak unutma, eğer bir daha bizim hakkımızda bir söz söylersen, o zaman yine yanına geleceğim.

Molla der:

-Bir daha senin hakkında kötü bir söz söylersem, kanım sana helaldir.

Nebi, molladan ayrılıp doğruca Gumbasar Dağı'na gitmekte olsun, size nereden haber vereyim? Subayın ve beyin Nebi tarafından öldürüldüğünü hükümete haber vermelerinden. Padişah, Gasımkend'e güçlü bir askeri birlik gönderir. Askerler, Nebi'nin Gumbasar Dağı'nda olduğunu öğrenip oraya hücum ederler; ancak Nebi'nin tozunu dahi göremezler. Nebiler o dağdan çekilip Şeytanlar Dağı'na, oradan da Garadağ'a giderler. Askerlerin liderlerini köylüler aldatıp derler:

-Nebiler Aras'ı aşp diğr tarafa geçtiler.

Askerler, pişman olarak geri dönüp, geldikleri yere giderler. Nebiler bir müddet Garadağ eteklerinde yaşarlar, güzel ve sefalı yerleri kendilerine mesken ederler. Kızlar ve gelinler grup grup Hecer'i görmeye gelip onu evlerine misafir olarak götürürler.

Bir gün Nebi arkadaşları ile Garadağ'ın eteklerindeki köyleri gezer. Ona hanın yakın bir köyde olduğu ve halktan vergi topladığı haberi verilir. Nebi grubu ile doğruca hanın bulunduğu köye gelir, bir bağırışma vardır ki, gel gör. Doğruca bağırışmanın olduğu yere gider, hanın köylüleri ağaca bağlayıp dövdüğünü görür. Nebi attan sıçrayıp yere iner. Han onu gördüğü gibi tabancaya el atar. Nebi öyle bir bağıırır ki tabanca hanın elinden yere düşer. Hanı yakalayıp bir eve kapattırır. Hanın tahıl anbarlarının önüne gider. Bakıp zalimin oğlunun köylülerin mahsullerini ellerinden aldığını görür. Anbarın ağzını açıtırıp, içindeki tahılı köylülere paylaştırır. Köylüler ellerini göğrre kaldırıp Nebi'ye dua ederler. Nebi köylülerle vedalaşıp yine Garadağ'a gider. Diğr taraftan han evden çıkar. Ata binip yol gider, kendisini padişaha ulaştırır. Olup biteni ağlaya ağlaya benim size anlattığım gibi, padişaha anlatır. Nebi'nin Garadağ'da olduğunu padişaha haber verirler. Padişah Garadağ'a çok sayıda asker gönderir.

Padişahın askerleri yedi gün, yedi gece Nebiler'le mücadele eder. Hecer Nebi'den bir hayli uzakta kendisine bir siper yapar, düşmanları birer birer yere serer. Hanın yakın adamlarından biri onu görür. Çok eziyetle onu vurmak için yukarıya tırmanır. Selav, yukarıya tırmana tırmana Hecer'in yakınına gelir. Tüfeğı yüzüne alıp Hecer'e üç kurşun atar. Yüreğı sıkıştığı için isabet edecek şekilde kurşun atamaz. Kurşunlardan ancak birisi sol omzuna değr. Hecer yoldan çıkıp yere yıkılır. Bir şekilde kendisini düzeltip ayağı kalkar. Geri dönüp onu vuran Selav'ın inişr doğru geçtiğini görür, bağıırarak der:

-Elimden yakanı kurtaramazsın, ben kendi kanımı kendi elimle almadan ölmeyeceğim.

Hecer'in kurşunu onun ortasından geçer. O, takla atıp, canını hana bağışlar. Hecer ağır yaralanır, devam edemeyip yere yıkılır. Kan onu kendinden geçirir, onun kırmızı rengi sapsarı olur, Nebi'yi aklına getirip der:

Nebi çıkmış Garadağ'ın başına,
Bağırıp saldırır güçlü koşuna,
Kurşun Hecer'inin deymiş döşüne,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Garadağ sırtları kardı, borandı,
Aras'ın kenarı yazdı, arandı,
Hecer'i vurdular, kana boyandı,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Kanım aktı çukurlarda duruldu,
Hecer Hanım yaman yerde vuruldu,
Düşmanın cesedi yere serildi,
Kendini tez yetir, ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Nebi bu sözleri duyar, hemen kendisini Hecer'in yanına atar, Hecer'in kızıl kana bürünüp kanını sel gibi akıttığını görür. Hecer'in gözlerinden öper:

-Düşman benim kanadımı kesti, Hecer'i elimden aldı.

Hecer'in başını dizinin üzerine alır, gömleğini yırtıp yakar, Hecer'in yarasına basıp, sıkıca bağlar. Sonradan sonraya Hecer kendisine gelir. Nebi, Hecer'i siperin arka tarafındaki çukura çekip der:

-Hecer, sen burada uzan, ağır yaralansan da Allah'a çok şükür ki sağsın.

Hecer gülümser:

-Herkes ölecek, kim dünya durdukça kalmış, ölmemiş ki?

-Hecer yüreğimi harap etme.

Hecer der:

-Çocuk musun ki gözyaşı döküyorsun? Siperine git.

Nebi yine siperine gidip kurşunları düşmanların başına yağdırır. Bu sırada Ağahüseyn nefes nefese gelip der:

-Nebi ağabey, İsmayıl'la Hayik'i kuşatıp yakaladılar.

Nebi'nin bu sözü duyduğu gibi keyfi kaçır, o öyle bir hırslanır ki, benzi beti atar, yüzünü arkadaşlarına çevirip der:

-Hazır olun, düşman askerlerine saldırıp İsmayıl'la Hayik'i kurtaralım.

Onlar, atlarına binip düşman askerlerine saldırırlar, bir yandan yol açıp aradan çıkarlar, ancak Hayik ile İsmayıl'ı kurtaramazlar. Keyifsiz bir halde Hecer'in yanına gelirler, onu da alıp Gasımkend'e giderler. Hecer'i Gasımkend'de bir dostlarının evinde bırakırlar. Nebi, Sığın köyüne gelip Mehmed adlı bir dostundan Hayik ile İsmayıl'ın yerini öğrenir. İsmayıl ile Hayik'i Tebriz Hapishanesi'ne atarlar. Nebi aynı gün buradan akadaşlarıyla yola çıkıp Tebriz'e gider. Gece hapishaneyi dağıtıp İsmayıl, Hayik ve diğer tutsakları hapishaneden çıkarır, doğruca Gasımkend'e gelir. Nebi, Gasımkend'in etrafından uzaklaşamaz. O, her gün gezip dolaşır, akşam Hecer'in yanına gelmektedir. Onun sabrı tükenir. Nebi'nin dostları iki hekim getirir, hekimler geceleri gizlice Hecer'in yarasını tedavi ederler. Bu şekilde bir ay Hecer'in yarasını tedavi edip iyileştirirler. Nebiler dostları ile vedalaşır Hecer'i de alarak Hanköçü, Garadağ'a doğru gitmeye başlarlar. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi gidip, Savalan'da yaylada bulunan halkın yanına giderler. Bir hafta bu yaylada kalırlar. Hecer'in yarası iyileşir. Bir gün onlar bu tarafa geçmeye hazırlanır, halk toplanır.

Kızlar ve gelinler Hecer'i öperler. Hecer'den ayrılacakları için hüngür hüngür ağlarlar. Nebiler yola çıkıp doğruca Dirilik'e giderler. Bu uzak yolda onlar çok yıpranırlar. Biraz dinlenmeye ihtiyaçları vardır. Dirilik'in yeşil otlarının üzerinde uzanıp geceyi geçirirler, sabah erkenden Dirilik'in eteklerine inerler. Dirilik oymaklarında üç gün dinlendikten sonra halkla vedalaşır yola çıkarlar. Köylüler toplanıp grubu ile onu yolcu ederler. Kadınlar bir verst kadar yolu Hecer'le birlikte giderler. Bir büyük atlı grubu Nebiler'i dağın eteğine indirir. Nebiler dağın eteğinde köylülerle görüşürler. Sağ salim Aras'tan geçip önce Gırah'dın'a sonra ise Mincivan'a giderler.

NİFTALI BEY'İN VE ESED YÜZBAŞININ ÖLDÜRÜLMESİ

Ağakişiler köyünde Ehedoğlu Esed adlı faizci bir yüzbaşı vardır. Esed çok zalim bir adamdır, köylüleri kendi kulu sanır. Bunun Balakişi ve Mehdi adlarında iki hizmetçisi vardır.

Balakişi oban, Mehdi de ev hizmetçisidir. Esed’de hizmetçi tutup, iki üç yıl çalıştırıp hakkını vermeden kovmak gibi bir huy vardır.

Esed, Balakişi ile Mehdi’ye de olmayacak azaplar çektirir, her nde onlara bir el byklnde darı ekmeği verir. Gece bürünüp yatmaları için birer bez parçası bile vermez. Onları her gün kendisi, karısı ve oğulları iki üç kez döverler. Esed, bu zavallıların başına çam musibeti getirir.

Balakişi’nin Bahar adlı güzel bir karısı, bir de sadık köpeği vardır. Karısının adı Bahar olduğu gibi kendisi de bahar güneşine benzer. Her güzelin bir kusuru vardır, ancak bu zalimin kızının kusuru yoktu, bir tek kusuru varsa o da fakir olmaktır. Yırtık elbise giyer, yalın ayak gezer. Yemek için bir gün bile karnını doyuracak yemek bulamaz. Ancak eşine çok bağlıdır. stnn başının yırtık olmasına bakmayarak, suya falan gidince herkes onu izler, güzelliğine hayran kalırlar. Bir gün Bahar eşinin yanına gitmektedir. Esed pencereden onu görür. Adam yerinde donup kalır, kendi kendine “Bu insan mı yoksa melek mi, uyanık mıyım yoksa rüya mı görüyorum?” der. Gelin dönüp gittikten sonra Balakişi’yi yanına çağırıp der:

-Senin yanına gelen kimdi?

Balakişi utana utana der:

-Ağa, ayıp olmasın, eşimdi.

Esed başını sallar:

-Bala, git kendine başka bir eş seç, o sana layık bir eş değil.

Balakişi:

-Ağa, o bana layıktır, ben de ona, deyip gider.

Esed, yüreğinden yaralanır, her dakika Bahar’ı görmek ister. Onun fikri Bahar’ı zorla almaktır. O, kendi düşüncesini dostlarına söyler, ama dostları razı olmayıp ona derler:

-İlk önce kızla konuş, onu yoldan ıkart, kocasından boşandıktan sonra evine getirebilirsin.

Esed, yumurtası ters gelmiş tavuk gibi çok uğraşır, eve girer, dışarı çıkar, sonunda çeşmenin yolunda Bahar’ın nn keser:

-Kız, dur sana birkaç sözüm var, der.

Bahar, Esed Ağa’yı gördüğü gibi yüzünü sıkı sıkı örter:

-Buyur, ağa, ne sözün varsa söyle, der.

Esed Ağa çok kaba bir adamdır, trplenmemiştir:

-Kız, sen Balakişi'ye layık bir gelin değilsin, sen bana layıksın. Git boşan benim eşim ol, der.

Bahar yerinde donup kalır, dili dudağı kurur, tutuk tutuk der:

-Ağa, sen bizim babamızsın, böyle sözler söylemen ayıp değil mi? Beyim, ağa hizmetçisine böyle bakar mı?

Esed Ağa sinirlenir:

-Uzatma, bana kulak ver. Eğer razı olmazsan, seni kırbaç zoruyla evime götüreceğim.

Bahar der:

-Onu görmeyeceksin.

-Görürsün.

Bahar, Esed Ağa'dan ayrılıp fakir evine gelir, kuru yerde oturup gözlerinin yaşını bahar buludu gibi dökmeye başlar. Kocasını evde yoktur ki derdini ona söylesin. Ne yapacağını bilmez. Gece yarısıdır, adamların çoğu yatar. Bahar kapıdan çıkıp doğruca ahırın oraya gelir. Alçak sesle Balakişi'yi çağırır:

-Balakişi, Balakişi.

Balakişi, hemen yerinden sıçrayıp sesin geldiği tarafa koşar:

-Bahar, azizim, sen misin? Kız, çabuk söyle bakalım, ne oldu, gecenin bu saatinde neden geldin?

Bahar, gözlerinin yaşını dökme dökme Esed Ağa'nın ona dediği sözleri kocasına söyler:

-Gel, buradan kaçıp başka bir yere gidelim. Sen birine çoban olursun ben de hizmetçi bir şekilde geçiririz.

Balakişi biraz düşündükten sonra der:

-Bahar, eve git, sabah olsun, ben ağa ile hesaplaşır hakkımı alırım, sonra da çıkıp gideriz.

-Bilmiyorum, Allah bizi neden yarattı?

Balakişi onun yüzünden öpüp der:

-Bahar, azizim ağlama. Bizimki de böyle olmuş, alnımıza böyle yazılmış. Allah büyüktür, hemen eve git.

Balakişi, Bahar'a cesaret verip eve gönderir. Bahar ağlaya ağlaya fakir evine gider. Balakişi de geceyi kaygılı geçirir. Sabah olunca koyunları otlağa çıkarır, arkadaşına bırakıp ağasının yanına döner:

-Ağa, hakkımı ver, beni çobanlıktan azad eyle.

Esed Ağa sinirlenir:

-Ne hakkı? diye bağırır.

Balakişi der:

-Beş yıldır senin çobanım. Anlaşmamıza göre her yıl bir koyun vermelisin, zahmet et de ver çıkıp gideyim.

Esed Ağa bağırır:

-Azgın oğlu azgın! Sen ne sayıklıyorsun? Peki, canavara kaptırdığın hayvanların parasını kim verecek? Dişini karıştırmak için sana bir çöp dahi vermem. Daha da uzatırsan, mahalli polis amirini çağırıp seni kaleye göndertirim, aydınlık dünyaya hasret kalırsın.

Balakişi'nin gözlerinin yaşı akar, morali bozulur. O, beş yıl boyunca ağaya boş yere aç, susuz çalışır:

-Ağa, yaradan aşkına, benim hakkımı ver ve yolcu et, zavallıyım, deyip yalvarır.

Esed Ağa bağırır:

-Çık dışarı köpek oğlu! Utanmazlığa bak, utanmadan benden hakk istiyor.

Esed Ağa, adamlarına göz eder, tutup Balakişi'yi kollarından bağlarlar, aynı gün mahalli polis amirinin yanına gönderirler. Üstelik "hırsızlık yaparken yakalandı" derler.

Size neden haber vereyim, Balakişi yakalandıktan üç gün sonra Esed Ağa geceyi geçirir, birkaç adam alıp Balakişi'nin evine gider. Balakişi'nin karısı Bahar'ı döve döve zorla kendi evine getirir, Balakişi'nin karısını da alıp her nereyeyse kaçtığını ve kaçak olduğunu her yere yayar. Halk da bu sözlere inanır. Balakişi'nin evinin kapısına sınır çekerler. Esed Ağa, mahalli polis amirinin yanına gelip der:

-Sana bir eğerli, dizginli at, bir takım elbise, yüz manat da para veriyorum. Balakişi'yi hapishaneye gönderirken yolda öldürt.

Mahalli polis amirinin gözü, fare yemiş kedinin gözüne döner. Elini gözünün üzerine koyup der:

-Benim gözüm üzerine, Balakişi gibi bin tane adam Esed Ağa'nın bir tırnağına kurban olsun.

Mahalli polis amirinden yana rahat olduktan sonra Esed Ağa evine döner. Aynı gün gelip geçer. Mahalli polis amiri yakın dostlarından olan iki muhafızı çağırıp der:

-Balakişi adlı bir tutsak var. Bu gece onu Gorus’a hapishaneye götürürsünüz. Yolda onu öldürüp, “kaçarken vurduk” dersiniz. Elbisesini de bana getirirsiniz.

Muhafızın biri bu durumu Allahverdi’nin kulağına fısıldar. Akşam olunca Allahverdi atına biner, muhafızlardan önce düzlüğe çıkıp bekler. Muhafızlar gelince onları durdurur:

-Hey, bunu gecenin bu vaktinde nereye götürüyorsunuz? der.

-Gorus’a, hapishaneye, deyip ona cevap verirler.

-Ben de sizinle geleceğim.

-Gidelim.

Allahverdi de onlara katılır. Muhafızlar, mahalli polis amirinin emrini gizlice Allahverdi’ye de söylerler. Allahverdi der:

-Bu, Esed Ağa’nın hilesidir. Bu zavallı, çobandır. Kime ne zararı var? Gelin siz böyle yapın, bunun elbisesini alın, bir tavşan falan vurun, elbiseyi kana bulayın, götürüp mahalli polis amirine “öldürdük, bu da elbisesi” deyip verin.

Bu söz, muhafızların da canına minnettir. Onlar Balakişi’ye acımaktadır. Bu zavallıyı neden öldürsünler ki? Balakişi’nin kollarını çözüp serbest bırakırlar. Onun yırtık elbiselerinden birini alırlar, tavşan falan vurup elbiseyi kana bularlar, geri dönüp kanlı elbiseyi mahalli polis amirine verirler. Mahalli polis amiri de bu kanlı elbiseyi Esed Ağa’ya gönderir. Esed Ağa’yı keyifli bir halde bırakıp, size haberi Bahar’dan vereyim.

Bahar’ı Esed Ağa bir odaya atıp, kapı ve bacasını sıkı sıkı kilitler. Bahar sürekli gözlerinin yaşını döker. Onu ne kadar incitseler de Esed Ağa’ya söz vermez. Bir gece Esed Ağa’nın ev hizmetçisi Mehdi, Bahar’ın kapatıldığı odanın yanından geçmektedir. Odadan ağlama sesi geldiğini duyar. Bu ağlamanın ne olduğunu merak eder. Duvarın yanına gelip kulak asar, kadın sesi olduğunu anlar. Evin bir tek penceresi vardır o da çok yukarıdadır. Mehdi bir ağaç getirip duvara dayar, yukarı tırmanır, bakıp ağlayanın bir kuş gibi tutulup kafese atılan Bahar olduğunu görür. Mehdi alçak sesle der:

-Bahar bacı, Bahar bacı, bu ne iştir, seni buraya kim attı?

Bahar yukarı bakınca Mehdi’yi görür:

-Mehdi ağabey, yardım et, beni bu kafesten kurtar. Beni Esed Ağa zorla getirdi.

Mehdi der:

-Bacı, benim elimden ne gelir, Balakişi’ye ne oldu, o kaçtı mı?

Bahar der:

-Ne olduğunu bilmiyorum.

Mehdi der:

-İyi, ben Balakişi'nin yerini öğrenip sana derim.

Mehdi oraya buraya bakar, Balakişi'nin yerini öğrenmeye çalışır, ama öğrenemez.

Bahar'a ne kadar azap etseler de Esed Ağa'ya yakasını vermez. Esed Ağa da hilesinin ortaya çıkmasından korkar. Böyle böyle beş on gün gelip geçer. Bir gün bir muhafız, Balakişi'nin ölüm haberini ve kanlı elbisesini Esed Ağa'ya verir. Esed Ağa çok mutlu olur. Kanlı elbiseyi getirip Bahar'ın önüne atar:

-Balakişi öldürülmüş. Ondan artık vazgeçebilirsiniz. Ben sana öyle bir bakacağım ki, hanımlar içinde parmakla gösterileceksin.

Bahar, Balakişi'nin kanlı elbisesini görünce, haykırp yere yıkılır, kendinden geçer. Az sonra ayılır, başına vurup ağlamaya başlar.

Evet, bu olaydan bir hafta geçer. Bir akşam Esed Ağa yine Bahar'ın yanına gider. Bahar ona der:

-Bana kırk gün müddet ver, kocamın kırkı çıksın. Sonra senin karın olurum.

Esed Ağa razı olur. Aynı gece hizmetçi Mehdi gelip Bahar'ın gül gibi solduğunu, sürekli ağladığını görür. Bahar Mehdi'yi görünce ağlaya ağlaya der:

-Ağabey, Balakişi'yi öldürmüşlür. Ben, Esed'in karısı olmayacağım. Mehdi ağabey, yazığın biriyim bana yardım et. Birkaç sözün var, onu koç Nebi'ye yetiştir. Belki benim de yardımına gelir. Beni Esed Ağa'nın zindanından kurtarır.

Mehdi ağlaya ağlaya der:

-Bacı, sözlerini söyle, ölsem de Nebi'ye ulaştıracağım.

Bahar, saçlarından bir tel koparıp saz yerine göğsüne basar, bakalım Nebi'ye ne sipariş eder:

Babasız anasız yetim bir kızım,
Gündüzler şafağım, gece yıldızım,
Yüreğinden yara almış pervazım,
Yardımına yetiş, ey Kaçak Nebi!
Yiğitler içinde ey koçak Nebi!

Beni Esed Ağa salmış kemende,
Halime ağlar dağ, dere, çimen de,
Boynunu dolarım seni görünce,
Yardımına yetiş, ey Kaçak Nebi!
Yiğitler içinde ey koçak Nebi!

Hiç durmadan akar gözümün yaşı,
Yağı düşmanların ağıamdır başı,
Yolunda koyarım canımla başı,
Yardımına yetiş, ey Kaçak Nebi!
Yiğitler içinde ey koçak Nebi!

Üstelik dille de ağlaya ağlaya der:

-Eğer siparişimi Nebi'ye ulaştırırsan, o benim yardımına gelir.

Mehdi arkadaşı Balakişi için doyuncaya kadar ağlar, sopasını omzuna alır, diyar diyar dolaşıp Nebi'yi aramakta olsun, bakalım Balakişi ne oldu?

Stajnikler Balakişi'yi bıraktıktan sonra Balakişi evine gelir, hiç kimsenin olmadığını kapılarına da set çekildiğini görür. Karısını ona, buna sorar hiçbir haber alamaz. Ona buna haber sorar, ona “karın Esed Ağa'yla evlendi” derler, bu da Balakişi'ye çok tesir eder. Kendi kendine der:

-Vefasız!

Nebi'yi bulup onun grubuna katılarak düşmanlardan intikam alma fikrine kapılır. Gece köyden çıkıp dağlara doğru gitmeye başlar. Ama az arar, çok arar Nebi'yi bulamaz ki bulamaz.

Nisan ayı bitmek üzeredir. Hizmetçi Mehdi, Nebi'yi Lekedağ'da bulur, Bahar'ın sözlerini ona söyler. Kan, Nebi'nin beynine sıçrar.

-Çocuklar, Esed Ağalara gidelim.

Onlar ata binerler, uzak yolu yakın ederler. Horozun ikinci bağırışında Esed Ağa'nın kapısına varırlar. Nebi hizmetçi Mehdi'ye der:

-Çağır, Esed Ağa'ya mahalli polis amirinin adamları ile geldiğini söyle.

Mehdi kapıyı çalar. Esed Ağa seslenir:

-Kimsin?

Mehdi der:

-Esed Ağa, mahalli polis amiri atlıları ile gelmiş, kapıyı aç.

Esed Ağa, hemen kapıyı açar, dışarı çıkmak isteyince Nebi onu kapının ağzında yakalayıp evine sokar.

-Söyle bakalım, Bahar nerede, söylemezsen Azrail gibi canını alacağım.

Esed Ağa titreye titreye der:

-Bahar benim karım, onu ne yapacaksın?

Nebi onun başına bir kırbaç vurur:

-Çok konuşma, çabuk söyle, azgın oğlu azgın. Hizmetçinin karısını elinden almak Allah'a reva mı?

Esed Ağa'yı da önlerine katarlar, Bahar'ın atıldığı odaya giderler. Bahar'ı görünce Nebi'nin yüreği soğan kabuğu gibi soyulur.

-Ah, zavallı kız, zavallı kız.

Bahar hüngür hüngür ağlaya ağlaya onun ayaklarına kapanır:

-Nebi ağabey, beni bu adamların elinden kurtar. Nebi ağabey, bana yardım elini uzat. Senden başka kimsem yok. Umudum sensin.

Nebi onu elinden tutup ayağa kaldırır. Onun gözlerinin önünde Esed Ağa'yı öldürür. Kaçaklar Esed Ağa'nın eşyalarını dağıtırlar. Bir sandık borç senedi vardır, hepsini yakarlar. Bahar'ı da alıp alacakaranlıkta köyden çıkarlar.

Nebi Hecer'e der:

-Hecer, ne kadar edebilersen Bahar'a hürmet et. Bizim doğuştan bacımız olarak gör. Kocasını öldürülmüş, yaşlı, kalbi kırık bir gelindir.

Onların hepsi Bahar'a hürmet edip, teselli verirler. Bahar da sakinleşir, Nebi'nin yanında kendisini tutup ağlamaz. Çok gezerler, dolaşırlar, sonunda Bahar'ı Eyin köyünde Gehreman oğlu Allahverdi'nin evinde bırakır, kendileri İrevan tarafına, Kars'a giderler. Nebi Kars'ta birkaç gün kalmak ister. Onun Kars'ta olduğu gizli kalmaz, haber her yana yayılmakta olsun, size haberi Balakişi'den vereyim.

Balakişi çok yerler, ülkeler geçip Kars'a gelir. Nebi'nin oraya geldiğini duyar, çok mutlu olur, aradığını bulur. Doğruca Nebi'nin yanına gider, selam kelimadan sonra der:

-Nebi ağabey, ben ağasının zulmünden evinden yurdundan olmuş bir çobanım. Ne zamandır seni arıyorum. Ben de senin grubuna katılıp düşmandan öcümü almak istiyorum. Beni de grubuna kabul etmeni rica ediyorum.

Nebi ona and içtirip grubuna kabul eder. Balakişi, karısı hakkında ve ağasının kim olduğu hakkında Nebiler'e utancından bir şey demez. Karısının namussuzluk edip, vefasız çıktığını ve Esed'e vardığını sanır. Onun için de bu sırrı saklar. Nebi'nin Kars'ta olduğunu İrevan Valisi Freze'ye haber verirler. Freze, Kars'a hücum edince Nebi, Kars'tan çıkıp doğruca Ağrı Dağı'na gider. Freze'nin askerleri onu bırakmaz, atlarını Ağrı Dağı'na doğru sürmeye başlarlar. Onlar Nebi'nin korkup kaçtığını sanırlar. Ağrı Dağı'na varınca Nebi elçiyle generale bir mektup gönderir. O, mektupta "Bizim sizinle işimiz yok, askerleri öldürtme, geri dönüp git" diye yazar.

Freze, onun mektubunu yırtıp yere eter:

-Bunların hepsini öldürmek lazım, der.

Her taraftan Nebiler'i kurşuna tutarlar. Nebiler de tüfeklerini işe salar, kurşunların sesi dağı taşı kaplar. Nebiler generalin askerlerini dağıtırlar. Âşık Ehmed de Nebiler'in içindedir. Mücadeleden ilhama gelip sedefli sazını dillendirir, bakalım ne der:

Dövüş, kavga günü girer meydana,
Boz atı oynatıp getirir cevzana,
Tüfeği elinde döner aslana,
Benzersiz yiğittir mahalda Nebi!
Düşmanı mahveder her halda Nebi!

Ağrı'nın üstleri dumandı, duman,
Nebi'den düşmanlar çekerler aman,
Dövüş girince yiğit, kahraman,
Benzersiz yiğittir mahalda Nebi!
Düşmanı mahveder her halda Nebi!

Yanında dayanmış kahraman Hecer,
Düşmanı birebir çim gibi biçer,
Yağının kanından bir avuç içer,
Benzersiz yığittir mahalda Nebi!
Düşmanı mahveder her halda Nebi!

Nebiler, generalin askerlerini birer birer vurup Aras'ta boğarlar. Bir saat içinde Freze'nin askerlerinin hepsini dağıtıp, atlara binerler, üç gün üç gece yol gidip Bartas'a varırlar. Bartas'da tanıdıklarıyla görüştüktan sonra Soflu'ya, Alyanlı'ya sonra da Kirs'e giderler. Çok yorgundurlar. Burada üç gün belki de daha fazla dinlenmek isterler. Nebi Mehdi'ye der:

-Hey Mehdi, çocuklardan birini daha al, git Bahar'ı Eyin'den getir. Onu Balakişi ile evlendirmek istiyorum. Bakalım Balakişi razı olur mu?

Balakişi başını aşağı eğer, bir kelime bile konuşmaz. Balakişi, bu Bahar'ın kendi karısı olabileceğini aklına bile getirmez.

Evet, Mehdi Balakişi'yi de alır, her biri birer takım muhafız elbisesi giyerler, Eyin deyip yola çıkarlar. Sekiz saatlik yolu üç saate katedip Eyin'e varırlar. Allahverdi'nin evine giderler. Allahverdi evde yoktur. Karısı evdedir. Mehdi'yi hemen tanır.

-Mehdi ağabey, hoş gelmişsiniz. Ne oldu da bu seferiniz uzun geçti?

-Çok mücadeleye düştük bacı.

-Çocukların hepsi sağ mı, Hecer bacı nasıl?

-Hepsi sağlar.

Bu sohbet esnasında Bahar kapıdan içeri girer, Balakişi'nin onu görünce başı döner. Bahar da bir kez "Balakişi" der. Her ikisi bayılıp yere yığılırlar. Mehdi ile Allahverdi'nin karısı donup kalırlar.

-Oğul, bunlara ne oldu?

Yüzlerine su serpip onları ayıltırlar. Bunlar deli olmuş gibi sürekli ağlarlar, rüya gördüklerini sanırlar. Nutkları tutulur. Bahar, yavaş yavaş kendisine gelir, yerden kalkıp ağlaya ağlaya Balakişi'ye der:

-Balakişi, sen ölmemiş miydin? Senin kanlı elbiseni bana verdiler.

Balakişi'nin de nutku açılır:

-Bahar, peki sen Esed Ağa ile evlenmedin mi, kocanı bırakıp burada ne arıyorsun?

Bahar der:

-Yalan, Esed Ağa beni zorla evine götürmüştü. Nebi onu öldürüp, beni zindandan kurtardı.

Mehdiler hayretle onlara bakarlar. Durumdan habersizdirler, Mehdi ona sorar:

-Balakişi, bize de söyle bakalım, bu durum nedir, neden yüreğiniz gitti?

Balakişi olup bitenleri ona anlatıp der:

-Bu benim karım, Allah size ömür versin, düşmanın elinden kurtarmışsınız.

Mehdi güler:

-Senin karın mı? Esed Ağa'yı gidip öldürdük, artık onu düşünme. Senin karın aydan arı, sudan duru bir gelindir. Nebi bunu sana almak istiyordu. Bu tamamen mucize gibi oldu. Zalim, bize neden söylemedin?

Balakişi der:

-Utancımдан söylemedim. Bahar'ın vefasız çıkıp Esed Ağa ile evlendiğini sanıyordum. Mehdi, gözlerime inanamıyorum, sanki uykudayım. Allah'a çok şükür.

Bu işe hepsi sevinir, Balakişi'ye gözyaşlınlığı verirler. Mehdiler Bahar'ı alıp Kirs'e dönerler. Mehdi olup bitenleri Nebi'ye ve arkadaşlarına anlatır. Hepsi bu işten çok mutlu olurlar. Balakişi ile Bahar'a gözyaşlınlığı verirler.

Aynı gün Balakişi ile Bahar'ın sağlığı için bir şenlik yaparlar, çalıp oynarlar. Balakişi ile Bahar'ın durumu köylerde masal ve destan gibi söylenir.

Sarımsağıl Yaylası, yaylaların padişahı olarak bilinir. Her yıl yaz ayında insanlar her yerden buraya sel gibi akıp gelir. Çadırlar, tarlada kesilen tahıl sapları gibi dağın sırtlarına yayılır. Koyun, kuzu ve sığırlar çakıl gibi dağ sırtlarına dağılır. Bu güzel dağın yasemin, menekşe ve lale gibi gülleri hiç solmaz, nasıl derler, gül gülü, bülbül bülbülü çağırır. Sarımsağıl'nın tepesinden kar eksik olmaz. Kar her zaman onun misafiridir. Sarımsağıl'nın temiz havası, buz gibi soğuk suları dertlerin dermanı, tabiplerin yol göstericisidir. Bu güzel yaylanın sırtlarında Nebi, çok koyun otlatıp serin sulardan içer, erimez karından tatlı baldırgan ve hımısından yer.

Evet, başınızı ağrıtmayayım, Nebi grubu ile Siçanlı Dağ'dan gelir. Çadırların bağrında yanlarını yeşil ota verip uzanırlar. Nebi adamlara çobanlık zamanlarını anlatmaktadır.

Hecer’le Ceyranhanım da dağın sırtlarına gidip çiçek ve pancar toplarlar. Nebiler’in keyifleri yerindedir. Köydeki adamlar da onların yanına toplanırlar.

Hecer’le Ceyranhanım gül dere dere suyu, karın eridiği yerden akan bir çeşmeye varırlar. Çeşmedeki kızlar ve gelinler koşup onların etrafını çevirirler. Hecer onların hepsi ile görüşüp öpüşür.

-Hecer bacı, hoş gelmişsiniz.

-Hecer bacı, sen her zaman gel.

Senem adlı bir genç gelin elini Hecer’in koluna geçirir:

-Hecer bacı, burada gezdiğimiz, gül topladığımız aklına geldi mi?

Hecer çok güler:

-Neden gelmesin? Hatta nişanlı aradığımız da aklıma geliyor. Nebi ile Memmed koyun otlatırdı. Biz de gül dermek ve pancar toplamak bahanesiyle her gün dağ sırtlarına çıkıp onlarla görüşürdük.

Senem biraz düşünerek, başını kaldırıp der:

-Hecer bacı, keşke şimdi de öyle olsaydı. Ben her zaman senin haline ağlıyorum. Sen zavallım, nerede oynamak ve gülmek gördün ki?

Hecer yere, sonra da gözünü çevirip ona bakar:

-Önemli değil, herkesin bahtı bir olmaz. Benim de kismetim böyleymiş, süsüm kurşun, tüfek, tabanca ve hançer, düğünüm kavga meydanı, şenliğim de mücadele etmekmiş.

Senem der:

-Ne olur, tüfeği bırakıp bizim gibi köyde kal.

Hecer güler:

-Ne zamana kadar beyler ve zalimler varsa ben de böyle olacağım. Beyler ve zalimler mahvolduktan sonra senin dediğini yaparım, ne tüfek ne de patrondaş taşıyım.

Kızlardan biri der:

-Hecer bacı, tüfeğini ver ben taşıyayım, sen rahatça gül der.

Hecer onun yüzüne bakıp güler:

-Çok sağ ol, tüfek bana ağırlık etmez, der.

Bunları burada bırakayım, size haberi Hocahan beylerinden vereyim. Hocahan’da Şahhüseyn Bey ve çocuğu halkı ocakta yakıp, mengenede sıkırlar, azıp yoldan çıkarlar. “Halk her gün bize çalışsın” derler. Bu zalimler, halkın da insan olduğunu, onların da çocukları

olduğunu, çocukları ölürse gelecekte onların halkının kim olacağını düşünmezler. Baş kaldıran köylüleri mahkemesiz falan öldürür, ailesini sürgün ederler. Nebi'nin dostlarına ve taraftarlarına eziyet ederler. Kendileri her zaman polis komutanının, mahalli polis amirinin yanındadır, generallerle gezerler. Her kim onların sözüne uymazsa, küreğinin arasından şerit şeklinde bir deriyi soyarlar. Keyiflerini bozmazlar, her ne isterlerse yaparlar.

Bugünkü gibi aklımdadır. Yazın son ayıdır. Ancak yılı aklımdan çıkmış. Niftalı Bey ve Kerbelayı Hüseyin Bey Gubadlı'ya gelirler. Nebiler'in Sarımsağı Yaylası'nda olduklarını duyarlar. Beylerin hepsine haber verirler. Kırbaç zoruyla köylerden üç yüz de adam toplarlar. Nebiler'in Sarımsağı'nın Gazangöl tarafında olduklarını iyice öğrenirler. Askerlerle yola çıkıp Sarımsağı'ya gelirler. Bu sırada Hecer, kızlar ve gelinlerle oynaya oynaya gül dermektedir. Başını yukarı kaldırıp her tarafa bakar. Düşmanların dağın etrafına yayıldıklarını görür. Hemen koşup oymağa gelir. Nebi halkla sohbet etmektedir. Hecer'in suratını kararmış görüp sorar:

-Hecer ne var, neden suratın karardı?

Hecer der:

-Düşmanlar dağın sınırlarını kesmişler.

Nebi yerinden kalkar, ısıklık çalar, arkadaşları toplanırlar:

-Düşmanlar dağı kuşatmışlar, tüfekleri alın, yanıma toplanın.

Herkes Nebi'nin yanına toplanır. Nebi onları siperlere bölüştürür. Kendisi dürbünü alıp seyrederek. Beylerin hanımları bir tepenin üzerine toplanıp kocalarının Nebiler'i nasıl leş leşe katacaklarını görmek için beklemektedir.

Mücadele başlar, her yerden Nebiler'i kurşun yağmuruna tutarlar. Kurşunları dağın üzerine, oymaklara öyle yağdırırlar ki, sanki şiddetli dolu yağmaktadır. Nebi bağırarak arkadaşlarına der:

-Öndeki adamlara isabet edecek şekilde ateş etmeyin. Hepsi köylüler, beyler onları öne koymuşlar. Kardeşler, Niftalı Bey'i Allah iyi getirtmiş, onu sağ bırakmak yok, cesedini o tepenin üstünden seyreden hanımının götürmesi gerekir.

Balakişi yüksek sesle der:

-Aradan bana isabet edecek şekilde ateş ediyorlar, şimdi beni vuracaklar.

Hecer yan taraftan dönüp dikkatle geriye bakar. Uzaktan kayanın arasında bir küçük delik olduğunu, kurşunun o delikten atıldığını görür. Tüfeği yüzüne alıp delikten bir kurşun

geçirir. Delikten kurşun atan bir beydir. Hecer'in kurşunu onun gözünden geçer. Bey çam ağacı gibi yere serilir, yuvarlanıp dereye düşer. Nebi dönüp Hecer'e bakar:

-Eline kurban olayım, ey Hecer. Zalimin oğlu arkadan bizi çok şaşırtıyordu. Nasıl da yaptın, yanımda olsaydın gözlerinden öperdim, der. Sonra yüzünü arkadaşlarına doğru çevirip der:

Gazangöl yurtları kana boyansın,
Tüfeğin sesine dünya uyansın,
Beylerin yer, yurdu od tutup yansın,
Bırakmayın birce tekin beylerin.

Avuç avuç için düşman kanını,
Alın guburnatın, beyin canını,
Dağtın onların hanımanını,
Bırakmayın birce tekin beylerin.

Nebi diyor, ayık olun yatmayın,
Düşmana boşuna kurşun atmayın,
Amandır, köylüyü beye katmayın,
Bırakmayın birce tekin beylerin.

Ortalık sakinleşir. Ne köylüler Nebiler'e ne de Nebiler onlara ateş etmezler. Köylüler tüfeklerin ağzını yukarıya tutup sürekli ateş ederler. Bilerek kurşunları bitirirler. Nebiler de gözlerine görünen beyleri vururlar. Beyleri görmeyince de siperde şakalaşırlar. Niftalı Bey'in başı küçük bir siperde görünür. Nebi nişan alıp Niftalı Bey'in beynini kül gibi göğse savurur.

Bir adam Niftalı Bey'in cesedine doğru bakmak isteyince onu da Ağahüseyn vurur. Böyle böyle Nebiler, beyleri öldürürler. Beylerin hanımları saçlarını yola yola tepenin üzerinden dereye inerler. Tam bir karışıklık vardır, yedi kat üzerinde kendilerini naza çeken hanımların başörtüleri, çamaşırlarının yırtıkları ağaç dallarında kalır. Onlar ayakkabılarını da fırlatırlar. Nebi derenin altına, doğruca Niftalı Bey'in cesedinin yanına iner. Tüfeği ile onu sırt üstü çevirir. Niftalı Bey'in ağzı kanla doludur. Nebi başını sallayıp der:

-Bunları kanla gelmiş. Sağken halkın kanını içiyordu. Yiğit de kendi kanını içer. Zalimlerin hepsinin sonunu böyle görseydim, başka arzum kalmazdı.

Beyler kaçıp bir dereye toplanırlar. Nebi'nin yanına cesetleri vermesi için bir adam gönderirler. Nebi gelen adama der:

-Gidip söylersin, gelip cesetleri götürebilirler. Bizim artık onlarla işimiz olmayacak.

Nebi sözünü tamamlayıp arkadaşlarının yanına çıkar. Beyler, cesaret edip cesetleri götürmeye gelemesler. Cesetleri götürmeleri için Soflu Misirhan'la bir grup köylüyü gönderirler. Gelen köylüler de işi şakaya vururlar. Cesetleri üstünkörü alıp beylerin yanına götürürler. Nebiler bunlara bakıp doyuncaya kadar gülerler.

-Ölmüş gününe, ey Niftalı Bey! Bak ne güne kaldın, köylüler seni üstünkörü taşıyorlar.

Hanımların ağlaşmalarının sesi dağı, dereyi kaplar. Beylerin aynı gün çadırlarını söküp ovaya göçmelerini Nebiler, Soflu obasından izlerler. Nebi gülüp der:

-Beyler ovaya göçmekle elimizden kurtulacaklarını sanıyorlar. Çocuklar atlarımıza binip Hocahan'a gidelim. Bizi öldürmek için İran hanları ile birlik olan Hocahan beylerine gücümüzü gösterelim.

Nebiler atları dağlardan yel gibi sürüp doğruca Hocahan'ın girişine gelirler. Kulak verirler, Hocahan'dan ağlaşma sesi gelmektedir. Nebiler sığağı sığağına hücum edip kalan beyleri de öldürmek isterler. Ancak onların düşündüğü olmaz, anasının memesini kesen bir casus gelip beylere haber verir. Nasıl derler, yılanın vurduğu ot, ipten korkar. Beylerin hepsi atlarına binip Hocahan'dan kaçarlara. Nebi grubu ile köye dolar. Beylerden kimseyi bulamaz. Bir tek Niftalı Bey'in oğlu Mecid Bey'i at tavalasında bulurlar. Onu da Niftalı Bey'in kapısındaki dut ağacına bağlayıp öldürürler.

Mecid Bey'i öldürdükten sonra Hocahan'dan çıkarlar, atlarını doğruca Aras kenarına sürerler. Aras'tan İran tarafına geçerler. Aras kenarında istirahat etmek isterler. Bakıp bir grup askerin geldiğini görürler. Nebi arkadaşlarına emir verir, her tarafa yayılırlar. Askerler gelip geçmek isterken her yerden bağırlar:

-Tüfekleri yere bırakıp ellerinizi kaldırın.

Öyle oha demek kara öküzün canındandır. Hemen tüfekleri yere bırakıp ellerini yukarı kaldırırılar. Kaçaklar taşın arkasından çıkıp onların tüfeklerini toplarlar. Nebi onlarda bir paket

bulur. Açıp okur, Ehmed Han'ın; Niftalı Bey'e, Kerbelayı Cefer Bey'e ve Kerbelayı Hüseyin Bey'e şöyle yazdığını görür:

“Nebi’yi ve onun grubundakileri öldürmek için çok hazırlandık. Casuslarımız köylere yayıldı. Siz de orada sınırları kesin, bu hafta içinde Nebiler’i öldürelim. Padişah da bize çok sayıda asker vereceğine dair söz verdi. Nebi sağ kaldıkça bizim güzel bir günümüz olmayacak.”

Böyle böyle sözlerden çok yazar. Nebi askerlerin liderine sorar:

-Bu mektubu Hocahan beylerine kendiniz mi götüreceksiniz?

Askerlerin lideri der:

-Hayır, akşam Niftalı bey’in oğlu Mecid Bey gelip götürecekti.

Nebi güler:

-Hana, Nebi “başın sağ olsun” diyor diye haber verirsin. Zahmet edip gitsin dostları Niftalı Bey’in ve Mecid Bey’in ailelerine baş sağlığı dilesin.

Nebi, askerleri öldürmeyip serbest bırakır. Askerler ona dua ede ede geri dönerler. Nebiler de bir hafta o tarafta kalırlar, ne kadar mücadele ettiklerinden, hana nasıl güç gösterdiklerinden haberim yok. Onu diyebilirim ki, hafta sonunda Aras’tan geçip Mıgır’ya, oradan da Garçıvan’a gelirler. Bir tek onu bilirim ki, Urmiya’da şiddetli bir mücadeleye girerler. Mücadelede padişahın askerlerini dağıtsalar da arkadaşlarından da iki kişi ölür.

ERİKLİ MÜCADELESİ GOCA’NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Havalar yavaş yavaş soğur. Halk, yaylalardan düzlüğe göçmeye hazırlanır, dağ eteklerine inerek yurtlarını değiştirirler. Nebiler de Donguzgıran mücadelesinde Polis İdaresinin Polis Komutanı Mehdihan Bey Zeynalabidinbeyov’un askerlerini dağıtıp Şerur’a, oradan da Dereleyez’e gelirler. Onlar, Donguzgıran mücadelesinden bahsetmektedirler. Bu sırada Nebi’nin dostu Galust Vosganyan gelir. Hal hatır soduktan sonra Galust der:

-Nebi kirve, General Mehdihan Bey, Zeynalabidinbeyov’a altın madalya vermiş.

Nebi sorar:

-Ne için?

Galust der:

-Güya Mehdihan Bey, Donguzgıran mücadelesinde sizin gruptan çok adam öldürmüş, grubunuzu dağıtmış.

Nebi çok güler:

-Doğrudur, yiğitlik edip, başlarını alıp kaçtılar. Askerlerin de yarısı başının sadakası oldu. Ama bunu söyleyeyim ki, Donguzgıran mücadelesi çok ağır geçti. Mehdihan Bey'in askerleri sağlam durmuştu. İyi kumandanları vardı. Bizim çocukların bu mücadelede gösterdikleri yiğitlikler hiçbir zaman aklımdan çıkmaz. Ama ne yazıkki birkaç arkadaşımızı vurdular. Mehdihan Bey kaçıp canını ölümden kurtardı.

Garapet güle güle der:

-Mehdihan Bey, kendisini sağ salim kurtardığı için generalden altın madalya almış.

Nebi der:

-Mehdihan Bey'le bir dahaki sefere hesaplaşırız.

Galust da bunlara katılır, Aras'ın diğer tarafına geçme kararı alırlar.

Bu uzun bir sefer olduğu için tanıdıklarla görüşmek lazımdır. Onlar ulaşabildikleri tanıdıklarıyla görüşürler. Yol hazırlığı yaparlar. Çok miktarda kurşun alırlar. Giyinip kemerlerini falan kuşanırlar. Nebi der:

-Şimdi, yolcu yolunda gerek, gidebiliriz.

Herkes koşup kendi atını tutar, eğerinin üzerine sıçrar. Atları mahmuzlayıp Aras'ın kenarına inerler. Keçelalt'tan Aras'ın diğer tarafına geçerler. Az giderler, çok giderler, dere atlarlar, tepe geçerler. Gızılğışlag köyünde öğle yemeği yerler. Gızılğışlag köylüleri öbek öbek Nebi'yi görmeye gelirler, onun durumunu sorarlar. Kaçaklar, Gızılğışlag'da bir gün kaldıktan sonra Hesenkend'e geçerler. Buraların hepsi Rehmetulla Han'a bağlıdır. Rehmetulla Han Nebi'den başka kimseden korkmaz. Nebilerin yerini öğrenince de üzerine gitmez, korkusundan kimseye de demez. Nebi ne sipariş verirse Rehmetulla Han hemen yerine getirir. Rehmetulla Han, Nebi'nin Hesenkend'de olduğunu duyar. O, korkusundan bu haberi kimseye söylemez. Bu sohbeti burada bırakayım, size haberi Aras'ın bu tarafının valisinden ve beylerinden vereyim.

Gence'nin General Valisi Nakaşidze ile İrevan'ın General Valisi Freze gizlice çok sohbet ederler, tedbir alırlar, sonunda Nebi'yi kışın Aras'ın diğer tarafında öldürtme kararına varırlar. İrevan'a beylerin, ağaların bir topluluğunu, İran'ın ve Türkiye'nin de hanlarını, paşalarını, beylerini ve hükümet adamlarını çağırmayı Nebi'yi ya İran'da ya da Türkiye'de öldürmeyi düşünürler. Generallerin her ikisi de İrevan'a gider. Beyleri ve hanları da toplarlar. İran'dan ve Türkiye'den de adam getirtirler. Konuşurlar, tedbir alırlar ve Nebi'yi bu kış İran'da öldürtme kararına varırlar. Ama Nebi'yi kimin öldüreceği konusunda bir hayli

dururlar, sonunda Rehmetulla Han'ın oğlu, Paşa Bey, Hosrov Bey, Allahverdi Bey, Kerbelayı Mehemed, Kerbelayı Mürsel, İsgender Bey ve Arzumanyan gibi casuslar Nebi'yi öldürmeyi üzerlerine alırlar.

Bu yeni bir şey değildir, söylenmiş bir bayatıdır. Nebi'yi öldürmeyi defalarca üstlenirler. Onlara çok miktarda hediye vermeyi taahhüt ederler. Üstelik her birine bir madalya Rus Hükümetinin, bir madalya İran Hükümetinin, bir madalya da Osmanlı Hükümetinin vermesine razı olurlar. Toplananlar onların alnından öpüp “malım size kurban, yiğitsiniz, halis yiğit” derler. Herkes bu kez casusların su içmek kadar kolaylıkla Nebi'yi öldürecekleri konusunda rahat olurlar. Biri sırtına vurur, biri kolunu sıkar, biri tarif eder, edep ve erkânla onları yolcu ederler. Üstelik Padişah Nikolay da casuslara yardım etmeleri için İran'a çok sayıda adam gönderir.

Gerçekten, zahmetlerini yitirmeyelim, casuslar işe çok ciddi olarak girerler. Kılık değiştirip köylere dağılırlar, Nebiler'i aramaya başlarlar. Rehmetulla Han'ın oğlu, Hesenkend mülkedarından Nebiler'in Gürşadlı'da olduğunu öğrenir. Rehmetulla Han'ın oğlu, bir askerle Hesenkend'e gelir.

O gün Nebiler Gürşadlı'ya gider, Hesenkend'de Mehdi ile Hecer kalır. Mehdi holde oturup bir dostu ile sohbet etmektedir. Rehmetulla Han'ın oğlu onu görür. Nebi sanır. Onu subaya gösterir. Subay emir verir, Mehdi'nin üzerine kurşun yağdırırlar. Hecer'le Mehdi kendilerini hole atarlar.

Bir saat içinde hanın grubundakilerin çoğunu öldürürler. Nasıl derler, hanın oğlu sakalını düzelttirmeye gelir, bıyığını da bırakıp döner. Evet, askerler sel gibi akıp Hesenkend'i kuşatırlar. Üç gün üç gece mücadele olur, kan dökülür. Sonunda Mehdi ile Hecer kaçıp kendilerini dağlara verirler. Hecer'le Mehdi dağın tepesine çıkarlar. Mehdi yaralıdır. Hecer onun yarasını sarar. Hecer tek kalır, tüfeğe dayanıp derin derin düşünür. Bu sırada Nebiler gelir. Nebi yerinde donup kalır.

-Hecer, ne oldu, neden keyifsizsin? Mehdi'yi mi öldürdüler? deyip Mehdi'nin yanında dizlerini yere koyar.

Alır Hecer, bakalım Mehdi'nin yaralanmasını Nebi'ye nasıl haber verir:

Kara düşman geldi, köyü bürüdü,
Düşman saf çekip ileri yürüdü,
Mehdi'yi vurdular, elim kurudu,
Götürür zindana düşman, Mehdi'yi,
Boyuyor al kana düşman Mehdi'yi.

Elime geçirdim köyün yalını,
Yere serdim hanın aziz oğlunu,
Kırdım düşmanların ben eli, kolunu,
Götürür zindana düşman, Mehdi'yi,
Boyuyor al kana düşman Mehdi'yi.

Mehdi yaralıydı kaçamıyordu,
Düşmana kurşunu saçamıyordu,
Hecer diyor, elim çatamıyordu,
Götürür zindana düşman, Mehdi'yi,
Boyuyor al kana düşman Mehdi'yi.

Dille de der:

-Mehdi'yi yaraladılar.

Nebi, Mehdi'nin alnından öper:

-Yiğit yaralanır, kan akıtır, hiç düşünme diye ona teselli verir.

Nebiler, Mehdi'yi götürürler, o gece Aras'tan bu tarafa geçerler.

Düşmanlar işi ciddileştirirler. Nebi'yi ne Aras'ın o tarafında ne de bu tarafında beyler ve hanlar rahat bırakmazlar. Para harcarlar, arkasına düşerler, onu öldürmeye çalışırlar.

Evet, Nebiler Aras'ın bu tarafına geçer geçmez hanlar ve hükümet adamları hemen general valiye ve ellerinin ulaştığı beylere haber verirler:

-Uyanık olun, Nebiler iki subay, çok sayıda da asker öldürüp sizin tarafınıza geçtiler.

Polis Komutanı Cefergulu Bey Cavanşir, oradan buradan sorup Nebi'nin yerini öğrenmeye çalışır. Bunların Nebiler'i hızla aradıkları sırada bir zengin Gorus'a gelip

Nebiler'in ambarlarını dağıtıp içindeki tahılı yoksullara paylaştığını söyler. Polis komutanı sorar:

-Kendisi nereye gitti?

Der:

-Gafan'a.

Polis komutanı, asker toplayıp Gafan'a göndermek isterken Hoznavar'dan bir ağa gelip şikâyet eder:

-Nebiler benim ambarlarımı dağıtıp içindeki tahılı yoksullara paylaştırdılar.

Cefergulu Bey, Hoznavar'a asker göndermek isteyince mahalli polis amiri gelip der:

-Nebiler Keçili'de yaşayan halktan kızıl pulu vergisi toplamışlar. Bunlar da verdiği makbuzlar.

Polis komutanının kafası karışır, ne yapacağını, nereye asker göndereceğini bilemez. Bu sırada İkinci Nahiye Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey Cavanşir gelip der:

-Mülkedar Hacı Hüseyin Ağa'nın köylüleri beye karşı gelmişler. Nebi köylülerin yardımına gelmiş, mülkedar Hacı Hüseyin Ağa'yı öldürmüş, malikânesini yakmış.

Böyle böyle çok haber gelir. Polis komutanı kendisini kaybeder. Arka arkaya gelen kara haberler onu korkuya düşürür. Padişaha, serdara ve generale danos yazar, telgraf çeker. Polis komutanın keyfi kaçır.

Güçlü bir askeri birlik alıp mücadele davulunu çaldıra çaldıra Keçili'ye gider. Nebiler Keçili Dağı'nın girişinde istirahat etmektedirler. Bir adam askerlerin geldiğini ona haber verir.

Nebi der:

-Bırak gelsin, Allah ya ona ya da bize verir.

Polis komutanının askerleri dağın eteğine varana kadar kaçaklar kendilerine siper yaparlar.

Nebi siperlere bakıp der:

-Ölmek istiyorsan Mazandaran'a git. Bundan iyi ne olabilir ki? Artık onlar bize ne yapabilirler?

Askerler dağı karınca gibi bürür. Mücadele başlar. Nebiler birinci mücadelede polis komutanının askerlerinden beş adamı vururlar. Askerler bu adamların ölmesinden korkuya düşerler, kaçıp Keçili köyüne doluşurlar. Bütün mücadele sanki bu beş adam içindir. Nebiler de dağın arka tarafından inip Mollu oynağına giderler. Nebi annesi ve kardeşleri ile görüşür,

öpüşür, üç gün annesinin yanında kalır. Dördüncü gün atlanıp Arhaşan tarafına giderler. Yerlerini ısıtmadan, polis komutanı iki yüz atlı ile Arhaşan'a gelir.

Nebiler, polis komutanının geldiğini duyup, gizli yollarla çekilip Garaçingıl'a giderler. Polis komutanının askerleri Arhaşan'dan geçip Garaçingıl'a hücum ederler. Garaçingıl'dan gelip Nebi'nin haberini Garaguş Dağı'nda alırlar. Askerler Garaguş'a gelir. Bir bey Nebiler'in Erikli'ye geldiğini onlara haber verir.

Onlar, Nebiler'in onlardan korkup kaçtıklarını sanıp cesaretlenirler. Erikli Dağı'na doğru hücum ederler. Askerler, arka arkaya gelirler. Onların düşüncesi bir kerede Nebiler'in hepsini öldürmektir. Nebi'nin yiğit arkadaşı Goca bir taşın arkasına girer, onun girdiği taşın her tarafını düşmanlar keserler. Goca, her kurşunla bir adamı yere serer. Ama ne yazıkki, yan taraftan ona isabet edebilecek şekilde ateş edilir. Goca, ne kacabilir ne de kendisini gizleyebilir. Birden yan taraftan Goca'yı vurup yere sererler. O daha ölmemiştir, ancak ağır yaralıdır. Yaralı Goca bakalım Nebi'yi nasıl yardıma çağırır:

Davullar vuruldu asker düzüldü,
Aynalı tüfekten kurşun süzüldü,
Şimdi bildim elim sizden üzüldü,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi!
Hecer'i yanında, ey koçak Nebi!

Goca'nın siperi dumandır duman,
Koşunun elinden halimdir yaman,
Vermedi Goca'ya kurşunlar aman
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi!
Hecer'i yanında, ey koçak Nebi!

Tüfeği doldurup aldım elime,
Kemerini bağladım tezce belime,
Ecelim gelmeden gittim ölüme,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi!
Hecer'i yanında, ey koçak Nebi!

Siperde yatarım Şimdi yaralı,
Koç Mehdi'den düŐdüm hayli aralı,
Ölüm geldi, civan ömrüm saralı,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi!
Hecer'i yanında, ey koçak Nebi!

Tüfeği doldurup ard arda attım,
Sürünüp önünde sipere yattım,
Kurşun deydi bana al kana battım,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi!
Hecer'i yanında, ey koçak Nebi!

Arkadaşlarım hani, gelmez yanıma,
Şimdi kan eylesin gerek kanıma,
Goca diyor, haber verin anama,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi!
Hecer'i yanında, ey koçak Nebi!

Nebi, Goca'nın sesini duyup, kendisini onun siperine atar. Ama ne yazık ki Goca'yı sağ görmez. O, tüfeğini kucaklayıp gözlerini yumar. Nebi onun kanlı gözlerinden öper.

-Can Goca, deyip düşmanları kurşunla birer birer yere serer. Vaziyet çok kötüdür. Nebiler'in bir adamlarını bile kutarmalarına ümit yoktur. Düşmanlar Nebi'nin arkadaşlarından ikisini daha vururlar. Nebi'nin gözleri kızar, öyle bir nara çeker ki, yer gök titrer. Kızmış bir aslan gibi düşman askerlerine saldırır. Askerler perişan olup kaçmaya başlarlar. Nebiler onları öldüre öldüre dereye dökerler. Ne kadar öldürse de onun yüreği soğumaz. Düşmanları kovduğu sırada alır, bakalım arkadaşlarına ne der:

Koymayın, koymayın düşman yayına,
Kurşunu yağdırın düşman sayına,
Canım Hecer, hücum eyle hayına,
Nebi gerek burada bir ad eylesin,
Düşmanın işini bidad eylesin!

Tüfeklerden kurşun gitmesin boşa,
Kurşunun sesi koy varsın dağ, taş,
Düşman kala kalsın bu tür savaşa,
Nebi gerek burada bir ad eylesin,
Düşmanın işini bidad eylesin!

Nebi düşmanları şimdi kovalar,
Beyleri, hanları tutup yakalar,
Goca'nın öcünü beylerden alır,
Nebi gerek burada bir ad eylesin,
Düşmanın işini bidad eylesin!

Nebiler düşmanları kovup gözden kaybettikten sonra Erikli'ye dönerler, öldürülen arkadaşlarının cesetlerini alıp Erefse köyüne götürürler. Onları kaidesiyle gömerler. Her yerden adamlar toplanıp yasa gelirler. Kaçaklar bir hafta arkadaşlarının yasını tutup kara giyinirler.

Goca gibi üç yiğit arkadaşının öldürülmesi Nebi'yi çok etkiler. Onun keyfi yoktur, yüzü gülmez, nasıl derler, gam deryasında boğulmuş gibidir. Nebi bir müddet yasal ve yaralı olarak Nahçıvan taraflarında dolaşır. Nahçıvan'da Zeynelabdın adlı bir kaçak vardır. Bey zulmüne dayanamayıp kaçar. Bunun mücadelesi sadece beyler ve ağalarladır. Ağasının hayvanlarını götürür, binalarını yakar, yine dağlara ve ormanlara kaçar. Nebi onu çok sever.

Bir gün bir adam Nebi'ye der:

-Ebregunus'ta mahalli polis amiri askerleriyle Zeynelabdın'ı kuşatmış. Zeynelabdın seni yardıma çağırıyor.

Nebi, grubu ile doğruca Ebregunus'a gelir, düşman grubunu dağıtır, Zeynelabdın'ı dardan kurtarır. Aynı gün Zeynelabdın, Nebi'nin grubuna katılır.

Nebi, buradan hareket edip grubuyla Şıhmahmud köyüne gelir. Adamlar onun başına toplanıp Melik Barsam'dan şikâyet ederler. Nebi, Barsam'ın evine gider, onu evde bulamaz, evini talan edip fakirlere paylaştırır. Polis komutanının askerleri gelip köyü kuşatma altına alırlar. Nebiler'in ise bundan haberi yoktur. Nebiler köyden çıkmak isteyince onları habersizce kurşuna tutarlar. Zeynelabdın ve Nebi'nin iki arkadaşına kurşun gelir. Bunların

vurulduğundan Nebiler'in haberi olmaz. Düşmanları kovup dağıttıktan sonra Zeynelabdın'ın ve iki arkadaşlarının vurulduğunu görürler. Geri dönerler, Zeynelabdın'ın ve diğer vurulan arkadaşlarının cesetlerini götürüp köyde gömerler. Arkadaşlarının öldürülmesine Nebi ve Hecer çok üzülürler.

Buradan da yola çıkıp İlanlı Dağı'na giderler. Bir müddet burada dolaşıp arkadaşlarının kanını alırlar. Dört beş yerde mücadeleye girdikten sonra İstisu'ya gelirler, İstisu'da Nebi omzunda hurcu olan bir adama rastlar. Nebi adamı durdurup der:

-Hey, nereye gidiyorsun?

Adam cevap verir:

-Bakü'ye gidiyorum.

Nebi der:

-Bakü'ye neden gidiyorsun?

Adam cevap verir:

-İşçiyim, akrabalarımı görmek için gelmiştim.

Nebi der:

-İşçiler nasıl yaşıyorlar?

-Nasıl yaşayacaklar? Çok kötü durumdalar. Ağalar, günde on dört saat çalıştırıyorlar, az miktarda para veriyorlar, işçilerin hepsinin cebi boş, karnı aç.

Nebi başını sallayarak der:

-Ne iş yapıyorsun?

-Kuyudan petrol çıkarıyorum. Gece sabaha kadar gözümü calonkaya dikmekten gözlerimin kökü sarardı. Petrol başımdan su gibi akıyor.

-Eviniz falan var mı bari?

-Yok, canım, madenin içinde bir evde yaşıyoruz. Bizim evde yüzden fazla adam var, duvarlardan üzerimize is yağıyor. Gökten yağın yağmur evin içine doluyor. Nebi, gel bizim durumumuzu sorma, yüreğin harap olur. Zalimler bizi kabir azabında yaşıyorlar.

Nebi der:

-Acaba biz bu zalim ağaların ve beylerin zulmünden ne zaman kurtulacağız? Allah ne onları öldürüyor ne de bize bir kapı açıyor. "Nebi ortaya çık, ağalarla barış diyorlar." Bu zalimlerle barışılır mı? Bunlarla ölünceye kadar mücadele etmek gerekir.

-Bir tek senin barışmamanla ne olacak ki? Hükümet onlarla, askerler onlarla, varlık onlarla. Zavallı Nebi, sen ne yapabilirsin?

Nebi der:

-Bir ben olurum, bir sen, bir diğeri, becereceğiz. Nebi çıkarıp işçiye yüz manat verir:

-Al bu parayı, yolda harcarsın.

İşçi, Nebiler'le vedalaşıp dua ede ede yola çıkar. Nebiler de atlarını sürüp Karabağ'a giderler. Karabağ'da Ebdülkerim'le görüştüktan sonra Gafan'a giderler. Düşmanlar, onların gece Cıfır köyünde Eli'nin evinde kaldığını duyarlar. Askerlerle Cıfır köyüne gelirler. Eli'yi bir hayli dövdürdükten sonra onu yakalayıp Gorus'a, hapishaneye gönderirler. Eli'nin karısı, kocasının yakalandığını Nebi'ye bildirip ondan yardım ister. Nebi, gece arkadaşları ile Arsevanik'e, mahalli polis amirinin evine gider. Mahalli polis amiri çok korkar. Nebi ona der:

-Hiç korkma, seninle işimiz yok.

Çok acıkırlar, mahalli polis amirinin karısına der:

-Bacı, acıktık, yemek falan var mı yiyelim.

Kadın der:

-Neden olmasın kardeş, altı civcivli bir pilav pişirdim. Eğer isterseniz getireyim yiyin, istemezseniz başka bir şey pişireyim.

Nebi der:

-Pilavdan daha iyi ne olur?

Mahalli polis amirinin karısı, pilavı kaplara koyup getirir. İyice yiyip karınlarını doyururlar. Gece yarısını geçer. Nebi mahalli polis amirine der:

-Siz benim dostlarımı neden icitiyorsunuz? El eli yıkar, el de yüzü. Ben onlara yardım ediyorum onlar da bana. Bak, gelip sizde yemek yedim, neden verdiniz? Onlar da öyle. Ne işiniz varsa benimle olsun. Biz gidiyoruz, sabah erkenden Eli'yi bıraktırırsın, bıraktırmazsan yine geri döneceğim.

Mahalli polis amiri baş eyip der:

-Baş üstüne, yarın sabah bıraktırırm.

Gece yarısı Nebiler atlanıp giderler. Mahalli polis amiri de erkenden polis komutanının yanına gidip Eli'yi bıraktırır, kaza beladan canını kurtarır.

Diğer taraftan Nebiler, Gorus'tan Üçtepe'ye giderler. Nebi bir grup biçicinin başlarına vurup ağladıklarını görür. Biçicilere sorar:

-Kardeş, neden ağlıyorsunuz, size ne oldu?

Biçiciler cevap verir:

-Nebi kirve, bir aydır köylerde biçicilik yapıp biraz para almıştık. İki tane eşkıya üzerimize saldırıp paramızın hepsini aldı. Biz de elimiz boş olarak çocuklarımızın yanına nasıl döneceğimizi bilmiyoruz.

Nebi'nin alını kırışır, kaşları çatılır, elini cebine atıp bir deste para çıkarır, biçicilere verip der:

-Alın, bakalım sizden çalınan para kadar var mı?

Biçiciler der:

-İki katı kadar, Ali kemerini kuşatsın, ey Nebi.

Biçiciler dua ede ede yola çıkarlar.

Nebiler de Ganlıca'dan Keçeldağ'a göçmek isteyince Cefergulu Bey'in grubu ile karşı karşıya gelirler. Şiddetli bir mücadele olur. Nebilerin kurşunları az olduğu için çok mücadele etmezler, çekilip dağın tepesine çıkarlar.

Nebi gece arkadaşlarını Şih Dağı'nda bırakır, kendisi iki atlı ile doğruca Gorus'a Cefergulu Bey'in evine gider. Cefergulu Bey evde yoktur. Karısı Nebi'yi görünce çok korkar. Nebi ona der:

-Hanım korkma, seninle bir işimiz yok. Kurşun için geldik, bize kurşun ver.

Cefergulu Bey'in karısı onları ambara götürüp der:

-Ne kadar isterseniz alın.

Nebiler çok sayıda kurşun alıp Şih Dağı'na gelirler. Polis Komutanı Cefergulu Bey'in askerlerinin Hecerler'i tutmak üzere olduklarını görürler. Arkadan ateş edip polis komutanının askerlerini dağıttıktan sonra çekilip Süleyman Dağı'na doğru giderler.

Nebiler, Süleyman Dağı'nın eteğindeki köylerde çok sayıda fakir ve çıplak insan görürler. Nebi'nin yüreği soğan kabuğu gibi soyulur. Fakir halkın haline yanar, kendi kendine: "Bu fakir fukaralara yardım etmeden buradan gitmeyeceğim" der.

Onlar, mülkedarın malikânesine hücum ederler, tahıl ambarlarını dağıtıp fakir fukara köylülere paylaşırlar. Sonra doğruca Demirdağ'a gelirler.

Demirdağ'a mahalli polis amiri büyük bir grupla Nebi ile mücadele etmeye gelir. Mücadelenin başlamasıyla mahalli polis amirinin grubunun kaçması bir olur. Nebiler onları kovup dağın eteklerine dökerler. Düşmanlar kaçıp Ordubad'a giderler. Nebiler de yola çıkıp

Sisyan, Zengezur, Berşad ve Hekeri çaylarını geçip, Glican Deresi'ne giderler. Beyler, ağalar ve mahalli polis amirleri de askerlerini çoğaltıp Glican Deresi'ne doğru hücumla geçerler, her taraftan Nebiler'in üzerine kurşun yağdırırlar. Nebi nara atıp der:

-Kardeşler, bunlara öyle bir güç kullanalım ki, tadı kıyamete kadar damaklarından gitmesin. Glican Deresi bunların kanına boyansın.

Nebiler düşman askerlerine saldırırlar. Bu sırada alır Nebi, bakalım arkadaşlarına ne der:

Glican Deresi mertlere meydan,
Kırılsın meydanda o namert düşman,
Beye, pristava vermeyin aman,
Aynalı tüfeği doldurup atın,
Zalim düşmanlara divanlar tutun.

Nebi'nin düşmanı hanlardı, beydi.
Darbesi düşmanın boyunu eydi,
Atılan kurşunlar düşmana deydi,
Aynalı tüfeği doldurup atın,
Zalim düşmanlara divanlar tutun.

Kaçak Nebi korkmaz bir kahramandı,
Yoksula, fakire çok mihribandı,
Karısı Hecer de yiğit aslandı,
Aynalı tüfeği doldurup atın,
Zalim düşmanlara divanlar tutun.

Sözünü tamamladığı gibi Boz atın beline sıçrar, arkadaşları da atlarına binip düşman askerlerine saldırırlar. Nebiler gerçekten de Glican Deresi'ni düşmanların kanı ile boyarlar. Düşmanlardan tek tük adam sağ kalıp kaçar.

Nebiler'in Glican mücadelesinde gösterdikleri kahramanlık her yere yayılır. Dostları onlara “aferin” der, düşmanları da korkuya düşerler. Nebiler bu mücadeleden sonra Gorus'a

doğru giderler. Seytas'ın yanından geçmek isterken köyden çok gürültü gelir. Nebi atın başını tutup dikkatle kulak asar. Ağlayan da vardır. Nebi arkadaşlarına der:

-Gidelim, bakalım bu ne sestir?

Köye dönünce Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'in bir ihtiyarı direğe bağlayıp dövdiğünü görürler. Nebi attan sıçrayıp yere iner. Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'in yakasından yapışır:

-Hayvan, bu ihtiyarın günahı nedir ki, böyle öldürüyorsun, ak sakalını kana boyuyorsun?

Bir adam der:

-Çalışmaya göndermek istiyor, adam da çok ihtiyar olduğu için gidemiyor. Onun için dövüyor.

Nebi der:

-Kansız oğlu kansız, bu senin baban yerinde, hem de hasta. Sende hiç insaf yok mu?

Nebi adamı ağaçtan çözdürür, Mehdi Bey'i ağaca bağlatır. Gerçekten de adamı o kadar döverler ki yürüyemez halledir. Nebi adamı kolundan tutup bir kenara oturtur.

-Amca, burada oturup izle.

Arkadaşlarına göz eder, her biri ellerine birer büyük sopa alır, Mehdi Bey'i o kadar döverler ki, canı keçe gibi kapkara olur. Mehdi Bey'e sopa vurdukça sanki adamın yüreğinden diken çıkarırlar. Nebiler, Mehdi Bey'i ağaca bağlı olarak bırakıp köyden çıkarlar. Mehdi Bey'in dövülmesi polis komutanlarına çok tesir eder. General valiler bütün polis komutanlarına işe ciddi olarak sarılmalarını ve Nebi'yi hemen öldürmelerini emrederler.

Diğer taraftan Nebiler, Garakol tarafını dolaşp Guduzdağ'a giderler. Çok yerler gezip yorulurlar. Guduzdağ'da birkaç gün dinlenmeyi düşünürler, ancak bunların düşündüğü olmaz. Polis komutanları askerlerle hücum edip Nebiler'le mücadeleye başlarlar. Nebi ilk kurşunuyla Mahalli Polis Amiri Eli Ağa'nın hazinedarını vurur, askerler kaçmak isteyince Polis Komutanı Cefergulu Bey bağırır:

-Geri dönmek yok, bu mücadelede ya öldürmeli ya da ölmeliyiz.

Nebiler, düşmanların korkutmalarını önemsemezler. Buradan doğruca Ellice'ye giderler. Düşmanlar onların peşini bırakmazlar. Ellice'de mücadele çok şiddetlenir. Kaçaklar bir saat içinde polis komutanının grubundan on iki adamı öldürürler. Nebi arkadaşlarının aslan gibi mücadele ettiklerini görür. Onun gözlerinin içi güler. Yiğit arkadaşlarının kahramanlığı

onun gücünü yüz kat artırır. Hecer Nebi'ye bakmaktadır. Nebi'nin neşelendiğini hissedip tüfeği çevirip göğsüne basar, bakalım ne der:

Nebi diyor, Ellice'de durmuşum,
Elde tüfek, bıyığımı burmuşum,
Ezel baştan haznedarı vurmuşum,
Mahalda desinler kaçaktır Nebi!
Hecer'i yanında kocaktır Nebi!

Nebi'nin atlısı ondu, on beşti,
Meydana girince alıcı kuştı,
Korkusundan beyler durmayıp kaçtı,
Mahalda desinler kaçaktı Nebi!
Hecer'i yanında kocaktı Nebi!

Nebi bir oğlandır her yeri gezer,
Üstü taşıdıkça kurşunu düzer,
Elde tüfek, düşman üstüne süzer,
Mahalda desinler kaçaktı Nebi!
Hecer'i yanında kocaktı Nebi!

Hecer'in sözü bittiği gibi kaçaklar atın beline sıçrayıp askerlere saldırırlar. Hecer atı oynatıp ateş eder. Onlar düşmanları Elkeleurdu köyüne kadar kovup yine geri dönerler. Bu mücadele esnasında köylüler yollara toplanıp izler, her bir haberi el altından Nebi'ye ulaştırır, ona her türlü yardımı yaparlar.

Düşman askerleri kaçıp dağılınca her taraftan:

-Sana kurbanız ey Nebi, Allah'ım sen ona yardımcı ol, sesleri duyulur.

Bu mücadeleden sonra Nebi akadaşlarına der:

-Çocuklar, bizim arkamıza çok asker düşüyor, her gün yerimizi değiştirip onlara haber vermek, onları gezdirip güçsüz bırakmak lazım.

Nebiler, yola çıkıp Perigalası'na giderler. Polis komutanları Ellice'den Perigalası'na geldiğinde, buradan hareket edip Dabahlıdağ'a giderler. Düşmanlar Dabahlı'ya hücum edince, Nebiler doğruca Şükürbeyli yurduna giderler. Düşmanlar Şükürbeyli yurduna gelince Nebi'nin sesini Hovuzludüz'de alırlar. Hovuzludüz'de beş beyi karın karına bağlanmış görürler. Düşmanlar beş yüz kişiyle bir ay Nebi'nin arkasında gezerler. Sonunda askerler de kendileri de yorulup Gorus'a dönerler. Polis komutanlarının ve mahalli polis amirlerinin morali çok bozulur. Onlar Nebi'nin onları rezil ettiğini anlarlar. Çektikleri zahmet de boşa gider.

Diğer taraftan Nebiler, Abadçuhur'dan hareket edip Karabağ'a giderler. On beş gün Ağdam, Terter ve Berde'de Ebdülkerim'in grubu ile birlikte dolaşırlar. Garabağ'dan geri döndükten sonra Sisyan'ın Barisovka köyüne giderler. Barisovka köyünde yaşayanlar kızıl pulu vergisinin çokluğundan Nebi'ye şikâyet ederler. Nebi der:

-Sizin kızıl pulunuzu ben veririm.

Onların kızıl pulunu ağalardan alıp verir. Vergi memuru da ondan çok razı kalıp der:

-Allah senin kemerini kuşatsın, benim yakamı hem polis komutanının, hem mahalli polis amirinin hem de köylülerin elinden kurtardın.

Bunun gibi Sisyan'ın beş tane köyünden de kızıl pulu vergisini toplar. Burada ne hükümete ne de köylülere zarar gelmez, zarar sadece ağalara gelir. Nebi de dua sahibi olur, hem yoksul köylüler hem de vergi memurları ona dua ederler.

Birgün Nebiler, Gırhlar'dadırlar. Polis komutanı onları izlemektedir. Cefergulu Bey'i vali çok azarlar. Cefergulu Bey, Memmed Bey'le birlikte çok sayıda atlı alıp Gırhlar'a gider. Dağı her yerden kurşun yağmuruna tutarlar. Nebiler'in keyifleri iyidir, onlar kendilerine uygun siper yaparlar. İhtiyatsızlık yüzünden Nebi'nin Zaman adlı bir arkadaşı vurulur. Nebi çok sinirlenir. Boz ata binip düşman askerlerine saldırmak isterken Boz ata kurşun değer. Nebi, Boz atın yarasından öper. Boz at, oynar, atılıp iner, yaralandığını Nebi'ye hissettirmez. Nebi'nin kanadı kırılır. O, Boz atı bir askeri birliğe denk sayar. Geri dönüp bakınca arkadaşı Zaman'ın ağaçların içine yıkıldığını görür. Alır Nebi bakalım ne der:

Gırhlar Dağı'nda bir dava kurdular,
Her yanda bey, hanlar sağlam durdular,
Zalimler atımı yaman vurdular,
Şimdi götürürler hapse, yar, beni!
O kara zindanlar eyler har beni!

Dağlar yüce idi, aşamıyordum,
Atım yaralandı kaçamıyordum,
Düşmana kurşunu saçamıyordum,
Şimdi götürürler hapse, yar, beni!
O kara zindanlar eyler har beni!

Düşmanım güçlüydü verip kol kola,
Zaman'ı vurdular, yıkıldı kola,
Anası yoktur ki, saçını yola,
Şimdi götürürler hapse, yar, beni!
O kara zindanlar eyler har beni!

Ayın karanlık olduğu bir gecedir. Ağaçlıklar içinde insanlar birbirlerinden seçilmez. Nebi arkadaşlarına der:

-Benim aziz kardeşlerim, Boz atı vurup kanadımı kırdılar. Çabuk olun, karanlıkta hareket edip aradan çıkalm.

Nebi, arkadaşlarının birinin atına biner. Boz atı da yedeklerine alırlar. Sağ taraftaki askerlere saldırıp aradan çıkarlar, doğruca Keçili Yaylası'na giderler. Askerler çekilip gittikten sonra yine Gırhlar'a dönüp Zaman'ın cesedini gömerler. Aynı yıl Cefergulu Bey beş yüz adamla Nebiler'in peşine düşer, çok vuruşur, mücadeleler geçirir, Nebiler'e bir şey yapamaz.

Boz atın yarası iyileştiği gibi Nebiler yola çıkıp Aras'ın diğer tarafına geçerler. Kışı Aras'ın diğer tarafında Tepedelik, Elemdar, Gargar, Garabulag ve Zal gibi köylerde geçirirler. On sekiz defa mücadeleye düşerler. Yazın orta ayında yine Aras'ın bu tarafına geçip, çaydan yukarıya doğruca Delidağ'a giderler.

Nebiler'in Aras'tan bu tarafa geçtiğini İran'dan generallere ve polis komutanlarına haber verirler. Cefergulu Bey iki yüz atlı ile sora sora Delidağ'a varır.

Nebiler bunları görünce tırmanıp dağın tepesine çıkarlar. Polis komutanın askerlerinin gayreti yetmez, dağın tepesine çıkmadan geri dönerler.

Nebiler de iki gün Delidağ'da kaldıktan sonra geri dönüp, Yantepe'ye gelirler. Burada biraz dinlendikten sonra Üçtepe'ye, Korunzur yurduna varırlar. Aklından çıkmamış, yılın sonbahar mevsimidir. Nebi burada generale bir mektup yazıp gönderir. Mektupta:

“Zengezur'un sekiz köyünden, Sisyan'ın beş köyünden, Gafan'ın altı köyünden, Ordubad'ın on iki köyünden kızıl pulu vergisini ben topladım. Bir daha o köylerden kızıl pulu vergisi toplamaya hakkınız yok” diye yazar.

Mektup gittikten birkaç saat sonra polis komutanı askerlerle Gorus'un girişine hücumla geçer. Nebiler'in üzerine kurşun yağdırmaya başlarlar. Nebiler atlarına binip yıldırım gibi süratle hücum ederler. Bir saat içinde düşman askerlerini kovup Gorus'a dökerler. Nebiler'in bu kahramanlığı Âşık Samed'i ilhama getirir. Alır, bakalım bu münasebetle ne der:

Gorus'un başına asker yürüdü,
Nebi'nin destesi kalkıp yürüdü,
Dört tarafı atlı düşman bürüdü,
Nebi'nin destesi figan eyledi,
Düşmanın işini yaman eyledi.

Düşman kaçıp girdi bir kalın kola,
Hayik ile Mehdi verdi kol kola,
Zalimleri kırıp döktüler yola,
Nebi'nin destesi figan eyledi,
Düşmanın işini yaman eyledi.

Genceli İsmayıl dik tuttu başın,
Ağahüseyn tuttu Gorus'un kaşın,
Selim Bey akıttı gözünün yaşın,
Nebi'nin destesi figan eyledi,
Düşmanın işini yaman eyledi.

Sözünü bitirdiği gibi tepeden inip Nebi'nin yanına gelir. Kaçaklar ona çok miktarda bahşiş verirler. Sonra attıkları kurşunların yerine kemerlerine kurşun dizip, geceyarısı Hacahun'a giderler.

Bu mücadeleden sonra General Nakaşidze; Gorus Polis Komutanı Cefergulu Bey Cavaşır'e, İkinci Nahiyenin Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey Cavaşır'e ve Gatar Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'e sinirlenir. Onları Zengezur'dan başka yerlere atar. Zengezur'a Suşevski'yi polis komutanı, Gulu Bey Novrozov'u ikinci nahiye, Ağamalov'u dördüncü nahiye mahalli polis amirliğine gönderir. Yeni polis komutanı ve mahalli polis amirleri işe ciddi ciddi girişirler.

MEHDI'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Ne başınızı ağrıtayım, Nebiler üç ülkenin mülkedarları, ağaları ve hükümet memurlarıyla mücadele ederler. Polis komutanları ve mahalli polis amirleri kendi aralarında Nebi'yi kaçak olarak görmezler. Beyleri ve mülkedarları öldürmek isteyen köylülerin lideri olarak görürler. Aslında da öyledir, tamamen doğru anlarlar. Mülkedarlar, beyler ve ağalar karşı karşıya mücadele ederek Nebiler'i yenemezler, onu köylülerin eliyle de öldürtemezler. Onlar ağaları öğretip köylere dağıtırlar. Bu casuslardan biri de Garçıvanlı Cavad'ın oğlu Sarı Savad'dır.

Sarı Savad çok hilekâr ve yalaka bir adamdır. Bu yüzden ona Şeytan Savad da derler. Savad'ı İravan General Valisi Freze ve Gence General Valisi Nakaşidze yanlarına çağırırlar. Her ikisi ona Nebi'yi öldürürse madalya verip Zengezur'a polis komutanı tayin edeceklerini, hem de ona Nebi'nin başının ağırlığında altın vereceklerini vaat ederler. Savad onlara söz verip der:

-Ben onu öldüreyim siz de izleyin. Önce Nebi'yi, ondan sonra Hecer'le Mehdi'yi öldüreceğim, ancak rica ediyorum, üçünü de öldürene kadar benim adımları anmayın.

Valiler razı olurlar. Şeytan Savad, onlardan çok sayıda kurşun ve bir tabanca alıp Garçıvan'a geri döner.

Evet, günler birer birer gelip geçer. Nebi grubu ile Garçıvan'a gelir. Savad; Nebi'nin Garçıvan'a geldiğini Slavoçinski'ye, Suşevski'ye, Şefi Bey'e ve Paşa Bey'e haber verir. Bunlar çok sayıda askerle gelip her yerden Garçıvan köyünün üzerine kurşun yağdırırlar. Nebi vaziyeti böyle görüp der:

-Çocuklar, köyden çıkmak lazım, köyde kalırsak insanlara kurşun gelecek.

Nebiler düşmanlarla mücadele ede ede köyden dışarı çıkarlar. Şeytan Savad, bir samanlıkta gizlenip belki Nebi, Hecer veya Mehdi'den biri gözüne ilişir ve gizlice vurabilir diye fırsat kollar. Mehdi, Savad'ın gizlendiği samanlığın önünden geçmek ister. Savad tüfeği yüzüne alıp, Mehdi'yi nişan alır. Mehdi yana dönüp Savad'ı görür, ancak ayakta duramayıp yere yıkılır. İnleye inleye alır, bakalım Nebi'yi ne şekilde yardıma çağırır:

Elimden, günümden üzüldü elim,
Söz demeye şimdi varmıyor dilim,
Ayrıldım kardeşten, kırıldı belim,
Tez yetir kendini haraya Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Düşmanlar üşüşür benim canıma,
Gidin, haber verin yazık anama,
Varsın, ellerim kan etsin kanıma,
Tez yetir kendini haraya Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Nebi çıktı yüce dağın başına,
Kurşun serpti toprağına, taşına,
Yaralıyım, gücüm yetmez koşuna,
Tez yetir kendini haraya Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Düşmanlar çok çoktu kaçamıyordum,
Hiç bu hileden baş açamıyordum,
Ciğerim yandı, su içemiyordum,
Tez yetir kendini haraya Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Kurşun değdi, Mehdi battı al kana,
Namertler kıydılar bu aziz cana,
Nebi gerek bin kan eylesin kana,
Tez yetir kendini haraya Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Ağzından söz çıktığı gibi canını arkadaşlarına bağışlar, gözlerini ebediyen yumar.

Diğer taraftan Nebiler köyden dışarı çıkınca Mehdi'nin olmadığını görürler. Onların yüreği şiddetle çarpar. Nebi elini dizine vurup der:

-Vay seni, şüphesiz Mendi'yi vurdular.

Hepsi yasa girer. Hecer'in gözleri yaşla dolar. Ancak yine de ölüp ölmediğini iyice bilmezler. Polis Komutanı Allahverdi Bey'in askerlerle geldiğini görürler. Her yeri kesip polis komutanı gelip geçerken bağırlarlar:

-Tüfekleri yere atın!

Polis komutanı, teslim olmaktan başka çaresi olmadığını görür, hemen tüfeklerini yere atıp teslim olurlar. Nebiler onların üzerindeki elbiseleri ve tüfeklerini alıp kendilerini sağ salim bırakırlar. Nebi polis komutanın, arkadaşları da kumandanın ve muhafızın elbiselerini giyerler, kılıklarını değiştirirler.

Musa'yı polis komutanının geldiğini köylülere haber vermesi için köye gönderirler. Kendileri de hapisneden yeni kaçıp onların grubuna katılan Genber adlı bir adamı önlerine katıp Gançıvan'a dönerler. Nebi bütün ağaları bir eve toplayıp der:

-Generale, Nebi'nin kardeşi Mehdi'nin öldürüldüğüne dair telgraf gelmiş. General bu haber doğru mu diye bizi gönderdi. Gelirken de sizin köyün yanında hapisneden kaçan bir tutsak yakaladık.

Cavad der:

-Doğrudur. Generale biz telgraf çektik.

Nebi kendisini kaybetmeden sıkıca durur.

-Mehdi'yi öldüren kim? der.

Cavad der:

-Benim oğlum Savad.

Nebi, Savad'ı kendi yanına çağırıp der:

-Yiğidim, söyle bakalım, Mehdi'yi nasıl vurdun?

Savad önce konuşmak istemez, sonra babasının deriyi suya verdiğini görüp der:

-Samanlıkta gizlenmiştim, Mehdi'nin bir geline sataşmak istediğini gördüm, vurdum.

-Gelinin adı nedir?

-Emin kızı Tezegül.

Nebi sorar:

-Mehdi'nin cesedi nerede?

-Samanlıkta.

Nebi hemen Tezegül'ü çağırır, ona sorar:

-Bacı, doğrusunu söyle bakalım, kaçaklardan sana söz atan falan oldu mu?

Gelin der:

-Kardeş, ne ben kaçak gördüm ne de onlar bana laf attı. Bu, düşmanların sözüdür.

Savad, Nebi'ye dikkatle bakıp onu tanır, dışarı çıkıp kaçmak ister, ama izin vermezler.

Nebi der:

-Kadın konusu iftira, doğrusunu söyle bakalım, Mehdi'yi neden vurdun?

Savad yutkuna yutkuna der:

-Valiler beni yoldan çıkardılar.

Nebi çok sinirlenir, kapıyı kilitleyip ağaların hepsini içeride bırakır, varlarını yoklarını dağıtıp köylülere paylaştırır. Sonra geri dönüp Mehdi'nin ölümüne fetva verenlerden beşini öldürür, kalanını bırakır.

Kardeşinin ölümü onu yay gibi eğer. Düşmanlarına güç kullandıktan sonra Mehdi'nin cesedinin yanına gelir, onun kanlı gözlerinden öper, ağlaya ağlaya bakalım ne der:

Murdar hilesine düşmüşüm ben de,
Şad giderken birden düştüm kemende,
Koç Mehdi'm vuruldu bu Garçıvan'da,
Anama de, öldü Mehdi'm ağlarım!
Ey haraylar, arkam, elim, ağlarım!

Yiğit Mehdi benim koçak kardeşim,
Ağladım, yüzümü ıslattı yaşıım,
Zalimlerden neler çekmemiş başım,
Anama de, öldü Mehdi'm ağlarım!
Ey haraylar, arkam, elim, ağlarım!

Nebi diyor gurbet benim elimdi,
Mehdi öldü, bildim sınan belimdi,
Akan Aras gözyaşımdı, selimdi,
Anama de, öldü Mehdi'm ağlarım!
Ey haraylar, arkam, elim, ağlarım!

Nebi sözle de der:

-Ben anneme ne cevap vereceğim, onun gözüne nasıl görüneceğim?

Nebi, yanıp kavrulur, ne yapsa da yüreğinin yangını kesilmez, feleğe isyan edip ona sinirlenir:

-Mademki bu zalimleri yaratacaktın, bu mazlumları neden yarattın, mazumları yaratacaktın peki bu zalimleri neden yarattın? der.

Hecer, Mehdi'nin cesedinin üzerine yıkılır, kendisini onun kanına boyayıp der:

Ağlayan baştan ağlar,
Kırpikten, kaştan ağlar,
Kardeşi ölen bacı,
Kalkar obaştan ağlar.

Mehdi'nin ölümü Nebi'ye, Hecer'e ve diğer arkadaşlarına çok ağır gelir. Bunlar kara giyip Mehdi'nin yasını tutmakta olsun, size haberi validen ve polis komutanından vereyim.

Vali, polis komutanlarını Gence'ye çağırıp der:

-Nebi'nin kardeşi Mehdi'yi iyi tanıyorsunuz. O öldürüldü. Bu, Nebi'ye çok büyük bir darbe oldu. Nebi'nin artık morali bozulacak, mücadele edemeyecek. Sıkı saldırın, yaslı ve yaralı iken onu da kardeşinin yanına gönderin.

Üstelik onlara hediye de vaat eder. Bu tarafta şenlik yapılırken diğer taraf yastadır. Valinin sözleri polis komutanlarının aklına yatar. Geri döndükleri gibi Nebi'yi öldürtmek için her yere asker gönderirler. Polis Komutanının Muavini Selim Bey de Cebrayıl'dan askerlerle Garçıvan'a gelmekte olsun, bakalım Nebiler nasıl olurlar.

Nebi, Mehdi'nin cesedini götürüp Mollu kabristanlığında defnettikten sonra arkadaşlarına der:

-Yas tuttuk, gözyaşlarımızı akıttık, artık yeter. Ağlayıp sızlamakla Mehdi'yi geri getiremeyiz. Başımız karışır, düşman bizi yakalar. Yas tutmak ayrı, ihtiyatlı olmak ayrı, moralimizi bozmamalıyız. Mehdi; Telli Gara'dan, Goca'dan, Zeynelabdın'dan ve Zaman'dan farklı değil. Onların hepsi bizim yiğit kardeşlerimizdi. Biz onların kanını almalıyız.

Onlar atlanıp Mollu'dan çıkarlar. Halk ağlaya ağlaya onları yolcu eder. Düzlüklerde polis komutanının grubu ile karşı karşıya gelirler. İlk kurşunla Nebi bir beyi vurup attan yere düşürür. Düşüncesi Suşevski'yi ve Selim Bey'i de öldürmektir. Ancak onlar gizlenirler. Nebi arkadaşlarına göz gezdirir, Mehdi yine aklına gelir, bakalım, arkadaşlarına ne der:

Nasıl tuş olduk biz namerd okuna,
Bir birine gerek dünya dokuna,
Hücum eyleyin tez koşun topuna,
Gerek düşmanlardan kan alın gidin!
Zalimler yurduna od salın gidin!

Ah, hasret oldum, görmedim elimi,
Mehdi'nin ölmesi eydi belimi,
Kanmadım düşmanın fitne, felini,
Gerek düşmanlardan kan alın gidin!
Zalimler yurduna od salın gidin!

Düşmanların gerek bozun işini,
Gıcırdatır bize kırık dişini,
Zalim düşmanların gerek leşini,
Siz çekip çıkarın, kan alın gidin!
Düşmanlar yurduna od salın gidin!

Nebi diyor, derdim tam yüzü geçti,
Şimdi bildim, düşman kanımdan içti,
Düşmanlar tahıltek neslimi biçti,
Koçak yiğitlerim, kan alın gidin!
Düşmanlar yurduna od salın gidin!

Söz tamamlandığı gibi askerlere hücum ederler. Askerlere öyle bir güç kullanırlar ki, her biri başını alıp bir tarafa kaçar. Ama ne yazıkki Suşevski'yi ve Selim Bey'yi ele geçiremezler. Suşevski Gorus'a, Selim Bey de kaçıp Cebrayıl'a kendi bürosuna gider.

Bu mücadeleden sonra Nebi arkadaşı Murad'ı yanına çağırıp der:

-Murad, biz bu günden sonra daha ciddi mücadelelere gireceğiz. Senin bir ailen ve çocukların var. Ben ortaya çıkıp evine gitmeni uygun görüyorum. Ben sana bir mektup verip Şefi Bey'in yanına gönderirim, o seni muhafız yapar. Ne diyorsun, fikrin ne?

Murad der:

-Nebi, mahalli polis amirinin beni yakalamasından korkuyorum. Eğer yakalamayacağını bilirse giderim.

Nebi bir mektup yazıp ona verir:

-Bu mektubu Şefi Bey'e verdiğin gibi seni muhafız yapacak, yapmazsa ben gelip kendim konuşurum. Ben öldüm mü ki seni incitebilsinler, der.

Murad, Nebiler'le öpüşür, görüşür, mektubu alıp doğruca Şefi Bey'in yanına gider, mektubu ona verir. Nebi:

“Şefi Bey, Murad'ı senin yanına gönderdim, o muhafızlık yapabilecek bir adamdır. Onu muhafız yapıp yanında çalıştırmanı rica ediyorum. Eğer kabul etmezsen kendim yanına geleceğim. Polis komutanına da onunla kimsenin işinin olmamasını söyle.” diye yazar.

Şefi Bey, mektubu okuyup bitirdikten sonra Nebi'nin korkusundan Murad'ı hemen muhafız yapar, kendi bürosunda çalıştırır.

Evet, ona muhafız elbisesi verirler. İyiden iyiye bir muhafız olur.

Düşmanlar, Mehdi'nin ölmesiyle Nebi'nin moralinin bozulacağını ya hemen öleceğini ya da kendisinin gelip teslim olacağını sanırlar. Ama onların dedikleri olmaz. Nebi mülk sahiplerine, beylere ve ağalara göz verir, ışık vermez. Yine onların varlarını yoklarını dağıtıp köylülere paylaştırır, malikânelerini yakar.

Diğer taraftan Mehdi öldükten sonra polis komutanlarının ve beylerin dişi kana batar. Onlar, Mehdi'nin ölümünden sonra Nebi'nin güçten düşeceğini, onu öldürmek veya yakalamanın kolay olacağını sanırlar. Onun için de Nebi'nin peşine eskisinden daha çok düşerler.

Bir gün Nebiler'in haberini Üçtepe'de alıp güçlü bir askeri birlikle Üçtepe'ye hücum ederler. Her tarafta kendilerine siper yapıp mücadeleye başlarlar. Nebiler polis komutanlarının iyi adamlarından sekiz kişiyi öldürürler. Bu mücadeleden sonra Polis Komutanı Suşevski, Sisyan ve Zengezur köylerine gider, şüphelendiği adamlardan altmış kişiyi yakalayıp Gorus'a götürerek hapishaneye attırır. Nebiler, bunu duyduktan sonra gece gidip hapishaneyi dağıtır, tutsakların hepsini kaçıtır. Polis komutanı bunu duyar. Emir verir, askerler Nebi'nin peşine düşerler. Hapishanenin altındaki bağlarda şiddetli bir mücadele olur. Bu mücadelede Nebi'nin arkadaşlarından Ali ile Gulam vurulur. Nebi'nin keyfi kaçır. Askerlere saldırıp kanlarını sel gibi akıtır. Kurşunlardan dağılıp kalan düşmanlar kaçıp ağaçlıklarda ve kayalarda gizlenirler. Nebi; Ali ile Gulam'ın cesetlerinin yanına gelir, onların yaralarından öper, yanlarında diz çöküp der:

-Yiğit arkadaşlarımı birer birer yitiriyorum. Sanki sıra bana geliyor. Can Gulam, can Ali!

Onların cesetlerini götürüp Üçtepe'de defnederler. Üç gün üç gece yas tutup Sisyan'a inerler. Sisyan'da Âşık Avanes'i, İvan Bey'in öldürdüğünü öğrenirler. Nebi; Hayik ile Ağahüseyn'i ayırıp der:

-Bu gece gidip İvan Bey'i öldürüp gelirsiniz.

Hayik ile Ağahüseyn geceyi geçirir, atlanıp doğruca İvan Bey'in kapısına giderler. İvan Bey gelen atlıların kimler olduğunu görmeye çıkar. Kapıya çıktığı gibi Hayik ile Ağahüseyn onu yakalayıp nefesini keserler, geri dönüp emri yerine getirdiklerini Nebi'ye haber verirler. Nebi onlara “aferin” der, alınlarından öper. Geceyi burada geçirirler. Sabah erkenden atlara binerler, uzun yolu yakın ederler, Hekeri'ye gelirler. Köylerde birkaç gün dolaştıktan sonra Gısırdağ'a giderler. Gısırdağ'da Nebiler'i Mahmud Bey görür. O, mahalli polis amirine, mahalli polis amiri de beylere ve ağalara haber verir. Tüfeklerini alıp, köpek sürüsü gibi, Gısırdağ'a giderler, her taraftan Nebiler'e ateş etmeye başlarlar. Nebi arkadaşlarına der:

-Çocuklar, hücum edeceğiz.

Nebiler atlarının beline atılıp askerlere hücum ederler. Nebi, atını doğruca Mahmud Bey'in siperine doğru sürer. Mahmud Bey korkup siperden çıkıp kaçarken Nebi arkadan onu vurur. Beyin kendi grubunu bırakıp kaçtığını gören Hecer alır, bakalım ne der:

Ormana toplandı elin gabağı,
Kırıldı, kalmadı malın dabağı,
Döktüler dereye eski tabağı,
Nebi yine burada bir kar eyledi!
Mahmud Bey'in halin naçar eyledi!

Maltepe'de düşman bize tuş oldu,
Naçalnik, pristav önünde durdu,
Kurşun atılışı tebil vuruldu,
Nebi yine burada bir kar eyledi!
Mahmud Bey'in halin naçar eyledi!

Nebi sözünü der mert, merdana,
O göz verir, ışık vermez divana,
Boyanmıştı gaddar düşman al kana,
Nebi yine burada bir kar eyledi!
Mahmud Bey'in halin naçar eyledi!

Nebiler, Mahmud Bey'in grubundakileri kovup yok ettikten sonra Mollu'ya giderler. Gözel, Nebi'yi görünce hüngür hüngür ağlayıp onu kucaklar, gözyaşını oğlunun gözyaşına katar.

-Oğul, Nebi, Mehdi'nin düğününe mi geldin, hani benim oğlum?

Aras aşınca meler,
Kür karışınca meler,
Analar balasından,
Ayrı düşünce meler.

Nebi annesinin gözlerinden öper:

-Bizi neden doğurdun? Yüreğine üzüntüler girsin diye mi? Zavallı anam, senin gözünden akıttığın yaş deryadan aksaydı, derya kurumuştı.

Kadınlar ve erkekler toplanırlar, Gözel'e teselli vermeye başlarlar. Hecer Gözel'e der:

-Anne, peki benim yerimde olsaydın ne yapardın? Sen üç oğlun acısını çekiyorsun. Ama ben yüzden çok Mehdi, Telli Gara, Goca, Zeynalabdın, Avanes, Ali, Zaman ve Gasım gibi yiğit kardeşlerini kaybeden bir bacıyım.

Nebiler burada yedi gün yedi gece kalırlar. Her gün Mehdi'nin kabrine giderler. Gözel'e teselli verirler. Yedinci gün dağlara çekilirler.

ZİNDAN AZABI

Nebi, her yerde köylülere yardım edip onları kızıl pulu vergisinden azat ettirir. Nebi'nin köylerden kızıl pulu vergisi toplaması ve onlara her türlü yardımı yapması Polis Komutanı Suşevski'ye çok dokunur. O, halk içinde rezil olur, utancından kapıya dahi çıkamaz. Böyle bir iş olur mu? Nebi ağalardan para alıp fakirlerin kızıl pulu vergisini öder, polis komutanı da bunun önüne geçemez. Suşevski'nin yerinde başka bir polis komutanı olsa, kaçıp bu ülkeden gider. Ancak o arı bırakıp namusu sırtının arasına alır. Bir de ne yapsın, Nebi ile baş edemez, Nebi Allahlık eder.

Bir müddet gelip geçer, kızıl pulu vergisi topladığı her yere yayılır. Suşevski; Zengezur bölgesindeki bütün beyleri, ağaları ve tacirleri yanına çağırıp der:

-Ne belaya bulaştık, biz Nebi ile baş edemiyoruz. Şimdi köylülerden vergi de toplayamıyoruz, hepsini Nebi topluyor. Güçlülüğümüzü hepsi biliyor. Şimdi biz onun akrabalarını ve annesini yakalamamız ki, yola gelsin.

Gulu Bey der:

-Polis komutanı, onun kaçtığı günden beri bizim onun neslini kurutmamız gerekirdi. Eğer öyle yapsaydık, böyle Firavunluk edemezdik.

Kerbelayı Hüseyin Bey elini sallar:

-Bu da söz söyledi yani. O zaman bütün köylüleri öldürmemiz gerek hepsi ona yardım ediyor, onun akabaları gibiler. Bu söz olmadı. Asker lazım. Eğer padişah biz beylere ve ağalara yardım etmiyorsa, göçüp bu ülkeden gidelim. Biz yaşayamayız.

Suşevski der:

-Zavallı padişah ne yapsın, bize az mı yardım ediyor? Eğer general olmasaydı bu ülkede bir tek bey bile kalmazdı, hepsini Nebi öldürürdü. Generalden yine de asker isterim. Şimdi tedbiriniz ne?

Bunları Gorus'ta tedbir almakta bırakayım, size haberi Nebiler'den vereyim.

Sekiz köyden kızıl pulu vergisi alıp polis komutanına haber verdikten sonra Nebi grubu ile Aras kenarına iner. Tinli köyünde Hecer çok hastalanır. Nebiler elleri koyunlarında kalırlar. Çareleri kalmaz, Hecer'i götürüp Mollu'da annesinin yanında bırakırlar, kendileri Aras'ın diğer tarafına geçerler.

Hecer çok kötü soğuk alır. Gözel ona yükün yanında yer yapar. Hiç kimse yükün arkasında birinin yatacağını düşünmez. Gözel her akşam onun sırtının ortasına hecemet koyar, terlemesi için üzerini sıkıca örter. Bu şekilde bir hafta gelip geçer. Gözel ne kadar çalışıp çabalasa da Hecer'in evde yattığı sırrını saklayamaz. Dedikoducular duyup her yere yayarlar. Sonunda bu haber gidip düşmanlarına da ulaşır. Hecer'in Nazlı adlı bir baldızı vardır, anlayışı kıt bir gelindir. Hecer'in evde saklandığı sırrı bu zavallının karnını ağrıtır. Ne etsin, nasıl etsin?

Berberin, İsgender'in boynuzu olduğu sırrını kuyuya söylemesi gibi, bu da sırrı gidip kuyuya mı söylesin? Kuyuya söylemek de zordur. Belki kamış bitip onun sözünü herkese söyler. Çaresiz kalıp, Hecer'in evlerinde gizlice kaldığını dostlarından birine söyler. Dostu da diğer kadına söyler. Böyle böyle söz gidip Kerbelayı Cefer'e ulaşır. Kerbelayı Cefer atına binip, doğruca Hocahan'a gider, Hecer'in Mollu'da olduğunu Niftalı Bey'e haber verir. Niftalı Bey, hemen bütün beyleri ve ağaları toplayıp der:

-Hecer Mollu'da, hemen hazırlanın gidip yakalayalım.

Evet, bugünkü gibi aklımdadır. Tarih, 29 Eylül 1895'tir. O kadar sıcaktır ki, neredeyse güneşin altında yumurta pişer. Mahalli polis amiri, beyler ve ağalar atlanırlar, büyük bir grup ile dereleri geçerler, tepeleri aşarlar, çaylardan yukarıya gidip Mollu köyüne varırlar. Nebiler'in evini yüzük taşı gibi çevirirler, eve doluşup Hecer'in hasta hasta kollarını bağlarlar.

Gözel kendisini yiyip bitirir:

-Ey zalimler, o hasta, onu incitmeyin, der.

Zalimler onun sözüne önem vermezler, Hecer'i dışarı çıkarırlar. Gerçekten de Hecer ayaklarının üzerinde duramayacak kadar hastadır. Gözel bir sopa alıp beylerin üzerine saldırır:

-Köpek oğulları, Hecer'i götürmeyi mi düşünüyorsunuz? Buradan uzaklaşın!

Her taraftan Gözel'i kırbaçla dövüp yere sererler. Hecer'i alıp Hocahanlı Mehdi Yüzbaşının evine götürürler. Sanki Kars'ın kalesini almış gibidirler, sevinip şenlik yaparlar. Mehdi Yüzbaşı, birkaç koç keser, kebab yaparlar, beyler yiyip içmeye başlarlar. Hecer de bir köşede oturup inler. Beyler yiyip içmeye dalınca, Nebiler'in köylü dostları Hecer'i kaçırıp başka bir eve götürürler. Beyler yemeklerini yedikten sonra Hecer'in olmadığını görürler. Orada Hecer, burada Hecer, ne kadar arasalar da onu bulamazlar. Çok telaşlanırlar. Onu Nebi'nin gelip götürdüğünü sanırlar. Bu sırada Polis Komutanı Suşevski çok sayıda atlı ile gelip Hocahan'a varır. Beyler durumu ona söylerler. Polis komutanı der:

-Nebi buraya gelip onu götüremez, o köyde olmalı.

Evet, köpek gibi köye dağılırla, evleri ararlar, sonunda Hecer'i bulurlar. Tekrar kollarını bağlarlar, Gubadlı'ya Müellim Rehim Bey'in evine götürürler. Yemeden içmeden önce polis komutanı Hecer'e der:

-Hecer, sen ki Müslüman bir kadınsın, tüfek, tabanca alıp kocanla kaçaklık etmek, ağalara karşı gelmek sana yakışır mı? Bu hareket bütün Müslümanlar'a karşı bir alçaklıktır. Diğer Müslüman kadınlar gibi ağzını örtüyle örtüp evde otursana. Gel Nebi'den boşan, yaptığın işlerden tövbe et, günahını bağışlayalım. Birisiyle evlen, mutlu ol.

Hecer güler:

-O benim kendi işim, sizi ilgilendirmez. Ancak onu bilin ki eğer hasta olmasaydım beni yakalayamazdınız.

Polis komutanı çok sinirlenir, elini alnına vurup der:

-Benim başka söyleyecek sözüm yok. Seni hapishanede kerpiç üzerinde öldürmezsem, erkek değilim!

Hecer asabileşir:

-Elinden geleni ardına koyma! deyip yüzünü geri çevirir.

Polis komutanı bıyıklarını ağzına alıp çiğner ve Şefi Bey'e der:

-İyi, Şefi Bey, sen bunu hemen Gorus'a götür, hapishaneye at. Sabah gelip kendim cezasını veririm.

Şefi Bey, Hecer'i bir ata bindirip büyük bir grup ile Gorus'a götürmekte olsun, Müellim Rehim Bey'in evinde beyler, polis komutanı için büyük bir ziyafet tertiplerler. Kebab, pilav, soyutma, çığırtma, dolma ve pastırma fazlasıyla dize çıkar. Pilavın üzerine

semiz horozlar ve kuzu etleri koyarlar. Şarap da sofraya kendi kaidesi ile dizilir. Süslü şarap kadehleri, beyzadelerin ve hanımların ellerinde ıslıl ıslıl parlar. Beyler ve hanımlar şakalaşa şakalaşa yemek yiyip, şarap içerler. Bunları keyifte bırakalın, bakalım Nebi ne oldu?

Nebi'nin Tebriz seferi uzun sürmez. O, bir hafta Tebriz'de kaldıktan sonra geri döner. Hudaferin Köprüsü'nden geçip, Aladin'e çıkar. Aladin'de Hecer'in yakalandığı haberini duyar. Nebi yemek yemektedir, parça elinde yarım kalır, suratı kapkara olur, kaşları çatılır.

-Can Hecer, bu murdar dünyada özgür bir gün görmedin. Gelin çağlarında zindan ve hapisane... Omuzlarını patrondaş yara etmiş. Yastığın taş, yatağın kuru toprak, yorganın bulut ve duman olmuş.

Durumu çok kötü olur, hemen kalkıp dışarı çıkar. Arkadaşları da onun arkasından çıkarlar. Atlar hazırdır. Nebi sol ayağını üzengiye koyup kuş gibi atın beline sıçrar:

-Boz at, benim itibarlı arkadaşım, Hecer'im hapishanede azap çekiyor, yele dön, beni Gubadlı'ya ulaştır.

Boz at ayaklarını yere vurup kişner. Üç günlük yolu üç saatte kat edip, Nebi'yi Gubadlı'ya ulaştırır.

Karanlık çöker. Köyün içinde bir tek adam bile yoktur, sakindir. Köpekler de havlamaz, başlarını ellerinin üzerine koyup uyumaktadırlar. Gubadlı köyü sanki bir harabe gibidir. Bir tek Rehim Bey'in evinden gürültü gelir. Beyler yiyip içip keyif yapmaktadırlar. Nebi, Hecer'i Rehim Bey'in evine getirdiklerini sanır. Atları doğruca Rehim Bey'in kapısına sürerler. Onlar atlardan sıçrayıp yere inerler. Önce Nebi, sonra arkadaşları ellerinde tüfekleriyle kapıdan içeri girerler. Beyler yerlerinden kalkmak isteyince Nebi elini yukarı kaldırıp der:

-Ağalar, zahmet edip de yerinizden kıpırdamayın, keyfinize bakın.

Müellim Rehim Bey ayağa kalkıp der:

-Nebi, evime kan dökme, otur sen de bir parça ekmeğimizi ye.

Nebi, Rehim Bey'in kolundan tutup der:

-Müellim, korkma, hiç kimseyle işim yok. Polis komutanına birkaç sözüm var, bırak söyleyeyim.

Rehim Bey kenarda durur, Nebi alır, bakalım polis komutanına ne der:

Mert oğluyum, benle becermez felek,
Kavgada düşmana gelirim kelek,
De yerin Hecer'in, yüzünü görek,
Bırakmazsan alır canını şimdi!
Avuçla içerim kanını şimdi!

Nebi'nin adını koymuşsun kaçak,
Destesi başında hepsi de koçak,
Olursunuz siz de bu işten naçak,
Bırakmazsan alır canını şimdi!
Avuçla içerim kanını şimdi!

Nebi diyor, doymam düşman kanından,
İntikam alırım zalim hanından,
Hain paşasından, bed sultanından,
Bırakmazsan alır canını şimdi!
Avuçla içerim kanını şimdi!

Polis komutanı sonbaharın soğuk rüzgârındaki bir yaprak gibi kıpırdar, dal gibi titrer:
-Nebi, Hecer burada yok. Onu, Şefi Bey yakalayıp Gala'ya götürdü. Benim haberim yok.

Nebi, çok sinirlenir, tüfeğini çekip beyleri vurmak isteyince Müellim Rehim Bey'in karısı Natevan Hanım başörtüsünü onun ayaklarının altına atar, gözlerinin yaşını döküp der:

-Nebi ağabey, eğer sende yiğit kanı varsa benim başörtümü kana bulama. Bu mahcup olması gereken beyleri bu defalık bana bağışla.

Nebi'nin kolları boşalır, közün üzerine su dökülür gibi siniri yatışır. Natevan Hanım'ın başörtüsünü yerden alıp kendisine verir:

-Bağışla bacı, seni incittim. Bunların ne kadar günahları varsa da sana bağışlıyorum, der. Sonra yüzünü polis komutanına çevirip der:

-Namussuzlar, sizi bu kadına bağışlıyorum. Eğer Hecer hasta olmasaydı semtine bile uğrayamazdınız. Canınızı delik deşik ederdi. Ama şunu bilin ki kuş olup göğe dahi çıksanız elimden kurtulamayacaksınız. Niftalı Bey, sizinle kendi evinde hesaplaşacağım.

Sözünü bitirip kapıdan çıkar. Atlarını Gala'ya doğru sürmekte olsunlar, bakalım Şefi Bey nasıl oldu?

Şefi Bey, Hecer'i Gorus'a götürüp hapishaneye attırır, ayağına gandal, boynuna zincir vurdurur. Beylerin keyifleri yerindedir, Nebi'nin sağ elini kestiklerini sanırlar. Birkaç gün geçer, Hecer hapishanede iyileşir. Onu savcı, hâkim ve polis komutanı o kadar incitirler ki, Hecer canından bezer, ölümünü gözünün önüne getirir. Onlara ağır cevaplar verir. Bir gün Hecer'i çok dövüp azap çektirdikten sonra özel kamaraya atarlar. Bir taraftan hastalık, bir taraftan işkence onu canından bezdirir. Nebi'yi anar. Alır, bakalım haline uygun ne der:

Atıldım kaleye, düştüm kemende,
Ayakta kelepçe, boynumda künde,
Hiç kimse görmesin beni bu günde,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Yorganım edyaldır, döşeğim hasır,
Neçennik gelince yüreğim eser,
Silistçi dindirir, prokuror keser,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Nebi'nin yolunu düşman bağladı,
Hecer Hanım yârim deyip ağladı,
Düşman hapislerde beni sakladı,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Hapishane sıcak yatamıyorum,
Duvarı gelbini aşamıyorum,
Kapısı bağlıdır açamıyorum,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Burada, Dural-Gürdeşt mücadelesinde düşmanlar tarafından vurulup Aras'ta boğulan arkadaşlarını aklına getirir. Alır sonuncu bendinde:

Hecer Hanım, sözün gelmiş avaza,
Bir kimse bulunmaz derdimi yaza,
Bir çift yiğidim boğuldu Aras'a,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Hecer'in atıldığı kamara Eyinli Aslan'ın, Necefgulu'nun ve Hesenalı'nın yattığı kamaranın yanındadır. Onlar Nebi'ye yardım ettikleri için yakalanmışlardır. Dışarı çıkarılınca Hecer'i görmeye gelip ona teselli verirler:

-Hecer bacı, düşünme, Nebi seni burada bırakmaz, her yer ateşle çevrilse de seni çıkarır.

Daha bu azdır. Her gün köylerden öbek öbek kadın ve erkek Hecer'i görmeye gelip ona yemek getirirler. Polis komutanı ne yapsa da önünü alamaz. Buna bakmayarak, Hecer kafese atılmış bir kuş gibi çırpınarak arkadaşlarını ve Nebi'yi arzular. Onun gönlü gamdan, kalbi kederden gülmez. O, tuzağa düşmüş aslan gibi hapishaneyi yıkmak ister, ancak her taraf düşmanlarla doludur. Boynunda zincir, ayağında gandal vardır. Yüzünü dağlara doğru çevirip Nebi'yi yardıma çağırır:

Tellerim dökülür, yüzüm laledir,
Kaşlarım karadır, gözüm aladır,
Yan, yörem düşmandır, yerim kaledir,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Düşmanın elinden almalı Nebi!

Döşëğim kerpiçtir, yastığım saman,
Yorganım hasırdır, ümidim aman,
Her taraf hasardır, her taraf duman,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Zalimler elinden almalı Nebi!

Gorus'un başında kopmuştu sazag,
Dizilip nöbetçi, askerler, kazak,
Neçennik koymuyor bir mektup yazak,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Düşmanın elinden almalı Nebi!

Aslanlar, Hecer'in sesini duyarlar, onun düşüncelerini anlayıp çok kederlenirler. Ne yapabildiler, ellerinden ne gelebilirdi ki? Görünce sevgi göstermekten başka çareleri yoktur. Hecer, bir demir falan ele geçirmek ve polis komutanı gelince onun başına vurmak ister.

Bir müddet gelip geçer, Hecer'i ceza kamarasından çıkarıp, kötü kamaraya getirirler. Bir gün Polis Komutanı Suşevski, onun kamarasına gelir:

-Bak işte böyle, sonunun böyle olacağını bilmiyor muydun?

Hecer dudaklarını kemirir, ona sinirli sinirli bakıp der:

-Eline fırsat geçtiği için erkekleniyor musun? Hecer hasta olmasaydı, sizin gibi tilkilerin elinde esir olmazdı.

Suşevski der:

-Ey Hecer Hanım, benim söylediklerime uyarsan mutlu olursun. Gel Nebi'den boşan, seni bırakayım, bir beyle evlendireyim, başın da beladan kurtulsun.

Hecer ona bağıırır:

-Gözümün önünden kaybol, alçak. Buna bak, bana verdiği nasihate bak. O nasihati karına ve kızına et.

Suşevski onun başına bir kırbaç vurur:

-Senin dilini kesmezsem erkek değilim.

Hecer:

-Elinden geleni esirgersen namussuzsun, deyip yüzünü yana çevirir, “erkek olmadığını sen de biliyorsun” der.

Suşevski ona bir kırbaç daha vurup der:

-Seni Gorus’un içinde kurşunlamazsam bu şapka bana haram olsun.

Hecer yine yüksek sesle der:

-Kurşunla, porsuk, hapishanede gücünü bana mı gösteriyorsun?

Suşevski, parmağını ona doğru sallayıp kapıdan çıkar, Hecer’i karsa atmasını Hapishane Komutanı Ter Grigoryans’a emreder.

Hecer’i yine de karsa atmazlar. Bu kez Hecer’le kimsenin görüşmesine izin vermezler, ona iyi yemek de vermezler. Hecer’i burada azap ve eziyet içinde bırakalım, bakalım Nebi ne oldu?

Nebi, grubu ile doğruca Gala’ya gider, çok gezer, dolaşır, Hecer’in hapishanede olup olmadığı hakkında hiçbir şey öğrenemez. Ceyranhanım’ı Melik mevkiinde bırakırlar. Ondan bir haber almak için oraya gelirler. Kapıdan gözetleyip Ceayranhanım’ın ağlaya ağlaya dediğini görürler:

Hecer’i düşmanlar tutup apardı,
Ciğerimi düşman çekip kopardı,
Üçtepe yolları borandı, kardı,
Kendini tez yetir, ay aman Nebi!
Halimiz olmuştur çok yaman Nebi!

Duman, sis basmıştı, o Garadağ’ı,
Dört bir tarafımı kesmişti yağı,
Bekliyorum hava açılan çağı,
Kendini tez yetir, ay aman Nebi!
Halimiz olmuştur çok yaman Nebi!

Düşman çemberini kuşatıp aldı,
Yüreğe çekilen çal, çapraz dağdı,
Ceyran gözyaşıyla bu sözü yazdı,
Kendini tez yetir, ay aman Nebi!
Halimiz olmuştur çok yaman Nebi!

Nebi içeri girip Ceyranhanım'a sorar:

-Bacı, Hecer'den bir haber var mı?

Ceyranhanım ağlaya ağlaya der:

-Hecer Gorus Hapishanesi'nde.

Üstelik dostlarından Nesir'le İsgender de gelip Hecer'in Gorus Hapishanesi'nde azap çektiğini ona haber verirler.

Kan, Nebi'nin beynine sıçrar, Boz atın yelinden tutup der:

-Boz atım, kanat aç, Hecer hapishanede beni bekliyor. Boz at ayaklarını yere vurup ağzını aslan gibi açar. Nebi onun beline sıçrar. Nesir'le İsgender'i de kaçaklar terklerine alırlar. Boz at yerle, gökle bir gider. Nebi bunu görüp der:

Boz atım kavgada pelengdi, peleng,
Kızılkuş bakışlı gözleri geçeng,
Belimde kılıcım, omzumda tüfeng,
Boz atım, yürü ha, aman günüdür!
Hecer'in kalede yaman günüdür!

Komutan, gubernat hep mektup yazar,
Onların yazdığın koç Nebi bozar,
Yürü, Boz at, Hecer kaldı intizar,
Boz atım, yürü ha, aman günüdür!
Hecer'in kalede yaman günüdür!

Nebi düşmanların atar taşını,
Düşmanlarının toz eyler başını,
Bir bağırıp alır Gorus kaşını,
Boz atım, yürü ha, aman günüdür!
Hecer'in kalede yaman günüdür!

Atlar, bir günlük yolu bir saat içinde kat edip onları Gorus'un girişine getirirler. Tarih, 28 Ekim 1895'tir. Nebi, atlılarını Gorus'un her yerine yayar, Gorus'u yüzük taşı gibi kuşatırlar. Kendisi Boz atı sürüp hapishanenin girişindeki tepenin üzerine çıkar, bir mektup yazıp Suşevski'ye gönderir. Mektupta:

"Polis Komutanı Suşevski, ya Hecer'i bırak mücadele etmeden çekilip gidelim ya da hapishaneyi dağıtıp onu götüreceğiz" diye yazar.

Suşevski mektupta yazanları yapmak istemez.

Asker karargâhındakiler ateş etmeye hazırdırlar. Her taraftan karargâhın üzerine kurşun dolu gibi yağar. Suşevski'nin canına korku düşer. Her tarafın kesilmiş olduğunu görür. O Gorus'un etrafında on bin asker olduğunu sanar. Hemen Hapishane Komutanı Ter Grigoryans'ı yanına çağırıp der:

-Git, Hecer'i bırak, bu belayı başımızdan al.

Hapishane komutanı gider. Hecer'in boynundan zinciri, ayağından gandalı çözdürür, Allahverdi ile Mirzeli'ye bağlar ki, götürüp Nebi'ye versinler. Kendisi de Hecer'e der:

-Hecer Hanım, Allah aşkına, Nebi'ye söyle, mücadele etmeden çekip gitsin, Gorus'u kana bulamasın.

Hecer güler:

-Korkma, söylerim mücadele etmeden çekip gider.

Nebi, kenardan Hecer'in tüfeksiz olduğunu görüp Hapishane Komutanı Ter Grigoryans'a der:

-Onu tüfeksiz nereye gönderiyorsun, değirmene mi gidiyor? Hemen ona bir de tüfek ver.

Hapishanenin Polis Komutanı Ter Grigoryans, Hecer'e bir tüfek, iki de patrondaş verir. Hecer, Nebi'nin yanına gelir, birbirlerinin boynuna sarılırlar, beş dakika sonra ayrılıp ata binerler. Nebi ıslık çalar. Gorus girişinden çekilip Garnıyarık'a giderler.

Nebiler gittikten sonra polis komutanı askerlere emir verir, bir saat Gorus'un etrafını kurşuna tutarlar. Bunu halkın Nebi'nin hapishaneyi yarıp da Hecer'i götürdüğünü sanmaları için yaparlar.

Nebiler Garnıyarık'ın sefalı yaylalarından birinde attan inerler. Atlarını bağlayıp otlağa bırakırlar. Kendileri de bir serin çeşmenin başında otururlar.

Hecer, başına gelenlerin tümünü Nebiler'e söyledikten sonra der:

-Bu seferden neden geç geldiniz?

Nebi der:

-Hecer, o tarafta şahın askerleri ile sürekli mücadele ettik. O, zavallı halkı İran padişahı gibi eziyor. Zavallılar, azap içinde kul gibi yaşıyor.

Bir saat dertleştikten sonra atlanıp Garnıyarık'dan uzaklaşırlar.

NAHÇIVAN SEFERİ

Nebiler, beş altı gün Berşad Çayı'nın etrafındaki köyleri dolaştıktan sonra Şıhlar köyünün önündeki Mensur obasına giderler. Burada birkaç gün dinlenme kararına varırlar. Obanın her tarafına iyice emin olsunlar diye nöbetçiler koyarlar. Bir iki saat dinlenmeden nöbetçiler bir grup hükümet atlısının geldiğini görürler. Onlar Nebiler'e haber verirler. Hükümet atlıları Nebiler'in Mensur obasında olduğunu bilmemektedirler. Onlar, Nebi'nin Mensur obasında olduğunu duydukları gibi geri dönüp yolu toza kata kata bir dakika içinde kaçıp gözden kaybolurlar. Hükümet atlılarının kaçtığını Nebi'ye haber verirler. Nebi arkadaşlarına der:

-Çocuklar, onlar gidip haber verecekler, askerler gelecek, dinlenmemize izin vermeyecekler. Gelin yerimizi değiştirelim.

Hepsi ata binip doğruca Tezekend'e giderler. Köyün dışında bir adam karısı ile toprağı kazmaktadır. Nebi onların yanına gider, atının dizginini toplayıp adama selam verir. Adam, boynunu kaldırıp Nebi'nin selamını alır.

-Amca, ne yapıyorsun?

Adam der:

-Tahıl ekmek için toprağı kazıyorum.

Nebi der:

-Zavallı adam, sen ayağınla ne kadar yeri kazabilirsin ki oraya tahıl serpesin?

Adam der:

-Peki, çaresi nedir, fakirim, öküzüm de yok.

Nebi attan yere iner, arkadaşlarına der:

-Herkes cebini boşaltsın, ne kadar paranız varsa bana verin.

Kaçaklar, ceplerindeki paraları çıkarıp Nebi'ye verirler. Bir dünya para olur. Nebi parayı adama uzatıp der:

-Amca, al bu parayı. Git kendine iki öküz, bir inek al. Bir de bir çift bağlat, burayı çiftle ek.

Adam, ona yardım edenin Nebi olduğunu anlar, parayı Nebi'den alır:

-Allah kemerini kuşatsın, ey Nebi, deyip beli omzuna alıp karısı ile evine gider.

Nebiler, köye girince ona mahalli polis amirinin beş atlı ile köyde olduğunu haber verirler. Nebi, mahalli polis amirinin bulunduğu evi öğrenip doğruca oraya gider. Kapıda attan inerler. Onların atlarını tutup ahırın girişine bağlarlar. Nebi iki adamla mahalli polis amirinin bulunduğu eve girer. Mahalli polis amiri onu görünce çok korkar. Nebi'nin onu öldüreceğini sanır. Nebi onun korktuğunu hissedip der:

-Mahalli polis amiri, misafir etmeyeceksen çıkıp gidelim. Misafir de çatık kaşla karşılaşır mı?

Mahalli polis amiri birkaç kez yutkunup ayağa kalkar:

-Hoş geldiniz Nebi Bey.

Yemek için her şey vardır. Nebi güler:

-Mahalli polis amirine güzel yemekler hazırlanacağını öğrendik, onun için geldik, yemeğinize ortak olacağız.

Mahalli polis amirinin dili çözülür:

-Nebi, hoş gelmişsiniz.

Nebiler, sofranın başında oturup sohbet ede ede mahalli polis amiriyle yemek yerler. Yemek yedikten sonra da mahalli polis amiriyle sinirli sinirli konuşmazlar. Nebiler vedalaşıp gitmek isteyince mahalli polis amiri der:

Nebi Bey, bugünden sonra mahalli polis amirliğinden çıkıyorum. Ben eğer sana kötü bakarsam, sana kurşun atarsam, namussuzum. Her zaman sana dua edeceğim.

Nebi onun kolundan tutar:

-Onu sen bilirsin, biz gidiyoruz, sağ kalın!

Nebi arkadaşları ile evden çıkıp ata biner. Nebi mahalli polis amiri ve toplananlarla görüşüp yola çıkar. O gittikten sonra mahalli polis amiri yüzünü halka çevirip der:

-Böyle kahraman bir yiğide her zaman yardım edin. Onu doğuran anneye helal olsun. Ben bugünden sonra ona kötülük yapmayacağım. Mahalli polis amiri de değilim, sizden biriyim.

Mahalli polis amiri grubu ile köyden çıkar, doğruca Gorus'a Suşevski'nin yanına gelir:

-Ben bugün evime gideceğim, benim yerime başka bir mahalli polis amiri atarsın, der.

Polis komutanı ne kadar sinirlense de, nasihat etse de mahalli polis amiri razı olmaz, çıkıp doğruca evine gider. Polis komutanı onun yerine başka bir adamı mahalli polis amiri yapar.

Diğer taraftan Nebiler doğruca Gafan'ın Baharlı köyüne giderler. Adamların hepsi onun başına toplanır. Nebi onların hepsiyle tokalaşp birer birer durumlarını sorar. Nebiler gece bu köyde kalacak olurlar. Nebi, gece yoksulları toplar, onların derdini öğrenir, hepsi faizci Molla İsmayıl'dan şikâyetlenmeye başlarlar.

-Kazandığımızın hepsini Molla İsmayıl'a faiz olarak veriyoruz. Zalimin oğlu bizden manata manat faiz alıyor.

-Ben bir saat içinde Molla İsmayıl'la hesaplaşırım. Çabuk öğrenin bakalım o evde mi?

-Evde, her nereye gitmişse şimdi geldi.

Nebi; Garapet'i, İsmayıl'ı ve Balakişi'yi gidip faizci cadugün Molla İsmayıl'ı getirmeleri için gönderir. Molla İsmayıl'ın yastığa dayanıp bir geline göbek duası yazdığı bir sırada gelirler. İsmayıllar onu alıp Nebi'nin yanına götürürler. Molla İsmayıl, Nebi'yi gördüğü gibi ayağının üzerinde ölüye döner. Bir şekilde tatlı dilini işe salar:

-Nebi Bey, sen bizim köyümüze hoş gelmişsin.

İsmayıllar onun göbeğe dua yazdığını Nebi'ye söylerler. Nebi onun yakınına gelir.

-Molla, göbeğe de dua yazılır mı? göbeğini sana açan kadınların başörtüsü yere düşsün.

Molla İsmayıl der:

-Ben zorla kadınların göbeğine dua yazmıyorum ki, kendileri bana zorla yazdırıyorlar. Sen şüphesiz ki beni iyi tanımıyorsun. Ben sineği ezmiyorum ki ölsün. Göbeğine yazı yazdığım kadınlar benim anam, bacımdır.

-Doğru diyorsun, tam da Şirvan kadısının dengisin, hem de manata manat faiz alıyorsun. Gerçekten de çok merhametlisin.

Molla İsmayıl yalvarmaya başlar:

-Nebi Bey, bilmiyorum ki beni sana kim böyle kötü tanıttı, bu günden sonra hiç kimsenin göbeğine dua yazmam.

Nebi sinirli sinirli onun yüzüne bakar:

-Düş önüme, ne duası, seninle başka bir işim var.

Nebiler, Molla İsmayıl'ın evine giderler. Nebi sinirli sinirli der:

-Kalk, sendeki senetleri bana ver.

Molla İsmayıl, dilini işe salarak senetleri vermek istemez. Nebi'nin siniri artar. Onun göğsünü tüfeğiyle dörter:

-Sandığın anahtarını bana ver. Vermezsen ortandan bir kurşun geçireceğim.

Molla İsmayıl eli titreye titreye:

-Aman, evim yıkıldı, deyip sandığın anahtarını ona verir.

Nebi, sandığın ağzını açar, senetleri çıkarır. Sandık, senetle doludur. Senetleri yakar. Yanıp tükeninceye kadar Molla İsmayıl, başına vurup ağlar. Senetler yandıktan sonra yüreği takatsiz kalır ve yere yıkılır. Canavara dönen adamın canının derisinde olması gibi, onun da canı senetlerdeymiş, senetler yanar o da bayılıp yere yıkılır.

Adamlar toplanıp ona bakar, Nebi'ye dua ederler. Bu sırada Ağakişi adlı bir çoban gelip yavaşça Nebi'nin kulağına der:

-Nebi ağabey, polis komutanı grubu ile geliyor, buradan uzaklaşın, sizi görmesinler.

Nebi der:

-Önemi yok, bırak gelsin. Bizim burada olduğumuzu bilmiyor olmalı. Bilseydi böyle rahatça gelmezdi. Sen git önüne çık, gelince ona benim köyde olduğumu söyle.

Ağakişi gidip köyün alt tarafında durur. Polis komutanı gelince der:

-Ağa, Nebi köyde.

Polis komutanı bu sözü duyduğu gibi atın başını geri çevirir, yavaş kaçan namerttir, kaçıp uzaklaşır. Nebi bunu duyanca çok güler. Gece orada kalırlar. Sabah erkenden atlanıp dağa çıkarlar. Nebi, Gurud köyüne gider. Aynı gün bayramdır. Zenginlerin hepsinin koyun kesip yediklerini ve şenlik yaptıklarını ancak yoksulların burunlarını tezek kokusuna tutuklarını, yemek için ekmek bile bulamadıklarını görür. Nebi yoksulların haline çok acır.

Grubu ile Pireli Ağa'nın ahırına gider, kırk semiz koyunu ayırır, başlarını kestirir, etlerini yoksullara paylaştırır. Pireli kaçıp köyden gider, Nebi onun evine gidip karısına der:

-Kocan gelince Nebi gelmişti, seni evde bulamadı dersin. Bu günden sonra eğer bir kişi ondan hoşnutsuz olursa, ya da koyunlar için birisine gülden ağır bir söz söylese gelip derisini soyacağım.

Kadın güle güle der:

-O, utansın, aziz bir gün, fakirlere kendisinin yardım etmesi gerekir. O yardım etmedi, sen ettin, kötü bir şey yapmadın ki...

Nebi güler:

-Kocandan öyle bir şey bekleme.

Alacakaralıkta, köpeğin kurttan seçilemediği zamanda Nebi grubu ile atlanıp uzun yollar geçer, dağlar aşar, Aras'tan diğer tarafa geçer.

Aras'ın diğer tarafında Nebiler'in ne iş yaptıklarından haberim yok, ancak ucundan köşesinden duyduğum kadarıyla Nebiler diğer tarafta hanlarla ve şah askerleriyle çok mücadele edip kan dökerler. Bunu bilirim ki, Nebiler yazın orta ayında Aras'tan bu tarafa geçerler, dağları birer birer geçip Tozgonan'a giderler. Suşevski de Tozgonan'dadır. Nebiler, Tozgonan'ın yanında yükselen bir tepenin üzerine çıkarlar. Suşevski'nin grubu onları görüp mücadeleye başlar. Kurşun sesi dağları bürür. Nebi bağırarak der:

-Köylerden mücadele etmeye zorla getirilen adam varsa, başlarına başlık geçirsinler.

Gerçekten de köylerden çok adam getirilir. Suşevski'nin askerlerinin yarısından fazlası başına başlık geçirir. Ne köylüler Nebiler'e ne de Nebiler köylülere isabet edecek şekilde ateş etmezler. Mücadelenin şiddetli olduğu anda dağın sırtında bir geyik sürüsü görünür. Zavallı hayvanlar suya gelmektedir. Suşevski'nin grubundaki köylüler kurşunla geyiklerin hepsini öldürürler. Suşevski bunu görünce gazaplanıp der:

-Geyikler Nebilerden çok daha uzakta, neden onları vurabiliyorsunuz da Nebiler'i vuramıyorsunuz? Sanırım siz Nebiler'e isabet edecek şekilde ateş etmiyorsunuz. Ben size bel bağlamakla hata etmişim.

Suşevski sinirlenerek atına binip geri döner. Suşevski gittiği gibi Nebiler köylülerin yanına gelirler, öpüşüp görüşürler. Âşık Ehmed, sazı kucağında kenarda bir taşın üzerinde oturmaktadır. Polis komutanın sinirlenip gittiğini, Nebiler'in köylülerle görüştüğünü gördüğü gibi sazı eline alır, bakalım ne der:

Nebi'nin gözleri aladır, ala,
Koç Nebi olmuştur düşmana bela,
Nebi'nin meskeni yüce bir gala,
Koy sana desinler ey Kaçak Nebi!
Hecer'i kendinden ey koçak Nebi!

Dağların başları dumandı, duman,
Nebi'den çekerler zalimler aman,
Koç Köroğlu gibi Nebi kahraman,
Koy sana desinler ey Kaçak Nebi!
Hecer'i kendinden ey koçak Nebi!

Nebi'nin kaşları karadır, kara,
Düşman yüreğine vurmuştur yara,
Beyleri, hanları getirip zara,
Koy sana desinler ey Kaçak Nebi!
Hecer'i kendinden ey koçak Nebi!

Gün çıkmıştı günortanın yerine,
Hecer Hanım kalkıp atın beline,
Eşrefi, mirvari dizip teline,
Koy sana desinler ey Kaçak Nebi!
Hecer'i kendinden ey koçak Nebi!

Âşığa “aferin” deyip, çok miktarda bahşış verirler. Âşığa biraz daha okuttuktan sonra atlanıp doğruca Nahçıvan taraflarına geçerler. Yarımca köyünde Nebi'nin Sahag adlı yakın bir dostu vardır. O, her haberi Nebi'ye ulaştırır Nebi de ona çok yardım eder. Her zaman Nahçıvan tarafına gidince ilk önce Sahag'ın evine gider, onun ve ailesinin durumunu sorar. Sahag'ın güzel bir bağı vardır. Nebi onun evine gelince Sahag onu bağda oturtur. Bu da azdır, bir çalgıcı da getirtip çaldırır. Gençler Nebiler'le oynayıp şakalaşırlar.

Bu kez de Nebiler, Sahag'ın evine gelirler. Sahag bunlar için koyun keser. Bir çalgıcı da getirtir. Çalgıcının sesine halk toplanır. Nebi'nin arkadaşları gençlerle oynar, keyif yaparlar. Hampa adlı yetim, anasız babasız bir çocuk vardır. Nebi bu çocuğu sık sık ortaya çıkarıp oynatır. Oyun bitince Nebi, bu yetim çocuğa bir yüzlük verip yanında oturtur.

Sahag'ın Gurgen adlı bir oğlu vardır. Bu çocuk Nebi ile öyle bir dosttur ki, ondan ayrılmak istemez. Nebiler geldiğinde çocuk evde yoktur, köyün içinde çocuklarla oynamaktadır. Eve gelince merasim olduğunu görür. Annesine sorar:

-Anne, bu merasim de nedir?

Annesi der:

-Nebi amcan geldi.

Çocuk, bağa koşar, Nebi onu kucağına alıp gözlerinden öper. Onu oynatıp havaya atıp tutar. Sahag'a sorar:

-Bu çocuğu okutuyor musun?

Sahag der:

-Evet, şehirde okuyor.

Nebi der:

-Çok iyi yapıyorsun, cahil insan kör gibidir. Şimdi hazırlıksız geldim. Bir dahaki sefere bu çocuğa elbise getireceğim.

-Getirsen de sağ ol, getirmesen de.

Bunları sohbette bırakayım, size kimden bahsedeyim? Yarımca köyünde Garapet, Kültepe köyünde Gaprel adlı iki ağa vardır. Bu ağalar halkı kendi topraklarında parasız çalıştırlar. Sözlerine uymayanlara da eziyet ederler.

Nebiler bu gelişlerinde Garapet'le Gaprel'in evlerini talan ederler, tahıllarını köylülere paylaşırlar. Ama ne yazık ki, kendilerini bulamazlar. Onlar kaçıp şehre giderler. Köyde Saho adlı bir yoksul vardır. Saho, bir tüfek, çok miktarda kurşun, bir de bir hançer saklamaktadır. Nebi, Yarımca köyündedir. Saho, tüfeğini, hançerini ve kurşunları getirip Nebi'ye verir.

-Nebi kirve, bunları size hediye ediyorum.

Nebi, onun kurşunlarından biraz alıp kalan eşyaları kendisine vererek der:

-Al sakla, yüz gün silah bir gün gerek derler. Sana lazım olur.

Nebi üstelik ona iki yüz manat da para verir. Saho Nebi'den çok razı olur.

Küçük Gorgen, Nebi ile Hecer'den hiç ayrılmak istemez. Gorgen sürekli Boz ata bakar. Nebi güle güle ona der:

-Oğlum Gorgen, sana bir tay bağışladım. Bir daha buraya geldiğimde getireceğim, sürekli binersin.

Gorgen, tay lafını duyunca çok sevinir.

Evet, akşam hava karardığında Nebiler, Sahag'la ve diğer dostlarıyla vedalaşırlar, atlanıp Sirab Tepesi'ne giderler. Nebiler gittikten sonra Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski, güçlü atlılarla Yarımca köyüne gelir, Nebiler'in mülk sahibi Garapet'le Gaprel'in evini talan ettiklerini görür. Naçalnik Slavoçinski, Nebi'nin Ordubad'da olduğu haberini alır, bir hayli askerle doğruca Ordubad'a gider. Slavoçinski'nin geldiğini Nebi'ye Galust haber verir. Bir dar yol vardır. Oradan geçmek her yiğidin harcı değildir. Çok ters bir yoldur. Nebi arkadaşlarını geçit yolunun her tarafına yayıp emreder:

-Askerler gelince her yerden bağırıp tüfeklerini alırsız, kendilerini de esir ederiz.

Nebi, arkadaşlarını bu yolun her tarafına yayar. Bugünkü gibi aklımdadır. Yazı yarılamaya on beş gün kalır. Polis Komutanı Slavoçinski gelip geçmek isteyince her taraftan bağırırlar:

-Tüfekleri yere atın, teslim olun.

Slavoçinski hata ettiklerini, kendilerini tuzağa attıklarını, teslim olmaktan başka çareleri olmadığını görür. Mahalli polis amirlerini ve kumandanları başına toplar. Hepsine der:

-Teslim olmaktan başka çaremiz yok.

Tüfekleri yere atarlar. Birkaç kişi siperden çıkıp onların tüfeklerini ve tabancalarını toplar. Nebi dışarı çıkınca Slavoçinski korka korka onun önüne çıkıp der:

-Nebi, aferin, senin yiğitliğini, düşmanı mağlup ettiğini duymuştum, ancak polis komutanının askerleriyle birlikte esir düştüğünü duymamıştım. Yiğit tuttuğu yerden kesmez. Rica ediyorum, bizi sağ bırak.

Nebi der:

-Sizinle işimiz olmayacak, hiç korkmayın. Ancak, polis komutanı düşmanla mücadeleye böyle gidilmez.

Slavoçinski der:

-Bu saymamanın ve ihtiyatsızlığın neticesidir.

Nebi der:

-Sizi bu kez bağışlıyorum, tüfeklerinizi alın, geri dönün. Ancak polis komutanı, zaman gelecek, siz de halkın gücüne inanacaksınız. Polis Komutanı Mehdihan Bey'e elimden yakasını kurtaramayacağını söylersiniz. Çekip onun ciğerini çıkartacağım. Bu zavallıları az incitsin.

Tüfeklerini alırlar. Slavoçinski askerleri geri gönderir, kendisi ise mahalli polis amirleriyle Ordubad'a gider. Çok düşünür, kendi kendine böyle de yiğit adam olur mu, bunun kaçak olması ne yazık der.

Slavoçinski, Nebi'nin yanına bir elçi gönderip her nerede isterse onunla görüşmesini ister.

Nebi elçiye der:

-Ben hemen Culfa'nın yanından Aras'ın kenarına gidiyorum. İsterse gelsin, orada görüşelim.

Elçi gelip Nebi'nin sözünü Slavoçinski'ye söyler. Slavoçinski mahalli polis amirleriyle Aras'ın kenarına gidip Nebi ile görüşür.

Selam kelimadan sonra Slavoçinski Nebi'ye der:

-Ağa Nebi, sen çok yiğit ve mert bir oğlan olduğun için ben sana bir güzellik yapmak istiyorum. Gel, kaçaklıktan vazgeçip ortaya çık. Seni generalin yanına kendim götürürüm, istediğin yere de polis komutanı yaptırırım. Gel sen bu kez benim sözümü duy.

Nebi gülümseyerek der:

-Benimle bu yüzden mi görüşmek istiyordun? Çok zahmet etmişsin. Polis komutanı, ben toprak ve suyun mülkedarlardan alınıp köylülere verildiği, köylülerin muhafızların zulmünden kurtulduğu zaman ortaya çıkacağım. Bakıyorum ki, ne kadar siz varsanız bu da mümkün olmayacak.

Slavoçinski der:

-Bundan beş altı yıl önce Elahezret Nikolay Şah'ın toprağın köylülere verilmesi hakkında kanun çıkardığını çok iyi biliyorsun. Nikolay, köylüleri mülk sahiplerinin zulmünden kurtarmıştı. Daha ne istiyorsun?

Nebi der:

-O kanun değildi, o kandırmacaydı. Mülk sahibi yine aynı zalim mülk sahibi, köylü de aynı topraksız ve aç köylü. Polis komutanı, siz bile köylülere çok zulüm ediyorsunuz.

Onlardan çok miktarda vergi alıyorsunuz, günlerinin çoğunda bedavadan çalışmaya götürüyorsunuz. Polis komutanı, bunu Allah kabul etmez. Köylüler sizin koyduğunuz vergileri ödeyemiyorlar. Vergiden başka, Nebi'yi koruyorsunuz diye köylülerden sık sık zorla para alıyorsunuz. Tivi, Nesirvaz, Anzır, Eylis ve diğer köylerin sakinlerinin ne günahı vardı ki, bu yıl yirmi altı yurda emir verdiniz, her evden üç manat, bundan başka her köyden üç yüz manat zorla para aldılar. Nebi olmazsa köylüler bu paraları nasıl verebilirler? Beni korudukları için halktan zorla para alıyorsanız, o zaman bütün halktan zorla para almalısınız. Hepsi beni koruyor. Polis komutanı, Nebi halktan ayrı değil. Halka ne ceza verirsiniz verin, Nebi'yi yakalayıp size vermez.

Slavoçinski der:

-Öyle şeyler çok oluyor. Başka çaremiz yok, bize söylüyorlar, biz de yapıyoruz. Söylediklerinin hepsi doğrudur. Nebi Bey, sen gel, inat etme, ortaya çık, gelecekte mutlu olursun.

Nebi der:

-Başka bir sözün varsa, söyle. Benim sözlerimi generale de söylersin. Halk özgür olunca ben de ortaya çıkacağım.

Bu sırada Culfa'nın yanlarında sınırdan kurşun sesi duyulur. Mücadele vardır. Nebi; İsmayıl'la Musa'ya der:

-Gidin, hemen haber getirin, bakalım bu ne mücadeledir, Hecerler falan olur...

Slavoçinski korkup der:

-Hece Hecer.. birden...

Nebi güler:

-Polis komutanı, korkma, başından bir tüyün bile eksilmesine izin vermem.

Az geçer, İsmayıl gelir. Nebi sorar:

-O mücadele de nedir?

İsmayıl güle güle der:

-Culfa'daki muhafızlara ve kumandanlara Nebiler bugün sınırdan geçecekler diye haber vermişler. Bunlar da hazırlanıp sınırları kesmişler. Bu sırada Hecer grubu ile Aras'ın kenarına gelmiş. Sınırdaki askerler korkularından kurşun falan ata ata kaçıp çamlıkta gizlenmişler. Hecerler de sağ salim Aras'tan diğer tarafa geçmişler.

Nebiler çok gülerler ve Hecerler'in diğer tarafa sağ salim geçmelerine mutlu olurlar. İsmayıl güle güle der:

-Hecer gittikten sonra Aras'ın kenarında bir örtü bulurlar, Hecer'in sanırlar. Meger o da Çingenelerden kalmış.

Nebi güler:

-Hecer örtü mü örtüyor? Akılları kendi hanımlarına gitmiş.

Hecer'in örtüsünün kaldığı sözüne Slavoçinski de güler:

-Zavallıların gözü korkmuş, böyle işler çok olur, der.

Nebi Slavoçinski'ye der:

-Polis komutanı, Hecer bizi diğer tarafta bekleyecek. Sözüünü tamamla, biz gideceğiz.

Slavoçinski der:

-Ben çok çalıştım, seni ortaya çıkaramadım. Bana senin fotoğrafın lazım.

Nebi güler:

-Benim fotoğrafımı ne yapacaksın, casuslara vereceksen gereği yok, hepsi beni iyi tanıyorlar.

Slavoçinski der:

-Hayır, canım, resmini Peterburg'a göndereceğim, senin resminin olduğu atkritkaya koysunlar.

Nebi yüksek sesle güler:

-Polis komutanı, sen ne diyorsun? Ben kimim ki resmimin olduğu atkritkaya koysunlar? Konuşacak söz mü bulamıyorsun nedir?

Slavoçinski der:

-Seni ne ilgilendiriyor, bırak fotoğrafını çektireyim.

Slavoçinski, çok minnet eder, Nebi'yi razı eder. Bir çamlıkta Nebi'nin fotoğrafını çektirir. Biraz daha sohbetten sonra Nebi ile vedalaşır, fotoğrafını da alıp Nahçıvan'a, Nebiler de Ebregunus'a giderler. Günler, aylar geçer, Nebi'nin resminin yer aldığı atkritkalar çıkar. Herkes bu işe şaşırır.

Evet, Nebiler buradan yola çıkıp Ebregunus'a gitmekte olsunlar, bir gün Polis Memuru Hayrapet, bir grup muhafızla Zeynedin köyüne gelip, zorla köylülerden kızıl pulu vergisi toplar. Gasım köyün önünde hincilovuz toplamaktadır. Kapısına çok sayıda adamın toplandığını ve şiddetli bir gürültü olduğunu görür, geriden kulak verir, karısı Güllü'nün sesi

olduğunu duyar. Uzun saplı kazmasını omzuna alıp evine doğru koşar, varınca neleri varsa hepsini dışarı döktüklerini görür. Yorgan ve yatağın bir ucundan karısı Güllü tutar, bir ucundan da muhafız, her biri bir tarafa çeker. Güllü kocasını gördüğü gibi cesaretlenip der:

-Gel bakalım, bu zalimler bizden ne istiyorlar. Bütün varımızı yoğumuzu kızıl pulu vergisinin yerine götürmek istiyorlar.

Gasım ne kadar yalvarsa da stranikler bırakmazlar. Güllü yorganı bırakıp yerden bir odun parçası alır, bir muhafızın başına öyle bir vurur ki, stranikin başı döner, yere yıkılır. Kalan muhafızlar kırbaçla Güllü'yü dövmeye başlarlar. Güllü'nün başına kırbaçla öyle vururlar ki, yere yıkılıp kendinden geçer. Gasım'ın sabır kasası dolar, elindeki kazmayla muhafızlara birer birer vurup yere serer. Her taraftan muhafızlar onun üzerine saldırırlar. Gasım'a vurup karısının yanına yere uzatırlar. Muhafızlar, Gasım'ın neyi varsa hepsini ata yükleyip Nahçıvan'a götürürler. Yaralı Gasım, o gece ailesi ile kuru yerde yatar. Sabah olduğu gibi Gasım karısı ile görüşür, hurcunu omzuna atar, yola çıkıp Nebi'yi aramaya başlar. Gasım, Nebiler'in Göybulak'da olduğunu öğrenir. Çarıklarının uçlarını sağlamlaştırıp Göybulak'a doğru gitmeye başlar. Göybulak'ın yanına varınca Nebi'nin nöbetçisi onun önünü kesip Gasım olduğunu görür.

Nöbetçi, onu Nebi'nin yanına götürür. Hal hatırdan sonra Nebi ona sorar:

-Ne haber var, neden keyifsizsin?

Gasım, olup bitenleri benim size anlattığım gibi ona anlatır. Nebi çok sinirlenir:

-Önemi yok, gidip o polis memuru ile hesaplaşırız.

Gasım der:

-Karım ölmüştür.

Nebi ona der:

-Düşünme, hiçbir şey olmaz.

Bir müddet gelip geçer. Hoş gün, hoş saatte Nebiler yola çıkıp Nahçıvan tarafına geçerler. İlk önce Zeynedin köyüne giderler. Gasım, sevgili karısının öldüğünü görür. Çok ağlayıp sızlar. Ağlamakla, sızlamakla Güllü dirilmemektedir. Üç gün yas tutarlar, gece Polis Memuru Hayrapet'in evine giderler, kendisini bulamazlar, evini talan ederler. Onlar gece çekilip Milah köyünde kalırlar. Geceyarısı bir adam Nebi'ye mahalli polis amiriyle Polis Memuru Hayrapet'in askerlerle köyün her tarafını kuşattıklarını haber verir. Nebi der:

-Kardeşler, şimdilik dağılıp gizlenmeliyiz.

Nebi arkadaşı Garapet'i haber getirsin diye gönderir. Garapet gelip Hayrapet'in üç adamla asker getirmek için şehre gittiği haberini getirir.

Nebi, Hayik ile Ağahüseyn'i yanına çağırıp der:

-Kısa yoldan gidip Hayrapet'in önünü kesin, şehre gitmesine izin vermeyin.

Hayik ile Ağahüseyn, dere, tepe ile gidip Erezin köyüyle Ebreğunus'un arasındaki dar yolun kenarında gizlenirler. Bunların bahtlarına çok karanlıktır, göz gözü görmez. Birden at ayaklarının sesleri gelir, yakına gelince her taraftan bağırıp yoldan geçenleri durdururlar. Bunlar kimler olsun? Hayrapet ve grubu... Hayrapet'i öldürüp muhafızları serbest bırakırlar. Ağahüseyn'le Hayik, yine geldikleri yolla geri dönüp Milah köyüne giderler, emri yerine getirdiklerini Nebi'ye söylerler. Nebi onlara "aferin" deyip, arkadaşlarına der:

-Kardeşler, fırsat varken aradan çıkmak gerekir.

Bunlar gizlene gizlene askerlerin yakınına gelirler. Birden askerleri kurşuna tutarlar. İlk kurşunlarıyla mahalli polis amirinin on sekiz adamını öldürürler. Kalanlar kaçıp derelere ve bağlara dolarlar. Başlarını ağaç dallarının arasına sokup gizlenirler. Nebiler de sağ salım aradan çıkıp dağlara çekilirler. Âşık Ehmed, Nebi'nin bu kahramanlığından ilham alır, sazı sinesine basıp, bakalım ne der:

Erikli Dağı'ndan Nebi yürüdü,
Düşman yüreğinin yağı eridi,
Benim benim diyen sarlar kiridi,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Nebi çıkmış Milah Dağı düzüne,
Aynalı tüfeği almış yüzüne,
Kurşunları atar düşman gözüne,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Nebi'nin perçemi halis kınalı,
Boz atın üstünde başı havalı,
Askeri salmıştı tamam aralı,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Aynalı tüfeği oynadan Nebi!

Köylüler:

-Bravo âşık, bravo derler. Allah Nebi'nin ömrünü uzun etsin, diyerek âşığa çok miktarda bahşış verirler.

Yıl çok kötü geçer. Nebiler'in bir dakika bile başları belası geçmez. Düşmanlar ne kadar kayıp verseler de onlardan vazgeçmezler.

Bir gün Mahmudava köyünde mahalli polis amirinin atlıları ile karşı karşıya gelirler. Nebiler mücadele etmeden geçip gitmek isterler. Ama ne yazık ki onların düşündüğü gibi olmaz. Mahalli polis amirinin atlıları onların üzerine kurşun yağdırırlar. Nebiler, düşman askerlerinden sekiz adamı öldürürler. Düşmanlar devam edemez, her biri bir tarafa kaçar. Nebiler de buradan hareket edip köyler geçerek Yuhakı Eylis'e gitmeye başlarlar. Burada da Mehdihan Bey Zeynelabınbeyov'un askerleriyle karşılaşır. Düşmanlar her tarafı keserler. Mücadele başlar. Bu sırada Nebi'nin grubunda kırk tane adam vardır. Ama düşman askerleri çakıl taşı gibi her tarafa yayılmıştır. Az zaman sonra Nebiler'e köylülerden de yardım gelir. Nebi'nin grubundaki adamların sayısı iki yüzden çok olur. Öyle şiddetli bir mücadele olur ki, baruttan çıkan toz duman gibi her yeri sarar. Mücadele üç gün sürer. Düşmanlardan çok sayıda adam ölür. Cesetler çakıl gibi dağa, taşta serpilir. Nebi'nin grubundan da üç adam öldürülür. Zeynelabınbeyov'un askerleri tükenip kaçmaya başlarlar. Nebiler onları kovup gözden kaybettikten sonra Eylis'ten uzaklaşırlar. Zeynelabınbeyov çok hilekâr ve yalancı bir adamdır. Bu mücadeleden sonra alıp polis komutanına, generale, başkomutana ve padişaha, Nebi'nin grubunu öldürüp dağıttığını, kendisinin de yaralı kaçtığını, kendi grubundan da yetmiş tane adam kaybettiklerini yazar. Onlar da Nebi'nin grubunda dört beş bin adam olduğunu ve onları da Zeynelabınbeyov'un öldürdüğünü sanırlar.

Şimdi bakalım, Nebiler ne oldular? Mehdihan Bey'in askerlerini dağıttıktan sonra, Nebi çok düşünür, tedbir alır, sonunda Elince Galası'nı mesken tutup fırsat bulunca Aras'ın diğer tarafına geçmek için bekler. Nahçıvan Polis Komutanının Muavini Garganov ile

Mehdihan Bey güçlü akserlerle Elince Galası'nın yolunu keserler. Nebiler geçmek isterken onları her taraftan kurşun yağmuruna tutarlar. Mücadele sabahtan akşama kadar sürer. Nebiler, Polis Memuru Galalı Lazım Bey'i, kumandanı ve askerlerden çoğunu öldürdükten sonra gelip Aras'ın diğer tarafına geçerler. Ama Nebiler'den de üç kişi ve on at vurulur. Bu, Nebi için ikinci ağır kayıp olur. Hiçbir mücadelede Nebi bu kadar adam yitirmez. Nebi çok üzülür, kederlenir, arkadaşları için yedi gün, yedi gece yas tutar.

Diğer taraftan düşmanlardan sağ kalanlar gidip Nahçıvan'a varırlar, durumu Polis Komutanı Slavoçinski'ye haber verirler. Çok sayıda adam kaybettiği için polis komutanı, muavini Garganov'a çok sinirlenir:

-Sizin hepinizi işten atmak gerekir. Sana ve Mehdihan Bey'e yazıklar olsun ki, askerleri öldürtüp bana doğru gülerек gelebiliyorsunuz. Padişahın başı için, sizi cezasız bırakmayacağım.

Garganov der:

-Ağa polis komutanı, bizim bir günahımız yok. Köylülerin hepsi Nebi'ye yardım ediyor. Nebi harekâtı o kadar genişlemiş ki, Yelizavetpol, İrevan, Maku, Salmas, Tebriz ve Kars gibi büyük bölgelerin muhafızları, askerleri ve mülkedarları bile onunla baş edemiyor. Bütün köylüler Nebi'nin tarafındalar. Polis komutanı, bu neden böyle oldu? Kabul etmeliyiz ki, bunun nedeni suyun ve toprağın mülkedarların elinde olması. Hükümet hizmetindekiler ve mülk sahipleri köylülere hayvan gibi bakıyorlar. Nebi de bu kanunun aleyhindeki güçlü köylü harekâtının lideri. Onun için de bu harekât gündün güne kuvvetleniyor ve her zaman mücadelelerde bize galip geliyor. Ben bunu serdara da padişaha da yazdım.

Slavoçinski der:

-Senin sözüne bakarsak hükümeti fakir fukaralara vermeliyiz, öyle mi? Esas mesele budur ki, sizin gibi korkak ve aciz adamlarımızın yüzünden Nebi harekâtı güçleniyor. Bunun önünü almalıyız. Bu harekât, çok korkunç bir harekât haline geldi.

Evet, çok konuşurlar, sözleşirler, çene yorarlarsa da hiçbir netice çıkmaz. Her biri çekilip kendi yollarına giderler. Bu durumu da alıp serdara ve padişaha yazarlar. Nebi'nin grubundaki adamların sayısını on bine çıkarırlar.

Size kimden haber vereyim. Ordubad'daki Hüseyngulu'dan. Hüseyngulu, hırdavat eşya alıp köylerde satar, ailesini bir şekilde geçindirir. Bir gün Hüseyngulu bir hurç hırdavat eşya alır, evine tahıl almak için yola çıkar. Hüseyngulu, ormandan geçerken, açık alanda bir

grup silahlı adamın ateş yakıp kebab pişirdiklerini görür. Hüseyngulu, bunlardan korkar, ormanın sık bir yerinden gizlice geçmek ister. Bunlar Nebiler'dir, kenarda nöbetçileri de vardır. Nöbetçi, bağırıp Hüseyngulu'nu durdurur ve onu Nebiler'in yanına götürür. Hüseyngulu, Nebi'yi gördüğü gibi tanır. Nebi, Hüseyngulu'ya sorar:

-Amcaoğlu, nerelisin?

-Ordubadlı'yım.

-Nereye gidiyorsun?

-Nebi, biraz ufak tefek eşyam var, satıp tahıl almaya götürüyorum. Tahılımız bitti, çocuklarım aç.

Nebi der:

-Otur, yemek ye, sonra gidersin.

Hüseyngulu oturur, doyuncaya kadar ekmek yer. Yemek bitince Hecer ona sorar:

-Hurcunu aç, bakayım neyin var?

Hüseyngulu, hurcunu açıp içindeki ufak tefek eşyaları ona gösterir. Hecer sorar:

-Bunu tahıl karşılığı olarak mı vereceksin yoksa parayla mı satacaksın?

-Önce para karşılığında satacağım, sonra parayı tahıl yapacağım, diye Hüseyngulu cevap verir.

Hecer sorar:

-Bunu satarsan kaç manat alabilirsin?

-On manat, en çok, on beş manat.

Hecer çıkartıp ona yirmi beş manat verir.

-Al, bu parayı sana veriyorum, geri dön, çocuklarına tahıl al, bu eşyaları da götür evine koy.

Adam, Hecer'den yirmi beş manat alıp, Nebiler'e dua ede ede evine döner. Çocuklarının bir yıllık erzakını alır.

Öğleden sonra Nebiler atlanırlar, gelip Aras'ın diğer tarafına geçerler. Bu sırada Ordubad tarafında Etber adlı bir kaçak vardır. Bu adam bey toprağında çiftçidir. Ağası ona çok zulüm eder, karnını doyuracak kadar ekmek vermez. Sonunda Ekber'in canına tak eder, ağasını öldürüp kaçak olur. Ekber, yiğit bir oğlandır, dağlarda ve ormanlarda gezer, hiç kimseyle bir işi olmaz. Onun da düşmanı beyler ve ağalardır. Onun gezdiği yerler Ordubad ve

Nahçıvan taraflarıdır. Ekber; Nebi'nin, Nebi de onun adını duyar. Ekber'in beş tane de arkadaşı vardır.

Bir gün Ekber, Aras'ın tam kenarındaki Kilid köyüne gider. Salammelik kılığında Aras'ın diğer tarafına geçmek ister. Sınır nöbetçileri farkına varırlar, her taraftan onun üzerine kurşun yağdırırlar. Ekberler'in işleri kötü olur, ne geri dönebilirler ne de ileri gidebilirler. Onlar öyle dara düşerler ki ya ölmelidirler ya da tüfeği bırakıp teslim olmalıdırlar. Mücadele bir gün sürer. Sınırdaki askerler, Ekber'in üç arkadaşını kurşunla vururlar. Bu sırada yoldan bir kervan geçmektedir. Ekber, yüzünü kervana çevirip, bakalım Nebi'yi nasıl yardıma çağırır:

Benim aziz dostum, aziz sırdaşım,
Atabir, anabir yiğit kardeşim,
Taşlardan, kayadan sağlam yoldaşım,
Kendini tez yetir, dardayım Nebi!
Köz, alev içinde nardayım Nebi!

Almıştı düşmanlar bendi, bereyi,
Dostlarım giymişler tamam karayı,
Tutmuşlar yamacı, yalı, dereyi,
Kendini tez yetir, dardayım Nebi!
Köz, alev içinde nardayım Nebi!

Düşman yakaladı pis yerde beni,
Nişana koymuşum, kurşuna canı,
Ben kovamıyorum zalim düşmanı,
Kendini tez yetir, dardayım Nebi!
Köz, alev içinde nardayım Nebi!

Adım koç Ekber'dir, Ordubad elli,
Babam Elesgerhan, anamdır Telli,
Yiğittir neslimiz herkese belli,
Kendini tez yetir, dardayım Nebi!
Köz, alev içinde nardayım Nebi!

Kervandakilerden biri kervandan ayrılır, yol alıp Ekber'in darda kaldığı haberini Nebi'ye ulaştırır. Nebi hemen grubu ile Ekber'in yardımına gelir, sınırdaki askerleri kovup onu dardan kurtarır. Kaçan sınır askerleri bu durumu Ordubad Mahalli Polis Amiri İsnikirov'a haber verirler. O, büyük bir grup ile Nebi'nin üzerine hücum eder. Her tarafı düşman askerleri tutar, çok şiddetli bir mücadele olur.

İsnikirov, büyük bir taşın arkasına girer. Nebiler, taşa o kadar kurşun atarlar ki, taş parça parça olur. İşleri gittikçe zorlaşır. Bir taraftan İran askerleri, diğer taraftan da Nahçıvan askerleri gelip Nebiler'i kuşatırlar. Nebiler, Aras'ın bu tarafındaki askerleri dağıtıp Aras'ın kenarından Culfa'ya doğru giderler.

Kerimgulu Dize köyünde iki gün kaldıktan sonra Nebiler, yine Ordubad'a dönerler. Ordubad'ın dağ köylerinden olan Bist köyünde Ağayev adlı sınır kumandanına rastlarlar. Kendisinin yüz tane de atlı askeri vardır. Ağayev, Nebiler'i gördüğü gibi askerlere emir verir, her tarafa serpilirler, siperlere dolarlar. Nebi bunu görünce yüksek sesle der:

-Hey, kumandan, canına acı, yolunla çık git, bizim seninle işimiz yok.

Ağayev, Nebi'nin sözünü dinlemez, emir verir, Nebiler'in başına kurşunları dolu gibi yağdırırlar. Nebi, Ağayev'in askerlerinin onları öldürmek istediklerini görür.

Nebi arkadaşlarına der:

-Bu zalimin çocuklarını öldürün. Kumandan, al geldi, atının başına.

Nebi'nun kurşunu Ağayev'in atının başına isabet eder. At takla atıp yere yıkılır Ağayev yerden kalkıp bir taşın arkasına girer, Nebi'ye birkaç isabet edecek kurşun atar. Kurşun, az kalsın Nebi'nin ortasından geçecek gibidir. Nebi der:

-Ağayev, kendini öldürtme, çık yolundan git.

Ağayev der:

-Nereye gidiyorum, seni zor bulmuşum, başını götürüp valiye vereceğim.

Nebi'ye yine arka arkaya beş on isabet edecek şekilde kurşun atar. Nebi Ağayev'in neredeyse onu vuracağını görür.

-Ağayev, ben seni vurmayacaktım, yiğit idin, ancak kendini ölüme verdin. Kurşunu böyle atarlar.

Nebi'nin kurşunu Ağayev'i yere serer.

Ağayev vurulduğu gibi grubundakilerin tamamı kaçarlar. Nebi, Ağayev'in yanına gelir. O henüz ölmemiştir. Nebi onun başını dizinin üzerine alır:

-Yazık sana yiğit kumandan, namert bile kendini neden öldürttün? der.

Ağayev yavaşça der:

-Nebi, senin günahın yok, günah benim.

Sözünü bitirdiği gibi gözlerini ebediyen yumar. Ağayev, öldürüldükten sonra Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski, Ordubad Mahalli Polis Amiri İsnikirov'u işten çıkarır, onun yerine Pavlov adlı bir adamı mahalli polis amiri yapar. Pavlov Nehrem köyünde Nebi ile karşı karşıya gelir. İki üç saat mücadele ettikten sonra Nebi onun askerlerini dağıtır, kendisini de sağ olarak yakalar. Nebi ona der:

-Mahalli polis amiri, hiç korkma, sizi öldürmeyeceğim. Neden benim peşime düştünüz?

Pavlov der:

-Biliyorum, beni öldüreceksin, izin ver doğrusunu söyleyeyim, Nebi Bey, ağa sür dereye, sür dereye diyor. Bizim kendimize kalsa peşine düşmeyiz.

Nebi der:

-Yılanın akına da karasına da lanet olsun. Sen kendin de onlardansın, farkında mısın bilmem.

Nebi, Pavlov'u sağ salim bırakıp der:

-Seni öldürmeyip sağ bırakıyorum, ancak bir daha elime geçersen bırakmam ha.

Pavlov Nebi'den çok razı olur. Kendi kendine "Ben bir daha Nebi ile mücadele etmeyeceğim" der. Gerçekten de öyle olur. O günden sonra o, Nebi'nin yerini öğrenir, güya büyük bir askeri birlikle Nebi'nin üzerine gider. Önceden bir köylüyle Nebi'ye keyfini bozmamasını, gelenin kendisi olduğunu, başka bir yere gideceğini bildirir. Bu şekilde akşama kadar canının istediği yerleri gezer, polis komutanına da Nebi'yi arıyorum der. Bir süre sonra da mahalli polis amirliğinden ayrılıp evinde oturur.

Şimdi size Nebi'den haber vereyim. Nebi, Kilid mücadelesinden sonra Nahçıvan taraflarında bir hafta kalmak ister. Bir gün Nebiler, Ordubad'dan ayrılıp Kenze köyüne giderler. Gece Kenze köyünde kalırlar. Sabah erkenden Kenze Çayı'ndan geçip, Ordubad'ın Üştüreng Mahallesi'ne geçerler. Nebi, bir âşığın Hecer'in ve diğer arkadaşlarının yiğitliklerinden okuduğunu görür. Nebiler atları durdurup kulak asarlar, bakalım, âşık ne der:

Dövüş, kavga günü girer meydana,
Boz atı getirir coşa, cövlana,
Tüfeği elinde döner aslana,
Benzersiz yiğittir mahalda Nebi!
Düşmanı mahveder her halda Nebi!

Gorus'un kaşları dumandır, duman,
Nebi'den düşmanlar çekerler aman,
Dövüş girince yiğit, kahraman,
Benzersiz yiğittir mahalda Nebi!
Düşmanı mahveder her halda Nebi!

Yanında durmuştu kahraman Hecer,
Düşmanları bir bir cin gibi biçer,
Düşmanın kanından bir kasa içer,
Benzersiz yiğittir mahalda Nebi!
Düşmanı mahveder her halda Nebi!

Sözünü tamamlar. Nebi atını âşığın yanına sürer.

-Adın ne?

-Adım Âşık Heşim.

-Bu sözleri kim yazdı?

-Ben.

-Birkaç tane daha oku.

Âşık bir iki mani daha okur. Nebiler ona çok miktarda bahşış verip Aras'ın kenarından Ordubad'ın kırk ağaç mesafesindeki Dural-Gürdeşt köyüne giderler.

Nebi halkın çoğunun aç, çıplak olduğunu, sanki hepsinin birer dilenciden farkı olmadığını görür. Halk, Nebi'nin başına toplanır. Nebi köydeki bütün ağaları ve mülk sahiplerini bir eve toplar, evin kapısını sıkıca kilitletir. Beylerin ve ağaların evlerinin ve ambarlarının kapısını açtırır. Eşyalarını ve tahıllarını açlara ve yoksullara paylaştırır. Sonra evin kapısını açıp ağaları bırakır:

-Evinizde neyiniz varsa aldım. Kimse ile işiniz olmasın.

Ağaların hiç kimseyle işleri olmaz, çünkü onlar sağ salim kurtulduklarına sevinirler. Nebiler, buradan hareket edip Anzır, Nesirvaz ve Urmus köylerine doğru gitmeye başlarlar. Aynı yıl Anzır, Nezirvaz, Urmus ve diğer köylere çok miktarda kızıl pulu vergisi gelir. Köylülerin bu vergiyi ödemeye güçleri yetmez. Mahalli Polis Amiri Eliyev, köylülerin yorgan ve yataklarını, ev eşyalarını ve hayvanlarını açık artırmayla satar.

Nebiler, köye girdiğinde bir adam Mahalli Polis Amiri Eliyev'in kırbaç zoruyla Bist, Nesirvaz, Eleni, Urmus ve diğer köylerden kızıl pulu vergisi topladığını ona haber verir. Nebi kulak vermektedir, köyde bağırışma vardır. Nebi, Eliyev'in yanına bir elçi gönderir, kızıl pulu vergisi toplamaktan vazgeçip köyü terk etmesini ona teklif eder. Mahalli Polis Amiri Eliyev, Nebi'nin teklifini reddedip mücadeleye başlar. Şiddetli bir mücadele olur. Nebi sinirlenip der:

-Benim yiğit kardeşlerim, Eliyev'i sağ bırakmamalıyız.

Nebi'nin ağzından söz çıktığı gibi arkadaşları Eliyev'in grubunun üzerine kurşunu dolu gibi yağdırırlar. Yarım saat içinde Nebiler Eliyev'i ve onun polis memurunu öldürürler, grubundakileri de kovup köye dolarlar. Nebi, Eliyev tarafından köylülerden toplanan paraları ve eşyaları ele geçirir. Vergi memurunu çağırır, emir verir, kızıl pulu yerine köylülerden toplanan yorgan, yatak, kapacak kendilerine geri verilir, yakalanan adamlar bırakılır. Köylülere mühürlü kızıl pulu senedi verilir.

-Kızıl pulu toplamaya kim gelirse, senetleri gösterip kızıl pulunu bizden Nebi topladı dersiniz. Eğer senedi kabul etmezse, bana haber verirsiniz. Ben polis komutanına da mektup yazacağım.

Nebiler gittikten sonra polis komutanı atlıları ile köye gelir. Bir ihtiyar, senetleri ona verip der:

-Polis komutanı, kızıl pulunu bu kez Nebi'nin kendisi aldı. Al, bunlar da onun verdiği senetler.

Polis komutanı, Nahçıvan'a döner, senetleri birer birer inceleyip der:

-O köylerden ikinci kez kızıl pulu almak olmaz. Nebi bizden önce gidip toplamış. Ancak, Eliyev'e yazık ki haksız yere öldürüldü.

Senetleri top yapıp generale gönderirler. General de Savcı Jukovski'ye verir.

Nebi'nin sayesinde aynı yıl Nesirvaz, Urmus ve diğer sekiz köyden de kızıl pulu alınmaz.

Şimdi size haberi Nebiler'den vereyim. Nahçıvan seferinden döndükten sonra Nebi grubu ile Alaçadır'a gider. Alaçadır'da oturan halk, Nebi'yi görmeye gelir. O yıl havalar çok güzel geçer. Alaçadır Yaylası'nda gül gülü çağırır, her yer lale ve menekşeliktir. Güller ve çiçekler öyledir ki, yeryüzüne rengârenk nakışlı bir halı serilmiş gibidir. Sıcağa dayanamayan kuşlar ve hayvanların hepsi yaylaya çıkarlar. Kızlar ve gelinler dağ sırtlarından, kaynakların yanlarından labada, ganteper, çobandeğneği, keklikotu, baldırgan ve hımı toplarlar. Alaçadır Cennet'e döner. Bu yaylanın serin havasını ve soğuk sularını söylemedim, onlar da başka bir âlemdir.

Güzel Alaçadır, Nebiler'i büyüler, kendilerine beş gün burada kalmak için söz verirler. Birkaç çadır dikip içinde yaşamaya başlarlar. Hecer, Anuş ve Ceyranhanım her gün kızlarla gül ve pancar dermeye giderler. Nasıl derler “sen saydığını say, bakalım felek ne sayar”

Casuslar, Nebi'nin Alaçadır'da olduğu haberini Polis Komutanı Suşevski'ye ulaştırırlar. Polis komutanı beş yüz adamlık bir askeri birlik alır, Alaçadır'a hücum eder. Bu sırada Hecer, Ceyranhanım ve Anuş Alaçadır'ın tepesine çıkmış durumdadırlar. Hecer dikkatle dağın eteklerine bakar. Dağın eteğine askerlerin sel gibi aktıklarını görür, koşa koşa gelip Nebi'ye haber verirler. Nebi başını sallar:

-Zalimin oğulları, yemeğimizi tamamen zehire döndürdüler, bu geniş dünyada birkaç gün rahatça yaşamamıza izin vermiyorlar.

Hepsi Nebi'nin yanına toplanır, gözlerini Nebi'nin yüzüne dikerler. Nebi der:

-Hepsi tüfeğini sınadı mı?

-Evet.

Nebi mücadele etme kanun ve kaidelerini çok iyi bilir. Düşmana karşı galip gelmenin yollarını Nebi'den iyi bilen yoktur. Arkadaşlarını birer ikişer bölüp her tarafa gönderir, mühim yerlerde siperler yaptırır.

Diğer taraftan da Suşevski'nin askerleri ilerleyip, dağın geçit yerlerini tutarlar. Düşmanlar, onların geldiğinden Nebiler'in haberi olmadığını sanırlar. Nebi, düşmanı aldatmak için orada burada çukur kazdırır. Dışarıdan bakanlar, bu çukurları insan sanırlar. Onun için de düşman askerleri her taraftan çukurları kurşuna tutarlar. Nebi alır bakalım arkadaşlarına ne der:

Yine duman bastı bizim dağları,
Az kaldı ki, düşman ala bağları,
Kırın, kalmasın bir tane sağları,
Ey aslanlar, vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa!

Ekber sağdan vursun yiğit koç gibi,
Hayik siperinde dursun taş gibi,
Hecer ata binsin terlan kuş gibi,
Gerek bu gün, vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa!

Nebi'nin gücünü düşmanlar bilsin,
Düşmanlar ağlasın, dost, aşına gülsün,
Zalimler dünyadan tamam silinsin,
Gerek bu gün, vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa!

Nebiler'in attığı kurşunların hepsi düşman askerlerini ot gibi biçip yere döker. Suşevski'nin adamları tamamen karmaşaya düşerler. Attıkları kurşunların kaçakların hiçbirinin tek bir tüyüne dahi gelmediğini görürler. Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey der:

-Nebi'ye kurşun isabet etmiyor diyorlardı, inanmamıştım, ama şimdi inandım. Bunlarla baş etmek olmaz, ben kaçıyorum.

İlk önce mahalli polis amirleri, sonra polis komutanları, polis memurları, beyler ve sonunda askerler içinde ölmeden kalan ağır aksak adamlar kaçıp giderler. Her yere gerçekten de Nebi'ye kurşunun isabet etmediğini yayarlar. Hatta valiye, namestlike ve padişaha da yazarlar.

Nebiler bu haberi duyup çok gülerler. Kaçaklar, atlarını dörtnala Çemenkend'e sürerler. Nebiler, mülk sahibi İsmayıl Yusuf oğlunun evine hücum ederler. Ama ne yazıkki, İsmayıl'ı evde bulamazlar. Mülkedar İsmayıl'ın kardeşi ve akrabaları Nebiler'in üzerine kurşun yağdırırlar. Nebiler, onları kuşatma altına alıp hepsini öldürdükten sonra Çemenkend'den geçip Novabayazid'e giderler. Burada yemek yiyip, çay içtikten sonra atlanıp yola çıkarlar. Şerurdereleziy'e giderler, gece burada kalırlar. Sabah yola çıkıp dağları birer birer geçe geçe Gafan'a dönerler. Polis komutanı, Nebi'nin haberini her saat bir bölgeden alır kafası karışır.

UZAK ÜLKELERE SEFER

Nebi bir tek İran'a ve Türkiye'ye gitmez. O, diğer uzak ülkeleri de gezer. Orada da beylerle, ağalarla ve hanlarla mücadele eder. Fakir fukaralara yardım eder. Bir gün Nebi arkadaşlarına der:

-Dağıstan'a ve Heşterhan'a gitmeye karar verdim. Ne diyorsunuz gidelim mi?

-Nebi ağabey, gitmemiz hiç de fena olmaz diye arkadaşları ona cevap verirler.

Onlar hazırlanırlar, ekmek falan alırlar. İlk önce Dağıstan'a doğru yola çıkarlar çok giderler, az dururlar, köyler ve şehirler geçip Dağıstan'a varırlar. Dağıstan halkı Nebi'yi iyi tanır. Her yerden insanlar Nebi'yi görmeye gelip onun durumunu sorarlar. Nebi bu kez de Dağıstan'ın çoğu köylerini ve obalarını gezer. Dağıstan beyleri ve memurları Nebi'nin peşine düşerler, onu öldürmeye çalışırlar. Nebi her mücadelede onların da askerlerini dağıtır. Nebiler, bir ay Dağıstan'ın sefalı yerlerinde gezerler, insanlarla görüşürler, sonra atlarını orada bırakıp gemiye binip Heşterhan'a giderler. Gemide İsmayıl adamlara der:

-Kaçak Nebi'nin adını duyduunuz mu? O nasıl bir adamdır?

Derler:

-Nikolay'ın polislerini ve beyleri cana getiren Nebi'den mi bahsediyorsun? İyi biliyoruz.

İsmayıl der:

-O zaman izin verin o Nebi'den size birkaç söz söyleyeyim.

Derler:

-Söyle bakalım, Allah aşkına söyle.

Alır İsmayıl, bakalım ne der:

Heşterhan gemisi doludur balık,
Nebi giyinmişti şirvani çarık,
Gel ona yardım et, yaratan Halık,
Yiğittir, dönüyor seferden Nebi!
Asla vazgeçemez ilgardan Nebi!

Nebi diyor, geceleri yatamam,
Düşmana boş yere kurşun atamam,
Yolum uzak, Heşterhan'a çatamam,
Yiğittir, dönüyor seferden Nebi!
Asla vazgeçemez ilgardan Nebi!

Heşterhan yolları denizdi, deniz,
Nebi koç oğlandır, Hecer gülbeniz,
Beylerin kökünü gerek kesek biz,
Yiğittir, dönüyor seferden Nebi!
Asla vazgeçemez ilgardan Nebi!

Hepsi, İsmayıl'a "bravo" der.

Gemi, geceyi gündüze katıp Heşterhan'a varır. Nebi'nin Heşterhan'da olduğunu oranın valisi duyar. Güçlü askerlerle Nebiler'i takip etmeye başlar. Nebiler, düşman askerlerini dağıtıp bir köye giderler. Heşterhan köylüleri öbek öbek Nebi'yi, Hecer'i ve arkadaşlarını görmeye gelirler, onlarla sohbet ederler. Nebiler iki ay Heşterhan'da kalıp bütün köylere giderler, köylülerle görüşürler. Sonra Heşterhan halkı ile vedalaşıp gemiye binerler.

Derbend'e gelirler. Birkaç gün de Derbend'te kalırlar. Bir gün yola çıkıp ülkeler geçerler, önce İravan'a giderler. İravan'da üç gün kaldıktan sonra Aras'tan diğer tarafa geçerler.

Kıştır, sürekli kar yağar. Nebiler, Aras'ın diğer tarafında Serab şehrinde dirler. Boran ve fırtına zamanında bile padişahın askerleri ve hanın atlıları onları rahat bırakmazlar. Nebiler, zor duruma düşerler. Bu yüzden şahın askerlerini kar ve boranda öldürüp mahvederler.

Nebiler, bir aya yakın Savalan, Erdebil, Serab ve Miyana taraflarında dolaşırlar. Bu ay süresince çok mücadelelere düşerler. Birkaç hanın ambarlarını dağıtıp köylülere paylaşırlar. Nebi, Astra'da üç gün gezdikten sonra Züvand'a geçer. Buradan onlar ilk önce Bercan'a gelirler. Nebi, Bercan halkı ile görüşüp durumlarını öğrenir. Gece burada kalırlar, polis komutanıyla mücadele etmeden geçip gitmek için sabah erkenden Nisegala'ya giderler. Ama olmaz. Polis komutanı onların geldiğini duyup, askerlerle Nesirçay'a doğru yola çıkar. Yanında da aşağı yukarı elli atlısı vardır. Bu ahmak polis komutanı elli atlı ile Nebiler'e hiçbir şey yapamayacağını aklına getiremez. Rahatça akına karasına bakmadan gider. Sanki tuza gider. Nebiler uzaktan onları görürler. Nebi, arkadaşlarını yolun etrafına yayar, sınırları kestirir. Polis komutanı, grubu ile gelip geçmek isteyince her taraftan bağırırlar:

-Tüfekleri yere atın!

Polis komutanı, her yeri kestiklerini, ellerini kıpırdatsalar hepsini öldüreceklerini görüp çaresiz kalır tüfeklerini, patrondaşlarını ve haçerlerini yere bırakırlar. Nebi der:

-Polis komutanı, kabul et ki çok ahmak bir adamsın. Düşmanla da böyle mücadele etmeye gidilir mi? Bu akılla nasıl polis komutanlığı yapıyorsun bilmiyorum.

Polis komutanı der:

-Ne bileyim, kaçıp gidersiniz sanmıştım. Nebi Bey, bizim günahımızı bağışla, bir daha senin peşine düşmeyiz.

Nebi güler:

-Bırakacağım, ancak nasıl bırakacağım onu ben de bilmiyorum, der.

Nebi, arkadaşlarına göz eder, arkadaşları polis komutanının apoletlerini sökerler, adamların paltolarını çıkarırlar. Nebi, atlarını da ellerinden aldırıp der:

-Gidebilirsiniz. Bağışlayın, pagonunuz ve paltolarınız bize lazım olduğu için aldık.

Polis komutanı der:

-Bu karda yaya ve paltosuz olarak nasıl gideriz? Hiç olmazsa atlarımızı ver.

Nebi der:

-Çok iyi gidersiniz. Yürürken ısınırsınız.

Nebiler, onları karın ve boranın içinde bırakıp Televar köyüne gelirler. Televar'da zalim bir memur vardır. Bu memur diğer memurlara benzemez. Bu köylülerden kendisine de vergi alıp, adamları it gibi ısıtır. Bey bir ise bu on bindir. Adamlar, bu memurun elinden imdat derler. Memur sinirlenir, köylülere hoş olmayan sözler söylemektedir. Bu sırada Nebi onu muhtar ile aynı yerde yakalar. Nebi, muhtarı serbest bırakır, memuru ise köyün içinde öldürür. Köyün ağası Mehemed Ağa'nın da ambarlarını dağıtıp, tahılını yoksullara paylaşırlar. Nebiler, Televar'dan Peşteser'e gelince sık orman içinde bir grup askere rastlarlar. Bunlar iki araba kurşun götürmektedirler. Nebiler onları kuşatıp kurşunların hepsini alırlar. Ama kendilerini sağ salım bırakırlar. Yollarını değiştirip Lerzan köyüne giderler. Nebiler, köye mahalli polis amirinin döve döve köylülerden kızıl pulu vergisi topladığı sırada varırlar. Mahalli polis amirinin başı kalabalık olduğundan Nebiler'i göremez. Nebi onu omzundan sarsar. Mahalli polis amiri dönüp Nebi'nin yüzüne bakar, hemen onu tanır. Yerinden sıçrayıp Nebi'ye bir güzel selam verir. Bu öyle bir selamdır ki, ancak yüz manata değiştirilir. Nebi ona der:

-Sanırım kızıl pulunu toplamakta zorluk çekiyorsun.

Mahalli polis amirinin boğazı kurur, kekeleye kekeleye der:

-Önemli değil, halktır, bir şekilde yola getirmek gerek.

-İstersen ben sana yardım edeyim.

-Yok canım, sen eziyet çekme, kendim toparım.

-Sen arkamdan gel.

Mahalli polis amirinin elleri ve ayakları titrer, Nebi'nin onu öldürmek için götürdüğünü sanır.

-Nebi Bey, vallahi düzensiz beylerdenim, canın için beni öldürme.

-Uzatma, arkamdan gel!

Memmedtağı, onun boynunun arkasına tüfekte vurur:

-Sana ne deniyorsa onu yap, murdar!

Nebiler, mahalli polis amirini bir beyin evine getirirler. Beyin Nebiler'den haberi yoktur. Nebi'yi görünce ayak üzerinde ölür. Nebi ona der:

-Seninle bir işimiz yok, korkma. Hemen bu köydeki fakirlerin hepsinin kızıl pulunu mahalli polis amirine ver.

Nebi, mahalli polis amirinden listeyi alıp beye verir. Bey, hesaplayıp bütün fakirlerin kızıl pulunu öder. Nebi, vergi memurundan da senetleri alıp köylülere paylaştırır. Mahalli polis amirine der:

-Benden razı oldun mu? Gördün mü sana yardım ettim.

Mahalli polis amiri der:

-Çok sağ ol, Nebi Bey. Senden çok razı oldum.

Boğazdan yukarı olsa da mahalli polis amiri Nebi'den razı kalır. Onu sağ salım bıraktığı için çok mutlu olur. Mahalli polis amiri, yılanın ağzından kurtulmuş kurbağa gibi grubu ile köyden çıkar. Atları dörtnala sürüp gözden kaybolurlar. Nebiler de buradan hareket edip Garovuldaş'a giderler. Halk her taraftan toplanıp Nebiler'i görmeye gelir. Nebiler, gece Garovuldaş'ta kalırlar, sabah erkenden yola çıkıp köyler, şehirler ve dağlar geçip erenler yurdu Murov'a gelirler.

Nebi artık gizlenmeyip ortalıkta gezmekte, istediği yere gidip istediği adamla görüşmektedir, gerektiğinde sözünü hükümet adamlarına ve beylere kendisi söyler.

Goca Murovdağ'da Terekeme halkı her taraftan toplanıp Nebiler'i görmeye gelirler, ordan buradan sohbet ederler.

Diğer taraftan Vali Nakaşidze, Nebi'nin Murov'da olduğunu duyar. Beş yüz atlı ile Murov'a gider. O, elaltından İravan Valisi Freze'ye de haber verir. O da gelir. Her taraftan Nebiler'i kurşun yağmuruna tutarlar. Hecer tek başına bir sipere girer. Kurşunu her tarafa dolu gibi serper. Freze, Gence Generali Nakaşidze'ye der:

-Görüyor musun, o siperden ateş eden Hecer. Ben böyle yiğit bir kadın görmedim. Adam, böyle yiğit bir kadına kurşun atmaya kıyamıyor.

Nakaşidze der:

-Nebi'nin sağ koludur, daha onun hiçbir şeyini görmedin.

Akşamleyin Nebiler askerleri hiç dikkate bile almadan atlarına binip dağdan yukarıya doğru gitmeye başlarlar. Valilerin askerleri ne kadar ateş etseler de dönüp geriye bakmazlar, onları adam yerine koymuyor gibidirler. Nebiler, dağları geze geze gelip Alaçadır'a çıkarlar. Polis Komutanı Suşevski de askerlerle dağları gezip güya Nebiler'i aramaktadır. Nebiler

onları görür. Suşevski, Nebiler'i gördüğü gibi geri dönüp Gorus'a gider. Suşevski, valilerin gözünü boyamak için Nebiler'i aramaktadır.

Günler geçer, Nebiler yine Murovdağ'a giderler. Murovdağ'a her yerden askerler gelir. Mücadele başlar. İlk önce Nebiler bir mahalli polis amirini vurup yere sererler. Düşman askerleri çok korkar, geri dönüp kaçmaya başlarlar. Âşık Ata da yayladadır. Nebi'nin mücadelesini gözüyle görür. Alır, bakalım Nebi'nin şöhreti için ne der:

Murov'un dağında kuruldu dava,
Çekti koşunları gubernat ağa,
Kurşunlar yağınca bozuldu hava,
Nebi burada da cövlan eyledi,
Düşmanın işini feğan eyledi.

Yal, yamaçtan koptu bir büyük sazak,
Tüfekler çalıştı, koptu çok tozak,
Nebi'nin şanına bu sözü yazak,
Nebi burada da cövlan eyledi,
Düşmanın işini feğan eyledi.

Koşunu serdiler çölün düzüne,
Kurşunu sıktılar düşman gözüne,
Koşun gubernatın bakmaz sözüne,
Nebi burada da cövlan eyledi,
Düşmanın işini feğan eyledi.

Düşmanın koşunu yürürdü dağa,
Önünde durmuştu pristav ağa,
Nebi koymaz düşman geçsin gabağa,
Nebi burada da cövlan eyledi,
Düşmanın işini feğan eyledi.

Halk, âşığa çok miktarda bahşış verir. Nebi âşığın yanına gelip der:

-Âşık onu bil ki, Nebi'yi Nebi yapan arkadaşları ve yoksul kardeşleridir. Onlar olmazsa Nebi hiçbir şeydir. Bir benden söz ederken beş de arkadaşlarımdan bahset. Balığı sudan çıkarınca öldüğü gibi, beni de halkın içinden çıkarırsan ölürüm.

Âşık güle güle der:

-İyi, Nebi bundan sonra bir sende söyleyince, bir de dostlarından söylerim.

Âşığa çok miktarda bahşış verdikten sonra Nebiler yola çıkıp uzak yolu yakın ederler. Öğleden sonra Sarıdağ'a giderler. Burada beş altı gün dinlendikten sonra Derekend, Göycik, Kilseli, Demirdağ, Tovuzlu düzlüğü ve Uzunyal gibi çok sayıda dağları dolaşıp Hocahan'a giderler. Hocahan beyleri onların geldiğini duyunca kaçıp Gorus'a giderler. Nebiler, onların varlarını yoklarını talan edip, Berşad Çayı'ndan yukarıdaki yoksullara paylaştıra paşlaştıra Gorus'a giderler. Burada iki gün kalıp çok sayıda kurşun topladıktan sonra, önce Garçıvan'a, sonra Bayandır'a ve Honzavar'a giderler. Gece, Gebirlidağ'da kalırlar. Sabah Garakilse'ye gidip Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'in kapısında attan inerler. Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey, Nebi'yi elinde mumla arayan İsmayıl Bey'dir.

Nebi, kapıdan içeri girer. İsmayıl Bey, tüy döşeğin üzerinde uzanıp bacaklarını birbirinin üzerine atmış vaziyettedir. Nebi içeri girince onu görmez.

Nebi der:

-İsmayıl Bey, misafir geldi, terbiyeli ol ve ayağa kalk.

İsmayıl Bey sıçrayıp ağa kalkar, yanında Nebi'yi görüp, edep ve erkânla ona selam verir.

-Nebi Bey, oturun, hizmetinizde olalım, der.

Nebi der:

-İsmayıl Bey, hiç korkma, seni öldürmeyeceğim. Kalk, bize kurşun ve harçlık ver. Önce söyle bakalım, bizi öldürmek için ne kadar aldınız?

İsmayıl Bey der:

-Yok, hiçbir şey almadım.

Gidip Nebiler'e bin kurşun ve beş yüz manat getirir. Nebi gülüp der:

-Ben az isteyecektim, sen çok getirmişsin.

Nebi, kurşun ve parayı İsmayıl Bey'den aldıktan sonra hareket edip doğruca Südgöl'e gider. Onun Südgöl'de olduğunu Suşevski duyup çok sayıda atlı ile Südgöl'e doğru gitmeye başlar. Südgöl'ün yakınında köylülere sorar:

-Nebi oymakta mı?

Onu kandırıp derler:

-Yok, Nebi Nahçıvan tarafına gitti.

Akılsız polis komutanı da bu söze inanıp Nahçıvan tarafına gitmeye başlar, hâlbuki Nebiler oymaktadır.

İki gün Südgöl'de kaldıktan sonra yola çıkarlar, çok köyler geçerler, tepeler aşarlar dağlar dolaşırlar ve dinlenme kararı alırlar.

NEBİ'NİN ORTAYA ÇIKARILMASI

Bugün gibi aklımdadır. 1895 yılının yaz faslıdır. Halk dağa gider. Yollar koyun, sığır ve at sürüleri ile doludur. Gelinler bezenip, çanlı develerin üzerinde oturmaktadır. Çobanların, koyun ve kuzuların sesleri birbirine karışır. Garadolak'ın, Giyameddin'in ve Tehle'nin kabileleri en öndedir.

Nebi de grubuyla Salvartı'dan geçip Gırhlar Dağı'na gider. Nahçıvan'ın Polis Komutanı Slavoçinski Nebiler'in Gırhlar'a gittiğini duyup, Zengezur Polis Komutanı Suşevski'ye, Cavaşır Polis Komutanı Galabeyov'a, Şuşa Polis Komutanı Ebdürrehman Bey Vezirov'a, Cebrayıl Polis Komutanı Allahverdi Bey'e haber verir. Polis komutanları beylere, mahalli polis amirlerine, mahalli polis amirleri de polis memurlarına ve muhafızlara haber verirler. Büyük bir askeri birlik oluştururlar. Askerler, Gırhlar Dağı'na yürüyüp her taraftan geçitleri keserler. Nebi'nin ilk kurşunu atıldığı gibi İsagulu Bey'in ortasından geçer. İsagulu Bey'in ölümü beylerin belini kırar. Bu kez polis komutanları ve beyler kendilerine Nebiler'i öldürmeden geri dönmeyeceklerine dair söz verirler. Geriden yardıma sürekli askerler gelir. Nebi askerlerin arka arkaya geldiğini görüp, arkadaşlarına bakalım ne der:

O karlı dağları duman bürüdü,
Düşman tarafından koşun yürüdü,
Yiğitlerim bugün kavga günüdü,
Mert olup er gibi girin meydana,
Gücümüzü gösterelim bu divana.

Elağa düşmandır, zerb vurun ona,
Memmedeli girmiş canavar dona,
Düşman baş götürüp kaçsın her yana,
Er oğlu er gibi girin meydana,
Gücümüzü gösterelim bu divana.

Yiğit Nebi sağlam tutmuş işini,
Aç kurtlara gıcırdattı dişini,
Kırın, bu beyleri dökün leşini,
Dere dolsun, dökün leşi meydana,
Gücümüzü gösterelim bu divana.

Nebi'nin sözünden sonra onlar, bir kişinin bile başını siperden çıkartmasına izin vermezler. Bu şekilde dört gün mücadele ederler, kan dökerler. Nebi arkadaşlarının kurşunlarını birer birer yoklar, kurşunlarının tükenmesine az kaldığını görüp arkadaşlarına der:

-Çok yanlış yaptık, kurşunu boş yere atıp tükettik. Kurşunları itinalı kullanmamız gerekirdi. Ben size bin kez boş yere kurşun atmamanızı söylüyorum.

Adamlar birbirlerinin yüzüne bakarlar, hiç kimseden ses çıkmaz. Dağın bir tarafı karla örtülüdür, öyle kaygan bir zemindir ki, hiç kimse cesaret edip de geçemez. Kalan tarafları da hükümet askerleri çeper gibi çevrelemiş durumdadır. Eğer siperden çıkarsalar onları vurabilecek durumdadırlar. Polis komutanları da bunu bildikleri için onların kurşunlarının bitmesini beklerler. Düşmanların düşüncesinin bu olduğunu Nebi anlar. Onun için de dardan çıkmak için yol arar. Hecer, arkadaşlarına cesaret verip der:

-Biz Nebi'nin grubuna katılırken darda kalmayı, bütün azap ve eziyetlere katlanmayı, hatta ölmeyi kabul ettik. Düşünmeyin, inşallah dardan sağ salim kurtuluruz.

Bu konuşma esnasında Nebi, başını yukarı kaldırıp der:

-Çocuklar, hiç düşünmeyin, ben kurtuluş yolunu buldum. Geceyarısı atların ayaklarını sıkıca bağlayıp karın üzerinden inişe bırakırız. Kendimiz de ayaklarımızı atlara dayayıp sürünürüz. Bize hiçbir şey olmaz, belki atlardan ölen olabilir. Onu da sanmıyorum.

Bu tedbir hepsinin hoşuna gider. Hayik der:

-Ben çocukluğumda böyle karlı yokuşlardan çok süründüm. Ama şimdi hiç aklıma gelmemişti. Sağ olsun Nebi ağabey, bu aklına gelmeseydi, hepimizi öldürecektiler.

Evet, Nebiler beklerler, geceyarısı olur. Atların ayaklarını sıkıca bağlarlar, karlı dağın tepesinden aşağı bırakırlar, kendileri de ayaklarını atlara dayayıp dağın eteğine kadar sürünürler. Derenin sonunda sadece dört at ölür. Adamlar sağ salim düzlüğe çıkarlar. Atların ayaklarını açıp yola düşerler. Tahtaköprü’de İsmayıl Bey’e rastlarlar. Nebi İsmayıl Bey’e der:

-Hey İsmayıl Bey, seni hoş gördük. Bize at lazım olduğunu nereden bildin? İn attan.

İsmayıl Bey, inmek istemez. Memmedtağı çekip onu attan yere atar:

-Beyim sen sözden anlamaz mısın?

Atsızlardan biri, sıçrayıp İsmayıl Bey’in atına biner, birini de terkine alır. Nebi İsmayıl Bey’e der:

-Seni sağ salim bırakmazdım ancak polis komutanlarına ileteceklerim olduğu için bırakıyorum. Gidip polis komutanlarına Nebi, “biz gittik” diyor dersin.

İsmayıl Bey yaya şekilde Gırhlar tarafına, Nebiler de diğer tarafa gitmekte olsun, bakalım polis komutanları ne yaptılar?

Nebiler’in kaçtıklarından polis komutanlarının haberleri yoktur. Onlar sürekli dağın tepesini kuşunlarlar. Kurşun sesinden yer gök titrer.

Öğlendir. Nebiler’in tarafından bir kurşun dahi atılmaması onları şüpheye düşürür. Bazıları öldüler, bazıları da kendiliklerinden ateş etmiyorlar der. Ancak kaçtıklarını bilen yoktur. Bu didişme sırasında İsmayıl Bey yaya olarak gelir. Adamlar şaşırırlar. İsmayıl Bey’in yaya olması olacak iş değildir.

-Bey, bu ne iştir, neden yayasın?

İsmayıl Bey der:

-Atımı Nebi aldı. Kendisi de polis komutanlarına bizim gittiğimizi boş yere ateş etmemelerini söyle dedi.

Polis komutanları hayret ederler. Oraya buraya göz gezdirirler. Nebiler’in karlı uçurumdan sürünüp kaçtıklarını görürler. Slavoçinski hayretle der:

-Nebi gerçekten de yiğit bir adam. Onunla hiç kimse başa çıkamaz. Bir bakın, buradan da insan sürünebilir mi? Zalimin oğlu ateş gibi ateş.

Polis komutanları pişman olup geri dönerler. Diğer taraftan Nebiler de Salvartı'ya gelirler. Savartı'daki adamlarla görüşüp doğruca Hekeri tarafına giderler. Cavanşir ata kubbesinde atlarından inip yemek yerler. Biraz dinlendikten sonra çay köylerine inerler.

Hekeri'nin havası Nebi'ye hoş gelmediği için tekrar dağlara dönmeye mecbur olurlar. Onlar, Ganlıca Dağı'nın eteğinde kalırlar. Sabah olur, sabahınız hayırlı olsun, Nebi arkadaşlarına der:

-Ben biraz hasta gibiyim, burada kalacağım. Siz atlara binip her tarafı gezin, bakın bakalım üzerimize gelen falan var mı? Polis komutanının atlılarını falan görürseniz, doğruca buraya gelin, mücadeleye girmeyin.

Nebi, Heceler'le dağın eteğinde kalır. Geride kalanlar ise atlanıp, Üçtepe, Taplıcı ve Keçeldağ'ın etrafında dolaşmaya başlarlar. Bunlar Üçtepe'de dört Rus zemlemere rastlarlar. Kaçaklar, Rusları alıp doğruca Nebi'nin yanına götürürler. Nebi, Ruslarla bir hayli sohbet edip arkadaşlarına der:

-Bu zemlemerlere haksız yere eziyet çektirmişsiniz. Bunlar misafirdir. Biz bunlara elimizden gelen hürmeti etmeliyiz.

-Nebi, vallahi bilmedik, polis komutanının askerlerinden olduklarını, kaçıp yaylada kaldıklarını sandık. Onlara gülden de ağır bir söz demedik.

Nebi zemlemerlere der:

-Üç gün benim misafirim olacaksınız, her gün gündüzleri nereye giderseniz gidin, akşamları buraya dönün.

Zemlemerler, üç gün Nebi'nin yanında kalırlar. Nebi, onlara kendi kardeşi gibi hürmet eder. Üç günün sonunda Nebi, zemlemerleri gece getirip Gorus'a bırakır. Zemlemerler, ondan çok razı olurlar. Nebi onlara bir hayli harçlık da verir.

Nebi'nin samimiliği ve iyiliği zemlemerlerin aklından hiç çıkmaz. Onlar Nebi'den dağlar kadar razı olurlar. Çok düşünürler, Nebi'ye ne şekilde iyilik yapacaklarını bilemezler. Bir gün baş zemlemer arkadaşlarına der:

-Böyle düşünceli ve iyi bir adam daha olur mu? Biz onun iyiliğinin karşılığını ödemeliyiz. Gelin onun dilinden Nikolay Padişaha bir dilekçe yazalım, belki günahını bağışlayıp ortaya çıkmasına izin verir.

Hepsi razı olur. Rus zemlemerler, Nebi'nin dilinden padişaha dilekçe yazıp, telgraf çekerler. Nikolay, dilekçeleri neticelendirir. Nebi'nin günahını bağışlar. O zamanki kaide de böyledir. Çok yiğit olan adam bağışlanır. Nebi de bu hesaba alınır.

Onun grubunda Cefer adlı bir adam vardır. O da çoktandır kaçaktır, onun da günahı bağışlanır. Ancak Cefer, Nebi'yi görmek ister. Padişahın Nebi'yi bağışladığına dair mektubu generallere, Gorus ve Nahçıvan polis komutanlarına, Gence ve İrevan general valilerine de gelir. Valiler bu mutlu haberi Nebi'yi bulup ulaştırmaları için her yere adam gönderirler. Nahçıvan Polis Komutanı Slavoçinski, Nebi'nin haberini Erikli Dağı'nda alır. Bir mektup yazıp elçiyle Nebi'ye gönderir. Elçi polis komutanının mektubunu götürüp Nebi'ye verir. Nebi, mektubu okuyup arkadaşlarına der:

-Polis Komutanı Slavoçinski sabah bizi misafirlige çağırıyor. Hayırdır inşallah. Polis komutanı da kaçağı misafir eder mi? Ne düşünüyorsunuz, gidelim mi?

Hecer herkesten önce der:

-Çağırılan yere gitmek gerekir. Gidip bakalım ne diyor.

Nebi'nin arkadaşları bu işe hayret ederler. Şahhüseyn kıza kıza der:

-Karı koca bile bile bizi ölüme götürüyorsunuz. Bu doğru bir şey mi?

Murad der:

-Onlar bizi hırpalayıp zindana atacaklar.

Böyle böyle her biri bir söz der. Nebi'nin tarafında Hecer, Hayik, Cefer ve İsmayıl kalır. Sonunda Nebi der:

-Birinizin başından bir tüy eksik olursa sorumlusu benim. Ben gideceğim, isteyen benimle gelsin istemeyen kalsın. Çağırılan yere gitmemek yiğitlik nişanı değildir.

Bir kişiden dahi ses çıkmaz. Adamlar, söyledikleri sözlerden pişman olurlar. Nebi elçiye der:

-Git, polis komutanına sabah gelecekler de.

Elçi çıkıp gitmekte olsun, Nebiler geceyi geçirirler, sabah erkenden atlanıp Nahçıvan deyip yola çıkarlar.

Diğer taraftan Polis Komutanı Slavoçinski, bütün muhafızları ve askerleri uzaklaştırıp kendisi bir grup ileri gelenle Nebi'nin önüne çıkar. El sıkıştıktan ve hal hatır sorduktan sonra grupla birlikte Slavoçinski'nin evine gelirler. Slavoçinski'nin karısı Mariya Hanım, hizmetçilerle Nebi'nin ve Hecer'in önüne çıkar, Hecer'le öpüşür, Nebi ile tokalaşır.

-Hecer Hanım, hoş geldiniz, sefalar getirdiniz, buralar sizindir.

-Çok sağ ol Mariya Hanım çok razıyız.

Mariya Hanım, Hecer'in patrondaşına ve tüfeğine bakarak güle güle der:

-Ben Hecer'in adını çok duymuştum, ama kendisini görmemiştim. Bunun kahramanlığından bana çok bahsettiler. Keşke ben de böyle olmayı becerebilseydim.

Hecer güler:

-Mariya Hanım, sizin gibi hanımlar benim gibi olmayı beceremezler, der.

Mariya Hanım, Hecer'in tüfeğine bakmak ister, elini uzatıp:

-Ver, tüfeğine bakayım, der.

Hecer tüfeğini koltuğunun altına koyar. Mariya Hanım'ın yüzüne manalı bakıp:

-Mariya Hanım, benim tüfeğim başkasının eline geçmez, diyerek ondan bir adım uzakta durur.

Mariya Hanım elini geri çeker.

Nebiler'i şaşaa ile içeri götürürler. Güzel bir meclis kurarlar. Mecliste yeme içme başlayınca Slavoçinski ayağa kalkıp der:

-Nebi Bey, seni yürekten tebrik ederim, şimdi Kaçak Nebi değilsin, Nebi Bey'sin.

Nebi der:

-Bu nasıl söz, beni ne için tebrik ediyorsun? Ben nereden bey oldum?

Slavoçinski padişahın mektubunu ona uzatır:

-Padişah hazretleri merhamet elini açıp senin ve Cefer'in günahını bağışlamış. Her ikinizi azad edip ortaya çıkarmış. Bu günden itibaren özgürsün.

Nebi başını sallar:

-Padişah çok sağ olsun, hiç olmazsa beni hatırlamış. Ben tek bir adamım beni aklına getirmese de olurdu. Akla getirmesi gerekenler yoksul köylülerdir. İlk önce onları beylerin ve ağaların zulmünden kurtarsın, sonra beni.

Slavoçinski der:

-Onları Allahu Teala yoksul yaratmış. Padişah nasıl kurtarsın?

Nebi der:

-Padişah herkese aynı gözle baksın, onlara da toprak versin, onlar da açlıktan ve azaptan azad olsunlar.

Slavoçinski der:

-O sonraki iş. Şimdilik seninle Cefer'i azad etmiş, yanına çağırılmış. Orada kendisine sözünü söylersin.

Nebi der:

-Padişaha Nebi "benim özgürlüğüm köylülerle birlikte olmalıdır. Herkesi özgür etmenizi istiyor" dersin. Cefer de sabahleyin çocuklarının yanına gidebilir.

Slavoçinski der:

-Nedir bu yoksulların kuyruğundan tutman? Sadece kendini düşün, büyüklerden bahset, nedir bu yoksullarla ilgin?

Nebi der:

-Ben kendim yoksulum, adamım da yoksullardır.

Slavoçinski çok der, Nebi az işitir. Mariya Hanım, rahatsız olup sohbeti değiştirir. Slavoçinski, o gece Nebiler'i misafir eder, çok hürmet gösterir. Sabah erkenden Nebi'ye bir kez daha minnet eder, ama Nebi razı olmaz. Nebiler onlarla görüşüp yola çıkarlar, az giderler çok giderler, dağlar geçerler, gidip Sisyan'a varırlar. Slavoçinski de Cefer'i alıp Gence'ye General Nakaşidze'nin yanına götürür. Nakaşidze ona mektup verip evine gönderir.

Diğer taraftan Nebiler, Sisyan'da zemlemerlere rastlarlar. Hal hatır sorduktan sonra zemlemerler Nebi'ye derler:

-Biz de seni arıyorduk.

Nebi der:

-Ne var, hayırdır?

Baş zemlemer der:

-Padişah merhamet edip seni özgür bırakmış. Sana haber vermeye geldik.

Nebi güler:

-Biliyorum, şüphesiz ki bunu siz yaptınız. Benim dilimden padişaha dilekçe yazdınız. Çok razıyım, çok sağ olun. Ancak ben ortaya çıkmayacağım. Ben yoksullarla birlikte ortaya çıkacağım.

Nebi, Slavoçinski'ye söylediği sözleri zemlemerlere de söyler. Zemlemerler Nebi'yi biraz haklı görürler ancak yüzüne söylemezler. Orada baş zemlemer Nebi ile kardeş olur, şart bağlar. Zemlemerler, Nebiler'le vedalaşp Gorus'a, Nebiler de Arpa-buğday Tepesi'ne giderler. Arpa-buğday Tepesi'nin yanındaki yoldan tacir beylerin kervanı gider. Bunlar dışarıdan mal getirirler. Nebiler tepeden inip onların önünü keserler, kervanı yoldan çevirip,

Arpa-buğday Tepeleri'nin arasına götürürler. Nebi göz eder, katırlara ve atlara yüklenmiş kumaşları alıp yere dökerler, kumaş toplarını, ot desteleri gibi birbirinin üzerine yığarlar. Nebi kumaşların yarısını alır, yarısını da tacirlere verir. Fakir fukaralar duyup her yerden toplanıp gelirler. Nebi, aldığı kumaşı adamlara paylaştırır. Yalan olmasın, sanki Nebi burada bir pazar açmış gibidir. Şakalaşa şakalaşa kumaşı ölçüp adamlara paylaştırır. Beylerden biri ona bir arşın uzatıp der:

-Hiç olmazsa, al bu arşınla ölçüp paylaştı, tüfek kolunu yorar.

Nebi, arşını onun elinden alıp dikkatle bakar:

-Bu bir karış kadar, bununla mı köylüleri aldatıyordunuz? Bu kısa arşınla doğru düzgün verseniz de yine de eksik kalır. Her arşında dört parmak kadar da az veriyorsunuz, diyerek arşını gücü yettikçe uzağa fırlatır, yine tüfekte kumaşı ölçüp paylaştırmaya başlar. Darabaslı Elesger adlı adam da oradadır. Nebi, ona da on arşın kumaş verir. Elesger kumaşı koltuğuna alıp kenarda durur. Nebi'nin anlattıklarını dinler. Nebi gözünü çevirip onu görür:

-Neden gitmiyorsun? Kumaşın parasını mı vermek istiyorsun? Zahmet etme, ben parayla kumaş satan hocalardan değilim. Bu beyler bana kendileri kumaşımızın yarısını bedava dağıt dediler. İnanmıyorsan kendilerine sor. Ey fırlıdakçı, payını artırmak için mi duruyorsun? O da benim başım üzerine, diyerek onun kucağına bir top kumaş fırlatır.

Elesger, Nebi'ye dua ede ede çıkıp gider.

Nebi, kumaşı paylaştırıp bitirdikten sonra kaçaklar atlarına binip yola çıkarlar. Bir gün bir gece at sürerler. Üçtepe'yi dolaşırlar. Sonunda Gala'nın ayağında attan inerler. Düşünceleri, biraz dinlendikten sonra Urud köyüne gitmektir. Camal adlı bir çoban Nebi'nin yanına gelip der:

-Nebi ağabey, Mahalli Polis Amiri Muses Bey, Urud'da Kerbelayı Dünyamalı'nın evinde, köye gitmeyin.

Nebi arkadaşlarına der:

-Ben Muses'i çoktandır arıyordum. Onun yanına gidelim, ona birkaç sözüm var.

Atlarına binip yola çıkarlar, gidip Kerbelayı Dünyamalı'nın kapısında attan inerler. Muses Bey'in yanındaki muhafızlar ellerini bile kıpırdatamazlar. Muses Bey'in suratı safran gibi sararır, yüreği dövünmeye başlar. Nebi, Muses Bey'e selam verir. Muses Bey dili tutulduğu için onun selamının karşılığını veremez. Nebi der:

-Muses Bey, bu halkı neden incitiyorsun? Herkes senden yana şikâyetçi, beyim bunları sen mi yarattın?

Muses Bey, kekeleye kekeleye der:

-Nebi Bey, ben halkı incitmiyorum, padişahın buyruklarını yerine getiriyorum.

Nebi der:

-Padişah halkı şişe mi tak diyor? O, bir diyorsa siz beş yapıyorsunuz.

Nebi emreder, arkadaşları Muses Bey'i ağaca bağlar, dana gibi böğürte böğürte dövmeye başlarlar. Bu esnada Kerbelayı Dünyamalı, tespih çevire çevire gelir:

-Nebi, benim misafirimi böyle rezil etmen ayıp değil mi? der.

Nebi dönüp onun yüzüne bakar:

-Senin gelmen de iyi oldu. Sen de Muses Bey'den geri kalacak adam değilsin. Faizcilikte şöhret kazanmışsın. Kerbelayı Dünyamalı, ihtiyarlığına bağışlıyorum. Yoksa seni de Muses Bey'in haline sokarım, der.

Nebiler, Kerbelayı Dünyamalı'nın evini talan edip yola çıkarlar. Akşam Üçtepe'de Hıdırlı Hudaverdi'nin evinde kalırlar. Gece, Hudaverdi Nebi'ye der:

-Ey oğul, padişahın senin günahını bağışladığını duydum. Neden ortaya çıkmadın? Annene yazık değil mi, onu da incitiyorlar. Kaçak Cefer, ortaya çıkıp çocuklarının yanına yerleşti, o çok akıllıca bir iş gördü.

Nebi ona cevap verir:

-Benim tek başıma ortaya çıkmamla dünya düzelmeyecek. Siz kendi düşmanınızı tanımıyorsunuz. Ağalar ve beylerin size vurmadıkları yara kaldı mı? Kazanan biz, çalışan biz, ezilen biz, boş gezen ve keyif çeken ağalar!

Hudaverdi der:

-Ey oğul, dünya yaratıldığından beri böyle oldu, böyle de olacak. Onu sen düzeltemezsin.

Nebi der:

-Ben böyle olmasını istiyorum. Bu böyle devam ettikçe ben de ortaya çıkmayacağım.

Nebi sözünü bitirip düşünmeye başlar. Başı karışır, canı sıkılır. Hudaverdi de söylediği sözden çok pişman olur. Nebi'nin mücadelesinin kendisi için değil herkes için olduğunu anlar. Nebi'nin haklı olduğunu o da tasdik eder. Nebiler, sabah erkenden atlanıp Uz köyüne gelirler, polis memurunun vergi memurunu önüne katıp köylülerden döve döve kızıl pulu

vergisi topladığını görürler. Nebi, vergi memurunu yanında oturtur. Köylülere gelen kızıl pulunu varlıklılardan alıp ona verir, senetleri alıp köylülere paylaştırır.

Dülüs'teki beyler ve ağalar bunu duyarlar. Bir yere toplanıp fikir alış verişinde bulunurlar. Çamlıklara doluşup Nebiler'in gelip geçtiği sırada hepsini öldürme fikrine giderler. Esip coştuktan sonra derler:

-Bak nasıl da dişi at gibi olduk ki, gecenin bir vaktinde gelip bizden kızıl pulu topluyor. Onların hepsini öldüremezsek canımızı kurtaramayız.

Yaz mevsimidir. Halk ovalara göçmeye hazırlanır. Binis ve Uz köylülerinin beyleri ve ağaları tüfeklerini alıp sık söğütlüğe dolarlar. Diğer taraftan Nebiler, Uz'dan çıkıp Çaylag'dan yukarı doğru gitmeye başlarlar. Çaylag'da bir çoban onların önünü kesip der:

-Nebi ağabey, gitmeyin, yolları kesmişler.

Nebiler, atları durdururlar, geri dönmek istedikleri sırada birden bire her taraftan onların üzerine kurşun yağdırırlar. Nebi bağırarak der:

-Hey, ateş etmeyin, bırakın yolumuzdan gidelim. Bizim hiç kimseyle işimiz yok.

Onun sözünü dinleyen olmaz. Nebiler, hemen söğütlüğe girip düşmanları kurşuna tutarlar. Daha ilk atışlarında düşmanlardan yedi kişiyi öldürürler. Beyler ve ağalar kaçıp Dülüs köyüne doluşurlar. Nebiler de onların arkasından Dülüs köyüne girerler. Muses Bey'in ve Yagubcan Bey'in evine giderler. Ne yazıkki onları evde bulamazlar. Onların varlarını yoklarını talan edip köylülere paylaştırırlar. Bundan sonra mülk sahibi Giverg'e güç kullanıp Dülüs'ten çıkarlar. Ağ yokuşta polis komutanının askerleriyle karşı karşıya gelirler. Nebiler, her yana dağılırlar. Polis komutanının askerleri kaçmak için dahi yol bulamazlar. Nebiler, onlardan çok kişiyi öldürürler, öldürülenlerin içinde Bahşı Bey de vardır.

Nebi arkadaşlarına der:

-Doğruca Kirs'e gidelim.

Onlar atlanıp Kirs'e doğru gitmekte olsunlar, size haberi beylerden vereyim. Beyler, Nebiler'in Üçtepe'den geçeceğini öğrenirler. Garakilse beylerinden İsgender Bey'le Cavad, Sisyan beylerini ve ağalarını toplar, gidip Göbekdaşı keserler. Bu beyler çok zalim adamlardır, gözlerine hoş görünmeyen veya sözlerine uymayan köylüleri mahkemesiz ve davasız kurşunlatırlar. Sisyan bölgesinde de zalimlerin zulmünü tatmayan adam yoktur. Şimdi gelelim asıl mesele üzerine.

Nebiler, atlarını rahatça sürerler. Göbekdaş'ın dönemecinde Boz at hınkırıp yerinde durur. Nebi attan sıçrayıp yere iner. Dikkatle bakıp yolun kesik olduğunu görür. Arkadaşlarına gözüyle işaret eder, hepsi attan inerler, çukurlara girerler. Nebi bağırarak der:

-Kimsiniz, yol verin gidelim, bizim sizinle işimiz yok.

Sözünü bitirmeden Nebiler'in üzerine kurşun yağdırırlar. Birinci kurşunlarda Nebi'nin bir arkadaşı vurulur. Nebiler, her tarafa dağılıp düşmanla mücadele etmeye başlarlar. Sonuçta Nebiler, beylerin çoğunu siperlerinde öldürürler. Kalanları da kaçıp gözden kaybolurlar. Nebiler beylerin tüfeklerini ve kurşunlarını alıp, Sisyan Deresi'ne inerler. Aynı gün beylerin öldürüldüğü haberi her yere yayılır. Köylüler çok mutlu olup Nebi'ye dua ederler. Âşık Ehmed de buradadır. Sazı sinesine basıp bakalım ne der:

Geceden kestiler Göbekdaş'ını,
Akıttılar gözden kanlı yaşını,
Hanımlar yoldular tamam başını,
Nebi burada yine bir ad eyledi!
Beylerin yurdunu berbad eyledi!

Zülfügar Bey kendisini överdi,
Kimseyi beğenmez, benim derdi,
Fakir fukarayı döver, söverdi,
Nebi burada yine bir ad eyledi!
Beylerin yurdunu berbad eyledi!

Seyrana çık, gel sen de bak bu işe,
Beyleri dayamış Nebi leş leşe,
Hizmetçi yok bıyıklarını eşe,
Nebi burada yine bir ad eyledi!
Beylerin yurdunu berbad eyledi!

Hepsi “bravo” deyip âşığa çok miktarda bahşış verir. Diğer taraftan hükümet adamları her yere haber verirler, atlarına binen, tüfeklerini alan beyler ve ağalar Göbekdaşı tarafına

gitmeye başlarlar. Gelip ne gördüler? Kendisini beğenen beyleri Nebiler şalgam gibi yapıp Göbekdaş'ın yanlarına dökerler. Beyler, gözyaşlarını sakallarının arasına dökmeye başlarlar. Hanımlar, keşgöl tırnakları ile yüzlerini parçalayıp kanlarını akıtırlar.

Evet, cesetleri edep ve erkânla alıp götürürler. Beyler, ağalar, hanımlar, polis komutanı ve mahalli polis amiri, hepsi kara giyinirler. Her yerden beyler ve mülk sahipleri toplanıp gelirler. Matem merasiminin lideri Muses Bey, Kerbelayı Hüseyin bir de Paşa Bey'dir. Molla ve rahiplerinki ise tamamen gösteriştir. Onların sesleri birbirine karışır, ağızlarından çıkan kulaklar duymaz. Kebelayı Hüseyin Bey, bütün işlere bakar. O, yüzünü beylere çevirip der:

-Kardeşler, çok ağlayıp sızlanmakla ölenleri geri getiremeyiz. Biz düşmanları tez zamanda yakalayıp azap vere vere öldürmeliyiz.

Beylerin cesetlerini usulüyle gömerler. Geri dönüp güçlü bir askeri birlikle Nebiler'in çok gittiği Camal Galası'na giderler. Nebiler'de Kirs'e gitmekten vazgeçip Camal Galası'na gelirler. Nebiler'in Camal Galası'nın girişinde uzandıklarını görürler. Korkularından dağa tırmanamazlar. Dağın eteğinde oyalanıp akşamı beklerler. Akşam çok fikir alışverişinde bulunurlar. Sonunda geldikleri yoldan geri dönerler. Halkla birlikte dağa çıkan Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey de buradadır. Püsek köyünden geçen Selim Bey güzel bir gelin görür. Onun güzelliği Selim Bey'in aklını başından alır, ölen beyler aklından çıkar. Selim Bey bir adama sorar:

-Bu gelin kimdir?

O adam cevap verir:

-Tanımıyor musun, Selim adlı bir oğlanın karısıdır.

Bu gelinin derdinden Selim Bey, bir öküze döner. Bir grup ile askerlerden ayrılıp Püsek'te kalmak ister. Gece gelinin kocası Selim'i yanına çağırıp keçinin suyu bulandırması gibi yaparak der:

-Aldığım malumata göre senin Nebi ile yakın bir alakan varmış, ona kurşun verip her haberi ulaştırıyormuşsun. Hemen derini boğazından çıkartacağım.

Selim'n ayağının altından yer kayar, yerinde donup kalır, duymadığı sözü duymaktadır:

-Kulun olayım bey, benim hakkımda sana söylenen bu sözler yalan. Ben ömrümde ne habercilik ettim ne de Nebi'ye kurşun verdim. Böyle yalan sözlerle beni mutsuz etme.

Selim Bey ona bağırır:

-Uzatma ahmak! Bu günden sonra adını da değiştirirsin. Senden Selim olmaz. Kim sana Selim adını verdi?

Selim der:

-Değiştireyim mi dersin, bana adı kim koyabilir? Annem ve babam koymuşlar. Hoşuna gitmeyeceğini bilseydiler senin adın da Selim, sana da koymazdılar.

Selim Bey ona birkaç tokat vurdurup hayvan barınağına attırır. Köyün yüzbaşısını çağırır. Aramayı bahane edip yüzbaşı ile Selim'in evine gelir. Yolda Selim Bey kendi fikrini yüzbaşıya der:

-Ben Selim'in karısı için ölüyorum. Bu gece onu benim yanıma getirmen gerek, der.

Yüzbaşı böyle işleri çok yapmaktadır. Ağaların yanına kız ve gelin atmakta uştalalmış durumdadır, bu yüzden der:

-Baş üstüne o benim elimde, yatak, yorganına atarım.

Selim Bey, evi arama bahanesi ile geline bir de müşteri gözüyle bakar. Gerçekten de gelinin benzeri yoktur. Selim Bey'in aklı başından gider, geline der:

-Sizin evinizde çalıntı malzeme var, ancak yerini söylemiyorsunuz.

Gelin der:

-Ağa, bizde çalıntı hiçbir şey yok. Başka bir diyeceğin varsa de. Benim eşim günah olur diye karıncayı bile çiğnemez, siz ona hırsız diyorsunuz.

Selim Bey, yüzbaşının evine döner, yüzbaşıya der:

-Git, zorla veya rızasıyla o gelini buraya getir.

Yüzbaşı gidip tatlı dille gelini beyin yanına getirir. Herkes dağılır. Odada bir Selim Bey bir de gelin kalır. Selim Bey geline der:

-Güzel gelin senin için ölüyorum. Benim olman gerek. Ben de eşini bırakırım.

Gelinin içi ürperir:

-Benim eşime neden kötülük bulaştırdığınızı şimdi anladım. Böyle bir şey olamaz. Eğer bana elini sürersen bağırıp seni rezil ederim, namussuz!

Tüfek ve tabancayla ne kadar korkutsa da gelini yola getiremez. Rezil olmaktan korkup onu zorlayamaz. Böylece hava aydınlanır. Selim Bey, kadının kocasını önce Garakilse'ye gönderir. Gelinin kocasının cinayetlerinin üzerini örttüğüne dair de söz çıkarır. Gelini de alıp yola çıkarlar. Bunlar yola çıkalı yarım saat olmadan Nebi grubu ile Püse'ye

gelir. Attan inmeden bu durumu ona anlatırlar. Nebi çok sinirlenir. Atları kısa yoldan sürüp Selim Bey'in önüne çıkarlar.

Selim Bey, grubu ile gelip geçmek isterken her yerden onlara ateş ederler. İlk darbede beş kişiyi attan yere düşürürler. Geride kalanların hepsi bir yerlere dağılır. Nebiler gelini de alıp yüzbaşı ile Selim'e yetişirler. Yüzbaşayı da öldürüp Selim'le karısını Püse'ye, evlerine yollarlar, kendileri de Garakilse'ye gidip kıyıda bir eve misafir olurlar. Ağalar ve beyler bunu duyup evi kuşatma altına alırlar. Nebiler, aradan çıkıp sağ salim İlanlı Dağ'a giderler.

Kaçaklar burada çok kalmazlar, yemeklerini yedikleri gibi atlanıp Eyridağ'a geçerler. Onların Eyridağ'da olduğunu Polis Komutanı Suşevski duyar. Güçlü bir askeri birlikle Eyri'ye yürür. Eyri çok yontemsiz bir dağdır. Her tarafı uçurumdur. Sadece iki yolu vardır. Bunları da polis komutanı tutar. Terslik o ki Nebiler'in de kurşunu azdır. Aşağı yukarı iki gün mücadele edebilecek durumdadırlar. İki günü bir şekilde geçirirler. Muhafız Allahverdi, bunların durumunu anlayıp elaltından köylülere haber verir. Köylüler gündüz ne kadar çalışsalar da Nebi'ye kurşun ulaştıramazlar. Geceyi geçirirler. Bir grup köylü ellerine silah geçirir, Nebi'ye yardıma gelirler. Çok karanlıktır. Ancak seslerden önde adam olduğu anlaşılır. Köylüler sürüne sürüne gidip polis komutanının askerlerinin arkalarına geçerler. Onları ansızın kurşuna tutarlar. Polis komutanının adamları kendilerini kaybederler, kaçıp oraya buraya dağılırlar. Köylüler Nebiler'in yanına gidip onları dardan kurtarırlar. Nebi, yardıma gelen köylülerden çok razı olur, yola çıkıp Binis köyüne doğru gitmeye başlarlar. Mahalli polis amiri de bir grup atlı ile Binis'e gelmektedir. Uzaktan Nebiler'i görüp geri dönerler. Nebiler, Binis'ten geçip Erefse köyüne, Erefse'den de Camal Galası'na, Camal Galası'ndan da Sisyan'a giderler. Bu sırada Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey köylüleri döve döve iki aylığına ücretsiz çalışmaya götürmeye çalışmaktadır. Muhafızlar adamları döve döve köyün ortasına toplamaktadırlar. Köyde şiddetli bir bağırışma vardır. Nebi, grubu ile Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'in bulunduğu evin kapısına gelir. Muhafızlar korkularından onlara kuşun atmazlar. Nebi, elinde tüfeğiyle İsmayıl Bey'in yanına girer. İsmayıl Bey, Nebi'yi gördüğü gibi ayağa kalkıp ona selam verir. Nebi ona der:

-Korkma, sana hiçbir şey yapmayacağım. Hemen köyden çıkıp git, çalıştırmaya da kimseyi götürme. Polis komutanı sorarsa "Sisyan köylüleri ücretsiz çalışmaya gittiler" dersin. Eğer sonradan gelip köylüleri çalışmaya götürmeye kalkarsan doğruca evine geleceğim.

Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey der:

-Baş üstüne, hiç kimseyi ücretsiz çalışmaya ötürmeyeceğim.

İsmayıl Bey hemen köyden çıkar, yavaş kaçan namerttir deyip öyle bir gider ki, bir daha o köye dönmez.

Nebiler burada kalsın size haberi mülk sahibi Ağa Bey'den vereyim. Ağa Bey büyük mülk sahiplerindendir. Onun her yerde toprağı ve mülkü vardır. Ağa Bey'in Çiçekli Yaylası'nda çok sayıda otlukları, yurtları ve at korukları vardır. Bu adam çok zulümkardır. O, köylüleri kendi toprağında karşılıksız çalıştırır ve onlara olmayacak azaplar çektirir. Ağa Bey, padişahla çok samimidir. Polis komutanı, mahalli polis amiri bile Ağa Bey'den korkarlar. Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey, onun parasız hizmetçisidir. Ağa Bey, Nebi'yi öldürtmek için çok mükâfat koyar, her tarafa adam salar.

Bir gün Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey, on dört atıyla Ağa Bey'in evine gelir. Ağa Bey ona yer gösterip der:

-Buyur otur, buraya ne için geldin?

İsmayıl Bey der:

-Bey, ben Nebi'yi öldürmek istiyorum. Ancak tek başıma yapamıyorum. Bu işte bana yardım etmen lazım, kendin de biliyorsun ki biz sensiz hiçbir iş yapamıyoruz.

Ağa Bey der:

-Kuyruğun kapı arasında mı kaldı yani, onun için mi kahramanlaştın?

İsmayıl Bey der:

-Bey, Allah'tan gizli değil, senden neden gizleyeyim. Ben Sisyan köylülerini iki aylık ücretsiz çalışmaya götürürüm. Nebi gelip "köylüleri çalışmaya götürme, eğer sonradan gelip götürürsen, evine geleceğim" dedi. İyi dedim. Ancak sonradan gidip sisyan köylülerini ücretsiz çalışmaya götürdüm. Şimdi o benim evime gelmeden bir şekilde onu ben öldüreyim diyorum. Onun için senden yardım almaya geldim.

Ağa Bey güler:

-Ben o Nebi'yi iyi tanıyorum. Demir kapı Derbend'e de gitsen, yine de gelip seni bularak istediğini yapar. Onun dediğini yerine getirmen gerekirdi. Nebi'yi ancak hile ile yattığı yerde öldürebilirsin. Benim çocuklar sana yardım ederler.

İsmayıl Bey, o gece Ağa Bey'in evinde kalır. Sabah olur, güneş bir boy kadar kalkar, ancak mahalli polis amiriyle bey uykudan uyanmaz. Beyin sarayında hizmetçilerden başka kalkan yoktur. Bu sırada Nebi on iki atıyla Ağa Bey'in kapısına gelir. Ağa Bey'in karısı Sona

Hanım, Nebiler'i gördüğü gibi yüzünü yırtı yırtı kocasına haber vermeye gider. Ağa bey, arka kapıdan çıkıp kaçır. Nebi elinde tüfekte içeri girer. Tüfeğin kundağı ile mahalli polis amirini dürtüp der:

-Mahalli polis amiri, öğlen oldu, uyuyakalmışsın, kalk, Nebi'yi senden önce yakalamışlar.

İsmayıl Bey, yerden sıçrayıp kalkınca Nebi'yi görür. Onun rengi ölü rengine döner, dudakları yedi yerden çatlar, eli ayağı titrer. O güçlkle elbisesini giyinir. Nebi'nin ayağına kapanıp der:

-Nebi Bey, hata yaptım, sözüne uymadım. Gel bu defa da beni öldürme. Bir daha böyle bir şey yapmam.

Nebi onu kolundan çekip der:

-İsmayıl Bey, ayağa kalk. Hünerin bu mu, neden sözümü yerine getirmedin? Elimden kurtulabileceğini mi sandın?

Nebi onun göğsüne dört tüfek darbesi vurur. İsmayıl Bey yere yıkılır. O, çocuk gibi ağlamaya başlar. Nebi bir iki tane daha vurur. Onu vurmak siteyince Sona Hanım başörtüsünü Nebi'nin ayağının altına atar:

-Ey Nebi oğul, İsmayıl Bey'i bu kez bana bağışla, benim başörtümü kana bulama, der.

Nebi'nin elleri boşalır, başörtüsünü alıp Sona Hanım'a verir, İsmayıl Bey'e der:

-Seni Sona Hanım'a bağışlayıp öldürmüyorum. Ancak hemen gidip Sisyan köylülerini ücretsiz çalışmadan geri getirirsin.

İsmayıl Bey der:

-Baş üstüne, hemen bugün gidip geri getireceğim.

Nebi Sona Hanım'a der:

-Sona Hanım, Ağa Bey'e sağ kaldıkça bir gün görüşüp hesaplaşacağımızı söyle. Onun yaptığı işlerin de hepsini biliyorum.

Ağa Bey'in hizmetçisi İman bir kenarda durmaktadır. Nebi, onun yanına gelip omzundan tutar:

-Keyfin nasıl seni çok incitiriyorlar mı?

İman cevap verir:

-Hizmetçilik işte, kendin herkesten iyi biliyorsun, çünkü yaşamışsın.

Nebi der:

-Çok iyi bilirim, çok dövülmek, aç kalmak, kış günü kapıda çaput içinde yatmak ve çıplak kalmak. Bu beylerin kanını içsem yine de yüreğim soğumaz.

Nebi, cebinden bir tomar para çıkartıp İman'a verdikten sonra kapıya çıkar, atlanıp Gorus'a gitmeye başlar.

Yolun kenarındaki bir çimenlikte otururlar. Uzaktan bir muhtarın geldiğini görürler. Nebi polis memuru elbisesi giyinip yola çıkar. Muhtar gelip geçerken Nebi ona sorar:

-Muhtar, Nebi'yi arıyorum onun yerini biliyor musun?

Muhtar cevap verir:

-Onun yerini bilmek mümkün mü? Şimdi burada olduğunda diğer saat Aras'ın öbür tarafında olduğunu duyuyorsun.

Nebi der:

-Gel, Nebi'yi arayıp bulalım, onu öldürüp padişaktan çok ödül alalım.

Muhtar cevap verir:

-Nebi'nin korkusundan beyler, polis komutanları ve mahalli polis amirleri evlerinde yatamıyorlar. Benim ne işim var da ağrımayan başıma buz bağlayayım.

Nebi, geri dönüp arkadaşlarının yanına gelir. Buradan yola çıkıp dağları birer birer geride bırakıp Altuntahta'ya giderler. Polis komutanı onların Altuntahta'da olduğunu duyar. Çok sayıda asker toplayıp Altuntahta'ya gider. Şiddetli mücadele olur. Suşevski'nin askerleri dağıldıktan sora Nebi arkadaşlarına der:

-Çocuklar, bu Suşevski bizim canımıza ne bela oldu. Ne yapsak da bizden vazgeçmiyor. Bu gece ben onun evine gidip onunla da konuşurum.

Nebi arkadaşları ile Gorus'un girişine gelir, arkadaşlarını Last Dağı'nın başında bırakır. Kendisi Hecer'i, İsmayıl'ı ve Hayik'i alıp doğruca Gorus'a iner. Polis Komutanı Suşevski'nin kapısının ağzında Meherrem adlı bir muhafız nöbet tutmaktadır. Nebi'yi görünce ellerini yana salıp selam verir. Nebi ona sorar:

-Meherrem, polis komutanı evde mi?

Meherrem der:

-Evet, Nebi ağabey, evde.

Nebi, arkadaşlarını kapıda bırakıp kendisi Suşevski'nin odasına girer. Divanın üzerinde yattığını görür. Bir tarafında tüfeği bir tarafında da tabancası vardır. Tüfeğin kayışını

da koluna geçirmiş vaziyettedir. Nebi, onun tüfeğinin çakmağını çıkarır, tabancasını da alıp kendi kemerine takar. Suşevski'yi öldürmek ister. Sonra kendi kendine der:

-Yattığı yerde adam öldürmek yiğitlik nişanı değil, namertliktir.

Sağ salım kapıdan çıkıp muhafıza der:

-Meherrem, Suşevski yatıyordu, öldürmedim. Tüfeğinin çakmağını ve tabancasını aldım. Nebi kendi gücünü öğrensin dedi dersin. Gerekirse gelip karısının kucağındayken başını keserim.

Nebiler, Meherrem'le vedalaşıp arkadaşlarının yanına gitmekte olsunlar, bakalım Suşevski ne oldu?

Sabah Suşevski, uykudan uyanınca tüfeğinin çakmağının ve tabancasının olmadığını görür. Muhafızı çağırıp der:

-Bu ne iştir?

Stajnik, Nebi'nin sözlerini ona söyler. Suşevski iki eliyle başına vurup der:

-Keşke Nebi beni öldürseydi de böyle töhmet altında bırakmasaydı. Ben halk içinde rezil oldum.

Aynı gün polis komutanının tüfeğinin çakmağının ve tabancasının götürülmesi durumu her yere yayılır. Adamlar orada burada küme küme olup bu durumu konuşarak polis komutanına gülerler. Polis komutanı da utandığı için ne bürosuna gider ne de insan içine çıkar. Kendisini yalandan hasta gösterir. Hatta bu durum köylere de yayılır. Şimdi bakalım Nebiler ne oldu?

Nebiler, sekiz, dokuz yerde mücadele ettikleri için kurşunları tükenir. Onun için de atlanıp doğruca yine Gorus'un girişine gelirler. Nebi üç adam seçip der:

-Gorus'a inip İsmayıl Bey'den kurşun alın.

Bunlar atlanıp İsmayıl Bey'in evine giderler. İsmayıl Bey onları görünce çok korkar. Hayik ona der:

-Bizi Nebi gönderdi. Kalk, bize dört beş sandık kurşun ver.

İsmayıl Bey hemen ayağa kalkar. Onlara beş sandık kurşun verir. Onlar, kurşun sandıklarını iki ata yükleyip Nebi'nin yanına gelirler. İsmayıl Bey, o günden sonra Nebi'nin korkusundan sürekli büroda yatar.

Şimdi size kimden haber vereyim? Gence ve İrevan general valilerinden. Onlar, Nebi'yi ve arkadaşlarını öldürmek için çok tedbir alırlar. Onlar Nebi'yi hile ve para gücüyle

öldürmeyi isterler. Gence General Valisi Nakaşidze bu işi Üçüncü Nahiye Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'e vermeyi uygun görür. Nakaşidze'nin fikrini İrevan General Valisi Freze de beğenir. Şefi Bey çok tatlı dilli ve hilekâr bir adamdır. Bu iş için Şefi Bey'i Tiflis'e de çağırırlar. Serdarın kendisi şahsen Şefi Bey'le görüşür:

-Senin hilekârlığı çok iyi bildiğini söylüyorlar. Ne hilen varsa yap ve Nebi'yi kendi dostlarına öldürt, der.

Şefi Bey, serdarın sözüne itiraz etmez. Nebi'yi öldürtmeye razı olur. Ama doğrusu o ki korkmaktadır. Serdar onu polis komutanı yapacağına dair söz verir.

Şefi Bey, geri döndüğü gibi aklına yatan adamları yanına çağırıp der:

-Nebi'yi kim öldürür veya yakalarsa ona Nebi'nin ağırlığınca altın vereceğim.

Hiç kimse Nebi'yi öldürmeyi üzerine almaz. Ancak Şefi Bey'e Nebi'nin yakın adamlarını kandırıp onların eliyle Nebi'yi öldürtmek için söz verirler.

Aradan beş gün geçmez. Şefi Bey'in düşüncesini Nebi'ye haber verirler. Nebi geceyi geçirip doğruca Şefi Bey'in evine gider. Şefi Bey, Nebi'yi görünce kendinden geçer. Nebi onun göğsünden tutup der:

-Demek, Nebi'yi hile ve para gücüyle öldürtmek için generallere ve serdara söz verdin. Şimdi kendi ayağımla geldim. Kalk, ne yapacaksan yap. Kalk, hemen beş yüz tümen altın para ve üç sandık kurşun ver.

Şefi Bey geç hareket etmek ister. Nebi onun ağzına sert bir tokat vurup der:

-Çabuk ol, babanın parası değil, köylülerin kazandığı para onlar, benim başım için ayırdığın mükâfat.

Şefi Bey Nebi'nin istediği parayı ve kurşunları verir.

-Nebi Bey, Allah aşkına, bana zarar verme. Anne ve babamın üzerine tövbe ediyorum, seni öldürtme sözünü bir daha ağzıma almam.

Nebi güler:

-Seni öldürmeyeceğim. Ancak keyfini bozma, ne kadar tedbir alırsan al. Düşman kendi düşmanını öldürtmek için tedbir alır. Bu yeni bir şey değil.

Nebi buradan çıkıp Giletağ köyüne gider. Giletağ köyünde Niyazalı adlı bir yüzbaşı vardır. Niyazalı hem ağadır hem de eşkıyadır, zorbalarla da dosttur. O, Şefi Bey'e eşkıya ve zorbaların eliyle Nebi'yi öldürtmek için söz verir. Niyazalı bir zorba ile Nebi'yi öldürmesi ve karşılığında Nebi'nin ağırlığınca altın alması için anlaşır.

Nebi, ilk önce zorbayı canlı yakalar. Onun kollarını bağlayıp Niyazalı'nın evine götürür. Niyazalı'yı da evde yakalar.

-Niyazalı, kendi ayağımla yanına geldim. Kalk, başımı kes, götür generallere ver, ağırlığımca altın al.

Nebi, Niyazalı ile zorbayı karın karına bağlatıp dilleri tutuluncaya kadar dövdürür. Bu dövülme esnasında zorba ölür, Niyazalı'da aklını kaçıırır. Bir müddet geçtikten sonra bir çoban Niyazalı'nın delirdiğini Nebi'ye haber verir. Nebi güle güle der:

-Git o porsuğa, onunla işim olmadığını deli falan olmamasını söyle.

Nebiler, Yellice'yi, Ağudu'yu, Göbekdaş'ı mücadelelerle geçip Kirs-Kurs'a giderler. Kirs-Kurs'ta Molla Rehim adlı bir ağa vardır, köylülere güç kullanır. Molla Rehim'in üç bin kadar arı peteği vardır. Nebi, Molla Rehim'in kapısına gidip, ilk önce onun arı peteklerini kestirip balını fakir fukaralara paylaştırır. Nebi der:

-Molla Rehim, bu arılar köylülerin ellerinin zahmeti ile bakılıyor. Bırak, bu yıl da balını onlar yesinler.

Molla Rehim, ağzını açarsa onu da Niyazalı gibi yapacaklarını bilir. Onun için der:

-Nebi, canım da sana kurban, ne yaparsan yap.

Nebiler, Molla Rehim'i sağ bırakıp yola çıkarlar. Üç gün üç gece gidip Kirs'e varırlar.

SELİM BEY'İN ZENGİZUR'A POLİS KOMUTANI OLARAK GÖNDERİLMESİ

Askerlerin arka arkaya Nebiler'le mücadelede mağlup olmaları generallere çok dokunur. Bir çobanla iki bölge generali nasıl başa çıkamaz? Bu olacak iş midir? Gence Generali Nakaşidze, düşünür, fikir alış verişinde bulunur, sonunda en gaddar beylerden birini Zengezur'a polis komutanı olarak göndermeye, ona mahalli polis amirlerinin hepsini beylerden seçmesi için emir vermeye karar verir.

Aklımdadır, 1896 yılının Ocak ayında vali bütün ileri gelenleri toplar. Kendi fikrini onlara da söyler. Hepsi valinin sözünü beğenir. Zengezur'a kimi polis komutanı yapsınlar, kimi yapmasınlar? Her biri kendi fikrini söyler. Çok düşündükten ve çene yorduktan sonra Cebrayıl Polis Komutanının Muavini Selim Bey Rüstembeyov'u Zengezur'a polis komutanı yapmaya, gelse gelse Nebi'nin hakkından onun gelebileceğine karar verirler. Selim Bey'in kim oluşunu söylemezsem dinleyenler benden razı olmazlar.

Yüzden uzak, şimdi olmasın, Selim Bey Garabağ'ın Efetli köyünün mülkedarıdır. Anasının sütünü kesen, zalim ve namussuz bir adamdır. Bütün Garabağ onun zulmünden imdat eder. Kendisi de delidir, istediği adamı mahkemesiz öldürür. Bunun Mehmed Bey adlı bir kardeşi vardır. O da kardeşinden geri kalmaz. Her iki kardeşin kırbaçlarının sesi bütün Garabağ tarafından bilinir. Aslında bunlar yaratılıştan soysuz adamlardır.

Uzun sözün kısası, vali emir verir, muhafız ve subay yola çıkıp şaşaaıyla Selim Bey'i valinin huzuruna getirirler. Hal hatır sorduktan sonra vali, Selim Bey'e der:

-Seni buraya neden çağırdığımı biliyor musun?

Selim Bey der:

-Hayır, hazretleri bilmiyorum.

Vali der:

-Seni Zengezur'a polis komutanı yapıyorum. Kardeşin Mehmed Bey'i de kendine muavin yapıp Gorus'a gidersin. Senin yiğitliğin padişah hazretlerine kadar duyulmuş. Seni Zengezur'a göndermekteki maksadımız, orada tuğfan yapan Kaçak Nebi'yi ya yakalaman ya da öldürmendir. Ben çok iyi biliyorum ki, o senin elinden yakasını kurtaramaz.

Selim Bey, kaba bir adamdır, düşünmeden elini başının üzerine koyup der:

-General, o benim elimden gelir. Nebi göğün yedinci katına da çıksa elimden kurtulamaz. Ancak siz yardımınızı benim üzerimden eksik etmeyin. Kendiniz de iyi bilirsiniz ki, halkın hepsi onun tarafında.

Vali der:

-Sana elimizden gelen yardımı yapacağız. Sen çalışıp o belayı bizim üzerimizden yok et.

-Baş üstüne.

Diğer taraftan Gafgaz Valisi 1896 yılının Ocak ayında İrevan General Valisi Freze'yi generallikten çıkarır. İrevan'a Graf Vladimir Fedoroviç Tizengauze'yi general valiliğe tayin eder. Yeni general de polis komutanlarını değiştirir.

Evet, generalin emirlerini öğrendikten sonra, Seyim Bey kendi kardeşi Mehmed Bey'i de alıp beş yüz kişilik askeri birlikle Gorus'a gider. O, mahalli polis amirlerini gözden geçirir. Bazılarını değiştirir. Örenniklerin hepsini değiştirip, kırıcı ve zalim adamlardan muhafızlar atar. Yüzbaşılardan çoğunu maaşa bağlar. Selim Bey bütün beyleri, ağaları ve

hocaları Gorus'a toplar. Nebi'yi yakalamak veya öldürtmek konusundaki kendi fikrini onlara söyler. Yerinden kalkanların hepsi ona der:

-Senin başını at felan mı tepti? Halk, Nebi'nin arkasında duruyor. Yeri geldiğinde herkes ona yardım ediyor. Becerebilseydin Cebrayıl'dayken yakalardın.

Selim Bey der:

-Siz çok korkak adamlarsınız. Eğer aciz olmasaydınız bir hile yapıp onun başını batırırdınız.

Beyler derler:

-Senin de hünerini görürüz. Öyle bir kaçacaksın ki, Efetli'yi de Cebrayıl'ı da geride bırakacaksın.

Selim Bey, Nebi'nin halk arasında büyük bir hürmeti olduğunu bilir. Aklına getirdiği gibi korkar. Düşünür, ölçüp biçer, sonunda Nebi'yi yanına çağırıp konuşup onu kaldırma veya bu ülkeden uzaklatırmaya karar verir. Fikrini beylere ve ağalara söyler. Şefi Bey, Selim Bey'in bu fikrini gerçekleşmez görüp der:

-Bey, sen ne diyorsun, kurdu tuzağa düşürebilirsin ancak onu düşüremezsin.

Şefi Bey'in sözü Selim Bey'i hamur gibi yoğurur:

-Benim Zengezur'a polis komutanı olmağdaki maksadım Nebi'yi ya yakalamak ya da öldürmektir. Şimdi bakıyorum ki, bu işi tek başıma yapmam mümkün değil. Hepinizin bana yardım etmeniz gerekir. Hepimiz el ele verirse onu hemen mahvedebiliriz.

Şefi Bey, dolgun bıyıklarını üzüm kurusuyla eşeleyip at kuyruğuna döndürür. Birkaç kez içini temizledikten sonra:

-Doğru diyorsun, el ele verirse Nebi'yi üç günde öldürebiliriz, der.

Selim Bey onu cesaretlendirir:

-Ben seni çok iyi tanıyorum, keşke beylerin, ağaların ve mahalli polis amirlerinin hepsi senin gibi yürekli olsa.

Gulu Bey ellerini yanına dayar:

-Hiç ele ayağa düşmeye gerek yok. Onun canını almayı sadece bana bırakın.

Evet, beyler çok konuşup, çene yorup, horozlanıp, kılıçlarını keskinleştirip, tüfeklerini hazırlayıp dağılıp köylerine gitmekte olsunlar, Nebi'nin dostu usta Arşak'tan dinleyin. Usta Arşak, öküz nallamaktadır. Bir tane muhafız ona yanaşıp der:

-Oğlu ölmüş, neden duruyorsun? Polis Komutanı Selim Bey, gidip Nebi'yi öldürsünler diye beyleri ve ağaları kızıştırıp köylere gönderdi.

Arşak usta, bir öküzün arka ayağını nallar, ön ayaklarını da nallamayı yarım bırakıp çekici yere fırlatarak evlerine gider, yiyecek bir şeyler alır, elbiselerini değiştirmeden yola çıkar, koşar, yol alır, derelerden sel gibi tepelerden yel gibi geçip Sisyan'a varır. Arayıp Nebi'yi Nuravan köyünde bulur. Hal hatır sorduktan sonra Selim Bey'in Gorus'a geldiğini ve onu öldürmek için döktüğü tedbirleri haber vererek der:

-Nebi kirve, o Selim Bey çok kuduz bir adamdır, kendini kolla.

Nebi Arşak'tan çok razı olup der:

-Arşak kirve, çok sağ ol, bize hürmet ediyorsun, iyiliğinin karşılığını öderiz. Ben bir gece Selim Bey'in yerine gideceğim. Kismet olursa, onun karnını ağrıtırmı sen de seyrederdin.

Arşak kendinden geçer:

-Nebi kirve, Selim Bey eli çabuk bir adamdır. Sen ne diyorsun, bile bile kendini ölüme vermek mi istiyorsun? Aman fakir fukarayı başsız bırakma!

Nebi onun kolundan tutup gülümser:

-Arşak kirve, korkma, bana hiçbir şey yapamaz. O Selim Bey beni iyi tanır, hünerimi bilir. Yılan yıldız görmeden ölmez. Ben onun yanına giderim, der.

Evet, dakikalar ve saatler boyunca yol gidip akşamı ederler. Nebi emir verir, arkadaşları atlanırlar, doğruca Gorus'a gelirler. Nebiler, Gorus'un her tarafına yayılırlar. Gece saat on iki olunca gelip geçenler seyrelir. Uzak yerlerdeki çamlar bile seçilmez. Nebi Hayik ile İsmayıl'ı alıp doğruca Selim Bey'in kapısına gider. Şanslarına kapıda nöbet tutan muhafız onun dostudur. Nebi, muhafızla görüştüktan sonra sorar:

-Allahverdi ağabey, Selim Bey evde mi?

Allahverdi onun atının dizgininden tutup der:

-Nebi ağabey, Selim Bey'in yanına giderek ona göz aydınlığı vereceksiniz değil mi? Ne de olsa yeni polis komutanı oldu.

Nebi güler:

-Öyle bir şey, der.

Allahverdi der:

-Evdedir. Kurt yüreği yemişsin sen ha!

Allahverdi, Nebi'nin sözlerinden hiçbir şey anlamadığı için omuzlarını silker. Nebi, atını arkadaşlarına verir. Kendisi elinde tüfekte bahçeye girer. Selim Bey'in evinin kapısına gider. Kapı kilitli değildir. Kapıyı açıp hemen içeri girer. Selim Bey, divanın üzerinde uzanmaktadır. Kapı açıldığı gibi sıçrayıp ayağa kalkar. Nebi duvarın dibindedir, onu iyi görmemektedir, kapıyı açanın kendi adamları olduğunu sanmaktadır. Bağırmaya başlar:

-Siz çok terbiyesiz adamlarsınız! Dinlenmemize izin vermiyorsunuz. Burası köylü möylü evi mi ki kapıyı vurmada içeriye giriyorsunuz?

Nebi karanlıkta sessizce dinlemektedir. Selim Bey sözüne devam eder:

-O muhafız sizi izinsiz benim yanıma neden bıraktı? Ben onun derisini yüzerim, siz de seyredersiniz.

Nebi elinde tüfekte kanalıktan aydınlığa çıkar ve güle güle der:

-Bey, seni görmeye geldim. İnsan misafirini böyle mi karşılar?

Selim Bey, Nebi'yi görünce tabancasına el atar, Nebi tüfeğini yüzüne alıp der:

-Bey hiç zahmet etme, Azrail dönüşü geçti. Tabancaya el atman fayda etmez.

Nebi, onun bileğinden tutup öyle bir sıkar ki, tabanca elinden yere düşer. Tabancayı yerden alıp kendi kemerine takar.

-Senin aklın ona buna gitmesin. Çekip ciğerini çıkartırım. Ben sana hürmet ediyorum, sen de beyliğini böyle mi bildiriyorsun? Sen bütün yıl peşimden gelip de bana ne yapabildin ki şimdi yapabilesin?

Selim Bey, gözlerini yere diker, bir kelime dahi konuşmaz. O, ölüm dakikalarını beklemektedir. Gözleri yaşla dolar, korkudan dudakları parça parça olur, boğazının yolu kurur, nutku tutulur. Bunu Nebi anlar:

-Bey, hiç korkma, seni öldürmeyeceğim. Ancak onu bil ki ben senin gibi kendini beğenen beylerden korkacak bir adam değilim. Sağ salım kendi işini yap. Benim yüzümden halkı incitme. Becerebilersen beni mücadele esnasında öldür. Yiğit meydan mücadelesinde kendisini gösterir. Bizim davamız mülk sahipleriyle. Siz de onlardansınız, yılanın akına da karasına da lanet olsun.

Selim Bey'in dili açılır. Tatlı dilini kullanıp der:

-Nebi, ben senin Müslüman kardeşinim. Senin etini yesem, kemiğini atmam. Beni buraya general gönderdi. Senin Ermenilerin içinde beni rezil etmemen gerekir. Ben seni yanıma çağırtacaktım ne iyi ki kendin çıkıp gelmişsin. Senden, benden ne alırsan al, ortaya

çıkmanı ya da buralardan uzaklaşmanı rica ediyorum. Ortaya çıkarsan iyi olur, seni kendim generalin yanına götürürüm, iyi de bir göreve tayin ettiririm, bir de sana bey adı verdiririm. Benim de başım yükselir. Nebi Bey, senin canına ant içmiyorum, kendi canım için doğru söylüyorum, ben senin gibi yiğitleri çok seviyorum. Benim dediklerimi bir kardeş sözü olarak gör. Ben senin iyiliğin için konuşuyorum.

Nebi gülümser, başını sallayarak ona cevap verir:

-Birincisi ben bey değilim, beylerin düşmanıyım, ikincisi benim için Ermeni veya Müslüman olsun, farkı yoktur. Her ikisinin de halkları benim dostum, beyleri ve ağaları da düşmanımdır. Böyle tatlı ve hilekâr konuşarak beni kandıramazsın. Benim kendime göre aklım, fikrim ve yolum var. Benim sizin nasihatınıza ihtiyacım yok. Bak, sana diyorum, benim yüzümden fakir fukaraları incitirsen, yine yanına geleceğim. Bir kez daha gelirsem sana hürmet etmem.

Selim Bey der:

-O zaman beni öldürmeden bırakmanı rica ediyorum, her zaman ömrüne duacı olurum.

Nebi güler:

-Öldürmeden bırakıyorum, ancak sen de benim dediklerimi yerine getir.

-Baş üstüne, baş üstüne.

Nebi onun yüzüne sinirli sinirli bakarak der:

-Hilekâr düşmansınız, bana hemen iki sandık kurşun ver de çıkıp gideyim.

Selim Bey ayağa kalkıp dolabı açar, iki sandık kurşun çıkartır. Nebi çağırınca arkadaşlarının biri içeriye girip kuşun sandıklarını götürür.

Nebi, odanın kapısını kilitleyip Selim Bey'i içeride bırakır, arkadaşlarının yanına gelip Allahverdi'ye der:

-Bir saat sonra kapıyı açarsın. Polis komutanına “benim de kollarımı bağlamışlardı, köşeden geçen bir adam açtı” dersin.

Sözünü tamamlar, atları dürtüklerler. Ağsu Deresi'nden yukarıya, eski Gorus'u geçip doğruca Garagöl'e giderler.

Diğer taraftan muhafız Allahverdi bekler, Nebiler tamamen uzaklaşır, gidip yavaşça Selim Bey'in kapısını açar. Selim Bey onu vurmak isteyince der:

-Ağa, benim de kollarımı bağlamıştılar, ben ne yapabilirdim?

Selim Bey sakinleşir. Nebi'nin onun yanına geldiğini utancından kimseye söyleyemez. Ancak bu durum gizli kalmaz, her yere yayılır.

Bu sıralarda Âşık Ehmed ile Âşık Muses Gorus'a gelirler. Hambarsum usta, Nebi'nin Selim Bey'in yanına gelmesi olayını onlara anlatır. Bu durum Âşık Ehmed ile Âşık Muses'i ilhama getirir. Meclis kurarlar. Biri balabanı diğeri de sazı dillendirir. Nebi'nin şanı için bakalım ne derler:

Taze tovlı geldin Gorus'a çıktın,
Soyarak evleri, obalar yıktın,
Çocuktek ağlayıp gözyaşı akıttın,
Utangaçlık çekme, Ağa Selim Bey,
Gözyaşını dökme, Ağa Selim Bey.

Tilkisin, aslanla sen girme cenge,
Kedi fil olsa da neyler pelenge,
Rastlamışsın ağır polata, senge,
Utangaçlık çekme, Ağa Selim Bey,
Gözyaşını dökme, Ağa Selim Bey.

Koç Nebi'yi gördün, tez yattı gazın,
Yağmur, boran vurdu, kış oldu yazın,
Kızıl kuşun uçtu, yok oldu tazın,
Utangaçlık çekme, Ağa Selim Bey,
Gözyaşını dökme, Ağa Selim Bey.

Duyanlar âşıklara “bravo” derler. Âşıklar, Nebiler'in şanına birkaç katar daha okuyup çok bahşiş alırlar. Polis komutanlarının ve beylerin korkusundan hemen Gorus'tan çıkarlar. Yavaş kaçan namerttir, kaçıp uzaklaşırlar.

GORUS'A ASKERLERİN GELMESİ

Nebi'nin sıkıştırmasından sonra Polis Komutanı Selim Bey çok hastalanır, yatağa girip başını sıkı sıkı örter ve muhafıza da bu işi gizli tutmasını, Nebi'nin onun yanına geldiğini kimseye söylememesini emreder. Ama o geç kalır, çünkü bu olay bütün Gorus'a yayılır, adamlar orada burada anlatır, Nebi'ye “bravo” derler.

Nebi'yi öldürtmek veya yakalatmak için Selim Bey çok çalışır, tedbir döker. Bir gün o, bir grup atlı ile doğruca Gırahdın'a gider. Bir mektup yazarak kardeşi Mehemed Bey'le Vali Nakaşidze'ye gönderir, ondan asker ister, gece Gorus'a geri döner. Selim Bey vali ile çok samimidir. Mektup ona ulaştığı gibi, general kumandanı çağırıp emir verir:

-Beş yüz asker alıp Gorus'a Selim Bey'i görmeye gidersin. Nebi'yi yakalayıp parçalarsın, her parçasını kaçaklara gösteriş olsun diye Gorus'un bir yerine asarsın. Ondan sonra hiç kimse beylere ve ağalara karşı gelemes.

Kumandan elini kulağının arkasına koyup edep ve erkânla ona selam verir:

-Baş üstüne, vali bey, beş yüz asker alıp Gorus'a giderim. Nebi'dir nedir onu yakalayıp dört parça yaparım, her parçasını Gorus'un bir tarafına asarım. Beylerin canını onun zararından kurtarırım.

Kumandan doğruca kapıdan çıkar, beş yüz asker alıp yola düşer. Evet, geceyi gündüze, gündüzü geceye katarlar, gece yatmazlar, gündüz dinlenmezler, gelip Gırahdın'a varırlar. Kumandan emir verir, askerler durur. Çadır kurarlar, tüfeklerini baş başa koyarlar. Birkaç gün burada dinlenirler.

Bunlar burada kalsın, şimdi size kimden haber vereyim? Selim Bey'den.

Selim Bey, evden dışarıya çıkmadan sabırsızca askerleri bekler. O generalin Gorus'a asker göndereceğini avcunun içi gibi bilmektedir. O bir sabah balkona çıkıp, Gorus'a inen yılan gibi kıvrımlı yola bakmaktadır. Bir elçi ona gelip der:

-Polis komutanı sağ olsun, Gırahdın'a beş yüz asker gelmiş. Bugün yarın Gorus'a gelecekler. General sana yardım için göndermiş.

Selim Bey, bu habere çok sevinir. Elçinin avcuna biraz para koyup yolcu eder. Hemen beyleri ve muhafızları yanına çağırıp der:

Vali bize yardım etmesi için asker göndermiş. Askerler şimdi Gırahdın'dalar. Hemen atlanın askerlerin önüne çıkalım. Elinizin ulaştığı beylere de haber verin, onlar da atlansınlar. Can, ey can... Nebi erkekse devam etsin!

Haber verilir, beyler, ağalar ve hanlar köpek sürüsü gibi Selim Bey'in bürosunda toplanırlar.

Atların kişnemesi, beylerin gürültüsü şehre yayılır. Selim Bey, büyük bir grup ile atlanıp Gırahdın'a gitmeye başlar. Atları çok sürerler, az sürerler, yele döndürürler, gidip Gırahdın'a varırlar. Askerlere bakınca gözleri fare yemiş kediye, buğday yemiş dananın gözüne döner. El çırpıp çok sevinirler. Gırahdın'da birkaç gün kalıp keyif yaparlar. Bir gün kumandan emir verir, askerler kar yağışı gibi Gorus'a doğru hareket etmeye başlar. Gırahdın'ı geride bırakırlar, Tinli'yi geçerler, çayları aşarlar, gelip Gorus'a varırlar. Polis komutanı emir verir, Gorus'ta yaşayan insanların çoğunu evlerinden çıkarıp dışarı atarlar, eve askerleri doldururlar. Her işte tekme ve darbe halka iner. Burada da evleri boşaltılanların hepsi halktır.

Arşak hem demircilik hem de ayakkabıcılık yapıp ailesini bir şekilde geçindirir. Şefi Bey, bir grup ile gelip Arşak'ın çocuklarını dışarı döker, eve yirmi beş asker yerleştirir. Arşak çok yalvarır, bir şey çıkmaz. Sonunda bağırıp çağırır. Mahalli Polis Amiri Şefi Bey, onu yakalayıp Polis Komutanı Selim Bey'in yanına gönderir. Selim Bey, onun yüzüne sinirli sinirli bakıp der:

-Sana bir iki şey soracağım, eğer doğruyu söylersen canını kurtarırısın, söylemezsen işin kötü.

Arşak ellerini göğsüne vurur:

-Kurbanın olayım, bey, söyle.

-Nebi şu an nerede?

Arşak korkar:

-Bey, o bilinmez. Nebi bugün buradaysa sabah Aras'tadır, der.

Polis komutanı der:

-Nebi ile sıkı dost olduğunu duydum doğru mu? Başka kimler Nebi ile dost?

Arşak biraz düşünür, sonra başını yukarıya kaldırıp der:

-Ağa, doğrusunu bilmek istersen, halkın hepsi Nebi ile dosttur.

Kumandan göğsünden söyler:

-Söyle bakalım, Nebi nasıl bir adamdır?

Arşak cevap verir:

-Nebi orta boylu, esmer, kara kaşlı, kara gözlü ve iri yapılı bir oğlandır. Çok süratli ve eliçabuk bir adamdır. Kesinlikle korku ve çekingenlik bilmez. Halk taraftarıdır. Onu Selim Bey ve sen benden daha iyi tanırırsınız.

Selim Bey ona sorar:

-Nebi senin evine geldi mi?

Arşak der:

-Bey, hayır, gelmedi.

-Dilini kökünden koparırım, deyip Selim Bey Arşak'ın her iki yanağına öyle birer tane tokat vurur ki, gözlerinden yaş dökülmeye başlar.

-Gözümün önünden kaybol!

Arşak kendi bahçesine gelip bir çadır kurarak çocuklarını içine yerleştirir. Evini askerlere verir. Bekler, alacakaranlık olur, sopasını eline alıp yola çıkar, köyden köye, oymaktan oymağa gezip Nebi'yi aramaya başlar. Urud köyünde Nebi'nin Darıdağ'da olduğunu öğrenir. Darıdağ'a doğru yol alır. Az gider, çok gider, dere tepe düz gider, Darıdağ'a varır. Bu sırada Nebi'nin arkadaşları nişan koyup ateş etmektedirler. Nebi de yanlamasına uzanmış Hecer'le sohbet etmektedir. Nöbetçi, Arşak'ı Nebi'nin yanına getirir. Nebi, Arşak'ı görünce yerinden kalkar.

-Ooo, hoş gördük Arşak kirve, hayırdır?

Arşak der:

-Nebi kirve, sizi öldürmek için Gorus'a çok sayıda asker gelmiş. Sizin yerinizi öğrenmek için her yere adam göndermişler.

Nebi dudaklarını ısırır:

-Önemli değil... Biz öyle askerleri çok gördük. Ancak yiğide ihtiyatlı olmak yaraşır. Ciddi ciddi hazırlık yapmak gerekir. Arşak kirve, çok sağ ol, senden çok razıyım.

Arşak der:

-Siz de sağ olun. Nebi kirve, ben hemen dönmeliyim. Şüphelenip beni yakalarlar. O Selim Bey çok sert bir adam.

-İyi, çok yol gelmişsin, kal dinlen, sonra yola çıkarsın, belki biz de seninle geliriz, deyip onu durdurur.

Nebiler, Gorus'tan çok uzakta olan Darıdağ'da kalmak ya da buradan Aras'ı geçmek yerine, Gorus'a doğru gitmeye karar verirler. Onlar düşmana tuzak kurmak isterler. Öyle de

olur. Arşak'la birlikte giderler, ayrılırken ona polis komutanına onların Gızılboğaz'da olduklarını söylemesini buyururlar. Böylece Arşak, Gorus'a gitmekte olsun, Nebiler doğruca Gızılboğaz'a giderler. Selim Bey'in askerlerinin gelmesi için bir tek yol koyarlar, bu da düşmanların kabir yoludur. Nebi arkadaşlarına der:

-Askerlerin dağ eteğine kadar rahatça çıkmasına izin verirsiniz. Sonrası için apacağınız bir şey yok. Onlara öyle bir güç kullanırsınız ki tadı damaklarından kıyamete kadar gitmez.

Gün gelip geçer, gece olur. Gece yarısını geçer. Gızılboğaz ve Üçtepe dağlarındaki obalarda köpekler aralıksız havlar, sanki askerlerin geldiğini Nebi'ye haber verirler. Nebi bir ıslık çalıp arkadaşlarını bir araya toplar.

-Çocuklar, uyanık olun! Askerler geliyor. Sakın korkuya falan kapılmayın.

Nebi, sözünü bitirdiği gibi herkes yere yatıp düşmanı gözetlemeye başlar. Çok karanlıktır. Beş adım mesafeden bile karaltıları seçmek imkânsızdır. Her tarafı duman ve sis bürür. Dağların sırtındaki çadırlardan köpek sesi, fidanlık omanlardan ise vahşi horoz sesleri gelmektedir. Düşmanların atlarının ayak sesleri, adamların yavaş yavaş konuşmaları açıkça duyulmaktadır. Evet, askerler dar yoldan geçip, Gızılboğaz'ın eteğinde dururlar. Akılsız kumandanlar, Kars'ın kalesini aldıklarını, sabahleyin Nebiler'i öldüreceklerini sanırlar. Ama kendi ayaklarıyla gelip tuzağa düşüklerini bilmezler. Horozun üçüncü bağıırışıdır. Tan yeri yavaş yavaş ağarmaktadır. Kumandanlar dağa çıkmanın kolay olduğunu sanırlar. Askerlere hücum emri verirler, askerler emekleye emekleye dağa tırmanmaya başlarlar. Ölüyü bırakıp diriye ağlanacak bir yere varırlar. Nebi işaret eder, her yerden askerleri kurşuna tutarlar. Düşmanların kaçacak yolu yoktur, her tarafları tutulmuştur. Nebiler'in kurşunları yağmurlu dolu gibi askerleri kayalardan döküp leşi leşe katmaktadır. Uzaktan Mehemed Bey'n sesi gelir. O, uçurum kayalardan dökülenlerin Nebi'nin adamları olduğunu sanıp der:

-Anam size kurban, hepsini kayalardan döküp öldürün. Hiç birini sağ bırakmayın. Nebi, Kerbelayı Hüseyin Bey'e, Gehreman Bey'e, Avakyan'a ve Suşevski'ye dadanmıştı. Bak, yüreğimden diken çıkarmış kadar oldunuz.

Mehemed Bey'le Selim Bey'in keyfi yerindedir, kenardan sürekli bağıırır. Birden Nebi'nin sesini duyarlar. O, Selim Bey'le Mehemed Bey'i çağırır:

-Hey Selim Bey, hey Mehemed Bey. Sakalınızı kestirmeye gelmişsiniz bıyığınızı da bıraktınız. Gidin, araba getirip cesetleri götürün, kurtlar kuşlar yer.

Selim Bey bunu duyup der:

-Kardeş, hemen kaçalım, zalimin oğlu bizi diri diri yakalayacak.

Nebiler, onları Gorus'a kadar kovalarlar, kendileri de Gorus'un girişinde dururlar. Köylüler her yerden bakıp Nebi'ye "bravo" derler. Âşık Ehmed coşar, sazı göğsüne basıp şöyle dillendirir:

Boz ata dedi ki, yola gel yola,
Komutan olmuştu bizlere bela,
İster beylerin kisasını ala,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Divanı ardından oynadan Nebi!

Koç Nebi çıkmıştı Gorus kaşına,
Selim Bey'in kurşun döker başına,
Şalgam edip, kırgın salmış koşuna,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Divanı ardından oynadan Nebi!

Koç Nebi çıkmıştı Gorus dağına,
Koşun dizilmişti solu, sağına,
Selim Bey girmişti Gorus bağına,
Koy sana desinler ey nadan Nebi!
Divanı ardından oynadan Nebi!

Bu mücadelede Nebi, Selim Bey'in askerlerine öyle bir güç kullanır ki, gelin görün. Köroğlu gibi ad alıp Rüstem Zal gibi âleme ses salar.

Gızılboğaz mücadelesinde Nebiler'in on iki atı vurulur. Arkadaşlarından on iki kişi yaya kalır. Atlı arkadaşları, yayaları terklerine alıp Zağaalıtı Dağı'nda Hacı Mövlamverdi Bey'in yurduna giderler. Hacı Mövlamverdi Bey'in at sürüsünden on iki atı yakalayıp binerler. Şah yurdunun yukarısında Hoca Meşedi Bahış Bey'e, Hoca Ağa Bey'e ve Hoca Meşedi Gülmammed Bey'e rastlarlar. Nebi onları durdurup der:

-Ben sizi gökte arıyordum, yerde elime geçtiniz. Zavallı köylüler çıplak kalmış, kumaşları götürüp onlara paylaşıyoruz. Siz doğruca gidip polis komutanına “Nebiler bizim kumaşımızı aldılar, ancak bizi öldürmediler” deyin.

Ağa Bey der:

-Düşman olduysak ne var yani? Sende bari biraz insaf olsun.

Nebi der:

-Sizi öldürmüyorsam çok insafliyım demektir, buradan hemen uzaklaşın.

Beyler çekilip gitmekte olsun, Nebi haber gönderir, köylerdeki yoksullar Ağudu köyünün girişinde toplanırlar. Nebiler, kumaşları onlara paylaştırıp bitirdikten sonra Çöplügöl’e giderler. Yeni varmışlarken Gorus tarafında tozun dumana karıştığını görürler. Nebi akadaşlarına der:

-Dağın çevresine dağılın, korkmayın. Onlar bize hiçbir şey yapamazlar.

Kaçaklar taşların arkasına saklanırlar. Askerlerin kumandanı Mehemed Bey’dir. O, Nebi’nin gücünü bilmektedir. Askerler yamaçlara dağılıp kurşunları dolu gibi yağdırmaya başlarlar. Yamaçlar karınca gibi askerle doludur. Nebiler arada kalırlar. Hücum etmek konusunda Nebi gibi bir ikinci oğlanı analar doğurmamıştır. Nebi bir nara atıp siperden çıkarak Boz atın beline sıçrar. Nasıl derler, yele dönüp kasırgaya çevrilir. Tüfeğini keklik gibi kullanmaktadır. Boz at ağzını aslan gibi açar. On arşınlık hendeklerden atlar. Nebi’nin üzerinde halkın duası vardır, hata ve beladan uzaktır. Askerler kendilerinden geçip düzgün ateş edemezler. Elleri ve ayakları titremeye başlar, tüfeklerini de bırakıp kaçmaya başlarlar. Onlar Tatîf’in yollarına kadar kaçarlar. Nebi, Memmedeli Gölü’nün yanından geçen dar yola çıkar. Selim Bey, Mehemed Bey ve Gehreman Bey de kaçıp çayın diğer tarafına geçerler, bir çukurda toplanırlar. Askerleri de Sazana Köprüsü’nün etrafına toplanırlar. Nebi Hecer’le gelip bir tepenin üzerinde durur. Atılan kurşunlardan gizlenirler. Nebi bağırarak der:

-Hey Kalbalı, Kalbalı o Selim Bey’e ve Gehreman Bey’e söyle başlarını ağaç dallarından dışarıya çıkarsınlar, onlara söyleyeceklerim var. Hey Selim Bey, Gehreman Bey, ey alçaklar, ben korkak değilim ki her gelip geçişinizde istediğinizi yapasınız. Burası yiğit meydanıdır. Erkekseniz başınızı dalların arkasından çıkarın.

Taştan ses çıkar, onlardan ses çıkmaz. Selim Bey yavaşça der:

-Deli miyiz ki başımızı dışarıya çıkaralım. Başımız bedenimize ağırlık etmiyor.

Yerlerini biraz daha sağlamlaştırırlar. Diğer taraftan Sazana Köprüsü'nün çevresindeki adamlar yavaş yavaş dağılıp çaydan aşağılara kaçarlar. Selim Beyler de kendilerini fidanlığa verip yaya olarak kaçıp Sisyan köylerine gizlenirler. Nebiler, düşman askerlerini kovup Göbekdaş'a beş ağaç mesafesi kadar uzaklığa giderler. Âşık Ehmed, Arpa-buğday Tepesi'nin arasında sazı sinesine basıp bakalım ne der:

Yine düşman gelip nizama durdu,
Komutan atta bıyığını burdu,
Koçak Nebi yağı düşmanı kırdı,
Koy sana desinler ey Kaçak Nebi!
Yoldaşı yanında ey koçak Nebi!

Musa, Ağahüseyn koç oğlu koçtu,
Hecer yiğitlikte hepsinden baştı,
Hanhüseyn Bey hanı ot gibi biçti,
Koy sana desinler ey Kaçak Nebi!
Yoldaşı yanında ey koçak Nebi!

Koç Nebi düşmanı salmış talaya,
Koymayın, sağ gidip çıksın Gala'ya,
Goburnat mat kalsın böyle belaya,
Koy sana desinler ey Kaçak Nebi!
Yoldaşı yanında ey koçak Nebi!

Nebi de tepenin üzerinde durmuş yavaştan türkü söyler. Birden tüfeğin kayışını omzuna geçirir, yüksek sesle ıslık çalar. Beş dakika içinde arkadaşlarının hepsi onun yanına toplanır. Gözlerini Nebi'nin yüzüne dikip ne diyeceğini beklerler. Nebi arkadaşlarına göz gezdirir:

-Herkes sağ mı, yaralanan falan var mı? der.

Balakişi der:

-Hayik hafifçe bacağından yaralanmış.

Nebi der:

-Hayik, yakına gel, yarana bakayım.

Hayik der:

-Nebi ağabey, endişelenme, bir şey yok.

Yarasını ona gösterir. Nebi yaraya bakar:

-Bir şey yok da ne demek, kurşun kaba etten geçmiş. Çok ağrıyorsa seni Ağudu'da bırakalım.

Hayik güler:

-Yok, canım, öyle bir şey yok

-İlaç hurcunu buraya getirin.

Hurcu getirirler. Nebi hurçtan bez çıkarıp yarayı sıkı sıkı sarar:

-Rahmetli Koroğlu “yiğidin çarığının içi kanla da dolsa uf dememelidir” demiş, diyerek gülümser.

-İyi, atlara binin Cilgez'e doğru çıkacağız.

Onlar atlanırlar, atları yele döndürürler. Cilgez'e doğru gitmekte olsunlar, diğer taraftan Selim Bey, Mehmed Bey ve Gehreman Bey ağaçların içinden çıkıp yaya olarak Gorus'a giderler. Selim Bey'in morali çok bozuktur, mücadelelerin hepsinde mağlup olup utanarak Gorus'a döner.

Beyler, Selim Bey'in başına toplanırlar. O, yemek peşinde koşturan bir köpek gibi burnunu sallamaktadır. Gehreman Bey, onun gönlünü almaya çalışır:

-Bey, moralini bozma. İnsan yener de yenilir de. Vakit gelir onların hepsini yeneriz, bu da akıldan çıkar.

Selim Bey başını kaldırıp ona der:

-Halk arasında Nebi'ye kurşunun isabet etmediğini söylüyorlar. Bu doğru bir sözmüş. Eğer ona kurşun isabet etseydi o hiçbir zaman öyle azgınlık edemezdi. Atını sürekli askerlerin içine sürüyordu. Anlaşılan, mücadele esnasında biz onunla baş edemeyeceğiz. Ben hiç bir şekilde sıkıştırılmamıştım. Zalimin oğlu bizi rezil etti, kovalayıp ağaçların içine soktu.

Mehmed Bey der:

-Sağ kalmamıza sevinin, askerlerin yarısından fazlasını öldürdüler. Onu para ile öldürtmek gerekir. Göğüs göğse mücadele etmek zor oluyor.

Selim Bey, Nebi'yi öldüren kişiye general tarafından çok miktarda para ve altın madalya verileceğini herkese söyler. Paracı ağalar köylere gidip eşkıya ve zorbaları kendi taraflarına çekerler.

Bu tedbirlerin hiçbirisi Selim Bey'i memnun etmez. O, Zengezur'a polis komutanı olmaktan çok pişmandır, açığa da vuramaz, kaçıp gitmek de ayıbına gider. Ancak son pişmanlık fayda etmez derler.

Bu sırada Nebi, grubu ile Üçtepe'de Göy Çeşme'nin yanındadır. O, çok yorulur. Arkadaşlarını Ganlıca'ya yolcu eder. Kendisi de yeşil otların üzerinde uzanıp uyur.

Ganlıca tarafından kurşun sesi geldiği sırada uyanır. Arkadaşlarını orada kuşattıklarını anlar. Nebi Boz atın beline sıçrar, alır, bakalım Boz ata ne der:

Gorus'un başında yıkılıp yattım,
İhtiyatı elden kenara attım,
Kendi utancımdan kan tere battım,
Boz at kurtar beni aman günüdür!
Yoldaşların darda yaman günüdür!

Boz at seni baş tavlada bağlarım,
And içerim, sana mehmer çullarım,
Eğer beni bu kavgadan kurtarsan,
Altından, gümüşten seni nallarım,
Boz at kurtar beni aman günüdür!
Yoldaşların darda yaman günüdür!

Gümüşten dövdürüp senin nalını,
Yüz güzele ördürürüm yalını,
Sen gel koç Nebi'nin bozma halini,
Boz at kurtar beni aman günüdür!
Yoldaşların darda yaman günüdür!

Nebi, Boz atı dağ sırtlarından Ganlıca'ya doğru yele döndürür, kendisini Ganlıca'nın eteğine ulaştırır. Bakıp ne görsün? Arkadaşlarını düşmanlar öldürmek üzeredir. Arkadan düşmanların üzerine kurşunu dolu gibi yağdırmaya başlarlar. Düşmanların gözleri büyür, her taraftan kendilerini kuşattıklarını sanırlar. Başlarını alıp öyle bir kaçarlar ki tozları dahi görünmez.

KARS VE AĞRI SEFERİ

İravan ve Gence Valileri bütün işlerini bırakıp Nebi'nin peşine düşerler. Bu zalimin oğullarının sanki başka işleri yoktur. Nebi'nin suçlarını inceleme görevine Beçerov adında bir İravan hâkimi görevlendirilir. Beçerov, Nebi hakkında o kadar materyal toplar ki, yalan olmasın, bir oda dolar. Nebi'nin köylülere verdiği kızıl pulu vergisi senetleri deste deste bağlanır. İnsanın destelere bakınca ciğeri yanacak gibi olur. Kızıl pulu senetleri bir kenarda dursun, kalan işlerinden dahi ona iki büyük kitap yaparlar. Bu kitaplar sizin gördüğünüz kitaplardan değildir. Bunlar öyle kitaplardır ki, tekini dahi bir hamal yerden kaldıramaz. İravan'ın çok büyük savcısı Jukovski, Nebi'ye beylerin, ağaların ve mülk sahiplerinin aleyhinde olan isyanın lideri maddesini verir. Aslında adam insafli iş görüp, Nebi'ye doğru bir madde verir. Jukovski padişaha “Nebi bizim bildiğimiz kaçaklardan değil, buna yalandan beyler kaçak demişler. Bu beyleri, ağaları ve mülk sahiplerini öldürüp, toprağı yoksul köylülere paylaşmak için başlayan güçlü köylü harekâtıdır. Nebi dünyada ağaların olmamasını istiyor” diye yazar.

General Vali Sengauzen, mahkemenin başkanı Bakalo ve savcı Jukovski Nebi'yi efsanevi bir kahraman olarak adlandırır, ondan çok korkarlar. Onlar Nebi'ye kurşunun isabet etmediğini sanırlar.

Bir gün erkenden mahalli polis amiri, Savcı Jukovski'nin yanına gelip der:

-Nebi; Garçıvan, Nesirvaz, Anzır ve Tunbul köylerinin ağalarından para alıp, yoksul köylülerin kızıl pulunu ödemiş, bakın, bunlar da onun verdiği senetler. Biz onunla baş edemiyoruz, bir tedbir alın.

Hâkim Beçerov, bu olayı da deftere yazar, senetleri de ambara yığıldığı senetlerin içine koyar. Bunları da Nebi'nin suçlarına ilave ederler. General Vali Sengauzen, Savcı Jukovski'yi yanına çağırıp der:

-Nebi'nin işlediği suçların hepsini toplamak lazım!

Jukovski, geri dönüp Beçerov'u köylere gönderir. Beçerov, beş altı köyde çalıştıktan sonra geri dönüp Jukovski'ye der:

-Nebi'nin işlediği suçları toplamakla baş edilmez. O, beyler ve mülk sahiplerinin aleyhinde o kadar çok suç işlemiş ki, sadece tek bir köyde bir yıl gece gündüz çalışsan yine de yazıp bitiremezsin.

Nebi'nin suçları içinde aşağı tabakanın onun tarafında olması ve ona yardım etmesi meseleleri de çoktur. Bundan İravan mahkemesinin lideri Bakalo korkuya düşüp der:

-Nebi ile mücadele etmeye köylülerden başlamak lazım. Bu, mülk sahiplerinin zulmü ve çar kuruluşu aleyhinde olan köylü harekâtıdır.

Diğer taraftan da beyler ve ağalar valinin başını şişirirler. Her gün grup grup gelip Nebi'den şikâyet ederler. General Graf Sengauzen çok sinirlenir. Onun için de güçlü bir askeri birlik alıp Nebi'yi aramaya başlar. Çok mücadele eder, askerleri öldürtür, Nebi'nin tek bir arkadaşını dahi öldüremez. Pişman olup Zülfügarlı köyüne gider. Beyler ve ağalar onun yanına gelip, “burada Âşık Ehmed adlı bir âşık var, Nebi hakkında tarifname ve destan söylüyor” derler. Sengauzen'in hırsından gözleri tepesine çıkar:

-Nebi hakkında mani yazanları ben çoktandır arıyordum. Hemen onu benim yanıma getirin.

Mahalli polis amiri, doğruca Âşık Ehmed'in evine gider, ilk önce evini ararlar. Nebi hakkında maniler yazılmış bir büyük defter bulurlar. Bu defterin dört yüz elli yaprağı vardır. Ehmed'i yakalayıp İravan'a getirirler. Bundan başka Nebi hakkında mani yazdığı ve okuduğu için Âşık Moses'i de yakalarlar. Bu âşıkların her ikisini de İravan'da hapishaneye atarlar. Bunlar kendi manilerinde ağaları da rezil ederler. Savcı Jukovski, bunların her birine en az sekiz yıl ceza verilmesi gerektiğini söyler.

Bu zavallı âşıkların şücu nedir? Ev mi yıkmışlar, beylere karşı mı gelmişler? Bunlar neden sekiz yıl hapishanede yatsınlar? Âşıkların yakalandığını Ağrı Dağı'nda Nebi'ye haber verirler. Nebi geceyi geçirir, Aras'ı geçip doğruca İravan'a gelir. Bir mektup yazıp Sengauzen'e gönderir. Nebi mektupta “Âşık Ehmed ile Âşık Moses ne yaptılar ki onları yakaladınız? Onların hiç kimseyle işleri yok, kendi işlerini yapan insanlar. Ben mektubu aldığınız gibi onları bırakmanızı rica ediyorum. Kılıcın öteki tarafını çevirmeye mecbur etmeyin” diye yazar.

Sengauzen, Jukovski'yi çağırır, durumu ona anlatıp der:

-Âşıkları bırakırsınız, bırak bela başımızdan eksik olsun. İlk önce çalışıp Nebi'nin kendisini öldürmeliyiz. Âşıkları sonra da yakalarız.

Jukovski, geri dönüp Âşık Ehmed'le Âşık Moses'in dillerinden birer mektup alıp hapishaneden bıraktırır. Âşıkların bırakıldığını duyduğu gibi Nebiler, Aras'tan geçip tekrar Ağrı Dağı'na giderler.

Zülfügarlı'da düğün meclisi vardır. Halk toplanır. Adamlar Âşık Ehmed'den Nebi manilerinden birkaçını okumasını rica ederler. Âşık Ehmed, ricayı kabul eder, sazı göğsüne basıp Nebi hakkındaki manilerden dört bent okur. Bir casus bunu İravan'da Sengauzen'e haber verir. Sengauzen der:

-Ona bir kötülük bulaştırmak veya öldürmek lazım.

Üstelik Zülfügarlı'ya kötülüğü mükemmelce yaysın diye de bir casus gönderirler.

Zülfügarlı köyünün muhtarının Lala Hanım adlı güzel bir karısı vardır. Lala Hanım ceylan gibi bir gelindir. İravan bölgesinde güzellikte onun benzeri yoktur. Aya ve güneşe siz çıkmayın ben çıkacağım der. Aşağı yukarı on sekiz yaşlarındadır. Lala Hanım'ın eşi çok ihtiyardır, gece gündüzden başka yetmiş yaşından fazlaydı. O, mülk sahibi olduğu için Lala Hanım'ı para ile kendisine eş yapar. Lala Hanım, onu kendisine koca olarak görmez, genç bir oğlanla sözleşir. Kocasından boşanıp ona gitmeyi düşünür.

Bir gün Lala Hanım, başka bir eve gider, ne yaparlarsa yapsınlar geri dönmez. Muhtar Lala Hanım'ın genç bir oğlanla birlikte olduğunu öğrenir. O, gidip Savcı Jukovski'ye şikâyet eder. Jukovski ona der:

-Ben biliyorum, onu Âşık Ehmed öğretmiş. Onu yoldan çıkaran Âşık Ehmed'i öldürmen en iyisi.

Muhtar, bu söze inanır, sinirli sinirli evine gelir, bir zorbanın avucunu parayla doldurup der:

-Lala Hanım'la Âşık Ehmed'i öldürürsün.

-Baş üstüne.

Muhtar çıkıp başka bir köye gider. Zorba geceleri pusuda yatar. Bir gün Lala Hanım düğünden çıkmış evlerine gitmektedir. Zorba gizlice onu vurur. Kurşun sesine adamlar toplanırlar. Zorba kaçıp uzaklaşır. Sabah Lala Hanım'ın öldürüldüğünü bürolara haber verirler. Zülfügarlı'ya çok sayıda atlı gelir. Elaltından birkaç adamı öğretirler. Bu adamlar Âşık Ehmed'e karşı gelip derler:

-Lala Hanım'ı Âşık Ehmed yoldan çıkarttı. Birden bire sözünden dönüp Ehmed'e varmadı. Onun için de Ehmed onu öldürdü.

Âşık Ehmed'in hiçbir şeyden haberi yoktur, belki de Lala Hanım'ı doğru düzgün tanımaz bile. Haklı haksız bu kanı Ehmed'in üzerine atıp onu yakalarlar, hapishaneye gönderirler.

Bunu Nebi'ye haber verirler. Nebi grubu ile Zülfügarlı köyüne gelip olup biteni öğrenir. Zorbanın evine gidip onu kendi evinde öldürür. Sabah İravan'a gider. Yoldan geçen bir adamla Jukovski'ye böyle bir mektup gönderir:

“Lala Hanım'ın öldürülmesi için fetvayı sen verdin, bir zorba da onu öldürdü. Zorbayı ben öldürdüm. Peki, Ehmed'in suçu nedir ki onu yakaladınız? Böyle de keçinin su bulandırması olur mu? Sabah erkenden Âşık Ehmed'i bırakmalısınız.”

Mektubu Jukovski'ye verirler. Jukovski çok korkuya kapılıp gidip durumu Sengauzen'e anlatır.

Onlar düşünüp Âşık Ehmed'i kefile serbest bırakırlar. Bu kötülük de işe yaramaz, çünkü bu tarzda bir kötülük işe yaramaz.

Bu sırada Nebi'nin köylülere yazdığı mektuplardan sekizini Jukovski'ye getirirler. Bu mektupları Nebi köylülere onları beylerin aleyhine kışkırtmak için yazar. Sengauzen o mektupların hepsini padişaha gönderir. General çok korkar. O, köylülerin hepsinin Nebi'nin tarafına geçip mülk sahiplerinin tamamını öldürmelerinden korkar.

Size neden haber vereyim? Bu olaydan birkaç gün geçer. Nebiler'i Camal Galası'nda kuşatma altına aldıkları haberi gelir. Sengauzen çok sayıda askerle Camal Galası'na gider. Nebiler'in vaziyeti çok kötüdür, onların birinin dahi sağ kurtulma ümitleri yoktur. Askerlerin çoğu köylülerdendir, onları dövüp söverek getirirler. Onlar Nebiler'e doğru düzgün kurşun atmazlar. Yedi gün mücadele ederler. Nebiler'in kurşunları tükenir. Bunu köylüler hissederek. Gece olduğu gibi köylülerin hepsi Nebi'nin grubuna karışırlar, düşman askerlerini dağıtırlar. Bu mücadeleden sonra Nebi'nin grubuna katılan köylülerden yüz tanesini hapsedip İravan'a getirirler. Bu sırada generaller, polis komutanları, İran hanları ve hükümet adamları ve Osmanlı Paşası İravan'dadır. Bunlar Nebi'nin grubunu mahvetmek için tedbir görürler. Vali Sengauzen ve Nakaşidze, kendi canlarının korkusundan köylülerin bırakılmasını uygun görürler.

-Bu köylülerin cezasını Nebi'yi öldürdükten sonra veririz.

Köylüleri on gün tuttuktan sonra bırakırlar. Bundan sonra generaller grup ile Kars'a toplanırlar, orada da çok tedbir görürler. Onlar Nebi'yi casusların eliyle öldürtme kararı alırlar. Bu iş hangi casuslara verilsin? Yine Paşa Bey Ferecov, kardeşi Hosrov Bey, Salmaslı Arzumanyan, Kerbelayı Mehemed, Allahverdi Bey ve Kerbelayı Mürsel gibileri göğüslerine vururlar. Sonra Gence'ye ve Tebriz'e de gidip İravan'da ve Kars'ta anlattıkları sözleri orada da anlatırlar. Orada da casusları işe koyarlar. Ayının yüz oyunu varsa, o da bir armudun başıdır. Her yere casus gönderirler. Bir de Nebi ile mücadele etmeye bir daha köylülerden hiç kimseyi götürmeme kararına varırlar. Kör ne ister iki göz, biri eyri biri düz. Köylüler de bunu istemektedir. Sengauzen der:

-Böyle olmasa da köylüler Nebi'ye yardım ediyorlar.

Slavoçinski güler:

-Mesele bir tek orada değil, mesele mücadelede Nebi'nin elli yıl ders almış, talim yapmış bir kumandandan daha iyi mücadele etmesi. O, grubundakileri öldürtmeme ve düşman askerlerini korkutma yollarının hepsini çok iyi biliyor, der.

Vali der:

-Orası doğru, ancak tek elden ses çıkmaz. Herkes ona yardım ediyor. O, halka bak nasıl güveniyor, padişah onun bütün günahını bağışlıyor, ortaya çıkarıyor, ancak kendisi ortaya çıkmıyor. Ben ortaya çıkarsam yoksullar ne olacak diyor.

Evet, sözün kısası, çok konuştuktan sonra dağılıp evlerine gitmekte olsunlar, size Nebiler'den haber vereyim.

Yazın orta ayıdır, havalar çok güzel gider. Yıl iyi geçer. Ağaçlar, otlar ve güller tam zamanında yaprak açarlar. Nebiler, ülkeler, yerler dolaşıp İravan'a gelirler. On beş günden uzun süredir İravan'da yaşarlar. Ama İravan Generali her yere asker gönderip Nebiler'i uzaklarda aramaktadır. Nebiler öyle bir yaşarlar ki, onların İravan'da olduklarını çoğu insan bilmez. Bir gün Nebi arkadaşlarına der:

-Çocuklar, çok yemek insanı az yemekten de eder. Gelin şehirden çıkıp Ağrı Dağı'na doğru gidelim.

-Nasıl uygun görürsen, diye ona cevap verirler.

Evet, akşamı ederler, herkes evine çekildiği zaman atlanıp şehirden çıkarlar. Atlarını doğruca Aras'ın kenarına sürerler, Aras'tan diğer tarafa geçerler. İlk önce Yuharı Kürdemir'e gitmekte olsunlar, bir ağa onların Kürdemir'de olduklarını General Sengauzen'e haber verir.

Sengauzen de Türkiye hükümetine telgraf çeker. O taraftan Osmanlı askerleri, bu taraftan Sengauzen'in askerleri Yukarı Kürdemir'e gitmeye başlarlar. Nebiler onların geldiğini haber alıp Araşan'a geçerler. Askerler Araşan'a hücum etmek isteyince Nebiler, Çamurlu'ya geçerler. Böyle böyle Nebiler köyleri birer birer geçip sonunda Ana Ağrı'ya gelirler.

Askerler, Ana Ağrı'ya doğru sel gibi akıp sınırları keserler. Bu sırada Nebiler, Ağrı'nın sırtlarında uzanıp, askerleri izlerler. Ortalık karışır, kimsenin kimseden haberi yoktur. Nereye ateş ettiklerini bile bilmezler. Keyiflerinin istedikleri yere ateş ederler. Üç gün mücadele ettikten sonra Nebiler, Bala Ağrı'ya geçerler. Üç gün de Bala Ağrı'da mücadele olur. Gecenin birinde Nebiler, Ağrı'dan inip gizli yollarla Garagoyunlu köyüne giderler. Çok köyler gezerler, askerleri de arkalarından gezdirip iyice güçten düşürürler. Sonunda buradan geri dönüp, geldikleri yolla yine Ana Ağrı'ya giderler.

Bu kez Ana Ağrı'nın her tarafında askerler vardır. Nebiler'in kurşunları azalır. Çarşamba gecesidir. Nebiler hiç yatmazlar, hiçbir yerden de geçip gidemezler. Aynı gece Osmanlı Paşası, garibin adı aklımdan çıkmış, bin atlı ile gelir. Nebiler onları da yanlarına yanaştırmazlar. Sabah olur, sabahınız hayırlı olsun, Nebi arkadaşlarına der:

-Yiğit kardeşler, kurşunumuz azaldı, gelin bir yerden vurup aradan çıkalım.

Hepsi onun sözüne razı olur. Hazırlanıp öğleden sonra atlarına binerler. Atlarını Ağrı'dan aşağıya düşman askerlerine doğru sürmeye başlarlar. Düşmanlar devam edemezler, ağır eşyalarını da bırakıp kaçmaya başlarlar. Nebiler, onları kovup uzaklaştırdıktan sonra aşağı inerler. Kurşun alıp Başgedik'e gelirler. Gece Başgedik'te kalırlar. Başgedikliler onlara çok hürmet ederler. Sabah olunca Âşık Ehmed de gelir. Adamların hepsi toplanır. Beyler ve ağalar da kaçıp giderler. Âşık Ehmed sazını kılıfından çıkarıp göğsüne basar, bakalım ne der:

Çarşamba gecesi onlar yatmadı,
Tüfek dolu kaldı, bir atmadı,
Bin atlıyla paşa geldi, batmadı,
Mahalda diyorlar kaçakdı Nebi!

Paşalar ses verdi ere, askere,
Kaçaklar Ağrı'dan vurdu beş kere,
Koç Nebi siperden çok attı nara,
Bin atlıyla paşa geldi, batmadı,
Bölgede diyorlar kaçakdı Nebi!

Attılar tüfeği, döktüler tası,
Anaları gerek saklasın yası,
Açıldı paşanın pahırı, pası,
Bin atlıyla paşa geldi, batmadı,
Bölgede diyorlar kaçakdı Nebi!

Hepsi, Nebi'nin yiğitliğe "bravo" der, âşığa bahşiş verir.

Aynı seferde Nebiler, beş mülkedarın varını yoğunu dağıtıp köylülere paylaştırdıktan sonra, Aras'tan bu tarafa geçip Mehridağ'a giderler.

PERİÇİNGİLİ VE BİRKAÇ DİĞER DAĞ VURUŞMASI

Nebi'nin o kadar seferleri ve mücadeleleri vardır ki, bunların hepsini anlatırsak beş altı "Binbir Gece" büyüklüğünde kitap yazmamız gerekir, buna da ne ömrümüz yeter ne de yazıp bildirmelidir. Onun için de çoğu sefer ve rivayetlerin üzerinden geçme fikrine vardık.

Aylar ve günler geçer. Nebi; dağı, düzlüğü, İran'ı, Turan'ı, Şeki ve Şirvan'ı dolaşır, çok mücadeleler geçirir, kan döker, fakir fukaraya yardım eder, sonunda Hacahun Dağı'na gelir. Hacahun atalardan beri Köroğlu gibi yiğitlerin meskeni olur. Hacahun, yüce dağ başında sağlam bir kaledir. Bu kaleyi geçişte cengâverlerden biri diktirir. Kılıç zamanlarında bu kaleye girmek mümkün olmazmış, ama tüfek zamanında ancak kahraman yiğitler cüret edip bu kalenin içinde kalırlar. Bu kale kahramanlar meskeni, yiğitler mekânıdır. Bizim kahraman Nebi de buraya çok gelip mücadeleler geçirir. Bir gün Nebiler yine Hacahun Kalesi'ne gelirler. Onlar Hacahun Kalesi'nin manzaralı yamaçlarında oturup sohbet ede ede yemek yerler.

Polis komutanı, çok sayıda askerle Hacahun Kalesi'nin eteğine gelir. Hecer geniş bir yerde oturup her tarafı seyretmektedir. Hafif rüzgâr onun saçlarını yavaş yavaş savurur. Hecer

dikkatle bakarak askerlerin dağın eteğinde olduğunu görür. Nebiler'in yanına gelip güle güle der:

-Rahatınızı bozmayın, size bir haber vereyim. Dağın ayağında çok sayıda asker görünüyor. Sanırım, bizim üzerimize gelmişler.

Nebi yerinden sıçrayıp tüfeğini alır. Geniş bir yerden dikkatle dağın eteğine bakar. Askerler çok uzaktadır. Nasıl derler “Korkak köpek uzaktan havlar, yakından kuyruk sallar”. Onlar dağın üzerine kurşun yağdırırlar. Nebi arkadaşlarına der:

-Ateş etmeyin, çok uzaktalar. Buradan oraya ateş etmenin önemi yok.

Kalenin eteğindeki çakılların sayısı belli, askerlerin sayısı belli değildir. Nebi arkadaşlarına der:

-Askerlerin çokluğundan korkuya düşmek korkakların işidir. Boş yere ateş etmeyin, iyi nöbet tutun, öyle yapın ki, kuşunlarınız her zaman bir adama isabet etsin.

Beklerler, askerler yaklaşıncı mücadele başlar, taşın arkasından, derelerden adam başı görüldüğü gibi kaçaklar vururlar. Askerlerin gözünü korkuturlar, onların hiçbirini başını dışarı çıkaramaz, kaçmak için yol ararlar. Bu şekilde akşama kadar mücadele ederler.

O gece Nebiler, Haçahun'dan geçip doğruca Çin Dağı'na giderler. Polis komutanının askerleri sabah olunca Nebiler'in olmadığını kaçıp gittiklerini görürler. Pişman olup Gorus'a dönerler. Henüz attan inmeden üç bey gelip polis komutanına Nebi'nin varlığını yoklarını alarak yoksullara paylaştırdığına dair şikâyet ederler. Kendisinin de hızla Ordubad tarafına geçtiğini bildirirler.

Polis Komutanı Selim Bey çok sinirlenir. Söylene söylene içeri girer:

-Bilmiyorum, benim gibi bir yazık ne yapsın, bu Nebi'nin elinden nereye kaçayım? Bu zalimin oğlu benimle saklambaç oynuyor. Biz artık onunla baş edemiyoruz. En iyisi çıkıp evime gideyim.

Polis komutanı yumuşak masada oturup elini alnına dayar. Yeni oturmuşken muhafız kapıdan içeri girip, selam verip der:

-Kerevinc'in muhtarı bir fakiri ağaca bağlayıp dövdü diye Nebiler muhtarı o kadar dövmüşler ki ölmek üzere.

Polis komutanı başını yukarıya kaldırmadan ona der:

-Nebi Ordubad tarafına geçmemiş miydi?

Örennik der:

-Nebi'ye ne var, her gün başka bir bölgede geziyor.

Örennik, bir grup atlı ile belki Nebiler onları görüp kaçıp giderler diye Üçtepe'ye gelir, atlılara emir verir:

-Eğer Nebiler'in bize doğru geldiklerini görürseniz dönüp kaçmalısınız, aklınızdan çıkarmayın.

Diğer taraftan Nebiler, muhafızın grubu ile geldiğini görürler.

Nebi güler:

-Görün bakın Nebi ne günlere kalmış ki, onun üzerine muhafız geliyor.

Nebi'nin grubundan beş adam ayrılır. Kumandanın atlılarına öyle bir güç gösterirler ki, onlar Gorus'u da geride bırakıp, sürekli kaçarlar. Bunlar kaçıp gittikten sonra Nebiler, buradan çekilip Sisyan Dağları'na giderler. Gece Şotlanlı oymağında dostları Memmedeli'nin evinde kalırlar. Sabah kalkınca askerlerin her yere yayıldıklarını görürler. Nebiler, polis komutanının askerlerini dağıttıktan sonra Çiçekli Dağı'na giderler. Nebi annesi ile akraba ve dostlarıyla görüşür. Gözel, Nebi'nin boynuna sarılıp ağlaya ağlaya der:

-Nebi oğul, benim Mehdi'm hani?

Bu dağlar olmayaydı,
Sarıp solmayaydı,
Bir ayrılık, bir ölüm,
Hiçbiri olmayaydı.

Nebi ona teselli verir:

-Ana, senin gözünün yaşı daha kurumadı mı? Zavallı ana!

Gözel der:

-Benim gözümün yaşı kabirde bile kurumayacak.

Nebi, annesinin boynuna sarılıp yaşlı gözlerinden öper:

-Anne, sen benim canımsın, sakın ol.

Gözel gözlerinin yaşını siler.

Nebi, bir hafta annesinin yanında kaldıktan sonra onunla görüşüp öpüşerek ayrılır. Yola çıkarlar, Oğlanlıca'da, Gölcük'de, Hacahun'da ve Tehneli çeşmede mücadele ettikten

sonra dağlar geçip, dereler aşip Basar-keçer'e giderler. Gence ve İravan Valileri Nebi ile mücadele etmeleri için çok sayıda asker gönderirler.

Nebiler askerlerin geldiğini duyarlar. Orada burada oyuklar koyduktan sonra sessiz sedasız kaçıp Ayıçingilli'ya giderler. Askerler bir hafta oyukların üzerine dolu gibi kurşun yağdırırlar. Sandık sandık kurşun harcarlar. Vali Nakaşidze, Polis Komutanı Slavoçinski'ye der:

-Bu nasıl iştir, kaçaklar neden bize ateş etmiyorlar?

Slavoçinski der:

-Çıkıp gitmişlerdir.

Vali der:

-Delirdin mi, onlar nereden çıkıp gidebilirler?

Slavoçinski der:

-Ona Nebi derler, bin kez böyle askerleri dağıtmış. Ona kurşun falan isabet etmiyor.

Bu konuşma esnasında üç ağa, valinin yanına gelip ona bir mektup vererek derler:

-Nebiler ambarlarımızı dağıttılar.

Vali mektubu açıp okumaya başlar. Nebi "Ey akılsız vali, neden kurşunları harcayıp ağzınızı ayaza veriyorsunuz? Biz bundan beş gün önce aradan çıktık. Şimdi Ayıçingilli'dayız, isterseniz gelin" diye yazar.

Slavoçinski kahkahayla güler:

-Onun çıkıp gittiğini ben anlamıştım.

Vali, mecbur olup askerlerle Ayıçingilli'ya doğru gitmeye başlar. Gence Valisi sekiz yüz kişiyle bu taraftan, İravan Valisi bin kişiyle diğer taraftan, Selim Bey beş yüz kişilik askeri birlikle alt taraftan, ne başınızı ağrıtayım, her yerden asker gelir. Askerler Ayıçingilli'da Nebiler'i bulamazlar, onun Periçingilli'da olduğunu öğrenirler. Periçingilli'nda geri dönerler. Doğrudur, Nebiler Periçingilli'ndadırlar, ama Periçingilli'nda o kadar çakıl vardır ki, dünyanın askeri de gelse yine de Nebiler'e bir şey yapamaz. Onlar çakıllığın içinde yok olurlar. Askerler üç gün çakıllığı kurşuna tutarlar. Çakıllıktan arada bir ateş edilir o da adama isabet eder. Ancak iş buradadır ki Nebiler'in yiyecekleri tükenir, ne yapacaklarını bilmemektedirler. Gece Nebi arkadaşlarına der:

-Gidip yakın obalardan yemek getirecek bir yiğit istiyorum.

Hayik ile İsmayıl yerlerinden kalkarlar:

-Nebi ağabey, biz gideriz.

-İyi, siz Meşedi Hesen'le Memmedtağı'yı da alıp gidin. Ancak ihtiyatlı olun, sizi vurabilirler.

Onlar çakıllıktan sağ salım geçip yakındaki obalara giderler. Yiyeceklerinin bittiğini köylülere haber verirler. Köylüler hemen bir at yükü yiyecek hazırlarlar. Onlarla birlikte Periçingılı'na getirirler. Nebi onlardan çok razı olur. Bundan sonra köylüler kendileri her gece gizlice Nebiler'e yiyecek getirirler. Bir hafta mücadele olur. Valinin askerlerinden çok adam ölür, daha bu azdır, Mahalli Polis Amiri Ali Bey de vurulur. Nebiler düşmanlara aman vermezler. Başı görüneni vururlar. Nebi kurşun ata ata der:

Periçingılı'nda salmışım mesken,
Döşeğim çakıldı, yastığım diken,
Omzumda yapıncı, gömleğim keten,
Divanı ben karıştıran koçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Kırdıkça kesilmez askerin dalı,
Çingıl'da vuruldu pristav Ali,
Nebi'ye helaldir beylerin malı,
Divanı ben karıştıran koçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Nebi'yim atımın ayağı ala,
Beylerin başına getirir bela,
Bırakmam tohumu dünyada kala,
Divanı ben karıştıran koçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Akşam olur, akşamınız hayır olsun, Nebi arkadaşlarına der:

-Kardeşler, kaç gündür mücadele ediyoruz, sağ olsun köylü kardeşlerimiz yemeğimizi ve kurşunumuzu zamanında ulaştırdılar. Ne kadar istersek mücadele edebiliriz. Ancak artık yeter, gece çekilip gidelim.

Geceyarısında Nebiler, çakılıktan çıkıp önce Ganlıgöl Dağı'na, sonra da Şükürbeyli yurduna giderler. Bunları Şükürbeyli'de bırakalım, bakalım valinin askerleri ne oldu?

Valilerin askerleri sürekli çakılığa ateş ederler. Bir gün Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey gelip der:

-Niçin taşlara ateş ediyorsunuz? Nebi çoktan aradan çıktı. Bir mülk sahibinin malikânesini yakıp kendisini de öldürmüşler. Şimdi Şükürbeyli'deler.

Geri dönüp Şükürbeyli yurduna doğru gitmeye başlarlar. Şükürbeyli yurduna gelince Nebi'nin haberini Guzukahası'nda alırlar. Buradan da Guzukahası Dağı'na giderler. Nebi'nin haberini Göycük'de alırlar. Geri dönmek onların ayıbına gelir. Sonunda Nebiler'i Garaçingıl'da bulurlar. Mücadele başlar. İki saat içinde Nebiler askerleri dağıtıp aradan çıkarlar. Bu mücadelede vali de yaralanır. Slavoçinski valiye der:

-Bak, küçük düşmek böyle olur. Periçingılı'ndan dönüp gitmedin, gelip burada yirmi beş adamını daha öldürttün, kendin de yaralandın.

Valiler askerlerle kendi yerlerine dönmekte olsunlar, Nebiler Garaçingıl'dan geçip Helec köyüne gelirler. Köylüler beylerden onlara çok şikâyet ederler. Akşam olunca Nebi arkadaşları ile atlanıp Gubadlı'ya gider. Onlar beylerin misafirlikte olduklarını duyup, doğruca oraya giderler. Ağalar ve beyler yiyip içerek keyif yapmaktadırlar. Çalma ve oynama zamanı gelince Nebi iki arkadaşı ile kapıdan içeri girer. Beyler onu gördükleri gibi korkuya kapılırlar. Şefi Bey herkesten önce ayağa kalkıp Nebi'ye selam verir:

-Çok iyi bir zamanda geldiniz, buyurun oturun, hizmet edelim, der.

Nebi der:

-Sağ olun, oturduk. Helec köylülerini neden incittiğinizi görmeye geldim. Onların günahı nedir ki bağ ve bahçelerine su vermiyorsunuz? Beyim mülk sahibi kendi köylüsünü kırar mı? Hiç kimseyle işiniz olmasın, bırakın onlar da bağ ve bahçelerini sulasınlar.

Şefi Bey kendisine cesaret verip der:

-Nebi, çok iyi etmişsin. Su ne ki canımız da sana kurban. Rica ediyorum otur, bir parça ekmeğimizi kes.

Nebi der:

-Yemek yemeyeceğiz. Ancak, su yüzünden köylülerin şikâyet ettiğini bir daha duymayayım.

Şefî Bey der:

-Nebi, rahat ol. Rica ediyorum, oturup bizimle bir parça ekmek ye.

Nebi güler:

-Siz namertsiniz, sizinle aynı yerde oturmak bile caiz değil, deyip dışarı çıkıp ata biner. Onlar, doğruca Eyin köyüne gelip dostları Allahverdi'nin evine gelirler. Allahverdi Nebi'ye çok yeni bir haber vererek der:

-Nebi, seni öldürmek için çok tedbir görüyorlar. Selim Bey'i sık sık Gence'ye çağırıyorlar. Selim Bey geri dönünce beyleri birer birer yanına çağırıyor. Bu sıralarda senin peşine çok sayıda casus düştü. Seni öldürtmek için çok mükâfat koydular. O gün Paşa Bey'le Kerbelayı Mehmed Gorus'a gelmişti. Selim Bey'le gizlice görüştüler.

Nebi der:

-Beni onlar belki kendi arkadaşlarımla eliyle öldürtürler. Bundan başka bana hiçbir şey yapamazlar. Allahverdi, bu ağalar bize çok yaralar açtılar, aklıma geldikçe yüreyim sıkılıyor.

Allahverdi Nebi'nin omzundan yapışıp güle güle der:

-Bu beyleri, polis komutanlarını ve valileri neden kana buladın? Gece korkularından evlerinde bile yatamıyorlar.

-Böylesi daha iyi, bırak canları çıksın.

Nebiler, gece burada kalırlar, sabah Guduzdağ'a doğru gidince, Selim Bey'in grubu ile karşı karşıya gelirler. Mücadele esnasında Nebiler, Nesib Bey'i ve kardeşini öldürürler. Selim Bey bunların cesetlerini de bırakıp Gorus'a kaçır. Nebiler de Sisyan'ı ve Gafan'ı geride bırakıp Mığrı'dan İran'a geçerler. Nebi'nin o tarafa geçtiğini vali, hanlara ve İran hükümetine haber verir.

O tarafta Ehmed Han'la Alıhan çok sayıda atlıyla Nebi'yi aramaya başlarlar. Aynalı köyündeki mücadelede Nebiler, Ehmed Han'ın ve Alıhan'ın grubundan on dört adam öldürüp, yine bu tarafa geçerler. Gece Tivi köyünde dinlendikten sonra, Gızılğaya'daki oymaklara giderler.

Bagrat Bey adlı bir mülk sahibi vardır. Nerede karışıklık olursa onu oraya mahalli polis amiri yaparlar. Bagrat Bey çok gaddar, zalim ve ağzı bozuk bir adamdır. Köylüleri kudurmuş köpek gibi ısırmaktadır.

General, Bagrat Bey'i çağırıp Gorus şehrine mahalli polis amiri yapar. Bagrat Bey Gorus'a çok süslü sözlerle gelir. O, Nebi'yle mücadeleye girmediği için çok üzülür, kendi kendine der:

-Buranın beylerinin boylarını yere sokayım. Bir kaçağın hakkından gelemiyorlar.

Bagrat'ın övündüğü sıralarda Nebi, Garagöl'e gelir. Bagrat'ın boşboğazlığını, oradan buradan konuşmasını duyar. Ona böyle bir mektup yazar:

“Garagöl'deyim, canın isterse gel.”

Mektubu bir adamla Bagrat Bey'e gönderir. Bagrat Bey mektubu okuyup içeriğini öğrenir. Çok sinirlenir, esip coşar. Nebi'nin adına yakışmayacak sözler söylemeye başlar. Askerlerle Garagöl'e gitmeye karar verir. O, yola çıkmak isteyince Polis Komutanı Selim Bey onu yanına çağırıp yüreklendirir:

-O Nebi ile bizim hiçbirimiz baş edemedik, ümitliyim ki sen baş edeceksin. Senin çok yiğit bir oğlan olduğunu söylüyorlar, der.

Mahalli Polis Amiri Bagrat Bey, bir grup atlı ile Garagöl'e gider. Nebi, bagrat'ın askerlerle geldiğini dürbünle görüp arkadaşlarına der:

-Çocuklar, Bagrat Bey askerlerle geliyor. Onu öyle bir karın ağrısına sokun ki, hemen yarın geldiği yere gitsin. Orada burada gizlenin, bırakın yakına gelsinler. Ağahüseyn, sen çıkıp dağın başında kendini belli et, bizim hepimizin dağın tepesinde olduğumuzu sansınlar.

Ağahüseyn yukarıya çıkar. Bagrat Beyler, ateş ede ede Nebiler'in yakınına gelirler. Onlar kaçakların dağın tepesinde olduklarını sanırlar.

Nebi arkadaşlarına der:

-Kardeşler, durma zamanı değil, Bagrat'ın askerlerine saldırma vakti.

Nebi, nara atıp ateş ede ede siperden çıkar. Arkadaşları da her yerden toplanırlar. Bagrat Bey'in grubuna öyle bir güç kullanırlar ki, Bagrat Bey başını alıp nereye kaçacağını bilemez. Onun grubunun çoğu ölür. Kalan aksaklar da kaçıp Minkend'e giderler. Bagrat'ın kendisi de omzundan yaralanır, boğulmuş köpeğe döner. Bu yüzden bir şekilde başını alıp kaçır. Gorus'a gitmez. Onun kaçtığını bir köylü görüp der:

-Geçen yıl gelen bıldırcın, hani senin bir bacağı? Mahalli polis amiri, nereye kaçırıyorsun?

Bagrat Bey ona cevap vermez. Doğruca generalin yanına gider.

-Ben Zengezur'a gitmem, der.

General ona nasihat eder:

-Eğer Gorus'a dönmezsen, herkes Bagrat Bey, Nebi'den korkup kaçtı der. Ahmak olma kendi işine dön.

Bagrat Bey der:

-Her ne derlerse bırak desinler. Ben Zengezur'a dönmeyeceğim. Şüphesiz ki sen Nebi ile mücadeleye girmemişsin. Eğer onunla mücadeleye girseydin onun nasıl bir adam olduğunu öğrenirdin.

Nebiler ona öyle bir güç kullanırlar ki, vali onu kurşunlasa da geri dönmeyecek hale gelir.

Bagrat Bey'in Nebi'nin korkusundan kaçması her yere yayılır. Âşıklar Nebi'nin yiğitliğine dair şiirler yazıp meclislerde okurlar. Bir gün Âşık Ehmed omzunda sazıyla Lülper tarafından gelmektedir. Halk onu durdurup der:

-Âşık bize Nebi'den birkaç söz oku da dinleyelim.

Âşık Ehmed sazını kılıfından çıkarıp bakalım ne der:

Nebi'nin bığları eşme eşmedi,
Nebi'nin şapkasın kurşun deşmedi,
Nebi'nin atını hiç at geçmedi,
Beyleri korkuya salmıştı Nebi!
Gubernattan kisas almıştı Nebi!

Boz atın ayağı aladır ala,
Başına gelenler beladır bela,
Bey, hanlar elinden hep çeker nala,
Beyleri korkuya salmıştı Nebi!
Gubernattan kisas almıştı Nebi!

Nebi çıkıp kızıl pulu topluyor,
Götürüp yoksula, aç paylıyor,
Nebi'yi dostları konak saklıyor,
Beyleri korkuya salmıştı Nebi!
Gubernattan kısas almıştı Nebi!

Meclise Ağaeli Ağa ile Hacı Elikerem Ağa da gelirler. Âşık, Garagöl'de Bagrat Bey'in kaçıışı hakkında yeni bir şiir yazmıştır, onu okumaktadır. Ağaeli ile Hacı Elikerem; meclisi dağıtırlar. Ağaeli âşığa birkaç kırbaç vurup der:

-Epeydir kulağımızı şişirdin. Kendin de iyi biliyorsun ki Nebi hakkında okumak yasaklandı. Derini soyacağım.

Ağaeli ile Hacı Elikerem Âşık Ehmed'in sazını elinden alırlar, taş çarpıp parça parça ederler. Kendisini de çok dövüp kovarlar. Halkı dağıtıp derler:

-Bundan sonra her kim Nebi hakkında mani okursa ya da Nebi manilerini dinlerse, mahkemesiz öldürülecektir.

Bunların bu hareketi halka çok dokunur. Bir adam elbisesini sıvayıp, kemerini takarak yürüyerek gidip Üçtepe'de bu durumu Nebi'ye haber verir. Nebiler doğruca Hacı Elikerem'le, Ağaeli'nin çadırlarının önüne gelirler. Nebi, birkaç adamla çadıra girer, Hacı Elikerem'le Ağaeli korkularından ellerini dahi kıpırdatamazlar. Her ikisinin tüfeklerini ellerinden alırlar. Çok dövdükten sonra evlerini talan edip geri dönerler. Bundan sonra Hacı Elikerem'le Ağaeli ağızlarına su alırlar, Nebi hakkında tek bir kelime bile konuşmazlar.

Bir gün Nebiler Sisyan'a giderler. Sisyan'da Mahalli Polis Amiri Gulu Bey'in zorla köylülerden kızıl pulu vergisi topladığı haberini alırlar. Nebiler, Mahalli Polis Amiri Gulu Bey'in yoksul bir köylüyü ağaca bağlayıp dövdüğü sırada köye varırlar, köylü sesi çıktıkça bağırır:

-Ağa, vallahi yemek için ekmek bile bulamıyorum, çocuklarım otlarla geçiniyorlar.

Nebi çok sinirlenir. Arkadaşlarına emir verir, dövülen adamı ağaçtan çözerler, onun yerine Mahalli Polis Amiri Gulu Bey'i ağaca bağlarlar. Arkadaşlarının her biri ellerine birer sopa alıp Gulu Bey'i kolları yoruluncaya kadar döverler. Nebiler mahalli polis amirini ağaçta bağlı bırakarak yola çıkarlar. Sohbet ede ede gitmektedirler. Ansızın polis komutanının atlılarıyla karşı karşıya gelirler. Mücadele etmeden sağ salim geçmek isterler. Ama olmaz.

Polis komutanının atlıları onlara ateş ederler. Nebiler, onları kovup Urud köyüne döktükten sonra, dereden yukarı doğru Salvartı'ya giderler. Salvartı'da halktan birileri çilingağac oynamaktadırlar. Nebiler de onlara katılırlar. Oyunun tatlı yerinde bir kişi gelip Nebi'ye der:

-Nebi ağabey, polis komutanı çok sayıda askerle geliyor.

Nebi der:

-Önemli değil, bırak gelsin.

Nebiler mücadele etmeyi düşünmezler. Onun için de Salvartı'dan yukarıya çekilip Goturdağ'a giderler. Polis komutanının askerleri de Ağudu Deresi'ne çok sayıda kurşun yağdırdıktan sonra Gorus'a geri dönerler.

Üç gün Goturdağ'da kaldıktan sonra Nebi arkadaşlarına der:

-Hey gelin Kirs'e gidelim, yeter burada kaldığımız.

Kaçaklar atlanırlar, dört nala at sürüp yol giderler, uzağı yakın edip Turşsu'ya gelirler. Gala Komutanı Vezirov, Nebiler'in Turşsu'da olduklarını duyup askerlerle Turşsu'ya gelir, ama Nebiler'i burada bulamaz. Onların Kirs'te olduklarını öğrenir, korkularından Kirs'e gidemeyip yine Gala'ya geri dönerler.

Galaarası köyünde Goca adlı bir adam vardır. Bu adam çok fakirdir. Günlük erzaklarını alabilecek durumdadır. Nebi'nin Kirs'te olduğunu duyup onun yanına gider. Selamlaştıktan sonra Nebi adama sorar:

-Bana ne diyeceksin, utanma söyle.

Adam der:

-Nebi oğul, yaşlandım çalışmıyorum. Kazanç sağlayan evladım da yok. Belki bana yardım edebilirsin diye geldim.

Nebi der:

-Amca, neden bana bu saate kadar hiçbir şey demedin? Eğer söyleseydin sana her zaman yardım ederdim.

Nebi, cebinden çok miktarda para çıkarıp adama verir. Eğer adama dokunan olmazsa bu para ile on yıl geçinir. Adam, Nebi'ye dua ede ede evlerine döner.

Kirs, Nebi'nin içinin rahat olduğu itibarlı bir yerdir. Her geldiğinde burada beş on gün kalır. Yine Kirs'te beş gün mü on gün mü bilmiyorum kalırlar. Bir gün atlarına binip, doğruca Sarımsağı'ya giderler. Sarımsağı'da Nebi aileleri olan arkadaşlarına der:

-Siz iki üç günde bir eşlerinizin yanına gidin. İyi olmaz. Balakişi, Hayik ve İsmayıl üçünüz de kılık değiştirip eşlerinizin yanına gidin.

Bu üç kişi hazırlanır, eşlerinin yanına gitmek istedikleri sırada ansızın her taraftan onların üzerine kurşun yağar. Polis komutanının askerleri az kalsın onları hırpalayacaktır. Nebi'nin grubu onları dağdan aşağıya kovalamaya başlar. Mahalli Polis Amiri Şefi Bey, koyunların binalarının yanından geçmek ister. Koyun köpekleri onun üzerine saldırırlar. Şefi Bey ne yapsa da köpeklerin elinden kurtulamaz. Köpekler onu porsuk boğar gibi boğa boğa dereye kadar sürerler. Nebiler ateş falan etmeden mahalli polis amirini seyredip gülüşürler.

Adamlar toplanıp mahalli polis amirini köpeklerin ağzından alırlar. Beyler Mahalli Polis Amiri Şefi Bey'i kötü bir halde Garakilse'ye götürürler. Şefi Bey'in bu durumu Selim Bey'i çok kötü etkiler. O, Sarımsağı'ya çok sayıda asker gönderir. Askerler beş on gün gezer, bacaklarını yorar, ancak Nebi'nin kokusunu bile bulamazlar. Geri dönmek istediklerinde Nebi, dağın tepesinden bağırıp der:

-Gitmeyin, aradığınız adamlar burada. Yanlarında da kurt gibi koyun köpekleri var, mahalli polis amiri etine de hasretler.

Onlarda dağın tepesine çıkacak hüner ne gezer? Geri dönüp Gorus'a giderler, polis komutanına derler:

-Nebi'yi bulamadık. Aras'ın diğer tarafına geçtiğini söylüyorlar.

Askerler gittikten sonra Nebiler de hareket edip Gürdahan köyüne giderler. Bunların geldiğini ağalar duydukları gibi kaçıp köyden çıkarlar. Nebiler'in kurşunu azalır. Nebi, Mahalli Polis Amiri İsmayıl Bey'e bir mektup gönderip ondan bin altı yüz kurşun alır.

-Bu kurşunlar şimdilik bize yeter. Gorus'a ayağımız düşünce polis komutanından da alırız. Onları kendi kurşunlarıyla vurmaliyiz.

İki saat halkla sohbet ettikten sonra yola çıkıp gitmeye başlarlar. Yolda Hambarsum adlı bir fakire rastlarlar. Nebi çıkartıp Hambarsum'a elli manat para verdikten sonra doğruca Aras'ın kenarına gelip diğer tarafa geçerler.

Yaz mevsimidir. Nebiler, Tebriz tarafından dönüp Gısırdağ'a gelirler. Onların bu tarafa geçtiklerini casuslar generallere ve polis komutanlarına haber verirler. Gorus'tan Selim Bey dört yüz atlı, Nahçıvan'dan Slavoçinski beş yüz atlı ile Gısırdağ'a hücumla geçerler. Gence Valisi Nakaşidze ve İravan Valisi Sengauzen de askerleriyle gelirler. Her polis komutanı dört yüz beş yüz atlı ile gelince kendiniz farkı bulun, bakın vali kaç kişilik askerle

geliyor. M¼cadele hen¼z başlamaz. Nebi'nin arkadaşlarından Tarverdi, askerlere bakmak için geniş bir yere çıkar. Her yerden ona ateş ederler. Tarverdi yaralanır. Nebiler sıçrayıp kalkarlar. Atlarına binip, Gısırdağ'dan yukarıya sür¼p gözden kaybolurlar. D¼řman askerleri de oradan geri dön¼p Nahçıvan'a giderler.

Nebiler de dağları ve oymakları birer birer ge¼ip Gazıg¼l Dağı'na geri dönerler. Yolda Nahçıvan tarafına giden bir grup atlı ile karşı karşıya gelip bir hayli m¼cadele ederler. Beş tane adam öld¼r¼p Aras'ın diğeri tarafına geçerler.

Camal Galası'ndan akan Otaçay'ın üzerinde tahtadan bir köprü vardır. Halk kısa yoldan bu köprüden ge¼ip Nahçıvan'a doğru giderler. Tahta köpr¼n¼n yanında bir de orman vardır, buna da Tahtaköprü Ormanı derler. Nebi arkadaşları ile Aras'tan bu tarafa ge¼ip Tahtaköprü Ormanı'na girer. Bunu vali duyup çok sayıda adam toplayarak Nebiler'le m¼cadele etmeye götür¼r. Köyl¼ler Nebiler'le m¼cadele etmeye götür¼ldüklerini bilmemektedirler. Onlar Nebiler'le m¼cadele etmeye getirildiklerini anladıkları gibi birer ikişer ka¼ıp dağılırlar. D¼řmanlar da vaziyetin böyle olduğ¼n¼ gör¼nce kaçarlar.

D¼řman askerleri dağıldıktan sonra Nebiler doğruca Gırhlar Dağı'na giderler. şotlanlı oymağının üstündeki şiştepe'ye çıkarlar. Bu sırada Polis Komutanı Selim Bey de yanında on beş seytal ağa ve askerle şotlanlı'ya gelirler. Onların Nebiler'den haberleri yoktur. Köy¼n her yerinde nöbetçi koyup bir ağanın evine giderler. Nebiler onları gör¼r.

-Bu Selim Bey'in utanmasızlığ¼na bakın, baş¼na köpek oyunu getiriyoruz yine de bizi takip etmekten vazgeçmiyor. Bu gece gidip ben onunla biraz sohbet ederim.

Herkes evine çekildikten sonra Nebi üç kişiyle birlikte elbisesini değıştirip çoban elbisesi giyinir. Baş¼larına koyun derisinden birer büyük şapka takıp yüzlerini gözlerini ise bür¼rler. Üzerlerine de her biri birer yapıncı giyinir. T¼feklerini ve tabancalarını da yapıncının altına gizlerler. Doğruca şotlanlı obasına giderler. Nöbetçiler onları çoban sanıp hiçbir şey demezler. Nebiler Selim Bey'in yattığı çadıra girerler. Selim Bey'le Gehreman Bey yatmaktadır. Nebi t¼feğinin namlusu ile Selim Bey'i d¼rter, Selim Bey endişeli bir halde uykudan uyanır.

Gece aydınlıktır. Ay dağların sırtlarını ve oymakları s¼t gibi ağırtır. Selim Bey bağırmak isteyince Nebi onun boğazına yapışır:

-Sesini çıkartırsan, boğazını keserim.

Selim Bey Nebi'yi sesinden tanır. Elleri boşalır, öl¼m göz¼n¼n ön¼ne gelir.

-Fırsat senin, ne isterse yap diyerek göğsünü ileri doğru verir.

Selim Bey'in bu sözü Nebi'nin hoşuna gider.

-Selim Bey, yalvarsaydın seni öldürecektim. Ama yalvarmaman hoşuma gitti. Seni yine öldürmeyeceğim. Ancak onu söyleyeyim ki, sizin gibiler beni ne yakalayabilir ne de öldürebilir. Kendinizi boş yere yormayın. Selim Bey gerçekten de çok utanmaz bir adamsın. Başına olmayacak oyunlar getiriyoruz yine de bizden vazgeçmiyorsun.

Selim Bey der:

-Dediklerin doğru, ancak ben generale söz verip Zengezur'a geldim.

Nebi güler:

-Senin gibi söz verenler çok oldu, onların biri de sen ol. Bey, bize kırılсан da tüfeğini ve tabancanı alacağız.

Selim Bey'le Gehreman Bey konuşmadan tabancalarını ve tüfeklerini Nebi'ye verirler.

Nebiler, sessizce çadırdan çıkıp arkadaşlarının yanına giderler. Evet, Selim Bey'le Gehreman Bey o gece sabaha kadar yatmazlar. Sabahleyin Selim Bey Gehreman Bey'e bakıp güler. Gehreman Bey der:

-Neden gülüyorsun burada deli mi var?

Selim Bey der:

-Tüfeğin ve tabancan nerede ey yiğitlikten dem vuran oğlan?

Gehreman Bey başını aşağıya eğip ona cevap vermeden utanır.

Selim Bey der:

-Yiğit oğlan, düşmanı öyle bir yerde yakalıyor ki, hiç kimsenin aklına bile gelmez.

Gehreman Bey der:

-Keşke Nebi bizi öldürseydi de böyle rezil etmeseydi.

Selim Bey der:

-Yok, Nebi'nin bu işinden ben çok razıyım. Düşmana böyle ceza vermek gerekir.

Gehreman Bey sinirinden çocuk gibi ağlar. Gerçekten de bu hareket ona çok dokunur. Bu sırada Şefi Bey içeri girer. Bu meseleyi Şefi Bey'den gizleyemezler. Ona da söylerler ancak kimseye söylememesini rica ederler.

Buradan geçip pişman olarak Gorus'a geri dönerler.

Hava soğumaktadır. Dağda kalmak zordur. Halk yavaş yavaş dağlardan ovalara göçer. Nebi halkla vedalaşa vedalaşa Hacahun Kalesi'ne gider. Hacahun'da bir hafta kaldıktan sonra,

Nahçıvan tarafından Aras'ın diğer tarafına geçerler. Bu gidişte Nebiler üç ay diğer tarafta kalırlar, bu tarafa geçmezler. Bu üç ay süresince hanlarla ve hükümet adamlarıyla mücadele etmedikleri gün olmaz.

Günler biter, sonbahar gelip kış geçer. Hava yavaş yavaş ısınmaya başlar. Dağlar yeşillenip güller ve menekşeler açar. Nebi, Aras'tan geçip Gafan'a gelir. Gafan köylüleri Nebi'nin sağ gelmesine çok mutlu olurlar.

Bir gün İsmayıl Nebi'ye der:

-Nebi ağabey, ne olursun, Gence tarafına gidelim, akrabalarımızla görüşelim.

Nebi der:

-Baş üstüne gidelim.

Aynı gün Nebiler, Gence'ye gidip İsmayıl'ın akrabalarıyla görüşürler. Bunların Gence'ye geldiklerini General Nakaşidze duyar. Bir hayli atlı ile Nebiler'in peşine düşer. Nebiler, Gence'den çıkıp Kelbecer'e doğru gitmek isterler valinin askerleri onları görür, Nebiler atlarına binip doğruca Murov Dağı'na çıkarlar. Polis komutanın askerleri onların peşini bırakmaz. Murov Dağı'na hücum ederler. Murov'da Nebiler'le mücadele etmeye yedi yüz kişilik askeri birlik gider. Çok şiddetli bir mücadele olur. Bu mücadelede Nebi'nin arkadaşı İsmayıl vurulur. Hemen yaralı yaralı düşmanlar tarafından hapsedilir. İsmayıl'ın yaralı olarak yakalanmasını Nebi'ye haber verirler. Nebi'in keyfi kaçır. Kendilerinin de işi zordur, bir tanesinin bile kurtulma ümitleri yoktur. Düşmanlar her tarafı sarmıştır. Vali bıyıkaltından güler. Nebi, Boz ata binip düşman askerlerine saldırmak isteyince Boz atı da vururlar. Nebi, Boz atın belinden sıçrayıp yere iner. Atı vuran adam Nebi'ye de ateş eder, ama vuramaz. Nebi hemen onun ortasından bir kurşun geçirir. Boz atın vurulması ve İsmayıl'ın yakalanması Nebi'yi çok kederlendirir. Alır bakalım düşmanlardan ne şekilde şikâyet eder:

Kısmet böyle imiş, dağlarda gezek,
Gaddar şahlardan şikâyet yazak,
İnsafdır mı bir yiğide bin kazak,
Beylerin, subayın elinden imdat!
Kuduz gubernatın felinden imdat!

Ne pis yerde düşman vurdu atımı,
Tamam kesmek ister benim zatımı,
Ah, nasıl kırdılar kol, kanadımı,
Kör yapalagların elinden imdat!
Kuduz gubernatın felinden imdat!

Her yerde tutuldu Nebi'nin bahsi,
Kırdıkça kurtarmaz düşman destesi,
Kesilmez dünyada mertlerin sesi,
Muhannet beylerin elinden imdat!
Kuduz gubernatın felinden imdat!

Onun gözleri kızar, dudakları yemyeşil olur. Başka bir ata binip düşman askerlerine saldırır. Canavarın koyunları kovaladığı gibi düşmanları grup gurup o tarafa bu tarafa kovar. Arkadaşlarını kuşatmadan çıkarır, İstisu'ya giderler. Gece İstisu'da kalıp, sabah erkenden Çalbayır'a geri dönerler. Nebi'nin morali düzelmez. Boz atın vurulması ve İsmayıl'ın yakalanması onu yay gibi eğer. Birkaç gün Çalbayır'da kalıp İsmayıl'ın yerini öğrenmeye çalışır. İsmayıl'ın ne Gence ne de Gorus Hapishanesi'nde olduğunu öğrenirler. Buradan hareket edip Gızılboğaz'a giderler. Gızılboğaz'da gölün kenarında attan inip dinlenmeye başlarlar. Akşam hareket edip Derekend'e gitmekte olsunlar, size İsmayıl'dan haber vereyim.

Vali, İsmayıl'ı bir gece Gence Hapishanesi'nde tutar. Nebi'nin korkusundan Bakü'deki Bayıl Hapishanesi'ne gönderir. Yaralı İsmayıl, Bayıl Hapishanesi'nde çok azap çekmektedir. O, eğer Nebi onun yerini öğrenirse onu hapishaneden kaçıracağını bilir.

Bir gün Zengezur tarafından bir adamı hapishaneden bırakırlar. İsmayıl ona der:

-Kardeş, bir mektup yazsam, Nebi'ye ulaştırır mısın?

O adam der:

-Neden ulaştırmayayım, nerede olsa bulup veririm.

İsmayıl bir mektup yazıp ona verir, mektupta bakılım Nebi'yi nasıl yardıma çağırır:

Duman, sis dağları gelip bürüdü,
Bahtım gör nereye beni sürüdü,
Hapislerde civan canım çürüdü,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Mukabildir polat canım bir aya,
O zaman ki, getirdiler buraya,
Sen gelmezsen ömrüm gidecek zaya,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Çenbere köyünden görünür Bayıl,
Gence'yi görmeye olmuşum mayıl,
Genceli oğluyum, adım İsmayıl,
Benim bu günümde gelmeli Nebi!
Hapis duvarını delmeli Nebi!

Evet, adamın adı Recebeli'dir. Recebeli İsmayıl'la görüşüp öpüşüp yola çıkar. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi, badeyi serser gibi, deveye biner yaya gider, günler ve aylar geçer, Gorus'a varır. Evine gelmeden arayıp Nebi'yi bulur. İsmayıl'ın mektubunu ona verir. Nebi ondan çok razı olur. Nebiler aynı gün hazırlanıp, Bakü'ye gitmenin tedarikini görürler. O, bir gün arkadaşlarına der:

-Kardeşler, Bakü'ye İsmayıl'ı kurtarmaya gideceğiz, hazırlanın.

Onların yola çıktığı gün İsmayıl gelir. Hal hatır sorduktan sonra hepsi çok mutlu olur. Nebi der:

-İsmayıl, hapishaneden nasıl kurtuldun?

İsmayıl der:

-Beni suçlayacak hiçbir şey bulamadılar, o yüzden de beni bıraktılar.

Hepsi mutlu olur. Onlar doğruca Dirili köyüne giderler. Birkaç geyik ve kaya keçisi vururlar. Et pişirip yemek yemekteyken bir tacir kervanının geldiğini görürler.

Kaçaklar kervanı durdururlar.

Tacirbaşı der:

-Nebi, gel bu defa bizden vazgeç.

Nebi der:

-Sizi bırakıyorum. Ancak götürdüğünüz kumaşın yarısını bir de beş yüz manat vermeniz gerekir.

Tacirbaşı:

-Baş üstüne deyip Nebi'nin istediklerini verir.

Kervan Nebi'den razı olup yola çıkar.

Nebiler, Polis Komutanı Allahverdi Bey'in çok sayıda atlı ile geçip Dirili'nin çevresini sardıklarını görürler. Kaçaklar kendilerini taşların arkalarına gizlerler. Allahverdi'nin atlıları onların üzerine kurşun yağdırırlar. Nebiler, Dirili ve Dağ Tumas dağlarını geçip Padar'ın yanına gelirler. Allahverdi Bey'in askerleri onların arkalarından Padar'a gelirler. Mücadele başlar. Düşmanlardan bir iki adam vurulduğu gibi onlar kaçıp Hekeri Çayı'nın kenarına toplanırlar. Nebi kurşun ata ata der:

Padar Deresi'ni eyledim pazar,
Pristav götürüp serdara yazar,
Zalimler olmuştu Nebi'den bezar,
Aslan yiğitlerim, kırım düşmanı!
Yeryüzünden silin, pisi, yamanı!

Dağa tüfek atar yiğitler, kızlar,
Şefi Bey canına saldım ben azar,
Hep götürüp gubernata o yazar,
Aslan yiğitlerim, kırım düşmanı!
Yeryüzünden silin, pisi, yamanı!

Hiç yoktur bunların abrı, havası,
Koçaklarım vurun, alın kisası,
Anaları gerek tutsunlar yası,

Aslan yiğitlerim, kırım düşmanı!

Yeryüzünden silin, pisi, yamanı!

Allahverdi Bey'in askerlerinden dört kişiyi daha vurup çayda boğarlar. Düşmanlar kaçtıktan sonra Nebiler buradan hareket edip Balaban Tepesi'ne giderler. Sabah erkenden buradan Çiçekli'ye geçerler. Hecer çok hastalanır. Nebi onu bırakıp ne bir yere gidebilir ne de kalır. Oradan oraya gitmektedir. Nebi, Hecer'i Mollu'ya bırakır. Onu annesine ve akrabalarına emanet edip, arkadaşlarıyla gidip Aras'ın diğer tarafına geçer. Hecer'in Mollu'da olduğunu çok gizli tutarlar, komşularına dahi söylemezler. İki ay geçer, Hecer iyileşir. Sabırsızca Nebi'nin yolunu bekler, Nebi için çok endişelidir. Bir akşam canı çok sıkılır, alır bakalım haline uygun ne der:

Diyorlar ki, Nebi'm gitmiş İran'a,
Yüz çevirdi dağa, taşla, arana,
Korkum budur ordan geçe Tahran'a,
Tahran'da tuttular nedir, gelmedi?
Ne yüz verdi acep, Nebi gelmedi?

Gözlerinin yaşı onu boğar, sözünün arkasını getiremez. Biraz ağladıktan sonra kendi bahtından şikâyetlenip der:

Bu dünyada çektim olmadık cefa,
Bu zalimler koymaz sürelim sefa,
Ne oldu sendeki o güzel vefa?
İran'da tuttular nedir, gelmedi?
Ne yüz verdi acep, Nebi gelmedi?

Sensiz bu dünyaya salamam nazar,
Hatırın her zaman benimle gezer,
Bu yazık Hecer'i koydun intizar,
İran'da tuttular nedir, gelmedi?
Ne yüz verdi acep, Nebi gelmedi?

Hecer bu sözleri yazdırıp İran'a da gönderir. Hecer'in suratı gül gibi solup safrana döner. O Aras'ın diğer tarafına geçmek için hazırlanır. Bu sırada Nebi'den bir mektup alır. Nebi mektupta "Çok şiddetli mücadelelere düştük. Bu seferde iki han öldürdük. Arkadaşların hepsi sağ, Allah izin verirse on, on beş gün içinde görüşürüz" diye yazar.

Nebi'nin mektubundan sonra Hecer'in rengi gül gibi açılır. On gün olmadan Nebi Aras'tan geçip doğruca Mollu'ya gelir. Bu sırada Hecer dört arkadaşı ile dağlara çekilir, Nebi onun yerini öğrenir. Hezeryurd'a gidip onu bulur. Selam kelimadan sonra Hecer ona der:

-Sen beni yürekten sevmiyorsun demek ki. Hasta hasta bırakıp gidiyorsun. Benim Hecer olduğumu unutma ha. İstersem ayrı gezer, senin gibi de ad kazanırım.

Nebi kahkahayla güler:

-Senin yiğit Hecer olduğunu bilmeyen mi var? Eşin benzerin de yoktur. Hecer, insaf et, öldürdün, biz seni götüremezdik. Ancak onu bil ki her gün senin haberini alıyordum.

Hecer der:

-Beni cenaze de olsam götürmeniz gerekirdi.

-İyi, bu kez bana küsme, bir daha bırakmam.

Gece orada kalırlar. Sabah erkenden Nebi kalkıp der:

-Biz yine Aras'ın diğer tarafına gideceğiz. Hecer, senin için gelmiştik. Arkadaşlar, yolumuzu bekliyorlar.

Nebiler, Hecer'i de alıp yola çıkarlar. Aras'ın diğer tarafına geçerler.

Nebi Salmas'a gelir. Bir adam ona yaklaşır der:

-Nebi ağabey, Gara Nebi bir grup eşkıya ile Aras'tan bu tarafa geçmiş. Hem Aras'ın o tarafında hem de bu tarafında eşkıyalık yapıyor. Senin adını lekelemek istiyor. Bazı adamlar senin adınla onun adını karıştırıyorlar.

Nebi çok sinirlenir:

-Bu sıralarda o hangi taraftadır, diye ona sorar.

Der:

-Uzakta, Savalan tarafında.

Nebi yüzünü arkadaşlarına çevirip der:

-Doğruca Savalan tarafına, ne olursa olsun Gara Nebi'yi yakalamalıyız.

Evet, Nebiler dağlar, köyler ve oymaklar geçip Sarab'a gelirler. Nebiler, Sarab'ta Gara Nebi tarafından soyulmuş bir kervana rastlarlar. Nebi, kervan başından Gara Nebi'nin gittiği

yeri öğrenir. Arkadaşlarını birer ikişer Savalan Dağı'nın eteklerindeki köylere yayar. Kendisi ise üç adamla Erdebil'e gider. Erdabil'de dostlarıyla görüşüp Gara Nebi'nin o taraflarda olduğunu öğrenir, gece orada kalırlar, sabah ekenden yola çıkarlar. Kısa süre sonra kurşun sesi duyarlar. Kurşun sesinin geldiği tarafa doğru atlarını yele döndürürler. Yaklaşınca kendi arkadaşlarının olduğunu, Gara Nebi'nin eşkıya grubuyla mücadele ettiklerini görürler. Nebiler, Gara Nebi'nin gubunun siper ettiği yerin her tarafını keserler. Yarım saat içinde Gara Nebi'nin grubundakilerin hepsini öldürürler. Gara Nebi'yi ise sağ yakalayıp Erdebil'in yakınında kurşunlayıp geri dönerler.

Gara Nebi'nin öldürüldüğünü generallere ve polis komutanlarına haber verirler. Generaller çok üzülürler.

YİĞİT ÖLÜR ADI KALIR

Vali, polis komutanı, beyler ve ağalar Nebi ile dövüş meydanlarında baş edemediklerini mertçe kabul ederler. Birçok polis komutanı ve mahalli polis amiri Nebi'nin korkusundan işten çıkıp giderler. Şikâyetler arşa dayanır. Generaller yine Gence'ye, İravan'a, Kars'a ve Tebriz'e toplanırlar. Kafa yoralar, ölçüp biçerler, Nebi'nin arkadaşlarından birkaçını yoldan çıkartmayı casuslara emrederler. Bu işi yerine getirmeyi yine Paşa Bey'e, Hosrov Bey'e, Kerbelayı Mehemed'e, Kerbelayı Mürsel'e, Kerbelayı Hüseyin Bey'e, İsgender Bey'e ve Arzumanyan'a, bilmem kimlere verirler.

Paşa Bey Ferecov'un karısı Nebi'nin arkadaşı Şahhüseyn'in akrabasıdır. Paşa Bey'in hem Ordubad'da hem de Aras'ın diğer tarafında Urumiya'da mülkleri vardır. Burada Mirze Ehmed Han kervansarayını kiralar. Yılın yarısını bu tarafta yarısını da diğer tarafta geçirir. Paşa Bey öldürse öldürse Nebi'yi kendi karısının yardımı ile öldürebilir. Paşa Bey çok hilekâr bir adamdır. Hilekârlık ve kötülükte ad kazanır.

Bunun için de ağaların hepsi Paşa Bey'i ve onun dostlarını bu işe uygun görür. Paşa Bey'i ve arkadaşlarını ilk önce valiler daha sonra da padişahın kendisi yanına çağırır, Nebi'yi öldürmeyi onlara emreder. Paşa Bey evine döndüğü gibi işe ciddi ciddi sarılıp karısına der:

-Hanım, Nikolay Padişah zor bir iş verdi, bana yardım etmen gerek.

Karısı der:

-O nasıl bir iş ki benden yardım istiyorsun, benim elimden ne gelir?

Paşa Bey der:

-Bana Nebi'yi öldürtmeyi emretti.

Kadın der:

-Allah aşkına, öyle söyleme, öyle yiğit bir oğlana kim kıyıp öldürür?

Paşa Bey der:

-Bir dinle. Nebi'yi öldürtebilirsem padişah beni general yapacak. Sen de general karısı olacaksın.

Karısı der:

-Öldürebilirsen git öldür, general ol, ben sana nasıl yardım edebilirim ki?

Paşa Bey der:

-Nasıl biliyor musun? Sen akrabaları olan Şahhüseyn'in karısını öğret, Nebi'yi kocasının eliyle öldürsün. Ona da her şeyi alacağım. Altın kolye, bilezik yüzük... Kocasını da yanıma polis komutanı yapacağım.

Karısı der:

-Bu haksızca alınan bir kandır.

Paşa Bey der:

-Hanım, neden haksızca alınan kan olsun, general olmak için her şey yapılır.

Karısı der:

-İyi, ben onu yoldan çıkarırım.

-Çabuk ol, general olayım.

O günden sonra Paşa Bey'in karısı Şahhüseyn'in karısının üzerine düşer. Sabah akşam onun kafasını doldurup, yoldan çıkartıp razı eder.

Paşa Bey'i Tebriz Generali de yanına çağırıp çok şeyler vaad eder:

-Nebi'yi öldürtürsen, onun başının ağırlığınca sana altın ve bir de madalya vereceğiz. Nikolay Şah'a da seni general vali yapmasını yazacağım.

Paşa Bey onlara da söz verir:

-Rahat olun, kısa bir süre içinde onu öldürteceğim. Öyle edeceğim ki, Şahhüseyn'in karısı kocasını yoldan çıkartacak, Şahhüseyn de Nebi'yi yattığı yerde öldürecek.

Paşa Bey'e derler:

-Ferasetine bravo! Başın baş değil altın, altın, iyi düşünmüşsün.

Gence, İravan, Tebriz, Maku ve Kars valileri Paşa Bey'e biraz para da verirler. Paşa bey evine gelip karısına der:

-Hanım, sen Şahhüseyn'in karısına açıkça söyle, onu öğret, kocasını yoldan çıkartsın. Ne kadar altın isterse ona verecekler.

Karısı der:

-Rahat ol, açıkça söyledim, kendisini de razı ettim.

Evet, günler geçer, Şahhüseyn'in karısı arada bir kocasına der:

-Bu nasıl bir hayat, neden biz de polis komutanları, mahalli polis amirleri gibi yaşamıyoruz?

Şahhüseyn önceleri onun ağzını kapatır. Karısının söylediği sözleri duymak bile istemez. Ancak yine de onun yüreği karışır. "Biz neden polis komutanları ve mahalli polis amirleri gibi yaşamayalım" cümlesi aklından çıkmaz.

Bir gece Şahhüseyn karısının yanına gelir. Karısının zırlı zırlı ağladığını görür. Karısına sorar:

-Hanım, neden ağlıyorsun, ne oldu?

Karısı der:

-Böyle de yaşam olur mu? Ben de insanım. Kadın gibi yaşamak istiyorum.

Şahhüseyn bağırıp der:

-Ne oldu?

Ne olacak, ortaya çıkmayı, bizim de evimizin eşiğimizin olmasını istiyorum.

Böyle böyle kadın vakitli vakitsiz söyler. Şahhüseyn'in kulağını doldurup onu yoldan çıkarır.

Bir gün Şahhüseyn biraz düşünür. Başını yukarıya kaldırıp der:

-Hanım, beni kandırıp yakalamalarından hem Eli aşından hem de Veli aşından olmaktan korkuyorum.

Bu sırada Ağahüseyn kapıdan içeriye girip der:

-Bu neden ağlıyor, buna ne oldu, dövmedin değil mi?

Şahhüseyn meseleyi kardeşinden gizleyip der:

-Ne bileyim vallahi azarladın diyor.

Ağahüseyn der:

-Sen buna inandın mı, aklın yok mu?

Şahhüseyn der:

-Ahmak kadın.

Ağahüseyn çıkıp gider.

Şahhüseyn yine de karısına tam olarak söz vermez.

Sonbaharın son ayı gelir, havalar soğur. Nebi grubu ile Nahçıvan taraflarına geçer. Şahhüseyn onun gözüne iyi görünmez. Sanki birkaç adam ona “Bu Şahhüseyn hain çıkacak” der gibidirler. Bir gün ona der:

-Şahhüseyn gözüme farklı görünüyorsun, ayrı bir işin olmasın?

Şahhüseyn der:

-Nebi ağabey, ne iş olacak, biraz hasta gibiyim.

Nebi onun sözüne hem inanır hem inanmaz. Üzerine gitmeyip arkadaşlarına der:

-Bir grubumuz burada kalsın. Bir grubumuz Aras’ın diğer tarafına geçsin, bu kışı da böyle geçirelim.

Nebi’nin bu sözüne hepsi razı olur. Çok düşünürler ölçüp biçerler, bu tarafta kalan grubun başında Hecer’i bırakırlar. Nebi, Hecer’le öpüşüp bir grup ile Aras’ın diğer tarafına geçer. Hecer de bu tarafta bir grupla birlikte kalır. Nebiler doğruca Urmuya’ya giderler. Mirze Ehmed Han kervansarayına gidip gizlice yaşamaya başlarlar. Bir gün Şahhüseyn’in karısı yine gizlice Paşa Bey’in karısının yanına gidip der:

-Ne kadar yapıyorum, kendimi yiyip bitiriyorum, Şahhüseyn’i yoldan çıkaramıyorum.

Paşa Bey’le karısı ona altın bilezik, altın kolye ve altın yüzük de vaad ederler. Kadının gözü buğday yemiş dananın gözüne dönüp der:

-Korkmayın, ya öleceğim ya da Nebi’yi Şahhüseyn’e öldürteceğim.

Paşa Bey; hanın ve Tebriz generalinin yanına gider, karısını ciddi ciddi işe saldığını onlara da söyler. Hanın karısı da arada bir Şahhüseyn’in karısı ile görüşür. Şahhüseyn’in karısı hanımların casusu olur.

Şahhüseyn’in karısı kocasının peşini bırakmaz. Sürekli ona der:

-Eğer Nebi’yi öldürüp ortaya çıkarsan padişah seni han yapacak. Köylerin olacak, Şahhüseyn Han olacaksın.

O kadar söyler ki Şahhüseyn yoldan çıkar.

Bir gün Nebiler, Urmuya’da şiddetli bir mücadeleye düşerler. Şahın askerlerini öldürüp dağıtırlar. Nebi, bu mücadeleden döndükten sonra İran’da Rus hükümetinin ticaret müvekkili, dostu Mirze Hesin’in nasihati ile arkadaşlarından bir grup alıp Kerbela’ya gider. Onun grup ile Kerbela’ya gitmesini Paşa Bey, Nahçıvan’a, Tebriz’e, İran Valisi’ne ve İran

Konsolosu'na haber verir. Şahhüseyn'i yoldan çıkardığını onlara bildirir. Onlar Nebi Kerbela'dan dönünce onu öldürmeye hazırlanmakta olsunlar.

Nebi Kerbela'ya nasıl gider, ne eder, onu bilmiyorum. Ancak onu biliyorum ki, yaz olur olmaz Kerbela'dan dönüp, Larnı köyünde kalırlar. Nebi, Kerbela'dan gelince casuslar, Şahhüseyn'le Kerbelayı İman'ı yoldan çıkarırlar. Şimdi onlar Nebi'yi öldürmek için fırsat kollar. Paşa Bey, Şahhüseyn'le Kerbelayı İman'ı yoldan çıkarttığını serdara da generale de bildirir. Onlar Paşa Bey'e ve diğer casuslara çok miktarda hediye ve altın madalya vermeyi vaat ederler.

Larnı köyü akla gelmez bir yerdedir. Onun için Nebiler, burada birkaç gün dinlenmek ve sonra Aras'tan diğer tarafa geçmek fikrindedirler. Bu köyde yaşayanların çoğu diğer taraftan geçmiş Cövmerdlilerden ibarettir.

Bir gün Nebi, Ağahüseyn'le Balakişi'ye der:

-Mirzehan Kervansarayı'na diğer taraftan çok adam geliyor, siz gidip Hecerler'in durumunu öğrenin, çok endişeliyim. Geceleri karma karışık rüyalar görüyorum.

Ağa Hüseyin'le Balakişi Mirzehan Kervansarayına gitmekte olsunlar, size haberi Şahhüseyn'le Kerbelayı İman'dan vereyim.

Şahhüseyn'le Kerbelayı İman Nebi'yi öldürmek için fırsat ararlar. Nebiler, Larnı'ya geldiklerinde onlar casuslarla yavaş yavaş konuşurlar. Paşa Bey, Kerbelayı Memmed ve İran casuslarının büyüğü Eynildövle de casusların içindedir. Paşa Bey der:

-Diğer tarafa geçmeye hazırlanıyorlar. Meseleyi geciktirmeyelim.

Şahhüseyn der:

-Bu gece nöbeti ben tutarım belki bir fırsat olur.

Şahhüseyn'in gözlerinin önünü kan perdesi örter. O, geceyarısını beklemekte olsun, size haberi Ağahüseyn'le Balakişi'den vereyim. Ağahüseyn'le Balakişi kervansarayına gelirler, Hecer'den haber almak için adam ararlar. Hecerler'in süratle geldiklerini görürler. Atları öyle hızlı sürerler ki atlar kan ter içindedir. Hecer attan sıçrayıp yere iner, onun yüzü kapkara olur:

-Ağahüseyn ağabey, Nebi'den ne haber?

Ağahüseyn güle güle der:

-Ne duydun Hecer bacı, ne haber duydun? Nebi sağ. Bizi de kervansarayına sizden haber almamız için gönderdi.

Hecer göğe bakar:

-Allah'ım sana şükür.

Ağahüseyn der:

-Ne oldu?

Hecer; Şahhüseyn'le Kerbelayı İman'ın elde edilmesini, benim size anlattığım gibi birer birer Ağahüseyn'le Balakişi'ye anlatır. Ağahüseyn der:

-Hecer bacı, ben bir kez kendi gözümle gördüm, kadın ağlayıp kocasına bir şeyler söylüyordu. Ben buradan gittiğim gibi o namussuz kadını ve kocasını öldürmezsem erkek değilim. Düşman içimizdeyken uzaklarda arıyoruz.

Balakişi der:

-Böyle arkadaşlar ölmeliler.

Ağahüseyn'in kan beynine sıçrar, çok sinirlenip der:

-Hecer bacı, hemen gidelim. Ben çatladım. Nebi'nin gözünün önünde o hain kardeşimi parça parça etmem gerekir.

Sözünü tamamladığı gibi atının beline sıçrar. Atlar kuş gibi kanat açıp, Larnı köyüne gitmekte olsunlar, haberi Nebi'den alın.

Hâlâ aklımdadır, tarih; 12 Mart 1899'dur. Geceleri de gündüzler gibi ayazdır. Nebi, İsmayıl, Memmedtağı ve Meşedi Hesên Dehvardeyirman tarafından Larnı köyüne gelirler. Nebi onlara der:

-Hecer'i çok merak ediyorum. Horozların ilk ötüşünde yola çıkarız. Annemi de görmek istiyorum. Yüreğim çok kötü.

Memmedtağı der:

-Allah izin verirse gelip görüşürüz.

Sohbetlerinin tatlı yerinde düz yerde her taraftan onların üzerine kurşun serpilir. Nebi bağırır:

-Düşmanlar bizi kötü yerde yakaladılar.

Etrafa yayılıp gece yarısına kadar düşmanlarla mücadele ederler. Hain Şahhüseyn'le Kerbelayı İman, düşmanlara haber verirler. Rus ve İran askerleri her yeri tutarlar. Nebi, Şahhüseyn'in sesini duyar. O:

-Zalim hain Şahhüseyn ve Kerbelayı İman bizi sattılar, der.

Horozun ilk bağırişında İsmayıl, Meşedi Hesen ve Memmedtağı vurulur. Nebi tek kalır. Düşman askerlerinin yarısını öldürse de aradan çıkamaz, onu da vururlar. Düşmanlar arzularına ulaşır. Sabaha yakın kaçıp dağılırlar.

Adamlar her yerden toplanıp gelirler. Nebi'yi ve arkadaşlarını al kan içinde görürler. Ağlaşma ve feryat sesleri kopar, şehitleri Larnı'ya götördükleri sırada Hecerler gelirler. Hecer bağırir:

-Aman, Nebi'yi vurmuşlar.

Attan atlayıp yere iner. Her yeri ararlar. Şahhüseyn'i ve Kerbelayı İman'ı bulamazlar. Onlar kaçıp gizlenirler. Herkes Şahhüseyn ile Kerbelayı'nın hain çıktıklarını anlar. Hecer'i ayıtlırlar. O Nebi'nin cesedinin üzerine eğilir, başı kesilmiş bir horoz gibi kendisini onun kanına boyar.

Ömür benim baht benim,
Dertli desen bak benim,
Senden sonra dünyaya,
Bir de dönüp bakamam.

Hecer, ara sıra gözünü çevirip her tarafa bakar. Onun gözleri yaralı bir aslanın gözlerine benzer. O, hırısından tüfeği ortasından var gücüyle sıkar. Nebi'nin yüzüne hasretle bakar. Onun gözlerinden yaş sel gibi akar.

Sana yaralı kurban,
Bağrı karalı kurban,
Senin yeni yarana,
Eski yaralı kurban!

Ağahüseyn, Hecer'in kolundan tutar, gözünün yaşını sel gibi akıtır:

-Nebi, Nebi Allah'ım ciğerim yandı.

Ağahüseyn, deli gibi kapıdan çıkar, doğruca Şahhüseyn'in olduğu eve gider. Şahhüseyn'in karısının onu görünce paçalarını eline alıp kaçtığını görür. Ağahüseyn, tüfeği yüzüne alıp ona üç kurşun atar:

-Hain, seni nasıl bırakırım.

Nebi'nin cesedinin başında halk ağlaşır. Kadınlar saçlarını yolup Nebi'nin cesedi üzerine kapanırlar. Ağıtçı der:

Dağıttı Urum'da düşmanlar oba,
Kara yurdu görün kalsın harabe,
Koç Nebi gitmişti ayılmaz haba,
Tarasın saçını teller ağlasın,
Yürüsün üstüne eller ağlasın!

Gözüm değdi oyuktaki yehere,
Değdi ağır yara yiğit Hecer'e,
Kanlı gömleğini verin Yeter'e,
Tarasın saçını teller ağlasın,
Yürüsün üstüne eller ağlasın!

Kanlı yaş dökmeyen gözler olmasın,
Meclisler kurulup bade dolmasın,
Üstüne gelmeyen eller kalmasın,
Tarasın saçını teller ağlasın,
Yürüsün üstüne eller ağlasın!

Koç Nebi'nin eller alsın kanını,
Kırsın beyini, şahını, hanını,
Viran koysun yurdu, hanımanını,
Tarasın saçını teller ağlasın,
Yürüsün üstüne eller ağlasın!

Kan ağla sen aziz ellerim benim,
Gör nasıl solmuştu güllerim benim,
Tutuldu lal olup dillerim benim,

Tarasın saçını teller ağlasın,
Yürüsün üstüne eller ağlasın!

Nebi'nin cesedinin üzerine o kadar adam toplanır ki, iğne atsan yere düşmez. Herkes gözyaşlarını döküp ağlar. Herkes kara giyinir. Âşığın sazı da kara giyinir. Âşık, Nebi'nin arkadaşlarını lidersiz görünce yüreği kana döner:

Alır bakalım ne der:

Koç Nebi'yim Sinevarı şarıldar,
Kurşun gelip başım üste vızıldar,
Kuru yerde ceset, canım sızıldar,
Ay Allah, vuruldu aslanım Nebi!
Belde gümüş kemer oğlanım Nebi!

Nebi'nin Boz atı sekildi sekil,
Nebi'yi vurmuştu namert bir vekil,
Ona demedim, tez kalk, buradan ekil,
Ay Allah, vuruldu aslanım Nebi!
Belde gümüş kemer oğlanım Nebi!

Kan yaş döker eller, ağlar obalar,
Sevinir paşa, han, beyler, ağalar,
Gıtmez bu dağ düğüm, yürekte kalır,
Ay Allah, vuruldu aslanım Nebi!
Belde gümüş kemer oğlanım Nebi!

Çöllerde civanken ağarttım başı,
Durmadan hep akar gözümün yaşı,
Yitirdim Nebitek yiğit gardaşı,
Ay Allah, vuruldu aslanım Nebi!
Belde gümüş kemer oğlanım Nebi!

Nebi'nin öldürüldüğü haberi her yere yayılır. Nebi'nin öldürülmesine güya beyler, ağalar ve mülk sahepleri de üzülür, Şahhüseyn'e lanet okurlar. Bunun halkı aldatmaktan başka bir şey olmadığını çocuk dahi bilir. Paşa Bey, aynı gün kaçıp Aras'ın bu tarafına geçer, Nebi'nin ölümü için eğlence düzenler. Ama Aras'ın her iki tarafındaki fakir fukaralar kara giyinirler. Hecer, Nebi'nin cesedi üzerinde zalimlerden ve felekten şikâyet edip ağlaya ağlaya der:

Nebi öldü, yitirmişim başımı,
Felek zehirledi şirin aşımı,
Ey eller, yitirdim koç yoldaşımı,
Bu zalim feleğin elinden imdat!
Kuduz hanın, beyin felinden imdat!

Göklere kalkmıştı benim amanım,
Havaya savruldu dinim, imanım,
Hasretinden yandı, kül oldu canım,
Bu zalim feleğin elinden imdat!
Gubernatın, beyin felinden imdat!

Arkam sert kaladır, önüm barıdı,
Ah çekmekten gül rengim sarıdı,
Nebi gibi yiğit yârim varıdı,
Bu zalim feleğin elinden imdat!
Zalim hanın, beyin felinden imdat!

Herkes toplanır, Nebi'yi ağlamayla defnedip kırk gün kırk gece yas tutarlar. Nebi öldürülünce her bölge ve ülkenin generalleri, polis komutanları padişaha ve serdara telgraf çekip “Nebi'yi biz öldürdük.” deyip padişaktan ve serdardan mükâfat almak isterler. İran valileri serdarlara yazar:

-Nebi bizim askerlerimiz tarafından öldürüldü.

Nahçıvan Polis komutanı der:

-Hayır, Nebi'yi bizim adamlarımız öldürdü.

Zengezur Polis Komutanı Selim Bey der:

-Herkes yalan söylüyor, Nebi'yi biz öldürdük.

Casuslardan Paşa Bey, Allahverdi Bey ve Kerbelayı Mehemed gibi casuslar der:

-Hepsi yalan söylüyor, Nebi'yi biz öldürdük, mükâfat da bize verilmeli.

Sohbetin kısıası, herkes birbirine girer, yerinden kalkan der:

-Nebi'yi biz öldürdük.

Bu işten bir tek menfaat gören Paşa Bey olur. Generalin keyfi gelir. Ona beş yüz manat ve bir tüfek verir. En çok mükâfat alanlar ise polis komutanları, generaller, valiler ve serdarlar olurlar.

Evet, ağalar her yerde eğlence yaparlar, Nebi'nin kalan arkadaşlarını da öldürmeye çalışırlar. Onların tuzağına ilk önce Nebi'nin arkadaşlarından Galust Voskanyan, Musa Meşedi Hesên oğlu, Garapet Osipov ve Gulam Sefereli oğlu geçer, bunlara da ağır ceza verirler.

Günler gelip geçer, Hecerler Nebi'nin vurulduğu Larnı köyünden uzaklaşırlar. Her nereye giderlerse gitsinler akşamleyin yine Larnı köyüne geri dönerler. Her gün Nebi'nin kabrinin başına gidip gözlerinin yaşını dökerler. Böyle böyle bir yarım ay gelip geçer. Birgün Hecer arkadaşlarına der:

-Nebi elimizden gitti, belimiz kırıldı. Ben Nebi'nin ölümüne fetva verenleri öldürmeden dizimi kıvrıp oturmayacağım. Benim ilk önce Şahhüseyn'i, Kerbelayı İman'ı, Kerbelayı Mehemed'i ve Kerbelayı Mürsel'i kanına boyamam lazım.

Ağahüseyn der:

-Hecer bacı, biz senin emrindeyiz. Şimdi liderimiz sensin. Ne emir verirsen canla başla yapmaya hazırız.

Hecer der:

-Bu gece gidip Tebriz Valisi'ni öldürüp sabah olmadan yine buraya dönecek iki kişi istiyorum.

Ağahüseyn yerinden kalkar:

-Biri benim.

Balakişi de der:

-Biri de benim.

Hecer der:

-Benim aziz kardeşlerim ihtiyatlı olun. Size vaat edecek hiçbir şeyim yok. Siz adı kalan Nebi'ye hürmet ediyorsunuz.

-Hecer bacı, o nasıl söz? Biz hepimiz Nebi'ye kurbanız.

Ağahüseyn'le Balakişi tüfeği alıp yola çıkarlar.

Alacakaranlık olunca Tebriz'e varırlar, atlarını dostlarının evinde bırakıp, valinin evinin yanına giderler. Onun evinin kapısında bir asker nöbet tutmaktadır. Onu öldürmeden içeri girmek mümkün olmaz. Ağahüseyn der:

-Balakişi, yavaş yavaş gidip askeri hırpalayalım. Ateş edersek herkes duyar, emri yerine getiremeyiz.

Ağahüseyn, gizlice gidip askeri öyle bir hırpalar ki hırıltısı dahi çıkmaz. Onun işini bitirdikten sonra hemen içeri girerler. Bir kenarda gizlenip valinin dışarı çıkmasını beklerler. On dakika geçmeden kapı açılır, vali mızıldaya mızıldaya bahçeye çıkar. Ağahüseyn'le Balakişi, aslan gibi onu hırpalayıp nefesini keserler. Onun tüfeğini, tabancasını ve levhasını alıp hemen kapıdan çıkarlar, dostlarının evine gidip atlarına binerler. Sabah olmadan Larnı köyüne varırlar. Hecer onların yiğitliğine “bravo” der. Sanki Nebi gelip gözünün önünde durur. Çok kederlenip ağlaya ağlaya bakalım ne der:

Kesilsin fetvayı veren ellerin,
Kollarını kırdı aziz ellerin,
Ne kırdırdı ana, bacı bellerin,
O yağı düşmandan alın kisası!
Bu dünya durdukça sağalmaz yası!

Doyunca içerim düşman kanından,
Geçemem ben paşa, bey ve hanından,
Kurşunu geçirin hain canından,
O kötü düşmandan alın kisası!
Bu dünya durdukça sağalmaz yası!

Yoldaşın yitirmiş yalnız ceylanım,
Kıyas almak için gezen ceylanım,
Nebi'nin adına daim kurbanım,
O kötü düşmandan alın kisası!
Bu dünya durdukça sağalmaz yası!

Sineme çekilip sağalmaz yara,
Düşman elinden kaçayım ben hara?
Canımı düşmanlar salmıştı nara,
O kötü düşmandan alın kisası!
Bu dünya durdukça sağalmaz yası!

Hecer ağlar ne kadar ki, ömr eder,
Gözyaşım durmayıp sel gibi gider,
Yine boğdu beni gözyaşı, keder,
O kötü düşmandan alın kisası!
Bu dünya durdukça sağalmaz yası!

Hecer, arkadaşlarıyla Nebi'nin kabrine gider. Nebi'nin kabrini ziyaret ettikten sonra Aras'tan Nahçıvan tarafına geçerler. Hecer arkadaşlarını ikiye böler. Bir grubunu Paşa Bey'i, sonra da Gorus'a gidip Selim Bey'i öldürmeleri için Dırnıs köyüne gönderir. Kendisi de bir grup adamla Şahhüseyn'le Kerbelayı İman'ın yerini öğrenmek için Nahçıvan'da kalır.

Hecerler, alacakaranlık oluncaya kadar grup ile çok gezerler, gizlice dostları ile görüşürler. Şahhüseyn'le Kerbelayı İman'ın bir grup casusla Dırnıs'ta olduğunu öğrenirler. Aklımdadır, onlar 1896 yılının Mayıs ayının 15'inde Dırnıs'a doğru yola çıkarlar.

Kısaca, Dırnıs Deresi'nde Şahhüseyn'e, Kerbelayı İman'a ve diğer casuslara rastlarlar. Şahhüseynler kaçmak isterler. Hecer bağırır:

-Hainler, elimden kurtulamayacaksınız.

Mücadele başlar. Yarım saat içinde Hecerler, casusların hepsini öldürürler. Hecer Şahhüseyn'le Kerbelayı İman'ın kanlarından iki avuç içer.

-Yüreğimin köz olmuş dağı biraz soğudu.

Atlarına binerler, mahmuzlayıp bir dakika içinde gözden kaybolmakta olsunlar, size haberi Ağahüseynler'den vereyim.

Ağahüseynler, gece Dırnıs köyüne gelip Recebeli adlı bir ağanın evinde misafir olarak kalırlar. Recebeli, gece kardeşi Behşeli'ye gizlice der:

-Bunların bizde olduğunu valiye haber verirsek, bize çok miktarda altın verir, hem de ad kazanırız. Sen git polis komutanına haber ver.

Behşeli, atına binip Nahçıvan'a gider, polis komutanına haber verir:

-Nebi'nin arkadaşları bizim evimizde, gelip kolayca öldürebilirsiniz.

Polis komutanı, mahalli polis amirini çağırır. Durumu ona söyler. Mahalli polis amirini büyük bir askeri grupla birlikte Recebeli'nin evine gönderir. Recebeli ile Behşeli hayvanları otlatmaya çıkartmak bahanesiyle mahalli polis amirinin adamlarını hole ve tavlaya doldururlar.

Ağahüseynler rahatça yatarlar. Mahalli polis amirinin adamları yavaş yavaş gelip onları yattıkları yerde öldürürler. Sabah olunca hem kaçakların öldürüldüğünü hem de Şahhüseyn, Kerbelayı İman ve diğerlerinin öldürüldüğünü valiye haber verirler. Vali başını sallayıp der:

-Su seneyi suda sınar. Az kaz, derin kaz kendin düşersin. Şahhüseyn ve Kerbelayı İman ihanet ettiler, Nebi'yi öldürdüler, kendileri de öldürüldüler. Her iki hadise de bizim hayrımıza oldu.

Polis Komutanı Slavoçinski başını sallayarak der:

-Nebi hiçbir zaman böyle ölemezdi. O her işte yiğit ve tedbirliydi. Düşman da olsa doğrusunu söylemek gerekir. O, öldürülecek bir yiğit değildi. Onun gibi bir yiğit doğmadı ve doğmayacak. Kaldı ki Şahhüseynler'le casusları şüphesiz Hecer öldürmüştür.

Vali der:

-Öyle şey olmaz. Hecer, Nebi'den sonra öldü. O, Nebi'nin Hecer'idir.

Slavoçinski der:

-İyi, senin dediğin olsun. Ancak Şahhüseyn'le Kerbelayı İman namertlik ve hıyanetlik ettiler.

-Nebi ölmeliydi. O, beylerin ve mülk sahiplerinin aleyhindeydi, onlara boyun eymiyordu, onları öldürmek istiyordu.

Bunları sohbette bırakayım, size Hecerler'den haber vereyim. Hecer, arkadaşlarının Gorus'a mı gittiklerini yoksa Dırnıs'ta mı olduklarını görmek için Nahçıvan'dan Dırnıs köyüne gelir. Dırnıs'a gelince durumu ona anlatıp derler:

-Ağahüseynleri Recebeli ile kardeşi Behşeli'nin evinde öldürmüşler. Cesetleri de şu an onların kapısındadır.

Hecer'in gözlerinden yaşlar akıp yanaklarından aşağıya süzülür. Çok sinirlenir. Atını doğruca Recebeli ile Behşeli'nin kapısına sürer. Ama hiçbirini evde bulamazlar. Onlar kaçıp Nahçıvan'a giderler. Onların evlerini talan ettikten sonra arkadaşlarının cesetlerini defnedip, gözyaşı akıtırlar. Atlanıp dereler geçerler, tepeler aşarlar. Doğruca Mollu'ya giderler.

Gözel, oğlunun öldüğünü duyar, yüzünü gözünü parçalar. Hecer onu ayıltır, gözyaşını onun gözyaşına katar. Gözel bayatı söyler:

Ay doğup batarmola,
Ülkere çatarmola,
Ana çocuktan ayrı,
Dinlenip yatarmola.

Hecer onun gözlerinden öper.

-Can anne, sakın ol. Bu bir tek senin başına gelmedi, bütün anaların başına geldi. Ölüm haktır, herkes ölecek.

Gözel der:

-Ben oğlumun mezarına gitmek istiyorum.

Hecer der:

-Seni Nebi'nin mezarına götürürsem sesizce durur musun?

Gözel der:

-Evet, artık ağlamıyorum. Sen anne olmadın, anne olsan oğul dağını bilirsin.

Horoz ses veren yerde,
Yaram kan veren yerde,
Ana gelsin yetişsin,
Oğul can veren yerde.

Hecer, ağlayıp gözlerinin yaşını onun gözlerinin yaşına katar.

-Anne, ben çok oğlana anne oldum. Birçok oğlun ve kardeşin dağı sineme çekilmiş. İnanmazsan ciğerimi yar ve bak, der.

Hüngür hüngür ağlayarak başını Gözel'in göğsüne dayar, terkine alır, beş kişi daha götürür.

-Nebi'nin mezarını ziyarete gidiyoruz, diyerek atı yele döndürürler. Akşamdan sabaha kadar at sürerler. Aras'ın diğer tarafına geçip doğruca Larnı köyüne giderler. Nebi'nin mezarının yanında attan inerler. Hecer, Nebi'nin kabir taşını öper, dizlerinin üzerinde yere çöker. Gözel:

-Oğul, Nebi, annen geldi, diyerek kabrin üzerine eğilir, bayılıp kendinden geçer. Ayıldığı gibi alır, bakalım gözyaşlarını döke döke ne der:

Çekilmiş sineme oğlumun dağı,
Eridi, kalmadı yüreğin yağı,
Bize sitem etti hercayı yağı,
Sesimi işitip hiç gelmez Nebi'm!
Anasını yâda hiç salmaz Nebi'm!

Ah çekmekten halim olmuştu yaman,
Zalim elinden imdat, aman aman,
Elden gitti Nebi'm, değişti zaman,
Sesimi işitip hiç gelmez Nebi'm!
Anasını yâda hiç salmaz Nebi'm!

Bilmem, kime gideyim şikâyetle,
Yağı düşman saldı beni zillile,
Baş götürüp çıkıp gitsem gurbete,
Sesimi işitip hiç gelmez Nebi'm!
Anasını yâda hiç salmaz Nebi'm!

Yiğit canı kısmet oldu toprağa,
Yüreğim dönmüştü solmuş yaprağa,
Meydan okuyormuş şire kurbağa,
Sesimi işitip hiç gelmez Nebi'm!
Anasını yâda hiç salmaz Nebi'm!

Gece gündüz Nebi diye melerim,
Hakktan ben kendime ölüm dilerim,
Dayanamam sensiz, ben de gelirim,
Sesimi işitip hiç gelmez Nebi'm!
Anasını yâda hiç salmaz Nebi'm!

Söz tamamlanır. Gözel'i ayıltırlar. O, saçlarını yolup Nebi'nin kabrinin üzerine yıkılır.

Azizim tike tike,
Dağmandım tike tike,
Anan saçını yolar,
Kefenin dike dike.

Bağırışma olur, halk toplanır, herkes ağlar, gözyaşı akıtır, yeniden herkes kara giyinir, yas tutar. Şefkatli anayı, şefkatli oğlunun mezarının üzerinden kaldırırlar. Hava da kan ağlamaktadır, kara duman her yeri kaplar. Yıldırım düşer, şimşek çakar, şiddetli yağmur yağar. Bütün dünya Nebi'nin yasını tutar. Hecer, tüfeğin kundağından sıkıca tutup Nebi'nin mezarı üzerinde herkesin karşısında ant içer:

-Mezarına ant içerim Nebi! Ölünceye kadar senin düşmanlarınla barışmayacağım. Benim azizim, Nebi, yüreğimde her zaman yaşayacaksın. Rahat uyu, aziz Nebi, deyip gözlerinin yaşını sel gibi döker. Halkla görüşüp, atına biner, Gözel'i de terkine alır. Atları nefes nefese verip Mollu'ya varırlar. Gözel'i köyde bırakıp, beş kişiyle dağlara çekilirler. Mücadele devam etmektedir.

8. KAÇAK NEBİ* (A.N. VARYANTI)

NEBİYLE HECER

Zengezur bölgesinde çiftçi Ali'yi tanımayan yoktur. Yaz gelir gelmez, çiftçi Ali'nin tarlalara olan sevdası başlar. Beyler, zenginler ve kadılar kapısında topraklarına tohumu çiftçi Ali'nin serpmesi için sıraya geçer. Onun elinin bereketli olduğunu, toprağa attığı bir tanenin bir çuval olduğunu söylerler. Bu yüzden, Zengezur'un tüm zenginleri tahılını Ali'ye serptirir. Ali de halinden şikâyetçi değildir. Kadılar ve zenginler az çok Ali'nin hakkını verirler. Ali de ses çıkarmaz, herkesin verdiği kanaat eder, kimseden para filan istemez. Aile üyeleriyle yarı aç, yarı tok kışı yaz, yazı sonbahar ederler. Ali'nin ailesi de kalabalıktır, üç oğlu, yedi kızı vardır.

Bir gün akşamüzeri Gözel keçilere yem verip eve gelince Ali'yle karşılaşır. Ali, içi dolu kovayı onun elinden alır. Gözel, Ali'ye bir şeyler söylemek ister; ancak Ali'nin moralinin bozuk olduğunu görüp vazgeçer. Ama Ali arif bir adamdır. Onun halinden anlar. Akşam sofraya oturunca Gözel'in yüzüne manalı manalı bakıp der:

-Hanım, söyleyeceğin bir şey mi var, yoksa yine?

-Evet, bey, yine... diyerek Gözel başını önüne eğdi.

Bu sohbetten sonra bir hayli zaman geçer. Gözel'in bir oğlu olur. Halk, Ali'nin karanlık evine toplanarak yeni doğan oğluna Nebi adını koyar.

Küçük Nebi, Ali'nin yoksul evinde büyüdükçe, Ali'nin de saç sakalı ağarmakta, boyu yavaş yavaş eğilmektedir.

Kötü gün Ali'yi de ihtiyarlatır, çok çalışır, ter döker, ama kötü günler yaşamaktan yakasını kurtaramaz. Sonunda bütün Zengezur halkının kötü günler yaşadığını, olanların da çaresi olmadığını düşünür.

Nebi, boylu, poslu ve şerefli bir genç olarak büyümektedir. İnsan onun yüzüne baktıkça bakmak ister. Sanki insan değil, Allah'tan yaratılmış gibidir, güzellikte Yusuf dahi ona eş değildir.

* Bu metin, Azad Nebiyev'in eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (*Gaçag Nebi*. Bakü: Turan, 2001)

Nebi, büyüdükçe her şeyi merak eder, uzun gecelerde çok düşünür, ailesinin fakirlik içinde aç, açık yaşaması onun içini yakar. Annesi Gözel'e "hele bir büyüyeyim, sana o kadar çok allı güllü elbiseler alacağım, babama da öyle güzel kıyafetler dikeceğim ki..." der.

On iki yaşına girince Nebi artık ailesine yük olmak istemez, babasına hürmet ederek ekip, tohum serpmeye çağıran Kerbelayı Mehmed'in yanına gider. Selam kelimeden sonra utana utana der:

-Kerbelayı amca, babam her zaman senin hayırseverliğinden bahseder, "bizim çocuklarımızın boynunda Kerbelayı Beyin büyük minneti vardır" der. Şimdi bizim de elimiz ekmek tutabilir, önünüzde mahcup olmayız. Ancak Kerbelayı amca, bu kış hayatımız çok ağır geçti, şimdi unluğumuzda bir avuç unumuz kaldı, bu zalim beyler de babama yeteri kadar hakkını vermiyorlar ki, en azından yaza çıkabilelim.

Nebi'nin gözleri dolar, sözünü tamamlayamaz. Yumuşak kalpli bir adam olan Kerbelayı, çocuğun başını okşar, sonra uşağı Eli'ye yüzünü çevirip der:

-Eli, git bu çocuğu iyice doyur, sonra da katırı unla yükle, kapıda hazır olsun.

Eli, Kerbelayı Mehmed'in dediğini yerine getirir. Nebi'yi iyice doyurur, sonra da katıra iki kese un koyup kapıda bekletir.

Kerbelayı Mehmed, Nebi'den çok hoşlanır, onunla ilgili düşüncesi de farklıdır. Kerbelayı'nın gözünün akı, karası tek bir kızı vardır. Kendi kendine "Ali razı olursa Nebi'yi yanımda çalıştırırım, sonradan da belki çocukların yıldızları barışır, isterse halk beni kınasın. Bu Nebi'ye kız veren kişi hiçbir zaman pişman olmaz" diye düşünür. Ama Kerbelayı Mehmed, yüreğinden geçenleri hiç kimseye söylemez. Nebi'ye biraz da harçlık verip der:

-Babana, Kerbelayı amcanın kuzularının başında kimse yok de, izin versin, gel kuzuları otlat, bakalım sonu ne olur...

Nebi, Kerbelayı Mehmed'e ne diyeceğini bilemez:

-Çok sağ ol Kerbelayı amca, diyerek büyüklere mahsus bir eda ile onun elini sıkar. Eli, onu kaldırıp katırın beline oturtur.

Nebi, çok keyifli bir şekilde eve döner. Çocuğunu katırın belinde görünce Gözel'in gözü yaşarır, Nebi'nin yamalı şalvarından görünen ezilmiş dizleri annesinin yüreğini yakar.

Ali, Kerbelayı Mehmed'in teklifini duyunca bir hayli düşünür, Gözel gözünün yaşını akıtarak "aç kulağım, dinç kulağım, Nebi'nin kuzuculuktan yediği ekmeği istemiyorum, bırak böyle kapımda kalıp, gözümün önünde olsun" diye bir hayli söylenir.

Ali de bu işe razı olmak istememektedir. Ancak ailesinin vaziyetine bakınca, böyle giderse çocukların gözünün önünde açlıktan öleceğini düşünür. Bu yüzden Nebi'nin hizmetçiliğe gitmesine ucu açık bir cevap verir:

-Nebi çocuk değil ki, geçimimizi sağlar. Kendisi bilir, gitmek istemezse gitmesin, kim onu evden kovuyor ki? diyerek Gözel'i teselli etmek ister.

Çocuk, soru dolu gözlerle babasının yüzüne bakar. Nebi, Ali'nin de kendisi gittiğinde, Gözel gibi canını sıkıp sıkımayacağını bilmek istemektedir. Babasının cevabı şimdi gönlüne göre olur. Sonuçta evin durumu kötüdür, çalışıp hiç olmazsa eve un, arpa ve darı getirmek lazımdır. Bu yüzden Nebi annesini teselli eder:

-Anne, Kerbelayı amca kötü birine benzemiyor. Bir de kötü olursa ne olur ki, ne yaparsa kendisine yapar, artık çocuk değilim ki... Baktım ki benim geçimimi temin etmiyor, çıkıp başkasına hizmetçi olurum.

-Ey oğul, Kerbelayı kötü olmasına kötü adam değil, sana yardımcı olur, zor günümüzde bize de destek olur, ancak sözlerine dikkat etmelisin, sen haddinden fazla dik başlısın diyerek babası da endişeli endişeli konuşur.

Gözel, yırtık başörtüsünün ucu ile gözünün yaşanı silip Ali'ye bakar.

Nebi'nin kalbi kırılır. Ali, göz ucuyla Gözel'e bakar, düşünün düşünün nargilesinin dumanını çıkarır ve aheste aheste der:

-Gözel, sözün gelişi diyorum... Sen de bilirsin ki Nebi'yi ben kendimden yüce tutarım. Şunu demek istiyorum ki, bu Kerbelayılara, zenginlere ve beylere itibar olmaz, onların dizgininde ömür sürülmez. Nebi, gururludur, Kerbelayı'ya karşı çıkar, aramızdaki hatır ve hürmet de ortadan kalkar.

Nebi daha fazla dayanamaz:

-Hayır, baba, endişelenme. Kerbelayı'nın hatırını kırmam. Sabah erkenden adamın kuzularını otlağa çıkarmalıyım. Allah büyüktür, gidiyorum, bakalım ne olacak.

Sabah erkenden Gözel, Nebi için hazırlık yapar. Bohçayı getirip katırın eğerinin altına bağlar. Kendini tutamaz, dolar, gözyaşına boğulur, koca dutun gövdesine yaslanır.

Nebi, bahçeye ve binalara göz gezdirir, Ali ile helalleşir, kız kardeşlerini öpüp, annesinin önünde durur. Bu esnada dizlerinin titrediğini, şalvarının sökülmüş yamalarından canına bir üşüme geldiğini hisseder.

Nebi annesine sarılır, ona fısıltıyla bir şey söyler; ancak Gözel iyi duyamaz. Bir de bakar ki, Nebi katırın terkinde kapıdan bir hayli uzaklaşmış durumdadır.

Nebi, dönüp arkasına baktığında annesinin hâlâ dayandığı yerden kımıldamadığını görür, küçük kalbine keder çöker. Gözel’in hıçkırıkları Hekeri’nin haykırışlarına karışır.

Kerbelayı Mehmed, Nebi’nin gelişinden çok mutlu olur. Doğrusu, Kerbelayı onun geleceğine, Gözel’in oğlunun hizmetçilik yapmasına izin vereceğine hiç inanmaz. Nebi’yi bahçe kapısında görünce Eli’yi çağırır. Eli, Nebi’yi karşılar, katırın dizginini tutup, çocuğu yavaşça yere indirir. Nebi marifetlidir, katırdan inip doğruca Kerbelayı’nın karşısına gelir, edeple onunla görüşür.

Kerbelayı iki gün Nebi’ye istirahat verir, ona bahçe ve binalarını gezdirir. Karısı Hükeri Hanım da Nebi’ye samimiyet gösterir.

Akşam Kerbelayı, Nebi’yi yukarıdaki odalarda yatmaya davet edince Nebi utanır. “Yok, Kerbelayı amca, ben Eli’nin odasında kalırım, orası rahat, zaten Eli yatağı hazırlamış, izin verirsen onunla kalırım” deyince Kerbelayı itiraz etmez:

-İyi, gönlün nasıl isterse öyle olsun, deyip gülümser.

Ertesi gün Kerbelayı, Eli’yi yanına çağırıp Nebi için bir çift kalın elbise, ayakkabı ve yapıncı sipariş eder. İki gün sonra Nebi, alımlı büyük bir pehlivan gibi kuzuları otlağa götürür.

Nebi sanki bu evin hizmetçisi değil de yakını gibidir. Ev sahipleri onu böyle kabul etmektedir. Onun sıkılmasına izin vermezler.

Eli, kuzuya giden çocuğun arkasından bakarak her gün “Allah seni kem gözden korusun” diyerek yola salar, akşam da güler yüzle karşılayıp kuzuların yemini verir. Eli Nebi’yi çok sevmektedir. Akşamları Nebi’ye duyup bildiği masal ve hikâyelerden anlatır. Kaçakların yiğitlikleri konusunda Eli’nin sohbetleri Nebi’nin çok hoşuna gider. Bazen bir olayı ona birkaç defa söyler, zenginlerin ve mahalli polis amirlerinin kaçaklardan korkmaları Nebi’ye çok büyük keyif verir.

Bir Nevruz Bayramı akşamı Kerbelayı Mehmed’in kapısını Mahmud Bey çalar. Kerbelayı’nın evde olup olmadığını sormadan hizmetçiye çağırır. Kapıya Nebi çıkar:

-Hizmetçi benim, emriniz nedir? diye beye bakar.

-Küçük oğlu, neden hiddetleniyorsun, çarığınızı giyin, düş önüme, mescit için bir araya geldik, yeni binaya taş dökmeliyiz, der.

Nebi, kötü sözler duymaktan hiç hoşlanmaz. Şimdi beyin ona kötü sözler söylemesi onun onuruna dokunur. Kapının demir kancasından tutup “Küçük, senin dede ve babandır, git kendin dök” diyerek kapıyı beyin yüzüne öyle bir kapatır ki, bey korkusundan iki adım daha geriye sıçrar.

Mahalli polis amirinin nezdinde büyük bir hürmeti olan Kerbelayı, beyin bu hareketini öğrenince çok sinirlenir. Eli’yi gönderip beyi çağırır, Nebi’nin yanında onu azarlar. O günden sonra o bey, Nebi’ye düşman olur.

Aylar geçer, Nebi büyür, boylu poslu bir genç olur. Kerbelayı’nın tek evladı olan Gülsabah da büyüüp ergenlik çağına ulaşır. Kerbelayı her zaman “kıza şapka takınca yıkılmazsa, evlendirebilirsin” der. Ancak nedense çok ihtiyatlı davranıp, maksadını ne Nebi’ye ne de sık sık onu ziyarete gelen Ali’ye söylemez.

Nebi ile Gülsabah da mutlu bir şekilde bahçede dolaşırlar. Kerbelayı onlara baktıkça her zaman sevinir, Nebi’nin boyu posu, hazırcevaplığı, mertliği ve eğilmezliği onun hoşuna gider. Lakin zaman zaman kendi kendine “yok, devrin adamı değil, böyle bir adamın hayatı kötü geçer, beyler, zenginler kudurgan, Nebi de dik başlı...” der.

Bir gün Nebi sürüyü bahçeye getirince Kerbelayı’nın evinden ağlaşıp bağırma seslerinin geldiğini duyarak sürüyü başsız bırakıp hemen eve yürür. Kerbelayı’nın başını dövmekten neredeyse kendinden geçtiğini görür. Nebi’yi görünce çocuk gibi ağlamaya başlar, kendini onun kollarına atarak kendinden geçer. Topluca ziyaretgâha gidenler Gülsabah’ı da yanlarında götürürler. Ziyaretgâha atla gelen Mahmud Bey, atın dizginini bir budağa bağlar, nasıl olmuşsa at ürküp Gülsabah’ı ayağının altına alıp öldürür. Bunu öğrenen Nebi de çocuk gibi ağlamaya başlar. Yavaş yavaş kendine gelen Kerbelayı, “Bu kanı yerde bırakmam, Mahmud Bey çocuk mu, ürken atın budağa bağlanmayacağını bilmiyor mu?” diye ağlayıp gözyaşı döker.

Bahçede bir gürültü koptuğunu duyarlar. Nebi, Mahmud Bey’i nereden bulduysa bulup bahçeye getirir, elinden kamçısını alıp, kendisini de çekip attan yere düşürür, beyin yüzü gözü al kan içindedir.

Nebi onu kendinden geçinceye kadar döver. Kerbelayı Mehmed, gelip beye sert bir tekme vurduktan sonra der:

-Oğlum, şimdi birazcık yüreğim soğudu. Bu it oğlu iti kapı dışına atın.

Nebi, beyin ne zaman kendine geldiğini bilmemektedir, üç gece Kerbelayı'nın yanında oturur. "Toprağın yüzü soğuktur" derler. Ne zaman ki Gülsabah'ı toprağa verirler, Kerbelayı az da olsa sakinleşir. Ama diğer taraftan da Eli telaşla "divan adamları Nebi'yi elini kolunu bağlayıp götürdüler" diye gelir. Kerbelayı yerinden kalkıp gitmek isterken, Divan Beyi'nin huzuruna geldiğini söylerler.

Gerçekten Divan Beyi, Kerbelayı'yı çok sevmektedir. Gelip onun derdine ortak olur, bir hayli teselli verir. Ayağa kalkınca Divan Beyi ona herhangi bir emri veya sözü olup olmadığını sorunca Kerbelayı Mehemed der:

-Benim başıma bu işi Mahmud Bey getirdi. Bizim Nebi de biraz kavga etmiş, yakalayıp elini kolunu bağlayıp hükümete götürmüşler. Nebi'yi bırakmanı rica ediyorum.

-Kerbelayı, Nebi senin hizmetçinin midir? diye hayretle sorar.

Kerbelayı der:

-Hizmetçimiz değil, bizim evin çocuğudur. Onun hapse girmesi de benim için yeni bir dert olur.

Divan Beyi her ne düşündüyse, "baş üstüne, suçunu bağışlarım" diyerek elini gözünün üzerine koyar.

O günden sonra Nebi'nin Kerbelayı Mehemed'e hürmeti bire bin artar. Bir gün Kerbelayı'nın çok düşündüğünü gören Nebi der:

-Kerbelayı amca, bu dünyada hiçbir şeyi düşünme, ben sağ kaldıkça, her zaman emrindeyim.

Kerbelayı da Nebi'yi çok sevmektedir, onun bu sözünden çok memnun olur, akşam namazından sonra Nebi'yi akşam yemeğine çağırır, oradan buradan sohbet eder, sofrayı toplandıktan sonra der:

-Ey oğul, benim fikrim tamamen başkaydı. Ben seni evlat edeyim, varımı yoğumu sana vereyim istiyordum. Ama Allah izin vermedi. Takdir böyleymiş. Nebi, sen artık çocuk değilsin, altı yedi yıldır soframda yemek yiyorsun, maşallah yiğit bir oğlan olmuşsun. Biz ağa, hizmetçi değil; baba oğul olmuşuz. Gülsabah'tan sonra artık biliyorum ki benim ölümüne de çok kalmadı. Ölüncü beni kendi omuzunda götür, "gözüne toprak dökeni yoktur, sonsuzdur" demelerine izin verme. Bir de oğul, çok kötü bir zamandayız, kendine mukayyet ol, beylere ve zenginlere çok karışma. Seni kapımda hizmetçi sıfatıyla çalıştırmak bana utanç veriyor.

Mollu'ya dön, sana bir çift öküz arabası vereyim, sürüyü de bahçene çağır, onları kendin besledin, sana gelmeliler. Bahçedeki hayvanların üstesinden Eli ancak gelir.

Nebi dolar:

-Hayır, öyle iş olur mu? Mollu'ya bir tek kuzu bile götürmem, sen bana babalık ettin, öküz arabası dersen, o bana yeter, çiftçiliğe başlarım, binalara bakarım her şey düzelir, bir de hafta başlarında senin emrindeyim der.

Evet; Nebi, Mollu'ya dönünce beylerin urlu bağırsaklarını keser. Ama hiç kimse Nebi'ye tek bir söz bile diyemez. Nebi arabasını koşup, ekip biçmeye el atar. Gözel ve Ali çok mutlu olur.

Bir gün Nebi, öküzlere su vermeye gittiğinde, önünde bir sürü kuzu ile su yoluna inen bir kız görür, kız uzaktan bağırır:

-Hey, su az akıyor, bırak kuzuları sulayayım, sonra öküzleri su yoluna sür.

-Gözüm üzerine güzel kız!

-Hey, güzel anandır.

-Benim annem gerçekten de Gözel'dir, peki senin adın nedir?

-Kel misin sen, kendi adını söylemeden benim adımı öğrenmek istiyorsun.

-Hayır, neden kel olayım, Nebi kara başlığını başından çıkarır. Kız Nebi'nin kıvrık saçlarını öyle bir yürekle süzer ki, gel gör. Bunu görünce Nebi'nin kalbi duracak hale gelir; ancak bir şekilde kendisini toparlayarak cevap verir:

-Benim adım Nebi'dir.

Kız Nebi'yi bir kez daha süzerek der:

-Benim de adım Hecer'dir. Bütün halka duyurma olur mu?

-Hıı, sen Hanalı'nın güzel kızı Hecer misin?

Kız da bu sözün altında kalmaz:

-Sen de Gözel'in alımlı oğlu Nebi misin?

O günden sonra öküzlerle kuzuların suya getirildiği zaman aynı zaman olur. Bu şekilde kış olur, bir gün Nebi der:

-Hecer, sana bir söz söylemek istiyorum, izin ver...

-Sözünü söyle bakalım, izni sonra veririm.

-Seni seviyorum.

Hecer lale gibi kızarır, Nebi'ye cevap veremez, kuzuları çağırıp aceleyle oradan uzaklaşır. Nebi, Hecer'in allı güllü elbisesine, ay gibi şafak saçan yüzüne doyuncaya kadar bakamaz. Tamamen uzaklaşan Hecer'in gerdanına dökülen saçları akşamın alacakaranlığında parlar, rüzgâr, güllü elbisesinin eteğini sallar. Hecer gülümseyerek yüksek sesle ne söylüyorsa bir şeyler söyler, başörtüsünü aralıksız yeller. Nebi yerinde duramaz, Hekeri boyunca yüzü önde yürür, ancak hiçbir şey duymaz. Pişmanlıkla öküzlere doğru adım atar. Kendi kendine: "Bu Hekeri'nin haykırışına bak, Hecer'in sesini bastırdı, ne söylediğini anlayamadım..." Hecer'in şimşir boyu, sedef dişleri, coşkun Hekeri gibi oynak gözlerinin aksi ise Nebi'nin gözünün önünden gitmez.

Nebi o gece sabaha kadar yatamaz, tanyeri ağarınca yerinden kalkar. Öküz arabasını koşup hayvanların boğazındaki çerçeveden tutar, Hekeri'nin sahilinden yukarı doğru sürer. Nebi, Hecer'in kuzuları bahçeye yaymadan suya getireceğini bilir. Bu yüzden öküzleri otlağa bırakır. Arabanın kasasını yere koyar, çıkıp içinde uzanır.

Güneş ufka çıkınca Hecer, uzun örgüsünün birini arkasına, diğerini göğsünün üzerine atarak kuzuları Hekeri Çayı'na indirir. Gece uykusuz kalan Nebi yeni uykuya dalmıştır. Hecer Nebi'nin horul horul yattığını görür, gülmek tutar. Arabaya yanaşıp sopayla arabanın oturak kısmını tıkırdatır. Sonra da yüksek sesle ve ahenkle okur:

Gün çıkmıştır gün ortanın yerine
Tembel binmiş şirin uyku beline...

Hecer'in sesiyle Nebi yerinden kalkar, dünyalar ona verilmiş kadar sevinir. Hecer şakalaşmayı bırakmaz:

-Öküzlerini sürüp Mollu'ya geri götürdüm. Eğer gidersen hem dinlenir, hem de öküzleri nallatırsın. Ala öküzün nalı sökülmüş, hayvan çok kötü aksıyordu.

-Rahmetlinin torunu, bende dinlenmeye, öküze ve arabaya bakmaya hal bıraktın mı? Uykumu öyle bir arşa çekmişsin ki...

-Kötü sen de... Uykusu arşa çekilmiş olan senin gibi olur mu? Öyle bir arabada yatıyorsun ki...

Nebi, Hecer'in de gece yatmadığını, bu yüzden iyi bir halde olduğunu anlar. Meseleyi halletmek gerekmektedir. Böyle bir fırsat elden verilmez.

-Hecer, harmanda kavga etmemek için şimdiden anlaşmaya varmak istiyorum.

-Ne kadar keskin konuşuyorsun? Kim sana benimle şart kesmen için izin veriyor ki? Adam gibi konuşsan olmaz mı, mus mus diyeceğine bir kere de Mustafa de.. Mustafa'yı öyle bir söyle ki anlayalım de...

-Doğru söylüyorsun Hecer. Ancak seni sevdiğimi ve bana varıp varmayacağını öğrenmek istiyorum.

Hecer açıkça cevap verir:

-Varmasına varırım, ancak önce babamı razı etmen gerekir.

-O benim başımın üzerine diyerek Nebi öküzlerin arkasından yürür. Hecer bir daha onu gördüğünde, o arabaya öküzleri koşar, bir göz kırpıncaya kadar hayvanların boynundaki demire atılır, arabanın yönünü Mollu'ya doğru çevirir.

Akşam Hecer, annesinin acele hareket etmesinden meselenin nereye vardığını anlar; ama annesine ne bir şey söyler ne de ondan haber alır.

Nebi'nin babası Ali birkaç da ihtiyar gelir. O, Hanalı'ya ne kadar minnet etse de, Hanalı taşı eteğinden dökmez ki dökmez...

Der:

-Ali, kendin kötü bir adam değilsin. Ama oğlun bey ve zenginlerin yanında yüz bırakmamış. Beylerin gözü onu görmek bile istemiyor. Kızı ona verince ne gün görecektir?

İkinci gelişlerinde de Hanalı elçileri eli boş olarak geri gönderir. Nebi; Ali'yi, Kerbelayı Mehemed'in yanına gönderir. Kerbelayı, Ali'yi samimiyetle karşılar, meseleyi duyunca sevinir:

-Elçi de giderim, kızı da alırım. Hecer, Nebi'ye layık bir güzeldir, der.

Hanalı, Kerbelayı Mehemed'e "hayır" diyemez; ancak taşı da eteğinden dökmek istemez. Kerbelayı sohbeti başlatınca Hanalı kederli kederli söze başlar:

-Ali, neden beni halk arasında zor durumda bırakıyorsun? Sana sözümü söyledim. Bu dağ gibi insana zahmet vermene ne gerek vardı? Mademki bu insan geldi, kızımı götürüp toprağa gömerim, ama onun sözünden çıkamam. Götür, kurban olsun Hecer, Kerbelayı Mehemed'e...

Hanalı'nın ağır konuşması Kerbelayı'yı çok incitir. Bu yüzden der:

-Hanalı, bir sabret, kızgın kızgın konuşma, hayır işi hoş sohbetle tamamlarlar. Ağır konuşmana ne gerek var? Nebi'nin benim de oğlum olduğunu bilirsin. Umut edilen yere

küsülür, ben de yakın bildiğim için senin kapına geldim. Bir de Nebi benim kapımda tam yedi yıl ekmek yedi, ondan zerre kadar incinmedim. Ona sataşılmadıkça kimsenin tavuğuna o taş atmaz. Sen her söylenene inanma, Nebi gayretli oğlandır.

Ama Hanalı yine de şikâyet etmekten vazgeçmeyerek der:

-Ali, kızı veriyorum, ancak onun ağırlığınca başlığını da vermek gerek. Bak beş koyun, iki kese un, iki batman şeker, süt hakkı, ne bileyim, düğünde dağıtılan para ve şekeri, başlığı vb. kendi kaidesinde yerine getir. Varsa sabah getir ve kızı götür. Şayet yoksa bir daha beni halk içinde utandırma.

Kerbelayı Mehmed, Hanalı'nın taşı nereye attığını anlar. Ali'nin ağzını açmasına izin vermeden tespini çevirerek der:

-Hanalı, Nebi'nin düğününü ben yapacağım. Ne gerekiyorsa hepsi sabahleyin kapıda hazır olacak. Düğünde dağıtılan şeker, para ve başlık vs.'yi hiç düşünme, Kerbelayı Mehmed ölmemiş ki, Nebi düğün masrafının derdini çeksin. Söylediklerinin hepsine razıyız.

Ali dayanamaz:

-Hayır, Kerbelayı senin Nebi'nin boynunda borcun bunlar olmadan da zaten büyüktür. Bu işin de altına girmeni reva görmüyorum. Hanalı bizim fakir olduğumuzu bilir. Kendisi bunun, bizim kaldıracabileceğimiz bir yük olmadığını bildiği için meselenin adını böyle koyuyor. Bey, kızını vermek istemiyorsan, neden peki bizim ağzımızı dağa taş açtırıyorsun.

-Dur bakalım Ali, Hanalı'yı zorla yola getirdik, bir sabret bakalım diyerek Kerbelayı yüzünü Hanalı'ya çevirerek sözünün kalanını söyler:

-Kızının tatlı çayını bize veriyor musun vermiyor musun?

Hanalı çaresiz kalır, daha fazla kendisini o yere koymayı topluluğa tatlı çay getirtir. İlk olarak da çayı kendisi içerek der:

-Allah mübarek etsin Kerbelayı, biz kimiz ki, senin önünde söz söyleyelim... Söz seninkidir.

Ali, eve çok keyifli döner. Kerbelayı artık Mollu'da kalmaz, arabayı doğruca evine sürdürür. Giderken de Ali'ye sıkıca tembihler:

Ben iki üç gün içinde düğün hazırlıklarını göreceğim. Eli her şeyi usulünce yapar. Gelecek Çarşamba Nebi bana gelir, kendini sıkma. Nebi'nin düğününü kendim yapacağıma dair ahdetmiştim. Ne yapalım, bırak böyle olsun.

Nebi'nin sevinci yere göğe sığmaz. Herkesten çok Gözel sevinir, ama...

Sabah erkenden Ali bahçe kapısının sert sert vurulduğunu işitir. Kapıya çıkınca gelenin Hanalı'nın büyük oğlu İbadulla olduğunu görür. Adam ızdırap çeker, "Allah hayır etsin" deyip öne doğru gider, İbadulla'yı içeri davet eder. Çocuk içeri girmez, kapıda durarak der:

-Ali amca, babam akşamki sohbet olmaz, şirin çay içtik, içmemiş olsaydık, bir daha Hecer'in adını anmasınlar, bu mesele bir taş altta, bir taş üstte kalsın dedi.

Çocuk sözünü söyleyip gider, Ali'nin geri dönecek takati olmaz, kapının ağzındaki kütüğün üzerinde çömelir.

Nebi, İbadulla'nın tüm söylediklerini duyar, babasının halinin harap olması Nebi'ye çok kötü tesir eder. Bu yüzden koşarak gelip babasının koluna girer.

Nebi, Ali'yi bahçeye getirip der:

-Önemli değil, baba keyfini kaçırma.

Kendisi de arabayı koşup her zamanki gibi işine gider. Nebi'ye kurşun isabet etse kanı çıkmaz. Doğruca Hecer'in yanına gelir. Hecer, Nebi'nin her zamanki halinde olmadığını görür. Söyleyeceklerine şakayla başlamak ister, ama Nebi'nin şaka kaldıracak gücü yoktur. İşi böyle gören Hecer hiçbir şey söylemeden gelip Nebi'nin yanında durur. Yavaş yavaş der:

-Babamı razı etmenin mümkün olmayacağını söylemedim mi?

-Razı olmazsa olmasın, ben onu adam sanırdım, söz verip sözünde durmayana adamlık haramdır.

-Hey, haddini aşma. Babamda günah yoktur diye Hecer ağlamaklı olur.

-Yoksa Hanalı'nın fikrinin değişmesinin sebebi sen misin? diyerek Nebi korkar.

-Hayır, Nebi, sen ne diyorsun? Gecenin ilerleyen saatlerinde Mahmud Bey bize gelmişti. Annemin dediğine göre babam sabaha kadar yatmamış. Mahmud Bey beni kardeşine almak istiyor; ama Allah vursun onu.

Nebi, sinirinden patlamak üzeredir. Birden yerinden kalkıp Hecer'e doğru gelip sınıyıcı gözlerle onu süzüp der:

-Hecer beni seviyor musun?

Utancından para gibi kızaran Hecer kendini kaybeder; ancak Nebi'nin sözünü de cevapsız koymaz:

-Evet, Nebi çok seviyorum, hem de çok...

-O zaman gel birlikte kaçalım, bırak pislik pis adamlara kalsın.

Hecer hiçbir şey demez, kaygılanır, başını Nebi'nin omzuna koyup için için ağlar.

Akşam Hanalı'nın evinde huzursuz bir hal vardır. Gece yarısını geçmesine rağmen Hanalı hâlâ kapıda oturup Hecer'in yolunu beklemektedir. Annesi ise sürekli gözyaşı dökmektedir.

Önceleri Mahmud Bey'in kızı kast ettiğini, Hecer'i ya kayadan ittirdiklerini ya da Hekeri'ye attıklarını sanırlar. Kerbelayı'nın adamı geldikten sonra Hanalı biraz sakinleşir, annesi de rahatlar.

Mollu'dan üç dört köy uzakta Baş Hekeri'de Kerbelayı Mehemed'in evinde ise davul zurna sesi duyulmaktadır. Gülsabah'ın vefatından sonra ilk kez Kerbelayı Mehemed Nebi'nin babası Ali ile düğünde oynar. Kerbelayı, “son kez kızımın düğünde oynarım diye ahdetmiştim, kısmet olmadı, Gülsabah ahdimi yüreğimde bıraktı. Ama farkı nedir ki, oynayacağım demiştim oynuyorum. Hecer de benim kızım, yıldızları barışsın, birlikte kocasınlar” der.

NEBİ'NİN KAÇAK DÜŞMESİ

Üstat, “Nebi ile Hecer'in yıldızı gökte barıştı” der. Kerbelayı Mehemed onları kırk gün evinde barındırır, kırk birinci gün Ali'ye ve Hanalı'ya meclis kurduğunu çocuklarıyla barışmaya gelmeleri haberini gönderir.

Hanalı'nın oğulları Hecer'i çok severler. Hanalı biraz kem küm etse de çocukları her bir taraftan “baba, vallahi Nebi de sevilecek bir yiğittir, iş olup bitmiş, bir kez Kerbelayı Mehemed'in sözünü çiğnemişsin, ikinci kez sözünü kırmak ayıp olur. O zaman artık toplum içine çıkmamamız gerekir” derler.

Evet, Hanalı da ters düşmenin faydası olmadığını, oğullarının Nebi'nin tarafında olduğunu görür, toplanıp Kerbelayı Mehemedlere gelirler. Kerbelayı güzel bir meclis kurdurur, yerler, içerler, küskünler barışır, Hecer'le Nebi ortaya çıkar.

Ertesi gün Ali, Hanalı, Nebi ve Hecer Mollu'ya döner. O günden sonra Nebi başını önüne eğip tam beş yıl çiftçilik yapar, ekip biçmede ad yapar. Halk; Nebi ile oturup kalkar hepsi onun hakkında söylenenlerin yalan olduğunu, Nebi'ye can diyenin can olduğunu, Nebi'nin herkese arka çıktığını, elinden gelen iyiliği dostundan, arkadaşından esirgemediğini görür.

Hanalı da olup bitenleri unuttur, Nebi'yi oğullarından ayırmaz. Nebi ile el ele vermelerinden sonra çocukları da halk arasında sözü geçen kişiler olur, evin de bereketi artar. Hanalı, “Nebi ayağı bereketli bir yığittir” der.

Beyler ve zenginler de Nebi'den çekinir, sözünün üzerine söz söylemezler. Genç olmasına bakmadan çiftçiler onu kendilerine başkan eder, kimin ne derdi olursa önce Nebi'ye söyler. Nebi herkese yol gösterir, işin halledilmesini sağlar. Zengezur'da yaz mevsimidir. Ekinin ve biçimin çok kızgın zamanı gelip çıkar. Ali artık ihtiyarlayıp elden düşer, ekip biçmeye gitmeye takati kalmaz. Kaç gündür hali çok haraptır. Nebi onun yerine de çalışır, ailenin sıkıntı çekmesine izin vermez. Hanalı da halden düşer. O da gününü Ali'nin yastığının yanında geçirir. Bir gün yine her zamanki gibi Hanalı, iri dut ağacının gölgesinde oturup Ali'yi teselli edip, olup bitenden bahsedip onu oyalar. Bir de bakarlar ki, Mahmud Bey elinde kırbacı yanında bir muhafızla bahçeye girer. Neden turşulu aş yemiyorsun diye hasta Ali'nin üzerine yürür:

-Köpek oğlu, insan bu vakitte yatar mı? Tahıl tarlada kalmış, kendini tilkiliğe verip yatağa girmişsin diyerek Ali'yi bir muhakeme etti ki gel gör.

Zavallı adam ne kadar bey, ateşler içinde yanıyorum, orta halliyim, bire üç çalışırım, elin ekmeğinin yerde kalmasına izin verir miyim diye yalvarıp yakarır.

Ancak kime diyorsun, Mahmud Bey kendinden geçinceye kadar Ali'den vazgeçmez. Bir de geriye bakınca Hanalı'yı görür. Gözü kırmış Mahmud Bey'in eski derdi aklına gelir, bir göz kırpıncaya kadar Hanalı'yı da al kana bulayıp Ali'nin böğrüne uzatır. Bahçede gürültü kopar, yaşlılar ve gençler zavallıların elden gittiğini görür, her ne kadar beyi tutup bahçeden dışarı atmaya çalışsalar da fayda vermez. Nebi'ye hemen eve gitmesi, durmaması, ihtiyarların elden gittiği şeklinde haber gönderirler. Nebi; gelmekte olsun, size Mahmud Bey'den bahsedeyim. Mahmud Bey, Hanalı'nın da kendinden geçip yere yıkıldığını görünce Gözel'in üzerine saldırır. Bunu gören Hecer daha fazla dayanamaz, eve girip kapının arkasındaki demir parçasını alır, bahçeye çıkarak o demir parçasını Mahmud Bey'in beline öyle bir vurur ki, bey yere uzanır. Sonra Hecer kapı elinden kırbacını alır, kırbacı Mahmud Bey'in başına vurmaya başlar. Muhafız beyin elden gittiğini görerek Hecer'i vurmak için öne doğru yürür. Bu sırada Nebi yetişerek muhafızı dövüp Mahmud Bey'in yanına uzatır. Halk bir şekilde Nebi'yi sakinleştirir. Muhafızla bey de fırsat bularak kendilerini bahçeye atıp aradan çıkarlar.

Bu iş yüzünden Nebi'yi çok incitirler. Hem Nebi'yi hem de Hecer'i yakalamak isterler. Ancak Kerbelayı Mehemed mahalli polis amirinin yanına gelerek her ne dediyse Mahmud Bey'i çağırıp azarlarlar, bir daha da Nebi'ye dokunan olmaz.

Ekin toplanır, Mahmud Bey düşmanlığı bırakmaz, nasıl olursa olsun Nebi'den öç almak için fırsat aramaktadır. Nebi; bir gün zenginlerin beş, on köylüyü harmanda dövüklerini görür, meseleyi halletmek için öne yürür, Mahmud Bey bunu gördüğü gibi kendinden geçer, “köylülere konuşma hakkı veren bu Nebi'dir. Nebi ne kadar sürgün edilmezse o kadar bu köylülerle baş edilemeyecek” der. Beyler de bunu beklemektedir. Kamçılarını çekip Nebi'nin üzerine yürürler. Nebi beylerin onu öldüreceklerini görüp hemen birini çekip attan yere serer, kırbacını da elinden alıp beylerin üzerine yürür, onlara vurur. Mahmud Bey'in kaçmak istediğini görüp fırsat vermez, önünü keser, onu da “yeter” diyene kadar döver. Sonra da eve gelir, herkesle helalleşip Hecer'i de terkine alıp der:

-Artık Mollu'da yaşamak tehlikelidir. Başımı alıp gidiyorum bu vilayetten. Hanalı da çocukları da babama mukayyet olsunlar. Ortalık sakinleşince geri gelip sizi yoklayacağım.

Gözel gözünün yaşını akıtarak der:

-Ey oğul, hiç olmazsa Hecer'i götürme.

-Hayır, ana, kismetimiz böyle imiş, bu günden sonra ben neredeysem Hecer de orada olacak. Zengezur dağları meskenimiz, gökyüzü yorganımız, toprak döşeğimizdir. Senin sütüne ant içerim ki, sağ kaldığım müddetçe, nefes aldıkça bu beyleri, mülk sahiplerini ve zenginleri diz çöktüreğim, buna varım.

Nebi oradan doğruca Hekeri'ye, Kerbelayı Mehemed'in yanına gelir. Hal hatır sorduktan sonra Nebi meseleyi Kerbelayı Mehemed'e açar:

-Mollu'da rahat yaşamak bana kismet değilmiş. Bu dağlara çekilip ömrümün sonuna kadar bu haramzadelerle mücadele edeceğim.

Kerbelayı Mehemed tecrübeli bir adamdır. O nargilesini dumanlandırıp bir hayli düşünür, tespihini çevirir, sonra yüzünü Nebi'ye çevirip der:

-Ey oğul, sana bir olay anlatayım; ancak ne kederlen, ne de hayıflan:

-Ben dünyaya geldiğimde babamın yüzünü görmemiştim. Onu beyler, zenginler vergi yüzünden dövüp öldürmüştüler. İki yaşına gelince annem verem olup dünyadan ayrıldı. Sekiz yaşına kadar halamın yanında yaşamışım. Sonra halam beni komşumuz olan bir tüfekçiye hizmetçi olarak verdi. Doğrusu ben bu saf kalpli ve kaygılanan Aynalı adlı adamdan gerçek

bir babalık gördüm. Kimsesi olmayan Aynalı, beni evladı gibi gördü. Onun küçük bir basım evi vardı, ata baba sanatı tüfek yapmak idi. Beyler, hanlar ve mahalli polis amirleri onun kapısında sıraya girerdi. Ayda bir iki tüfek ancak yapabiliirdi. Sanatını bana tamamen öğretmişti. Ona her işinde yardım ederdim. Bir keresinde bak, bu sağ elimin üç parmağını basım evinin bıçağı yüzüp yere attı. Aynalı o kadar üzüldü ki..., hekim getirdiler, tedavi edip kanı kestiler, üç ayda elim çok güç iyileşti. Ancak bak, gördüğün gibi elim özürlü kaldı. Ağam çok vefalı bir adam idi. Beni yanından kovmak yerine evlatlığa aldı. Mollahanede okuttu, sonra da Kerbela ziyaretine gönderip beni Kerbelayı etti. Şimdi de onun ekmeğini yiyorum. Onu oğlu gibi defnettim. Ölürken bana bir tüfek vasiyet etti. Kime verecek olursan ver, ancak o bir yiğit olsun dedi. Bu öyle bir tüfektir ki, düşmanı kendisine çekiyor, bundan atılan kurşunlar henüz hedeften şaşmamıştır. Şimdi mademki Zengezur Dağlarına çıkıyorsun, bu Aynalı tüfeği de sana veriyorum. Bir de ey oğul, tavlada bir boz tay var, henüz dizgin vurulmamış, onu dizginleyip terkine bin. Unutma ki, bu adi bir tay değildir, Bozgır at neslindendir, adını da Boz at koy... Boz at seni hiçbir zaman darda bırakmaz. Hecer'e gelince, ben sağ olduğum müddetçe Hecer için benim evim en iyi sığınaktır, burada hiç kimse ona dokunamaz. Benden sonra kendin nerede, Hecer de orada. Onu yalnız bırakma. Bundan sonra adını Kaçak Nebi koydum. Zulüm yüzünden Kaçak düşmüş Nebi. Oğul, az çok soframda yemek yedin, sana vasiyetim hiçbir zaman haksız yere kan dökme, yoksula, fakire ve acize her zaman destek ol. Bir de Ala Dağ'da da olsan, öldüğümü duyarsan gel beni defnet, bu yüzden hiç kimse sana dokunmaz.

Nebi, Kerbelayı Mehemed'in elini öper, nasihatlerini hiçbir zaman unutmayacağına dair söz verir. Sonra da kalkıp Aynalı'sını kontrol eder, mermi kabını beline bağlar. Boz atı eğerler, bir Hecer'e bakar, bir de Kerbelayı Mehemed'e, gözleri dolar. Kerbelayı seslenir:

-Git, yerini yurdunu hazırla, Hecer'i hiç merak etme, her nerede olursan ol Allah yardımcın olsun!

Tan yeri ağarınca Zengezur Dağlarında bir at kişnemesi, bir de kurşun sesi duyulur. Bu sesi zenginler ve beyler iyi duyar, bununla Nebi ömrünün yeni mücadele içinde, fırtınalı ve şerefli günlerine ayak basmış olur.

Nebi üç gün sonra geri döner. Hecer'e bir takım kaçak elbisesi getirir. Kerbelayı'ya sevgisini belli eder. Dağlarda yerini sağlamlaştırdığını, Hecer'i yol, iz bilmesi için götüreceğini ve sonra tekrar onun yanına getireceğini söyler. Kerbelayı da razı olur. O gece

Nebi, Kerbelayı Mehemed'le helalleşip Zengezur Dağlarına çekilir. Kaçak Nebi, dağlara çıktığından beri bir dakika bile boş durmaz. Salvartı'nın en yüksek zirvesinde kuşkonmaz kayalıklar arasındaki bir mağarada kendisine sığınak yapar. Burası yüzden çok adamın yerleşebileceği, gizli bir de yeraltı yolu olan büyük bir mağaradır. Geçmiş asırlarda da burada kahramanların yaşadığını, bu yalçın kayaların çok yiğitleri koynuna alıp koruduğunu, ne kar ne tipinin mağarada yaşayanlara zarar veremediğini söylerler. Askerler gelse de buraya çıkamazlar. Kaçak Nebi, yeraltındaki yolla gelip mağaraya çıkar. Hecer hazırlık yapıp, etrafı düzenler. Evet, mağara tamamen itinayla süslenmiş bir mabede benzer. Burası Hecer'in çok hoşuna gider.

Bir müddet Kaçak Nebi, Hecer'le burada yaşar. Bir gece Hecer'in aklına evleri gelir, Nebi de ailesini merak etmektedir. Atlara binip yola düşerler. Gecenin ilerleyen saatlerinde Nebi Mollu'ya varır. Köyün kıyısındaki ekincilerle görüşür, hepsi Nebi'nin başına toplanır. Hoca Hüseyngulu ağlayınca Nebi derdini sorar. Ekinciler başlarını aşağı eğer, her kimse birisi der:

-Ey Nebi, eve git. Mahmud Bey ile Eli Bey Ali'yi meydanda ağaca bağlayıp döverek öldürdüler, dün toprağa gömdük.

Kan Nebi'nin beynine sıçrar, daha fazla dayanamaz, doğruca eve gelir. Gözel'in kapıda oturup ağıt söylediğini duyan Nebi'nin kalbi tamamen kederle dolar:

Dağlar marala kaldı,
Otu sarala kaldı.
Oğul yolun gözledim,
Gözüm karala kaldı...

Bu dağlar ulu dağlar,
Çevresi sulu dağlar,
Yad elde kabre gittin
Gök kişner, bulut ağlar...

Bu derdi yazan gelsin,
Kabrimi kazan gelsin,
A Gözel, Ali tekdir
Allah'tan cezan gelsin.

Nebi, Gözel'in boynuna sarılıp bir hayli zaman ona katılarak hıçkırıkla ağlar. Yavaş yavaş kendine gelir. Gözel Ali'nin başına getirilen musibeti baştan sona Nebi'ye anlatır. Nebi yerinde durmaz. Hecer'i götürüp Hanalı'nın evine koyar, onlarla da görüşerek atını mahmuzlar, doğruca Eli Bey'in kapısına gelir, yavaşça kapıyı tıkırdatır, seslenen kişiden Eli Bey'i sorar, "mahalli polis amiri onu bekliyor, hemen giyinin aşağı insin" der. Eli Bey de epey bir silahlanıp atın belinde kapıya çıkar. Nebi "gidelim" diyerek seslenir. Bir az gittikten sonra Nebi atının başını çevirip tüfeğini Eli Bey'in alnına dayar:

-Eller yukarı.

Eli Bey'in tüfeği yere düşer. Nebi ona silahını bıraktırır, sonra da "şimdi Mahmud Beylere gidelim, onunla işim var" der.

Eli Bey bu sırada Nebi'yi tanır, "benim günahım yok, Ali'yi bey öldürdü, ben günahsızım" diye yalvarmaya başlar. Ancak Nebi onu dinlemeyerek doğruca Mahmud Bey'in kapısına getirip der:

-Git şimdi Mahmud Bey'i çağır.

Eli Bey Mahmud Bey'i çağırır.

Nebi ona da silahını bıraktırır, her ikisini önüne katıp doğruca Ali'yi öldürdükleri meydana getirir, yüzünü Mahmud Bey'e çevirip der:

-Ali'yi hangi ağaca bağlamıştınız?

Mahmud Bey "suçumu bağışla" diye Nebi'nin ayağına kapanır. Ancak babasının vahşi bir şekilde öldürülmesi Nebi'nin içini çok yakmaktadır. Beyin yalvarışlarına fırsat vermez. Kısaca, Mahmud Bey ağacı göstererek, Ali'yi Eli Bey'e tahıl borcu olduğu için öldürdüklerini kabul eder.

Nebi:

-Önemi yok, borçlu borçlunun sağlığını ister diyerek onları ağaca bağlayıp döver, sonra da her birinin alnına birer kurşun sıkır.

Oradan doğruca Eli Bey'in bahçesine gelir, kadınlara ve çocuklara dokunmaz, hepsini eve gönderir, Eli Bey'in ambarındaki tahılın dört kesesine dokunmaz, kalan yüz kesesini köylülere paylaştırır. Gece köylüler tahılı bir göz kırpıncaya kadar götürür, hepsi Nebi'ye dua eder.

Nebi köylülerin getirdiği katıktan biraz alıp Salvartı'ya doğru yola çıkar. Eli onu bırakmaz. “yerini bilmezsem, geri dönmem, halk ‘önümüz kış, bizim Nebi'nin yerini bilmemiz, ekmek, katık, sıcak ve soğuk şeylerden yana onun sıkıntı çekmesine izin vermemeliyiz’ der.” diye söyler.

Nebi daha fazla bir şey diyemez, Eli'ye Salvartı mağarasının yolunu gösterir. “Her cuma bu gediklerde geziyorum, beni bu gediklerde bulabilirsiniz, bir de yerimi casuslar öğrenmesin, bu kış da Salvartı'da geçirmek istiyorum” der.

Sabah bütün muhtarlar, zenginler, beyler ve mülk sahipleri, hatta mahalli polis amirinin kendisi Mollu'ya gelir. Eli Bey'le Mahmud Bey'in, Kaçak Nebi tarafından öldürülmesi haberi âleme yayılır.

Herkes Kaçak Nebi'den bahsetmeye başlar. Gerçekleşen ölümleri ve soygunları Nebi'nin üzerine atarlar. Mahalli polis amiri, valiye Zengezur Dağlarında Nebi adlı bir kaçağın halkı dağıtıp soyduğuna, vaktinde yardım göndermezse üstesinden gelinemeyeceğine, grubunu da günden güne büyütüp, kaçak ve eşkıyaları başına topladığına dair bir mektup yazar. Sonra da mahalli polis amiri beyleri, mülk sahiplerini, muhtarları ve muhafızları başına toplayıp der:

-Bu Nebi başımıza bir engel oldu. Onu çoktan ortadan kaldırmamız gerekirdi. Şimdi de geç sayılmaz. Casus gönderip yerini yurdunu öğrenin. Her kim Nebi'yi ortadan kaldırırsa gönlünün istediğini ona vereceğim.

Beyler, zenginler ve muhtarlar, mahalli polis amirinin yanından güle güle ayrılırlar. Hepsi de Nebi'nin kanlı başını getirip muhtarlık almanın tam zamanıdır diye düşünür.

HAPİSHANENİN YAKILMASI

Hizmetçiler, dağlara çıkıp o tepe senin, bu dere benim Nebi'nin arkasından gezdikçe Nebi de gece gündüz dağı taşı gezip köylere giderek, beylere ve zenginlere mahkeme kurup onların tahılını, otunu alıp köylülere paylaştırır. Beyler, Nebi'nin korkusundan köylülere dokunamazlar. Beylerle kavga eden, husumeti olan gençler yavaş yavaş dağlara çekilip onun

grubuna katılır. Farklı farklı kaçak grupları da Nebi'nin etrafında toplanmaktadır. Nebi'nin yaptıkları yakın ve uzak bütün bölgelerde dolaşır.

Nebi kaçak düştüğünden beri Ali'nin ölümünden sonra bıyıkları yeni terlemeye başlayan küçük Mehdi'yi de izlemeye başlarlar. Bir gün Mehdi de komutan Cefergulu Bey'le atışır. İş vuruşmaya kadar gidince Mehdi komutanın tabancasına el atar, tabancayı kılıfı ile kırıp cebine koyar, “şimdi yiğitsen yakına gel, beynini göğsüne savurayım” der. Cefergulu Bey Nebi'nin korkusundan Mehdi'ye bir şey diyemez. Etrafa Mehdi'nin komutana silah bıraktırdığı yayılır. O günden sonra Mehdi için derede, etrafta ve hendekte pusu kurarlar. Mehdi, baktı ki eğer böyle giderse beyler onu öldürecekler, bir gün Nebi'nin yanına gelip der:

-Kardeş, artık ben de sensiz Mollu'da kalamam. Senin yanına geleyim, birbirimize destek olalım. Bu beyler kanımıza o kadar susamışlar ki, böyle giderse beni öldürecekler. Nebi bir şey demez, Mehdi de kaçaklara katılır.

Nebi'nin grubu git gide büyüyüp otuz kırk kişi olur. Onların içerisinde Telli Gara, Tunc Veli, Şemşed Hesên, Lele Gâvur, Basar İgid, Ganlı Goca halk içerisinde ad salmış kaçaklardır. Şimdi onların da Nebi'nin etrafında toplanması beylere dert olur.

Vali, Kaçak Nebi'nin gurubunu öldürtmek için Zengezur'a iki yüz atlı gönderir. Komutan Cefergulu Bey başta olmak üzere valinin kendisi bu grubun üç ay içinde dağıtılmasını, Kaçak Nebi'nin yakalanıp hükümete verilmesini talep eder. Atlılar, Gorus polis komutanının emrinde dağı taşı didik didik yapar; ancak hiç kimse “Nebi'yi gördüm” diyemez.

Bir gün Kaçak Nebi yine köylere gider, halkla görüşüp onların vaziyetini öğrenir. Nahçıvan, Cebrayıl ve Gorus polis komutanları da kendilerinin yüzer seçkin atlısı ile Nebi'yi yakalamak için Şotlanı düzlüğünde pusuya yatar. Nebi geze geze gelip Şotlanı'ya varır, ama onun halk arasına girmesine izin vermezler. Düşman atlılarının köyde olduğunu bilen Nebi, arkadaşlarını evlere yerleştirir, kendisi ise Ganlı Goca ile Hekeri'ye doğru yola çıkar. Hecer'i Mollu'ya göndereli üç gün olmasına rağmen henüz bir haber gelmez.

Hecer hamile olduğu için çok ağrı çeker, bu yüzden Mehdi, Hecer'i Gözel'in yanına koyup dönmek zorunda kalır. Zaman tamamlanır; ama ne Hecer'den ne de Mehdi'den haber yoktur.

Nebiler Şotlanı'dan yeni çıkmışken bir çiftçiye rastlar. Uzaktan görünen Gorus yolunun üzerinde oturan çiftçinin ne okuduğuna dair fikir yürütürler. Sonra kulak verip

çiftçinin okumayıp ağladığını, kendinin de ne ise söylendiğini duyarlar. Ganlı Goca biraz öne yürüyüp kulak verir, bakar çiftçi ne okumaktadır:

Goburnat, komutan geldi, saymadı,
Düşmanın kanından içti, doymadı,
Zalimden kisası aldı, koymadı,
Ağlarım haline, ey Kaçak Nebi,
Hecer’i kendinden ey koçak Nebi.

Düşmanlar elinden düşmüştü kaçak,
Kardeşi Mehdi’dir kendinden koçak,
Ağalar elinde olmuştur naçak,
Ağlarım haline, ey Kaçak Nebi,
Hecer’i kendinden ey koçak Nebi.

Dağ çektin muhtara, ağaya, hana,
Derdine analar ağlaya, yana,
Bütün yiğitlerin gire meydana,
Ağlarım haline, ey Kaçak Nebi,
Hecer’i kendinden ey koçak Nebi.

Ganlı Goca, bir göz kırpıncaya kadar çiftçinin yanına gidip “adam, ne oldu ki böyle yanıklı yanıklı okuyup ağlıyorsun” der. İhtiyar der:

-Hiçbir şey, garip oğlum aklıma geldi, ben de ağlayıp yüreğimi boşaltıyorum.

Ganlı Goca, çiftçinin korktuğunu görür, bu yüzden kendisini tanıtır:

-Korkma, biz bey, mahalli polis amiri falan değiliz, Nebi’nin adamlarındanız.

Böyle söyleyince sanki adamın gözüne ışık gelir, elini yere dayayıp ayağa kalkar, şüpheyle Ganlı Goca’ya bakar. Bunların polis komutanının adamlarından olmadığını anlayıp rahatlar:

-İsmayıl Bey, otuz atlı ile Nebi ile Hecer’i yakalayıp Gorus’a götürdü. Zavallı Hecer öyle bir ağlıyordu ki... Muhafızlar birbirine “Hecer ağrı çekiyor, Gorus’a kadar gidemez,

yolda ölüp kalır” diye fısıldıyordu. Zalim İsmayıl Bey ise ara sıra kırıbacını Hecer’in sırtına vuruyordu. Böyle bir kişiliksizlik hiç yere göğe sığar mı, böyle bir zulüm yerde kalır mı?

Nebi daha fazla dayanamaz, geri dönemez. Düşman atlıları köyleri yüzük taşı gibi kuşatır. Nebi, Boz atı mahmuzlar, yüzünü Ganlı Goca’ya çevirip der:

-Ben Hecer’in arkasından gidiyorum, sen de delileri sağ salim bu köylerden çıkar, sabahleyin Gorus’ta görüşürüz.

Evet, Ganlı Goca delileri aramakta, Kaçak Nebi Gorus’a gitmekte olsun, bakalım Hecer nasıldır...

Çiftçi, Mehdi ile Nebi’yi birbirine karıştırır. O yakalananların Hecer’le Nebi olduğunu sanmaktadır.

Köye geldiği günden beri Hecer’in hali kötüleşir. Köyler de Nebi’yi arayan it ve kurtlarla dolu olduğu için Mehdi, Hecer’i hiçbir yere çıkaramaz. Gözel’in evini günde üç dört kez arar, zavallı kadına bin türlü zulüm ederler. Bu yüzden Hecer iki gün Hanalı’nın evinde kaldıktan sonra Kerbelayı Mehemedlere gitme kararı alır. Mehdi de gece fırsat bulup Hecer’i Kerbelayı’nın evine ulaştırmak isterken yolda İsmayıl Bey’in grubu ile karşılaşır. Tüfeğini düşman çemberini dağıtmak için çeker, Hecer “Allah aşkına, ateş etme, halim kötü, alçaklık edip bizi yakalayacaklarsa, bırak yakalasınlar” der.

Mehdi attan inip İsmayıl Bey’in karşısına gelip “komutanım, Hecer hamile, ağrı çekiyor, doğum yapması için yakın köylerin birine götürüyorum” der.

Bunu duyduğu gibi İsmayıl Bey emir verir:

-Her ikisinin de elini, kolunu bağlayın.

İsmayıl Bey’in grubunda adına Grivanovski denen bir Rus komutanı vardır. Bir hayli gittikten sonra o “gel Hecer’i bırakalım, bu yaptığımız insanlık değil, başka bir zaman yakalarız” der.

İsmayıl Bey diğer zamanlar Grivanovski’nin bir sözünü iki etmez, şimdi ise “sen ne diyorsun, vali duyarsa bize ne der” diyerek kendini kaybeder.

Rus komutanı ise Hecer’in elini, kolunu açtırır, yolda İsmayıl Bey’le münakaşa eder, onun yüzüne tükürerek geri döner.

Gorus hapishanesinin kapısının ağzında Hecer daha fazla dayanamaz, yere yıkılır, bir müddet sonra bebek sesi duyulur, Hecer’in bir oğlu olur. Hapishanede çalışan hizmetçi kadınlar hemen çocuğun göbeğini kesip yırtık pırtık kıyafetlere sararlar. İsmayıl Bey,

hapishane komutanının odasından çıkıp çocuğu ister. Kılıcını çekip çocuğu kılıcın ucuna geçirir. Çocuğun çılgınları İsmayıl Bey'in kahkahalarına karışır. Bey sinirle der:

-Bak, bunu valiye göndereceğim. Bu çocuk gibi Nebi'nin başını da gün gelir kılıca çekip Rusya'ya gönderirim.

Herkes İsmayıl Bey'e nefretle bakar. Bey, çocuğun ölüsünü bir kenara atıp evine gider. Kendini överek der:

-Zararı yok, şimdi Nebi neredeyse Hecer'in arkasından gelecek. Bin tane canı da olsa elimden kurtulamayacağını söylersiniz.

Hapishane çalışanları korkularından seslerini çıkarmazlar. Gece olur, evine giden evine, işine giden işine doğru yola çıkar. Hapishane komutanı Tülkü Behlulali de başına bir çare bulsun diye kalır.

Şimdi Nebi gelmekte olsun, bakalım Hecer zindanda ne yapar. Hecer'i zindana attıklarından beri o saçını yolup yüzünü gözünü yırtarak hazin hazin ağlamaktadır. İsmayıl Bey'e o kadar beddua eder ki, sesine bütün tutsaklar da katılıp ağlarlar.

İsmayıl Bey, Hecer'e gözdağı verir. Hecer "Nebi, Nebi" diyerek feryat eder, sakinleşmek bilmez, inlemesi hapishaneyi başına toplar. Hecer, Nebi'yi çağırmakta olsun, bakalım Nebi nasıl olur. Evet, Nebi hapishanenin çevresine gelip atı yedeğine alınca, ayağına bir şey ilişir, eğilip bakınca kılıca geçirilmiş yeni doğmuş bir oğlan çocuğu olduğunu görür, çocuğu alıp bağrına basar. Sanki çocuk dile gelip "beni kucağına al" der. Nebi'nin yüreğine bunun Hecer'in çocuğu olduğu düşer. O ana kadar hiç kimse Nebi'nin ağladığını görmez. Şimdi Nebi Boz atın başını bırakıp yere oturur, çocuğa bakıp öyle bir ağlar ki, dağlar taşlar titrer. Etrafta dolaşan bir koca karı Nebi'yi tanıyıp çocuğu ondan alır, olup bitenleri Nebi'ye anlatır:

-Ey oğul, olan olmuş, geçen geçmiş, günahdır, çocuğun ruhunu incitme, bırak götürüp yıkayıp kundaklayayım.

Nebi bir şey diyemez, yavaş yavaş kendine gelerek der:

-Nine, bir kundakla bakalım, çocuğuma kundak yakışıyor mu?

Kadın hapishane işçisidir. Nebi'yi "ey oğul, buralarda çok görünmek olmaz, sen de kalk bahçeye geçelim, gece geçsin, sonra ben seni yolcu ederim, gerisini sen bilirsin" diyerek uyarır.

Nebi, kadına bir şey demeyerek içeri geçer. Kadın çocuğu yıkar, kundaklayıp koyar. Nebi çok ağlar. Bir de kulak verip uzaktan bir feryat sesi geldiğini duyar. Kadın öne yürüyüp pencereyi açar, “gelen Hecer’dir ey Nebi” diyerek, Nebi’yi çağırır. Hecer’in inlemesini duyan Nebi’nin tüyleri diken diken olur:

Bülbülüm, gülümden düştüm ırağa,
Can yoktu canımda çıka ferağa
Yeteydin yeteydin bari sorağa,
Geçti kılıçlara körpem, ey Nebi,
Nerdesin nerdesin hay haray Nebi.

Ey eller feryadım göğe dayandı,
Söyleyin hakk yolun deyin hayandı,
Al dilim ağzımda alıştı, yandı.
Geçti kılıçlara körpem, ey Nebi,
Nerdesin nerdesin hay haray Nebi.

Ne zalim yüzün var, ey koca dünya,
Zulmün arşa çıktı, say koca dünya
Tuttun fakirlere vay koca dünya
Geçti kılıçlara körpem, ey Nebi,
Nerdesin nerdesin hay haray Nebi.

Nebi daha fazla dayanamayarak kadına der:

-Nine, çocuğu sırtıma sar ve bana yolu göster. Şimdi ben bu köpek oğullarını bir cezalandırayım, babalarının adını dahi unutsunlar.

Evet, Nebi bahçeye öyle bir çıkar ki, Ganlı Goca’nın hapishanenin kapısında dolaştığını görür. Nebi’yi gördüğü gibi Hecer’den haberin var mı diye önüne yürür.

-Var, Ganlı Goca var. Şimdi bu hapishanenin taşının üzerinde taş bırakan köpek oğludur. Deliler geldi mi?

-Geldiler, Nebi. Hükümet adamlarıyla çok kötü bir mücadelemiz oldu. Yedi sekiz bey, muhafız öbür dünyaya gitti. Çocukların hepsini sağ salim Gorus'a getirdim. Bak, durmuş emrini bekliyorlar.

Nebi der:

-Telli Gara ile Tunc Veli gruplarıyla müdafaa etsinler, kalanları arkamdan gelsin.

Nebi hapishanenin kapısını çalar, yavaş yavaş nöbetçinin kalın sesi duyulur.

-Kimsiniz bu gece vakti?

-İsmayıl Bey, açın.

-Komutanım, Allah aşkına, bak, o zavallı daha yeni sakinleşti, ona çok kötü zulüm ettin, işin yok artık, git yat, sabah gelirsin.

-Hey, köpek oğlu sana kapıyı aç diyorum.

-Vallahi, İsmayıl Bey, haddini aştın. O çocuğu kılıca geçirmeyecektin, tutsaklar isyan ettiler. Hecer'in yanına girilecek bir hali kalmadı.

-Aç diyorum sana!

Kapıcı çaresiz kalıp kapıyı açar, karşısında Nebi'yi görünce kendini kaybeder:

-Beni öldürme, Hecer'in haline herkesten çok ben ağladım, ona çay verdim. Bak, şimdi karım yemek getirdi, onu da götürüp verdim, ama yememiş...

Nebi bir şey demez, nöbetçi bununla elimi ayağımı bağla diye hemen bir ip getirir.

Evet, nöbetçiler anahtarları Nebi'ye gönüllü olarak verirler. Kaçaklar hepsinin ellerini bağlayıp yan yana dizerler, gerçekten hiçbirisi sesini çıkarmaz.

Nebi, Hecer'i görünce kendisini tutamaz, ikisi de ağlarlar. Hecer, bebeğinin kundağını Nebi'nin sırtından çözüp kucağına alır.

Nebi, Mehdi'yi de serbest bırakır. Hecer yüzünü Nebi'ye çevirip der:

-Nebi, İsmayıl Bey benim sinemi dağladı. Ancak birden acele hareket edip ahdimi yüreğimde bırakabilirsin. Onunla kendim hesaplaşacağım. Şimdi sen bütün tutsakları bırak, hapishaneyi dağıt, ateşe ver burayı!

Nebi bütün tutsakları bırakır, herkese de içerideki tahta vb. şeyleri ateşe vermelerini söyler.

Nebi ile konuşan nöbetçi ağzındaki mendili bir şekilde çıkarıp der:

-Aşağıda ambarda nohut var.

Tutsaklar, hemen nohutu çıkarıp kapının önüne dökerler, nöbetçilerin de el ve ayaklarını açıp serbest bırakırlar. Tutsakların çoğu Nebi'nin grubuna katılır.

Tan yeri ağardığı zaman hapishane komutanı pencereden bakıp âlemi bir ışığın bürüdüğünü görür. Balkondan bakınca hapishanenin yandığını görür. Hiçbir zaman taşın ve toprağın böyle yandığını gören olmamıştır derler. Gorus hapishanesini yakan o ateş günahsız bebeğin ve Hecer'in ahıdır...

PALANDÖKEN MÜCADELESİ

Üstat, Nebi'nin şöhretinin Zengezur'dan Nahçıvan'dan, İrevan'dan başlayıp Tebriz'e, Gorus'a, Reşt'e ve Erdebil'e kadar ulaştığını söyler. Her yerde kendisine çok sayıda taraftar toplayan Kaçak Nebi halkın sığınağıdır. Bir köylüyü beyler döverken eğer “önemi yok, bu zulmü Nebi'ye söylerim, bu derdi düzeltir” derse hemen onu bırakırlar. Nebi; polis komutanlarına, mahalli polis amirlerine, muhtarlara ve beylere öyle bir hesap sorar ki gelin görün.

Bir kere İsmayıl Bey, bütün beyleri hükümet binasında toplayıp vergi vermeyen köylülere atın kuyruğuna bağlamayı emreder, “hangi bey, atın kuyruğundaki köylüyü iyi süründürürse, ona bahşış vereceğim” der. Mahalli Polis Amiri Gaşo Bey'i de izlemeye çağırır. Meclisin tatlı yerinde bir atlı ortaya gelerek “eller yukarı” der. İsmayıl Bey ve Mahalli Polis Amiri Gaşo Bey de ellerini yukarı kaldırır. Atlı, onlara silahlarını bıraktırdıktan sonra yüzünü beylere çevirerek der:

-Şimdi atlardan inin, siz köylüler atlara binin.

Sonra atlı, ağaları köylülere vergileri ödediklerine dair makbuz yazıp vermeye mecbur eder.

Beyler, vergi makbuzlarını verir vermez silahlı kaçak, köylülere beyleri atın kuyruğuna bağlamalarını söyler, Mahalli Polis Amiri Gaşo Bey'i de bir ağaca bağlar. Sonra da ona der:

-Gaşo Bey, sen de burada dur ve seyret.

Atlı, İsmayıl Bey'i kendi eli ile atın kuyruğuna bağlar, yüzünü bütün köylülere çevirerek der:

-Bilin ve öğrenin, ben Hecer'im. Bu İsmayıl Bey benim bağırimi çapraz şekilde dağıldı. Dünyaya yeni gözünü açmış olan bebeğimi kılıcın ucuna geçirip azapla öldürdü. Şimdi ben onu Boz atın kuyruğunda Salvartı'nın ve Zengezur'un bütün yüksek kayalıklarında

gezdireceğim. Beni kınamayın, belki bununla bir ana olarak kalbimin közü kabuk bağlar. Siz de kendiniz bilirsiniz, beyleri ne kadar isterseniz o kadar sürüyün. Ama herkes mahalli polis amirine birer kamçı vurmayı unutmasın.

Üstat, o gün ne mahalli polis amirlerinden ne de beylerden sağ kalanın olmadığını söyler. Coşan köylüler, bütün devlet dairesini dağıtıp, atları da köylerde satıp evlerine dağılır.

Nebi'nin korkusundan mahalli polis amirleri bu işin üzerine gitmezler. Köylülere de “gözünün üzerinde kaşın var” diyen olmaz, herkes İsmayıl Bey'i kınar. “Nebi kanı kanla yıkamış, artık kimseyi yakalayıp hapse koyamayız” derler. Ancak Nebi yüzünden Çar'a şikâyetçi olmayı da unutmazlar.

Yıllar geçtikçe Nebi'nin grubu büyür, kavgaları daha şiddetli olur. Kaçaklar mahalli polis amirlerine, polis komutanlarına karşı çok güç kullanırlar, haksız yere dövülen, toprağı elinden alınan, emeğinin karşılığını alamayan pek çok köylünün hakkını alıp kendisine verirler.

Bir gün Kaçak Nebi'nin, Hecer ve başındaki delilerle yine köyleri gezdiğini söylerler. Valinin aracının bir grup nöbetçiyle birlikte geldiğini görürler. Deliler, araca nişan alırlar. İçerideki akıllı bir adama benzemektedir. Muhafazlara “ateş etmeyin, ellerinizi kaldırıp teslim olun” der. Muhafızlar da bir şey söylemeden silahları yere bırakır. Hecer kendisini ileri geçirip Nebi'ye der:

-Valiyi ben karşılayacağım.

Kaçaklar ellerine silahlarını alıp Hecer'in etrafını çevirir. Bir de bakarlar ki, arabadan bir Rus hanım, bir de giyimi düzgün bir memur iner. Hecer memuru hemen tanır. O, İsmayıl Bey'in onu tutsak ettiğinde kollarının zincirini açtıran memurdur. Biraz yaşlanmış, rütbesi de büyümüştür. Demek ki o da Hecer'i tanır, bu yüzden tatlı bir Azerbaycan lehçesiyle der:

-Hecer Hanım, beni tanımadınız mı? Bundan on yıl önce sizi hapsoldüğünüzde görmüştüm.

-Siz Yüzbaşı Grivanovski misiniz?

-Evet, hanım, ben şimdi generalim. Bu hanım da benim hayat arkadaşımdır.

-Çok güzel, büyük general.

Generalin karısı sorar:

-Siz böyle güzel bir kadın olarak neden evinizde oturup çocuklarınızla ilgilenmiyorsunuz? Kaçaklık kadınlara yakışır mı?

General bunları Hecer'e tercüme eder. Hecer der:

-Hanım! Bebeğim dünyaya gözünü açar açmaz polis komutanı onu kılıca geçirip öldürdü. Beni zindana attı, dizime kadar soğuk suda bekletti. Ondan sonra evlat yüzüne hasret kaldım. Sizin general eşiniz bu vahşiliği iyi bilir.

Generalin morali bozulur, Hecer'in dediklerini hanımına tercüme eder. Rus Hanım, Hecer'in faciasını duyunca elleriyle yüzünü tutar, gözyaşları onu boğar, arabaya dönüp boğuk bir sesle eşine der:

-Tabikii, onlar şimdi bizi öldürmelidir.

General başını aşağıya dikip hanımının sözlerini tekrar Azerbaycan Türkçesi'ne çevirir. Sonra da üzgün bir şekilde der:

-Hecer Hanım, izin verin, hanımım gitsin, bizim üç tane kızımız var, eğer ikimizi de öldürürseniz onlar sahipsiz kalır, rica ediyorum. Bana ne yaparsanız yapın.

Hecer, Nebi'ye, Nebi de kaçaklara bakar. Nebi tüfeği kaldırdınca Hecer der:

-Dur Nebi. Bunlar her şeyi kendi arşınlarıyla ölçerler.

Yüzünü generale çevirip sözüne devam eder:

-General diyerek Hecer sinirlenir. Onun sesine bütün kaçaklar yerinden sıçrar, Nebi tüfeğini kaldırır, Hecer sözüne devam eder:

-General, ben çok iyi biliyorum ki, siz padişahın emriyle bizi öldürmek için büyük bir askeri birlikle buraya geldiniz. Biz mücadele ederiz, kim kimi kavgada mağlup ederse, o da mağlup olur. Ancak hanımınıza bizim hırsız olmadığımızı, zulmün elinden evimizden kaçanlardan olduğumuzu söyleyin. Size gelince serbestsiniz. Siz benim kollarımın zincirini bundan on yıl evvel İsmayıl Bey'e açtırdınız. Beni bırakmak istediniz. İsmayıl Bey izin vermedi, onun yüzüne tükürüp gittiniz. Şimdi ben de sizi serbest bırakıyorum. O zaman beni bırakmaya sizin gücünüz yetmedi. Bugün ise sizi bırakmaya benim gücüm yeter.

Hecer dönüp Nebi'ye bakar. Nebi'nin gülümsediğini görür ve her şeyin yolunda gittiğini anlar. Hecer yoldan çekilir, tüfekler görünmez olur. General ağır adımlarla arabaya dönüp hareket etme emri verir. General, hanımına her neyse bir şey söyler, o da uzaklaştıkça Hecer'e sürekli el sallar.

Üstat, gerçekten de General Grivanovski'nin özel bir emirle Zengezur'a geldiğini söyler. Hecer'in yiğitliğinden sonra fikrini değiştirip, Nebi'nin üzerine gönderilen bin atlıyı da yanına alarak geri döner.

Bundan sonra Nebi'yi öldürmek için mahalli polis amirleri bir araya toplanıp tedbir alırlar. Nebi'nin ya ölüsünü ya da dirisini divana vermeleri için üç bin atlı hazırlarlar.

Bir kere kaçaklardan Surha'yla Tunc Veli ağır hastalandığı için Nebi onları İrevan'da Mehemed'in evinde bırakır. Deliler, bir hayli burada kalıp iyileştikten sonra yeniden guruba dönerler. Hepsini sağ salim gören Nebi, Turşsu'da bir keyif meclisi kurdurur. Yerler, içerler, tacirlerden aldıkları katır yükünü, ipeği, kumaşı ve bezi halka dağıtıp köyleri, obaları dolaşırlar. Akşam kalmak için yeniden Kirs Dağı'na çıkarlar. Meğer casuslar ölmemiştir. Hemen o gün Nebi'nin hazineyi yarıp, bütün varlığı halka dağıta dağıta gezdiğini, bu gün de katır yükünü, büyük baş hayvanları köylülere paylaştırıp Palandöken'e çıktığını haber verirler.

Evet, üç bin atlı yüzük taşı gibi Kirs Dağı'nı kuşatır. Nebi'nin adamları çok yorulduğu için her biri bir tarafta uzanıp dinlenmektedir. Nebi de başını Hecer'in dizinin üzerine koyup İran'ı gezme fikrindedir. Öylece de uyuyup kalır. Biraz geçince Hecer, Nebi'nin kendinde olmadığını, uykusunda hiddetlendiğini, sonra da kendi kendine konuşmaya ve nara çekmeye başladığını görür. Hecer ne kadar silkelese de Nebi uyanmaz, yerinden kalkmak isterken Boz atın Nebi'nin başının üzerine gelip durduğunu, ayağı ile yeri eşeleyip gözünden yaş akıttığını görür. Hecer çok evhamlanır. Hemen kalkıp Mehdi'yi çağırır. Mehdi, Meherrem, Batman Eli, Musa ve Tunc Veli toplanıp gelirler. Ne kadar elleseler de Nebi uyanmaz. Bu sırada Boz atın da Nebi'ye şüpheyile baktığını görürler. Birden Boz at kişnemeye başlar, zavallı hayvan öyle bir kişner ki dağ taş yerinden oynar. Nebi aksırıp gözünü açar, saz ister sazı olan yoktur. O zaman tüfeğini sinesine basar ve bakalım ne der:

Nebi'nin bığları eşme eşmedir,
Şapkası kurşundandeşmedeşmedir,
Nebi'nin atını hiç at geçmedi,
Koy sana desinler, ey nadan Nebi,
Tüfeği, havada oynatan Nebi.

Boz at, beni bu davadan kurtarsan,
Kanat açıp Salvartı'ya aparsan,
Kaçaklar söylerler sana bin ahsen,
Koy sana desinler, ey nadan Nebi,
Tüfeği, havada oynatan Nebi.

Boz at, seni baş tavlada bağlarım,
Yeleni okşayıp mermer çullarım,
Altından, gümüşten seni nallarım,
Koy sana desinler, ey nadan Nebi,
Tüfeği, havada oynatan Nebi.

Sonra yerinden kalkıp yüzünü delilere çevirip der:

-Kirs'i düşmanlar kuşatmış, haydi, herkes siperlere, kötü bir yerde gecelemişiz. Kurşunumuz bitene kadar mücadele edeceğiz. Ne zaman hepinizin beşer kurşunu kaldığını görürseniz o zaman ateş etmeyi bırakın. Ben inip dağın başındaki kaleye gireceğim. Siz de düşmanın kaleye hücum ettiğini görünce her biriniz kaleye bir iki kurşun atıp düşmanı şaşırtın. Hecer'i de alıp kaçın. Onu götürüp Kerbelayı Mehmed'in evine bıraktıktan sonra dağlara çekilip işinize bakın. Salvartı Mağarasına toplanın, bin yıl bile geçse hiç kimse orada sizin burnunuzu bile kanatamaz. Sağ kalırsam, beni beklersiniz, ölürsem Mollu'da babamın kabrinin yanına gömersiniz.

Deliler çok üzülürler. Hecer yalvarmaya başlar, ama Nebi çoktan uzaklaşır. Birden kurşun sesi gelir, Nebi dövüğe girer, düşmanı ot gibi biçer. Bunu gören Hecer ve deliler de askerlere hücum eder. Nebi'nin tek bir kurşunu dahi hedeften şaşmaz. Bu şekilde karanlık çökene kadar kaçaklar, mahalli polis amirinin askerlerini dağıtırlar. Ölen ölür, ölmeyenler de kaçıp gider.

Palandöken de öyle gedik bir yerdir ki buradan çıkmak her oğlun işi değildir. Çok sayıda bey, muhafız ve muhtar öldürülür. Kirs'in girişinden bakınca düşman ölüleri apaçık görünür. Nebi'nin neşesi yerine gelir, aşığı çağırır, "usta bir hava çal da neşelenelim" der. Âşık "Cengi" çalar. Sonra Nebi'nin birden bire hali değişir. "Mehdi'yi buraya çağırın" der. Mehdi gelince Nebi der: -Kardeş, bu lanete gelmişler bizi dağa, taşla mahkûm ettiler, sineme

evlat dağı çektiler, benimkisi artık kurtla kıyamete kaldı. Bari sen bu ülkeden çık git. Seni Kars’a, Erdebil’e göndereyim, git kendine ev kur, aile kur, evladın olsun. Hiç değilse ben bu dünyadan yüreği yanık gitmeyeyim.

-Hayır, kardeş, ben senden nasıl ayrılalım, halk bize ne der? Bir de Kars da, Erdebil de bu şekildedir. Zavallı köylülerin hayatı nerede güzel ki? Her yerde halk esaret altındadır.

Nebi kederlenir. Âşığa “Keremi” çal der. Âşık öyle bir “Keremi” çalar ki, gelip görün. O havadan dolayı Kirs’in kurumuş çeşmelerinin yeniden gözyaşı akıtmaya başladığını söylerler. Nebi başını yeniden Hecer’in dizinin üzerine koyup uykuya gider. Âşık ise durmadan okur:

Nebi bir yiğittir, düşmüştür kaçak,
Kardeşi Mehdi’dir, kendinden koçak,
Goburnat elinde olmuştur naçak,
Mahalda diyorlar kaçaktır Nebi
Hecer’i kendinden koçaktır Nebi

Eller şenlik kursun, havası gelsin,
Zurna, davulu, kavalı gelsin,
Göreyim beylerin zevali gelsin
Mahalda diyorlar kaçaktır Nebi
Hecer’i kendinden koçaktır Nebi

Kırdığı pristav gelir mi sana?
Nebi baş eğer mi ağalara, hana?
Boz atın belinde girer meydana
Mahalde diyorlar kaçaktır Nebi
Hecer’i kendinden koçaktır Nebi

Evet, âşık çalıp söyler, deliler üç gün üç gece keyiflenip dinlenirler. Halk akın akın Nebi’yi görmeye gelir. Dördüncü gün yiğitler gitmek için atlanırlar. Nebi “ben bir daha o

murdarların leşlerini görmek istemiyorum, gelin Kirs'i aşır Gafan tarafına gidelim, oradan da Tebriz'e, Erdebil'e gideriz. Bir müddet bu yerlerden uzaklaşalım, belki derdimiz dağılır" der.

Evet, Nebiler Gafan yoluna yeni çıkmışken yakın bir yerden hıçkırık sesi geldiğini duyarlar. Hecer "kadın sesidir, her kiminse başını kesiyorlar" der. Nebi, Tunc Veli ve Hecer sesin geldiği tarafa gider. Gelip gerçekten de bir gencin, bir gelinin elini kolunu bağlayıp başını kesmek istediğini görürler.

Nebi adama doğru bağırır:

-Hey, beri geç bakalım, kimsin?

Adam "Nebi ağabey, bir hatadır etmişim, günahımdan geç" diye yalvarır. Nebi bakıp bunun Tacir Gulu olduğunu görür.

Gelinin elini kolunu açarlar. Hecer "bacı, bu senin başına getirdikleri nasıl bir iştir" diye sorar. Gelin ağlaya ağlaya der:

-Ben Gulu'nun amcasının oğlunun karısıyım. Eşim iki hafta oluyor ki Tuğ'a ekine gitti. Bu zalim de eşimin Tuğ'da öldüğünü söyleyerek beni aldatıyor. Onun ölüsünü getirmek için oralara gidiyorum, inanıp onun kafilesine katılıp geldim. Şimdi de gecenin bu vakti bana "eşin ölmedi, seni İsfahan'a götürüyorum, orada evim var, kalıp bana eş olacaksın" diyor. Ey zalim böyle bir iş olmaz, evde üç aylık bebeğimi bıraktım diyorum; hayır o zaman başını kesmeliyim diyor.

Hecer sorar:

-Kafile nerede?

Gelin der:

-İki adım ötedeki Horu Deresi'nde.

Nebi, Tunc Veli'yi Meherrem'le birlikte kervanın arkasından gönderir, sonra hançerini çıkarıp geline uzatır:

-Bacı, şimdi al, onun başını kendin kes.

Tacir Gulu, ne kadar yalvarıp yakarsa da Nebi "hayır, sen haysiyetsizsin, haysiyetsizlerin de bu dünyada yaşamaması gerek" der.

Gelin de "can Nebi, ben onun başını nasıl keserim? Bir de bu lanete gelmiş beni toplum içinde rezil etti, duyanlar ne der? diyerek ağlar.

Nebi der:

-İyi, mademki o bir kadının başını kesmek istiyordu, onu da bir kadının öldürmesi gerekir. O zaman Hecer bilir.

Hecer de sanki bu sözü bekliyormuş gibi tüfeğini Tacir Gulu'nun başına nişan alır.

Kervanı açıp içindekilerin hepsinin giyecek olduğunu görürler. Nebi delilerin üzerindeki baştan sona yeniler. Geline de çok sayıda giyecek verir, kalanını da Telli Gara alıp köylülere paylaştırmaya götürür. Gelini yalnız bırakmazlar. Hecer, Mehdi ve Meherrem onu götürüp evine bırakırlar. Nebi de Aras'ı aşırp diğer tarafa geçer.

O kış Nebi'yi Zengezur'da ve Salvartı'da gören olmaz. Telli Gara, Salvartı Mağarasına çekilip tam bir yıl Nebi'yi bekler. Ara sıra Eli, onlara katırla yiyecek ve içecek getirir, yolunu şaşırانları, köylüleri incitenleri Telli Gara'ya söyler, o da delilerle köylere gelir, beylerin, zenginlerin ve mahalli polis amirlerinin dersini verip geri döner.

Beyler ne zaman Nebi'nin öldürüldüğüne dair söylentiler yaysalar Telli Gara, devlet dairelerine sokulup polis komutanlarından, mahalli polis amirlerinden birini boğazlar, tutsakları bırakır, vergi kâğıtlarını köylülere paylaştırıp çıkıp gider.

Padişaha da beylerden Nebi'nin kendilerini öldürdüğüne, köylülerin hırsız ve kaçaklara döndüklerine, buralarda yaşamanın mümkün olmadığına dair mektup üzerine mektup gider.

Polis komutanları ve mahalli polis amirleri muma döner, köylülerle konuşurken ihtiyatlı davranır. Beyler ve zenginler artık eskisi gibi halka meydan okuyamaz.

Bir gün Zengezur'a padişahın Nebi'nin başına mükâfat koyduğu yayılır. Gerçekten de bir hafta sonra valinin mektubu polis komutanlarına ve mahalli polis amirlerine gelir. Mektupta “her kim Nebi'yi öldürürse ona hazineden yüz altın ve polis komutanlığı verilecek” denmektedir.

Bunu duyan beyler ve zenginler birbirlerine girerler. Toplanıp tedbir alırlar, her ne kadar kafa yorsalar da bir sonuç elde edemezler. Namertler, Nebi'yi öldürmek için fırsat kollamaya başlarlar. Şimdi bunlar burada kalsın, bakalım Nebi ne yapar.

NEBİ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Evet, Nebi Aras'ın diğer tarafında bir yıla yakın süre kalır. Burada o, demirci Şahbendyar'ın evinde yaşar. Şahbendyar yakınlarına konuğunun nalbant olduğunu söyler. Halktan kime nalbant lazım olsa, hayvanını Şahbendyar'ın kapısına sürer.

Bir gün Nebi'nin keyfi kaçar. Aklına Hecer, annesi ve kaçak arkadaşları düşer. Gurbette her zaman Nebi'nin keyfi kaçar. Şimdi de uzun süren bu ayrılık onu tamamen üzer. Bu sırada Şahbendyar, Hemedanlı Azay Bey'in kırk atlısı ile kapıyı kestiğini, atlarının nallarının döküldüğünü ve konuğundan onları yolcu etmesini istemesini söylemeye gelir. Nebi Şahbendyar'a der:

-Git, sabah nal kesmem gerektiğini, beye layık nalım olmadığını söyle.

Birazdan Nebi bahçede bir kavganın olduğunu duyar. Bahçeye çıkınca beyin atlılarının zavallı Şahbendyar'ın üzerine saldırdıklarını, onu kırbaçladıklarını görür. Nebi'nin beynine kan sıçrar, silahlarını alıp kendisini tavlaya atar, Boz atın terkine binip düşmanın önüne çıkar.

Azay Bey, Nebi'nin Boz atın belinde kendisini öne verip atlılardan bir ikisini öbür dünyaya gönderdiğine bakar, kendinden geçer ve kaçmak ister. Nebi'nin arkadan vurmayacağını bilir. Ama Nebi ona fırsat vermez, bir göz kırpıncaya kadar başının üzerini keser. Azay Bey:

-Nebi kardeş çocuklar bir hata yapmışlar, bağışlayın diyerek yalvarmaya başlar.

Beyin adamları Nebi'nin adını duyunca kaçarlar. Azay Bey sağına bakar, soluna bakar ve etrafta hiç kimsenin kalmadığını, herkesin dağılıp kaçtığını görür ve korkar. Nebi, tüfeğini omzuna geçirip Azay Bey'in gırtlığına yapışır. Bunu gören Şahbendyar öne gelip der:

-Can Nebi, bu iş herkesçe öğrenildi, bu namussuzu öldürmeden buralardan gitme. Azay Bey bizlere düşmandır. Hiç kimsenin göz açmasına izin vermez. Halk açlıktan ölür, iki kat pahasına da olsa arpa ve buğdaydan borç vermez. Kapısına sürüne sürüne gidip üç kat pahasına razı olmamızı bekler.

Nebi'ye de bu lazımdır. Yüzünü Şahbendyar'a çevirip der:

-Halka haber ver, onun tahılını hemen bütün açlara paylaşacağım.

Sonra da Nebi arkada, Azay Bey önde doğruca beyin buğday kuyularına gelirler. Üstat, Nebi'nin o gün tam kırk kuyu tahılı fakir fukaraya dağıttığını, iki kuyusunu da beye ayırdığını söyler. Ayrılırken Azay Bey'e der:

-Bey, seni öldürecektim, ama balkondaki kadın ve çocukların gözünün önünde seni çekip attan yere atmayı insanlığıma sığdıramıyorum. Şahbendyar'a gözünün üzerinde kaşın var dersen, kendine küs.

Nebi Boz atın eğeri bırakır, biraz gidince kulağının dibinden bir kurşun vızıldayıp geçer. Geriye dönüp tüfeğini omzundan indirip beyi çağırır:

-Azay Bey, ben beylerin gayretini bilirim, ama benim sözüm sözdür. Kadın ve çocukların içinde seni mahcup etmek istemiyorum. Balkona bak, kızın ağlıyor, ancak şapkana mukayyet ol.

Azay Bey, eğilip balkona giderken bir kurşunun vızıltı ile şapkasını vurup yere düşürdüğünü görür, korkusundan tir tir titremeye başlar, Nebi kahkaha atarak güler:

-Kalk karının örtüsünü bağla başına. Allah korusun, Azay Bey ama arkamdan bir daha ateş edersen, ecelinin geleceğini bil.

Nebi Boz atın eğerini boşaltır. Azay Bey’de bir daha eline tüfeğini alacak takat kalmaz. Beyin karısı “bey, ne iş gördün? Tahılı paylaştırdı, çıkıp gitti, başka kaçaklar gibi karına ve çocuklarına dokunmadı, evini barkını ateşe vermedi, neden arkasından ateş ettin? Annesinin sütü ona helal olsun ki seni bize bağışladı. Mal yemezsin malını böyle yerler. Ne zamandır köylüler tahıl vermen için kapını tabanından çıkarıyordular. Bire üç almak isteyen malı bire hiç gider” diyerek ağlar.

Evet, Nebi oradan atını doğruca Aras’ın kenarına sürer. Gide gide çay kenarında yer alan köylerden birine varır. Hem atı hem de kendisi yorulur. Yolun kenarındaki evlerden birinde hâlâ ışık olduğunu görür, yavaşça kapıyı vurur. Kapıya bir ihtiyar çıkar. Nebi ihtiyarla selamlaştıktan sonra der:

-Amca, garibin biriyim, bir geceliğine misafir eder misin?

İhtiyar der:

-Rica ederim, misafir Tanrı misafiridir, neden etmeyeyim? Zaten evde misafirlerim de var, buyur içeri. Ama bu silahlarınla bir subaya benziyorsun. Bu misafirlerim de silahlı adamlar. İzin ver, seninkileri gizleyelim, silahlı olduğunu bilmesinler. Bu silahlarını da bırak tavlaya, gidip önce atını rahatlaştıralım.

Nebi geri dönmek ister, ama ihtiyarın samimiyetini görüp öne çıkar. Atı tavlaya bırakırken orada iki at daha görür. İhtiyar, bu atların da misafirlerin olduğunu söyler. Nebi tekrar geri dönmek ister; ama kendisine yakıştıramaz. İhtiyar onun bütün silahlarını samanlığa gizler, yüzünü misafirine çevirerek der:

-Buyur oğul, eve geç.

Nebi ihtiyatlı olmak için sorar:

-Amca, misafirlerin belalı adamlar değil değil mi?

İhtiyar der:

-Hayır ey oğul, kaçak mal peşinde olanlardan, adam başına ikişer bir işe yaramayan tüfekleri, birer de kılıç mıdır nedir ondan var, onları da kapının arkasına dayadılar.

Kılıç deyince Nebi durur, kılıç nere kaçak mal nere, kılıcı mahalli polis amirleri takar diye düşünür birden...

Nebi tekrar geri dönmek ister, ama koltuğundaki tabancayı yoklayıp “bırak, her kimse kim” diye düşünerek ihtiyarın önüne düşer. İhtiyar da yeni misafirinin boyuna posuna baka baka kalır. Nebi ihtiyara der:

-Amca, bu hurcu da al, içerisinde bir haşlanmış kuzu, bir de öteberi var. Onları da sofraya koy, açlık beni takatsiz bıraktı.

İhtiyar hurcu almak ister, ama hurcu tutmasıyla yere çökmesi bir olur:

-Ey oğul, bu hurç ne kadar ağır! İzin ver çocukları çağırayım yardım etsinler, yoksa belim kırılır.

Nebi “gerek yok, amca” deyip el atıp hurcu götürür. İhtiyar önde Nebi arkada eve gelirler, kapıda ihtiyar Nebi’ye der:

-Oğul, misafirlere “bu da benim misafirimdir, komşu köydendir, tarla sulayıcısıdır, geceye kalmış diyeceğim. İsmi nedir?

-Kerem amca Kerem.

Evet, ihtiyar Kerem’i misafirlerle tanıştırır. Ortaya sofraya kurulur, ihtiyar hurcu çekip ortaya getirir, boşaltmaya başlar. Nebi Şahbendyar’ın hurca kuzu etinden tut tavuğa ve lavaşa kadar her şeyi koyduğunu görür, kendi kendine kederlenir. Şahbendyar’ın babalık kaygısı onu çok üzer. Misafirler de tarla sulayıcısı nere, bütün bir kuzunun haşlaması nere diye şaşırır.

Nebi misafirleri iyi tanır, biri Zengezur Mahalli Polis Amiri, biri de Nahçıvan Polis komutanı’dır. Elbiseleri farklıdır. Şansından hiçbiri Nebi’yi yüzünden tanımazlar, bu yüzden Nebi Anrı Dağ lehçesini kullanır:

-Misafir misafiri getirir, geçmişten beri bu adamın sofrası açılmış, ekmek kesin...

Misafirler bakıp yeni misafirin dağın diğer tarafından olduğunu görürler ve keyifleri yerine gelir. Nebi’nin böyle yüreklice yiyip içmesi misafirlerin kalan şüphelerini de dağıtır. Nebi başlar “bu Aras boyu köylerinin halkına kurban olayım, bir ark su veren insanı öyle bir utandırıyorlar ki.. Tam üç gündür onların tahılını suluyorum, hurcuma o kadar koymuşlar ki tartamıyorum. Şimdi siz bana bakmayın, ben üç günlük yemeğimi yiyeceğim” demeye.

Beyler önce kendilerini o yere koymazlar, bir iki parça yiyip misafirin yiyip bitirmesini, sonra kendilerine iyi bir akşam yemeği etmeyi beklerler. Bakarlar tarla sulayıcısı, peynirin arkasından tavukları, tavukların arkasından kuzu haşlamasını bitirir, sofrada bir şey kalmayacak gibi görünür. Zengezur Mahalli Polis Amiri dayanamaz:

-Ne kadar kaba bir yiyişin var, ismin nedir?

-İsmim Kerem'dir.

-Kerem; beye, hana yakışır bir isimdir, tarla sulayıcısından da Kerem olur mu?

-Olur, olur, bu Anrı Dağ köylerinde Kerem çoktur...

Beyler, Kerem'in hiç ağzını boş tutmadığını, konuşurken bile yemek yediğini, böyle giderse sofrada hiçbir şeyin kalmayacağını görürler. Beylerden biri ihtiyarı çağırıp der:

-İhtiyar, içki falan yok mu, buna verelim de biraz okusun.

İhtiyar der:

-Neden olmasın iyi dut şarabım var, isterseniz hemen bu saat.

İhtiyar dut şarabını ortaya koyup sofraya yakın oturur.

Misafirler yerler, içerler, tarla sulayıcısına da bir kova dut şarabı verirler, kendileri yarım kova bile içemezler. Bir kova dut şarabının tarla sulayıcısına hiç tesir etmediğini görünce donup kalırlar. Misafirler tarla sulayıcısına bir şeyler okuması için yapışırlar.

Tarla sulayıcısı "okumaya okuyacağım, ama siz diğer taraftan geliyorsunuz, anlatın bakalım kardeşlerimiz nasıl geçiniyor, malların arşını indi mi, yoksa çıktı mı, pazar nasıl?" diye sorar.

Tarla sulayıcısının sözleri misafirleri açar. Dağdan dereden anlatmaya başlarlar. Sonra da tarla sulayıcısı "siz ne arıyorsunuz, ipek gerekiyorsa, size bir kervan ipek vereyim, götürün o tarafta satın." diye söyler. Bunu duyunca Zengezur Mahalli Polis Amiri der:

-İpek nedir, şal nedir? Sen tarla sulayıcısı bir adamsın, bu yerleri iyi bilirsin, belki bize yardım edersin. Biz başka bir şey için geldik. Her birimizin üç yüz atlısı var. Kaçak Nebi'yi arıyoruz. Bütün Zengezur'da ne kadar kaçak ve hırsız varsa hepsini Gorus Hapishanesine doldurduk. Bıglı'yı da Nebi'nin kardeşlerini de, kısacası bütün gurubunu yakaladık, Gorus'talar. Bir kendisi bir de Hecer yok. Şimdi Hecer'in Kerbelayı namussuzunun evinde olduğunu duyduk. Bu gün ya da yarın Nebi'yi yakalayalım, sonra gör bak onlara nasıl bir meclis kurulacak, içkinin tesirinden kendinden geçen mahalli polis amiri cebinden bir kâğıt çıkarıp elinde sallar:

-Bak, Nikolay'ın mühürlü kâğıdıdır. Ne yazık ki bu yaza kadar Nebi'nin grubu mahvedilmeliydi. Onu yakalayanın ne kazanacağını biliyor musun? Vali falan. Bizim gibi dil de biliyorsa bütün Ermeni, Gürcü ve Müslümanlara başkan olacak. Nebi'nin burada bir nalbandın evinde kalıp at nalladığını söylüyorlar.

Bu sözü duyunca Nebi endişelenir. Çocuklardan birini her kimse ele geçirdiklerini yoksa böyle rahat konuşamayacaklarını düşünür. Kendi casusları da sağlamdır. Bu yüzden “şimdi görün bakalım sizin başınıza ne oyun açacağım” diyerek Anrı Dağı lehçesinde sözüne devam eder:

-Bunu ben de duydum, o nalbanda atımı da nallattım, ama Nebi olduğunu bilmiyordum, bilseydim boyuna posuna bakar ne tür bir insan olduğunu bilirdim.

Beyler derler:

-Gideriz, yeniden bakarsın.

Nebi der:

-Hayır, şimdi erken; ancak siz rahat olun, bu gece ben Nebi'yi size eli ve kolu bağlı olarak getireceğim. Ne asker ne de atlı gerekmez. Bırakın gece olsun Şahbendyar benim bir sözümü iki etmez... Güzel, peki ben bu gece Nebi'yi kolları bağlı olarak size veririm, siz bana ne verirsiniz?

Beylerin her biri birer torba altın gösterir, “bu gece Nebi'yi bize verersen, iki torba altının ikisi de senin” derler. Evet, öyle de anlaşılır. Mahalli polis amiri “istersen Tebriz Valisine söyleyeyim Nebi'yi kendisi yakalasın” der. Nebi “Hayır, o zaman size bir şey vermezler, gidelim ben kendim onu yakalayıp size vereyim” der.

Meclis yeniden kızıdır. Nebi beyleri yeniden içirip keyiflendirir. Gecenin ilerleyen saatlerinde misafirleri “vakittir, kalkın yola çıkalım” diye çağırır. Nebi sarhoş beylerin tüfeği, kurşunu, tabancası tek bir sözle her ne silahları varsa hepsini alıp “arkamdan sürün” diye buyurur. Evet, polis komutanları da at süre süre Aras'ı geçip Gorus'a doğru giderler. Bir ara mahalli polis amiri “hey tarla sulayıcısı, yol ne kadar uzadı, buralar tamamen bizim oralara benziyor, peki ne zaman varacağız?” diye sorar.

Nebi der:

-Sıkılmayın, az kaldı.

Evet, sabaha doğru yolcular atlarının dizginlerini çekerler, Nebi onları attan indirip der:

-Muhterem polis amiri ve polis komutanı, ellerinizi yukarı kaldırın, bilin ve öğrenin ki, yakalamak istediğiniz Kaçak Nebi benim. Eğer dediklerimi yerine getirmezseniz, hemen beyninizi göğsüme savuracağım.

Bunu duyunca mahalli polis amiri ile polis komutanı sanki uykudan uyanır. Sinirden kendilerinden geçip, yere serilirler. Nebi onları tokatlayıp kendilerine getirir. Polis komutanı ile mahalli polis amiri “bir hata ettik, bağışla, ne dersen gözümüz üzerine” diyerek yalvarmaya başlarlar.

Nebi der:

-Bak, burası Gorus Hapishanesidir. Şimdi içeri girip bütün tutsakları serbest bırakacağız.

Mahalli polis amiri ile polis komutanı hep bir ağızdan “baş üstüne” derler. Evet, Nebi hapishaneye girip anahtarları alıp kapıları açmaya başlar. Tutsaklar önce onları öldürmeye götürdüklerini sanırlar. Nebi, Ganlı Goca’nın “Mehdi, biz bahçeye çıktığımız gibi kaç. Sanırım bizi öldürmeye götürüyorlar. Nebi’yi bulup başımıza gelenleri ona anlat, kanımızı yerde koymamasını, casusların başını kendi eliyle kesmesini söyle” dediğini duyar.

Bunu duyan Nebi dayanamaz: “Sesine kurban Ganlı Goca, gelen Nebi, casusların başını kendin kesersin” der.

Hapishaneye öyle bir ses düşer ki görmelisin. Mehdi, Nebi’nin boynuna sarılıp çocuk gibi ağlar. Dönüp bakınca polis komutanını görür, kendini tutamaz: “Ey koca kâfir, neden tir tir titriyorsun?” diye kanlı kanlı polis komutanını süzer, sonra Ganlı Goca’ya seslenir:

-Ey Ganlı Goca, beri gel, her şeyi Nebi’ye kendin söyle, bu melunun cezasını versin.

Mehdi başlarına gelenlerin tümünü Nebi’ye anlatır. Meğer onları yakalayan polis komutanı ile mahalli polis amiri valiye Nebi’yi grubu ile birlikte asacaklarını vaat eder. Polis komutanı, tam kırk gün onları Nebi’nin yerini söylesinler diye falakaya çektirip dövdürür.

Bir gün de polis komutanının çocuklara kan kusturduğunu gören Mehdi der:

-Komutan, Nebi Aras’ın diğer tarafındadır, ne hesabın varsa git onunla gör, bize her gün kan kusturduğun yeter, bizi mahkemeye havale et, mahkeme ne ceza verirse kabulümüzdür.

Evet, Nebi bunların hepsini duyduktan sonra Ganlı Goca’ya yüzünü çevirip der:

-Gorus Hapishanesini iki defa harap ettik, üçüncüden Allah korusun. Mademki size böyle kan kusturdular, polis komutanı ile mahalli polis amirini huzuruza getirdim, ne cezanız varsa verin.

Mehdi ile Ganlı Goca sanki bunu beklemektedir. Çocuklara göz ederler. Mahalli polis amiri ile polis komutanını bir göz kırpılıncaya kadar al kanlarına bularlar.

Nebi çocukları da alıp tekrar dağlara çekilir. Yolda Kerbelayı'nın evine gider, Hecer burnunda tütmetedir.

Hecer'i görüp ne kadar sevinirse, Kerbelayı'nın ölüm yatağına düşmesi onu bir o kadar üzer. Nebi gerçekten de Kerbelayı'yı babası kadar sever.

Nebi'nin sesini duyan Hecer kendisini balkondan onun üzerine atar, hal hatır sorduktan sonra der:

-Can Nebi, Kerbelayı iki gündür çok huzursuz oldu. Sürekli “Nebi gelmedi mi?” diye soruyor, “hayır” diyorum. “Şimdi gelecek, bana haber ver” diyor.

Gerçekten de Kerbelayı Nebi'yi ayak seslerinden tanır, ayağa kalkıp yerine oturur. Onu görünce ağlar. Nebi ile Kerbelayı uzun yılların hasretlileri gibi kucaklaşır. Kerbelayı yavaş yavaş sakinleşir, zorla gücünü toplayıp der:

-Nebi, oğul, hatırladın mı sana nerede olsan gelip gözüme bir avuç toprak atmanı, beni elinle kabirde rahatlatıp gitmeni söylemişim. Ne zamandır yolunu bekliyorum. Beni kendi omzunda götür, itin kurdun ruhumu hürmetsiz etmesine izin verme.

Kerbelayı bunu söyleyip Nebi'yi doyuncaya kadar süzer ve gözlerini ebediyen yumar.

Nebi gece Kerbelayı'nın evinde kalır. Arkadaşları meseleyi öğrenip Baş Hekeri'ye dolarlar.

Sabah Kerbelayı'nın bahçesinde iğne atılsa yere düşmez.

Hükümet atlıları Hekeri köylerini geze geze gelip Baş Hekeri'ye çıkarlar. Muhafızların köye girdiğini öğrenen Nebi, hepsine silahlarını bıraktırıp onları huzuruna getirmeleri emrini verir.

Hepsi Nebi'nin karşısında durunca Nebi yüzünü muhafızların liderine çevirip der:

-Bak, sizin hiçbirinizle işim yok. Bugün babamı defnetmeden köyden çıkmayacağım. Bekleyin, babamı defnedelim, sonra köyden çıkalım, silahlarınızı da size geri vereyim, meyliniz varsa yiğit gibi vuruşuruz, yoksa siz kendi yolunuza, biz de kendi yolumuza gideriz.

Muhafızların liderinin sevincinden dili dolaşır:

-Can Nebi, baş üstüne, biz böyle bir günde hiç sana ateş eder miyiz? Allah bu mahalli polis amiri ile polis komutanının evini yıksın, bizim seninle ne işimiz var, meğer senin ne kadar yiğit bir adam olduğunu bilememişiz. Ağalar sür dereye diyor biz de sürüyoruz, bizim de ekmeğimiz buradan çıkıyor, yoksa sana ateş eden kişiliksizdir. Aklında mıdır can Nebi, Düldülüs'te seni kendimiz kaçırdık, felaket yaşamana izin vermedik, polis komutanı bile nereden geçip dağı aştığını anlamadı.

Nebi, muhafızların lideri Stratsov'u şimdi tanır. Gerçekten de Düldülüs'te, Stratsov, muhafızların Nebi'ye ateş etmesine izin vermez, şapkası ile yolu gösterip bir kenarda durur...

Kısacası, Stratsov sözünde durur. Nebiler, Kerbelayı'yı büyük bir tantana ile defnederler. Akşamleyin kabirden dönerken Stratsov, Nebi'ye polis komutanı ile mahalli polis amirinin öldürülmesini, Gorus Hapishanesinin dağıtılmasını padişaha bildirdiklerini, valinin kendisinin de büyük bir grup ile Gorus'a doğru yola çıktığını, buralarda çok oyalanmamasını, hemen kaçmasını haber verir.

Söz Nebi'nin aklına yatar, Stratsov silahları da almaz ve der:

-Silahları alırsak, bize inanmazlar, hepimizi Sibirya'ya sürerler. En iyisi Nebi'nin bize silahlarımızı bıraktırdığını söyleriz. Ne kadar kurşununuz varsa alın; ancak atarken ağzını bize doğru tutmayın ha...

Nebi güler, elini muhafızların liderinin omzuna koyup atlılarına emir verir. Onlar dağlara çıkınca yürekleri dayanamaz, hepsi bir ağızdan okumaya başlar.

Vali, bütün mahalli polis amirlerini toplayıp müzakere eder. Bakar ki hiç kimse artık Nebi'ye karşı gelmek istemez, kime "sen git mahalli polis amiri ol, polis komutanı ol" dese ellerine sarılıp aman dileyip "beni çocuklarının başı için bağışla" deyip kaçır. Bir kez daha vali bütün liderleri toplar. Yine ne yapalım da bu Nebi'yi öldürelim diye tedbir dökerler, bu sırada Kosa Bey adlı bir namert kendini öne verip der:

-Vali sağ olsun, Nebi'yi öldürmek askeri birliklerin işi değil. Bunun bir yolu var. O da Paşa Bey'in elindedir. Bilirsiniz ki, Paşa Bey'in karısının bir kız kardeşi Nebi'nin grubundaki Şahhüseyn'in karısıdır. Bu işte kadın müdahalesi lazımdır. Bunun da ustası Paşa Bey'dir. Paşa Bey o kadar beyin ocağını viran etmiş ki... Bu onun elinde su içmek gibi bir iştir.

Bu söz valinin aklına yatar. Adamların tümünü dağıtır, Kosa Bey'e de bir hafta içinde Paşa Bey'le onun huzurunda olmalarını emreder.

Evet, vaat edilen zamanda Kosa Bey’le Paşa Bey kendilerini valinin huzuruna ulaştırırlar. Çok düşündükten sonra, karısının eliyle Şahhüseyn’i yoldan çıkarıp Nebi’yi öldürtme kararına varırlar. Vali, Paşa Bey’e köyler ve mahalli polis amirliği vaat eder. Kosa Bey’in de gönlünü kırmaz, ona da Nikolay’ın madalyasını alacağına dair güven verir.

Evet, Paşa Bey oradan evine gelir, karısına çok dil döker. Yavaş yavaş meseleyi açar, bacısıyla konuşup Şahhüseyn’i ele geçirmesi gerektiğini söyler. Sonra da valinin verdiği sandıktan on tane altın onluk çıkarıp karısının önüne koyar:

-Bunları götürüp bacına verirsin. Dünya da bize artık başka şeyin lazım olmadığını, Şahhüseyn’in bundan sonra han olacağını, köyü, obası olacağını, padişahın kendisinin de onu altına boğacağını, bu altınları da padişahın gönderdiğini söylersin.

Evet, çok tartıştıktan sonra Paşa Bey karısını bacılarına doğru yolcu eder. Bacı, bacıyla hemen sohbete başlar. O günden sonra karısı “Yeter artık kaçak olduğun, evden uzak kaldığın, toplan eve gel, çocukların doyuncaya kadar yüzünü görsün” diye Şahhüseyn’in başının etini yemeye başlar. Şahhüseyn’in de eli tüfekten soğur. Kadın, eşinin zayıf damarını tuttuğunu görüp meseleyi yavaş yavaş ona açmaya başlayarak der:

-Fakirlikten kurtulmayı, bey ve hanın yanında hürmetinin olmasını istiyorsan Nebi’yi öldür, ortaya çık. Bak bakalım Padişah Nikolay, seni altına boğuyor mu boğmuyor mu? Seni mahalli polis amiri yapıyor mu yapmıyor mu?

Şahhüseyn’in konuşmadığını görünce kadın biraz daha hararetlenir:

-Yeter, bir tek bacımla düşman oldum, sen Nebi gibilere değil de Paşa Bey’e sığınsaydın, şimdiye bey idin. Gel bu taşı eteğinden dök.

Epeydir karısına konuşmadan kulak veren Şahhüseyn’in sabrı tükenir:

-Kes sesini arsız, namertlik mi yapayım diyorsun?

O günden sonra karısıyla Şahhüseyn’in arasında böyle sohbetler sık sık olur. Kadın yavaş yavaş kocasını kandırır. Bir kere Nebi Aras’ın diğer tarafındadır, kaçakların da çoğunu yakalayıp Gorus Hapishanesine atarlar. Şahhüseyn gizlice eve gelip gider, günlerce evde gizlenip halkın arasına çıkmaz. Çocukları yemeksizlikten kıtlık çekmektedir. Karısı da avını avlamak için fırsat beklemektedir. Şimdi de güzel bir fırsat gelir. Evde bir tutam dahi un yoktur. Şahhüseyn yakınlığı olan bir iki yere sipariş gönderir, ama bir şey çıkmaz. Artık geceyi beklemeden kendisi evden çıkar, bir hayli zaman sonra iki pud arpa unu ile gelir, “Hecer neredense bulmuş, bir iki gün idare edin, Nebi bu günlerde çıkıp gelir dedi” der.

Arpa ununu gören kadın Nebi'ye ve Hecer'e beddua etmeye başlar. Sonra da bir avuç altın çıkarıp Şahhüseyn'in önüne döker.

-Allah yardımına ulaştırmış, Paşa Bey göndermiş, yine de ne varsa insanın kendisinininkinde. “Şahhüseyn çocukları açlıktan öldürmesin” demiş. Al, git pazarlık yap, bizi açlıktan öldürme. Şimdi hangi yolun bizim evimize ışık saçıp, bereket getireceğini gördün mü?

Şahhüseyn hiçbir şey söylemeden bir hayli düşünür. Karısının azarlamaları onu tamamen bezdirir. Artık dayanamayarak altın onluklardan birkaçını alıp geceleyin pazara gider.

Ertesi gün eve bir aylık malzeme koyup dağlara çekilir. Evet, o günden sonra arkadaşları Şahhüseyn'de bir soğukluk görür. Gerçekten de Hecer'in sözün gelişi söylediği doğru çıkar, Nebi çıkıp gelir. Gorus Hapishanesini tekrar dağıtıp, yiğitlerini kanadına alıp dağlara çekilir.

Kerbelayı'nın ölümü Nebi'yi çok kötü etkiler. Hecer'e sürekli “sanki bir tarafım yok, Kerbelayı bize böyle erken vefasızlık etmemeliydi, daha iş yapardı” deyip durur. Üstat, Kerbelayı vefat ettikten sonra Nebi'nin tam kırk gün bir tane dahi kurşun atmadığını söyler. Her cuma akşamı yedi arkadaşı ile Kerbelayı'nın kabrini ziyaret eder, evine gider cuma akşamını geçirir, yeniden meskenine döner. Nebi bir gün yas yerinden dönerken yolda Mahalli Polis Amiri Cefergulu Bey'le karşılaşır. Bu, Nebi'nin başı için bedel koymuş olan Cefergulu Bey'dir. Her kim Nebi'nin başını getirirse, ona iki yüz altın vereceğini duyurur.

Şimdi Cefergulu Bey, birden bire Nebi'yi görünce kendinden geçer, onun Nebi ile öğle vakti karşılaşacağı hiç aklına gelmez. Bey, ellerini yukarı kaldırıp Nebi'ye yalvarmaya başlar.

Nebi, hiçbir şey söylemez, elini atıp mahalli polis amirinin şapkasını alır Boz atın ayağının altına atar. Sonra onun silahlarını alır, konuşmadan yanındaki adamlarla çıkıp gider.

Bir gün de Nebi tacir başı Nuhu Bey'le karşılaşır. Tacir başı Nebi'nin onu öldüreceğini sanır. Bu yüzden beş yaşındaki küçük kızını kucağına alıp Nebi'nin huzuruna gelir, yalvarıp yakarır.

Nebi çocuğa bir hayli şeker verir, sonra yüzünü tacir başına çevirip der:

-İyi, titreme, seni Kerbelayı'nın ruhuna bağışlıyorum, söyle bakalım şapka ve yapıncı vb. satılık nelerin var?

Tacir başı der:

-Can Nebi, satılık da ne demek, bütün kervan sana kurban olsun, güzel yapıncım da şapkam da var.

Nebi, Nuhu Bey'den kendine ve arkadaşlarına şapka ve yapıncı alır, hepsinin de parasını bire beş olarak verir, atını sürüp dağlara çıkar.

Kerbelayı'nın kırkını ifa ettikten sonra Nebi birkaç gün hiçbir yere çıkmaz. Valinin askerleri gelip Gorus'a dayanır. Bu askeri birlikler artık Nebi'yi bulmadan Zengezur'a geri dönmezler, derler.

Nebi içeriden şüphelenmeye başlar. Bu yüzden o akşam arkadaşlarının hepsini başına toplayıp “sanırım aramızda hainler var, kim ekmeğimizi çiğniyorsa, bırak çiğnesin, kim evine gitmek isterse gitsin” der. Sonra Şahhüseyn'e yüzünü çevirir:

-Gözüme son zamanlarda dertli görünüyorsun. Ailenden yana endişelerin mi var? Eğer öyleyse seni bırakayım, git, ne kadar istersen evde kal. Günlerin güzel geçerse, her zaman evde kalabilirsin. Yok, eğer gönlün bizi isterse, ne zaman istersen gel, evimiz senin kendi evindir.

-Nasıl yani Nebi kardeş, yoksa ben seni bezdirdim mi?

-Hayır, Şahhüseyn, senin gözlerin benim hiç hoşuma gitmiyor, sanki gözlerini değiştirmişsin. Hecer de geceleri rahat yatamıyor. Sürekli “Şahhüseyn'in beni öldürmesine izin verme” diye rüyasında ürküyor. Köylüler de “Şahhüseyn'in derisini boğazından çıkar” diye sipariş veriyorlar. Ama seninle arkadaşlık etmişiz. Son zamanlarda da sık sık Paşa Bey'le görüşüyorsun, evine gidip geliyorsun. Şahhüseyn, bir tek arkadaşlara ihanet etme, rezil oluruz.

Şahhüseyn, Nebi'nin meseleden esaslı bir şekilde haberdar olduğunu görür. Hileye başvurur. Gözünün yaşını sel gibi dökerek der: “-Allah'ıma kötü gözle bakarım ancak sana bakmam Nebi, düşmanların sözleri bunlar, tuzağa gelme, hiçbir yere de gitmiyorum.. Öldürürsen kendi elinle öldür, ama bana mühlet ver, söylenenlerin iftira olduğunu göreceksin. Her şeyi bir daha gözden geçir sonra karar senindir, istersen çıkıp giderim, bak bu yüce dağların birinden kendimi atarım, Şahhüseyn'in nasıl bir Şahhüseyn olduğunu görürsün”

Nebi çok derinleştirmez. Hecer de susar, Mehdi de. Hepsi dağlara yayılır. Şahhüseyn de kendi evine gider. Ancak yılan vuran yatar, Şahhüseyn yatmaz. Gecenin bir saatinde kalkıp “artık buralarda kalmak bana yakışmaz, Aras'ın diğer tarafına gitmek lazım” der. Bir hayli

gidince önünde bir karaltı görür. Ayın gökyüzünde olduğu bir gecedir ve her yer süt gibi apaktır. Şahhüseyn, bakıp Boz atın yelini okşayarak gelenin Nebi olduğunu görür. Tam tüfeği çeker, Boz at öyle bir kişner ki, dağlar taşlar titrer, kaçaklar yerlerinden kalkar. Nebi dönüp önünde tüfeği ona nişan alan Şahhüseyn'i görür, bir tek "Ey namert! der. Kurşun sesi dağlarda yankı yapar. Boz at yerinde şahlanıp Şahhüseyn'e öyle bir çifte atar ki namerdin canı orada çıkar. Zavallı hayvan dağlara ve taşlara o kadar haykırır, Şahhüseyn'i o kadar çiğner ki, nalı sökülür. Sonra Nebi'nin yanına gelip insan gibi gözyaşı akıtır. Mehdi, Boz atın kişnemesine yetişir. Boz at tir tir titreyerek, gözünden kanlı yaş dökmektedir. Mehdi, Nebi'nin al kana boyandığını görür. Kaçaklar, akın akın gelir. Hecer'e Nebi'nin öldürüldüğü haberini getirirler. Sabahleyin halk Gara Yurd'da Nebi'nin cenazesinin başında öyle çok ağlar ki, görmek lazım...

Hecer kendisini Nebi'nin üzerine atıp kendinden geçer. Boz atın derdinden bağı çatlar. Nebi'yi babasının yurduna getirirler. Gözel saçını yolup Nebi'nin cenazesinin üzerine yıkılır. Annenin feryadı bütün köyü başına toplar:

Bu dağlar ulu dağlar,
Çevresi sulu dağlar.
Koynunda yiğit öldü,
Gök kişner, bulut ağlar.

Hecer kendine gelip, yeniden kendini Nebi'nin üzerine atar. Valinin askerlerinin liderine Nebi'nin ölüsünü Mollu'ya getirdikleri, ölüyü hükümete götürmenin tam zamanı olduğunu bildirirler. Paşa Bey de diğer taraftan "Nebi'yi öldürdüm, şimdi cenazesini alıp hükümet kapısında darağacına asalım. Padişaha da Paşa Bey senin emrini yerine getirdi diye mektup yazalım" diyerek gelir. Valinin askerlerinin lideri General Zubov, Paşa Bey'e "mektubu vali yazmalı, ancak gel biz artık Mollu'ya gitmeyelim, ölmüş, buyruk yerine getirilmiş, valinin emrini bekleyelim" der. Paşa Bey nazlanır, general askerlerini alıp doğruca Mollu'ya, Gözel'in kapısına gelir. Orada iğne atılsa yere düşmeyeceğini görürler. Paşa Bey öne çıkar.

Hecer kaçaklara burada hiç kimseye ateş etmeyin, muhafızlardan gelen olursa bana haber verin diye emir verir. Generalle Paşa Bey, bahçeye girince evden insanın tüylerini diken

diken eden bir ağlaşma sesi yükseldiğini görürler. Hecer hâlâ Nebi'nin ölüsü üzerinde oturmuş saçlarını yolmaktadır:

Dağıttı, koymadı düşmanlar oba,
Gara Yurd göreyim kalsın harabe,
Koç Nebi gitmiştir, ayılmaz haba,
Tarasın saçını, teller ağlasın,
Nebi'nin üstünde eller ağlasın.

Nasıl bakayım belalı eğere
Çekti namert çapraz dağı Hecer'e
Kanlı gömleğini verin Gözel'e
Tarasın saçını, teller ağlasın,
Nebi'nin üstünde eller ağlasın.

Koç Nebi'nin eller alsın kanını,
Kırsın beyi, ağasını, hanını,
Dağıtsın evini, hanımanını,
Tarasın saçını, teller ağlasın,
Nebi'nin üstünde eller ağlasın.

General, “bu okuyup ağlayan kimdir?” diye sorar. Paşa Bey “Hecer'dir, şimdi onu da hükümete götürmek lazım” der. Paşa Bey'in sözü generali kendinden geçirir. O, “tuh” deyip yürüyerek geri döner. Paşa Bey, generalin askerlere içeri girme emri vermek için geri döndüğünü sanır. Ancak generalin arabasına binip, askerleri de alıp çıkıp gittiğini görür. Paşa Bey, kaçakların arasında tek başına kalır. Onu Hecer'in huzuruna getirirler. Hecer der:

-Düşmanı, yiğit üzerine getirmeyin, Nebi'nin yarası kan ağlar. Onu köpek kulübesine götürün.

Paşa Bey'i köpek kulübesine getirirler. Hecer tüfeğini çıkarıp “Oley” deyip onun başına üç kurşun sıkar.

Üstat, Nebi'nin defnedilmesin büyük bir halk merasimine döndüğünü söyler. Vali, korkusundan halka hiçbir şey söyleyemez. Bütün Zengezur akın akın Mollu'ya gelir, Nebi'yi son yolculuğuna uğurlar. Hecer Nebi'nin mezarı üzerinde ant içer:

-Nebi, senin ruhun üzerine ant içerim ki, sağ kaldığım müddetçe senin düşmanlarına gözdağı vereceğim.

Kaçakların hepsi Hecer'in sesine ses verip, oradan silaha sarılıp dağlara ve derelere çekilirler.

Nebi öldüyse de yiğit Hecer onun kanını yerde koymaz. Beyleri, hanları ve zalimleri baskı altında tutup düşmandan intikamını alır.

9. KAÇAK NEBİ*

(E.T. VARYANTI)

Nebi, tahminen 1856 yılında Gubadlı bölgesinin Aşağı Mollu köyünde yoksul bir ailede dünyaya gelir. Onun babası Ali, onun bunun kapısında para karşılığı gündelik iş yaparak kalabalık ailesini geçindirir. Nebi, çocukken beyin kuzularını otlatır. Bir müddet çalıştıktan sonra bey onun hakkını vermez. Atasözüdür “Sığır çobanı ile kuzu otlatanın hakkını vermezsen, köyden gitmen gerekir.”

Nebi, küçük yaşlardan itibaren haksızlığı sevmez. Bir gün dışarıda arkadaşları ile oynarken arkadaşlarından biri oyunbozanlık eder. Nebi hemen muhakeme edip, ona üç sopa vurulmasını emreder.

Nebi'nin çocukluk çağında şöyle bir olay olur: Mollu halkından biri dışarıda kendi bahçesine bakarken köyün muhtarı gelir. Muhtar evine götürmek için köylüden karpuz ister, köylü “benim bahçemdeki karpuzlar olgunlaşmadı” der. Muhtar çok sinirlenir, köylüye birkaç kamçı vurur. Biraz ileride atını durdurur, sıcak olduğu için bir gölgelik bulup atını bağladıktan sonra yatar.

Nebi bütün bunları görür. Yavaşça gelip atı ağaçtan çözerek muhtarın ayağına bağlar, kırbacını da alıp kaçar. Çok geçmeden at hareket eder, muhtar da kendisiyle birlikte sürükler. Muhtar uyanır. Atın dizginini ayağından çözer. Etrafına göz gezdirir, kimseyi göremeyip gitmek ister. Kırbacının olmadığını görünce daha da sinirlenir, atına binip gider.

Bunun gibi hadiseler Nebi'nin çocukluk hayatında çoktur.

Beyin hakkını kesmesine sinirlenen Nebi, bir yıllık zahmetinin karşılığı olarak beyin bir kuzusunu alıp evlerine döner. Bir daha kuzu otlatmayacağını babasına söyler.

Ali, oğlunun yaptığı hareketten hoşlanmayıp kuzuyu beyin yanına götürüp der:

-Oğlumun hakkını kestiğiniz için o, sizin kuzularınızı otlatmayacak.

Bu sözlere bey çok sinirlenir, Ali'yi dövüp kapısından kovar.

Nebi bir yıl köyde kalır. Ancak hakkının beyde kaldığını unutmayarak çeşitli yollarla beye sataşır. İş, köy muhtarının bu gibi hareketleri yüzünden Nebi'yi bir gün hapsetmesine kadar varır.

* Bu metin, E. H. Tahirov'un eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (*Kaçak Nebi*. Bakü: Azerbaycan Sovet Yazarlar İttifakı Neşri, 1938)

Bir gün Mollu köyüne gelen Şuşa taciri Davud, çevik bir genç olan Nebi'nin kim olduğunu halka sorup öğrendikten sonra, Ali'nin yanına gelir. Biraz sohbet ettikten sonra tacir Davud der:

-Oğlun Nebi'yi ver götüreyim.

Ali:

-Benim oğlumu ne yapacaksın?

Davud:

-Oğulluğa götüreceğim.

Ali:

-Peki, ben ne yapacağım? O, benim sağ elimdir.

Davud:

-Ben her ikinize de bakarım, der.

Ali'nin geçimi kötüdür. Bir taraftan ağır vergiler, bir taraftan ücretsiz çalışmak Ali'ye göz açtırmaz.

Ne yapsın? Eğer Nebi'yi işe göndermezse küçük oğlu Mehdi'ye ve kızıl hastalığına yakalanan kızına nasıl bakacak? Ayın çoğunu ücretsiz çalışmakta geçirir, ücretli gündelik çalışmasına da imkân yoktur. Ali razı olur. Davud onun gönlünü almak için bir miktar para verir. Atın dizginini Nebi'nin eline verip onu Şuşa Kalesi'ne götürür.

Nebi, bir müddet tacir Davud'a hizmet eder, çevikliği ve yiğitliğiyle Şuşa Kalesi'nde meşhurlaşır. Daha ilk günden tacir Davud Nebi'ye kötü bakmaya başlar. Şuşa'nın meşhur ticaret adamı Kerbelayı Ferhad bundan istifade ederek, Nebi'yi kendi tarafına çeker. Nebi tacir Davud'tan hakkını isteyince, o:

-Ben babana para verip seni aldım, bir yıl daha benim yanımda çalışman gerek, der.

Bu söz Nebi'ye dokunur. Ona kötü sözler söyleyip dükkândan çıkar ve Kerbelayı Ferhad'ın yanına gelir. Kerbelayı Ferhad ona daha da kötü bakar.

Aradan bir müddet geçtikten sonra Nebi, babasının ölüm haberini alır. Kardeşi Mehdi'yi ve annesini sahipsiz bırakamayacağı için zorla Kerbelayı Ferhad'tan hakkını alıp, Mollu'ya gelir. Nebi hizmetçiliğin “tadını” aldığı için çiftçilik yapma kararı alır. Bunun için ise imkânı yoktur. Çünkü toprağı ve hayvanı yoktur, ne yapabilir? Bunları almak için de para lazımdır. Nebi gündelik karşılığında çalışmaya başlar, kardeşi Mehdi'yi de kuzu otlatmaya gönderir.

Nebi, Yukarı Mollu köyünden Hecer adlı bir kızı, kız da onu sever. Bu kızın babası orta halli bir köylüdür. Evlenmek için Nebi'ye para lazım olur. O, birkaç adamdan para ister, ancak eli boş döner. En yakın arkadaşlarından Kerim adlı birisi Nebi'nin yanına gelir. Onun keyifsiz oluşunun sebebini sorar. Nebi, Hecer'i getiremediğini ve borç para bulamadığını ona anlatır. Kerim, Nebi'ye yardım edeceğini söyler.

Böylelikle bir ay sonra Nebi, Kerim'in yardımıyla düğün yapıp Hecer'i getirir.

Nebi, çocukluk çağından itibaren muhtarlarla ve beylerle çeşitli şekillerde mücadele eder.

Nebi'yi şiddetli mücadelelere ve kaçaklığa sevk eden toprak meselesi olur.

Biz yaz günü Mollu köyünün yüzbaşısı Alamahmud Bey sabah erkenden köye gelir, kimsenin çalışmasına izin vermeden herkesi ücretsiz çalışmaya göndermek ister.

Nebi ile kardeşi Mehdi, Yukarı Mollu köyüne çalışmaya gitmektedirler. Yüzbaşı Alamahmud Bey, Nebi'nin önüne çıkıp bağırır:

-Hey, hangi cehenneme gidiyorsunuz? Aşağı Mollu köylülerinin bey için ücretsiz çalışmaya gitmeleri gerektiğini bilmiyor musunuz?

Nebi:

-Ne olmuş?

-Ne demek “ne olmuş?”. Halk nereye sen de oraya, gel halka katıl.

Nebi:

-Halk kendisini Aras'a atsa ben de mi gidip atacağım? Neden çalışmaya gitmemize izin vermiyorsunuz?

Nebi'nin bu sözleri Mahmud Bey'e ağır gelir.

Nebi, halkın ücretsiz çalışmaya gitmesine izin vermez. Bunun üzerine bey onu yakalattır, Nebi'nin yakalandığını öğrenen Hecer hemen babasına haber verir. Hecer'in babası Mahmud Bey'in yanına gelir. Biraz para verdikten sonra Nebi'yi serbest bırakır.

Bir gün Gubadlı bölgesinin beyleri Memmed Bey, Ildırım Bey ve Memmedeli Bey Mollu'nun mülkünün yataklarını bölmek için gelirler. Nebi köylüleri bir yere toplayıp yerlerin beylere verilmemesi için onların arasında propaganda yapar. Köylüler, beyleri köyden kovarlar.

Bu iş yüzünden beyler, Nebi'yi yakalamak isterler. Bunu öğrenen köylüler, zamanında Nebi'ye haber verirler, o kaçır. Bir ay kadar kaçak düşer, sonra ortaya çıkar.

Gubadlı beyleri, Nebi'nin gelecekte köyde bir bela olacağını hissedip onu yok etmek için ciddi tedbirler almaya başlarlar.

Nebi'nin doğduğu ve yaşadığı köyün yakınında Merguzlu denen bir köy vardır. Bu köyün halkı Sünni, Mollu köyünün halkı ise Şii'dir. Merguzlu köyünde yaşayan tüccar Kerbelayı Behşeli akşam Mollu köyüne giderken Gubadlı Memmedeli Bey'in kardeşi Memmed Bey ona rastlar ve onu vurup öldürür.

Sabah erkenden Kerbelayı Behşeli'nin cesedi bulunur. Sünniler bu kanlı olayı Şiilerden bilirler. İki köy arasında düşmanlık başlar. Nebi halkı sakinleştirmek için araya girer. Beyler Nebi'deki dili ve onun becerikli bir adam olduğunu bildikleri için Kerbelayı Behşeli'nin ölümünü Nebi'nin üzerine atarlar. Mahalli Polis Amiri Eliagabey Cavanşirov Nebi'yi yakalayıp hapishaneye gönderir.

Nebi, hapishanede birkaç gün kalır. Bir gece Nebi, kaldığı kamaranın kapısını çalar. Kapıcı küçük pencereden onun ne istediğini sorar. Nebi dışarı çıkmak istediğini söyler. Kapı açıldığı gibi Nebi kapıcıyı boğazlayıp kamaranın içine çeker. Onu boğup öldürdükten sonra onun elbiselerini giyiniş hapishaneden kaçır.

Nebi, Gorus Hapishanesi'nden çıkıp köylerine gelir. Hecer'le görüştüğten sonra Şahhüseyn, onun iki kardeşi ve Kerim'i çağırıp biraz dertleştikten sonra der:

-Beni kaçak düşüren beyler oldu. Gelin bedenimizde son damla kanımız kalana kadar mücadele edelim.

Arkadaşları razı olurlar. Nebi, kendisinden sonra Mehdi'yi inciteceklerini düşünür. Bu yüzden kardeşini de alıp köyden çıkar.

Gece gelip Memmedeli Bey'in at sürüsünden her biri kendilerine iyi birer at seçer, sonra da Mahalli Polis Amiri Eliaga Bey'in bürosundan her biri kendilerine birer tüfek alıp dağlara çıkarlar.

Nebi küçük grubuyla Garyagin'e gelir. Hramdan köyünün yakınlarındaki bir tepeyi kendilerine mesken ederler. Nebi burada rahat durmayıp beylere sataşır, onların mallarını alıp köylülere paylaştırır.

Bir gün Agdam'dan gelen Memmedeli Bey'in ortağını Nebi'nin grubu yolda soyar. Memmedeli Bey bu acı haberi duyunca, atına binip kendi grubuyla Nebi'yi yüzük taşı gibi araya alır, şiddetli bir mücadele başlar.

Nebi düşmanı mağlup eder ve aynı gün Şuşa Kalesi'ne gelir. Laçın'la Şuşa Kalesi arasındaki Turşsu'yu mesken yaparlar. Nebi, Çingenelerle yakın dost olur. Çalıp çırptığı koyun, kuzu ve diğer yenecek, giyilecek eşyaları aç ve dilenci köylülere paylaştırdığı gibi Çingenelere de paylaştırır. Geceleri onlarla sohbet eder.

Bir gün Nebi yine bu taraflarda bir kervanı soyar. Bu haber Şuşa Polis komutanına ulaşır. Bin kadar atlı alıp Nebi'yi aramaya başlarlar. Tesadüfen Nebi o gün arkadaşlarını Deveboynu'na gönderir, kendisi ise Turşsu'dadır.

Nebi sıkılıp iki kuzu bulup Çingenelerin yanına gelir. Kuzuyu kesip ağız tadıyla yemeye başlarlar.

Şuşa Polis komutanının askerleri Nebi'yi aramaya çıkarlar. Çingeneler askerlerin geldiğini Nebi'ye haber verirler. Nebi tüfeğini alıp düşmanın önüne çıkmak isteyince Çingeneler ona izin vermezler. Hemen Nebi'yi kilim ve keçe altında gizlerler. Askerler gelirler. Polis komutanı Nebi'yi Çingenelere sorar. Onlar Nebi'nin Gorus tarafına gittiğini söylerler. Askerler gittikten sonra Nebi çıkar, çalıp, okuyup oynadıktan sonra Nebi Boz atına binip arkadaşlarına yetişir. Toplanıp Mollu köyüne gelirler. Nebi; Hecer ve köylülerle görüştüktan sonra arkadaşlarıyla birlikte İran'a geçer.

Nebi, baharda İran'dan Azerbaycan'a, kendi yaylaları Salvartı Dağı'na gelir. Nebi'nin yiğitliği ve cömertliği dillerde destan olur. Ağasından küçük bir darbe gören her çoban, hemen değneğini onun başına vurup doğruca Nebi'nin yanına gelir ve onun grubuna katılır.

Zengilan bölgesinin Çaytumas köyünde yaşayan Allahverdi adlı birisi köy muhtarını öldürüp kaçar. Allahverdi, tek başına hiçbir şey yapamayacağını ve bu dağlarda telef olacağını hissedip Nebi'nin grubuna katılmaya karar verir. Allahverdi, Nebi'nin yanına eli boş gitmez. Çünkü Nebi tanımadığı bir adamı kendi grubuna kabul etmez. O, gecenin birinde Nebi'nin düşmanı olan Memmedeli Bey'in kardeşi Memmed Bey'in yattığı yerde başını kesip hircuna koyar. Nebi'nin Salvartı Dağı'nda olduğunu öğrenip onun yanına gelir.

Nebi, Allahverdi'nin ne için geldiğini sorar. Allahverdi başına gelen musibeti ona anlattıktan sonra Memmed Bey'in kesilmiş başını hircundan çıkarıp Nebi'nin ayaklarının altına atar. Nebi, Allahverdi'yi grubuna kabul eder.

Memmedeli Bey, kardeşi Memmed Bey'in ölümünü Nebi'den bilir, hemen Mahalli Polis Amiri Eliğa Bey'e haber verir. Nebi'nin Salvartı Dağı'nda olduğunu duyup yüz kadar atlı ile oraya giderler. Garyagin ve Şuşa beyleri de onlara katılırlar.

Nebi'yi yüzük taşı gibi araya alan düşmanlar sevinirler. Nebi ise hiç bozulmayıp arkadaşlarına der:

O karlı dağları duman bürüdü,
Dört tarafta koşun sürü sürüdü,
Yiğitlerim, bu gün kavga günüdü,
Mert olup, er gibi girin meydana,
Gücümüzü gösterin bu gün divana!

Eliğa lotudur değmeyin ona,
Memmedeli girmiş ne yaman dona,
Kırın askerleri, dizin yan yana,
Er oğlu er gibi girin meydana,
Gücümüzü gösterin bu gün divana!

Nebi şimdi sıkı tutmuş işini,
Aç kurtlara gıcırdatır dişini,
Kırın bu beyleri, dökün leşini,
Dere dolsun, dökün leşi meydana,
Gücümüzü gösterin bu gün divana!

Nebi sözünü bitirdiği gibi Şahhüseyn bir taraftan, Mehdi ve diğerleri diğer taraftan inip düşman askerlerini öyle bir kırarlar ki, askerlerden kaçanı kaçır, kaçamayanı ise uçurum kayalardan koyun ve kuzular gibi dereye dökülüp telef olurlar. Memmedeli Bey, askerlerden de önce kaçıp atın başını inişe sürer. Nebi onu vurmak istemez ancak yine geçmişî hatırlayınca tüfeğini ateşler. Mahalli Polis Amiri Eliğabey'i kolundan yaralar. Eliğabey gelip Zengezur Polis Komutanı Selim Bey Rustembeyov'a Nebi'yi şikâyet eder. Selim Bey, askerlerini alıp Nebi'yi ne kadar ararsa da bulamaz.

Nebi kışın İran'a geçer, dostu Rehmanulla Han'ın yanına gelir. Bir ay burada kalır. Gence Valisi, Nebi'nin İran'da Rehmenulla Han'ın yanında olduğunu öğrenip ona Nebi'yi yakalayıp Rus Konsolosluğuna teslim etmesi için bir mektup yazar. Rehmenulla Han bu işten

Nebi'yi haberdar eder. Nebi kaçtıktan sonra valiye Nebi'nin orada olmadığını ve kaçıp gizlendiğini yazar.

Kış geçtikten sonra Nebi, grubuyla İran'dan Azerbaycan'a gelir.

Nebi hem karısı Hecer, hem de Mollu halkı ile görüşmek için doğduğu köye gelir.

Gubadlı bölgesinin Huçman köyü sakinlerinden Lutfeli Bey, Nebi'nin Mollu'da olduğunu duyar, elli kadar atlı toplayıp gelir. Nebi'yi seven yoksul köylüler Lutfeli Bey'in geldiğini ona haber verirler.

Nebi ayağa kalkar elbisesini değiştirip çoban elbisesi giyinir. Altan silahını bağlar ve arkadaşlarını da alıp Mollu köyüne giden yolun bir tarafında gizler. Kendisi ise eline bir sopa alıp yolun tam ortasında durur. Lutfeli Bey gelir, o Nebi'yi çoban sanıp der:

-Nebi'yi bu taraflarda görmedin mi?

Nebi kendisini sağır gösterip ona yakına gelmesini eliyle işaret eder.

Lutfeli Bey sinirlenir, atını Nebi'ye doğru sürer ve ona bir kamçı vurur. Ağzını Nebi'nin kulağına yaklaştırıp bağırarak isterken Nebi Lutfeli Bey'in kulağından yapışır arkadaşlarına işaret eder. Askerlere hücum edip mücadele ederler, Nebi ise Lutfeli Bey'i dereye çekip onun sağ kulağını keser, sağ avucunun içine yerleştirdikten sonra atın arkasına bağlar ve atı kamçılar. At Lutfeli Bey'i alıp kaçar. Geride kalan atlıları Nebi ve arkadaşları kırıp telef ederler. Nebi sonra grubu ile Gapan Ormanları'na gider.

Nebi, Gapan'a gittikten sonra Selim Bey büyük bir kuvvetle onu arar, bulamayıp geri döner.

Bir gün Nebi, Zengezur bölgesinde küçük bir köyün yanından geçerken kulağına bağrıışmalar gelir. O, Boz atını ileri sürer. Söğüt ağacının altında Zengezur Bölgesinin Üçüncü Nahiye Mahalli Polis Amiri Mehti Bey'in fakir bir köylüyü ağaca bağlayıp dövdüğünü görür. Nebi bunun üzerine gelir. Mahalli Polis Amiri Mehti Bey'i görünce "Bu fakiri neden kahrediyorsun?" der.

Mehti Bey, başını yukarı kaldırır, Nebi'yi grubuyla görünce elindeki kamçısı yere düşer, yaprak gibi titremeye başlar. Nebi, Mehti Bey'i çoktandır aramaktadır, fırsatı elden bırakmayıp attan iner. Onun elbisesini sırtından çıkarıp köylüye verir, kendisini ise ağaca bağlayıp, "bir daha sizin fakir fukarayı incittiğinizi onlara el kaldırdığınızı duyarsam toprağınızı torba ile taşıtırıp doğruca Aras'a döktüreceğim." deyip gider.

Zengezur Polis Komutanı Selim Bey Rustambeyov'a sabah erkenden Nebi'nin Üçüncü Nahiye Mahalli Polis Amiri Mehti Bey'i soyundurup ağaca bağlattığı haberi ulaşır. Selim Bey Rustambeyov çok sinirlenir, hemen atlılarını alıp Nebi'yi aramaya çıkar. Lakin Nebi'nin yerini öğrenemez.

Mahalli Polis Amiri Mehti Bey'in ağaca bağlanması haberi bölgenin tümüne yayılır. Bölgenin komutanları, bu haber üzerine daha da korkuya kapılırlar. Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski, bu haberi duyduğu günün ertesinde atına binip Selim Bey Rustambeyov'un yanına gelir. Onların arasında şöyle bir sohbet geçer:

-Selim Bey, senin bu Nebi hakkındaki düşüncen nedir? Ne zamana kadar bu zalimin oğlu bölgeyi soyup soğana çevirecek?

-Ben çıldırmak üzereyim. Bu düzenbazla üç dört kıta da baş edemez.

-Ben işin sonrasından korkuyorum. O, bugün Mehti Bey'i soyduysa, yarın gece gelip senin karını ve çocuklarını yorgan ve yataklarıyla götürür.

Selim Bey Slavçinski'ye bakıp der:

-Peki, ne yapmalı?

Slavçinski:

-Nebi üç gün içinde bu bölgelerden yok edilmelidir.

Vali, Nebi bir hafta içinde yakalanıp hapsedilmezse, bütün bölgelerin mahalli polis amirlerinin görevlerinden alınması emrini verir.

Selim Bey korkuya düşüp der:

-Yol göster, belki bir şekilde Nebi'yi yok edebiliriz.

-Biz Nebi'yi meydanlarda göğüs göğse gelmekle yakalayamayız. Öyle bir hile yapmak lazım ki, Nebi kendi ayağıyla gelip bize teslim olmalı.

-Ne gibi bir hile lazımsa, sen söyle, ben canla başla yerine getirmeye hazırım.

-Mademki böyle oldu, bekle bir düşüneyim.

Her ikisi razı olduktan sonra Slavçinski Selim Bey'in yanında kalır. Selim Bey köyün etrafına nöbet beklesinler diye birçok atlı koyar.

Sabah erkenden köye "Nebi, Slavçinski'nin askerlerini karın karına bağlayıp gitti" haberi yayılır.

Bu haber, Slavçinski'yi daha da korkuya düşürür. Adam gönderip çevredeki beyleri çağırır. Beyler toplanıp biraz sohbet ettikten sonra Nebi hakkında konuşmaya başlarlar.

Slavçinski:

-Hecer yakalanıp hapsedilmedikçe, Nebi gelip teslim olmayacaktır. Bu bir gerçek ki, Nebi karısının hapsedilmesine razı olmayacaktır.

Beyler, Slavçinski'nin bu fikrini alkışlarlar.

Sabahleyin Slavçinski ve beyler giderler.

Selim Bey gece dört tane atlı seçip Mollu'ya gönderir. Atlılar Mollu'ya gelir, Hecer'i yakalayıp Selim Bey'in huzuruna götürürler. Selim Bey Hecer'in ayağına pranga vurup Gorus Hapishanesi'ne gönderir.

Hecer'in yakalanması sabah erkenden etrafa yayılır. Nebi'yi ve onun karısı Hecer'i seven köylüler, Selim Bey'in yanına ricaya giderler. Selim Bey köylüleri dövüp kovar.

Hapishane bekçileri Hecer'e olmadık eziyetler ederler. Hecer kaç kez hapishaneden kaçmaya çalışsa da beceremez.

Hapishane bekçilerinden biri Hecer'e vurulur. Gece kapıyı açıp içeri girer. Hecer onun fikrini anlayıp hemen kalkar, yanındaki yemek kabını onun başına vurup üzerine atılır. Hapishane bekçisinin başı yarılır.

Hecer'in durumu günden güne kötüleşir. Bir gün Nebi'nin en yakın adamlarından biri Hecer'i görmek için Gorus Hapishanesi'ne gelir. Hecer bu gelen köylüyü görünce cesaretlenip der:

-Gidip bana bir kâğıt, bir de kalem getir.

Köylü kalem ve kâğıt bulup Hecer'e getirir.

Hecer Nebi'ye şöyle bir mektup yazar:

Hapishane sıcak, yatamıyorum,
Gubernat güçlüdür, batamıyorum,
Ayakta kelepçe kaçamıyorum,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi.

Hapishane sıcak, ağrıyor başım,
Akar gece gündüz kanlı gözyaşım,
Yanımda yoktur bir yakın, kardeşim,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi.

Ben gelince şamamalar gülüdü,
Dört yanımlı atlı asker bürüdü,
Yazık canım hapislerde çürüdü,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi.

Hecer mektubu köylüye verir, köylü mektubu alıp doğruca Mollu'ya gelir. Oradan da sabah erkenden çıkıp Nebi'yi aramaya başlar. Nebi'yi bulup Hecer'in mektubunu ona verir.

Nebi, Hecer'in mektubunu alıp içeriğini öğrendikten sonra Hecer'i tek başına kurtarma fikrine düşer. Arkadaşlarını Camal Kalesi'nde bırakıp durumu öğrenmek için Mollu'ya gelir. Birkaç köylüden Hecer hakkında doğru bilgi aldıktan sonra Boz atına binip Gorus'a doğru gider.

Gorus'a birkaç kilometre kala Nebi, Karabağ'a giden tacirlere rastlar. Nebi onların yolunu keser, Karabağ'da satmak için götürdükleri mallarını alır, kendilerini de karın karına bağlar. Yakındaki Ermeni köyüne inip o malları fakir Ermenilere paylaştırır ve yoluna devam eder. Gorus Dağı'nın eteğinde Nebi'yi sıcak bunaltır, bir gölgelik bulup uzanır.

Köyün muhafızı karın karına bağlanmış tacirlere rastlar:

-Hey sizi kim karın karına bağladı?

Tacirlerden biri:

-Kaçak Nebi, bizim varımızı yoğumuzu elimizden alıp bizi de bu hale getirdi. Stajnik, bunu duyduğu gibi tacirleri çözüp hemen Gorus Polis komutanının yanına gelerek Nebi'nin bu taraflarda olduğunu ona bildirir. Polis komutanı yüz atlı alıp doğruca Gorus'un eteğine gelir ve Nebi'yi kuşatırlar.

Nebi, Boz atın kişnemesine uyanır. Askerlerin yaklaştığını görünce hemen sıçrayıp atına biner ve aradan çıkmak ister. Askerler Nebi'yi kurşuna tutarlar. Kurtulamayacağını anlayan Nebi, Boz atın yelini toparlayarak:

Gorus'un başında yıkılıp yattım,
Sıcağın derdinden kan tere battım,
On iki taciri kol kola çattım,
Boz at kurtar beni aman günüdür.

Boz at seni baş tavlada bağlarım,
Önüne de yağlı kuyruk doğrarım,
Ant içerim sana mehmer çullarım,
Boz at kurtar beni aman günüdür.

Gümüşten dövdürüp senin nalını,
Yüz güzele ördürürüm yalını,
Sen gel bozma ben Nebi'nin halını,
Boz at kurtar beni aman günüdür.

Deyip öyle bir nara atar ki, askerler dağılırlar. Nebi hemen kendisine bir siper bulup gizlendikten sonra tüfeği ateşler.

Nebi'nin kardeşi Mehdi, gecenin bir vaktinde uyanıp Nebi'nin yanına gelir, Nebi'yi bulamayınca arkadaşından onun nerede olduğunu sorar. Hanhüseyn:

-Nebi dünden beri gözüme görünmedi.

Mehdi tavlaya inince Boz atın da yerinde olmadığını görür. Hemen arkadaşlarından birkaçını alıp yel gibi Gorus'a doğru gider. Gorus'un girişine az kala Mehti tüfeğin sesini ve Nebi'nin narasını duyar. Onlar arkadan yol bulup sipere doğru atlarını sürerler.

Nebi, düşmana göz açtırmaz. Birden Boz at ayağını yere vurup kişner. Nebi dönüp peşinden beş on atlının geldiğini görür. Nebi bunları gördüğü gibi kendisini kaybetmez ve öyle bir nara atar ki, her iki taraf taş gibi donup kalır. Mehti grubuyla yaklaşıp siperlere varır. Mücadele gittikçe şiddetlenir. Nebi arkadaşlarını görüp cesaretlenir ve hararetle:

Yine dūřman gelip nizama durdu,
Naçalnik mat kalıp, boynunu burdu,
Yiğit Mehdi'm gelen askeri vurdu,
Koy sana desinler, ey kaçak Nebi,
Kardeşi yanında, ey koçak Nebi.

şahhüseyn, Hanhüseyn, koçoğlu koçtu,
Kerim yiğitlikte hepsini geçti,
Gör nice askeri ot gibi biçti,
Koy sana desinler, ey kaçak Nebi,
Yoldaşı yanında, ey koçak Nebi.

Nebi'yim, dūřmanı salan talaya,
Bırakmam sağ gidip çıka Gala'ya,
Gubernat mat kalsın böyle belaya,
Koy sana desinler, ey kaçak Nebi,
Yoldaşı yanında, ey koçak Nebi.

Dūřmanı mağlup ettikten sonra Nebi, Hocahan'a doğru gelir. Köye girip Nifteli Bey'i evinin içinde öldürdükten sonra çıkıp giderler.

Niftalı Bey'in öldürölmesi haberi köye yayılır. Cefer Bey, Hüseyin Bey, Teymur Bey ve diğeri beyler Nebi'nin arkasından at sürüp, Gılcan Deresi'nde mücadeleye tutuşurlar.

Nebi'nin üzerine dolu gibi kurşun yağar. O, arkadaşlarına cesaret vermek için şu sözleri okur:

Gılcan Deresi kana boyansın,
Tüfeğın sesine dünya uyansın,
Beylerin yer, yurdu od tutup yansın,
Bırakmayın bir tekini beylerin.

Avuç avuç için düşman kanını,
Alın gubernatın, beyin canını,
Dağtın onların hanımanını,
Bırakmayın bir tekini beylerin.

Nebi diyor: ayık olun, yatmayın,
Düşmana boş yere kurşun atmayın,
Amandır, köylüyü beye katmayın,
Bırakmayın bir tekini beylerin.

Beylerin mecbur edip getirdikleri köylüler Nebi'nin bu sözlerini duyunca Nebi'ye kurşun atmadan sakınıp geriye dönerler. Nebi, Teymur Bey'i vurur, diğer beyleri ise Hocahan'a kadar kovup geri döner.

Nebi oradan doğruca Gorus'a gelir. Gorus girişinde ikinci mücadeleye girer. Bu şöyle olur:

Gorus Polis komutanı tarafından Gorus'un etrafına Nebi'yi yakalamak için köyleri dolaşan yirmi kadar atlı konur. Nebi atlılara rastlar, mücadele başlar. Nebi bir avuç atlıyı öldürüp hiçbirini sağ bırakmadığını görünce der:

Geldik çıktık biz Gorus'un kaşına,
Siper alıp, can vermedik koşuna,
Gör neler getirdik düşman başına,
Ecelden amansız, ey Kaçak Nebi,
Düşmanın gözüne, ey bıçak Nebi.

Mehti, Allahverdi benim yüreğim,
Bir ben, bir at, bir aynalı tüfeğim,
Düşmanı gör nasıl yan yana serdim,
Ecelden amansız, ey Kaçak Nebi,
Düşmanın gözüne, ey bıçak Nebi.

Nebi biner Boz atının üstüne,
Aynalı tüfeği alır destine,
Kurşunu yağdırır düşman üstüne,
Ecelden amansız, ey Kaçak Nebi,
Düşmanın gözüne, ey bıçak Nebi.

Nebi, yirmi atının kurşunlarını ve silahlarını toplayıp gece yarısından sonra Gorus'a geri döner.

Hecer, sabırsızlıkla Nebi'nin yolunu beklemektedir. Morali bozuk bir halde dağınık saçlarını sinesine saz yerine koyup hapishanenin penceresinden bakarak Nebi hakkındaki endişesini böyle dile getirir:

Bu dünyada çektim olmadık cefa,
Zalim felek koymaz sürelim sefa,
Nasıl oldu ondaki güzel vefa,
Tahran'da tuttular, nedir, gelmedi,
Ne oldu bakalım Nebi gelmedi.

Eller mattır felek kıyan oyuna,
Sarılmadım ben doyunca boyuna,
Hasret kaldı Nebi kardeş toyuna,
Tahran'da tuttular, nedir, gelmedi,
Ne oldu bakalım Nebi gelmedi.

Onsuz bu dünyaya edemem nazar,
Atlı asker dört bir yanımda gezer,
Hecer kalmış hapislerde intizar,
Tahran'da tuttular, nedir, gelmedi,
Ne oldu bakalım Nebi gelmedi.

Deyip gamlı gamlı okur.

Nebi grubuyla şehre geldiği gibi hapishaneye hücum eder, bekçileri öldürüp hapishaneye girer, Hecer'i Boz atın terkine alıp şehir bürosunu darmadağın ettikten sonra şehirden çıkıp kendisini ormana atar.

Bekçiler, Nebi'nin hapishaneyi dağıttığını polis komutanına haber verirler. Polis komutanı askerlere Nebi'yi yakalamaları emrini verir. Askerler Nebi'nin adını duyunca korka korka şehirden çıkıp birkaç tane boş yere kurşun attıktan sonra geri dönerler.

Nebi, Hecer'i kurtardıktan sonra bir müddet İran'da kalır, sonra Azerbaycan'a gelerek Salvaraltı Dağı'na çıkar.

Nahçıvan Polis Komutanı Slavaçinski, Nebi'nin Salvaraltı Dağı'nda olduğunu öğrendiği gibi Selim Bey'e haber gönderir. O da birkaç atlı ile Nebi'yi yakalamak için Salvaraltı Dağı'na gelir.

Nebi yaylada keyif sürmektedir. Köylüler Selim Bey'in geldiğini Nebi'ye haber verirler. Nebi, arkadaşlarını toplayıp bakalım onlara ne der:

Yine dolu vurdu bizim bağları,
Az kaldı ki, düşman alsın dağları,
Tutun, kırım subayı, kazakları,
Ey aslanlar, vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa.

Mehdi sağdan vursun yiğit koç gibi,
Er meydanda dursun gerek taş gibi,
Şahhüseyn'le Goca terlan kuş gibi,
Gerek bu gün vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa.

Nebi'nin gücünü düşmanlar bilsin,
Düşman ağlasın, dost aşına gülsün,
Yeryüzünden komutanlar silinsin,
Gerek bu gün vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa.

Söz tamamlandığı gibi Nebi'nin grubu hücumla geçer. Hecer de eline tüfek alıp önüne gelen askerleri birer birer vurur.

Mücadele gittikçe şiddetlenir, düşmanlar dayanamayıp kaçarlar.

Nebi bir taraftan düşmanın kaçtığını, diğer taraftan da Hecer'in bu mücadelede bir erkek gibi mücadele ettiğini görüp her iki durumu şiire aktarır:

Ben koç yiğidim düşmüşüm kaçak,
Kardeşim Mehdi'dir, kendimden kaçak,
Gubenat bu işten olmuştur naçak,
Mahalda desinler, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden kaçaktır Nebi.

Mehdi'nin elinden dad eyler felek,
Naçalnikler bana gelirler kelek,
Hecer'e yaraşır, desinler peleng,
Mahalda desinler, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden kaçaktır Nebi.

Gubernat, komutan gelse, sayamam,
Düşmanın kanını içsem, doyamam,
Zalimde kisası inan koyamam,
Mahalda desinler, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden kaçaktır Nebi.

Bunu söyleyip Nebi öyle bir nara atar ki, dağ taş titrer. Düşmanı önüne katıp o kadar kovalar ki getirip Yellece'nin aşağısına döker. Tepenin üzerine çıkıp son sözünü şöyle söyler:

Nebi diyor: Yellece'de durmuşum,
Elimde tüfek bıyığım burmuşum,
Her kuşunla bir kazağı vurmuşum,
Mahalda desinler, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden kaçaktır Nebi.

Nebi'nin atlısı ondu, on beşti,
Meydana girince alıcı kuştı,
Korkusundan beyler durmayıp kaçtı,
Mahalda desinler, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden koçaktır Nebi.

Nebi bir oğlandı her yeri gezer,
Üstü götürdükçe kurşunu düzer,
Bey emriyle asker, üstüne süzer,
Mahalda desinler, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden koçaktır Nebi.

Nebi, düşmanını tamamen kovduktan sonra Piri Kalesi'ne gelir. Mağlup olan Selim Bey, yine birkaç beyden ve Gence Valisi'nden aldığı askerlerle Nebi'yi aramaya başlar. Nebi'nin Piri Kalesi'nde olduğu haberini alıp oraya gelir, Nebi ise oradan Kelbecer bölgesinin Periçingıl Dağı'na gelir. O, burada Kelbecer'den İstisu'ya giden düşmanı Nesib Bey'in kardeşini öldürür. Bu haber de Selim Bey'e ulaşır. Selim Bey silahlı bir kuvvet ile Periçingıl Dağı'na gelip dağı yüzük taşı gibi araya alır.

Nebi, düşmanlar tarafından yüzük taşı gibi kuşatıldığını görünce mücadele etmeden kurtulma fikrine düşer. Gece oldukça karanlıktır. O, arkadaşlarını çağırıp ocağın ışığında Selim Bey'e şu içerikli bir mektup yazar:

Perçingıl dağında salmışım mesken,
Döşeğim çakıldır, yastığım diken,
Omzumda yapıncı, gömleğim keten,
Divanı ben karıştıran kaçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Kırdıkça kesilmez askerin dalı,
Çakılda vurulup Pristav Ali,
Nebi'ye helaldir beylerin malı,
Divanı ben karıştıran kaçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Nebi'yim atımın ayağı ala,
Gubernat başa getiririm bela,
Koyamam tümünüz yer üstte kala,
Divanı ben karıştıran kaçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Nebi mektubu toprağa sapladıkları sopanın ucuna bağlar. Eşyalarını toplayıp uçurum kayalardan, geçilmez dar geçitlerden güç bela geçerek gecenin karanlığında grubuyla görünmez olur.

Kısa bir süre sonra ay doğar. Düşmanlar kara dağların sırtlarındaki karadiken dallarını Nebi'nin adamları sanıp ateş etseler de hiçbir cevap alamazlar, sabaha kadar beklemeye mecbur olurlar.

Tanyeri ağarır ağarmaz Selim Bey'in grubu dağa tırmanır. Burada Nebi'yi bulamadıkları için çok moralleri bozulur. Sonunda mektubu bulup Selim Bey'e ulaştırırlar.

Selim Bey, mektubun içeriğini öğrendikten sonra çok sinirlenir, getirdiği askerlerle Nebi'yi araya araya Zengezur'a gelir.

Bir müddet sonra Nebi, Hecer'le birlikte İran'a gider. Baharda Nebi, Azerbaycan'a geri dönüp, Üçtepe Dağı'nı kendisine mesken eder.

Bir gün Nebi, Hecer'i Telligara'nın yanında bırakıp arkadaşlarıyla dağ keçisi avına çıkar.

Dağbeyi Kinikor Bey'in iki adamı Nebi'ye rastlar. Nebi onların kim olduklarını öğrenince birisini öldürür, diğerini kaçıır.

Nebi'nin Üçtepe'de olduğunu Kinikor Bey'e haber verirler.

Kinikor Bey elli tane atlı alıp Üçtepe'ye gelir.

Hecer dūřman askerlerinin geldiđini görünce Telligara'yı çađırır. Her ikisi sipere girip mücadele ederler. Nebi kurřun sesini duyunca arkadařlarıyla geri döner.

Hecer Nebi'yi görünce cesaretlenip:

-Hey, gelen Kinikor Bey,  abuk yetiş" diyerek bağırır.

Nebi hemen sipere yatar. Mehdi ve diğerlerinin her biri de birer sipere yatıp mücadele etmeye başlarlar. Kinikor Bey'in adamlarını öldürüp kendisini sağ yakalarlar. Hecer, Nebi'nin bu yiğitliğini görüp aşağıdaki sözleri söyler:

  tepe Dağı'na haber yayıldı,
El-oba uykudan o an ayıldı,
Generaller dere tepe yayıldı,
Nebi yine burada bir ad eyledi.
Dağ beyini tutup ne dad eyledi.

Nebi'nin destesi yine kuruldu,
  tepe düzünde kaazđı vurdu.
Yardım geldi Kinikor Bey buyurdu,
Nebi yine burada bir ad eyledi.
Dağ beyini tutup ne dad eyledi.

Nebi bir lahzada çıktı oraya,
Kinikor'u tutup çekti araya,
Generaller o an kaçtı haraya,
Nebi yine burada bir ad eyledi.
Dağ beyini tutup ne dad eyledi.

Hecer sözünü tamamladıktan sonra, Nebi Kinikor Bey'i öldürüp dereye atar.

Nebi buralarda kalmayı gerekli görmeyip, İran'a geçmeye karar verir. Hecer'i doğduğu köyde bırakıp arkadaşlarıyla İran'a geçer. Nebi İran'da da rahat durmaz. Bey ve hanlarla mücadele eder. Sonunda yakalanacağını hissedip yine Azerbaycan'a geri döner.

Nebi'nin Azerbaycan'a geri döneceğini bilen yerli beyler büyük bir kuvvet ile onu aramaya başlarlar. O sıralarda Nebi bazen Gapan Ormanları'nda, bazen de Gorus'un yukarısındaki Kepez denilen dağda bulunmaktadır. Gence Valisi, yerli polis komutanlarına Nebi'nin kesinlikle yakalanmasını emreder. Selim Bey Rustembeyov Zengezur'dan, Gara Eliğa Gala'dan üç yüz kadar atlı ile Nebi'yi aramaya çıkarlar.

Nebi grubuyla Çiçekli Yaylası'ndan Gubadlı'ya gelirken tesadüfen yolu Gubadlı bölgesinin Seytar, halk arasında Garanlıh Orman derler, denilen noktasına gelir. Nebi burada bir çobana rastlar. Ondan parayla koyun alıp kebab yapar. Yedikleri sırada bu şiir mücadele makamında Nebi için söylenmiştir:

Mrov Dağları'nda kuruldu dava,
Çekti askerleri pristav ağa,
Kurşunlar yağınca bozuldu hava,
Nebi burada da tufan eyledi,
Askerin işini fegan eyledi.

Dereden çıkınca bir bölük kazak,
Tüfeği işledi koptu tozanak,
Nebi'nin şanına bu sözü yazak,
Nebi burada da tufan eyledi,
Askerin işini fegan eyledi.

Askeri serdiler çölün düzüne,
Kurşunu sıktılar düşman gözüne,
Koşun pristavın bakmaz sözüne,
Nebi burada da tufan eyledi,
Askerin işini fegan eyledi.

Düşmanın koşunu yürüdü dağa,
Önünde durmuştu pristav ağa,
Nebi koymaz düşman geçe gabağa,
Nebi burada da tufan eyledi,
Askerin işini fegan eyledi.

Nebi düşmanı kızdıra kızdıra Gubadlı'ya ve sonunda Gırhlar Dağı'na gelir. Nebi'nin Gırhlar Dağı'nda olduğunu duyan beyler onu rahat bırakmayıp tekrar büyük bir kuvvet ile oraya gelirler ve Nebi'nin küçük grubunu kuşatma altına alırlar. Nebi durumu öğrenir. Arkadaşlarını çağırıp kaçmak isterken askerler harekete geçerler. Mücadele sırasında Nebi'nin grubundan bir kişi vurulur. Kısa bir süre sonra Nebi'nin Boz atını da hafif yaralarlar. Nebi işin böyle olduğunu görünce der:

Gırhlar Dağı'nda bir dava kurdular,
Asker, subay bed nizama durdular,
Pristavlar Boz atımı vurdular,
Şimdi götürürler hapse yar beni,
Bu çıplak zindanlar eder har beni.

Dağlar yüce idi aşamıyordum,
Atım yaralandı kaçamıyordum,
Bu vuruştan hiç baş açamıyordum,
Şimdi götürürler hapse yar beni,
Bu çıplak zindanlar eder har beni.

Düşmanım güçlüdür vermiş kol kola,
Kimi vurdularsa yıkıldı kola,
Bir kimsem yoktur ki, saçların yola,
Şimdi götürürler hapse yar beni,
Bu çıplak zindanlar eder har beni.

Nebi sözünü tamamlayıp mücadele meydanına göz gezdirip Mehdi'nin düşmana aslan gibi saldırdığını görür. Nebi cesaretlenip öyle bir nara atar ki, askerler yerinde donup kalırlar. Nebi'nin sesini duyan arkadaşları toplanıp düşmana saldırırlar. Nebi düşmanların elinden sağ salim kurtulduktan sonra hemen Nahçıvan şehrinin Keçili Yaylası'na geçer.

Nebi arkadaşlarını Keçili Yaylası'nda bırakıp, ailesini görmek için Mollu'ya gelir. Bölge komutanları Nebi'yi yakalayamadıkları için daha da hiddetlenirler. Toplanıp, Nebi'yi yine köylülerden isteme kararına varırlar. Bu kararı beylerin tümüne bildirirler. Köy muhafızları, tekrar işe başlarlar, yoksul köylülerden Nebi'yi yakalayıp hükümete vermelerini ya da köyde kaldığı gece öldürmelerini isterler. Bu sırada Nebi, Hocahan köyünün yakınından geçmektedir. Bir köylüye rastlar. Nebi'yi gören köylü, onun ayaklarına kapanıp başlarına gelen musibeti söyler:

-Köyde asker var mı?

-Çok.

-Öyleyse sen kendi işine bak, ben gelip sizin yerinize onlara cevap veririm.

Köylü gider. Nebi ormana girip, güneş batıncaya kadar bekler. Hava kararır. Nebi, Hocahan köyüne girip Boz atını doğruca Lütfeli Bey'in kapısının önüne sürüp durdurur.

Lütfeli Bey ve birkaç beyin oturup tatlı tatlı sohbet ettikleri sırada Nebi içeri girer. Lütfeli Bey, onu gördüğü gibi yardım istemeyi düşünür, ancak Nebi kapının önünü kestirip der:

-Canınızın sağ kalmasını istiyorsanız, yerinizden kıpırdamayın.

Beyler, korkularından yerlerinden kıpırdamazlar.

Nebi der:

-Sen beni mi arıyorsun? İşte ben geldim.

-Seninle işimiz yok, köylüleri de incitmeyiz.

-Dinle, üç bent sözüm var, söyleyip gideyim.

Mert yiğittek kalkıp geldim yanına,
Hiç deymiyor ben yiğidin şanına,
Ne düştünüz yazık halkın canına?
Becerirsen şimdi kendin tut beni,
Beyler için yaratmışlar kurt beni.

-Hey, çık git. Seninle işim yok.

-Durun bir tane daha söyleyeyim:

Babam merttir, ben ezelden koçağım,
Düşmanın gözüne keskin bıçağım,
Sizler için yaratmışlar sert beni,
Becerirsen şimdi kendin tut beni.

İyi bak sen koç Nebi'nin boyuna,
Anan durur matemine, toyuna,
Sizin gibi sürü sürü koyuna,
Yaratmışlar keskin dişli kurt beni,
Becerirsen şimdi kendin tut beni.

Nebi, ilk önce Lütfeli Bey'i, sonra da diğer beyleri öldürür. Haber gönderip yoksulları toplar, Lütfeli Bey'in mallarını köylülere paylaştırıp, geceleyin çıkıp gider.

Nebi'nin Hocahan köyüne gelip beylerin başına bu oyunu açması sabah etrafa yayılır. Nebi'yi yakalamak için Mollu'ya askerler gider.

Askerler köye girip kadınları ve çocukları incitirler. Askerlerin köyü soyduğunu gören Nebi'nin karısı Hecer, köyün kadınlarını başına toplar, çatıya çıkıp askerleri taşıyarak köyden kovar. Selim Bey, durumu böyle görüp askerleri geri çağırıp Nebi'yi başka bir köyde aramaya başlar. Tesadüfen o gece Nebi, Yukarı Mollu obasına gelip dostu Hudayar'ın evinde kalır. Rahat olsun diye üstündeki elbiseleri soyunup yatar. Köy muhtarı her neredense Nebi'nin orada olduğunu öğrenip Selim Bey'e haber verir.

Selim Bey silahlı kuvvetle gelip köyü kuşatır. Gecenin bir vaktinde Nebi, evden bahçeye çıkar. Askerler Nebi'yi yakalarlar. Kollarını bağlayıp Selim Bey'in huzuruna götürürler.

Selim Bey, Nebi'nin ayaklarına pranga vurup Gorus Hapishanesi'ne gönderir. Bu durumu duyan köylüler çok üzülürler. Arkadaşları, Nebi'yi hapishaneden kurtaramayacaklarını hissedip dağılmak isterler. Mehti izin vermez. Nebi'yi kurtarmak için

Gorus Hapishanesi'ne gelirler. Lakin hiçbir şey yapamadıkları için dönüp Gapan Ormanlarına giderler.

Vali, Nebi'yi Gence'ye getirir. Bir ay Gence'de kaldıktan sonra Nebi'yi Gorus'a götürürler. On beş gün sonra çeşitli yerlerden gelen hükümet adamlarının katılımıyla Nebi'nin dara çekileceği ilan edilir. Hecer Nebi'ye ulaşır.

Nebi korkuya kapılmayıp kendisine cesaret vermek için şu sözü söyler:

Yine tüfeğimi alıp elime,
Bir bağırıp binsem Boz at beline,
Ben yazığım, düşman gitsin ölüme,
Mert yiğittir kaçıp kurtarır Nebi,
Düşman üste kurşun yağdırır Nebi.

Yağmur, duman çöktü yine dağlara,
Rüzgâr vurup, yağmur yağar bağlara,
Görülmemiş mert, namerde yalvara,
Mert yiğittir kaçıp kurtarır Nebi,
Düşman üste kurşun yağdırır Nebi.

Nebi diyor, halk yasımı saklama,
Canım Hecer başa kara bağlama,
Nebi deyip gece gündüz ağlama,
Mert yiğittir kaçıp kurtarır Nebi,
Düşman üste kurşun yağdırır Nebi.

Sözünü tamamladıktan sonra Nebi, kaçma fikrine kapılır. Ama nasıl kaçsın? Etrafta askerler dolaşmaktadır. Nebi geceyi bir şekilde geçirip sabahı eder. Asılmasına iki gün kalır.

Nebi kaçmak için pencerenin sık demirlerini birer birer koparıp yere atar. On metre yükseklikten aşağı inmek için Nebi'ye ip gerekir. Kamarada ip olmadığı için Nebi yatağın yüzünü ve kameralardaki battaniyeleri alıp birbirinin ucuna bağlar. Battaniyelerin bir ucunu pencerenin demirine sıkıca bağlar diğer ucunu da dışarıya sallayıp yavaş yavaş aşağı iner. Sağ

salim hapishaneyi terk edip obalarına gelir. Sonra İran'a arkadaşlarının yanına gider. İran'dan tekrar Azerbaycan'a geçerler. Nebi'nin hapishaneden kaçması her yere yayılır, çarın adamları yine korkuya kapılırlar.

Bu kez valinin kendisi de işin içine girer. Selim Bey'e, Mahmud Bey'e ve diğer beylere büyük bir kuvvet verip onları Nebi'yi aramaya gönderir.

Nebi arkadaşlarını Gapan Ormanları'nda bırakıp Garçıvan'daki Ermeni bir dostunun evine gelirken, yolda bir grup tacire rastlar. "Köye neden eli boş gideyim" deyip hemen tacirleri soyar, mallarını ellerinden alıp Garçıvan'a gelir, getirdiği malları yoksullara paylaştırır. Casus köy muhtarı, Nebi'nin o köyde olduğunu bilse de kimin evinde kaldığını bilmemektedir. Yine de mahalli polis amirine haber verir. Askerler hemen köyü yüzük taşı gibi kuşatırlar. Köylüler Nebi'yi saklarlar. Askerler gitmezler. Yüz kadar askerin yemeği köylülerin üzerine kalır. Nebi çoban elbisesi giyinip köyden çıkar, hemen arkadaşlarının yanına gider. Gece Nebi grubuyla yine Garçıvan'a gelir. Nebi arkadaşlarına "Ateş etmeyin, köylülere gelebilir" der. Bir köylü ile mahalli polis amirine "Ben buradayım, söyleyeceğin varsa bana söyle, kadınları ve çocukları esir etme" diye haber gönderir. Mahalli polis amiri bu haberi aldığı gibi askerlerle Nebi'nin bulunduğu yere gelir. Nebi önceden siperini sağlamlaştırır. Askerler geldiği gibi onları kurşuna tutup darmadağın eder. Zengilan'a, oradan da Gubadlı'ya gelip Hecer'i alır, doğruca Nahçıvan yaylalarına çekilirler. Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski, Nebi'nin o taraflarda olduğunu öğrendiği gibi Selim Bey'e haber verir. Selim Bey büyük bir kuvvet ile Nahçıvan'a gelir. Nebi ise Salvaraltı Dağı'na geri döner. Selim Bey, Nebi'yi takip edip Salvaraltı Dağı'na doğru gelir.

Köylüler, Nebi'ye Gubadlı Mahalli Polis Amiri Teymureli Bey'in validen beş yüz kurşun alıp, valiye Nebi'nin ölüsünü teslim edeceğine dair söz verdiğini haber verirler. Nebi bu haberi duyunca arkadaşlarına "Bizim kurşunlarımızın azaldığını görüyorum, gelin Gubadlı Mahalli Polis Amiri'nin huzuruna gidelim" der. Arkadaşları razı olup Hecer'i yaylada bırakıp Gubadlı'ya gelirler. Gece ay ışığında Teymureli Bey'in evine dolarlar.

Bey, Nebi'yi gördüğü gibi korkuya kapılır. Ne için geldiğini sorar.

Nebi:

-Korkma, validen beş yüz kurşun aldığını, benim ölümü ona teslim edeceğini duydum. Kendi ayağımla yanına geldim, becerebilirsen beni tut.

Bey:

-Nebi şakayı bırak, insanların sözüne inanma, gel otur, ben de garip bir oğlanım.

Nebi:

-Yiğidim, kalk, o beş yüz kurşunu bana ver.

Bey:

-Canım, şaka yapma, bende kurşun ne arar?

Nebi bağırarak der:

-Duymuyor musun, beni geciktirme, kurşunları ver, yoksa...

Mahalli polis amiri işin sonunun kötü olacağını görüp beş yüz kurşunu Nebi'ye verir.

Nebi oradan çıkıp doğruca Salvaraltı Dağı'na gelir. Bu sırada Selim Bey dağı kuşatma altına alır. Köylüler, Nebi'nin orada olmadığını, İran'a geçtiğini söyleseler de Selim Bey vazgeçmez.

Bu kez askerleri etrafta bırakıp birkaç obaya girer ve birer birer çadırları arar. Nebi'nin orada olmadığından emin olduktan sonra birkaç koyun kestirip kebab pişirtir ve istirahat etmeye başlar. Hecer'in orada olduğunu ona haber verirler. Bey, onu yanına çağırır.

Hecer, hemen Selim Bey'in yanına gelir. Hecer'e bir hayli bakıp orada kendisine ateş ettiğini hatırlatır.

Selim Bey:

-Kız, bu Nebi'yi nerede gizliyorsun?

Hecer:

-Baş örtümde.

Selim Bey:

-Açıkça söyle Nebi nerede?

Hecer:

-Sen de namussuzluk edip bir bayanı incitme.

Bu söz Selim Bey'e dokunur, emir verip Hecer'in kollarını bağlatır.

Yayladaki kızlar ve gelinler Hecer'in yakalanmasından dolayı kaygılanırlar. Gece olunca Selim Bey gitmek istemeyip yaylada kalır.

Nebi, Gubadlı'dan Slavartı'ya gelir. Yolda köylüler, durumu Nebi'ye bildirirler. Selim Bey'in orada olduğunu öğrenen Nebi, ilk aşamada Hecer'i kurtarmak, sonra da Selim Bey'le hesaplaşmak istediğini arkadaşlarına söyler.

Yaylanın serin havası, kuzu eti askerleri keyiflendirip tatlı tatlı uyumalarına neden olur. Nebi, obadan biraz uzakta durur. Obadaki köpekler bağışmasın diye köpeklerin sahiplerine gecedan köpeklerini saklamalarını bildirir. Herkes kendi köpeğini çadırına alıp önüne yemek koyar. Nebi obaya girer. Hecer'in bulunduğu çadıra gelip onu kurtarır. Sonra obadan çıkıp bir kurşun atar. Askerler ve Selim Bey kurşun sesine uyanırlar. Obadakiler de köpeklerini serbest bırakırlar. Ortalık karışır, köpekler toplanıp askerlere hücum ederler. Diğer taraftan da Nebi onları kurşuna tutar.

Selim Bey, askerleri bir şekilde obadan çıkarır. Her iki grup karşı karşıya gelip mücadele ederler. Selim Bey'in grubu Nebi'nin önünde dayanamayıp dereden aşağı doğru kaçar. Nebi düşmanları kovup Salvartı'ya geri döner. Köylüler onun başına toplanır. Aynı gün Hecer, Selim Bey'in elinden kurtulduğu için kızlar ve gelinler büyük bir şenlik yaparlar.

Nebi bu kez Erikli Dağı'na gider. Yolda Nahçıvan'a giden Hocahan Beylerine rastlayıp onları soyar. Bu haber Slavçinski'ye ulaşır. O da Selim Bey'e haber verir, yine büyük bir kuvvet ile Erikli Dağı'na gelip onu yüzük taşı gibi araya alırlar.

Şiddetli bir mücadele başlar. Mehdi, Şahüseyn, Telligara ve diğerleri siperlere doluşurlar. Arada bir Nebi arkadaşlarına cesaret vermek için nara atar.

Nebi'nin en yakın arkadaşı Goca, ön siperde düşmana fırsat vermez. Bu sırada davullar vurulur, bir grup daha yardıma gelir. Goca, grubun hangi taraftan geldiğini görmek için başını siperden çıkarıp bakınca, düşmanlardan biri onu vurur, bakalım o, Nebi'yi nasıl yardıma çağırır:

Davullar vuruldu, asker düzüldü,
Aynalı tüfekten kurşun süzüldü,
Şimdi bildim, elim senden üzüldü,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Goca'nın siperi dumandır, duman,
Askerin elinden halimdir yaman,
Vermedi Goca'ya kurşunlar aman,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Tüfeği doldurup, aldım elime,
Kemerı bağladım iki belime,
Ecelim gelmeden gittim ölüme,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Siperde yatmışım şimdi yaralı,
Koç Mehdi'den düştüm hayli aralı,
Ölüm gelir, civan ömrüm saralı,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Tüfeği doldurup ard arda attım,
Sürünüp önüne sipere yattım,
Kurşun geldi bana kan tere battım,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Yoldaşlarım hani gelmez yanıma,
Şimdi gerek kan eylesin kanıma.
Goca diyor: haber verin anama,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Nebi, Goca'nın öldüğünü duyup yine de halini bozmayarak bakalım arkadaşlarına nasıl cesaret verir:

Koymayın koymayın düşman yayına,
Kurşunu yağdırın asker başına,
Canım Mehdi hücum eyle koşuna,
Nebi gerek burada bir ad eylesin,
Düşmanın işini bidad eylesin.

Tüfeklerden kurşun çıkmasın boşa,
Kurşunun sesi koy varsın Ağdaşa,
Divan koy şaşırırsın böyle savaşa,
Nebi gerek burada bir ad eylesin,
Düşmanın işini bidad eylesin.

Nebi son narasını çeker. Mücadele gittikçe daha da şiddetlenir. Nebi'nin narasıyla yüreklenen arkadaşları, yerleri de sağlam olduğu için düşmana göz açtırmazlar. Bu durumu gören askerler, Nebi'nin küçük grubu karşısında dayanamayıp kaçmaya başlarlar.

Selim Bey her ne kadar “kaçmayın” diye bağırırsa da fayda vermez. Durumu böyle görünce Selim Bey de kaçır. Nebi onları kovduktan sonra Goca'nın cesedini de alıp Hacahun Kalesi'ne doğru giderler.

Nebi ile baş edemeyen beyler, polis komutanları ve özellikle hükümet adamları tekrar Hecer'i yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne gönderirler.

Hecer bu kez hapishenede olmadık eziyetler çeker. Özellikle Simon denen birisi Hecer'e sataşmaya başlar.

Hecer, bütün bu felaketleri gözünün önünden geçirip bakalım Nebi'yi nasıl arzular:

Tellerim dökülmüş, yüzüm laladı,
Kaşlarım karadır, gözüm aladı,
Yan yörem askerdir, yerim galadı,
Nerdesin nerdesin ey koçak Nebi,
Adını koymuşlar ey kaçak Nebi.

Yastığım kerpiçtir, döşeğim saman,
Yorganım hasırdır, üşüdüm, aman.
Her taraf hasardır, her taraf duman,
Nerdesin nerdesin ey koçak Nebi,
Adını koymuşlar ey kaçak Nebi.

Gorus'un düzünde kopmuştur sazak,
Düzülmüş nöbetçi, subay ve gazak,
Elimde kalem yok bir kâğıt yazak,
Nerdesin nerdesin ey koçak Nebi,
Adını koymuşlar ey kaçak Nebi.

Nebi, Hecer'in yakalandığını duyarak, arkadaşlarını alıp Salvaraltı Yaylası'na gelir. Nebi, Hecer'in yakalanması olayını orada daha da ayrıntılı öğrendikten sonra Hemteli Obası'na gelir.

Bu sırada Hayıg adlı birisi Nebi'nin Hemteli obasında olduğunu mahalli polis amirine haber verir. Mahalli polis amiri Nebi'yi obadayken habersizce kuşatma altına alır. Nebi, düşmanın sayıca az olduğunu görüp hücum ederek onları kovar ve Yantepe'ye doğru yola çıkarlar. Mahalli polis amiri tekrar Selim Bey'den kuvvet alıp Yantepe'de Nebi'nin önüne çıkar. Şiddetli bir mücadele başlar. Nebi askerleri öldürür, boz atına binip arkadaşları ile aradan çıkar. O, atının mücadeledeki başarısını görüp dağdan aşağı gelerek der:

Boz atım kavgada pelengdir peleng,
Kızılkuş bakışlı, gözleri fişeng,
Belimde kılıcım, omzumda tüfeng,
Boz atım yürü ha, aman günüdür,
Hecer'in tutsakta yaman günüdür.

Komutan, gubernat hep mektup yazar,
Onların yazdığın koç Nebi bozar,
Yürü boz at Hecer kaldı intizar,
Boz atım yürü ha, aman günüdür,
Hecer'in tutsakta yaman günüdür.

Nebi bilmez nasıl desin yaşını,
Toz eylerim düşmanların başını,
Bir haykırıp alır Gorus kaşını,
Boz atım yürü ha, aman günüdür,
Hecer'in tutsakta yaman günüdür.

Nebi sözünü tamamlayıp kuş gibi Boz atını sürüp Gorus girişine çıkmakta olsun, Hecer hapishanede beklemektedir. Eğer Nebi o gün Gorus'a gitmezse Hecer sabah neredeyse ölecek gibidir. Çünkü polis komutanı Hecer'e "Seni hapishaneden Nebi'yi bulup gece yattığı yerde öldürmen şartıyla bırakırız. Eğer bu teklifi kabul etmezsen seni öldüreceğiz" diye söyler. Hecer, polis komutanının bu teklifini reddeder.

Hiçbir çaresi kalmayan Hecer, hapishane penceresinde oturup kendisine teselli vermek için şu sözleri okur:

Şimdi Nebi yatar eğer kaşına,
Bir kuş gibi çıkar dağlar başına,
Tüfeğini sıkıp basar döşüne,
Kendini tez yetir ey nadan Nebi,
Tüfeği havada oynadan Nebi.

Meydanda Boz atın beline yatar,
Tüfeği oynatıp, düşmana atar,
Asker, subayı birbirine katar,
Kendini tez yetir ey nadan Nebi,
Tüfeği havada oynadan Nebi.

Hecer diyor: bu zulüm bana bestî,
Askeri görünce yüreğim esti,
Tez gel naçalnikler başımı kesti,
Kendini tez yetir ey nadan Nebi,
Tüfeği havada oynadan Nebi.

Hecer sözünü tamamlayıp gözünü yollara diker. Nebi, grubu ile Gorus'a girip arkadaşlarını hapishanenin kenarında bırakır. Hemen hapishanenin kapısına gelip kapıcıya polis komutanını görmek istediğini söyler. Kapıcı onu ne yapacağını sorar. Nebi, "Kaçak Nebi'den ona yeni haberler getirdim." der.

Nöbetçi, Nebi'nin adını duyduğu gibi polis komutanına gider ve onu durumdan haberdar eder. Polis komutanı "bırak gelsin" der. Nöbetçi, Nebi'yi içeri gönderir. Nebi, polis komutanının odasına girer. Polis komutanı "Ey deli Müslüman, niçin geldin?" diyerek haber alır.

Nebi der:

-Hemen sana ne için geldiğimi söyleyeyim:

Mert oğulum benle becermez felek,
Davada düşmana gelirim kelek,
Aç kapıyı Hecer'in yüzün görek,
Koymazsan alırım canını şimdi,
Avuçla içerim kanını şimdi.

Polis komutanı der:

-Sen bana Nebi'den haber vermek için mi yoksa bana şiir okumak için mi geldin?

Nebi dinle bir tane daha söyleyeyim der.

Nebi'nin adını koymuşsun kaçak,
Destesi başında kendinden koçak,
Olursun sen de bu işten naçak,
Koymazsan alırım canını şimdi,
Avuçla içerim kanını şimdi.

Polis komutanı bağırarak der:

-Hey levent oğlu levent, sen ne abuk sabuk sözler söylüyorsun.

-Sabret, sözümün sonunu dinle, ondan sonra ne yaparsan yap.

Nebi der:

Ben geçmişim anla artık canımdan,
İtike doyamam düşman kanından,
Geldim Hecer'i alayım zindandan,
Koymazsan alırım canını şimdi,
Avuçla içerim kanını şimdi.

Hapishane komutanı Nebi adını duyunca yaprak gibi titremeye başlar.

-Nebi, ık git buradan.

Nebi der:

-Hecer'i almadan gitmeyeceğim.

Polis komutanı:

-Konuştuğun da söz m şimdi? Rica ederim benildrme, Hecer'i bırakırım.

Nebi:

-nemli değil, bırakırsan seninle işim olmaz.

Polis komutanı gidip Hecer'i getirir. Nebi bakıp Hecer'in st başının kan içinde olduğunu görür. O zaman polis komutanına der:

-İnsafsızlar, onu neden bu hale getirdiniz?

Polis komutanı Nebi'ye yalvarmaya başlar. Nebi der:

-şimdi bana bir kâğıt ver ki nöbetçi bizi bıraksın.

Polis komutanı hemen bir kâğıt yazıp Nebi'ye verir. Nebi, kâğıdı aldığı gibi hançerle polis komutanınıldrp dışarı çıkar, arkadaşlarının yanına gider. Hecer, Mehdi ve diğerleriyle görüştükten sonra Salvaraltı Yaylası'na giderler.

Nebi, bir ay kadar Salvaraltı Yaylası'nda kalır. Halk ovalara gerken Nebi, Hecer'i doğdukları köy olan Aşağı Mollu'ya getirip dostu Yusuf'a emanet eder ve nereyeyse gider.

Hapishane komutanınınldrlmesi ve Hecer'in kaçırılması hükümet adamlarını tekrar korkuya düşürür. Bu kez Hecer unutulur, ciddi ciddi Nebi'yi aramaya başlarlar.

Nebi, İran'dan Azerbaycan'a gelip doğruca Gapan Ormanları'na çekilir. Nebi'nin Gapan Ormanları'ndaki Hacahun kayasında olduğunu ğrenen Selim Bey, Gafar Bey, Memmed Bey ve diğer beyler asker alıp Gapan'a gelirler. Hacahun kayasını kuşatma altına alırlar. İşten haberdar olan Nebi arkadaşlarını çağırır. şiddetli bir mücadele başlar. Nebi'nin Hanış adlı bir arkadaşı ve ardından boz atı vurulur.

Boz atın öldüğünü gören Nebi, şu sözleri söyler:

Kısmetimiz buymuş dağlarda gezek,
Zulümkar şahlara nameler yazak,
İnsafdır mı bir yiğide, yüz kazak,
Askerin, subayın elinden imdat,
Kuduz pristavın elinden imdat.

Ne pis yerde düşman vurdu atımı,
Tamam kesmek istiyorlar zatımı,
Öldüremiyorum gubernatını,
Kör generallerin elinden imdat,
Kuduz pristavın elinden imdat.

Nebi'nin çıkmıştır arşa nalesi,
Kırdıkça kurtarmaz düşman destesi,
Kesilmiyor mert yiğitlerin sesi,
O yaltak beylerin elinden imdat,
Kuduz pristavın elinden imdat.

Nebi sözünü tamamlayıp öyle bir nara atar ki, dağ, taş titremeye başlar. Nebi'nin grubu kurt gibi düşmana hücum edip, askerleri ve mahalli polis amirlerini öldürdükten sonra, Nebi Hanış'ı defnetmek için Salvaraltı Yaylası'na gelir.

Hanış'i defnettikten sonra Nebi, bu tarafları terk edip Sisyan bölgesine gider. Arkadaşlarını Çetendaş'ta bırakıp, Dülüs köyüne gelir. Dülüs köyü muhtarının vergi vermek istemeyen fakir bir köylüyü dövdüğünü ve onun karısını ve çocuklarını evden dışarıya attığını görünce kendini tutamayıp muhtarı öldürür ve köyden çıkıp gider.

Bu haber, Sisyan bölgesi polis komutanına ulaşır. Diğer taraftan Nebi'yi takip eden askerler tesadüfen oraya gelirler. Nebi'nin Çetendaş'ta olduğunu öğrenip büyük bir kuvvetle oraya gelirler. Nebi'nin arkadaşları kaçmak ister. Mehdi ve Telli Gara arkadaşlarını sakınleştirir, her biri siperine geçer. Askerlerle mücadele başlar. Nebi'nin en yakın dostu Yüt

Abış, durumdan Nebi'yi haberdar eder. Nebi atına binip kestirme yollardan arkadaşlarının yanına gider. Onlara cesaret verdikten sonra sipere geçer.

Mücadele gittikçe şiddetlenir. Nebi'nin en yakın dostu Telli Gara kendi siperinden öndeki sipere geçmek isteyince düşmanın kurşunu onu ağır yaralar. Telli Gara, siperde yere yıkılıp bakalım son zamanlarında Nebi'yi yardımına nasıl çağırır:

Telli Gara Çetendaş'ta vuruldu,
Nebi'nin destesi onsuz kırıldı.
Çetendaş üstüne asker sürüldü.
Nerdesin nerdesin ey Kaçak Nebi,
Destesi kendinden ey koçak Nebi.

Nebi siperdedir, Şahüseyin naçak,
Rıza dedi: gelin buradan kaçak,
Mehdi'nin yanında Şahmemmed koçak,
Nerdesin nerdesin ey Kaçak Nebi,
Destesi kendinden ey koçak Nebi.

Telli diyor: dört bir yanıma bağlıdır,
Sinem üstü düğümlüdür, dağlıdır,
Kurşun deymiş kollarım da bağlıdır,
Nerdesin nerdesin ey Kaçak Nebi,
Destesi kendinden ey koçak Nebi.

Telli Gara sözünü tamamlayıp canını teslim eder. Nebi, Telli Gara'nın vurulduğunu öğrenince çok üzülür. Ancak düşman güçlü olduğu için hemen kendisini sipere atar.

Telli Gara'nın intikamını almak için arkadaşlarına cesaret verip öyle bir nara atar ki, düşmanlar korkularından kaçmaya başlarlar. Nebi'nin grubu arkadan düşmanları kurşun yağmuruna tutup kovarlar. Nebi Telli Gara'yı orada defnedip her nereyeysel çıkıp gider.

Hucuklu Mahmud Bey çoktandır Nebi'nin peşindedir. Ancak onu nerede bulup onunla nasıl hesaplaşacağını bilmemektedir. Hucuklu Mahmud Bey'e halk arasında Ala Mahmud

derler. O, Nebi'yi yakalayamadıklarını duyar. Altmış kadar adam alıp valinin yanına gelir ve “Bana asker ver, Nebi'yi yakalamaya gidiyorum” der. Vali ona asker verir. Mahmud Bey, yüzden çok asker alıp Nebi'yi aramaya başlar. O gün Nebi, Şuşa Kalesi'nden gelen tacirleri soyup mallarını fakir köylülere paylaştırır. Maltepe'ye tırmanınca Mahmud Bey grubu ile görünür. Her ikisi karşı karşıya gelirler. Nebi hemen arkadaşlarını siperlere dağıtır ve mücadeleye başlarlar.

Bu mücadele çok ciddileşir. Mahmud Bey, davullara vurdurup, boruları çaldırır. Bu Nebi'ye hiç tesir etmez. Sipere geçip gözünün önünde olup bitenleri gördükçe daha da hırslanır. Mahmud Bey'i vurup dereden aşağı düşürür. Liderlerini kaybeden askerler kaçarlar. Ortalıkta malların telef olduğunu ve düşmanın kaçtığını gören Nebi der:

Maltepe'de düşman bize tuş oldu,
Komutan, pristav önünde durdu,
Kurşun atılınca davul vuruldu,
Nebi yine burada ne kar eyledi,
Mahmud Bey'in halin naçar eyledi.

Ormana toplandı elin gabağı,
Kırıldı kalmadı malın gabağı,
Döktüler dereye tekne, tabağı,
Nebi yine burada ne kar eyledi,
Mahmud Bey'in halin naçar eyledi.

Nebi sözünü der merdi-merdane,
Göz verip de ışık vermez divana,
Mahmud Bey'i boyamışlar al kana,
Nebi yine burada ne kar eyledi,
Mahmud Bey'in halin naçar eyledi.

Nebi, sözünü tamamlayıp bu mücadele esnasında zarara uğrayan köylülerin hayvanlarının parasını fazlasıyla verip Eliyan Ormanı'na gider. Biraz orada kaldıktan sonra Camal Kalesi'ne gelirler.

Gence Valisi Nebi'in Camal Kalesi'nde olduğunu duyunca Selim Bey'e haber verir. Selim Bey çevredeki beyleri de çağırıp doğruca Camal Kalesi'ne gelir. Kaleyi yüzük taşı gibi araya alıp kurşunu dolu gibi yağdırmaya başlarlar. Nebi bu mücadelede Tanrıverdi adlı bir arkadaşını kurban verir. Çok kızan Nebi düşmanları öldürmeye başlar.

Nebi'nin gözü Hecer'e ve Mehdi'ye ilişir. Onların yiğitçe vuruştuklarını ve düşmanın gittikçe güçten düştüğünü görüp sevinir ve şu sözleri söyler:

Camal Kalesi'nde yıkılıp yattım,
Aynalı tüfeği doldurup attım,
Asker yürüdükçe kan tere battım,
Koy sana desinler ey nadan Nebi,
Divanı ardında oynadan Nebi.

Mehdi binip küren atın beline,
Hecer alıp tüfeğini eline,
Nebi gider Ordubad'ın eline,
Koy sana desinler ey nadan Nebi,
Divanı ardında oynadan Nebi.

Beyler ağlar, derler Allah amandı,
Zalim Nebi Köroğlu'dan yamandı,
Gelin görüşelim ahir zamandı,
Koy sana desinler ey nadan Nebi,
Divanı ardında oynadan Nebi.

Nebi, Selim Bey'in grubunu kovup Elenger Dağı'na gelir. Nebi'nin orada olduğunu yakın köylerin köylüleri öğrenip, grup grup onun yanına gelirler. Köylüler durumlarını ve ucastog mahalli polis amirinin onları incittiğini Nebi'ye söylerler. Nebi, köylülere biraz maddi

yardımda bulunup yolcu ettikten sonra arkadaşlarına “Ben burada kalmayacağım, hazırlanın sabah gidelim” der.

Nebi arkadaşlarını gece orada bırakıp Mahalli Polis Amiri Sumbatov’u evinde öldürüp geri döner.

Mahalli polis amirinin öldürülmesini Nebi’den bilirler. Askerler hemen atlanıp Nebi’yi aramaya başlarlar.

Askerler Elenger’de Nebi’nin grubuna rastlarlar. Nebi içinden çıkılmaz bir durumda kalır. Şiddetli mücadele başlar.

Bu mücadelede Nebi’nin Mahmud adlı arkadaşı vurulur. Mahmud’un öldüğünü gören Hecer, Nebi’yi yardıma çağırır:

Nebi çıkmış Elenger’in gaşına,
El atmıştır toprağına, taşına,
Kurşunu yağdırır düşman başına,
Bir beri baksana ey nadan Nebi,
Divanı ardınca oynadan Nebi.

Zalim felek işi gör nasıl kurdu,
Asker, subay kötü nizama durdu,
Zalim asker bizim Mahmud’u vurdu,
Bir beri baksana ey nadan Nebi,
Divanı ardınca oynadan Nebi.

Hecer bakar Ordubad’ın düzüne,
Kurşun değsin bednazarın gözüne,
Haber verin koç Nebi’nin özüne,
Vuruldu Mahmudhan, ey nadan Nebi,
Divanı ardınca oynadan Nebi.

Hecer okuduğu şiirle Nebi’yi çağırır. Durumdan haberdar olan Nebi düşmanları öldürür ve grubuyla aradan çıkar. Düşman Nebi’nin nereye gittiğini öğrenemeyip geri döner.

Nebi'yi yakalayamadıklarını gören beyler ve polis komutanlarının her biri yerlerine dönüp pişman olurlar.

Vali işin böyle olduğunu görünce Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski, Selim Bey ve onun kardeşi Mahmud Bey'i çağırıp Nebi'nin adamlarını teker teker öldürüp grubu dağıtmaları emrini verir. Sonra Nebi'yi yakalamanın kolay olacağını düşünür. Razi olup köylerin tümüne casuslar yerleştirirler. Nebi bu mücadeleden sonra Haçahun'a gelir. Biraz orada kalır. Haçahun Kalesi'nde daha fazla kalamayacaklarını arkadaşlarına bildirir. Toplanıp geze geze önce Ordubad'a sonra da Garçıvan'a gelirler. Nebi, Mehdi'yi Garçıvan'da dostlarının birinin evinde bırakır, Hecer'i kendi yaylalarına yolcu etmek için arkadaşlarıyla yola çıkar. Mehdi'nin Garçıvan'da olduğunu öğrenen Hayıg adlı bir zenginin oğlu, Mehdi'yi öldürmek ve hükümetten mükafat alma fikrine kapılır. Geceleyin tüfeğini alıp Mehdi'nin bulunduğu evin kapısına gelir ve pencereden Mehdi'ye ateş eder.

Pencereden açılan ateş Mehdi'ye gelmez. Mehdi tüfeğini eline alıp dışarı çıkar. İki düşman karşı karşıya gelerek mücadele ederler.

Köy muhtarının evinde bulunan mahalli polis amiri kurşun sesini duyup dışarıya çıkar. Mücadelenin neden kaynaklandığını öğrenip atlıları oraya gönderir. Mehdi atlıların gelmesinden dolayı canını sıkmayıp düşmanlara fırsat vermez. O, kurşunu arka arkaya atar. Atlılardan birkaçını vurur. Hayıg fırsattan istifade edip Mehdi'nin arkasına geçer ve nişan alarak onu ağır yaralar. Atlılar Mehdi'nin sağ olduğunu düşünüp yakınına gelemeyizler. Kana bulanmış Mehdi kardeşi Nebi'yi yardımına çağırır:

Dosttan, aşınadan üzöldü elim,
Söz demeye şimdi varmıyor dilim,
Ayrıldım kardeşten, kırıldı belim,
Tez yetir kendini haraya, Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Bak kaç tanesi saldırdı canıma,
Haber verin benim yazık anama,
Varsın eller kan eylesin kanıma,
Tez yetir kendini haraya, Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Nebi çıkmış hangi dağın başına,
El atmıştır toprağına, taşına,
Yaralıyım gücüm yetmez goşuna,
Tez yetir kendini haraya, Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Düşmanlar çok idi, kaçamıyordum,
Bu hücumdan hiç baş açamıyordum,
Ciğerim yandı su içemiyordu
Tez yetir kendini haraya, Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Kurşun deymiş Mehdi batmıştır kana,
Şahüseyn bilmiyor gelsin yanına,
Nebi gerek kan eylesin kanına,
Tez yetir kendini haraya, Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Yaralı olmasına bakmayarak Mehdi son kurşunu kalıncaya kadar mücadele eder. Düşmanların kurşunları ona fırsat vermez, siperinde yıkılıp kalır.

Mahalli polis amiri, Mehdi'nin cesedini arabaya koydurup kendi bürosuna gönderir.

Nebi'nin Garçıvan Ormanı'na gider gitmez yüreği sıkılır. O arkadaşlarına “Siz gidin, Hecer'i alıp yaylada rahat edin, ben Mehdi'ye bakıp geleceğim” der. Arkadaşları Nebi'nin tek başına geri dönmesine razı olmazlar. Sonunda Hecer'le birlikte hepsi geri dönerler.

Nebi, Garçıvan'dan çıkar çıkmaz arabaya rastlar. Arabayı durdurarak nereye gittiğini ve ne götürdüğünü sorar. Arabacı “Nebi'nin kardeşi Mehdi'nin cesedi, polis komutanının bürosuna götürüyorum” diye cevap verir.

Nebi, Mehdi'nin adını duyunca yere yıkılır. Bir müddet sonra ayılır. Hecer, Mehdi'nin cenazesinin üzerine kapanıp gözyaşlarını bahar bulutu gibi akıtır. Nebi, aşağıdaki sözleri söyler:

İnanın yitirdim dosta başımı,
Felek yine zehirledi aşımı,
Eller bilsin yitirdim kardeşimi,
Bu zalim feleğin elinden imdat,
Pristav, askerin elinden imdat.

Göklere kalkmıştır benim amanım,
Havaya savruldu, dinim, imanım,
Firkatinden yandı, kül oldu canım,
Bu zalim feleğin elinden imdat,
Pristav, askerin elinden imdat.

Bir yanım kaya, bir yanım barıdı,
Ah çekmekten kara bağrım sarıdı,
Mehdi gibi koç kardeşim varıdı,
Bu zalim feleğin elinden haray,
Pristav, askerin elinden haray.

Nebi, sözünü tamamladıktan sonra aslan gibi nara atıp Garçıvan köyüne hücum etmek ister. Arkadaşları onu bırakmayıp, daha doğrusu telef olmasından korkup gitmesine razı olmazlar. Nebi yüzünü arkadaşlarına çevirip der:

Ne tuş olduk biz namerdin okuna,
Gerek dünya bir birine dokuna,
Gerek düşmanlardan kan alıp gidin,
Pristav yurduna od salıp gidin.

Hasret oldum ben görmedim elimi,
Mehdi'nin ölmesi eğdi belimi,
Kanmadım düşmanın fitne, felini,
Gerek düşmanlardan kan alıp gidin,
Pristav yurduna od salıp gidin.

Nebi diyor derdim tam yüzü geçti,
Şimdi bildim düşman kanımdan içti,
Tahıltek düşmanlar neslimi biçti,
Gelin yiğitlerim kan alıp gidin,
Gubernat canına od salıp gidin.

Nebi, sözünü bitirdikten sonra her yerden arkadaşları tüfeklerini ateşleyip Garçıvan'a doğru hücum ederler. Köye girip ellerine geçen beyleri ve zenginleri öldürdükten sonra o gece Hecer'i de alıp İran'a geçerler.

Nebi İran'da bazı arkadaşlarının onun sözüne eskisi gibi riayet etmediklerini hisseder. Hecer'i orada gizleyemeyeceğini anlayıp onu Azerbaycan'a annesinin yanına gönderir.

Gence Valisi Nebi'yi uzun yıllardır mücadele etmesine rağmen yakalayamayacağını ve şimdi de İran'da olduğunu öğrenip Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski ve Selim Bey Rustambeyov'a şöyle bir mektup gönderir:

“Nebi İran'da, onun orada öldürülmesini size emrediyorum. Nebi hemen öldürülmelidir”.

Mektup ulaştıktan sonra Slavçinski, Selim Bey'i çağırır. Uzun uzun konuştuktan sonra Nebi'nin arkadaşları içine fitne salma ve sonradan kendi arkadaşları vesilesiyle onu öldürtme fikrine varırlar.

Bu karardan sonra Slavçinski, İran'a sürekli ticaret yapmak için giden Nahçıvanlı Paşa Bey'i yanına çağırır. Bu işten bahsettikten sonra talimat verip onu İran'a gönderir. Paşa Bey, İran'a gider, Nebi'nin yaşadığı köye gelerek orada kendisine yer edinir. İlk önce Nebi'nin arkadaşı Şahüseyn'le tanışır. Sonra diğer arkadaşları ile ve sonunda ara sıra Nebi ile de görüşür.

Paşa Bey, Nebi'nin arkadaşları arasında fitne salar. Bunun sonunda Kerim, Nebi'nin becerikli arkadaşlarından Heyder'i öldürür.

Paşa Bey, Şahüseyn'in karısı ile daha da yakınlık kurar. Ona bir kardeş gözüyle bakıp bazı bahşişler verir. Bir gün Paşa Bey, Şahüseyn'in karısını durumdan haberdar edip “Sen Nebi'nin üzerine kötülük at, biz de Nebi'yi öldürelim. Sonra sizi ben valinin yanına götüreyim o da size güzel görevler versin” der.

Kadın, Paşa Bey'in teklifine razı olur ve Şahüseyin eve gelince karısı ona sinirli sinirli bakıp ağlar.

Şahüseyin karısına sorar:

-Sana ne oldu yine?

-Ne olacak, ben senin karın mıyım yoksa Nebi'nin oynaşı mı?

-Nasıl, sen ne konuşuyorsun?

-Nebi iki gündür bana laf atıyor.

Şahüseyin sinirli bir halde doğruca Paşa Bey'in yanına gelir.

Paşa Bey, Şahüseyin'i durgun görünce "neden durgunsun?" diye sorar.

Şahüseyin durumu ona anlatır. Paşa Bey der:

-Bunları ben de duydum. Çaresi ne? Ya kulağının arkasına safran çekip oturacaksın ya da Nebi'yi öldüreceksin.

Şahüseyin:

-Bana yol göster, onu öldüreyim.

Paşa Bey:

-Nebi'yi evime misafirlığe çağırayım, yiyip içtikten sonra dağılıp eve giderken sen onu yolda öldürürsün. Sonra ben hükümete haber veririm, size güzel görevler verir.

Şahüseyin razı olur. Paşa Bey Nebi'yi evine çağırır, Nebi gece misafirlikten çıkıp eve giderken Şahüseyin Nebi'yi arkadan vurup öldürür.

Şahüseyin'in küçük kardeşi Nebi'nin öldürüldüğünü öğrenip kardeşi Şahüseyin'i öldürür. Bununla da Nebi'nin hayatı biter.

Şu şiir Nebi'nin ölümü münasebetiyle yazılmıştır:

Eskeran'da dağıttılar araba,
Garayurd'u görün kalsın haraba,
Nebi'nin cesedi kaldı arada,
Tarasın saçını, teller ağlasın!
Yürüsün üstüne eller, ağlasın!

Paşa Bey İran’da bir hile kurdu,
Nebi’nin yoldaşı yüzüne durdu,
şahüseyn konuklukta Nebi’yi vurdu,
Tarasın saçını, teller ağlasın!
Yürüsün üstüne eller, ağlasın!

Gözüm deydi oyuktaki eyere,
Haber verin oradaki Hecer’e,
Kanlı gömleğini verin Yeter’e,
Tarasın saçını, teller ağlasın!
Yürüsün üstüne eller, ağlasın!

10. KAÇAK NEBİ*

(H.G. VARYANTI)

Halk kahramanı Kaçak Nebi hakkında ihtiyar babalarımız şunları anlatırlar:

1854 yılının yaz mevsiminin sonlarıdır. Tahminen Eylül ayının başlarında Zengezur Bölgesi'nin Komutanı Selim Bey Gorus'tan Gafan'a yol açmak için köylülerin on beş gün ücretsiz çalışmaya gitmelerini emreder. Bölgenin bütün yüzbaşları gibi Ekere Çayı'nın kenarındaki Aşağı Mollu köyünün Yüzbaşısı Mahmud Bey de bu emri halka ulaştırır ve hazırlanmalarını emreder. Her zaman olduğu gibi yine halk arasında gönülsüzlük ortaya çıkar. Lakin Mahmud Yüzbaşı, söylenenlere hiç önem vermeden kırbaçla halkı toplamaya başlar. Ücretsiz çalışmaya gitmeye ve yüzbaşının hareketlerine razı olmayanlardan biri de Nebi'nin babası Ali'dir. O, önce Mahmud Bey'e onu ücretsiz çalışmaya gitmekten azat etsin diye çok yalvarır, çünkü o gündelik karşılığında çalışmayı bırakıp on beş gün ücretsiz çalışmaya giderse ailesinin geçiminin çok zor olacağını bilir.

Mahmud Yüzbaşı, “olmaz” deyip Ali'nin ricasını reddeder, hatta ona kötü sözler de söyler. Yüzbaşının kendisine hakaret etmesine dayanamayan Ali, kötü sözleri ona iade ettiği için yüzbaşı sinirlenip kırbacı, Ali'nin sırtına vurur. Ali, bu işe çok sinirlenip yüzbaşının üzerine atılır ve ona vurur.

O zamanlarda değil yüzbaşı dövmek, onun sözüne karşı söz söylemek bile kimsenin haddi değildir. Bu yüzden mahalli polis amirinin emriyle Ali'nin ayağına at prangası takıp onu Gorus Hapishanesi'ne gönderirler. Sabahleyin Nebi'nin annesi Gözel, yiyecek bir şeyler alıp kocasının arkasından Gorus'a gider. Ali'nin babası Köçeri Bey'in dostu Aşot Kirvelere gelip durumu onlara anlatır. Aşot Kirve, Ali'nin hapishaneden bırakılması için iki aydan çok çalışır, hâkimin, savcının hatta polis komutanının yanına rica etmeleri için adam da gönderir, bir hayli rüşvet verir, nihayet çok eziyet çektikten sonra onu hapishaneden bırakır.

Gözel, Ali'nin arkasından Gorus'a geldiğinde Nebi henüz doğmamıştır. O, bu günlerde, tahminen Kasım ayının başlarında Aşot Kirve'nin evinde dünyaya gelir.

Ali, hapishaneden kurtulduktan birkaç gün sonra Aşot kirve çocuk için ad koyma günü düzenler. Misafirliğe gelenler çocuğun adının ne olacağını merak edip, Ali'ye sorarlar. Ali, elini Aşot Kirve'ye doğru uzatıp bu sorulara kısaca cevap verir:

* Bu metin, Hesên Gasımov'un eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (*Kaçak Nebi*. Bakü: Azerbaycan Uşak ve Gençler Edebiyatı Neşriyatı, 1960)

-Babasının durduğu yerde ben ne cevap verebilirim ki?

Herkes Aşot Kirve'ye bakar. Aşot Kirve ayağa kalkıp der:

-Evet, çocuğun adını ben koyacağım. Dinleyin söyleyeyim. Rahmetli babamın iyi bir dostu varmış, babam onların dost değil kardeş gibi olduklarını söylerdi. Yani onlar da Ali'nin babası Köçeri ile benim gibilermiş. Babamın bu kardeşi çok gayretli, namuslu ve korkunun ne olduğunu bilmeyen, aslan gibi bir adammış. Adı da Nebi'ymiş. Halk arasında ona Aslan Nebi derlermiş. Şimdi ben bu çocuğun adını da Nebi koyayım diyorum ve bizim bu küçük Nebi'nin de halk arasında ün kazanan Aslan Nebi gibi gayretli, namuslu ve yiğit olmasını arzu edelim.

Herkes bu teklifi beğenir ve çocuğa Nebi adını koyarlar.

Ali, birkaç gün Gorus'ta Aşot kirvelerde kaldıktan sonra, Nebi ile Gözel'i alıp Aşağı Mollu'daki evlerine gider.

Nebi'nin babası fakir olduğu için oğlunu henüz on dört yaşındayken köylerindeki Memmed Bey'e hizmetçi olarak verir. Nebi iki yıl beyin kuzularını otlatır. Gerekince başka işler de yapar. Lakin bu iki yıl içinde o ne doyuncaya kadar yemek görür ne vaktinde elbise sahibi olur ne de güzel bir gün geçirir. Memmed Bey hem zalim hem de çok cimri olduğundan her seferinde bir bahane ile Nebi'yi kırbaçla döver, yılbaşında da hakkını vermez. Bu yüzden Nebi, beyin zulmüne ve haksızlığına dayanamayıp evine gelir. Anne ve babasına bir daha kuzu otlatmaya gitmeyeceğini söyler.

Ali, Nebi'yi beyin elinden kurtarmak için onu hemen köyden çıkarıp doğruca Gorus'a, Aşot Kirve'ye götürür. Kirve, Nebi'yi Gorus'un tacirlerinden Hoca Galust'un yanında hizmetçiliğe verir. Galust, Nebi'ye yatacak yer, yiyecek yemek, yılda bir kez elbise ve bir çift çarık, yılbaşında da on iki manat verir. Nebi, iki yıl Hoca Galust'un yanında hizmetçilik yaptıktan sonra ondan ayrılıp köylerine gelir.

Bir gün Şuşa tacirlerinden Hoca Davud, Aşağı Mollu'ya mal satmaya gelince Ali'den Nebi'yi hizmetçi olarak ister. Ali çok düşünür. O, önce Hoca Davud'un teklifini reddetmek ister, lakin durumunun kötü olması nedeniyle rıza göstermeye mecbur kalır.

Nebi, Hoca Davud'la gider, bir müddet onun yanında hizmetçilik eder, dükkânın ve onun bütün işlerini yapar, ancak ne kadar çok iş yapsa, çalışsa da Hoca Davud ondan razı olmaz. Nebi'nin becerikli ve çevik olduğunu gören Şuşa Taciri Keble Ferhad onu yanına çağırır. Nebi gitmek için Hoca Davud'tan hakkını isteyince o:

-Ben seni babana para verip aldım. Hatta bir yıl daha benim yanımda çalışmalısın, der.

Bu söz Nebi'ye dokunur. Dükkândan çıkıp doğruca Keble Ferhad'ın yanına gider. Lakin Keble Ferhad, Hoca Davud'tan daha da cimri ve istekleri olan bir adam olduğu için Nebi'nin vaziyeti daha da kötü olur. Buna bakmadan o, bir yıl kadar da bu tacirin yanında hizmetçilik yaptıktan sonra hakkını alıp köylerine gelir.

Nebi'nin babası hem yoksul hem de hasta olduğundan ailelerinin geçimi çok kötüdür. Bunun için de aileyi geçindirmek Nebi'ye düşer. O, çiftçilik yapmak isterse de mümkün olmaz, çünkü bunun için gerekli olan ne at ne hayvan ne de toprağı vardır. Bu yüzden Nebi yine eziyetlere katlanıp gündelik karşılığı çalışma kararı alır.

Ali'nin Yukarı Mollu köyündeki dostu Haneli, bu işte onlara yardım eder, Nebi'yi zengin köylülerin kapısında gündelik karşılığı çalışmaya, kardeşi Mehdi'yi ise beyin koyunlarının başında çobanlığa koyar. Nebi bu sıralarda Haneliler'e sık sık gelip gittiği için onun kızı Hecer'e vurulur, kız da onu sevdiği için her ikisi birbirine gönül verip, evlenme kararı alırlar.

Hecer, kendi güzelliğı ile köy kızlarının içinde seçildiğı için, onun adını anan ve kapılarına elçi olarak gelen çok olur, lakin o, her zaman reddedip Nebi'ye verdiği söze sadık kalır. Onu isteyenlerden biri de köyün yüzbaşısının akrabası olan zengin köylülerden birinin oğludur. Hecer'in reddetmesi oğlanın ailesini de yüzbaşıyı da çok etkiler. Bunun için de yüz başı, Hecer'i razı etmek için Nebi'yi köyden gönderme kararı alır.

Günler geçer, Nebi'yi göndermek istese de bir bahane bulamaz. Bir gün Nebi, kardeşi Mehdi ile Yukarı Mollu köyüne çalışmaya giderken yüzbaşı onun önünü keser:

-Hangi cehenneme gidiyorsun? Aşağı Mollu halkının, bey için ücretsiz çalışmaya gitmeleri gerektiğini bilmiyor musun?

Nebi ona ters ters bakıp der:

-Ne olmuş yani?

-Ne demek “ne olmuş?” Halk nereye sen de oraya, geç, halka katıl.

Nebi:

-Halk kendisini çaya atarsa ben de mi atmalıyım? İşimize gitmemize de mi izin vermeyeceksin?

Yüzbaşı, bu sözün üzerine Nebi'yi dövüp hayvan barınağına atar. Ancak mahalli polis amiri, onun cezasını paraya çevirip, hapisten bırakır.

Sıcak yaz günlerinde halk, her yıl olduğu gibi yine Nahçıvan'la Yerevan arasındaki alçak Salvartı Dağı'nın sırtlarındaki yaylaya göçer. Mollu halkı her yıl bu yaylada istirahat ettiği için buraya Mollu Yaylası da derler.

Bir gün halktan birkaç kişi atlanıp erzak almak için Nahçıvan'a gider. Akşamleyin geri dönerken Nahçıvan'dan bir hayli uzakta Elinceçay'ın kenarında yerleşen Gazançı köyünün aşağısında birkaç adam onların önünü keser ve soymak ister. Mücadele sırasında Mollu halkından biri ölür. Ölenin yakınlarından büyük bir grup toplanıp Gazançı köyüne hücum eder, bir hayli mücadele ettikten sonra bu köyden birkaç kişiyi öldürüp geri dönerler. Nahçıvan Mahalli Polis Amiri, bu iş için Salvartı Yaylası'na gelince, Mollu'nun yüzbaşı fırsatından istifade edip, her şeyi Nebi'nin üzerine atar ve onu hapse attırır. Nahçıvan'da Nebi'ye sekiz yıl hapis cezası verip sürgün ettikleri sırada yolda kaçıp yine köylerine gelir. Yüzbaşı bu gelişten şüphelenip vaziyeti ona sorunca, o “Şahit ve delil olmadığı için beni serbest bıraktılar” der. Yüzbaşı ise kendinden geçip daha da sinirlenir.

Bir gün Ekere Çayı'nın sol tarafındaki Mahruzlu köyünden bir tüccar Aşağı Mollu'ya mal satmaya gelince Sünni olduğu için her kimse, birisi onu çay kenarında öldürür. O sıralarda Sünnilerle Şiiler arasında çok keskin bir düşmanlık vardır. Bu işten istifade eden yüzbaşı, suçu Nebi'nin üzerine atıp tekrar onu hapse attırır. Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir, yüzbaşının sözü ile Nebi'yi Gorus Hapishanesi'ne gönderir. Nebi hapishanede birkaç gün kalır. Nihayet kaçmaya karar vererek bir gece kaldığı hücrenin kapısını çalar. Kapıcı, küçük pencereden onun ne istediğini sorunca, Nebi bahçeye çıkmak istediğini söyler. Kapı açıldığı gibi Nebi, kapıcıyı tutup hücreye çeker, onu içeride boğup öldürür, elbiselerini giyinip çok rahat bir şekilde kapıdan çıkıp, kaçır.

Nebi, hapishaneden doğruca köye gelir, Hecer'le görüşür, onu götürmek için anne ve babasından izin alır.

Nebi artık ne yüzbaşının ne de mahalli polis amirinin gözüne görünemez vaziyete gelir. Bu yüzden de o, köyden uzaklaşıp dağlara çekilmeye, yüzbaşından, mahalli polis amirinden ve bunlar gibi beylerden intikam almaya karar verir, çocukluk arkadaşı Kerim'e ve Hecer'in kardeşi Letif'e der:

-Beni köyden kaçak eden bu beyler oldu. Gelin el ele verip bunları öldürelim.

Kerim de Letif de razı olurlar. Onlar gece Hecer'i ve Mehdi'yi alıp doğruca Memmedeli Bey'in at sürüsünün yanına gelirler. Her biri kendisine birer at seçip biner ve

Grahdin bölgesindeki Dağtomashlı sıra dağlarının eteklerini kendilerine mesken ederler. Burada kaldıkları birkaç gün boyunca Nebi, bir beyin veya ağanın evine baskın eder, onun varını yoğunu alıp, yakın köylerdeki yoksullara paylaştırır. Bunu duyan Grahdin Bölgesinin Polis komutanı, Nebi'yi yakalamak için büyük bir atlı asker grubu ile Dağtomas tarafına gelir. Polis komutanının geldiğini haber alan yoksul köylüler hemen durumu Nebi'ye bildirirler. Nebi buradan doğruca Şuşa tarafına gider. Turşsu çeşmesinin yakınına mesken edip, birkaç gün de burada kalır. Burada bulundukları sırada da Nebi, yoldan geçen tacirleri ve hocaları soyup mallarını çevre köylerdeki yoksul köylülere paylaştırır. Böylelikle Nebi'nin adı Grahdin ve Şuşa taraflarında ün kazanır, herkes ondan bahseder, beyler ve tacirler onun elinden yardım isterken yoksul köylüler onu övüp her yerde ona arka çıkarlar.

Nebi, Şuşa tarafındayken bir Çingene kafilesine rastlar. Onlarla dost olur, sıkılınca onların yanına gelip yiyip içer, canlı defle çalıp okumalarını izler.

Bir gün Nebi yine Çingenelerin yanındayken Şuşa Polis komutanı grubu ile onu araya araya gelip Çingenelerin yanına varır. Nebi hemen tüfeğini alıp polis komutanı ile mücadele etmek ister. Lakin Çingeneler tek başına olduğu için onu bu fikirden vazgeçirip keçenin altında saklarlar. Polis komutanı gelip Nebi'yi Çingenelere sorar:

-Bu taraflarda kaçak veya eşkıya görmediniz mi?

Çingenelerden biri:

-Sabah rastladık komutanım, yirmiye yakın adam vardı, böyle aşağıya doğru indiler, deyip elini Gorus'a doğru uzatır.

Polis komutanı çingenenin sözüne inanır, ancak "yirmi kadar adam vardı" demesi onu korkuya düşürür, atını çevirip Şuşa'ya geri döner. Polis komutanını yolcu ettikten sonra Çingeneler yine Nebi ile yiyip içerek keyif ederler.

Nebi, Şuşa Polis komutanının onu izlediğini görüp, buradan da uzaklaşır. Gece Gorus'a, Aşot kirvelere gelir.

Bir taraftan kirvenin hasta olması, diğer taraftan da torunu Arşak'ın Gorus Mahalli Polis Amirinin elinden kaçması Nebi'ye çok tesir eder. O, Arşak'ın yerini öğrenip geceleyin onun arkasından Garakilse tarafına gider, onu Bnunis köyünden alıp, her yılın yaz mevsiminde dinlendikleri Salvartı Yaylası'na çıkar.

Nebi'nin adı, özellikle de yoksul köylülere arka çıkıp, yardım etmesi kısa bir zamanda bütün bölgelere yayılır. Bu yüzden ağaların incittiği her hizmetçi veya çoban sopasını yere

atıp ya şikâyet etmek ya da onun grubuna katılmak için Nebi'nin yanına gider. Bir gün Grahdin bölgesinin Dağtomas köyünden Allahverdi adlı genç bir köylü muhtarı öldürüp dağlara çekilir. Allahverdi tek başına hiçbir şey yapamayacağını görüp Nebi'nin grubuna katılmaya karar verir. Lakin o, Nebi'nin grubuna herkesi kabul etmediğini bilir. Bunun için de o, Nebi'nin yanına eli dolu gitmek ister. Allahverdi, Aşağı Mollu köyünde, Nebiler'e gelir. Nebi'nin babası ile sohbet edip, köyde Nebi'ye en çok zulüm edenin Memmed Bey olduğunu öğrenir, geceleyin Memmed Bey'in evine gider, onun başını kesip hurca koyar, atını doğruca Salvartı Yaylası'na Nebi'nin yanına sürer. Nebi, Allahverdi'den niçin geldiğini öğrenir, o başına gelen olayı ve muhtarı öldürüp kaçışını Nebi'ye anlatır, sonra Memmed Bey'in kesilmiş başını hurçtan çıkarıp Nebi'nin ayağının altına atar. Bunu gören Nebi, Allahverdi'nin sözlerine inanır ve onu kendi grubuna kabul eder.

Memmed Bey'in öldüğünü duyan Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir ve bölgenin bütün beyleri toplanır, düşünüp cinayetin izlerini ararlar. Memmed Bey'in kardeşi Memmedeli Bey bu işi ancak Nebi'nin yapabileceğini söyleyip mahalli polis amirinden katilin yakalanmasını rica eder.

Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir, yüz kadar atlı alır, diğer taraftan Aşağı Mollu'nun dâhil olduğu Zengezur Bölgesi üçüncü dairesinin beyleri, diğer taraftan da Grahdin ve Şuşa bölgesinin beyleri mahalli polis amirine yardım etmeye gelirler. Büyük bir grupla birlikte Salvartı Dağı'na yaklaşır burada mesken salan Nebi'nin grubunu yüzük taşı gibi araya alırlar.

Nebi, düşmanların çokluğunu ve onları kuşattıklarını görüp kendini yitirmez ve arkadaşlarına der:

Bu karlı dağları duman bürüdü,
Dört tarafta koşun sürü sürüdü,
Yiğitlerim, bu gün kavga günüdü,
Mert olup, er gibi girin meydana,
Gücümüzü gösterin bu gün divana!

Memmedeli girmiş çok yaman dona,
Vurun pristavı, batırın kana,
Kırın askerleri, dizin yan yana,
Er oğlu er gibi girin meydana,
Gücümüzü gösterin bu gün divana!

Nebi şimdi sıkı tutmuş işini,
Aç kurtlara gıcırdatır dişini,
Kırın bu beyleri, dökün leşini,
Dere dolsun, dökün leşi meydana,
Gücümüzü gösterin bu gün divana!

Nebi, öyle bir nara atar ki, onun dağlara düşen gür sesi düşmanın canına korku verir. Mücadele coştukça Nebi ile arkadaşları da coşar, önde Nebi, Hecer ve Arşak; sağda Mehdi ile Allahverdi, solda Letif ile Şahbuzlu Şahhüseyn ve Kerim, her taraftan dağa doğru tırmanan askerleri ve beyleri birer birer nişan alıp dereye dökerler.

Askerlerin öldürüldüğünü gören beyler ve onların arkasından gelen askerler koyun gibi derenin aşağısına dökülüp kaçarak canlarını kurtarmaya çalışırlar. Nebi, Memmedeli Bey'i vurup attan yere düşürdüğü gibi Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir'i nişan alır. Lakin kurşun onun koluna gelir, o yaralanıp kaçar.

Salvartı'dan birkaç verst uzaklaştıktan sonra Eliğa Cavanşir, beyleri ve askerleri başına toplar, gruptakilerden birçoğunun öldüğünü görüp, durumu Zengezur bölgesinin Polis Komutanı Selim Bey'e haber verir. Bu işe sinirlenen Selim Bey hemen çok sayıda asker alıp, dağları gezer, Nebi'yi ne kadar arasa da bulamaz.

Havalar soğur, dağlarda yaşamak günden güne zorlaşır, özellikle yağmurlar insanın gözünü açmasına müsaade etmez. Nebiler için de köylerde yaşamak mümkün değildir. Çünkü polis komutanı veya mahalli polis amiri geceleyin köyü kuşatma altına alıp onları kolayca yakalayarak mahvedebilir. Bu yüzden Nebi sonbahar ve kış günlerini Aras'ın diğer tarafında, İran topraklarında geçirir.

Kış bitince Nebiler, tekrar doğdukları vatanlarına dönmek isterler. Onlar, gece Aras'ı geçip Aşağı Mollu'ya gelirler. Onların geldiğini yollarının üzerindeki Hocahan köyünün

beylerinden Lutfeli Bey duyar. Memmed Bey’le Memmedeli Bey’in yakın dostu olan Lutfeli Bey hemen kendi köylerinden elli kadar atlı toplayıp Nebi’yi yattığı yerde yakalamak için sabah erkenden Aşağı Mollu’ya doğru gelir.

Lutfeli Bey’in bu fikrini öğrenen köylülerden birkaçı gece Aşağı Mollu’ya gelip durumu Nebi’ye haber verirler. Nebi, hemen bir yapıncı, bir tüylü şapka ve bir de büyük bir sopa alıp arkadaşları ile yola çıkar, onları etrafta gizler, kendisi ise yapıncıyı omzuna atıp sopayı eline alarak, çoban kılığında yolun ortasında durur.

Lutfeli Bey, tüfekli atlı grubu ile gelip Nebi’ye ulaşınca der:

-Çoban, Nebi’yi buralarda gördün mü?

Nebi kendisini sağırlığa verip, ona yakına gelmesini eli ile işaret eder.

Lutfeli Bey sinirlenir, atını Nebi’nin üzerine sürüp kamçısını onun sırtına vurur, sonra da aşağı eğilip Nebi’nin kulağına bağırır, Nebi onun kulağından yapışır, omzundan yapıncıyı atarak onu attan yere düşürür. Bu sırada Nebi’nin arkadaşlarının her biri bir yerden çıkıp “kıpırdamayın” diyerek atlıları kuşatma altına alırlar. Beklemedikleri bu durum hepsini şaşırtır, korkudan bir kişi dahi elini kıpırdatamaz.

Nebi, Lutfeli Bey’in kulağını kesip avucuna koyar. Hepsinden tüfek ve kurşunları toplar, attan indirir, “haydi gidin, dönüp arkasına bakanın vay haline” der.

Nebiler; atları, tüfek ve kurşunları alıp Ekere ve Bergüşad çaylarını geçerek Günay Dağı’nın eteği ile Gafan Ormanları’na çekilirler.

Ertesi gün bu durumu duyan Polis Komutanı Selim Bey sinirlenip büyük bir atlı grubu ile Gafan taraflarını gezer, Nebi’yi sorup çok arar, lakin bulamayıp geri döner.

Nebi, birkaç gün Gafan Ormanları’nda kaldıktan sonra Aşot kirveden haber almak için Gorus’a gitmeye karar verir. Onlar, yollarının üzerindeki Şurnuh köyünden geçerken Nebi’nin kulağına ah, vah sesleri gelir. O, atın başını çevirip köyün içine sürer. Büyük bir söğüt ağacının altında Zengezur Bölgesinin Üçüncü Bölge Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey’in yoksul bir köylüyü ağaca bağlatıp dövdüğünü görür. Nebi’nin sinirleri tepesine çıkar, o attan sıçrayıp Mehdi Bey’in boynuna yapışır ve onu geri çeker:

-Hey, bu fakiri neden dövüp öldürüyorsun? der. Mehdi Bey, Nebi’yi grubunun başında görünce elindeki kırbaç yere düşer, yaprak gibi titremeye başlar. Nebi, köylüyü ağaçtan çözüp Mehdi Bey’i soyar ve onun yerine bağlatır, elbiselerini ve halktan topladığı paraları halka paylaştırıp der:

-Ben dönünceye kadar bu köpeği hiç kimse ağaçtan çözmesin. Şimdi acele edin, iki gün sonra geri döneceğim, onunla çok işim var...

Nebi atına binip yola çıkar, onlar akşamüstü Gorus'a varıp doğruca Aşot kirvelere gelirler, kirvenin oğlu Levon onları karşılar, Nebi, Mehdi ve oğlu Arşak'ın boynuna sarılıp yüzlerinden öper. Letif, Kerim, Allahverdi, Şahhüseyn ve diğer arkadaşları ile görüşür. Arşak'ın annesi Nahşun, kız kardeşi Susan, Hecer'i kucaklayıp öperler. Nahşun, Arşak'ın boynuna sarılıp dudaklarının ucuyla bir şeyler fısıldar ve ağlar.

Nebi, Levon'a Aşot kirveyi sorar, Levon duygulanır, başını sallar, kısık sesle:

-Sorma Nebi! Kirve bizi kötü günde başsız bırakıp gitti...

Hepsi başını aşağı eğer, Nebi ve Levon kendilerini tutamayıp sarılarak hüngür hüngür ağlarlar.

Nebi, Arşak ve arkadaşları Levon'u alıp Aşot kirvenin mezarına gelir. Buradan geceleyin Üçtepe Yaylası'na çıkıp birkaç gün sonra ise Nahçıvan'a giderler.

Nebi'nin Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'i ağaca bağlatması ancak iki gün sonra Polis Komutanı Selim Bey'e haber verilir. Selim Bey kendi himayesindeki askerleri alıp, hemen Şurnuh köyüne gider, Mehdi Bey'in çıplak bir halde ağaca bağlandığını ve güçten düştüğünü görür, sinirden bedeninin tümü titrer, Nebi'yi her nerede olursa olsun yakalayıp ondan öd alacağına dair ant içer. Lakin üç dört gün Gafan, Dastakert, Garakilse ve Gorus civarlarındaki köyleri gezmesine ve çok aramasına rağmen Nebi'den haber veren olmaz.

Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'in ağaca bağlanması haberi bölgenin tümüne yayılır. Bölgenin memurları, mahalli polis amiri, hâkim, savcı, mahkeme başkanı hatta yüzbaşılar bile bu haberden sonra korkuya kapılırlar.

Nebi on gün kadar Nahçıvan taraflarında özellikle de arkadaşı Şahhüseyn'in ailesinin yaşadığı Şahbuz'da ve Şahbuz'un yakınlarındaki Nehecir Dağı'nda kalır, bu müddet zarfında birkaç bey ve taciri soyup varlarını ve yoklarını köylülere paylaştırır. Bu işten Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski'nin haberi olursa da diğerleri gibi o da Nebi'den korktuğu için duymazlıktan gelir.

O, bu sıralarda Gence Valisi'nden Nebi hakkında bütün polis komutanlarına gönderilen bir emir alır. Emirde "Vilayeti soyan yaramaz bir köylü ile baş edememenizi nasıl adlandırabiliriz? Size bir hafta müddet veriyorum, eğer onu yakalayıp hapse atamazsanız durumunuzu Tiflis hâkimi yüce general valiye bildireceğim." denir.

Bir taraftan bu emir, diğerk taraftan da Mahalli Polis Amiri Mehdi Bey'in ağaca bağlanması haberi Slavçinski'yi çok korkutur. O, Nebi ile tek başına mücadele edemeyeceğini anlar. Ona karşı birlikte hareket etmek için Gorus'a, Selim Bey'in yanına gelir, onların arasında şöyle bir sohbet geçer:

-Selim Bey, söyle bakalım senin bu Nebi hakkındaki düşüncen nedir? Biz ona yol göstermedikçe o yolunu şaşıyor. Bölgenin tümünü soyup duruyor.

Selim Bey:

-Doğrusu ben aklımı kaybetmek üzereyim. Bu yaramazı ne yakalayabiliyoruz ne de vurabiliyoruz. Bugün haberi buradan çıkıyor, sabah ne bileyim nereden. İşi zorlaştıran bir diğerk faktör de her yerde halkın ona yardım etmesi, kime sorarsak ya "görmedim" ya da "bilmiyorum" diyorlar.

Slavçinski:

-Selim Bey, ben artık işin sonrasından korkuyorum. Eğer o bu gün Mehdi Bey'i soyup ağaca bağlayabiliyorsa, sabahleyin de gelip karımızı ve çocuklarımızı yatak ve yorganlarıyla götürür, der.

Slavçinski'nin bu sözü Selim Bey'e daha çok tesir eder. O biraz düşünür:

-Ne yapacaksak yapalım, üç gün içinde onu bölgeden çıkarmalıyız. Şüphesiz valinin emrini sen de almışsındır.

Selim Bey:

-Aldım, bir hafta vakit vermiş. Bir hafta içinde o yakalanır mı? Karşı karşıya gelip onu ele geçirmek zor iş, bir hile yapmak, bir tuzak kurmak gerek, kendi rızasıyla gelip düşsün.

Slavçinski Selim Bey'in teklifini beğenir:

-Düşün, ne dersen, neyi uygun görürsen ben hazırım.

Selim Bey, bir hayli düşündükten sonra ellerini masanın kenarlarına koyup Slavçinski'ye doğru eğilir:

-Onu ele geçirmenin tek bir yolu var o da karısı Hecer'i yakalayıp hapse atmak. Karısını hapsedersen o, bu işi kabul etmeyecek, şüphesiz kendisi de gelip teslim olacak.

Slavçinski ve diğerkleri Selim Bey'in bu teklifini beğenir ve alkışlarlar. Hecer'in hapse atılmasını Selim Bey'e bırakıp dağılırlar.

Selim Bey, Hecer'den haber almak için gece dört kişi seçip Aşağı Mollu köyüne gönderir. Atlılara eğer Hecer köydeyse yakalayıp getirmelerini, eğer köyde yoklarsa da yerini doğru düzgün öğrenmelerini emreder.

Atlılar, gece yarısı Aşağı Mollu köyüne varıp yüzbaşının yol göstermesiyle Nebiler'in evine gider, Nebi Hecer'i köyde bırakıp gittiği için atlılar onu yakalayıp Gorus'a Selim Bey'in yanına götürürler. Hecer'in yakalanması Selim Bey'i sevindirir, hemen onun ayağına pranga vurup Gorus Hapishanesi'ne götürür.

Hecer'in yakalandığı haberi sabah erkenden her yere yayılır. Köylüler bu işi Nebi'ye haber vermek için adam seçip onun arkasından birkaç yere gönderirler. Beş on tane ihtiyar köylü ise Hecer'in bırakılması için Selim Bey'in yanına rica etmeye giderler. Selim Bey:

-Nebi gelmedikçe onu bırakmam, deyip köylülere kötü sözler söyler ve onları kovar.

Hapishanenin hizmetçileri Hecer'e olmayacak eziyetler verirler. Her biri ona bir söz söyler hatta ona sataşmak isteyenler bile olur. Bu yüzden Hecer'in durumu günden güne kötüleşir. O bir gün kamaranın penceresinden görünen alçak dağlara bakarak Nebi'yi yardımına çağırır:

Hapishane sıcak, yatamıyorum,
Gubernat güçlüdür, batamıyorum,
Ayakta kelepçe kaçamıyorum,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi.

Hapishane sıcak, ağrıyor başım,
Akar gece gündüz kanlı gözyaşıım,
Yanımda yoktur bir yakın, kardeşim,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi.

Ben gelince şamamalar gülüdü,
Dört yanımlı atlı asker bürüdü,
Yazık canım hapislerde çürüdü,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hapis duvarını delmeli Nebi.

Köylüler, çok ararlar sonunda Nebi'yi Garakilse ile Nahçıvan'ın arasındaki Gırhlar Dağı'nın yakınlarındaki Camal Kalesi'nde bulurlar. Nebi'nin Hecer'in hapishaneye atıldığını duyduğu gibi dağlar başına yıkılır. Boz atı çekip arkadaşlarına der:

-Ben Gorus'a gidiyorum, Hecer hapisteymiş, gidip onu kurtarayım, sabah erkenden dönerim.

Arkadaşlarından hiç kimse onun tek başına gitmesine razı olmaz. Arşak, Boz atın dizgininden tutup der:

-Nebi, tek başına gitmen iyi olmaz, izin ver biz de seninle gelelim. Bir zarara uğrarsın sonra...

Nebi itiraz edip der:

-Yok, Arşak, hiçbir şey olmaz.

Nebi, Boz atın başını çevirip kısa yolla Gorus tarafına sürer. Gorus'a az kalmışken yolda Nebi'nin önüne Karabağ tarafından satmak için mal götüren bir grup tacir çıkar. Nebi onların yolunu keser, mallarını alıp onları karın karına bağlar. Yakındaki Ermeni köyüne inip tacirlerden aldığı malları fakir köylülere paylaştırır ve tekrar yoluna devam eder.

Gorus Dağı'nın üzerinde Nebi'yi ve Boz atı sıcak çok kötü çarpar. O, akşama kadar yolun kenarındaki bir gölgelikte dinlenme kararı alır.

Yoldan geçen bir muhafız karın karına bağlanmış tacirleri görüp hayretle sorar:

-Sizi bu hale kim getirdi?

Tacirlerden biri der:

-Srajnık, bizi bu hale Kaçak Nebi getirdi. Varımızı yoğumuzu da alıp gitti.

Muhafız sargıları açıp tacirleri serbest bırakır, hemen atını sürüp Gorus'a Selim Bey'in yanına haber vermeye gider.

Nebi'nin yakınlarda olduğunu duyan Selim Bey, yüzden fazla atlı alıp Gorus Dağı'na çıkar.

Nebi, Boz atın kişnemesine uyanır, büyük bir grup askerin ona doru geldiğini görüp Boz atın üzerine atılır ve der:

Gorus'un girişinde yıkılıp yattım,
Sıcağın derdinden kan tere battım,
On iki taciri kol kola çattım,
Boz at kurtar beni aman günüdür.

Lakin Nebi üzerine yağmur gibi serpilten kurşunlardan kurtulmanın zor olduğunu görüp, attan yere atlar. Kendisini iri bir taşın arkasına atıp tüfeğini çalıştırmaya başlar.

Hava kararana kadar mücadele sürer. Nebi, muhafızlardan öne çıkanı nişan alıp attan yere düşürür. Karanlık çöker. Selim Bey Nebi'yi kuşatma altına almaya ve sabah olmasını beklemeye karar verir.

Gecenin bir vakti Mehdi'nin uykudan uyandığını gören Arşak da uyanır ve Mehdi'ye sorar:

-Ne var Mehdi, neden yatamıyorsun?

-Akşamdan beri Nebi'den haber alamadığım için rahatsızım, diye Mehdi cevap verir.

Arşak:

-Kardeş, ben de merak ediyorum, hiç olmazsa birimiz veya ikimiz onunla gitseydik diyorum.

Letif ve Kerim de uyanıp sohbete katılırlar. Onlar arkadaşlarını uyandırıp Nebi'nin arkasından gitmeye karar verirler.

Sabaha doğru Mehdiler, Gorus Dağı'na varınca uzaktan gelen kurşun sesleri içerisinde Nebi'nin tüfeğinin sesi duyulur.

Arşak arkadaşlarına:

-Kıpırdayın, sanırım Nebi sıkıntıda, der.

Arşaklar, Gorus Dağı'na çıktıkları gibi askerleri görüp her biri bir nara atıp arkadan askerlere hücum ederler. Nebi arkadaşlarının geldiğini görüp cesaretleterek der:

Yine düşman gelip nizama durdu,
Komutan mat kalıp, boynunu burdu,
Koçak Mehdi'm gelen askeri vurdu,
Koy sana desinler, ey kaçak Nebi,
Kardeşi yanında, ey koçak Nebi.

Şahhüseyn, Hanhüseyn, koçoğlu koçtu,
Kerim yiğitlikte hepsini geçti,
Arşak askerleri ot gibi biçti,
Koy sana desinler, ey koçak Nebi,
Yoldaşı yanında, ey koçak Nebi.

Nebi'yim, düşmanı salan talaya,
Bırakmam sağ gidip çıka Gala'ya,
Gubernat mat kalsın böyle belaya,
Koy sana desinler, ey koçak Nebi,
Yoldaşı yanında, ey koçak Nebi.

Bir taraftan Nebi'nin arkadaşlarının beklenmez hücumu, diğer taraftan da Nebi'nin narası askerleri şaşırtıp geri çekilmeye mecbur eder. Düşmanı mağlup ettikten sonra Nebi, bu halde Hecer'in arkasından Gorus'a gitmenin zor olacağını görüp, Selim Bey'in dikkatini dağıtmak için Hocahan'a doğru gider. Hocahan beylerinden Nifteli Bey çok kaba ve acımasız bir adam olduğu için köylülere hadsiz zulümler eder, herkesi incitir. Ondan hem kendi köylüleri hem de çevredeki köylerin halkları Nebi'ye birkaç kez şikâyetle bulunurlar. O, aynı zamanda Nebi'yi yakalamak için can atan beylerin en gaddarıdır. Bunun için Nebi, Hocahan'a girdiği gibi atını doğruca Nifteli Bey'in evine sürer, onu evinde öldürüp Gafan'a doğru yol alır. Nifteli Bey'in evinden yükselen ağlaşma seslerine köyün bütün beyleri toplanır, onun yakın dostları olan Cefer Bey, Hüseyin Bey, Teymur Bey, kulağı kesilen Lütfeli Bey ve diğerlerinin her biri kendi atlı grupları ile Nebi'yi yakalamak için arkasından giderler.

Nebiler, Gılıcan Deresi'nden geçerken beyler onlara yetişir, derenin dört tarafından hücum edip kurşunu yağmur gibi yağdırırlar. Nebi, durumun zor olduğunu görüp arkadaşlarına cesaret verir:

Gılıcan Deresi kana boyansın,
Tüfeğin sesine dünya uyansın,
Beylerin yer, yurdu od tutup yansın,
Bırakmayın bir tekini beylerin.

Avuç avuç için düşman kanını,
Alın gubernatın, beyin canını,
Dağtın onların hanımanını,
Bırakmayın bir tekini beylerin.

Nebi diyor: ayık olun, yatmayın,
Düşmana boş yere kurşun atmayın,
Amandır, köylüyü beye katmayın,
Bırakmayın bir tekini beylerin.

Beylerin Nebi'nin arkasından getirdikleri köylülerin bir tanesi dahi Nebiler'e ateş etmez, ateş edenler de gürültü çıkarıp kurşunları göğe atarlar. Nebi durumun böyle olduğunu görünce cesaretlenip düşmanın üzerine saldırır. Nişan alıp Teymur Bey'i vurur. Diğer beyleri ise Hocahan'a kadar kovalar.

Nebi'nin esas düşündüğü Hecer'in arkasından Gorus'a gitmek ve onu hapishaneden kurtarmaktır. Bunun için de o, atını Hocahan'dan doğruca Gorus'a sürer.

Bölgenin Polis Komutanı Selim Bey, Nebi'nin Hecer'in arkasından gelip Gorus taraflarında dolaştığını görünce onu yakalamak maksadıyla Gorus'un dört bir tarafına çok sayıda asker yerleştirir. Nebi ve arkadaşları Bergüşad Çayı'nın kenarından yukarıya doğru çıkıp Eyvazlı köyünün oradan Gorus'a gitmek isterken atlı nöbetçilerle karşı karşıya gelirler. Burada Gorus Dağı'nın üzerindeki mücadeleden daha ağır bir mücadele olur. Nebiler'in önüne ne kadar asker çıksa da hepsini öldürürler, geri dönüp başka bir yoldan Gorus Dağı'na çıkarlar. Nebi aşağıya bakıp der:

Geldik çıktık biz Gorus'un kaşına,
Siper alıp, can vermedik koşuna,
Gör neler getirdik düşman başına,
Ecelden amansız, ey Kaçak Nebi,
Düşmanın gözüne, ey bıçak Nebi.

Nebi biner Boz atının üstüne,
Aynalı tüfeği alır destine,
Kurşunu yağdırır düşman üstüne,
Ecelden amansız, ey Kaçak Nebi,
Düşmanın gözüne, ey bıçak Nebi.

Hecer'e her dakika bir ay, her saat bir yıl gibi gelir. O, bir şekilde her gün hava karardığı gibi hapishanenin penceresine çıkar, gözlerini zifiri karanlığa dikip dağlardan gelen kurşun sesleri ve uğultular içerisinde Boz atın ayak seslerini işitmek ister. Lakin günler geçer, Nebi'den bir haber gelmez. Nebi'yi merak eden Hecer yine pencerede oturup onu bekler ve hüzünlü hüzünlü okur:

Bu dünyada çektim olmadık cefa,
Zalim felek koymaz sürelim sefa,
Nasıl oldu deyin o güzel vefa,
İran'da tuttular, nedir, gelmedi,
Ne oldu bakalım Nebi gelmedi.

Onsuz bu dünyaya salamam nazar,
Atlı asker dört bir yanımda gezer,
Hecer kalmış hapislerde intizar,
İran'da tuttular, nedir, gelmedi,
Ne oldu bakalım Nebi gelmedi.

Nebi grubu ile Gorus'a inip Aşok kirvelere gelir. Letif ve Şahhüseyn'i alıp hapishaneye doğru gider. Hapishanenin yakınında o, Boz atı Letif'e bırakıp Şahhüseyn ile hapishanenin kapısına yaklaşır, kapının önünde dolaşan nöbetçiyi aldatmak için belini eğerek, aksaya aksaya ona:

-Kardeş, Bedrus Bey'in evi ne tarafta, ona şikâyetim var, der.

Nöbetçi, Nebi'yi fakir ve ihtiyar bir köylü sanıp sinirlenir:

-Kaybol buradan, gecenin bu saatinde senin Bedrus Beylerde ne işin olabilir?

Nebi, nöbetçiye yakınlaşıp tabancasını onun altına dayayıp der:

-Sesini çıkartırsan, beynini göğsü savururum. Geç, kapıcıyı çağır, kapıyı açsın.

Kapı açıldığı gibi Şahhüseyn, nöbetçiye etkisiz hale getirir, Nebi ise hemen kapıcıyı boğazlayıp anahtarları ondan alır.

Hecer, bu gece de Nebi'nin yolunu bir hayli bekledikten sonra dizlerini kucaklayıp bir tarafta uyulamaktadır. O, kamaranın kapısının açıldığını duyduğu gibi "Bu gece yarısında acaba kimdir?" diye ayağa kalkıp kendisini korumaya hazırlanır. Kapıyı açan adam konuşur:

-Hecer.

O, Nebi'nin sesini duyar, lakin kulaklarına inanamaz, kapı açıldığı gibi dar koridorda yanan lambanın zayıf ışığı kamaraya düşünce Hecer, Nebi'yi kapının ağzında görüp:

-Niye geç geldin Nebi, der.

Nebi hemen prangayı onun ayağından çıkarır.

-Düşmanlarla mücadele ettik Hecer, der.

Nebi Hecer'i terkiine alıp Aşot kirvelere gelir, burada Levon ve Nahşun'la ayaküstü görüşüp, arkadaşları ile Gorus Dağı'na çıkar.

Nebi, hapishaneden uzaklaşınca nöbetçi ve kapıcı ateş edip yardım isterler, sese gelen hapishanenin komutanı ve diğer hükümet adamları Nebi'nin Hecer'i götürmesine şaşırırlar. Selim Bey de uykudan uyanıp, haberi duyduğu gibi atına biner, büyük bir grup atlı askerle Nebi'nin arkasından gider, lakin gecenin karanlığında hiçbir şey görmek mümkün olmadığı için havaya birkaç ateş edip geri döner. Nebi Hecer'i kurtardıktan sonra Aras'a gider doğrudan İran'a geçer, bir müddet orada kalır, baharın ortalarında ise yine bu tarafa geçip doğduğu Salvartı dağlarına gelir.

Onun Salvartı'da olduğunu duyan Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski, Selim Bey'e "Neden duruyorsun, Nebi Salvartı'da, seni Murhuz'da bekliyorum." diye haber gönderir.

Selim Bey, güçlü bir atlı asker grubu ile Salvartı yakınlarındaki Murhuz köyüne gelir, Slavçinski ile birleşip sabah erkenden Nebi'ye saldırır. Nebi, bakıp taşın toprağın canı olduğunu ancak askerlerin canı olmadığını görür. O, hemen arkadaşlarını başına toplayıp onlara cesaret verir:

Yine dolu vurdu bizim bağları,
Az kaldı ki, düşman alsın dağları,
Tutun, kırım beyleri, kazakları,
Yiğitlerim, vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa.

Mehdi sağdan coşsun yiğit koç gibi,
Er meydanda dursun gerek taş gibi,
Şahhüseyn'le Goca terlan kuş gibi,
Gerek bu gün vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa.

Nebi'nin gücünü düşman de bilsin,
Düşmanlar ağlasın, dost, aşına gülsün,
Yeryüzünden naçalnikler silinsin,
Gerek bu gün vurun düşmanı taşa,
Bu meydanda ceset karışsın başa.

Nebi, arkadaşlarına emir vererek hepsini yerleştirdikten sonra düşmana karşı hücumla geçer. Askerler, yukarıya doğru ne kadar çıkmak isteseler de Nebi ile arkadaşları onları birer birer vurup yere sererler. Askerler dayanamayıp birer ikişer geri dönüp kaçmaya başlarlar. Nebi bir taraftan düşmanın kaçtığını, diğer taraftan da Hecer'in bir erkek gibi mücadele ettiğini görür, yüreği coşar, siperinden çıkıp der:

Beylerin elinden düşmüşüm kaçak,
Kardeşim Mehdi'dir, hepsinden koçak,
Gubernat bu işten olmuştur naçak,
Mahalda diyorlar, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden koçaktır Nebi.

Mehdi'nin elinden dad eyler felek,
Komutanlar bana gelirler kelek,
Hecer'e yaraşır, desinler peleng,
Mahalda diyorlar, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden koçaktır Nebi.

Gubernat, komutan gelse, sayamam,
Düşmanın kanını içsem, doyamam,
Zalimde kisası inan koyamam,
Mahalda diyorlar, kaçaktır Nebi,
Karısı kendinden koçaktır Nebi.

Nebi, Selim Bey'le Slavçinski'nin boynunu eğik bırakıp yerini değiştirir. Garakilse'den Yukarı Priçingıllı Dağı'na gelir. Mağlup olan Selim Bey, Nebi'nin yüzünden sinirlenir, bölgenin beylerinden bir hayli eli silahlı adam alır. Diğer taraftan da Gence Valisi'ne müracaat ettiği için oradan çok sayıda asker gelir. Selim Bey her iki gücü birleştirip Nebi'yi aramaya çıkar. Garakilse tarafından Nahçıvan'a doğru giderken, Nebi'nin Periçingıllı Dağı'ndaki kalede olduğunu ona söylerler. Selim Bey, gece Periçingıllı'yı yüzük taşı gibi kuşatma altına alır, onun geldiğini ve her taraftan yolları tuttuğunu köylüler hemen Nebi'ye haber verirler. Nebi, Selim Bey'i daha da kızdırmak maksadıyla bu kez mücadele etmeden aradan çıkma kararı alır. O, Selim Bey'in dikkatini çekmek için dağın başında büyük bir ocak yaktırır ve bu ocağın ışığında Şahhüseyn'e şöyle bir mektup yazdırır:

Perçingıllı dağda salmışım mesken,
Döşeğim çakıldır, yastığım diken,
Omzumda yapıncı, gömleğim keten,
Divanı ben karıştıran kaçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Kırdıkça kesilmez askerin dalı,
Çakılda vurulmuş pristav Ali,
Nebi'ye helaldir beylerin malı,
Divanı ben karıştıran kaçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Nebi'yim atımın ayağı ala,
Gubernat, başa getiririm bela,
Koyamam tümünüz yer üstte kala,
Divanı ben karıştıran kaçağım,
Beylerin gözüne keskin bıçağım.

Nebi, mektubu uzun bir sopanın ucuna bağlar, sopayı ocağın yanında toprağa batırır, uçurum kayalardan ve geçilmez dar geçitlerden güneşle birlikte aşağı inip, Gorus-Nahçıvan yoluna çıkar, buradan da dağların sırtından gecen geçitle yukarı doğru Kelbecer tarafına geçer.

Hava biraz aydınlanınca Selim Bey hücumu geçmeyi emreder. Periçingilli'yı kuşatan askerler, kurşunu ara vermeden yağdırıp, her taraftan dağa doğru tırmanır. Ancak dağdan hiçbir karşılık gelmediğini gören Selim Bey, Nebi'nin hile kurduğundan şüphelenip korkuya düşer. Az sonra ateş ede ede dağa tırmanan askerler, Nebi'nin sopanın ucuna bağladığı mektuptan başka hiçbir şeye rastlamazlar.

Selim Bey, mektubu okuyup daha da sinirlenir, gazabı artar, Nebi'nin hangi taraftan ne zaman kaçtığına hayret eder. O, Periçingilli Dağı'nın dört tarafındaki Şeki, Bağadul, Aşotovan, Belek, Engelevurd ve diğer köylerin halklarından Nebi'yi sorar, ancak kime derse “görmedim” ve “bilmiyorum” cevaplarını alır.

Nebi, Kelbecer'e doğru gelince İstisu'yun yakınında eski düşmanlarından Nesib Bey'in kardeşine rastlar ve onu öldürür. Zengezur bölgesine yayılan bu haberi Selim Bey de duyar ve Nebi'nin arkasından doğruca İstisu'ya gider. Selim Bey gitmekte olsun, Nebi İstisu'da kalmaz, Karabağ tarafına dönüp, Şevle Çayı'nın kenarıyla Laçın'a, oradan Aşağı Mollu'ya, evlerine gelir. Kendi ailesiyle ve Hecer'in ailesiyle görüşüp gece İran'a geçer. Nebi'nin izini kaybeden Selim Bey ise pişman olup Gorus'a döner.

Nebi, birkaç ay sonra İran'dan geri dönüp Üçtepe yaylasını kendisine mesken eder.

Bir gün Nebi, Hecer'i Mehdi ve Arşak'ın yanında bırakıp Üçtepe'den yukarıya Işıklı Dağ'a, dağ keçisi avlamaya çıkar. Dağın eteğinde dağbeyi Knikor Bey'in atlılarından iki kişi Nebi'ye rastlar.

Knikor Bey ve adamları dağdan odun getiren köylüleri dövüp incittikleri için Nebi'ye çok sayıda şikâyet gelir. Bunun için de Nebi hem Knikor Bey'e hem de onun adamlarına çok sinirlenir.

Nebi, tüfeğini çekip Knikor Bey'in atlılarından birini vurur, diğeri ise ağaçların arasında gözden kaybolur. Atlı, Nebi'nin dağda olduğunu gidip Knikor Bey'e haber verir. Knikor Bey, çoktandır peşinde gezdiği Nebi'nin yerini öğrendiği için sevinir ve atlıları ile Işıklı Dağ'a varır. Üçtepe Yaylası'na gelince, Nebi'nin arkadaşlarından birkaçının burada olduğunu ona söylerler. Knikor Bey atın başını yaylaya çevirip Mehdiler'in üzerine gider.

Hecer, Mehdi ve Arşak büyük bir atlı grubunun geldiğini görüp tüfeklerini alarak Knikor Bey'le mücadeleye başlarlar.

Her iki taraftan dolu gibi yağın kurşun sesleri Işıklı Dağ'ın eteğinde yankı yapar. Atışmaları duyan Nebi, "Hecerler dardalar" deyip arkadaşları ile yaylaya geri döner. Knikor Bey, arkadan atılan kurşun sesine döner, Nebi'nin geldiğini görüp kendini kaybeder. Nebiler her iki taraftan Knikor Bey'in atlılarını birer birer vurup yere sererler, Knikor Bey'in kendisini de canlı olarak yakalarlar. Nebi suçunu yüzüne söyleyip onu da öldürür.

Nebi'nin bugünkü mücadelede yiğitliğini gören Hecer der:

Üçtepe düzüne haber yayıldı,
El-oba uykudan o an ayıldı,
Generaller dağa taşta yayıldı,
Nebi yine burada bir od eyledi.
Dağ beyini tutup ne dad eyledi.

Nebi bir lahzada vardı haraya,
Knikor'u tutup çekti araya,
Yasavullar kaçtı ora, buraya,
Nebi yine burada bir od eyledi.
Dağ beyini tutup ne dad eyledi.

Bu mücadeleden sonra Üçtepe’de rahatça durmak elbette mümkün olmaz. Bunun için de ara biraz sakinleşsin diye Nebiler, İran’a geçme kararı alırlar. Onlar, Hecer’i Aşağı Mollu’da bırakıp, Aras’ı geçer, Marağa tarafına giderler. Nebi, İran’da da rahat durmaz, köylülerin şikâyetlerine göre han ve hanın adamları ile mücadele eder, ağaların ve özellikle tacirlerin mallarını alıp köylülere paylaştırır. Bunun için Nebi’ye karşı itiraz İran ağalarında da başlar.

Nebi, kışın İran’da kalıp yaz öncesinde vatana döner, birkaç gün Şahbuz’da kalıp Çiçekli Yaylası’na gelir, henüz erken olduğu için halk yaylaya göçmediği için Hecer’in arkasından Aşağı Mollu’ya gider.

Nebiler, bu kez Aşağı Mollu’ya Gorus tarafından değil, Dastakert tarafından geçmeyi uygun görürler, buradaki yüksek dağların üzerinden gizli yollardan gelip Darabaz Çayı’na geçer, Tatev denilen yerin üst tarafından aşağı inip, Vorotan Çayı’nın eteğinden Gubadlı’ya doğru giderler. Bir hayli gittikten sonra yol üzerindeki Seytaz köyünün kenarındaki sık ormanda istirahat ederler. Bu ormana geçmiş zamanlardan beri halk arasında karanlık orman derler. Nebiler, ormanın kenarında koyun otlatan bir çobandan para ile üç koyun alıp keser, kebab pişirip yerler.

Bu sırada Nebi’nin İran’dan bu tarafa geçtiğini duyan ve büyük bir asker grubu ile onu aramaya çıkan Selim Bey karanlık ormanın eteğinde onlara rastlar. O, hemen askerleri yerleştirip Nebiler’i yüzük taşı gibi araya alır, Nebi grubu ile Selim Bey’e karşı çok zor ve içinden çıkılmaz bir vaziyette mücadele eder, ancak hava ağarırken kuşatmadan çıkarlar. Nebiler, buradan Aşağı Mollu’ya doğru giderken de onu arayan iki gruba rastlarlar, onlarla da sıkı mücadeleye girip aradan çıkarlar.

Nebi, onu artık her adımda aradıklarını görür. Bir tek bölgenin polis komutanı değil, ayrı ayrı beyler de kendilerinin elleri tüfekli gruplarıyla onun peşinde gezerler. Bunun için de o, biraz ara sakinleşsin diye Hecer’i alıp arkadaşları ile tekrar İran’a geçer, yine birkaç kez misafiri olduğu Rehmetulla Han’ın yanına gidip onun köylerinin birini mesken edinir.

Gence Valisi Şalığın, Nebi’nin İran’da olduğunu öğrenip oradaki Rus konsolosluğuna mektup yazarak Nebi’nin acilen yakalanıp Gence’ye gönderilmesini rica eder.

Rus konsolosu, bir hayli aradıktan sonra Nebi’nin nerede ve kimin evinde olduğunu öğrenir, Rehmetulla Han’ın oğlu Niyazı’yı yanına çağırıp “Eğer Nebi’yi öldürüp ölüsünü bize verirsen, ben kendim seni Rusya’ya gönderir, sana madalya ve çok miktarda mükâfat

verdiririm.” der. Rehmetulla Han’ın oğlu valinin sözüne razı olup Nebi’nin arkasından onların yaşadığı köye gelir. Ancak o gün Nebi, Hecer’i ve Mehdi’yi evde bırakıp arkadaşlarıyla ava çıktığı için köyde değildir. Nebi’nin yerine Mehdi’yi vurmak istediğinde Mehdi’nin kurşunu ondan önce ateşlenir ve hanın oğlu yere serilir. Kurşun sesine gelen muhtar ve adamları Mehdi’yi yakalar, ellerini ve kollarını bağlayıp Rehmetulla Han’a teslim ederler, Hecer’i ise köyde nezaret altında saklarlar.

Bu beklenmedik hadise ve Mehdi’nin yakalanması Hecer’e çok tesir eder, o, Nebi’yi yanında görmeyince duygulanıp ağlar, yüzünü dağlara çevirip Nebi’yi çağırır:

Bu dağlar dereler yağmur dumandır,
Vatandan çıkalı hayli zamandır,
Gurbet elde halim benim yamandır,
Mehdi’yi tuttular, gelmeli Nebi,
Düşmanın elinden almalı Nebi.

İran’ın dağları kardı, borandı,
Aras’ın kenarı şimdi arandı,
Mehdi’yi tuttular, Hecer talandı,
Böyle bir günümde gelmeli Nebi,
Düşmanın elinden almalı Nebi.

Akşam hava kararınca Nebi köye geri döndüğü zaman yolda köyden biri durumu ona anlatır, Hecer’in ve Mehdi’nin nerede ve ne vaziyette olduğunu bildirir.

Nebi, her şeyi özellikle de Mehdi’nin hapsedildiği yeri öğrendikten sonra, köye girmeyip Hecer’i çağırır, buradan Rehmetulla Han’ın olduğu köye gelip Mehdi’nin saklandığı evin damına çıkar, damını delip bir baca açar, ip sallayıp Mehdi’yi ipe çeker.

Nebiler, geceleyin Aras’ı geçer, Hecer’i kendi evine bırakıp Gafan Ormanları’na çekilip bir müddet burada yaşarlar.

Nebi, Gafan Ormanları’ndayken bir gün üç tane eli silahlı atlının onlara doğru geldiğini görür, atlılar yaklaşınca Nebi’nin nöbetçileri atlıların önünü kesip tüfeklerini alırlar, onları Nebi’nin yanına getirirler. Nebi sorar:

-Nerelisiniz?

Atlılardan biri:

-Gence tarafınız, ben Gence'nin içinden, bunlar da Şamhor tarafından.

-Peki, buralarda neden dolaşıyorsunuz?

Atlı:

-Nebi'yi arıyoruz, onun grubuna katılmak istiyoruz.

Nebi, atlıları baştan aşağı süzüp eski çoban giyimlerine bakar, konuşmalarına dikkat eder, onların şüpheli adamlar olmadıklarına inanır. Bunlardan biri İsmayıl, biri Heyder, diğeri de Şahverdi'dir.

Yoksul bir köylünün oğlu olan İsmayıl, Hacı Gember adlı bir mülk sahibinin koyunlarını otlatır, mülk sahibi onun hakkını kestiği için İsmayıl sinirlenip ona birkaç ağır söz söyler, Hacı'nın oğlu babasına söylenen bu sözlere sinirlenir, sopayla İsmayıl'a vurur. Onlar yaka yakaya tutuşup kavga ederler. İsmayıl onu bıçakla vurup öldürür ve eline tüfeğini alıp dağlara çekilir. O, bir müddet Gence civarında tek başına dolaşarak dağlara çıkar. O, bir müddet Gence civarında tek başına dolaşıp kaçaklık eder, yerli beylerin ve mülk sahiplerinin başına ne oyun getirirse getirsin, hiç kimse onunla baş edemez. Onun arkadaşları Şamhorlu Heyder ve onun amcasının oğlu Şahverdi, bir gün köy muhtarını çok dövdükleri için köyden kaçarlar, Gence dağlarında dolaştıkları sırada İsmayıl'a rastlayıp ona katılırlar.

Nebi, birkaç soru ve cevaptan sonra arkadaşlık şartlarını söyleyip İsmayıl, Heyder ve Şahverdi'yi grubuna kabul eder.

Onlar, Gence taraflarındaki köylülere zulüm eden bey ve mülk sahiplerine gözdağı vermek için Gafan Ormanı'ndan çıkıp o taraflara yol alırlar, yol üzerindeki Gorus Ormanı'ndan geçerken Polis Komutanı Selim Bey'le Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir'in gruplarına rastlarlar. Nebi'nin grubu onların karşısında çok küçük olmasına ve mücadele etmeye elverişli bir yer olmamasına rağmen düşmana galip gelir. Bu mücadelede özellikle İsmayıl'ın yiğitliği Nebi'yi ve arkadaşlarını kendisine hayran bırakır.

Nebiler, yollarına devam edip biraz gittikten sonra Laçın tarafında oturup dinlenirler, Selim Bey'le ne şekilde mücadele ettiklerinden bahsederler. Hepsi İsmayıl'ın yiğitliğinden bahsederler, dostu Heyder onun hakkında söz düzüp der:

Gorus'un başını koşun bürüdü,
Nebi'nin destesi durdu, yürüdü,
Dört tarafta asker sürü sürüdü.
Nebi'nin destesi figan eyledi,
Askerin işini yaman eyledi.

İsmayıl'la Mehdi verdi kol kola,
Bulamayıp siper girdiler kola,
Askerleri kırıp döktüler yola,
Nebi'nin destesi figan eyledi,
Askerin işini yaman eyledi.

Genceli İsmayıl dikeltti başın,
Mehdi'yi tuttular Gorus'un kaşın,
Selim Bey akıttı gözünün yaşın,
Nebi'nin destesi figan eyledi,
Askerin işini yaman eyledi.

Nebiler, Gorus Dağı'nı aşıp Karabağ'a gelirler. Deveboynu deneni çok sert ve ulaşılmaz bir dağı kendilerine mesken ederler. Nebi'yi izleyen beyler onun Karabağ tarafına gittiğini haber alıp büyük bir grupla onun arkasından giderler, Deveboynu Dağı'nı kuşatmak isterler. Bunu anlayan Nebi, burada mücadele etmek istemediği için gece aradan çıkıp, Gorus tarafından dolambaçlı ve gizli yollarla Gafan Ormanları'na çekilir.

Deveboynu'nu kuşatan beyler sabah erkenden dağa ateş ederler, ne kadar ateş etseler de hiçbir cevap gelmez. Keşif yapması için birini gönderip Nebiler'in dağda olmadığını öğrenirler. Onun ne zaman, ne şekilde nereye gittiğini bilmedikleri için bozulup yine geri dönerler.

Beyler Nebi'yi hiçbir şekilde yakalayamayacaklarını anladıklarını Polis Komutanı Selim Bey'le paylaşırlar ve onu köylülerden isteme kararı alırlar. Bu kararı, bütün köy muhtarlarına ve yüzbaşlarına ulaştırırlar. Her biri köylerinin halkını toplar, dövdüklerini döver, incittiklerini incitir, kimilerini de birkaç gün ahıra kapatırlar.

Hocahan beylerinden Nifteli Bey, köylüleri büyük bir ahıra toplayıp, sabahtan akşama kadar dövdürür, Nebi'yi ele vermezlerse daha da ağır cezalar vereceğini bildirir. Gece yarısı köylüler ahırın kapısını kırıp, dışarı çıkarlar, beyin adamlarını iyice dövüp, her biri evine gider. Köylülerin bu hareketinden korkuya kapılan beyler, kendilerini korumak için Hocahan'ın dört bir tarafına çok sayıda eli tüfekli asker dikerler.

Beylerin köylülere verdiği eziyeti, özellikle de Nifteli Bey'in hareketini Nebi'ye bildirirler. Nebi, İsmayıl 'ı, Nifteli Bey'i öldürmesi için Hocahan'a gönderir:

-İsmayıl, Hocahan'a tek başına gidebilir misin?

İsmayıl:

-Neden gidemeyeyim ki, istersen Gorus'a da giderim.

Nebi:

-Hadi o zaman kalk harekete geç, doğruca Nifteli Bey'in evine git, onu öldürmezsen bu zavallı köylülerin başı beladan kurtulmayacak.

İsmayıl, atına binip Hocahan'a gider, köye yaklaşınca nöbet tutan askerlerle karşı karşıya gelir, hemen tüfeği göğsüne alıp askerlerden birini vurur. Askerler ise onu canlı ele geçirmek maksadıyla ilk önce atını vururlar. İsmayıl bir taşın arkasında yere yatıp bütün gece sabaha kadar mücadele eder, sabah kurşunu bittiği için askerler onu kolayca yakalayıp kollarını bağlarlar. Mahalli Polis Amiri Eliağa Cavanşir, onu Gorus Hapishanesi'ne gönderir, buradan da Nebi'yi şaşırtmak için onu Şuşa Kalesi'ne gönderir.

Nebi üç gün bekler, İsmayıl'dan bir haber çıkmaz. Onu merak edip arkasından gider, yolda rastladığı bir köylüden Mahalli Polis Amiri Eliağa Cavanşir'in İsmayıl'ın kollarını bağlayıp Gorus Hapishanesi'ne gönderdiğini öğrenir.

Nebi, İsmayıl'ı kurtarmak için Gorus'a gitmeye karar verir. O, annesi Gözel'i görmek için Aşağı Mollu'ya gider. Evlerine varınca bir köylü ona yaklaşıp der:

-İyiki geldin Nebi, sana mektup getirdim.

Nebi:

-Nereden getirdin, kim verdi?

-Şuşa Kalesi'nden, arkadaşın İsmayıl verdi.

Nebi, İsmayıl'ın adını duyunca hemen mektubu alır ve köyde okutturur.

İsmayıl yazar:

Duman gelip dağ başını bürüdü,
Bahtım beni gör nereye sürüdü,
Yazık canım bu kalede çürüdü,
Yetiş yardımına durma gel Nebi,
Düşmanın elinden beni al Nebi.

Polat canım tuş olmuştur bu yaya,
O günden ki, getirdiler buraya,
Şimdi bildim ömrüm gidecek zaya,
Yetiş yardımına durma gel Nebi,
Düşmanın elinden beni al Nebi.

Kaleden görünür Deveboyunu,
Askerler başıma açar oyunu,
Anam görmez İsmayıl'ın toyunu,
Yetiş yardımına durma gel Nebi,
Düşmanın elinden beni al Nebi.

İsmayıl'ın Şuşa Kalesi'nde olması Nebi'yi çok düşündürür. “Ne olursa olsun onu kurtarmak lazım” deyip annesi ile görüşür, arkadaşlarının yanına geri döner, onları da alıp Şuşa Kalesi'ne gelir.

Nebiler, gece yarısı, herkes tatlı uykudayken kalenin üzerine yürüyüp nöbetçileri yakalar, karın karına bağlayıp mücadele etmeden İsmayıl'ı kaleden kurtarırlar. Onlar şehirden biraz uzaklaşınca gürültü kopar, kale reisi ve diğer hükümet adamları toplanıp gürültüye gelirler, büyük bir grup ile Nebi'nin arkasından gidip, Deveboynu'nun eteğinde onunla iki gün mücadele ederler. Sonunda düşmanlar, Nebi'nin küçük grubu karşısında dayanamayıp kaçmaya mecbur olurlar.

Nebi, izini kaybetmek için Gence tarafına gitmeye başlar, yolda birkaç beyin arabasına ve birkaç tacire rastlar. Hepsinin mallarını alıp yol üzerindeki yoksul köylülere paylaştıra paylaştıra doğruca gelip Murov Dağı'na çıkarlar. Onun yolu üzerindeki beyleri ve tacirleri soyması haberi bir gün içinde bütün bölgeye yayılır. Nebi'nin Murov Dağ'da olduğunu duyan

Gence Valisi Maligin, onu yakalamak için beş yüz kadar atlı gönderir. Atlıların başında şehrin Mahalli Polis Amiri Selim Bey vardır. O, Murov Dağ'a yaklaşıp Nebi'nin gücünü kırmak için uhdesindeki askerleri ikiye böler ve her grup bir taraftan Nebi'ye saldırır.

Nebi, mahalli polis amirinin hilesini anlayıp, bir grubun önüne Arşak'la Hecer'i koyar, kendisi ise arkadaşlarıyla diğer grup ile mücadele etmeye başlar. Birkaç saat mücadele ettikten sonra Nebiler'in önünde duran grup tamamen elden düşer, ölen ve yaralananlar dökülüp yerde kalırlar. Cesetleri ve yaralıları gören askerler ruhtan düşer, geri çekilip diğer gruba katılırlar. Nebiler de hemen yerlerini değiştirip Arşak'la Hecer'in yanına gelirler, o grubun başına getirdikleri oyunu şimdi de bu grubun başına getirirler. Askerler Nebiler'in darbelerine dayanamayıp kaçarlar.

Nebi'nin arkadaşı Heyder, düşmanın böyle bir hale düştüğünü görüp sevinçle der:

Murov dağlarında kuruldu dava,
Koşun arkalandı tek pristava,
Kurşunlar yağınca bozuldu hava,
Nebi Murov Dağ'da tufan eyledi,
Askerin bağırını al kan eyledi.

Dereden çıkınca bir bölük kazak,
Tüfekler işledi, başladı tozak,
Nebi'nin şanına bu sözü yazak,
Nebi Murov Dağ'da tufan eyledi,
Askerin bağırını al kan eyledi.

Düşman askerleri yürüdü dağa,
Önünde durmuştu pristav ağa,
Nebi koymaz düşman geçe gabağa,
Nebi Murov Dağ'da tufan eyledi,
Askerin bağırını al kan eyledi.

Mahalli Polis Amiri Selim Bey'in Nebi'yi yenemediğini ve askerlerin elden düştüğünü gören vali, Murov Dağ'a yeni bir kuvvet gönderir, askerler Nebiler'in olduğu yeri her taraftan kuşatır, lakin Nebiler gece aradan çıktıkları için hevesle mücadele etmeye gelen askerler bozulup geri dönerler.

Nebiler, izlerini kaybettirmek için Murov Dağ'dan Kelbecer'e, oradan da İstisu'ya gelirler, bir gün İstisu'da kalıp dinlendikten sonra, yüksek dağların üzerinden geçen dar geçitlerden aşağıya inip Garakilse tarafına oradan da Gırhlar Dağı'na gelirler.

Nebi'nin Gırhlar'da olduğunu duyan beyler onun dinlenmesine izin vermemek için her biri kendi grubunu alıp hemen oraya gider, Gırhlar Dağı'nı her taraftan kuşatırlar.

Beylerin bu çabalarını gören Nebi, mücadele etmeden aradan çıkma kararı alır, arkadaşları ile de fikir alışverişinde bulunur, hepsi onun düşüncesine katılır. Ancak bütün geçilecek yolları sıkıca tuttukları için aradan çıkmak mümkün olmaz. Mücadele başlar. Her iki taraf birbirinin üzerine kurşunları yağmur gibi yağdırır. Bir süre sonra Nebi'nin arkadaşlarından Şahverdi vurulur, az geçmeden Nebi'nin Boz atı da yaralanır, Şahverdi'nin ölümü ve Boz atın yaralanması Nebi'ye çok tesir eder. O, dövüş meydanına bakıp bir tarafta Mehdi ile Arşak'ın, diğer tarafta Letif'le Hecer'in, bir yanda Kerim'le İsmayıl'ın, diğer yanda Allahverdi ile Şahhüseyn'in ve diğerlerinin erkekçe mücadele ettiklerini, bir kurşunu bile boşa atmadıklarını görüp cesaretlenir ve Koroğlu gibi bir nara çekerek askerlerin canına korku düşürür. Akşama kadar uzayan mücadelede düşman bir hayli adam kaybedip geri çekilmeye mecbur kalır, havanın kararmasından istifade eden Nebi, arkadaşlarıyla Nahçıvan tarafına gelip oradaki Keçili Dağ'ı kendisine mesken eder.

Nebilerin burada olduğunu hiç kimse bilmediği için onlar birkaç gün rahatça dinlenirler. Nebi annesini merak ettiği için arkadaşlarını Keçili dağda bırakıp köyleri Aşağı Mollu'ya gider.

Bölgenin polis komutanları, mahalli polis amirleri, bey ve mülk sahipleri Nebi'yi yakalayamadıkları için hiddetlenip çeşitli yollara başvururlar, bunlardan da hiçbir şey çıkmaz. Sonunda yine onu köylüler vasıtasıyla ele geçirme kararına varıp, bu kararı bütün beylere bildirirler. Köy muhafızları tekrar işe başlar. Yüzbaşılar ve muhtarlar halkı dövüp incitirler. Bütün yoksul köylülerden Nebi'nin ya ölüsünü ya da dirisini kendi elleriyle hükümete teslim etmelerini isterler.

Nebi, Keçili Dağ'dan çıkıp köylerine giderken Hocahan'dan geçer. Yolda bir tanıdık köylüye rastlar. Köyde ne var ne yok diye ondan haber almak istediğinde köylü halkın genel derdini Nebi'ye anlatır:

-Senin yüzünden halkı çok incitiyorlar. “Ya yakalayıp verin, ya da öldürün” diyorlar.

Nebi:

-İyi, şimdi sizin köyde askerler var mı?

Köylü:

-Var, hem de çok.

Nebi:

-Sen köye git, bana rastladığını da kimseye söyleme, gelip onlara sizin yerinize kendim cevap vereceğim.

Köylü Nebi'den ayrılıp gider. Nebi ise güneş batana kadar tepelerin arasında oturup dinlenir, bekler, hava karardığı gibi Hocahan köyüne girip Boz atı, doğruca kulağını kestiği Lütfuli Bey'in kapısına sürer.

Lütfuli Bey, birkaç tane beyle evde oturup tatlı tatlı sohbet etmekte, Nebi'yi ele geçirmek için yollar arayıp fikir alışverişinde bulunmaktadır. Bu sırada Nebi'nin ansızın içeri girdiğini görüp hemen ayağa kalkarak gürültü çıkarmak isterler. Nebi tüfeğini doğrultup sessizce der:

-Eğer canınızı düşünüyorsanız, yerinizden kıpırdamayın.

Beyler korkularından yerlerinde oturur, ses bile çıkarmazlar.

Lütfuli Bey der:

-Haydi, gel otur, bizden istediğin nedir?

Nebi:

-Emrim o ki köylüleri incitip beni istiyormuşsun, işte ben...

Lütfuli Bey korka korka der:

-Onu da kim söyledi? Köylüleri senin yüzünden değil, söz dinlemedikleri için incittik, baş üstüne, bundan sonra incitmeyiz.

Nebi:

-Neden yalan söylüyorsunuz, bu fakir halktan ne istiyorsunuz, eğer becerebilirsanız kendi ayağımla geldim, yakalayın.

Lütfuli Bey yalvaran bir sesle:

-Nebi, bu güne kadar olan olmuş geçen geçmiş, sana söz veriyoruz ki, bu günden sonra ne arkandan geliriz, ne de adını anarız.

Nebi onun bu yalvaran sesine daha da sinirlenir:

-Sen tilkiden de hilebazsın, köpek oğlu, senin cezan budur, der.

Nebi, Lütfeli Bey'i başından vurur, sonra da diğer beyleri öldürür, adam gönderip halkı Lütfeli Bey'in evine toplar, onun varını yoğunu kendi eliyle fakir köylülere paylaştırıp Aşağı Mollu'ya gider.

Nebi'nin Hocahan'da beylerin başına açtığı oyun sabah erkenden etrafa yayılır. Polis komutanı da duyar. O, Nebi'nin türettiği bu dehşeti duyup sinirlenir, gözleri tepesine çıkar, valinin Nebi'yi yakalamak için Gorus'a gönderdiği özel atlı asker grubunu alıp doğruca Hocahan'a gider, orada meseleyi öğrenip Nebi'nin arkasından Aşağı Mollu'ya doğru gider.

Nebi, Aşağı Mollu'ya varınca onun geldiğinden köyün hepsinin haberinin olduğunu söylemek mümkündür. Köyde onu görmeye gelmeyen insan kalmaz. Nebi ise annesi ve arkadaşı Kerim'in ailesini gördükten sonra izini kaybettirmek için Yukarı Mollu'ya gitme kararı alır. O, gece yarısı Ekere Çayı'nın kenarından Yukarı Mollu'ya, Hecer'in babasının evine gider.

Köyün yüzbaşısı, kendi adamlarından Nebi'yi takip etmelerini istediği için onun Aşağı Mollu'ya nasıl geldiğini, Yukarı Mollu'ya ne zaman gittiğini öğrenirler.

Selim Bey, Hocahan'dan çıkıp Mollu'ya doğru geldiğinde güneşin batmasına daha çok vardır. O, Nebi'yi canlı yakalamak için köyün yukarısındaki Yazıdüzü denen bölgede küçük bir tepenin arkasında durup bekler. Yüzbaşı, Nebi hakkında elde ettiği doğru bilgileri Selim Bey'e aktarır, ancak onu izlediklerinden haberi olmayan Nebi, burada rahatlıkla soyunup yatar.

Gece yarısı askerler sessizce köye girip Hecer'in babasının evini kuşatırlar, bunlardan birkaçı eve sokulup Nebi'yi yattığı yerde yakalar, kollarını bağlayıp Selim Bey'e teslim ederler.

Selim Bey, Nebi'nin ayaklarına pranga vurup onu Gorus Hapishanesi'ne atar, onun yakalandığını kendi himayesindeki bölge beylerine, mahalli polis amirlerine, civar bölgelerdeki polis komutanlarına ve valiye haber verirler.

Arkadaşları Nebi'yi merak edip onun arkasından gitmeye karar verirler. Onlar, Nebi'nin köyüne varmadan yoksul bir köylüden Nebi'nin yakalanıp Gorus Hapishanesi'ne

atıldığını duyarlar. Bu haber Nebi'nin arkadaşlarından birkaçının moralini bozar, hatta onlar gruptan ayrılmak bile isterler. “Nebisiz bizim elimizden ne gelecek” derler.

Bir yandan Mehdi ve Arşak diğer yandan da Letif'le Kerim morali bozulanları azarlayıp grupta tutar ve Nebi'yi kurtarmak için onun arkasından gitmek için cesaretlendirirler.

Mehdiler, Garababa köyünden yukarıya çıkıp doğruca Gorus'a gelirler, iki gün Arşaklar'ın evinde gizlenip geceleri hapishanenin etrafında dolaşırlar, ne kadar çalışsalar da Nebi'yi kurtaramazlar. Bu günlerde Gorus'ta atlı askerler çok sayıda olduğu için hapishaneye yaklaşmak mümkün olmaz.

Mehdi, birkaç günlüğüne Gafan tarafına gidip orada beklemeyi ve askerler Gorus'tan Gence'ye gittikleri gibi hücum edip Nebi'yi kurtarmayı uygun görür. Mehdi'nin sözüne hepsi razı olur, gece çekilip Gafan Ormanı'na giderler. Ancak Mehdi'nin düşündüğü gibi olmaz. Nebi'nin yakalandığını duyan vali, askerlerle birlikte Nebi'yi de Gence'ye getirtir. O, Nebi'yi yanına çağırıp der:

-Seni kaçak olmaya mecbur eden nedir?

Nebi:

Eğer “kim” diye sorsaydın, sizin mahalli polis amirleri, yüzbaşılar, halkın kanını sülük gibi emen beyler, derdim.

Vali, Nebi ile sohbetinde onun asi ve hazırcevap olduğunu görüp sinirlenir ve yüzüne sert bir tokat vurup:

-Götürün, bu hilebazı Gorus'ta halkın gözünün önünde asmak lazım ki herkese ibret olsun.

Nebi ters ters valiye bakıp:

-Benim boğazıma geçireceğin ipi sabahleyin arkadaşlarım senin boğazına geçirir, buna emin olabilirsiniz.

Nebi'nin Gence'ye götürüldüğü haberini duyan Mehdi ve arkadaşları onun arkasından gelip Hinal ve Goşgar Dağları'nın eteğinden Destefur'a giderler, buradan da Gence Çayı'nın sol tarafında uzanan dağ ve tepelerin arasından Gence'ye yaklaşırlar. Birkaç gün bu civarda dolaştıktan ve Nebi'den haber aldıktan sonra bir gün gece yarısı hapishaneye baskın yapma kararı alırlar. Ancak baskın için hazırlandıkları gün Nebi'nin yeniden Gorus'a götürüldüğü haberini duyunca hem moralleri bozulur hem de sevinirler. Hapishaneye baskın etmek için

büyük bir hevesle yürüttükleri hazırlık işi yarım kaldığı için moralleri bozulur, Nebi'yi Gorus hapishanesinden kurtarmanın Gence Hapishanesi'nden kurtarmaktan da kolay olduğunu bildikleri için de sevinirler.

Nebi Gorus Hapishanesi'nde yine tek başına bir kamaraya atılır, bu kez hapishane işçileri ona karşı daha sert ve kaba hareket ederler. O, vaziyetin güçleştiğini ve gerginleştiğini görüp becerebilirse buradan hemen kaçıp kurtulmaya can atar.

Nebi bir gün gece yarısı kamaranın kapısını vurur. O, daha önce buradan kaçtığı gibi yine kapıcıyı boğup öldürmek ve onun elbiselerini giyip aradan çıkmak kararına varır.

Kapının küçük penceresini açan ihtiyar Ermeni kapıcı:

-Ne istiyorsun Nebi? diyerek ondan çok yumuşak ve samimice haber alır.

Nebi, ihtiyar kapıcının onunla dostça konuştuğunu görünce onu öldürme fikrinden bahsedip Ermeni dilini çok iyi bildiği için ona Ermenice der:

-Ahpercan, beni buradan bir şekilde kurtarsana.

Kapıcı:

-Nasıl kurtarayım, kendin de biliyorsun ki bu çok zor bir iş.

Nebi:

-Zor olduğunu biliyorum. Belki bana pencerenin demirlerini kesmek için ege falan bulursun.

-Biraz bekle geliyorum, diyen kapıcı pencereyi kapatıp gider ve birkaç dakika sonra geri dönüp kapıyı açar. Nebi hemen:

-Bir şey bulabildin mi? deyip onun önüne çıkar.

Kapıcı:

-Hayır, Nebi, bir şey bulmaya gitmedim, bizimkileri kontrol etmeye gittim. Hepsi yatıyor, deyip ayakkabısını, şapkasını, tüfek ve patrondaşını Nebi'ye uzatır. -Al oğul, benim de elimi kolumu bağla, bahçede kapıcı ile ne yarsan yap.. der.

Nebi, bir an durup bu büyük yürekli, dost insana ne diyeceğini bilemez.

-Ahpercan, senin için iyi olmaz.

Kapıcı fısıltıyla sinirlenir:

-Çabuk ol, vakit kaybetme.

Nebi kapıcının ayakkabılarını giyer, şapkasını başına koyar, onun kollarını ve ayaklarını sıkıca bağlayıp kamaranın ortasında yere uzatır ve kapıyı üzerine kilitleyip hemen bahçeye çıkar.

O, büyük bahçe kapısının arkasında oturan nöbetçinin başını dizleri arasında tuttuğu tüfeğe dayayıp yattığını görür. Nebi kapının çengelini gizlice kaldırıp köşeye çıkınca bahçedeki nöbetçi ile karşılaşır. O, Ermeni dilinde “Gecenin bu vaktinde nereye böyle?” diye Nebi’ye sorunca, o da Ermenice ona “Eve gidip döneceğim” diyerek kıyıdaki evleri gösterir.

Nebi, arkadaşlarından haber almak için doğruca Arşaklar’a gelir. O, buraya ulaşınca hapishane tarafından gürültü kopar, kurşun sesleri duyulur. Arşak’ın babası Levon, arkadaşlarının onun arkasından Gence’ye gittiklerini, şimdi ise Gafan Ormanları’nda olduklarını ve daha birçok bilgiyi Nebi’ye aktarır. Nebi, vakit geçirmeden Gorus Dağına çıkar, oradan çamlıklara inip yakındaki Garaunc köyündeki Ermeni dostlarının birinden bir at alıp biner ve yola çıkar.

Nebi’nin hapishaneden kaçtığını Selim Bey, sabah erkenden valiye, bölgenin mahalli polis amirine ve beylerine haber verir. Bu haberi duyan hükümet adamları özellikle de beyler tekrar korkuya kapılırlar. Vali geri çağırdığı atlı asker grubunu tekrar Gorus’a, Selim Bey’in emrine gönderir. Beylerin tümü kendi silahlı grupları ile dövüşe hazır vaziyette beklerler. Selim Bey’in emriyle Nebi’yi her yerde aramaya başlarlar.

Nebi, Ordubad yakınındaki Garcevan köyündeki Ermeni dostlarından birinin düğüne çağırması sebebiyle arkadaşlarını Gafan Ormanları’nda bırakıp Garcevan’a doğru yola çıkar. Mehriçay’ın kenarındaki yoldan aşağıya inerken İran’dan kaçak mal getiren bir grup tacire rastlar. Nebi’yi tanıyan tacirler korkularından tir tir titrerler, hiçbir karşılık vermeden mallarını bırakıp elleri boş olarak yola çıkarlar. Nebi “Bu çok iyi oldu, köye eli boş gitmiyorum” deyip malları Garcevan’a getirir, yoksul köylüleri çağırıp onlara paylaştırdıktan sonra düğün meclisine gider.

Nebi’nin Garcevan’a gelişi halkı özellikle onun birkaç yakın dostunu çok sevindirir, lakin köydeki birkaç zengin tacir bu gelişten korkuya düşer, köyden çıkar, köy muhtarı ise Nebi’nin köyde olduğunu hemen Mehri’deki mahalli polis amirine haber verir.

Mahalli polis amiri, hemen yüz kadar askerle köyü kuşatıp düğün evine, Nebi’ye rızasıyla teslim olmasına dair haber gönderir. Ancak Nebi’nin dostları onu götürüp gizledikleri için elçi onu göremez. Askerler bütün gün köylülerin yerine nöbette dolaşır,

mahalli polis amiri ise ısrarla Nebi'yi halktan ister, yoksul köylülerden birkaçını çağırıp azarlar hatta döver. Ancak hiç kimse onun yerini söylemez. Hatta geceleyin çıkıp gittiğine dair ant içip mahalli polis amirini inandırmaya çalışırlar.

Sabah erkenden köylüler Nebi'yi çoban elbiseleriyle sürünün arkasına katıp köyden çıkarırlar ve yolcu ederler. Nebi, Gafan'a gelip arkadaşlarını alır ve halkın yakasını mahalli polis amirinin elinden kurtarmak için yine Garcevan'a geri döner. Köyden biraz uzakta dağın üzerinde mücadele için elverişli bir yerde siper kurar. Mahalli polis amirine, "Nebi bir parça ekmek değil ki onu oyukta gizlesinler, sözün varsa gelip benimle konuş, halkı neden incitiyorsun?" diye haber gönderir.

Bu haberi duyan mahalli polis amiri, Nebi'nin olduğu yere gelir. Şiddetli mücadele başlar. Boş yere ateş etmeyen Nebi ve arkadaşları askerleri birer birer vurup yere sererler. Nebi'nin narası dağlarda yankı yapar. Bu sestten korkuya düşen askerler dağılarak kaçmaya başlarlar.

Nebi Hecer'in arkasından gitmeye karar verip, arkadaşları ile Zengilan'dan Aşağı Vohçu'ya geçer, Yazıdüzü'ne çıkıp akşamüzeri Aşağı Mollu'ya varır.

Nebi, hapisten çıktığından beri bir gün bile olsa rahat edemez, hangi tarafa giderse, orada askerlerle karşı karşıya gelir veya neredeyse askerler hemen onu kuşatırlar. Bütün bu izlemelerin neticesinde her gün mücadele, bu dağdan o dağa bu yerden o yere geçmek, bütün gün at üzerinde gezmek onları tamamen yorar. Bu yüzden de Nebi, arkadaşları ile fikir alış verişinde bulunup istirahat etmek için sonbahar ve kışı İran'da geçirmeye karar verir. Bu yüzden Hecer'i de alıp gece Aras'ı dolaşıp İran'a geçer.

Nebiler, burada membaini Suroçartepe Dağı'nın eteklerinden alan Marzulu Çay'ın Aras'a dökülen Gırısı Çay'la birleştiği yere yakın olan Nügedi köyünde kalmak isterler. Bu köy Ehmed Han'ın malikânesi olduğu için ondan izin almak lazımdır. Bu yüzden Nebi atını doğruca hanın kapısına sürüp, kapıya çıkan baş hizmetçiye:

-Hanı görmek istiyorum, ona sözüm var, der.

Hizmetçilerin başı, Nebi'yi ve arkadaşlarını baştan aşağı süzüp sorar:

-Söyle bakalım hanı görmek isteyen kimdir?

Nebi:

-Diğer taraftan geldiğimizi ve ondan bir ricamız olduğunu söyle.

Baş hizmetçi, başka hiçbir şey söylemeden Nebiler'in geldiğini hana haber verir. Han Nebi'yi kabul edip hole çağırır. Nebi selam verir:

-Han sağ olsun, biz o taraftan senin adını anıp geldik, izin verirsen birkaç ay köylerin birinde kalmayı rica ediyoruz.

Han, Nebi'nin omzuna astığı patrondaşa, belindeki iri hançere, özellikle de onun kaçak, eşkıyaya benzeyen görkemine dikkatle bakıp çok düşünmeden:

-Hoş gelmişsiniz, siz ki bana sığınıp misafir olarak gelmişsiniz, sizi korumak benim borcumdur. Söyle bakalım hangi köyde kalmak istiyorsunuz?

Nebi:

-İzin verirsen, Nügedi köyünde kalmak istiyoruz, misafirimiz de var.

Han:

-Siz bilirsiniz, neresi sizin için daha iyiye orada kalın.

Nebiler hanla görüşüp Nügedi köyünde kalırlar. Onlar her üç günde bir sıkılmamak için Tebriz'e, hatta Muyana'ya gidip pazarlık eder, dağların eteğiyle gittikleri yolun üzerindeki çaylara, ormanlara ve köylere doyuncaya kadar bakıp Güney Azerbaycan'ın güzelliklerini seyrederek yine Nügedi köyüne geri dönerler.

Bir gün yine Nebi arkadaşları ile yukarıya, Aras'a doğru gidip geri dönerken yolda Keleyber köyü yakınında, Şuşa'daki eski ağası Hoca Davud'a rastlar. Nebi onun önünü kesip:

-Hoca, benim bir yıllık hakkımı vermediğin aklında mı? der.

Hoca Davud, Nebi'den onu bağışlamasını rica edip, yalvarır.

-Günahımdan geç Nebi, bir iştir oldu, bitti.

Nebi:

-Günahından geçiyorum, bana ettiğin zulümleri bana bağışlıyorum, bunun için de seni öldürmeyeceğim. Ancak halkın kanını emip aldığın bu malları halka paylaştıracam, artık gidebilirsin.

Hoca Davud, hizmetçileri ile eli boş yola çıkıp gider. Nebi ise Hoca'dan aldığı malları Keleyber'de, Nügedi'de ve çevredeki küçük köylerdeki yoksullara paylaştırır.

Hoca Davud, Aras'ı geçip doğruca Hocahan'a, dostu Hüseyin Bey'in yanına gelir, Nebi'nin İran'da olduğunu ve mallarını elinden aldığını beye anlatır, Hüseyin Bey bu haberi hemen Selim Bey'e ulaştırır. Selim Bey de Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir'i birkaç

askerle Nebi'yi yakalamak için İran'a gönderir, Ehmed Han'a yazdığı mektupta ona bu işte yardım etmesini rica eder.

Eliğa Cavanşir, Ehmed Han'ın adamları ile gece yarısı Nebi'nin kaldığı eve baskın yapar, lakin Nebi Tebriz tarafına gittiği için evde değildir, Eliğa Cavanşir bozulup eli boş geri dönmek için Hecer'i tutsak ederek Gorus'a götürüp Selim Bey'e teslim eder.

Selim Bey Hecer'i baştan aşağı süzüp sorar:

-Kız söyle bakalım, bu Nebi'yi nerede gizliyorsunuz?

Hecer ona sinirli sinirli cevap verir:

-Başörtümde.

Selim Bey gülümseyerek:

-Doğruyu söyle bakalım, Nebi şimdi nerede?

Hecer onun bu sözüne daha sert cevap verir:

-Sen de namussuzluğa vurup bir kadını incitme.

Hecer'in bu sözü bir yumruk gibi Selim Bey'in başına iner, o Hecer'in ayağına pranga vurdurup onu Gorus hapisanesine gönderir.

İki gün sonra Nebiler, Tebriz seferinden döner Eliğa Cavanşir'in arkasından geldiğini ve Hecer'i yakalayıp götürdüğünü duyduğu gibi bütün köy Nebi'nin başına yıkılır. Köylüler ona Ehmed Han'ın adamlarının da mahalli polis amiriyle geldiğini ve hepsinin ellerinin silahlı olduğunu söylerler.

Nebi, uzak yoldan geldikleri için atları biraz dinlendirir ve akşamüzeri hava karardığı gibi atlanıp doğruca Ehmed Han'ın evine gider. Hizmetçiler Nebi'nin önünü kesip onu bahçeye bırakmak istemezler. Ancak Nebi ve arkadaşları hizmetçileri korkutup kapıdan içeri girerler. Nebi bahçedeki büyük ot yığınınan ot alıp hanın balkonunun altında yakar, ev ateş alır, dışarı çıkmak isteyen hanı ve aile üyelerini birer birer öldürür. Hanın malikânesinin tümü yanıp küle döner. Nebi baş hizmetçiyi tutup der:

-Dinle, soran olursa "han ihanet ettiği için Nebi ona böyle bir cevap verdi" dersin.

Nebiler, gece atlarını sürüp sınırı geçerler. Sabaha doğru Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir'in bulunduğu Dünderli köyüne gelirler. Nebi, İran'da Ehmed Han'a verdiği cevabı burada mahalli polis amirine de vermek ister. Ancak Hecer, hapisanede olduğu için fikrini değiştirir, ilk önce Hecer'i kurtarıp sonra Eliğa Bey'le hesaplaşmaya karar verir.

Onlar mahalli polis amirinin evine yaklaşınca holün ağzında duran subay korka korka:

-Gelen kimdir, deyip Nebiler'in önüne çıkar.

Nebi:

-Benim Nebi, git mahalli polis amirine dışarıya çıkmasını, ona söyleyecek sözüm olduğunu söyle.

Subay:

-Nebi, mahalli polis amiri henüz Gorus'tan dönmedi.

Nebi attan yere atlayıp Şahhüseyn'le balkona çıkar, mahalli polis amirinin karısını uykudan uyandırır:

-Kalk giyin, kocan benim karımı götürdü, ben de seni götüreceğim, der.

Mahalli polis amirinin karısı ne kadar ağlayıp yalvarsa da Nebi sözünden dönmez. Onu ata bindirip Gafan taraflarındaki dağlara götürür. Bütün gün yollarda oldukları için her biri bir tarafta başlarını koyup yatar, bir tek mahalli polis amirinin karısı onlardan uzakta bir kenarda oturup başına neler geleceğini düşünür, için için ağlar, eşinin arkasından sitem eder.

Öğlene doğru hepsi uykudan uyanır, Nebi mahalli polis amirinin karısına yaklaşıp der:

-Kalk ata bin, evine git. Sana ettiğimiz hürmeti kocana anlat. Benim seni geri gönderdiğim gibi onun da benim karımı göndermesini söyle. Eğer göndermezse bir dahaki sefere ben de seni geri göndermeyeceğim.

Mahalli polis amirinin karısını Şahhüseyn'le Letif götürüp Dunderlı'ya yolcu ettikten sonra Gorus tarafına giderler. Yolda Nebiler'e rastlayan köylüler ona Gubadlı Mahalli Polis Amiri Teymureli Bey'in kendisini ölü halde valiye vermek için validen bir hayli tüfek ve kurşun aldığını bildirirler. Nebi bu haberi işitince arkadaşlarına:

-Kurşunumuz azaldı, yolumuzun üstü, gidip Teymureli Bey'den kurşunları alalım, der.

Onlar öğlen vakti atlarını sürüp doğruca Teymureli Bey'in evine sokulurlar. Bey, Nebi'yi görüp yaprak gibi titrer:

-Hayırola Nebi, bana ne emrin var? der.

Nebi:

-Bey, beni yakalamak için validen bir hayli tüfek ve kurşun aldığını söylüyorlar, onun için de kendi ayağımla, becerebilirsen beni yakala diye geldim.

Teymureli Bey'in korkudan dili tutulur, o birkaç kez yutkunup ne diyeceğini bilemez. Güç bela kendine gelip:

-Nebi, şakayı bırak, insanların sözüne inanma, benim seninle ne işim olur, gel dost olalım, ben de bir garip oğlanım, der.

Nebi onun çok korktuğunu ve yalakalık yaptığını görüp sinirlenir:

-İyi, az konuş, geç o tüfekleri ve kurşunları buraya getir.

Mahalli polis amiri:

-Canım, bende tüfek ve kurşun ne gezer.

Nebi tüfeğini kaldırıp mahalli polis amirine bağırır:

-Çabuk ol, kurşunları getir, yoksa beynini göğsüne savururum.

Mahalli polis amiri Nebi'nin elinden kurtulamayacağını anlayıp tüfek ve kurşunları ona verir.

Nebiler, hareket edip ilk önce Gorus'a, Arşaklar'a, oradan da Üçtepe Yaylası'na giderler.

Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir, Gorus'tan geri dönüp akşamleyin evine varır. Kapıdan içeri girdiği gibi karısı onun attan inmesine izin vermez. Nebi'nin onu götürmesinden, hürmetle bakmasından, geri göndermesinden ve dediği sözlerden bahseder. Ondan hemen Gorus'a gitmesini ve Hecer'i bırakmasını talep eder.

Mahalli Polis Amiri Eliğa Cavanşir, geri dönüp gece Gorus'a gelir, durumu Selim Bey'e anlatır, Hecer'in hemen bırakılmasını rica eder. Selim Bey işin kötü netice vereceğini görüp Hecer'i hapishaneden azat eder.

Hecer, gece Aşot kirvelere gelip Nebiler'in Üçtepe'de olduğunu öğrenir ve oturup onların yolunu gözler. Ertesi akşam Nebi Arşak'la Hecer'in arkasından gelip onu götürür ve arkadaşları ile Salvartı Yaylası'na çıkar. Nebiler'in Salvartı'da olduğunu duyan Selim Bey, valinin verdiği özel atlı asker grubu ile onun arkasından gider. Selim Bey'in geldiğini köylüler hemen Nebi'ye haber verirler. Nebi ise Selim Bey'i şaşırtmak için yerini değiştirip Erikli Dağına doğru gider. Bu sırada Nebi, Erikli Dağı'nın yakınından geçen Gorus Nahçıvan posta yolunda Nahçıvan'a giden beylerden birkaçına rastlar:

-Durun bakalım, ben sizi gökte arıyordum yerde elime düştünüz.

Beyler dil döküp Nebi'ye onları öldürmesin diye yalvarırlar. Nebi de haksız yere kan dökmeyi sevmediği için onları öldürmez, ancak varlarını yoklarını alıp, bırakır.

Beyler Nahçıvan'a gelip Polis Komutanı Slavçinski'ye Nebi'yi şikâyet ederler ve onun nerede olduğunu ona haber verirler. Slavçinski çok sayıda asker alıp Erikli Dağına gelir.

Nebi'nin orada olduğunu öğrenip yolları keser. Nebi'nin arkasından Salvartı'ya gelen Selim Bey de diğer taraftan onu sora sora Erikli'ye gidip Slavçinski ile birleşir.

Her iki taraftan askerler Nebiler'in üzerine dökülürler. Şiddetli mücadele başlar, Nebi'nin arkadaşları dağın üzerinde birbirinden uzakta sipere yatıp rahatlıkla mücadele ederler. Nebi'nin her zaman onlara emir verdiği gibi bir kurşunu bile boş yere atmazlar.

Nebi'nin yakın arkadaşı Goca, öndeki siperde uzanıp, düşmanın kıpırdamasına izin vermez. Bu sırada düşmanların tarafında bir gürültü kopar, onlara yardım etmek için yeni kuvvetler gelir. Goca, başını çevirip bakmak isteyince düşman kurşunu onu ağır yaralar. Goca al kana bulanıp Nebi'yi yardıma çağırır:

Davullar vuruldu, asker düzüldü,
Aynalı tüfekten kurşun süzüldü,
Yaralandım, elim senden üzüldü,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Goca'nın siperi dumandır, duman,
Askerin elinden halimdir yaman,
Vermedi Goca'ya kurşunlar aman,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Tüfeği doldurup ard arda attım,
Sürünüp önüne sipere yattım,
Kurşun geldi bana kan tere battım,
Kendini tez yetir, ey Kaçak Nebi,
Yoldaşı kendinden ey koçak Nebi.

Goca'nın yaralanması Nebi'ye ve arkadaşlarına ağır tesir eder, onlar morallerini bozmayıp daha da sinirlenirler. Erikli Dağ'ın eteğine çıkmak isteyen askerlerin bir adım bile öne çıkmasına izin vermezler. Birkaç saat içerisinde yüzden fazla asker ölür ve yaralanır.

Bir taraftan kurşun seslerine karışan inilti ve ağlamalar, sahibi vurulup ürkmüş atların kişnemeleri, askerlerin her defa hücum etmek için bağırımları, diğer taraftan Nebi'nin ve arkadaşlarının narası korkunç bir uğultu ile dağlarda aksedip askerlerin moralini bozar. Öne geçenin yere serildiğini gören askerler kenarda gizlenen Selim Bey'in ve Slavçinski'nin bağırımlarına bakmayıp, geri çekilirler, fırsat bulanlar ise kaçmaya başlarlar.

Nebi, düşmanın kaçtığını görüp Boz ata biner. Arkadaşlarını da çağırıp askerleri Gorus Nahçıvan yoluna kadar kovarlar. O, mücadeleden sonra Hecer'i dinlenmesi için yakın Ermeni köylerindeki dostlarından birine emanet edip Gorus'a, Aşot kirvelere gönderir. Goca'yı Erikli Dağı'nın aşağısındaki Mezre köyünde büyük bir ihtişamla defneder. Onlar, dağda askerlerden kalan tüfek ve kurşunları toplayıp Şahbuz'un yukarısındaki Nehecir Dağı'nın ormanlarında dinlendikten sonra Gorus'tan Hecer'i alıp Gence tarafına gitmeye ve bir müddet oralarda kalmaya karar verirler.

Onlar, Nehecir Dağı'ndan aşağı doğru inip Sirab tepelerinden geçerken Sirab köylüleri Nebi'nin yanına beyin halkı incittiğini ve zulüm ettiğini bildirmesi için bir adam gönderirler. Nebi öğle vakti köye girip beyi öldürür, onun akraba ve kardeşlerini köyden kovar, beyin malını mülkünü hatta evinin eşyalarını dahi halka paylaştırıp doğruca Aramazd Dağı'na, oradan da Üçtepe Yaylası'na gelir.

Nebi ile baş edemeyen polis komutanları, mahalli polis amirleri hatta onun arkasından giden beyler bile çaresiz kalıp yine Hecer vasıtasıyla onu yakalama kararı alırlar ve Hecer'in arkasından Aşağı Mollu'ya asker gönderirler.

Hecer, birkaç gün Gorus'ta kalıp Arşak'ın babası Levon'la köye doğru yola çıkar. Aşağı Mollu'dan geri dönen askerler yolda Hecer'le karşılaşır, onu yakalayıp Gorus Hapishanesi'ne götürürler. Bu kez hapishanede Hecer'i daha çok incitirler. Kapıcı ve nöbetçilerden kimi laf atar, kimi sataşır, hatta dövüp söverler.

Bütün bu eziyetlere mertlikle dayanan Hecer "Nebi'nin gözünden uzak" deyip onu yardıma çağırır:

Yastığım kerpiçtir, döşeğim saman,
Yorganım hasırdır, üşüdüm, aman.
Her taraf hasardır, üstümde duman,
Nerdesin nerdesin ay Kaçak Nebi,
Adını koymuşlar say Kaçak Nebi.

Üçtepe Yaylası'na varınca Nebi, Hecer'in yakalanıp hapishaneye atıldığı haberini duyar, bütün gece sabaha kadar yatmayıp onu kurtarmak için çeşitli yollar düşünür. Nebi'nin Üçtepe'de olduğunu öğrenen Gorus Mahalli Polis Amiri Bedrus Bey, Selim Bey'den bir hayli atlı asker alıp Üçtepe'ye gelir, Nebi'yi arar, onun sabah erkenden Işıklı Dağ'a çekildiğini öğrenip, atını doğruca dağa sürer.

Bedrus Bey'in Nebi ile mücadelesi çok şiddetli olur, onun getirdiği askerler birkaç kez Nebi ile mücadele edip, onun önünden kaçtıkları için gözleri korkmaktadır. Bu kez de Nebi bir nara atıp askerleri Boz atın önüne katıp Gorus'a doğru kovalar.

Nebi, Selim Bey'in peşini bırakmayacağını ve yine asker göndereceğini bildiği için yerini değiştirmek ister. Gorus Dağı'nı aşp, iki gün çamlıklarda gizlenir, bu iki gün Selim Bey Nebi'yi çok arar, ancak bulamayınca pişman olup geri döner.

İkinci günün akşamı Nebi, Selim Bey'in Gorus'a döndüğünü duyup gece doğruca hapishaneye gelir. Ancak Selim Bey'in emriyle hapishanenin etrafında çok sayıda nöbetçi olduğu için yaklaştıma imkân bulamaz. Mehdi, Nebi'ye:

-Ağabey, bunları öldürmeden hapishaneye giremeyeceğiz, der.

Nebi:

-Kurşun sesiyle Selim Bey'i uyandırırız işimiz biraz daha zor olur, der.

Nebi biraz düşünür, arkadaşlarını dışarıda bırakıp kendisi tek başına hapishane komutanının evine gider.

Nebi'nin gelişinden korkuya kapılan komutan onu Hecer'in hapishaneye atılmasında kendisinin hiçbir suçu olmadığına inandırmaya çalışır. Nebi ona der:

-Ben Hecer'i hapishaneye kimin attırdığını öğrenmeye gelmedim. Onu kimin yakaladığını iyi biliyorum. Ben senin yanına onu götürmek için geldim. Söyle bakalım bana yardımın dokunur mu dokunmaz mı?

Komutan düşünmeden:

-Yardım etmek başımın üzerine, ancak Nebi bu mesele koy sabaha kalsın, der.

Nebi merakla sorar:

-Neden sabaha kalsın?

Komutan:

-Sabah herkese bir iş buyurur, nöbetçileri oraya buraya gönderirim, hapishaneyi etkisiz adamlara bırakırım, gürültü de az olur.

Komutanın sözü Nebi'nin aklına yatar:

-İyi, razıyım, ancak bu söz erkek sözü olsun, der.

Komutan:

-Ayıp değil mi Nebi? Biz öyle bir iş görmeliyiz ki karşı karşıya geldiğimizde birbirimizden utanmayalım.

Nebiler gece yine çamlıklara çekilirler, ertesi akşam ise polis komutanın dediği zamanda yeniden Gorus'a gelirler. Nebi, arkadaşlarını pusuda koyup Şahhüseyn'le hapishanenin dört tarafını dolaşır. Kapının ağzındaki yaşlı nöbetçiye tutup kapıyı açmasını ona emreder. Nöbetçi, söz söylemek bahanesiyle kapıyı açtığı gibi Nebi kapıcının ağzını bağlayıp kamaraya doğru gitmek isteyince Şahhüseyn onu durdurur.

-Dur Nebi, ben gideyim. Kendi ayağınla gidip dara düşebilirsin, bunlara çok itibar edilmez.

Şahhüseyn, aşağı kattaki kamaraların karşısındaki küçük pencereleri birer birer açıp "Hecer" diye bağıır. Çeşitli seslerin geldiği bu kamaraların sonuncusunda ihtiyar bir adam:

-Oğul, sen Nebi misin? der.

Şahhüseyn:

-Yok, amca Nebi'nin arkadaşımı. Söyle bakayım Hecer hangi kamarada?

İhtiyar adam:

-İkinci kata çık oğlum, güneşin battığı tarafta, sağdaki kamarada.

Şahhüseyn, taş basamakları süratle çıkıp ihtiyar adamın dediği kamaranın küçük penceresini açar.

-Hecer.

Kamaranın köşesinde dizlerini çekip oturan Hecer ayağa kalkar:

-Kimsin?

Şahhüseyn:

-Benim Hecer bacı, Şahhüseyn, çabuk gel, Nebi bekliyor deyip kamaranın kapısını açar.

Şahhüseyn'le Hecer, süratle merdivenleri inip bahçeye, Nebi'nin yanına gelirler. Onlar hapishaneden uzaklaşıp, arkadaşları ile doğruca Salvartı Yaylası'na giderler.

Nebi, gittikten sonra eli kolu sarılmış nöbetçi ile kapıcı gürültü çıkarırlar, sese diğer nöbetçi uykudan uyanıp havaya birkaç el ateş eder. Kurşun sesini duyan hapishane komutanı

ve hükümet adamları toplanıp gelirler. Hecer'in kaçırılması tekrar hepsinin yüreğine korku düşürür.

Bölgede mahalli polis amiri ve yüzbaşılardan Nebi ile baş edemediklerini gören valiler, halk tarafından seçilen ve ücretsiz çalışan yüzbaşılardan yerine para ile çalışan yüzbaşılardan tayin edilmesi ve mahalli polis amirlerinin değiştirilmesi hakkında emir verirler.

Mahalli Polis Amiri Eliaga Cavanşir'in yerine Karabağ beylerinden Şefi Bey, Mollu köyü yüzbaşısının yerine ise Esedulla Bey yüzbaşı olarak tayin edilir.

Şefi Bey, tayin olduğu ilk günden beri Nebi'yi halktan istemeye başlar, birkaçını dövüp incitir, bir kaçından zorla söz alır. Özellikle ona yemek ve erzak vermemeleri için çok sıkı emir verip hepsini korkutur.

Bütün bunları duyan Nebi, bir akşam Dundarlı köyüne gelir. Arkadaşlarını kapıda bırakıp mahalli polis amirinin evine girer. Nebi'nin bu gelişi Şefi Bey'i, özellikle de karısını korkutur. Her ikisi titremeye başlarlar.

Şefi Bey:

-Nebi, hoş gelmişsin, bana emrin nedir? der.

Nebi usulca cevap verir:

-Hizmet et bey, öyle çok önemli bir mesele için gelmedim, acıkmıştım sizde biraz yemek yiyip gitmeye geldim.

Şefi Bey biraz kendine gelip sevinerek:

-Gelişin çok iyi oldu, buyur otur ne istersen hazırlarız, der.

Nebi:

-Bekleyecek vaktim yok, hazırda neyiniz varsa getirin, acelem var.

Şefi Bey'in karısı Nebi için yemek koyar, çay yapar, evde ne varsa sofraya getirir.

Nebi sofranın başına oturup rahatça yiyip içtikten sonra der:

-Bey, bu yemeklerden biraz da çocuklara götürebilir miyim?

Şefi Bey:

-Bu nasıl söz Nebi, değil yemek, evim, bahçem sana kurban olsun.

Nebi:

-O zaman bey, dinle bak ne diyorum. Sen Karabağ'dansın, hem bey hem de mahalli polis amiri olduğun için benimle düşmansın, ancak Mollu halkı benim memleketlimdir, kendileri de benim gibi fakir oldukları için benimle düşman değil dostturlar. Şimdi söyle

bakalım, sen bana yemek verip hürmetle yolcu ediyorsun ancak bunu halka yasak ediyorsun, bu nasıl iştir?

Şefi Bey Nebi'nin düşüncesini dinleyip söyleyecek bir söz bulamaz. Ancak bir tek kelime ile:

-Bağışla Nebi, artık bu konuda hiçbir söz, sohbet edilmez, der.

-Eğer duyarsam, artık bana kırılma, deyip gece Mollu Yaylası'na doğru yola çıkar. Nebiler yollarını Garakilse tarafına çevirirler. Yol üzerinde Ermeni ve Azerbaycan köylerine uğrayıp halkla özellikle de yakın dostları ile görüşür ve hepsinin derdine düşerler.

Onlar, Garakilse'den aşağı, Eyri Dağ'ın eteğinden Dülüs köyünden geçerken Ermeni köylüleri bu yıl devlete kızıl vergisini veremedikleri konusunda şikâyet ederler ve ondan yardım isterler.

Nebi buradaki yakın dostlarının birinin evine gelir, öğle yemeğini yedikten sonra kâğıt kalem alıp köydeki bütün aile reislerinin adına şöyle bir senet yazdırır: “Falan falan oğlundan hükümete verilecek 5 manat kızıl pulu vergisini ondan aldım. Nebi”.

Senetleri paylaştırdıktan sonra “Eğer bu senetleri kabul etmezlerse veya bir söz söylerlerse hemen yaylaya adam gönderip bana haber verin” der.

Nebiler, gittikten sonra yüzbaşı hemen Gorus'a adam gönderip, bu meseleyi Mahalli Polis Amiri Bedrus Bey'e haber verir. Mahalli polis amiri atlıları ile Dülüs köyüne gelir, halk toplayıp sorar:

-Hükümete kızıl pulu vergisini ne zaman vereceksiniz?

Köylülerden biri der:

-Mahalli polis amiri, dün gece Nebi köye gelip halktan vergiyi topladı, herkese de birer senet vererek çıkıp gitti. İşte bunlar da senetlerimiz.

Bedrus Bey der:

-Ben Nebi'yi falan tanımıyorum. Canınız çıksaydı vermeseydiniz. Hemen köyün vergisini getirin, yoksa bütün köyü alt üst edeceğim.

Bedrus Bey ne kadar korkutsa da halktan tek bir kişi bile yerinden kıpırdamaz. Vaziyetin böyle olduğunu gören mahalli polis amiri köyün ihtiyarlarının birkaçını kamçılar, sonra da önüne katıp Garakilse'ye götürür. Köylülere:

-Vergiyi toplayıp vermedikçe adamlarınızı hapishaneden çıkarmam, der.

Mahalli polis amiri gittiği gibi halk hemen Mollu Yaylasına bir adam gönderip durumu Nebi'ye ulaştırır. Nebi:

-İyi, siz gidin, ben gelip onunla konuşurum der.

Güneş battığı sırada Nebi, atına binip arkadaşlarıyla ilk önce Dülüs köyüne gelir, yüzbaşını köyün ortasında ağaca bağlayıp atını Garakilse'ye sürer. Bedrus Bey'in Garakilse'nin ve çevre köylerin beylerini ve mülk sahiplerini başına toplayıp keyif ettiği sırada Nebi içeri girer, tüfeğini doğrultup:

-Bir kişi dahi kıpırdamasın, der.

Mahalli polis amiri ve beyler korkudan yaprak gibi titremeye başlarlar. Bedrus Bey der:

-Nebi, seninle şu an bizim hiçbir işimiz yok, şu tüfeği aşağı indirsene.

Nebi:

-Benimle işin yoksa arkamdan neden konuşuyorsun? Halktan kızıl pulu vergisini ben topladım, ellerine de makbuz verdim. Sözün varsa gel bana söyle. Bu zavallı halkı neden incitiyorsun?

Mahalli polis amiri:

-Şimdi, Nebi, bir sözdür söylemişim, söylememiş olayım. Paraları da toplamışsın, onlar da sana helal olsun, başka bir diyeceğin var mı? der.

Nebi der:

-Sözüm o ki, hemen yakaladığın adamları bırakır. Bu yıl için de halktan bir gepik bile vergi toplama. Hükümete para istiyorsanız, Salvartı'ya gel, orada konuşalım.

Bedrus Bey, Dülüs köyünden yakalayıp getirdiği ihtiyarları bırakır. Dülüs halkı da o yıl vergi vermekten kurtulur.

Nebiler, buradan Eyriçay'ın yukarısına çıkıp Murhuz Dağı'na, oradan da Gilançay'ın kenarından aşağıdaki Aras'a doğru inip Ordubad'a, buradan da Garcevan köyüne, bir Ermeni dostunun yanına gelirler.

Nebi'yi yakalamak ve öldürmek için polis komutanları, mahalli polis amirleri, hatta tüm bölgelerin beyleri ne kadar çalışsalar da onunla baş edemezler. Bunu gören vali, bölgelerin polis komutanlarını yanına çağırıp Nebi'nin adamlarını teker teker öldürerek grubu dağıtmaları emrini verir. Valinin bu emri bütün mahalli polis amirlerine ve beylere de ulaştırılır.

Nebi'nin Garcevan'da olduğunu Nahçıvan Polis Komutanı Slavçinski'ye haber verirler. O, grubunu alıp hemen Nebi'nin arkasından gider. Slavçinski'nin Garcevan'a geldiğini yoksul köylüler Nebi'ye bildirirler. Köy halkı rahatsız olmasın diye Nebi, evlerdeki arkadaşlarına gece yarısı haber gönderir, hepsi köyden çıkar. Onlar Bagassar Dağı'na doğru giderler. Nebilerin köyden çıkmaları çok ani olduğu için Mehdi'yi unuturlar, o dostlarından birinin evinde kalır. Sabah tan yeri ağarınca köye baskın yapan Slavçinski, Nebi'nin gece aradan çıktığını öğrenip moral bozukluğu yaşasa da Mehdi'nin köyde kalmasına sevinir. Hemen onun bulunduğu evi kuşatır. Mehdi bu işe moralini bozmayıp askerlerle mücadele etmeye başlar, onlardan birkaçını vurur. Mehdi ağır yaralandığını görüp Nebi'yi yardımına çağırır:

Dosttan, aşinadan üzüldü elim,
Söz demeye şimdi gelmiyor dilim,
Ayrıldım kardeşten, kırıldı belim,
Tez yetir kendini haraya, Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Nebi çıkmış hangi dağın başına,
El atmıştır toprağına, taşına,
Yaralıyım gücüm yetmez goşuna,
Tez yetir kendini haraya, Nebi!
Düşman beni aldı araya, Nebi!

Sabah erkenden Garcevan'dan kurşun sesleri geldiğini duyan Nebi meraklanır:

-Çocuklar, köyde sanki mücadele var, der.

Arşak, Mehdi'yi grubun içinde göremeyip:

-Vay, Mehdi'yi köyde bırakıp gelmişiz diyerek ellerini birbirine vurur.

Arşak'ın sözü Nebi'nin kulağında kurşun gibi patlar. O, Boz atına binip doğruca Garcevan'a doğru sürer. Hepsi onun arkasından gider. Askerlerin son kurşunları atıldığında Nebiler köye varırlar. Şiddetli bir mücadele başlar. Nebi'nin narasından dağ, taş titrer. Kısa bir süre sonra onlar Slavçinski'yi grubuyla birlikte köyden kovarlar.

Nebi, Mehdi'nin bulunduğu eve gelir. Mehdi'nin kapının ağzında sırt üstü uzandığını ve gözlerini yumduğunu görün der:

Mehdi öldü, yitirmişim başımı,
Felek yine zehirledi aşımı,
Namertlikle vurdular kardeşimi,
Bu zalim feleğin elinden imdat,
Pristav, naçalnik felinden imdat.

Mehdi'nin köyde olduğunu Slavçinski'ye, beyler ve mülk sahipleri haber verdiği için Nebi onları kilisede toplayıp öldürür, mallarını ise fakir köylülere paylaştırır ve dağlara çekilir.

Nebi'nin grubundan Tvili Gara'nın, Goca'nın, Mahmud'un, Hındır'ın ve Hecer'in kardeşi Letif'in ölümünden sonra Mehdi'nin de vurulması geride kalan grup üyelerinin moral bozukluğunun artmasına sebep olur. Bunun için Nahçıvanlı Keble Gasım ve Dağtomaslı Allahverdi, bir bahane bulup Nebi'nin grubundan ayrılıp giderler. Nebi durumun böyle olduğunu görünce uzun bir süre için İran'a gitme kararı alır. Kalan birkaç arkadaşı ile Aras'ı geçip Tebriz tarafında Elemdar-Kerker bölgesine gelip buradaki Garayurd köyünde yaşamaya başlar.

Gence ilinin valisi, Nebi'yi hiçbir şekilde yakalamanın ve öldürmenin mümkün olmadığını görün, yeni bir yol aramak için bölgenin polis komutanlarını yanına çağırır. Bütün gün fikir alışverişinde bulunduktan ve çeşitli görüşleri dinledikten sonra Slavçinski'nin teklifini beğenir. O, "Nebi'nin grubunda fitnelik ve hoşnutsuzluk ortaya çıkmış, arkadaşlarının eliyle onu öldürtmek lazım" der. Vali, bu işi Slavçinski'ye bırakır.

Slavçinski, İran'a sık sık ticaret yapmak için giden Nahçıvanlı Paşa Bey'i yanına çağırıp valinin emrini ona söyler, razı ettikten sonra ona talimat verip İran'a gönderir.

Paşa Bey, Elemdar-Kerker bölgesine gelip, Kerker köyünde bir ev tutar, çevre köylerde ticaret yapmaya başlar. Ticaret yaparken o, ilk önce memleketlisi Şahhüseyn'le, sonra diğer arkadaşları ve en sonunda Nebi'nin kendisi ile de tanışır. Bu tanışma git gide samimiyete dönüşür, birbirlerinin evine gidip gelirler. Paşa Bey, fırsattan istifade edip,

Şahhüseyn'in karısı ile yakınlık kurar, ona bazı hediyeler verip aradaki samimiyeti daha da artırır.

Bir gün Paşa Bey, Şahhüseyn'in karısına maksadını söyler, valinin ve polis komutanının fikrini ona söyleyip “bu iş ancak senin yardımınla olur, sen Nebi'nin üzerine bir kötülük atarsan Şahhüseyn onu öldürür. Bunun için vali ve polis komutanı sana çok miktarda ödül ve Şahhüseyn'e de iyi bir vazife verirler.” der.

Şahhüseyn'in karısı Paşa Bey'in tatlı sözlerine aldanıp onun teklifini kabul eder, kocası eve gelince bir köşeye kısıtırıp ağlamaya başlar.

Şahhüseyn merakla sorar:

-Söyle bakalım, ne oldu, neden ağlıyorsun?

Kadın:

-Ne olacak, ben senin karın mıyım yoksa Nebi'nin oynaşı mıyım bilmiyorum.

-Nebi'nin oynaşı da ne demek, sen ne diyorsun?

-Nebi iki gündür bana laf atıyor. Beni babamın evine gönder, ben artık burada kalamam.

Karısının bu sözleri hançer gibi Şahhüseyn'in yüreğine saplanır. O, sinirli sinirli evden çıkıp doğruca Paşa Bey'in yanına gelir.

Paşa Bey:

-Ne var Şahhüseyn, hayırdır, neden böyle tutuksun?

Şahhüseyn durumu Paşa Bey'e anlatıp:

-Böyle de dostluk ve kardeşlik olur mu? der.

Paşa Bey:

-Bu sözü ben de duydum. Çaresi nedir? Kulağına safran sürüp oturman gerek.

Şahhüseyn:

-Hayır, bey, ben bu namussuzluğa katlanamam.

-Katlanamazsan o zaman öldürmen gerekir.

Şahhüseyn:

-Bey, bu işte bana yardım etsene.

Paşa Bey:

-Mademki istiyorsun, ederim, neden etmeyeyim? Ben onunla seni evime misafir olarak çağırarak yardım ederim, sen de giderken yolda vurursun. Böylelikle hem ondan intikam alırsın, hem de vali ve polis komutanı sana güzel bir görev verirler.

Şahhüseyn, Paşa Bey'in teklifine razı olur. Ertesi günün akşamında Paşa Bey, Nebi'yi Şahhüseyn'le birlikte misafirliğe çağırır. Yiyip içtikten sonra gece yarısı onları evlerine yolcu eder. Yolun birazını gittikten sonra Şahhüseyn, bir bahane ile geride kalıp arkasından Nebi'yi nişan alıp öldürür.

Sabah erkenden Nebi'nin ölüm haberini duyan Hecer, onun üzerinde kanlı yaş döküp, saçlarını yolar, Nebi'yi bulundukları Garayurd'un mezarlığında defnedip Aşağı Mollu'ya doğru yola çıkar. Bu olay, 1894 yılının sonbahar mevsiminin tahminen ortalarında gerçekleşir.

Nebi'nin öldüğünü duyan âşıklar, onun şerefine şiirler yazıp derler:

Paşa Bey İran'da bir hile kurdu,
Şahhüseyn yol üste Nebi'yi vurdu,
Dağıldı Hecer'in ocağı, yurdu,
Tarasın saçını, teller ağlasın!
Yürüsün üstüne eller, ağlasın!

Tebriz üste dağıttılar araba,
Garayurd'u görün kalsın harabe,
Nebi'nin cesedi kaldı arada,
Tarasın saçını, teller ağlasın!
Yürüsün üstüne eller, ağlasın!

Gözüm deydi oyuktaki eğere,
Haber gitti bahtı kara Hecer'e,
Kanlı gömleğini verin Gözel'e,
Tarasın saçını, teller ağlasın!
Yürüsün üstüne eller, ağlasın!

11. KAÇAK NEBİ*

(Z.Mk. VARYANTI)

Nebi, Zengezur bölgesinin Mollu köyünde doğar. O, kendi halinde iyi bir hayvan bakıcısıdır. Onun yetiştirdiği hayvanlar bölgede isim yapar. O, Hecer ile evlidir ve iki çocuk babasıdır. Çocuklarından birisi beş diğeri ise üç yaşındadır. Nevruz Bayramıdır. Bayram öncesinde halk arasında horoz, yumurta, koç, boğa ve manda dövüştürmek adet halini aldığı için, o yıl da yine böyle yarışlar yapılır. Nebi'nin mandası ile bir Ermeninin mandasını dövüştürürler. İkisi de mandalarına güvenir ve ortada büyük bir iddia vardır. Halk ise bu yarışa iki mandanın dövüşmesinden daha çok, iki milletin yarışı gibi bakar. Mandalar bir müddet birbirleri ile mücadele ederler. Sonunda Nebi'nin mandası Ermeninin mandasını kovup meydandan çıkarır. Nebi'nin taraftarları büyük mutluluk yaşarlar, Ermeni bozulur. Ermeni arkası güçlü, azgının biridir. Tabancasını çektiği gibi Nebi'nin mandasını alnından vurup yere serer. Mandanın can çekişmesine Nebi'nin yüreği dayanmaz. Der: “iki güreşenin elbette birisi birisi yenilecekti. Bu ağzı dili olmayan hayvanın günahı neydi ki, sen bunu öldürdün?”. Gözü dönmüş Eremin der: “Sus! Kes sesini köpek oğlu! Senin de dinini, mezhebini..., bu manda gibi geberteceğim”. Ermeninin bu tahrik edici sözüne karşılık Nebi der: “bir mandaydı sana kurban ederdim ancak söylediklerini bağışlayamam.”. Nebi de tabancasını çekip, Ermeni'yi bir kurşunla yere serer. Halk toplanır, Nebi aradan çıkar. Ölen Ermeninin adamları Nebi'yi yakalamak isterler. Ancak bu mümkün olmaz. Nebi dağa çıkar ve üzerine gelen adamlardan her defasında bir ikisini öldürür. Böyle böyle mesele git gide büyür. Ermeniler yerli Çar kuvvetlerinden yardım isterler. Nebi'yi yakalamaya giden askerler her seferinde mağlup olup geri dönerler. Bu arada Nebi'nin grubu da git gide büyür. Ermenilerle Çar kuvvetleri Hecer'i yakalayıp hapse atmaya kararv erirler. Onlar böylece Nebi'nin teslim olacağını ve onu öldürebileceklerini düşünürler. Düşündükleri gibi de yaparlar. Ancak Hecer, Nebi'ye teslim olmaması için haber gönderir. Nebi teslim olmaz. Diğer taraftan da Nebi Hecer'i hapishaneden kurtarmak için tedbir almaya başlar. Fakat çekemeyen kişiler bu haberi gelip Çar kuvvetlerine ulaştırırlar. “Ağacı kurt içinden yermiş”. Çar kuvvetleri Hecer'i orada daha fazla saklayamayacaklarını görüp onu Tiflis Hapishanesine götürme kararına varırlar. Kaa kotutanı ise Hecer'e “Eğer Nebi gelip teslim olmazsa, seni kendime alacağım. İtiraz

* Bu metin, Zeynelabidin Makas'ın Azerbaycan'da yayımlanmış yazısından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.. (“*Gaçag Nebi'nin Türkiye Varyantı*”, Azerbaycan Türkçesine Aktaran: Hüseyin Sadıgov, Edebiyat ve İncenanat Gazetesi, S. 30 (2425), 1990)

edersen çocuklarını öldürüp, sinene sağlı sollu dağ çekeceğim” der. Bu korku da bir taraftan Hecer’in canına düşer. Ertesi gün Hecer’i Tiflis hapishanesine götüreceklerdir. Nebi’den bir yardım gelmediğini görüp kederlenen Hecer, hapishanede kendi haline uygun olarak yanıklı sesiyle okumaya başlar:

Bilemem ki halim nasıl olacak,
Körpe çocuklarım yetim kalacak.
Bir söz var ki, beni İsvonç alacak,
Gelmeli, gelmeli, gelmeli Nebi,
Hapisin damını delmeli Nebi.

Hecer, böyle okuyunca, kapıdaki nöbetçinin yüreği dayanamaz ve içeri girer. Der: “Bacı, and olsun sizin Mehemmed’in, bizim İsa’nın adına ki, Nebi’nin yerini bana de, gidip haber vereyim. Seni burada hâkim tutsağı etmelerine, senin inlemelerine benim vicdanım razı olmuyor.”. Hecer, “Nebi’nin yerini bilmiyorum” der. Nöbetçi, Hecer’in Nebi’nin yerini söylemek istemedğini görür ve der: “Bacı, ben Gürcüyüm, kendim de Müslüman ekmeğini çok yeşimişim, benden sana zarar gelmez”. Hecer görür ki başka çare yoktur der: “Kardeş, eğer sen bizimle ekmek kesmişsen, bize ihanet etmezsin”.

Hecer, Nebi’nin yerini söyler ve nöbetçi gider. Nöbetçi, Nebi’yi bulup durumu ona anlatır. Nebi “eğer seni geri gönderirsek öldürürler” der. Ancak nöbetçi razı olmayıp der: “Can Nebi, eğer gitmezsem, bu işin aslı öğrenilir ve bütün planlar da boşa gider. Bir canım var o da size kurbandır”. Nebi, gönülsüz olma da razı olur. Nöbetçi sabaha karşı döner, yerine başka bir nöbetçi koyduklarını görür. Komutan onu çağırıp bir hayli sorgu suale çeker; ancak o onun gidip bu vaziyette Nebi’yi göreceğini düşünmez. Nöbetçiye yine de zindana atarlar. Sabah, bütün hazırlıklar tamamlanır. Bu İsvonç yanına bir hayli asker alıp, Hecer’i de içlerine katıp Tiflis yoluna çıkarlar. Ancak o, Hecer’e hiç kimse şüphelenmesin diye asker elbisesi giydirir. Bir müddet yol gittikten sonra öğleni biraz geçtiğinde bir ağdın eteğine varırlar. Nebi ile diğer kaçaklar burada birg ediği tutarlar. Hecer’i getirenler onların menziline girer, kaçaklar askerleri kuşatırlar. Mücadele başlar. Askerlerin çoğu ölür, kalanları da kaçıp canlarını kurtarırlar. Ancak İsvonç, Hecer’i yakalayıp “eğer mücadeleyi durdurmazsanız Hecer’i öldüreceğim” der. Nebi tüfeğini İsvonç ile asker elbisesi giymiş olan Hecer’e doğru

çevirince Hecer konuşur ve asker elbisesinin içindekinin gerçekten de Hecer olduğunu görürler. Nebi der: “Hecer’i bırak gelsin. Babamın mezarına ant içerim ki sana dokunmayacağım, bağışladım. Ancak bizimle bir daha uğraşırsan kendini ölmüş bil!”. İsvonç, Hecer’i bırakır. Hecer Nebisine, Nebi de Hecerine kavuşur. İsvonç ise mücadelede canını kurtararak sağa, sola dağılan askerleri toplayıp Gorus’a döner. Bu mesele kısa bir zamanda bütün kafkas’a yayılır ve halk Nebi’nin yiğitliğine türküler söyler. Mesele Çarın da kulağına gelir. İsvonç’a “ya kendi bını ve ya da Nebi’nin başını istiyorum” diye haber gönderir. Ayrıca Nebi’yi ölü veya diri getirene bin Nikolay altını ile polis komutanlığı vazifesi de vaat edilir. İsvonç Çarınkararının kesin olduğunu görüp bu sefer Nebi’nin küçük çocuklarını yakalayıp kendisine de eğer üç gün içinde Hecer’le birlikte teslim olmazsa çocuklarını öldüreceği haberini gönderir. Onlar, İsvonç’un böyle bir kanksızlık yapabileceğine inanmadıkları için gelip teslim olmazlar. Vade tamamlanır ve İsvonç Nebi’nin gelip teslim olmadığını görür, “gidin çocukları getirin” der. Onlar, gelip çocukların ikisinin de korku ve açlıktan öldüklerini görürler. Çocuklarının ölüm haberini alan Nebi, bunu Hecer’den gizler ve ona “karışık rüyalar gördüm, gidip çocuklara bir bakıp geleceğim, sen burada kaçakların başında kal” der.

Nebi, gece Gorus’a gelip İsvonç’un evine girer. Nebi’yi birden karşısında gören İsvonç kendinden geçer, nutku tutulur. Sondradan sonraya İsvonç’un karası der: “Kardeş, buna nasıl bir ceza vereceğini bilmiyorum, ancak çocuklarımı bana bağışla”. Nebi: “Bacı, bizim halkımız aman dileyene kılıç çekmez. Rahat ol” der. Sonra da İsvonç’u dışarı çıkarır ve başına yedi kurşun atıp cehenneme gönderdikten sonra geri döner. Hecer, Nebi’nin halinini perişan olduğunu görüp ona ant içirir. Nebi, olup biteni anlatır. Hecer, yüzünü gözünü yırtmaya başlar, daha ne yapabilir, olan olmuş.

Nebi’nin İsvonç’tan öcünü alması halkı gayrete getirir. Çarın adamları Nebi’yi yakalayamazlarsa Kafkas’ta vaziyetin kötüye gideceğini görüp tedbirleri artırır. Nebi ve adamları da oralarda yaşamının güçleştiğini görüp İran topraklarına geçerler.

Larini köyünde Nebi’nin bir dostu vardır. Nebi, bir gün bu dostunun evine gelir. Dostu Nebi’nin tek geldiğini görüp onu izzet ve hürmetle evine kabul eder. Nebi hiçbir zaman ihtiyatı elden bırakmamış. Ancak bu dostuna çok hem de çok güvenirmiş. Bu yüzden onun evini sanki kendi evi bilirmiş. Silahlarını çıkarıp koyar bir taarfa ve oturur. Bir az sohbetten sonra ortaya sofraya kurulur. Birden Nebi’nin bu dostu ayağa kalkar, tüfeğini alır ve Nebi’yi

nişan alır. Nebi, dostunun onunla şakalaşmak istediğini sanır. Ancak o, tüfekteki bütün kurşunları Nebi'nin karnına doldurur.

Üstat der, Nebi'nin ölüsüne bile yakın durmaya cesaret edemeyen bu bedbaht, bu saktın adam korkusundan kaçıp dışarı çıkar. Silah sesini duyan halk gelir ve Nebi'nin öldürüldüğünü görür. Kara haber çabuk yayılmış. Hecer de bunu duyar. Kaçaklardan gizlice gelip o adamın evine girer ve bu namerd adamla birlikte onun bütün çocuklarını öldürür. Ancak ev, Hecer'e de mezar olur, lidersiz kalan kaçaklar ise dağılır.

Böylece koç Nebi ile onun yiğit karısı Hecer tarafından Kafkas'ta işgalci kuvvetlere karşı bir Nevruz bayramında başlayan mücadele takvimlerin 1896 yılını gösterdiği bir tarihte yine bir nevrüz Bayramı öncesi tarihe karışmış olur.

12. KAÇAK NEBİ*

(T.Ö. VARYANTI)

19. yüzyılın ilk yarısından sonra Azerbaycan'dan, halkın haklarını koruyan ve çarlığa karşı asla boyun eğmeyen bir yiğit doğmuştur. Bunun adına Koça Nebi derlerdi. Bu devirde Karabağ'ın İnceler köyünde çok güzel hünerli olduğu kadar da yiğit bir kız olan Hecer Hanım vardı. Güzelliği, koçaklığı bütün Kafkas illerine yayılmış ve bu bakımdan kendisine birçok talipli çıkmıştır. Bir gün Hecer Hanım babasına:

-Babacığım, ben artık bir hayli büyüdüm, evlenmek ve ev kurmak çağım geldi. İzin ver de yaşayacağım erkeği ben seçeyim, der.

Kızının bu arzusu babasının çok hoşuna gitti ve Hecer'in isteğini kabul etti. Hecer Hanım davetiyeler dağıttı, taliplilerini çay içmeye çağırdı. Semaveri de kendisi hazırlamış, gelen davetlilere bizzat hizmet edecekti. Hecer Hanım'ın babası bu muhitin tanınmış zenginlerindendi. Davetler babası adına olmakla beraber, hizmet işini bizzat kızı Hecer yapıyordu. Bu arada müstakbel eşini de kendisi seçecekti. Beklenen günde davetliler toplandılar. Gelenlerin sayısı 39 kişiydi. Kırkıncı Kocak Nebi olacaktı ki o da yoktu. Zaten Hecer Hanım'ın ilk taliplilerinden birisi Nebi'ydi. Hecer hanım misafirleri ağırladı, fakat hiç birini beğenmedi. Onun gönlü gelmeyen Koçak Nebi'de idi. Misafirlerin hepsi ayrıldıktan sonra, Hecer, derhal babasına çıkarak:

-Baba bana eş olacak kişiyi seçtim, dedi.

Babası:

-Kimdir, kızım?

Hecer:

-Bugün davetiyeme gelmeyen, kendini bir kadına baş egecek kadar düşürmeyen, Kaçak Nebi'yi seçtim, der.

Kaçak Nebi'ye haber saldı. Nebi bu haberi alınca çok sevindi. Artık kendisine eş olacak yiğit hanıma kavuşuyordu. Derhal Zengezur'dan kalabalık bir elçi kafilesi alarak, karabağ'a vardılar. Hecer Hanıma nişan taktılar. Kaçak Nebi bundan sonra nişanlısının yanına tam yedi yıl uğramadı. Bu uzun ayrılıktan sonra, düğün dernek derken evlendiler, geleneklere göre evlendikten sonra gelin güvey birkaç gün içinde kaynata ziyaretine giderler. Nebi de bu

* Bu metin, Turgut Öcal'ın lisans bitirme tezinden alınmıştır. (*İğdır Folkloru ve Etnoğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1970)

geleneğe uyarak sevgili karısını evde bırakarak çok uzak olan kaynata ziyaretine gitmek üzere on iki arkadaşıyla yola çıkar. Hep birlikte yürüyorlarken Kür ırmağına rastlarlar. Kür ırmağı kenarından geçerken iki mandanın dövüştüğünü gördüler. Bu dövüş olayı Nebi'nin çok dikkatini çekti. Arkadaşlarına biraz seyretmelerini söyledi. Hep birlikte atlarıyla olay erine yaklaştılar. Bu sırada üstün gelen mandayı dövdüklerini gören Nebi kızdı. Unun sebebini sordu.

Nahırcı, ermeni asıllı olup Nebi'ye küfretti. Bu terbiyesiz lafı gururuna yediremeyen Nebi, silahıyla bu Ermeni'yi hemen öldürdü. O sırada çok yakında olan Rus karakolundan gelen muhafızlar, Nebi'yi yakalamak istediler. Nebi de yakalanmamak için silahıyla 21 muhafızı öldürdü. Durumun kötülüğünü anlayan Nebi kayınpederine haber göndererek adamlarıyla birlikte geri döndü. Zengezur'a geldi, Hecer'e veda edip dağlara çıktı. O güne kadar Kocak Nebi diye tanındığı halde o günden sonra Kaçak Nebi oldu.

Nebi'nin kaçaklığı devam ederken Hecer Hanım da bir taraftan kocasını müdafaaya başladı. Herhangi bir ani baskına ve Kaçak Nebi'nin düşebileceği tuzağa karşı tedbiri asla elden bırakmadı. Bir gün Nebi evine inmişti. Gece yarısı evi aniden sarıldı. Bunun farkına varan Nebi, Rus komutanına haber göndererek onu eve çağırdı. Komutan eve yalnız gelmişti. Nebi çay yaptırıp ikram ederek şu anda kendisinin rahat bırakılmasını, aksi takdirde çok can kaybına sebep olacağını uygun ve açık bir dil ile anlattı. Rus subayı izin isteyip ayrıldı. Subay kuşatmayı hemen geri çekti. Sabaha karşı Nebi karısının yardımıyla evi terk edip kaçtı. Nebi'nin kaçtığını öğrenen kumandan çok kızdı. Hecer Hanımın getirilmesi için muhafızlar gönderdi. Hecer Hanım ele geçmemek için gelenlerin hakkından gelerek dağa çıktı.

Birgün Hecer Hanım Karabağ'da bir düğüne çağırılmıştı. Herkes yiyip içip eğleniyordu. Düğünün tam şiddetli anında, muhafızların geldiğini haber verdiler, düğünün sahipleri Hecer'i saklamak isteseler de düğün sahiplerine kötülük gelmesin diye Hecer razı olmadı. Hemen atına atlayarak yedi yaşındaki kızını da sırtına alıp Kür ırmağına doğru ilerledi. Tam muhafızların yetişeceği bir anda Kür'ü geçmek için atını suya sürdü. Bir anda öteki kıyıya geçip siper almak isteyen Hecer ırmağın tam ortasında kısını suya kaptırır. Kıyıya çıkıtığında kızının dalgalar arasında aktığını görünce hemen bayılır. Muhafızlar ırmağı geçip Hecer'i yakalarlar. Sonra da Hecer'i götürüp hapishaneye atarlar.

Üç dört gün hapishanede kalan Hecer Hanım için Azeri Türkleri (Gence halkı) deste deste hapishane önüne gelerek mahkûmun serbest bırakılmasını isterler. Sık sık vilayet

önünde nümayiş yaparak Hecer'in kızının onların yüzünden boğulduğunu Nebi'nin onların yüzünden kaçak olduğunu bütün kötülüklerin zorba Rus Çarlık memurlarının tutumundan ileri geldiğini hiç çekinmeden bağıra bağıra söylerler. Durumun korkunçluğunu anlayan genel valilik Kaçak Nebi ve Hecer'i affetmek zorunda kalır. 37 yıl Çar hükümetini uğraştıran Kaçak Nebi olayı karşısında Azeri Türk halkı nice nice türküler destanlar yakmıştır. Kaçak Nebi ve Hecer Hanımın ağzından deyişler söyleyerek onları yiğitlikleriyle övmüşlerdir. Şimdi bulardan tespit edebildiğimiz bazı örnekleri burada vermek istiyoruz.

Bir Rus birliği tarafından sarılan Kaçak Nebi yalnızdır. Yanında yiğit Hecer Hanımı görmek ister. Ve onu şöyle çağırır:

Göklere bakmadım kesildi yolum,
Kendim öz kanıma belendim Hecer,
Anamın gelini arkam kömeği,
Ben senin başına dolandım Hecer.

Hani İsrail'in aslan narası,
Kuşlar kanat sala Mehdi'nin sesi,
Koy bağrımı delsin, yağı güllesi,
Kendim öz kanıma yalandım Hecer.

Bir katre kanıma yüz kan eylerim,
Düşmanı yer ile yeksan eylerim,
Seni arzularım, figan eylerim,
Yok mu bir gaydıma gulandım Hecer.

Önünde ceylandı, arkan yağıydı,
Çayların, sellerin akan çağıydı,
Yardımsız yiğidin gam gün çağıydı,
Ben de çaylar gibi bulandım Hecer.

Düşmanın destesi tekledi beni,
Kesmişler her yandan benzi, beremi,
Gelmez bu Nebi'nin yardım vedeni,
Ateşin içinde galandım Hecer.

Kaçak Nebi bilhassa İrevan yöresinde dolaşmıştır. Halk Nebi'yi anarken atın da unutmuyor.

Boz at seni baş tavlada bağlarım,
And içerim, sana mehmer çullarım,
Eğer beni bu davadan kurtarsan,
Altından, gümüşten seni nallarım,
Koy bana desinler ey nadan Nebi,
Divanı yerinden oynatan Nebi.

Gün gelmişti gün ortanın yerine,
Hecer Hanım binmiş atın eline,
Eşrefi, mirvarı düzüp teline,
Koy bana desinler ey Kaçak Nebi,
Hecer'i kendinden ey Kaçak Nebi.

Nebi'nin bığları eşme eşmeydi,
Şapkası kurşundan deşme deşmeydi,
Nebi'nin atını hiç at geçmedi,
Koy meye desinler ey Kaçak Nebi,
Karısı kendinden ey kaçak Nebi.

Hecer Hanamın yiğitliğini hapishaneye kapatılışını ve oradaki birkaç günlük hayatını kendi ağzından dinleyelim:

Viran kalsın Gürcistan'ın kalasın,
Yaptırdılar polattan darvazasın,
Kür götürdü Nebi'nin kız balasın,
Gel al Nebi bu saldatın elinden.

Tüfeğin yayını ben açamadım,
Dost düşmanı ben seçemedim,
Çor değsin boz ata ben kaçamadım,
Gel al Nebi bu saldatın elinden.

Yine Hecer Hanımın hapishane hayatını kendi ağzından dinleyelim:

Tüfeğimi ben direktten indirdim,
İndir de kol üstüne kondurdum,
On iki asker bir komutan öldürdüm,
Gelmeli gelmeli gelmeli Nebi
Askerin hesabın görmeli Nebi.

Hapishane sıcak, yatamıyorum,
Ayakta kelepçe kaçamıyorum,
Açarı Urus'ta açamıyorum,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Hecer'in halini bilmeli Nebi.

Pencereden görünür Gorus'un dağı,
Ah çekmekten erir yüreğim yağı,
Ayakta kelepçe kollarım bağlı,
Gelmeli gelmeli gelmeli ey Kaçak Nebi,
Hapisler damını delmeli Nebi.

Nebi, sana gönöl verdim daldadan,
Seni, beni kurtaraydı yaradan,
Çok çetindir engel olmak aradan,
Benim bu günümde gelmeli Nebi,
Urus'un kalesin delmeli Nebi.

Halka göre Nebi yardıma gelerek Hecer'ini kurtarıyor.

Nebi'nin bığları oyma oymaydı,
Kırdı askerleri birin koymadı,
Düşmanın kanına girdi doymadı,
Koy bana desinler ey nadan Nebi,
Divanı yerinden oynadan Nebi.

Hecer darda kalma darda koyamam,
İntikam alırım yara koyamam,
Nebi seni bu efkârda koyamam,
Koy bana desinler ey Kaçak Nebi,
Hecer'i kendinden ey koçak Nebi.

13. KAÇAK NEBİ*

(E.Ş. VARYANTI)

Rusya’da Dağıstan bölgesinde Çerkez Beylerinden Mehmet Bey isminde bir beyin çok zeki çok hünerli ve çok da at binen (o zamanki insanlarda kadınlarda yani, o tarafın kadınları ata bindiği zaman ve erkeklerle sürerlermiş, erkeği geçmezse o kadın kadın sayılmazmış) bir kadın vardır. Bu Hecer Hanımdı. Hecer Hanım da küçük yaşta at binmiş babası Mehmet Beyin en sevdiği evladı olduğu için Hecer Hanımı başında tutar. Gözünden ırağa bırakmazmış. Gün oluyor Hecer Hanım 18 yaşlarına gidiyor. Ama güzelliği dilden dile, elden ele dolaşmaya başlıyor. Lakin sade güzel değil (işte Türk kadını, Türk kızı, dilediği zaman o zaman ki tüfeklere martenli derlerdi. Martenli tüfeğini aldığı zaman gökte kuşu yerde de istediği nişanı vuracak derecedeki bir kadın) yiğitliği de dilden dile dolaşmaktadır. Bunun yiğitliği, güzelliği ile beraber bütün her tarafa söylenir, dilden dile dolanıyordu. (işte derler ki, biz de bir macera vardır “aslanın erkeği var da aslanın dişisi yok mu? İşte Hecer bu aslanlardan) Her kim gelirse Hecer Hanım şöyle çıkardı, evlenmek için gelirlerdi. Hecer’i istemek için gelirlerdi. Hecer Hanım şöyle çıkar, Yiğidin, boyuna, şöyle bakışına bakar, derdi ki:

“Hayır ben onu istemiyorum” çünkü Hecer Hanım ne gelene git derdi. Fakat aradı güzelliği bulamadığı için onları başından savuyordu. Ondan ne servet ne de başka bir şey beklemiyordu. Sadece yiğit bir bala bekliyordu.

Gün olur Hecer Hanıma yüzlerce elçi gelir, hiç kimseye cevap vermezdi. Ama nihayet bir gün babasının kapısına 15 elçi her ülkenin beylerinden gelir. Bu ülkenin beylerinden geldiği halde, Alasker denilen memleketin en sanatkâr âşığını da getirirler ki, Hecer Hanıma gitsin de türkû ile anlatsın, kimlerin geldiğini. Hecer Hanımdan sorar, Hecer Hanım der ki:

“Beni istemek için gelenler kimler?”

“Eh, filan yerden, filan ülkeden, filan beyden, filan ağalardan, filanın oğluna isteniyorsun” derler.

Ama Hecer Hanım ise Nebi’yi duymuştur. Nebi rivayeten, efendim, Kazaklıdandı. Kazalıdan Allahverdi ağanın oğluydu. Duyar ki, Nebi gelmemiştir. Nebi’nin tarafından da hiç kimse gelmek istememiştir. Sebebi de şu ki: Allahverdi, Nebi’nin babası der ki:

* Bu metin, Esmâ Şimşek’in lisans bitirme tezinden alınmıştır. (*Kaçak Nebi Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1986)

“Ben Memmed Bey’in emsali bir insan değilim, beh her ne kadar da servetim varsa Memmed Beyin emsalinde değilim. Bana kızını vermez. Gidip de rezil olmatktan ise hiç gitmemek daha iyidir. Zaten Nebi de razı olmazdı.”

Gün oldu Hecer Hanım dedi ki:

“Ben gelen beylerin, gelen delikanlıların hiçbirini istemiyorum, ancak Allahverdi Ağa’nın oğlu Nebi’yi istiyorum” deyince buna (Nebi’ye) haber gider.

“Bu doğru mudur” diyen Nebi ve ailesi memleketin ileri gelenlerinden 40-50 kişiği toplar, efendim Memmed Beyin kapısına gemlirler. Memmed Bey’in Allah’ın emri ile kızını isterler. Hecer Hanımı Nebi’ye nişanlarlar. Efendim bunlar aradan belki ay, belki sene geçmez, bir düğün merasimi yapılır. (şimdi onlarda şöyledir düğünler, düğünler yapıldığı zaman elli mi, yüz mü, üç yüz mü atlı ata biner, gelin de ata biner. Bunlar en düz, yahut en dağlık bölgeye çıkınca burada meşhur biniciler, yani at süren biniciler atlarını bırakırlar. Gelin de atını bırakır, sürer. Yani bu atlılarla beraber at sürer. Eğer gelin o talıları geçerse, Gürcistan’da Gamerli yaylalarında, o bölgelerde eski insanlara göre çok meşhur sayalırdı.) Dağistan’dan çıkan Hecer Hanım atlılarıyla bir ovaya gelmişlerdi. Efendim 30-40 atlı atlarını sürer, Hecer Hanım da onlarla beraber atını sürer, gelenkelere göre, bütün atlıları belki 100 belki 200 metre ilerde geçer. Hecer Hanım işte böyle yiğit kadın. Eh getirirler gün olur ağanın evinin kapısını çalarlar. Gülerler söylerler, Hecer Hanım Allahverdi Ağa’nın Deli Nebisinin de hanımı olmuştu. Aradan (o bölgelerde şöyle bir adet var, mesela gelin bir ay iki kaldıktan sonra, evinde bu defa güveyi kaynata görmeye gider. Mesela hısım akrabalarını, kayınına, kaynatasına herkese elbise olsun palto olsun, yani elinden ne gelirse bunları hazırlar. Birkaç tane de yanına dost arkadaş alır. Beraber geçer gider. Kaynatasını görmeye gider. Kaynatasını görür, kaynatasının evinde bir hafta on gün kaldıktan sonra bu defa döner evine gelir. Ve babası da tekrar gelir, gelinini kızını, yani eniştesini davet edermiş. O taraftaki usuller bizde de var ya. Bizlerde de var.)

Nebi, kaynatasına, kayınlarına, akrabalarına çok ağır hediyeler alarak otuz kişi arkadaşınan atlara biner yola düşerler. Bunların yolu Gamerli yaylalarına diye bir yayladan geçerler, Gamerli yaylalarına giderler. Orada bir de bakarlar ki, ne görsünler Gamerli yaylalarında sürü sürü koyunlar, camuşlar (manda), sığırılar, her türlü sürüler yayalırlar. Bu arada bunların karşısında iki camuş, bir camuş sürüsünde iki camuş birbirleriyle vuruşuyor, dövüşüyor. Bunu görünce Nebigil ve arkadaşları, gelirler, bu camuşların vuruşmasına ama, bir

de bakarlar ki, bir camuş, siyah bir camuş, karşıdaki sarı camuşu kaçırttı. Kaçırdınca, bu camuş sürüsünün çobanı, efendim, camuşa hem küfür eder, hem vurur, camuşun boynuzlarını kırar. Nebi bu halde dayanamaz, gelir sorar ki:

“Bu kimin camuşuydu, bu karşıki kimin camuşuydu?”

Ama bir bakar ki Nebi, birkaç insan bilirdi. Bu çobanın Ermeni olduğu belliydi. Ermenice konuşur. Bu çoban derdi ki:

“Bu vurulan, kaçan camuş, bizim Ermenilerindir. Vuran Camuş da Türklerindir.”

“E..., peki, sen niye bunu dövdün, boynuzlarını kırdın? Niye bizim adamalrın camuşunu vurdun?”

Ha, demekki sen Türklerin, efendim, hem sürüsünü yuyar, onların ekmeği ile büyür, ekmeğini yersin, hem de onlara kasit, kendilerinden başka da mallara kasit mi edersin?”

Nebi çeker, çobanların, Ermenilerin iki tanesini vurur. İki tanesini de vurunca arkadaşları bakar ki, iş başka şekle döndü. Nebi der ki:

“Artık benim için, kaynata görmek haram oldu ama, şunu da yapacağım. Bu Gamerli yaylalarında nice ki Ermeni çoban var, bütününü vuracağım.”

Efendim, bunlar geri döner, Nebi Gamerli yalalarından gidinceye kadar dokuz Eremin çobanı daha vurur. Bu defa artık Nebi eşkiyadır. Dağlara çıkar. Kemse Nebi’yi tutamaz ya. Ama, lakin evine günden güne gidermler, evini basarlar, babasını, anasını, akrabalarını döverler, söverler, eziyet verirler. Gün olur ku, günün birisinde Nebi geceleyin gelir. Artık der ki:

“Aradan epey geçti. Ya altı ay, veyahit bir sene geçti. şimdi gelin evine iner. Yarı gecede Hecer Hanıma der ki:

“Hecer, bari şu nazik ellerinle bir çay vur, ben de bir çay içeyim”. Hecer Hanım o zaman semavardı, semavarı hemen acele yakar. Efendim Hecer Hanım. O zaman Nebi’ye çay pişireceği zaman, pencere sokağa bakardı. Köy sokağına bir de Hecer bakar ki, ne baksın pencerenin önünde bir iki tane gıratlı görünür. Dikkat eder ki, ne etsin, efendim Rus askerleri ve Rus subayı içeri bakıyor. Hemen Hecer Hanım Nebi’ye gelir der ki:

“Yiğit Nebi, ben bilirim sen yiğitsin, hiçbir zaman kadın sözüne bakmazsın. Ama ben seni görmeyerek, ben seni tanımayarak, ben seni istedim. şimdi de bu kaya senin başına geçti. Ben senden bir şey rica edeceğim. Benim bu sıra hatırımı kırmayacaksın” dedi.

“Hecer, bu kadar niçin bana şey yaptın? Nedir sözün? Söyle bakayım.”

“Yiğit Nebi bu anda kapımız askerle sarılmıştır, sen başına ihramı (örtü) alacaksın, papağını (şapkanı) bana vereceksin, şurda iki külek kluna takacaksın, dereye suya gidircesine gideceksin. Kapımız sarıldı, sen kendini kurtaracaksın. Ben karşıdaki askerleri aldatacağım. Papağını ben örteceğim, aldatacağım onları, sen kurtul, gerisine karışma.”

Bu defa Nebi der ki:

“Hecer bana ikinci ölümü de sen yaptın. Ama, madem ki sen beni tanımadan bilmeden beni istemiştin, ben yoksa vurulurdum, öldürdüm, kesilirdim, kadın ihramına bürünmezdim” der. Lakin bu defa hatırını kıramaz. Efendim başına bir ihram, leçik alır, kadın ihramı. Efendim koluna da iki tane su küleği (kova) alır. Güya dereye suya gideceği şekilde kapıdan çıkar, efendim suya gider. Dereye gider gitmez, hemen ihramı açar, bırakır, kürekleri atar, efendim, Nebi kendini kurtarır ve atana biner, yine Nebi dağlara çıkar. Yiğit Nebi, ağlar Nebi’nin ya, Nebi kurtarmaktadır. Ama o anda Hecer Hanım pencerenin önündeki Rus soldatlarını (süvari), Rus subayını, Nebi’nin başındaki papağını örtmüş onları aldatıyordu. Evin yüzünde geziyordu. Üzerine yalçı derlerdi, omuzlarına almış, başına da Nebi’nin papağını örtmüş, evin yüzünde geziyordu. Nebi’nin kurtardığını anlayan Hecer Hanım hemen başından papağını, omzundan da yamçısını bıraktı. Bırakınca, Rus subayı seslendi.

“Neddin Nebi’yi be kadın?” demesiyle

“Dur dedi, ben sana Nebi’yi şimdi çıkarayım, göstereyim deyip Hecer Hanım direğinde, direkte asılı olan martinli yani tek mermi atan tüfeğini indirerek hemen Rus subayının alnına çakar. Alnına çakmasıyla asker birbirine karışmakta, on iki kazak vurur. On iki kazak. Türküsünde de der ki:

“Oniki kazak, bir çinanik öldürdüm” der.

Bunları öldürünce tabii ki ev sarılmıştır. Gelir efendim, düşman askerleri, Hecer hanım’ın kollarını bağlarlar. Alır götürür, Tiflis kalesine hapsederler. Lakin en ağır cezalı yere hapsederler. Kollarına kelepçe değil sade, ayaklarına, kollarına, omuzlarına öyle zincir vururlar ki, bir kadın olarak artık zincirlerin altından kalkma gücü, ama Hecer Hanım, türk gücü ya her şeyi yeneceğine emin. Efendim birkaç gün burada kalır. Lakin buna sade bir ekmek götürürler. Ekmek de çavdar ekmeği, siyah. İki günde de bir ekmek verirler. Ekmeği götüren kişi, Mehmet isminde bir kişi idi. Türk idi, götürdü ekmeği verdi, amma o kadar rengi bozulmuş, sapsarı olmuştu. Hecer Hanım dedi ki:

“Sen Türk müsün?”

“Evet, ben Türk’üm, keşke ne olaydım, ne de ben seni görseydim, bu halini senin görünceye kadar ben ölseydim. Bundan daha iyiydi. Hecer Hanım ben sana nasıl kişiyim ki, ben nasıl yığidim ki, senin gibi bir türk kadınının zindancısıyım ben. Bana kim yığit, bana kim erkek der, Mehmet ağlar. Bu defa Hecer Hanım der ki:

“Ağlama yığit. Biz başımızda Türk’ün başı dağlar gibi dumandır. İnşallah bu dumanın, bir gün de baharı gelecektir. Ey madem ki sen Türk’sün ben Nebi’ye bir mektup yazayım. Sen benim bu mektubumu Nebi’ye ulaştırır, gönderirsen, benim için en büyük varlık olacaktır. En büyük de yardım olacaktır.” Dedi. Evet, hemen mektubu yazar, şöyle yazar, Hecer hanım der ki:

Nebi’m binmiş boz atanın beline,
Hecer Hanım düştü kazak eline,
Ben düşmüşüm bütün elin diline,
Çekmeli, gelmeli, ey Kaçak Nebim.
Hecer’i kendinden pek kaçak Nebim.

Hapishane sıcak, yatamıyorum,
Kolumda kelepçe atamıyorum,
Gayet gözlü güzlü oldu çatamıyorum,
Gelmeli, gelmeli aynada Nebim,
Divanı yerinden oynadan Nebim.

Nebi’nin bağlar eşme eşmedi,
Şapkası kurşundan delik deşmedi,
Nebi’nin atını hiç at geçmedi,
Gelmeli, gelmeli ey koçak Nebim
Hecer’i kendinden pek koçak Nebim.

Ayda gelip, gün ortanın yerine,
Hecer Hanım düştü kahir eline,
Almış başkasını, bağlar beline,
Gelmeli, gelmeli ey kaçak Nebim,
Hecer’i kendinden pek kaçak Nebim.

Martinimi ben direktten indirdim,
İndirdim de kol üstüne bindirdim.
Oniki kazak bir çinanik öldürdüm,
Gelmeli, gelmeli ey kaçak Nebim,
Hecer’i kendinden pek kaçak Nebim.

Der, yazar şiirlerini. Şiirlerini yazar, efendim zindancı Mehmet’e verir. Mehmedinen gönderir. Mehmet bunu, Nebi’yi bulur. Mektubu Nebi’ye verince, o zaman Tiflis’te bir bağ vardı. Tiflis’e bir buçuk iki saatlik çeken bir yer. Bütün tiflis’in zinginleri giderlerdi. Orda piknik yaparlardı. Eğlenir, yer içerdiler. Nebi ise, çarşıdan gelir, tanınmadan bütün orda Rus emrinde idi ‘onların valilerine süt ismini verirlermiş). Valilerden yani süttten, hâkiminden, savcısından, Polus komutanından bütününe ayrı ayrı ne kadar ki Tiflis’te memur var ise hepsine ayrı ayrı layıkına göre hediyeler alır. Efendim, akşam olunca cumartesi günüdür. Aynı yolun üzerini keser, güney yeli dağların burcundan inmiş, belki de inmemiş bu aradadır. Nebi gelen fayton arabasının önünü keser, sorar:

“Sen Tiflis’te ne memurusun?”

“Ben şu memurum” ona bir hediyesi vardır, o hediyei verir. Bütün hediyesini verdikten sonra efendim Tiflis valisi ve ağır ceza reisi, mesela, Hecer Hanım ile ilgili, her kimler varsa bunların hepsini bir araya biriktirir. Hepsini de ayrı ayrı hediyeler verip der ki:

“Eğer benim Hecer Hanımı bırakmazsanız, bir daha cumartesi, hepinizin başını kesip, aynı faytonlarınızın, aynı arabalarınızın üzerine koyacağım. Tam evlerinize göndereceğim” der. Nebi hepsine bu korkuyu verir, geçer gider. Ama Nebi bunu yaptıktan sonra, Nebi’ye Tiflis valisi ve ağır ceza reisi tarafından bir mektup gelir der ki:

“Biz oldukça, bunu âşîkar eden bırakmayız. Lakin Hecer Hanımın hapis olduğu taraftan muhafızı askeri alacağız. Nebi gelsin efendim, varsın hapishaneye alsın götürsün.” Ama Nebi der ki:

“Buna da ben razı olmam. Çünkü ozaman bu adam benim halime elv ermez. Ben bir Türk yiğidiyim, nasıl olur ki efendim, giden de bunlara aldanayım yahut da kapıyı açık bulayım. Mademki iş işten geçti, ben yine gideceğim, binlarla savaş edeceğim, Hecer Hanımı kurtaracağı.” Der.

Ama tabii buna göre arkadaşları vardı. Nabu buna razı olmadı, Nebi’yi bırakmadılar. Nebi yine gelir, efendim hapishanenin onların dediğı yeri değil, başka yerden yarar, hapishaneyi yarar, efendim içeri girer. Ne kadar ki gardiyanlar var ise hepsini bağlar. Kollarını efendim candarmasını neyini bağlar, Nebi içeri girer Hanımın kapısını kırar. Hecer hanımın da kollarındaki, ayaklarındaki zincirleri keser, kestirir, efendim. Alır Hecer Hanımı bir atın terkine:

Nebim bindi boz atının beline,
Hecer Hanım düştü Nebi beline,
Bütün hikâyesi dünya diline,

Gelmeli gelmeli ey kaçak Nebim der, o zaman çıkar dağlara. Nebi Hecer Hanım ile başlar eşkıyalık yapmaya. Lakin nerdeki fakir Türkler varsa onlara yardım ederler. Her ikisi bunlar dağlarda gezerler. O zaman dünya, kimseye vefa etmeyen dünyadır. Ne Hecer Hanım Rus eline geçer, ne de Nebi kimsenin eline geçer. Dağlar başındaki arslanlar gibi, yer, içer, gezerler.

14. KAÇAK KEREM* (G.H. VARYANTI)

Size nereden haber vereyim? Gazah ilinin, Gırag Kesemen köyünden. Kimden bahsedeyim? Mollazaloğlu İskender'den.

Mollazaloğlu İskender, Gafgaz'da yiğit bir adam olarak nam salmıştı. Halk onu iyi tanıyor, hatırını kırmıyordu. Ne zengin ne de fakirdi. Geçim sıkıntısı yoktu. Evlat yönünden de herhangi bir sorunu yoktu. Büyük oğlu on yedi yaşındaydı. Adı Kerem idi. İskender Kerem'i evlatlarının hepsinden çok severdi. Ona ata binmeyi, silah kullanmayı öğretir, nereye giderse yanında götürürdü.

Köyün hatırı sayılı adamlarından olan İsrefil Ağa, Kerem'in yiğitliğini görüp onunla dost olmuştu.

Bir gün Kerem, İsrefil'le Garayazı Ormanı'na ava gider. Oradan da Ceyrançöl'e geçerler. Bir hayli yol gidip Gavrı Çayı'na varırlar. Hava güzel olduğu için İsrefil Ağa, soyunup çayda yıkanır. Kerem de soyunmak isterken, oraya yakın bir yerde, ağasının bir çobanı, çok kötü dövdüğünü ve ağır sözler söylediğini görür. Kerem oraya gidip der:

- Ağa, bu fakirin suçu nedir ki, böyle dövüyorsun?

Tavat önce onu önemsemez. Kerem bir daha sorar:

- Beyim, insafın yok mu? İnsan insanı böyle döver mi?

- Koyunumun birini kaybetmiş. Suçu da kabullenmiyor. Bunun için dövüyorum. Bu çoban kısmını bilmezsin, dövülmedi mi her seferinde bir koyun kaybeder. Dedelerinin koyunları sanıyorlar, canları isteyince kesip yiyorlar, bunun için benden para aldıklarına bakmıyorlar.

Kerem sorar:

-Bey, kaç koyunundan biri eksildi?

-Yirmi bin koyundan.

-Bey, belki onun benim gibi bir misafiri gelmiştir, o da alıp hürmet etsin diye birini kesmiştir. Bir koyun yüzünden bu zavallıyı neden dövüyorsun? Bu, çaresi olmadığı için konuşmuyor olabilir, bari sen, biraz insaf etsen?

Tavat, bu sözlere çok sinirlenir:

* Bu metin Rüstem Rüstemzade'nin eserlerinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (Koroglu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006; Yeddi Dastan. Bakü: Azərneşr 1989)

-Sen kim oluyorsun da bana akıl veriyorsun? Bu benim çobanım, ister döverim, ister öldürürüm, ne yapacağımı ben bilirim! Sen yoluna git!

Tavat, tekrar kamçıyla çobanı dövmeye başlar. Kerem, insafsız ağaya sinirlenir. Yaklaşıp ona öyle bir tokat vurur ki, adam fırlıdak gibi fırlayıp yere seriliyor.

İsrefil Ağa da üzerini giyinip, gelir. Kerem'in Tavat'ı yere serdiğini görür. Tavat, İsrefil Ağa'nın tanıdığı çıkar, Kerem ona bir daha vurmak ister, ancak İsrefil Ağa izin vermez:

-Sen ne yapıyorsun? Bu, beydir.

-Bey olursa olsun. Bir koyun yüzünden adam dövülür mü? İnsafsız... Beylerin hepsi böyle cimri!

-Sağ ol, Kerem! Benim ağalığımı da mı kabul etmiyorsun?

Tavat, İsrefil Ağa'dan cesaret alır. Kerem'in üzerine saldırmak ister. Kerem onun hançerini elinden alıp çaya atar. İsrefil Ağa, onların arasına girer. Kerem'in bu hareketi ona da çok dokunur. Tavat üstünün başının tozunu silkip der:

-İsrefil Ağa'ya kurban ol, yoksa seni parçalardım. Gün gelir görüşürüz!

Kerem gülümseyerek cevap verir:

-Mutlaka görüşürüz!

Kerem'le İsrefil Ağa geri dönerler. Yolda turaç ve keklik avlayıp akşamüstü köylerine geri dönerler.

Ertesi gün Kerem, tan yeri ağarır ağarmaz kalkar, hiç kimseye bir şey demeden, silahlarını alır, atına binip Gürcüstan'a doğru yola çıkar. O Tavat'ı sorduğunda misafirlğe gittiğini söylerler. Kerem, Tavat'ın misafir olduğu yeri öğrenip oraya gider. Atını bir ağaca bağlayıp, pencerenin önüne gelir. Gürcü beylerinin meclisi olduğunu ve Tavat'ın da orada olduğunu görür. Sohbet; vurmak, tutmak ve yiğitlik üzerinedir. Bu sırada Gürcü beylerinden biri şarapla dolu kadehini alıp ayağa kalkar:

-Burada herkes yiğitlikten bahsetti. Ben de bir yiğit tanıyorum, o da Mollazaloğlu İskender'in oğlu Kerem'dir. Beni bir vuruşmada ölümden kurtardı. Hiç kimseden korkmayan bir oğlandır. Kaldırın kadehleri, Kerem'in sağlığına içelim!

Kerem'in aradığı Tavat, ayağa kalkıp der:

-Senin Gürcüstan'da başka işin yok mu? Ben çoluk çocuğun sağlığına içmeye gelmedim!

Kerem daha fazla kapıda duramaz. İçeri girdiği gibi tanıdıkları onun başına toplanır. Kerem geliş amacını söyler. Tavat, kötü bir durumda kalıp meclisten çıkıp gider. Tavat yolda giderken kendi kendine der:

-Kerem, seni öldürtmek benim boynumun borcudur.

Kerem, sabaha kadar Gürcülerin meclisinde kalır.

Aradan üç gün geçer. Gırag Kesemen'e, İskenderlere iki Gürcü misafir gelir.

Hava kararır. Gürcüler, o gece orada kalmaya niyetlenirler. İskender lambayı açık bırakır. Bir süre sonra herkesin gecelik giymesine rağmen nedense misafirlerin elbiseleriyle yattıklarını görür. O, bundan şüphelenir. Uykunun ölüme eş olduğunu, yattıktan sonra tehlikeli bir işin ortaya çıkabileceğini düşünür. Hançerini kılıfından çıkarıp, yastığının altına koyar.

İskender bakar ki uykusu geliyor, bir tütün sarıp yakar. Misafirler de yatmazlar. Ama hiçbiri sesini çıkarmaz. Bir hayli zaman geçtikten sonra İskender uykuya dalar. Sigaranın koçanı parmaklarının arasından yere düşer. Misafirlerden biri İskender'in sigaranın koçanını almadığını, elinin de yana doğru sarktığını görür. Yerinden kalkıp İskender'e doğru gider, bu sırada İskender uykulu uykulu gözünü açar. Misafirin elinde hançerle onun üzerine doğru geldiğini görür. Hemen hançerini alıp ayağa kalkar. Misafir, ona vurmak isteyince İskender Gürcü'nün kolunu tutup, bükür. Hançer yere düşer. İskender der:

-Biz, size hürmet ettik; gariptirler gece burada kalıp işlerine gitsinler dedik. Mademki bunu anlamadınız, şimdi size gösteririm!

Onlar dövüşürler. Bu sırada Kerem uyanır. Babasının Gürcülerle kavga ettiğini görür. Hemen onların üzerine atılır. Gürcülerden biri kılıcının kabzasına yöneldiği gibi Kerem onu yumrukla yere serer. Kılıcı çekip babası ile dövüşen adamın omzuna indirmek istediğinde, misafir yalvarmaya başlar. Bu iki kişiyi, Tavat'ın Kerem'i öldürtmek için gönderdiği anlaşılır. İskender Kerem'e der:

-Oğul, yiğit yendiğini öldürmez! Götür onları yolcu et, cehennem olsunlar. Halk bizi geceleyin misafirlerinin başını kesmişler diye kınar.

Kerem onları Kür'den geçirip geri döner. Gürcüler, gidip olayı olduğu gibi kendi memleketlerinde anlatırlar. Herkes Tavat'ı suçlu görür. Gürcü beyleri, Kerem'in yiğitliği ve İskender'in insanlığına hayran kalır.

Şimdi size kimden bahsedeyim? İsrefil Ağa'dan. Kerem'in Gürcüstan'a gidip Tavat'ı mecliste rezil etmesi İsrefil Ağa'nın kulağına gider. Kerem'in artık ne ağadan ne de beyden çekinmeyeceğini, böyle giderse bir gün ona da karşı geleceğini düşünür. Bu yüzden Kerem'e "Kerem, beylere böyle karşı gelmen iyi sonuç vermez!" diye haber gönderir.

Kerem'le İsrefil Ağa'nın arasındaki bu dargınlık her yere yayılır. Düşmanlar da fırsattan istifade edip, onların arasını daha da açarlar. Bu küçük dargınlık git gide büyüyüp alevlenir.

Bir gün köyde düğün olur. Düğüne İsrefil Ağa'yı da Kerem'i de davet ederler. Ara verildiği zaman âşık der:

-Şimdi emredin bakalım, hangi sohbeti istiyorsunuz?

Kerem hiç kimsenin konuşmadığını görüp der:

-Âşık "Köroğlu"ndan anlatırsan iyi olur.

İsrefil Ağa, Kerem'in bu sözü boşuna söylemediğini, kendi benliğini ortaya koymak için Koroğlu'nun adını andığını anlar. Bu yüzden hemen ayağa kalkıp der:

-Âşık burası "Köroğlu"ndan bahsetmenin yeri değil, "Şah İsmayıl"den anlat.

Kerem de kendini tutamayıp der:

-Yok, canım, "Köroğlu"ndan anlatman iyi olur.

Kerem, İsrefil Ağa'nın onu her yerde gözden düşürmek niyetinde olduğunu anlar. Bu yüzden konuşma uzar, her ikisi de ayağa kalkar. Aksakallar araya girip, onların kavga etmesine izin vermezler. Kerem burada bakalım İsrefil Ağa'ya ne der:

Her gelen kendine yiğidim diyor,
De, girmesin bu meydana, iyi döy!
Koçla kuzu dövüşmesi ayıptır,
Konuşmasın, yekehana iyi döy!

İsrefil Ağa da geri kalmaz, bakalım Kerem'e ne cevap verir:

Ayak bastım bu meydana er gibi
Gel anlatma sen efsane, iyi döy!
Sine gerrem Maliki-Ejder gibi,
Gücün yetmez pehlivana, iyi döy!

Kerem:

Sentek pehlivanı çok vurdum yere,
Gel inat eyleme, düşersin gire,
Dövüşüm benzer meydanda şire,
Sataşma sen aç aslana, iyi döy!

İsrefil Ağa:

Aslan benim, kaplan benim, şir benim
Gücün yetmez, kıpırdamaz tir benim
Derya benim, Aras benim, Kür benim,
Boğulursun, sel-ümmana iyi döy!

Kerem:

Ey cemaat, siz durmayın arada
Görelim, kim varır şimdi murada.
Kerem'im, kılıç vururum burada,
Hayır işe, sofra-nana, iyi döy!

İsrefil Ağa:

Akla geldi sofra şimdi nan şimdi,
İsrefil'le kardeş idin sen şimdi,
Elim varmaz, akıtmaya kan şimdi.
Kerem gibi nevcivana, iyi döy!

Söz tamamlanır, gürültü kesilir. İsrefil Ağa Kerem'e der:

-Mademki böyle oldu, bu günden sonra benim adımları anma, seninle düşmanız. Ağa ile halkın dostluğu olur mu?

Kerem der:

-İsrefil Ağa, ben, seni çoktandır anlıyorum. Dolan bulut boşalmalıydı, boşaldın. Bundan böyle hünerin varsa önüme çık!

Ertesi gün İsrefil Ağa'nın adamları Keremlerin evine ateş açarlar. Kerem hemen tüfeğini alıp, evin arkasındaki Boz Tepe'nin üzerine çıkar, İsrefil'i meydana çağırır:

Eceli yetişmiş, tarihi tamam,
Geleceksen bu meydana, gel şimdi!
Beni şir sütüyle beslemiş anam,
Koç oğlanım, bekliyorum, kal şimdi!

İsrefil Ağa bakar ki, Kerem onu tehdit ediyor, alır bakalım cevabında ne der:

Ben gelirim, bu meydandan dönemem,
Yüz de etsen herbe-zorba, dil şimdi!
Hiç kimseden korkup, ürküp, kaçamam,
Becerirsen gösteriver el şimdi!

Kerem:

Tanıyorsun beni, olma sen naşı,
Kıyamam vurmaya ayağı, başı
Naramdan titriyor dağların taşı,
Rüstem-i Söhrabım, hem de Zal şimdi!

İsrefil Ağa:

Düşman meydanına çatan benim, ben,
Segrini kabrine katan benim, ben!
Rüstem'i bil göğşe atan benim, ben!
Eğer kopsa kavga şimdi, gal şimdi!

Kerem:

Sinemi coşturma, vururum seni!
Parçalar meydanda kırarım seni!
Çürük ağaç gibi yararım seni!
Ben Kerem'im, et dilini lal şimdi!

İsrefil Ağa:
İsrefil'in meydana geldiği zamandır,
Düşmez kılıcı çaldığı zamandır.
Vururum babanı, öldüğü zamandır,
Becersen, kanına gel kan al şimdi!

Söz tamamlandığı gibi her iki taraf arasında atışma başlar. Bir saat kadar vuruşurlar. Kerem'in babası İskender, kardeşi Mecid, İsrefil Ağa'nın ise amcalarından Veli Ağa ve Meşedi Ali yaralanır. Bu olaydan dolayı köyde gürültü kopar, ihtiyarlar toplanıp gürültüyü keserler.

Bir hayli zaman sonra Mecid iyileşir. İskender ise canını oğulları ve torunlarına bağışlayıp ölür. Meclis toplanır. Ağlaşma, bağırıp çağırma başlar. Her yerden tanıdıklar toplanıp gelir. Kerem, babasının mezarı başında, onun kanını yerde bırakmayacağına ve bundan sonra ağaların ve beylerin anasını ağlatacağına dair ant içer.

Gırag Kesemen'deki bu olay, her yana yayılır. Mahalli polis amiri, köye bir atlı gönderip her iki taraftan da birer adam çağırır. O taraftan İsrefil Ağa, bu taraftan da Kerem mahkemeye gelir. Onların her ikisi de mahalli polis amirine der:

-Siz bize karışmayın. Biz kendi mahkememizi kendimiz yapacağız. Birbirimizden şikâyetçi değiliz.

Mahalli polis amiri, bu meseleyi üst makamlara yazar. Üst makamlardan "onlara karışmayın" diye cevap gelir. Bu yüzden hükümet bir daha onların işine karışmaz. Her iki ailenin mensupları birbirleriyle düşman olur.

Şimdi size polis komutanından haber vereyim. Komutan, Kerem'in yerli beylere karşı açıktan açığa düşmanlık ettiğini görüp, kendi canı için de korkuya kapılır. Onu hapsedmek için bir fırsat arar. Kerem ise yakayı ele vermez.

Bir gün polis komutanı Gırag Kesemen köyünde yaşayan Namaz adlı birisini yanına çağırıp der:

-Sen bir konuda bize yardım etmelisin.

-Komutanım emredin bakalım, ben size nasıl hizmet edebilirim?

-Bir bahane ile Kerem'i kötölemek lazım. Korkma, biz senin arkadayız. Onu hapsedmeden rahat edemeyiz.

Namaz, çok eskiden beri fitneci bir adam olarak tanınıyordu. Köyde hiç kimse ondan hoşlanmazdı. Çok açgözlü ve kötü bir insandı.

Bir gün onun bir koyunu kaybolur. Namaz, bunu Kerem'den bilir. Kerem olayı öğrenip, Namaz'ın yanına gelir:

-Senin bir koyununun kaybolduğunu ve benden bildiğini duydum. Eğer bana koyun lazım olsaydı, senden isterdim, sen de verirdin.

Namaz der:

-Hayır, benim koyunumu sen çalmışsın!

-Çalsaydım, büyük şeyler çalardım, neden koyun çalayım?

-Büyük şeyler çalmayı üzerine alıyorsan, küçük şeyler de çalarsın! Bir de kendine yiğit diyorsun. Hırsızdan yiğit olmaz!

Kerem, Namaz'ı iyi tanıyordu. Bu yüzden onun sözlerine önem vermeyip, dalga geçerek der:

-Namaz, ne kadar güzel bir hançerin ve kemerin var.

-Yoksa hançerde de mi gözün var?

Namaz'ın bu sözü Kerem'e dokunur:

-Evet, istersem onu elinden alırım.

-Almayan erkek değildir!

Kerem, Namaz'ı göğsünden ittirip yere serer, hançerini de kemerini de belinden çıkarıp alır.

Kerem der:

-Hançer adama yakışır, fitneciye değil!

Namaz gürültü koparır:

-Çabuk olun, bu köpek oğlunu yakalayın, beni öldürüyordu, hemen gidip şikâyet edeceğim.

Bu sırada Kerem hançerini sıyırır:

-Gel, al!

Bu sırada halk araya girer. Kerem hançeri ortadan ikiye bölüp yere atar.

Namaz fırsattan istifade edip doğruca polis komutanının yanına gider. Olayı ona anlatıp, şikâyet eder. Komutan, Kerem'in tutuklanması için emir verir. Kendisi de sabahleyin

köye gelir. Ama Kerem'i bulamaz. Kerem, onun gelişinden çok önce olaydan haberdar olup, köyden uzaklaşır.

Kerem, komutanın er ya da geç bir bahane ile onu tutuklayacağını bilmektedir. İsrefil Ağa da ondan intikam almayı arzuluyordu. Bu yüzden Kerem bir müddet Ceyrançöl'de ve Garayazı Ormanı'nda dolaşır.

Kerem her zaman şehrin kıyısında yaşayan bir berberde tıraş olurdu. Bunu bilen komutan o berberi çağırıp, ona Kerem'i tıraş ederken aniden başını kesmesi için çok miktarda para ve başka şeyler vaat eder. Berber bu işe razı olur.

Olayı hemen Kerem'e haber verirler. Kerem, yanına bir arkadaş alıp doğruca berberin evine gelir.

Eli silahlı bir kaçağı dışarıda nöbetçi olarak bırakıp, kendisi içeri girer ve yine her zamanki gibi koltuğa oturur.

Berber, elleri titreye titreye Kerem'in saçlarını kesmeye başlar. Kerem, berberin yüzüne bakıp der:

-Usta, ellerin neden titriyor, yoksa cesaret edemiyor musun? Şimdi sen otur, ben senin saçını keseceğim, hem de senin komutana söz verip benim başımı kesmek istemen gibi!

Berber, Kerem'in olayı bildiğini anlar, onun ayaklarına kapanıp yalvarmaya başlar. Kerem onu ayağa kaldırır, tıraş ücretini verip evden çıkar.

Kerem tek başına gezmekte olsun, size Kaçak İsmayıl'dan bahsedeyim. İsmayıl, Gazah'ın İnceli köyünden yoksul bir adamın oğlu idi. Kendisinin bir geçindirmek zorunda olduğu bir ailesi vardı. Geçim sıkıntısı yaşadığından Gıyasbey adlı zengin bir adama hizmetçi olmuştur. Ağa, iki yıl onun hakkını vermeyince bir gün İsmayıl yine hakkını isteyince de ağa onu döver. İsmayıl da artık bıkar ve öfkesinden deliye dönüp, ağasını öldürerek köyü terk eder.

Gıyas Bey'in adamları, Mahalli Polis Amiri Abbas Bey'e mektup yazarak şikâyetle bulunur. İsmayıl'ı yakalayıp öldürmek için yardım isterler.

Abbas Bey mektubu aldığı gibi "hazır olun, iki gün sonra geleceğim" diye cevap yazar.

Abbas Bey, yedi köyün muhtarına da mektup gönderir ve her muhtardan yedişer adam ister. Kararlaştırılan günde atlı ve silahlı adamlar toplanır. Abbas Bey, onları da alıp, İnce beylerine misafir olur. İnce beyleri de bunlara katılır. Ferehli köyünün alt kısmında İsmayıl'ı

bulurlar. Şiddetli mücadele olur. İsmayıl, tek başına altı adamı yaralayıp mahveder. Nişan alıp Abbas Bey'i de vurur. Abbas Bey öldüğü gibi, sağ kalanlar kaçıp köylerine gider.

Abbas Bey'in iki kardeşi Nikolay'ın subayı idi. Bunlardan biri Laçın Bey, diğeri de Goşun Bey idi. Onlara “neden duruyorsunuz, Abbas Bey'i vurdular, toplanıp gelin” diye haber gönderirler.

Evet, Laçın Bey'le Goşun Bey köylerine gelir. Onlar yanlarına bir gurup asker ve süvari de alıp İsmayıl'ı aramaya gider. Bir gün, onun Pirili köyünün yakınında olduğu haberini alırlar. Köyün yakınındaki otluk alanda İsmayıl'la karşı karşıya gelirler. Şiddetli bir mücadele başlar. Mücadele git gide artar. Bu sırada Kerem, Kür'ün sağ taraftaki sahilindedir. Mücadele sesini duyunca, hemen atına binip silah seslerinin geldiği tarafa sürer.

Poylu köyünün yakınından geçerken Balakişi adlı bir dostuna rastlar. Ona hal hatır sorar. Balakişi der:

-Kerem, ben de o ateş edenin sen olduğunu sandım. Seni yine kuşatma altına aldılar herhalde dedim. Atıma binip bir hayli gitmiştim ki, yolda Pirili Elesgeroğlu Memmed'e rastladım. Hal, hatır sorup; mücadele edenlerin kim olduğunu sorunca “İnceli İsmayıl” dedi.

Kerem bunu duyunca, İsmayıl'ın kim olduğunu sorar. Balakişi, İsmayıl hakkında Kerem'e bir hayli bilgi verir. Kerem der:

-Balakişi, sen yiğit bir adamsın, kaç yıl da sürgünde kalmışsın, hükümetin bu şekildeki insafsız işlerinden de haberdarsın, sen böyle bir iş yapmazdın, nasıl oldu da İsmayıl'a yardım etmedin?

-Kerem, yardım etmediğimi nereden biliyorsun. İllaki yanında mı mücadele etmek lazım? Bir heybe kurşun aldım. Bizim çocuklarla ona gönderdim. Peki, bu yardım değil mi?

Kerem, onun ellerini sıkıp vedalaşır. Balakişi köye doğru gelir, Kerem ise atını sürüp Ağstafa Çayı'nı geçer, ulğunlukların arasından doğruca Pirili otluk alanına varır. Atını otluk alanın sık bir yerinde ağaca bağlayıp yüksek bir tepenin üzerine çıkar. İsmayıl'ın düşman askerlerinin kuşatması altında kaldığını görür. Tek başına olmak onu şaşkına çevirmiştir. Bu zor durumda İsmayıl'ın aklına da nedense adını duyup, yüzünü görmediği yiğit Kerem gelir. Alıp, bakalım bu yerde ne der:

Cenk eyleyip düştüm dara,
Bakın Kerem bilir mi şimdi?
Kılıç çalsam, Goşun Bey'i
Parça parça böler mi şimdi?

Düşman kesip dört bir yanım,
Onlara dermandı kanım.
Kerem gelse bu meydanım
Kızıl kana bular mı şimdi?

Demeyin yalnız, fakirim
Kırıp düşmanlar, kovarım
İsmayıl'ım, Kerem çağırırım,
Tez işitip gelir mi şimdi?

İsmayıl'ın söylediğı sözleri Kerem açıkça duyar. Yüreğı coşar:

Haber verin Laçın Bey'e,
Ben gelmişim, dayansınlar,
Baş eğsinler her darbeme,
Kızıl kana boyansınlar.

Kerem mücadelenin kesilmediğini görür, kesinlikle benim sesimi duymadılar, der. Daha da yüksek sesle okumaya başlar, yüzünü de Laçın Bey'le Goşun Bey'in olduğı tarafa çevirip der:

Yaman olmuşsun havalı,
Cana yılmışsın mahalı
Ne salmışsın giylü-galı?
Yatanların uyansınlar.

Konuşmayın yekehana,
Vuruşun merdi-merdane,
Kerem de girdi meydana,
Koy tanıyıp beğensinler.

İsmayıl'ın yardıma gelenin adını duyup, yüzünü görmediği yiğit Kerem olduğuna dair şüphesi kalmaz. Çok mutlu olur. Ateş ede ede alır, bakalım Kerem'i nasıl karşılar:

Kerem girince meydana
Bir yüreğim beş olacak.
Kılıç vurur dört bir yana,
Laçın beyler leş olacak!

İsmayıl, sözünü tamamladığı gibi, Kerem, Laçın Bey'i vurur.

İsmayıl:
Kılıç oynasın havada,
Kuş da kalmaz bil, yuvada.
Nara çekerken davada,
Yüreğimde coş olacak!

Kerem, Goşun Bey'i nişan alıp, elinden öyle bir vurur ki, tüfek elinden düşer. İsmayıl bunu görüp der:

İsmayıl'ım, koçum, benim,
Kızıl mermi saçan benim.
Burda meydan açan benim,
Düşman bağı taş olacak!

Kerem bir taraftan, İsmayıl da diğer taraftan beylere karşı güç kullanır. Kerem bakıp, artık, “benim” diyen kalmadığını görür. İsmayıl'a der:

-İsmayıl, geri kalanlara dokunma. Onların hepsini kamçı zoruyla getirmişler.

Kerem süvarilere, “kaçın, canınızı kurtarın, kendinizi öldürmeyin” diye bağırır. Süvariler üçer, beşer kaçmaya başlar. İsmayıl da fırsattan istifade edip siperden çıkar. Kerem’in yanına gelir. Kucaklaşıp hal hatır sorarlar. O günden sonra sıkı dost olurlar. Her ikisi de ata binip Ceyrañçöl’e doğru gider. Yolda İsmayıl Kerem’e der:

-Kerem, her kimse birisi bize bir iyilik yaptı, ancak kim olduğunu belli etmedi.

-Ne iyilik yaptı ki?

-Bir heybe kurşun gönderdi. Eğer onun kurşunları olmasaydı, belki de bizi öldürürdüler.

Kerem’in aklına Balakişi gelir. Gülümseyerek der:

-Hıı, anladım, ben onu çok iyi tanıyorum. Bizim dostlarımızdandır. Ona Cinallar Balakişi derler. Poylu’dandır, kendisi de çok yiğit bir adamdır. Uzak bir yerde sürgündeymiş, yakın zamanlarda gelmiş.

-Hıı, onun hakkında benim de duyduklarım var. Sağ olsun, bize büyük bir iyilik yaptı.

Onlar atlarını sürüp Ceyrañçöl’e gitmekte olsun, size Padişah Nikolay’dan bahsedeyim. Abbas Bey’in ve kardeşlerinin ölüm haberini Padişah Nikolay’a yazarak haber verirler. Bunu duyan Padişah, Kafkas’taki başkomutanına Gazah kazasında iki kaçağın olduğunu, onların bir hayli bey, asker ve süvari öldürdüğünü, ne şekilde olursa olsun onların hapsedilmesi ve sonucunun kendisine haber verilmesini emreder.

Gafgaz Başkomutanı mektubu aldığı gibi Çavçavaz’ı yanına çağırır. Bu emri yerine getirmeyi ona havale eder. Knyaz Çavçavaz emri aldıktan birkaç gün sonra bir alay asker alır, doğruca Gazah kazasına gelir. Yerli beylerle görüşür, kaçakları yakalamak için tedbir alır. Her tarafa padişah askerlerinin Kaçak Kerem’le İnceli İsmayıl’ı aramaya geldikleri haberi yayılır.

Bunlar kaçakları aramakta olsunlar, size Kerem’den haber vereyim. Onlar Ceyrañçöl’de birkaç gün kaldıktan sonra Girag Kesemen köyüne gelirler. Burada Kerem’e Muhtar Niftalı’nın halka çok eziyet ettiğini söylerler. Kerem geceleyin Muhtar Niftalı’ya “eğer bir daha yoksullara eziyet edersen kendini ölmüş bil” diye haber gönderir.

Gece Girag Kesemen’de kalıp sabah atlanırlar. Kaçaklar atlarını Dilican Deresi’ne doğru sürerler. Bir müddet Dilican ormanlarında dolaşırlar. Bir sabah Kerem kendi grubuyla Dilican yolundaki “Molla Kayası” denen yere gelir. Aynı yerin bitişiğindeki “Ağ Yolu” iki taraftan kestirir. Bir adamı bu başa, diğerini de diğer başa koyar. Sabahtan akşama kadar

yolun her iki tarafından gelip geçenlerin hepsini alıkoyar. Meğer o gün de cuma günü imiş. Kerem pazarın o gün orada olacağını; alanın, alıp satanın satmasını söyler.

Kerem yoldan gelip geçen zengini de fakiri de bu pazarda toplar. Zenginlerin mallarını ve paralarını alıp fakirlere paylaştırır.

Aniden Kerem'e Dilican tarafından bir generalin karısı ile Tiflis'e gittiği haberini verirler. Kerem generalin faytonunun önüne çıkar. Fayton durur. Bu sırada Kerem'in adını duyan generalin de karısının da korkudan renkleri kaçar. Bunu gören Kerem der:

-Bacı, neden korkuyorsun? Biz kadınlara el kaldırmayız. Bizim işimiz bu generalledir.

Kadın, "kardeş, kocamı öldürme, onun size çok yardımı olur" diye yalvarır.

Kerem der:

-Hükümet adamının bize ne yardımı olabilir ki?

General, "o da benim kişiliğime kalmış" diye cevap verir. Tiflis'te ne işiniz olursa gizlice bana haber ulaştırın. Kerem, generalin kendi isteğiyle işinden ayrılmış yaşlı bir adam olduğunu görür. Ona el kaldırmayı da kişiliğine yakıştırmaz. Bu yüzden der:

-İyi, ihtiyar, seni bu bacıya bağışlıyorum. Ama bir siparişim var, dinleyin söyleyeyim:

Ey general, işit, sena arzım var,
Gider olsan, Çavçavaz'a de, gelsin
Hem meydan açmışım, hem de ki Pazar,
Yeme-içme, sohbet-saza de gelsin!

Çekip koşununu gelsin bu yana,
Tekce vuruşurum merdi-merdane.
Yardım ister yazıp Türk'e, İran'a,
Nikolay karşı karşıya de gelsin.

Çavçavaz görmüştü Kerem Dağını
Kırıp tüketmişim solu, sağını
Dolasın başına Kerem ağını,
Öz kabrini kaza kaza de gelsin.

Sözünü tamamlar. Kerem onlara bir rehber de verip, onları yolcu eder. Onlar gitmekte olsunlar, şimdi size “Kerem Pazarı”na gelen dört Tat’tan bahsedeyim.

İran’dan bu tarafa dört Tat geçer. Ortalıkta biraz tahıl biçip gündelik karşılığı çalışırlar. Yazın sıcak zamanında biri der:

-Bu Terekemeler her zaman yaylaya giderler. Gelin biz de yaylaya gidelim, bir havamızı değiştirelim, sonra dönüp evimize gideriz.

Yolda onlara bir kişi daha katılır. O da kendisini ot biçicisi olarak tanıtır. Aslında bu adam ot biçicisi kılığına girmiş bir casustur. Onu, Çavçavaz Kerem’in nerede olduğunu öğrenmesi için göndermiş. Üzerinde de tabanca varmış.

Evet, onlar da o pazara gelir. Rahat rahat halkın içine karışır. Bir müddet sonra Kerem onlara yaklaşır selam verir. Selamı hepsi birlikte alıp sorar:

-Amcaoğlu, söyle bakalım bu kalabalık da nedir?

İsmayıl der:

-“Kerem Pazarı”dır. Paralı, parasız ne istiyorsanız alıp yiyin.

Tat’ın dördü yer, ancak casus olan yemez. Kerem sorar:

-Amcaoğlu, senden bir gepik bile para alan yok, sen neden yemiyorsun?

-Amcaoğlu, ateşim yükseliyor, onun için yemiyorum.

Kerem onun renginden ateşinin yükselmediğini anlayıp der:

-Hey İsmayıl, bu Tat’ın ateşini kes.

İsmayıl, onu yanına çağırır. Tat’ın belinde bir şişkinlik olduğunu görür. Elini atıp çıkartır ve onun içi para dolu bir kese olduğunu görür. Ancak tabanca bulamaz. İsmayıl parayı alıp Kerem’e vererek der:

-Kerem, artık ateşi düştü, şimdi taştan daha yumuşak ne verirsene yiyebilir.

Casus korkusundan hemen tabancayı çıkartıp gizlice bir çalının dibine atar.

Kerem onun ot biçicisi olduğundan şüphelenir. Gözlerinin içine bakıp der:

-Bu paraları beni öldürmenin mükâfatı olarak mı aldın?

Casusun rengi kaçır. Kerem ona bağırır:

-Hey, Tat köpekoğlu, söyle bakalım silahın nerede?

Casus, diz çöküp yalvarır. Kerem onun başının üzerinden bir kurşun atar. Casus, hemen emekleye emekleye gidip çalının dibindeki tabancayı alıp İsmayıl’a uzatır. Kendisi de

kekelemeye başlar. Bakarlar ki, dili tutulmuş, dilsiz olmuş. İsmayıl onu vurmak isteyince Kerem izin vermez ve der:

-Bırak, karışma, şimdi gidip o dilsiz haliyle casusluk yapsın.

Gün batımına doğru İrevan Hanı'nın kafilesi de oraya gelir. Yüğü de hurma, üzüm kurusu, çay, şeker ve kumaştır. Kerem, develerin on yedisinin de yükünü boşalttırır. Toplanan insanların hepsinin ceplerine baktırır. Öncelikle cebinde para olmayan kim varsa onlara izin verip der:

-Buradakilerden ne kadar istiyorsanız alıp gidin.

Fakirlerin hepsi istediklerini alıp, dua ede ede gider. Sonra da az parası olanlara izin verir. Tatlara da biraz harçlık verip der:

-Biraz da şunlardan alıp evinize gidin, buralarda kalmayın. Yakalanırsanız namertlik yapıp soyarlar.

Tatlar da teşekkür edip giderler. Kerem yakınlardaki köylere de adam gönderip fakir fukarayı çağırır, onlara da pay verir. İşlerini bitirdikten sonra atlarına binip İrevan'a doğru yola çıkarlar.

Kerem grubu ile şehrin uzağında bir ihtiyara rastlar. Der:

-Merhaba, Seyideli baba! Ne var, ne yok?

Seyideli, Kerem'i tanır, öpüşüp, hal hatır sorar. Onları evine davet eder. Hepsi birden Seyideli'nin misafiri olurlar.

Casuslar ölmemiştir. Hemen Hana Kaçak Kerem'in gurubuyla gelip, şehrin kenarında, Seyideli'nin evinde dinlendiğini haber verirler.

Hanın emri ile hemen askerler hazırlanır. Han da kendi askerleriyle atlanıp, gelir. Seyideli'nin evini dört bir yandan kuşatırlar. Bu sırada Seyideli elinde ibrik ile dışarıya çıkar. Han onu gördüğü gibi yanına çağırıp, der:

-Seyideli, Kaçak Kerem'in senin misafirin olduğunu söylüyorlar, doğru mu?

Seyideli önce inkâr eder:

-Hayır, hanım, sizi kandırmışlar, Kerem buralarda ne gezer?

Han sinirlenir:

-Neden inkâr ediyorsun? Korkma, sana hiçbir şey yapmayacağız. Doğruyu söyle, yoksa şimdi evini kurşunlatıp, seni de astıracağım.

Seyideli titreye titreye der:

-Yalvarırım hanım, ben zavallının biriyim, evimi yakmayın, bu ihtiyar halimle nerede kalırım? Müsaade edin, doğruyu söyleyeyim.

-O zaman çabuk ol, vaktimizi alma!

-Benim evimde misafir var ama kim olduğunu bilmiyorum.

Han cebinden bir yirmi beşlik çıkarıp, Seyideli'ye verir.

-Git sor, eğer Kerem'se gel, yirmi beş manat daha vereceğim.

Seyideli eve gelir ve der:

-Oğul, kendinizi neden bu kavgaya soktunuz, bu benim başıma gelen ne iştir?

Kerem sorar:

-Baba, ne olmuş, bir söyle bakalım.

-Ne olacak, evin dört bir yanını askerler çevirmiş. Bu yirmi beş manatı da han "git bak, eğer Kerem'se gel, yirmi beş manat daha vereceğim" deyip verdi.

Kerem der:

-Baba, korkma, git Kerem olduğunu söyle, o parayı da al.

Seyideli kırılıp der:

-Oğul, zehir olsun o para, ben konu komşuya, yakınlarıma ne cevap vereceğim? Hepsi beni evindeki misafire bir gece bile sahip çıkamadın diye kınayacaklar.

Kerem der:

-Baba, sen korkma, biz yine kurtuluruz. Sen bizi dert etme. Biz senin gibilerin derdiyle uğraşıyoruz.

Bu sırada İsfendiyar yüzünü Kerem'e çevirip der:

-Kerem, ne yapacağız, onlar sayıca fazla, bizim kurşunumuz da az.

Kerem düşünürken İsmayıl konuşur:

-Gelin ölene kadar mücadele edelim, ölürsek de ölürüz!

Kerem der:

-Hayır, bu noktada onları hile ile kandırmak lazım. Gelin şimdilik teslim olalım, sonrasına bakarız.

İsmayıl der:

-Kerem, sen ne diyorsun? Bizi yakaladıkları gibi öldürecekler.

-Korkma, kurtuluruz, hapishanede de bizimle işbirliği yapanlar var. Fakat mücadeleye girersek belki de sağ kurtulamayabiliriz. Görmüyor musun dört tarafımızı da askerler sarmış.

Hepsi kabul eder. Silahlarını, hançerlerini çıkarıp, yere koyarlar. Dışarı çıkınca Kerem der:

-Hey han, gelip kollarımızı bağla, nereye istersen götür. Hiçbir günahı olmayan o fakir fukaranın kanını akıtma!

Han, kime derse desin hiç kimse kaçakların kollarını bağlamaya gitmez. Kerem der:

-Han sizi bekliyoruz, hadi gelip kollarımızı bağlayın.

Han yine kime söylerse söylesin hiç kimse onların kollarını bağlamaya cesaret edemez. Sonunda han yüzünü Seyideli'ye çevirip der:

-Onların kollarını bağla!

Seyideli de gitmek istemez.

Kerem der:

-Baba, korkma, gel bağla.

Seyideli gelip ağlaya ağlaya onların kollarını bağlar. Han, emir verir. Gidip kaçakların dört bir yanını sararlar.

Onları doğruca şehre götürürler. Şehirdeki insanların hepsi izlemeye gelir. Kerem der:

-Han, buraya toplanan bu kadar insan ne yazık ki benim Keremliğimi görmediler.

Han der:

-İşte görüyorlar ya, bundan başka ne görecekler?

-Hayır, Kerem'de bir Keremlik var, göstermek gerekirdi ama ne yapalım...

Han der:

-Gösterseydin ya!

-Gel, şimdi göstereyim. Bırak çoluk çocuk senin yakaladığın insanın gerçek bir yiğit olduğunu ve senin de onu yakalamakla nasıl bir yiğit olduğunu görsün.

Bu söz hanı neşelendirir:

-Ne yapacaksan yap, senin yiğitliğini görsünler.

-O zaman geçici olarak atımı bana ver, tüfeğin içine de beş kurşun koydur, ağaca beş elma astır, ata binip süreyim, at hareket ettiği gibi beş kurşunla elmanın beşini de vurayım. Hepsi de Kerem olduğumu görsün. Ondan sonra atı da vereyim tüfeği de, kollarımı da bağla, nereye istersen götür.

Han der:

-Senin eline tüfek verilir mi?

Kerem der:

-Neden olmasın, at da tüfek de elimdeydi. Kendim verdim. Kendim yakalandım.

Yanında bir bölük askerın var, korkma!

Han der:

-Elmaları asın!

Hemen yüksek bir yere beş elma asarlar. Tfeğın içine beş kurşun koyarlar.

Kerem ata binip, biraz uzaklaşır. Atı sürerek dört kurşun atıp elmaların dördünü de vurur. Bir kurşun, bir de bir elma kalır. Atını sürüp hanın yanına gelir.

Der:

-Han, vurdum mu?

Han der:

-Nasıl vurdun, elmanın biri asılı kaldı.

Kerem der:

-Kurşunun biri kalmış.

Han der:

-Neden sakladın?

Kerem der:

-Han, dinle:

Alır Kerem, bakalım hana ne der:

Sen ki, biz kaçığı tutsan,

Adılı, sanlı han olursun.

Sedan çıkar o asmana,

Dillerde destan olursun.

Niye kestin yollarımı?

Şimdi öğren hallerimi,

Demedim mi kollarımı,

Bağlama, pişman olursun

Tanı, Kerem gibi merdi,
Muhannetler çeker derdi,
Vuruldu elmanın dördü,
Beşincisi sen olursun!

Kerem sözünü bitirip, tüfeği hanı vurmak için ona çevirir. Han ellerini havaya kaldırıp, ona yalvarır:

-Beni öldürme.

Kerem der:

-İsmayıl'ın kollarını çözün.

İsmayıl'ın kollarını çözerler.

Kerem der:

-İsmayıl, atlarımızı getir.

İsmayıl kuş gibi sıçrayıp atları getirir, silahlarını da alıp, hana derler:

-Al askerlerini ve buradan git.

Han doğruca kaçmaya başlar. Keremler de çöle doğru gider. Bu sırada Çavçavaz'ın askerleri İrevan'a varır.

Kerem de grubuyla Dilican ormanlarına çekilir.

Bir gün İsmayıl der:

-Kerem, böyle geçinemeyiz. Gel aşağılara inelim, belki bir tanıdığa, dosta rastlarız, biraz erzak alıp döneriz.

Onlar aşağı inip Dilican yoluna çıkar. Halkın yaylaya göçtüğü zamandır. Kerem'e İsrefil Ağa'nın kafilesinin geldiğini haber verirler. Kerem yolda rastladığı tanıdıklarından biraz yiyecek alıp arkadaşlarıyla ormana gider.

İsrefil Ağa'nın kafilesi bütün gün yol aldıktan sonra ormanın kenarındaki açık alanda konaklamak için durur. Kerem gece yarısı insanlar yattıktan sonra arkadaşlarına der:

-Ne oldu biliyor musunuz? İsrefil Ağa'nın kafilesi yakınlarda. Böyle bir fırsat ele geçmez. Bizim birbirimize düşman olduğumuzu herkes biliyor. Ben ondan intikam almalıyım!

Arkadaşları buna razı olup derler:

-Böyle bir fırsatı kaçırmamalısın, hadi durma!

Kerem, İsfefil Ağa'yı öldürmek maksadıyla kafilenin yerleştiği konaklama yerine gelir. Onun grubu konaklama yerini sarar. Kerem tek başına İsfefil Ağa'nın çadırına girer ve onu öldürmek ister. İsfefil Ağa'nın eşiyle yatakta yattığını görür. Kerem, düşmanı karısının yanında ve yattığı yerde öldürmenin namertlik olduğunu, onu bu vaziyette öldürürse halkın onu kınayacağını düşünür.

Ne yapacağını düşünür, tabancasının kemerinden bir mermi bağı kadar kurşunu İsfefil Ağa'nın yastığının altına koyup çadırı terk eder.

O, grubu ile Ağstafa Çayı'nı geçerek İsfefil Ağa'nın konakladığı yerden uzaklaşır.

Sabah erkenden İsfefil Ağalar, yerlerinden kalkar. Karısı yatak, yorganı topladığı zaman yastığın altındaki kurşunları bulup kocasına gösterir. İsfefil Ağa düşünür ve o kurşunların Kerem'e ait olduğunu anlayıp karısına der:

-Görüyor musun? Ben sana defalarca Kerem düşman olsa da mert düşmandır, demiştim, tekrar diyorum. Eğer başkası olsaydı, hiç şüphesiz bu dünyada değildim.

Karısı şaşkınlıkla sorar:

-Bey, ben onun henüz mertliğini görmedim, mert olduğunu nereden bileyim?

-Gece yarısı Kerem çadıra gelmiş ama nedense...

İsfefil Ağa sözünü tamamlamadan karısının rengi kaçır:

-Peki, neden o, seni öldürmemiş?

-İşte, iş orada. Yiğit, yendiğini öldürmeyene denir.

Bunlar burada kalsın, şimdi size Çavçavaz'dan bahsedeyim. Çavçavaz, hanı çağırıp, sorar:

-Kaçak Kerem'in grubunu ele geçirdiğini duyduk.

Han der:

-Evet, yakalamıştım. Ama aldandım. Elimden kaçtılar.

Çavçavaz çok sinirlenir, hırısından bıyıklarını çiğner, hanı azarlar. Artık oralarda kalmanın lüzumsuz olduğunu görüp, askerlerini alır, Kaçak Kerem'in grubunu aramaya gider.

Askerler Kerem'i aramakta olsunlar, şimdi size kaçaklardan haber vereyim.

Kaçaklar İsfefil Ağa'nın kafilesinden uzaklaşıp İrevan yakınlarına gelir. Birkaç gün burada dolaşır, ormanda avlanır, nişan koyup kurşun atar ve at oynatır. Bu sırada kaçakların yanına yoksul ve yaşlı bir adam gelir. Meğer bu adamın dediğine göre güzel bir kızı varmış. İrevan Valisi, bu kıza âşık olmuş. Vali ne kadar ısrar etse de, kızı gönül rızasıyla elde

edememiş. Sonunda onu zorla yanına getirtmek istemiş. Adam derdini kime söylerse söylesin, kimse çare bulamamış. Köyün ileri gelen ihtiyarlarından birisi ona şu şekilde yol göstermiş:

-Senin derdine derman yoktur. Kaçak Kerem'i bulabilir misin? Bizim dağlarda olduğunu söylüyorlar.

O günden sonra adam dağlara çıkıp Kerem'i arar. Nihayet, geze geze gelip orada onu bulur ve durumu ona anlatır.

Kerem sorar:

-Amca, söyle bakalım, vali sizin eve hâlâ adam gönderiyor mu?

-Evet, oğul. Usandırdı artık. Ama her seferinde bir bahaneyle kızı gizleyip ele vermiyoruz.

-Tamam, amca, sen rahatsız olma, git, ben buralardayım. Ne zaman valinin adamı gelip kızını götürmek isterse, bana haber ver, gerisine karışma!

Adam doğruca evine gider. Aradan bir, iki gün geçer. Valinin iki atlısı kapıda görünür. Kaç gündür kızı komşularında saklamışlardır. Adam atlıların hangi maksatla geldiklerini anlar, dışarı çıkıp, der:

-Kızım yakında bir yerde, siz bekleyin, gidip çağırayım.

Adam bu bahane ile Kaçak Kerem'in söylediği yere gitmeye başlar. Atlıların gelişini ona haber verir. Kerem atını sürüp hemen köye gelir. Valinin adamlarının oturup beklediğini görür. Öne doğru yürüyüp der:

-Kimi arıyorsunuz?

-Sana ne? İşine bak, yoksa her yanını kırarız.

Kerem bir şey demez. Yavaşça atından inip onların yanına gelir. Hançeri çıkarıp ikisine de silahlarını bıraktırır. Birinin el ve kolunu bağlayıp yere uzatır. Diğerine der:

-Git valiye, kızın akrabasının onun götürülmesine izin vermediğini ve kendisi gelmezse kızı vermeyeceğimi söyle.

O atlı doğruca valinin yanına gidip, olayı anlatır. Vali çok sinirlenir. Atına biner, yanına on kişi daha alıp, adamın kapısına gelir. Kerem onun geldiğini görüp, havaya ateş eder. Ateş açıldığını duyan kaçaklar, bunun Kerem'in işareti olduğunu anlar. Atlanıp gelirler. Kerem yarı yolda onların önünü keser ve işaret etmedikçe ateş açmamalarını söyler. Diğer taraftan vali, kızın babasını çağırır. Elini, kolunu bağlatıp yere yatırır. Kendi adamının elini, kolunu çözdürür. Sorar:

-Söyle bakalım, benim gönderdiğim adamı yakalayıp elini, kolunu bağlayıp, kızı vermeyen kimdi?

Sözünü bitirmeden kırbaçla adama vurur. Valinin adamları içeri girer, ancak kızı evde bulamazlar. Vali adama bir tane daha vurup kızının yerini sorar. Adam konuşmaz. Bu sırada Kerem yan taraftan çıkar:

-Kız bizim evde! Ne yapacaksın?

Vali hırsla kılıcını çekip, Kerem'in başına indirmek isterken, Kerem çevik bir hareketle onun kılıcını yere düşürür, vali de attan düşer. Valinin adamları, Kerem'i yakalamak ister. Arkadan İsmayıl yetişir:

-Kıpırdamayın, köpek oğulları, yoksa hepinizi öldürürüm.

Kaçaklar, valinin adamlarını kuşatma altına alıp kollarını bağlar.

Kerem kılıcını valinin göğsüne dayar. Rengi kaçan vali, ona yalvarmaya başlar:

-Her kimseniz, beni öldürmeyin. Size çok miktarda para veririm.

-Bana para lazım değil. Söyle bakalım, bir daha bu kapıya gelecek misin?

-Asla! Yalvarıyorum! Bir daha bu adamın kapısına gelip gitmem, kızının adını anmam! Yemin ediyorum.

-Güzel, söyle bakalım sağ kalmak için ne kadar veriyorsun?

-On bin manatım var. İzin ver, şu anda onu vereyim, sonradan da ne kadar istersen gönderirim.

Kerem onun göğsünden kılıcını çeker. İsmayıl'a parayı almasını işaret eder. Kızın babasının ellerini çözdürüp yerden kaldırırlar. Kerem köy halkını oraya toplayıp, parayı onlara bölüştürür.

Meğer köyde bu kızı fakir bir oğlan seviyormuş. Oğlanın babası öne çıkıp Kerem'e der:

-Benim oğlum bu kızı istiyor. Ama valinin korkusundan alamıyor, alırsam onu alacağım, diyor.

Kerem, valinin adamlarını da fazlasıyla azarlar, ellerini açtırır:

-Gidin, bir daha halka dokunmayın.

Vali, adamları ile yola çıkarken sorar:

-Siz, kim olduğunuzu söylemediniz.

-Ben Kaçak Kerem'im, bunlar da benim arkadaşlarım.

Vali, Kaçak Kerem'in adını duyduğu gibi arkasına bakmadan atını sürüp kaçır. Adamları da onun arkasından atlarını sürüp gider. Kerem kızın babasına der:

-Amca, söyle bakalım, benden yana memnun musun?

-Oğul, Allah senin gölgeni üzerimizden eksik etmesin, ömrün uzun olsun! Oğul, bir de, bu kızla ilgili kararlar sana ait artık, nasıl istiyorsan öyle yap.

-İsteyeni var, eğer razıysa, hazır biz de buradayız, düğününü yapıp ona verelim.

-Ne diyeyim, oğul, sen en iyisini bilirsin.

Kız, o oğlana varmak istediğini söyler. Kerem kendi parası ile köyden on koç alır, kestirip kazanlara doldurtur, beş pud undan da düğün ekmeği pişirttirir. Gösterişli yemekler hazırlatıp bütün halkı düğüne çağırır. Tanınmış bir âşık da getirtir. Büyük bir ihtişamla kızın düğününü yapıp, sevgilisine verir. Yiyen yer, içen içer. Sabaha doğru kaçaklar atlanıp dağlara çekilir. Misafirler de onların arkasından hayır dua eder.

Kerem, bu olaydan sonra onları daha sıkı arayacaklarını bilir. Bu yüzden, arkadaşlarına der:

-Çocuklar, bir müddet buralardan uzaklaşmamız gerekir.

İsmayıl, Kerem'e Türk topraklarına geçerlerse onlara karışan olup olmayacağını sorar.

Kerem biraz düşündükten sonra der:

-Yok, İsmayıl, henüz Türk topraklarına gitmemiz için erken. Ne olursa olsun buralar vatanımızdır.

-Ağabey, bizi rahat bırakmayacaklarını kendin söylüyorsun.

-Doğru, bizi rahat bırakmayacaklar, ama bir müddet Eresey'de dolaşırız, oralarda bizi o kadar da arayan olmaz.

İsfendiyar yerinden kalkıp Kerem'e der:

-Kerem, seninle geçen yıl Tiflis'teyken bir Çerkezle tanıştığımızı hatırlıyor musun? O adam bizim oralara gelin diye çok rica etmişti.

Kerem silahını yere bırakıp ceplerini aramaya başlar, der:

-Doğru diyorsun, o adam bize köylerinin adını da yazıp vermişti, bakalım nereye koymuşum.

Kerem cebinden kırış buruş bir kâğıt bulup İsfendiyar'a gösterir. İsfendiyar der:

-İşte buydu! Bak, köyün adı da, kendisinin adı da, soyadı da yazılmış.

Kaçaklar, akşama kadar ormanda dinlenip, akşam atlarına biner. Eresey'e doğru yola çıkarlar. Birkaç gün gece gündüz at sürüp, Çerkezlerin yurduna varırlar. Sık bir ormanda attan inerler. Biraz istirahat ettikten sonra Kerem orada kalır, arkadaşları ise ormanın yakınındaki köye, o tanıdıklarını sormaya gider.

Arkadaşları gitmekte olsun, size Kerem'den bahsedeyim. Kerem büyük bir ağacın altında oturup tüfeğini temizler. Birden bire kulağına bir ağlama sesi gelir. Tüfeğini yere bırakıp etrafa bakınır. Bir Rus köylüsünün ağlaya ağlaya ona doğru geldiğini görür. Kerem hemen ayağa kalkar:

-Hey adam, neden hıçkırma hıçkırma ağlıyorsun?

Köylü ilk önce onu dikkate almaz, yoluna devam etmek ister. Kerem onu bırakmaz.

-Söyle bakayım, neden ağlıyorsun?

-Niye ağlamayayım? Bir ineğim vardı, götürüp pazarda sattım, çırlıçıplak olan aile bireylerime elbise falan almak için harçlık ettim. Ama ne yapalım, kader böyleymiş.

Kerem tekrar sorar:

-Ne oldu? Kaderde ne yazılmış?

-Nasıl olacak, param cebimde evime dönüyordum. Bu ormana girdiğim gibi çalıların arasından elinde hançer olan bir adam çıkıp "ben, Kerem'im" dedi.

Köylü, Kerem'i tanıtmak istiyormuş gibi sordu:

-Kerem'in kim olduğunu biliyor musun? Gafkaz kaçağıdır, bazen buralara da gelir. Şimdi de beni soyup, kayboldu.

Kerem ayağa kalkar, silahını alıp, hançerini beline bağlar. Sahte Kerem'in hangi yöne gittiğini öğrenip:

-Otur, bizi burada bekle, der.

Kerem atına binip, bir göz açıp kapayıncaya kadar yok olur.

Köylü bir hayli bekler, çalınan eşyaların bir daha geri dönmeyeceğini düşünür. Gitmek ister. Bu sırada arkasından nal sesi duyulur. Köylü onun az önce kendisini soyan adam olduğunu ve şimdi giden adamın da onun terkine oturup geldiğini görür. Daha da korkar, onların arkadaş olduklarını sanır, hayatının orada son bulacağını, derdini o adama boşuna söylediğini, şimdi onu öldüreceklerini düşünür.

Onlar, köylünün yanına varıp attan inerler.

Asıl Kerem, sahte Kerem'i gösterip köylüye sorar:

-Dediğin Kerem bu mu?

Köylü korkusundan önce reddetmek ister fakat geç olduğunu, doğrusunu söylemesinin daha iyi olacağını düşünüp, der:

-Evet, kendisi.

Kerem der:

-Amca, o seni kandırmış. Kaçak Kerem o değil, benim! Al, işte paraların.

Kaçak Kerem sahte Kerem'in yüzüne bakıp gülümser ve köylüye der:

-Herhalde bu akılsızın bir adı yok ki, benim adım kullanıyor. Şimdi ona öyle güzel bir ad koyarım ki, benimkiyle karıştırmazlar.

Kerem hançerle hırsızın kulaklarını kökünden kesip köylüye uzatır:

-Bunları da götür, köpeğine verirsin. Şimdi onun adı Kere Kerem, benim adım ise Kaçak Kerem'dir.

Köylü, Kaçak Kerem'in ölmüşlerine dua ede ede yoluna devam eder. Kerem ise Kere Kerem'in köylünün arkasından gitmesine izin vermeyip, geri gönderir. Kendisi de konakladıkları yere gelip, düşünür. Bu sırada arkadaşları gelir. Aradıkları adamın oradan kırk verst uzaklıktaki bir köyde yaşadığını söylerler. Onlar atlanıp, aynı köye gelir, birkaç gün misafir olduktan sonra tekrar ormanlığa dönerler.

Kerem grubu ile bir müddet Eresey'de dolaşır. Onlara nereden gelip nereye gittiklerini soran olmaz.

Bu şekilde üç dört ay geçer. Bir gün Kerem'in aklına vatanı düşer, alır bakalım ne der:

Çok gezindim, gurbet eller dolandım,
Yoldaş oldum yahşi ile yamana,
Dost yolunda çok soyuldum, talandım,
Dara düştüm, kaçtı benden o yana.

Bu dönek talihtir, kurulmuş böyle,
Yandırdı cismimi, döndürdü küle,
Vatan hasretiyle gezerim hele,
Mecnun gibi dolanırım divane.

El yolunda candan geçip ucaldım,
Bac vermedim, handan beyden bac aldım,
Kerem'im gün geçti, vaksiz gocaldım,
Elif boyum eydi çerh-i zamane

Söz tamamlanır. Kaçaklar yiyip içip atlanırlar. Gece gündüz at sürüp Tiflis'e varırlar. Kerem arkadaşlarını şehrin dışında bırakıp şehre gelir. Yakın tanıdıklarından birinin yanına giderken, yolda generalin karısına rastlar. Birbirlerini tanırlar. Kadın, ona faytonun arkasından gelmesini işaret eder. Kerem de öyle yapar. Gizli köşelerden birinde kadın ona, mutlaka onlara gitmesi için adres verir. Kerem adresi alıp, ondan uzaklaşır. Akşam İsmayıl ve İsfendiyar'ı da alıp generalin evine gider. Büyük bir ziyafetten sonra Kerem'e bir hayli para, tüfek, tabanca ve kurşun verip, onları yolcu ederler. General ona Çavçavaz'ın eli sopalı bir şekilde onu aradığını, oralarda görünmemesini söyler. Kerem durumu arkadaşlarına anlatır. Şehirden çıkarlar.

Bu arada casuslar ölmemiştir. Kerem'in orada olduğunu hemen Çavçavaz'a haber verirler. Askerlere emir verilir, atlarını binip Kerem ve adamlarının peşlerine düşerler.

Keremler, Dilican yolunda arkalarından tozu dumana katarak bir grup atlı geldiğini görürler ve hemen İrevan yakınlarındaki demir köprü'nün sağ tarafındaki dereye yönelirler. Askerler gelene kadar onlar yerlerini sağlamlaştırırlar. Az sonra askerler de gelip köprü'nün sol tarafındaki dereye dolar. Mücadele başlar. Çavçavaz'ın askerleri ile Kerem'in grubu vuruşur. Demir köprü kurşunlardan delik deşik olur. Ama Kerem'in grubu mağlup olmaz. Çavçavaz bu mücadelede çok sayıda adamını kaybeder.

Sükûnet hâkim olunca Keremler dağlara çekilir, kısa yoldan Osmanlı toprağına gelirler. Bir çeşmenin başında attan inerler.

Kerem'le İsmayıl kalkıp, yakınlarda avlanırlar. Silah sesleri ve ayı bağrıışmaları üzerine oraya iki Osmanlı subayı gelir.

Onlar, yere serilen kocaman ayıya ve kaçaklara hayretle bakıp Kerem'e sorarlar:

-Efendi, bu koca hayvanı sen mi öldürdün?

-Evet, neden?

-Aferin aferin sana! Biliyor musun bunun korkusundan geceleri buralarda dolaşamıyorduk.

Kerem sorar:

-Geceleri sizin bu ormanda ne işiniz var?

-Efendi, Padişah Nikolay, bizim sultanımıza Gafkaz'tan Kerem adlı bir kaçağın bizim toprağımıza geçtiğini, ölüsünün ya da dirisinin kendilerine teslim edilmesini yazmış. Şimdi emir verdiler, bir tek biz değil, birkaç büyük askeri birlik onu arıyor.

Subay birden Kerem'i baştan aşağı süzüp der:

-Efendi, sen neredensin?

Kerem der:

-Buradanım.

-Peki, adın nedir?

-Adım Ali.

-Hayır, sen buraların adamlarına benzemiyorsun, Gafkaz'tan olmalısın. Efendi, sen yoksa Kerem misin? Kimlikleriniz var mı?

-Paşa efendim, kimliğe ne gerek var, evet, ben Kerem'im!

Subay, Kerem'e bakıp derin bir nefes alır:

-Çok korkusuz bir adama benziyorsun. Açık konuşuyorsun. Söyle bakalım, neden kaçak düştün?

Kerem derinden bir nefes alır.

Subay, kendi arkadaşlarının yüzüne bakar, bunlara karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğini öğrenmek ister. Diğer subay der:

-Efendim, yurdundan ayrı düşüp bizim toprağımıza misafir olarak gelmiş. Misafiri öldürmek, incitmek günahtır. İzin verin, çıkıp gitmelerini teklif edelim.

Arkadaşı razı olmaz:

-Böyle bir av bırakılıp gidilir mi? Sultanın onun yakalanması için ne kadar mükâfat biçtiğini biliyor musun?

-Biliyorum, ancak böyle bir yiğidi parayla satmak insafsızlık olur.

Kerem, onların konuştuklarını duyar, büyük subayın ağzından kan kokusu geldiğini görür. Onu vurmak ister, ancak vazgeçer:

-Efendiler, birkaç sözüm var, söyleyeyim de dinleyin.

Alır Kerem, bakalım onlara ne der:

Kuran kurmuş hakkı, yolu,
Giden olur, gelen olur.
Yürekteki dertlerimi,
Bir gün gelir, bilen olur.

İnsan niye havalanır?
Pis konuşu, davalanır,
Cenge giren yaralanır,
Al kanını silen olur.

Ne getirdin beni cana,
Konuşursun yekehana,
Kerem girer bu meydana,
Yiğit, kılıç çalan olur.

Söz tamamlanınca, subaylar birbirlerine bakıp derler:

-Sen yiğit biri olduğun için size bir gün mühlet veriyoruz, bu topraklardan çıkıp gidin, giderseniz canınız kurtulur. Çıkıp gitmezseniz, bir daha bizden yardım beklemeyin. Askerleri alıp peşinize düşeceğiz. Artık ya sen canlı dolaşmayacaksın ya da biz bu dünyada olmayacağız.

Subaylar, sözlerini söyleyip arkalarına bakmadan giderler. İsmayıl, onları vurmak için tüfeğini çevirir. Kerem bırakmaz:

-Bu namertlik olur, onlar bizi yakalamadı, serbest bıraktı. Ne günahları var ki vuralım?
İsmayıl der:

-Hayır, onlar bizi öldürmeye gelmişti. Korkup geri döndüler. Yılanın akına da karasına da lanet olsun! Düşman düşmandır. Gidip arkadaşlarını da alıp gelecekler.

İsfendiyar, yan taraftan konuşur:

-Kerem, keşke Kerem olduğunu söylemeseydin.

Kaçaklar, geri dönüp yola devam etmekte olsunlar, size subaylardan bahsedeyim. Büyük subay kendinden büyüklerin yanına gidip der:

-Paşam, izin verin, aradığımız Kaçak Kerem'in buralarda olduğu haberini bildireyim. Arkadaşları ile sınır boyunda dolaştığını söylüyorlar.

Paşa, bu haberi duyduğu gibi askerlerin atlanmasını emreder. Emir yerine getirilir. Paşanın kendisi de onlara katılır. Grup doğruca Keremlerin olduğu tarafa yönelir. Atlılar Keremlerin arkalarından yetişir. Kerem grubun geldiğini görünce meseleyi anlar ve kendilerini ormanlık alana atarlar. Boşa ateş edilir. Kerem bu ateşin “teslim ol işareti” olduğunu bilir. Askerler durmadan onlara doğru gelir. Vuruşma başlar. Kerem coşup der:

Gönül, ne coşarsın meydan görünce,
Olacak yardımın, elleri çağır.
Nara çek, titresin paşalar, beyler,
Coşup çağlamaya selleri çağır.

Getirme üstüme hesapsız koşun,
Sonra taşıyacak olursun leşin,
Darılma, keserim düşmanın başın,
Koç gibi dayanmış erleri çağır.

Kerem kesmişler mi önünde yolun?
Çare budur yine, öldürüm ölüm.
Yurdum Azerbaycan, Gazah'dır elim,
Huzura zabıt tek kulları çağır.

Kerem gelen askerlerin haddi hesabı olmadığını görür. Bu yüzden arkadaşlarına der:

-Vuruşa vuruşa çayı geçelim.

Kaçaklar, vurduklarını vurur, vurmadıklarını da korkutup çayı geçerler. Karşıdaki tepenin üzerine çıkarlar. Kısa bir süre sonra İrevan Hanı'nın askerleri de gelir. Sağdan, soldan kaçaklara ateş ederler. Kaçaklar, kayaların arkasına girip, askerleri nişan alırlar. Her kurşunla bir adam vurulur. Kerem, İsmayıl'a bir kurşunu dahi boşuna atmamak gerektiğini belirtir:

Olmuşum meydanın çok hevesinde,
Çekince kılıcı başa vurhavur.
Zalim düşmanların bu meydanında,
Atınca kurşunu goşa vurhavur.

İsmayıl, Kerem'in sesini duyup, dediğini anlar. Elini tetikten çekmeden bakalım, Kerem'e nasıl cevap verir:

İki yan düşmandır, tam ortasında
Durmuşum, gelmişim coşa vurhavur.
Ağlasın anası gelip yasında
Döndürdüm paşayı leşe vurhavur.

İsmayıl sözünü tamamladığı gibi bir subayı yere serer. Kerem bunu görür. Alır, bakalım İsmayıl'a daha ne der:

Unutma arada bakıver ata,
Değmiştir düşmana çok büyük hata.
Rahmin gelsin hırım-hırda soldata,
En önde zabitle, paşa vurhavur.

İsmayıl:
Vuruş meydanında ben bir balayım,
Leşi leş üstüne gerek galayım,
Köroğlutek şimdi kılıç çalayım,
Katayım bunları taşa vurhavur

Kerem:
Ben Kerem'im, ayrılmışım elimden,
Korkum yoktur zerre kadar ölümünden,
Herkes kaçıp kurtulursa elimden,
Bir de gelmez, hâşâ, vurhavur.

İsmayıl:
İsmayıl'ım geldim meydan açmaya,
Düşman üste alev, kurşun saçmaya,
Bırakamam birce nefer kaçmaya,
Boşaltma kolların, döşe, vurhavur.

Mücadele bitmez, ancak dağın başını git gide koyu bir duman kaplar. Keremler, yapıncılarını dik bir şekilde bırakıp, dağın dik yokuşundan kaçarlardı. Düşmanlar yapıncıların karaltısına kurşun yağdırırlardı. Yapıncılar, yere serilir. Düşmanlar bir adam gönderir, ancak yine kaçakların kaçtığını görürler. Vuruşmada İsmayıl yaralanır. Kerem, İsmayıl'ın atın üzerinde güçlkle durduğunu görür. Onun kolundan tutar. Yaralandığını neden daha önce söylemediği için ona kızar. İsmayıl'ı getirip ormanda saklanırlar. Kerem gömleğini yırtıp onun yarasını sarar. Bu arada İsmayıl konuşur:

-Kerem, çok fazla kan kaybettim, ölümüm yaklaştı gibi geliyor. Ben öleceğim. Siz gecikmeyin, kaçın, yoksa sizi de vururlar.

Bu sözü duyunca Kerem'in gözleri yaşarır:

-İsmayıl, seni böyle bırakıp hiçbir yere gidemem. Gitsek de seni de götüreceğiz.

Aras'ın sularının taşıdığı zamandı.

Askerler, Keremlerin Aras'ın bu şekilde olduğu bir zamanda nehri geçmeyeceklerini anlarlar. Onun için de sabah olmasını beklerler. Kerem, İsmayıl'ı da kucağına alıp nehri geçer. Sahilden biraz uzaklaşıp attan iner. İsmayıl'ı yere uzatıp etrafına bakınır. Ne gelen ne de giden olduğunu görür. Cebinden sigara çıkarıp yakar. İsmayıl'ın yarasından o kadar çok kan aktığını, onun kendinde olmadığını görür. Der:

-Hey İsmayıl, yaran nasıl? Korkma, biraz cesur ol!

İsmayıl der:

-Kerem, ben çocuk muyum ki bana teselli veriyorsun? Artık benden geçti. Hiç olmazsa, isteğimi yerine getir.

Kerem ağlamaya başlar.

İsmayıl der:

-Kerem, neden ağlıyorsun, ağlamak fayda vermez. Dinle, bir iki kelime söyleyeceğim var, söyleyeyim, aklında tut:

Kerem, azgın düşmanları,
Kıra kıra gelmişim ben.
Köroğlutek bu meydanda,
Gürz ve kılıç çalmışım ben.

İstemedim yorgun yatam,
Düşmana çok deydi hatam,
İsterdim ki kırıp atam
Kol, bacadan olmuşum ben.

Kendin rahat eyle beni,
Dünyadan olayım geni,
Ayrılırim öptüm seni,
Yarı yolda kalmışım ben.

İsmayıl sözünü tamamlayıp, gözlerini yumar. Kerem'in bir olan derdi bin olur.

-İsmayıl, sen benim için bin adama denklin.

Kerem eğilip İsmayıl'ın yüzünden ve gözünden öper. İsmayıl'dan artık ses çıkmadığını, öldüğünü görür.

İsmayıl'ın ölümü kaçakları çok kötü etkiler, kimi hançerini kimi kılıcını çıkarır, mezar kazmaya başlar. Aras'tan su taşıyıp, İsmayıl'ın yarasını yıkarlar.

Hepsi helalleşip, düzlüğe iner, el ve yüzlerini yıkayıp, biraz dinlenirler. Sonra Kerem yüzünü İsfendiyar'a çevirip der:

-Ben birkaç gün buralarda olacağım, sen de arkadaşların da köyünüze doğru gidin.

İsfendiyar der:

-Kerem, seni yalnız başına bırakıp nereye gidelim?

-Hayır, İsfendiyar, gidip bizim oralardan bir haber getirmen hiç de fena olmaz, bakarsın belki o tarafa geçeriz. Çünkü bize burada rahat yok.

İsfendiyar, Eli, Lengi İsmayıl Kerem'le vedalaşıp, güvenli yerlerden köylerine doğru yola çıkarlar. Kerem ise Gök ata binip Nahçıvan'a doğru gelir. Nahçıvan'ın köylerinden

birinde birkaç gün misafir olarak kalır. Sonra tek başına Aras'ı geçip İran'a gitme kararı alır. Ev sahibi ile helalleşip ayrılır. Gök atı Aras'a salar.

Yurdu, yakınları bir de arkadaşları aklına gelir. İsmayıl'ın ölümü de gözlerinin önünden gitmez. Uzaktaki dağların zirvelerine bakıp yanık yanık okumaya başlar:

Zalim felek, zulmkarsın,
Kast edersin çok insana,
Haksızca kanlar dökersin,
Bakmazsın koca, civana.

Elinden eyledim hâşâ,
Dost olmazsın baştan başa,
Hoş günümü çaldın taşta,
Ömrüm de geçti efsana.

Ümit yok akşam, sabaha,
Sinem döndü düğüm, dağa,
Vurayım karşı karşıya,
Kerem'im merd-i merdana.

Sözünü tamamlayıp bir hayli düşünür ve kendi kendine der:

-Bu nasıl bir iş, ben tutup nereye gidiyorum. Ben İsmayıl'a İrevan Hanı'ndan onun kanını alacağıma dair söz vermiştim. Peki, şimdi ben nereye gidiyorum.

Hemen atın dizginini çekip, geri döndürür. Kestirme yollardan İrevan'a doğru yönelir. Bir hayli at sürüp gittikten sonra bir grup adama rastlarlar ve Kerem onlara sorar:

-Kardeş, nereden geliyorsunuz?

Yolculardan biri cevap verir:

-İrevan tarafından.

-Yolda hiç asker gördünüz mü?

Diğer yolcu da meraklanıp sorar:

-Ne yapacaksın, kardeş?

Kerem der:

-Ben de onlardanım da, yolu karıştırdım. Yolcular yolu Kerem'e tarif ederler. Kerem bir hayli at sürüp iki yönlü bir dağa çıkar. Attan inip yorgunluk giderirken askerlerin geldiğini görür. Askerlerin yaklaşmasını bekler. Askerler yakına gelir. Kerem nişan alıp ateş eder.

İrevan Hanı'nın kardeşini vurur. Bunu gördükleri gibi askerler karışıklığa düşer. Kaçmaya başlar. Kerem onların arkasından bakarak der:

-Kendinizi harap edip, ödünüzü koparmayın. Size başka kurşun atacak değilim. Zavallı adamlarsınız, gidin, kendinizi kurtarın. Bir daha da beyin, hanın fitneliğine aldanıp canınızı kaybetmeyin.

Askerler dere, tepeye dağılır. Gürültü kesilir.

Kerem bir hayli bekledikten sonra ayağa kalkar, atı yanına çağırır. İsmayıl'ın ölümü aklına gelir, gözleri dolar, çok hüzünlenir, alır bakalım yüreğini nasıl boşaltır:

Aman felek, yaranandan,
Dünya bana dar olmuştu.
Gezerim gurbet ellerde,
Yolum boran, kar olmuştu.

Ömür sürdüm ben merdana,
Hasret kaldım bu devrana,
Dört taraf dönüp düşmana,
İşim ahu-zar olmuştu.

Ben Kerem'im çoktur ahım,
Yoktur taksirim günahım,
Bir ellerimdi penahım,
Bir de elemdar olmuştu.

Kerem yine birkaç gün Nahçıvan'da tanıdıklarından birinin evinde misafir olur. Bir gün sabaha doğru Gök ata binip Aras'a salar. Atın başını bırakır. At da kendine düşeni bilip, suyun akışına kendini bırakıp, yüze yüze diğer tarafa geçer.

Bir müddet dağlarda ve ormanlarda tek başına dolaşır. Öğlen vakti gelip yemyeşil bir otağa çıkar. Uzakta bir karacanın otladığını görür. Kerem'in tüfeğini omzundan indirip karacayı nişan almasıyla, yere sermesi bir olur. Atını sürüp vurduğu ava doğru gittiği sırada birden köpek havlamaları duyulur. Bir de bakar ki, arkasından on, on beş tazi geliyor. Köpekler atın önünü keser. Kerem onların av köpeği olduğunu, avcılarının da neredelerse hemen geleceklerini anlar. Biraz sonra sağ taraftan bir grup atlı çıkar. Gruptan bir adam atını öne sürüp köpekleri susturur. Sonra Kerem'e der:

-Ateş eden sen miydin?

-Evet, bendim.

-Sen kimsin, tek başına benim Arasimde ne arıyorsun?

Kerem, onunla konuşanın o yerin sahibi Gehreman Han olduğunu ve kendi gurubuyla ava çıktığını anlar. Der:

-Ben ziyaretçiyim, Kerbela'ya gidiyorum. Acıkmıştım, bir av vurup yiyeyim, dedim.

Han der:

-Buranın benim Arasim olduğunu ve burada benden başka avlanmaya hiç kimsenin hakkı olmadığını bilmiyor musun?

-Han sağ olsun, bilememişim.

-Peki, senin gözlerin kör mü, karacanın boynundaki benim olduğunu gösteren altın halkayı görmüyor musun?

-Han sağ olsun, çok uzaktı, göremedim.

-Yani sen öyle bir atıcısın ki, uzaktan bile vurabilirsin, öyle mi?

-Evet, hanım, kurşunum boşa gitmez.

-Hemen senin yalanını ortaya çıkarırız. Sen ateş ettiğinde neredeydin?

Kerem der:

-Bakın, o yükselen palamut ağacının yanındaydım.

Han der:

-İnanmam, hemen yoklarız. Eğer gerçekten de oradan halka görünmüyorsa, çok uzaktaymışsın demektir. Senin dediklerin doğruysa, günahını bağışlayacağım, eğer yalansa, boynunu vurduracağım.

Han emir verir. Ölmüş karacayı kaldırıp bir ağaca dayarlar. Kerem'i de palamut ağacının yanına getirirler. Han oradan bakıp karacanın boynundaki halkanın gerçekten de görünmediğini, mesafenin çok uzak olduğunu görür.

Kerem'in ilk söylediği doğru çıkar. Han der:

-İyi, şimdi at, o karacayı bu uzaklıktaki mesafeden nasıl vurdun, görelim.

Şunu da belirteyim ki, han karacanın yanına Kerem'in kurşununun karacaya isabet edip etmediğini bildirmesi için bir adam koymuştur.

Kerem karacayı nişan alıp atar. Cüyürün yanında duran adam kurşunun isabet ettiği yeri arayıp, bulamaz. Cüyüre bir tek kurşunun isabet ettiğini onun da daha önceki kurşun olduğunu görür. Adam şapkasını çıkarıp "hayır, isabet etmedi" işareti verir.

Han güler. Kerem hayret ederek düşünür. Han der:

-Gördün mü şimdi yalanın ortaya çıktı. Şartımız şarttır, boynunu vurduracağım.

-Han sağ olsun, izin verin bir kurşun daha atayım.

Han kahkahayla gülüp der:

-İstersen üçüncüyü de at, yine vuramayacaksın, mesafe çok uzak, demek ki sen karacayı yakından vurmuşsun.

Kerem tüfeği göğsüne kaldırıp, karacayı nişan alıp, ateş eder. Cüyürün yanında duran adam yine hemen koşup yoklar, şapkasını çıkarıp yine, kurşun isabet etmemiş, diye sallar.

Han der:

-Ben sözümünden dönmem. Boynun vurulmalıdır.

Han emir verir, hemen Kerem'i yakalayıp ellerini bağlarlar. Atları sürüp karacanın yanına gelirler.

Bakıp karacaya gerçekten de tek bir kurşunun isabet ettiğini, onun da göğsünden olduğunu görürler. Han yüzünü Kerem'e çevirip der:

-Şimdi bir diyeceğin var mı?

Kerem kendisi de kurşunun isabet ettiği yere bakıp der:

-Han sağ olsun, herhalde mercimek yutmuşum.

Han sorar:

-Nasıl?

-Nasılı şu ki, benim attığım kurşunların üçü de aynı yerden isabet etmiş, inanmıyorsanız karacayı kesin.

Han karacayı kesmelerini emreder. Cüyürü keserler. Kurşunların üçü de karacanın yarısından çıkar. Kerem'in kollarını açarlar.

Hanın adamlarının hepsi hayret eder. Gehreman Han elini Kerem'e uzatıp der:

-Seni bağışladım, benim misafirimsin. Garip olmaya garipsin, ama hiç ziyaretçiye benzemiyorsun. Senin atıcılığına hayran kaldım. Adı dillerde gezen Kaçak Kerem bile tüfekte böyle atış yapamaz.

Han emir verir, hemen ocak yakarlar. Cüyürü kebab yapıp yerler. Kerem de hanın grubuna katılır, akşama kadar bir hayli avlanırlar, akşamleyin dönüp, hanın sarayına gelirler.

Şimdi size kimden bahsedeyim? Tebriz Valisi Zalı Han'dan. Zalı Han İran'da padişah yarısı gibi bir adamdı. Zengin olmasına bakmayarak çok zulüm eden, saygısız bir insandı. Onun toprağında yaptığı zulüm, arşa çıkmıştı. Kendisi de Gehreman Han'a düşmandı.

Gehreman Han, avdan dönünce kapıcı der:

-Hanım, eğer izin verirsiniz, üç tane şikâyetçi var, bırakalım huzurunuzda gelsinler.

-Bırak, gelsinler.

Bu sırada Kerem arkadan geliyordu. Şikâyetçilerden biri kadındı. O, kapıyı aralayıp içeri girdiği gibi Kerem hiçbir şey sormadan onu kapının ağzında vurur. Han hayretle sorar:

-Sen ne yaptın, erkek adam kadın kısmına el kaldırır mı? Bu zavallının günahı neydi, neden vurdun?

Kerem der:

-Han, o kadın değil, hilebazdır.

Han sinirlenip der:

-Be adam, nasıl kadın olmaz, delirdin mi ne, görmüyor musun?

Kerem:

-Hanım, sinirlenme, ben gördüm, şimdi de sen gör deyip, ölüye yaklaşır, başından başörtüsünü ve çarşafı alır. Han bakıp gözlerine inanamaz. Onun elinde tabancası hazır olan genç bir oğlan olduğunu görür. Sorar:

-Dostum, beni aydınlat, nereden anladın?

Kerem der:

-Hanım, kadın elbisesi giymiş de olsa onun ilk girişte içeriye sağ ayağını attığını gördüm. Kadın kısmı hiçbir zaman böyle yapmaz. Adet olarak kadınlar yerlerinden hareket edince sol ayaklarını atarlar. Bu yüzden, bunun hile olduğunu anladım.

Sonra Kerem dışarı çıkar. İki kişinin de kapının girişinde beklediğini görür. İkisini de yakalayıp ellerini bağlar. Bu sırada han da dışarı çıkar. Kerem'in iki kişinin ellerini bağladığını görür. Bu köpek oğlu kudurmuş, deyip onlara derslerini vermesi için cellâdı çağırır.

O iki kişi Gehreman Han ile Kerem'in ayaklarına kapanıp, suçları olmadığı ve suçlarının affedilmesi için ağlarlar.

Han der:

-İyi, doğruyu söylerseniz suçunuzu affederim.

-Han, yalvarırız, bizi bağışla, Zalı Han bizi, seni öldürmemiz için zorla gönderdi. Eğer gelmeseydik bizi darağacına çekeceklerdi.

-İyi, gidin, sizi bırakıyorum. Ama hanınıza, eğer mert düşmansa kendisinin karşına gelmesini, fakir fukaranın ocağını yıkmamasını söyleyin.

Evet, o iki adam Gehreman Han'a dua ede ede doğruca Zalı Han'ın yanına gelirler. Olup biteni dilleri dolana dolana anlatırlar.

Zalı Han çok sinirlenir. Cellâtı çağırıp onların ellerini kesmesini emreder. Zavallılar ne kadar “han, insaf et, zavallı adamlarız, ailemiz var, bizi bağışla, acı” diye yalvarsalar da han daha da sinirlenir:

-Hayır, sizin hatta diliniz de kesilmelidir! Cellât, götür!

Bu olaydan sonra bir hayli zaman geçer, ama Zalı Han'ın kini dinmez de dinmez. Sürekli düşmandan nasıl intikam alacağını düşünür.

Birden aklına Mirzeli Han'la iyi münasebet kurmak gelir. Gehreman Hanı öldürürse ona göre belki de o öldürürdü. Bu tarzda Mirzeli Han'a mektup yazıp Gehreman Han'ı öldürmesini rica eder.

Mirzeli Han'dan eziyet çeken çiftçiler de kaçıp Gehreman Han'ın toprağına gidiyordu. Bu yüzden Mirzeli Han, Zalı Han'ın mektubunu aldığı gibi onun düşüncesinden dolayı mutlu olduğunu bildirir.

Şimdi size Mirzeli Han'dan bahsedeyim. Mirzeli Han, Gehreman Han'a üç gün sonra askerleriyle Göy Dağ'ın eteklerine gelmesini, gelmezse peşinden doğruca şehre geleceğini, oralarda ya kendisinin ya da onun kalması gerektiğini bildirir.

Gehreman Han, Kerem'i yanına çağırıp der:

-Ben üç gün sonra mücadeleye çıkıyorum. Gel sen de bizim gruba katıl. Çok yiğit, korkusuz bir adam olduğunu görüyorum.

Vakit tamamlanır. Gehreman Han, askerlerini alıp söylenen yere gelir. Mirzeli Han'ın askerlerinin de önceden gelip beklediğini görürler.

Mirzeli Han'ın Bedir adında güçlü bir pehlivanı vardı. Han her zaman savaşa gidince onu da yanında götürürdü. Şimdi de kendisiyle getirmişti.

Bedir öne çıkıp der:

-Ey Gehreman Han, bana eş pehlivanın varsa önüme çıksın!

Gehreman Han yüzünü askerlerine çevirip der:

-Ey benim ekmeğimi yiyen yiğit oğullarım Bedir pehlivanın önüne çıkmayı kim ister?

Askerlerin hepsi yere bakar. Kerem der:

-Ey hanım, ben çıkarım.

Han izin vermez. İkinci kez tekrar askerlerine müracaat eder, askerler yine yere bakar. Üçüncü kez teklif ettiğinde de yine kimse konuşmaz. Kerem öne çıkıp der:

-Ey hanım, izin versen de vermesen de çıkacağım.

Şunu da belirteyim ki, Gehreman Han, Kerem'i sadece yiğit bir adam olarak biliyordu. Kaçak Kerem olduğunu bilmiyordu.

Kerem öne çıkar. Bedir pehlivan der:

-Hey, sen zavallının birisin, sen benim kalkanımı bile yerden kaldıramazsın! Yerine geri dön! Bırak bana eş bir pehlivan gelsin.

Kerem'in, Bedir'in bu sözünden dolayı biraz neşesi kaçır ve der:

-Bağışlayın, siz pehlivan mı arıyorsunuz yoksa savaş yerini mi geziyorsunuz? İşte size söylüyorum, pehlivan benim! Güreşeceksen yakına gel!

Bedir pehlivan der:

-Bizim memleketlerde pehlivanların önce kendi güçlerini sözle ve sazla göstermeleri şeklinde bir adet vardır. Eğer karşıdaki mağlup olursa sazını yere koyar, ellerini yukarı kaldırıp teslim olduğunu bildirir.

Kerem sorar:

-İkisi berabere kalırsa ne olur?

-Ondan sonra ağır bir şeyler kaldırırılar. Kim kaldıramazsa o mağlup sayılır.

-Peki sonra?

-Sonra greşirler, kalkana kılıca el atarlar, kim ölür, kim kalır.

Kerem kılıcını saz yerine sinesine basar, alır bakalım ne der, Bedir pehlivan ona nasıl cevap verir:

Kerem:

Korkutamazsın hay-köyle beni
Onu bil ki, çoktur bende zor şimdi.
Yıkıp srklerim meydanda seni
İnanmazsan, gel dövüşe gr şimdi.

Bedir:

Sen acemsin, girmeyiver meydana
Aralan gıt, bir kenarda dur şimdi.
Keserim başını, bularım kana
Edeceğim gözlerini kr şimdi.

Kerem:

Koy, dilin olmasın başına bela,
Yazıksın, milleti az soyup tala!
Meydanda benzerim Sam, Rüstem-i Zala
Bu dünya başına olur dar şimdi.

Bedir:

Bakar mısın bende olan ellere
Eğri kılıç hoş yaraşır bellere,
Boğulursun, derya, umman, sellere
Etmeyiver yollarını kar şimdi.

Kerem bakar ki, Bedir onu tanımıyor, kim olduğumu bildireyim de belki o zaman geri döner der.

Kerem:
Nikolay elimden gelmiştir zara,
Türkiye hem İran bilir aşkara,
Kesilir takatin, düşersin dara,
Kerem gibi vurur, kopar ser şimdi.

Kerem adını biraz üstü kapalı olarak söyler. Bedir onun Kerem'in adını andığını görüp der:

Ben Bedir'im, çok Keremler kovmuşum,
Bu meydanda hep sürümüş, boğmuşum
Kılıç çekip tepe-tırnak soymuşum,
Kızılkuşa yanaşamaz sar şimdi.

Sözle atışmada berabere kalırlar. Meydan açılır, mücadele etmeye başlarlar. Ama hiç biri diğerine üstün gelemmez. Sonunda Kerem der:

-Bedir pehlivan, sözle atıştık bir şey çıkmadı, güreştik bir şey çıkmadı, şimdi ne yapacağız? Kılıca mı el atalım, yoksa tüfeğe mi sarılalım?

-Tüfekte mücadele etmek çok iyi olur. Allah ya sana ya bana verir.

Atlara binip elli metre uzaklıkta dururlar. Sonra at sürerler. Önce Bedir pehlivan ateş eder. Kurşun Kerem'e isabet etmez. Kerem hemen tüfeği çevirip onu nişan alır. Bedir yere yıkılır.

Mirzeli Han, mağlup olmuş kabul edildiğinden askerlerini alıp sarayına gelir, oğullarını yanına çağırıp der:

Tez olun, durmayın, yığın koşunu,
Arayın Kerem'i, gezin, getirin.
Nerede bulsanız kesin başını,
Sırayla elini yüzün, getirin.

Önce nişan alın Gehreman Han'ı,
Sorun, öğrenin: peki Kerem hani,
Arayın Tebriz'i, gezin Tehran'ı
Binin bir mızrağa düzün getirin.

Mirzeli Han, emrediyor goğlayın!
Şah da gelse ciğerini dağlayın,
Kollarını geri yandan bağlayın,
Atların önünde ezin, getirin.

Mirzeli Han, sözle söylediği gibi dille de söyler:

-Oğullarım, ata binin, nerede olursa olsun Kaçak Kerem'in başını bana getirin.

Mirzeli Han'ın oğulları birkaç yüz atlı alıp yola çıkarlar. Önce Gehreman Han'ın topraklarını sonra da kendi topraklarını gezip ararlar. Ama Kerem'i bulamayıp pişman olup geri dönerler.

Şimdi size Keremlerden haber vereyim. Kerem, Gehreman Han'dan ayrıldıktan sonra gurubu günden güne çoğalır. İsfendiyar, Eli, Lezgi İsmayıl, Goçu Veli de araya araya onu bulurlar. Kerem'in kardeşlerinden Mecid'le Hemid de İsfendiyar'la birlikte onun yanına gelir. Onlar bir müddet Tebriz taraflarında dolaşp, köylerde gizlenir. Casusun biri neredense haber alıp Zalı Han'a aradığı Kaçak Kerem'in gözünün önünde gezdiği, kendisinin de ses çıkarmadığını söyler. Bunu duyan Zalı Han, bir grup atlı da alıp Kerem'in grubunu aramaya başlar. Diğer yandan da Kerem'e Zalı Han'ın onu çok aradığı, buralardan çıkıp gitmesini haber verirler.

Kerem bunu duyunca Zalı Han'a "Zalı Han, eli sopalı olarak beni arayarak kendini yorma, beni aradığını duydum. Cuma akşamı şehrin sağ tarafındaki yolun kenarında bulunan berber dükkânında olacağım. Eğer istiyorsan, gel görüşelim." diye bir mektup gönderir.

Mektubu bir elçi vasıtasıyla Zalı Han'a ulaştırır. Zalı Han, önce korkar, sonra çevresindeki askerlere bakıp cesaretlenir.

Vakit gelir. Zalı Han yanına birkaç tane adam alıp, Kerem'in söylediği yere gelir. Bu sırada Kerem saçını kestirmektedir. Arkadaşları da çeşitli yerlerde durup hanın gelişini beklemektedir. Hanın geldiğini gören Mecid, içeriye girip Kerem'e haber verir:

-Hey Kerem, han geldi, askerler de dört tarafımızı sardı. Sen bizi neden durduğumuz yerde kavgaya karıştırdın, bırakmadın ki oturduğumuz yerde oturalım.

Kerem der:

-Cesur olun, korkmayın, bırakın gelsin. Cevabını ben vereceğim. Siz hiçbiriniz karışmayın.

Evet, Zalı Han eli kılıcının kabzasında berber dükkânına gelir, gezmeye başlar. Berber korka korka Kerem'in saçlarını çabucak kesip bitirir. Han der:

-Kerem hanginizsiniz?

Kerem bulunduğu yerden cevap verir:

-Benim.

-Tutuklusun, kımıldama.

-Niçin, suçum nedir?

-Suçunu hâlâ bilmiyor musun?

-Biz namertlikle adam yakalayanlara baş eğmeyiz. Hünerin varsa geniş meydana çık. Sonra da kollarımı bağla, nereye istersen götür.

Her ikisi dükkândan dışarı çıkıp, atlara binerler. Karşı karşıya dururlar. Birbirlerini tehdit etmeye başlarlar.

Zalı Han:

Korkmaz mısın, de görelim, İran'a,
Yüz tutup gelmişsin el basa basa,
Yiğit arıyorum girsin meydana,
Gezmesin âlemi yol basa basa.

Kerem:

Koşun çekip çıkma benim karşıma,
“Benim benim” deyip dil basa basa!
Dayanamazsın güçlü savaşıma,
Git dolan sahrada kul basa basa.

Zalı Han:

Arayıp bulmuşum ben geze geze,
Bağlarım kolunu bil eze eze,
Od salıp gelmişsin bütün Kafgas'a,
Nikolay çağırır tel basa basa.

Kerem:

Kaçıp meydanımdan tez çekil geri,
Yoksa ayak altta koyarsın seri,
Kovmuşum sen gibi çok yiğitleri,
Kılıç destesine el basa basa.

Zalı Han:

Bir garip oğlansın, gel beni tanı,
İşitip öğren sen bu adı, sanı,
Sanki tanımazsın sen Zalı Han'ı,
Gel salmayıver geylü-gal basa basa.

Kerem:

Mert yiğitsin, durma bizden aralı,
Zaten yüreğim de çoktan yaralı,
Dolanıp gelmişim nice mahalı,
Kerem'im gelmişim kal basa basa.

Söz tamamlanır. Her iki tarafın adamları birer tarafa çekilir, karşı karşıya dururlar. Kerem'le Zalı Han ise kılıçlarını çıkarıp dövüşmeye başlarlar. Kerem'in kılıcının ucu Zalı Han'a geldiği gibi onu yere serer. Hekim, ilaç gelene kadar Zalı Han ölür. Kerem grubu ile kaçır. Atlanıp Aras'a doğru giderler. Diğer taraftan Zalı Han'ın oğullarına neden duruyorsunuz, Kaçak Kerem babanızı öldürdü diye haber ulaştırırlar.

Zalı Han'ın oğulları bir bölük atlı ile kaçakların peşine düşer. Bir hayli yol gittikten sonra kaçakların izini Aras kenarındaki bir ormanlıkta bulurlar. Şiddetli mücadele başlar ve

mücadele akşama kadar devam eder. Askerlerin bir kısmı yaralanır, bir kısmı ise kaçıp canını kurtarır, Zalı Han'ın oğulları cesaret edip ormana giremez, pişman olup geri döner.

Kaçaklar birkaç gün ormanda kalıp dinlenirler. Bir sabah tan ağarınca yerlerinden kalkıp Aras'a doğru yola çıkarlar. Kerem yüksek bir kayanın üzerine çıkıp diğer tarafa bakar. Gözleri dolar, yüreği coşar, gamlı gamlı okumaya başlar:

Elimden, obamdan düştüm aralı,
Ünüm o yerlere çatar mı şimdi?
Devir kötü geldi, oldum yaralı,
Bu yerler gönlüme yatar mı şimdi?

Hanları, beyleri kırmak gerekti,
Zalimi göğsünden vurmak gerekti,
Elin arkasında durmak gerekti,
Deyin, koç yiğitler yatar mı şimdi?

Bilirim ki, hakk yolunu bulacak,
Fakir, fukara yokluğu atacak,
Vakt gelecek el murada erecek,
Kerem mertliğini atar mı şimdi?

Sözünü tamamlayıp arkadaşlarının yanına iner. Lanet olsun böyle talihe deyip ata biner. Bu sırada gök gürler, yıldırım çakar, şiddetli yağmur yağar. Kaçaklar atlarını çekip büyük bir kayanın altına dolarlar. Yağmur kesilip güneş açtığı gibi dağlara doğru çıkarlar.

Bundan sonra Kerem'in grubu daha da büyük yiğitlikler gösterir. Onların adı, sanı dillere destan olup her tarafa yayılır. Gazahlı Gamlı Hüseyin de Kerem'in yiğitliğine şöyle bir tarif söyler:

Hezarat agah olun,
Yarandı merdane Kerem.
Atasından artık olup,
Vardı ada, sana Kerem.
Âlemi çok dolaştı,
Ses saldı her yana Kerem.
Senin güzel hünerini,
Yazarım destana Kerem.

Nesli Mollazallar,
Gırag Kesemen cahalı,
Böyle bir kahramanı,
Büyütmüş Gazah mahalı.
Osmanlı'ya lerze salıp,
Korkutmuştur her kralı,
İsmine kitaplar var,
Okuyanlar olsun halı.
Köroğlutek ad kazanıp,
Koymuştur nişane Kerem.

Nikolay emr verdi,
O serdarı Çavçavaz'a.
Dedi: durma, tut Kerem'i,
Getir bura, eze eze,
Koşun çekip aradılar,
Her tarafı geze geze.
Düşmanını çağırttırıp,
Dedi: onu tanıt bize.
Kast eylemek istediler,
Sen gibi insana Kerem.

Çavçavaz'la karşılaştın,
Koşunu köprüye doldurdun,
Hem askerin hem efserin
Kurşunla külün savurdun.
“Ağ Yol”da pazar açıp,
Tacir, tüccarı soydurdun,
Ordan geçip İrevan’a,
Gubernatoru öldürdün.
Gah kovup, gah da kaçıp,
Yettin Nahçıvan’a Kerem.

Gemli Hüseyin tarif diyor,
Kerem gibi mert insana.
Yağların yurd-yuvasın
Dağıtıp ettin virane.
Düşmanları hofa düşüp,
Haber verdiler sultana.
Şah çağırıp emr verdi,
O zulmkar Zalı Han’a.
Zalı Han gitti üstüne,
Boyadı al kana Kerem.

15. GENERAL KEREM HAN*

(Z.Mh. VARYANTI)

Şimdi size Gazah'ın Gırag Kesemen köyünden, Gırag Kesemen köyündeki Mollazaloğlu İsgender'den bahsedeyim. Mollazaloğlu İsgender'in küçük oğlunun adı Kerem'dir. Köyün ileri gelenlerinden İsrail Ağa ile Kerem çok sıkı dostturlar. Bir gün Keremlerin sığırlarından biri çalınır. Hayvanın kaybolmasından bir kaç gün sonra Kerem, İsrail Bey'in yanına gidip çalınan hayvandan onun haberi olup olmadığını sorar. İsrail Bey, buna çok sinirlenerek ona sorar:

-Sen çalınmış hayvanın yerini bana sormakla, beni ne yerine koyuyorsun?

Çok sinirlenen İsrail Bey, Kerem'le münakaşa edip küser, iş onların birbirleriyle kavga etmesine kadar varır. İsrail Bey'in attığı kurşunlardan biri Kerem'in babası İskender'e isabet edip, onu öldürür. Hükümet suçu Kerem'de bularak onu yakalamak ister. Kerem kaçıp canını kurtarır, dağlarda ve ormanlarda gizlenir. Kaçak olduğu sürece o, çok fazla yiğitlikler gösterir. Öyle ki, Kerem'in kaçak düşmesine ve yiğitliğine dair Zerzebilli Âşık Mehmed şöyle bir destan yazar:

Muhammes
Nusret-i ilahiden,
Bir böyle insan gelir.
Mehmed El-Mustafa,
Âleme nişan gelir.
Rüstem-i Zal torunu,
Halaylı sultan gelir.
Kerem İsgender oğlu,
Korkusuz oğlan gelir!

Merd-i meydan nökeri,
Bu nişanda er türemiş!
İyirmi iki sininde,

* Bu metin, Rüstem Rüstemzade'nin eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.. (Aşık Rivayetleri. Bakü: Gençlik, 1988)

Növrete bir ter türemiş!
Hakk saklasın yaman gözden,
Bir esnemiş ner türemiş!
Açtı padşah hazinesin,
Böyle yiğit bir türemiş!
Her yere sebil ediyor,
Gök beyaz hazan gelir!

Evet, Kerem kaçak düştükten sonra Dilican ormanlarında, Borçalı'da, Cignah'da ve Evey Dağı'nda saklanıp, kendisini korur.

Bir gün O, Avey Dağında dört arkadaşı ile yatıp istirahat etmektedir. Bu esnada hükümet atlıları dolaşa dolaşa oraya gelirler. Bunları görüp mücadele ederler, mücadele çok şiddetli geçer. Kerem uykudan uyanıp silah seslerini duyunca alır bakalım ne der, nasıl der:

Avey'de dur dediler,
Bir uyan, bak tuşuna!
Sersem oldum uykudan,
Şir gibi girdim koşuna!
Görenler aciz kaldı
Heyleyer kaplan düşüne!
Vaziyet oldu mermiden,
Dağıldı başlı başına!
Saklayan o Huda'dı,
İmdadım Allah gelir!

Şiddetli mücadele olur. Askerler ne kadar uğraşsalar da Kerem'in grubunu yakalayamazlar, çaresiz kalıp geri dönerler.

Kerem her günün mücadeleyle geçtiğini, artık oralarda kalmanın anlamı olmadığını görür. Arkadaşları İsmayıl, Bayram ve İsfendiyar'a onların yüzünden fakir fukaraları incitmemeleri için İran'a geçmeyi teklif eder.

Arkadaşları razı olur, İran’a doğru yola çıkıp “Molla Kayası”na gelirler. Burada Kerem arkadaşlarını pusuda bırakıp Ağ yolu iki taraftan keser, gelip geçeni bir yere toplar ve pazar açar. Bu yoldan o gün dört general bir de onların yanında bir Rus kadın geçmek isterken Kerem, onlarla tanışır. Kerem, generallerden kendisi yüzünden köylüleri incitmemelerini, eğer beceribilirlerse kendisini yakalamalarını, İsrafil bey’de de kendisinin suçu olmadığını bildirmelerini ister.

Generaller, korkularından Kerem’in bu teklifine razı olduklarını, onun isteklerini yerine getireceklerini bildirirler.

Kerem der:

-Yanınızda bu kadın olmasaydı, sizinle hesabımı görürdüm. Sizinle giden şu kadına kurban olun!

Kerem’in elinden sağ salım kurtulduklarına sevinen generaller, bir daha arkalarına bakmadan atlarını dörtlüye sürüp kaçarlar. Kerem de tacirleri, zalimleri, muhtarları ve varlıklıları bir yere toplayıp bütün eşyalarını, paralarını alarak fakir fukaraya dağıtır. Hepsi Kerem’e dua eder. Bu yer, o günden sonra “Kerem Pazarı” olarak bilinir.

Kerem, pazarını kapatıp arkadaşlarını başına toplar, tüfeğini sinesine basıp bakalım muhammesinde ne der:

Ailem Mollazalov,
Kızıl kuş terlan balası.
Geçmek olmaz İsmayıl’dan.
Kurulu düz yer galası.
Puşe döndü eskinası,
Şen oldu “Molla Kayası”.
Aman çekti hasisler,
Erişe yetti nalası!
Soyundular yerbeyerden
Her biri perişan gelir!

Kerem, arkadaşları ile İrevan’a doğru gitmeye başlar. Onlar, İrevan’a varmaya az kala öğle yemeğine otururlar, oradan buradan sohbet edip anlatıp gülerler. Arkadaşları der:

-Hey Kerem, senin güzel sesin var, biraz oku da yorgunluğumuz gitsin.

Kerem bir şey demeden tüfeğini sinesine basıp okur:

Bilmeyenler, agâh olun,
İsgender oğlu Kerem'im.
Adlı bir kaplan balası,
Düşmana fırsat verenim.
Koyamam kısas kala,
Gayelere zer vuranım!
Belli-beyim ölüp, bilin,
Kalbi kırık viranım!
Olmuşum gurbet diyar,
Menzil-İrevan gelir!

Her biri bir taraftan Kerem'i alkışlayıp “aferin” der, sonra da kalkıp atlarına binerek İrevan'a varırlar. Onlar; İrevan'da da durmayıp atlarını Nahçıvan'a doğru sürerler. Âşığın dili hızlı olur. Keremler, akşam hava kararınca Nahçıvan'a varırlar, Aras'a yakın köylerin birinde gecelerler. Onlar, sabaha doğru bir rehber de alıp İran'a geçerler, Aras'ı geçerlerken arkalarından ateş açılır. Kerem der:

-Atların yanına geçin, kendinizi koruyun!

Kerem'in grubu kendilerini koruya koruya Aras'ı geçip kayaların arkasından gizlenirler, aceleyle aradan çıkıp İran'a geçerler.

İran topraklarına geçtikleri gibi Kerem, hiçbir yerde durmadan gece gündüz atını dostu Teymur Han'ın vilayetine doğru sürer. Onlar, gelip Teymur Han'ın evine girerler. Hemen misafirlere yer gösterilir, hürmet edilir. Onlar birkaç gün burada dinlendikten sonra şehre çıkmak isterler. Şehrin durumunu öğrenmek için bir kahvehaneye girdiklerinde, kahvehanede oturup çay içerken bir adam Kerem'i tanır. Bu adam, geçmişte üç yıl Keremlerin kapısında hizmetçilik yapmıştır. Kerem, ondan kendisiyle şehre çıkmasını ve ona rehber olmasını, atlarına da hizmetçi olmasını ister. Adam razı olur, Kerem'den de yola çıkmak için elbise alma niyetiyle para da alır. Kerem ona bir altın onluk verip der:

-İyi, git al, ancak çabuk dön! Bekleyecek vaktimiz yok!

Adam, kahvehaneden çıkıp Pazar yerine kendisini nefes nefese Tebriz valisi Zalı Han'ın yanına ulaştırır ve der:

-Evin yıkılsın, neden duruyorsun, aradığın Kaçak Kerem gelip kahvehanede oturmuş, arkadaşları ile çay içiyor.

Bunu duyan Zalı Han, işini yarım bırakıp yanına dört tane de atlı alıp doğruca kahvehanenin önüne gelir. Atların dizginlerini o casusa verip, içeri girerler. Zalı han, adamları ile içeri girdiğinde Keremler çay içmektedirler. Kerem onun şapkasındaki sembolden gelenin han veya devlet adamı olduğunu anlar ve hemen hürmet ederek ona oturup çay içmesini teklif eder.

Zalı Han sinirlenip der:

-Sen kim oluyorsun da bana çay teklif ediyorsun? Ben senin gibi aşağı tabakadan olan insanların merhametine mi kaldım? Söyleyin bakalım Kerem hanginizsiniz?

Bu sırada Kerem yerinden kıpırdamadan çay içe içe der:

-Sizin aradığınız Kerem benim, Kafkaslıyım, buralarda da kalacak değilim. Birkaç gün buralarda misafir olup Horasan'a gitme fikrindeyiz.

Zalı Han, onun sözüne önem vermeyip hemen Kerem'in kollarını bağlamalarını, arkadaşlarını da yakalamalarını emreder.

Kerem sinirlenerek Zalı Han'a söylenir.

Han, çok güçlü bir adamdır, el atıp Kerem'i arkadan yakalamak isterler, arkadaşlarını ise diğer görevliler tutarlar. Kerem, hanın elinden kurtulmak için çok uğraşır, lakin gücü yetmez. Birden aklına belinde küçük hançerinin olduğu aklına gelir. Bir şekilde onun kılıfından çıkarıp hemen hanın böğrüne sokar. Han, elini bırakıp yarasını tutana kadar Kerem bir tane daha vurup onu yere serer. Halk, gürültü üzerine toplanınca o alır bakalım ne der:

(“İrevan muhammesi”)

Casus gösterdi o saat,

Durdu kızmış kel yürüdü!

Pesinmedi şir-aslanı,

Leini-sal-sal yürüdü!

Kesti Horasan yolunu,

Görün ne bedhal yürüdü!

Gör Huda'nın hikmetini,
Ölmeye Zalı han gelir!

Söz tamamlandığı gibi Zalı Han'ın da ömrü biter. Halk, Kerem'i alkışlayıp dua eder. Kahvehanede oturan âşık, hemen ayağa kalkıp, Kerem'in sözüne bir cevap söyleyip onları methetmeye başlar:

Aldı Âşık Veli:
Bayram, İsmayıl, hem Kerem,
Drahdırda ben bilirim.
Yarmışlar düşmen bağrını,
Almıştılar can bilirim.
Yüklenmişti patrondaşı.
Tebriz'i viran bilirim!
Ellerinde tüfekleri,
Çok almışlar can, gelir!

Olanlar şehirde yayılmadan kaçaklar kaçmak için can atarlar. Kerem dışarı çıkınca o casusun bir kenarda Zalı Han'ın ve adamlarının atlarının yularını tuttuğunu ve güldüğünü görür. Casus, ölenin Kerem olduğunu sanır, ancak dışarıya çıkanın Kerem olduğunu ve kendisinin üzerine geldiğini görür. Kerem, onun nefesini toplamasına bile izin vermeden kanlı hançerini onun da karnına sokup der:

-Casusun cezası budur, şimdi git diğer dünyada ağalarına kulluk et, yoksa bu dünyada çok evler yıkarsın!

Casus yere serilip ölür. Toplananlar ona da lanet edip Kerem'i alkışlarlar. Kerem'in grubu hemen atlarına biner, Zalı han'ın grubu gelene kadar aradan çıkıp kaçarlar.

Onlar gitmekte olsunlar, size Zalı Han'ın oğullarından haber vereyim. Casuslar ölmemişti, hemen Zalı han'ın oğullarına babalarını Kafkas'tan gelen bir kaçağın öldürüp kaçtığını haber verirler. Zalı Han'ın oğulları hemen üç yüz atlı alıp kaçakların arkasından giderler. Onlar, kısa yoldan kaçakların önüne geçmek isterler. Kerem, arada bir geriye dönüp

bakar, arkalarından askerlerin geldiğini görür, arkadaşlarını haberdar etmek için bakalım ne der:

(“muhammes güzellemesi”)

Tebriz’den bir gün beri,
Dört yanı insan bürüdü!
Her yandan koşun gelir,
Bir nice yüz can bürüdü!
Ner durun, güçlü olun,
Yolları kan bürüdü.
Her biri aslan gibi,
Vezneli oğlan bürüdü!
Gelir Zalı Han’ın oğlu,
Toplanın düşman bürüdü!
Tüfeğinin üstüne,
Top gibi süzen gelir!

Söz tamamlandığı gibi, hiç kimse arkasına bakmaz, onlar atın yelesine yatıp sürmeye başlarlar, sonunda sık bir ormana varırlar. Mücadele başlar, mücadelede İsmayıl yaralanır. Kerem, hemen onu kucağına alıp mücadele yerinden uzaklaştırır. Zalı Han’ın oğlunun askerleri korkusundan darmadağın olup ormana kaçarlar. Mücadele kesilir. Keremler bir yere toplanırlar, fikir alışverişinde bulunup İsmayıl’ı yakınlardaki köylerden birinde saklarlar. Onlar, ev sahibine çok miktarda para verip İsmayıl’ın başından bir tüy eksik olsa kendinizi ölmüş bilmesini söylerler. Kendileri de bir müddet Tebriz, Hoy taraflarındaki ormanlıklarda saklanırlar. Arada bir geceleri İsmayıl’ın yanına gelen kaçaklar, onun halinin iyi olduğunu görürler, sonunda onu da alıp giderler ve bir şekilde Teymur Han’la bağlantı kurmaya çalışırlar.

Kerem, Teymur Han’ın Zalı Han’la hiç anlaşılamadığını çoktandır küşüp konuşmadıklarını iyi bilir. Teymur Han, Kerem’in Zalı Han’ı öldürdüğü haberini duyup daha da sevinir hatta Kerem’i görüp ona hürmet etmek ister. Ancak O, onların şimdilik ortaya çıkmalarını uygun bulmaz. Keremlere de henüz kıpırdamamaları, bir taraftan İran, diğer

taftan da Rusya'nın onları aradığına ve eğer ele geçerlerse onları sağ bırakmayacaklarına dair haber gönderir. Onlar da bunu duyunca bir müddet yine dağda taşta gizlenirler.

Bir gün yine Teymur Han'ın yanından onların yanına bir adam gelir. Kerem Teymur Han'ın İsmayıl'ın yarası rahatsızlık verdiği için bir hekim göndermesini rica eder. Teymur Han haberi aldığı gibi iyi bir hekim gönderir. Hekim İsmayıl'ın yarasını yeniden açıp temizler, merhem koyup sarar. Buna ek olarak ilaç da verir ki, iki günde bir açıp o merhemleri sürsünler. Onlar öyle de yaparlar. Böylece İsmayıl'ın yarası da iyileşir. Diğer taraftan da Teymur han, adam gönderip onları yanına getirtir, onlar görüşüp bir hayli sohbet eder ve dinlenirler. Teymur Han, onlara bir müddet adlarını, giyimlerini değiştirmelerini, hiç kimseye bir şey dememelerini, biraz vaktin geçmesini beklemelerini sonra durumlarına bakacaklarını söyler.

Teymur han. Bir keresinde Nesrettin Şah'ın hizmetini görürken ona Kerem'den bahseder, başından gelenlerin hepsini Şaha nakleder. Nesrettin Şah da onun yiğitliğini duymuştur; ama kendisini görmemiştir. Şah, teymur Han'a resmi geçit zamanında Kerem'in başına fes koymasını, kendisi dövüşçüleri selamlarken Kerem'i görüp tanınmasını ister.

Bayram günü han, Keremleri de şenliğe götürür, Kerem'e korkmamasını sorumluluğun kendisine ait olduğunu, başına bir fes koyup grubunun başında gitmesini söyler.

Bayram günü Kerem, büyük grubu başında iyi ve yakışıklı giyimiyle atın üstünde oturur. Bir ara halkın içinde Şah geliyor diye hareketlilik başlar. Nesreddin Şah kendi adamları ile gösteri meydanına gelir, sıraya dizilmiş dövüşçüleri gözden geçirir, birden gözü Kerem'e ilişir. O, Kerem'in boyuna posuna, görkemine bakıp gülümser, Kerem onun hoşuna gider. Şah, teymur han'ı bir işaretiyle yanına çağırır ve Kerem'in becerip becermediğini görmek için meydanda bir at oynatmasını ister.

Teymur han, Kerem'e doğru bakınca o, Teymur Han'ın fikrini anlar.

Kerem, Şahın fikrini anlayıp atını meydana sürer, o öyle bir at sürer ki izleyenlerin hepsi onun hızına hayran kalırlar. Şah da Kerem'in böyle at oynatmasını beğenip, ona Şahır Kerem'i adını verir. Teymur han, Şaha itiraz edip der:

-Şah sağ olsun, Şahın Kerem'i herkes olabilir. Ona başka bir ad koymanız daha iyi olur.

Şah, arif bir adamdır, Teymur han'ın düşüncesini anlar, bu yüzden de Kerem'in günahını bağışlar, ona yiğitliğinden dolayı bir köy de verir. Bundan sonra Kerem'i Kaçak Kerem olarak değil Koçak Kerem olarak çağırırlar.

Bir gün Şahın hazinesini çalarlar. Civar bölgelere ne kadar adam gönderseler de hırsızların yeri tespit edilemez. Sonunda bu iş, Şükür bey'le Kerem'e verilir. Onlar, birlikte padişahın hazinesini aramaya çıkarlar. Yol ayrımında her biri adamlarını alıp bir yana gitmekte olsun, bize Kerem'in yolundan haber vereyim.

Kerem grubuyla hırsızları arayla araya bir dağın eteğine varır. Burada askerlerin hepsi ümitlerini kaybedip istirahat etmeye başlarlar. Kerem ise askerlerden ayrılp bir dağdan yukarıya tırmanır o, o kadar çıkar ki sık bir ormanlığa gelir, durup etrafa göz gezdirir. Kerem, bakıp dokuz adamın önlerine altın, gümüş ve kıymetli taşlar dökmüş böldüklerini görür, hemen onların Şahın hazinesini yarıp çalan hırsızlar olduğunun anlar. O, hemen adamlara doğru gider, oraya vardığı gibi hırsızların liderinin boynuna öyle bir vurur ki, onun belindeki gümüş kemerinin kubbesi karnına geçer. Kerem, diğerlerini de dövüp yere serer. Hırsızlar, silaha el atacak güç bulamazlar. Yerde kalan adamlar korkularından diz çöküp yalvarmaya başlarlar:

-Günahımızı bağışla, bizim suçumuz yok, yakınlarımızın başı için bizi öldürme.

Kerem, onları öldürmez, birbirlerine kollarını bağlattırıp silahı bıraktırır, sonuncusunu ise kendisi bağlayıp önüne katar. O, onları doğruca askerlerin yanına getirir, oradan da hapishaneye göndertir, hazineyi ise padişaha verir.

Kerem, bu işlerin hepsini bitirdikten sonra Şaha hazineyi götürenleri Şükür Han'ın bulduğuna dair telgraf gönderir.

Kerem'in bu şekilde telgraf göndermesinin nedeni, Şükür Han ile sıkı dosttur, bu maksatla o, Şükür Hanın başını Şahın yanında daha da yüceltmek ister. Bunu duyan Şah, Şükür Han'a teşekkür eder. Şükür Han ise böyle sahte işi kabul etmeyip tedbir alır, Nesrettin Şah'a önceki mektubun yanlış olduğu, hazineyi çalanları yakalayanın Kerem olduğuna dair yeni bir mektup gönderir.

Bunun için de Şahın Kerem'e merhameti daha da artar, ona Kerem Han General adını verir. Şahın büyük karısı ise Kerem'e bir gümüş hançer bahşiş olarak verir. Bundan sonra Kerem, kendi halkını geçindirmeye başlar. O, yoksullardan vergi almaz, kendilerine de biraz toprak verir, fakir fukaraya yardımcı olur. Fakirlerin düğününe ilk önce Kerem katılır. Bu

sebepler yüzünden diğerköylerden köylüler grup grup göçüp Kerem’in toprağına sığınırılar. Herkes ona duacı olur. Âşık Mehemed Göyceli de Kerem’in bu Keremliğini duyup ona bu destanı koşar:

(“Karabağ gaytarması”nda)
Bir bin üç yüz üçte,
Bu söze süslü, zer vermişti.
Hatem sahavetli deyim,
Kerem gibi şir vermişti.
Bir öyle de ner İsmayıl,
Üste koyup var vermişti.
Bağışlayıp bu devleti,
Âlem din-aşkar vermişti.
Âşık Mehemed Göyceli,
Gör ne celaliylen gelir!

16. KAÇAK SÜLEYMAN*

Şemkir şehrinin Sarhan köyünde Emirgulu adlı yaşlı ve fakir bir adam yaşamaktadır. Evlat yönünden adamın bahtı açıktır. Onun altı oğlu ve iki kızı vardır. Küçük kızının adı Zöhre, büyük kızının adı ise Gülsüm'dür. Gülsüm büyüyüp on sekiz yaşına girer. Kendisi güzel bir kızdır. Ancak Gülsüm'ün sıkıntısı bitmemektedir. Annesi Zeynep kadın, belki bir şey öğrenir diye, onunla tatlı dille konuşur; ancak Gülsüm hiç kimseye hiçbir şey söylemez. Kendisinden büyük kardeşleri Hesen ve Bayram, Gülsüm'ün yüzünü güldürmek için sürekli çabalarlar. Gülsüm onlara da önem vermeyip işi, gücüyle meşgul olur. Her gün on, on iki kişinin yemeğini pişirir, çayını koyar, kap, kacağını yıkar; evi ve bahçeyi temizler. Kardeşleri de etrafta çalışır, ot biçer, odun kırar, ona buna işçilik yapar, yine de yarı aç, yarı tok geçinirler. Mal varlığı olarak da üç, dört takım eski yatak ve yorganları, balçıktan yapılmış üç odalı bir kulübeleri ve bir de sağmal inekleri vardır. Kışın ineğin sütü kesilince katıksız kalır, bahçedeki otların kurumuşlarından sıhma, labadalı yemek pişirir, bir şekilde geçinirler. Bundan sonra, Emirgulu'ya hükümet tarafından çok fazla vergi konur. İki yıldır Emirgulu bir şeyler artırıp vergi veremez. Muhtarın adamları, her gün onun kapısına dayanıp, vergi ister. Ama ne fayda, söylene söylene çıkıp giderler.

Zengin kızları giyinip, süslenip çeşme başına gelince, Gülsüm kendi elbisesinden utanır. Çünkü onun eteği de, kaftanı da yamalıdır. Zavallının elleri de çalışmaktan su toplar. Ancak dost da düşman da Gülsüm'ün çok yiğit, akıllı, namuslu ve gayretli bir kız olduğunu bilir. Kardeşleri de kız kardeşlerinin karakteriyle övünür ve gururlanırlar.

Bir gün Gülsüm bahçede ocak yakıp, çay kaynatır. Semavere ateşi yeni koymuşken, köyde şiddetli bir gürültü duyulur. Kaza polis amiri ile muhtar vergi vermeyenleri köy merkezine toplatırlar. Bir adam gönderip Emirgulu'nu da çağırırlar. Ancak Emirgulu, hasta olduğu için kendisi gidemez, onların huzuruna karısı Zeynep'le küçük oğlu İsmayıl'ı gönderir. Buna polis amiri de muhtar da çok sinirlenir. Her ikisi, kendi adamlarıyla birlikte doğruca Emirgulu'nun bahçesine gelip Emirgulu'nu çağırırlar. Emirgulu yorgana sarınıp dışarı çıkar, polis amirinin ayaklarına kapanıp “biraz sıkıntım var, imkânım yok, bana biraz mühlet ver, sonra veririm” diye yalvarır. Polis amiri, “hem üç yıldır vergini vermiyorsun hem yine de mühlet istiyorsun, köpek oğlu” diye bağırır. Sonra da ocakta kaynamakta olan

* Bu metin Rüstem Rüstemzade'nin eserlerinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (Koroglu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006; Yeddi Dastan. Bakü: Azərneşr 1989)

semaverin, aklının başına gelmesi için onun sırtına bağlanması emrini verir. Muhtarın adamları, hemen kaynayan semaveri yerden alıp; urganla Emirgulu'nun sırtına bağlar. Adamın bağıışı köyü başına toplar, yalvarır, karısı ve çocukları da bağıarak ağlamaya başlar. Polis amiri, bunun yanında onun evinin de aranmasını emreder. Eli silahlı iki adam eve girip, evi alt üst eder. Onlar, arama yaparken silahlarını kapının ağzında bırakır. Ama içeride Gülsüm'ü görmezler. Onların aklı arama yapmaktayken, Gülsüm silahlardan birini alıp yan odaya geçer. Pencereden önce polis amirine nişan alır, tetiği çektiği gibi polis amiri yere yıkılır, sonra da muhtar nişan alıp vurur. Muhtar da yere yıkılır. Ağlaşma sesi kesilir. Hemen semaveri Emirgulu'nun sırtından alıp yere koyarlar, Emirgulu'nu içeri götürürler. Polis amirinin adamları, durumu görünce korkularından silahlarını da bırakıp kaçır. Halk, kimin ateş ettiğine şaşırıp kalır; Gülsüm hiç onların aklına bile gelmez. Bu meseleyi bir tek Zeynep anlar, içeri girip kocasının sırtındaki yanıklara merhem sürer, Gülsüm'ü de bağına basıp der:

-Ne yaptın çocuğum, derdimizin üzerine bir dert daha kattın. Allah, onların belasını versin, evlerini başlarına yıksın, çocuğum şimdi seni yakalayıp sürgüne gönderecekler, ne yaptın?

Bu sırada Gülsüm'ün büyük kardeşleri, bahçenin dışından gelirler, durumu öğrenip şaşırırlar. Bayram der:

-Korkma Gülsüm, kardeşlerin daha hayatta, senin yerine ben gidip cezayı çekip dönerim. Allah onların belasını versin, o köpek oğlunu öldürmekle çok iyi yapmışsın.

Baştan sona bütün köy halkı oraya toplanır. Ama hiç kimse Gülsüm'ü kınamaz, aksine onun mertliğine hayran kalırlar ve derler:

-Annesinin sütü, babasının ekmeğı helal olsun! Kız değil, yiğit oğlu yiğittir.

-Böylesini ben on korkak oğlana değişmem, helal olsun, babasının intikamını almış.

Gülsüm de bu sözleri duyup gururlanır ve cesaretlenir; ancak ne yapacağını bilemez, hükümet adamlarını öldürenlerin, kaçır bir müddet etrafta gizlendiğini, yurdundan bir müddet uzak gezdiğini bilmektedir. Kendisinin bir kız çocuğı olduğunu ve ne yapabileceğini düşünür.

Ölülerin üzerine örtü örterler, henüz gelip giden yoktur. Gülsüm, hemen gelip kendisinin kollarını bağlayıp dostun, düşmanın içinde atın önüne katıp götürmelerinden korkar. Bu düşüncedeyken eve girip, kardeşlerinden birinin elbiselerini arayır bulur, vücuduna tutup üzerine olanları bir tarafa koyar, biraz da ekmek ve peyniri bir mendilin arasına sarıp torbaya atarak karanlık çökmesini bekler. Halk, ölülerin etrafında toplanıp,

yüksek sesle ölümlerin kötülüklerinden bahseder, halka eziyet etmelerinden şikâyet eder, hepsi kimin geleceğini beklemektedir.

Karanlık çöktüğü zaman Gülsüm, erkek elbisesi giyinip tüfeği eline alır, başına da bir erkek şapkası takıp evden çıkar. Evden öyle bir çıkar ki hiç kimse onu görmez. Duvardan atlayıp doğruca köyün yakınlarındaki ormana girip iri gövdeli bir çınar ağacının üzerine çıkar, o geceyi orada geçirir. Gece yarısı ormanda bir hışırtı duyunca biraz endişelenir; ama elindeki tüfeğe bakıp cesaretlenir. Gülsüm, geceyi orada geçirmekte olsun, size hükümet adamlarından haber vereyim. Bir grup eli tüfekli ve atlı asker köye girip Emirgulu'nun mahallesini kuşatma altına alır. Bir altın apoletli asker öne doğru yürüyüp der:

-Polis amiri ve muhtarı her kim öldürdüyse kendi ayağıyla öne çıksın!

Gülsüm'ün kardeşi Heslen, öne doğru yürüyüp ellerini arkasına koyar; "Ağa, ben öldürdüm, cezam neyse verin." der.

Askerler, hemen onun kollarını bağlayıp atın önüne katarlar, ölümleri de at arabasına koyup köyden çıkarırlar. Zavallı Zeynep kadının yüreği dayanamaz ve bayılır. Yanındaki komşu kadınlar, onu alıp içeri götürür. Yakasını açıp göğsüne ve yüzüne su serperler.

Alacakaranlık olunca Gülsüm, ormanın dışına çıkıp, koyun otlatan tanıdık bir adama rastlar. Dünkü olayı sorup, Heslen'i atın önüne katıp götürdüklerini öğrenir. Bundan sonra Gülsüm orada durmayıp ormanın yanındaki yüksek bir kayanın gizli bir yerini kendisine mesken edinir. İnsanlar yattıktan sonra arada bir evlerine gelir. Ama içeri girmez, etrafta dolaşıp gider. Bir gece, insanlar yattıktan sonra duvardan atlayıp kendi mahallelerine gelir, sıçrayıp pencereden içeri girer. Kendi yatağının boş olduğunu annesinin de yatmayıp ağlaya ağlaya hafiften mani söylediğini görür:

Azizinim haraylar,
Her yıldızlar, her aylar,
Kızım öldüğü gündür,
Dilim seni haraylar.

Bu sırada Gülsüm, pencereyi aralayıp yavaşça içeri girerek, annesini kucaklayıp öper. Anne kız sessizce bir müddet ağlaşır, bir müddet de susup konuşmazlar. Nihayet Gülsüm konuşur:

-Anne, benden yana endişelenme artık, ben önceleri bildiğin Gülsüm değilim, hiç kimseden hiçbir şeyden korkmuyorum, endişe etme!

Annesi der:

-Yavrum, hükümet adamlarının polis amiri ile muhtarı senin öldürdüğünü, onun için gizlendiğini anladıklarını söylüyorlar. Bu yüzden seni arıyorlar. Git, Gazah'da akrabalarımız var, bir müddet onlarda saklan, buralarda görünme.

Helalleşip ayrılırken Gülsüm'ün de gözleri dolar, dur bakalım annesine ne der:

Seyraguplar fitne, fesat kurdular,
Sütün helal eyle, ana, giderim!
Düşmanlar bizimle üze durdular,
Sütün helal eyle, ana, giderim!

Babamın öcünü aldım yağıdan,
Benim şimdi yurtlarını dağıtan!
Seni de eyledim şirin uykudan,
Sütün helal eyle, ana, giderim!

Yenice yetişip ben civan oldum,
Babama, anama mihriban oldum.
Gülsüm idim, dönüp Süleyman oldum,
Sütün helal eyle, ana, giderim!

Söz tamamlandığı gibi ana kız kucaklaşıp ayrılırlar. Zeynep kadın, yiğit kızının kendisini yabancılara belli etmemek için adını değiştirip, Süleyman koyduğunu anlar.

Gecenin karanlığında Gülsüm, etrafa bakına bakına köyden çıkıp ormana girer. Tüfeğini hazır vaziyete getirip, eline alarak hızla kendi yuvasına gelir, o gece çok rahat yatar.

Gülsüm, burada gizlenmekte olsun, size Gencebasar kaçaklarından haber vereyim. Gülsüm'ün namı her yere yayılmaya başlar. Beylerin zulmü canına tak edip kaçak düşenler içerisinde Meşedi Yolçu ile Goranboy lu çok daha meşhur olur. Onlar da bir kızın Şemkir'de günün öğle vaktinde, polis amiri ile muhtarı öldürdüğünü duyar. Olayın aslını öğrenmek için

fikir alışverişi yapıp, Şemkir’e doğru gelirler. Atlarını, Seyfelli’nin üst tarafındaki tepelerin yanından sürüp Morul’a varırlar. Belki bir yerliye rastlayıp olayı öğrenebilirler diye Sarhan köyünün yakınındaki ormana girerler. Ama size şunu söyleyeyim ki, Gülsüm onların geldiğini gizlendiği yüksek kayadan görür. Onları, kendisini arayan polis amirinin adamları sanarak, hile yapıp kayadan aşağı iner, çalı çırpı toplayıp deste yapar, desteleyip köye doğru gider. Kısa süre sonra atlılarla karşı karşıya gelir. Kaçaklar, atlarını durdurup ona sorarlar:

-Hey çocuk, kimsin, kimin oğlusun?

-Sarhan’danım amca, Emirgulu derler, onun oğluyum.

Bayramgulu sorar:

-Hey çocuk, Gülsüm denen sizin köyden midir?

-Evet, amca, benim kız kardeşimdir. Ben de çalı çırpı toplayarak onu arıyorum; ama hiç gören yok. Sanki cinlere karıştı.

Meşedi Yolçu çocuğun onlardan çekindiğini görerek der:

-Korkma oğul, biz dostuz. Gel bize katıl, her neredeyse kız kardeşini buluruz. Helal olsun ona, o bir kız kardeş değil, yiğittir.

Meşedi Yolçu sorar:

-Oğul, adın nedir?

-Adım Süleyman, Sarhanlı Emirgulu’nun oğluyum.

Gülsüm, yol boyunca olup biteni olduğu gibi kaçaklara anlatır. Onlar bir müddet ormanın derinliklerinde öğle yemeğine oturup yiyip içerler. Meşedi Yolçu heybesinden bir çift yeni elbise çıkarıp ona verir. Gülsüm sevinerek sık bir çalılığın arkasına geçip elbisesini değiştirir. Şansına sanki elbise onun üzerine dikilmiş gibidir. Yeni şalvar ve yeni gömlek Gülsüm’e çok yakışır, dönüp kaçakların yanına gelir. Kaçaklar, onunla biraz şakalaşıp gülerler. Karanlığın çökmesine yakın atlarına binip Goranboy’a doğru yol alırlar. Gülsüm de Meşedi Yolçu’nun atına binip, arkasında oturur. Şemkir Çayı’na gelince, çayın kıyısında bir at sürüsüne rastlarlar. At bakıcısına biraz para verip, ondan eğerli bir at satın alırlar. Meşedi Yolçu kendi atını Gülsüm’e verip, yeni ata biner. Bir hayli at sürüp Borsunlu’ya varırlar. O gece Borsunlu’da Meşedi Yolçu’nun bir akrabasının evinde kalırlar. Bu şekilde Gülsüm, birkaç ay onlarla gezerek kaçaklığın bütün sırlarını öğrenir, korkusunu da tamamen atarak, kendisini yiğit bir genç olarak görür.

Bir akşam kaçaklar, Zeyve tarafındaki zulümkar Gasım Ağa'nın evine baskın yaparlar. Casusun biri bunu nasılsa komşu köydeki polis amirine haber verir. Polis amiri on, on iki atlıyla hemen Gasım Ağa'nın yardımına gider. Evi dört bir yandan kuşatırlar. Polis amiri, yüksek sesle bağırarak onların teslim olmalarını ister. Gülsüm, evde gizlendiği yerden onları apaçık görmektedir. Bunu duyduğu gibi önce polis amirine nişan alıp ateş eder ve polis amirini yere serer. İkinci kurşunla bir kişiyi daha vurur. Bunu gören polis amirinin adamları kaçmaya başlar. Gülsüm, onları korkutmak için daha da yüksek sesle bağırp der:

Ey kamandar, silahını yere koy,
Dünyayı başına dar edeceğim!
Çekil bu yerlerden, görünme göze,
Yoksa gözlerini kör edeceğim!

Ben uzak düşmüşüm baba, anadan,
Zulme, zulümkara yadım binadan!
Çekil yolumuzdan, çık git, ey nadan,
Tez çıkıp gitmezsen, zor edeceğim!

Şemkir mahalimdir, adım Süleyman,
Başımın üstünden çekilmez duman.
Bana hoş gelemes ne bey, ne de han,
Terlanım, onları sar edeceğim!

Söz tamamlandığı gibi, Gülsüm tüfeğinin tetiğini tekrar çeker. Atılan kurşun polis amirinin adamlarından birine daha isabet eder. Sağ kalanlar, bir şekilde kaçıp canlarını kurtarır. Bunu gören kaçaklar da hemen atlarına binip kaçar. Bayramgulu konuşur:

-Bravo oğul, yiyip içtiğin helal olsun. Sen olmasaydın, bütün kanımız gitmişti.

Meşedi Yolçu der:

-Süleyman, artık sana hiçbir sözüm yok! Mademki sen böyle bir yiğitsin, bugünden sonra liderimiz sensin. Sen ne dersen, bizim için kanundur.

Gülsüm der:

-Hayır, Meşedi Yolçu amca, senin olduğun yerde ben neciyim, o öylesine bir tesadüftü, başımızda bir büyüğümüz olmadan işimiz olmaz.

Meşedi Yolçu der:

-Oğul, ben senin yanındayım, bir yere gitmiyorum ki, nihayetinde sen hem genç hem de çevik ve yiğitsin.

Evet, o günden sonra Kaçak Süleyman'ın adı, halktan halka; yurttan yurda yayılıp her yerde şöhret kazanır. Nerede bir zalim, nerede bir gaddar varsa yola getirmeden Süleyman ondan vazgeçmez, ayakta ölüm hükmü verir. Kaçaklar da onun bir sözünü iki etmezler. Gence Valisi, onun hakkında; onu yakalayana, ölüsünü ya da dirisini hükümete teslim edene, on bin manat mükâfat vereceğine dair özel bir emir çıkarır. Valinin emriyle her köye bir tane de nöbetçi konur. Hükümet adamları, her yerde onu aramaya, izine düşmeye çalışır; ama bir şey çıkmaz. Çünkü halk her yerde onu korur.

Bunlar burada kalsın, size Kaçak Yusuf'tan bahsedeyim. Yusuf, Gazah'ın Eskipara köyündendir. Babası, anası ölmüştür. Sadece kendinden küçük bir kız kardeşi vardır. Kız, on yedi, on sekiz yaşlarına varınca, kendi ağası onun namusuna sataşır. Kız kardeşi de derdini abisine açıp anlatır. Yusuf, eline fırsat geçtiği gibi satırla vurup ağayı öldürür; artık köyde kalmayarak Şemşeddin taraflarına kaçıp gizlenir. Aklına Kaçak Süleyman gelir, onu araya araya gelip Kelbecer Ormanlarında bularak, başına gelenleri de hükümetin fermanını da onlara anlatır. Der:

-Sizi sıkı sıkı arıyorlar. Bütün köylere pusu kuruyorlar. Ele geçeni sağ bırakmayacaklar. Süleyman'ın başına da on bin manat mükâfat biçiyorlar. Şimdi karar sizindir.

Süleyman; Yusuf'un kendisinden altı, yedi yaş büyük, gayretli ve namuslu bir genç olduğunu görür. Her nedense kalbinde ona karşı bir inanç ortaya çıkar. Hiçbir söz söylemeden yüzünü Meşedi Yolçu'ya çevirip der:

-Ne dersiniz, Yusuf'u grubumuza katabilir miyiz? Çok cesur ve gayretli bir oğlan olduğunu görüyorum.

-Ona inanılır, dedikleri yalan değildir.

O günden sonra Yusuf da Süleyman'ın grubuna katılır, birlikte mücadele ederler. Son zamanlarda hükümet adamları, onları sık sık kuşatma altına alır. Bu yüzden Süleyman, bir

müddet buralardan çekilip Aras'ın diğer tarafına geçmeyi uygun görür, hepsi razı olur. Bayramgulu da sohbete karışıp der:

-Süleyman haklı, gidip bir müddet İran topraklarında kalalım, gürültü kesilince geliriz. Kaçak Kerem'in de orada olduğunu ve Şah'la dost olduğunu söylüyorlar. Az çok bize yardımcı olur, ne de olsa yine bizdendir.

Hepsi razı olur. O geceyi Başlıbelli taraflarında geçirip, alacakaranlıkta kalkıp, atlara binerler. Bu sırada Yusuf, yüzünü Süleyman'a çevirip der:

-Hey Süleyman, yüreğime bir katar söz geldi, izin verin onu söyleyeyim, sonra yola çıkalım.

Meşedi Yolçu da itiraz etmeden der:

-Bırak söylesin, ne olur, bakalım ne diyor? Alır Yusuf:

Vatandan ayrılmak yaman zulümdür,
Atamın yurdunu koyup giderim.
Eskipara köyü, Gazah elimdir,
Zulümün elinden doyup giderim.

Allah hiç kulunu darda koymasın,
Bülbülün öcünü harda koymasın,
Belalı ceylanı torda koymasın,
Düşmanın gözünü oyup giderim.

Azizdir vatanın toprağı, taşı,
Ona yan bakamaz bir azgın naşı.
Kür'ün son nefesi, Aras'ın başı,
Bana gel gel diyor, uyup giderim.

Söz tamamlanınca Süleyman konuşur:

-Hey Yusuf, biliyor musun biz ya korkudan ya da sevinçten bir yerlere gideriz. Başka çaremiz yok, senin dediğin gibi gürültü kesilene kadar orada kalırız, sonra da döneriz.

Bir müddet at sürüp Aras tarafına giderek, bir iki gün de orada kalırlar. Bir akşam kendilerine bir rehber bulup, Karadağ tarafından Aras'ı geçerler. Bu sırada Çar Hükümeti, İran Şahı'na mektup gönderip Kafkas'tan topraklarına birkaç kaçak grubunun geçtiğini bildirerek onları yakalayıp hükümet yetkililerine teslim etmelerini rica eder. Şah da bütün hanlıklarına mektup gönderip, Kafkas'tan gelen kaçaklardan kimi ele geçirirlerse yakalamalarını emreder.

Tebriz'in yakınlarına varır varmaz Süleyman; Meşedi Yolçu, Bayramgulu ve Yusuf'u şehirde ne olup bittiğini öğrenmeleri için şehre gönderip, üç gün sonra onları Tebriz'in yakınındaki ormanda bekleyeceklerini söyler.

Kaçaklar, şehre girip Kafkas'tan gelen kaçakları aradıklarını öğrenirler. Bir casus, bunların yabancı olmalarından şüphelenir ve hemen gidip valiye haber verir. Vali atlıları ile oraya gelip, gizlice Meşedi Yolçu ve Bayramgulu'nu yakalar. Yusuf bir şekilde kaçıp, Süleyman'ı arar. Onu şehirde bulamayıp, kararlaştırdıkları yere gelir, iki gün sonra onunla ormanda görüşüp, meseleden onu haberdar eder. Süleyman, ona orada onu beklemesini, kendisinin tek başına gidip onları kurtaracağını söyleyerek doğruca şehre gelir.

Üç gün önce Kafkas'tan gelen üç Azerbaycanlı kaçağı yakalayıp zindana attıklarını öğrenir. Mesçidin önünden geçerken bir dilenciye rastlar, para verip onun elbiselerini alır. Gizli bir yerde dilencinin yırtık elbiselerini giyer, tabancasını da elbiselerinin altına saklayarak zindanın yanına gelir. Dilenci olduğunu görüp kimse onu önemsemez. Gecenin geç saatlerinde zindanın kapısına gelir, yırtık gömleğinin altından hançerini çıkararak, ansızın zindan nöbetçisinin karnına saplar. Nöbetçi kımıldamak isteyince hançeri ikinci hareketle onun yüreğine saplar, nöbetçi yere yıkılır. Bu esnada ikinci nöbetçi yaklaşır. Gülsüm ona fırsat vermeden karanlıkta hançeri onun sırtına saplar. Nöbetçilerin ceplerini arayarak anahtarı ikinci nöbetçinin cebinden çıkarıp, zindanın kapısını açar. Meşedi Yolçu, Bayramgulu ve onlarla birlikte hapsedilen üç kaçağı kurtararak, kaçıp karanlıkta gözden kaybolur. Kısa zaman sonra zindanın kapısının önünde bir bağırışma olur. Gülsüm, doğruca Yusuf'un yanına gelir, dostları da diğer taraftan gelirler, görüşüp sevinirler.

Bunlar burada yiyip içmekte olsunlar, size İran Şahı'ndan haber vereyim. Şaha geceleyin zindanın nöbetçilerinin öldürülüp, zindanın kapısının açılarak beş kaçağı bilinmeyen bir kişinin kaçırdığı haber verilir. Bunu duyan şah çok sinirlenerek emir verip bütün hanları huzuruna çağırır. Bütün vilayetlerin hanları şahın sarayında toplanır. Şah,

onları biraz azarlayıp üç gün içinde zindanın kapısını açıp, kaçakları serbest bırakan kişinin yakalanıp huzuruna getirilmesini emreder.

Tebriz Valisi Misir Han, toplantıda şaha her nerede olursa olsun üç gün içinde o kişiyi yakalayıp şahın huzuruna getireceği sözünü verir.

Bu olay, bütün şehirlerde ve köylerde duyulur, ciddi ciddi aramalar başlar. Ormanda koyun sürüsü otlatan bir çoban, bu haberi Süleyman'a ulaştırır. Süleyman, önce arkadaşlarıyla tedbir alır, sonra da yerlerini değiştirmeyi uygun bulur. Ormandan bir hayli uzaktaki yüksek bir dağın zirvesine çıkarlar. Süleyman arkadaşlarına yerlerinden kıpırdamamalarını, iki gün orada onu beklemelerini, eğer o dönmezse arkasından gelmelerini, ama ihtiyatlı olmalarını söyler.

Kaçaklar burada kalsın, size Gülsüm'den bahsedeyim. Gülsüm'ün derdi Kaçak Kerem'i görmektir. Önce Misir Han'a şiir şeklinde bir mektup yazar, mektubu götürüp zindanın kapısına asar:

İşittim ki şahtan size emir var,
Götür bu sözleri ona, Misir Han!
Kaçakta da üç gün, beş gün ömür var,
Sen düşersin haksız kana, Misir Han!

İnan, senin yollarını keserim,
O söz veren dillerini keserim,
Sopa vuran ellerini keserim,
Artık ben doymuşum cana, Misir Han!

Zimistianın sonu yazdır diyorlar,
İyilik de bir murazdır diyorlar,
Yaman günün ömrü azdır diyorlar,
Size kalmaz bu zamana, Misir Han!

Süleyman'ı tek görmüşsün İran'da,
Yurda od vururum, inan, bir anda!
Mert yiğidi gel dövdürme zindanda,
Yol bekliyor baba, ana Misir Han!

Kale nöbetçisi mektubu getirip Misir Han'a verir. Misir Han, mektubu okuyup, bir hayli düşünerek der:

-Şaha söz verdiğimi bunlar, nereden biliyor acaba?

Korkusundan gözüne uyku girmez. Sabaha doğru biraz uyur, o sırada da kötü kötü rüyalar görür. Rüyasında ağzından bir dişini çekip çıkarttıklarını, her taarfin kızıl kanla dolduğunu görür. Uykudan uyanıp karısını çağırarak, rüyasını ona anlatır. Karısı da korkuya düşerek der:

-Bey, cebine biraz para koy, yoksullara adak olarak bölüştür, belki kurtuluruz.

Misir Han, cebine bir avuç altın para koyarak, güzelce yiyip içtikten sonra şehre gider. Zindanın yanından geçerken elbiselerinin yırtıklarıyla cinleri ürkütecek durumda olan bir dilencinin dilendiğini görür. Yanına çağırıp, gizli bir yerde ona bir altın onluk vererek gece gördüğü rüyayı yorumlamasını ister. Dilenci onluğu alıp Misir Han'ı dinler ve sonra der:

-Misir Han, çok doğru bir rüya görmüşsün. Sen günahsız insanları yakalamak için neden Şah'a söz verdin?

Misir Han, dilencinin bu sözüne sinirlenerek onu vurmaya isterken dilenci, tabancasıyla onu vurup yere serer. Kendisi de kaçarak doğruca arkadaşlarının yanına gelip olayı anlatır.

Olup biteni Şaha ulaştırırlar. Şah çok sinirlenerek bütün silahlı adamlarına hanı öldüren kişiyi yakalamalarını emreder.

Süleyman yine arkadaşlarını dağda bırakıp, dilenci elbisesi giyinerek doğruca Tebriz'e gelir. Şahın emri, nerede kimliği olmayan, yabancı bir adam görülse yakalanıp onun huzuruna getirilmesi şeklindedir; ancak Süleyman'ın bundan haberi olmaz. Pazara daha yeni girmişken, şahın adamları onu yakalayıp doğruca şahın huzuruna getirir. Şah, dilenciye ters ters bakıp sinirlenerek, neden gidip bir yerlerde çalışmayıp da dilencilik yaptığını, kim olduğunu sorar.

Süleyman, da şahın ona dilenci gibi bakmasına sinirlenir; ama böylesinin daha iyi olduğunu, belki biraz yalvarırsa şahın, onu bırakabileceğini, sağ salim çıkıp gidebileceğini düşünerek der:

Güzel şahım, kıblegâhım,
İnsaf eyle, ben sayılım!
Gurbet elde yok penahım,
İnsaf eyle, ben sayılım!

Bir yiğidim, adlı, sanlı,
Dost yolunda imtihanlı,
Kılıcımın ucu kanlı,
İnsaf eyle, ben sayılım!

Ol sayılın ümit, varı,
Dört yanımda gam hasarı,
Çal kalemi hakka sarı,
İnsaf eyle, ben sayılım!

Şahın gazabı tutar ve der:

-Sen hiç dilenciye benzemiyorsun, kendini bilmezliğe verme, sözlerinden de anlaşılıyor ki, sen dilenci değilsin. Bana doğruyu söylemezsen hemen seni zindana attıracağım.

Şahın çok sinirlendiğini gören Süleyman, yine hileye sarılarak, şaha yalandan yalvarmaya ve dil dökmeye başlar:

Bir müddet ver, hükümdarım,
İlk Allah'a yalvarayım.
Yön çevirip hakka sarı,
Şahenşaha yalvarayım.

Dünyaya ferman verene,
Dertlere derman verene,
Kara taş a can verene,
Kıblegâha yalvarayım.

Sayılım, batmışım yasa,
Kime gitsem iltimasa,
Gezebli Kolsuz Abbas'a,
Edip düha yalvarayım.

Yalvarmaların hiçbir tesiri olmaz. Şah nedense bu dilenciye inanmaz. Konuşmalarından ve hareketlerinden onun dilenci olmadığını anlar. “Bu dilenciye zindana atın” diye emir verir.

Zavallı Süleyman, hiç böyle sıkıya gelmemiştir. Ağır zindan havası, açlık, susuzluk, gurbet el ve yalnızlık ona çok tesir eder. Kâğıt, kalem alıp dostlarına şöyle bir mektup yazar:

Kaza beni saldı düşman eline,
Vatan yâda düştü, el yâda düştü.
Düğüm atın şahenşahın diline,
Kepez'in koynunda göl yâda düştü.

Beylerin, hanların yolun kestirin,
Yağların dizlerini estirin,
Valisini, muhtarını astırın,
Aç, yalavac kalan kul yâda düştü.

Süleyman'ın gönlü olmuş virana,
Mert yiğidi doğuramaz her ana,
Ün salmıştı henüz Türk'e, İran'a,
Kafkas'a uzanan yol yâda düştü.

Süleyman, yiyecek getiren nöbetçiye bir altın onluk verip, ondan bu mektubu, nerede olursa olsun Kaçak Kerem'e ulaştırmasını rica eder.

Nöbetçi önce korkar, söz vermez; ama altın onluğu görünce razı olarak mektubu alıp saraya gelir. Şahın ikâmetgâhının çevresinde dolaşarak, akşama kadar oralarda vakit geçirir. Nihayet Kaçak Kerem'in atın üstünde oraya doğru geldiğini görür. Hemen yaklaşıp selam

verir, etrafa bakınıp mektubu Kerem'in avucuna koyarak uzaklaşır. Kerem, mektubu elinde tutarak saraya gider. Nöbetçiler, onu tanır, bahçeye girmesine izin verip atının başını tutarlar. Kerem, attan inip önce Gülşen Bağı'na gider. Yasemin ağacının gölgesinde mektubu okur. Bu mektubu yazanın her kimse Azerbaycanlı olduğunu, çaresiz kalıp ondan yardım rica ettiğini anlar. Hemen dâhiliye vezirinin yanına giderek zindandaki adamların durumunu öğrenir. Vezir, ona bir önceki gün şahın emriyle zindana bir dilencinin atıldığını; ancak hiç dilenciye benzemediğini, yabancı ülkelerden gelmiş biri olduğunu söyler.

Kerem, hemen mektubu yazanın o adam olduğunu anlar. Şaha gidip, dilenciyle görüşmesine izin vermesini, doğruları kendilerine söyleyeceğini, adamın Azerbaycanlı olduğu için kendisinden hiçbir şey saklamayacağını söyler.

Şah izin verir, Kerem doğruca zindana gelir. Nöbetçi, izin kâğıdını alıp, Kerem'le dilenciye görüştürür. Bu iki gün içinde zavallı dilenci düşünmekten, kederden ve açlıktan çok zayıflar, gözleri çukurlaşır, rengi kaçır. Kerem onunla tek başına konuşup tanışır, dilenci ondan sadece kız olduğunu saklar, geriye kalan ne varsa hepsini anlatır. Kerem, ondan Misir Han'ı öldürme sebebini sorunca, der:

-Ben, onu öldürmesem o beni öldürecekti. Beni öldürmek için elini hançere attı, ben de çaresiz kaldım, kurşunlayıp öldürdüm.

Kerem, onun dostlarının da kimler olduğunu öğrenir. Kerem, ona cesaret vererek zindandan kurtaracağına söz verir; ancak Süleyman bir an önce yola çıkma arzusuyla dolar, yüreğinden vatan hasreti çıkmaz. Bunu gören Kerem'in yüreği yanar, onun zindan azabı görmemiş bir genç olduğunu anlar. Ona teselli vermek için alır bakalım ne der:

Ey kalbi şikeste, mutedil hasta,
Sanki uymuş ah u zara gözlerin.
Yön çevir Huda'dan muradın iste,
Niye bakar uzaklara gözlerin.

Kork o günden talih senden tiksine,
Kim çare buluyor garip miskine?
Nasıl dözdü dumanlara, çiskine,
Çovğuna, borana, kara gözlerin.

Felek seni yandırdı mı, yaktı mı?
Sinen üste gam okunu çaktı mı?
Kerem diyor, hasret hasret baktı mı?
Nice haksız günahkâra gözlerin?

Süleyman, Kerem'in söylediklerinden bir hayli teselli bularak, ümidini ona bağlar. Önceleri Kerem'i görmemiş; ancak hakkında çok şey duymuştur. Şimdi ise onu kendi gözleriyle görüp, sesini duyar, Kerem'e olan duyguları bire beş artar. Onun yürek yangını ile söylediği sözün öncesinde coşarak alır bakalım ne der:

Arayıp bulamam, göremiyorum,
Nasıl dözsün intizara gözlerim?
Bazen de sırrımı veremiyorum,
Hasret kalmış yakınlar gözlerim.

Müddettir çıkmışım Şemkir şehrinden,
Odlar kucağından, fikir bahrından,
İhtiyaç yüzünden, felek kahrından,
Yaman düştü yad diyara gözlerim.

Dağ sayılmaz dağın karı olmasa,
Kişi değil onun arı olmasa.
Süleyman'ın bir simsarı olmasa,
Ağlamaz mı bahtı kara gözlerim?

Süleyman'ın Kerem'i kendisine simsar sayması Kerem'in yüreğini yakar. Dilenciyle vedalaşıp zindandan çıkar. Bu sıralarda şah da Firengistan'a doğru sefere çıkar. Onun gazabından korkup, hiç kimse dilenciye zindandan azat edemez. Bir aya yakın süre dilenci, zindanda yalnız başına hayat geçirerek, yarı aç, yarı tok yatıp durur. Bazen Kerem, ona yemek gönderir. Yalnızlık ve gariplik dilenciye daha çok tesir eder, vatanı ve yakınları aklına gelir.

Her yönden çaresiz kalıp, Kerem'e tekrar bir mektup yazarak, mektubu yüksek sesle okumaya başlar. Alır bakalım nasıl der, söyleyeyim mutlu olun:

Ey simsarım, bu nameyi yazarım,
Getirdi başıma bela gariplik.
Halk yolunda ölüme de hazırım,
Saldı beni daldan dala gariplik.

Kurban olayım vatanın taşına,
Şahın tahtı, tacı uçsun başına,
Yiğit arka durur yar, yoldaşına,
Koymaz düşsün yaman hale gariplik.

İstedim ki, gurbet elde ucalam,
Düşmanımdan kisas alıp, bac alam.
Korkum budur, dert sinemde kocalam,
Çeke ayaklara sala gariplik.

Süleyman'ın gençliğini taladı,
Etekleyip ocaklara galadı,
Mert ömrümü zindanlara caladı.
Dayanılmaz bu minvale, gariplik.

Mektubu yazıp, yine zindan bekçisiyle Kerem'e gönderir. Kerem mektubu alıp bir hayli düşünür, ama Süleyman'ı zindandan nasıl çıkartacağını bilemez. Çünkü bahsettiğim gibi Şah, Firengistan'a sefere gider ve henüz dönmemiştir. Çaresiz kalan Kerem, baş vezirin yanına gidip, dilencinin bırakılmasını ondan rica eder. Baş vezir, şahın korkusundan dilenciye bırakamaz. Kerem'in aklına gece gidip nöbetçileri öldürüp kapıyı açarak Süleyman'ı kurtarmak gelir, sonra bu hayalinden vazgeçer. Çünkü otuz yıl kaçaklık yaptıktan sonra daha yeni ortaya çıkıp, aile kurduğu aklına gelir. Bir hayli düşündükten sonra, bir heybe yiyecek hazırlayıp Süleyman'ın yanına gelerek olup biteni ona anlatır, ondan biraz sabırlı olmasını

ister. Süleyman; arkadaşları, babası, annesi ve kardeşleri için endişelidir. Kerem'den, hiç olmazsa onlara sağ salim olduğunu bildirmesini rica eder. Süleyman, dille dediği gibi, sözle de Kerem'e derdini anlatmaya başlar, alır bakalım ne der:

Benim bu derdimi, a terlan Kerem,
Akraba, kardeşe bir haber eyle.
Canımda yara var, yürekte verem,
Aşına, sırdaşa bir haber eyle.

Kanat çal vatana, cevherin kanı,
Dostların simsarı, düşmanın hanı,
Sambayıp sambayıp ağır zindanı,
Felek vurdu başa, bir haber eyle.

Talih yüz çevirmiş gidip yatmaya,
Koymadı ki, bir murada çatmaya,
Avım geldi, nişan aldım atmaya,
Okum deydi taş, bir haber eyle.

Süleyman da kaldı odlar içinde,
Tufanlar koynunda badlar içinde.
Arkasız, yardımsız, yadlar içinde,
Yanarım ateşe, bir haber eyle.

Kerem, ona “çocuk, kötü günün ömrü az olur, canını sıkma, her gün gelip seni yoklayacağım. Dur bakalım bu köpek oğlu Şah keyfi seferinden ne zaman dönecek, bir tedbir alırsız, sen sadece canını sıkma, her şey iyi olur.” diye biraz daha teselli vererek görüşüp ayrılır. Kerem gittikten sonra, Gülsüm kafese kapatılmış bülbül gibi ağlar, zindandan kurtulmak ve düşmandan öç almak için sabırsızlanır. Kardeşi Hesin'in de Sibiry'a da böyle zindanlarda çürüdüğünü gözünün önüne getirir. Annesi Zeynep, babası Emirgulu ve

kardeşleri aklına gelir, gözleri dolar, alır bakalım durumunu nasıl tasvir eder, söyleyelim mutlu olun:

Gece, gündüz ağlamaktan gözlerim,
Akları eridi, karası kaldı.
Dost, düşman yanında geçmez sözlerim,
Zay oldu ömrümün harası kaldı?

Günüm ah u zarla geçti, bed oldu,
Zindana düşmem çok yaman ad oldu.
Dost, aşına yüz çevirip yad oldu,
Sinemde hicranın yarası kaldı.

Gönül kaldı hoyratların lağında,
Anlamaz yanı, gam yığınağında,
Yazık Süleyman'ın civan çağında,
Felek oklamamış harası kaldı?

İki ay seferde kalan İran Şahı, sonunda bir gün dönüp gelir, herkes onu görmeye gider. Kerem de akşam olup, halk dağıldıktan sonra şahı görmeye gelir. Şah, Kerem'in biraz keyifsiz olduğunu görerek, oradan buradan söz açıp sebebini öğrenmek ister. Sonunda Kerem, “Şah sağ olsun!” deyip, sohbeti dilencinin üzerine getirerek, onun zavallının biri olduğunu, onu zindanda tutmanın şahın adına yakışmayacağını bildirir. Şah, Kerem'den onun gerçekten bir dilenci mi olduğu yoksa bir hile mi yaptığı konusunda doğruyu söylemesini ister. Kerem bakar ki yalan söylerse sonu kötü olabilir, bu yüzden doğruyu söyler:

-Kafkas'tan Nikolay'ın elinden kaçıp sana sığınmış, bir gün görmek istemiş, onu da felek vurup zindana atmış, rica ediyorum bırak gitsin, başka bir ülkede yaşasın.

Kerem'in ricası şahı yumuşatır; “Dilenciği bırakın gitsin, ama bizim ülkede yaşamasın” diye emir verir. Ferman verildiği gibi, zindan nöbetçisi, dilencinin ağzından bir belge alıp onu bırakır. Kerem, Süleyman'ı arkadaşlarıyla birlikte kendi evine misafir olarak davet eder. Meşedi Yolçu, Bayramgulu bir de Yusuf, Kerem'e çok minnettar kalır. Süleyman,

onların yiğitliklerini birer birer Kerem'e nakleder. Dille dediği gibi, sözle de onların tarifini yapar:

Dövüş vakti şir, aslana benziyor,
Yusuf, Bayramgulu, Meşedi Yolçu.
Görkemiyle sultan, hana benziyor,
Yusuf, Bayramgulu, Meşedi Yolçu.

Meşe Yolçu fahrimizdir, her zaman,
Ona eş olamaz Zaloğlu Rüstem,
Düşman meydanında kaldırır tufan,
Yusuf, Bayramgulu, Meşedi Yolçu.

Süleyman sözünü ediyor tamam,
Aramızda vardır, itibar, inam.
Hanlardan, beylerden alırlar enam,
Yusuf, Bayramgulu, Meşedi Yolçu.

Söz tamamlanır, Kerem onların heybelerine bir hayli yol erzakı koyar, her birine de birer çift yeni elbise vererek atlarını da doyuncaya kadar yerler. Süleyman der:

-Kerem kardeş, sen burada bana unutulmaz derecede hürmet ettin. Biz, senin bu hürmetini ömrümüz boyunca unutmayız.

Kerem de dostça konuşup der:

- Süleyman, bu benden kaynaklanan bir şey değil; kanımız, canımız bir, sen benim yerlimsin, yiğit bir adamsın. Benim yerimde kim olsaydı sana hürmet ederdi, hürmet etmek borcumuz. Elimizde imkân olduktan sonra neden yapmayalım?

Süleyman der:

-O zaman kulak ver, göğsüme birkaç katar söz geldi, söyleyeyim, de arkadaşlar duysunlar. Alır bakalım Süleyman ne der:

Garip yerde oldun penah,
Bu günümde, bu günümde.
İnan bende yoktu günah,
Bu günümde, bu günümde.

Kurban oldum gayretine,
O şanına, şöhretine.
Bizi salmadın çetine,
Bu günümde, bu günümde.

Can kurban merdin yeyine,
Gam dolmuş gönlüm öyüne,
Kalem çektin dağ, düyüne
Bu günümde, bu günümde.

Süleyman, sözünü tamamlar, tekrar helalleşip atlara binerler. Kerem, onları yalnız bırakmayarak, sınıra kadar yanlarında gidip, onları sınırdan geçirerek geri döner. Kaçaklar da Türkiye sınırını geçip, sık bir ormanlığa girerler. Süleyman, arkadaşlarını ormanda bırakıp şehre gitmek ister, Yusuf der:

-Süleyman, kızma ama her zaman bizi ormanda bırakıp kendin şehre gidiyorsun, aklın İran'a gitmesin, buralar bizim o kadar da bildiğimiz yerler değil, izin verirsen ben de seninle geleyim.

Der:

-Hayır, kardeş böyle konuşma. Sizi İran'da bir gün bıraktım gidip tuzağa düştünüz, zor kurtardım. Ben, sizi hiçbir yere bırakamam. İzin ver, gidip şehrin durumunu öğreneyim, ben geldikten sonra siz gidersiniz. Hep birlikte gitmek yasak, tanıyan, bilen olur. Yabancı ellerde canımız neden çürüsün?

Meşedi Yolçu da söze karışıp der:

-Süleyman haklı, üç gün bekleriz, gelmezse arkasından gideriz.

Akşama kadar dinlenirler, sonra Süleyman, üstünü başını düzelterip yola çıkar. Bir hayli at sürerek şehre gelir. Buraya Bitlis şehri derler. Süleyman, şehrin girişindeki kahvehaneye

doğru gelir. Atını barınağa bırakıp kahvehaneye girerek, göz ucuyla içeridekilere bakar. Çay getirtip sessizce söylenenlere kulak asar. Bazıları “sultanın, şehre giren yabancıları yakalayıp zindana atsinlar diye emri var” der. Bazıları “Kafkas’tan bir hayli kaçak topraklarımıza geçmiş, onları arıyorlar” der. Bazıları “İran’da bir grup kaçağı Kaçak Kerem, şahın elinden kurtarmış” der. Bir Azerbaycanlı da; “Ben de Kafkas’tanım. Eresey’de de çok kavga var. Halk, ihtilal yapıyor. Yaşam yok. Çarın evini ateşe vermişler. Âlem birbirine girmiş. Köpek, bile sahibini tanımıyor” der.

Sohbetin en tatlı yerinde eli sopalı dört kişi içeri girip halkı süzer. Sonra da kırmızı fesli, geniş şalvarlı, koca göbekli ve şişman bir Türk subayı içeri girip der:

-Hiç kimse yerinden kıpırdamasın! Kimliklerinizi çıkarın, içinde yabancılar olduğunu öğrendik, bakacağız.

Birer birer hepsinin kimliklerine bakarlar, sıra Süleyman’a gelince o, konuşmaz. Paşa, ona nereli olduğunu sorup kimliğini ister. Süleyman der:

-Efendim, ben buralı değilim.

Hemen paşanın emriyle onun kollarını bağlayıp götürürler, polis dairesinde Paşa Efendi onu sorgular. Süleyman, önce kendini gizlemek ister, sonra bu fıkirden vazgeçip der:

-Paşa Efendi, ben uzak diyardan, Gencebasar’danım. Zulmün elinden kaçıp buraya geldim. Siz misafiri böyle mi karşılırsınız? Hiç kimsem yok, hiç kimseyi de tanımıyorum.

Paşa Efendi, “Gencebasar’ın neresindensin?” diye sorar.

Süleyman der:

-Belki duymuşsunuzdur, Şemkir şehrindenim efendim.

Paşa Efendi, merak edip bir daha sorar:

-Yalnız mısın, yoksa arkadaşların da var mı, korkma söyle.

-Var efendim, var ama burada değil, uzaktalar.

-Kimler? Belki de tanıdıktırlar, söyle bakalım.

Süleyman, onları sazla ve sözle söylemek için izin alır. Sazı duyan Paşa Efendi, daha da sevinir. Hemen saz getirtip Süleyman’a verir. Alır Süleyman, bakalım arkadaşlarını nasıl takdim eder:

Hatıra saklanır, hürmet beslenir,
El içinde mutebere, efendim.
Eğerli, dizginli at bağışlanır,
Bizim yerde yiğitlere, efendim.

Meşe Yolçu kelte-kala benziyor,
Şikâr vuran bir kartala benziyor,
Cesarete Rüstem Zal'a benziyor,
Şecaatte İskender'e, efendim.

Gazaplanır, düşman kana boyanır,
Şah-şongar yuvasından uyanır,
Bezirgân yük döker, kervan dayanır,
Bayramgulu çekse nara, efendim.

Onlar gezip İran, Turan'ı diyorlar,
Dostların sultanı, hanı diyorlar,
Bizim yerin gergedanı diyorlar,
Yusuftok er oğlu ere, efendim.

Uğuroğlu Cefer girerse cenge,
Sedası yetişir Hint'e, Fireng'e,
Od yağdırır eli yetse tufenge,
Ant içirim peygambere, efendim.

Gencebasar göher-kanlar yetirdi.
Nağı gibi kahramanlar yetirdi.
Kerem gibi şir, aslanlar yetirdi.
Şüphe etme o ellere, efendim.

İsmim Süleyman'dır, hoşzebanlıyım,
Ben Azer oğluyum, Azer canlıyım.
Köroğlu vicdanlı, Babek kanlıyım.
Hesap etme kem hünere, efendim.

Söz tamamlanınca Paşa Efendi, ayağa kalkıp Süleyman'ın ellerini sıkarak teşekkür eder, minnettarlığını bildirip der:

-Ben buraların paşası olduğum müddetçe size korku yoktur. Git arkadaşlarınızı da getir, benim misafirmsiniz. Benim babam da Gencebasarlı'ydı, çocukken gelip buraları mesken edinmiş, ancak ben oraları görmedim. Şimdi de hükümetin hizmetindeyim. Korkmayın, git, arkadaşlarınızı da getir, ne kadar isterseniz burada kalabilirsiniz. Ama hiç kimseye karışmayın. Babam, "Gencebasarlılar delikanlıdır, söz dinlemezler" derdi. Bu yüzden haberdar ediyorum, hiç kimseye karışmadıkça burada rahatça yaşayabilirsiniz, gerisini kendiniz düşünün.

Evet, Süleyman, pazardan biraz erzak alıp, akşama doğru arkadaşlarının yanına gidip durumu onlara anlatır. Meşedi Yolçu biraz düşünüp, der:

-Bu bir tuzak olabilir, gel önce ikimiz gidelim, böylesi daha iyi olur, sonra ben gelip Yusuf ile Bayramgulu'nu da getiririm.

Hepsi razı olup, gece orada kalırlar. Yüzünüze hayırlar olsun, sabah olur. Meşedi Yolçu ile Süleyman giyinip ata binerek doğruca Paşa Efendinin kapısına gelirler. Paşa Efendi görevdedir; ama hanımına Süleyman adlı Azerbaycanlı birinin geleceğini, onları karşılayıp misafir etmesini söylemiştir. Hizmetçi, onların geldiğini hanıma haber verir. Hanım onları karşılayıp atlarını tavlaya aldırır, önlerine yem döktürür, kendilerini de eve davet eder. Aşçılar, hemen kara koçu kesip yemek hazırlar. Kazanlar asılır, pilav hazırlanır, kebablık et doğranır. Süleyman'la Meşedi Yolçu ellerini ve yüzlerini soğuk suyla yıkayıp misafir odasına geçerler.

Paşa Efendinin on sekiz yaşına girmiş bir kızı vardır. Kız, odasından Süleyman'a bakıp güzelliğini, yüzünde tek bir tüy bile olmadığını görüp, ona bağlanır. Beyaz tenli, kara kaşlı, kara gözlü ve boylu poslu olmasından hoşlanır. Annesine onların kim olduklarını sorar. Annesi, teferruatlı bir cevap veremez. Sofraya yemek getirildiği sırada Paşa Efendi de adamlarıyla gelerek, misafirlere "hoş gelmişsiniz" deyip oturur. Tatlı sohbetler başlar. Süleyman, Paşa Efendi ile açıkça konuşup, onlara yardım etmesini ondan rica eder. Paşa

Efendi, yakın bir dostunun şehrin dışındaki evini onlara sığınak olarak verir. Kaçaklar, bir müddet orada yaşar.

Süleyman, bir gün erkenden kalkıp şehre gider. Azerbaycan Türkçesiyle konuşan bir grup yabancı insan görerek sorar:

-Kardeş, açıklayın bakalım kimsiniz, necisiniz, nereden gelip nereye gidiyorsunuz?

Sarıklı bir adam öne çıkıp der:

-Nahçıvan tarafından bir ziyaretçiyim. Bunları, burada bırakıp geri döneceğim. Bunlar da İmam İrza ziyaretine gidiyor, onlara rehberlik ediyorum.

Süleyman'ın vatan aklına düşer. Ziyaretçiye, “ziyaretçi kardeş, benim de bir ahdim ve isteğim var. Kalem al ben söyledikçe yaz, onu da vatana, ulaştır, hakkını da fazlasıyla vereceğim.” diye yalvarır.

Ziyaretçi, hemen kalem, kâğıt çıkarıp hazırda bekler. Alır bakalım Süleyman, ziyaretçiye ne der, o da nasıl yazar:

Züvvar, gider olsan bizim ellere,
Benim bu derdimi ellere söyle!
Sahipsiz bahçede, bağbansız bağda,
Solun çiçeklere, güllere söyle!

Hayatım tükenir gamlar içinde,
Tufanlar koynunda, nemler içinde,
Arif yığnında demler içinde,
Dertli gönüllere, dillere söyle!

Dost yolunda koydu canı Süleyman,
Şemkir'in sultanı, hanı Süleyman,
Anam haber alsa, hani Süleyman?
Aktı Yusuf gibi sellere, söyle!

Ziyaretçi, Süleyman'ın sözlerinin hepsini olduğu gibi kâğıda geçirerek der:

-Kardeş, yerini, yurdunu söyle de nereli olduğunu bileyim.

Süleyman, ziyaretçiyle bir hayli sohbet edip yerini, yurdunu söyler; ama kız olduğunu ve gerçek adını gizler, nasıl olsa annesinin onun Süleyman olduğunu bildiğini düşünür. Süleyman, Yusuf'u da alıp sınıra kadar ziyaretçiye geçirir. Dönerken yolları ormandan geçer, yan yana at sürerlerken Yusuf der:

-Süleyman, sana bir sır vereyim, ama aramızda kalsın.

Der:

-Söyle, tutabilir misin?

-Süleyman, Paşa Efendinin kızının bizi neden sık sık misafirlige çağırdığını biliyor musun?

Der:

-Hayır, kardeş, bilmiyorum, neden?

-Bilmiyorsan bil, öğren. Paşa Efendinin kızı; sana vurulmuş, işvesinden de sana vurulduğu hissediliyor zaten.

Gülsüm, gülecek gibi olur; ama kendini tutarak der:

-Ne olmuş, vurulmuşsa vurulmuş, kötü bir kız değil, alırım buralarda kalır ben de bir bey olurum. Peki, sen ne diyorsun bu işe?

-Ne diyeyim, vallahi kötü bir kız değil; ama onu bizimle götüremeyiz. Babası da gitmesine izin vermez. Senin burada kalacağını da sanmıyorum.

Aklında hiç böyle bir şey yokken, aniden Gülsüm'ün kalbinde Yusuf'a karşı bir sevgi hissi uyanır. Der:

-Sen haklısın Yusuf, ben buralarda kalamam. Benim Şemkir'de babam, annem ve kardeşlerim var, sağ kalırsak gideriz, görürsün.

Onlar, ormanın güzel manzaralı, çimen ve çiçekli bir yerinde attan inip biraz dinlenmek isterler. Yusuf uzandığı gibi uyur. Süleyman, fırsattan istifade edip yavaşça ayağa kalkıp uzaklaşarak ormanın yakınında akan çaya doğru gelir, etrafa göz gezdirip elbisesini çıkarır ve dupduru akan suya girip yıkanır. Süleyman, sudan çıkınca şapkasını çıkartıp saçını taramaya başlar, bu sırada bir fısıltı duyarak gizlenmek ister; ama geç kaldığını anlar. Meğer Yusuf; uykudan uyanıp Süleyman'ı yanında göremeyince onu araya araya oraya gelir, gözlerine inanamayıp ayakta donup kalır. Onun yerine Süleyman konuşur:

-Yusuf, Allah'tan gizli değil, kuldan neden gizleyeyim. Ben kız çocuğuyum. Her yerde adını duyduğun Gülsüm benim. Ama bu konuda ağzından bir kelime dahi çıkarsa kendini ölmüş bil.

Yusuf, bir gönülden bin gönle Gülsüm'e vurulur, onun ayaklarına kapanıp kendisini bırakıp da başkasına varmaması için yalvarır. İkisi bir hayli sohbet ederek geçmişten, gelecekte konuşup güler. Gülsüm, tekrar erkek elbiselerini giyinir, ata binerler. İkisi de birbirine söz verip, eve döndüklerinde Şemkir'de düğün yapıp yuva kuracaklarından, evlat hasretinden bahsederler. Biraz da şehirde dolaşıp hava kararınca mekânlarına gelirler.

Masallarda vakit çabuk gelip geçer derler. Aylar, yıllar geçer. Bir gün Türk gazeteleri, Rusya'da Çar Hükümetinin devrilip, yerine yeni hükümet kurulduğunu yazar. Yerin kulağı vardır derler. Bu sözler gelip Süleymanlara da ulaşır. Meşedi Yolçu ile Bayramgulu her sabah erkenden şehre gidip, Kafkas'tan oralara birilerinin gelmesini bekler. Pazara giderler, kahvehanelere girerler, bir böyle, beş böyle, sonunda yine bir ziyaretçiye rastlarlar. Hal hatır sorunca ziyaretçi der:

-Kardeşler, biraz daha bekleyin. Rusya'daki özgürlük Azerbaycan'a da gelecek, diyorlar. Bu sıralar derebeylik sistemi var, it bile sahibini tanımıyor. İşçi ve köylüler birleşip beylere ve ağalara öyle bir mahkeme tutuyorlar ki görülmeye değer, zulmün ve zulmedenin kökünü kazımaya çalışıyorlar.

Kaçaklar, ziyaretçiyi ve onun getirdiği insanları mekânlarına misafir olarak getirerek güzel bir meclis kurup, yer, içer, doyuncaya kadar vatanlarından haberdar olurlar. Kaçaklar, misafirlerini yolcu edip, kendileri de yol hazırlığı yaparlar, pazar yapıp yol erzakı alırlar, tandır ekmeği pişirtirler, kaymaklı koyun peyniri alırlar, bir ay hazırlık yaparak iyice dinlenip, bir gün alacakaranlıkta kalkıp atlara binerler. Kaçaklar, sakın yerlerden at sürüp, Ağrı Dağı'na varıp yorgunluklarını çıkarmak için dağın gizli bir yerinde kendilerine mesken kurarlar. Bunlar burada kalsın, size Türk hükümetinden haber veriyim. Türk hükümeti, her yere "Sınırdan geçenler yakalanıp getirilsin" diye pusu kurdurur.

Kaçaklar, karınlık çökünce dağın eteklerine iner, sınırı geçtikleri sırada arkalarından bir ses gelir:

-Kimsiniz, durun, yoksa öldüreceğiz!

Meşedi Yolçu konuşur:

-Kardeşler, Müslümanız, İmam İrza ziyaretinden dönüyoruz, Allah’a hoş gitmez, bize ateş etmeyin, günahtır.

Gürültü kesilir. Süleyman, onları “henüz liderleri gelmemiş olmalı, çabuk olun, çayı geçelim” diyerek acele ettirir.

Çayı geçmeye çok az kaldığı sırada arkadan kurşun sesleri gelir, karanlık olduğu için onları seçemezler. Süleyman, “hepiniz yere yatın” der. Kaçaklar, taşların arkasına uzanıp kendilerini gizlerler. Gürültü kesilir. Türk askerlerinin gittiğini sanırlar. Yusuf, ayağa kalkıp atına binmek isterken arkadan kurşunlar, yağmur gibi serpilmeye başlar. Kurşunların ikisi Yusuf’a isabet edip onu yere yıkar. Arkadaşları, Yusuf’un kendisinin yere uzandığını sanıp, durumunu önemsemez, seslerini çıkarmazlar. Askerler de sınırı geçenler artık gittiler diye düşünerek oradan çıkıp gider. Süleyman sürüne sürüne kıyıya çıkar. Diğer arkadaşları da bir şekilde çayın kıyısına çıkıp Yusuf’un olmadığını görürler. Gülsüm, elinde olmadan doğruca çaya atılarak Yusuf’un cesedini arayıp bulur, sırtına alıp ağlaya ağlaya kıyıya çıkarır, cesedi atın üzerine koyup hemen çaydan uzaklaşır. Kaçaklar, yakındaki köylerden birine gelerek köyün kenarındaki evin sahibini çağırıp yıkayıcı buldururlar, Yusuf’u usulüyle köy mezarlığına defnederler, biraz dinlendikten sonra keyifsiz bir şekilde yola çıkarlar. Gülsüm’ü çok kötü bir ağlamak tutar, susmak bilmez, yüzünü Ağrı Dağı’na doğru çevirerek der:

Dumanlı, yağmurlu dağlar,
Dağlar, bizim dağlar mısın?
Ne döküyorsun kaş, kabağın?
Yollar, bizim yollar mısın?

Dostlarımı getirmişim,
Vatanıma yetirmişim,
Yusuf’umu yitirmişim,
Ona kara bağlar mısın?

Bir sırsın ki, galanmışsın,
Asırları dolanmışsın,
Süleymantek talanmışsın,
Yas tutup da ağlar mısın?

Süleyman, sözünü tamamlayınca Meşedi Yolçu der:

-Kardeşler, bu kaçaklık varken bir ayağımız burada, bir ayağımız mezardadır. “Kaçağı halk gizler” derler. Onun ömrü çok uzun olmaz. Halktan uzaklaştığı zaman kendisini koruması gerekir. Yusuf, çok iyi ve yiğit bir oğlandı. Ancak bilinçsiz hareket etmek ve kibirlilik kaçağa yakışmaz. Kaçaklık bu tarz şeyleri sevmez. Zavallı kendi başına kalkıp ata binerse böyle olur. Allah rahmet etsin, iyi bir arkadaştı, ancak yanlış kendisi yaptı.

Kaçaklar, üç gün at sürüp hep birlikte önce Gazah’a gelerek Yusuf’un kız kardeşini bulup ona başsağlığı dileyerek olup biteni olduğu gibi anlatır, eğerin içindeki emanetini de ona verirler. Kaçaklar, üç gün de onlarda misafir kalır, sonra ayrılarak atlarını doğruca Şemkir’e doğru sürerler. Yol boyunca sohbet XI. Ordunun Azerbaycan’a gelmesi hakkındadır. Evet, Sarhan köyüne ulaşırlar. Önde Gülsüm, arkasından da arkadaşları gider. Aylar, yıllar geçmiştir. Hiç kimse Gülsüm’ün sağ salim geri geleceğini aklına bile getirmez. Kaçaklar, atlarını doğruca Emirgulu’nun kapısına sürerler. Konu komşu, yine ne haber var acaba diye toplanır, hiç kimse Gülsüm’ü tanımaz. Gülsüm, atının dizginini Meşedi Yolçu’ya verip evlerine girer, yerde yatan hasta annesini kucaklayıp öper. Zeynep kadın sorar:

-Oğul, söyle bakalım kimsin, Gülsüm’den haber mi getirdin? Çocuğumdan bana haber ver.

Gülsüm yan odaya geçerek, elinde getirdiği bağlamasını açıp kız elbiselerini giyinir ve taranıp annesinin yanına gelir. Annesi, kızını bağrına basıp ağlar. Gülsüm, dışarı çıkıp kardeşleri ve konu komşuyla görüşür. Şimdi de onu arkadaşları tanımaz. Kardeşleri der:

-Çabuk olun, kurbanlık hayvanları kesin, güzel bir sofraya açın, misafirleri içeri getirin.

Kaçaklar, birbirinin yüzüne bakıp şaşırır. Bayramgulu der:

-Ey halk, bakın! Bu ana kadar, onun kız olduğunu biz de bilmiyorduk.

Gülsüm, olup bitenin tümünü anlatıp der:

-O zaman polis amiri ile muhtarı öldürüp dağlara çekilen, bugüne kadar da sizinle erkek gibi omuz omuza mücadele veren Gülsüm benim. Şimdi beni tanıyabilirsiniz, çünkü artık ne bey ne de muhtar var.

Kaçaklar, üç gün üç gece de Gülsümde misafir olurlar. Sonra Gülsüm yüzünü dostlarına çevirerek der:

Dostlar, bu dünyada benim diyenler,
Yemini, imanını atmasın gerek!
Çok da aldanmasın vara, devlete,
Doğruyu şöhrele satmasın gerek!

Al kumaş giyse de yekelenmesin,
Fahr edip altına pükelenmesin,
Korusun adını, lekelenmesin,
Helalle haramı katmasın gerek!

Ey biçare Gülsüm, sen oldun küskün,
Dağ olsan eritir yumşaltır pis gün.
Yiğidi dert alıp olsa da miskin,
Namert gölgesinde yatmasın gerek!

Söz tamamlanınca kaçaklar, onunla helalleşip ayrılır. Gülsüm o gece sevincinden sabaha kadar yatamaz, başına gelen olayları, gezdiği yerleri, yitirdiği dostlarını birer birer hatırlayıp anlatır. Sadece Yusuf'un ölümünü anlatırken gözleri dolar, kendini zor tutar. Sabah gelip gidenler daha da çok olur, meclise bir âşık da gelir, sözü ona bırakırlar. Âşık, Gülsüm'ün yiğitliğine dair çok rivayet ve sohbetler işitmiş, ama yüzünü görmemiştir. O zamandan beri yüreğinde beslediği sözleri "Divani" makamında çalıp okumaya başlar:

Şemkir'in yiğit kızı,
Adın gezer dünyanı.
Aynalıya tuş ettin,
Zulümkarı, bey, hanı.
Pristavın elinden,
Kurtardı halkın canı.
Esir ettin özüne.
Her kanmazı, nadanı,

Gasım Ağa elinden
Ses verip nale çekti.
Misir Hanı sınısidip,
Bin bir suale çekti.
Merdane yiğit gibi,
Zindanda kale çekti.
Tahran'da ad kazanıp,
Oldu Kerem mihmanı.

Türkiye'de şöhretine,
Mani, destan yaptılar.
Eğri büğrü guldurları,
Gayret üste çaptılar.
Yoksullara gün ağlayıp,
Hayat yolun taptılar.
Kayalarda sine gerdi,
Açtı dostu meydanı.

Meşe Yolçu, Bayramgulu
Dostlarıydı Gülsüm'ün.
Her diyarda yüz delisi
Bil var idi Gülsüm'ün.
Gazahlı Kaçak Yusuf
İlk yarıydı Gülsüm'ün.
Hayıf ondan gelhagelde,
Akıttı kızıl kanı.

Âşık Sefter, doğru danış,
Bakma devlet, vara sen!
Yiğit ölür, adı kalır,
Hasret kalma yara sen!

Denk değilsin, ey Süleyman,
Ne sara, şongara sen!
Unutmadın dar günde de
Yurdun Azerbaycan'ı.

17. GANDAL NAĞI*

Size kimden bahsedeyim. Nağı ile Nebi'den. Bu iki kardeş anne ve babalarını kaybederler, hiç kimseleri de yoktur. Bu iki kardeşin çok ağır bir hayatı vardır. Onların evlerinde iki takım yüzü olmayan yatak, yorganı, bir kara ibrikleri ve bir de kazanları vardır, geçim konusunda ümitlerini bir tek öküzlerine bağlarlar. Öküzle ormandan odun getirip satar, toprak sürer, ona bina iş yaparak bir şekilde geçimlerini sağlarlar.

Yıllar geçer, Nağı on beş, Nebi ise on üç yaşına girer. Bir gün köydeki büyük baş hayvanlara bir musibet musallat olur. Şansızlık o ki Nebilerin öküzü de bu hastalığa tutulur, bir sabah kalkınca öküzün öldüğünü görürler. Kardeşlerin bütün ümitleri ortadan kalkar. Akşam Nağı, kardeşi Nebi'ye der:

-Artık bizim bir çaremiz kalmadı, sen sabahleyin git ormandan odun falan getir, ben de gidip hizmetçilik yapayım.

Garahanlı köyünde Hacı İsahan adlı zengin fakat zalim bir adam vardır, açlıktan ölecek durumda olanlara dahi bir parça ekmek vermez, kendisi köyün muhtarıdır. Evet, Nağı doğruca onun yanına gelir:

-Ağa, beni hizmetçi olarak alır mısın?

-Bakıyorum çok yiğit bir oğlana benziyorsun, söyle bakalım, elinden ne gelir?

-Ne derseniz yapabilirim, büyük baş hayvan da koyun da güdebilirim. Hacı İsahan der:

-Becerikli birine benziyorsun, gel seni koyunlarımın başına geçireyim.

-Koy ağa, ne diyebilirim ki, razıyım.

Nağı o günden sonra Hacı İsahan Ağa'nın koyunlarının başına geçer, tam bir yıl geçer. Birgün Nağı, ağanın yanına gelir:

-Ağa, bana biraz hakkımdan verebilir misin, lazım oldu.

Hacı İsahan Ağa, oğlanın yiğitliğini görüp, eğer hakkını verirse Nağı'nın kaçıp koyuna gitmeyeceğini düşünerek der:

-Ey oğul, dinle, senin benim sürümle çok ilgili olduğunu görüyorum. Bu yüzden de senin bir yıllık hakkını şimdi vermeyip, üç yıldan sonra hepsini toplu olarak veririm. Senin de gözünde kıymeti olur.

* Bu metin Rüstem Rüstemzade'nin eserlerinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (Koroglu Neveleri. Gence: Elesgeroğlu Neşriyatı, 2006; Yeddi Dastan. Bakü: Azərneşr 1989)

Nağı onun maksadını anlar, “yalancıyı son noktasına kadar kovarlar” deyip üç yıl bekler, günler, aylar gelip geçer, vade tamamlanır. Üç yıl tamamlandığı gibi Nağı bir gün sonra sabah Hacı Ağa’nın yanına gelip der:

-Hacı Ağa, artık koyuna gitmek benim işime yaramıyor, rica ediyorum, benim hakkımı verin.

Hacı İsahan Ağa’nın cevabı bu kez çok kısa olur:

-Eğer benim sürümün başında olmayacaksan, sana hakk düşmez.

Nağı, ağanın yüzüne ters ters bakar:

-Vermezsen verme, önemli değil, elbet bizim de bir gün bir koruyanımız olur, hakk yerini bulur.

Allah’tan Hacı İsahan, Nağı’nın son sözlerini duymaz; yoksa onun eve sağ salim gitmesine izin vermez. Nağı, sözünü söyleyip doğruca evlerine döner, kardeşi Nebi sorar:

-Ey Nağı, neden böyle boş geldin, yoksa Hacı evde yok muydu?

-Cehenneme gitsin, hakkımı vermedi. Ne yapabiliri ki, devlet, onun tarafında, ben şikâyeti kime yapayım?

O gün kardeşlerin çok keyfi kaçır, akşam Nebi Nağı’ya der:

-Kardeş, artık buralarda geçinmek zor, gel sen Gürcistan’a, Garaçöl’e git, belki bizim için bir gün ağlarsın. Nağı Razi olur. Nebi, sabah erkenden kalkıp kardeşini yolcu eder.

Evet, bir hayli zaman sonra Nağı gelip Garaçöp’e varır. Burada Hacı Gehreman adlı birisine çoban olur. Hacı Gehreman, Nağı’yı çoban yaptığından beri onunla doğru düzgün konuşmaz, bir gün onu çağırıp der:

-Oğul, senin yiğit bir oğlan olduğunu, ama hiç sıkıntının bitmediğini görüyorum, derdin nedir, anlat, belki bir yardımımız dokunur, burası senin kendi evin, su kaba girdiyse içilmelidir.

Nağı, Hacı Gehreman’ın iyi bir adama benzediğini görür, başına gelenlerin hepsini Hacı Gehreman’a anlatır. Hacı’nın ciğeri yanar:

-Bak, bu silah, bu kemer, benim oğullarımdan ve çobanlarımdan da yanına alıp götür, ancak hakkını almadan gelme. Ama fakir fukarayla işin olmasın. O, Hacı İsahan Ağa mıdır nedir, ondan hakkını alıp gel.

Nağı bir hayli düşünür, sonra Hacı’nın yanına gelip izin ister, yanına üç kişi daha alıp yola çıkar, doğruca Ceyraçöl’e gelir. Hacı İsahan Ağa’nın koyun sürüsünün su yolunu keser.

Sabaha karşı Hacı İsahan'ın koyunlarının başına geçen yeni kişi, koyunları suya getirirken Nağı, bir tepeden sıçrayıp, sürünün önünü keser. Koyunların başına yeni geçen kişi Nağı'yı görünce titremeye başlar, Nağı der:

-Kardeş, korkma, senin suçun yok, benim Hacı İsahan'la karışık olan küçük bir hesabım var, onu halletmeye geldim.

Nağı, sözünü bitirip cebinden tespihini çıkarır. Üç yıl boyunca hakkına düşen koyunları, onların doğurup türemelerini, peynirini, yağını ve yününü hesap eder, sürünün yarısının kendisinin hakkı olduğunu tespit ederek koyunların başındaki kişiye der:

-Git, Hacı İsahan Ağa'ya götürdüklerimden başka, iki davar da bana borcu kaldığını haber ver.

Koyunların başındaki kişi, koyunları arkadaşlarına emanet edip doğruca Hacı'nın yanına gelir, olup biteni olduğu gibi ona anlatır. Hacı, olaydan haberdar olsa da cesaret edip de Nağı'nın arkasından gidemez. Diğer taraftan Nağı, sürüyü önüne katıp Gürcistan'a getirir. Koyunların birazını satıp ailesine harçlık gönderir, birazını da paraya çevirip fakirlere paylaştırır, kalanını da önüne katıp Hacı Gehreman'ın kapısına getirir.

Bu hadiseden bir iki ay sonra Hacı İsahan Ağa, intikam fikrine düşer. Çarın mahalli polis amirlerini, uryadnikleri olup bitenden haberdar edip onlara ne şekilde olursa olsun Nağı'yı yakalamaları için büyük bir bahşış koyar.

Bir gün Nağı yine biraz harçlık alıp köylerine gelir. Casuslar uyumamaktadır. Bu haberi hemen Hacı İsahan Ağa'ya ulaştırır, Hacı İsahan Ağa da mahalli polis amirine haber verir, mahalli polis amiri gece birkaç atlı alıp Nağıların evini kuşatma altına alır. Nağı'yı yattığı yerde yakalayıp kollarını bağlarlar, az bir süre içinde onu mahkemeye verirler. Mahkeme Nağı'ya beş yıl sürgün cezası verir, onu Sibir'e sürgüne gönderirler. Beş yılın iki yılını yattıktan sonra Nağı, eli kelepçeli olarak sürgünden kaçır. Derbend şehrine vardığı gibi Mehmed adlı bir Lezgiye rastlar ve onunla tanışır. Mehmed onu arabasına alıp köye, evine götürür, bir ay boyunca Nağı'ya güzelce hürmet eder, ona bir rehber tutup Zagatala şehrine doru yolcu eder. Burada Nağı, silahlanıp Eldar bölgesine, Kaçak Emir Ehmed'in evine gider. Nağı olup biteni Emir Ehmed'e söyler, zulüm edenlere karşı birlikte mücadele etmek için söz verirler.

Nağı, bir mektup gönderip kardeşi Nebi'yi getirtip grubuna katar, böylece bunların grubu günden güne artar, grubun başı ise Nağı olur. Nağı'nın şöhreti çevreye de yayılır.

Garasuçulu Kaçak Deli Ali da onu merak eder, onu kendi grubuna getirtmek için bir adam gönderir. Evet, iki grup birleşip düşmana karşı birlikte mücadele ederler.

Bir mücadelede Nağı eline güzel bir at geçirir. Ali bu at yüzünden Nağı'ya incinir. Onun için hir iki dost da küsüp ayrılır, her biri grubunu alıp bir tarafa gider. Nağı, Deli Ali'dan ayrıldıktan sonra grubu ile Çoban Dağına gelir; Deli Ali ise Gargaşa gider.

Şimdi size Mahalli Polis Amiri Cahangir Bey'den bahsedeyim. O, Deli Ali ile Nağı'nın arasında küçük bir anlaşmazlık olduğunu duyar. Bu yüzden Mahalli Polis Amiri Deli Ali'yi yoldan çıkarıp Nağı'nın üzerine gönderme fikrine düşer.

Gence'den Cahangir Bey, Tovuz'dan Mahalli Polis Amiri Şehniyar Bey, Zelem'den Behram Bey ve Gazah'dan İriyot Bey atlanıp Çoban Dağına gelirler, onların önünde Hacı İsahan Ağa gelir.

Nağı onların geleceğini önceden bilir, grubuna izin almadan kimsenin ateş etmemesini, bekleyip işin sonunun ne olacağını görmelerini emreder.

Evet, Cahangir Bey'in grubu gelip Çoban Dağına ulaşır. Onlar Nağı'nın grubunu görmezler ancak Nağı onları görüp hepsini birer birer tanır. Beylerin grubu Nağı'nın grubunun yanından geçip biraz uzaklaşırlar, Nağı arkadaşlarına der:

-Şimdilik kimseyle işiniz olmasın, siperlerinizi yapın, kalanını sonra düşüneriz.

Yüzünü Goca Seyid'e çevirip sorar:

-Kırk yıldır kaçaklık yapıyorsun, söyle bakalım, bu kaçaklık kimden kalmış?

Der:

-Kaçaklık Koç Köroğlu'ndan yadigârdır.

-Koç Köroğlu'ndan başka ne yadigârdır?

Seyid Rüstem der:

-Ey Nağı, ben ihtiyar bir adamım, ne bileyim, askerleri görüp bildiğimi de unuttum, kendin söyle nedir?

-O zaman dinle de söyleyeyim. Koç Köroğlu yiğitliğinden başka iyi bir âşık şair imiş. Yeri gelince delilerine emrini saz ve sözle söylemiş. Şimdi ben de bu esnada tedbirimi sözle bildireceğim. Siz, her ne dersem onu anlayın, kulak asın. Nağı bunu söyleyip tabancasını saz yerine sinesine basar, alır bakalım, arkadaşlarına neyi nasıl söyler:

Ses verin, ey yiğitlerim, dostlarım,
Bu iş gerek gidip hana yetişsin!
Kırın grubunu, bozun saflarını,
Zelzelesi asumana yetişsin!

Seyid der:

-Ey Nağı, grubunu da kiralım, saflarını da bozalım; ancak Cahangir Bey'in burada olduğundan haberin var mı? Onu vuralım mı yoksa yaralayalım mı?

Nağı der:

Ey Seyid amca, gerisini dinle, bakalım ne yapmak lazım:

Çevirin kolları, sipere yatın.
Havada şahintek al kana batın.
Piyadeyi kırın, atlıyı tutun,
Koyun Cahangir Bey cana yetişsin.

Emir Ehmed alt taraftan konuşur:

-Ey Nağı, beylerin arkalarından birer grup da adam geliyor, yolumuzu kesme fikrindeler, taştan taşa ilerliyorlar, izin ver, onlara bir misafir payı vereyim.

-Öndeki kim? diye Nağı sorar.

-Eldarlı Musa.

-Lüzum yok, bırak ilerlesinler.

-Peki, onlar tüfeğe el atarsa biz ne yapalım?

-Dinleyin, söyleyeyim:

Korkmayın kurşundan, çukurda durun,
Koşun saflarını açıkça görün.
Önceki kurşunu İriyot'a vurun,
Bizden ona bir nişane yetişsin.

Nebi kardeşi Nağı'yı izlemekten vazgeçmez. Hem düşmanı hem de Nağı'yı gözler. Nağı'nın tek başına olduğunu görüp yanına gelerek der:

-Biliyor musun, bizim asıl düşmanımız bak, bu mahalli polis amiridir. Öyle yapmalıyız ki, bir daha ne Cahangir Bey ne de Şehniyar Bey bizim üzerimize gelmesin.

Nağı cevabında der:

Pristavın gerek kesile başı,
O, henüz kanmıyor dava, dalaşı
Gerek bu koşurnun taşınsın leşi,
Sallaghanalarda sana yetişsin

Söz tamamlanmadan Nağı'nın grubu da ateş etmeye başlar. Her taraftan kurşun yağmuruna tutulan askerler kendilerini gizlemek için yer arar. Muhtar Musa, Nağı'yı nişan alır, bunu gördüğü gibi Nebi onun doğruca kalbini nişan alır, ateş eder, Muhtar Musa yere serilir. Askerler bunu gördüğü gibi ihtiyatlı davranıp kendilerini gizlemeye çalışır.

Bunlar her iki taraftan atışmakta olsun, sana Nağı'nın dayısı Bidalı İsmayıl'dan haber vereyim. Bidalı İsmayıl, yaşı altmışını geçmesine rağmen çok kuvvetli bir adamdır. O da beylerden yana şikâyetçi olduğu için kardeşinin oğlunun grubuna katılıp Çoban Dağına gelir. Bu yüzden grupla birlikte o da vuruşur. Nebi, onu büyük bir kayanın arkasında gizler, eline de bir tüfek verir, kendisine de “bak, bu taşın arkasından çıkma, başını dahi kaldırma, yoksa vururlar” diye bildirir.

Bidalı İsmayıl, bir müddet taşın arkasından çıkmayıp, yavaş yavaş ateş eder, birden akyılına ne gelirse taşın arkasından başını kaldırıp der:

-Hey, Nağı, Nebi, neden gizleniyorsunuz, düşmanla yüz yüze mücadele etmek gerekir.

Diğer taraftan Nebi bağırır:

-Ne yapıyorsun, hemen aşağı yat!

-Hayır, ben sizin gibi korkak değilim, deyip Bidalı İsmayıl tüfeğinin yayını çekip ileri yürümek isterken, yan taraftan ateş edilir, o dakikada adam yere serilir. Nağı, bundan dolayı biraz morali bozulsa da daha da hırslanır:

Bidalı İsmayıl'ın kan oldu döşü,
Bu yaşa dolmuştu, kanmıyor işi,
İstedi yürüsün kaplan yerişi,
İstemezdin ömrü sona yetişsin.

Mücadele git gide kızışır. Kaçaklar kurşunu ihtiyatlı davranarak atarlar, her kurşunla bir kişiyi yere yıkarlar, hem de siperlerinde sağlam durup düşmanların ilerlemesine izin vermezler. Nağı'nın attığı kurşunların hiçbiri boşa gitmez. Seyid, mahalli polis amirinin kaçmak istediğini görüp der:

-Hey Nağı, mahalli polis amiri senin payına düşüyor, izin verme!

Nağı, duyduğu gibi Şehriyar Bey'in kolunu nişan alır, hemen mahalli polis amirinin elinden tabancası yere düşer. Bunu gören Seyid, Nağı'yı kucaklayıp yüzünden öperek der:

-Aferin kardeş, gerçekten de Köroğlu'nun torunusun.

Alır Nağı, bakalım Seyid'in bu sözünden sonra ne der:

Nağı diyor, ben kendimi övemem,
Yüz düşman kanından içsem, doyamam,
Kırıp koşuundan birini koyamam,
Sedam gidip her divana yetişsin.

Cahangir Bey'le Şehriyar Bey'in yaralanması, Muhtar Musa'nın ölümü askerler içinde yayılır, yaralılar dövüş meydanından geriye götürüldükçe sağ kalanlar birer ikişer kaçmaya başlar.

Bunu gören Nağı, coşar, silahını sinesine basarak yüksek sesle nara atıp der:

Dikkat edin, koçaklarım,
Koşun kendini yitirdi.
Bu beyleri ecel bize,
Güzel günlerde yetirdi.

Çevirin bütün kolları,
Bağlayın bendi, yolları,
Vurun, tutun siz onları,
Devran bu hale getirdi.

Emir Ehmed, gel o yandan,
Hu yolunda geç sen candan,
Nağı korkmaz beyden handan,
Çok böylesini kaçırdı.

Söz tamamlanır, Nağı “Hacı İsahan sağ salım kaçıp canını kurtarmış, hemen onun önünü kesin, yakalayıp getirin” diye adam gönderir.

Emir Ehmed’le Nebi kuş gibi atın beline sıçrayıp darmadağın olmuş askerlerin arkasından giderler, kısa bir süre sonra Hacı İsahan Ağa’yı önlerine katıp Nağı’nın yanına getirirler. Nağı der:

-Bey, şimdi nasılsın, sanırım böyle bir günü hiç beklemiyordun.

Hacı İsahan Ağa, sonunun iyi olmadığını görüp Nağı’nın ayaklarına kapanıp yalvarmaya başlar:

-Nağı, beni öldürme, suçumdan geç.

Nağı ona izin vermeyerek der:

-Sen fakir fukaranın evini çok yıkmışsın, senin de evin yıkılmalıdır.

Hacı İsahan Ağa bir kurşun ile yere serilir.

Kaçaklar atlanıp Kür’ün kenarına gelirler, gizli bir yerde otururlar.

Seyid Rüstem der:

-Nağı, bu tür bir mücadeleden sonra güzelce bir istirahat etmek hiç de fena olmaz. Âşık Mirze’nin üç gündür bu yakınlardaki bir köyde düğünde olduğunu söylüyorlar. İzin versen gidip onu getirirdim, bize biraz keyif verirdi, okurdu.

Nağı razı olup der:

-Ama sen gitmeyeceksin, Nebi gidecek, ihtiyar adamsın, ele geçersen başımızda büyüğümüz kalmaz.

Seyid Rüstem bir şey demez, Nebi atına binip köye gelir.

Şimdi size Âşık Mirze'den bahsedeyim. Âşık Mirze, bu sıralarda on sekiz ya da yirmi yaşlarında ancak vardır, ama çok güzel bir sesi vardır, üstadından da bir hayli söz öğrenir, bu yüzden de en büyük meclislere onu davet ederler, oraya da hususi olarak çağırılır. Bu hayırlı işe hem Âşık Mirze davet edilir hem de zurnacılar çalar, isteyen oynar. Âşık Mirze akşamdan beri çalıp okumaktan yorulur, meclisin kenarında kurulup çadırda istirahat eder, yanında da kimse yoktur. Nebi bu fırsattan istifade ederek doğruca çadıra gelerek der:

-Bey, çabuk ol, sazını da al, konuşmadan önüme düş, sesin çıksa, kendini ölmüş bil.

Âşık Mirze'nin önce yüreği çarpar, düşünür. Sonra “sazını al” sözünü duyunca biraz yüreklenir:

-Yok, şüphesiz hayırlı bir iştir.

Âşığın da ata bindirip Nağı'nın olduğu yere getirir, yolda bir çobana rastlarlar. Meğer bu çoban Bozalğanlı beylerin hizmetçisidir, Nebi'yi tanıyıp sorar:

-Hey kardeş, hoş gördük, nereden böyle? Bizim bu oğlanı nereye götürüyorsun?

-Âşığın nereye götürürler bilmiyor musun?

-Hııı, anladım, hiç olmazsa birkaç hayvan da götürün.

-Ne diyebilirim ki, verirsen hiç de fena olmaz.

Nebi attan iner, üç adet seçme koç seçer, önüne katıp getirir. Kaçaklar, Âşık Mirze ile görüşür, hal hatır sorar, hemen hayvanları kesip soymaya başlarlar, yakınlardan biraz çalı çırpı toplayıp ocak yakar, ağaçtan birkaç şiş yapar, kebab pişirirler. Sofranın etrafında otururken Mirze, Nağı'yı tanır:

-Bey, bana Nağı dayının yanına gidiyoruz deseydin hoplaya zıplaya gelirdim, ödüm kopmuştu. Bakalım, beni yine hangi beyin kulluğuna götürüyorlar dedim.

Nağı sohbeti karışıp der:

-Mirze, ey oğul, bizim bu çocuklara biraz saz çal, oku, çoktandır âşık sesi duymuyorlar.

Âşık Mirze sanki bu sözü beklemektedir, hemen sazı kılıfından çıkarır, akort edip tiz sesi tiz, kalın sesi kalın ses edip der:

-Ey Nağı dayı, biliyor musun Bozalğanlı Heyyat Mirze sizin yiğitliğinizi duyup, güzel bir destan yazmış, eğer merak ediyorsanız onu söyleyeyim.

Buna hepsi sevinir, âşıktan o destanı okumasını rica ederler. Âşık Mirze, sazı sinesine basar, “mühemmes” havasında bakalım Nağı hakkında ne der, kaçaklar da nasıl kulak asar:

Gandallı Kaçak Nağı,
Gör nasıl tufan eyledi:
Bir nice vakit Şirek'te,
Keyfedip devran eyledi.
Yiğitliğin düşmanına,
Bilin, nümayan eyledi.
Dostuna hayfı gelip,
Kendini pünhan eyledi.
Gaddarın, mülkedarın,
Kanını şan şan eyledi.

Aferin yüz aferin.
Nağı gibi pehlivana,
Gece gündüz, akşam sabah,
Sığal verir beşaçılana.
Haykırıp çevrilince,
Asker batar kızıl kana.
Haykırınca narası,
Bülent oldu asumana.
Felek açtı der beçesin,
Melekler ihsan eyledi.

Bir Nağı'nın üstüne,
Gör nice nefer atlanıp,
Pristavla gubernator,
Cümlesi herkes atlanıp,
Gazah'dan da Meded Ağa,
Çekmişti hançer, atlanıp,
Bilemem onlar Nağı'ya
Hiç nasıl güman eyledi.

Ey Nağı, haberdar ol,
Üstüne divan yürüdü.
Müsrif ile Cahangir Bey
Asker çekti, han yürüdü.
Düşmanın sayın bilmedim,
Geceyle pünhan yürüdü.
Koca Seyid çevrilince,
Sel yerine kan yürüdü.
Süzenin hesabı yok,
Berdanga yüz kan eyledi.

Nağı gibi yiğit olmaz.
Görün nice can gibiydi.
Haykırınca narası,
Köroğlu Rövsan gibiydi.
Rüstem-i Zal'a benziyor,
Sami pehlivan gibiydi.
Onların destanını,
Mirze Novcavan eyledi.

Söz tamamlanır, her taraftan hayır dualar edilir. Bu sırada Nebi yeni yaptığı kebabları getirir ve sofraya düzer. Her biri birer şiş alıp sıcak sıcak yer, heyecanlı sohbetler başlar. Nağı, Âşık Mirze'den halkın durumunu öğrenir, beylerin köylülere koyduğu vergilerden sohbet açar. Âşık Mirze de gördüklerini ve duyduklarını olduğu gibi kaçaklara nakleder.

Âşık Mirze tekrar sazını eline alır, sinesine basıp kaçaklara Köroğlu'ndan okur, hepsi razı olup Âşık Mirze'ye hayır dualar ederler.

Gün batarken Nağı çocuklardan birini çağırıp der:

-Ey Nesib, Mirze'yi nereden getirdiyseniz götürün oraya bırakıp, gelin.

Nebi ile Nesib üç at eğerlerler, Âşık Mirze kaçaklarla vedalaşır, helalleşip ayrılırlar. Nağı onları biraz geçirir, ayrılırken Âşık Mirze'ye der:

-Çok sağ ol, oğul. Senden çok razı kaldım. Heyyat Mirze'nin o sözlerini her yerde, her mecliste oku, korkma. Bundan dolayı kim sana bir kelime dahi söz söylerse bana haber verirsın, kendim cevabını veririm. Söz sahibine de benim selamımı iletirsın. Sonra Nağı, cebinden biraz para çıkarıp Mirze'nin avucuna koyar, Mirze ne kadar karşı çıksa da Nağı onu sakinleştirip der:

-Götür oğul, helal olsun, bu senin beğenmediğin beylerin ve hanların kazancındandır, helaldir götür.

Nesib, Nebi ve Âşık Mirze atlarını sürüp ormandan çıkar, düğünün olduğu bahçeye varırlar. Âşık Mirze onlardan ayrılıp, sabah istirahat ettiği çadıra yaklaşır. Düğün sahibi Âşık Mirze'yi görüp der:

-Sabahtandır halk seni soruyor, neredeydin?

-Hiçbir yere gitmedim, bir evimize gidip geleyim dedim. Gittim, misafir vardı, sohbete tuttu, biraz geciktim.

-Sen istirahata mı düğüne mi geldin?

Mirze bir şey demeden hemen sazı kılıfından çıkarır, çadırın içine gelip çalıp okumaya başlar. Meclis yeniden canlanır, siparişler, paralar verilir, badeler kaldırılıp sağlık dlenir. Âşık Mirze de fırsattan istifade edip arada bir Nağı hakkında koşulmuş nağmelerden okur.

18. KAÇAK YUSUF*

(İ.A1 VERSİYONU)

Size kimden haber vereyim? Ağbaba bölgesinin Göllü köyündeki Hacı oğlu Memmed'ten. Memmed, Ağbaba'nın kendi halinde olan adamlarından biridir. Malı, varlığı olmasa da hiç kimsenin önünde eğilmez. Bir gün Memmed'in bir oğlu olur. Akrabaları toplanıp çocuğun adını Yusuf koyarlar.

Yusuf günler ve aylar geçtikçe büyür, konu komşu çocukları arasında korkusuzluğu, cesareti ve kuvvetiyle seçilir. "Diredöyme", "Çilinkağaç" ve "Han-han" oynarken her zaman hakk gözetir, kimsenin oyunbozanlık yapmasına izin vermez. Yusuf, kendinden güçsüzleri koruyup, haksızlık edenleri cezalandırır. Çok geçmeden Yusuf ün kazanır. Ahalkelek'te, Hosbiya'da, Borçalı oyuğunda, Kars'ta, Çıldır'da ve Garayazı'da herkes Yusuf'tan bahseder.

Yusuf'un durumu Borçalı'daki Allahyar Bey'e de ulaşır. Bir gün Allahyar Bey, ata binip Ağbaba'ya doğru yola çıkar. İki gün Garahaç'da Başkeçidli'de dostlarının yanında misafir olduktan sonra, Düz harabelerinden geçip Garanamaz'a, oradan da Göllü'ye gelir. Yusuf onu hürmetle karşılar. Ağbaba'nın güzel olduğu zamandır. Gül gülü çiçek çiçeği çağırır. Yusuf, Allahyar Bey'i Hatun Çeşmesi'ne, Baldırğanlı Çeşmesi'ne ve Alayün'ün girişine götürür, kuzu keser. Bir hafta sonra Allahyar Bey, Borçalı'ya döner. Tanıdıkları Yusuf'u sorunca Allahyar Bey alır bakalım ne der:

Uzun boy, enli kürek,
El oğlundan deyim size.
Sert bakışlı, polat bilek,
El oğlundan deyim size.

Kudretinden felek şaşan,
Ele, obaya yaraşan,
Konak-gara baştan aşan,
El oğlundan deyim size.

* Bu metin, Avtandil Ağbaba ile Nizami Memmedcanlı'nın eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.. (Ağbaba Folklorundan Nümuneler, Bakü: Yazıcı, 1994)

Rüstem-Zaldı geddi kameti,
Ağbaba'da var hürmeti,
Allahyar'la dost ülfeti,
Eloğlundan deyim size.

Yusuf on sekiz yaşına girer. Bir gün o, Arpa Gölü'nün kenarında dostları ile yiyip içmektedir. Gençler, Eşref Ağa'nın çeşmesinin başında nişan koyup ateş ederler. Her zamanki gibi Yusuf yine birinci olur. O, gruptan ayrılp biraz gezinmek için Musduglu'ya giden yola çıkar. Çeşmenin biraz aşağısında ot toplayan bir grup kız görür. Otları toplayıp önlüğüne koyan kızlardan birinin örgülü saçları suya dokunur. Kız farkına varıp başını kaldırır, kız da ne kızdır! Bakanın aklını fikrini başından alacak kadar vardır. Yusuf bir gönülden bin gönüle bu kıza vurulur. Ne zaman kıza yaklaşp sorduğunu bile farketmeden:

-Adın nedir senin?

Kız örgülü saçlarının suyunu sıkı sıkı der:

-Medine.

-Benim de adım Yusuf, Göllülü Yusuf.

Medine, Yusuf hakkında çok şey duymuştur. Şimdi onu böyle yanında görünce kendisini kaybeder, ne yapacağını bilemez. Ayakları birbirine dolaşa dolaşa kızların yanına geri döner.

O günden sonra Yusuf'un gecesi ve gündüzü yoktur. Erimiş yağı kabıyla başına çeken Yusuf, bir ekmek bile yemez hale gelir. Onun bu halini gören annesi sorar:

-Oğul, sana gelen benim yüreğime gelsin. Ne oldu? Neden böyle düşünüyorsun?

Yusuf der:

-Hiç, öylesine.

Yusuf'un annesi dünya görmüş bir kadındır. Kimin işi zora düşse, ona yardımcı olur. Annesi, Yusuf'un başka bir derdi olduğunu anlayıp der:

-Oğul, annenden gizleme, annen bütün dertlerin dermanını bilir. Doğruyu söyle bakalım ne oldu?

Yusuf annesinden bir şey saklayamayacağını görüp der:

-Ey anne, hiçbir şey olmadı. Kendim başımın çaresine bakarım.

Annesi vazgeçmez. Yusuf, annesinin çok üzüldüğünü görünce annesine yüzünü çevirip bakalım ne der:

Arpa Gölü'nün yanında,
Bir güzele düştü gözüm,
Lilparlı çeşme başında,
Bir güzele düştü gözüm,

-Sakalın ağarsın. Bunu önceden söylesene, benim işimi neden zorlaştırıyorsun? Hiç kederlenme oğul, dinle bak ne diyorum:

Kederlenme gözüm nuru,
Koymam işler kalsın böyle,
Derdine derman kılarım,
Koymam işler kalsın böyle,

Alır Yusuf:
Aklımı aldı başımda,
Bakan doyar göz, kaşından,
Sevgilim on beş yaşında,
Bir güzele düştü gözüm.

Alır annesi:
Gece gündüze katarım,
Nice bin koyun satarım,
Ben de murada çatarım,
Koymam işler kalsın böyle,

Alır Yusuf:
Tellerini saya saya,
Kaşları benziyor yaya,
Örgüsü batmıştı suya,
Bir güzele düştü gözüm.

Alır annesi:
Ağbaba'da güzel çoktu,
Açılmıştır kimin bahtı?
Deme, derde çare yoktu,
Koymam işler kalsın böyle,

Alır Yusuf:
İnce beli, boyu beste,
İki beni yanak üstte,
Yusuf'u eyledi hasta,
Bir güzele düştü gözüm.

Alır annesi:
Allah versin muradını,
Giyersin toy libasını,
Sen nişan ver el kızını,
Koymam işler kalsın böyle.

Kısacası, Yusuf, Eşref Ağa'nın çeşmesinin başında başına gelenleri, Medine ile olan sohbetini annesine anlatır. Annesi oğlunun kötü bir durumda kaldığını anlar. Çünkü Medine, Tepeköylü Mirze'nin oğlu Musa ile nişanlıdır. Ama annesi, Medine'nin gönlünün Musa'da olmadığını, onu zorla nişanladıklarını da bilir. O, oğlunun yüreğini kırmak istemediği için Yusuf'a hiçbir şey söylemez. Onlar Mirzeler'le birbirlerine gelip giderler. Yerin kulağı vardır, derler. Bu durum dile düşer. Yusuf da durumun ne halde olduğunu anlar, ama yüreğe zorluk yoktur. Yusuf namus meselesi yapıp Medine'nin adını bir daha anmaz. Annesi, oğlunun günden güne zayıfladığını, hiçbir şey yiyip içmediğini, öylece can sıkıntısıyla dolaştığını görür. Ne yapabilirdi? Ne kadar Yusuf'a nasihat verse de hayrı olmaz. Yusuf'un yüzü gülmez.

Şimdi size kimden bahsedeyim? Tepeköylü Mirze'den. Mirze, Kosalılarıdır. Zengin bir adamdır. Parasına ve malına çok güvenir. Bu muhabbet onun da kulağına gider. Amasya'da onun Paşa adlı bir akrabası yaşar. Paşa, dünya görmüş, her şeyin yerini ve

yurdunu bilen bir adamdır. Mirze, bur gün Amasya'ya gidip, durumu Paşa'ya anlatıp, ondan yol göstermesini ister. Paşa der:

-Mirze, parana güvenip de zorla iş yapma. Bu Allah'ın da hoşuna gitmez. Kızın yüreği yoksa ondan sana gelin olmaz.

Mirze, yol boyunca Paşa'yı kötüleye kötüleye Tepeköy'e döner. Vakit geçirmeden düğün hazırlığı yapmaya başlarlar. Medine'nin babası Ali Ağa'ya da düğün hazırlıkları yapmalarını, bir an önce kızı alacaklarını haber verir. Onlar düğün hazırlıkları yapmakta olsunlar, bakalım Medine ne durumdadır? Medine, Yusuf'u gördüğünden beri, ne kendisini ve ne de söylediklerini bilmez. Şimdi de düğün haberini duyunca az kalsın deli olmak üzeredir, ama elinden ne gelebilir? Köşede, bucakta gözlerinin yaşını sel gibi akıtır. Bir gün yengesi tandırlıktan oklava getirmeye giderken Medine'nin bir köşeye kısılıp sessiz sessiz ağladığını görür. Kızın boynuna sarılıp der:

-Ne oldu, ey bahtsız, yine neden ağlıyorsun? Allah'a şükür bugün yarın evleniyorsun.

Medine, yengesini; yengesi de onu çok sevmektedir. Yengesinin sözlerini duyunca o biraz daha üzülür ve ağlaya ağlaya der:

Ey yenge bir yaman derde düşmüşüm,
Gönül sızlar, yürek ağlar, dil ağlar,
Bile bile öz yuvamdan uçarım,
Gönül sızlar, yürek ağlar, dil ağlar,

Muhannetler bana tuzak kurdular,
Budadılar, kol, kanadım kırdılar,
Muhabbeti yerden yere vurdular.
Gönül sızlar, yürek ağlar, dil ağlar,

Bu sığar mı ya insafa ya dine,
Hakkın yoktur ne konuşsa, de sussa,
Baht bağlanmış, ölüp gider Medine,
Gönül sızlar, yürek ağlar, dil ağlar.

Medine'nin bu halini gören yengesi de kendisini tutamaz, ona katılıp hüngür hüngür ağlar, ama ne fayda? Kısacası, Mirze Bey, düğün yapıp Medine'yi oğlu Musa'ya alır. Medine, Tepeköy'e gelin geldiğinden beri kapının önüne çıkmasına bile izin vermezler, birden kaçıp onları rezil eder diye korkarlar. Medine'nin Musa'da gönlü yoktur. Mirze onu para ile alır.

Aradan bir müddet geçer. Ortalık yatıştır. Mirze Bey'in ailesi ile Memmed'in ailesi gidip gelmelerini kesmezler. Bir gün Yusuf, Tepeköy'e Musalara gelir. Musa'nın evde olmadığını görüp kapıdan geri dönmek ister, ancak onu bırakmazlar, içeriye götürüp sofraya açarlar. Yusuf çok oturamaz, atına binip hemen Göllü'ye döner. Akşam Musa, eve gelince Medine ona Yusuf'un geldiğini söyler. Yusuf'un adını duyunca Musa çok rahatsız olur. Yüreğinden kendi kendine "eski sevda herhalde bunun başından gitmemiş, yine Yusuf'tan bahsediyor", diye düşünür. O, yüreğinden geçirdiklerini kardeşine ve babasına anlatır. Babasına da o zaman neden böyle bir iş gördüğü için kızar ve "şimdi zararlarını görüyoruz, yediğimiz de canımıza sinmiyor" der. O günden sonra onlar Medine'yi dövüp sövmeye ve incitmeye başlarlar. Bir gün böyle beş gün böyle geçer. Sonunda Medine'nin canına tak eder. Yusuf'a gizlice bir mektup yazıp yollar. Mektupta "Yusuf, durum böyle böyle, ne günüm ne de diriliğim var. Seni bana oynaş yapıyorlar. Gel beni al, eğer almazsan kendimi öldüreceğim, kanım da senin üzerinde kalacak. Erkek adam, ona sığınanı darda bırakmamalıdır" diye yazar.

Medine, mektupta üç kıta da şiir yazar. Yusuf mektubu okuyup, Medine'nin şunları yazdığını görür:

Muhabbet oduna yandım,
Yusuf, beni götür buradan.
Böyle ömürden usandım,
Yusuf, beni götür buradan.

Gözlerimden dökülür yaş,
Kör bahtıma bağlanmış taş,
Kağızman'a, Kars'a birbaş,
Yusuf, beni götür buradan.

Tepeköy’de nasıl gezim?
Kalmamıştır bende d z m.
Götür beni canım, gözüm,
Yusuf, beni götür buradan.

Medine’nin bu isteği, ağlamaklı mektubu Yusuf’a çok tesir eder. Bu konuda hiç kimseye bir şey söylemez, bir hayli kendi kendisine ölçüp bi tikten sonra, Medine’ye “hazırlan, seni götüreceğim” diye haber yollar. Bir akşamüstü Yusuf, hazırlanıp Tepeköy’e doğru yola çıkar. Halk, hayvanlarını yeni bırakmıştır. Yusuf, Medine ile belirledikleri yere gider. Medine onu beklemektedir. O, Medine’yi terki e alıp, ata bir kamçı vurur. Atın ağzını Garanamaz’a doğru çevirir. Tepeköy’e haber yayılınca kadar Yusuf, Garanamaz’ı geçip Bavra’ya varır. O, Medine’yi dostu Bığlı Yasin’in evine getirip, ortalık sakinleşinceye kadar orada kalır.

Yusuf, ortalığın sakinleşmesini ve halk  detlerine göre barışacakları zamanı bekler. Ancak sen saydığını say, bak bakalım felek ne sayar. Bu hadise bütün Ağbaba bölgesinde yayılır. Elin ağzını bağlamak zordur. Kimileri “gençleri birbirlerini seçip, kaçmışlar. Seven gönülleri kırmak olmaz. İhtiyarların bunu zamanında anlamaları gerekirdi.” Kimileri de “Yusuf adamın karısını kaçırmakla doğru bir iş yapmamış” derler.

Mirze de başını kaldırıp köyün içine giremez. Düşünmekten aklı başından çıkacak hale gelir. Çok ölçüp bi tikten sonra Mirze Bey, “namusu kanla temizlerler” deyip doğruca polis komutanının yanına gider. Ona bir hayli para verip olanları anlatır. Parayı gören polis komutanının gözleri parlar. Sabah olduğu gibi bir grup atlıyla G ll ’ye gider. Medine’nin onların arasında olup olmadığını görmek için köyde ne kadar kadın varsa hepsinin sıraya dizilmesini emreder. Yusuf’un abisi  mer de oradadır. O da Yusuf gibi vurup tutan bir yiğittir. Polis komutanının bu hareketini görünce  mer çok sinirlenir, onu göğsünden ittirip der:

-Kadın ve çocuklardan ne istiyorsun? Medine’yi götüren benim kardeşim Yusuf. Kendisi bu köyde değil. Becerebilirsen git ara, tutup götür, kadını zorla götürmemiş ya?

Polis komutanı sessizce çıkıp gitmezlerse halkın onları öldüreceğini anlar. Bu yüzden kadınlardan vazgeçip Yusuf’un yerini sorar. Kimi, Yusuf’un Hançallı’da olduğunu söyler.

Polis komutanı, akşam olduğunu, böyle giderse karanlığa kalacağını anlayıp, pişman bir vaziyette Amasya'ya geri döner.

Bunu gören Mirze, ertesi gün yine polis komutanının yanına gider. O, polis komutanının para için babasını bile mezardan çıkarabileceğini bilir. Bu yüzden de ona yüz altın verip “Ömer'i Amasya'ya çağırttır, sonrasıyla işin yok. Biz ona gününü göstereceğiz” der.

Polis komutanı, Ömer'in arkasından adam gönderip onu mahkemeye çağırır. Memmed bunu duyup oğluna der:

-Oğul, silah al, ihtiyatlı git. Mahkemeye itibar edilmez. Onlardan her şey beklenir.

Ömer, zaten Mirze Bey'e çok kızgındır. Onun için de sinirli sinirli der:

-Ey ağabey, köse Mirze'den mi korkacağım?

Ömer, atı eğerleyip dizginleyip biner. Amasya'ya doğru gitmeye başlar. Daşköprü'den geçerken Ömer tanıdıklarından biriyle karşılaşır. Görüştükten sonra o sorar:

-Ey Ömer, ekip biçmenin bu vaktinde hayırdır?

Ömer cevap verir:

-Polis komutanı çağırılmış, bakalım ne istiyor.

Ömer oradan ayrılıp polis komutanının yanına gelir. Mirze Bey'le oğlu İbrahim de diğer odada beklemektedirler. Mirze Bey, Yusuf'la başa çıkmanın kolay olmadığını iyi bilir, ama Ömer'i aradan çıkarırsa Yusuf'un belini kıracağını düşünür.

Polis komutanı, Ömer'i kanlı kanlı süzüp bir hayli onunla konuşur, ama hiç yararı olmadığını, Ömer'in dediği dedik olduğunu görür. O, Ömer'e bahçede beklemesini söyleyip diğer odadaki Mirze Bey ve İbrahim'e der:

-Onu şimdi öldürebilir misiniz?

Mirze Bey, pencereden uzanıp bahçede gelip giden Ömer'e bir hayli baktıktan sonra geri dönüp polis komutanına der:

-Onu bırakma, bir şekilde geciktir akşama kalsın, bakalım ne yapacağız?

Polis komutanı, Ömer'i biraz daha sorguladıktan sonra onu yine bahçede bekletir. Öyle ki sabah olmaya yakın ancak polis komutanı Ömer'e gitmesi için izin verir. Ömer sinirli sinirli ata binip yola çıkar. Ömer'in onu kolladıkları hiç aklına gelmez. Ömer, yolda Göllü'lü Muhtar Ali'ye rastlar. Muhtar Ali, Ömer'in çok ihtiyatsızlık ettiğini görüp der:

-Ömer, ihtiyatlı yiğidin annesi ağlamaz. Kendini kolla. Mirze Bey'in altın verip de seni öldürtmek istediğini duydum. Gel, Düzkend yolundan gidelim.

Ömer der:

-Hayır, sonra “Ömer Amasya'dan dönerken korkusundan Düzkend yolundan gitti” derler. Sen git, ben Tepegöy yolundan gideceğim.

Ömer ondan ayrılıp Tepeköy yoluna döner. Mirze Bey, Ömer'le baş etmenin zor olduğunu anlar. Onun için de Dağıstan'dan gelip kalaycılık yapan üç lezgiye Ömer'i öldürmeleri için altın verir. Onlar da altınları alıp Mirze Bey'e o akşam Ömer'i öldüreceklerine dair söz verirler. Kısacası, güneş Taya kayasının arkasında batmak üzeredir. Ömer, Muhtar Ali'den ayrıldıktan sonra İlannı köyünden Şefi Bey'e rastlar. Şefi Bey de Ömer'e ihtiyatlı olmasını söyler. Ömer, atın dizgininin demirini sağlamlaştırıp hareket eder ki şiddetli bir gürültü duyar. Arkasına dönünce İbrahim, Musa bir de tanımadığı bir adamın onu kuşattıklarını görür. Dağıstanlı lezgilerden birini Ömer alacakaranlıkta tanır. Kaç kez ona yemek vermiş, deri toplamasında yardım etmiştir. Şimdi lezgilerin onun üzerine hançer sıyrıp yürümeleri Ömer'i çok sinirlendirir. O, elindeki kamçıyla İbrahim'in başına öyle bir vurur ki, kamçının sesi Gızıl Dağ'dan duyulur. Musa, İbrahim ve lezgiler aman vermeyip her biri bir yandan Ömer'in etrafını sararlar. Ömer kendini kaybetmeyip birini orada birini burada kamçılarsa da hayrı olmaz. Ömer kamçılı, onlar ise hançerlidir. Lezgiler, Ömer'i hançerleyip kaçarlar. Ömer, atının boynuna sarılıp öylece eğerin üzerinde kalır. At öyle böyle Göllü'ye Memmed Bey'in kapısına kadar gelir. Köye Ömer'i öldürdüklerine dair haber yayılır. Memmed'in akrabaları silahlanıp onun kapısında toplanırlar. Ancak Memmed Bey, herkesi sakinleştirip Yusuf'a haber verir. Kardeşinin ölüm haberini alan Yusuf, geceleyin Göllü'ye gelir. Sabah erkenden Göllü'nün ve civar köylerin halkları toplanıp Ömer'i defnederler. Yusuf, kardeşinin mezarının başında onun kanını yerde bırakmayacağına dair ant içer.

Bir yaz günü Yusuf yine başındaki grupla Güllüce'nin üstündeki Dam kayaya gelir. Burası öyle bir yerdir ki, askerler gelse de bir kişinin bile burnunu kanatamaz.

Yusuf, Hançalı'ya atını nallatmaya giden dayısı Asdan Ağa'nın geri dönmesini beklemektedir. Bir müddet sonra nöbetçiler, Asdan Ağa'nın Balıglı'nın üst tarafından Çetin Dere'ye doğru geldiğini haber verirler. Asdan Ağa, gelip Dam Kaya'nın yanına vardığı gibi Yusuf der:

-Asdan Ağa dayı, bizim aramızda yaşlımız ve bilgemiz sensin. Nikolay Hükümetinin adamları bizi arıyorlar. Onların elinden yaşantımız yok, biraz gözden uzak olmak ve dinlenmek istiyorum. Gizli bir yer olsun, bir niyetim var.

Asdan Ağa der:

-Vallahi Öysüz'den rahat bir yer yok, gelin Öysüz'e gidelim.

Onlar atlanıp Hançallı'ya doğru gitmeye başlarlar. Hançallı'nın kalesinin arkasında bir adamın koyun otlattığını görürler. Kaçaklardan biri atını sürüp çobanın yanına gelir. Selamlaştıktan sonra kaçak, çobana sorar:

-Ey Ali, Öysüz'de ne var ne yok?

Ali cevap verir:

-Öysüzlü Heyder Kars'tan yeni geldi.

Kaçak, Çoban Ali'den duyduklarını gidip arkadaşlarına anlatır. Yusuf, Asdan Ağa'ya der:

-Dayı, Heyderler'e gidelim.

Asdan Ağa her ne düşündüyse razı olmaz, kamçısını havada oynatıp der:

-Hayır, Bayram'ın evine gidelim.

Öyle de yaparlar. Onlar dolaşa dolaşa Şişdağ tarafından Öysüz'e Bayramlara gelirler. Bayram, onları hürmetle karşılayıp kuzu keser. Karısı ateş yakıp ekmek pişirir, tandır kebabı yapıp yerler. Bayram olup bitenlerden bahseder. "Duyduğuma göre sizi arıyorlar, askerler Göllü'nün yolunu kesmişler, ihtiyatlı olun", der.

Yusuf, bunları duyunca ne şekilde olursa olsun o gece Göllü'ye gitme kararı alır. O, gece köye gelip evlerine gider. Ne görse iyidir? Ev talan edilip yorgan ve yatağın yüzüne kadar her şey sökülüp alınmış haldedir.

Yusuf, işi böyle görüp, durmayıp evden çıkar. Yolunu İsmayıl'ın dükkanının oraya çevirir. İsmayıl'ın onu gördüğü gibi korkudan boğazı kurur. Dükkan sahibi İsmayıl, çok hasis bir adamdır, bir içim suyu babasına bile vermez, halkı çok incitir, hiç eli açık değildir. Yusuf göz gezdirip arşını alır. Kumaşları önüne döker. Yeni yeni kumaşlardan istediği kadar ölçer. Katlayıp koltuğunun altına koyar, ama parasını vermez. İsmayıl ateş gibi yansa da Yusuf'a bir şey söyleyemez. Geceyi bir şekilde sabah eder, sabah olduğu gibi kendisini Yusuf'lara ulaştırır. Memmed, iş için Balıglı'ya gider, evde bir tek Yusuf'un annesi vardır. Evde ne kalmıştır ki, İsmayıl ne götürsün? Askerler evde ne varsa süpürmüştür.

İsmayıl, evde dişe dokunacak hiçbir şey olmadığını görür. Kapıda sadece hiçbir işe yaramayacak bir katır vardır. O, katırın başındaki ipi çözüp yana yana der:

-Ben bu kaçak köpekoğlunun evini ateşe vereceğim.

Yusuf, gece yine eve gelir. Anası olup biteni oğluna söyler. Yusuf, ayağa kalkıp yine İsmayıl'ın dükkânına gider. Adam onu görünce dili tutulur. Bir şekilde kendisini toplayıp, Yusuf'un önüne yürür, bir eline tuz ve ekmek alır, diğer elini sakalına götürür. Yusuf hiçbir şey demez. Elini cebine atıp kumaşların parasını verir, biraz da şeker ve çay alır. Onların da parasını fazlasıyla öder. Sonra konuşmadan geldiği gibi çıkıp gider. Dükkân sahibi İsmayıl, yaptığı işten çok utanır, ancak ne yapabilir ki, iş işten geçer.

Yusuf bir gün Asdan Ağa'ya der:

-Dayı, aşağıya inmek istiyorum. Bu Mirze Bey'den bize aman yoktur. Her gün askerleri bizim üzerimize gönderiyor. Arada fakir fukaralara zarar geliyor. Gidiyorum, Allah ya onlara ya da bana verir.

Asdan Ağa bir şey demez. Yusuf, Allahyar'ı da alıp Tepeköy'e gelir. Tanınmasınlar diye yolda hurçlarındaki muhafız elbiselerini çıkartıp giyinirler.

Yazın çok sıcak geçtiği zamandır. Halk ot biçip kışa hazırlık yapar. Yusuf'lar hareket edip Mirze Bey'in evinin önüne gelirler. Yusuf bahçede hiç kimsenin olmadığını görüp der:

-Ey ev sahibi, ey ev sahibi.

Sesi duyan Mirze Bey'in karısı dışarı çıkar:

-Ne var?

Yusuf evden bir erkeğin çıkmasını ve onunla hesaplaşmayı bekler. Ama kadına ne yapabilir ki? Onun için sorar:

-Oğulların nerede?

-Ömerölen'e ot biçmeye gittiler.

Ömerölen denince öyle bilin ki Yusuf'un başına bir kazan kaynar su dökerler. O kendini toparlayıp atı doğruca oraya sürer. Onu da söyleyelim ki, İbrahim Amasya'ya Paşalara gider. Mirze Bey de tahıl biçmekten değirmene doğru gider. Musa, başını kaldırıp işin harap olduğunu Yusuf'un geldiğini görür. Hemen sine sine kaçıp yeni yaptıkları ot yığınının arkasına gizlenir. Yusuf, nişan alıp orada onu vurur, şapkasını alıp geriye, Tepeköy'e geri döner. Yine Mirze Bey'in kapısına gelip seslenir:

-Ey ev sahibi.

Kadın yine dışarı çıkar. Önceki muhafızın geldiğini görür. Yusuf der:

-Oğulların nerede?

-Ömerölen'e gittiklerini söylemedim mi? Orada ot biçiyorlar.

-Dinle ey hala, bak ne diyorum.

Bakalım burada Yusuf kadına ne der:

Ömerölen deme sabrım daralır,
Sen yaralı, ben yaralı ey hala,
Yaralı da yaralıya bozarır?
Sen karalı, ben karalı, ey hala.

At oynatıp ele tüfek alınca,
Dad eylersin kimliğimi bilince,
Vay haberi evinize gelince,
Ağlar gözüm, kalp yaralı, ey hala.

Ben Yusuf'um, korku nedir bilemem,
Felek bana dert vermiştir, gülemem,
Deme bir de Tepeköy'e gelemem,
Düşmemiştim ben aralı, ey hala.

Kadın, onun Yusuf olduğunu anlar, “vay evim yıkıldı” deyip bağırır. Yusuf'lar, atlarını sürüp Balıglı'nın İnek Dağı'na doğru çıktıklarında Mirze Bey'in değirmenden geldiğini görürler. Mirze Bey de onları görür. Kaçmak ister, ancak Yusuf fırsat vermeden onun önünü keser. “Bu dökülen kanların sebebi sensin” deyip tüfeği onun başına boşaltır.

Yusuf'un grubu bir hayli zamandır Derin Dere'de dolaşmaktadır. Kaçaklar, kayanın arkasında ocak yakıp yemek pişirmektedir. İki kişi gruptan bir hayli uzakta nöbet tutar. Birden nöbetçilerden biri fısıltıyla arkadaşlarına seslenir:

-İki karaltı geliyor.

Arkadaşı dikkatle bakıp iki kişinin onlara doğru geldiğini görür. Onlar, kaçakların yanına gelince nöbetçilerden biri konuşur:

-Kimsiniz, kıpırdamayın, yoksa beyninizi havaya uçururum.

Gelenler kendilerini kaybederler. Kaçaklar bir anda onların etrafını sararlar.

-Kimsiniz, nereden gelip nereye gidiyorsunuz?

Onlardan biri konuşur:

-Keçel Goru'nun diğer tarafında bina yaptık, arkadaşlarımızdan biri dün otlattığı sürüyü böldürmüş, sürüden ayrılan koyunları arıyoruz.

Nöbetçiler, bir şey söylemeden çobanları kaçakların olduğu yere getirirler. Yolda çobanlar ant içerler, “biz çobanız, koyun ve kuzu bakmaktan başka hiçbir işle meşgul değiliz, bizi bırakın kendi derdimizin arkasından gidelim” diyerek yalvarırlar. Bu sözlere kulak asan kim? Ocağın başında ayakta duran Yusuf çobanları sorgular:

-Kardeş, neden korkuyorsunuz, eğer doğru adamlarsanız bizden size zarar gelmez. Ne arıyorsunuz?

-Bizim binamız buradan biraz uzakta, Keçel Goru'nun yanını mesken ettik. Dün arkadaşlarımızdan biri dışarıda uyuyup sürüyü bölmüş. İyi ki erken farkına varmış. Yetmiş baş koyunu kaybettik. Araya araya buraya geldik. İki arkadaşımız da başka yöne gittiler.

Yusuf, Allahyar'a çobanların üzerini aramasını işaret eder. Allahyar sıçrayıp ilk önce yaşlı çobanın, sonra da diğer çobanın ceplerini, koltuk altını ve koynunu arar. Elle yapılmış ağaç saplı bir bıçaktan başka hiçbir şey bulamaz.

Yusuf çobanlara der:

-Oturun, bizimle yemek yiyin, kısmetiniz varmış.

Yaşlı çoban yine çabuk dillilikle der:

-Allah sofranızı bol etsin, izin verirsiniz gidelim.

-Bir parça da olsa yiyin gidersiniz.

Çobanların her biri bir iki parça yiyip çekilirler. Kaçak Yusuf onların acele ettiklerini görüp der:

-Yolcuyu yolundan etmek günahtır. Gidin koyunları arayın. Benim fakir fukarayla işim yok. Ama bizi gördüğünüzü kimseye söylemeyin.

Çobanlar, “ağzımızdan bir kelime dahi söz çıkmaz” diye ant içerler. Onlar döne döne kaçaklara sevgi göstererek giderler.

Bir hayli gittikten sonra yaşlı çoban der:

-Ecel bizi yakalıyordu. Kötü arkadaşın yüzü kara olsun. Rahmetliğin oğlunun uykudan gözü açılmıyor ki. Koyun otlattığını biliyorsun neden yatıyorsun? Dağ taş canavarla dolu. Sürüye saldırıp öldürür, bir tanesi dahi kalmaz demiyor. Ondan sonra gelip bunun altından çık çıkabilirsen. Allah razı olsun her kimse namertlik etmedi. Gidip bakalım başımıza ne gelecek. Ama bu konuda hiç kimseye bir şey söyleme ha.

Genç çoban razı olmayarak der:

-Kamal amca, çocuk değilim ki, neyime kalmış ki söz söyleyeyim. Deve gördüm pisliğini görmedim.

Onlar Şiş Dağa doğru giderler.

Geceyi bir hayli geçince kaçaklar ocağın kenarında toplanırlar. Biraz aşağıya atları bağlarlar. Ağbaba'nın güzel bir dönemidir. Kekotunun ve ganteperin kokusu birbirine karışıp insanı hoş etmektedir.

Yusuf, kaçaklardan birini atların yanına gönderir. Sonra yüzünü kaçaklara çevirip der:

-Biz burada çok kalmamalıyız. Kendiniz de biliyorsunuz ki, kurşunumuz azaldı, ne şekilde olursa olsun kurşun bulmalıyız. Gümrü'ye gidilmez, askerler bizi arıyorlar. Kars'a gitmek istiyorum. Hiç kimsenin benim Kars'a gittiğim aklına gelmez. Beni merak etmeyin, kurşun bulmadan gelmem. Siz de ihtiyatlı olun, sık sık yerinizi değiştirin. Muhtar Ali ile Abdullah'ın kulağı sestedir. Bizi ele vermek için fırsat arıyorlar. Ben de biraz gözlerimi dinlendirip erkenden yola çıkacağım. Allah izin verirse, sizi Yemlikli Dağın eteğinde bekleyeceğim.

Kaçaklar, yeşil otların üzerinde uzanırlar. Her biri başının altına eğerini koyup yatar. Gece yarısını geçince Yusuf ayağa kalkar atını eğerleyip arkadaşlarına seslenir. Hepsi kalkıp onun başına toplanır. O, arkadaşlarıyla vedalaşıp atına biner. Hepsinin onun arkasından baktığını görür, Kerem adlı bir genç kaçak da öyle bir bakar ki, gözlerinin yaşını dökmek için hazır haledir. Yusuf'un da yüreği yanar, alır bakalım burada ne der:

Ben giderim Kars'a sarı,

Dağlar, dostlar emanettir.

Sana bıraktım dostları,

Dağlar, dostlar emanetti.

Yoktur kurşun ihtiyatım,
Böyle günde nasıl yatım,
Haktan gelmişti beratım,
Dağlar, dostlar emanettir.

Çıldır'dan Kars'a inerim,
On güne kadar dönerim,
Öyle bakma, canım Kerem,
Dağlar, dostlar emanettir.

Kısaca, Yusuf sözünü tamamlayıp atının dizginini bırakır. Güllüce'nin üstünden geçip Göydağ'a doğru gider. Yusuf ilk önce Çıldır yolu ile bir hayli gittikten sonra, atın başını aşağıya döndürür. Dağ, taş yaylaya çıkan halkla doludur. Onun için de Yusuf çobanların ve çocukların duymayacağı şekilde gider. Tan yeri ağarıp gökte yıldızlar seyrekleşmektedir. Hava aydınlanmadan Kars'ın yukarı başındaki Bayrampaşa Mahallesi'ne gelir. O zamanlar Kars vilayeti Ağbaba bölgesiyle birlikte Rusya'ya tabidir. Burada Yusuf'un Ehmed adlı bir dostu vardır. Ehmed Efendi ile Yusuf çoktandır dosttur, dar günlerde birbirlerine destek olurlar. Bu yüzden Yusuf samimiyetine dayanarak Ehmed Efendi'nin kapısını çalar. Bu saatte sebepsiz yere kapı çalınmaz. Onun için Ehmed Efendi, kapının arkasına gelip sorar:

-Kimsin?

Yusuf dostunun sesini tanıyıp der:

-Benim, Yusuf! Ehmed kapıyı aç.

Ehmed Efendi, kapıyı açıp atı yedeğinde duran Yusuf'u görünce kollarını açar:

-Hoş gördük, ne iyi oldu da geldin, durma atı içeriye çek.

Ehmed Efendi hemen ışığı yakıp Yusuf'un atını tavlaya bağlar.

Önde Ehmed Efendi, arkasında Yusuf geri dönüp eve girerler. Yusuf'un gözü kapının ağzında ayakta duran kadına ilişir, elini uzatıp "hoş gördük, bacı" diyerek kadına selam verir. Kadın utana utana başı ile razı olduğunu gösterir. Yusuf oturduğu gibi Ehmed Efendi küçük yastığı götürüp küçük pencereyi örter. İçeride yanan lambanın ışığı titrer. Dışarıdan bakan içeriye göremez. Bunu gören Yusuf samimiyetle Ehmed Efendi'ye der:

-Neden böyle yapıyorsun, ışığın önünü neden kesiyorsun?

Ehmed Efendi der:

-Çocukluk yapma, zaten seni her yerde arıyorlar, böylesi daha iyi.

Yusuf gülerek der:

-Ben buraya gizlenmeye gelmedim.

Ehmed Efendi'nin hanımı sofrayı kurar, çay ve yiyecek getirir. Yiyip içerler. Yusuf der:

-Arkadaş, kurşunumuz bitti. Buralardan biraz kurşun alıp götürmeye geldim.

Ehmed Efendi kalkıp giyinir. Ehmed Efendi'nin karısı kapıyı biraz aralayıp yola bakar, yolda kimsenin olmadığını görüp başı ile işaret eder. Yusuf'la Ehmed Efendi yola çıkarlar. Yüzünüze hayırlı sabahlar açılsın, hava aydınlanır.

Ehmed Efendi:

-Yusuf, yerini değiştirdiğinde de sana kurşun buluruz. Ancak sen biraz sabırlı ol, Allah'tan hayırlısı. Benim bir dostum var, onun yanına gidelim, o bir çıkar yol bulur.

Yusuf, Ehmed Efendi'nin elbiselerini giyer. Şimdi hiç kimse ondan şüphelenmez. Onlar dolambaçlı yollardan geçip pazara giderler. Pazarda bir hayli dolaştıktan sonra Ehmed Efendi'nin dostunun dükkânına gelirler. Ehmed Efendi gelişlerinin nedenini söyler. Dükkân sahibi önce çok korkar, ancak Yusuf'un rahat oluşu onu cesaretlendirir. Bu yüzden der:

-Siz gidip evde beni bekleyin. Öğlen namazına kadar kendim getiririm.

Yusuf'la Ehmed Efendi dükkân sahibinin parasını verip geri dönerler. Yusuf'un sabrı azalır. Ehmed Efendi de çok rahatsız olur. Bu sırada dükkân sahibi içeri girer, getirdiği iri sepeti divanın üzerine koyup der:

-Ancak bir taş alttan, bir taş üstten. Hiç kimse bilmesin. Sonra başımıza bela alırız. Bu Rus köpek oğulları buraları ele geçirdiğinden beri her şeye burunlarını sokuyorlar, araştırıyorlar. İhtiyatlı olun.

Dükkân sahibi vedalaşıp çıkar. Yusuf, onun getirdiği kurşunları heybeye boşaltır, ağzını sıkı sıkı bağlar. Ehmed Efendi, onun tavırlarından gitmek istediğini anlar. Yola baka baka der:

-Yusuf, bekle akşam olsun, sonra yola çık. Şimdi yollar insanlarla doludur. Tanıyanlar olur. Çiğ süt emen çok!

Yusuf der:

-Hayır, çocuklara müddet verdim. Bir de Ehmed, kalmam gitmemden daha tehlikeli. Sen rahatsız olma. Dağlara vardıktan sonra hiç kimse beni yakalayamaz.

Yusuf dostu ile görüşüp öpüşür. Atı tavladan çıkartıp biner. Heybeyi eğerin demirine bağlayıp bir göz kırpıncaya kadar oradan uzaklaşır.

Ehmed Efendi'nin Paşa adlı bir komşusu vardır. Dedikoducu biridir. Hiçbir komşusu ondan hoşlanmaz, adına Casus Paşa derler. O, Yusuf'la Ehmed Efendi'nin pazardan döndüklerini görür. Casus Paşa Yusuf'un kim olduğunu bilmemektedir, ancak oraların insanı olmadığını anlar. Onun Kaçak Yusuf olabileceği de içine doğar. Ehmed Efendi'nin Kaçak Yusuf'la dost olduğunu bilir. Casus Paşa polis komutanının yanına gider. Hızlı hızlı birin üzerine beş koyup “Ehmed Efendi'nin evinde bu gece kaçaklar meclis yaptılar, sanırım Ağbabalı Kaçak Yusuf da oradaydı” der. Askerler bunu duydukları gibi atlanıp Ehmed Efendi'nin evini yüzük taşı gibi kuşatırlar. Bu sırada Ehmed Efendi öğle namazına durmaktadır. Askerler birden içeriye doluşup adamı namaz sırasında sorgulamaya başlarlar. Ne yapsalar da adamdan bir kelime dahi bilgi alamazlar. Evi, bahçeyi didik didik ederler, başlarını neredeyse fare deliğine dahi sokacak hale gelirler, ancak Yusuf neredeydi ki bulsunlar. Casus Paşa, öne doğru çıkamaz, komşularının onu görürlerse tüylerini didik didik edip göğse savuracaklarını bilir. Onun için de yolun başında durup bekler. O, hemen Kaçak Yusuf'u yakalayıp dışarıya çıkartacaklarını, ona da mükâfat vereceklerini sanır. Ancak öyle olmaz. Askerlerin evden elleri boş çıktıklarını görünce Casus Paşa gözden kaybolup kaçır. Askerler Casus Paşa'nın dediklerinin gerçek olduğundan şüphe etmezler. Dönüp durumu polis komutanına bildirirler, polis komutanı yılan ısırması gibi ayağa kalkar, sinirinden mosmor olur. Öyle bir bağırır ki sanki etinden et keserler. Askerlerin hiç biri korkularından bir kelime dahi konuşmazlar, sanki kurbağa gölüne taş atılır. Polis komutanı ise sakinleşmek bilmez:

-Ahmaklar, neden konuşmuyorsunuz? Bir eşkıyayı dahi tutamadınız. Elinizden hiçbir şey gelmiyor.

Polis komutanı, öne çıkıp askerlerin başında gönderdiği askerin karşısında durur. Ellerini oynata oynata bağırır:

-Neden donup kaldın? Gözleriniz kör mü? Ağbabalı Kaçak Yusuf öğle vakti sallana sallana Kars'a geliyor, burada gezip dolaşıyor, sonra da çıkıp gidiyor. Ama siz de donup kalıyorsunuz. Burnunuzun dibini dahi göremiyorsunuz. Daha neden duruyorsunuz, hemen üç kişi daha al, Kaçak Yusuf'un peşinden git.

Askerlerin lideri “baş üstüne” deyip üç adamla Garadağ yoluna çıkar. Onlar yola çıktıkları gibi atlarının başını bırakırlar. Bir hayli gittikten sonra uzakta bir atlı görürler ve

atlarını kırbaçlayıp öndeki atlıya yaklaşmaya başlarlar. şimdi Yusuf'tan dinleyin. Yusuf arkadan gelen at ayaklarının sesini duyunca ilk önce düşünmez. Biraz gittikten sonra dönüp arkasına bakınca gelenlerin silahlı askerler olduğunu görür. Atını sürüp kaçmak ister. Ancak artık geç olduğunu, kaçarsa arkadan vurabileceklerini düşünür. Kendi kendine “Bir gün yaratıldık, bir gün de öleceğiz” der. Atın başını çevirip yoldan biraz kenara çıkar.

Atlılar gelip onun yanına varınca askerlerin lideri bağıırır:

-Dur, söyle bakalım kimsin, nereden gelip nereye gidiyorsun?

Yusuf kendisini kaybetmeden der:

-Posta getirmiştim. Adım Yusuf, Gümrülü'yüm.

Askerlerin lideri der:

-Yalan söyleme, sen Ağbabalı Kaçak Yusuf'sun düş önüme.

-Ben posta getirdim, şimdi de geri dönüyorum, dedim.

Askerlerden biri tüfeğın kundağı ile ona vurmak ister. Kaçak Yusuf durur mu? Ateş ettiğı gibi asker atın tırnağına düşer. Yusuf öbürlerine de aman vermez. Tüfeğini onların üzerine çevirip der:

-Kıpırdamayın, silahlarınızı atın yere, çabuk olun.

Askerler bunu beklememektedir. Arkadaşlarının vurulması onların gözünü korkutur. Onun için de konuşmadan tüfeklerini yere atarlar.

-şimdi kurşunlarınızı da yere dökün ve ekilin.

Askerler bunu da yaparlar. Yusuf attan inip kurşunları da çantasına koyup der:

-Ben gidiyorum. Gidip polis komutanına “Kaçak Yusuf'u yakalamak öyle kolay iş değıldir” deyin.

Yusuf atın dizginini bırakır, bir göz kırpıncaya kadar oradan uzaklaşır. Askerler boş tüfeklerini alıp pişman olarak oradan geri dönerler.

-Zalimin oğlu kan anağıdır. Tövbe, eğer ölümden korkuyorsa. şimdi polis komutanına ne cevap vereceğiz? Babamızı ateşlerde yakacak.

Askerler, Gızılahah'a vardıkları gibi durumu polis komutanına anlatırlar. Polis komutanı, Çerkez oğlu Hasan'ı ağıırıp Kaçak Yusuf'un ölüsünü ya da dirisini getirmesi için emir verir. Çerkez oğlu Hasan'a herkes Deli Uryadnik der. Deli Uryadnik:

-Baş üstüne, ama o buradan bir hayli uzaklaşmış. Sen kendi atını bana ver ki ona yetişeyim. Tüfeğini de ver ki onu vurayım.

Polis komutanı onu acele ettirip der:

-Götür, ama gecikme.

Deli Uryadnik ata binip yola çıkar. Şimdi Yusuf'tan işitin. Yusuf, Appa Gölü'nün yanına vardığında arkasına bakıp bir atlının yel gibi geldiğini görür. Onun arkasından geldiğini anlar. Tüfeğini hazır hale getirip yola devam eder. Çerkez oğlu Hasan yetiştiği gibi ona der:

-Çabuk ol, önüme düş. Polis komutanı bekliyor. Sakın kıpırdama bana Deli Uryadnik derler.

Yusuf onun böyle böbürlenerek konuşmasından hoşlanmasa da kan dökmek istemez. Geri dönüp der:

-Sakin ol bakalım, gel sana biraz harçlık vereyim geri dönüp git. "Yetişemedim", de.

Deli Uryadnik harçlık sözünü duyunca Yusuf'un kendisinden korktuğunu sanır. Der:

-Olmaz, düş önüme gidelim diyorum.

Kaçak Yusuf, Çerkez oğlunun "kan kan" dediğini görür, alır bakalım ne der:

Kendin ki İslamsın, din kardeşimsin,

Bir pazar harçlığı al, geri dön git.

Beni tanımazsın, belki naşısın,

Bir pazar harçlığı al geri dön git.

Deli Uryadnik:

Çok da laf eyleme, bu kadar yeter,

Allah'a bak, rızanla gel gidelim.

İşitse askerler kurşuna tutar,

Allah'a bak, rızanla gel gidelim.

Kaçak Yusuf:

Gubernat sözünü at sen kenara,

Becer ki, her zaman iyilik ara,

Anana, bacına giydirme kara,

Bir pazar harçlığı al geri dön git.

Deli Uryadnik:
Urus askerleri arkandan gelir,
Tüfeğin süngüsü sineni deler,
Akraban, kardeşin üstünde meler,
Allah’a bak, rızanla gel gidelim.

Kaçak Yusuf:
Yusuf benim, işittin mi adımı?
Ben bilirim gubernatın zatını,
Öldürürüm seni alır atını,
Bir pazar harçlığı al geri dön git.

Deli Uryadnik:
Çerkez’in oğluyum, Hasan diyorlar,
Düşmanın başını kesen diyorlar,
Şimdi gör kime “ahsen” diyorlar,
Allah’a bak, rızanla gel gidelim.

Deli Uryadnik, sözünü tamamladığı gibi tüfeğini alıp ateş eder. Ateş edene kadar Kaçak Yusuf atın karnını altına geçer. O, ateş ettikten sonra o Yusuf’u atın üzerinde göremeyip Yusuf’un öldüğünü sanır, sevinerek ileri çıkınca Yusuf nişan alıp, onu alnından vurur.

Kaçak Yusuf, onun atını ve silahını da alıp Başnalı’ya gider. Bir gün orada kaldıktan sonra önceden arkadaşlarıyla anlaştığı gibi Yemlikli Dağı’na gider.

Mayıs ayının sonlarıdır. Ağbaba baştanbaşa cennete dönmektedir. Her tarafa güller ve çiçekler halı gibi döşenir. Yusuf, köyün muhtarı halkı incittiği için başındaki grup ile Göllü’ye iner. Mırh Hemze hasta olduğu için ücretsiz çalışmaya gidemez. Muhtar da hükümete hoş görünmek için onu hasta hasta atın önüne katıp çalışmaya götürür. O günden sonra Mırh Hemze yatak yorgana düşer, ölmek üzeredir.

Yusuf, muhtarı evinden çıkarıp insanların toplandığı yere getirir. Yusuf’u gören halk yüreklenir. Muhtar kime ne yapmışsa hepsini birer birer Yusuf’a anlatırlar. Muhtar işinin

harap olduğunu, Yusuf'un onu ceza vermeden bırakmayacağını anlayıp onun ayaklarına kapanarak der:

-Yusuf, Ömer'in mezarı için bağışla. Bir daha böyle hatalı iş yapmam.

Ömer'in adını duyunca Yusuf'un derdi tazelenir. Muhtarı orada başına bir kurşun sıkıp öldürmek ister, ama ant vermiştir ve verdiği anttan geçemez. Yusuf der:

-Ey namussuz, halkı neden incitiyorsun? Tavuk bile tavukken su içince başını Allah'a çevirir. Neden Allahsız iş yapıyorsun? Mırh Hemze'nin bir ailesi var. Birazcık süt bile bulamıyor, sen de diğer yandan ona zulüm ediyorsun.

Muhtardan taşlar, kayalar gibi ses çıkmaz. Yusuf, herkesin derdini dinledikten sonra yüzünü muhtara çevirip der:

-Gidip Hemze'nin kapısına yanında buzağı olan bir inek bağlarsın. Bu defalık seni bağışlarım. Ama bir daha böyle bir iş yaparsan kendini unut.

Sanki muhtarın üzerine güneş doğar. Ne zaman insanları yarıp kendisini köyün içine attığını kimse anlamaz.

Öğlen olur. Yusuf'lar yeni yemek yemeye başlarlar. Amasya'ya çoktan Yusuf'un Göllü'de olduğu haberi ulaşır. Polis komutanı bir grup atlı ile Göllü'ye gelmekte olsun, işitin Yusuf'tan. Yusuf'ların adamları köyün etrafını gözetlemektedirler ve bir grup askerin köye doğru geldiğini görünce, hemen Yusuf'a haber verirler. Yusuf seslenir, hepsi atlanır. Onlar köyden çıkıp mücadeleden halka zarar gelmesin diye Hançallı'ya doğru giderler. Askerler de onların peşlerinden atlarını sürerler. Askerler çok, kaçaklar az, Yusuf arkadaşlarına açıkça mücadeleye girmesinler, mümkün olduğunca askerlerden uzaklaşsınlar diye bağırır. Kaçaklar, mücadele ede ede Hançallı köyüne doğru çekilmeye başlarlar. Hançallı iki dağın arasındadır. Yusuf'un düşüncesi Göy Çeşme'den geçip Hançallı'nın kalesine doğru çekilmektir. Ondan sonra askerler onlara bir şey yapamazlar. Hem de Hançallı halkı gayretli bir halktır, askerlerin kaçakları vurmasına müsaade etmezler. Onlar Göy Çeşme'ye vardıklarında askerlerin yetiştiklerini görürler. Yusuf arkadaşlarına der:

-Çabuk olun, kaleye dolun.

Kaçaklar, kendilerini kaleye atarlar. Kalenin girişinde bir ahır da vardır. Kenardan bakınca hiç görünmez. Kaçaklar, atları ahıra bırakıp bir adamı da yanlarında mücadele olursa atlar ürkmesin diye bırakırlar.

Allahyar Bey, Semed Ağa ve Asdan Ağa Yusuf'un gösterdiği yerde dururlar. Askerler kaleye tırmanmaya başlarlar. Onlar, atış menziline varınca ilk kurşunu Yusuf'un kendisi atar. Önde fısıldaya fısıldaya gelen asker attan düşer. Öyle bir kurşun yağmuru başlar ki gelin görün. Dağ, taş titrer. Kayalara ve taşlara gelen kurşunlar oğul vermiş arı gibi vızıldayıp toz koparır. Askerler Yusuf'un hamlesini beklememektedirler. Kendilerini kaybedip Guzey'e doğru çekilirler. Kaçaklar da bunu istemektedir, yırtıcı kuşların cıvıvırları götürdükleri gibi askerleri birer birer öldürmeye başlarlar. Yaralanıp yerde kalan kim, atı vurulan kim, ağlayan kim belli değildir. Bunları böyle görünce Yusuf'un yüreği birden dönüp beş olur, alır bakalım ne der:

Kırın düşmanları, ezin başını,
Namertler belensin al kana şimdi.
Yiğit dövüşünü, er savaşını,
Âşıklar koy yazsın destana şimdi.

Asker geldi Galaça'yı bürüdü,
Üstümüze deste deste yürüdü.
Sağ kalanlar ölenleri sürüdü,
Kaçarlar her biri bir yana şimdi.

Yusuf arka çıkar dosta, sırdaşa,
Namertler elinden çekerler hâşâ,
Atılıp şir gibi girer savaşa,
Düşmanlar gelsinler meydana şimdi.

Askerler kendilerini toplayıp yeniden Galaça'ya doğru yürürler. Şimdi onlar iki gruba bölünür. Mücadele tekrar kızışır. Askerler ne kadar yukarıya tırmanmaya can atsalar da Yusuf grubuyla onlara aman vermeyip kurşunu dolu gibi yağdırır. Ancak Yusuf böyle çok dayanamayacaklarını, askerlere çabucak yardım geleceğini bilir. O, Sarı çayır taraflarının boş olduğunu nasıl olmuşsa askerlerin o tarafa geçmediklerini görür, hemen kaçmak lazımdır. O, grubuna atlanıp Sarı çayırdan İtigat'a geçmeleri emrini verir. Grup bir göz kırpıncaya kadar

atlanır. Bu sırada Yusuf'un dayısı Asdan'ın atı vurulur. Asdan Ağa yaya kalır. Yusuf hemen ona yetişir. Atın üzerinden onu çağırır:

-Dayı, çabuk ol, terkime bin.

Onlar da ata bindiği gibi hepsi Sarı çayıra doğru sürer. Galaça'nın tepesinden en son Yusuf iner. Askerler, Galaça'nın tepesine vardığında Yusuf grubuyla İtigat'ın kayalarının arkasında gözden kaybolur. Askerler, ne kadar onların arkasından ateş etseler de hiçbir şey yapamazlar. Polis komutanı, askerleri toplayıp pişman olarak Amasya'ya döner.

Ağbaba'nın kışı çok sert geçer. Kardan ve fırtınadan göz açılmaz. Bu yüzden Yusuf, o kış grubuyla Borçalı'ya gider. Allahyar Bey'in akrabaları, dostları ve tanıdıkları Yusuf'un adını duyanlar ve bilenler kaçaklara ellerinden gelen yardımı yaparlar. Kaçaklar bu kışın nasıl gelip geçtiğini bilmezler. Bir daha gözlerini açtıklarında ekip biçme zamanının geldiğini görürler. Garahaç'ın yolları çoktan açılır. Kaçaklar, tanıdıklarıyla ve akrabalarıyla vedalaşıp Ağbaba'ya doğru giderler. Onlar gelip Ağbaba'da yerlerini sağlamlaştırdıktan sonra Yusuf kaçakları başına toplayıp der:

-Dağıstan'a gitmek istiyorum.

Hepsi birbirinin yüzüne bakar. Semed Ağa sorar:

-Hayırdır ey Yusuf, Dağıstan'da ne işin var?

Yusuf, "dinleyin söyleyeyim" der:

Başınıza dönüm, ey er yiğitler,
Dağıstan eline gitmek isterim.
İntikam almaya, at oynatmaya,
Dağıstan eline gitmek isterim.

Ben sizi kendime kardeş bilirim,
Namertlerden kisas alıp gelirim,
Yüreğimden dertlerimi silerim,
Dağıstan eline gitmek isterim.

Üç Lezgidir, sanatları kalaycı,
Veli'dir, İsa'dır, diğeri Hacı,
Yusuf'un derdinin budur ilacı,
Dağıstan eline gitmek isterim.

Asdan Ağa sorar:

-Oğul, iyice bir anlat bakalım, bu kalaycılar kimdir, necidir? Kalaycıyla falan ne işin var?

Yusuf cevap verir:

-Ömer'i öldürenler bu lezgilerdir. Onları Mirze Bey altınla tutmuş. Benim korkumdan şimdi buralara gelmiyorlar. Ben gidip onlardan intikamımı almalıyım, Ömer'e söz verdim.

Kaçaklar, Yusuf'u düşüncesinden vazgeçirmenin mümkün olmadığını anlarlar. Yusuf, Asdan Ağa ile atlanıp Dağıstan'a doğru yola çıkar. Kalan kaçaklar Başnalı'ya doğru giderler. Üstatlan, Yusuf'la Asdan Ağa'nın Derbend'e geldiklerini söyler. Onlar şehrin kenarında bir ev kiralayıp gece orada kalırlar. Sabah olduğu gibi, yüzünüze hayırlı sabahlar açılsın, onlar yemek yiyip elbiselerini değiştirirler. Üstatlar, Yusuf, şah sarayına da gitse silahını elinden yere bırakmamak gibi bir özellik olduğunu da söyler. Şimdi de tüfeğini koltuğunun altına gizler. Onlar geze geze gelip pazarın önüne varırlar. Burası hiç olmadığı kadar kalabalıktır. Alanın ve satanın sesleri birbirine karışmaktadır. Açsan çobana, yorulduysan kervana, bir şey öğrenmek istiyorsan pazara git derler. Yusuf, Asdan Ağa ile bir terzi dükkânına girer. Burada sorup elaltından Veli'nin, Hacı'nın ve İsa'nın yerlerini öğrenirler. Bir gün yoluna koyup lezgilerin üçünü bir arada yakalarlar. Veli, gördüğü gibi Yusuf'u tanır. Çünkü her yıl Ağbaba'ya gelip kapları kalaylarlar, birkaç gün içinde Göllü'ye uğrarlar. Yusuf, aman vermeyip koltuğunun altında sakladığı tüfeğini çıkarır. İsa'yı da Hacı'yı da vurur. Veli kaçmak ister. Yakındaki duvarın üzerinden atlamak isteyince Yusuf'la Asdan Ağa ikisi birlikte ateş ederler. Veli öylece duvarın üzerinde kalır. Yusuf'la Asdan Ağa hemen atlanıp Derbend'den çıkarlar. Arkadaşları onları Başnalı'da beklerler. Başnalı'da arkadaşlarını görünce Yusuf'un yüreği açılır, bakalım ne der:

Gittiğimde Dağıstan'a,
Girerim şirtek meydana,
Namertler batar al kana,
Koymam hakkı kalsın yerde.

Aldım kardeş kisasını,
Kurşunladım İsasını,
Anası tutsun yasını,
Koymam hakkı kalsın yerde.

Kurban yiğidin merdine,
Siz yiğitlerin dördüne,
Yusuf yanar halk derdine,
Koymam hakkı kalsın yerde.

“Yiğitlerin dördü” derken Yusuf, Asdan Ağa, Allahyar Bey, Halay Bey ve Semed Ağa'dan bahseder. Dört onlar bir de Yusuf beşi atlanıp Çıldır Dağlarına çıkarlar. Oradan da Köle Yaylası'na çıkarlar.

Kaçak Yusuf, bir gün dayısı Asdan Ağa'ya der:

-Dayı, Pembek'te Pertalı Sefer adında vurup tutan bir yiğit var diyorlar. Onu da grubumuza katalım diyorum.

Asdan Ağa der:

-Pertalı'yı tanıyorum, yiğit bir adamdır. O zaman gel Pembe'ye, Hancığaz köyünün üzerindeki Çubuhlu Dağı'na gidelim.

Evet, Yusuf'lar atlanıp yola çıkarlar. Onlar Çubuhlu Dağına vardıkları gibi attan inip atları bağlayıp otlağa bırakırlar. Allahyar nöbet tutmaya gider. Kaçak Yusuf, Asdan Ağa ve Hemid bir çeşmenin başında otururlar.

Çubuhlu Dağı'nın güzel zamanıdır. Gül gülü, çiçek çiçeği çağırır. Bülbüllerin cıvıltısı ve çeşmelerin şırıltısı insanı mest eder. Kaçak Yusuf birden yüzünü arkadaşlarına çevirip der:

-Sineme üç kıta söz geldi.

-Buyur buyur, der arkadaşları.

Kaçak Yusuf alır bakalım ne der:

Güzelliğe hayran olur,
Sinen üste varan, dağlar,
Yazda yayda gül çiçekten,
Bin bir şenlik kuran dağlar.

Çeşmelerin ninni sesli,
Temiz havan öyle bestli,
Vasfetmektir seni kastım,
Görmeyesin boran, dağlar.

Tükenir mi devlet, varın,
Allı güllü yaylaların,
Yusuf gibi konukların,
Arkasında duran dağlar.

Söz tamamlanınca Hemid der:

-Tam kebab yapılacak bir zaman.

Yusuf güle güle der:

-Bir şey demem, yakındaki çobandan koyun almak zor bir şey değil.

Kaçak Yusuf, kalkıp yakındaki koyun sürüsünün yanına gelir, çobana selam verip der:

-Çoban kardeş, bana bir koyun satar mısın?

-Hayır, bu Belediye Başkanı İbrahim Bey'in sürüsüdür. Köye gidip kendisinden izin almam gerekir.

-İyi, o zaman durma git, seni burada bekliyorum. İstersen koyunun parasını da şimdiden verebilirim.

Çoban, Yusuf'un boyuna posuna ve silahlarına bakıp der:

-Hayır hayır gerekmez. Ben hemen gelirim.

Çoban sürüyü Yusuf'a emanet edip Hancıgaz'a iner. O "belki ağa evde yoktur, o zaman ne olacak" diye düşünür. Birisi onu omzundan tutup silkeleyince çoban kendisine gelir:

-Uyuyor musun, selamımı neden almıyorsun?

Çoban bakınca onun komşuları Burçalı olduğunu görür.

Der:

-Burçalı, öyle bir fikre dalmışım ki yerin altında mı yoksa üzerinde miyim bilmiyorum.

-Ne oldu ki?

-Yusuf adlı bir adam benden koyun almak istiyor, benim durumumu da biliyorsun... Allah fakirliği kessin.

Burçalı der:

-İyi, sen geri dön. Onlara da beni beklemelerini söyle. Asdan Ağa beni tanır, şüphesiz o da oradadır. Hemen ne lazımsa hepsini bulup getiririm. Sen durma geri dön.

Çoban, geri dönüp olup bitenleri olduğu gibi Yusuf'a anlatır. Yusuf da Allahyar'a Burçalı'yı beklemesini emreder. Aradan bir hayli geçtikten sonra Allahyar birisinin arkasında büyük bir kese ile sendeleye sendeleye geldiğini, ama elli altmış metrede bir arkasındaki keseyi yere koyup dinlene dinlene geldiğini görür. Adam ona yaklaşınca Allahyar bağırır:

-Dur, kimsin?

Burçalı ansızın silahlı bir adam görünce kendini kaybeder. Arkasındaki keseyi yere koyar. Allahyar onun Burçalı olduğunu görür, tüfeği bağrına basıp bakalım Burçalı'ya ne der:

Selamsız kelamsız geldin,

Maksadın nedir eloğlu?

Ne oldu şaşırıp kaldın,

Maksadın nedir eloğlu?

Dost isen kendini bildir,

Bir cevap ver bizi aldır,

Keseni arkana kaldır,

Vakit bak geçer eloğlu.

Allahyar'ım, merttir özüm,
Namertlere bozdur yüzüm,
Dersen işitirim sözün,
Arzını yetir, eloğlu.

Burçalı birden bire kendisine gelip der:

-Kardeş, ben Asdan Ağa'nın yanına geldim.

Allahyar der:

-Burçalı epey süredir seni bekliyoruz, beri gel de görelim.

Onlar çeşmenin başına inerler. Asdan Ağa, Burçalı ile öpüşüp görüşür. Kaçaklar, Burçalı'nın getirdiği kuzu etinden kebab yaparlar. Yaz olsun, kuzu etinin kebabı olsun, çeşmenin de diş gıcırdatan suyu olsun. Kısaca, yiyip içerler. Burçalı, kalkıp gitmek isteyince Asdan Ağa Yusuf'u gösterip der:

-Dur, bu gencin Sefer'e söyleyecekleri var.

Burçalı kulaklarını kaşıya kaşıya der:

-Hangi Sefer'e, köyde beş altı tane Sefer var.

-Pertalı Sefer'e.

Pertalı sözünü duyduğu gibi Burçalı, donup kalır. Konuşurken şaşıra şaşıra der:

-Asdan Ağa, onunla benim ne işim olur? O, deli gibi bir adamdır. Söyleyeceklerimi beğenmezse vurup öldürür beni.

-Korkma, Pertalı beni tanır. Yusuf sana bir mektup verecek, o mektubu Pertalı'ya verirsin, benden de selam söylersin.

Burçalı, eli titreye titreye Yusuf'un verdiği mektubu katlayıp koynuna koyar. O, Yusuf'larla helalleşip yola çıkar. Burçalı, köye vardığı gibi Pertalı'yı arayıp bulur. Der:

-Sana Asdan Ağa'nın bir adamından mektup var.

Pertalı Sefer der:

-Ver bakayım.

Burçalı mektubu ona verip gider. Pertalı Sefer bir tarafa çekilip mektubu açar. Şunların yazıldığını görür:

Sefer kardeş, işit benim sözümü,
Yolunu beklerim dağlar başında.
İstiyorum görmek senin yüzünü,
Yolunu beklerim dağlar başında.

Ant olsun Allah'a, Şahi-Merdana,
Osman topladığı güzel Kur'an'a,
Senin haberini verdiler bana,
Yolunu beklerim dağlar başında.

Yusuf kurban olsun sentek kardeşe,
Gayretli bir yiğitsin, sen bin yaşa.
Arzum dağlarda verelim baş başa,
Yolunu beklerim dağlar başında.

Pertalı mektubu okuyup bitirdikten sonra atına binip, tüfeğini omzuna alır, doğruca kaçakların olduğu yere gelir. Asdan Ağa ile kucaklaşıp öpüşür. Yusuf'un, Allahyar'ın ve Hemid'in elini sıkar. Asdan Ağa Yusuf'u işaret edip der:

-Sefer, Yusuf denen bu.

Pertalı Yusuf'a dikkatle bakar.

-Adını duymuştum, ama yüzünü görmemiştim. Çok şükür onu da gördüm, der.

-Maksadımı anladın mı? deyip Yusuf onu bağrına basar.

Pertalı Sefer der:

-Benim yüreğimden de bu geçiyordu. Yüreğim coştı, dinle, bak ne diyorum:

Ayak basıp bizim ele,
Kardeş, hoş geldin, hoş geldin.
Saf niyetle güle güle,
Kardeş, hoş geldin, hoş geldin.

Yusuf:

Ben konuğum, eller sizin,
Sen de hoş geldin, hoş geldin.
Sana kurban iki gözüm,
Sen de hoş geldin, hoş geldin.

Sefer:

Mertlere arka gerekli,
Dost denilen saf yürekli,
Dağ duruşlu, şir bilekli,
Sen de hoş geldin, hoş geldin.

Yusuf:

Gel gezelim koşa koşa,
Haykıralım dağa taşa,
Düşmanlar yansın ateşe,
Sen de hoş geldin, hoş geldin.

Sefer:

Dost yolunda Sefer tekti,
Allah bilir, o ne çekti,
Haykıran terlan tülekti,
Sen de hoş geldin, hoş geldin.

Yusuf:

Muhannete asi oldun,
Yiğitlerin hası oldun,
Yusuf'un arkası oldun,
Kardeş, hoş geldin, hoş geldin.

Söz tamamlanır. Yusuf'la Sefer ant içip sözleşirler. Pertalı Sefer de Kaçak Yusuf'un grubuna katılır.

Kaçak Yusuf, yirmi yıla yakın süredir zalimlerle ve halkı incitenlerle göğüs göğse gelir, birinin hakkını bir başkasının yemesine izin vermez. Hükümet adamları Kaçak Yusuf'un adını duyunca girmek için fare deliği ararlar. Yusuf'un Kars'ta, Ağbaba'da, Pembek'te, Borçalı'da ve Ahalkalek'te çok sayıda dostları vardır. Yusuf grubuyla nereye ayak bassa, oradan onu aylarca bırakmak istemezler. Çünkü onun olduğu yerde her zaman hak ve adalet vardır. Polis komutanları ve mahalli polis amirleri Yusuf'un adı geçince muma dönerler. Ama her yere belki Yusuf'u birden öldürürler diye casuslar gönderirler.

Öysüzlü Heyder'in gönlünden çoktandır muhtarlık geçmektedir. Heyder hükümete yakın bir adamdır. Yusuf'u da tanır. Ancak yüreğinden geçeni kimseye söylemez. Hamur yiyene itibar olmaz, derler. Heyder, Yusuf'un Öysüz'e sık sık geldiğini bilir. Birkaç kez hükümete haber verip kaçakları yakalatmaya kalkışmak ister, ama halkın kınamasından çok Yusuf'tan korkar. Ancak bir keresinde polis komutanı ile Yusuf Öysüz'e gelince haber yollayacağına ama karşılığını da alacağına dair anlaşılır. Polis komutanı onun yüreğinden geçenleri anlar, onun için de Heyder'e Yusuf gelince haber verirse Ağbaba'da birkaç köyün muhtarı olacağına dair söz verir. Heyder'e de bu lazımdır. Allah namerde fırsat vermesin. Heyder fırsat bekler.

Şimdi Yusuf'tan dinleyin, bakalım Yusuf ne yaptı? Yusuf bir müddettir başındaki grupla Garahaç Dağlarında gezinir. Ara sıra bir iki kişiyle birlikte köylere inip, halkın dertlerini sorar.

Bir gün Halay Bey, “gelin Ağbaba'ya inelim, hem yakınlarımızı görür dertlerini öğreniriz hem de şimdi kuzunun ve yeşilliğin güzel zamanı, çoktandır ağzımıza tandır kebabı, otlardan yapılan yemekler girmedi” der.

Tandır kebabı denince Pertalı Sefer'in ağzı sulanır. Yusuf'un grubuna katıldıktan sonra ün kazanan Pertalı Sefer de Halay Bey'in sözüne katılır. Yusuf, kaçakların hepsinin ondan onay beklediğini görür. Tüfeğinin kundağını sıvazlaya sıvazlaya der:

-Bir şey demiyorum, gidelim.

Yusuflar atlanıp Öysüz'e gelirler. Öysüz küçük bir köydür. Çok sefalı bir yerdedir, çeşmelerinin başı her zaman kalabalıktır. Kaçaklar akşama doğru gelip Öysüz'e varırlar. Öysüz'de Yusuf'un dostları çoktur, ama onun geldiğini öğrenmelerini istemezler, bunun için

de dostu Seferlere giderler. Sefer'in evi köyün uzak bir noktasındadır. Bir şey olursa atlanıp mücadele etmeden kaçabilirler. Kısaca, Sefer kaçakları hürmetle karşılar, kaçaklar yiyip içtikten sonra oturup dünyanın gidişatından, halkın yaşayışından konuşmaya başlarlar. Sefer, yüzünü Yusuf'a çevirip der:

-Yusuf, Garaçantey'de muhtarın halkı yine incittiğini duydum. Bundan on gün önce Veli'yi vergisini veremediği için dövüp askerler gelince Amasya'ya göndersin diye hayvan barınağına atmış. Garanamazlı Söyün de oradaymış. Zorla hoşnutlukla Veli'yi muhtarın elinden almış. O gün Ennağı da ondan isyan ediyordu.

Yusuf, Pertalı Sefer'e sabah muhtarı bulup herkesin gözünün önünde cezalandırması için bir adam alıp İlannı'ya gitmesini emreder.

Kaçaklar gecenin ilerleyen saatlerine kadar sohbet ederler.

Sefer der:

-Yusuf, senin başına kaç bin altın mükâfat koymuşlar. Birçokları zengin olmak aşkına düşmüş.

Yusuf gülerek der:

-Sefer, hayrat kemiğiyle köpek şişmanlamaz. Rus'un verdiği parayla da zenginlik olmaz. Becerebilirlerse gelip beni yakalasınlar, satıcılık yapmasınlar.

Bir müddet sonra nöbetçilerden başka tüm kaçaklar tatlı uykuya dalarlar. Şimdi Heyder'den dinleyin. Heyder, akşam Yusuf'un Seferlerde olduğunu öğrenir. Gece Amasya'ya durmayıp gelmelerini, Yusuf'un Öysüz'de olduğunu haber verir. Haber valiye ulaştığı gibi askerlerin hazırlanmasını emreder. Ahalkerek'ten ve Gümrü'den askerler, Ağbaba'dan beyler ve muhtarlar Yusuf'un üzerine yürürler. Yüzden fazla atlı gelip Hançalı'ya varır. Hançalı'da fikir alışverişinde bulunduktan sonra Öysüz'e yönelirler. Ama muhtarların ve yerli beylerin çoğu Yusuf'un kurşununun boşa gitmediğini bildikleri için arkadan gelirler. Hava yeni aydınlanmaktadır. Nöbetçiler, bir grup atlının Sarı çeşmeye varmak üzere olduklarını görürler. Nöbetçilerden biri hemen koşup kaçakları uyandırır. Kaçaklar kalkıp silahlanırlar atlanmak isteyince askerlerin çok yakında olduğunu geç kaldıklarını anlarlar. Her biri bir tarafta kendisine siper yapar. Yusuf da sipere yatar. Yusuf, nişan alıp polis komutanının atını alnının ortasından vurur. Belki bundan korkup geri döneceklerini düşünür. At yere yıkılır, polis komutanı yuvarlanıp bir tarafa düşer. Askerler korkudan yerlerinde donup kalırlar. Biraz sonra yeniden kendilerine gelip kaçakların üzerine yürürler. Mücadele başlar ama ne başlama.

Askerler, muhafızlar ve muhtarlar leş leşe katılırlar. Kaçaklardan da vurulanlar olur. Vaziyet ağırlaşır. Bu sırada Asdan Ağa “gelin ormana girip Gürcüstan’a doğru gidelim, askerler çok, biz ise azız” der.

Yusuf onun teklifine razı olmaz. Asdan Ağa sözünden dönmez, sinirlenip atlanınca Halay Bey de ona katılır. Yusuf alır bakalım ne der:

Başına döndüğüm, ey Asdan dayı,
Merdin meydanıdır, kaçma, amandır.
Toplanan düşmandır, bilinmez sayı,
Merdin meydanıdır, kaçma, amandır.

Kötü günde dost değişmez rengini,
Merd yiğidin şimdi görün cengini,
Ben seni isterim canda can gibi,
Merdin meydanıdır, kaçma, amandır.

Ben Yusuf’um, sen de bana arkasın,
İnanamam bu kavgadan korkasın,
Zaman zaman yâda salıp darhasın,
Merdin meydanıdır, kaçma, amandır.

Asdan Ağa çıkıp gider. Askerler çok yaklaşırlar. Yusuf böyle giderse grubun hepsinin öleceğini görür. Arkadaşlarına mücadele ede ede dağa çıkmaları gerektiğini söyler.

Köyün hayvanlarını yeni otlağa çıkarmaktadırlar. Polis komutanı, askerlere hayvanların içine dolup oradan kaçaklara ateş etmelerini emreder. Askerler, hayvanların arasına girip Yusuf’lara ateş ederler. Bu sırada Kerem de vurulur. Kaçaklar durumu böyle görünce hayvanları askerlere, askerleri de hayvanlara katmak isterler. Yusuf buna razı olmayıp der:

-Durun, ekmeğini yediğimiz halk çocuğunun hayvanlarına zarar vermemiz doğru olmaz. Atlanın köyden çıkalım.

Yusuflar mücadele ede ede dağa çıkarlar. Askerler onların peşlerini bırakmazlar. Öğleden sonra olur. Mücadele kesilmez. Kaçaklar Çıldır'a doğru gitmek için akşamı beklerler, ama askerler bırakmazlar. Yusuflar atlarını Elleryok'a doğru sürerler. Yolda Yusuf'un atına kurşun isabet eder, kaçaklar Elleryok'un yakınındaki Büyük Güney'de gizlenirler. Mücadele meydanında sadece Allahyar kalır. Yusuf, Allahyar'a der:

-Yakında bir at sürüsü var, gidip iyi bir at yakalayıp getir.

Allahyar, iyi bir at yakalayıp getirir. Askerler onların düşüncesini anlayıp her yeri keserler. Allahyar, başını çevirip bir askerin Yusuf'u nişan aldığını görür. Allahyar, ateş ettiği gibi asker yere yıkılır. Allahyar onu vururken yerinden biraz kenara çıkar, kötü düşünceli düşman bundan istifade edip Allahyar'ı vurur. Üstatlar, Allahyar'ın vurulduğu sırada Yusuf'un öyle bir nara attığını, dağın ve taşın titrediğini söyler. Onun tüfeğinin sesinden kulaklar tutulur. Yusuf askerler onu vurmasınlar diye sık sık yer değiştirir. Birden ona kurşun isabet eder, ağır yaralanan Yusuf bir hayli mücadele eder, kaç tane askeri ve muhtarı cehenneme yollar. Kan onu kendinden geçirmektedir. Gömleğini yırtıp yarasına bağlasa da kanı kesilmek bilmez. Yusuf'un kurşunu da azalır, toplam on iki kurşunu kalır. O, her kurşunla bir askeri öldürür. Sonunda Yusuf'un kurşunu biter. Ancak askerler korkularından yakına gelemesler.

Yusuf'un askerlerle mücadele ettiğini yakındaki köylerin çoğu duyar. Polis komutanı, halkın onun yardımına gelmesinden ve mücadelenin daha da kızışmasından korkar. Onun için de Elleryok'a bir adam gönderip Yusuf'un yanına gelmeleri için yaşlıları çağırır. Elleryoklu Bayram Ağa gelip Yusuf'un ağır yaralandığını kanının sel gibi akıp küçük bir göle döndüğünü görür. Kaçak Yusuf'u böyle görünce Bayram Ağa'nın yüreğinden kara kanlar akar, der:

-Gözlerim kör olsaydı da Yusuf seni böyle görmeseydim, bu ne hal?

Yusuf başına gelenleri Bayram Ağa'ya anlatıp alır bakalım yaralı yaralı ne der:

Dağdan inip konuk geldik Öysüz'e,
Kuzu kesip hürmet ettiler bize.
Cusus gitti Amasya'ya, knyaza,
Aldılar hem sağım solum ey felek.

Kismet bu idi ki, dağlarda gezek,
Kötü düşmanların safını bozak,
İnsaf mıdır bir yiğide yüz kazak,
Bahtım nasıl çıktı zalim, ey felek.

Atışa atışa biz çıktık dağa,
Durarak siperde eyledik kavga,
Üstüme at sürdü bütün Ağbaba,
Bağlanmış her yandan yolum, ey felek.

Dört bir yandan meterisi sardılar,
Kurşun atıp, kayalara doldular,
Allahyar gibi aslanı vurdular,
Kırıldı kanadım, kolum ey felek.

Öysüz'ün etrafı çayırdı, çöldü.
Benim gelişimi asker ne bildi?
Asdan dayım gitti, simsarım öldü.
Aldı dört yanımlı ölüm, ey felek.

Kaçak Yusuf sözün tamam eylesin,
Yüz bin kelmesini beyan eylesin.
Tenha kalıp, kime heyran eylesin,
Sındı daha benim belim, ey felek.

Söz tamamlanır. Bayram Ağa, içinden feleğe sövüp söylenir, ama ne hayrı vardır, olan olur. O, Yusuf'u öküz arabasına koyup, Elleryok'a, kendi evine getirir. Bunu haber alan İbrahim içeri girip Yusuf'u vurmak ister. Yusuf, yaralı yaralı hançerini çekip İbrahim'in önüne çıkar. Hançer İbrahim'in baldırına saplanır. İbrahim uflaya uflaya bir daha öne çıkıp saldırmak isteyince polis komutanı elindeki kırbaçla ona vurup der:

-Mademki yiğitliğin vardı, dövüş meydanında gösterseydin, şimdi burada neden aslan kesiliyorsun? Yusuf senin dengin değil, o erkek gibi dövüşür, erkek gibi de ölür.

Kısacası, Yusuf iki gün daha sağ kalır, üçüncü gün namertler ona zehir verip öldürürler. Yusuf ölürken annesine der:

-Ana, düşmanların önünde başını dik tut, ağlama.

Kaçak Yusuf böylece dünyadan göçer. Ağbaba'nın halkı, Borçalı'dan, Kars'tan, Ahalkalelek'ten Yusuf'un dostları toplanıp onu son yolculuğuna uğurlarlar. Yusuf'u Göllü'de dostu Allahyar'ın mezarının yanında defnederler. Kaçak Yusuf'un dostları ve oğlu Hacıveli bu mezarların üzerinde onların kanlarını yerde bırakmayacaklarına ve zalim düşmandan intikam alacaklarına dair ant içerler.

19. KAÇAK YUSUF*

(İ.A2 VERSİYONU)

DESTANBAŞI

(YUSUF'UN MEDİNE'Yİ KAÇIRMASI VE ÖMER'İN ÖLDÜRÜLMESİ)

Göllü'de Hacı oğlu Memmed'in iki oğlu vardır, büyüğünün adı Ömer, küçüğününki ise Yusuf'tur. Bu kardeşler, birbirinden yiğittir. Memmed, Yusuf'a Tepeköylü Glu Ağa'nın kızını alır. Tepeköy'de ihtiyar bir de Mirze denen bir adam vardır, onun da dört oğlu vardır. İrze, oğlu Musa'yı Sultanabat'tan evlendirir, ona Ali Ağa'nın kızı Medine'yi alır; ancak medine'nin Musa'da gönlü yoktur. Mirze, para karşılığında onu oğluna alır. Onlar, birden kaçar falan da rezil olurlar diye gelini kapının önüne bırakmaz, göz kulak olurlar.

Bir gün Yusuf Tepeköy'e, Musalar'a gelir. Musa evde yoktur, bu yüzden Yusuf geri döner. Akşam musa, eve gelince Medine ona arakadşı Yusuf'un gelidğini ancak kendisi evde olmadığı için çabuk gittiğini söyler. Musa, bunu duyunca bozulur, içinden Medine'nin Yusuf'la ilgisi olduğunu düşünür. O, içinden geçeni kardeşi İbrahim'e ve babasına da söyler. Onlar, gelini incitmeye, sövüp dövmeye başlarlar. Medine, buna artık katlanamayacak durumla gelir, Yusuf'a bir mektup yazar. O Yusuf'a “durum böyle böyle, seni bana dost yapıyorlar, gel beni götür, eğer ötürmezsen kendimi öldüreceğim, kanım da senin üzerinde kalacak, erkek adam ona sığırnanı darda bırakmamalıdır” diye yazar.

Yusuf, çok düşünür, sonunda Tepeköy'e gelir, Medine'yi alıp Bavrı'ya, Bıglı Osi'nin evine götürür. Haber yayılır. Mirze Haması'ya haber verir, polis komutanı Göllü'ye gelir, ne kadar kadın varsa Medine'nin onların içinde olup olmadığını görmek için hepsini sıraya dizer. Bunu böyle görünce Ömer çok sinirlenir, polis komutanının omzundan ittirip der:

-Medine'yi benim kardeşim kaçırdı. Kendisi köyde değil, onu alıp Bavrı'ya, Bıglı Osilere götürdü. Eğer becerebilirsen git yakalayıp götür.

Polis komutanı, geri, Haması'ya döner. Bu sırada Mirze polis komutanına Ömer'i öldürmeleri için Haması'ya çağırması için yüz altın verir. Polis komutanı altınları aldığı gibi Ömer'i Haması'ya çağırır. Bunu duyduğu gibi Memmed oğluna “oğul, silah al ve ihtiyatlı git” der. Ömer, “İhtiyar Mirze'den mi korkacağım” diye hırslanır. Ömer, bir atın üzerine bir

* Bu metin, Tacir Semimi'nin eserinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. (Âşık İsgender Ağbabalı, Ayırdılar Ağbaba'dan, I. Kitap. bakü: Ozan, 1998)

kilim atıp binerek Haması'ya gelir. Polis komutanı onu biraz konuşturup bahçede bekletir. Sonra içeri odadaki Mirze ve İbrahim'e der:

-Onu şimdi öldürebilir misiniz?

Mirze, heyete bakıp geri döner:

-Hayır, bu çok heybetli bir adam, onu geciktir, akşama kalsın, bakalım ne yapacağız.

Akşam olur, polis komutanı gitmesi için Ömer'e izin verir. Ömer, Göllülü Muhtar Ali ile yola çıkar. Yolda Muhtar Ali Ömer'e "Mirze'nin rüşvet verip seni ömdürtmek için tucak kurdurduğunu öğrendim. Gel, Düzkend yolundan gidelim." Der. Ama Ömer razı olmaz. Muhtar Ali, Düzkend yolundan, Ömer Tepeköy yolundan gider, yolda ona Şefi rastlar. Ömer onu da terkinde alır. Şefi de ona ihtiyatlı olmasını söyler; ancak Ömer kabul etmez, ona "sen korkuyorsan, in git" der. Şefi attan inip gider. Bu sırada karanlık basar, birden şiddetli ayak sesleri duyulur. Az geçmeden dört beş atlı Ömer'i kuşatır. İbrahim, Hacı, Musa ve Osman onun üzerine gelirler. Ömer, elindeki kamçı ile vurup İbrahim'in yüzünü yaralar. Kalaycılar, sıyırdıkları hançerleri ile onun üzerine yürüyüp Ömer'i hançerlerler. Ömer'in bindiği at kaçıp Mollu'ya gelir, haber köye yayılır, memmed de Yusuf'a haber verir.

MUSA'NIN VE MİRZE'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Bir gün Yusuf "Hey Asdan dayı, bizim içimizde yaşlımız sensin. Nigalay hükümetinin adamları bizi sıkı arıyorlar. Biraz dinlenmek için gizli bir yer istiyorum, hem de bir niyetim var." Der. Asdan dayı, şimdilik Öysüz köyünden rahat yer olmadığını söyler. Onlar Öysüz'e gelirken yolda Hançalı tarafında Ali adlı bir çobana rastlar, Öysüz'de ne olup bittiğini sorarlar. O; "Heydar (Öysüzlü Heydar Kars'ta Meclisin üyesiydi) Kars'tan yeni gelmiş" der. Yusuf, Asdan Ağa'ya der:

-Dayı, onlara gidelim.

Asdan ağa ne düşündüyse razı olmaz, "biz Bayramların evine gidelim" der. Onlar öyle yaparlar. Yusuf, gece Göllü'ye, evlerine gelir, ne görür, gördüğüne önce inanmaz. Sanki evlerine süpürge çekilmiş gibidir, yorgan ve döşegin yüzüne kadar her şeyi söküp götürmüşlerdir. Hiçbir şey demez, durmadan yola çıkar. İsmayıl Bey'in dükkânından geçer. Bey, onu gördüğü gibi korkudan donup kalır, çünkü bu adam çok hasis ve sıkı bir adamdır. Yusuf, hemen arşını alıp kumaşları önüne döker, istediği kadarını ölçüp götürür; ancak parasını vermez. Beyin içi ateş olsa da, Yusuf'a bir şey diyemez. Ama o günün sabahı

Yusufların evine gelir, onların elverende bir tek atları kalmıştır, onun başından dizgininin açıp götürür. Eline bir şey geçmediği için yanıp yakınır:

-Ben bu kaçak köpekoğlunun evini ateşe vereceğim.

Yusuf eve gelince anası durumu böyle böyle oldu diye Yusuf'a söyler. Yusuf, hiçbir şey demez, yine yolunu belin dükkânına salar. İsmayıl onu gördüğü gibi ayağa kalkar. Adam, bir şekilde kendine gelip, bir eline tuz ve ekmek alır, bir emlini de bakalına götürür. Yusuf, adama ne vurur ne de onu söver, konuşmadan aldığı kumaşların parasını verir, konuşmadan geldiği gibi konuşmadan gider. Yusuf bir gün Asdan Ağa'ya "dayı, bir aşağı inmek istiyorum, akalım düşmanlardan elime geçen olur mu?" der. Asdan ağa bir şey demez. Yusuf, Allahyar'ı da alıp Tepeköy'e gelir. Yolda hurçlarından çıkardıkları atlı muhafız elbiselerini giyinir, Mirzelerin evinin önüne gelirler. Yusuf seslenir:

-Hey ev sahibi.

Sese Musa'nın annesi çıkar.

-Ne var?

-Oğulların nerede?

-Ömerölen'e ot biçmeye gittiler.

İyi, hala, bize bir maşrapa su getir.

Yusuf, kadından suyu alıp bir dikişte başına çekti. Atı doğruca söylenen yere, Çaldaş'ın yanına sürerler. Onu söyleyelim ki, İbrahim Haması'ya, Paşalar'a gider. Kmirze Musa ile ot biçer. Musa tüfeğini biçilen otun altına koşturmuş. Başlarını kaldırıncı işlerinin harap olduğunu gelenin Yusuf olduğunu görürler. Mirze hemen tatlı canını kurtarmak için kaçır. Yusuf, nişan alıp Musa'yı vurur, şapkasını alır, yine onların kapısına gelirler. Yusuf seslenir:

-Ey ev sahibi.

Kadın yine dışarı çıkar, önceki atlı muhafızların olduğunu görür ve sinirlenir:

-Ne var?

-Oğulların nerede?

-Ömerölen'e gittiler demedim mi?

-Dinle ey hala bak ne diyorum.

Bakalım Yusuf, kadına ne der:

Ömerölen deme orya betsi, bes,
Sen yaralı, ben yaralı, ey hala.
Yaralı da yaralıya bozarır,
Sen yaralı, ben yaralı, ey hala.

At oynatıp, silah ele alınca,
Dad eylersin kimliğini bilince,
Hay haberi evenize gelince,
Ağlar gözün, kalp daralı, ey hala.

Ben Yusuf'um korku nedir bilemem,
Felek bana dert vermiştir, gülemem.
Ne zamandır Tepeköy'e gelemem
Düşmemişim hiç aralı, ey hala.

Atı sürüp Öysüz'e doğru çıkınca Mirze'nin değirmenden geldiğini görürler. Yusuf, onun da başına bir kurşun sıkıp öldürür.

KAÇAK YUSUF'UN DAĞISTAN SEFERİ

Bir gün Kaçak Yusuf, kaçak arkadaşlarını başına toplayıp der:

Başınıza döneyim er yiğitler,
Dağıstan eline yolum düşmüştü.
İntikam almaya, at oynatmaya,
Dağıstan eline yolum düşmüştü.

Ben sizi kendime kardeş bilirim,
Namertlerden haber alıp gelirim.
İnşallah, düşmandan kisas alırım,
Dağıstan eline yolum düşmüştü.

Üç Lezgiydi, sanatları kalaycı,
Birisi Osman'dı, birisi Hacı,
Yusuf'um onlardan alırım bacı,
Dağıstan eline yolum düşmüştü.

Asdan Ağa “oğul, ayrıntılı anlat bakalım bu kalaycılar kimdir” der. Yusuf cevap verir:
-Ömer'i öldürenler onlardır. Onları da Mirze para ile satın almış, razı etmiş. Benim korkumdan kaçıp gitmişler.

Kaçakların hepsi Yusuf'un dediğine razı olurlar. Deli Yusuf, Asdan Ağa ile Dağıstan'a doğru yola çıkar, kalan kaçaklar ise Borçalı'ya giderler. Yusuf'lar Dağıstan'a varırlar. Gizlice Hacı ve Osman'ın yerini öğrenirler. Bir gün gizli köşelerin birinde Asdan Ağa Hacı'yı, Yusuf Osman'ı vurup öldürür. Oradan Borçalı'ya gelirler, arkadaşlarını da alıp Çıldır dağlarına çıkarlar. Oradan da Göle Yayalısın gelirler.

(Deli Yusuf'un Dağıstan seferi: Dastanın bu kolu rahmetli âşığın (Âşık İsgender Ağbabalı) dediğine göre unutulmuştur.)

SAHAK'IN KÜPESİ

Ağbaba'da sahak adlı tamahkâr ve vazîfeseven bir Ermeni vardır. Bir yerlerden gelmedir ama nereden geldiği belli değildir. Ama Sahak çok kıskanç ve namert bir adamdır, o tam bir Ermeni'dir. O, Kaçak Yusuf'u yakalamak için can atar. Kaçak Yusuf'u yakalayana çok para verileceği söylenir. Sahak da onu diri yakalayıp hükümete vermeye ve parnalı alıp bıyığını burmaya çalışır, böylece o hem hürmetinin hem de kıdeminin artmasını umar. Ermeni, bu hayalle iyi bir grup kurar. Onun grubunda bir yirmi yirmi beş Ermeni genci vardır. Sahak, grubunu alıp Ağbaba'ya, Göllü'ye gelir. Yani kaçak Yusuf'un köyüne gelir. Ermeniler Kaçak Yusuf'ların evlerinin önünde dururlar. Kaçak Yusuf'un annesini ve babasını dışarı çağırırlar.

Bundan sonra sahak der:

-Ben hükümet adına geldim. Bakın, Yusuf'un yerini söyleyin; yoksa sizin neslinizi kuruturum. Sizi bu yaşta oralarda rahat olun, çürüyün dile sibir'e göndereceğim.

Bu sırada Kaçak Yusuf'un annesi öne çıkar, az kalır ki parmağını Sahak'ın gözüne sıksun.

-hey, inatçı Ermeni genci, sen kimsin de böyle büyüklenererek konuşuyorsun, senin Kaçak Yusuf'tan korkun yok mu?

Sahak çok sinirlenir. Onun baba tarafı âşıklığa meyilli olduğu için buna da bir şerle bulaşmıştır. Bu yüzden burada alır bakalım Kaçak Yusuf'un annesine ne der. Biz diyelim, sizin de canınız sağ olsun.

Gizlersen oğlunu işin şuluhtu,
Yusuf'un yerini dersin pis olmaz.
Sibir'den kurtulur bütün nesliniz,
Kırhakır başlamaz, kesekes olmaz.

Alır Kaçak Yusuf'un annesi:
Çocukluk eyleme, aman genç böyle,
Erkeksen erkekle yürü, git anlat,
Sibir'le korkutma, mert anasıyım,
Ara aradığın eri, git anlat

Alır Sahak:
Kadınsan erkek tek girme meydana,
Ben bir komutanım, sen de bir ana.
Düz söz söyle, beni getirme cana,
Bu yaşta kadında böyle ses olmaz.

Alır Kaçak Yusuf'un annesi:
Oğul önünden kaçayım diyorsun
Başına alev saçayım diyorsun,
Şir gibi kükreyip açım diyorsun,
Bul bir gizlice yer, yürü, git, anlat.

Alır Sahak:

Sen iyi bilirsin işin çemini,
Sokarsın kuşağa eyri gemeni,
Çeviririm terse senin kömeni,
O zaman ağlarsın, bu heves olmaz.

Alır Kaçak Yusuf'un annesi:

Tilki ine girer, ev coağa yok,
Yaşamak istersen sözlerime bak.
Çekil, geç değil ki, buradan ey ahmak,
Güllüye tuş eyle başı, git anlat.

Alır Sahak:

Kadın parmakların dürtme gözüme,
Çekerim kırbacı vallah yüzüne,
Fikir ver dediğin kötü sözüne.
Sabırlı adam aceleci olmaz.

Alır Kaçak Yusuf'un annesi:

Gözünü oyarım, necolur halın,
Henüz yetişmemiş dökülür kalın,
Bir netice çıkart, sözümünden alın,
Böyle söylenirsen diri, git anlat.

Alır Sahak:

Sahak'ım sen tanı benim adımlı,
Kıran olmamıştır kol, kanadığım,
Üstüne sürüp küheylan atımı,
Yardıma gelen bir kimse olmaz.

Alır Kaçak Yusuf'un annesi:
Yusuf'un anası yüreksiz değil,
Gaflette kalmışsın, yatmışsın, ayıl.
Sen Yusuf'u görsen olarsın zayıll,
Dön çık Galaçı'ya, geri, git, anlat.

Söz tamamlanır; ancak Sahak oradan eliboş gitmez istemez. O, Kaçak Yusuf'un babasına der:

-Bak, ihtiyar adamsın, yakalayıp götürürüm, yollarda ölüp telef olursun. Sen bu kadına bakma, gel Yusuf'un yerini söyle, tersleşme, başına iş açma.

Kaçak Yusuf'un babası bu sözleri duyunca çok sinirlenir, yanında tüfek olsa Sahak'ı vuracak duruma gelir. Bu yüzden bakalım yüzünü Sahak'a dönüp ne der. Biz diyelim, sizlerin de canı sağ olsun.

Ermeni şir olur kadın, çocuğa,
Erkeksiz evlere eser yel gibi.
Yüzü bir tek ere girişe bilmez,
Dağları düzlere ürkmüş mal gibi.

Ara gizli olsa çalar, talıyar,
Körpeyi, kocayı oda galayar,
Urus'un itidir, kuyruk buluyar,
Döktüğü kanlar da derya-gol gibi.

Bir koca kişiyim, ey Sahak işit,
Ermeni çocuklar olmaz ireşit,
Yusuf haber alır, konuşma şit şit,
Solup bet benizi olur kül gibi.

Söz tamamlanır, ama Sahak çok sinirlenir, elindeki kırbaçla Kaçak Yusuf'un babasını vurmak isteyince birden habersiz bir kurşun atılır. Ateş edilmesi ile Sahak'ın öküz gibi

böğürmesi bir olur. Kurşun, Sahak'ın sağ kulağını delip geçer. Herkes bu işe şaşırır. Kurşunun nereden atıldığını kimin attığını anlamazlar. Ancak hepsi bu işin Kaçak Yusuf'un işi olduğunu bilir. Bundan az süre sonra bir genç elinde bir kâğıt getirip onu Sahak'a verir. O der:

-Bunu Kaçak Yusuf gönderdi. “okusun, eğer uymazsa başını bırakıp gider” dedi.

Korkudan Sahak'ın rengi bembeyaz olur. Kâğıtta şiir yazalı olduğunu görür. Şimdi bakalım Kaçak Yusuf oraya ne yazmış. Biz diyelim, sizlerin de canı sağ olsun.

O koca burnuna, at suratına,
Bir iyi baksana aynada, Sahak.
Geçirdim kurşunu sağ kulağından,
Belki bir kanarsın, ey nadan, Sahak.

Seni bağışladım bu sefer, çık git,
İster korka korka arkana bak, git.
Bulanık su gibi çalkanıp ak, git,
Aklını vazife oynatan Sahak.

Yusuf'tu dağların eri, ermeni,
Kolay mı korkutmak a kafir beni?
İyice kurmuştum burada gurmanı,
Ağzın açık kaldı, ey neden Sahak?

Ne olacak, sahak ufluya ufluya kâğıdı okuyup bitirir, arkasına bakmadan oradan çıkar, ama “Sahak'ın Küpesi” sohbeti elden ele yayılır.

DELİ YUSUF'UN PEMBEH SEFERİ

Kaçak Yusuf bir gün dayısı Asdan Ağa'ya “Dayı, Pembeh'te Pertalı Sefer adlı vuran, uttan bir yiğit olduğunu söylüyorlar. Onu da grubumuza katalım diyorum.” der. Asdan Ağa buna çok mutlu olur. “Pertalı'yı tanıyorum, yiğit bir adam, o zaman gel Pembeh'e, Hancıgaz köyünün yakınındaki Çubuhlu Dağına gidelim” der. Evet, Yusuf'lar atlarına binip yola çıkarlar. Onlar Çubuhlu Dağına yetiytikleri gibi atlarıyla giderler. Atları bağlayıp otluğa

bırakırlar. Allahyar nöbet tutmaya gider, kalan üç kişi, yani Kaçak Yusuf, Asdan Ağa ve Hemid bir çeşmenin başında otururlar.

Çubuhlu Dağının güzel vaktidir. Gül gülü çiçek çiçeği çağırır. Bülbüllerin ötüşü, soğuk suların şırıltısı insanı mest eder. Dağların güzelliğine esir olan Kaçak Yusuf birden yüzünü arkadaşlarına çevirip der:

-Sineme üç kıta söz geldi.

Arkadaşları “buyur buyur” der.

Güzelliğe hayran olur,
Sinen üste varan dağlar.
Yazda, yayda, gül çiçekten,
Bin bir şenlik kuran dağlar.

Çeşmelerin şır şır sestı,
Temiz havan öyle betsi.
Vasf etmekti seni kastı,
Beni benden soran dağlar.

Tükenir mi devlet varın,
Allı güllü yaylaların,
Yusuf gibi konukların
Arkasında duran dağlar.

Söz tamamlandığı gibi Hemid der:

-Tam kebab yapılacak zaman.

Kaçak Yusuf güler:

-Bir şey demiyorum, yakındaki çobandan bir koyun almak zor değil, ama kendisinin olsun.

Yusuf kalkıp yakındaki koyun sürüsünün yanına gider, çobana selam verdikten sonra der:

-Çoban, bana bir koyun satar mısın?

- Yok kardeş. Bu, Glava İbrahim'in sürüsü, köye gidip ondan izin almama gerekir.
-İyi, seni burada bekleyeceğim, eğer istersen koyunun parasını da şimdiden vereyim.
-Lazım değil.

Çoban, sürüyü Yusuf'a bırakıp Hancığaz'a döner, o ağası razı olmazsa ne olacağını düşünerek gider.

Birden birisi onu omzundan tutup silkeleyince kendisine gelir.

O, bakınca onun ağasının komşusu Bürçalı olduğunu görür.

Der:

-Bürçalı, fikre dalmıştım.

-Ne oldu ki?

Yusuf adlı birisi benden koyun almak istiyor, beni de biliyorsun. Allah kessin böyle fakirliği konuklara bir şey yapamıyorum.

-İyi, sen git geri dön. Onlara beni beklemelerini söyle. Asdan Ağa beni tanır, o da oradadır. Ben, hemen ne gerekiyorsa tedarik edip getireceğim, sen artık durma git.

Çoban Çubuhlu Dağına gider, olup biteni olduğu gibi Yusuf'a anlatır. Yusuf, Allahyar'a Bürçalı'yı beklemesini söyler. Bir hayli zamang etçikten sonra Allahyar birinin arkasında bir kese ile zorlana zorlana geldiğini, çok yorgun bir adam halini aldığını 50-60 metrede bir keseyi yere koyup dinlendiğini ve sonra yine hareket ettiğini görür. Adam ona yaklaşınca Allahyar bağırır:

-Dur, kimsin?

Bürçalı birden bire silahlı bir adam görünce kendinden geçer, dili tutulur. O, keseyi de yere koyar. Allahyar tüfeği bağrına basıp bakalım Bürçalı'ya ne der:

Selamsız kelamsız geldin,

Amacın nedir, a kardeş?

Ne oldu, kuruyup kaldın,

Amacın nedir, a kardeş?

Dost isen kendini bildir,

Bir cevap ver bizi aldır.

Keseni sırtına kaldır,

Vaht sonu gelir, a kardaş.

Allahyar'ım merdim özüm,
Namertlere bozdur yüzüm,
Söylesen duyarım sözün,
Arzını bildir, a kardeş.

Sonradan sonraya kendisine gelen Bürçalı der:

-Kardeş, ben Asdan ağa'nın yanına geldim.

-Beri gel.

Onlar, çeşmenin başına gelirler. Asdan ağa, Bürçalı ile öpüşüp görüşür. Kaçaklar, Bürçalı'nın getirdiği kuzu etinden kebab yaparlar. Yaz olsun, kuzu etinin kebabı olsun, soğuk bulağın suyu olsun, yerler içerler. Bürçalı kalkıp gitmek isteyince Asdan ağa Yusuf'u ona gösterip der:

-Dur, bu gencin Sefer'e söyleyecekleri var.

-Hangi Sefer diye Bürçalı meraklanır. Çünkü köyde beş altı tane Sefer vardır.

-Pertalı sefer'e.

Pertalı sözünü duyduğu gibi Bürçalı oturduğu yerde kala kalır, korkudan titremeye başlar, o sanki öbür dünyaya gidip döner.

-Asdan Ağa, bana yazıktır. Pertalı çok deli ve güçlü bir adamdır, beni mahveder.

-Korkma, Pertalı beni tanır. Yusuf sana bir mektup verecek, mektubu Pertalı'ya ver, benden de selam söyle.

Bürçalı eli titreye titreye Yusuf'un verdiği mektubu katlayıp koynuna koyar. O, Yusufarla helalleşip yola çıkar. Bürçalı, köye geldiği gibi Pertalı'yı arayıp bularak der:

-Sana Asdan ağa'nın adamından bir mektup var.

-Ver bakalım.

Bürçalı mektubu ona verip gider. Pertalı sefer bir kenara çekilip mektubu açar, içinde şiir olduğunu görür. Yazar:

Sefer kardeş, işit benim sözümü,
Yolunu gözlerim dağlar başında.
İsterim göreyim senin yüzünü,
Yolunu gözlerim dağlar başında.

And olsun Allah'a, Şahi-Merdana,
Osman cem eyleyen Güzel Kur'an'a,
Senin haberini verdiler bana,
Yolunu gözlerim dağlar başında.

Yusuf'um kurbanım sen tek kardeşe,
Gayretli yiğitsin seni bin yaşa,
Arzum: adam tek verelim baş başa,
Yolunu gözlerim dağlar başında.

Pertalı mektubu okuyup bitirdiği gibi atına binip, tüfeğini omzuna asar. Atını dörtlale Çubuhlu'ya sürer. Attan inip çeşme başına gelir. Asdan ağa ile kucaklaşır. Yusuf'un, Allahyar'ın, hemid'in elini sıkar:

-Asdan Ağa, bu genci tanımıyorum.

-Kaçak Yusuf denen budur.

-Nasıl?

Pertalı Yusuf'a bakmaya başlar:

-Adını işitmiştim, yüzünü germemiştim.

-Maksadımı anladın mı diyerek Yusuf onu bağrına basar.

-Benim yüreğimden geçen de buydu, yüreğim çok coştı, dinle kardeş:

Ayak basıp bizim ele,
Kardeş hoş geldin hoş geldin.
Sağ yürekli, güle güle,
Kardeş hoş geldin hoş geldin.

Alır Kaçak Yusuf:

Ben garibim, eller sizin,
Sen de hoş geldin, hoş geldin.
Ey azizim, canım, gözüm,
Sen de hoş geldin hoş geldin.

Alır Pertalı Sefer:
Mert merde arka, gerektir,
Dost denilen sağ yürekti.
Dağ vakarlı, şır bilekli,
Kardeş hoş geldin hoş geldin.

Alır Kaçak Yusuf:
Gel dolaşıp koşa koşa,
Seda salıp dağa taşa,
Düşmanlar yansın ataşa,
Kardeş hoş geldin hoş geldin.

Alır Pertalı Sefer:
Sefer'in geçti tekliği,
Yeter daha tümehliği,
Var ol seni böyle yiğit,
Kardeş hoş geldin hoş geldin.

Alır Kaçak Yusuf:
Eline tüfeği aldın,
Yiğitlerin hası oldun.
Yusuf'un arkası oldun,
Kardeş hoş geldin hoş geldin.

Söz tamamlandıktan sonra Yusuf'la Pertalı ant içip söz verirler. Pertalı sefer de Yusuf'un grubuna katılır. Kaçaklar 5-6 gün orada kaldıktan sonra Çıldır Dağlarına doğru giderler.

KAÇAK YUSUF'UN BAYTAR SEFERİ

Kinikor adlı varlıklı bir Ermeni, Kçaak Yusuf'un yerini söyleyene, onu tuzağa düşürene çok miktarda para vereceklerini öğrenir. Para olsun, Ermeni olsun. O, araştırıp falanca gün Yusuf'un tek başına geceleyin Gümrü'den Baytar'a geleceğini öğrenir. O, hemen

acele edip 10-15 genci silahlandırıp köyde pusu kurar. Gecenin bir vaktinde Kaçak Yusuf; Baytar'a bir dostunun evine gelir. O, ev sahibi ile oturup sohbet ederken ansızın açılan kurşun lambanın şişesini parça parça eder, ev karanlıkta kalır. Kinikor bağıırır:

-Kuşatıldın Yusuf, teslim ol.

Kaçak Yusuf, tüfeğini alıp dışarı çıkar. O, iri bir taşın arkasına sığınıp sesin geldiği tarafa arka arkaya 5-6 el ateş eder. Kaçak Yusuf, karanlı da olsa sesin geldiği tarafa isabetli ateş açtığı için Kinikor'un adamlarından beşi yerinde ölür, kalanları da evhama kapılırlar. Kaçak Yusuf, mücadele ede ede yüzün Kinikor'a çevirip bakalım ne der, hizmetinize ulaştıralım:

Mertlik, erlik nere, söyle, sen nere,
Meydana girmişsin, sen de, Ermeni.
Karşında dayanan çocuk değil ki,
Olsun tutulması sade, Ermeni.

Çakalsın, git ine gizlice giriş,
Aslan ormanından geç değil, sürüş.
Erkeklik kökünde var mı başa düş,
Gel verme başına bada, Ermeni.

Yusuf'un cengine gire bilmezsin,
Gayret, ar lazımdır ere bilmezsin,
Bir de bu dünyayı göre bilmezsin,
Keserim nefesin gede, Ermeni.

Kaçak Yusuf sözünü tamamlayıp seslenir:

-Gençler beni tanımıyor olmayasınız? Tüfeklerinizi yere atıp bu işi yapanı yanıma getirirseniz canınız kurtulur, bekliyorum.

Gençler bu sözü duydukları gibi Kinikor'u silahsız hale getirip, kendi silahlarını da toplayıp Kaçak Yusuf'un yanına getirirler. Kaçak Yusuf bütün kurşunları alıp tüfekleri bir tarafa atar. Sonra korkusundan tir tir titreyen Kinikor'a der:

-Beni yakalayıp polis komutanına verip mükâfat mı alacaktın? O mükâfatı sana ben vereceğim.

Yusuf'un yıldırım hızı ile tüfeğini ona çevirmesiyle ateş etmesi bir olur. Kinikor halsiz bir halde yere yıkılıp kalır. Kaçak Yusuf gençlere der:

-Aklınızı başınıza toplayın. O geberen gençleri de bu iti de, Kinikor'un cesedini gösterir, götürüp gömün. Erkek adamın önüne çıkmak erkek adamın işidir, genç menç işi değildir, kulaklarınızı iyice açıp duyun.

Kaçak Yusuf yüzünü gençlere çevirip bakalım ne der, biz diyelim, sizin gönlünüz şad olsun.

Kaybolun buradan dığa-mığalar,
Cengime girenin beli kırılır,
Naramdan titriyor dereler, dağlar,
Bana el atanın eli kırılır.

Yumruğum kel yıkar, bükülmez kolum,
Mertlik, yiğitliktir erkânım, yolum,
Ermeni hizmetçim, önümde kulum,
Bir tek hamle etse eli dağılır.

İyi işletirim öz tüfeğimi,
Can alır, öldürür açılan gibi,
Yusuf karalasa dünyada kimi,
Korkudan kalbinin teli kırılır.

Söz tamamlanır tamamlanmaz Ermeniler ölenleri de alıp “yavaş kaçan namerttir” deyip gözden kaybolurlar. Kaçak Yusuf atına binip Çıldır Dağlarına doğru gider.

SONUNCU DÖVÜŞ, YUSUF'UN ÖLÜMÜ

Yusuflar gelip Öysüz'e varırlar. Bu sırada Öysüzlü Heyar el altından Kars'a haber gönderir, Haması'ya da casus gönderir. Bu yüzden Ahırgeleh'ten, Kars'tan, Ağbaba'dan beyler ve askerler Yusuf'un üstüne yürürler. Onlar Hançallı'ya varırlar. Bu sırada

nöbetçilerden Yusuf'a Hançallı'dan askerlerin geldiği haberi gelir. Yusuf, hemen sipere yatar, polis komutanına acıdığı için onun atının doğruca dizgininden vurur. At yıkılır, polis komutanı yuvarlanıp bir tarafa düşer. Askerler buna şaşırırlar. Bu sırada Asdan ağa, “gelin kendimizi ormanlara, Gürcistan'a verelim, gelenler çok” der. Yusuf razı olmaz, mücadele başlar. Yusuf alır bakalım Asdan ağa'ya ne der:

Başına döndüğüm, ey Asdan dayı,
Mertlik meydanıdır, kaçma, amandı.
Yığılan düşmandır, bilinmez sayı,
Mertlik meydanıdır, kaçma, amandı.

Kaçmak olmaz, berkit atın tengini,
Şimdi gör bak mert yiğidin cengini,
Ben seni isterim canda can gibi,
Mertlik meydanıdır, kaçma, amandı.

Ben Yusuf'um, sen de bana arkasın,
İnanamam bu kavgadan korkasın,
Sonra sonra yâda salıp darhasın,
Mertlik meydanıdır, kaçma, amandı.

Asdan ağa, sözünden dönmez, sinirlenip gider, Haley Bey, Hemid ve diğerleri de onunla giderler. Yusuf'un yanında bir tek Allahyar kalır. Yusuf'lar Ellerkend'in yakınındaki Büyük Güney'de bir çakıllığa girerler. Tam bir gün mücadele ederler. İlk önce Allahyar vurulur. O, öldükten sonra Yusuf tek kalır, ona da saçma değer. Yusuf yine de hayli kan yitirse de mücadele eder, bakar ki toplam on iki kurşunu kalmış, her kurşunla bir askeri öldürür. Onun kurşunu biter ancak korkusundan kimse yanına gidemez. Sonunda Ellerkend'in Güllüoğlu'nun neslinden olan Bayram Ağa onun yanına gelir. O, Yusuf'un kötü yaralandığını, kanının göl oluşturduğunu görür. Yusuf'u öyle gördüğünü pişman olur, kendinden geçerek der:

-Yusuf, bu ne hal?

Yusuf bakalım başına geleni ne şekilde Bayram Ağa'ya der. Biz de arz edelim, bizden yana mutlu olun.

Yalandan bizleri yazdılar kaçak,
Gör nereye düştü yolum, a Bayram.
Ad benim olmuştu, dayımgil “koçak”
Niye burada تنها kaldım, a Bayram.

Dağdan inip biz de geldik Öysüz'e,
Kuzu kesip hürmet ettiler bize,
Cusus gitti Haması'yada knyaza,
Aldılar hem sağım, solum a Bayram.

Kısmet bu idi ki, dağlarda gezek,
Zalim divana nameler yazak,
İnsafdır mı bir yiğide yüz kazak?
Bahtım nasıl çıktı zalim, a Bayram.

Atışa atışa biz çıktık dağa,
Sedd kurup burada zor ettik dava,
Üstüme at sürdü Cemi Ağbaba,
Dedim ulusumdur, elim, a Bayram.

Dört bir yandan meterisi sardılar,
Kurşun attım, kayalara doldular,
Allahyar tek hacastanı vurdular,
Kırıldı kanadım, kolum, a Bayram.

Öysüz'ün etrafı çayırdı, çöldü,
Yusuf gelidğini asker ne bildi?
Asdan dayım gitti, simsarım öldü,
Dört yanıma bürüdü ölüm, a Bayram.

Deli Yusuf sözün tamam eylesin,
Yüz bin sözcüğünü beyan eylesin,
Tenha kalıp, kimi heyan eylesin,
Daha sındı benim belim, a Bayram.

Söz tamamlanır. Bayram Ağa yüreğinden feleğe çok sövüp söylenir, ama ne hayrı var, olan olmuş. Evet, Bayram ağa, Yusuf'u öküz arabasıyla Elelrkend'e, evlerine getirir. Bu sırada bunu haber alan İbrahim içeri girer, Yusuf onu gördüğü gibi belinden hançerini çeker, ona atar. O, uflaya uflaya gözden kaybolur. Yusuf, iki gün sağ kalır, üçüncü gün ona zehir verirler. O ölürken annesine “anne, sakın bana ağlayıp düşman karşısında alçalma” der.

Evet, Yusuf vefat eder.

Şimdi, Göllü kabristanlığında etrafı hasarlı bir çift kabir var. Bunlardan biri Yusuf'un diğeri de Allahyar'ındır. Köy halkı zaman zaman bu kabirleri de ziyaret ederler.

SÖZLÜK

A

Abbasi	Dört şahılık para birimi, gümüş para
Abed	Mamur, imar edilmiş
Ağyar	Başkaları, rakip
Ajam	Halk dilinde "açım" kelimesinin karşılığı
Alkış	Dua
Arkalanmak	Destek almak
Ayık olmak	Uyanmak
Ayna	Parlak madeni levha, cam
Aynalı tüfek	Tek namlulu tüfek

B

Bac varmek	Vergi vermek
Bad	Rüzgar
Balaban	Azerbaycan'a has bir çalgı aleti
Bar	Meyve, yemiş, yük, ağırlık
Basmak	Sıkmak, tazyik etmek
Baş götürüp kaçmag	Başını alıp gitmek, kaçmak
Batmag	Bir şeyin içine sokulmak, dalmak
Bedir	Dolunay, on dört gecelik ay
Bednezer	Kötü bakış, nazarı dokunan
Bedöy	Sağlam iyi koşan at, küheylan
Beh	Bir işi yapacak şahsa verilen bir miktar para
Bere	Av beklenen, pusu kurulan yer, yol
Bergah	Saray, malikane, liman
Bes	Yeter, kâfi, elverir
Beşaçılan	Beş kurşun alan tüfek
Bihal	Halsiz, yorgun
Bina	Yapı, esas, temel
Boran	Tipi

C

Cah-Calal	İhtişam, debdebe, gösteriş
Cala	İhtişam, debdebe, gösteriş

Ç

Çal	Gri renk, kırılmış beyazlaşmış saç,
Çapmag	Parçalamak, yarmak, yaralamak, kaçıp gitmek
Çatmag	Varmak, ulaşmak, yetmek
Çepiş	Bir yıllık keçi yavrusu
Çetir	Şemsiye
Çırag	Işık, ziya, nur, aydınlatma aracı
Çor	Bitkilerde görülen örümcek hastalığı, küfür

D

Dad	Feryad, figan, aman, imdad, vay
Daldalanmak	Gizli bir yere sığınmak
Deste	Grup, topluluk
Deyanet	Sağlamlık, sebat, sözünde durma
Dilaver	Cesur, yiğit, yürekli, mert
Dinmeg	Konuşmak, söz söylenmek, seslenmek
Divan	Mahkeme
Dolanmag	Geçimini sağlamak
Döş	Göğüs
Döşlemeg	Göğsü ile itmek, göğüs vurmak
Dözmeg	Tahammül etmek, katlanmak
Dürek	Çeşitli cinslerden meydana gelmiş, melez

E

El	Halk
Elaltı	Yanında, âmâde, hazır
Evez	Karşılık, bir şeyin yerini tutabilen şey, armağan

F

Fel	Hile, tuzak, kelek, fırıldak
Figan	İnlemek, ağlamak

Firkat

Ayrılık

G

Gabag

Ön, ileri, evvel

Gada

Bela, dert, felaket

Galanmag

Üst üste toplanmak, kümelenmek

Garaçı

Aslen Hindistanlı olan bir halk, çingene

Garavelli

Azerbaycan âşık edebiyatında konusu hayattan alınan mizahi kol

Gatarkeş

Birbiri ardına dizilmiş şeyler dizisi

Gelender

Deli, divane, dervişlik eden, serseri hayat süren

Gelhagel

Uzun yol gelerek, büyük mesafe alarak

Gepig

Manatın yüzde biri

Gezmedaş

Azerbaycan'da oynanan bir tür çocuk oyunu

Gomarğa

Orta

Gor

Mezar, kabir

Goşa

Çift, iki, yanyana duran

Gubernat (Goburnat)

Komünist ihtilali öncesi Rusya'da vali, yüksek rütbeli asker

Güman

Şüphe, ihtimal, sanma, zannetme

H

Hacet

İhtiyaç, lüzum, gerek

Haça

Ağacın açığı şeklinde ayrılmış gövdesi veya dalı, çatal, iki yönlü

Haçan

Ne zaman, ne vakit

Hanı

Nerede anlamında soru edatı

Hara

Hangi taraf, hangi yön, nere

Harda

Bilinmeyen bir yerde

Hasiyet

Karakter, seciye, yaratılış

Haşiye

Asıl mesele ile ilgisi olmayan konuşma veya yazı

Hedeng

Ok

Helet

Bahşış, hediye

Hercayi

Serseri, başıboş

Hezarat

Beyler, ağalar, hazretler

Hezel

Sonbaharda dökülen sararmış yapraklar

Hırdar

Bölmek, parçalamak

Hicran

Ayrılık

Hotkar

Hükümdar, hakan

Huş

Düşünce, dikkat

I

İlgar

Söz verme, ahd, vefa

İntizar

Hasretle bekleme, gözleme

K

Kalağay

Büyük ipek baş örtüsü

Kamandar

Yayı mahirane kullanan kimse, beyin okunu ve yayını
dolaştıran hizmetçi

Kamet

Boy

Kar

Sağır

Kazak

Rusya'da feodal beylerin zulmündek kaçıp ıssız yerlere giden
ya da yoksul şehirliyle mensup kimse.

Kes

Şahıs, adam, kimse

Kirve

Bir çocuğun sünneti esnasında onu kucağında tutan kimse

Knyaz

Eski Rusya'da ordu komutanı, Ruslarda nesilden fahri ad

Kömeg

Himaye, yardım, destek

Kömektar

Destekçi, yardımcı

L

Laçın

Yardımcı şahin cinsinden yırtıcı bir kuş, cesaret, hüner, yiğitlik

Lal

Dilsiz, konuşamayan

Lerze

Titreme, titreyiş

Lezgi

Dağıstan ve Azerbaycan'da yaşayan bir halk

Lotu

Ciddiyetsiz, fırıldakçı

M

Mahal

Büyük yer, bölge, vilayet

Mal

Servet, mal, mülk

Manat	Rus para birimi
Maral	Ceylan, geyik, benzetmelerde güzel anlamında
Meclis	Toplantının yapıldığı yer
Meh	Hafif esen rüzgar
Mehmer	Kadife
Merezderçün	Hastalık
Minval	Yol, usul, tarz
Mirvari	İnci
Mirza	Şahıs isimlerinden sonra gelirse prenslik, önce gelirse rütbe bildirir, okumuş, kâtip
Muhannet	Namert ve kahpe kişi, kalleş
Muraz	Arzu, istek
Müşkül	Zor, çetin

N

Naçak	Geniş ağızlı, kısa saplı balta
Naçar	Çaresiz
Nadan	Cahil, bilgisiz
Nahiye	Bucak, belde
Nakes	Şerefsiz, yaramaz, alçak, rezil
Nar	Ateş, od
Naş	Ölü
Nece	Soru olarak kullanılır nasıl, nice anlamında.
Ner	Erkek deve, korkusuz, güçlü, kuvvetli
Nöker	Hizmetçi
Nümayan	Görünen, aydın olan

O

Oylag	Mesken, yer, meydan

P

Pahır	Pas
Patrondaş	Tüfek ve tabanca mermilerini takmak için yuvaları olan kemer
Peleng	Kaplan, cesur, yiğit, korkusuz

Penah	Sığınma
Peren pereni	Dağınık halde
Polismester(Polismestr):	Komünizmden önce Rusya'da büyük şehirlerdeki polis teşkilatı amiri
Pristav	Komünizmden önce Rusya'da mahalli polis amiri
Pud	Rus ağırlık ölçüsü birimi
Pünhan	Gizli

S

Sar	Yırtıcı bir kuş, yırtıcı, vahşi
Sayag	Benzerlik bildirir
Sayık	Uyanık, ihtiyatlı, gözü açık
Saz	Çalışır durumda olan, kusuru noksanı bulunmayan
Sehavet	Eli açıklık, cömertlik
Seng	Taş
Ser	Baş, kafa, en iyi, en güzel
Serencam	Emir, buyruk
Seyid	Hız. Muhammed'in neslinden gelen
Sıgal	Usul usul dokunmak
Sıgallı	Süslü, bezekli
Soldat	Orduda görevli adam, asker.

Ş

Şamama	Çok güzel kokulu ve tatlı genelde yenmeyen ve süs için eve konan kavun türü
Şan şan eylemeg	Delik delik etmek
Şana şana	Parça parça, lokma lokma
Şikeste	Kırık, kırılmış
Şir	Aslan
Şirin	Tatlı
Şongar	Şahin

T

Tab	Güç, kuvvet, takat
Tacir	Tüccar
Talanmag	Varı yoğu elinden alınmak, soyulmak
Tanış olmag	Birisiyle tanışmak, dostluk kurmak
Taptalanmag	Ayaklanmak, çiğnenmek, ayakla ezilmek
Tarif	Resmen belirlenmiş vergi, maaş
Tavan	Güç, kuvvet, yapının üst bölümü
Tay	Eş, eşit
Tek	Bir, sadece bir, dip, en aşağı satıh
Tenezzül	İnme, aşağı inme, geri gitme
Ter	Henüz solmamış, taze, civan, genç
Terlan	Güçlü gagası ve uzun kanatları olan yırtıcı bir kuş
Tirme	Doğu ülkelerinde yün ve ipekten yapılan değerli bir kumaş
Toğlu	On aylık koyun yavrusu, toklu
Tor	Ağ, file
Toy	Düğün merasimi ve bu merasim dolayısıyla yapılan şenlik
Tuşlamag	Nişan almak, hedefe yöneltmek
Tümen	On bin, İran'da on Riyale eşit para birimi
Tütek	Kamıştan yapılan bir tür müzik aleti

V

Vağzal	Tren garı, istasyon
Verst	Rusya'da uzunluk ölçüsü birimi

Y

Yağı	Düşman
Yalavac	Aç, susuz, yiyeceksiz
Yan vermeg	Yaklaşmak
Yanaşı	Birbirinin yanında, yan yana
Yanşak	Çok konuşan, zevzek, lafazan, âşık
Yapıncı	Keçeden yapılan kolsuz uzun elbise
Yarag	Silah, süs eşyaları

Yarpuz	Naneye benzeyen güzel kokulu bir bitki
Yegin	Şüphesiz, açık
Yeher	Eyer, bisiklette olan oturma
Yeksan eylemeg	Eşit, bir aynı
Yırğalanmag	Sağa sola ileri geri hareket etmek
Yoldaş	Arkadaş, dost

Z

Zerb	Vurma, vuruş, darbe
Zillet	Zorluk, ağır şart, kötü durum, alçaltmak
Zol dolanmag	Şerit biçiminde kesilmiş, doğruca, dosdoğru

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Kırklareli’de doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Alpullu’da tamamladım. Lise öğrenimime Lüleburgaz Anadolu Ticaret Lisesi’nde başladım, bu okulda hazırlık okuduktan sonra iki yıl Ağrı Naci Gökçe Lisesi’nde ve bir yıl da Ankara Mehmetçik Lisesi’nde okuyarak lise öğrenimimi tamamladım. 2000 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden mezun oldum. Aynı yıl başlamış olduğum yüksek lisans eğitimimi Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Bilim Dalı’nda 2002 yılında tamamladım. Aynı yıl, aynı bölümde doktora öğrenimime başladım. Şu anda Buca Vali Rahmi Bey İlköğretim Okulunda Müdür Yardımcısı olarak görevimi sürdürmekteyim.

Sevtap YAZAR

ÖZET

Doktora tezi olarak hazırladığımız bu çalışmayla, Azerbaycan'ın Çarlık Rusyası tarafından işgal edildiği dönemde yaşanan siyasi gelişmelere tepki olarak ortaya çıkmış kaçaklar hakkında yaratılan hikâyeleri; sosyal bağlamı, epizot yapıları, şiirleri, motifleri, tipleri, âşıklık geleneği içindeki yeri ve yaratıcıları çerçevesinde ele alarak değerlendirmeyi amaçladık.

Halk bilgisi yaratmaları, yaratıldıkları toplumun yaşam biçimini ve o toplumu derinden etkileyen gelişmeleri yansıtan ürünlerdir. 18. ve 19. yüzyıllarda Azerbaycan'da yaşanan ve hayatın her alanını etkilemiş olan Çarlık Rusyası'nın ülkeyi işgali; halk bilgisi yaratmalarında da etkisini göstermiştir. Bu etkinin sonucunda kaçak hikâyeleri adını verdiğimiz ve çalışmamızda ele aldığımız anlatmalar ortaya çıkmıştır.

Kaçaklar; 18. ve 19. yüzyıllarda Azerbaycan'da hüküm süren Çarlık yönetimi ve görevlileri, toplumsal yapılanmadaki üst sınıfları temsil eden beyler ve ağalarla anlaşamayarak, evini, yurdunu terk etmiş, hayatını dağlarda ve ormanlarda geçirmiş, halk tarafından adalet timsali kahraman olarak görülen ve desteklenen tiplerdir. Semed Ağa, Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf bu kaçakların başlıcalarıdır.

Giriş, beş bölüm, sonuç, metinler, bibliyografya ve sözlükten oluşan çalışmamızın giriş bölümünde Azerbaycan kaçak hikâyelerinin kahramanı olan kaçakları ortaya çıkaran 18. ve 19. yüzyıllardaki tarihsel gelişmeleri, birinci bölümde Azerbaycan kaçak hikâyeleri hakkında yapılan çalışmaları ve bir tür olarak kaçak hikâyesini; ikinci bölümde Azerbaycan âşıklık geleneği ve kaçak hikâyelerini yaratan ve anlatan âşıklar üzerinde durduk. Çalışmamızın üçüncü bölümünde kaçak hikâyelerinin genel anlatım yapısı ve epizotları, dördüncü bölümünde Azerbaycan kaçak hikâyelerinin şiirleri, beşinci bölümünde ise Azerbaycan kaçak hikâyelerinde sosyal bağlamı oluşturan unsurlar, motifler ve tipleri ele aldık.

Çalışmamızı; sonuç, bibliyografya, Semed Ağa, Gara Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söyün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı ve Kaçak Yusuf adlarını taşıyan kaçak hikâyelerinin Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış metinleri ve sözlük ile tamamladık.

ABSTRACT

The purpose of this doctoral study is to analyse the stories created about the escapees emerging as a reaction to the political issues, social context, episode structures, motifs, characters during the period in which Azerbaijan was conquered by Czars of Russia, by the perspective of their importance in minstrels tradition.

Folk knowledge studies mirror the lifestyle of the society in which they were created and the developments affecting the society deeply. The invasion of Czar of Russia which has taken effect in every pace of life in Azerbaijan in 18. and 19. centuries, has also been highly influential in folk knowledge studies. As a result of this influence, narrations which we call as escapee narratives today and cover in our study have emerged.

Escapees are the characters who have abandoned their homeland as a result of their clash with the government officials and lords of Czars of Russia due to their existence in Azerbaijan in 18. and 19. centuries and spent their whole life in forests and mountains, and therefore, known as heroes of symbols of justice and supported by the society.

Our study mainly involves introduction, five sections, bibliography, and dictionary. The introduction part involves the historical developments in 18. and 19. century which result in the emergence of escapees as the heroes of escapee narrations; the first part involves the studies on escapee narratives and escapee narratives as a kind, the second part involves minstrels tradition in Azerbaijan, the narration style of folk stories in Azerbaijan, and minstrels in Azerbaijan who created and narrated the escapee narratives, and third part involves the general plot structures of escapee narratives, their episodes, the fourth part involves the poems of escapee stories of Azerbaijan and the fifth part involves elements, motifs and characters forming social context in escapee narratives of Azerbaijan.

The last part of our study involves conclusion, bibliography and literary texts of escapee stories by the names of Samed Ağa, Gara Tanrıverdi, Hacı Tağı, Garay Söğün, Molla Nur, Kaçak Nebi, Kaçak Kerem, Kaçak Süleyman, Gandal Nağı and Kaçak Yusuf in Turkish and dictionary.